ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 1 ЈАНУАР 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је:

у Министарству Просвете:

за писара I класе, Милеса Јовановићева, досадашњи званичник истог Министарства.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 јануара 1921 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

на Универзитету у Београду:

за секретара I класе у Правном Факултету, Радисав Радојевић, досадашњи секретар III класе истог факултета;

за писаре I класе, Никола Мијушковић, Растко Драгић и Љубица Бабићева, досадашњи писари II класе Београдског Универзитета.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Господин Министар Просвете одредио је периодску повишицу плате:

четврту, Д-р Радовану Кошутићу, ванредном професору Универзитета у Београду, — IIБр. 9345 од 18-XII-1920 год.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА:

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 28 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у реалци у Вршцу:

за професора, Д-р Радивоје Станковић, професор у средњој и доцент у ветеринарској великој школи у Будим-Пешти.

у гимназији у Пешровцу (Бачка):

за директора и професора, Јозеф Шимек, директор исте гимназије:

за суплента, Штефан Квас, катихета исте гимназије.

у гимназији у Србобрану:

у одељењима са немачким наставним језиком у Врбасу: за професора, Јанко Гарић, бивши директор и професор гимназије у Србобрану, — по службеној потреби, и Филип Хилкенс, бивши професор трговачких школа у Угарској.

у Вишој Трговачкој Школи у Сомбору:

у одељењима са мађарским наставним језиком:

за професора, Блашко Хирка, професор-катихета бивше мађарске општинске гимназије у Суботици.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 1 јануара 1921 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у I београдској женској гимназији:

за суплента, Љубица Ј. Лукић, дипломирани студент филозофије; за учитеље вештина по чл. 17 Уредбе о регулисању положаја наставницима средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита: Љубица Филиповић, Катарина Ђорђевић, Јелица Тадић, Анђелија Лазаревић, Даница Лешјанин, Косара Петровић, Наталија Костић, Љубинка Николић и Станислава Богдановић, учитељице вештина исте школе.

у II београдској женској гимназији:

за професора по чл. 4, 6 и 19 поменуте Уредбе, с годишњом платом од 3600 динара, Зорка Жугићка, привремена предметна учитељица исте школе; за професора по чл. 4, 6 и 20 те Уредбе, с годишњом платом од 3600 динара, Драга Јефтић, суплент исте школе; за суплента Вукосава Симић, дипломирани студент филозофије и привремена предметна учитељица исте школе;

за учитеље вештина по чл. 17 исте Уредбе, Катарина Ротова, Милева Драгутиновић, Милица Јанковић, Софија Андријашевић, Косара Јоксић и Наталија Ристић, учитељице вештина исте школе; за учитеља вештина по чл. 17 и 21 исте Уредбе, Атина Б. Валовић, привремена учитељица вештина исте школе.

у III београдској женској гимназији:

за предметног учитеља по чл. 17. те Уредбе, Даринка Момировић, разредна учитељица у пенсији: за учитеље вештина по чл. 17 исте Уредбе, Марија Јелесић и Милка Лешјанин, учитељице вештина исте школе.

у IV београдсској мушкој гимназији:

за суплента, Милица Ђурић-Топаловић, дипломирани студент филозофије и привремена предметна учитељица исте школе.

у гимназији у Беранима:

за професора, Михо Доманчић, професор учитељске школе на Даниловом Граду, по службеној потреби.

у гимназији у Врању:

за професора по чл. чл. 77 Закона о средњим школама, Јанча Илић, учитељ вештина исте школе.

у учишељској школи на Даниловом Граду:

за професора, Велимир Јојић, професор Беранске гимназије, по службеној потреби.

у мушкој гимназији у Нишу:

за професора по чл. 77 Закона о средњим школама, Миливоје Покорни, учитељ вештина исте школе.

у женској гимназији у Нишу:

за учитеља вештина по чл. 17 исте Уредбе, Катарина Глишић, учитељица вештина исте школе.

у гимназији у Прилепу:

за суплента, Едо Штефан, свршени студент филозофије и привремени предметни учитељ исте школе; за суплента по чл. 13 исте Уредбе, Димитрије Теодосић, привремени предметни учитељ исте школе.

у гимназији у Приштини:

за суплента под уговором, Димитрије Милет, привремени предметни учитељ исте школе.

у гимназији у Ужицу:

за професора, Остоја Василић, професор у оставци; за учитеља вештина по чл. 17 исте Уредбе, Катарина Бошковић, учитељица вештина исте школе; и

у гимназији у Шапцу:

за професора по чл. 77 Закона о средњим школама, Коста Куртовић, предметни учитељ исте школе; и за суплента, Душан И. Павловић, дипломирани студент филозофије и привремени предметни учитељ исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 12 јануара 1921 године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се указ од 20 новембра 1920 године, у колико се односи на постављење Д-р Винка Радатовића за директора и професора гимназије у Жомбољи, стави ван снаге.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 15 јануара 1921 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у реалци у Вршцу:

за професора, Владимир Шимић, професор краљевске велике гимназије у Госпићу.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 29 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета решено је:

да се Миливоје Башић, професор III мушке београдске гимназије, по својој молби а на основи § 69 Закона о чиновницима грађанског реда и чл. 72 Закона о средњим школама, стави у стање покоја с пуном пенсијом.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 30 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета решено је:

да се Карло Мађејка, виши учитељ Крушевачке гимназије, по својој молби а на основи § 69 Закона о чиновницима грађанског реда и чл. 75 Закона о средњим школама, стави у стање покоја с пуном пенсијом.

ОСТАВКЕ

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 28 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се Д-р Николи Бубнову, суплеиту скопске гимназије под уговором, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у гимназији у Аранђеловцу:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1500 динара, Д-р Радисава Радојковића, среског лекара, — СНБр. 19841 од 27-XII-1920 год.

у I београдској мушкој гимназији:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 2400 динара, Д-р Љубомира С. Обреновића, лекара опште државне болнице, — СНБр. 19770 од 27-XII-1920 год.

у реалци у Београду:

за хонорарну наставницу вештина, с годишњом платом од 1200 динара, Зорку Петровићеву, свршену ученицу уметничко-занатске школе, — СНБр, 14668 од 25-XII-1920 год.

у гимназији у Охриду:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1200 динара, Константина Миловског, техничара, — СНБр. 19178 од 15-XII-1920 год.

у гимназији у Скопљу:

за учитељицу вештина, с годишњом платом од 1800 динара, Анку Мићићеву, привремену учитељицу вештина исте школе, — СНБр. 19385 од 25-XII-1920 год.

у гимназији у Беранима;

за хонорарну наставницу женског рада, Даринку Љубојевићеву, хонорарну наставницу Битољске гимназије, по службеној потреби — СНБр. 17528 од 22-XII-1920 год.

у женској гимназији у Нишу:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Драгомира Ђорђевића, Петра Лукића, Луку Јанићијевића, Милана Станковића, Ћиру Рапчића и Саву Марковића, учитеље основних школа у Нишу, — СНБр. 19773 од 27-XII-1920 год.

у гимназији у Неготину:

за хонорарну наставницу, с годишњим хонораром од 1200 динара, Марију Јарошевић, руску учитељицу, — СНБр. 19302 од 28-XII-1920 год.

у гимназији на Цетињу:

за привремену учитељицу вештина (женског рада), с годишњом платом од 1200 динара, Миленију Кимпановићеву, — СНБр. 19148 од 27-XII-1920 год.

у гимназији у Лозници:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Владимира Александровског, руског пуковника, — СНБр. 19882 од 27-XII-1920 год.

у реалци у Лесковцу:

за привременог предметног учитеља, с годишњом платом од 1500 динара, Ивана Меанџића, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 14490 од 22-XII-1920 год.

у гимназији у Књажевцу:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1500 динара, Д-р Миту Дарославачког, лекара из Књажевца, — СНБр. 19740 од 25-XII-1920 год.

у женској гимназији у Крагујевцу:

за хонорарну наставницу, с годишњим хонораром од 1200 динара, Марију Ивановну, ранију наставницу у Русији, — СНБр. 12299 од 22-XII-1920 год.

у гимназији у Куманову:

за хонорарну наставницу, с годишњим хонораром од 1440 динара, Рансу Деп, — СНБр. 17095 од 18-XII-1920 год.

у гимназији у Шапцу:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 2500 динара, Д-р Фрању Ранера, лекара, — СНБр. 19575 од 23-XII-1920 године.

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Алексу Петровића и Љубинка Јеремића, чланове духовног суда у Шапцу, — СНБр. 19216 од 21-XII 1920.

у гимназији у Шапцу:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Симу Буквића, окружног протојереја, — СНБр. 19458 од 21-XII-1920 год.

у гимназији у Подгорици:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Душана Вукчевића, учитеља из Подгорице, — СНБр. 19340 од 20-XII-1920 год.

у гимназији у Прокупљу:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Захарија Константиновића, протојереја; Витомира Недића, окружног економа; Војтеха Баучека, окружног инжењера; Косту Милосављевића, школског надзорника: Тому Стојановића, управитеља основне школе; Хранислава Савковића, Смиљка Савића и Косту Првуловића, учитеље основне школе, и Д-р Павла Туцаковића, лекара, са хонораром од 10 динара од одржаног часа, — СНБр. 19381 од 21-XII-1920 год.

у гимназији у Призрену:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Антонија Тодоровића, школског надзорника из Призрена, — СНБр. 19453 од 21-XII 1920 год.

у гимназији у Пироту:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1800 динара, Д-р Аранђела Стојаковића, санитетског мајора и досадашњег школског лекара исте школе. — СНБр. 19210 од 20-XII-1920.

у гимназији у Пожаревцу:

за привременог предметног учитеља, Лазара П. Илића, ансолвираног студента филозофије, — СНБр. 19868 од 31-XII-1920 год.

у гимназији у Пешровцу:

за привремену учитељицу вештина (женског рада), с годишњом платом од 1200 динара, Наталију Петровићеву, бившу учитељицу женског рада у Књажевцу, — СНБр. 9355 од 21-XII-1920 год.

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Бранислава Милића, свештеника из Петровца, — СНБр. 19864 од 25-XII-1920 год.

у гимназији у Сенти:

у одељењима са мађарским наставним језиком:

за хонорарну наставницу, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Милку Маркову, учитељицу, — СНБр. 536 од 15-I-1921 год.

у гимназији у Сомбору:

у одељењима са српским наставним језиком:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1200 динара, Александра Драгина, студента филозофије, — СНБр. 536 од 15-I-1921 год.

у реалци у Вршцу:

за хонорарну наставницу с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Јустину Миленковић, наставницу грађанске школе у Вршцу, — СНБр. 536 од 15-I-1921 год.

у Вишој Трговачкој Школи у Великом Бечкереку:

у одељењу са српским наставним језиком:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Петра Женара, хонорарног наставника исте школе, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

за хонорарне наставнике, са хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р. Косту Бурића, професора гимназије; с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Љубомира Зделара, Драгомира Рајића, Миливоја Мољца, Гавру Вргучина и Милоша Шипона; с хонораром од 5 динара од одржаног часа, Тимотија Рајића, вођу Соколства у Великом Бечкереку, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у одељењима са мађарским наставним језиком:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р. Евгена Грађеана и Золтана Тота, професоре гимназије; са 7 динара од одржаног часа, Миодрага Цветкова, књиговођу; Матију Хаусладека, рачуновођу; Јосифа Маће-а, наставника грађанске школе; Јозефину Матејића, наставницу грађанске школе, и Марију Фијаловскову, учитељицу, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у Вишој Трговачкој Школи у Новом Саду:

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Богдана Глумца, судију у Новом Саду, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у Вишој Трговачкој Школи у Сомбору:

у одељењима са српским наставним језиком:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Николу Легетића, професора учитељске школе; Божидара М. Борђошког, професора учитељске школе; Олгу Дракулићеву, наставницу учитељске школе; Д-р Корнела Николића, адвоката; Олгу Петровић, наставницу привремене грађанске школе; Д-р Људевита Пушкаша, судију, и Д-р Дезиндера Калмана, професора гимназије; са 7 динара од одржаног часа, Милицу Авировића, приватну учитељицу; Милутина Гавриловића, свештеника; Милана Коларића, управника банке; Миливоја Паланачког, банкарског чиновника, и Ђорђа Цвејанова, свршеног филозофа, градског саветника, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у Вишој Трговачкој Школи у Суботици:

у одељењима са српско-хрватским наставним језиком:

за хонорарног наставника, са годишњом платом од 1440 динара, Франа Славића, професора из Сиња, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920.

у гимназији у Белој Цркви:

за хонорарног наставника с хонораром од 10 динара од одржавног часа, Виктора Занплонга, бившег професора гимназије у Будим-Пешти; са 7 динара од одржаног часа: Душана Јовановића, свештеника из Врачева Баја, и Виктора Хела, филозофа Универзитета у Будим-Пешти, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у гимназији у Жомбољи:

за школског лекара, Д-р Јована Шварца, општинског лечника у Жомбољи, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у Женској гимназији у Новом Саду:

за школског лекара, Д-р Тому Јовановића, лечника у Новом Саду, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у гимназији у Пешровцу Бачком:

за привремене предметне учитеље, са годишњом платом од 1500 динара, Михала Рапоша, свештеника, и Јована Чајака, филозофа Прашког Универзитета;

за хонорарног наставника с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Јана Квачала, професора Универзитета, — СНБр. 20091 од 30-XII-1920 год.

у гимназији у Сенти:

у одељењима са српским наставним језиком:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Лазара Арсикина, бившег суплента исте гимназије, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у гимназији у Сенти:

за школског лекара свију одељења Д-р Миливоја Борђошког, градског физикуса у Сенти, — СНБр. 20061 од 30-II-1920 год.

у гимназији у Сомбору:

у одељењима са српским наставним језиком:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Стевана Јовца, професора Мушке Учитељске Школе; са 7 динара од одржаног часа, Александра Драгина, жупанијског чиновника; Николу Бодрожића, привременог наставника Мушке Учитељске Школе, и Марка Радосављевића, директора музичке школе у Сомбору;

У одељенима са мађарским наставним језиком:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Игумана Стефана Илкића, свештеника закладне Цркве Ст. Коњовића у Сомбору; Јосифа Бекера, учитеља грађанске школе; Петра Хана, оспособљеног учитеља грађанске школе; са 5 динара од одржаног часа, Етореа Фалкета, учитеља мачевања, и Белу Маршала, учитеља певања, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у гимназији у Србобрану:

у одељењима са српским наставним језиком:

за привременог предметног учитеља, с годишњом платом од 1500 динара, Добривоја Кузмановића, привременог учитеља-катихету у Врбасу, — СНБр. 20061 од 20-XII-1920 год.

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Гојка Кањанског и Миливоја Сивачког, парохе у Србобрану, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

у одељењима са немачким наставним језиком у Врбасу:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Драгутина Мајера, хонорарног наставника Реалке у Вршцу, — по службеној потреби, — СНБр. 20061 од 30-XII-1920 год.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете уважио је оставку на државну службу:

Николи Цакићу, привременом предметном учитељу гимназије у Битољу, — СНБр. 19871 од 28-XII-1920 год.

Ристи Ковијанићу, хонорарном наставнику гимназије у Колашину, — СНБр. 19937 од 30-XII-1920 год.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим разрешио је од наставничке дужности:

Петра Алексијевића-Чаврилова, хонорарног наставника гимназије у Зајечару, — СНБр. 19796 од 26-XII-1920 год.

Олгу Новикову, привремену учитељицу гимназије на Цетињу, — СНБр. 19126 од 18-XII-1920 год.

Ђуру Павловића, хонорарног наставника гимнастике гимназије у Штипу, — СНБр. 19521 од 23-XII-1920 год.

Добривоја Стојановића, привременог предметног учитеља гимназије у Врању, — СНБр. 19995 од 30-XII-1920 год.

Веру Пентко, хонорарну наставницу гимназије у Приштини, — СНБр. 452 од 11-I-1921 год.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Одлуком СНБр. 19346 од 22-XII-1920, а на основи чл. 72 закона о средњим школама, одобрено је да се г. Мирку М. Поповићу, директору II београдске мушке гимназије, издаје додатак у 1000 динара годишње.

Одлуком СНБр. 19670 од 25-XII-1920 год. а на основи чл. 72 закона о средњим школама, одобрено је да се г. Милутину К. Драгутиновићу, професору реалке у Београду, издаје додатак у 600 динара годишње.

Одлуком СНБр. 19312 од 25-XII-1920 год. упућен је на рад у Уметничко Одељење г. Боривоје Поповић, професор III београдске мушке гимназије.

Одлуком СНБр. 20090 од 10-I-1921 год. упућен је на рад на Универзитет као асистент г. Милан Богдановић, суплент II београдске мушке гимназије.

Одлуком СНБр. 19843 од 30-XII-1920 год. преведена је на плату од 3060 динара г-ђа Љубица Божићка, учитељица вештина у гимназији у Лозници.

Одлуком СНБр. 20181 од 1-I-1921 год., а на основи мишљења Главног Просветног Савета, одобрено је да се књига „Словеначка Књижевност" од Др. Ивана Пријатеља, а у преводу Милоша Московљевића, професора, може употребити као помоћна књига у средњим школама.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА БЕОГРАД

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 7 новембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у Учитељској школи у Вршцу:

за професора, Марко Јаковљевић, професор женске учитељске школе у Суботици — по службеној потреби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Крагујевачкој женској учитељској школи:

за професора, Мирослава Димитријевић, предметни учитељ исте школе; и

за суплента, Зорка Момировић-Каралић, помоћница исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 3 јануара 1921 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је:

у женској учитељској школи у Сомбору:

за суплента, Лепосава Борисављевића, дипломирани студент филозофског факултета у Лозани.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 јануара 1921 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је:

у женској учитељској школи у Суботици:

за учитеља вештина, Милка Ј. Петронијевића, учитељица вештина јагодинске учитељске школе, по службеној потреби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 7 новембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је:

у женској учитељској школи у Суботици:

за професора, Милан Радојичић, професор гимназије у Битољу, по молби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 7 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у женској учитељској школи у Крагујевцу:

за професора, Лепосава Пејићева, професор женске гимназије у Нишу — по молби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 7 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у гимназији у Зајечару:

за професора, Витор Јелесијевић, професор крушевачке гимназије — по потреби службе.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у учитељској школи у Алексинцу:

за привременог предметног учитеља, Миодрага М. Пешића, апсолвираног студента московског универзитета, — ОНБр. 40135 од 2-XI-1920;

за привременог предметног учитеља, Ивана Долгорукова, сталног хонорарног наставника исте школе, — ОНБр. 42101 од 21-XI-1920;

за привременог предметног учитеља, Георгија Волкова, наставника Хемије у Русији, — ОНБр. 28977 од 3-IX-1920.

у Педагошком Одељењу III мушке београдске гимназије:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Светислава Марковића, учитеља, — ОНБр. 45807 од 12-I-1921;

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржанога часа, Михајла Градојевића, професора I мушке београдске гимназије, — ОНБр. 48045 од 30-XII-1920;

за хонорарног наставника музике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Драгољуба Илића, учитеља основе школе, — ОНБр. 39216 од 29-X-1920;

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Милана К. Петковића, професора на раду у Музеју Српске Земље, — ОНБр. 48044 од 31-XII-1920.

у Педагошком Одељењу гимназије у Беранима:

за хонорарног наставника вештина, с годишњом платом од 1440 динара, Димитрија Јевтовића-Полимца, хонорарног наставника учитељске школе на Даниловом Граду, — по потреби службе, — ОНБр. 41067 од 10-XI-1920.

у учитељској школи у Вршцу:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Стевана Дракулића, наставника цртања реалке у Вршцу, — ОНБр. 38497 од 28-X-1920.

у учитељској школи на Даниловом Граду:

за привремену предметну учитељицу, Марију Ђ. Малишића, свршену ученицу филозофског факултета на Петроградском Педагошком Институту, — ОНБр. 34134 од 30-IX-1920.

у учитељској школи у Јагодини:

за привременог предметног учитеља, Николу Захарова, свршеног студента Московског Универзитета, — ОНБр. 39225 од 26-X-1920;

за хонорарне наставнике, с годишњом платом од 1440 динара, Евгенија Тимонова, и Владимира Алексијевића-Чехова, наставнике из Русије, — ОНБр. 40042 од 22-XI-1920 и ОНБр. 35677 од 9-X-1920;

за хонорарног наставника Пољске Привреде, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Милована Милорадовића, руковаоца лозног расадника у Јагодини, — ОНБр. 42287 од 7-XII-1920.

у женској учитељској школи у Крагујевцу:

за привремену учитељицу вештина (музике), Добринку Ковачевићеву, привремену учитељицу вештина Лесковачке реалке, — ОНБр. 37703 од 6-XII-1920;

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Радоја Ф. Вујића, студента технике, — ОНБр. 35080 од 9-X-1920.

у Педагошком Одељењу I крагујевачке гимназије:

за хонорарног наставника црквеног певања, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Бранислава Цветковића, свештеника из Крагујевца, — ОНБр. 44911 од 18-XII-1920.

у учитељској школи у Неготину:

за привременог предметног учитеља, Димитрија Тродина, наставника из Русије, — ОНБр. 39980 од 30-X-1920;

за хонорарног наставника плетарства, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Стојана Петровића, наставника плетарства воћарско-винодељске школе у Букову, — ОНБр. 33798 од 21-X-1920.

у женској учитељској школи у Новом Саду:

за привремену учитељицу вештина (женског рада), Јулку Ј. Јовановић, наставницу вештина I женске гимназије у Београду, — ОНБр. 40834 од 8-VI-1920;

Ђ 17
Z 181
УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 17705

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

1921

ГОДИНА ТРИДЕСЕТ ОСМА

УРЕДНИК
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ

— ИЗДАЊЕ ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ —

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
БЕОГРАД — 1921

САРАДНИЦИ „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА“

Анастасијевић Д-р Драгутин Н., професор Универзитета, Београд (I_{11})
Белић Д-р Александар, професор Универзитета, Београд (I_{10}, I_{33})
Богдановић Катарина, професор Друге Женске Гимназије, Београд (I_{36}, I_{40}, I_{49})
Богдановић Милан В., професор Друге Гимназије, асистент Универзитета, Београд (I_{20}, II_1, III_{16})
Врховац Радивоје, директор гимназије, Сремски Карловци (I_3, VIII_{98})
Вулић Д-р Никола, професор Универзитета, Београд (III_{10}, III_{17})
Давидовић Д-р Наталија, референт за школску хигиену у Министарству Народног Здравља, Београд (I_{34})
Ђорђевић Д-р Тихомир Р., професор Универзитета, Београд (I_2)
Живановић Живан, државни саветник, б. Министар Просвете, Београд (VI_1)
Жујовић Јован М., академик, б. Министар Просвете, Београд (I_{19})
Илешић Д-р Фран, професор Универзитета, Загреб (III_{13})
Јелачић Евген, професор руске гимназије, Београд (I_{53})
Јовановић Јован П., учитељ, Београд (I_7)
Јовановић Слободан, професор Универзитета, Београд (I_{14})
Катић Д-р Данило, професор Треће Гимназије, Београд (III_{12})
Којић Ђорђе С., учитељ, Топчидер (I_{60})
Кокић Милован, учитељ, Кавадар (I_{35})
Косић Милан А., професор Војне Академије, Београд (VII_1)
Лазаревић Бранко, књижевник, Чикаго, Америка (I_{39})
Лозанић Сима М., професор Универзитета, Београд (I_{25}, I_{59})
Луковић Милан, професор Прве Гимназије, асистент Универзитета, Београд (I_{32})
Магазиновић Мага, професор Прве Женске Гимназије, Београд (I_{43})
Максић Сава, професор Друге Гимназије, Београд (III_9)
Маринковић Стеван, професор у пенсији, Београд (I_{18})
Машић Светозар, професор Друге Гимназије, Београд (I_{37})
Миланковић Д-р Милутин, професор Универзитета, Београд (III_2)
Милинковић Михаило Д., професор гимназије, Шабац (III_3)
Милојевић Д-р Боривоје Ж., доцент Универзитета, Београд (I_{27})
Милојевић Милоје, композитор, Београд (I_{48})
Милошевић Милош Р., управник Учитељске Школе, Јагодина (I_{41})
Мићић Рајко Ст., референт Министарства Просвете, Београд (I_{42})
Младеновић Д-р Војислав Р., професор Учитељске Школе, Јагодина (I_{56})
Московљевић Милош С., професор у пенсији, народни посланик, Београд (VIII_{16})
Новитовић Јеротије, директор гимназије, Лесковац (I_{44})
Павловић Д-р Миливоје, професор Прве Гимназије, асистент Универзитета, Београд (I_{21}, V_{57})
Павловић Милорад, професор Реалке, Београд (VIII_{25})

Павловић Милош П., учитељ, Добрић (I_8)
Пантелић Д-р Душан, професор Друге Гимназије, Београд (III_1)
Пешковић Вујица, референт Министарства Просвете, Београд (V_9)
Петровић Јован, школски надзорник, Шабац (I_{30})
Петровић Светислав, професор Прве Гимназије, Београд (I_{46}, I_{47}, I_{51}, I_{57}, IV_{4-35}, VIII_{1-16}, VIII_{17-74}, VIII_{75-98})
Поповић Мирко М., директор Друге Гимназије, Београд (I_5)
Продановић Јаша М., професор Друге Гимназије, б. Министар Просвете, Београд (III_4, III_7, III_{15}, III_{18})
Прошић Љубомир М., управник Женске Учитељске Школе, Београд (I_{29}, I_{58})
Радовић Малиша, секретар Академије Наука, Београд (V_4, V_7)
Ракић Д-р Вићентије, доцент Универзитета, Београд (I_{30})
Ристић Миодраг, професор Треће Гимназије, Београд (V_{10})
Секулић Исидора, књижевник, Београд (I_{26}, I_{31})
Симић Миливоје, инспектор Министарства Просвете, Београд (IV_{1-3})
Слијепчевић Перо, секретар „Просвете“, Сарајево (V_8)
Стајић Васа, секретар Матице Српске, Нови Сад (I_{12}, I_{55})
Станојевић Алекса, инспектор Министарства Просвете, Београд (I_{28})
Стојановић Димитрије Ј., инспектор Министарства Соц. Политике, Београд (I_{16})
Стојановић Љубомир, академик, б. Министар Просвете, Београд (I_9)
Субошић Д-р Драгутин, шеф Просветног Одељења, Лондон (I_{38})
Типа Пешар А., инспектор Министарства Просвете, Београд (I_{13}, I_{23}, I_{45})
Товаровић Живојин, учитељ, Боговађа. (III_{14})
Трбојевић Д-р Дане, управитељ Реалне Гимназије, Загреб (I_4, I_{15}, I_{52})
Тројановић Д-р Сима, професор Универзитета, Скопље (I_{24})
Цар Марко, књижевник, Београд (I_1)
Цвешић Емило, директор Етнографског Музеја, Београд (III_6, III_8)
Џонић Урош, професор Треће Гимназије, Београд (V_6, VI_2)
Шевић Д-р Милан, професор Прве Гимназије, директор Педагошког Семинара Универзитета, Београд (I_6, I_{17}, I_{22}, I_{54}. III_5, III_{11}, III_{19})

Бројеви у загради упућују на радове у „Садржају“.

САДРЖАЈ

Страна

Службени део 1-248

I. ЧЛАНЦИ

1) *Идеал цивилизације некад и сада,* од Марка Цара 1
2) *Умешност у Србији за време прве владе кнеза Милоша Обреновића,* од Д-р Тихомира Р. Ђорђевића 5, 73
3) *Наше школско питање,* од Радивоја Врховца 16, 584
4) *Бачка самоуправа,* од Д-р Дана Трбојевића 23
5) *Наставa живих језика у нашим средњим школама,* од Мирка М. Поповића 30
6) *О књигама за децу,* од Д р Милана Шевића 36
7) *Реформа наших народних школа,* од Јована П. Јовановића 40
8) *Ручни рад у америчким школама,* од В. Баранове, превео Милош П. Павловић 47
9) *Вук Стеф. Караџић,* од Љубомира Стојановића 65
10) *Ернест Дени,* од Д-р Александра Белића 85
11) *Средњешколски класицизам у служби науке,* од Д-р Драгутина Н. Анастасијевића 99, 145
12) *Просвећивање одраслих,* од Васе Стајића 106
13) *Домаћи задаци из машемашике,* од Петра Л. Типе 110
14) *Отварање нових факултета на београдском Универзишешу,* од Слободана Јовановића 129
15) *Јединствена школа,* од Д-р Дана Трбојевића 133, 199
16) *Учишељ у новој држави,* од Димитрија Ј. Стојановића 150, 222
17) *Прилози средњошколској реформи,* од Д-р Милана Шевића 155
18) *О енглеским школама,* од Мермекса, превео Стеван Маринковић 158
19) *Академик Богдан Поповић,* од Јована М. Жујовића 193
20) *Значај књижевне шеорије у научном проучавању књижевносши,* од Милана В. Богдановића 208
21) *Наставa српског језика у нашим средњим школама,* од Д-р Миливоја Павловића 217, 268
22) *Наставa живих језика,* од Д-р Милана Шевића 229
23) *О настави и наставницима машемашике,* од Петра Л. Типе 235
24) *О заштити природних знаменишости,* од Д-р Симе Тројановића 257
25) *Наша хемиска номенклатура,* од Симе Лозанића 266
26) *Дајше нам музику у средњу школу!* од Исидоре Секулић 274
27) *О духу и садржини географије,* од Д-р Боривоја Ж. Милојевића 277
28) *О раду,* од Алексе Станојевића 285
29) *Књижнице и чишаонице за народ,* од Љубомира М. Протића 321
30) *Функција васпишања у животу,* од Д-р Вићентија Ракића 326
31) *Умешност нам дајше у школу!* од Исидоре Секулић 330
32) *О васпитању и настави у Енглеској,* од Милана Луковића 331
33) *Стојан Новаковић у својим лингвистичко-филолошким делима,* од Д-р Александра Белића 339, 410
34) *Школе у слободној природи,* од Д-р Наталије Давидовић 348
35) *Експериментална педагогика,* од Милована Кокића 349
36) *Поука у сликарству,* од Алфреда Бинеа, превела Катарина Богдановић . . 357
37) † *Краљ Пешар I,* од Светозара Матића. . . . . (додатак уз свеску јул-август)

Страна

38) *Универсишеши Велике Бришаније*, од Д-р Драгутина Суботића . . . 385, 532
39) *Један „психолошки“ есшешички сисшем*, од Бранка Лазаревића . . . 394, 521
40) *Младићска душа*, од Катарине Богдановић 423, 552
41) *Религија у насшави вишег шечаја*, од Милоша Р. Милошевића . . . 433, 541
42) *О просвешним приликама у Јужној Србији*, од Рајка Ст. Мићића 443
43) *Модерна умешничка игра*, од Маге Магазиновић 449
44) *Наша средња школа*, од Јеротија Новитовића 453
45) *Писмени задаци из машемашике*, од Петра Типе 457
46) *Модерна педагогија*, од Роже Кузинеа, превод с француског 458
47) *Развиће иницијашиве у основној школи*, од Е. Ф. О' Неја, превод с енглеског 466
48) *О модерној српској музици*, од Милоја Милојевића 513
49) *О предлозима за реформу средње школе*, од Катарине Богдановић . . . 577
50) *Реформа народних школа*, од Јована Петровића 593, 672
51) *Школа и живош*, од Емила Бутруа, превод с француског 597
52) *Више средње школе*, од Д-р Дана Трбојевића 641
53) *Ваншколско образовање*, од Евгена Јелачића 646
54) *О Ђорђу Нашошевићу*, од Д-р Милана Шевића 653, 714
55) *Културна полишика Војводине*, од Васе Стајића 660
56) *Примишивни душевни живош*, од Д-р Војислава Р. Младеновића . . 663, 725
57) *Херман Лиц*, од Адолфа Феријера, превод с француског 675
58) *Деца „цркве њаци“, деца „шрговци“ и деца „чиновници“*, од Љубомира М. Протића 705
59) *Развој хемије у Србији*, од Симе М. Лозанића 709
60) *Почешак чишања у првом разреду*, од Ђорђа С. Којића 733

II. КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

1) *Последњи Ћоровићев роман*, од Милана В. Богдановића 737

III. ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

1) *Општа исшорија за средње и сшручне школе*, од Мил. Л. Костића, од Д-р Душана Пантелића 50
2) *Opisno mjerstvo, od Dr. Juraja Majcena*, од Д-р Милутина Милановића . . 112
3) *Француски иншелекшуални ушицај на Србе, од Јована М. Жујовића*, од Михаила Д. Милинковића 118
4) *Иншелекшуални рад и воља, од Жила Пајоа*, од Јаше М. Продановића . . 168
5) *Primjedbe uz „Načela o uredjenju srednjih škola“, od D-ra Isa Kršnjavi*, од Д-р Милана Шевића 175
6) *Земљописна чишанка, од Мих. М. Сшанојевића*, од Емила Цветића . . . 238
7) *Забавник Српске Књижевне Задруге*, од Јаше М. Продановића 291
8) *Прегледна карша Краљевсшва Срба, Хрвашa и Словенаца, од Д-р М. Мандића*, од Емила Цветића 294
9) *Приказ Д-р Н. Вулића „Лашинске Чишанке“, од М. Живковића*, од Саве Максића 295
10) *Одговор на одговор Г. С. Максића*, од Д-р Николе Вулића 298
11) *Wilhelm Wundt i njegovo značenje, od Vladimira Dvornikovića*, од Д-р Милана Шевића 359
12) *Бошаника* и *Зоологија. од Шмајла*, од Д-р Данила Катића 363
13) *Исшорија словеначке књижевносши, од А. Сш. Јошића*, од Д-р Ф. Илешића 473
14) *Буквар за самоуке*, од Живојина Товаровића 478
15) *Srpske narodne pesme, od Dr. Laze Popovića*, од Јаше М. Продановића . . 605
16) *Д-р Драгушин Прохаска као исшоричар савремене српско-хрвашске књижевносши*, од Милана В. Богдановића 610
17) *Лашинска грамашика за гимназије, од Саве Максића*, од Д-р Николе Вулића 681
18) *Чишанка за II разред основних школа, од Љубомира Лошића*, од Јаше М. Продановића 744
19) *Сшогодишњица Д-ра Ђорђа Нашошевића, од Аркадија Варађанина*, од Д-р Милана Шевића 750

IV. КРОЗ СТРАНЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВЕ

Страна

1) *Природне науке треба да буду главни предмети у новим школама.* — 2) *Школски рад у градини.* — 3) *Будућност наставе природних наука,* од Миливоја Симића 119
4) *Здравље и васпитање.* — 5) *Метода Монтесори.* — 6) *Умети губити време,* од Светислава Петровића 242
7) *Ауторитет и дисциплина у васпитању.* — 8) *Духовни гениј Француске.* — 9) *Колективне казне.* — 10) *Експериментална психологија.* — 11) *Смењивање програма и концентрација наставе.* — 12) *За хигиену.* — 13) *Преобразимо школу!* — 14) *Цртежи бечке деце.* — 15) *Васпитање даровите деце у Немачкој,* од Светислава Петровића 299
16) *Језици и њихова настава у новој школи.* — 17) *Енглески експерименти у васпитању.* — 18) *Мерење интелигенције.* — 19) *Бачка осетљивост.* — 20) *Декоришимо наше учионице!* — 21) *Опасности од кинематографа,* од Светислава Петровића 361
22) *Популарне школе за одрасле у Немачкој.* — 23) *За латински језик!* — 24) *Експериментална педагогија у Немачкој.* — 25) *Експериментална педагогија у Италији.* — 26) *Моћ науке.* — 27) *Настава наука у основној школи,* од Светислава Петровића 484
28) *Школа једнога песника.* — 29) *Реформаторски покрет у Немачкој.* — 30) *Васпитање одраслих у иностранству,* од Светислава Петровића . . 686
31) *О интелигенцији жене.* — 32) *Десет заповести за учитеља.* — 33) *Ентузијазам у школи.* — 34) *Кинематограф у настави.* — 35) *О васпитној улози основне школе,* од Светислава Петровића 751

V. ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

1) *Заједница родитеља и наставника,* од Д-р Миливоја Павловића 57
2) *Народно Позориште у Београду* 58
3) *Правила „Заједнице Дома и Школе“* 117
4) *Српска Краљевска Академија,* од Малише Радовића 248
5) *Српска Књижевна Задруга* 311
6) *Друштво за српски језик и књижевност у 1920–1921 школској години,* од Уроша Јонића 375
7) *Српска Краљевска Академија,* од Малише Радовића 501
8) *О раду друштва „Просвете“,* од Пера Слијепчевића 620
9) *Завод за слепе у Земуну,* од Вујице Петковића 625
10) *Конгрес Професорског Друштва у Загребу,* од Миодрага Ристића 695

VI. ПРИЛОЗИ

1) *Како је спасен Српски Државни Архив 1915,* од Живана Живановића . . 561
2) *Библиографија радова Д-р Јована Скерлића,* од Уроша Јонића . . . 567, 628

VII. ЈАВНА ГОВОРНИЦА

1) *Одговор Г. Душану Пантелићу,* од Милана А. Костића 176

VIII. БЕЛЕШКЕ

1) *Број ученика на београдском Универзитету.* — 2) *Библиотеке у Чехо-Словачкој.* — 3) *Родитељска већа у Немачкој,* — 4) *Немачка школска година.* — 5) *Америчке учитељске школе.* — 6) *Васпитна улога кинематографа.* — 7) *Немачки студенти* 60
8) *Прослава педесетогодишњице Учитељске Школе у Алексинцу.* — 9) *Француски учитељи и професори у рату.* — 10) *Грађанска обука у школама.* — 11) *Национализација књига у Русији.* — 12) *Нове учитељске плате у Француској.* — 13) *Психолошки Институт у Паризу.* — 14) *Француски испит зрелости.* — 15) *Масарик о задацима школе.* — 16) Читуља: *Лука Свешец* 124
17) *Нове плате француских учитеља.* — 18) *Незахвално доба.* — 19) *Једна аргентинска мера предострожности.* — 20) *Експерименписање.* — 21) *Еволуција педагогије.* — 22) *Кинематограф у Немачкој.* — 23) *Васпитни кинематограф.* — 24) *Школска хигиена у Грчкој.* — 25) *Млади*

Страна

Црвени Крст. — 26) *Професионална хигиена учитељева.* — 27) *Покрет за реформу школе у Немачкој.* — 28) *Нове плате шпанских учитеља* . 184
29) *Школе на чистом ваздуху.* — 30) *Школе на чистом ваздуху у Америци.* — 31) *Школе на чистом ваздуху у Паризу.* — 32) *Једна школа на чистом ваздуху у Милану* 254
33) *Универзитет у Загребу.* — 34) *Париски Универзитет.* — 35) *Омладина и култура.* — 36) *Лекција о штодљивости дувана.* — 37) *Најбоља педагошка дела.* — 38) *Енглеске школе.* — 39) *Конгрес Мира.* — 40) *Есперанто.* — 41) *Гимнастика за време часа.* — 42) *Сарадња родитеља и школе* 313
43) *Реформа наставе у Француској.* — 44) *Конгрес за заштиту деце.* — 45) *Конгрес за домаће васпитање.* — 46) *Друштво Алфред Бине.* — 47) *Плаше у Швајцарској.* — 48) *Фериални курсеви.* — 49) *Француски универзитети.* — 50) *Учитељска већа у Белгији.* — 51) *Школе у природи код нас.* — 52) *Учитељево место у разреду.* — 53) *За сутрашње васпитање.* — 54) *Пробне школе.* — 55) *Проучавање деце у Америци* 376
56) *Омладински Црвени Крстови.* — 57) *Смисао историје.* — 58) *Беда немачке науке.* — 59) *Добар школски намештај и рђаво држање ученика.* — 60) *Позајмице на плашу.* — 61) *Нови програм основне школе у Лајпцигу.* — 62) *Школска статистика Здружених Држава.* — 63) *Може ли жена живети без помоћи човека?* 503
64) *Статистика основне наставе у Француској.* — 65) *Нове професорске плаше у Француској.* — 66) *Противдржавни елементи у Француској.* — 67) *Женско физичко васпитање.* — 68) *Дечији сан* 573
69) *Немачки језик у Италији.* — 70) *Музичка настава у Француској.* — 71) *Велс као васпитач.* — 72) *Наставничка одсуства у Француској.* — 73) *Класирање чиновника у Немачкој.* — 74) *Основне школе у Чехо-Словачкој.* — 75) Читуља: *Софија Петровић-Мештвого* 635
76) *Слобода мишљења.* — 77) *Стари и модерни.* — 78) *Анатол Франс о васпитању.* — 79) *Патриотизам и интернационализам.* — 80) *Дечја самоубиства и кинематограф.* — 81) *Француске учитељске школе.* — 82) *Судбина учитеља у Русији.* — 83) *Ланчка школа у Немачкој* . . 698
84) *Једна лепа иницијатива.* — 85) *Васпитна улога кинематографа.* — 86) *Смањење часова у француским гимназијама.* — 87) *Универзитетско насеље.* — 88) *Грађанска обука.* — 89) *Ученици не знају актуалност.* — 90) *Шта кошта настава.* — 91) *Интелектуални ниво.* — 91) *За модерну културу.* — 92) *Амерички женски колежи.* — 93) *Немачки конгрес за моралну педагогију.* — 94) *Француске школе у Бугарској.* — 95) *Ручни рад у Швајцарској.* — 96) *Настава у Америци.* — 97) *Странци медицинари у Француској.* — 98) Читуља: *Д-р Тихомир Остојић.* . . 758

IX. БИБЛИОГРАФИЈА

62, 128, 190, 256, 218, 384, 510, 576, 640, 703, 767.

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Надежду Павловићеву, сталну наставницу више женске школе у Новом Саду, — ОНБр. 33085 од 5-X-1920;

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Јована Поповића, лекара у Новом Саду, — ОНБр. 43043 од 13-XII-1920.

у Педагошком Одељењу Пиротске гимназије:

за хонорарног наставника црквеног певања, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Милију А. Јончића, свештеника из Пирота, — ОНБр. 35947 од 12-X-1920.

у Богословско-учитељској школи у Призрену:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Ивана Черијавскога, предавача гимназије у Русији, — ОНБр. 35483 од 9-X-1920;

за школског лекара, с годишњом платом од 2000 динара, Петра Лесникова, лекара из Призрена, — ОНБр. 44453 од 6-XII-1920.

у учитељској школи у Скопљу:

за привремену учитељицу вештина (женског рада), Пандору Чакаревићеву, учитељицу женског рада, — ОНБр- 42096 од 16-XI-1921;

за хонорарног наставника руског језика, с годишњом платом од 1440 динара, Петра Митрофаћа, свршеног ученика филозофског факултета у Москви, — ОНБр. 45846 од 15-XII-1920.

у мушкој учитељској школи у Сомбору:

за хонорарног наставника цртања, с годишњом платом од 1440 динара, Николу Бодрожића, наставника цртања, — ОНБр. 38513 од 28-X-1920;

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Стефана Илкића, игумана и бившег наставника, — ОНБр. 48302 од 30-XII-1920.

у женској учитељској школи у Сомбору:

за наставника цртања, с годишњом платом од 2000 круна, Николу Бодражића, наставника цртања, — ОНБр. 35807 од 18-XI-1920;

у учитељској школи у Суботици:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Симеуна Пинића, православног катихету; Анту Скендеровића, католичког катихету, и Милана Михајловића, наставнике грађанске школе у Суботици, — ОНБр. 671 од 19-I-1921;

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Данила Марковића, санитетског капетана, и Фрању Пољанца, професора, — ОНБр. 40563 од 27-XII-1920.

у Педагошком Одељењу гимназије у Шапцу:

за хонерарне наставнике, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Милована Јевтића и Живадина Милојковића, супленте ратарске школе у Шапцу, — ОНБ. 45375 од 13-XII-1920;

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Александра Илића, дипломираног агронома у Тулузи, — ОНБр. 382 од 13-I-1921 год.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим разрешио је од наставничке дужности:

Тодора Маљцева, хонорарног наставника учитељске школе у Скопљу, — ОНБр. 45843 од 23-XII-1920 год.;

Јелисавету Цуваревић, привремену предметну учитељицу женске учитељске школе у Крагујевцу, — ОНБр. 42467 од 23-XII-1920 год.

УПРАЖЊЕНА МЕСТА

Господин Министар Просвете одлуком својом ОНБр. 48359 од 29-XII-1920 год. упразнио је место Вецеславу Неделу, наставнику музике у Скопској Учитељској Школи, пошто се није јавио на дужност.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Одлуком ОНБр. 39376 од 30-X-1920 год., а на основи чл. 72 Закона о средњим школама и чл. 14 Закона о уређењу учитељских Школа, Љубомиру Протићу, управитељу београдске женске учитељске школе, одређен је додатак од 1000 динара на годину.

ПРЕМЕШТАЈИ

Г. Министар Просвете претписом својим преместио је:

за учитељицу у Београду, Наталију Б. Радуловићку, из Скопља, по молби, — ОНБр. 28340 од 31-VIII-1920 год.

за учитеља у Брестовцу, среза зајечарског округа тимочког, Војина Вукадиновића, пређашњег учитеља из Оснића, среза бољевачког истог округа, — ОНБр. 31791 од 21-IX-1920.

са сталну учитељицу у Гроцкој, Софију Петковићку, из Цичара, среза грочанског округа београдског, по молби, — ОНБр. 35863 од 9-X-1920 год.

за учитеља у Црнољевици, среза сврљишког округа нишког, Драгослава С. Поповића, из Нишеваца, истог среза и округа, по молби, — ОНБр. 35704 од 8-X-1920 год.

за сталне учитеље у Копљарима, срез јасенички, округ крагујевачки, Душана и Даринку Илић, из Битоља, по молби, — ОНБр. 35676 од 8-X-1920.

за сталну учитељицу у Ритопеку, округа београдског, Радојку Николићку, из Трстеника, округа крушевачког, по потреби, — ОНБр. 35832 од 5-X-1920 год.

за сталног учитеља у Крагујевцу, Недељка Бакића, из Радмиловића, округа крагујевачког, по молби, — ОНБр. 35361 од 8-X-1920 год.

за сталну учитељицу на Убу, округа ваљевског, Љубицу Циковићку, из Ваљева, по потреби, — ОНБр. 34869 од 2-X-1920 год.

за сталног учитеља у Ђаковици, округа метохијског, Љубомира Лалевића, из Будисаваца, истог округа, по потреби, — ОНБр. 32753 од 23-IX- 1920 год.

за сталну учитељицу у Арнојеву, округа београдског, Смиљу Јоксимовићеву, из Степојевца, истог округа, по молби, — ОНБр. 34070 од 30-IX-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Степојевцу, округа београдског, Љубинку Арсовићеву, из Брскова, округа ужичког, по молби, — ОНБр. 34070 од 30-IX-1920 год

за вршиоца учитељске дужности у Враговцу, округа метохијског, Павла Лунеза, из Пећи, истог округа, по потреби, — ОНБр. 32753 од 23-IX-1920 год.

за сталног учитеља у Укчи, округа метохијског, Стевана Поповића, из Дрезге, истог округа, по потреби, — ОНБр. 32753 од 25-IX-1920 год.

за сталног учитеља у Ново Село, округа нишког, Гмитра Бељића, из Ниша, по потреби, — ОНБр. 32809 од 23-IX-1920 год.

за сталног учитеља у Вир-Пазар, округа барског, Тому Лотанића, из Убличевски, округа цетињског, по потреби, — ОНБр. 32304 од 24-IX- 1920 год.

за сталног учитеља у Бијело-Поље, округа подгоричког, Душана Вукчевића, из Дољана, истог округа, по потреби, — ОНБр. 32304 од 24-IX-1920 год.

за сталног учитеља у Фруток, округа подгоричког, Радована Поповића, из М. Ждребаоника, истог округа, по потреби, — ОНБр. 32304 од 24-IX-1920 год

за сталног учитеља у Блатину, округа Колашинског, Машана Шуковића, из Липова, истог округа, по потреби, — ОНБр. 32304 од 24-IX-1920 год.

за сталног учитеља у Никшић, округ Никшићски, Милана Делића, из Шавника, истог округа, по потреби, — ОНБр. 32304 од 24-IX-1920 год.

за учитеља у Вељково, среза неготинског округа крајинског, Божидара А. Милошевића, из Јабуковца, среза брзопаланачког округа крајинског, по молби, — ОНБр. 35625 од 7-X-1920.

за сталну учитељицу у Азању, округа смедеревског, Ружу А. Павловићеву, из Рашанца, среза млавског округа пожаревачког, по молби, — ОНБр. 35581 од 7-IX-1920 год.

за учитељицу у Зајечар, Милеву Јанковићку, из Илина, среза бољевачког округа тимочког, по молби, — ОНБр. 35299 од 7-X-1920 год.

за сталну учитељицу у Дражевац, среза посавског округа београдског, Даницу (Петковићеву) Стефановићку, из Богданаца, среза ћевћелиског, по молби, — ОНБр. 35299 од 7-X 1920 год.

за учитеља у Илино, среза бољевачког округа тимочког, Драгутина Младеновића, из Врбице, среза и округа тимочког, по молби, — ОНБр. 35275 од 6-X-1920 год.

за учитељицу у Марковац, среза јасеничхог округа крагујевачког, Зорку М. Николићеву, из Стојника, истог среза и округа, по молби, — ОНБр. 34777 од 4-X-1920 год.

за привремену учитељицу у Врановину, среза дежевског округа рашког, Марију Аранђеловићеву, из Доње Бањице, среза горњо полошког округа тетовског, по молби, — ОНБр. 34592 од 2-X-1920 год.

за сталну учитељицу у Бабову, округа моравског, Радмилу М. Димитријевићеву, из Јабуковца, округа крајинског, по молби, — ОНБр. 34190 од 1-X-1920 год.

за сталну учитељицу у Бабову, округа моравског, Радулку М. Димитријевићеву, из Јабуковца, округа крајинског, по молби, — ОНБр. 34190 од 4-X-1920 год.

за сталног учитеља у Равну Ријеку, округа бијелопољског, Мираша Дабетића, из Берана, округа беранског, по потреби, — ННБр.32139 од 29-IX-1920 год.

за сталног учитеља у Недељице, среза јадранског округа подринског, Николу Ненадовића, из Грнчара, истог среза и округа, по молби, — ОНБр. 32007 од 22-IX-1920 год.

за сталну учитељицу у Каону, округа подринског, Марију Мандићеву, из Памбуковице, округа ваљевског, по потреби, — ОНБр. 30211 од 21-IX-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Бачу, округа битољског, Зорку Басекићеву, из Бистрице, округа бијелопољског, по молби, — ОНБр. 32528 од 23-IX- 1920 год

за вршиоца учитељске дужности у Ћркињу, округа пиротског, Стојана Т. Савића, из Липовца, округа пиротског, по потреби, — ОНБр. 31962 од 21-IX-1920 год.

за сталну учитељицу у Гроцку, округа београдског, Љубинку Поповићку, из Кладова, округа крајинског, по молби, — ОНБр. 35864 од 9-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Беловодицу, среза прилепског округа битољског, Боривоја Станића, из Дреновца, истог среза и округа, по потреби, — ОНБр. 33984 од 2-IX-1920.

за сталног учитеља у Дреновац, среза прилепског округа битољског, Живојина Секулића, из Великог Коњара, истог среза и округа, по потреби, — ОНБр. 33984 од 2-X-1920 год.

за сталну учитељицу у Радујевац, округа крајинског, Милеву Окановић, из Доњег Милановца, истог округа, по молби, — ОНБр. 30597 од 10-IX-1920 год.

за сталну учитељицу у Гроцку, Драгу Тришићку, из Крушевца, по потреби, — ОНБр. 33931 од 28-IX-1920 год.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете, претписом својим разрешио је од учитељске дужности:

Војислава Д. Ђорђевића, вршиоца учитељске дужности у Мирановцу, округа пиротског пошто се није на дужност јавио, — ОНБр, 36841 од 13-X-1920;

Живорада Поповића, вршиоца учитељске дужности из Богојевца, среза лесковачког округа врањског, пошто је напустио дужност због парохијске дужности, — ОНБр. 35943 од 9-X-1920;

Тихомира Ристића, вршиоца учитељске дужности из Струге (округ охридски), пошто се није на дужност јавио после прописаног времена, — ОНБр. 35652 од 7-X-1920;

Трајка Пренцевића, вршиоца учитељске дужности у Косовици, среза моравичког округа ужичког, пошто никако није долазио на дужност, — ОНБр. 35356 од 5-X-1920;

Петра Милошановића, вршиоца учитељске дужности (свештеника) из Мосне, среза поречког округа крајинског, пошто је као свештеоик преоптерећен парохијским пословима, — ОНБр. 35335 од 5-X-1920;

Драгомира Бранковића, вршиоца учитељске дужности из Тработовишта, среза царевоселског округа брегалничког, пошто није на дужности, — ОНБр. 36899 од 14-X-1920;

Розу Сентшартони, водиљу сталног склоништа у Ковачици, због незнања језика, као и због тога што већ две године не врши дужност, — ОНБр. 35874 од 9-X-1920;

Јована Апостоловића, вршиоца учитељске дужности из Остре, округа рудничког, — ОНБр. 36681 од 13-X-1920;

Радосава Мил. Поповића, привременог учитеља из Орашја, среза параћинског округа моравског, зато што је напустио своју дужност и на њу се није вратио у законском року, — ОНБр. 35951 од 9-X-1920;

Данила Николића, привременог учитеља из Голобока, округа смедеревског, пошто је напустио учитељску дужност, — ОНБр. 35956 од 11-X- 1920;

Драгољуба Пауновића, привременог учитеља из Ђурђева, среза лепеничког округа крагујевачког, због рукоположења, — ОНБр. 36466 од 12-X-1920;

Милутина Марковића, сталног учитеља из Штитара, среза дежевског округа рашког, због ступања у кадар, — ОНБр. 36259 од 11-X-1920;

Светозара Ранчића, сталног учитеља из Топонице, округа пиротског, због ступања у кадар, — ОНБр. 34648 од 2-X-1920;

Милорада Топаловића, привременог учитеља из Бађевца, среза студеничког округа чачанског, — ОНБр. 35355 од 6-X-1920;

Светислава Савића, привременог учитеља из Љубања, округа ужичког, пошто је напустио дужност, — ОНБр. 30981 од 16-IX-1920;

Драшка Милетића, привременог учитеља из Коњуша—Брестовац, округа крагујевачког, - ОНБр. 33281 од 27-IX-1920;

Милицу Пејић, сталну учитељицу из Кавадара, округа тиквешког, — ОНБр. 30898 од 14-IX-1920;

Милорада М. Гајића, сталног учитеља из Рићака, среза посаво-тамнавског округа подринског, — ОНБр. 31966 од 21-IX-1920;

Софију Росићеву, привремену учитељицу из Недељице, пошто је напустила дужност, — ОНБр. 32007 од 22-IX-1920;

Василија Божовића, учитеља из Брњака, округа звечанског, пошто се није јавио на дужност од почетка ове школске године, — ОНБр. 34034 од 30-IX-1920;

Цанку Симоновићку, вршиоца учитељске дужности из Д. Бањице, среза горњо-полошког округа тетовског, — ОНБр. 31446 од 17-IX-1920;

Радослава Стојадиновића, управитеља основне школе из Трстеника, округа крушевачког, — ОНБр. 32790 од 23-IX-1920;

Живана Средојевића, вршиоца учитељске дужности (свештеника) из Ореовице, среза моравског округа пожаревачког, пошто је поднео оставку на ту дужност, — ОНБр. 30996 од 17-IX-1920;

Воју Станчића, вршиоца надзорничке дужности, среза посаво-тамнавског округа ваљевског, — ОНБр. 32930 од 20-IX-1920;

Љубомира Ћирића, сталног учитеља из Стрелца, среза лужичког округа пиротског, пошто ступа у војску на одслужење рока, — ОНБр. 30977 од 16-IX-1920;

Живојина Поповића, вршиоца дужности школског надзорника, среза дебарског округа охридског, — ОНБр. 18947 од 12-VI-1920;

Бранислава Панајотовића, привременог учитеља из Личје, среза и округа нишког, — ОНБр. 32154 од 24-IX 1920;

Славку Коркоденовићеву, привремену учитељицу у Жировници, округа крагујевачког, због продужења студија, — ОНБр. 32887 од 25 IX-1920;

Александра Стефановића, привременог учитеља из Породина, среза моравског округа пожаревачког, — ОНБр. 32863 од 24-IX-1920;

Божидара Весића, сталног учитеља из Градеца, округа тиквешког, — ОНВр. 32661 од 14-IX-1920;

Рока Томашића, учитеља из Павлешице, округа брегалничког, — ОНБр. 32706 од 25-IX-1920;

Душана Стојадиновића, сталног учитеља из Мале Дренове, среза левачког округа моравског, пошто ступа у кадар, — ОНБр. 33632 од 28-IX-1920;

Ивана Бабића, сталног учитеља из Балајинца, среза деспотовачког округа моравског, пошто ступа у кадар, — ОНБр. 33010 од 26-IX-1920;

Михаила Алексића, сталног учитеља из Новог Села и Светозара Чубраковића, сталног учитеља из Колешина, среза струмичког округа тиквешког, због ступања у кадар, — ОНБр. 33325 од 27-IX-1920;

Душана Стојановића, сталног учитеља из Мале Дренове, среза левачког округа моравског, због ступања у кадар, — ОНБр. 33136 од 25-IX-1920;

Николу Димитријевића, сталног учитеља из Пиромана, округа ваљевског, због ступања у кадар, — ОНБр. 33069 од 24-IX-1920;

Жигмонда Матраи-ја, римокатоличког учитеља из Сомбора, зато што није хтео да положи прописану заклетву, — ОНБр. 34075 од 30-IX-1920;

Мирка Брајовића, учитељског заступника из Врања, округа подгоричког, и Брацана Кркаљића, учитељског заступника из Лутова, округа подгоричког, — ОНБр. 30133 од 9-IX-1920;

Светозара Манића, вршиоца учитељске дужности из Срећковца, среза лужничког округа пиротског, — ОНБр. 31676 од 18-IX-1929;

Петра Лојаницу, сталног учитеља из Павлице, среза студеничког округа чачанског, због ступања у кадар, — ОНБр. 31007 од 18-IX-1920;

Будимира Илића, привременог учитеља из Јабланице, среза бољевачког округа тимочког, због ступања у кадар, — ОНБр. 33025 од 24-IX-1920;

Светомира Милићевића, привременог учитеља из Дубоке, среза звишког округа пожаревачког, — ОНБр. 33450 од 28-IX-1920;

Христину П. Илићку, вршиоца учитељске дужности из Концеља, среза прокупачког округа топличког, — ОНБр. 33980 од 30.IX-1920;

Јосипа Вадаса, учитеља из Херцегмарока, — ОНБр. 34425 од 1-X-1920.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Одлуком ОНБр. 36271 од 12-X-1920 год. решено је: да Јован Ђ. Јовановић, професор Женске Учитељске Школе у Београду, врши дужност школског надзорника за град Београд, у мушким основним школама, док је г. Влад. Стојановић на одсуству.

Одлуком ОНБр. 35458 од 6-X-1920 године решено је: да г. г. Милан Поповић и Милутин Станковић, учитељи, раде у Министарству Просвете — одељењу за основну наставу — а г. Милутин Пантелић, учитељ, који је до сада био у одељењу за основну наставу, да ради у Београду као учитељ основне школе у одељењу на Крагујевачком Друму.

Одлуком ОНБр. 33327 од 25-IX-1920 одобрено је г. Трајку Арсићу, учитељу у Кривој Паланци, да може поред учитељске дужности вршити и намесничку дужност, с тим да парохијску дужност не може вршити.

Одлуком ОНБр. 16189 од 21-V-1920 год. одобрено је: да Босиљка Стојановићева, учитељица на раду у школи за глуво-нему децу „Друштва Краљ Дечански“, остане и за ову школску годину у истој школи.

Одлуком ОНБр. 36650 од 11-X-1920 године одобрено је: да се Бошко Думовић стални учитељ из Цетиња привремено упути на рад код Просветног Инспектора на Цетињу за ову школску годину.

Одлуком ОНБр. 35263 од 5-X-1920 год. решено је: да се Милена Марсенића, учитељица у Марсенића Реци (андријевички округ) привремено уклони са учитељске дужности и да јој се, док је под судом, издаје половина плате. А ако се пусти као невина, да се врати на дужност, и да јој се врати половина задржане плате.

Одлуком ОНБр. 35552 од 7-X-1920 године решено је: да школски срез љубићски у округу рудничком сачињава политички срез љубићски и школе: Брајићи, Прањани, Савинац, Таково и Брезна из политичког среза таковског, са седиштем школског надзорника у Прељини, а школски срез руднички у округу рудничком да сачињава политички срез качерски и ове основне школе из среза таковског: Бањани, Бело Поље, Врањевшница (доња и горња школа), Гор. Бранетићи, Љутовница, Мајдан и школа у Гор. Милановцу — са седиштем школског надзорника у Гор. Милановцу.

Одлуком ОНБр. 35218 од 8-X-1920 год. решено је: да се г-ђа Драга А. Папићка, учитељица у пенсији не може реактивирати, из разлога што је дуго времена провела ван школе.

Одлуком ОНБр. 35216 од 8-X-1920 год. решено је: да се г. Димитрије Илић, учитељ у пенсији не може реактивирати због година старости.

Одлуком ОНБр. 36607 од 13-X-1920 год. решено је: да се г. Бранко Штрига, стални учитељ у Венчанима, срез колубарски округ београдски, који је до сада био на раду у Дому слепих инвалида у Земуну, разреши од те дужности и упути на ново опредељење у Мосланин.

Одлуком ОНБр. 37231 од 15-X-1920 год. одобрено је г. Радомиру М. Русићу, учитељу из Крупца, округ пиротски, да може полагати практични учитељски испит по чл. 29. закона о народним школама у октобру ове године, и то у алексиначкој Учитељској Школи.

Одлуком ОНБр. 30274 од 10-IX-1920 године решено је: да се г. Димитрије Поповић, учитељ у Буштрању (врањски) сматра као привремени учитељ од 11 септембра 1919 год. и да се преведе на плату од 1600 дин. годишње коју ће примати од 1 дец. 1919 год.

Одлуком ОНБр. 34919 од 7-X-1920 године одобрено је г. Петру Бурићу, учитељу у Куманову, да учитељску службу може заменити другом државном службом.

Одлуком ОНБр. 33125 од 25-IX-1920 године решено је: да г-ђица Живана Митровићева, учитељица из Струмиље, ради као наставница српског језика при грађанској школи на Вичу у Љубљани, с платом и дневницом коју је до сада имала, но без права на дневницу за рад ван места службовања свога.

Одлуком ОНБр. 34705 од 3-X-1920 год. решено је: да се г. Драгиша Сиротановић, учитељ у Олемиру, среза бечкеречког, запосли у Министарству Просвете, Одељењу Основне Наставе, с тим да привремено ради у пансионату за учитељску децу у В. Бечкереку.

Одлуком ОНБр. 27726 од 24-VIII-1920 год. решено је: да се г. Цвета Бингулчева, учитељица из Прилепа, упути на рад у Дом Друштва Сиротне Деце „Трандафилианум" у Новом Саду, без права на накнаду за рад ван места службовања.

Одлуком ОНБр. 30918 од 5-X-1920 год. решено је: да г-ца Олга Богићевићева, стална учитељица из Плеваља, ради за ову школску годину у II и III разреду женске муслиманске школе у Плевљима.

Одлуком ОНБр. 24512 од 6-VIII-1920 године решено је: да г-ђа Драгиња Мацарац, учитељица из Мраморца округ смедеревски, привремено ради у Министарству Просвете — Одељењу за основну наставу.

Одлуком ОНБр. 33979 од 30-IX-1920 год. решено је: да г-ђа Јелена Аћимовићка, нераспоређена учитељица из Београда, ове школске године ради у београдској основној школи, вршећи замену у одељењу г. Драгомира Ђорђевића, који је на раду у Министарству Просвете.

Одлуком ОНБр. 28045 од 27-VIII-1920 год. решено је: да г-ђа Јованка Р. Томићка, учитељица у Прибоју, округа пријепољског, остане и за ову школску 1920/21 годину у истом месту на раду.

Одлуком ОНБр. 32812 од 18-IX-1920 год. решено је: да г-ђа Лепосава Лучићка, учитељица из Крагујевца, остане привремено и за ову школску годину у Крагујевцу на раду.

Одлуком ОНБр. 31454 од 17-IX-1920 год. решено је: да се г-ђа Стана Стојшићева, учитељица у Жагубици, привремено упути на рад — као васпитачица — у Женску Учитељску Школу у Новоме Саду.

Одлуком ОНБр. 31589 од 20-IX-1920 год. решено је: да Лука Рајковић, учитељ у Кличевцу, срез рамски округ пожаревачки, до даље наредбе ради у Министарству Просвете Статистичком одељењу.

Одлуком ОНБр. 26613 од 20-VIII-1920 год. решено је: да је ранија одлука ОНБр. 22275 од 18-VII-1920 год. којом је г. Вељa Радовић премештен за учитеља у Крњу Јелу, округа колашинског, неважећа, и да г. Радовић остаје у Штитарцу, округа колашинског, где је премештен одлуком ОНБр. 20496 од 13-VII-1920 год.

Одлуком ОНБр. 36216 од 11-X-1920 год. решено је: да се г-ђици Босиљки Станчићевој, учитељици из Леснова, округа кумановског, огласи учитељско место за упражњено, пошто није дошла на дужност од дана постављења.

Одлуком ОНБр. 37446 од 16- X-1920 год. решено је: да се г. Андри И. Јовановићу, управитељу нишке школе у Вождовој улици, уважи оставка коју је поднео на дужност управитеља исте школе, а за управитеља исте школе постави Александар М. Ђерамилац, учитељ из Ниша.

Одлуком ОНБр. 37626 од 18-X-1920 год. решено је: да се г-ђица Зорка Д. Ђорђевић, учитељица, која је била стављена на расположење Министарству за Социјалну Политику, врати на своју редовну учитељску дужност у Ниш.

Одлуком ОНБр. 36666 од 12-X-1920 год. одобрено је: да се у основној школи у Грлишту, среза зајечарског округа тимочког, отвори још једно одељење.

Одлуком ОНБр. 37324 од 15-X-1920 год. решено је: да се основна школа у Градском, среза велеског, затвори, а учитељ градске школе премести.

Одлуком ОНБр. 37636 од 16-X-1920 год. решено је: да г. Велимир Стојковић, стални учитељ у Алексинцу, на дужности као економ Ђачког Дома и Трпезе у Учитељској Школи Алексиначкој, и даље остане на тој дужности.

Одлуком ОНБр. 36637 од 12-X-1920 год. решено је: да се г. Али Мустафи, вршиоцу учитељске дужности — вероучитеља у Виници, среза кочанског округа брегалничког, досадања годишња плата од 360 динара повећа на 600 динара.

Одлуком ОНБр. 37398 од 9-IX-1920 год. решено је: да се Ратко Шуичић, учитељ у Битољу, премести по казни у Рашков Луг, у округу колашинском.

Одлуком ОНБр. 37781 од 20-X-1920 године решено је: да се приватне женске школе муслиманске вероисповести у Куманову затворе, док се не саобразе закону, а може им се одобрити отварање дечјег забавишта (мектеба) кад испуне законске услове.

Одлуком ОНБр. 36433 од 13-X-1020 године решено је: да се у основној школи у Стреоцу округа метохијског, отвори још једно одељење.

Одлуком ОНБр. 37007 од 15-X-1920 год. решено је: да се у Везичеву, срез млавски округ пожаревачки, отвори школа, под именом Везичевска Основна Школа — чију ће школску општину санињавати само село Везичево.

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 1 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Уметничком Одељењу Министарства Просвете:

за референта са годишњом платом од 5000 динара, Сима Пандуровић, секретар I кл. и за секретара II класе, Милан Димовић, секретар III класе.

ИДЕАЛ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ НЕКАД И САДА

— ПОВОДОМ НАЈНОВИЈИХ ПУБЛИКАЦИЈА Г. ФЕРЕРА —

Прва омашнија књига Гуљелма Ферера, *L'Europa Giovane* („Млада Европа"), подсећа ме на најживље литерарне утиске мојих младих дана. Тврда вера у доброту и солидност културног и економског рада тадашње Европе, коју је писац, у том делу свом, на свакој страници топлим речима подвлачио, деловала је на тадашњу моју још свежу уобразиљу као весео цијук узлетелих ласта, или као треперење златних лептирских крила у ведром пролетњем зраку. Писац је онда, више него ли у будућност, веровао у неку пуну обећања садашњицу, из које имађаху да се за европску цивилизацију ишчауре све лепши и лепши дани. Укратко, његова књига певаше химну новом европском свету, певаше обнову просветног, индустријског и трговачког рада, обнову, једном речи, свих људских енергија и вероватни прираст људског богатства и људске среће.

Међутим, својом основном идејом, Ферерова књига иђаше за тим да установи супериорност народâ са великом индустријом, у којима писац, у то доба, назираше прегаоце нарочито способне да израде нову Европу, а то стога што су у тим народима појединачни напори кадри да се боље дисциплинују и подреде општем добру. Немци и Енглези чињаху се младом Фереру једини народи на које Европа треба да се угледа. Што се латинских народа тиче, он у њима назираше само декадентство и анархију. О свом рођеном народу, Талијанима, он у то доба писаше: „Ако не успеју да садашњу кризу свладају изванредним каким напором, могло би се лако десити да у будућности постану туђи измећари, слуге оних који су у прошлости њима служили".

Разуме се да је овако пророчанство морало талијанску сујету неугодно дарнути. Око Ферерове књиге поведе се читава борба. Та борба водила се, заправо, више у име повређеног националног поноса, но око суштине саме ствари, јер не само што је у то време Италија била спутана у мрежама тројнога савеза, него је вера у преимућство немачке науке и немачке културе била дубоко усидрена у талијанским мозговима. Ту су веру, иначе, са Талијанима делили и многи други народи, а можда највише ми, лаковерни Словени, који смо од те предрасуде

патили као од неке наследне болести. Како већ било, Фереро бејаше у великој заблуди претпостављајући да је Немачка позвана да постане као неко централно огњиште светске цивилизације, главни мравињак из којега је требало да се у свима правцима растуре дуге и густе поворке мирних и радишних мрави, милиони приљежних раденика који ће вољни бити само да зидају, а нипошто да људска добра руше и уништавају.

Фереро не сачека, међутим, последње крупне догађаје на светској позорници, на да своје младалачке погледе и прорицања подвргне ревизији. Напустивши наједаред публицистички рад, он се неко време повуче у страну. Талијанске новине јавише да је писац узео преда се да критичарима, који му пребацираху претерани оптимизам, одговори новом књигом у којој ће изнети нове разлоге за своје доброслутне погледе. Он бејаше изреком казао како модерни свет стално напредује, па се чак усудио и да покаже правце и путове којим ће се тај напредак у будућности кретати. Дати међутим јасну и солидну дефиницију о томе што је, или боље, у чем се управо састоји људски напредак, то не беше ни лака ни ситна ствар. Мозгајући о проблему, писац узе да проучава прошлост и, трагајући по њој, наиђе на јединствен пример оријашког узлета и потоње пропасти једног великог народа: народа римског.

Али се при томе трагању Фереру деси нешто сасвим неочекивано. Радећи на својој римској историји, он се душевно преобрази и радикално измени своје раније погледе о људском напретку и о суштини цивилизације. Она књижевна шетња по рушевинама латинског света као да у многом погледу беше разбистрила његове социолошке појмове, те га уједно навела на многа, често пута сасвим неочекивана поређења и чудноватe констатације. Он се најзад увери како оно што се у модерном свету сматра за прогрес, и за чим се он исти раније толико загреваше, није у суштини но једна заводљива обмана у којој античка мудрост назираше знакове покварености и културног назатка. У моралном, естетичком и политичком погледу, старовременски свет беше себи поставио као циљ један идеал савршенства који је очевидно рамао, али они стари Европљани бејаху далеко од тога да би идеалом сматрали неограничену снагу и богатство. Они се таком идеалу, шта више, на уста својих репрезентативних људи, увек опираху, и кад му на послетку и сами жртвом падоше, они су у том лажном идеалу назирали главни узрок пропасти римског света и расула римске државе.

Књига (читаво једно ремек-дело платонске мудрости) у којој је Фереро изложио језгру својих компаративних проучавања, или тачније, резултат своје незатајене палинодије, јесте филозофско дело *Fra i due Mondi* („Између два света“), које изађе на језику француском, а затим на талијанском и енглеском. У тој књизи својој, која је написана у форми разговора између разних сапутника на једном великом трансокеанском пароброду, писац расправља, између осталог, тему: која се

врста цивилизације показала згоднија и пробитачнија за људску задругу, да ли модерна цивилизација *квантитетна*, којој главни експонент беше немачко царство и која се састојаше у прекомерном гајењу индустријализма и материјалне моћи, или цивилизација *квалитетна*, оличена у грчко-латинској старини, која је тежила за све то већим усавршавањем културних тековина што се зову Вредноћа, Истина, Лепота? По Фереровом суду, оба ова начина културног напрезања, на име идеал неограничене моћи и богатства, и идеал ограниченог савршенства, имаћаху у модерном свету своје представнике, први у раси германској и англосаксонској, а други у раси латинској. У Енглеској и у Америци, а нарочито у предратној Немачкој, људи, опијени доктринарским знањем, рапидно стеченим богатством и разним победама над простором и временом, уочише врхунац људске амбиције у томе да би што већма распрострли своју власт над природом, над светом, над својим сапудима. Тај нови идеал цивилизације бејаше у Немачкој, нарочито након крваве 1870—71 године, постао нека врста националне религије. Немачка је, гајећи тај идеал, између 1870 и 1910 године, дакле у размаку од четрдесет година, повећала своју производњу железа за готово петнаест милиона тона. „То је — вели Фереро — један огроман успех. Гвожђе је, несумњиво, једна драгоцена ковина; њиме се праве топови, пушке и оклопљене лађе; али свет у такој мери пренатрпавати железом, да на њему не остане места за лепоту и све остале квалитетне вредности које одају благородство и величину човечјег духа, — зар то не значи враћати се у варварство?“ Коначни резултат пишчеве аргументације излази, отприлике, на ово: свет треба да се реши да ли ће да настави данашњу вртоглаву странпутицу, или да своју бескрајну амбицију и своју грамжљивост сведе у границе извесног идеала. Будућност Европе зависиће од тога решења. Деветнаести век родио је два ужасна киклопа: индустријализам и општу војну дужност. Чега су кадра та два монструма кад се препусте себи самима, показало је последње време. Потребно је дакле да се старовременска еуритмија поново успостави у свету, који је грдно разрован и унакажен оргијама милитаризма и индустријализма; треба да људи поново претпоставе избраност обилаштини, примерену снагу неограниченој моћи, те да се врате на кудикамо хуманије и рационалније друштвене и политичке уредбе, но што беху оне које су у свету владале последњих педесет година. Једном речју, треба напустити лажни идеал квантитета, и опет пригрлити културу квалитета.

Ја не знам да ли сам читаоца довољно оријентовао у суштини Ферерове доктрине, у којој је критика уочила радикалан преобрат у пишчевим погледима о идеалној цивилизацији, преобрат који, у осталом, писац ниуколико не пориче, и којему његова најновија књига *La vecchia Europa e la nuova* („Стара и нова Европа“) може да служи као коментар. Ја сам, иначе, у овом збијеном приказу занемарио мноштво споредних

проблема о којима Ферерова лица, у својим трансатланским разговорима, на дуго и широко дебатују, и који су понекад врло бриљантни и врло сложени. Мени је у главном било до тога да овде изнесем језгру Ферерове тезе, и ево зашто. Из ове пишчеве палинодије требало би да извесну поуку поцрпемо и ми Јужни Словени. Ако је пре рата било света којему је киклопска немачка државна уредба и немачка култура импоновала, то смо били ми, Јужни Словени, који смо од увек осетљиви били за атлетске гестове и снобске блефове. Било с тога што се наша омладина, нарочито она из бивше аустро-угарске монархије, претежно школовала на немачким универзитетима, или с тога што су наше предратне генерације, нарочито у Србији последњих Обреновића, огрезле биле у најсуровијем реализму, тек факт је да је већина наше т. зв. интелигенције гледала у Немачкој земљу „просвјешченија", којој треба завидети и у коју се треба угледати. Ти наши људи истицаху увек заслуге Немаца за општу културу, и једино њима признаваху заслугу за извојевану слободу савести и слободу мисли, сматрајући прву као дело Лутерово, а другу као дело Кантово. Међутим, у веку Еразма и Раблеа, писати победу слободне егзегезе у заслугу самом Лутеру, чини ми се исто тако неисправно и неосновано као кад се немачком народу, односно његовим филозофима, хоће да виндикује монопол апстрактне мисли. Док је Лутер ишао у главном за тим да предводи непросвећену немачку гомилу, дотле је Еразмо оличавао дух Ренесансе и важио као вођ просвећених класа читаве Европе. Рабле је, сем тога, својом потмулом сатиром, у велико придонео пречишћавању хришћанског духа и потискивању римског папства у његове природне границе. Свакојако, филозофска сумња и слободно испитивање, којим ће се доцније прославити Декарт, имадоше своје зачетнике у овој двојици људи који зададоше најтеже ударце сколастици и утреше пут духу нових времена.

Немачки филозофи, ма колико велики били као мислиоци, бавили су се више проучавањем механизма човечје душе, него ли су покушавали да тај механизам ставе у покрет, да га пробуде да живи. Они су се ограничили да констатују неке старије и да изведу неколико нових идеја, не водећи бригу да те идеје ставе у службу нових времена, или да њиховом суштином оплоде савремену науку, основану на опажању и искуству. Но тај практични дух, ту смислену одважност имадоше Французи. Они се побринуше за истински, ефективни напредак људске задруге; они нас упутише на живе изворе Истине и Лепоте; они нас, нарочито, поучише да верујемо у људски разум и унесоше у нас уверење да је разум она законита и природна моћ која треба да светом влада и у чијој победи је извор сваког добра. То је велика, неумрла заслуга француског народа, коју сви живо осећамо и која је светлим словима забележена у књизи историје.

Кад дакле Фереро признаје латинској раси преимућство у гајењу

културе квалитетне, ми можемо да се са њим сложимо, нарочито с погледом на светле подвиге француског народа у току столећа, а и у току најновије историје. На против, у подвизима данашње Италије нама је мучно уочити значајке квалитетне културе, како нам их оцртава историчар и социолог Фереро. Шта више, ми код данашњих Талијана налазимо много додирних тачака са психологијом Немаца, другим речима, са културом квантитетном. И, у истини, код једног великог дела њих су данас на части: империјалистичка агитација, практичан реализам, грамжење за брзим и лаким богаћењем. Талијански националисти и т. зв. званични социалисти имају данас један заједнички политички идеал, а то је: неограничено развијање државне моћи. Погледајте данашње Талијане (не све, разуме се) на пољу уметности: они су били први који су почели да проповедају и стварају узорке бедног и мртворођеног футуризма. Латински народ *par excellence* као да се сасвим одметнуо од латинске традиције. У њему се данас гаје и пропагишу начела која су противна не само хармоничном генију, но и самом темпераменту и способностима талијанског народа.

Вредно би, међутим, било испитати да ли је и у којој мери тачна Ферерова теза: да су античке цивилизације, грчка и латинска, неговале само културу квалитетну, или барем, да су се свесно клониле културе квантитетне. На жалост, једна таква анкета, без стручне библиотеке на дохвату, била би нам у овај мах немогућа. Једно би се ипак могло доста поуздано казати: да је идеал живота, у који су они стари народи, као у поларну звезду, своје очи упирали, био много чеднији и ограниченији, те према томе и хуманији од нашега. Како год било и ма колико Ферерова основна идеја у том погледу трпела приговорâ и детаљних ограда, она је опет веома интересантна, симпатична, а у главном и тачна.

МАРКО ЦАР

УМЕТНОСТ У СРБИЈИ

ЗА ВРЕМЕ ПРВЕ ВЛАДЕ КНЕЗА МИЛОША ОБРЕНОВИЋА

(1815—1839)

Стање уметности у почетку владе Кнеза Милоша. — *Архишекшура.* Мајстори. Грађевине. — *Сликарсшво.* Стање пре Кнеза Милоша. Црквени живопис. Живопис ван црквеног: Павле Ђурковић, Аксентије Јанковић, Урош Кнежевић. Прве збирке слика. Питомци за сликарство. — *Музика.* Народна музика. Црквена музика. Турска музика. Циганска музика. Уметничка вокална музика. Уметничка инструментална музика. Јосиф Шлезингер. Банда. Музикална библиотека. — *Играње.* Народно играње. Циганско играње. Европско играње. — *Позориште.* Ђачка позоришта. Стално позориште. Ј. Вујић. Представе. Репертоар. Ефекат од позоришта. Затварање позоришта.

У почетку владе Кнеза Милоша, у Србији није било друге уметности сем народне, старога наслеђа наше народне уметничке културе.

Она је, међутим, била врло примитивна и лепо се изражавала само у женским ручним радовима и нешто у дрворезу (преслице, ковчези, гусле и слично) и народној музици. Од архитектуре, скулптуре и сликарства није било ничега, сем дотрајалих, порушених и онакажених остатака из наше срећне старине. Под Кнезом Милошем почињу да се сеју и да полако клијају и први почетци уметности у Србији. Али ти почетци, у колико им приличи име уметности, изузевши добар део музике, мало имају везе са уметношћу која је дотле у народу живела, а још мање са остатцима од уметности из наше далеке прошлости. Они не потичу из њих, већ су највећим делом продукти који се уносе са стране. Неке се уметности, на пример скулптура, никако и не јављају. Од ње ми није познат никакав иоле пажње вредан остатак за све време владе Кнеза Милоша. Оно пак што се јавило састоји се у следећем.

Архитектура. — Први почетци ма и најпростије архитектуре не јављају се на кућама и зградама око њих. По селима су куће и остале зграде градили сами сељаци[1]). Те су пак грађевине биле тако примитивне да са архитектуром, како се обично та реч разуме, немају никакве везе. Куће, дућани, магазе и друге зграде по варошима, истина су градили нарочити мајстори, али су и оне биле далеко од архитектонских послова. Архитектура се јавља у почетку само на неким црквама. Кад је Србија у почетку XIX века ослобођена од Турака, цркве и манастири, и ако су нешто под Мустај-пашом поправљени, били су у страшноме стању. Једна од првих брига српских устаника била је да обнове старе и начине нове богомоље. Старање око тога налазимо и за време Кара-Ђорђа, када је подигнуто врло много црквених грађевина. Ово је старање под Кнезом Милошем још у јачој мери.

Мајстора зидара било је у Србији мало, вештих мајстора готово нимало. У неким крајевима није их било ни за најобичније поправке на бољим старим грађевинама[2]). Што је пак било нешто домаћих мајстора, било их је у Београду, који је био највећа варош, те су ту били и најпотребнији; затим у Пожаревцу и још у неким местима. Њих је Кнез Милош, ради послова, позивао и у Крагујевац. 14 маја 1822 тражио је да му се пошљу из Београда „дунђери Бошко и Коњалија и још пет или шест искусних мајстора њиховог заната“.[3]) Из Пожаревца је позиван „Тодор неимар“, „Тодор Петровић неимар“ или „Тодор дунђер“.[4])

[1]) Вук С. Караџић, *Даница* за 1827, 102.

[2]) 13 априла 1820 жали се Јеврем Обреновић из Шапца да не може наћи зидара да поправе манастир Чокешину (Држ. Арх., Кнежева Канцеларија, *Јеврем Обреновић* 1820); 21 априла 1829 моли Ст. Стефановић из Пореча Кнеза Милоша да му пошље каквог мајстора да поправи пренуклу поречку цркву, јер тамо нема мајстора (Држ. Арх., К. К., *Нахија Пожаревачка* 1829).

[3]) Држ. Арх., К. К., *Деловодни Протокол* 1822.

[4]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прот.*, 30 јули 1822, 24 јуни 1823, 2 март 1824.

Сем њега било је у Пожаревцу још неких зидара.[1]) Поред ових помињу се још левачки и ваљевски дунђери.[2]) Ови су мајстори били прости људи, без имагинације и без укуса. Највише што су могли урадити, то је да поправе, а некад и да покваре, опале старе црквене грађевине, или да начине нове цркве. Они су начинили за владе Кнеза Милоша масу цркава по селима. Оне су све, више или мање, истога типа, просте и врло често од дрвета.[3]) Куће су градили само по варошима, у турском стилу, од слабог материјала, обично од дрвета са нешто дворeза. Но цео њихов посао нема везе са уметношћу. Само по изузетку знао је по неки од њих унети нешто укуса у свој посао. Такви су мајстори нарочито тражени на све стране.

Што вреди о мајсторима из Србије, исто вреди и о мајсторима који су долазили из других српских крајева: Старога Влаха, Осата, Пирота, Ниша, Реке, Битоља, Охрида и Арнаутлука.[4]) Нешто бољи од Срба мајстора били су Цинцари, који су долазили у Србију на рад из Македоније и који се у актима врло често помињу.[5]) Најбољи су били Талијани. За време Турака тешко да их је било у Србији. Али, кад се после ослобођења почела Србија обнављати, почели су и они долазити. Већ 18 јуна 1821 године наређује Кнез Милош да се из Београда пошље у Крагујевац „маурер Мартин“ заједно са фамилијом.[6]) 1822 године раде Талијани на патосању и кречењу цркве у Свилајнцу.[7]) 20 маја 1822 године позива Кнез Милош да му дође из Београда „Талијан Антоније, зидар, који је овде [у Крагујевцу] радио“.[8]) 1823 године раде четири зидара Талијана у Ужицу. Талијани су радили боље и лепше цркве и

[1]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 10 јули 1824.

[2]) 10 јула 1823 пише Кнез Милош Живку Шокорцу „да скупи све дунђере левачке и да их пошље у манастир Каленић да раде“ (Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1823). Ваљевски дунђери се помињу 11 јуна 1834 (Држ. Арх., К. К., *Конак Београдски* 1834).

[3]) 1 децембра 1822 пише Кнез Милош Јовану Обреновићу да ће „темељ цркве миоковачке од камена, а остало од дрвета бити“ (Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1822, № 2282).

[4]) 16 априла 1823, № 638, дато је „објављеније“ Буљугији Миросаву, „неимару дунђерском“ из Вранеша Старовлашке Нахије и Сави Перишићу, „неимару зидарском“ да први са 17, а други са 11 другова могу радити своје занате у „нашем пашалуку“ (Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1823); 6 маја 1823 шаље Кнез Милош из Крагујевца Јеврему Обреновићу 11 Осаћана да их употреби на рад (Ibidem); 21 јуна 1832 моли Коца Марковић из Пожаревца Кнеза Милоша да му пошље из Крагујевца 15 мајстора Осаћана да раде на црквама у Пожаревцу и Рукомији (Држ. Арх., К. К., *Нахија Пожаревачка* 1832); 11 јуна 1834 помињу се дунђери Рекалије, Пирођани, Нишлије и Манастирлије (Држ. Арх., К. К., *Београдски Конак* 1834), Охрићани (Ibidem 1836) и из Арнаутлука (Држ. Арх., К. К., *Државни Савет* 15 августа 1836).

[5]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 14 мај 1824, № 891; 6 јуни 1824, № 1070; *Нахија Пожаревачка* 1832; *Јован Обреновић* 15 април 1834; *Нах. Пожаревачка* 1 јули 1834; *Нах. Неготинска* 19 октобар 1834; *Нах. Алексиначка* 25 април 1836, и тако даље.

[6]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1821.

[7]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 5 април 1822.

[8]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1822.

грађевине од тврдог материјала, или су на обичним грађевинама додавали по што год „по европејском фкусу“, што обични балкански дунђери нису умели начинити. Кад је, 1824 године, зидао Кнез Милош конак у Крагујевцу и хтео у њему „имати штокатор, а не по овим обичајима таван“, позвао је Талијана Антонија, који је тада радио у Јагодини, да покаже како се то ради.[1]) 24 јула 1827 шаље Алекса Симић из Београда у Пожаревац мајсторе зидаре који умеју „по немачкој форми“ ударати малтер на зид и кречити, да окрече цркве у Округу Пожаревачком.[2]) Из акта се не види да су ови мајстори били баш Талијани, али се јасно види колико су српски мајстори били примитивни кад нису умели ни малтерисати ни кречити „по немачкој форми“.

Поред многих малих цркава и обичних грађевина, за владе Кнеза Милоша сграђене су ове важније грађевине: Конак у Крагујевцу (ова, како каже Ј. Вујић,[3]) палата сазидана је 1824 године), даље: здање намењено за Кнежев Двор (данашње Министарство Финансија), отпочето 1829, а завршено 1836 године; Кнежев Двор у Београду, (доскорашњи Касациони Суд, 1831); Кнежев Двор у Топчидеру (1831); Двор Београдског Народног Суда у Сава Мали (1834); Нови Кнежев Двор у Топчидеру (1834); Црква у Топчидеру (1834); Табакана у Топчидеру (1834); Кула на Топчидерском Брду (1834); Ђумрукана на Сави (1835); Маркова Црква у Београду (1835); Велика Касарна у Београду (1836); Касарна у Топчидеру (1836); Магацин у Топчидеру (1836); Механа у Топчидеру (1836); Палилулска Касарна у Београду (1837); Ледерница у Топчидеру (1838).[4]) Београдска Саборна Црква започета је 15 јула 1837 и до августа 1838 године била је назидана до крова. Свршена је тек после владе Кнеза Милоша.[5]) Све су ове грађевине, као што се види, биле државне. Без обзира на њихову лепоту, која је увек релативна, све су биле врло солидне. Као свуда, тако су и код грађевина воља и укус Кнеза Милоша били оно што је главно. Он је одређивао где ће се шта зидати, од чега ће бити, како ће изгледати, колико ће се платити, и све друго. Све што се радило тражио је да буде солидно и да одговара његовом укусу. Да би био сигуран да ће грађевина добро испасти, он је, по тврђењу једног савременика, „одмах у почетку о једном у земљу укопаном direку закивао ченгеле да обеси мајстора, ако грађевина рђаво испадне“.[6]) Грађене под таквим условима, није никакво чудо што грађевине из доба Кнеза Милоша још и данас врло добро служе и што за неке кажу да могу да издрже још и нове спратове.

---

[1]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прот.* 1824, № 1086.
[2]) Држ. Арх., К. К., *Нах. Пожаревачка* 1827.
[3]) Ј. Вујић, *Путешествије по Сербији,* I, 162.
[4]) М. Петровић, *Финансије и установе* I, 713—715, 720; М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија* 40.
[5]) *Новине Србске* 1838, 250.
[6]) Сретен Л. П., *Пушовање по Новој Србији*, стр. 61.

Сликарство. — О раду на сликарству пре владе Кнеза Милоша мало се зна. Зна се само то да се и оно јавља са обнављањем цркава и манастира. За Карађорђеве владе, као што смо већ рекли, обновљене су и начињене многе црквене грађевине. За њих су били потребни и живописци. Од домаћих мајстора помиње се тада само Петар Молер, који је као младић, 1804 године, малао конак једнога од дахија[1]) и за кога се казује да је малао цркву у Тополи.[2]) Још се, 1811 године, помиње неки молер Јеремија, кога Кара-Ђорђе тражи од проте Матије Ненадовића да га пошље „са свим његовим алатом и са момцима, ако има, цркву јесам свршио, они сад темпло да граде“.[3]) 10 јуна 1813 године пише из Тополе Кара-Ђорђе своме секретару Стеви Јефтићу да преко Димитрија, молера у Земуну, набави фарбе, „јер нам је од потребе“.[4]) Најзад са живописом је у вези и један барјак од Карловачког живописца Стефана Гавриловића, који је у Кара-Ђорђеву Србију послао отац Димитрија Давидовића.[5])

У Србији Кнеза Милоша подизане су и обнављане црквене грађевине још у већој мери. Први живопис је и у њој у вези с њима. Домаћих мајстора није било. Петар Молер удављен је на почетку владе Кнеза Милоша 1816 године. Чак 1836 године, у списку занатлија тадашње Србије налазимо само у селима Среза Рамског два молера, о којима не знамо ништа друго. Сви остали живописци о којима што знамо, с малим изузетком су Срби из Аустрије. У мају 1817 године био је у манастиру Враћевшници Ђорђе Лацковић, живописац, и радио иконе и слику архимандрита Мелентија Павловића, доцнијег београдског митрополита.[6]) 1818 године погађало је „обштество поречко“ некаквог „молера из Цесарије“ да им ради темпло.[7]) 1827—1832 помиње се неки Јања молер, који ради иконе за цркве и молерај за „новосновану касарну“ 1832.[8]) 1833 године био је у Крагујевцу Јова молер, који је малао и позоришне завесе и кортине.[9]) 1834 исплаћено је из благајне Кнеза Милоша Константину Лекићу, сликару из Земуна, 3600 гроша за 8 икона, за измалане певнице и трон за цркву у Топчидеру.[10]) Неки су црквени живописци били из јужних крајева Балканског Полуострва. Јамачно је било и Дебралија или Дибралија, познатих живописаца пе-

[1]) Л. Арсенијевић—Баталака, *Историја Српског Устанка* I, 49; М. Ђ. Милићевић, *Поменик* 386.

[2]) *Дѣловодный Прошоколъ* Кара-Ђорђа Петровића, Београд 1848, Регистар стр. 118.

[3]) М. Петровић I, 804.

[4]) *Дѣловодный Прошоколъ* Кара-Ђорђа Петровића, стр. 186.

[5]) *Дѣла Дим. Давидовића* I, стр. II.

[6]) Ј. Вујић II, 140.

[7]) Држ. Арх., К. К., *Нах. Пожаревачка* 20 јуни 1818.

[8]) М. Петровић I, 804; II, 366, 373; III, 244, 546, 586.

[9]) М. Петровић I, 804.

[10]) Ibidem 714.

чалбара, који су радили по свима земљама јужно од Саве и Дунава. Судећи по имену, и помињати Јања молер изгледа да је био Македонац. Изреком се пак помиње да се 1821 године бавио неко време у Србији и радио свој занат „Антоније Вафиполу, молер, Грк из даљних предела“ и да „намерава у Пешту свој рад тражити“.[1]) Сви су ови живописци били слаби; најбољи од њих нису се пели изнад најобичнијих занатлија.

У Србији се у почетку владе Кнеза Милоша није ни знало за други живопис сем црквеног.[2]) Временом, и то доста рано, јављају се и живописци који су радили ван црквеног живописа. 20 априла 1823 позвао је Кнез Милош „живописца српског у Новом Саду Павла Ђурковића“ на неодређено време „ради живописанија“ своје фамилије.[3]) Због формалности око пасоша Ђурковић је морао прећи и бити упућен у Крагујевац тек крајем 1823 или почетком 1824 године.[4]) Ту је он 19 марта 1824 године завршио слику Кнеза Милоша „у целом стасу телесном“.[5]) Ђурковић је, јамачно том приликом, израдио и слику Кнегиње Љубице, чија се једна копија налазила 1868 године у збирци слика Настаса Јовановића.[6]) Из аката се види да је Ђурковић тада израдио још и „оживописаније Савкино и Станкино (кћери Кнеза Милоша)“ и да је за то добио 400 гроша.[7]) Сем тога Ђурковић је још један портрет Кнеза Милоша „мали, на хартији, тушом начинио“ и из Србије однео. Њега је у Земуну копирао Јанаћ Џиковац, а од Џиковца „дијете Јована Ковача“. То су, на сваки начин, прве репродукције слика Кнеза Милоша. Видећи ове копије у Земуну, Вук Караџић је желео да умножи слике Кнежеве. Због тога му јавља 3 септембра 1824 године да код себе у Бечу има копију детета Јована Ковача, „но лице није нимало налик на Ваше, само су хаљине налик“. Уз то му каже да се из свега види да „ће Ваш портрет или Ђурковић или други когоћ издати (макар како)

---

[1]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прот.* 12 септембра 1821, № 1250.

[2]) У Стеријиној драми „Београд некад и сад“ износи се како је једна примитивна Београђанка, пошто је провела много година у унутрашњости, дошла своме сину у Београд, у госте, па спазивши портре свога унука почела да се крсти и да говори: „Помози, Боже, дај свако добро и срећу.“ На примедбу своје унуке да је то Велимиров портре, она одговара: „Нисам још видела свеца Велимира“.

[3]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прот.* 1823.

[4]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прот.* 15 децембар 1823, № 2312.

[5]) Запис на овој слици гласи: *„У Крагујевцу, марша 21, лѣта 1824 изживописаль Павле Гыурковичъ, жишель карловачки Сремсшѣмъ, Сербскогь православногь вѣроисповедания“* (Вукашин Ј. Петровић и Никола Ј. Петровић, *Грађа за Историју Краљевине Србије*, II, стр. 111). У запису са ове слике, који је саопштио Ј. Вујић, датум је *19 март*, а и иначе је запис нешто мало другојачи (*Пушешествије* I, 163). Оригинал је ове слике био доцније својина Краља Милана. Мала њена копија налази се испред друге књиге *Грађе за Историју Краљевине Србије* од В. и Н. Петровића.

[6]) *Гласник С. У. Друштва* 23, 64.

[7]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прот.* 21 март 1824, № 694.

на свијет, а мислим да је најправије да ту част ја добијем".[1]) 19 децембра му тражи „онај мали портрет што је Ђурковић моловао", а ако то не може бити, нека заповеди „ономе молеру из Вршца [Аксентију Јанковићу] нека измолује (тушем на артији) само главу, па ми њу пошљите; а аљине ја имам намоловане доста добро".[2]) Шта је даље било са том сликом, не види се, али је Вук у своме *Милошу Обреновићу* (Будим 1828) наштампао једну слику, испод које стоји: „Писао П. Ђурковић".[3]) Мислим да ће то бити та слика.

Ђурковић је израдио у Србији још једну слику. Док се, на повратку из Крагујевца, бавио у Београду, стигло је писмо Кнеза Милоша Алекси Симићу, базрђанбаши београдском, „да настоји сваким возможним начином" да Ђурковић „Ћир Ђорђа (Ћелеша) за увеселеније Госпоодару оживопише".[4]) То би била прва карикатура из обновљене Србије.

Одмах после Ђурковића, или можда док је он још био у Крагујевцу, дошао је са препоруком Вука Караџића Аксентије Јанковић, молер из Вршца.[5]) Јанковић је остао у Крагујевцу до 19 маја, кад му је издато „објављеније" да му се у Баточини и Свилајнцу даду бесплатно кола до Пожаревца.[6]) Шта је све Јанковић израдио, не види се из аката. Међутим, 20 јуна 1824 године пише Кнез Милош Јовану Обреновићу у Пожаревац да одобрава Јанковићу, молеру, да иде кући и „да тамо испише наручене образе, а оданде да их пошље с назначењем цене њине".[7])

1834 године дошао је у Србију и у њој остао неколико година Урош Кнежевић, академски сликар.[8]) Он је израдио 1835 године за Кнеза Милоша један портрет рускога цара и један Кнежев, и за то је добио 20 дуката. Сем тога израдио је неколико мањих слика, за које је добио из народне благајне за рачун Кнеза Милоша 100 талира. Најзад радио је слике историјских личности[9]) и портрет Кнеза Милоша за тадашња Исправничества по целој земљи. У писму Кнезу Милошу од 27 јула 1837 године он помиње да је израдио ове ствари: „1. у парадној униформи целе природне величине портре Ваше Светлости, које се

[1]) *Вукова Преписка* II, 565.

[2]) *Вукова Преписка* II, 567.

[3]) Ова је слика одатле пренесена и у Вукове „*Скупљене историјске и етнографске списе*" I, Београд 1898.

[4]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 21 април 1824, № 694.

[5]) 24 априла 1824 јавља Кнез Милош Вуку да је Јанковић дошао у Крагујевац и да ће „ово дана дело художества свог почети (*Вукова Преписка* II, 559; IV, 733).

[6]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 19 мај 1824, № 928.

[7]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1824, № 1243.

[8]) „Ево већ три године прођоше од како се ја овде у Сербији, радећи живописне послове, бавим", пише Кнежевић Кнезу Милошу 27 јула 1827 год. (Држ. Арх., К. К., *Школе*).

[9]) М. Петровић, I, 803.

у Високославног Совета сали налази; 2. обашка израђене ордене Ваше Светлости; 3. историческо изображеније Ваше Светлости оног времена кад сте Сербију од тирјанства и пропасти избављали и како и данас избављате, које је Ваша Светлост намеравала за мур определити". [1])

Најзад, треба поменути да је и Адолф Берман, директор Књажеске Типографије, могао понешто „обцајхновати".

Прва збирка слика у Србији је збирка Кнеза Милоша. Још у јуну 1823 године добио је он „једну моловану фигуру, која би Белведер дичити могла", један „Meisterstück молераја", како је онда речено, која је представљала „једног старца с брадом, у порфиру обученог, на глави чалму и круну носи прегрливши голог нагог, пред њим клечећег и рукама молећег човека". Слика је била посвећена „Фиршту и Губернатору од Србије Господару Милошу Обреновићу од Јевте Поповића". [2]) Даље, 1826 године, видео је Ј. Вујић у „парадној соби" Кнеза Милоша у Крагујевцу, поред већ поменуте Ђурковићеве слике Кнеза Милоша, још и „изображенија росиских императора на четврт табака напечатана". То су били: цар Михаил Теодорович Романов, цар Алексиј Михаилович, цар Теодор III Алексијевич, цар Јован Алексијевич, императори: Петар Велики, Петар II, Петар III, Павле I, Александар I, велики кнез Константин Павлович, тадашњи император Николај I, велики кнез Михаило Павловић, руски министар Строганов, гроф Витгенштајн, турски цар Махмуд II и Наполеон Бонапарта. [3])

Ова скромна и проста збирка слика постепено је умножавана. Већ 1829 године помиње Пирх у крагујевачком конаку још и „лепе бакрорезе, који представљају низ старих српских владалаца, Немањића [4]), и портрете знатнијих лица новијег времена", алегорију Доброчинства, која је „копија једне од слика из белведерске галерије у Бечу" [5]) и једну слику Кнежеву. Обе последње слике рађене су масном бојом и тако су добре „да их можемо сматрати као почетак васпостављања лепих вештина у Србији". Радио их је неки млади Србин, за чије школовање има заслуга Кнез Милош. [6]) Најзад се Кнежева збирка слика развила у читаву галерију. У августу 1833 године купљене су у Земуну од Константина Лекића, сликара, три велике слике за 2000 гроша и пренесене у Кнежев двор. [7]) Исте године у децембру понуди Кнезу Милошу Наум

---

[1]) Држ. Арх., К. К., *Школе.*

[2]) *Вукова Преписка* III, 114.

[3]) Ј. Вујић, II, 163—164.

[4]) Ово ће бити јамачно бакрорези Јосифа Миловука, пештанског књижара, „који је прве слике прекосовских владалаца и косовских јунака издао" (Сретен Л. П., 127.)

[5]) Можда је ово она иста слика коју је Кнезу Милошу 1823 године дао Јефта Поповић и коју смо мало час поминьали.

[6]) О. Д. Пирх, *Путовање по Србији у години 1829*, стр. 167.

[7]) М. Петровић I. 801.

Димитријевић, земунски старинар, једну колекцију „икона и фигура“ на откуп, и он је откупи за 10.000 пореских гроша или 416$^{2}/_{3}$ дуката. Колекција је садржавала дванаест великих слика са рамовима, од којих су десет биле од српских сликара (три од Арсе Тодоровића и седам од Јована Стајића—Ташковића), једна од „непознатог кинстлера“ и једна од „капетана Франца од Штрифе.[1]) Галерија је и доцније, колико се зна, умножена радовима Уроша Кнежевића, а можда и другим сликама.

Још се слике помињу код Јеврема Обреновића. 1826 године видео је Ј. Вујић у његовом двору у Шапцу „изображеније“ Кнеза Милоша и његово.[2]) Да ли је још где било слика, нема помена.

Најзад, под Кнезом Милошем се помињу и питомци на страни који уче сликарство. Још 1829 године, као што смо рекли, помиње Пирх неког младог Србина који је за Кнеза Милоша израдио копију алегорије Доброчинства и његову слику, кога је он школовао.[3]) Даље, 1832 године налазимо као стипендисту за сликарстпо Павла Радмировића[4]). Сем тога слат је у Беч да учи литографију Анастас Јовановић.[5])

Музика. — О народној, јединој српској музици која је живела у Србији у почетку владе Кнеза Милоша, нема се шта много рећи. Она је била или вокална, коју су изводили млади људи и жене и девојке, или инструментална, коју су изводили људи, обично млађи, на гајдама, дудуцима и двојницама. Најзад, она је била и комбинована из вокалне и инструменталне, у певању уз пратњу гусала. Оваква је музика задовољавала целокупну потребу нашега сеоскога света и на весељима, и на поселима, и на игранкама, и при раду, и за стоком, и на путу. За каквом вишом музиком у маси се народној није ни знало.

У народну вокалну музику рачунам и црквено певање. О њему немам скоро никаквих података. Судећи по свештеницима, којима је падало у дужност да је негују, она је морала бити врло слаба, као год што је била слаба и њихова спрема у опште. Постепено, са доласком у Србију свештеничких кандидата из Аустрије, нарочито са отварањем Богословије, и она се почела подизати. Али се, при свем том, за дуго остало на слабим свештеницима и на њиховом примитивном певању. Сем свештеника, црквено су певање знали и учитељи. Нарочито су добро знали црквено певање учитељи који су долазили из Аустрије. У Београду се помиње „слаткопевац“ учитељ Михаило—Миша Николић, старином из Ресника, те се презивао и Ресничанин, али је био родом из Земуна.[6])

[1]) М. Петровић I, 801—802. Ова се збирка доцније чувала у Двору Кнеза Милоша у Топчидеру (*Гласник С. У. Друштва* 23, 67).

[2]) Ј. Вујић, II, 95.

[3]) Пирх, 167.

[4]) Држ. Арх., К. К., *Школе* 1832.

[5]) М. Ђ. Милићевић, *Додатак Поменику*, 61—62.

[6]) Сретен Л. П., *Пушовање по Новој Србији*, 106; Држ. Арх., К. К., *Школе* 1836.

Учитељи су учили црквеном певању и своје ученике. Један ђачки хор, распоређен поред певница с обе стране олтара, певао је у пожаревачкој цркви 19 октобра 1829 године, на дан рођења Милана Обреновића.[1]) Спремао га је јамачно тадашњи пожаревачки учитељ Аврам Гашпаровић, родом из Петровог Села у Бачкој.[2]) — У Београду је преовлађивало грчко црквено певање. Њега је неговало грчко свештенство и грчко становништво. Знали су га и многи Срби, чак и они који никад нису учили грчкога језика, просто из похађања цркве београдске, у којој се служило и певало грчки.[3])

Сем народне инструменталне и вокалне музике налазимо у ослобођеној Србији још и турску и циганску музику.

Прву су нарочито неговали везирови музиканти, над којима је био један мектербаша (капелник). „Везирова музика", како су је називали, имала је: две хегеде, један сахан, један велики бубањ, једне цимбуле, једне даире са прапорцима и један триангл „илити просто рећи сацак", у који је једна зракава циганка с једном гвозденом шипком ударала".[4]) „Овакова инштрумента не могу концерт музикални чинити", приметио је још онда Јоаким Вујић. Утисак од њих лако је замислити. Везирови су музиканти уз музику и певали турске и арнаутске песме. И о њиховом певању вреди што и о свирању. Пирх га назива „ужасним дерањем". Ова музика била је „свакодневна забава Његове Екселенције" београдског везира и почаст његовим одличним гостима.[5]) У знак особитог благоволења и пажње, везир је своју музику позајмљивао и истакнутим Србима, кад би имали какво весеље. Такву једну љубазност учинио је везир Николи Брзаку о венчању његове кћери 1826 године.[6])

Другу су неговали Цигани. Она је била циганска само по томе што су је изводили Цигани, иначе није имала ничега специјално циганскога. Цигани су свирали и певали српске и турске песме и мелодије, онако како им се где тражило. По селима они су свирали и певали српско комађе, а по варошима, где је било више Турака, турско. Инструменти су им били: ћеманета, кларинети, зурле, даире и бубњеви. Кнез Милош и његова фамилија имали су своје Цигане свираче.[7]) 1829 године били су свирачи Кнеза Милоша Мустафа и један његов пратилац. Свирали

---

[1]) Пирх, 73.

[2]) М. Ђ. Милићевић, *Поменик*, 98.

[3]) Сретен Л. П., 122.

[4]) Ј. Вујић, I, 37. Изгледа да је везирова музика била много већа од овог Вујићевог описа. 21 септембра 1821 јављају кнезови београдски Кнезу Милошу да су београдски Турци, кад је адакалски Абдурахман-паша именован за београдског везира, послали изасланике у Адакале са половином Марашлијине музике (Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1821, № 87).

[5]) Пирх, 41—42.

[6]) Ј. Вујић, I, 35—37

[7]) 18 јула 1822 шаље Кнез Милош сину Милану „Чају место Мете да му свира" (Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1822); 19 јуна 1823 шаље му Метицу да му свира док се он (Милош) не врати са Милановим свирачем Кара-Ахметом (Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1323).

су у виолину и кларинет. Свирање им је било, кажу, налик на удешавање инструмената пред свирање. Они су и певали, и то „турске песме од два стиха, већином љубавне“, али им „је мелодија била спуштање и дизање хроматичне скале и наличила је више на ратну песму, но на израз нежних осећања“.[1]) Они су, сем обичног свирања о ручковима и весељима, својом свирком још и поздрављали Кнеза Милоша о свечаностима, испраћали га на пут и дочекивали с пута.[2]) Они су остали његови свирачи и онда кад је у велико била заведена „књажеска банда“.[3]) Сем Цигана бавиле су се музиком и Циганке. Оне су обично само певале. Оне су певале и Кнезу Милошу.[4]) Цигани су свирали и певали и другој отменој господи онога времена. Тако су 1829 године за Пирхова бављења у Чачку „Мустафина виолина и његове песме зачињавале ручак“ код кнеза Васе Поповића.[5])

То је све музичко наслеђе што га је слободна Србија добила од турских времена. Постепено се, међутим, почиње развијати и другојача музика. Сем народнога певања, почиње се, мало по мало, јављати и уметничко. Њега су доносили досељеници из Аустрије. Пирх казује како се 1829 године у Пожаревцу састајао у вече са господом из Кнежеве околине у здању где је била канцеларија и ту је „обично бивало и музицирања; свирало се у гитару и певале српске и немачке песме“.[6]) Шта више, временом се јављају и композитори. Они су дилетанти и досељеници су из српских земаља изван Србије. Тако је у манастиру Раваници игуман Никанор, родом Шибеничанин, наредио те су 1829 године пред Пирхом и другим гостима „манастирски певчици певали песме у славу Србије, које је он сам саставио и уз то мелодију удесио... Певали су их у брзом, ратоборном, темпу, а рефрен су понављали сви у хору.“[7]) После овога времена су овако импровизиране песме и мелодије врло честе, особито у част истакнутих личности и важних догађаја.[8]) Изводили су их хорови дилетаната, нарочито ђака, кад би се указала потреба. Прво певачко друштво налазимо тек 1839 године, и то у Крагујевцу. Кад је постало, не види се. Чланови су му били професори и други чиновници, а хоровођа Вукашин Радишић, професор.[9])

(свршиће се)

ТИХ. Р. ЂОРЂЕВИЋ

---

[1]) Пирх, 59—60.

[2]) Пирх, 74, 172.

[3]) М. Петровић III, 338.

[4]) 21 марта 1821 наређује Кнез Милош Јовану Обреновићу да му прибави „две Циганке певачице“ које су већ раније биле код њега (Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1821).

[5]) Пирх, 139.

[6]) Пирх, 72.

[7]) Пирх, 120.

[8]) *Новине Србске* 1837, бр. 42; 1838, бр. 8, 44; 1839, бр. 7, и тако даље.

[9]) Ђ. Малетић, *Грађа за историју позоришта*, стр. 5.

НАШЕ ШКОЛСКО ПИТАЊЕ

I

После државног уставног питања и административног, за сва подручја државног живота, стоји данас на првом месту за нас школско питање, које је и државно и друштвено, опште културно и економско, а ово последње у двојаком смислу: обзирући се на економију са интелектуалним и карактерним способностима и на стварање продуктивних снага у народу, што у првом реду спада у задатак школе.

Не слажемо се са онима који мисле да школу треба одвојити од државе, као да би наша држава могла имати неке посебне интересе и циљеве, супротне циљевима школе, и као да би друштво наше, као и иначе, без икакве ексекутиве, представљало јачи ауторитет него што га има држава, и као да би у друштву политичке партије биле потпуно пасивне и не би у живот школе уносиле своје интересе, као што их уносе у живот државе.

Стоји до тога како себи замишљамо своју државу и њезине циљеве, у развитку који треба да одређује наука, школа и просвета, тако да држава буде ум и воља просвећенога друштва, израз културне моћи или сама културна моћ друштва; јер, сем тога што је задатак државе да штити слободу и течевину својих субјеката, она по природи својој има нарочити интерес да буде правна и културна организација и ради тога својим субјектима да омогући што већи степен образовања и етичке културе; да има што више разборитих глава и вредних руку на своме послу, јер је управо у томе њезина снага. Нема сумње да друштво са својом лабавом структуром, без државне моћи и ексекутиве, не би могло остварити своју вољу, ако би је и могло изразити неким начином, а воља друштва детерминирана је његовом просвећеношћу, против које се држава у свом правилно схваћеном интересу не може борити. У једној анархији најмање се могу остварити морална начела, из простог разлога што се већина људи одређује анималним животом и интересима који се само правним редом у држави уравнотежавају. Кад се већина људи не буде претежно одређивала анималним животом, што је идеал далеке будућности, ствари ће друкчије стајати. — Читали смо недавно да је у (негда трулој) држави Данској, у наше време, социјално и економско преображење сазрело у *школи,* пошто се родило у соби научењака, али до тога преображења могло је доћи само изједначењем државне воље и воље просвећенога друштва; то бива онда кад се императиви науке, сазрели у јавној дискусији, унесу у државно законодав-

ство, кад се правно кодификирају, или се неким начином нађу под окриљем државним.

Школско је питање, дакле, par excellence државно питање, јер ако и једна институција, то школа треба да развије у будућем грађанину esprit d' ensemble и да дисциплинира сваку дивергентну вољу, а готово не би требало ни напомињати колико је школско питање важно са социјално-политичкога гледишта, кад се зна да просвета и образовање најбоље измирују људе међусобно и најсигурније су јемство за сваку демократију. Говорећи о проширеним увиверситетима (Extension of University Teaching) у Енглеској и Северној Америци, вели Наторп како у тесном одношају стоји овај прави „социјално-педагошки" покрет према концентративном развићу привреде и демократском развићу јавнога живота.[1])

Једнако или приближно једнако образовање, сем стручнога, најбоље хармонизира друштво, и психологија образованог друштва учи нас да се људи неједнаког образовања тешко подносе и у обичном друштвеном додиру, а индивидуално — да је човек, што се тиче знања и „памети", у друштвеним односима најосетљивији, тако да најчешће, и готово обично, оно што не зна и не признаје за вредно. Ignoti nulla cupido, па тако бива да човек не може ни да жели што би за њега и за друге било добро; стога многа несугласица и у образованом друштву, док се сваки појединац креће у *своме*, ужем или ширем, кругу знања и познавања, искуства или идејнога света. Једностраним образовањем и знањем добивају се и једнострана гледишта, добра свакако за активност у извесном правцу, за стручан рад, али штетна и на сметњи кад се тиче широке концепције некога сложеног организаторског рада. За организирање и вођење индустријских предузећа није довољно имати само стручну техничку спрему, познавање мртвог машинског материјала, него исто тако треба познавати и живи радни материјал, и техничар, поред општег образовања, треба нарочито да је и добар психолог, хуманог расположења, и способан да разуме везе између свога стручног задатка и културе.[2])

И са чистог политичког гледишта школско је питање еминентне важности, кад узмемо на ум да школа, уз опште образовање, треба да даде чврсте основе политичког васпитања и да развије отаџбеничку свест на социјално-етичкој подлози, према могућности, у сваком своме васпитанику. Масе народне могу се само извесним образовањем учинити способнима да просуђују политичке прилике и догађаје, и да се не дају водити демагогијом која рачуна на примитивне нагоне масâ, док ове по својој непросвећености и тим јачој чуствености имају једно дубоко расположење за обожавање идолâ.

[1] *Sozialpäd*, 2, 241.

[2]) Веза између психологије и технике јасно је уочена у Америци, па се већ огледа и у пракси.

Како данас јасно видимо, у недогледном времену решаваће о судбини држава̂ и народа̂ политичке или класне партије, при садашњем стању непросвећености — воће страначке. По закону инерције, која је управо духовна, масе се тешко ослобађају својих вођа, и тако се стварају олигархије у модерним облицима демократија̂ (R. Michels). Непросвећене масе бивају у организацији један дисциплиниран агрегат, махом под сугестијом извесних парола; за њих увек неко други мисли, и ти који мисле чине олигархију уз коју борба за велике принципе постаје готово немогућа. Политичка организација доноси моћ, а моћ је увек консервативна, јер хоће да се одржи, и у тој својој тежњи превиђа често и најбитније интересе целине. У човеку има стална и неуморна *воља за моћ,* како је већ Hobbes тврдио, па је није требало нарочито проповедати и наглашавати, стварајући појам људишта (Übermensch, monstrum hominis). Таштина и користољубље, два највећа зла у природи људској, тражили су и траже непрестано себи хране. Користољубље корача од општих грубих и „чулних" предмета ка посебним, рафинираним и интелектуалним изразима, вели Tönnies[1]), и, по Hobbes-у, какво је духовно уживање у томе — имати око себе друге људе са којима упоређујући се, човек може да има о себи самом особито мишљење. „Таштина треба друге људе као огледало, а користољубље као оруђе", али је јасно да се дружевност међу људима може ставити на друге основе и мотиве само општом просвећеношћу и социјално-етичним васпитањем, које ублажава класне противности и у одређеним друштвеним групама уклања многу диференцију.

До васпитања и позитивних знања, која даје школа, стоји и цео привредни развитак, производња агрикултурна, занатска и индустријска, као и стање трговине, што све дубоко захвата како у поједину егзистенцију тако и у финансијску снагу државе уз коју и појединa егзистенција добива или губи.

Школско питање треба просуђивати и решавати са универсалистичког становишта, узимајући на ум стање духовне, и њезина продукта, материјалне културе у нашем народу, по свима крајевима, на статистичким и социографским подацима, и потребама које нам се тако указују; по одређеној основи на којој треба да сарађују не само школски људи него и чланови осталих образованих сталежа, са ширим видним кругом; јер једнострано, са гледишта овога или онога практичног позива у животу, решавано школско питање, без обзира на сложене захтеве културе и живота, може један политички систем да спута у развитку, па тиме и да га упропасти. Школско питање је, у целини, народно питање, и за њ би требало да се заинтересују сви који мисле о будућности народној и од школе очекују да систематски испуни редове

[1]) Gemeinschaft und Gesellschaft,[2] 1912, стр. 138.

радника насвима пољима културе и да убрза културни и економски наш развитак.

При изградњи наше младе државе, која се ствара за векове, треба издашно да помогне наша школа, организирана у синтези старих и нових вредности,[1]) здраве традиције идеалистичког васпитања и реалистичког погледа на целокупност нашега живота.

Материјална култура је продукат духа, и цео културни развитак управо је духовни развитак. Познати природњак M. Verworn налази да је највиша и највреднија културна течевина у усавршењу мишљења, а усавршавање је мишљења у његову прилагођавању према стварности; то се прилагођавање врши селекцијом мислй. Теорија сазнања показује нам најбоље како се дух људски мучно бори да објасни свој одношај према материјалном свету; у том проблему је и све тежиште проблема о васпитању, о правцу којим треба водити дух целога народа. Селекција мислй не значи (по Verworn-у) асоцијативно спајање неких специјалних представа, него, у најширем смислу, развијање духовних вредности. Што је највредније у развитку људске мисли, то је апстракција појмовних символа из суме искуства, који онда даље раде и подстичу нове мисли. Најсавршенија дела модерне технике представљају културне вредности само тим што изражавају једну непрегледну суму најингениознијих мисли. Са мишићним радом ставља он напоредо мйсли (као и машине и напредне културе земљишта), називајући их актуалним, живим културним вредностима, јер оне рађају даљим вредностима. Наши данашњи појмови имају састојака који су апстрахирани у различита времена људскога духовног развитка. Они се преносе од једне генерације на другу, али свака генерација има дужност да их огледа на своме новом искуству, да лажне елементе одбаци, а тачне да даље негује и усавршава. Тако је и са множином моралних појмова које сада имамо и по којима се управљамо у своме делању: сви су народи и сва времена на том радили. Томе би требало само још толико додати да сви народи и сва времена нису на том радили *подједнако*.

О континуитету људске мисли и моралног културног наслеђа није потребно речи трошити. Јасно је по свему да се васпитање мора наслонити на образовање којему даје главну садржину развитак људске мисли до данас, и на онај респект који се рађа на посматрању њезина одношаја према раду, утрошеном на духовну и материјалну културу; с друге стране мора оно имати корен у животу и приликама нашим

[1]) У одличној расправи „Нова Школа“, у 2. свесци овога листа, тачно се између осталога каже: како под небом нема ствари нових осим у синтези, комбиновању, глачању, утанчавању, нијансирању онога „што је већ било“, ит.д. (стр. 80.), а В. П. Вахтеровъ („Основы Новой Педагогики“) пише: „Нова педагогика... узима све што је од вредности и у грчком васпитању, и у хуманизму, и у реализму, и у слободном васпитању, и у практичном, и у утилитарном“.

народним, мора расти из нашега земљишта, рачунати са природним и културним погодбама наше расе, са капацитетом народнога духа и са психом народном, којој на дате основице треба прицепљивати најбоље културне вредности, апстрахиране селекцијом мишљења свих векова. Треба нам, дакле, школа која ће у духовне и карактерне особине нашега народа на приплод улагати, у наизменичном одношају, *мисао* и *рад*, као вазда живе културне вредности, и учити их ценити, у историјском њихову развитку и у садашњици, као битне увете прогреса. Ко се потруди да сâм својим огледом, а оним старим помоћним средствима, уђе у технику и уметност преисторијског човека, добива доиста дубок поглед у суму духовних процеса који су били потребни да се добију оне примитивне културне вредности, вели Verworn, и с правом говори о фосилним осећањима, представама и чуствима прачовека, на једном каменом оруђу које нам открива множину опажања, посматрања, представа, мисли, жеља, намера, циљева, проналазака, као потребне погодбе за његов постанак.

Да узмемо само та два појма, *мисао* и *рад* као идеје водиље, па да се бацимо на једну интенсивну културу мишљења и рада, мислим да бисмо остварили најбољу школу у којој би се само од себе хармонизирало идеалистичко васпитање са реалистичким погледом на целокупност нашега живота, знање о човеку и природи, национални моменат са хуманистичким идеалом, индивидуалитет са социјалитетом, воља и чуство са интелектом, дарови и способности са позивима у животу.

Остављајући за други део овога посматрања да изнесемо тачнији програм школе мишљења и рада, у наизменичном одношају, морамо се у неколико осврнути на спољашње одношаје живота изван школе, јер ако су ови несређени, чини нам се да школа не може сама со̄ом вршити васпитни задатак свој, одређивали ми њој ма како идеалне програме; „јер је друштвени живот једна целина, и немогуће је ма шта регулисати, реформисати или решити а да се не поведе рачуна о међусобној одвисности свих појава друштвеног живота, о потреби *интегралног* решавања помоћу читавог система односних истовремених допуњујућих се реформама“.[1])

Као што данас друштво, у опште, стоји на прелазу између индивидуалистичке и социјалне конституције, и наука једногласно тражи јаку личност *за друштво,* тако и наша педагогијска наука. Школа не само да учи мислити него и *хтети* мислити, а рад образује и дисциплинира вољу као ниједно друго средство. Васпитање воље мора полазити са претпоставке живота у заједници (друштву), јер у организму заједничког живота ни појединац ни поједина група немају своју егзистенцију ни начин функције *за себе*, него тек у одношају према већој целини. Појединац и поједина група живи и ради у снази тога одношаја; многи и

[1]) Д-р М. Косић, *Друштвени Живот* књ. I, стр. 6.

не знају за то, и тек развијена свест о томе односају води и свесном социјалном животу и раду. Ту свест треба добити васпитањем, али ово не даје само школа, него цео живот који нас најбоље учи да врлина није ни задатак ни искључива својина појединаца; личне врлине су врлине за заједницу (друштво).

Школа треба да удари чврсте основе социјалном васпитању, али за потпун успех њезиних васпитних начела треба да јамче сем породице и друштво, књижевност, журналистика, уметност, црква, правни и привредни систем у држави и, не најмање, извршни органи правнога реда. Наторп[1]) неодлучно говори о трећем фактору за васпитање воље који се, како вели, врло неодређено означава речју *живот*, и држи да само организирана заједница битно васпитава, а живот изван куће и школе да ће само под истом погодбом васпитно утицати. Оним „битно“ признаје он свакако и васпитни утицај осталих фактора, боље рећи трећега фактора који је сложен, а *друштво* је по себи и сложен и неодређен појам, ма да његов реалитет осећамо на сваком кораку. Ако је већ потребна организирана заједница за васпитање воље, а нема сумње да се у ужим и тешњим организацијама воља најбоље васпитава, онда је ту држава са својим институцијама и законима, истина широка организација, али баш спомоћу социјалног законодавства способна и моћна да на свима подручјима народног живота проведе уже организације за социјално васпитање воље. Савремена наука допушта и присилно васпитавање за алтруизам спомоћу социјалног права, и држава ће моћи оправдано да уђе, путем закона, и у приватне односаје, и преко прага домаћега онамо где су извори општега добра и напретка. Законодавство које излази из научно доказане потребе за добро заједнице и друштва може се врло лако бранити, ако и задире у право личности. Главно је да се једнаким, социјалним, начелима руководи цео наш јавни и приватни живот, и у том се морају сви слагати који су неким одабирањем дошли у врхове друштва и државе, одакле се даје тон и правац општем животу; јер идеје, начела и гледишта значе већ неку организацију; што се на једној страни диже, да се на другој не руши.

Ако се н. пр. у држави не тражи и не признаје способност и савестан рад, ако црква у своме формализму превиђа битне знаке религиозности и морала, ако се у књижевности проповеда култ личности или, побијајући формализам у цркви, дискредитују и основне вредности религије, ако је у уметности главни потез сенсуалност — не може школа сама собом провести у живот оно високо начело: ослобођење воље од ропства чулности (Наторп). Судство и Управа у животу државном две су велике васпитне институције, ако се правда врши „ни по бабу ни по стричевима“, и ако је Управа пријатељ и учитељ народа. Напред смо

[1]) *Sozialpäd*, 2, 291.

споменули да за нас стоји на другом месту, по важности, административно питање, које би се с формалне и егзекутивне стране имало решити тако да државни апарат ради брзо и правилно, јер до његове функције стоји и привредни живот у народу и један знатан део моралног настројења које долази од вере у законе и правду. Не може бити у интересу државе да човек због рђаве администрације губи своје драгоцено време које би могао употребити на продуктиван рад, а са васпитне стране једва се може одмерити неповољан утицај такове администрације уз коју пати државни ауторитет.

Највећа нескладност влада данас између образованог друштва и цркве, и то је свакако на штету опште моралности. За подизање људске свести о солидарности зна се шта су религије учиниле, а исто тако знамо шта је нашем народу његова религија, проткана обичајима и поезијом, била у његовој историји и шта је данас, у нашој породици, узимајући просечно, готово једини, али свакако најмоћнији васпитни елемент. Не треба ни то доказивати колико је религија учинила за етички идеал братства и једнакости и колико она и данас, у томе се не треба варати, регулише чуствени живот у социјалном смислу, па је с тога и нарочити предмет посматрања за социологију. Мишљење W. James-a о границама људскога искуства и како смо ми само тангенте за кривуље вишега живота, није нам потребно, кад се зна да наука има да одговори још на многа питања којих би решење доказало сувишност религије. Истину рећи, ни човек који хоће све да зна и којему је све јасно, не може бити добар васпитач, јер без скрупула прелази границе до којих иде наука и тим не подиже вредност науке. Док религија врши социјалну функцију, имајући дубок корен у чуственом животу, њезин васпитни утицај не сме одбијати од сарадње ни један од васпитних фактора. Религија, у осталом, не може никако доћи у ред обичних предрасуда које се просвећеношћу искорењавају. Може доћи у питање њезина форма, а онда и њезин васпитни утицај, ако се и наше хришћанство не препороди у схватању социјалних дужности према својим основним начелима. Клерикализам је зато некултуран и противник сваке цркве и религије, јер он тражи моћ цркви изван моралне снаге религије, чиме доказује да не верује у ту моралну снагу. Васпитна средства која долазе из позајмљене моћи једнака су средствима којима се служила школа без педагогије.

Вера без дела не вреди, а ко нема делâ доказује да нема ни вере и, учећи друге вери и делима, рђаво васпитава.

(свршиће се)

РАДИВОЈЕ ВРХОВАЦ

БАЧКА САМОУПРАВА

III

Права и дужности у појединих држављана нису сва једнака. Друкчија су права и дужности у судије него у којега занатлије, као што се дужности и права у занатлије разликују од дужности и права наставничких. Па и у наставника нису све дужности и права једнаки. Наставник основне школе нема истих дужности, па потом ни истих права, као н. пр. универзитетски професор.

Говорећи о неједнакости права, ми не мислимо на једнакост свију грађана пред законом. Ми мислимо на неједнакост права у вези с дужностима. Како је познато, свакој дужности одговара њезино право и обрнуто.

Нас у овај мах занима разлика у дужностима, која је у културним државама то већа што су веће и саме културне потребе које због своје све веће обилности и различитости траже сваки дан и све већу разгранатост послова, да се задовоље. Док је у некултурним државама цео рад људски веома прост и једноставан, грана се он у културним државама непрестано све већма и већма. На првом ступњу развитка човечјега, врше чланови једне породице све радње које су потребне да их одрже у животу. А кроз колико руку пролази данас грађа за једну иглу, док готова игла не стигне у руке кројачеве!

То гранање рада у све ситније радње основано је на оној мало пре истакнутој индивидуалној разлици међу појединим људима, која је тако силна и голема да се големија и силнија ни замислити не да. По њој може се гранање рада људскога ширити све дотле, док најзад сваки појединн човек не буде радио свој посао, а да зато његов рад никако не буде без везе с радом осталих људи, већ да сав рад човечји буде давао један хармонијски резултат, као што га даје рад једне многоструко сложене фабрике. И човечанство није друго до једна у крајне танчине веома сложена, па ипак хармонијски удешена машина, у којој сваки зупчић и котачић има своје место и врши свој посао.

Кад истакосмо потребу индивидуалнога васпитања, која је опћено и већ одавно призната, и рекосмо да је у првом реду дужност државе да тај посао прими у своје руке, онда смо у исти мах начисто с тим да је државина дужност сваки онај котачић у оној великој машини истражити и сваки поставити на своје место. Није то лак посао. И није чудо да је у својој идеалној држави тражио мудри Платон да на врховно место у држави, одакле се да све прегледати, заседне најмудрији човек у држави.

Тај човек би, да употребимо слику из Аристотелова свемира, био покретач оне машине.

То је једна немогућност, рећи ће ко, једна утопија! Али свака велика замисао која се после остварила, била је у први мах утопија. Зар није утопијом сматрана и Колумбова замисао о најкраћем путу у Индију? А данас људи плове из Европе у Азију на једној лађи без прекида. И људи већ искрено настоје да кормило на државној лађи повере најмудријем и најискуснијем између себе. Ето нам за пример наше браће Чеха!

Па колико може ђачка самоуправа помоћи то индивидуално образовање? Много и премного, ако се добро схвати и вешто удеси.

Осим тога што ће се ђак, који се у друштву с другима израна научио управљати сам собом, тако већ израна припремити за будућега држављанина, добро разабирајући права и дужности свакога честитога држављанина, он ће у исти мах, осим на целину, бацити поглед и сам на се и своју унутрашњост. Он ће, штоно кажу, већ рано почети мислити сам о себи и свој рад подвргавати критици. Док у данашњим нашим школама, где нема ђачке самоуправе, ученик, и кад га сетимо, неће да мисли на своје погрешке, и, ако на њих мисли, друге криви због њих а не сама себе, дотле, управљајући сам собом, он је сваки час принуђен, размишљајући о ма којој учињеној погрешци и тражећи кривца, да помисли како год на погрешку да тако потражи кривца другде — или најзад, ако га тамо не нађе, и у сама себе. Ђак се данас нерадо подвргава одредбама које му неко други намеће често и без питања да ли те одредбе у опште ђак и разуме. Данашњи наш принцип, веома сличан оном цезарском: „Sic volo, sic jubeo; pro ratione stat voluntas," т. ј. ја, наставник, тако хоћу и тако заповедам, а ти, ђаче, ћути и слушај! није чудо ако не може ђака задовољити, кад није никада и никога могло задовољити коме се што тако безразложно заповедало. Разумну створу најлакше се заповеда ако му се пусти да схвати и разуме оно што му се налаже. Тако је са одраслима — колики државници још тога неће да разумеју —, а тако је и с децом. Зато је веома мудро и оправдано пустити ђаку да што раније и зрелије размишља о оном што ће радити, како би правила добра владања разумео и пригрлио, као да их је сам открио.

Најзад, то је у природи дететовој, која хоће да се слободно развија. Човек је, како сам покушао утврдити једном другом приликом, рођен као аутономно биће и има жељу да сâм одређује што ће радити и како ће радити. Гонити га силом да ради против своје воље и својих уверења, не значи никако то уверење и вољу развијати и челичити. А ако га учинимо безвољним глупаном, јесмо ли тиме што постигли?

Ако смо вољни дакле ђаке васпитати и као појединце и на добро целине, потребно их је за то предобити, да нам се предаду сами од себе, вољно и радо. У том се морамо ослонити, поред осталога, особито на њихов интерес.

Интерес је уопште главна полуга у целом раду школском, како у науци тако и у навици*). Свако, чим почне настављати друге, уверава се како без праве пажње своје и питомчеве не може никога ништа научити и навадити. Пре него што покушамо кога у што упутити, ваља разабрати где му је интерес и где му је срце.

А интерес и срце ђаково није нипошто онде где му се што слепо заповеда и забрањује. У другу руку како радо ради што му је по вољи и по срцу!

Ово се не противи оном: „Срцу на вољу, себи на невољу". Јер овде се не ради о каквој часовитој жељи, која може бити веома луда и неразборита и донети „за један часак радости хиљаду дана жалости", већ о трајну интересу, који је у најужој вези с урођеним способностима, као природна последица њихова.

Урођене способности одразују се у интересу, а интерес се згушћава у пажњи и пажња у угледању, тако да је угледање најјачи степен пажње и интереса. А баш у жељи за угледањем на старије, најјаче се истиче како је ђачка самоуправа основана на самој природи дететовој.

Нигде се не очитује дечје угледање снажније до у игри. А једнако као игру воли дете управљање самим собом, и то како колективно, у вези са осталима, тако и појединачно. Постављање правила, и радосно подвргавање правилима што су их деца сама поставила, колико пута долази и у дечјој игри, и како нерадо гледају деца онога који та правила не поштује. Ту је први почетак ђачке самоуправе у вези са осталима. А како радо бира дете потешкоће (у верању, пењању, скакању и т. д,). Ето ту је природна основа за управљање самим собом, наметање све тежих задатака саму себи и њихово драговољно извршивање.

IV

Због бољега разумевања ђачке самоуправе, потребно је одредити правилну везу између ова три фактора: појединога ђака, ђачке гомиле и наставника, или још боље, моралних прописа које наставник собом представља. Ту ваља разликовати ове различите односе: 1. појединца према наставнику (или моралним прописима), 2. појединца према гомили, и 3. гомиле према наставнику.

Да промотримо најпре први однос: појединца у вези са наставником.

Да никако није добро ако се наставник испрсава пред ђака и сам себе истиче као сушту персонификацију моралних прописа, већ смо — мислим — довољно истакли. Колико ли је боље ако се и наставник душом и срцем стави у службу оне велике идеје коју препоручује ученику, тако да га иза те идеје посве нестане, да се расплине. Тако ће и ђак добро већма заволети и за њ се одушевити.

*) Опширније о том у мојој расправи „O interesn ili zanimljivosti". (Nastavni Vjesnik, knj. XVIII, sv. 1—4).

А то није тешко удесити. Ваља само имати на уму да смо сви ми према оном узвишеном идеалу тако мали и сићушни, да се у поређењу с њим између нас наставника и ученика губи свака разлика, па ће, на место честопут тако неразумљиве и неразумне надутости гдекојега учитеља, сместа завладати у нама смерност, коју толико и тако радо препоручујемо деци. Нема врлине која краси свакога доброга вођу народнога, било одраслих или деце, више него што је чедност.

Тако ће се однос појединца ђака према наставнику сам од себе преметнути у однос ђаков према моралу и његовим прописима. Будући да се тај однос најјасније огледа у хармонији и реду који владају како између појединаца и друштва тако и у унутрашњости самога појединца, ваља утврдити како стоји ђак од природе према реду, љуби ли га или не љуби.

Човек је од природе задружно биће, вели Аристотел, и тим изрече истину које још нико не поби. Ред држи свет, вели наш народ. Би ли могао ико да докаже неоснованост те тврдње?

Из обе те премисе следи непобитном поузданошћу да и сваки појединац по својој природи воли оно што му одржава друштво, које му је тако за срце прирасло. Револуције и анархије, које се тако често догађају, нису уперене против реда, већ против друштвенога нереда. И сврха ратовима није друштвени немир, већ мир и ред по оној: Si vis pacem, para bellum! т. ј. ако желиш живети у миру, спремај се за рат.

Потом није никако тешко уверити разумна ђака о прекој потреби што тачнијега вршења моралних прописа. Само се у том апелу ваља у првом реду позвати на његово осећање и интерес и гледати кроз срце прићи његову мозгу.

То не би било тешко кад се између ђака и моралних прописа не би испречила гомила. И гомила има свој разум и своје срце. Па ипак је поступак с њом куд и камо тежи него с појединим ђаком. А како појединац необично лако подлеже мишљењу и осећању гомиле, нисмо врсни на њ трајно деловати док гомиле не добијемо у своју власт.

Гомила је само по имену скуп од више једнаких појединаца. Уистину, појединци што чине гомилу посве су различити и врше различите функције.

Људска гомила не да се ни с чим боље поредити него са многостаничним органским бићем, а сваки индивидуум који је чини, са једном станицом тога сложеног организма. И како год што у поједином човеку једне станице врше овај а друге онај посао, тако и у гомили мисле н. пр. један или два за све. Ништа зато што они нису у том посве независни већ на њихово мишљење делују и остали. И мишљење појединчево није независно од целокупнога стања његова тела. Сетимо се само како нас у мислима смета болест ма којега органа, а наше друштвено расположење стоји до стања безбројних станица тела. Наћи тога једнога или више њих (Немци их зову Führernaturen,) прва је задаћа учитељева. И ако их нађе и предобије, цео разред је његов.

Како је познато, гомила нема ни своје воље ни својега осећања. И у том је она посве у власти оних неколико којима се тако радо и без изузетка покорава, да је посве оправдана тврдња како у ње нема слободне воље. Гомила је као човек посве слабих способности и може је водити куда хоће, ко то само, као н. пр. Наполеон I, зна и уме.

И како год што она нема воље, већ лако подлеже страном утицању и радо му се покорава, једнако радо заповеда и оно неколико њих који воде гомилу. Чим ћеш им више угодити, него ако им даш власт у руке?

На оне појединце што воде гомилу најлакше ћеш деловати појединце. У том је поступак посве једнак са оним како смо га напред оцртали. Предобивање њихово за вољно и радосно вршење прописа исто је што и стварање „добра духа“ у разреду, којему на концу цео разред подлеже.

Кад се једном добије гомила и пристане за наставником или — боље да речемо — за прописима, онда се више не требамо бојати да ће бити лош однос између ма којега појединца и гомиле, који пре тога часа може бити судбоносан. Аутократија може бити двоврсна: одозго или одоздо, а не ваља ни једна ни друга. Треба настојати да и у гомили сваки ђак буде аутономан. А то ће бити ако се сваки сваком приликом буде све већма уверавао како је добар рад једнако вредан за све без разлике. У том ће га помоћи честа прилика за одлучивање што и како ваља радити, како се ваља пажљиво чувати погрешака, и како је крив сваки онај ко се о прописе огреши.

V

Практична примена ђачке самоуправе веома је једноставна и лака; ваља само имати пред очима напред изложене принципе.

Пре завођења самоуправе потребно је приредити згодан терен за њу*). Пошто се проучи расположење и владање ученика у једном разреду којему смо вољни пустити да сам собом управља, и пошто смо разабрали у њих извесну зрелост и способност за самоуправљање, заврћи ћемо једнога дана са ученицима разговор о томе шта мисле: да ли је онде где се састаје више људи потребан ред или није. Нема сумње да ће се већина ученика изјавити за ред. На то ће се развити разговор о реду уопште, о реду с обзиром на место и време, и т. д. Пошто се разабрало да ученици све то довољно схватају, прелази се на расправљање о том како се ред одржава у држави, општини, и т. д. Ту ће ваљати сетити ученике на различите начине друштвенога управљања с помоћу власти, која може бити у главном двојака: или у рукама једнога човека (апсолутистичка), или у рукама целога народа, који влада сам собом. На питање која им је власт милија, нема сумње да ће већина ученика одговорити како им је по вољи ова потоња.

*) Напомене које следе износи писац на основи својега дугогодишњега искуства.

Из тога посве неусиљенога и слободнога разговора са ученицима ваља извести закључак и рећи поприлици овако: „Ето, вама се, како велите, допада ред, и ви бисте га радо уздржали. Досад вам је ред наметан одозго, и ви сте га се морали држати. С вама се владало апсолутистички. Желите ли ви сами узети власт у своје руке?“

На то питање наћи ће се ученици у први мах у чуду, а одмах за тим кликнуће: „Желимо, желимо“.

„Па добро! Власт коју ја имам над вама, радо ћу вам предати, ако се покажете достојни те власти. За то треба да имате зрелости у схватању и, нада све, јаке воље. Онај који жели управљати другима ваља понајпре да уме заповедати саму себи. Или, ако још не уме, а оно ваља да буде склон како би то научио. А пре свега ваља поставити јасан циљ пред очи: какав треба да буде ред којега ћемо се држати.“

На то ваља пустити ученицима да се слободно изјасне о правилима својега будућега владања — јер о том се ради — и сваки закључак, пошто буде прецизиран и, уз помоћ наставникову, формулиран, забележити. Бележење нека узме у руке ђак којега разред одабере.

Из те дебате лако ће се разабрати који ђаци воде разред, и на њих ће се наставник освртати кад буде хтео да што разреду протумачи.

Иза расправљања о раду ваља прећи на расправљање о одржању реда пре него што буде порушен и кад се поруши. Отуда ће се разабрати потреба власти извршне и судачке, а потом и потреба самоуправнога одбора и ђачкога суда, које је боље оделити један од другога, него ли дати да управник буде у исти мах и судија, дакле тужитељ и судац у једном лицу.

Управном одбору, који има редовно толико чланова колико пута по десет има разред ученика, на челу је *начелник,* који председава одборским седницама, заступа разред према властима, и у одсутности наставниковој пази на одржање реда. Њега замењује *бележник,* који све одборске закључке уноси у записник. Од тројице даљих одборника један пази нарочито на што бољи успех у научном и моралном смеру, прегледа домаће издатке, брине се да бољи ученик помогне лошијему, а други на здравство (чистоту собе, ваздуха, одела, тела и т. д.), док трећи рукује благајном, у коју се примају добровољни прилози. Остали им, ако их је више, помажу. Одбор се бира 2—3 пута годишње, и то тајним гласањем у разредној скупштини.

Начелник има још дужност да председава разредним скупштинама, које се држе редовно једном у месецу, а иначе кад то затражи половина скупштинара. Скупштина одређује правила за владање (издаје законе), изриче поверење или неповерење старом одбору и бира нови одбор натполовичном већином гласова. А у неким приликама служи и као апелационо судиште: кому ће се ученику, због учињена прекршаја, одузети пасивно или активно изборно право, и против кога ће се прогласити „бојкот“

(на неко дуже или краће време), или ће се као непослушан (опет на неко време) излучити из општине и ставити под директну власт наставника — разреднога старешине. За осуду, која је редовно уветна, потребне су $^2/_3$ гласова; у противном случају одлучује разредни старешина.

Суду (председнику и двојици судија припада право судити у лакшим случајевима. Казне се бирају што природније (н. пр. ко баца по соби папириће да их покупи), и главна им је сврха да се ђак поправи. Тежи се случајеви предају скупштини.

Вредно је напоменути како је у америчких ђака особито жива свест о правима и дужностима, нарочито кад се ради о том да се одабере управни одбор и суд за цели завод, који фунгирају као виша инстанција. Неколико дана пре избора развије се жива агитација,која сваким даном постаје све живља, попут велике агитације пред избор председника Уније. Колико год је та агитација жива и бучна, опет је завладао тамо леп обичај да свако може свога кандидата хвалити колико хоће, али зато му није допуштено кудити и погрђивати противника. Колико бисмо се од тих малих могли научити ми — велики!

VI

Ђачка самоуправа одликује се од досадашњега начина управљања особито тим што се њом у пре тога апатична ђака, који према школским прописима стоји готово по све индиферентан, ствара љубав према реду и раду. Снага која је дотле била сапета, или је вукла на другу страну, организира се у кооперацију са школском управом. Тако не само што постаје у заводу боље владање, већ је и учење успешније, будући да се место немарења једнога ђака за другога јавља у ученика солидарност у најбољем значењу те речи: ђак се почне занимати и за туђе владање и успех у науцима и, не ретко, из властите побуде притече другоме у помоћ где год осећа за то потребу.

Природно је да и однос између ђакâ и наставника постаје тим топлији и интимнији. Ђак не види више у учитељу тиранина и свога мучитеља, већ га сматра више старијим другом и пријатељем. Тако место мржње завлада међу њима љубав.

А како повољно утече истом ђачка самоуправа на појединога ученика. Имајући респект према јавном мнењу у разреду, пред којим се није кадар показати у лажној боји, све да хоће, у њега се буди осећање части и поноса, и тако полаже чврста основа за будући карактер, особито што се тиче истинитости и мужевне отворености. А јер је принуђен сваки час мислити на оно што ради и на то одговарати, јавља се у њега све јаче осећање одговорности. Осим тога честим размишљањем о том што ваља и што не ваља постаје његово расуђивање сваким даном оштрије и савест будија. Како се тим јача и осећање и љубав за ред, то се снажи и његова воља и тежња да завлада самим собом. Зато се

не може довољно препоручити да тај нови начин ђачкога управљања пригрлимо оберучке и да га што пре заведемо у све своје школе, особито у средње. Прву и најважнију реч имају у том наши наставници, а за њима школске власти[1]).

Д-Р Д. ТРБОЈЕВИЋ

НАСТАВА ЖИВИХ ЈЕЗИКА У НАШИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА[2])

И ако је објављени дневни ред везао моја излагања за књигу професора В. Ђерића „Теорија учења језика“, ја вас одмах молим да ми допустите да вам не говорим само поводом те књиге из ова два разлога:

1. Г. Ђерићева књига покушава да изложи, без икаквих претенсија и са мало личнога, оно што је г. професор нашао у цитираним књигама које су му служиле за основицу, а што се може рећи о циљу, методима и уџбеницима за изучавање туђих, мртвих (класичних) и живих (нових) језика. И ако је Г. Ђерић чешће нејасан и неодређен, ипак његова књижица може добро доћи сваком наставнику језика који хоће да се, на лак начин, овлашно упозна са питањима која су у настави од великог и пресудног значаја. Али ће се из ње тешко моћи ико упутити и научити шта и како му ваља радити као наставнику.

2. Ја, међутим, мислим да је код нас питање о циљу наставе језика и адекватним методима тако необрађено, да се њему мора непосредно прићи и да оно мора бити наш први посао. И ми ћемо, удружени у овој нашој организацији, пробавити више времена и претресати у више састанака многа питања која нас муче и на која смо више тражили него налазили одговора.

---

[1]) *Литература*: *Burkhardt* C., Schule und Gemeinsinn (1901.); *Burkhardt*, Klassengemeinschaftsleben (1911.); *Dewey* John, School & Society (London 1900.), прев. E. Gurlitt: Schule und öffentliches Leben (1905).; *Dubois* P., Selbsterziehung (3. изд. 1912.); *Eymieu* A., Le gouvernement de soi-même (Paris 1910.); *Florentini* Th., Erziehung und Selbsterziehung (1911.); *Foerster* F. W., Schule und Charakter (12. изд. 1914.); *исти*, Die Selbstregierung der Kinder (1920.); *Gavrilović* D., Djačka samouprava (1919).; *Hedler* A., Erziehung der Schüler zur Selbstverwaltung in der Schweiz (Neue Jahrbücher für das klass. Altertum 1914, 2. Abteilung, 8. Heft); *Hepp* J., Die Selbsterziehung der Kinder (2 изд. 1914.); *Kerschensteiner* G., Begriff der Arbeitsschule (2. изд. 1913.); исти, Grundfragen der Schulorganisation (3. изд. 1912.); исти, Staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend (5. изд. 1911.); *Mann* W., Schulstaat und Selbstregierung der Schüler als Mittel der Willensbildung und des Unterrichts (1919.); *Montessori* M, Selbsttätige Erziehung im frühen Kindesalter (прев. O. Knapp 1913.); *Muzrynski* F., Der Charakter (1910.); *Rudow* W., Der Weg zur Selbsterziehung (2. изд. 1902.); *Sawicki* F., Das Problem der Persönlichkeit (1909.); *Zimmer*, Erziehung zum Gemeinsinn durch die Schule.

[2]) Предавање држано у „Друштву за живе језике и књижевности“.

Ја ово наглашујем без устезања и са оваком отвореношћу, зато што ћу одмах да вам се исповедим колико сам се ја мучио да нађем одговора на питања која су ми се јављала и наићем на пут који ће ме задовољити. Ја нисам лингвиста по струци, него сам то постао, по невољи, од физико-математичара. И постао сам то у једној малој гимназији у унутрашњости, где сам имао свега Предићеву *Читанку* и уџбенике по „Трауту". Срећом међу вама данас једва да има кога који је и чуо за те уџбенике. Моја је невоља била у толико тежа што сам ја напустио био поље на ком сам се осећао потпун господар и брао плодове са много унутарњег задовољства. Осећајући се у положају неука лекара, ја сам се плашио својих жртава, и — не тражите од мене да вам говорим о напорима које је поднела младост и јака воља, да се што пре научим добром путу, а са што мање жртава. Мислим да смем данас рећи да сам успео у томе релативно брзо, а да је томе успеху много допринело што нисам имао наслеђених заблуда, нисам био везан за традиције. Тражио сам уџбенике, упутства, методике, прелиставао, поредио, читао и решавао се брже и лакше него наставници који су изучавали систематски језике у оно време, пре скоро тридесет година.

И ми, кад постављамо себи задатак да одредимо тачно циљеве нашем раду, да бисмо могли утврдити путеве који ће нас тим циљевима одвести, мислим да треба да се чувамо теоретисања и широких разлагања, а да будемо што одређенији и одлучнији.

С тога ћу ја себи допустити да вам изложим овде своје погледе на ствари. Кад кажем своје, молим да се то тако разуме да ћу изложити резултате до којих сам ја дошао читајући, учећи и проверавајући све то практично на раду у школи и са децом. Трудићу се да будем што концизнији, јер ћете ме само тако најпоузданије моћи пратити и ценити.

Шта је циљ учењу живих језика у средњим школама, да речем у школама које имају задатак да дају опште образовање и спремност за студије на универзитету? Овако постављено питање знатно олакшава одговор, али се при одговору не сме сметнути с ума још једно питање, и ако подређеног значаја, ипак врло важно: шта може бити циљ учењу језика за 3—5 недељних часова у групама које су од 30 до преко 60 ученика разних интелектуалних подобности? Хоћу тиме да кажем да и циљ који ми будемо одредили настави живих језика може вредети само за наше средње школе, а да се он може разликовати од циља који би се могао поставити н. пр. у интернатским школама или у школама у којима се не ради под пресијом школског звонцета.

У најновијем програму који смо ових дана добили, нема о томе апсолутно ништа. Поред излагања градива, има само оскудних методских индикација из којих би се, зар, могао назрети циљ. У правилима о полагању вишег течајног испита тражи се од кандидата да из живог

језика који полаже на писменом испиту преведе с речником један дужи и тежи састав на матерњи језик; на усменом испиту тражи се превођење и стварно и граматичко тумачење списа из „лакше литературе“, без речника, из књига које у школи нису читане.

Кад поредите ово са оним што се од ученика тражи у току њихова учења, прво што ће вам пасти у очи то је, да се као крајњи оглед ученикове спремности тражи мање но што се тражило од њега у току учења.

Наш ће задатак, према томе, бити да, постављајући циљ настави живих језика, доведемо у склад рад са крајњим резултатима које ћемо тражити од кандидата на вишем течајном испиту, као просечни минимум.

Ко загледа у поменуту књижицу професора Ђерића, наћи ће на стр. 6. теоретски систематисане циљеве учењу живих језика. Али ће одмах видети и то да се ти циљеви, ма како суптилно систематисани, не могу тако апсолутно узети и следити без залажења једног у други.

Остављајући на страну свако теоретисање, ја бих, с обзиром на задатак наших средњих школа, на њихово уређење и оно што се у њима, као таквим, стварно може постићи. одредио као циљ наставе живих језика у нашим средњим школама ово:

1. Да се ученик уведе у литературу и науку дотичног народа, тј. да стекне подобност да своје опште образовање може проширити и обогатити литературом дотичног народа, а да, исто тако, може и своје универзитетско или стручно образовање учинити дубљим служећи се научним и стручним делима дотичног народа.

2. Да своје уво навикне толико на изговор туђег језика који учи да може исто тако разумети и што слуша, као што разуме што чита, да може, дакле, пратити предавања и на туђем универзитету; и најзад:

3. Да и сам, што правилније, изговара и да добије извесну слободу у изговору и рутину у што лакшем изражавању на језику који је учио.

Кад смо тако поставили циљ, можемо прећи одмах на излагање методских основа које би нас могле одвести овоме циљу.

Морам одмах рећи да те основе не могу бити исте за оба жива језика, за онај који почиње у другом, као и за онај који почиње у петом разреду. То је очевидно. У другом разреду имамо дете од 11—13 година, дете које још није ушло ни у свој језик и које, као што је то познато, прима и памти много брже и лакше од младића од 15 и више година. Сем тога, ученик петог разреда савладао је са четвртим разредом и граматику и синтаксу свога језика. Још један факт морамо имати на уму: у петом разреду почиње наш гимназиста, у исти мах кад почиње други живи језик, још и један мртви језик, латински.

Питање о томе с којим би живим језиком требало почети у другом, а с којим у петом разреду, од споредног је значаја кад је говор

о методима изучавања. Оба жива језика који се сад предају, туђа су нашем језику, и стога је с те стране готово свеједно с којим ће се почети. Факт да се почиње француским језиком, пружаће нарочитих тешкоћа бар у прво време, што је велики број наставника тога језика предавао више или мање година само у вишим разредима, и што се француски почињао предавати пошто је две године пре тога предаван латински језик, с којим је он у тесној сродности.

Као што се циљеви учењу живих језика могу систематски разликовати само теориски, тако се исто могу теориски разликовати методи наставе, али би у пракси тешко било ићи само и искључиво за једним методом. Чак и екстремно-практична директна метода, т. зв. Берлицова метода, мора се у току рада испомагати и другим методама, ако хоће да постигне свој првенствени задатак: оспособљење ученика за практичну употребу језика као говорног оруђа.

Но колико је важна ствар избор метода у настави, толико је исто важна и његова примена. У нашим приликама, она је нарочито важна, јер, као што знате, ми махом улазимо у практичан рад без претходне теоретске спреме, о практичној и да не говорим.

Кад је реч о важности примене метода, не могу а да вам не наведем један пример који ће, надам се, врло добро потврдити што мало час рекох.

Кад је т. зв. природни — очигледни — метод у настави живих језика отворио себи врата у средње школе, и Бугари су убрзо добили и свој уџбеник по том методу. Он је био рађен по несумњиво добрим узорима, али је учинио један корак више од допуштеног. У претераној жељи да буде што природнији и ближи животу, он се спустио испод нивоа у ком се дух средњошколске наставе мора кретати и постао наивно неозбиљан, још можда једино подобан за какву занатско-шегртску школу.

Из наведених разлога ја мислим да нам прво ваља поставити основне линије по којима се мора кретати настава живих језика. Тек после тога можемо прећи на појединости и начин примењивања постављених метода.

Доследан својој искрености, ја ћу вам отворено признати да сам у свом дугом наставничком раду огледао мање више све методе, неке свесно, неке несвесно, сазнавши тек доцније да сам радио по неким методима који у теорији имају и своје место и своје име.

Резиме тога искуства био би у овоме: *не бежати од природе и искоришћавати интелектуалне и органске подобности ученикове; чувати се нарочито апатије и преморености код ученика.*

Према томе треба да је почетна настава одлучно интуитивна, непосредна. Наставник мора имати смелост и подобност да од првог тренутка кад уђе међу ученике говори само језиком који ће предавати. При том никад не сме заборавити да мора доследно ићи од познатога

ка непознатоме и тачно знати, у сваком тренутку рада с децом, шта и колико она знају. Ту је сва тешкоћа, али и сва драж овога рада.

Наставник се служи очигледношћу, непосредним указивањем на предмете и радње с којима упознаје ђаке, и зидним сликама, које поступно доноси и разрађује са ученицима. На слике треба прећи брзо, јер оне много олакшавају наставнику да тачно зна колико је и шта је прешао и коликим речником располажу његови ђаци. Речи и комплекси пишу се на табли нашим словима, најбоље нашом латиницом, чисто и потпуно фонетички онако како се чују, све док се не научи писати, тј. док наставник не да деци толики речник да га она лепо разумеју кад им он казује да узима креду, иде на таблу и пише прво српско *и*, на пример, па затим француско.

Чим деца науче азбуку и разне начине писања појединих гласова, одмах почиње испитивање дотле научених и нових речи онако како се пишу у наставном језику. Тако деца науче и „писати", пошто су научила „говорити", и онда тек добивају у руке уџбеник и свеску за задатке.

Овај начин рада треба спровести, систематски и доследно, кроз прву и другу годину учења.

Зашто ја полажем толико много на овај метод који је за наставника најтежи, јер он стално мора радити, стално говорити, неисцрпан бити у питањима и увек тачно знати шта и колико његова деца знају? Зашто на њега толико полагати, кад смо сложни у томе да се у средњој школи не може научити говорити туђ језик, па то не постављамо ни као циљ учењу живих језика?

Зато што је тај метод природан. Сумње нема, то је њему најјача одбрана.

Али сам ја за њ и зато што сам се уверио да њиме дете за прве две године научи више него за све остале, баш као што — по Џ. Ст. Миљу — новорођенче научи релативно највише за прве своје три године.

Ту оно навикне уво на нови језик, ту саломи свој језик и научи правилан изговор и акцентуацију, ту добије слободу да каже оно што зна и колико зна, ту стекне хитрину у склапању реченица. Оно може доцније и изгубити нешто од ове тековине, али ће све то оживети и освежити се врло брзо и за најкраће време, ако се нађе у елементу чији је језик овим путем учило...

Тек пошто се савладају прве тешкоће и добију поменуте способности — а тиме смо се већ знатно приближили постављеном циљу, — тек тада треба прелазити на штиво, разрађивати прво мање чланке, описе из околине и природе, уз које иду и слике у самој књизи и на зиду, па затим на мање приче. После тога долазе читанке са превођењем, затим читање већих чланака, па и књига, са тумачењем само онога што је ново и непознато. Тек са читанком почиње упознавање и рад са речником.

Напоредо са овим радом иде и увођење у литературу. Настава из литературе треба да да ученику јасну слику напора и фаза кроз које је дотични народ пролазио и упозна ученике са главним представницима појединих књижевних периода и њиховим делима.

При превођењу има само једно допуштено начело: не преводе се речи, него мисао. Изагнати треба једном за свагда превођење „од речи до речи". То убија ђаку свако задовољство од рада, то га, сем тога, унижава. Оно је уз то највећи непријатељ матерњем језику.

Но превођење не сме у опште никад превладати у раду, још мање сме постати једини рад у школи. На против, треба што више препричавати прочитано с помоћу питања и одговора, па — и то је оно што треба да крунише све напоре — и самостално.

Речник са живог језика на наш треба, што је могуће раније, заменити речником самога језика.

Толико о настави живог језика који почиње у нижим разредима.

Кад ђак дође у пети разред, он је већ савладао граматику и синтаксу свога језика и научио доста из једног туђег језика. Сем тога, он је већ ушао у године у којима је престао само да прима, он већ размишља, пореди и суди. Те се подобности развијају код њега на штету аперцептивних подобности.

Кад смо то рекли, рекли смо довољно да — са оним што је већ до сад речено — утврдимо да методика другог живог језика не може бити иста са оном првога.

Па како да постигнемо исти циљ под тако различним околностима, кад притом знамо да располажемо много краћим временом за учење овог другог језика?

У петом разреду треба почети рад одмах са читанком, која ће имати у првим саставима од прилике исти садржај који је био предмет прве наставе живог језика у другом разреду.

Њих треба читати, разрађивати питањима и одговорима, док се не савлада правилна акцентуација и изговор и уво не навикне на нови језик.

У том припремном раду: навикавању ува, ломљењу језика, правилности изговора, слободи одговара и оријентацији у реченици, треба да прође једна школска година; затим се поступа исто онако као што је изложено за први живи језик.

Ја сам на крају својих излагања. Ви ћете, слушајући ме, питати се шта би са граматиком. Хоћемо ли и можемо ли њу потпуно избацити?

Не, али је нећемо узети ни као циљ, ни као средиште наставе. Она ће нам остати средство да што поузданије дођемо циљу. Ми ћемо учити ђака „говорити" (ја ово пишем под наводницом), и кад га томе научимо, онда ћемо систематисати оно што је најпотребније из деклинација и коњугација, а у конструкцији и реченици указиваћемо само на разлике од нашег језика и на њих обраћати пажњу.

Ето вам најконцизније изложених основа за наставу живих језика. Кад се споразумемо у њима, онда ће тек требати радити. Код нас је тако мало рађено на том пољу. Ми смо невероватно мало упућени како треба примењивати методе и практично радити. Зато ће бити потребно детаљно израђивати поједине партије, читаве часове рада; приређивати угледна предавања, уједначавати начине задавања и израђивања писмених задатака; тражити помоћна наставна средства (слике, фонографе и фонограме); израђивати нове уџбенике, помоћне књиге, збирке за домаћу лектиру; оснивати ђачке разредне библиотеке.

Посао велики, посао озбиљан, али и достојан овако једне младе организације пуне воље, колико и свести о потреби интенсивног рада и крајњих напора.

МИРКО М. ПОПОВИЋ

О КЊИГАМА ЗА ДЕЦУ

— КАНОН ДОБРИХ КЊИГА —

Од свих канона добрих књига за децу (о том ће канону овде бити реч), најпростији је Русоов. У списак добрих књига за децу Русо је написао свега једну: *Робинсона*. „Та ће књига бити прва коју ће читати мој Емил; она ће сама бити читава његова библиотека дуго времена, и увек ће у њој одржати угледно место.“ Упада у очи сличност између Робинсона и Емила: и Крусо и Русоов васпитник живе усамљеничким животом. Али Робинсонова усамљеност била је природна, док је Емилова, сред развијена друштва, неприродна, и остала највећа погрешка Русоова васпитног система.

Робинсон се појавио априла 1719. Од првога дана, он је постао најпопуларнија књига, и остао је то до данас, јер ниједна друга књига није на толико језика превођена ни толико распрострањена (осим Светога Писма). Силна наследовања *Робинсону* створила су, могли бисмо рећи, једну нову врсту књижевну (Робинсонаде), која се развијала и развија у многоструким правцима.

Међутим, и Дифо је дао прилог свом времену, и, поред онога што нам се чини да је бесмртно у *Робинсону,* он има и свој смртни део. Силним прерадама и наследовањима прави је *Робинсон* потиснут, и стога многи „правога *Робинсона*“ и не знају, и није им познато да *Робинсон* има и други део, у ком се описују његова путовања по Азији, и трећи, који садржи, да укратко речемо, „наравоученија“.

Постављено је питање, како је могао Дифо, који се у *Робинсону* показао као прави, као велики уметник, „ослабити и помрчати утисак једнога тако лепог и у себи савршено заокруженог уметничког дела“

као што је *Робинсон* (у првом свом делу). Одговор би се могао наћи у томе што је Дифо веома бурно узимао учешћа у догађајима свога времена, што је живео идејама и чуствима свога доба, те се стога ни као уметник није могао отети утицајима њиховим. Први је део дело уметника Дифоа, други је и, нарочито, трећи део, дело рационалисте и просветитеља Дифоа.

Тако је *Робинсон,* дело које је понајвише потпомогло да се створи специфична „дечја књижевност" (и ако *Робинсон* и није писан за децу), обележио уједно и правац којим се кретала и развијала ова новостворена књижевност кроз читава два столећа: он је постао спецификум дечје и *лепе* књиге, чији су саставни део „општеполезна" знања, или, у сваком случају, моралне поуке. Али Дифоов је случај ипак срећнији. Други је и трећи део продужење *Робинсона*; они су се могли просто изоставити, и онда нам остаје чисто уметничко дело. У специфичној су књижевности дечјој дела проткивана поукама, надугачко и нашироко развученим рефлексијама и резоновањем, различитим уметцима и додацима, те стога, ако је и било дато које уметничко дело, није било дато у својој чистоти, и естетички је утицај био помућен, ако не и сасвим укинут.

Од последњих деценија јавља се устук, не само против такве књижевности дечје, него против дечје књижевности у опште. Дечја књижевност не постоји; постоји само књижевност коју стварају уметници (лепа књижевност), и књижевност коју подижу стручни људи, научници (стручна, научна књижевност). Из тих се књижевности даје деци што је за децу. Две су сасвим различне ствари: дечја књижевност и књиге за децу. Дечје књижевности нема (или не треба да је има), али има и треба да има књига за децу.

На том је стајалишту и секретар Матице Српске, Г. Васа Стајић, који нам је ових дана поднео списак књига за децу у основној школи[1]). У напред стављеној речи писац нам вели да је списак начињен на брзу руку, али не као готов списак, него само као „подлога за договор", или као један предлог за анкету, као што пише на натпису. „Сваки културан човек који посвети приложеном списку један сат размишљања, сетиће се добре енглесне, руске, француске, немачке књиге, коју треба издати нашој деци, и предложиће нам је"; — ово бесумње не треба да значи да је српскохрватска књижевност овим списком већ исцрпена.

Одајући пуно признање доброј намери Г. Стајића и одобравајући потпуно његово полазиште, приморани смо рећи да је ипак читав посао олако схваћен. Списак се овакав не може радити „на брзу руку," најмање када се ставља као „подлога за договор", јер таква подлога треба да буде чврст темељ на ком ће се моћи извести даља изградња. Осим тога,

---

[1]) *Списак књига за Ученичке Књижнице Основних Школа.* Један предлог за анкету. Издање друштва „Просвете". Радничка штампарија (Ј. Шмитран), Сарајево, 1920 (8 страна).

ни у претходној речи нису нам изнесене директиве за даљи рад, јер истакнутом полазном тачком још није све речено, а ни поднесени списак није толико речит да нам сам казује намере састављачеве или решава спорна питања дечје читанке. Напротив, списак је састављен тако да нас оставља у великој недоумици.

Пре свега, треба знати шта је од онога што је несумњиво од литерарне (естетичке) и од научне вредности, заиста за децу; затим, и шта је од тога за децу, да ли је у целини, у свем свом обиму за децу; и када смо и то решили, настаје даље питање како ћемо одабрано дело пружити деци, с уводом или без увода, с објашњењем или без објашњења, па затим, ако би се с уводом или објашњењем могли сагласити, колики, какви могу бити ти уводи или та објашњења. Питања се распредају и даље: о односу између лепе и стручне књижевности, о односу између појединих врста књижевних, у вези с овим, о односу између појединих дела и узраста дечјег, и т. д.

Колико је потребно да се о свим тим питањима дође до извесна, ако не увек и одређена мишљења, видеће се одмах. Зауставићемо се мало на првим тачкама овога списка.

На првом су месту прве четири књиге Вукових песама. Састављач их узима у целини, препоручујући државно издање. Да ли су за децу љубавне песме из прве, мистичке из друге (ових има и у првој), обесне хајдучке из треће, многе слабе из четврте? Да ли ће деца разумети Бановић Страхињу, чије је херојство када побеђује себе веће но оно којим савлађује Влах-Алију? Да ли ће разумети Хасан-Агиницу? Може нам се одговорити да разумевање није увек потребно; често је довољно запазити извесне чињенице на које касније искуство баца пуну светлост, и у каснијем накнадном естетичком уживању имамо пуну одштету за изгубљено раније. У многим случајевима је заиста тако. Али увек није. Без датих претпоставака многи се догађаји прате без заинтересованости; ствар и најлепша може постати досадна, и то за њу везано чуство досаде често на њој и остаје. Осим тога има дела која треба одмах видети у пуној светлости, којих се утисак не сме цепкати ако хоћемо да задобијемо од њих потпун и трајан доживљај. Зато је потребан у одабирању известан такт, и зато је потребно држати се извеснога реда. Несумњиво је да има ствари које нису за децу, и несумњиво је да децу и у књижевност треба постепено уводити, јер се и деца развијају за књижевност, као што се и писци и књижевности развијају (а овде изузеци само потврђују правило). И још нешто. У Вука нема јединства, јер онај слаби хронолошки ред од друге књиге и површна систематика у прве заиста не чине никакво јединство. Међутим, ми треба да идемо што више за тим да књигом изазивамо у деце *један* утисак, и *потпун* утисак. И што је наш живот више расејан и развејан, то је с тим потребније. Ни књигом не смемо ићи за пуким задовољавањем датога тренутка, које ће

одмах идућега бити замењено другим: поједини моменти њезини нека појачавају један општи утисак, нека га удубљују, нека га одржавају. Тако само књига може одређивати дете и потпомагати ону сређеност, сталоженост, које највише доприносе стварању карактерности.

После Вукових песама, четири места заузимају народне песме и приповетке, приређене од Д-ра Тихомира Остојића. Овде имамо други случај: уводе, читаве расправе, објашњења. Ту имамо две ствари од несумњиве вредности: народна предања и чланке из историје, географије и т. д., нашега народа. Да ли су и те ствари, овако спојене, за децу? Могли бисмо се питати да ли су коментари уопште за децу; за овакве коментаре можемо и без питања рећи да нису. Има ли смисла разиграти дечју фантазију, па је непосредно за тим стављати нагло пред хладну, научну стварност? Има ли смисла изазвати у њих чуство за једну личност, и затим рећи да је питање да ли је она и постојала, да историја не зна ништа о њој? Чему нам служе уметничка дела, да ли за разигравање фантазије, изазивање чустава, или за стварна објашњења, за сазнање чињеница, или за сазнање да — нема чињеница? Зашто да не оставимо добро дело само с дететом, да се оно само снађе с њим, само опријатељи с њим? Зашто да се трпамо између уметничкога дела и детета, када знамо да уметничко дело и дете имају заједничких црта, и да га дете у које чем може схватити непосредно, и боље него ли ми? Изнађите дакле књигу која одговара степену дететову, и оставите га само с њоме! Оставите га само с уметничким делом, као што га можете оставити само касније, или другом приликом, и са за њ примереним историјским или географским делом. Али не градите мешавине, — не реметите му утиске, не бркајте му појмове, не смешавајте му чуства!

На шестом су и седмом месту Хомер-Маретић, *Илијада* и *Одисеја,* опет у потпуном, државном издању. Могу ли се *Илијада* и *Одисеја* дати читаве у руке ученицима основних школа? Дати им их у руке, значи ставити дечје стрпљење на тешку, на неиздржљиву пробу, јер спевови су врло велики, испевани дугим и, бар за нашу децу, заморним стихом. Дивна и примамљива места морала би се искупити тешким и до крајности досадним и празним набрајањем. Препирање је често сасвим простачко (одмах прво у *Илијади,* између Агамемнона и Ахила), многе радње веома сурове, и све то деца не могу још да схвате као обележја давно минулога времена. Опсцених је израза и радњи такође доста, већ од друге стране *Илијаде,* — и који би васпитач могао зажелети да му васпитаник у тако рано доба упозна Демодокову песму о Аресу и Афродити у VI певању *Одисеје*, колико било да се признаје ванредна лепота њезина?

Што је досада речено, биће довољно да се види како Г. Стајић са добрим намерама није ударио добрим путем. За посао који је њему, као што се види, тако на срцу, мора се дати друга директива, да би се дошло до циља који би одговарао намерама и датој полазној тачки. Добро је

што се он обраћа широким круговима, што позива све културне чланове нашега друштва: посао је велики, заједнички је, и требало би да му се многи одазову. Али само сећање на добре књиге неће много помоћи. Може књига бити добра, а да не буде добра за децу. Књиге треба и *читати* у том смеру, и тећи с њима искуства и на деци. То би нас могло ослободити од многих заблуда и довести до метода који би може бити био најтачнији: да деца сама бирају књиге за себе. Само их треба оставити њихову инстинкту, њиховој интуицији, да не бисмо, често и нехотице, своју сугестију протумачили као њихову жељу. Ако се будемо у које чем и преварили, извесно је да ће нам такво искуство бити од велике користи.

МИЛАН ШЕВИЋ

РЕФОРМА НАШИХ НАРОДНИХ ШКОЛА[1])

Захтеви за реформу наших народних школа потичу поглавито из два разлога. Први је: што у садањем уређењу наших народних школа има великих мана и недостатака, који чине те народне школе не показују онакве успехе и онолике резултате какве показују народне школе у других народа. Други је разлог: што наше право и истинско национално јединство може бити изведено тек онда кад се сви Срби, Хрвати, и Словенци буду осећали као синови једнога истога народа; кад ишчезну племенске разлике, племенска осећања и покрајински патриотизам, и сва браћа по крви и језику буду задахнута једним општим националним осећањем, а то се може постићи само васпитавањем нових народних нараштаја у томе духу у народној школи.

1. *Стање наших народних школа.*

Статистички подаци доказују да сва дорасла деца за школовање не пролазе кроз народну школу, већ само један знатно мањи део, а други, и знатно већи део остаје без икаквог школовања.

Ова неповољна појава, која се опажа одавно, долазила је у раније време због тога што се у маси простога народа није ценила вредност школе, ни увиђала потреба за школовање, али сада има безброј примера који доказују да народ уме да цени вредност школе, да хоће радо да школује своју децу, али — нема довољно ни школа ни учитеља.

Друга наша просветна недаћа је у томе што и тај мали број народних школа не даје оне и околике користи како се то мисли и верује. Чињеним испитивањима утврђено је да је код младића и девојака који

[1]) Извод из реферата читаног на XXXII Учитељској Скупштини.

су изашли из основне школе пре десетак година, ишчезло готово све знање које су били стекли у основној школи, па чак и сама писменост. Овој другој неповољној појави узрок је у томе што осим основне школе нема више никаквих других народних школа у којима би се стечено знање у основној школи прво поновило и утврдило, па по том и проширило.

Ову неповољну појаву потврђују и службени извештаји школских надзорника, а она се јасно, управо очигледно види и у самоме животу нашега народа, јер они који су прошли кроз народну школу раде своје домаће послове са онолико исто знања и умења са колико их раде и они који нису прошли кроз школу. Сељани једнога села у коме постоји основна школа од пре 50 година, ни у чему се не разликују од сељана другога села у коме никад није било школе.

Новим уређењем народних школа треба отклонити све мане и недостатке у садашњем нецелисходном уређењу наших народних школа, да наше народне школе могу бар од сада показивати боље успехе и веће резултате, па тиме у већој мери служити културном развијању и напредовању нашега народа.

2. *Како треба приступити реформи народних школа?*

Реформа народних школа је толико важан и значајан посао да му се мора приступити са пуно збиље и са довољно познавања посла. Грешно је и штетно, па и стидно, трошити и даље и време и новац на експерименте, као што је то досад бивало у нашој централној просветној управи. Установљене су биле грађанске школе, па су наскоро морале бити укинуте. Уведен је био ручни рад у наставни програм мушких основних школа са једним силним уверењем да је то најспасоноснија реформа, па је и она наскоро пропала. Затим је био уведен стални школски надзор, па је и он морао бити укинут тек што је био уведен.

Све ове просветне установе морале су бити укинуте тек што су постале, стога што су свакој од њих недостајали најбитнији услови за опстанак; то је, међутим, било превиђено при стварању ових просветних установа. Значи да се прво радило, после говорило, и најзад мислило, место да је се прво мислило, па онда говорило, па напослетку радило.

Овом приликом треба нагласити и ту околност да се у нас јако осећа штета од недостатака једне одређене просветне политике. Ми нити имамо одређене просветне политике, нити један одређени план за извођење те просветне политике. Због тога се у нас никад није ни знало шта се управо хоће да постигне на пољу нашега просветнога рада, ни како да се постигне што се хоће да постигне.

Не треба засебно решавати питање о уређењу централне просветне управе, засебно питање о уређењу Главног Просветног Савета, засебно о уређењу учитељских школа, засебно о школском надзору, засебно о

уређењу народних школа. Све те установе чине једну органску целину, па се зато и питања о њиховоме уређењу не могу решавати независно једно од другога.

Има још једна значајна околност на коју такође треба указати овом приликом, а то је да се за образовање народне омладине старају и Министарство Просвете, и Министарство Пољопривреде, и Министарство Трговине, и Министарство Социјалне Политике, и свако од њих ради у своме правцу независно једно од другога, и без икаквога узајамнога споразума и заједничкога плана.

Због свега овога, пре но што би се приступило реформи народних школа, требало би најпре приступити реформи целокупнога нашег просветнога система у духу одређене просветне политике.

3. *Какво треба да буде ново уређење наших народних школа?*

А.) ВРСТЕ ШКОЛА

Један од најглавнијих принципа по којима треба да буде израђено ново уређење наших народних школа, јесте: да основна школа не буде и даље остављена сама, као до сада, већ да мора бити неких народних школа и пре основне школе, као припремне школе за школовање у основној школи, и после основне школе, које ће служити и за продужно школовање деце после основне школе, и као приправне школе за ступање у ниже и средње стручне школе, а које би уједно знатно умањиле и садању силну навалу на гимназије.

Од школовања народне омладине у продужним народним школама може бити стварне користи ако се школовање народне омладине у њима не почиње одмах по свршетку основне школе, већ ако се између једнога и другога школовања остави један размак бар од две године, те да деца за то време и помогну родитељима у домаћим пословима, и да довољно ојачају и умно и телесно ради успешнијега школовања у продужним школама, да би из продужне школе излазили и ступали у живот старији и одраслији младићи, који би у своје послове уносили знање и умење стечено за време школовања у продужној школи.

За време овога размака деца се могу упутити да се служе књижницом школском, да посећују народне књижнице и читаонице, да учествују у омладинским организацијама: пољопривредним клубовима, стрељачким, соколским и сличним омладинским друштвима.

Б.) ПОДИЗАЊЕ И ИЗДРЖАВАЊЕ НАРОДНИХ ШКОЛА

Број школских зграда увећава се одвећ споро. Ако би се оставило да тако иде и даље, онда се још ни за сто година неће моћи извести принцип обавезне наставе, те ће због тога и даље велики део дорасле деце за школовање морати остајати без икаквога школовања. Стога се мора наћи пута и начина да се подизање школских зграда

потпомогне, олакша и убрза од стране државе. То се може постићи давањем позајмица сиромашним општинама из фонда за подизање школских зграда који би се образовао из државних средстава, а којим би руковао Министар Просвете.

На овај начин олакшано је и убрзано подизање школских зграда у Бугарској.

Издржавање народних школа, које до сада није било довољно обезбеђено, било би најбоље обезбеђено на тај начин кад би издржавање школа пало на терет државнога буџета, као и издржавање средњих школа. Али ако државни буџет у садањим финансијским приликама не би ма из којих разлога могао понети и овај издатак, онда би се садање неповољно стање у погледу издржавања народних школа могло побољшати ако би се издржавање народних школа пренело на округе, и то на овај начин: свака школа у округу има свој буџет у који се уносе сви потребни издаци на школске потребе, као и издаци на набавку ђачких потреба (књига, хартија, мастила, пера, писаљака и др.); збир свих буџета појединих школа у округу уносио би се, као позиција на издржавање свих школа у округу, у окружни школски буџет који се исплаћује из окружнога прireза; тај прирез, међутим, наплаћују државне финансијске власти и предају окружним финансијским управама. Окружне финансијске управе исплаћивале би свакој школи свакога месеца по једну дванаестину од целокупне суме њенога буџета. Ако неки део окружнога прireза не би био наплаћен на време, државни органи који га наплаћују могу га наплатити накнадно, те државна каса не би била због овога у дефициту, али ако би баш и било некога малога дефицита, онда би држава могла примити на себе бар тај мали дефицит, ако не може примити на себе целокупно издржавање народних школа. Овако се сада наплаћује и исплаћује свештенички бир. Ако је требало да се од стране државе обезбеди уредно исплаћивање свештеничкога бира, онда је на сваки начин још много потребније да се од стране државе обезбеди и уредно издржавање народних школа.

Издржавање народних школа на овај начин било би и много правичније, прво стога што онда имућнији људи у градовима, банкарска, индустријска и трговинска предузећа, која су сконцентрисана у градовима, не би, као до сада, сносили једино онај мали и незнатни терет само за издржавање народних школа у градовима, већ би морали сносити и један део терета и за издржавање народних школа по селима; а друго с тога што би у овоме случају издатке на ђачке потребе сносили и имућнији људи који немају деце у основној школи, а тиме би било олакшано школовање деце сиромашних родитеља.

Ако се хоће да народне школе буду у истини државне установе, и да оне одговарају своме задатку у пуној мери, онда држава мора примити на себе једно од овога двога: или да прими на себе целокупно

издржавање народних школа, или да га на овај начин довољно обезбеди, а то она извесно може, као што је могла обезбедити уредно наплаћивање и исплаћивање свештеничкога бира, само се нипошто не сме оставити да издржавање народних школа и даље зависи од милости и немилости полуписмених општинских ћата и непросвећених људи у сеоским општинама.

в.) НАСТАВА У НАРОДНИМ ШКОЛАМА

Настава у народним школама је обавезна и бесплатна.

Наставне програме, планове и распореде одобрава Министар Просвете по саслушању секције за основну наставу Главнога Просветног Савета.

Одступања од наставних програма, планова и распореда може бити само по одобрењу Министра Просвете на предлог окружне учитељске конференције, ако то захтевају прилике и потребе у некоме крају. Без тога одобрења не смеју се чинити никаква одступања од прописаних наставних програма, планова и распореда.

Школске мапе, слике за очигледну наставу, историјске слике, слике и пластични ликови знаменитих људи, као и предмети који служе за украс, могу се употребити само они које препоручи Министарство Просвете.

Уџбеници могу бити и државни и приватнога издања. Употребу уџбеника приватнога издања одобрава Министар Просвете по саслушању секције за основну наставу Главног Просветнога Савета. Без претходнога одобрења не смеју се употребљавати уџбеници приватнога издања.

Ово важи и за књиге за ђачку литературу, као и за књиге за ђачке и школске књижнице.

Наставу из веронауке даваће разредни учитељ, ако су ђаци и учитељ једне исте вероисповести. Ако учитељ и ђаци нису исте вероисповести, наставу из веронауке даваће свештеник дотичне вероисповести кога именује Министар Просвете, по прописаноме програму.

У настави из веронауке треба нарочито истицати верску трпељивост и начело: брат је мио, које вере био.

4. *Ученици народних школа*

Казне за неуредно похађање школе треба знатно проширити.

Годишње ђачке испите на крају школске године треба укинути као некорисне и непотребне.

5. *Наставници народних школа*

Потреба захтева да се увећавање учитељскога кадра врши у много јачој мери но до сада, и то правилним путем: отварањем нових учитељских школа за спрему учитељских кандидата.

Потребно је, исто тако, да и учитељска служба буде примамљивија, те да се може очекивати да се младићи и девојке са више воље и љубави одају учитељскоме позиву, а не да се и од сада, као и до сада, одају учитељскоме позиву само они које је на то нагнала невоља. Зато је потребно да се учитељи изједначе у свему са осталим државним чиновницима истих квалификација.

Треба поклонити већу пажњу и на школовање учитељских кандидата. И њихово школовање треба потпомоћи и олакшати, као што се чини за школовање кандидата за друге државне службе. Кандидати за учитеље народне омладине у народним школама потребни су исто толико као и кандидати за учитеље народне омладине у касарнама, зато треба у подједнакој мери потпомоћи и олакшати школовање и једних и других, а не да једни иду одевени као лутке, а други да иду скоро голи и боси. У једној демократској земљи не треба да буде оваквих неједнакости и неправичности.

Ради унапређења основне наставе неопходно је потребно да се централна просветна управа постара и за спрему стручних наставника: за цртање, певање, мушке и женске ручне радове, телесно вежбање. Стручну наставу треба да дају стручни наставници и у нас, као и у другим културним земљама.

Учитељска сталност у месту службовања није довољно рационално уређена. Због тога знатан број учитеља не може да добије службу у већим градовима, да би добили могућности да школују своју децу у средњим школама. Неки од њих не могу да добију место у већим градовима, јер нема толико празних места колико има учитеља који због породичних потреба желе добити место у градовима, а други, опет, не могу да дођу са службом у веће градове стога што зато немају породичних потреба, јер — немају деце.

Ове велике недаће учитеља народних школа треба на сваки начин бар умањити и ублажити, ако се оне не могу сасвим отклонити.

То се може постићи на овај начин:

Прво, да се учитељска сталност у месту ограничи на један известан период времена, тако да они који су за то време задовољили своје потребе у граду, праве места другима, да и они могу задовољити своје породичне потребе.

Друго, учитељима и учитељицама који се видно истичу као ваљани школски раденици и раденици на књижевноме пољу, а немају деце, давати места у вежбаоницама поред учитељских школа, без обзира на године службе и породичне потребе.

Треће, да се државним средствима јаче потпомогне у појединим областима подизање учитељских домова, у којима би била смештена деца учитеља која се школују у средњим и вишим школама.

6. *Управа и надзор у народним школама*

За побољшање стања у нашим народним школама, за унапређење основне наставе и побољшање наших просветних прилика, потребно је да се и у нашим просветним управним институцијама изведу неке реформе.

Одељење за основну наставу, које је недавно основано у Министарству Просвете, представља неоспорно један напредак. Као други неоспорни напредак је то што су послови овога одељења предати у руке искуснијим учитељима, као најбољим познаваоцима народних школа. Потребно је још да се у овоме одељењу изврши и рационалнија подела послова.

Главни Просветни Савет је једна одвећ значајна просветна установа, која може знатно допринети бољем уређењу народних школа, али уређење ове важне установе не одговара садањим приликама и потребама. У уређењу Главног Просветног Савета требало би учинити ове реформе:

Један део његових чланова треба да долази по положају, други део по наименовању Министра Просвете, а трећи по избору учитељских, професорских и других организација.

Просветни Савет треба да буде подељен на специјалне секције, уже и шире; према томе Савет би имао секционих и пленарних седница.

Главном Просветном Савету треба дати и право да и сам, по својој иницијативи, може покретати извесна просветна питања.

Служба у Просветном Савету не треба да је само почасна служба, већ треба да буде хонорисана.

Са питањем *о школском надзору* се у нас само експериментише. Изгледа да се и сад припрема један нов експеримент. По одредби о уређењу нове Више Педагошке Школе, ова ће школа имати задатак да се у њој спремају и кандидати за школске надзорнике. Кад би младићи који имају две године учитељске службе и две године школовања у Вишој Педагошкој Школи, били постављани за школске надзорнике над учитељима који су оседели у учитељској служби, то би изазвало силан револт у учитељским редовима.

У нас постоји већа потреба за административним но за инструктивним школским надзором; за вршење таквога надзора су потребни искуство и рутина, а тога довољно има код наших старијих учитеља.

Школски надзорници треба да су стални у месту службовања, као и учитељи.

Питање о школском надзору било би најбоље решено на тај начин ако би се прописале неке квалификације за школске надзорнике из реда учитеља, па онда надзорници постављали конкурсом као и учитељи народних школа.

Још је потребно да звање школскога надзорника буде више звање од учитељскога звања.

Окружни и школски одбори треба да буду уређени на демократској

основи. У њима треба да имају своје представнике: држава, срезови и учитељство. Као и Просветни Савет, тако и окружни школски одбори или савети треба да имају право сопствене иницијативе за побољшање просветних прилика у округу.

На истој основи треба да буду уређени и *месни школски одбори* или савети. У њима треба да имају своје представнике: општина, учитељи и ђачки родитељи.*)

ЈОВ. П. ЈОВАНОВИЋ

РУЧНИ РАД У АМЕРИЧКИМ ШКОЛАМА

Док цртање, као наставни предмет, тек где-где прибавља себи репутацију потребног и врло важног предмета васпитне наставе, ручни рад, обратно, нагло изазива пажњу и свеопште слагање позваних, да је он, као наставни предмет, врло велике вредности. Ако и постоје неке несугласице, оне се више односе на циљ ручног рада, на име: да ли је циљ овоме предмету да буде средство за задобијање и развијање корисних техничких знања, или да буде средство „за развијање ума преко очију и руку", како каже професор Ботлер, декан Колумбијског универзитета.

Ово практично питање још није потпуно решено. Први је циљ, изгледа, достижнији, други тежи и чак неизводљив, благодарећи или школским условима или недостатку и оскудици наставничке спреме и довољне ученичке припреме.

У ствари, прави и једини циљ ручног рада није у задобијању само техничких знања, на пр. умети оперисати инструментима и алатима, почев од ножница па до рендета и длета. Већина америчких педагога зна то, но то ипак не мења њихово уверење да и овде, као и свуда, треба бити више практичар. Они о задатку ручног рада у школи имају овакво мишљење: попунити неким ручним, физичким радом одређено међувреме између осталих предмета. Говорити за овакво схватање или против њега, одводи удаљавању од нашег предмета. Зато ћемо изнети нешто о самом систему америчких основних школа.

Према програму, ручном раду је додељен по један час недељно у првих шест година; а од 1 до $1^1/_2$ час у последње две године. Овде треба додати да у првим двема годинама деца троше на ручни рад много више времена, пошто им се допушта продужити или завршити свој рад у времену кад је наставник заузет у другом одељењу (у већини случа-

*) 31 децембра пр. год. извршени су у целој Чехословачкој Републици избори за чланове окружних и месних школских савета, који су уређени на оваквој основи.

јева, код млађих разреда постоје два одељења: за ученике слабије и ученике јаче, по моћи схватања). Иначе, у прве две године часови трају 20 минута, идуће четири године један сахат, а у последње две године $1^1/_2$ сахат.

Прве године, рад деце отпочиње прављењем разних предмета, већином дечјих играчака од разнобојне хартије, који развијају интерес код деце, као на пр. кутијице, корпице, чамци, шешири, лађице, украс за полице и прозоре, и т. д. После овога отпочиње изрезивање, опет од хартије, сличних предмета. Доцније се прелази на употребу гумарабике и рад на већ сложенијим стварчицама, као на пр. орманчићи са фијокама, кола, саонице, затворена кола, аутомобили, и т. д. Уз то деца плету од сламе плетенице, шеширице, корпице, креветиће, и т. д. Шивење се, пак, у првој години своди једино на прошивање иглом и концем по картону.

Сав овај рад је у најтешњој вези са другим наставним предметима, као на пр. са аритметиком, која се у првој години сва своди на рачунање са квадратима и другим облицима, као помоћним очигледним средствима, а које деца режу од хартије, и на сравњивање и упоређивање тих већ познатих бројних количина и величина, као 1×1; 1×2; 1×3; и 1×1×1; 1×1×2, и т. д., а све помоћу линија, црта, хартије или делова хартије, од којих се праве кутијице, чиме се даје основни појам размере и деобе. Тако исто предмети који су производ дечјег ручног рада, имају непосредних односа и везе са штивом из читанке и разговором са наставником. У првој години употребљује се измерен лењир, подељен на мање делове.

У другој години деца већ употребљују картон место хартије и лењир подељен на две половине у виду угла. Поједини облици се у почетку цртају, а затим изрезују, склапају и лепе. Од сламе деца плету сложеније ствари, као на пр. рамове, котарице, мале асуре са простим украсима. Цртање облика, мерење делова, сравњивање и упоређивање предмета разне величине, све то даје деци могућности да своја оскудна знања из рачуна и геометрије прошире и утврде експерименталним путем.[1]) И други предмети пружају такође грађе за ручни рад; тако на пр. деца праве ескимске саонице, индијске кућице (колебе) и чамце, холандске воденице и т. д.

У трећој години употребљују лењир, подељен на четвртине, а уз то шестар и троугаони лењир. Већ тиме деца се практично упознају са геометријским облицима, као: кругом, троуглом и терминима, као: лук, радиус и диометар. Предмети начињени од картона и сламе су више сложени и захтевају више и пажње и умешности.

[1]) Оскудно знање, по нашем мишљењу, а потпуно довољно по мишљењу Американаца, јер амерички наставници никад не схватају значај те умне гимнастике у којој и ученици и наставници налазе тако велико и пријатно душевно задовољство.

У четвртој години деца продужују са употребом картона. Предмети за израду су још сложенији, а лењир је већ подељен на осмине. При састављању украса, деца долазе врло често на разно израчунавање и бројање, чиме се опет у многоме помаже аритметици. Од сламе и прућа деца плету котарице разне величине и облика, за своју разнолику употребу.

Почињући с петом годином, ученици и ученице се деле на специјалне класе ручног рада. У петој и шестој години, ученице уче шивење, а у седмој и осмој кухињску вештину. Ово последње предају учитељице, одређене специјално за тај посао, због чега свака школа мора имати кухињу се разним пећима и шпархертима, као и сав потребан кухињски прибор.

У шивењу је учињен врло добар избор и програма и начина рада, јер се ученицама даје бесплатан материјал, од кога оне праве корисне, често за себе врло потребне ствари. Кухиња, пак, има, својим и избором програма и начином рада неподељене и опште симпатије свих посматралаца који се радом у њој интересују. Девојчицама рад у кујни чини праву свечаност, а плод њихових напора, који оне саме употребљују за себе, служи им као извор њиховом бескрајном задовољству, које доцније пређе у самопоузданост у том послу.

Дечаци, такође, имају специјалног наставника, почев од пете године учења. Раде често у разредима, а више у школској радионици. Цео тај рад тесно је везан са цртањем, скицирањем и планирањем. Планове у почетку састављају на хартији, па их потом изводе на дрвету.

У петој години ученици раде ножем и употребљују у раду прав гвоздени лењир, лењир троугаоник, метар и шестар. У шестој, седмој и осмој години рада, употребљава се и тестера, турпија, чекић, длето, ексери — све у разним димензијама, — а доцније се све више проширује употреба тих алата, с додавањем разних врста рендетâ, бургијâ и других алатки.

Особита је пажња обраћена у последњој години на то да се ученици науче слободној и самосталној употреби алатки: оштрити их, разне делове њихове склопити и т. д., као и умешности у њихову чувању. Поред тога, од ученика се, у том времену, тражи и већа пажљивост и оригиналност у раду. Састављање модела за намештај или школске потребе, учила и намештај, такође је у програму ручног рада ових последњих година учења. Излишно је доказивати да је деци тај посао одлично средство за насладу и уживање, слично уживању које девојчицама-ученицама доноси рад у кухињи.

Такав је, уопште, програм ручног рада у америчким јавним школама, који су, као и програм наставе цртања, израдили амерички учитељи познати под именом „superoisors“. Ти „superoisors“-и уживају репутацију најбољих учитеља - практичара, којима је поверена дужност

да, поред израде наставног програма, воде и надзор над школама, сазивају учитељске зборове и већа, на којима они учитељству излажу шта и како треба предавати у настави цртања и ручног рада, и, најзад, проводе кроз наставу најсавременије наставне методе.

Главни циљ код наставе ручног рада у америчким школама, јесте: оспособити ученика за доцнији практичан живот, јер са тиме се код свих Американаца мора данас рачунати.

(ПРЕВЕО С РУСКОГ Милош П. Павловић) В. БАРАНОВА

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Општа Историја за средње и стручне школе. Израдио Мил. А. Костић, професор III београдске гимназије. I, Стари Век (са 29 слика у слогу). Београд, издавачка књижара Геце Кона, 1920.

У намери да попуни празнину у средњошколској историјској литератури, која се осетила нарочито после рата, спремио је г. Костић ову књигу. Он изјављује да је у току свога наставничког рада „створио идеју о томе шта све један уџбеник опште историје треба да обухвати" и да га је „то руководило да приступи изради овог уџбеника".

Али и ако г. Костић овако одлучно присваја ауторство ове књиге, ја морам ипак констатовати да она управо и није његов, већ туђ рад, нешто мало измењен. У предговору књиге стоји да је она „у главном израђена по уџбенику Histoire générale од Paul Maillefer-a", па затим долази неколико напомена о том уџбенику. Али нема ни речи о томе у којој је мери он послужио као извор, и ако је то требало рећи.

Сравњујући од почетка до краја књигу г. Костића са књигом Мајферовом (чији је тачан наслов: Cours élémentaire de l' histoire générale, а не како га наводи г. К.), ја сам се зачудио невероватној сличности између те две књиге. При томе сам утврдио да књига г. Костића није израђена само „у главном" по уџбенику Мајферову, већ да је она управо српско издање (са малим изменама) Мајферове књиге, само под именом г. Костића. Јер г. К. је просто преводио, од почетка до краја, реченицу по реченицу (изостављајући по неку) и, пошто је где-где прегруписао реченице — растављајући оне које су у оригиналу везане, а везујући оне које су у оригиналу растављене — и променио неке наслове, објавио књигу као свој рад. Немогуће је овде исписати, ради доказа за ове моје речи, сва места која су тако превођена, јер би онда требало преписати око седам осмина књиге г. Костића и толико исто Мајферове,

и то пружити читаоцима да сами сравњују. С тога ћу навести само за пример неколико кратких одломака, који ће показати методу г. Костића.

Мајфер с. 57: Mais les eupatrides tyrannisèrent les citoyens. Usant du droit barbare de l' époque, ils emprisonnaient ou maltraitaient ceux qui leur devaient de l' argent et ne pouvaient les payer. Ces actes causèrent des troubles. Pour contenir le peuple, Dracon fut chargé de rédiger des lois: il les fit si sévères qu'on les disait écrites avec du sang; mais elles ne rendirent pas la paix à la cité." — Г. Костић с. 37: „Шта више, евпатриди су угњетавали грађане. Користећи се варварским правом тога времена, они су затварали или злостављали оне који су им дуговали, па им нису могли дуг вратити. Ово је изазивало нереде. Да би задовољили народ, евпатриди су одредили архонта Дракона да напише законе; али су ови закони били тако строги, да се говорило као да су крвљу написани. Они нису могли завести мир у држави."

Мајфер с 171: „Après cette victoire, Hannibal espérait soulever les peuples de l'Italie centrale comme il avait soulevé les Gaules. Mais les sujets de Rome préféraient encore la domination romaine à celle de Carthage: ils restèrent fidèles. Dans ces conditions, Hannibal ne pouvait songer à attaquer directement la ville." — Г. Костић с. 97: „После ове победе Ханибал се надао придобити народе средње Италије, као што је придобио Гале. Али су римски поданици ипак више волели римску власт него картагинску, те остадоше верни Риму. У оваквим приликама Ханибал се није смео усудити да нападне Рим."

Мајфер с. 203: „Caesar aspirait à devenir le maître de Rome. Il lui fallait pour cela une armée dévouée, non pas à la république, mais à sa propre personne. Or le seul moyen d'arriver à ce but était de faire la guerre, de mener ses soldats à la victoire, de les enrichir avec le butin pris sur l'ennemi." — Г. Костић с. 118: „Цезар је имао намеру да постане једним господарем у Риму. За то му је била потребна одана војска, али не републици, већ њему лично. Једино средство да до овога циља дође беше рат: требало је да поведе своје војнике к победи, да их обогати пленом који би узео од непријатеља."

Мајфер с. 205: „Alors les Gaulois tentèrent un suprême effort: une armée accourue de toutes les parties de la Gaule vint au secours de la ville assiégée et livra un combat terrible. La victoire resta néanmoins aux Romains. Vercingétorix dut se rendre." — Г. Костић с. 119: „Тада Гали показаше велики отпор: војска сакупљена са свих страна Галије дође у помоћ опседнутој вароши, око које се отпочне страшна битка. Ипак победа беше на римској страни. Верцингеторикс се мораде предати."

Овакви примери су неизбројни; њих има пуних 128 страна, док цела књига износи свега 147 страна. Али и из ових који су наведени може се упознати метода г. Костића, којом се он служи кроз целу књигу. Осим тога они уједно показују и то како је г. К. преводио. Он,

истина, није рекао да је његова књига превод; али пошто је она то у ствари, то можемо захтевати да тај превод буде добар. Међутим, он је далеко од тога. Г. К. преводи, на пример овако: „Si j'entre en Laconie, je détruirai votre ville“ — „Ако бих ушао у Лаконију, ја бих разрушио ваш град“ (м.: Ако уђем у Лаконију, разорићу и т. д.). „Les vaisseaux perses se rapprochèrent“ — „Персијске лађе се раставише“ (м.: приближише). „Pour m'être consacré au service de la patrie“ — „Да бих се могао посветити служби отаџбине“ (м.: зато што сам се посветио). „Socrate avait fait sienne la devise inscrite sur la porte du temple de Delphes: Connais-toi toi-même“ — „Његова је изрека: „Познај себе сама!“ — била написана на вратима делфијскога храма“ (м.: Он је усвојио изреку написану и т. д.). „Les Gaulois faillirent s'en rendre maîtres par surprise“ — „Гали су намеравали да га заузму изненада“ (м.: у мало га не заузеше). „Les Grecs essayèrent un timide effort pour conserver leur autonomie“ — „Грци покушаше слаб отпор да би очували своју независност“ (м.: Грци учинише нешто мало напора да сачувају своју самоуправу). „Alors les Gaulois tentèrent un suprême effort“ — „Тада Гали показаше велики отпор“ (м.: покушаше и последњи напор). „Les Parthes... dangereux par les révoltes que leur approche provoquait chez les peuples déjà soumis“ — „Парћани... опасни због побуна које су имале утицаја на народе под римском влашћу (м.: због побуна које је њихово примицање изазивало код покорених народа). „Les ponts franchissaient les fleuves et les ravins“ — „Мостови везиваху обале река и долине“ (м.: водили су преко река и провалија).

Појединим речима или изразима даје г. К. значење које они немају. Код њега значи на пр.: persévérance — оданост (м.: истрајност); plaines stériles — пустиње (м.: неплодне равнице); au fond du temple — поред храма (м.: у дну); placer — стајати (м.: наместити, поставити); concitoyens — другови (м.: суграђани); ils se soulevèrent — они се поново ослободише (м.: они се побунише); contenir — задовољити (м.: обуздати); saccager — разрушити (м.: опљачкати); égorger — злостављати (м.: удавити); explorer les côtes — експлоатисати обале (м.: испитати); avec jalousie — са страхом (м.: са суревњивошћу); soulever — придобити (м.: побунити); indignation — незадовољство (м.: огорчење); pittoresque — изврстан (м.: живописан); la crudité — грозота (м.: суровост, грубост); la jurisprudence — законодавство (м.: правна наука); les sujets — савезници (м.: поданици), и т. д.

Нека места из оригинала г. К. је просто изоставио. Само се у томе не види никакав систем, те се с тога десило да су изостављена нека важнија места, док су друга без важности задржана. Изостављени су на пр.: спомен аутономног облика владавине код Грка; лепа и језгровита карактеристика Римљана; римско схватање вере; порекло римске државне земље, и још нека места. Зато су задржане приче о еги-

патским божанствима, о Нимроду и Семирамиди, о Астијагу и Киру, о одласку Тарквинијевих синова у Делфе и о Тарквинијеву збацивању с престола, и т. д.

Г. Костић је у овај превод Мајферове књиге унео и неке допуне од своје стране. Оне нису многобројне. Од дужих допуна долази: на Увод 2 стране, на индијску историју 2, на атинску и на римску трговину по 1, свега 6 страна. Осим тога, кратке допуне (каткад од 1 реда) које су по тексту растурене, износе свега (ја сам их бележио и сабрао) 13 страна, што са оних 6 чини укупно 19 страна. Како цела књига има 147 страна, то значи да у њој има: 128 страна од Мајфера, а свега 19 од г. Костића, а то је управо нешто више од једне осмине. А тако мали проценат самосталнога рада никако не даје права г. Костићу да себи приписује ауторство књиге.

Ове допуне нису ни мало повећале вредност књиге. Има међу њима доста ствари од споредног значаја, које су могле изостати. Г. К. нам прича на пр.: о одговору који је пророчиште дало Крезу; о Милтијадовој експедицији на Пар; о суђењу трговачких спорова у Атини; о Бразидином ратовању у Тракији; о свађама између сицилијанских вароши; о ратовању у Беотији између Спарте и Тебе; о томе како је Александар Велики из Азије слао Аристотелу животиње, биљке и минерале (место тога важније је било укратко изнети универсалност Аристотелова рада); о томе како су римски робови окретали воденични точак; о јачини Помпејеве војске против гусара; о брзини Августових пошта, и т. д. Место тога било је потребније укратко изложити неколико крупних појава из античке историје (јер у оригиналу тога нема), као што су: преображај јеврејског монотеизма под утицајем пророка; уздизање индивидуализма као главне одлике грчког духа; одлике појединих епоха грчке уметности (јер само набрајање имена не значи много); проблем ропства код Грка и код Римљана (важније него поступање са робовима); продирање јелинизма у римско друштво и римску државу; и најзад, процес и узроци пропасти античког света. Док о овим питањима од првостепеног значаја нема ни спомена, дотле г. К. допуњава ову књигу безначајним појединостима, којима се ученичко знање неће много обогатити.

Један добар део ових допуна садржи масу погрешака; неке од њих толико су несрећне да очигледно показују како је г. К. овај посао олако схватио и радио. Навешћу оне које нарочито падају у очи.

Г. Костић тврди да класички период египатске образованости пада у доба Средње Државе. Међутим познаваоци египатске културе стављају тај период у доба Нове Државе, истичући како се под фараонима Нове Државе подижу тебанске грађевине са нечувеним сјајем, а за храм у Карнаку, чији су најлепши делови подигнути у ово доба, један познавалац вели да је то највеће архитектонско дало које је људска рука са-

градила. Г. К. даље тврди да су већ око 1500 год. пре Христа асирски краљеви владали над Вавилоном и Еламом. Међутим, између Асирије и Вавилоније водила се борба кроз цело време старије асирске државе (од 15.-8. в. пре Христа); у 12. в., и то само привремено, пао је већи део вавилонске територије у асирске руке, а тек средином 8. века Вавилонија је заузета. По г. Костићу лидијски новац звао се електрон. У ствари, електрон је била легура злата и сребра од које се лидијски новац ковао. Погрешно је тврђење да је под разним грчким хегемонијама свака потчињена држава сачувала своје законе и своју управу. Јер н. пр. по свршетку пелопонеског рата, при завођењу спартанске хегемоније атински устав измењен је у олигархијском смислу, извршна власт дата је у руке 30 тирана, бирање чиновника било је укинуто, и т. д., а у другим државама тако исто су демократски устави замењени олигархијским. Г. Костић тврди да је Арбела на Тигру, ма да је она, према карти, удаљена од Тигра око 50—60 км. О весталкама г. К. наводи како су се оне заветовале да се неће никад удавати. Међутим, оне су морале остати девојке за 30 година, колико је трајала њихова служба богињи; после тог времена могле су тражити да се врате у грађански живот. По г. Костићу, предлог Тер. Арсе био је: да се суспендују сви чиновнички положаји и да се власт повери децемвирима који ће израдити законе; по Момзену пак тај је предлог гласио: да се одреди комисија од пет људи ради доношења закона; тек доцније, када је, после дугогодишњег патрицијског отпора, тај предлог начелно усвојен, донета је одлука да се одреде не пет, већ десет лица, и да се извесне установе суспендују. Такође је нетачно тврђење да су лукумони били етрурски племићи; тај су назив носили краљеви етрурских варошких држава. Римски пораз у Каудилском кланцу убраја г. К., како изгледа, у „песничке приче“; међутим га најбољи познаваоци римске историје (н. пр.: Момзен, Х. Шилер, Низе) сматрају за историјски догађај. Напротив, докле г. К. тврди да је Регул уморен у Картагини страшним мукама, ти исти историчари сматрају мученичку смрт Регулову за легенду. Сасвим је несрећно испало тврђење да је Ханибал, у путу за Италију „успео да се дочепа највишег врха Алпа“; јер Ханибалу тешко да је и на ум падало да се са војском и слоновима пење на Монблан, већ је ударио, како се обично узима, преко Малог Св. Бернхарда. Исто је тако несрећно и тврђење да се Сиракуза, пошто су је Римљани заузели, „никад више није подигла из развалина“; јер она постоји и данас (и може се наћи на свакој карти Италије), а о њој је још Цицерон, дакле кад је већ била у римским рукама, писао да је она највећи и најлепши грчки град. Г. К. тврди да је Сенат дао Октавијану, по његову повратку у Рим, титулу императора; међутим је Октавијан имао императорско звање (како наводе Х. Шилер и Низе) још од 40 год. пре Христа. Тако исто су погрешни подаци о римској војсци под Августом; јер број

римских војника у то доба није износио 400.000, како се у књизи тврди, него 300.000, па је тек много доцније повећан; нити је рок службе у војсци био 12—16 година, како стоји у књизи, него: за преторијанце 16, за легионаре 20, за помоћна одељења 25 година. Тврђење да је у Азији парћански краљ био побеђен и приморан да врати римске заставе које је раније отео, треба исправити тако да је Август, користећи се раздорима у парћанској династији, успео дипломатским путем да му парћански краљ врати заплењене заставе. Нетачно је исто тако тврђење да су Августове војводе на земљишту између Рајне и Везера основале две нове провинције, Горњу и Доњу Германију. Јер тим се именом називао предео на левој обали Рајне (са узаним појасом на десној обали) на коме су били насељени делови неких германских племена и који је био саставни део Галије, па је од ње одвојен у доба Тиберијево и формиран у две војне области под именом Горње и Доње Германије. Такође је нетачно да је Тројан тек после освојења Дакије саградио пут дуж Дунава. Јер је тај пут правио као припрему за дачки рат, и тек кад га је довршио, почео је рат са Дачанима. Најзад, на крају књиге, г. К. тврди да је римски новац био мало раширен, а затим, поред осталих имена римског новца, наводи и ова два: деније или полуденије. Погрешно је и једно и друго. Јер се римски новац већ после пунских ратова раширио по свима земљама око Средоземног Мора, и прокрчио себи пута и у земље где је владала грчка драхма, а радо се примао и изван римских граница; римски новци налазе се свуда од обала Балтичког Мора па до обала Бенгалског Залива. А тачно име споменутог римског новца није било деније (тако га зову Французи), већ: денаријус, а половина денаријуса звала се квинаријус.

Ето, толико нетачности има на овом уском простору од свега 15 страна, које чине самостални рад г. Костића (увод и индијску историју нисам узимао у претрес). Занимљиво је како би изгледала цела књига да ју је он одиста целу израдио. Метода г. Костића је плагијаторска, превод му је лош, а његов самостални рад пун погрешака.

У употреби имена г. К. показао је недоследност. Пре свега, он је број имена прилично увећао (и ако је као добру страну Мајферове књиге истакао то што у њој нема много имена и година), и то додајући имена од мањега значаја (као што је додао и многе безначајне године), као што су: Гелон, Изеј, Елатеја, Сегеста, Гоната, Ман-Вулзо, Салинатор, Бибул (г. К. пише: Бубул), Ханок, Естремниди итд. Затим меша античко читање имена са модерним, те се стога читају старинска имена: Веруела, Писторија, Пад, поред модерних: Тичино, Бриндизи, Бретања (мисли се на Британију), као и: Виргилије, Овидије, Проперције, поред: Полаб, Перс, Марсел; затим: Ксерк*се* поред: Артаксерк*с*, Неарк, поред: Плутарх, Фе*др*, поред: Одоа*кар*, Ратисбон м. Регензбург.

У тумачењу грчких речи и у навођењу латинских израза починио

је г. К. неопростиве погрешке. Реч: Теогонија (тј. рађање или постање богова) он преводи изразом: „о боговима"; реч: дијадоси (т. ј. наследници, следбеници) код њега значи: „делиоци"; pius (побожан) преводи са: „честит". Назив: *princeps senatus* г. К. пише редовно: princeps senatu; код њега је именица: *pax* мушког рода, те пише: pax romanus; именицу: *aquaeductus* (у значењу: водовод) он мења по 2. деклинацији, те му 1. п. мн. гласи: aquaeducti. Могло би се помислити да су ово штампарске погрешке; али би онда било необјашњиво како су они латински изрази којих у француском оригиналу ове књиге има, штампани правилно. Овакве елементарне погрешке не опраштају се ни ђацима који су почели учити латински језик; од човека пак који пише историју Старога Века имамо права тражити мало више знања из класичних језика.

Може се опростити ако је уџбеник непотпун; али се од њега мора тражити да казује истину, и то само истину. Али се од уџбеника мора тражити још и то да језик у њему буде као суза чист. Међутим, ова је књига један доказ више за анархију која влада у нашем књижевном језику. Јер у њој се могу наћи овакве конструкције: „Дарије... се упути у Скитију, али се мораде вратити, не успевши да их покори." — „Не успев у намери (реч је о Милтијаду), Атињани га осудише." — „Због своје самовоље и гоњења племића, склопи се завера." — „Вративши се у Италију, дочека га с војском консул." — „Дошавши у Цисалпинску Галију, његови се планови остварише."— „Вративши се у Рим, народ га изабере за консула."

Ова књига г. Костића чудна је појава у нашој књижевности. Она је, као што сам у почетку приказа истакао, управо туђ рад, који је г. К. којекако превео, снабдео га са нешто својих допуна и објавио као свој. Истина, није забрањено послужити се туђим радом у науци, нити је то ружно. Само, у томе има граница, за које сваки солидан књижевни радник зна и које никад неће прекорачити. Г. К. је међутим ту границу не само прекорачио, већ је толико далеко зашао у туђу својину да ју је најзад — осим неких измена — прогласио за своју. У другом свету, где владају друкчији појмови о књижевној својини и о солидности научног и књижевног рада — г. К. имао је прилике да то научи, и штета је што није научио — овакав случај у књижевности тешко би се могао и замислити. Код нас, на Балкану, као да се другим очима гледа на појаве ове врсте; оне се дешавају, допуштају и — пропуштају. Али ја се надам да ће овај несолидни поступак г. Костића бити и последњи. Од несолидне производње која се појавила после рата, наука мора бити поштеђена и заштићена. А у нашој науци не сме бити друкчијега схватања него у осталом културном свету, а поступак са овом књигом треба да остане само као један немио траг од овог чудноватог, балканског схватања у науци, као што га је показао г. Костић.

ДУШАН ПАНТЕЛИЋ

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

Заједница родитеља и наставника. — Права и корисна реформа наших средњих школа неће се никада моћи извести ако се остане само на тражењу измене програма и метода. Пре свега потребно је изменити схватање о школи и дух саме наставе. Али да би се у томе правцу могао развити користан рад, потребно је разумети да школски задатак није сасвим други и супротан задатку који при васпитању лежи на породици. Успеха не може бити све дотле док ученици осећају школу као једну туђу и бирократску средину, и догод виде да напор наставника с једне и напор родитеља с друге стране, иду засебним а често и супротним путевима.

Између школе и куће, несумњиво, постоје разлике и у вођењу рачуна о понашању и васпитању деце, и у поступању према њима, у васпитним принципима уопште. Међутим, у ствари, између задатка породице и школе нема разлике, и према томе, међу њима мора постојати врло тесна веза. Као у сваком послу, тако и при васпитавању деце не могу се употребљавати две врсте метода оличене у две средине. Правилно васпитавање изискује упрошћавање односа; ученик треба да осети једну истину која има две стране: да школа наставља задатак породице и да породица прихвата и потпомаже ту сарадњу.

Та сарадња, интимно, искрено схваћена и негована, може донети неоцењивих користи. Истина је да је обично наша школа једна бирократска установа. Али једино сарадњом родитеља и наставника у њу ће се моћи увући нови дух, и наставници ће гледати у ученицима жива бића, која треба развити и формирати у моралном смислу, — онако како родитељи гледају на своју децу; с друге стране, многи родитељи ће се моћи користити оним методима васпитним које треба завести у школе, а нарочито примедбама и опажањима наставника о деци.

С обзиром на детиње васпитање, дом и школа имају бити једна установа. Тако једино моћи ће се ставити васпитање на једну солидну основу, на субјективно цењење, на поштовање самога себе; тако једино школа ће моћи омилети ученицима; тако једино ученицима ће се моћи дати друга корисна занимања која ће допуњавати рад у школи и уносити праве пријатности у свежу и осетљиву дечју душу.

Полазећи од ових основних принципа за васпитање, на иницијативу г. г. директора, основана је *Заједница родитеља и наставника* двеју наших средњих школа: Друге београдске мушке гимназије и београдске реалке. Ова заједница постоји, под председништвом директора Друге београдске гимназије, г. Мирка Поповића, већ више од осам месеци. За ово релативно кратко време, ова заједница дала је врло лепих резултата, и то нарочито у два правца. Пре свега, родитељи су обавештавани о свему што се тиче ученика, нарочито чистоте одела, руку, задоцњавања, и тако даље. Ускоро је констатовано да су ученици почели обраћати све већу пажњу на своју спољашност, и да су престали задоцњавати на прве часове. Поред овога, ученици у неколико другим очима гледају на школу, и имају све питомије понашање, нарочито према наставницима,

који су престали бити за њих мучитељи и оцењивачи, већ су им оно што и други пријатељи куће и породице. Највише пажње обратило се на стварање и одржавање ђачког купатила на Дунаву. Не само као хигијенска потреба, нарочито лети, но и као забава у којој има и спорта (пливање и веслање), ова је установа била врло корисна; али отварање ђачког купатила било је корисније још с тога што су у њему ученици били под надзором дежурних родитеља и наставника, и у исто време били одстрањени од претрпаних и непрепоручљивих приватних речних купатила.

Друштво је имало свој годишњи скуп 20 децембра прошле године, и програм за ову годину, управо извођење и проширавање програма друштвених правила остављено је у главном истој управи која је показала не само много добре воље, него чији представници у главном и имају заслуге за спровођење ове идеје. Управа ће, идућег лета, отворити поред ђачког купатила и одмориште за слабуњаву децу и приређивати, од почетка пролећа, мање и дуже излете. Похвалу заслужује још и намера управе да створи уже конференције разредних наставника са родитељима деце дотичног разреда, и да приреди за родитеље јавна предавања са дискусијом о питањима васпитног значаја и о методима васпитања и опхођења према деци.

Министарство Просвете требало би много јаче да помогне ову заједницу. Међутим и родитељи сами — и ако величина улога није одређена — дају радо, и од целокупног прихода у 8277 д. долази 7827 д. на родитељски улог. Од ових прихода највише је утрошено за стварање и одржавање купатила и за два чамца.

Ма да је рад друштва почео скромно, он већ показује лепих резултата, и развијаће се све више, те ће оправдати похвалну претенсију ове заједнице да она постане стожер око кога би се почеле образовати заједнице родитеља и наставника других средњих школа у један велики савез заједница, чији би задатак био врло велики, а чији би утицај био од неоцењиве важности за реформу духа наше средње школе, а још више за опште васпитање младих генерација.

М. ПАВЛОВИЋ

Народно Позориште у Београду. — Народно Позориште у Београду наставило је свој рад одмах по ослобођењу Србије, још 29 децембра 1918. Не имајући своје позорнице — будући је стара позоришна зграда почела пред сами рат да се преправља и, у току рата, била знатно упропашћена од непријатеља — оно је давало своје представе у сали „Касине“, и то врло нередовно. Тако су у децембру месецу 1918 приређене 3 представе, у јануару 1919 — 3, фебруару 9, марту 11, априлу 10, мају 14, јуну 12, јулу 12, — свега, у сезони 1918-1919, 74 представе. На тим представама играно је 42 комада, 15 српских и 27 страних. — Од српских писаца најчешће су били играни Јован Стерија Поповић (6 пута), Бранислав Нушић (6) и Борислав Станковић (4); од српских комада највише је давана „Коштана“ Б. Станковића (4 пута). У току те прве сезоне после рата играна су и два нова српска комада: „За сунцем“, драма у три чина с прологом, од Стевана П. Бешевића, и „Два лопова“, шала у једном чину, од Бранислава Нушића. — Од 27 страних комада било је: 22 француска, 1 енглески, 2 руска, 1 норвешки и 1 талијански. Од страних комада најчешће су били играни „Злочин и

казна“ од Делијера, по Достојевском (5 пута), „Госпођица Фифи“ од Оскара Метенјеа, по Мопасану (5 пута), „Отац“ од Стриндберга, „Поп Коста“ од Кремјеа, по Л. Халевиу, и „Сигурни муштерија“ од Куртелина (по 4 пута). Први пут су играни ови страни комади: „Осетљиви господин“, лакрдија у једном чину, од Мишела и Лабиша; „Госпођица Фифи“, драма у једном чину, од Оскара Метенјеа, по Мопасану; „Фаун“, комедија у три чина, од Едуарда Кноблауха, и „Заузеће тврђаве“, комедија у четири чина, од Саше Гитриа.

У сезони 1919—1920, Народно Позориште је радило девет месеци, од 23 септембра 1919 до 1 јула 1920. До 7 јануара представе су даване у сали „Касине“; од 7 јануара, у провизорној позоришној згради у „Манежу“. У току те сезоне било је 212 представа, које су овако распоређене по месецима: септембар 5, октобар 4, новембар 5, децембар 11, јануар 28, фебруар 28, март 31, април 29, мај 36, јун 35, јул (руске представе) 8. На тих 212 представа играно је 59 комада, и то 17 српских и 42 страна. — Од српских писаца најчешће су били играни Бранислав Нушић (10 пута), Петар Петровић (9), Борислав Станковић (7) и Иво Војновић (5); од српских комада највише су пута давани „Коштана“ Борислава Станковића (7 пута) и „Пљусак“ Петра Петровића (7 пута). У сезони 1919-1920 играни су први пут ови српски комади: „Пљусак“, весела игра са села у три чина, и „Шума“, драма у три чина, од Петра Петровића; „У вртлогу“, драма у три чина, од Владимира Јанковића, и „Заборав“, комедија у једном чину, од Момчила Милошевића. — Од 42 страна комада било је: 24 француска, 7 руских, 5 талијанских, 2 енглеска, 2 норвешка, 1 немачки и 1 пољски. Од страних комада најчешће су били играни: „Мадам Бетерфлај“, опера од Пучиниа (12 пута), „Трубадур“, опера од Вердиа и „Вертер“, опера од Маснеа (10 пута), „Евгеније Оњегин“, опера од Чајковског и „Љубомора“, драма од Арцибашева (9 пута), „Чергари“, опера од Пучиниа (7 пута), „Васкрсење“, драма од Анри Батаја, по Толстоју, „Госпођа Икс“, комад од Александра Бисона, „Уријел Акоста“, трагедија од Гуцкова, „Госпођа с камелијама“, комад од Александра Диме Сина и „Љубав бди“, комедија од де Кајавеа и де Флера (по 6 пута). Први пут на београдској позорници, у току 1919-1920 године играни су ови нови комади: „Мадам Бетерфлај“ и „Чергари“, опере од Ђакома Пучиниа, „Евгеније Оњегин“, опера од Чајковског, „Љубомора“, драма у пет чинова од Арцибашева, „Дериште“, комедија у четири чина од Пјера Вебера и Хенриха де Горса, и „Страдалници“, комад у три чина од Ежена Бријеа. — У години 1919-1920 приређено је девет представа за народ с најнижим ценама.

За сезону 1920-1921, у Народном Позоришту налази се запослено од прилике 250 особа.

Административно особље Народног Позоришта сачињавају: Управник, два секретара, шеф рачуноводства, благајник са два билетара, економ, архитекта, библиотекар, три архивара.

Драмска и оперска трупа броје око 150 чланова: два капелника са два корепетитора, 6 редитеља, 2 стална члана, 56 редовних чланова, 10 привремених чланова, 33 члана хора, 38 чланова оркестра, 2 играчице.

У техничко и помоћно особље спадају: сликар, помоћник сликара, 2 сценариста, 3 шаптача, руковалац осветљења с 3 помоћника, 3 власуљара, шеф гардеробе с 4 гардеробара, 3 реквизитора, 15 декоратера, 6 облачиља; 3 кројачице, 4 столара, 1 бравар, 1 тапетар; 2 вратара, 13 служитеља, 9 гардеробарки и 8 разводника.

БЕЛЕШКЕ

Број ученика на београдском Универзитету. — За зимски семестар ове године уписано је на београдски Универзитет 5.972 ученика (4779 мушких и 1193 женских). По факултетима, њихов број је распоређен овако: правни факултет, 2797 (мушких 2485, женских 312); технички факултет, 1366 (мушких 1280, женских 86); филозофски, 1392, (мушких 679, женских 713); богословски, 87; медецински, 249 (мушких 167, женских 82); пољопривредни, 81. Број државних благодејанаца износи: на правном факултету, 122; на техничком, 393; на филозофском, 491; на богословском 7; на медецинском, 68; на пољопривредном, 41. Благодејанци добијају по 500 динара месечно. Годишњи буџет на благодејање износи преко 6 милиона динара.

Библиотеке у Чехо-Словачкој. — Млада република чехо-словачка разумела је добро сву корист коју пружају народне библиотеке. Још јула 1919, њена Народна Скупштина изгласала је закон који поставља обавезу свима варошима и селима да их морају створити. Свако место са више од 400 становника морало је отворити библиотеку пре 22 јула 1920 године.

Важнијим варошима, за које оснивање библиотека представља већи издатак, због броја и разноликости књига које треба набавити, остављен је рок од десет година за извршење законске наредбе. 1929, цела земља треба да буде снабдевена библиотекама, малим, средњим и великим.

Нарочити порез који варира од 50 до 80 пара годишње по становнику одређен је за покриће трошкова.

Једна „библиотекарска школа“ биће основана у Прагу.

И немачке, пољске и мађарске мањине имаће библиотеке на свом језику, где то буде допуштао број читалаца.

Родитељска већа у Немачкој. — У Немачкој постоји по једно родитељско веће за сваку школу. Његови чланови су бирани од самих родитеља. Изнад тога већа, постоји општинско родитељско веће. За мале општине, то веће је просто скуп родитељских већа сваке школе. За велике општине, врши се избор, на принципу пропорционалног представништва.

Ова општинска већа образовала су се сама, и школске власти биле су приморане да их признаду. У Берлину, на пример, школска већа одлучила су да оснују општинско родитељско веће групишући председнике свих школских већа. У Хамбургу, општинско родитељско веће има 100

чланова: 66 представљају основне школе, 22 више школе, 6 државне и 6 приватне школе.

Задатак је ових родитељских већа да решавају о месним школским питањима, на пример овим: оснивање нове школе, преображај школе једног извесног рода у школу другог рода (средње школе у техничку школу, итд.), набављање на време и у довољној количини угља за грејање школа, утврђивање школарине, увођење нових књига у све школе једног места, организација факултативних течаја у извесним гранама, и т. д. Ако треба подвојено решавати о извесним питањима која се тичу специално средњих или техничких школа, родитељи заинтересоване деце могу се састати засебно.

Немачка школска година. — Школска година почиње у немачким основним школама о Ускрсу; упис се врши наново и у октобру, али је тај јесењи упис мање важан но пролетњи. Ученик који је почео школу о Ускрсу остаје одвојен, за све време школовања, од ученика који је ступио у школу о Св. Арханђелу Михаилу, и чија ће се школска година и завршити о Св. Арханђелу Михаилу.

Сваке седмице, школе не раде недељом, средом после подне и суботом после подне.

Распусти су распоређени по групама. За школску годину 1920-21, распуст у основним школама у Берлину овако је утврђен: полазак у школу 15 априла 1920, после ускршњег распуста; распуст за Духове, од 21 до 28 маја; летњи распуст, од 2 јула до 10 августа; јесењи распуст (који се популарно зове „кромпирским" распустом), од 1 до 12 октобра; божићни распуст, од 22 децембра до 4 јануара; ускршњи распуст, од 23 марта до 7 априла.

Америчке учитељске школе. — У Elementary School Journal-у, свескама за јануар и фебруар 1920, овако су изложени принципи учитељског спремања у америчким учитељским школама.

Општа спрема почива на овим начелима:

Учитељ треба да има солидна научна знања о свима наукама које ће имати да предаје; он треба да зна сва главна факта која се тичу духовне радљивости детета, законе његова рашћења и његова развића; он треба да зна најбоље садање методе, и да буде, најзад, довољно ориентиран у области организације и администрације једне школе.

Професионалан течај почива на овим начелима:

Тачно одређена настава васпитних теорија и метода; теоријска настава тесно спојена са праксом; један једини течај из теорије наставе, пре него ли велики број методолошких течајева; целу теоријску наставу даје какав наставник који је искусан практичар, у самом разреду у коме предаје теорију наставе.

Што се тиче практичних вежбања, она треба да почну што је могуће пре, било индивидуално, било у малим групама учитељских приправника, и, за све време трајања школе, да се одмењују с посматрањем угледне наставе; тим практичним вежбањима руководи се из близа, и зато сваки инструктор може имати под собом највише осам ученика.

Васпитна улога кинематографа. — Сваког дана чују се жестоки, и оправдани, напади на рђава дејства кинематографа. Али често има и противних гласова. Тако, Д. В. Грифит, најбољи амерички удешавач

кинематографских филмова, верује у цивилизаторску улогу кинематографа и предлаже да Лига Народа прогласи кинематограф за опште корисно предузеће.

Грифит брани своју тезу двама разлозима:

1) Кинематограф би служио као веза између разних удружених земаља, показујући лепоту предела, индустријско и уметничко развиће код једних и код других;

2) Својом распрострањеношћу, — ако се примени на њ строга контрола, — кинематограф би постао најбоља васпитна метода и једина кадра да поправи интернационално морални ниво народа.

Али који су писци филмова који на то мисле?

Немачки студенти. — 1820, немачки студенти уливали су страх полицији, и она их је немилосрдно гонила; 1920, академска омладина је одан и цењен помоћник полиције. — Откуд та разлика? пита се један немачки лист.

Између 1813 и 1848, то јест у доба кад се немачка буржоазија трудила да игра политичку улогу, омладина, и нарочито универзитетска омладина, постала је била бранич либералних идеја и чинила, у неку руку, „јуришну трупу“ либерализма. После 1848, немачка буржоазија предала је сву политичку амбицију у руке Пруске и јункера; она је имала само једну бригу: обогатити се; она је, дакле, постала капиталистичком. Јункери су удесили Немачку према свом бирократском и војничком идеалу. Студенти су се преобразили у кандидате за државне чиновнике, заборавили су своје славне традиције; пруски поручник постао је њиховим идолом. Кад је плануо рат, они су с одушевљењем обукли „краљевску униформу“ и проживели су дане божанског заноса. После мира, они су се нашли у једном свету огорченом, привидно непријатељски расположеном спрам милитаризма и његових привилегија; сасвим природно, они су се бацили у наручја реакције и ставили јој се у службу. Они су сада њен најчвршћи ослонац. Они поздрављају клицањем своје професоре који им проповедају национализам и пангерманизам, и звижде либералима; они листом долазе под заставе Капа и Литвица.

То је, каже тај немачки лист, једно рђаво духовно стање, врло опасно за морално здравље народа, и он жели да студенти боље схвате своју праву дужност и интерес Немачке.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге и часописи послати Уредништву:

Д-р Војислав М. Јовановић и Милош Ивковић, *Српска читанка за четврти разред средњих школа.* Треће издање. — Београд, издавачка књижарница Геце Кона, 1920. С. 272, картонирано, цена 14 дин. (Ова књига одобрена је као уџбеник одлуком Главног Просветног Савета и одлуком Министра Просвете).

Августин Ујевић, *Лелек Себра.* — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1920. — С. 88, цена 6 дин.

Mirko Korolija, *Zidanje Skadra,* dramski poem u 3 čina, s epilogom. — Zagreb, izdanje knjižare Z. i V. Vasića, 1920. C. 193, цена 30 круна.

Приповетке. Преводи из туђих књижевности. Књига четврта: *Завештрина,* приповетка И. С. Тургењева, са руског превела Станка Ђ. Глишићева; *Ђаволља бара,* приповетка од Жорж Санда, с француског превео Светислав Петровић. — Београд, 1920. С. 160, цена 10 дин. (Забавник Српске Књижевне Задруге, књига једанаеста).

Д-р Вићентије Ракић, *Образовање воље.* (Одштампано из часописа „Мисао"). — Београд, 1920. С. 15, цена 1·50 дин.

Српско коло, календар, 1921. Уредили Милан Грчић и Адам Прибићевић. — Загреб, 1920. С. 151, цена 5 дин.

Danilo Petranović, *Kralj Petar I Karadjordjević i Regent Aleksandar.* Dogadjaj iz prošlosti. Za narod i omladinu. — Dubrovnik, 1920. C. 67, цена 2 дин.

Мих. Д. Милинковић, *Збирка матурских питања и задатака из српског језика и књижевности.* — Шабац, 1920. С. 64, цена ?

Д-р Каменко Суботић, *О позоришном језику.* — Нови Сад, издање књижаре Св. Ф. Огњановића, 1919. С. 16, цена 50 пара.

Бранислав Петронијевић, *Ново о археоптериксу.* (Посебно отиснуто из „Природе", год. 1920, бр. 1.). — Загреб, 1920. С. 8.

D-r Vladimir Dvornikoviċ, *Savremena filosofija.* Druga sveska. — U Zagrebu, isdanje knjižare Z. i V. Vasića, 1920. C. 440, цена 80 круна, увезано 100 круна.

Anatole France, *Zločin Silvestra Bonara, člana Instituta.* Preveo s franzuskoga Svetislav Petroviċ. — Zagreb, 1918. C. 179, цена 15 круна. (Narodna Knjižnica, svezak 8—14.)

Janko Leskovar, *Sjene ljubavi,* pripovijest. Novo izdanje. — Zagreb, nakladom „Narodne Knjižnice", 1920. — C. 87, цена 15 круна.

Izborne šale. — Zagreb, 1920. C. 32, цена 6 круна. (Humoristična knjižnica, sv. 159—160.)

Vsevold Mihajlović Garšin, *Crveni cvetak i druge priće.* — Zagreb, 1920. C. 95, цена 10 круна. (Narodna Knjižnica, vanredno izdanje.)

Д-р Милош Тривунац, професор Београдског Универзитета, *Француска читанка са граматиком и речником.* Део први. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1920. С. 86, цена ?

Професор Гргур Берић, *Француска читанка* за трговачке академије и трговачке школе. — Београд, издавач књижарница Геце Кона, 1920. С. 194, цена ?

Josip Kosor, *Žena,* drama u tri čina. — Zagreb, naklada St. Kugli, 1920. C. 73, цена 30 круна.

Одабрана дела пољске књижевности. I, Хенрик Сјенкијевич: Бартел Победилац — Палилац на кули светлиљи — Анђео. Превео Лазар Р. Кнежевић. — Београд, 1921. С. 108, цена 6 д.

Артур Шопенхауер, *Метафизика полне љубави. О женама.* Превео Милан Вујаклија. Друго издање. — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 112, цена 5 д.

Д-р Марко Т. Леко, *О вечном животу.* — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 42, цена 2 д.

Густав Ле Бон, *Психологија гомилâ.* Превео Жив. Живановић. Треће издање. — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 174, цена 10 д.

Слободан Јовановић, *Љубомир Недић.* Прештампано из „Нове Европе". — Београд, издање Б. С. Цвијановића, 1921. С. 35, цена 5 д.

Педагогија Џона Дуиа. Написао Ед. Клапаред, професор женевскога универзитета; превео Милан Шевић. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1920. С. 31, цена 2 д. (Педагогијска књижница, уређује Милан Шевић, свеска IX.)

Јован К. Баролин, *Школска Држава.* Предлози за помирење народа и за увођење сталнога мира школом. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1921. С. 31, цена 2 д. (Педагогијска књижница, уређује Милан Шевић, свеска X.)

Женски покрет, орган Друштва за просвећивање жене и заштиту њених права. Уређује књижевни одбор. Главни уредник Катарина Богдановић. Излази једанпут месечно у Београду (Уредништво: Краљице Наталије улице, бр. 31). Годишња претплата 24 дин., појединн бројеви 2 д.

Revue Yougoslave. Direction: La Ligne des universitaires serbo-croato-slovènes. Rédacteur en chef: A. Arnaoutovitch. Излази у Паризу, једанпут месечно (Уредништво: 9, rue Michelet, Paris). Годишња претплата 18 фран.

Književni Vjesnik, bibliografski list. Izdaje knjižara St. Kugli, Zagreb (Ilica, br. 30), uredjuje D-r Vlad. Prestini. Излази једанпут месечно. Годишња претплата 20 круна, појединн бројеви 2 круне.

Novi ilustrovani Dom i Svijet. XXXIII godište. Izdanje knjižare St. Kugli, Zagreb (Ilica, br. 30), glavni urednik D-r Vladimir Prestini. Излази двапута месечно. Годишња претплата 240 круна, полугодишња 120, појединн бројеви 10 круна.

Војнички Гласник, издање Министарства Војног и Морнарице. Уредник: коњички потпуковник Велибор Драгашевић. Излази у Београду, двапута месечно. Годишња претплата 24 д., за војнике бесплатно.

Просвета, часопис за народно просвећивање. Власник: друштво „Просвета"; уредник: Перо Слепчевић. Излази једанпут месечно, у Сарајеву. Годишња претплата 48 круна, појединн бројеви 4 круне.

Jugoslovenska Obnova—Njiva. Uredništvo: Kosta Kumanudi (Beograd), Branimir Truhelka (Zagreb). Излази у Загребу (Nikolićeva ulica, 8) сваке суботе. Годишња претплата 40 д., месечна 3·50 д., појединн бројеви 1 д.

Календар *„Ново Доба"* за 1921 годину. — Издање библиотеке „Ново Доба". — Цена 5 дин.

Одговорни уредник
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 2 ФЕБРУАР 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 30 децембра прошле године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

на Правном Факултету у Суботици:

за редовног професора Кривично-Судског Поступка, Д-р Миодраг Аћимовић, војно-судски пуковник.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 1 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

на Богословском Факултету Универзитета у Београду:

за редовног професора Историје Византијске Културе и Грчког језика, Д-р Драгутин Анастасијевић, ванредни професор филозофског факултета у Београду,

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Државној Штампарији:

за књиговођу, Андрија Шимац, досадашњи књиговођа, по службеној потреби;

за благајника са платом од 3000 динара на годину, Витомир Гавриловић, благајник рачуноводства Државне Штампарије;

за помоћника књиговође са годишњом платом од 2500 динара, Хермина Варјачићева, досадашњи помоћник књиговође рачуноводства Државне Штампарије.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 8 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у Министарству Просвете:

за инспектора наставе у средњим школама, са годишњом платом од 7000 динара, Тодор Радивојевић, професор Трговачке Академије у Београду.

ОСТАВКЕ

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 јануара ове, године на предлог Господина Министра Просвете а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Д-р Младену Берићу, ванредном професору Београдског Универзитета, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

ПЕНСИОНИСАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се на основи § 70 Закона о чиновницима грађанског реда ставе у стање покоја с пенсијом која им припада према годинама службе: Риста Одавић, управник Државне Штампарије, Живојин Видановић, инспектор Министарства Просвете и Д-р Павле Чубровић, доцент Филозофског Факултета у Скопљу.

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 27 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

Орденом Светог Саве III степена:

Марко Цар, инспектор Министарства Просвете и Д-р Душан Рајичић, референт Министарства Просвете;

Орденом Светог Саве IV степена:

Милан Карић, референт Министарства Просвете и Драгољуб Јовановић, главни архивар Министарства Просвете;

Орденом Светог Саве V степена:

Јован Живојиновић, референт Министарства Просвете; Славко Миловановић, секретар Министарства Просвете; Д-р Мирко Королија, секретар Министарства Просвете, и Тоша Анастасијевић, шеф машинског одељења Државне Штампарије.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— записник 1203 редовног састанка, од 3 јануара 1921 године —

Присутни: Председник г. Д-р Богдан Гавриловић, потпредседник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Петар Тина, Миливоје Симић, Никола Лазић, Димитрије Тричковић, Љуб. Протић, Јеремија Живановић, Мирко Поповић, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар Славко Миловановић.

I

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 20108 од 31 децембра пр. године којим тражи од Савета да у најкраћем времену изради нацрт закона о народним и средњим школама у држави Срба, Хрвата и Словенаца.

После дуже расправе Савет одлучује:

да се образује комисија којој ће бити дужност да оцени и за наредни састанак спреми предлог о томе на који ће начин Савет моћи најбоље и брзо да сврши поверени му посао.

У комисију се одређују г. г. Д-р Александар Белић, Јеремија Живановић и Михаило Станојевић

II

Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 23 од 3 овог мес., с молбом г. Лазара Кнежевића, начелника Мин. Просвете, за откуп превода приповедака Х. Сјенкијевича, под насловом *Одабрана дела пољске књижевности.* Савет одлучује:

да се за преглед и реферат умоли г. Радован Кошутић, проф. Универзитета, а писац да положи 50 динара за хонорар.

III

Прочитано је писмо г. Министра Просвете ПБр. 9682 од 31 децембра пр. год. с представком Министарства Војног и Морнарице: да ли се нашим државним питомцима који у Па-

ризу студирају *Ecole Centrale* може допустити да свој војнички рок одслуже у курсевима за француске резервне официре, заједно с француским студентима.

Савет је мишљења:

да предлог треба усвојити, с тим да се по могућству ова повластица прошири на све наше студенте у Француској.

IV

Прочитана је молба г. Д-р Веселина Ћисаловића, просветног инспектора у Н. Саду, да се његова књига *Serbiches Lehrbuch* одобри као привремени уџбеник за немачке школе у Војводини.

Савет одлучује:

да се за преглед и оцену књиге умоле г. г. Мирко Поповић и Мих. Станојевић, пошто писац претходно положи 200 динара за хонорар.

V

Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 47658 од 20 децембра прошле год. којим шаље на оцену наставни план за веронауку у римо-католичким школама Потиске области.

Савет одлучује:

да се прибави мишљење Министарства Вера.

VI

Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 9720 од 1 ов. мес., с молбом г-ђице Јелке Пливелић из Лондона, да се друго издање њеног превода *Volja i uspeh* од Orison Sivet Marden-a, које ће се штампати ћирилицом, препоручи као помоћна књига у учитељским школама.

Савет је мишљења:

да молбу треба усвојити ако ново издање буде у духу књижевног језика; за преглед да се умоли професор г. др. Свет. Ристић.

— ЗАПИСНИК 1204 РЕДОВНОГ САСТАНКА, ОД 13 ЈАНУАРА 1921 ГОДИНЕ. —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, председник г. Лазар Р. Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Петар Типа, Миливоје Симић, Никола Лазић, Дим. Тричковић, Љуб Протић, Јеремија Живановић, Мирко Поповић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Славко Миловановић.

I

Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II

Г. Јеремија Живановић износи предлог да би се записници Савета могли већ објављивати у „Просветном Гласнику".

Поводом тога, Савет одлучује:

да се умоли Г. Министар Просвете за наређење да „Просветни Гласник" одштампа у засебној свесци све записнике Савета од почетка рада у 1919 години, па до 31 децембра прошле године, а од 1 јануара ове године да их објављује повремено, у свакој свесци.

III

Г. Д-р Александар Белић чита предлог комисије о предходним радовима за израду нацрта новог закона о средњим и народним школама (в. 1203 записник под I).

Саслушавши предлог, Савет одлучује:

да у предложену комисију за утврђивање основних начела на којима закон треба да буде израђен уђу: г. г. Д-р Александар Белић, Миливоје Симић, Љубомир Протић и Мих. Станојевић.

IV

Прочитано је писмо Г. Министра Просвете О. Н. Бр. 412 од 4 ов, мес, којим тражи мишљење о томе: да ли бивши муниципални градови у Банату, Бачкој и Барањи, при образовању школских одбора по закону о народним школама, треба да добију засебне школске

округе у смислу чл. 62 поменутог закона, или само месне школске одборе по чл. 58 тога закона.

Савет је мишљења:

да привремено, до израде новог закона, ови градови могу добити засебне школске одборе, према чл. 62 садашњег закона о народним школама.

V

Прочитано је писмо Г. Министра Просвете О. Н. Бр. 47968 од 27 децембра прошле године, с представком просветног инспектора за Рашку област, који тражи да се питање о распуштању школа, као предохрани од заразе, детаљно проучи и што тачније реши: кад и под којим приликама и за које време може се једна школа због заразе распустити. ако је уопште треба распуштати.

Савет прима знању прочитану представку, но како питање не пада у непосредну област његовог рада, и ако заслужује пажњу, сматра да је за решење надлежан Санитетски Савет.

VI

Чита се молба г. Владимира Косцова за наставничко место у средњој школи.

Према усменом реферату г. Д-р Белића, Савет је мишљења да молилац има квалификације за привременог предметног учитеља.

VII

Г. Мирко Поповић чита реферат комисије која је била одређена за регулисање положаја и плата наставника средњих школа у Војводини (види 1194 записник под V). Извештај гласи:

Главном Просветном Савету.

Одређени од Главног Просветног Савета да прегледамо квалификације наставника који су се квалификовали у Аустроугарској или свршили школе тамо, па су служили код нас или у школама у Војводини, имамо част поднети свој извештај о повереном нам послу.

1. *Гавра Травањ*, суплент женске гимназије у Новом Саду, био је 4 године у гимназији на Цетињу, затим је од 1913 год. био привремени предметни учитељ у учитељској школи у Скопљу, па је положио дипломски испит на нашем Универзитету и постављен био за суплента.

2. *Д-р Никола Продановић*, суплент гимназије у Новом Саду. Пре рата био је суплент у српској Учитељској Школи у Сомбору од 1909—1911 год., положивши за то време (1910) докторат славистике у Бечу. Затим је био секретар Матице Српске у Н. Саду. У рату се предао и од 17 фебруара 1915 био је наставник гимназије у Куманову; повукао се с војском и у Француској био шеф групе наших ђака. Од јануара 1919 до априла исте године био је опет у Куманову, затим опет секретар Матице и хонорарни наставник у гимназији у Новом Саду. Од септембра 1920 године опет је суплент у тој школи.

3. *Стеван Маргетић*, суплент гимназије у Новом Саду. Матурирао је 1905, апсолвирао у Пешти 1911 год. и положио исте године основни професорски испит. Постављен је одмах за суплента у нашој Н. Садској Гимназији. За време рата био је у војсци.

4. *Д-р Марко Малешин*, суплент гимназије у Н. Саду од 1 октобра 1913, 1914 пребегао и предао се, па био постављен у Ђевђелији 1915 године за привременог предметног учитеља. Јула 1915 ступио као добровољац у 1 прекобројни пук. Новембра 1918 демобилисан је и вратио се у Ђевђелију, па отуд премештен у Велес. Августа 1919 додељен је одсеку просветном за Б. Б. Б., а септембра постављен је за суплента у Н. Саду.

5. *Велимир Стефановић*, суплент у Н. Саду, апсолвирао је у Пешти и положио дипломски испит на нашем Универзитету 30 јула 1920 г. Био је суплент у Н. Саду од 1 октобра 1913 до августа 1914, пребегао у Русију 1915 и ступио тамо у одреде наше војске. Разрешен је од војне дужности 29 марта 1919 и вратио се опет у Н. Садску гимназију. 1912 године положио је у Пешти основни професорски испит.

Ових 5 кандидата имају право на професуру по чл. 1 и 4 уредбе према годинама службе.

6. *Вјекослав Шћепањек*, суплент гимназије у Србобрану од 1919, имао је с прекидима, пре рата, 3 год. и 11 месеца службе. Кад је рат избио, позван је у војску. Има само апсолуториум.

7. *Лазар Шуваковић*, суплент гимназије у Панчеву, матурирао је 1907 г. у Карловцима. Апсолвирао је у Бечу 1913, пошто је био на Универзитетима у Загребу, Београду, Јени, Минхену и Берлину. Постављен је код нас за привременог предметног учитеља у Неготини 1913—1914, затекао га рат на школском одмору преко, па је тамо узет у војску. Одмах децембра 1914 пребегао је у Русију и ступио у добровољце. Кад се вратио из Русије, поново је био

постављен у Неготину, евакупсао се и био шеф групе наших ђака у Енглеској. 15 маја 1919 разрешен је од дужности наставника Неготинске гимназије, јер није добио одсуство, а није отишао на дужност. 1 октобра 1919 год. поново је постављен у Панчево.

8. *Винко Лујак*, суплент у Белој Цркви, 16 октобра 1914 г. био је постављен за суплента у Задру; 9 јуна 1915 позван је у војску, где је служио до 15 новембра 1918. 16 децемра 1918 г. поново је „наступио своје место" у Задру и остао ту до 1919, кад је добио одсуство за испит. Не могавши се вратити у Задар, постављен је у Белу Цркву.

9. *Светозар Шушњар,* суплент у реалци у Вршцу од 4 новембра 1920 г., служио је, после студија у Загребу и у Бечу, шест месеци у Хрватској, а затим од 1906—1913 у Црној Гори. 1913 постављен је за привременог предметног учитеља у гимназији у Скопљу, евакуисао се и био до 1916 год. шеф групе наших ђака у Француској. Одмах по ослобођењу наших крајева ступио је у службу у Вуковару, па је прешао у Вршац где је већ 16 месеца.

Ова четири наставника имају матуру и апсолуторијум, али пошто су већ постављени за супленте, могли би им се положаји регулисати по чл. 1 и 4 уредбе према годинама службе.

10. *Светозар Барајевац*, професор вештина у гимназији у Вел. Бечкереку, има учитељску матуру и академију са осам семестара, а затим и пун професорски испит, који га оспособљава за професора геометрије и геометриског и уметничког цртања у вишим разредима. Он је, са тим квалификацијама, потпуно изједначен у рангу и плати са професорима чисто стручних група.

Г. Барајевац је стално служио у држ. мађарским гимназијама, те је стварно боље био плаћен од својих другова који су служили у српским школама (новосадској гимназији или сомборској препарандији). Према томе њему, по мишљењу потписаних, треба признати право на назив професора, али он има остати на плати гимназијских учитеља са свима правима која ови имају. Он не би могао бити уведен у права средњешколских професора ни по решењу Министарског Савета од 20 августа 1920 Бр. 10030, по коме се имају „указом утврдити и поставити за професоре сви професори средњих и стручних школа који имају професорски испит и испуњавају погодбе чл. 59 Закона о средњим школама", јер наш закон не признаје ником право на професорски положај и плату ко није свршио на факултету неку групу научних предмета. Случај са г. Лајошем Хашањем у Сенти не може бити преседан. На против, и њега треба новим указом вратити на положај професора са платом и правима средњошколских учитеља.

Но потписани не могу да пређу ћутке преко онога што за собом повлачи овако строго тумачење закона. Ситуација је ова: г. Барајевац и други у његову положају изгубиће у плати и стеченим правима, Али то није све. Он ће, стицајем прилика, пасти у плати испод учитеља народних школа. Тај је исти случај и са свима нашим гимназиским учитељима, јер ће они завршити своју службу са 4.800 дин. са додатком од 450 дин., и неће имати ни станарину, ни стана, и ићи ће у пенсију са 4.800 дин., док ће учитељ народних школа ићи са 5.000 динара у пенсију. Мислимо да би, овим поводом, требало Главни Просветни Савет да скрене пажњу Госп. Министру на ову аномалију.

11. *Љубиша Милутиновић*, професор цртања у нашој гимназији у Новом Саду, у којој је од 1911 године. Има гимназиску матуру и академију и полагао испит доцније од г. Барајевца, када се тим испитом више тражило, тако да је он и формално и стварно положио професорски испит, и ако само из вештине. С тога мислимо да би, доследно решењу о наставницима учитељских и грађанских школа и о школским надзорницима, г. Милутиновића, као националног радника, требало превести на плату и положај професора.

12. *Добрила Симић-Рунићева,* суплент гимназије у Србобрану, има гимназиску матуру, апсолуторијум и докторат Бечког универзитета, била је помоћница у Београду од 1910 године, па је у току 1912, због удаје, поднела оставку. За време рата није могла добити службу, јер јој је муж био затворен, као велеиздајник, па је у затвору и умро. Г-ђа Симић има пре рата и своје оставке две године службе и сад је, после рата, опет у служби.

Потписани не налазе да се Г-ђи Симић могу признати права која дају 1 и 4 члан Уредбе, пошто нема пет година службе, али мисле да би и њој, допуном Уредбе за наставнике који су свршили универзитет, али због рата нису могли бити постављени, требало, кад се Уредба протегне и на остале области, такође признати право да се користи одредбама чл. 1 и 4, пошто, из наведених разлога, и она за време рата није могла бити постављена.

13. *Михаило Еделењи*, професор гимназије у Сенти. 1891/2 био у академији у Острогому, пошто је 1891 матурирао у Острогому. До 1896 био је у Пешти на универси. 1893 положио је професорски испит. Служио је у Суботишту, па у Солмону, Пожуну и Леви, све као привремени професор. 1903 био је у Ђуру као помоћник, а од 1905—8 као редовни учитељ у Бистричкој Бањи у грађанској школи, док није дошао у Сенту 1914 као професор општинске гимназије. Постављен је код нас за професора са 3000 дин., јер му је признато време професуре од 1914 године.

Према свему, и пошто је он положио професорски испит 1903 и био стално у служби, њему треба признати у године професорске службе све то време од 23-III-1903, и три године суплентске службе.

14. *Ненад Вукићевић*, директор у Сенти, има признатих седам година професорске службе. Али је он, пре но што је положио професорски испит, служио четири године као суплент. Њему се, пошто поднесе доказе о положеном професорском испиту и времену кад га је положио, може признати максимално пет година суплентске службе у годинама за одређивање професорске плате.

14. *Марга Богдањ*, сад у гимназији у Суботици привремена предметна учитељица, има учитељску диплому, диплому за учитељицу грађанских школа и професорску диплому за учитељске школе (1910) на Пештанском научном и политехничком универзитету. Ступила у службу 1-II-1917 као помоћна учитељица у женској државној гимназији. Пре тога била је хонорарна наставница, опет у Суботици.

Г-ђа Марга не може бити гимназиска наставница. Пошто има навршене три године службе 1-II-1920, може бити постављена за професора у учитељској школи.

На завршетку овог извештаја, потребно је осврнути се на квалификације наставника веронауке у тамошњим школама. Сви наставници вере са редовним школовањем добијали су право на професуру кад су матурирали, свршили богословију и положили катихетски испит. Без катихетског испита постајали су супленти.

Комисија мисли да садашње наставнике треба задржати као супленте, односно професоре. Новим кандидатима, који су положили гимназиску матуру и свршили богословију, односно теолошки факултет, треба признати право на суплентуру и за њих прописати стручну грађу за професорски испит из које би они полагали испит, поред општег дела професорског испита.

Ово све може важити за оне наставнике вере који нису у исти мах и парохиски свештеници. Они пак вероучитељи који су са пуним квалификацијама предавали веронауку као хонорарни наставници и парохиски свештеници или други чиновници, могу се поставити такође за професоре, ако имају најмање три године катихетске службе, но пошто се одрекну своје друге службе и остану само наставници.

12 јануара 1921 год.
у Београду.

Мирко Поповић
Миливоје Симић
Јован Живојиновић

Саслушавши овај реферат, Савет је мишљења:

да се извештај усвоји и у препису достави Г. Министру Просвете, но с тим да се супленти који имају само апсолуторијум (Шћепанек, Шуваковић, Лујак и Шушњар) не могу превести на положај и плату професора док не положе државни испит.

VIII

Г. г. Протић и Соколовић усмено реферишу о молбама учитеља основних школа за пенсију, и пенсионисаних учитеља за реактивирање.

Саслушавши реферат, Савет је мишљења:

а) да треба пенсионисати: Ахмеда Шерифовића, Лазара Божовића, Стојанку Лазаревићку, Душана Николића, Јулијану Илићку, Славку Стојановићеву, Матилду Стипчевић и Васу Врбицу, а тако исто и Јулију Поповићеву, Јована Славковића, Агицу Алагину, Марију Рајић и Софију Ристић, ако имају прописани број година службе за пенсију;

б) да Ангелини Савићевој треба одобрити једногодишње одсуство;

в) да се Ивка Плауш може пенснонисати, ако државна лекарска комисија утврди да је за службу неспособна.

г) да се могу реактивирати: Даница Чајкановић-Конинг и Милан Јевтић, а тако исто и Љубица Малешевићка, ако за њу државна лекарска комисија утврди да је здрава и за службу способна;

д) да се не могу реактивирати: Вељко Мутавџић (већином гласова) и Глиша Сабљица;

ђ) да се по молби Јелене Поповићке накнадно прибави њен службени лист, а за Марију Крстоношић извештај надлежног инспектора: како сад ради у школи, и треба ли је реактивирати;

е) да Марија Гредељева-Петровићка нема квалификација за сталну учитељицу; и

ж) да је за уважење година службе Вјекославу Вишковићу надлежна законодавна власт.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 20 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у III београдској мушкој гимназији:

за професора, Д-р Јован Максимовић, инспектор I класе Министарства за Социјалну Политику, са годишњом платом од 6000 динара.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у II београдској женској гимназији:

за учитеља вештина по чл. 17 Уредбе о регулисању положаја наставницима ратом ометеним у полагању државног испита, Зорка Несторовић, учитељица вештина у пенсији;

у Неготинској гимназији:

за учитеља вештина по чл. 17 исте Уредбе, Мирослава Сантнер, учитељица вештина исте школе;

у гимназији у Приштини:

за суплента под уговором, Николај Равичаштчербо, пређашњи директор Зотовске гимназије у Русији;

у гимназији у Великом Бечкереку:

за професора, с годишњом платом од 4200 динара, Јосип Краишћан, професор и управитељ реалне гимназије у Броду; и

у гимназији у Охриду:

за суплента, Никола Крстић, пређашњи суплент.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 8 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Вишој Трговачкој Школи у Суботици:

за директора I класе, са годишњом платом од 7000 динара, Ђорђе Поповић, професор мушке гимназије у Новом Саду; и

у III београдској мушкој гимназији:

за директора I класе, Светозар Томић, досадашњи инспектор Косовске Области.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 11 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је:

у гимназији у Великој Кикинди:

за суплента, Тереза Смодлака, писар Министарства Финансија и свршени студент Универзитета у Гренобл у.

ОСТАВКЕ

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се Милунки Раденковићки, предметном учитељу Зајечарске гимназије, уважи оставка коју је поднела на државну службу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се Ђорђу Живановићу, супленту гимназије у Панчеву, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се Душану Андријашевићу, професору IV београдске гимназије и Живојину Цветковићу, професору Крушевачке гимназије, уважи оставка коју су поднели на државну службу.

ПЕНСИОНИСАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Јосиф Валдхер, професор Вршачке реалке, на основи § 69 Закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пенсијом која му припада према годинама службе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Милева Петковић, професор Тетовске гимназије, и Д-р Душан Радић, директор I класе гимназије у Великој Кикинди, на основи § 70 Закона о чиновницима грађанског реда, ставе у стање покоја с пенсијом која им припада према годинама службе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се, на основи § 70 Закона о чиновницима грађанског реда, ставе у стање покоја с пенсијом која им припада према годинама службе, по молби: Марко Вилић, директор I класе мушке гимназије у Новом Саду; Лазар Јанкуловић, директор и професор гимназије у Тетову; Душан Вуксан, директор и професор гимназије у Пећи; Радосав Агатоновић, професор мушке гимназије у Нишу; Љубомир Матић, професор гимназије у Крушевцу; Недељко Дивац, професор IV гимназије у Београду, и Милош Московљевић, професор III мушке гимназије у Београду.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Исидор Новаковић, директор Више Трговачке Школе у Суботици, по молби, а на основи § 69 закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пенсијом која му припада према годинама службе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александа од 5 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Хенрих Лилер, директор III београдске мушке гимназије, по својој молби, а на основи чл. 72 Закона о Средњим Шкелама и § 69 Закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пуном пенсијом.

ОТПУШТАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 8 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Мате Скарнео, суплент гимназије у Великој Кикинди, а на основи § 76 Закона о чиновницима грађанског реда, отпусти из државне службе.

УКАЗИ СТАВЉЕНИ ВАН СНАГЕ

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се стави ван снаге указ од 20 новембра 1920 године, у колико се односи на постављање пароха Михаила Стајића за суплента Жомбољске гимназије.

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 27 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

Орденом Белог Орла V степена:

Д-р Светолик П. Стевановић, директор I мушке гимназије у Београду и Стева Марковић, директор женске учитељске школе у Сарајеву.

Орденом Светог Саве III степена:

Д-р Фрања Илешић, професор Универзитета у Загребу.

Орденом Светог Саве IV степена:

Лепосава Бошковићева, професор I женске гимназије у Београду; Бранко Живковић, директор реалке у Земуну; Стјепан Павичић, професор из Земуна; Милан Ђуковић, директор гимназије у Сарајеву; Д-р Никола Шкеровић, директор гимназије у Подгорици; Коломан Рац, професор из Загреба; Д-р Станислав Бевко, директор из Љубљане; Д-р Грга Новак, доцент Универзитета у Скопљу; Стева Милованов, директор у Новом Саду; Марко Вилић, директор у Новом Саду; Д-р Милан Петровић, професор у Новом Саду, и Милан Будисављевић, професор у Сремским Карловцима.

Орденом Светог Саве V степена:

Павле Сердар, професор у Загребу; Д-р Бранко Ткајчић, професор у Загребу; Фран Вајда, директор у Птују; Јосип Бараћ, професор у Сплиту, и Душан Манћер, професор у Сплиту.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 30 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

Орденом Светог Саве IV степена:

Карло Мађејка, виши учитељ гимназије у Крушевцу у пенсији;

Орденом Светог Саве V степена:

Благоје Јовановић и Цака Јовановић, трговци из Аранђеловца.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у гимназији у Алексинцу:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Милоша Јаношевића, учитеља, — СНБр. 168 од 10-I-1921. год.

у гимназији у Књажевцу:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа: Драгутина Младеновића и Косару Ђуковићку, учитеље из Књажевца, — СНБр. 420 од 12-I-1921 и СНБр. 79 од 4-I-1921 год.

у гимназији у Куманову:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Петра Деревицког, руског генерала, — СНБр. 17914 од 17-I-1921 год.

у гимназији у Неготину:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Сергија Слепцова, руског пуковника, — СНБр. 110 од 4-I-1921 год.

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1920 динара, Д-р Јеврема Кочовића, окружног физикуса из Неготина, — СНБр. 455 од 15-I-1921 год.

у гимназији у Охриду:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Ђорђа Киселиновића, — СНБр. 584 од 14-I-1921 год.

у гимназији у Приштини:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Николаја Н. Шубу, артиљериског капетана из Русије, — СНБр. 20107 од 18-I-1921 год.

за привременог предметног учитеља, Владимира Косцова, свршеног ђака филизофског факултета Московског Универзитета, — СНБр. 693 од 18-I-1921 год.

у гимназији у Прокупљу:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Тодора Петровића, школског надзорника, — СНБр. 631 од 19-I-1921 год.

у гимназији у Пљевљима:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Сергија Синцова, — СНБр. 19884 од 15-I-1921 год.

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Душана Радојичића, учитеља, — СНБр. 205 од 20-I-1921 год.

у гимназији у Струмици:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Милутина Стипетића, поручника и Фрању Ковачевића, потпоручика, с хонораром од 5 динара од одржаног часа, — СНБр. 462 од 17-I-1921 год.

у гимназији у Тетову:

за привремену предметну учитељицу, Даницу Аћимовићку, хонорарну наставницу исте школе, — СНБр. 475 од 15-I-1921.

у гимназији у Улцињу:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Љубомира Булатовића, Ђуру Вујановића и Филипа Шладијера, и са хонораром од 5 динара од одржаног часа, Николу Стојовића и Јованку Томовићку, учитеље основних школа у Улцињу, — СНБр. 118 од 4-I-1921 год.

у гимназији у Струмици:

за хонорарну наставницу, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Јелу Татићку, учитељицу из Струмице, — СНБр. 19900 од 29-XII-1920 год.

у гимназији у Велесу:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1200 динара, Д-р Антула Сасу, општинског лекара у Велесу, — СНБр. 81 од 4-I-1921 год.

ОСТАВКЕ

Г. Министар Просвете уважио је оставку на државну службу:

Драгомиру Арамбашићу, привременом учитељу вештина IV београдске гимназије, — СНБр. 531 од 15-I-1921 год.

Миловану М. Ђорђевићу, привременом предметном учитељу мушке гимназије у Нишу, — СНБр. 1311 од 3-II-1921 год.

Марији Акимовој, хонорарној наставници гимназије у Пећи, — СНБр. 1532 од 7-II-1921 г.

Лаву Акимову, хонорарном наставнику гимназије у Пећи, — СНБр. 1531 од 7-II-1921 г.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим разрешио је од наставничке дужности:

Ивка Стојишића, Живојина Таковића, Стевана Јовановића, Алексија Станојевића, Светозара Стојковића и Босиљку Крстићку, хонорарне наставнике гимназије у Ваљеву, — СНБр. 1461 од 8-II-1921 год.

Вука Делевића, привременог предметног учитеља гимназије у Беранима, — СНБр. 1514 од 5-II-1921 год.

Љубицу Крунић-Лазић, хонорарну наставницу гимназије у Кавадару, — СНБр. 1559 од 8-II-1921 год.

Д-р Михаила Цјатинцког, хонорарног школског лекара гимназије у Велесу, — СНБр. 81 од 4-I-1921 год.

Анатола Романовског, хонорарног наставника гимназије у Подгорици, — СНБр. 128 од 21-I-1921 год.

Николу Касапића, хонорарног наставника гимназије у Струмици. — СНБр. 19900 од 19-II-1921 год.

Владимира Симића, хонорарног наставника мушке гимназије у Нишу, — СНБр. 1416 од 5-II-1921 год.

Валентину Павкус-Герас, привремену предметну учитељицу гимназије у Пријепољу, — СНБр. 1599 од 10-II-1921 год.

Зорку Цанићеву, привремену учитељицу вештина гимназије у Струмици, — СНБр. 1458 од 3-II-1921 год.

ОСНОВНА НАСТАВА

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

за вршиоца учитељске дужности у Грлишту, среза зајечарског округа тимочког, Јована М. Радосављевића, студента филозофије, — ОНБр. 38568 од 23-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Кожељу, среза и округа тимочког, Радомира В. Вељковића, свршеног ученика VIII разреда гимназије са испитом зрелости, — ОНБр. 38567 од 23-X-1920 год.

за привремену учитељицу у Оровици, среза азбуковачког округа подринског, Роксанду К. Протићеву, свршену ученицу гимназије са испитом зрелости, — ОНБр. 38059 од 26-X-1920.

за вршиоца учитељске дужности у Осаници, среза хомољског округа пожаревачког, Предрага Стојаковића, свршеног ученика VIII разреда гимназије са испитом зрелости, — ОНБр. 37923 од 20-X-1920 год.

за сталног учитеља у Сугубини, округа моравског, Адама Јовановића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 37839 од 20-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Доњој Бадањи, округа подринског, Борислава Лукића, свршеног ученика гимназије са испитом зрелости, — ОНБр. 38352 од 23-X-1920 год.

за сталну учитељицу у Голобоку, среза јасеничког округа смедеревског, Лепосаву Васиљевићку, — ОНБр. 38571 од 23-X-1920 год.

за управитеља основне школе у Железнику, округа београдског, Зорку Анђелковићку, учитељицу из Железника, — ОНБр. 39768 од 30-X-1920 год.

за управитеља основне школе у Мирijеву, округа београдског, Љубомира Николића, учитеља из Мирijева, — ОНБр. 39771 од 30-X-1920 год.

за управитеља основне школе у Белом Потоку, округа београдског, Миодрага Поповића, учитеља из Белог Потока, — ОНБр. 39772 од 30-X-1920 год.

за сталног учитеља у Овсишту, округа крагујевачког, Будимира Швабића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 35984 од 18-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Дубочици, среза криво-паланачког округа кумановског, Стојана Јовановића, свештеника, — ОНБр. 35167 од 20-X-1920 год.

за привремену учитељицу у Божурњи, среза јасеничког округа крагујевачког, Росу Лазовићеву, пређашњу учитељицу, — ОНБр. 37229 од 23-X-1920 год.

за сталног учитеља у Туларима, среза тамнавског округа ваљевског, Ђуру Одавића, свршеног ученика мушке препарандије у Арбанасима (у Далмацији), — ОНБр. 35305 од 16-X-1920 год.

за сталну учитељицу у Поскурицама, округа крагујевачког, Десанку С. Димитријевићеву, свршену ученицу Учитељске Школе, — ОНБр. 37777 од 21-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Каменици, округа ужичког, Милоша Прокопијевића, студента права, — ОНБр. 37876 од 21-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Вучју, среза лесковачког округа врањског, Ружицу Димитријевићеву, свршену ученицу VIII разреда гимназије са испитом зрелости, — ОНБр. 37854 од 23-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Божевцу, округа пожаревачког, Савету Новаковићеву, свршену ученицу VIII разреда гимназије, — ОНБр. 38843 од 20-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Кривељу, округа тимочког, Драгомира Димитријевића, свршеног ученика VIII разреда реалке, — ОНБр. 37784 од 23-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Остружњу, округа ваљевског, Косту Великића, свршеног ученика VIII разреда гимназије са матуром, — ОНБр. 37844 од 20-X-1920 год.

за привременог учитеља у Парцанима, среза космајског округа београдског, Драгомира Јелисавчића, свршеног матуранта са испитом зрелости, — ОНБр. 37748 од 21-X-1920 год.

за привремену учитељицу у Конатици, округа београдског, Видосаву Јовићеву, свршену ученицу VIII разреда гимназије са испитом зрелости, — ОНБр. 37691 од 21-X-1920 год.

за вршиоца учитељске дужности у Ратеву, среза малешког округа брегалничког, Јована Ђ. Чокалевића, свршеног ученика III разреда Учитељске Школе, — ОНБр. 37635 од 20-X-1920.

за привременог учитеља у Бадовинцима, среза мачванског округа подринског, Милосава Танасића, свршеног ученика VIII разреда гимназије са испитом зрелости, — ОНБр. 37634 од 19-X-1920 год;

за сталну учитељицу у Маљуревцу, округа пожаревачког, Марију Штакулу, свршену ученицу Учитељске Школе, — ОНБр. 37631 од 19-X-1920 год;

за вршиоца учитељске дужности у Злетову, среза кратовског округа кумановског, Јована Јакића, судента технике, — ОНБр. 37566 од 23-X-1920 год;

за сталног учитеља у Дубочанима, среза и округа крајинског, Александра Јанковића, привременог учитеља истог места, — ОНБр. 37540 од 21-X-1920 год;

за сталног учитеља у Рожају, округа беранског, Новака Јоксимовића, свршеног ученика Учитељске Школе, — ОНБр. 37396 од 20-X-1920 год;

за вршиоца учитељске дужности у Вишњици, среза врачарског округа београдског, Милутина Магазиновића, свештеника, — ОНБр. 37371 од 19-X-1920 год;

за вршиоца учитељске дужности у Жел. Реци, среза горњополошког округа тетовског, Софронија Угриновића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 37328 од 24-X-1920 год;

за привременог учитеља у Брежанима, среза и округа охридског, Ивана Анђелковића, свршеног богослова, — ОНБр. 37309 од 23-X-1920 год;

за вршиоца учитељске дужности у Старчеву, среза млавског округа пожаревачког, Николу К. Поповића, свршеног ученика VIII разреда гимназије са испитом зрелости, — ОНБр. 37196 од 23-X-1920 год;

за привременог учитеља у Градцу, среза студеничког, Љубишу М. Петровића, свршеног богослова, — ОНБр. 37163 од 23-X-1920 год;

за вршиоца учитељске дужности у Вељчанима, среза струшког округа охридског, Симу Костића, — ОНБр. 37111 од 21-X-1920 год;

за управитеља основне школе у Вишњици, среза врачарског округа београдског, Милутина Магазиновића, учитеља из истог места. — ОНБр. 39773;

за управитеља основне школе у Палилули у Крагујевцу, Лазара Поповића, учитеља из Крагујевца, — ОНБр. 39473;

за управитеља основне школе у Горњем Крају у Крагујевцу, Николу Јанковића, учитеља из Крагујевца, — ОНБр. 34445;

за вршиоца учитељске дужности у Остружници, округа београдског, Марију Ф. Павловићеву, студента технике, — ОНБр. 39067;

за сталног учитеља у Великом Тојсегу, среза жомбољског жупаније торонталске, Михаила Роцлера, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 39781;

за сталног учитеља у Кулпину, среза новосадског, Будинку Шандорову, свршену ученицу Учитељске Школе са испитом зрелости, — ОНБр. 39957;

ПРЕМЕШТАЈИ

Господин Министар Просвете претписом својим премештено је:

за учитеља у Блаце, срез и округ скопски, Алексу Ивановића из Бродца, среза и округа скопског, по молби, — ОНБр. 37379 од 16-X-1920 год.;

за учитеља у Драговац, срез подунавски округ смедеревски, Момчила К. Благојевића из Бодљевице, среза подунавског округа смедеревског, по молби; — ОНБр. 36898 од 16-X-1920;

за учитеља у Крвињу, срез млавски округ пожаревачки, Ђорђа П. Јеремића из Осаонице, среза хомољског округа пожаревачког, по молби, — ОНБр. 36989 од 16-X-1920 год.;

за сталну учитељицу у Радовиште, округ брегалнички, Милку Туцовић-Петровић из Брезове, среза жичког округа чачанског, по молби, — ОНБр. 35895 од 16-X-1920 год.;

за сталну учитељицу у Ђурђево, срез лепенички округ крагујевачки, Милицу Васићеву из Топонице, среза гружанског округа крагујевачког, по потреби службе, — ОНБр. 35345 од 5-X-1920 год.;

за вршиоца учитељске дужности у Пећ, округ метохијски, Марију К. Марјановићку из Истока, округа метохијског, по молби, — ОНБр. 35934 од 15-X-1920 год.;

за учитељицу у Свилајнцу, округ моравски, Ружицу Милосављевићку из Породимља, округа пожаревачког, по молби. — ОНБр. 36274 од 16-X-1920 год.;

за сталног учитеља у Косјерић, срез црногорски округ ужички, Сретена В. Смиљанића из Годачева, истога среза и округа, по молби, — ОНБр. 36258 од 16-X-1920 год.;

за учитељицу у Ореовицу, округ пожаревачки, Зорку Д. Виторовићку из Брзохода, истога округа, по молби, — ОНБр. 36268 од 16-X-1920 год.;

за сталну учитељицу у Рибоке, срез посаво-тамнавски округ подрински, Милицу Деспотовићеву, учитељицу из Каоне, истога среза и округа, — ОНБр. 31966 од 21-IX-1920;

за учитеља у Недељицу, среза јадранског округа подринског, Николу Ненадовића из Грнчара, истога среза и округа, — ОНБр. 32007 од 22-IX-1920 год;

за учитељицу у Грнчаре, срез јадрански округ подрински, Софију Ранчићеву, из Горње Трешњевице, — ОНБр. 32007 од 22-IX-1920 год.;

за сталног учитеља у Куманово, округа кумановског, Живка Јовановића из Београда, — ОНБр. 37152 од 15-X-1920 год.;

за учитеља у Полимље, округа андријевачког, Љубомира Вулевића из Кличине, округа метохијског, — ОНБр. 35450 од 15-X-1920 год.;

за учитеља у Трепчу, округа андријевичког, Шћепана Вулевића, из Прилепа, округа метохијског, — ОНБр. 35451 од 13-X 1920 год.;

за сталну учитељицу у Бошњак, среза јабланичког округа врањског, Даницу Богдановић, из Јашуње, среза лесковачког округа врањског, — ОНБр. 35582 од 13-X-1920 год.;

за учитељицу у Пирот, Даницу Милићевићку из Прокупља, — ОНБр. 36074 од 15-X-1920 год.;

за учитељицу у Сувојницу, среза масуричког округа врањског, Круну Анђелковићеву, из Мачкатице, истога среза и округа, — ОНБр. 36142 од 13-X-1920 год.;

за сталнога учитеља у Манојловац, округа врањског, Тодора П. Раденковића, из Давидовца, округа нишког, — ОНБр. 36862 од 14-X-1920 год.;

за учитељицу у Велес, Ану Саврлићку, из Штипа, по молби, — ОНБр. 35018 од 9-X-1920 год.;

за привременог учитеља у Давидовац, среза сврљишког округа нишког, Лазара М. Ђорђевића из Манојловца, среза лесковачког округа врањског, по молби, — ОНБр. 36862 од 14-X-1920 год.;

за привременог учитеља у Жагубицу, округа пожаревачког, Благоја Ковачевића из Лознице, по потреби службе, — ОНБр. 35078 од 12-X-1920 год.;

за учитељицу у Брезову, округ чачански, Зорку Тешићку (Рањаковићеву) из Беле Реке, округа ужичког, по молби, — ОНБр. 36125 од 9-X-1920 год.;

за учитеља у Косовицу, среза моравског округа чачанског, Стевана Вукадина из Каменице, среза жичког округа чачанског, по потреби службе, — ОНБр. 35153 од 13-X-1920 год.;

за учитељицу у Кривељ, среза зајечарског округа тимочког, Персиду Симићку из Новог Корита, истога среза и округа, по потреби службе, — ОНБр. 34178 од 9-X-1920 год.;

за сталну учитељицу у Београду, Ружу Јаковљевићеву из Аранђеловца, округа крагујевачког, по молби, — ОНБр. 31400 од 11-X-1920 год.;

за сталног учитеља у Београду, Војина Поповића из Жељезника, округа београдског, по молби, — ОНБр. 31400 од 12-X-1920 год.;

за сталног учитеља у Београд, Драгољуба Илића из Бора, округа тимочког, по молби, — ОНБр. 31400 од 11-X-1920 год.;

за сталног учитеља у Београд, Светислава Марковића из Књажевца, округа тимочког, по молби, — ОНБр. 31400 од 12-X-1920 год.;

за сталног учитеља у Београд, Бору Павловића из Параћина, округа моравског, по молби, — ОНБр. 31400 од 12 X-1920 год.;

за учитељицу у Жељезник, среза врачарског округа београдског, Драгу Барјактаровићеву из Врчина, среза грочанског а истог округа, по молби, — ОНБр. 33855 од 9-X-1920;

за вршиоца учитељске дужности у Велес, округа скопског, Агнију М. Јовановићку из Штипа, округа брегалничког, по молби, — ОНБр. 33905 од 11-X-1920 год.;

за учитељицу у Иванковац, среза параћинског округа моравског, Десанку Димитријевићеву из Јабуковца, округа моравског, по молби, — ОНБр. 34189 од 9-X-1920 год.;

за учитељице у Бобово, среза ресавског округа моравског, Радмилу и Радулку М. Димитријевић из Јабуковца, среза брзопаланачког округа крајинског, по молби, — ОНБр. 34190 од 8-X-1920 год.;

за сталног учитеља на Уб, Властимира Гавриловића из Паљуве, округа ваљевског, по службеној потреби, — ОНБр. 35249 од 4-X-1920 год.;

за учитељског заступника II класе у Стругово, среза и округа битољског, Јевстимија Ристића из Лазица истог среза и округа, по молби, — ОНБр. 34501 од 11-X-1920 год.;

за сталног учитеља у Обраде, округа плевањског, Божина Заговића из Бобова, по потреби службе, — ОНБр. 34790 од 13-X-1920 год.;

за учитеља у Кареслару, среза велешког, Милана Јовановића из Велеса, по молби, — ОНБр. 33905 од 11-X-1920 год.;

за сталну учитељицу у Београду, Новку Момировићку из В. Иванче, округа београдског, по молби, — ОНБр. 36384 од 12-X-1920 год.;

за учитељицу у Тешицу, среза моравског округа нишког, Вукосаву Таушановићку из Породина, среза моравског округа пожаревачког, по молби, — ОНБр. 36354 од 13-X-1920;

за учитеља у Андријевицу, Перишу Пајковића из Премћана, округа плеваљског, по потреби службе, — ОНБр. 36649 од 12-X-1920 год.;

за учитеља у Беране, округа беранског, Милаша Дабетића из Равне Ријеке, округа бијело-пољског, по потреби службе, — ОНБр. 36648 од 12-X-1920 год.;

за привременог учитеља у Александрово, среза добричког округа топличког, Марка Ераковића из Облачине, истога среза и округа, по потреби службе, — ОНБр. 36612 од 13 X-1920 год.;

за сталну учитељицу у Ритопек, округа београдског, Радојку Николетићку из Трстеника, по службеној потреби, — ОНБр. 35832 од 12-X-1920 год.;

за сталног учитеља у Кепљаре, округа крагујевачког, Душана Илића из Битоља, по молби, — ОНБр. 35686 од 9-X-1920 год ;

за сталну учитељицу у Куманово, Даницу Минцићку из Велеса, по молби, — ОНБр. 35657 од 7-X-1920 год.;

за учитељицу у Кладушницу, среза кључког округа крајинског, Зорку М. Тодарићеву из Вељкова, среза неготинског округа крајинског, — ОНБр. 35627 од 9-X-1920 год.;

за учитеља у Брезову, среза моравског округа чачанског, Милосава Тешића, из Мочиоца, округа ужичког, — ОНБр. 35626 од 11-X-1920 год.;

за сталног учитеља у Књажевац, Трифуна Илића из Шана, среза заглавског округа тимочког, по молби, — ОНБр. 37513 од 9-X-1920 год.;

за учитеље у Бор, округа тимочког, Васу Шешића и Марију В. Шешића из Кривеља, среза зајечарског округа тимочког, по молби, — ОНБр. 35401 од 9-X-1920 год.;

за учитељицу у Кратово, округа кумановског, Даринку Стефановићеву из Шлегова, среза кратовског округа кумановског, — ОНБр. 35295 од 13-X-1920 год.;

за учитеља у Брњак, среза митровичког округа звечанског, Антонија Вуктановића из истога среза и округа, по молби, — ОНБр. 34205 од 9-X-1920 год.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Одлуком ОНБр. 36878 од 14-X-1920 год. решено је: да се г-ђа Љубица Ст. Унковићка, учитељица са Уба, врати за учитељицу у Ваљево, пошто доказује да је учитељско место у Ваљеву добила стечајем по чл. 35 закона о народним школама, сматрајући ово враћање по потреби службе.

Одлуком ОНБр. 37016 од 15-X-1920 год. решено је: да се у основној школи у Лебану, среза јабланичког округа врањског, отвори још једно одељење — треће одељење.

Одлуком ОНБр. 36405 од 11-X-1920 год. решено је: да се наставница Грађанске школе у Н. Саду, Нада Павловићева, која предаје хонорарно у женској учитељској школи у Новом Саду, ослободи часова у женској грађанској школи, с тим да врши бесплатно дужност пословође Наставничког Савета учитељске школе и врши администрацију код управитеља исте школе.

Одлуком ОНБр. 26610 од 20-VIII-1920 год. решено је: да Тома Драговић, учитељ основне школе на Д. Граду, до краја ове школске године без икаква хонорара предаје у Учитељској Школи на Даниловом Граду, Науку Хришћанску и Црквено Певање.

Одлуком ОНБр. 35953 од 9-X-1920 год. решено је: да се Александар Велимировић, учитељ из Фендварца, пензионише, с пензијом која му по годинама службе припада.

Одлуком ОНБр. 36868 од 14-X-1920 год. решено је: да г. Милутин Пантелић, учитељ, остане и даље на раду при магацину Одељења за снабдевање школа, док се не сврши ликвидација тог магацина.

Одлуком ОНБр. 25184 од 9-VIII-1920 год. а на основи чл. 144 тачке 13 Устава, усвојена је одлука Државног Савета од 21 маја 1920 год. Бр. 1774 и на основу исте и чл. 33 и 88 закона о народним школама (измене и допуне од 23 јула 1919 год.) решено је:

да се г. Стеван Ћирковић, учитељ у пензији, преведе на плату од 5000 дин. годишње од 1 децембра 1919 год.

Одлуком ОНБр. 29733 од 8-IX-1920 год. решено је: да се при Ново-Садској Женској Учитељској Школи образује засебно одељење за спрему забавиља.

Одлуком ОНБр. 31867 од 10-IX-1920 год. решено је: да Милка Ј. Петронијевићева, привремена предметна наставница женског ручног рада у јагодинској учитељској школи ради до даље наредбе у женској учитељској школи у Суботици.

Одлуком ОНБр. 27181 од 24-VIII-1920 год. решено је: да се Просветни Инспекторат за брегалничку област укине и придода Просветном Инспекторату за скопску област.

Одлуком ОНБр. 35516 од 7-X-1920. год. одобрено је да се ове учитељице пошаљу на студије домаћичких школа у Чешкој:

1) Загорка Анђелковић, учитељица из Сипића, среза лепеничког округа крагујевачког;

2) Милица Антонијевић, учитељица из Поскурица, среза гружанског округа крагујевачкога;

3) Милица М. Јанковић, учитељицв из Малиновца, среза рамског округа пожаревачког;

4) Вукосава Јањићсва, учитељица из Јагњила, среза јасеничког округа смедеревског;

5) Даринка Александровић, учитељица из Божурње, среза јасеничког округа крагујевачког;

6) Милева Миљковић, учитељица из Крњева, сроза орашког округа смедеревског;

7) Даринка Стевановић, учитељица из Рибара, среза расинског округа крушевачког;

8) Бисенија Драгојловићева, учитељица;

9) Марија Поповић, вршилац учитељске дужности из Богутовца, среза жичког округа чачанског.

Одлуком ОНБр. 36968 од 14-X-1920 год. изабрана је Милица Мрлићева, учитељица из Пожежоне, среза рамског округа пожаревачког, за студије школе за домаћице у Чешкој.

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александа од 6 новембра ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Народном Позоришшу у Београду:

за секретара V класе, Тодор-Н. Манојловић, свршени слушалац филозофије и књижевник;

за економа са годишњом платом од 3.000 динара, Милорад Ил. Поповић, писар I класе Главне Контроле.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Адександра од 25 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Умешничком Одељењу Министарсшва Просвеше:

за инспектора са 6000 динара годишње плате, Петар Коњовић, досадашњи инспектор истога одељења, и

за секретара III класе, Јосип Косор, писар I класе.

ОДЛИКОВАЊА

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александра од 6 новембра ове године, на предлог Господина Министра Просвеге, одликовани су:

Орденом Св. Саве III сшепена:

Марија Ружичка-Штроци, члан Народног Казалишта у Загребу у пензији; и Милка Гиртина, оперска певачица;

Орденом Св. Саве IV сшепена:

Драгутин Фрајденрајх, члан Народног Казалишта у Загребу у пензији; и Никола Милан члан Народног Казалишта у Загребу у пензији.

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александра од 27 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликован је:

Орденом Св. Саве III сшепена:

Матеја Хубац, директор Глазбене Матице у Љубљани.

ВУК СТЕФ. КАРАЏИЋ[1])

О великим људима савременици обично ништа и не говоре, јер они, измакли далеко својим идејама испред свога времена, за њих и нису велики. Њих назива великима тек потомство кад схвати и прими њихове идеје. Али тада се о њима нема ништа ново казати, јер њихова је величина у њиховим делима, а она су сваком позната и од сваког призната. Зато ћу вас и ја данас само подсетити шта је наш у истини велики Вук урадио и какве су последице његова рада.

*

Периоди у Историји књижевности обележавају се појавом какве јаке личности или читаве групе радника који уносе нове идеје и дају јој нов правац.

Прелаз од старе књижевности ка новој извршен је код нас током XVIII века. Стара књижевност, створена под утицајем византиске, и која је била претежно богословског карактера, после пропасти српске државе слабела је све више, и после последњег њена представника, патријарха Пајсија (1614—1647), спала је на танку жицу преписивања књига, и то поглавито за црквену службу.

Преласком Срба у Аустрију српски калуђери настављају свој преписивачки рад обредних књига, али у исто доба, доласком у ближи додир с Русима, и писци и преводиоци потпадају под утицај и тадашњег рускословенског језика и руске богословске књижевности.

Поред богословске, јављају се средином XVIII века, под утицајем запада, и зачеци световне књижевности, чији је главни представник Доситије (од 1783 г.). Он је распростирач западнојевропског хуманизма и рационализма. Он предузима да својим списима шири у српском народу нове, савремене идеје о друштву и о животу, које су тада владале на западу. Он проповеда на првом месту подизање просвете и ширење знања и науке у народу. Пишући за народ, он у својим списима усваја и народни језик, и постаје учитељ и просветитељ народни. Он налази

[1]) Говор на парастосу Вуку Стеф. Караџићу у београдској саборној цркви, 8 фебруара ове године.

и следбеника, и могао би се навести читав низ књига које су разни писци саставили или превели или по његовој личној иницијативи, или по препорукама у његовим списима. Али га ти његови следбеници нису ни достигли, и зато је његов утицај био огроман, не само на савременике него готово кроз читаву прву половину XIX века.

Али ни Доситије ни његови следбеници нису оригинални писци. Они су само преносиоци кроз књижевност западних идеја у српску средину. Њихови списи или су прости преводи, или су рађени по идејама туђих, западних писаца у циљу просвећивања народног, и као такви имају великог значаја за наш културни развитак.

1814 године јавља се први српски оригинални писац, оригиналан и садржином и обликом.

То је био Вук Стеф. Караџић, „Јадранин из Тршића, а од старине Дробњак из Петнице".

Он се не угледа ни на кога, већ иде својим новим путем и ствара праву националну књижевност. Он пише чистим народним говором и поправљеном азбуком о народу за народ, и шири у народу знање о њему самом.

I

Вук скупља народне умотворине: песме, приповетке, загонетке и пословице, и тако усмену народну књижевност уноси у писану.

Као скупљач народних умотворина, он долази на прво место међу свима радницима новога времена у свима словенским литературама. Он је осећао сву драж и лепоту народних песама, и од велике грађе коју је сам скупио или су му пријатељи послали, умео је да одабере оно што је најлепше. Сви његови следбеници (а било их је доста) ни близу се с њим не могу поредити, те изгледа као да је он покупио све што је ваљало, тако да за остале скупљаче није ништа остало. Зато ће његове четири књиге песама остати као класични зборници народне поезије. — У приповеткама умео је тако подесити народни говор, да нам се читајући их чини као да слушамо усмено казивање каква проста човека или жене. То је као стенографски забележен говор бистра и речита човека из народа. — Народне пословице и приче уз њих, и загонетке, забележио је до савршенства верно како их народ употребљава или препричава.

II

Вук описује материјални и духовни живот народни, његова веровања, празноверице и обичаје како о празницима тако и о главним догађајима у животу, о слави, свадби, крштењу и погребу, и то не само у своме крају него свуда где је путовао. И то је радио с великом вештином, што му је језик и стил тако јасан и прост да се одмах добија јасна слика онога о чему говори.

*

Вуков је рад у оба правца у толико више значајан што га је радио у доба преласка народног живота из патријархалног у модерни, у коме се народне умотворине губе и изумиру. Све народне умотворине он је скупио тако рећи у последњем часу, и да њега није било, све би то остало неуређено, или бар не би било овако урађено, јер док би се други књижевници тога сетили, много штошта било би заборављено и изгубило се. Велика је срећа по српску књижевност што се Вук управо у ово доба јавио, а његова је заслуга што је тај посао радио не припадом и као узгред, већ што му је то био циљ живота, и ако су му савременици, и прости и учени, говорили да није ни кадар што паметно написати, већ само скупљати „слепачке песме". До њега нико се систематски није бавио тим послом. Тадашњи књижевници гледали су само о чему се пише у других народа, и у колико су били кадри, препочињали су од њих, и то пружали српској публици.

Ови његови радови остаће за вечита времена најбогатија ризница за проучавање осећаја и живота народног тога времена, и он је имао право кад је рекао да ти његови списи никад неће застарети, већ ће у будућности све већу цену имати.

Он је оснивач српске етнографије.

III

Вук се први почео бавити описивањем српског језика. У његово време биле су на српском четири граматике за туђе језике, а ниједна за српски, већ се *српски* учило из *словенске* граматике. Он је написао прву српску граматику и саставио први српски речник, и описивао је народне говоре (дијалекте) по многим српским крајевима.

Он је оснивач науке о српском језику, коју је даље разрадио његов ученик Даничић и његови следбеници.

Његова граматика застарела је истина још за његова живота, јер је Даничић написао бољу. Али он је имао необично јако развијен језички осећај; за њега је језик био жив организам, и он је осећао његов дух и све танке његове разлике у изражају. Зато ће језичка грађа коју је скупио, његови описи говора и речник, вечито остати поуздана грађа за испитивање језика. — Копитар га је назвао „граматичким генијем".

IV

Вук је први оригинални писац савремене историје српске, и тек после њега наставили су други скупљање грађе за њу.

Данас се више не пише историја као што ју је Вук писао, али су његови историски списи од првокласне вредности. Он није писао историју по архивским документима, већ по своме доживљају и из уста оних људи који су је правили. Причање му је просто и јасно, често у дијалошком облику, тако да се ствара јасна слика о догађајима, и читајући

човек се осећа да се креће међу живим људима, и да се на његове очи нижу догађаји један за другим.

Пишући историју живих људи, а нарочито Кнеза Милоша, од кога је много зависио, он се ипак нигде не удаљава од истине. Све што би му се имало приговорити, то је да није потпун, да се имало још штошта рећи. Али оно што је рекао остаје као истина, и ако је било још истинâ које јавно није могао рећи, и да не нашкоди тек почетом стварању државе и њену представнику. Зато је у писму Кнезу Милошу излио сву своју душу, и без икакве резерве изнео преда њ све рђаве стране његове управе, као што ретко кад пријатељ пријатељу истину у очи рећи може. На тај начин је слика Милошева владања потпуна, тако да се и изврсно дело Гавриловићево о владавини Кнеза Милоша потпуно слаже с Вуковим описом.

У описима живота главних личности из устанка умео је у мало речи окарактерисати личност, и у појединим епизодама и анегдотама дати потпуну слику нарави и појмова људи тога времена.

*

Све што је Вук својим списима пружио Јевропљанима било је за њих ново, и нов принос у ризници општег знања и науке јевропске.

У ово доба када се у Јевропи говорило (у колико се говорило) о Србима само као бунтовницима у Турској, Вук је изнео пред јевропски учени свет и историју српског устанка, и приказао Србе с њихове културне стране. У томе свету он је више раширио име српско него све победе Карађорђеве и сви успеси Милошеви у стварању нове државе.

Српске народне песме појавиле су се пред учени јевропски свет у јеку романтизма и дочекане су као новина дотле нечувена. Кад су изишле у немачком преводу, Грим је писао: „Од Омирових песама није се у читавој Јевропи десио никакав појав који би нам могао јасно објаснити суштину и постанак епоса као ове песме. Сваки знатан догађај, чак до најновијих, видимо како се излива у песму, која живи у устима певачевим и даље се преноси а нико не зна њеног стварача... Вук је њиховим објављивањем неумрлу славу стекао, а у исто време стекао је заслуга за изучавање словенских језика. Ових песама ради сад ће се, држимо, учити словенски... јер се српске песме не дају превести, т. ј. и најсрећнији превод увек ће изостајати иза оригинала.“

Никад се у Јевропи до овог светског рата није похвалније говорило о Србима као двадесетих и тридесетих година прошлог века, и Вук је с правом рекао да „све што се у Јевропи о Србима зна, то је од Вука или чрез Вука“.

Док су други књижевници пре и за време Вука преносили и ширили међу Србе идеје из Јевропе, дотле је Вук уносио у Јевропу знање о Србима. Због тога је он у Јевропи био више цењен од свих других

српских књижевника, јер кога је Јевропљанина могао интересовати Доситијев *Живот и приключенија* или *Басне*, или Мушицкове Оде, или Хаџићеви преводи латинских песника, па и Милутиновићева *Србијанка?*

*

То је разлика Вукова рада од рада његових претходника по унутрашњој страни, по садржини. Још је већа разлика обликом, т. ј. језиком и писмом.

V.

Вук је унео и одомаћио у књижевности народни језик, и удесио према њему тако савршену азбуку, да је најбоља међу свима азбукама свих модерних језика.

Кад ми данас о том говоримо, прелазимо као преко једног обичног факта, не дајући себи довољно рачуна шта то значи, и колика је то огромна добит за наш културни развитак. Писати данас народним говором и Вуковим правописом за нас је тако обична ствар, да ми и не помишљамо колико је борбе и напора требало да се савладају предрасуде и настрана мишљења целог (буквално целог) ондашњег књижевног света, и огромног броја читалачке публике.

Остављајући на страну онај мали број књижевника који су писали старословенским језиком, и тражили да он буде наш књижевни језик, и они који су били присталице Доситијеве, и то не само књижевници, већ и сваки писмен човек, пишући обично писмо, сматрао је да треба да га напише *књижевнички*, а не онако *просто* као што говори. У школама се није учила српска писменост по српској, већ црквенословенска по црквенословенској граматици, и сваки који је кроз школу прошао трудио се да покаже своју ученост, да се одликује од нешколована човека, кварећи српски језик црквенословенским. И сви ти књижевници, пишући тим „облагорођеним“ језиком, били су убеђени да пишу *српски*, да пишу за *народ*. Сви су они мислили да не треба и да се не може писати *просто* као што народ говори, већ треба писати „књижевно“, „облагорођено“, „поправљено“ српски.

Устати против таког схватања књижевног језика, објавити рат свима прећашњим и савременим књижевницима, и рећи им јавно у очи да њихов рад не ваља, и да они не знају оно што мисле да знају; и још им уз то казати да ни њихов начин писања не ваља, и да треба поправити досадашњу азбуку — то је смелост која се нарочито мора истаћи. Смелост је у толико већа што су на једној страни били учени људи, знаоци разних језика, доктори разних наука, признати књижевници, и уз њих и цело јавно мишљење; на другој страни био је он сам, који сем основне није свршио ни једну другу школу, и који, сем нешто мало немачког и руског језика, није знао ниједан страни језик. Али то

је и могао урадити такав човек, који је био слободан од сваких предрасуда и традиција, и који је јасно схватио просте истине које је од Копитара научио; то је могао урадити само један даровит Србијанац, чедо револуције, која руши стари поредак и ствара здрав нови.

Та необична смелост праћена је неисцрпном енергијом и издржљивошћу у борби и великом плодношћу позитивног рада.

Још Орфелин је, педесет година пре Вука, рекао да треба писати народним говором, али се на то нико није ни осврнуо, што је он сам више писао црквенословенски него славеносрпски. Петнаест година доцније, то је поновио Доситије, али је и на практици увео српски језик у колико је знао. Он је увео неке измене и у азбуци. Сви су повикали: врло добро! хоћемо. — Па шта је било? Ти исти књижевници који су уза њ пристајали, писали су у време Вуково горе него Доситије, а поправку правописа просто су одбацили, и писали горим него он.

Мркаљ је истина хтео да састави рационалну азбуку, и предложио је реформу мало мању од Вукове. Али ни на то нико није обратио пажњу. Сам Мркаљ после неколико година одрекао се свога посла.

И да је Вук само рекао да треба писати народним језиком и његовим правописом, на то не би нико обратио пажњу. Ствари би текле својим током, као и од Орфелина и Доситија до њега. Али он није тако радио. Он је узео нападати *све* књижевнике што кваре српски језик, очигледно им доказујући да тако како они пишу нико не говори, да је у њихову језику нешто српски, нешто словенски, а нешто ни српски ни словенски, већ онако направљено по укусу пишчеву. — С друге стране, поред овог негативног рада, развио је и велики позитиван, описујући српски језик у својој граматици и у речнику, и износећи угледе чистог народног језика у народним умотворинама и у својим списима.

У оба правца није престао радити целога живота. И управо његови списи су извојевали победу народном језику више него критике и теориска разлагања, јер су они били илустрација, практична примена теорије, и сви су се књижевници, хтели не хтели, морали на њих угледати. Зато је Вук имао право кад је писао једном свом пријатељу на страни, да су се сви књижевници и највећи његови непријатељи помогли и једнако се помажу његовим делима.

Док је овако био жустар и енергичан у борби за чистоту народног језика, дотле своју азбуку и правопис није ником наметао. Он није никога нападао што пише другим правописом а не његовим, већ је само бранио свој правопис доказујући да је добар, да је бољи од других. Он је само нападао на неједнакости у писању. Не само код разних писаца, већ и код једног истог писца у истом спису, па често и на истој страни, налазиле су се недоследности у правопису. Све што је од књижевника тражио то је да буду доследни, да пишу свуда једнако, и онако како им се чини да је најбоље. Он се само љутио и борио се против

државне забране његова правописа, доказујући да тога нема нигде у свету, да то није државни посао, већ посао самих књижевника, и да су таке забране само од штете по развитак књижевности. Тражио је у томе пуну слободу за све, верујући да ће победити онај који буде најбољи.

*

И да није било Вука, или да је победила она струја која је захтевала да се пише славеносрпски, да се не удаљавамо од Руса, тај би се вештачки књижевни језик морао удаљавати од руског, што су и Руси, током XIX века, све више чистили свој књижевни језик од словенизама. Наши књижевници, ако би хтели одржавати везу с њима, морали би ићи за њима, и од *славеносрпског* језика градити *рускосрпски*. Ако то не би хтели чинити, остали би опет усамљени са славеносрпским језиком, који се данас не би више наслањао на руски, већ само на језик богослужбених књига. И у том случају ништа им друго не би остало, већ да се врате народном говору, као што су то и Руси учинили. — Али колико би времена у томе изгубили; колико ли би се индивидуалних језика за то време појавило, колико ли би разних лутања и заблуда било? — Несумњиво је да то питање ни до данас не би било коначно решено, да Вук није та лутања пресекао и за времена књижевни језик на прави пут упутио.

Али док би и без Вука можда до данас како тако изишли на прави пут у језику, дотле би, да њега није било, несумњиво остали назадни у азбуци и правопису. Да он није тако рано, готово у почетку стварања књижевности, изишао с овако савршеним правописом, да то питање није везао с народним језиком, и да сам није тако много и популарних списа њиме написао — несумњиво је да би ми и данас писали, ако не *ъ*, *ы* и др., а оно посигурно *є*, *ѣ*, *я*, *ю* и *ь*. Вукове идеје о језику много пре су овладале у књижевности него његов правопис. Ништа није конзервативније од правописа кад се једном утврди у књижевности. Зато се правописни недостаци код несавршених азбука тако споро или никако не мењају. Погледајмо само на Русе. Требала је да дође бољшевичка револуција па да избаце *ъ* и *ѣ*, који им баш ништа не требају, па и то није потпуно свршена ствар, јер Руси у емиграцији пишу и једно и друго, и можда ће их после бољшевика опет вратити. — Одушевљење које је педесетих година захватило омладину за Вуков рад и на народну поезију, и промена династије у Србији, учинили су да је освојио и Вуков правопис.

VI

Вук је творац данашњег књижевног језика српског.

Али он до тога није дошао одједанпут, већ је то плод дугог и трај-

ног проучавања народних говора по свима крајевима куда је путовао или с људма у додир долазио.

У почетку је он писао говором свога краја, херцеговачким дијалектом како су га говорили херцеговачки досељеници у Тршићу. Доцније, познавши и друге говоре, почео је из њих по нешто примати, и тако одабирајући свој језик постепено усавршавати, док није постао онакав каквим је писао од краја тридесетих година. Тај језик, којим, у целини узевши, не говори маса народна ни у једној покрајини, опет је чист народни језик, јер у њему нема ничега чега не би било у народном говору неког краја. То је онај „облагорођени" књижевни језик српски, различан од говора „простоте", који су Вукови претходници и савременици хтели створити мешавином са црквенословенским, док га је је Вук „облагородио" њим самим.

VII

Вук је творац чисте српске прозе и стила.

Он је први почео писати као што говори бистар и речит сељак који језик осећа, и према томе не може ништа рећи што би било мутно и нејасно, што не би одговарало току мисли које се у његовој глави рађају, или начином који би био противан духу језика. Његов је стил узор простоте и јасности, и зато нам је и данас пријатан и близак као да је савремен, и ако нема више никога који би тим стилом данас писао.

Тадашњи књижевници, који су били свршили више школе, навикли су се и мислити немачки и латински, и пишући српски, излагали су своје мисли начином који одговара духу немачког и латинског језика. И они су сматрали да тако треба, да је то „отмено", „књижевно", а није им ни на ум падало да се осврну на дух свога језика. Свака књига не само двадесетих и тридесетих, већ и четрдесетих и педесетих година, кипти таким погрешкама. Сетимо се само језика наших закона, и канцеларског стила, који су четрдесетих година аустријски Срби унели у нашу администрацију, и који ни седамдесетих година није могао бити потпуно потиснут. Ми се данас чудимо како су тако могли писати и бољи књижевници како данас не пишу ни најгори (сем можда какав невешт преводилац, који се и сувише поведе за оригиналом).

Од Вука су српски књижевници научили како треба не само правилно граматички *писати*, него како треба и *мислити* српски.

*

Поједини правци у књижевности долазе и пролазе, а с њима и личности које их стварају; али основи њезини, језик и писмо, остају. Вуков је рад у томе погледу бесмртан. — За ово шесет година од последње

Вукове књиге, наш се књижевни језик силно развио: постао је гипкији у фрази, прецизнији у изразима, богатији у речнику. Али све те промене у језику и у правопису које су се десиле и које ће се у будућности десити, развиле су се и развијаће се природно из оне основе коју је он положио и утврдио и никаквих оштрих прелома неће бити. Зато је и Вук бесмртан, и његови ученици нису претерали назвавши га оцем новије српске књижевности.

Слава му!

ЉУБ. СТОЈАНОВИЋ

УМЕТНОСТ У СРБИЈИ

ЗА ВРЕМЕ ПРВЕ ВЛАДЕ КНЕЗА МИЛОША ОБРЕНОВИЋА

(1815—1839)

(КРАЈ)

Стање уметности у почетку владе Кнеза Милоша. — *Архитектура.* Мајстори. Грађевине. — *Сликарство.* Стање пре Кнеза Милоша. Црквени живопис. Живопис ван црквеног: Павле Ђурковић, Аксентије Јанковић, Урош Кнежевић. Прве збирке слика. Питомци за сликарство. — *Музика.* Народна музика. Црквена музика. Турска музика. Циганска музика. Уметничка вокална музика. Уметничка инструментална музика. Јосиф Шлезингер. Банда. Музикална библиотека. — *Играње.* Народно играње. Циганско играње. Европско играње. — *Позориште.* Ђачка позоришта. Стално позориште. Ј. Вујић. Представе. Репертоар. Ефекат од позоришта. Затварање позоришта.

Поред вокалне, јавља се и инструментална уметничка музика. И она долази из Аустрије. 7 новембра 1823 године тражи Кнез Милош да му кнезови Суда Београдског „пошљу музиканте прешавше из Земуна у Крагујевац“, и они га 3 децембра извештавају да су из Немачке [Аустрије] прешла она три музиканта које је тражио.[1]) Но инструментална уметничка музика не остаје само на дошљацима. Она се почиње одомаћивати и међу чистим Србијанцима. И ако се у тадашњој нашој примитивној средини сматрало да је свирање искључиво мушко занимање, а од женскиња да се њиме могу бавити само Циганке,[2]) ипак прво уметничко свирање у Србији започиње женскиње, и то женскиње из првих кућа. 1824 године почела је да учи свирати у клавир Јелисавета (Савка), млађа кћи Кнеза Милоша, којој је тада било десет година. Учила је у Београду, у кући доктора Вите Ромите, доцнијег таста доктора Куниберта, где је била послата на васпитање.[3]) Пирх казује у октобру 1829 године о Јелисавети да је образована, да има нешто европског васпитања, да говори талијански, и да „свира у клавир“.[4]) Јамачно је за њу слао „музикалије“ лети 1829 године преко Вука Караџића Јосиф Миловук,

[1]) Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1823.

[2]) Ј. С. Поповић, *Београд некад и сад.*

[3]) М. Гавриловић, Милош Обреновић, II, 712.

[4]) Пирх, 65.

књижар из Пеште.[1]) 1829 године почела су да уче „ударати у гитар и у клавир“ и деца Јеврема Обреновића у Шапцу. Јеврем Обреновић, најпросвећенији Србијанац, узео је био те године Д. Тирола и његову госпођу да буду домаћи учитељи његове деце.[2]) Да би му се деца свестрано образовала, узео им је и учитеља за музику. Али, или због каквих интрига или можда из породичне ненависти, изгледа да Кнезу Милошу није било право што и Јевремова деца уче музику, те га је прекорио. Тај прекор нисам могао наћи, али се од прилике види из Јевремова одговора. 25 августа 1829 године пише из Шапца Јеврем Обреновић Кнезу Милошу врло снисходљиво и у виду извињавања да у Шапцу „истина има један човек, бивши Јевреј, а сада католик, који је у више отмених домова у Цесарији децу учио ударати у гитар и клавир“ и да „у ове инструменте учи ударати нашу децу ради одморка и то у собама да се звук ових инструмената на поље чути не може, нити су се икад деца чаршијска на звук ових сабирала, нити су их момци разгонили. Може бити да сам у овоме погрешио, но ако је височајша воља Ваша, ја сам готов и жену и човека овог од деце отпустити“.[3]) Мало по мало свирање у клавир и у гитару, особито у Београду, узело је приличнога маха, тако да је кроз деценију две могла једна изображена Београђанка рећи својој примитивној баби: „Иди у прве куће, свуда ћеш наћи или фортепијано или гитар“.[4])

„Бивши Јевреј“ Јеврема Обреновића, и ако се не именује, није био нико други до Јосиф Шлезингер. Да је тако, види се из једног његовог писма из 1836 године.[5]) Томе човеку пало је у део да буде оснивач и прве музичке капеле у Србији и да за дуго музика у њој буде везана једино за његово име, које постаје синоним и стални назив за капелника у њој.[6]) О његовој се прошлости мало зна. Био је родом из Сомбора, музику је учио приватно, свирао је у разним обичним и позоришним капелама, док, најзад, није постао капелник новосадске грађанске гарде. Ту се и оженио.[7]) Изгледа да му није ишло добро, јер су га, после доласка у Србију, тужакали из Новога Сада за дугове из 1828 и 1829 године, у стварима и у новцу, које су учинили он и његов отац

---

[1]) *Вукова Преписка* IV, 253, 260, 262, 268.

[2]) М. Ђ. Милићевић, *Поменик*, 713.

[3]) Држ. Арх., К. К., *Јеврем Обреновић*, 1826—1830.

[4]) Ј. С. Поповић, *Београд некад и сад.*

[5]) 23 августа 1836 вели Шлезингер у писму Кнезу Милошу: „...још пре седам година, 1829, кад сам ја у Шапцу код Сијателног Господара Јеврема био...“ (Држ. Арх, К. К., *Војска*, 1836 год.).

[6]) За дуго после Шлезингера сви су капелници у Србији називани Шлезингерима, као што су по Винклеру књиговесцу сви књиговесци називани Винклерима (Сретен Л. П., 187.)

[7]) Ови су податци узети из једне непоуздане књиге о Шлезингеру, коју је написао, тобож по казивању самога Шлезингера, Ф. Ш. Кухач и која се зове: *Josif Šlezinger*, Zagreb 1897, 13—18.

„на спасеније и одержаније његове убоге тада фамилије“.[1]) У почетку је, као што смо рекли, био само учитељ Јевремове деце у Шапцу. Доцније је ту створио и војничку капелу, „банду“, како се онда говорило, за његове солдате, и спремао војничке кандидате који су слати у Шабац на „науку музикалног искуства“[2]). После неког времена затражи Кнез Милош од брата да му ову „банду“ уступи, и он то учини. То је свршено, изгледа, с пролећа 1831 године.[3]) Тако би заснована „књажевско-српска банда“, а Шлезингер постаде први „књажевско-српске банде капелмајстор“, са платом од 300 гроша на месец или 360 талира на годину,[4]) која је доцније повишена на 400 талира годишње.[5])

Шлезингер је био без правилног музичког школовања, више практичар но теоретичар. Он је и компоновао, али му композиције „глазбено-ортографски“ нису биле коректне. Оно што је главно, он је имао „знатну глазбену праксу“ и „глазбено извежбано чувство“.[6]) Са таквом спремом отпочео је Шлезингер свој рад у Србији. Са собом је довео још и два три извежбана музиканта са стране,[7]) остало је саставио од Србијанаца. У почетку је било свега 16 бандиста са „тамбурмажуром“ Михаилом,[8]) доцније им је број варирао између 30 и 44.[9]) Колика је била плата бандиста, не види се тачно, јер је у рачунима увек завођена целокупна сума која им је издавана, али изгледа да је просечно износила око 10 гроша на месец. Михаило „тамбурмажур“ имао је 40 гроша месечно, или 48 талира на годину.[10]) Поред плате су и капелник и бандисте добијали с времена на време и поклоне.[11]) Музичке инструменте и музикалије куповала је народна каса.[12])

---

[1]) Тужба Вилхелма Грозинера новосадског апотекара Кнезу Милошу од 15 августа 1836 (Држ. Арх., К. К., *Лекари и апотекари*, 1836).

[2]) 6 октобра 1830, *№* 1, пише Илија Момировић Кнезу Милошу да је било „одшедших у Шабац на науку музикалног искуства тобошара 8“ (Држ. Арх., К. К., *Војска* 1830).

[3]) 22 маја 1831, *№* 386, јавља из Шапца Јеврем Обреновић Кнезу Милошу да му шаље бандисте и капелника, а 30 маја му пише како му је мило што је „капелмајстор Шлезингер с бандистима сведоцбу о успеху њиховог овде пребивања показао и да сте успехом њиховим задовољни“ (Држ. Арх., К. К., *Јеврем Обреновић* 1831).

[4]) М. Петровић. III, 320, 334, 335, 361, 376, 394, 414, 590, 600, 628, 643, 644.

[5]) Држ Арх., К. К., *Држ. Савет* 18 новембар 1839, *№* 5068.

[6]) F. Š. Kuhač. *Josif Šlezinger*, 13—14.

[7]) Странаца је било у „књажевској банди“ изгледа непрестано. Из једног „списка књажеских музиканата“ види се да је 9 маја 1836 године било од 29 бандиста родом из разних окружија тадашње Србије 22 и 7 иностранаца, од којих су: 1 из Цесарије, 5 из Турске и 1 из Арапске (Држ. Арх., К. К., *Војни Рапорти*, 1836) Овај се Арапин често помиње у актима и литератури из доба Кнеза Милоша.

[8]) М. Петровић I, 691.

[9]) 16 јуна 1831 било их је свега: 1 „капел-мајстор“ и 31 бандист (Држ. Арх., К. К., *Војни Рапорти* 1831, *№* 34); 9 маја 1836 било је 29 бандиста (Jbid. 1836); 5 октобра исте године 44 (Jbidem); 3 јануара 1837 било их је 42 (Jbid. 1837).

[10]) М. Петровић III, 320.

[11]) Jbidem, 291, 292, 338.

[12]) Jbidem, 319, 320.

Нови капелник је имао врло великих тешкоћа са својом бандом. Бандисте су били обични војници, регрутовани од примитивних, полуписмених или неписмених сеоских младића. 1836 године, од 22 бандиста, рођена у Србији, сви су били синови земљоделаца. Примани су или као добровољци или по наредби.[1]) За њих су били огромни напори научити компликоване музичке знаке и савладати тешку музичку технику. Уз то су, као и други војници, морали радити и друге тешке послове. Тек 1836 године издао је наредбу Кнез Милош да се „бандисте само с музикалним изучењем, које много труда изискује, занимају" и „да бандисте само бандисте буду, а шнајдери и чизмари нека буду из војничке гарде".[2]) Ни иначе на њих није обраћана велика пажња. 1836 године жали се Шлезингер да „има у банди 14 регрута, који нити јапунџета, нити другог каквог одела имају, а старих 28 бандиста, који су пре три године мундире добили, [да су] брез таквог остали, то јест парадни мундир окрачао је и по већој части [се] издеро, а посведневни са свим се исцепао".[3]) Из рапорта се види, да су музиканти често побољевали. Из једног рапорта крајем јула 1835 види се да су осморица у један мах били у „шпиталу Гарде Књажевске"[4]). 3 јануара 1837 било је: у касарнском шпиталу 1, а у главном шпиталу 4 бандиста, и тако даље.[5]) Свему овоме треба додати војничку стегу и дисциплину и чести путовања из места у место, па ће бити јасно колико је младићима слободне природе тешко падала бандиска дужност. Због тога су њихова бегства[6]) и молбе, било за отпуст из банде[7]), било за прелазак у другу војну службу[8]), врло чести. Има примера да су неки били незадовољни и са наставом која им је давана из музике.[9])

---

[1]) Држ. Арх., К. К., *Војни Рапорти,* 9 мај 1836.

[2]) Држ. Арх., К. К., *Војска,* 7 мај 1836, № 1788.

[3]) Држ. Арх., К. К., *Војска,* 3 децембра 1836, № 168 и 18 децембра 1836, № 198.

[4]) Држ. Арх., К. К., *Војска,* 1835.

[5]) Држ. Арх., К. К., *Војни Рапорти,* 1837, № 13.

[6]) „10 овог месеца бандист Катанић из села Средњиковца опет утече" (Држ. Арх., К. К., *Војска* 13 јули 1831, № 36); 7 августа 1832 јавља капетан гарде Михаил Павловић да је добошар Обрад Недовић из села Бреснице отишао незнано куд (Држ. Арх., К. К., *Војска,* 1832); 30 августа побегла су два бандиста чамцем преко Дунава (Jbidem); у ноћи 21 марта 1833 побегао је из касарне бандист Живојин Томић из Дубља Шабачке Нахије, оставивши мундир и обукавши калуђерско одело, које је негде купио (Jbidem 21 март 1833, № 6); у половини јуна 1836 побегла су два бандиста: Никола Тасић из Нах. Пожаревачке и Стефан Катић из Градишта (Jbidem 16 јуни 1836) и тако даље.

[7]) Држ. Арх., К. К., *Војска,* 15 мај 1833; *Војни Рапорти,* 10 децембар 1838.

[8]) 12 јануара 1834 моли Кнеза Милоша Мита Аћимовић, родом из Ниша, да га премести у коњичку гарду за трубача, где би му било лакше дувати (Држ. Арх., К. К., *Војска* 1834); 11 децембра 1835 моли Алекса Вељковић, бандиста, да после четиригодишње службе, може ступити у пешачку гарду за стражмештера, јер га прса побољевају, а писмен је те би могао нову дужност вршити (Jbidem 1835).

[9]) 7 фебруара 1835 моли Кнеза Милоша Василије Михаиловић, бандиста, да му дâ отпуст да може отићи у Русију да продужи учење, јер је још млад и „јербо ми није ништа фајде што седим, науке никакве не учим" (Држ. Арх., К. К., *Војска* 1835).

Дужности „књажеске банде“ биле су врло разнолике. Она је, на првом месту, била лична банда Кнеза Милоша и служила је свима његовим потребама и потребама његове фамилије: о дочецима, испраћајима, слави, Божићу, Богојављењу, Ускрсу, свечаним ручковима, баловима и другим приликама[1]). С тога је морала бити свуда где је био Кнез: у Пожаревцу, Београду, Брестовачкој Бањи кад би он тамо ишао на лечење, у Брегову, кад је тамо ишао да прими орден којим га је султан одликовао[2]). Банда је путовала и са члановима његове породице, кад би кудгод ишли на кумство или друго какво весеље[3]). Затим, она је служила војничким потребама и свирала за време војничких вежбања и парада. Банду је Кнез Милош и позајмљивао, кад је коме хтео да укаже своје благоволење. 27 јануара 1838 године давао је енглески консул ручак и бал у част свога авансмана за генералног консула, на којима је био и Кнез Милош заједно са многим другим званицама. И о ручку и на балу свирала је „књажеска банда“.[4]) Најзад, банда је била у неку руку и народна и свирала је о народним празницима, бакљадама, и илуминацијама и другим весељима, као што су: рођен дан Кнеза Милоша[5]) и принчева[6]), дан заклињања Кнеза Милоша на Устав 1835,[7]) и тако даље. На послетку, банда је давала и концерте.[8]) Свима овим разноликим потребама излазили су Шлезингер и његова банда на сусрет како су најбоље знали.

Музички укус тадашње српијанске публике био је врло низак. „Столица с музиком“, „бурмутица с музиком“, „печат Господарев који има музику у себи“, што се помињу међу стварима у двору Кнеза Милоша[9]), не дају високу сведоџбу о музичком укусу Кнежевог двора. Исто тако не ни Мустафа, Кара-Ахмет, Метица и други Цигани и Циганке што су увеселављавали и забављали Кнежев двор. Музички укус масе народне стајао још ниже. Због тога је Шлезингер пошао срећним путем што се, чим је започео рад у Србији, трудио да ради у духу српске народне музике. Он је записивао и разрађивао за своју банду мелодије српских народних игара и песама, па их је банда или као такве свирала,[10]) или је он из српских народних мелодија и мотива састављао

[1]) *Новине Сербске* 1834, бр. 1, 4, 5, 8, 17, 18, 30, 42; 1835, бр. 49; 1836, бр. 3, 6, и тако даље.

[2]) *Новине Сербске* 1834, бр. 39.

[3]) Б. Куниберт, *Српски Устанак и прва владавина Милоша Обреновића*, 372

[4]) *Новине Сербске* 1838, бр. 4.

[5]) *Новине Сербске* 1834, бр. 11.

[6]) *Новине Сербске* 1834, бр. 36.

[7]) *Новине Сербске* 1835, бр. 6.

[8]) *Новине Сербске* 1834, бр. 17, 42, и тако даље.

[9]) М. Гавриловић, *Милош Обреновић* II, 705.

[10]) Сретен Л. П., 61.

маршеве у српском духу,[1]) или је записивао песме, па их хармонизирао за хорове уз пратњу банде.[2]) Тај локални, народни карактер музике „књажеске банде", који у том погледу није ишао далеко од србијанско-оријенталне музике коју су изводили србијански Цигани, таман је одговарао духу и укусу тадашње србијанске публике. То је оно што се почело формирати као србијанска музичка култура и осећати као специјално своје. То је оно што је остављало дубоке утиске, који се, као оно слика завичаја, тешко заборављају. Кад су 1839 године крагујевачки ђаци отишли у бечку оперу, па „кад су чули оперско певање, запушили су уши да не слушају". „Тако нам се, вели један од њих, то оперско певање чинило нехармонично. Онда би тек видели и с тугом се сећали да нема преко нашег капелмајстора Шлезингера, кад банда засвира „Коконице, Иван-ван", или кад Кара-Мустафа, оберлаутер Књаза Милоша, засвира „Болан ми лежи Кара-Мустафа", и многе друге наше арије, које су нам биле лепше и умилније него и саме опере талијанске".[3])

Сем националног карактера музике, на тадашњу је публику правила јак утисак и сама банда: множином свирача и њиховим војничким држањем, разноликошћу и чудноватошћу инструмената, јачином свирања, и сличним. Ефекат што га је производила био је силан. На војничким вежбањима и парадама, кад су свирани маршеви, на дочецима и испраћајима Кнеза и његове фамилије и на другим свечаностима и весељима кад су свиране песме и игре, на концертима и баловима на којима је поред осталога банда пратила песме које су за такве прилике спеване и које је Шлезингер компоновао и спремио им певаче и пратњу бандом — публика је падала у прави занос. 14 октобра 1834 године свечано је прослављено одликовање Кнеза Милоша од стране султана. У вече је био бал. Долазак Кнежеве фамилије на бал банда је громко поздравила. Чим су се гости наместили, певачки хор, састављен од чиновника, имао је да отпева песму Димитрија Исајловића, спремљену за ову прилику. Банда одсвира „глас по коме ће се ова песма певати", а чиновници отпочеше:

Сунце јарко српском сину
Изобилно сипље зраке,
Оризонт му сав засину...

Цела је публика била тронута лепотом песме, а нарочито певањем, тако „да си морао мислити да си у сред талијански театра... и најмањему

[1]) „Онда смо [1830?] први пут чули прву српску банду, која је свирала маршеве од српских арија и песама, као: „Коконице, Иван-ван", „Болан ми лежи Кара-Мустафа", позната Хајдук-Вељкова песма и многе друге арије, песме и игре" (Сретен Л. II, 123, 189).

[2]) Сретен Л. II., 187—188.

[3]) Сретен Л. II., 189.

гласку знали су они [певачи] дати такву важност да је сваки и најпростији слушатељ сваким звучићем песме њине био обајан. Банда је тако удесно одсвирала последње две врсте сваког стиха да се о њој рећи може да ни за најискуснијом европејском бандом не остаје". „Ниси ока видео које није било наводњено", сваки се „разнеженим чуствовао". Тако су регистрирале *Новине Сербске* утисак што га је учинила банда на тадашњу србијанску елиту у Крагујевцу.[1])

Но нису само Србијанци бивали „обајани", слушали наводњених очију и „разнеженим се чуствовали" од „књажеске банде", но су се чак и „Земунци много чудили докле је наша банда успела у свом художеству". А то није била мала ствар, јер је Земун био наш најближи културни центар, дистракција Београда, главни депозит из кога су набављане све више потребе, и образац за укус, бонтон и моду свима горњим слојевима Србије. То је било 1834 године приликом удаје кћери Јеврема Обреновића кад су се „Земунци много чудили докле је наша банда дотерала у свом художеству" и кад су Шлезингер и његови бандисте „похвалу Земунаца заслужили".[2])

Шлезингеров репертоар, међутим, изгледа да није био врло високо уметнички. Нигде нема помена да је са својом бандом изводио ствари више уметничке вредности. То је сасвим природно, ако се узме на ум његова музичка спрема, музичке квалификације његових бандиста, укус тадашње србијанске публике и, најзад, разнолике потребе које је тада једна једина банда Србије имала да задовољи. Но зато је његов репертоар био врло разнострук. Ту су народне или већ одомаћене старинске песме са својим мелодијама или песме тадашњих песника, којима су давали мелодије, било он сам, било примитивни музички дилетанти тадашње Србије; затим народне игре које је он стављао у ноте и маршеви, које је он компоновао или преносио са стране. Сем тога, на тадашњим дворским баловима он је изводио и друге, стране, игре: и бугарске, и влашке, и немачке, шведске, мађарске, и менуете, и тако даље.[3]) Најзад, његов је рад у вези и са зачетком позоришта у Србији.

На послетку, треба поменути и то да је Шлезингер имао и библиотеку, „музикалну библиотеку", како је сам назива, коју је себи „од младости до сад набављао" и којом је „себе у художеству музикалном свемогућно усовершенствовати постарао се". Она је била „снабдевена свима предметима, који су како за теоретическоје наставленије художества овог нуждни, тако и за најбоља увеселенија од најискуснијих художника на свет издани". Није потребно ни помињати да је то прва „музикална библиотека" обновљене Србије. Њу је Шлезингер 21 фе-

[1]) *Новине Сербске* 1831, № 42.
[2]) *Новине Сербске* 1834, бр. 1.
[3]) *Новине Сербске* 1834, бр. 42.

бруара 1835 понудио Кнезу Милошу на откуп, уверавајући га да ће „свагда на ползу Српске Државе, а нарочито учећих се бандиста служити моћи“.[1]) Да ли је откупљена и шта је с њом даље било, нисам могао сазнати.

Играње. — О народном се игрању нема шта много рећи. По селима су се играла наша кола (или ора) уз песму или уз музику од дудука или гајда коју је сам народ изводио. По варошима се играло то исто уз музику од ћеманета, кларинета, зурли, даира и бубњева, коју су изводили Цигани. Сеоска кола су имала народна имена и била су врло примитивна; варошка су имали имена српска (четворка, лепа Маца), или грчка (Кокона Мариола), или грчка па србизирана (Коконица), или грчка па, преношена од влашких Цигана, румунизирана (Кокоњеште), и извођена су са много више укуса и елеганције.

Турци никад нису играли, али су зато њима, у веселим часовима, играли Цигани и Циганке. Ово наслеђе од Турака за дуго се одржало и међу Србима у ослобођеној Србији. Циганско играње је било понекад врло лепо, пуно покрета и фигура у којима су се наизменично ређали или хармонично допуњавали источњачки занос и страст, тиха сентименталност и притајени севдах. Још 1658 године хвали један француски путник играње Цигана и Циганака у Београду уз пратњу ћеманета.[2]) У време Кнеза Милоша српске вароши су имале много циганских играча и играчица. О Циганкама играчицама није потребно трошити речи. Оне су и данас у нашим јужним крајевима онакве какве су биле њихове прабабе у северној Србији. Један путник из доба Кнеза Милоша оставио нам је врло живописну и импресивну слику једног младог Циганина играча у Смедереву. Било му је око шеснаест година. Био је затворено жућкасте боје, правилних лепих црта, сјајних очију, дуге црне, разбарушене косе, витка струка, у кошуљи пуној бора, златом везеном прслуку, широкој шареној хаљини до чланака, босих ногу и са кастањетима у рукама. Пре но што ће почети игру, начини одмереним корацима по соби неколико кругова. „Неколико удараца са кастањетима, неколико живих покрета и стаде на сред собе. Музика је пратила сваки покрет. Сад отпоче грациозна игра, која у скоро пређе у брже покрете и окретања, који на послетку постадоше дивљи, дрхтећи, конвулзивни. Музика је изазивала на све јача напрезања. Падање, брањење, обамирање, скакање и бесно вртење у кругу долазили су једно за другим.“ То је било подражавање харемским играма. „Ужасна гипкост тела привлачила је погледе, као год што их је безгранична бестидност покрета одбијала. Кад се очекивало да падне од умора, онда му је свако ново савијање давало нову снагу. На послетку паде изнурен у мојој близини и метну натраг превијену главу на моје колено са склопљеним очима и спуште-

[1]) Држ. Арх., К. К., *Војни Рапорти* 1835.

[2]) *Les voyages de M. Quiclet à Constantinople,* Paris 1664, 114.

ним рукама. На миг мога суседа метнух му један новац у уста и одмах игра отпоче изнова.“ [1]) — Изгледа да су Цигани играчи играли и у Крагујевцу пред Кнезом Милошем. [2])

О европском игрању по паровима мало има помена у доба Кнеза Милоша. У Београду је било балова доста рано. Први мени познати је из 1827 године. Њега је приредио један тадашњи гостионичар, пореклом Земунац. Помен о томе нашао сам у његовој молби, којом се обраћа на власт да одреди палтролџије који ће са батинама одржавати ред око локала. Но ред игара са тога бала није ми познат. Сигурно су још тада наши Пречани, којих је било доста у Београду, поред наше Четворке, Лепе Маце и Кокоњешта, одиграли и коју полку и посејали прве клице новоме игрању. На дворским баловима у Крагујевцу, после 1830 године, већ се помињу и стране игре, „немачке, шведске, мађарске и минуети“. [3]) Пред крај владе Кнеза Милоша приређивао је балове енглески конзул Хоџес у своме дому. На њих је позиван и Кнез Милош и сва тадашња елита. Ту су се играле и стране игре. Ове, по тадашњим српским појмовима, врло чудне игре, морале су имати и врло чудне коментаре. Хоџесова Госпођа је била изванредна играчица и радо је играла велики мазур са једним младим нашим чиновником. Кнез Милош му се за то „свакојако потсмевао и дирао га онако по његовом обичају“. [4])

Позориште. — Остаје нам да кажемо неколико речи и о позоришној уметности под Кнезом Милошем. Прве позоришне представе у Србији јављају се већ 1825 године, и то у Крагујевцу. Њих су о великим празницима приређивали учитељи нормалних школа са својим одраслим ученицима и другим младићима. На овоме се особито одликовао крагујевачки учитељ Ђорђе Јевђенијевић, младић од 28 година, родом Србијанац, Ужичанин, из села Вране [5]), али је био свршио нормалне школе, једну гимназију и Богословију у Сремским Карловцима. Ово примитивно дилетантско позориште изгледа да се дуго одржало, јер се помиње и 1829 године, када је из народне благајне издато „учитељем здешњим [крагујевачким] о театру“ 200 гроша. [6])

Нека врста сталног позоришта јавља се у Србији тек 1834 године. Јоаким Вујић, „славено-сербски списатељ“, писац многих драма и оснивач путничких позоришта у Срба преко Саве и Дунава, где је и сам „по градови и варошима театре играо“ [7]), који је већ одавно уживао

[1]) Пирх, 51, 52.

[2]) 14 маја 1822 године пише Кнез Милош Милети Радојковићу „да допусти оним играчима нека дођу у Крагујевац“ (Држ. Арх., К. К., *Дел. Прош.* 1822, № 911).

[3]) *Новине Сербске* 1834, бр. 42.

[4]) *Споменик* 17, 43.

[5]) Држ. Арх., К. К., *Школа*, 20 јули 1836.

[6]) М. Петровић I, 798.

[7]) О Раду Ј. Вујића на позоришту пре доласка у Србију види: *Сриска драма у XIX вгку* од П. Поповића (*С. К. Гласник* V, 199—207, 282—290, 348—356).

благоволење и помоћ Кнеза Милоша и који је добро познавао Србију из путовања и бављења у њој, притеран материјалним незгодама, крајем јула или почетком августа 1833 године, опет дође у Србију и замоли Кнеза Милоша да у Крагујевцу установи позориште, или још боље „театар", како се то онда називало. Кнез му изиђе на сусрет и постави га „директором књажеско-српског театра", са платом од 10 талира месечно, а уз то је добијао и поклоне од Кнеза.[1]) Уз тадашњу Књажеску Типографију сагради се нарочита зграда за Театер, и Вујић се одмах даде на посао. Он састави позоришну дружину из млађих државних чиновника и ђака, набави позоришне потребе и намештај. До краја фебруара 1834 молер Јован био је готов са малањем завеса и кортина и примио 70 гроша награде, а столар Јова довршио је и наместио бину и клупе за седење и примио својих 79,11 гроша. Још су набављене и све друге потребе, које су коштале 1448,22 пореских гроша.[2])

Прва представа била је у марту 1834 године. Представе нису биле јавне; гледао их је само Кнез, његова фамилија, свита и позвани гости, већином чиновници и ретко који грађанин, сем, кад су бивале скупштине, што је бивало и скупштинара. Кнез Милош и већа господа су седели, остала је публика стајала. Сем обичних, бивало је и, тако да их назовем, свечаних представа, у част одличних гостију. Тако је на пример у фебруару 1835 Кнез Милош „благоволео позвати саветског секретара и кабинетског писара Наби-Ефендију, дошавшег из Цариграда... у театар".[3]) Тако су позивани и други високи гости. Редитељ и главни глумац био је сам Вујић, остало су били, као што смо већ рекли, млађи државни чиновници и ђаци. Ђаци су играли и женске улоге, јер пре свега ниједан родитељ не би одобрио својој кћери толико слободе да са мушкарцима игра на бини, а сем тога и ретко је које женскиње било писмено да би могло своју улогу научити. Облачила их је у женско одело „Госпођа Јеца жена управитеља Књигопечатње Бермана". Одело и накит узимани су од крагујевачких госпођа, које су их нерадо давале. „Кад би ме, прича један од глумаца овога театра, послао Вујић Кнезу Милошу да му се потужим како за коју представу немамо довољно хаљина, онда би ми Господар дао свог момка Книћанина, с којим бих од куће до куће ишао, те бих, што се данас каже, реквизицијом узимао, наравно на послугу, и хаљине и накит. Но због реквизиције допусти се тим госпама, које су своје ствари давале, да могу у театар долазити".[4])

Театар је имао и свој оркестар. То је била књажеска банда. Сви-

[1]) 12 децембра 1834 пише Кнез Милош из Пожаревца Јакову Јакшићу: „Не могу да пропустим ову прилику, а да Вам не препоручим мог сина Вујића; уредите за кост и квартир његов, дајте му трошка да није без новца и направите му зимње хаљине и во обште настојте да му ништа не оскудева" (М. Петровић I, 800).

[2]) М. Петровић, I, 799.

[3]) *Новине Сербске* 1835, стр. 64.

[4]) Сретен Л. П., 186—187.

рала је пре представе и између чинова. Њезин капелник је, будући позоришни свирач пре доласка у Србију, знао добро за тај ред. Она је пратила и певање у комађу с певањем.

Српска драмска литература у то време била је још врло сиромашна. Кад је 1833 године Вујић дошао у Србију, она је бројала свега 32 штампана дела. Готово сва, с незнатним изузетком, била су преводи. Од њих пет су била од самога Вујића.[1]) Сем тога Вујић је имао 20 дела у рукопису.[2]) Свега штампаних и нештампаних Вујићевих дела било је 25, што је чинило без мало половину целокупне тадашње наше драмске литературе. До 1836 године, докле је трајало Вујићево позориште у Србији, у читавој нашој литератури приновило се још 5 дела: 1834 године — једно, 1835 — два, 1836 — два.[3]) Ни те принове нису много измениле бројни однос Вујићевих драма према свима осталима у нашој литератури. Нешто то, а још више што му туђа драмска дела у Крагујевцу нису могла бити при руци, и што је хтео, као и сви уметници, он сâм највише да се види, његов крагујевачки репертоар био је састављен готово искључиво од његових дела. У колико је очуван материјал за репертоар, види се да је тада играна, од штампаних Вујићевих драма, *Фернандо и Јерика,*[4]) а од нештампаних: *Ла Перуз*, *Бедни стихотворци* и *Шнајдерски Калфа.*[5]) У фебруару 1836 године давала су се још два Вујићева комада, или још боље „два прекрасна мимическа дејствија (tableaux) с певањем и музиком". У првоме се износило „паденије Сербије у време Светога Књаза Лазара у 16 представленија", а у другоме „востановленије Сербије чрез Светлог Књаза Милоша" у 10 дејствија. Оба ова комада су пригодне ствари, спремљене у част повратка Кнеза Милоша из Цариграда. У извештају о њима казује се да су оба, „особито второ, прекрасно испала, на част Г. Вујића, многозаслужног списатеља србског".[6])

Пригодан је био, по свој прилици, још један комад. То је био *Бој на Чачку*. Ко га је писао, не зна се. Биће да је и он од Вујића. О њему се у опште не зна ништа друго, сем што га помиње један од тадашњих глумаца, који је у њему играо Кнегињу Љубицу.[7])

Најзад, у Крагујевцу је играно и комађе које није било од Вујића. Изреком се помиње да је игран *Бегунац* од Коцебуа у преводу Александра Загорице.[8])

---

[1]) *Фернандо и Јерика* (1805), *Љубовна завист чрез једне ципеле* (1805), *Награжденије и наказаније* (1807), *Слепи миш* (1809), *Крешталица* (1814).

[2]) П. Поповић, *Нештампане драме Ј. Вујића (Годишњица* 24, 167 и даље).

[3]) Ст Новаковић, *Сриска Библиографија* бр. 911; 919, 936; 951, 952.

[4]) Сретен Л. П., Ђ. Малетић, *Грађа за историју позоришта,* 3.

[5]) Ђ. Малетић, 3—4.

[6]) Ђ. Малетић, 5.

[7]) Сретен Л. П., 187.

[8]) Ђ. Малетић, 4.

Међутим, у „књажеском театру“ све је ишло врло фамилијарно. Кнез Милош је називао Вујића „сином“, и ако је био млађи од њега, а Вујић кнеза „оцем“. Вујића су сви остали звали „Карисиме“, а исто тако и он њих све. Кнез је за све време представе пушио на чибуку и пио кафу. Мало се обзирао на смисао и тенденцију комада који се играо. Он је имао своје схватање и свој укус, којима су се сви морали покоравати, па и позоришна уметност. Тражио је увек да се пева. „Било не било у представи певања, прича један од тадашњих глумица и певачица, дотрчао би к мени Карисим с речима: „Карисиме, отац хоће да му се пева, кажите коју ћете песму певати да кажем Шлезингеру да нађе ноте“. И Шлезингер, знајући укус Кнежев, свагда је понео све ноте од песама, које сам ја певао.“ И извођење комађа ишло је фамилијарно. Један пут помињати глумац певачица није могао певати онако високо како је требало. Шлезингер, да би га опоменуо, повиче: „Више, више!“ — „А ја, вели глумац, ни пет ни шест, него одговорим: „Не могу више!“ Кнез Милош, чувши то, осече се на Шлезингера: „Шта си окупио дете: више, више; кад не може како ти хоћеш, а он нека пева како може!“[1])

Позориште се тадашњој српијанској публици врло допадало. Кнез Милош га је волео и трошио на њега. Волела га је и остала публика. Она је истина и дотле имала, гдешто, прилике да види представе, али су оне биле сасвим другојаче. 1828 године беше донесен у Београд један живи слон „и свету на углед стављен“, а његов приказивач, некакав Македонац, тумачио је: колико „ову елефант“ има година, где је ухваћен, колико хлебова поједе и колико чаброва воде попије. Даље, српијанска је публика имала „појатија и о магијама или по турски „ђозбојаџилук“, које су приказивале црне дервишине, који су можда били из Индије, из земље магијске“ и који „би јели памук, а после би из уста извлачили памучне пантљике, игле и тако даље, или би се болн ножевима и неким оштрим ражњевима“. Најзад, 1835 године дошли су у Крагујевац и „први модерни ђозбојаџилуци“ и извођени су у истој згради у којој је било и позориште. Између осталога један је од представљача „пунио пиштољ, који кад је избачен изашла би тичица голуждрава, а била би увијена цедуљицом, на којој би што написано било“. Све су ове ствари биле за тадашњу нашу публику сасвим туђе и врло чудноватe. О њима су причане врло фантастичне приче. Оне јесени кад је слон доведен у Београд, беху многе кише, и свет је говорио да ту кишу производи слон. „По сву ноћ, шмрче са својом њушком из Саве воду, а после је на земљу избацује у виду кише,“ говорила је тадашња српска публика. Онда је био и хлеб скуп. Најзад и ту скупоћу приписиваше слоновој прождрљивости. „И узрујала се беше светина због скупоће и тог слона, те је због тога морао отићи из Београда“.[2])

[1]) Сретен Л. П., 187—189.

[2]) Сретен Л. П., 90—91.

Позоришне представе су биле нешто сасвим друго. Оне нису биле ни туђе ни мађијске. Нису их изводили људи из бела света, већ познати домородци, који нису имали ничега тајанственог и волшебног. Због тога су у низу толиких других тадашњих тековина сматране као још једна нова тековина, као нешто своје. Примитивне, без великих заплета и без високе уметности, а ипак романтичне, оне су годиле младој, готово дечјој души тадашњих Србијанаца. Догађаји из живота, одевени у просто књижевно рухо, изгледали су инструктивни и наравоучителни. Историјски догађаји, којима је била толико пуна њихова традиција и скорашња прошлост, играни у богатом војводском оделу са калпациима, накитима и оружјем, изгледали су као оживотворене јуначке песме. Свему томе треба додати још и омиљену банду и певање, па је лако замислити ефекат од крагујевачког театра.

Представе су даване само кад је Кнез Милош био у Крагујевцу, иначе их није било. Тако их није било у децембру 1834 и у јануару 1835, док је он био у Пожаревцу.[1]) Исто их тако није било читаве друге половине 1835 и почетком 1836 године, док се бавио на путу за Цариград.[2])

Књажески театар је трајао до септембра 1836 године, када је затворен. Вујић је и даље остао у Србији, уживао Кнежеву наклоност и примао исту плату, само се на признаницама није више потписивао „књажеско-српског театра директор", већ просто „списатељ".[3]) Шта је био узрок те је театар престао, не види се из података. После овога у Србији није било позоришта све до краја владе Кнеза Милоша.

ТИХ. Р. ЂОРЂЕВИЋ

ЕРНЕСТ ДЕНИ[4])

Са овога места, ових дана, требало је да професор Дени одржи четири своја предавања српској академској омладини. На путу за нашу земљу, у Прагу, који је толико волео, у којем је провео године младићскога живота и рада, он се опасно разболео, тако да се морао вратити у Париз. Тешка болест га је оборила, операција му није помогла, и тако је нестало професора Дениа.

И данас, место да вам он да представу о снажним и великим људима XIX века, неколико својих славних портрета, са познатом својом

[1]) М. Петровић I, 799.
[2]) Ђ. Малетић, 5.
[3]) М. Петровић I, 800.
[4]) Говор држан 6 фебруара у дворани Универзитета у спомен Ернесту Дени-у.

речитошћу, пуном рељефа и живописа, ја треба да говорим о њему. Ја осећам сву неправду која вам је учињена; али ја нисам могао да одбијем молбу Филозофског Факултета да поделим са вама утиске о човеку којега сам имао прилике да видим како се, у тешким приликама за своју отаџбину, бори свом снагом својом за добро нашег народа.

У борби која је захватила цео свет, положај наше земље био је необично тежак. Стара Србија од четири милиона становника борила се на једној страни, а две трећине нашег народа борило се на другој, против нас и наших пријатеља. Ма како они били приморани на ту борбу, ма како гледали да нанесу што мање несреће нама и нашим пријатељима, већ сам факат њихове појаве на непријатељској страни стварао је могућност да се то искористи против нас и наших општих интереса. Привремена пропаст Србије, и ако после великих услуга учињених општој савезничкој ствари, смањивала је значај наш у војничком правцу и тиме погоршала и наш политички положај. Наши савезници, исцрпени и измучени ратом, имали су и сувише потребе да се заложе пре свега за своје врло крупне интересе и да гледају да се победа, добивена толиком крвљу, не извитопери у пораз. Са свих страна ишли су захтеви да се пази само на најкрупнија питања, а да се ситнија питања решавају макар и сумарно. Француска, Италија и Енглеска имале су да сачувају своју надмоћност према Немцима, а остали народи који су учествовали у рату на савезничкој страни, после задовољења најужих својих захтева, морали су сматрати осигурање горњих великих народа као сигурност и за себе у будућности.

У таквим приликама, несумњиво је била потреба борбе за права малих народа и у редовима наших пријатеља. Јер мисао, изнесена са потребном аргументацијом, остаје и пробија себи путеве ка победи као и снага физичка. За наше савезнике, чија је и духовна и телесна снага била исцрпена у страшноме напору да се издржи оно пет минута дуже који значе победу, било је од необичнога значаја, да им људи њихова народа, којима није оскудевала ни велика љубав према своме народу ни готовост жртвовања за њ и који су дугогодишњим радом заслужили да буду саслушани, скрену пажњу и на догађаје изван правца њихова непосредног гледања и вежу их за који тренутак за њих. Међу таким људима у Француској, који су то чинили по дубоком убеђењу, који нису никад малаксали то да чине у облику пуном такта, пуном убедљивости, одважности и лепоте, били су Говен и Дени. А за наш народ су се они залагали и онда када је Париз опустео под бомбардовањем аероплана и топова, и када су, у првој четврти 1918 године, Немци чинили бесомучне нападе да пробију фронт око Париза допирући до положаја само на 50 километара удаљених од француске престонице.

Оба они, један са катедре, а други свакодневно кроз новине про-

поведају и бране истину, сведочећи својим радом шта значи бити јавни радник. Ако је икад за журналистику вредело да је савест друштва у ком се находи, да спаја у себи све особине духовних вођа народа, то је вредело за њих и њихов рад. Док је Говен све своје старање употребио на то да нађе правично решење питања и да их својим продирним стилом, својом необичном логиком и сјајном аргументацијом свакога дана изнесе пред француску интелигенцију и осветли увек са нових страна и према новој ситуацији, Дени је посветио цео свој научни рад, цео свој живот, да би могао пронаћи идеје водиље које ће једнога дана предати својим слушаоцима и читаоцима, можда и против струје која буде владала и упркос противним проповедима оних који гледају да цео живот народа разбију на безброј момената, на безброј дана, сати и тренутака, за које се, за сваки понаособ, једино старају да их преброде. Дени је знао да се тако не пребројавају велики путови, и да није могуће ловити, ако је само један део пута чист од магле и неизвесности.

Дени је заиста имао права да рече, заједно са Ламартином, и о себи и о своме пријатељу Говену, да политику чине разум, морал и врлина, али је могао да се увери да је политика таква само у очима најбољих, најоданијих своме народу и најдаровитијих представника, и да се те три особине, на жалост, сувише ретко находе састављене у једној личности. У малим приликама у којима се наш живот развија, добро је ако се и једна од њих, и у уском, најужем значењу тих речи, находи у појединаца, и ако их колективни политички човек има само у оноликој мери да одржи веру у напредак. Али људи Говенова и Дениева кова имали су их у мери која подстиче да се стално тежи ка правој пропорцији међу њима...

Дени је био један од оних људи који је сматрао да сваки грађанин своје земље у извесном смислу речи мора бити политичар. Он је мислио да сав живот и рад научников мора бити посвећен, колико год допушта предмет научникова испитивања, да се народ што више просвети, да се подигне до онога ступња који ће му допустити да прати и поправља рад људи којима је поверио управу над својом земљом.

Сматрајући сваку политику у крајњем резултату као политику иностранy, Дени се горко вајка што француска демократија, која је узела суверену власт у своје руке, нема одређене иностране политике, не само у редовима свих својих држављана, него чак ни у грађанском, буржоаском реду, који је пре свих других позван да управља јавним мишљењем своје земље. Ако је француска демократија, вели он, и дала, можда, опште директиве за правац политике Француске, ако је она одобрила савез са Русијом и споразум са Енглеском, она свакако није знала по коју се цену то чинило, које је последице то за собом вукло, какве обавезе и какве опасности. Зато је свака криза за њу била неописано изненађење од којега се за дуго није могла опоравити.

„Овим, вели Дени, ја нисам хтео да осудим различне министре... који су управљали нашим пословима.“ Али небрижљивост демократије повлађивала је методима личних режима, тајних уговора, закулисних интрига и шапатних разговора, који су нам остали од прошлости.

Међутим, свако право ствара и дужности. Народ мора разумети и моћи решавати оне проблеме који нам намећу тешке жртве и које он, као суверена власт, мора решавати.

Зато треба дати народу обавештења и средства за обавештавање. Народно образовање треба да попуне његови синови. То је било нарочито потребно почетком светскога рата, када су се појавили толики изукрштани интереси.

Обавестити француски народ о правом стању ствари, о његовим домаћим приликама, о том шта је претерано у различним захтевима, шта је неправично у њима — каква огромна заслуга пред будућношћу своје земље и оном непосредном улогом коју је она имала у светским догађајима.

Тај задатак узео је на себе Дени о питањима која је дубоко разумевао. Он је сматрао да је у сваком посебном случају то чинио прво као пријатељ свога народа и своје земље. Он се ставио између парламента и владе, с једне стране, и француског народа с друге, подстичући и једне и друге да иду правим путем и оптужујући парламенат и владу народу, када му се чинило да се у решавању питања није ишло како треба, било из опортунизма, било са других разлога које његова пра̀ва, правична и дубоко морална природа није могла одобрити. Зато је он имао за време целога рата да се бори са француском цензуром, која му је немилосрдно десетковала чланке и расправе, али која му није могла одузети ни снагу ни смелост да поново изађе са својим протестима, својом аргументацијом и својим погледима, ма у којој форми то било: на јавном скупу, пред француским парламентарцима, у Паризу или у Провинцији.

Остављајући сва остала питања којима је Дени посвећивао своју пажњу, задржавамо се нарочито на словенским питањима којима је испуњен највећи део научнога и публицистичког рада његова: то је питање чехо-словачко и питање наше, питање ослобођења и уједињења нашег народа. А колико је Дени био за њих оквалификован, колико их је добро познавао, види се по томе што је у њихову проучавању или у питањима са њима у вези провео цео свој живот, испуњен енергичним радом.

*

Рођен у Ниму 1849 године, Дени је 1867 ушао у Ecole Normale supérieure, школу која даје стручно образовање и из које је изашао највећи број професора француских универзитета. Свршивши државне испите 1871 године, он одлази у Праг где остаје од 1872—1875 год. Тада, у првој младости својој, Дени је одредио свој научни интерес у правцу словенских народа, који целога века није мењао, и ако га је увек, када

је требало, ширио и удубљавао. Прва његова велика дела посвећена су чешкој прошлости, Јану Хусу (велика дисертација, 1878), постанку јединства Чешке Браће (1885), Ђорђу Пођебраду, чувеноме хуситском краљу (1887), крају самосталности чешке (1890, у две књиге), времену апсолутизма у Чешкој и чешког препорођаја, једном речју целој средњој и новој историји чешког народа.

Ко не зна велики значај у развитку чешког народа епохе од појаве Хуса до пропасти свих покрета који су за Хусом дошли и којима се завршила у битци на Белој Гори и самосталност чешкога народа (1620)? Покрет Хусов није био само верског карактера, да се Христова црква врати на учење Христово и ослободи од свега другога што је католиштво унело у њу, са својом хијерархијом и силним злоупотребама; он је био толико исто и националног и социалног карактера. Зар први успех Хусов није био у томе да Чеси добију већину гласова на Универзитету у Прагу, основаном 1348 године за време сјајне владавине Карла IV? Универзитет је био центар покрета, и како је до почетка XV в. он имао интернационални карактер, Чеси су имали у њему један глас, а странци (на првом месту Немци) три гласа. Ту је пропорцију Хус стигао, пре свога доласка на концил у Костанцу, да измени у чешку корист.

Тако је универзитет у Прагу, који је био расадник нових учења, и који је представљао у то време и јавно мишљење и неку врсту парламента, прешао потпуно у чешке руке. Истина, велики број странаца је отишао из њега, јер је Прашки Универзитет у то време бројао око 10.000 студената, и по својим правима и уређењу био изједначен са чувеним универзитетима у Паризу и Болоњи; тај одлазак странаца подстакао је образовање нових универзитета, као на пр. универзитета у Лајпцигу, али тиме су чешки професори и проповедници постали господари корпорације која је давала правац идејним политичким покретима тога времена у Чешкој. Паралелно са тим ишло је и дизање народног језика. Хус је не само реформатор цркве, већ и реформатор народне ортографије. Покрет Хусиста био је и социалне природе, јер се њиме ишло на то да се велики део земље, трећина, или у најмању руку, четвртина, притиснут црквом, од ње ослободи и преда народу.

Овај покрет чешки, који је добио велики импулс спаљивањем Јана Хуса 16 јула 1415 год., по осуди концила у Констанци, куда је Хус дошао да брани своје учење, пошто му је слобода била загарантована, развио се у велики покрет присталица његових, познатих под именом калик-стинаца (Пражана или утраквиста) и радикалних табораца, и добио је европски карактер. Два крсташка рата, предузета под подстицајем тадашњих папа, пропала су у борби са Хуситима, који су постали својим налетима страх и трепет великог дела Европе. Њихове вође Жишка и Прокоп задавали су страх туђинским војскама, а Ђорђе Пођебрад је имао да заштити стечена права њихова од римских папа, који су гледали да

изиграју и пониште *Compactata* које је Базелски концил утврдио са чешким представницима умеренијег крила, које је у борби са радикалним крилом остало победилац.

Око 40-тих и 50-тих година XV в., и умереније крило Хусита се губи у „Општини Чешке Браће", која је сачувала хуситску традицију до реформације, почетком XVI века, и потпомогнута њоме, довела покрет Хусов до почетка XVII века, када су његови тадашњи представници, побеђени на Белој Гори 1620 год. од Фердинанда II, имали да буду сатрвени и уништени.

Аустриска реакција, уништивши самосталност Чешке, сатрла је мачем, мучењима, протеривањем и пљачкањем све што је пришло напредноме хуситском покрету. 1627 Чешка је постала дефинитивно аустриска провинција, и исте се године из њених граница морало иселити 30—40.000 породица, са најславнијим и најистакнутијим људима. Међу осталим тада се морао експатрирати и Ј. Амос Коменски, славни педагог чешки. Авантуристе из белога света, из Шпанске, Нидерландске и Италије, они који су се међу чиновницима Аустрије прославили у рушењу хуситских цркава, вешању и убијању становништва, и чија су се имена до данас сачувала међу именима аустриске аристократије, добили су огромна имања конфискована од становништва, а црква католичка стоструко се наплатила за хуситске поступке. Средњи век, са свима својим мрачним средствима, наново се зацарио, и покрио је ову словенску земљу готово за два века. Тек пред крај XVIII века почиње се буђење чешкога народа, његов препорођај, који се дефинитивно завршио тек у светскоме рату.

Ето та је епоха развитка чешкога народа привукла пажњу француског научника. Она је са различних тачака обрађивана и од Чеха и од страних научника. Славни Палацки, у својој *Историји чешкога народа,* посветио јој је неколико књига. Сам лутеран, човек који је сматрао да је то најславније време чешке прошлости, када је Чешка у једном тренутку стала на чело европских народа у борби са мрачњаштвом, Палацки је баш зато није могао разрадити у свој лепоти и ширини у реакционарној Аустрији. Томек, чувени историчар вароши Прага, правоверни католик, није имао ни воље ни љубави да се зауставља на идејној страни покрета толико противног католиштву и његовим интересима. Ово славно време чешке прошлости чекало је слободу, пуну и праву, па да могадне бити представљено у пуној слици потомцима.

Дени, слободан дух, сам лутеран, странац, имао је све особине да то учини. Строг и критичан у оцени људи, оштроуман и ведар у сликању прилика и догађаја који су се под њима вршили, он никада не заборавља, као историк и филозоф, да покаже сав значај великих догађаја у братскога народа.

„Словени Чешке, вели он *(Huss et la guerre des Hussites,* стр. 485), могли су бити потопљени инвазијом немачком: хуситски рат је задржао

поплаву, спасао чешки језик од кварења и заборава, укорењо је у душе тако дубоко љубав према отаџбини, да је није могла ишчупати одатле ни бура која је трајала два века.

Слободан и победнички, чешки народ је доказао да има права на свој живот, јер се ставио на чело Европе; средњи век се није хтео уклонити, и он му је нанео самртни ударац. Он је насупрот власти ставио право уверења, он је први избацио онај поклич слободе који су векови отада предавали један другоме. Тога дана он је зацело био народ цивилизације. Ако европски народи буду икада позвани пред суд историје да изнесу оно што су учинили за опште добро, више од једнога, и то не међу онима који се најмање поносе својом снагом, колебаће се пре него што одговоре: Француска ће се позвати на крсташке ратове и револуцију, Италија ће говорити о ренесансу, Шпанија о открићу Новога Света, Русија о источним варварима, побеђеним и умиреним, Енглеска о колонизовању Америке; усред конгреса Чешка ће имати права да затражи место пуно славе, и Хус ће проћи испред Лутера."

Колико полета, колико снаге и колико дубоке истине у овим простим речима. Све што је написао Дени о овој великој епоси чешкога народа, пуној славе и страдања, носи овакав отпечатак. Оно диже заспале духове износећи јуначку, витешку и напредну борбу предака; оно зове на нове подвиге, на нову борбу светлости са мрачњаштвом. Ето зашто је Чесима било тешко и немогућно да свестрано изнесу дела својих предака и зашто је Дени учинио својом објективношћу, слободом, пуном слободом свога испитивања, велику услугу чешкоме народу. Зато је његово велико дело *Fin de l'indépendance bohême*, које је изашло у две књиге у Паризу 1890 год., превео Јиндржих Ванчура на чешки језик и издао у Прагу већ 1893 год. У посланици коју је чешки парламенат упутио Дени-у одмах после ослобођења, истиче се нарочито овај значај Дениевих дела врло речито и одушевљено.

Дени је продужио и даље да прати судбину чешког народа; у двема опширним књигама *(La Bohême depuis la Montagne Blanche)*, он је дао време победе цркве и апсолутизма аустријског у Чешкој и велики препороћај чешкога народа.

Француска Академија, досуђујући по други пут своје награде делима Дениевим, овако се одазивала — преко свога референта — о овоме делу: „Ово васкрснуће једног народа без револуције, без битака, само моралним напором и неослабном вољом, несумњиво је један од најлепших призора које нам пружа историја. Дени је осетио његову величину и умео ју је представити."

Историја чешког народа одвела га је у историју Аустрије и Немачке. Три његове књиге о Немачкој *(Немачка од 1789 до 1810,* Париз 1896, *Немачка од 1810—1850*, Париз 1899, и *Немачка од 1852—1871)*, затим његова сарадња на великој *Histoire générale* Лависа и Рамбоа, показују

колико је он дубоко савладао историју целе Средње Европе, а нарочито Аустрије и Немачке. То му је давало необична знања за познавање словенских проблема, и може се без претеривања рећи да је ретко ко са толиком компетенцијом, са тако сређеним погледима, освештаним, пречишћеним и утврђеним радом од неколико деценија, говорио о свима словенским народима, као овај професор модерне историје у Париском Универзитету. За своје научне заслуге изабран је Дени 1912 год. за дописног члана Српске Краљевске Академије Наука.

*

Целу спрему своју и све богато своје знање, он је почетком рата ставио у службу своме народу. Он је сматрао да ће му на тај начин највише помоћи, ако испита прилике створене ратом, и ако одреди шта највише одговара дубоко схваћеним интересима Француске. „Мојим пријатељима Словенима, говорио је он, није непознато — и ја им то никад нисам крио — да је моја главна брига — и ја бих рекао једина — била увек величина и снага отаџбине. У данашњим приликама (ово је Дени говорио априла месеца 1917 године), таква изјава изгледа толико природна да се може сматрати као непотребна. Али далеко пре рата, ја сам увек понављао и учио да народ нема никада права да се жртвује због туђина, ма како сама ствар била правична и племенита; његова дужност је да мисли пре свега на своју независност, на своју сигурност и на свој духовни и материјални напредак. Суревњиву и непрекидну одбрану његове индивидуалности намећу му и дужности према човечанству...“

Полазећи одатле, Дени одмах у почетку рата, већ 1915 год., јасно формулише шта налажу Француској императивни захтеви самоодржања према централним силама.

1. Austria delenda est. Аустрије мора нестати. Она је вековни помагач пангерманизма, она је његова предстража на Балкану, веза са Софијом, Цариградом и Малом Азијом. То мора престати. Без Аустрије Немачка није више толико опасна. Али према Немачкој је потребно и нарочито осигуравање.

2. Да се Немачка не би вратила својим амбициозним плановима који су бацили цео свет у несрећни рат, потребно је подићи на њеној јужној граници државе које ће пратити, у свом властитом интересу, сваки њен покрет у том правцу.

3. Материјала за такве државе има, у Чешкој и Југославији. Сва прошлост тих земаља, њихова љубав према култури, њихова љубав према слободи и отаџбини, њихова вредноћа и оданост савременим методама рада и принципима којим се и француски народ одушевљава, — све то показује да су оне кадре да створе правилан државни живот и да су позване да узму угледно учешће у човечанској култури.

Утврдивши тако основне принципе, и са реалне тачке гледишта француских интереса и оправданости и правичности њихова остварења,

Дени је имао право ка своме циљу. Све што је знао о прошлости и садашности Чехословака и Срба, Хрвата и Словенаца, осветљавало му је пут ка томе циљу, и он је само желео да све то у што ширем обиму продре у француске масе, да би оне у тренутку решавања тешких проблема знале брзо да се оријентишу и да нађу решење.

Данас, када су се ови захтеви испунили, и када изгледа свакоме да друкчије није могло бити, ови револуционарни постулати не изгледају да су особито смели. Али се треба вратити за часак у скорашњу прошлост и сетити се како је велики број и мале и велике публике, и дипломата и државника, сматрао такве захтеве као утопије, и како је данашњи председник Чехословачке републике Масарик ишао од једног до другог политичара, носећи им своје Memento и тражећи да се прену од индиферентизма који су показивали према дефинитивном и радикалном решењу питања, које је било једино право решење, и које је са њим и са нама исповедао Дени.

И поред тешких прилика, Дени се ниједнога тренутка није дао поколебати. Исписавши горње захтеве са великом енергијом и бранивши их пуне две године, Дени је говорио 1917 године са меланхолијом човека који је извршио своју дужност до краја:

„То је наша застава. Ако испадне из наших ослабелих руку, ми ћемо бити мирни: стара земља француска узалуд ће бити пустошена германском фуријом, они је могу колико хоће обесвећавати својим злочинима, њихово немоћно беснило неће јој одузети плодност. Бесмртна и ведра мајка родиће нове борце који ће разнети нашу мисао и остварење је са више дара и успеха“ (*La Nation tchèque*, 1917, 374).

Када је утврдио, одмах у почетку рата, да егзистенција Француске захтева самосталност Чехословачке и Југославије, он је одмах извео и даљи закључак: да те земље морају бити солидне творевине. Све што је ишло на то да се оне ма у ком правцу ослабе, ишло је, по његову мишљењу, и против Француске, и Французи су, пре свих осталих, дужни да пазе да се то не деси. Ако се може рећи да је основно питање о независности Чехословачке и Југославије била његова главна брига у почетку рата, доцније, све што су се догађаји више компликовали, за њега су ницали нови задаци, да се то основно решење невештим извршењем не компромитује. Ми га, за све време рата, видимо на делу.

Одмах у почетку рата чешки политичари, а међу њима на првоме месту професор Масарик, поверили су Дени-у директорство листа *La Nation tchèque,* чији је први број изашао 1 маја 1915 год. Наравно, у поузданије руке тај велики и деликатни посао они нису могли ставити. Две пуне године водио је тај часопис Дени, док га није заменио новим предузећем, још већим по замисли, *Le Monde Slave*, у којем су обухваћени сви словенски народи, и који је излазио такође две године, 1917 и 1918. *La Nation tchèque* продужио је да издаје љубимац и ученик Дени-ев,

Е. Бенеш, тадашњи главни секретар „Националног савета чешких покрајина“, Масарикова десна рука за време рата и данашњи министар спољних послова у Чешкословачкој.

Тако је Дени за време рата ишао од једног посла другом, и поред седамдесете године живота, руководећи се свугде истом идејом: да се Француска мора у даљем развитку свом, после рата нарочито, ослонити на словенске земље, нашу земљу, Чехословачку, Пољску и Русију. Проучавајмо, вели он, наше пријатеље; ако хоћемо да са њима искрено говоримо, ми им морамо знати добро и историју, и тежње, и књижевност, и потребе, изворе и производе; треба дати солидну, стварну базу данашњим неодређеним и сентименталним пријатељствима.

Далеко би ме одвело када бих хтео да пратим развитак погледа и рада Дени-ева у свима правцима; али морам поменути да се и даље у томе целокупном раду провлачи као црвени конац најближа, најинтимнија брига његова да судбина Чехословачке и Југославије не буде у великом метежу стављена у опасност. Када је требало расправити питање о односима према Словацима, Дени пише књигу о њима, и доцније, када је требало расправити питање о Немцима у Чешкој, Дени стаје одлучно на страну Чеха, као што је то било и једино могуће за сваког оног ко је желео прави напредак и развитак ове земље.

*

Исто тако је Дени пратио све што се тицало наше земље. Истина, он о њој није написао онолико монументалних дела колико о Чешкој, али ју је исто толико волео. Овај човек хладне спољашности, врло резервисан у својим разговорима, пуританац у животу, чинио је на посетиоце своје утисац уравнотежена мислиоца, врло одмерена и закопчана. Многи, када су читали његова дела, друкчије су га замишљали; и ко га је после тога посећивао у Rue Michelet, у његовом кабинету, чији је један цео зид био заузет великом сликом вароши Прага, поклоном Прашке општине пријатељу чешкога народа, осећао је мало разочарење. Али они који су га ближе знали, знали су да је Дени у ствари онакав какав је у својим делима. Под хладном спољашњошћу прикривала се необична осетљивост и пријемчивост за утиске. И ако је хтео увек да докаже да је све што је говорио о нашој земљи истицало из пуног уверења, да је то само у интересу Француске, и да он говори једино као француски патриот, ипак се увек осећало да он наш народ дубоко воли. Како друкчије да објаснимо све оно што је Дени у корист нашег народа предузимао и написао. Ја мислим да нећу претерати ако речем да ниједан странац није заједно са нама толико преживљавао све перипетије рата и све перипетије конференције мира колико професор Дени. Нема ниједног догађаја који му није истргао какав одзив увек пун сугестивности, разумности и оног дубоког разумевања ствари, које одликује

сва његова дела. Ми смо с њим говорили потпуно искрено, „de plein coeur", „од свег срца", како је он говорио. И сматрали смо догађаје који се тичу наших двеју отаџбина за заједничке.

Међу четири књиге које је Дени издао за време рата, *La Guerre, Les Slovaques, L'Allemagne et la paix*, прво место заузима *La Grande Serbie* (1915 г.). Он је њоме отпочео нову колекцију дела под називом *Bibliothèque d'histoire et de politique*, и у предговору, који представља неке врсте грађанску и научничку исповест, он вели, заборављајући да о себи говори, да „хоће да објасни Французима који воле Србију а не знају зашто, да је њихова љубав оправдана, и да покаже све разлоге српскога успеха који је задивио свет и српског хероизма који је подигао општи ентузиазам".

La Grande Serbie није систематска историја Србије; то је велико, на 336 страна, речито, увек документовано историско објашњење и образложење савремених догађаја. Из прошлости је узео Дени оно што има значаја за савремени живот, што се у њему продужава. Цела књига је написана зато да се покаже да наше уједињење „налаже политичарима историја и етнографија; да је оно резултат развитка националне свести народа који у току векова, сталним и једнодушним напором, тежи ка јединству", да је то уједињење неопходност европског мира и један од услова мира и сигурности Француске.

У даљем своме раду, и у *Nation tchèque*, и у *Monde Slave*, и на састанцима политичара и националних радника који су бивали сваког четвртка и којима је Дени председавао, у својим јавним предавањима, у многобројним јавним манифестацијама за Савезнике, за нас, за друге потиштене народе, Дени је находио увек нове снаге, нових аргумената и новог материјала да одбије по нешто од нас, да понешто расправи што се нас тицало. Самим догађијима Париз је био одређен да буде центар свега што се тицало рата. Као на каквој великој берзи, тако су у јавном мишљењу Париза пролазиле различне вредности и Париз им је обележавао прави значај. На томе месту имати Дени-а на бранику својих интереса, значило је много.

Када је Србија пропала, Дени је на скупу у Сорбони, у присуству Председника Републике, 1 фебруара 1916 год., узвикнуо: „Гледајући ову катастрофу, једну од најтрагичнијих које је историја икад забележила, самртничка мука стеже нам душе, у толико више што се са њом меша потајна грижа савести" *(Nation tchèque,* I,. 19). Одбијајући одговорност за ову страшну несрећу српскога народа од народа француског, који није био испод задатка који га је очекивао у рату и који не би допустио да до ње дође, он другом приликом вели: „Пред овом жалосном катастрофом, овим истинитим пркосом провиђења човечанском разуму, многи је савезнички министар морао уздрхтати од језе гриже савести: тешка је одговорност оних државника чије су несигурне комбинације

или издајничка одуговлачења довела до овако неисправљивих резултата" *(Le Monde Slave,* 5, стр. 700).

Он је бранио са сваке стране од напада наш народ. Познато је колико се Аустрија трудила да баци кривицу за светски рат на званичну Србију и колико би таква оптужба шкодила интересима нашег народа да није, одмах у почетку, одбачена од нас и наших савезника. Тешко је рећи ко највише у том правцу има заслуга, али се и ту чуо глас Дени-ев, увек звонак и чист. Када су Бугари хтели својим старим везама да подстакну своје некадашње пријатеље у Француској, као што су успели да учине у Енглеској, да се о њима говори као жртвама цара Фердинанда и српске грамжљивости, Дени је у чланку *La Bulgarie et la diplomatie alliée* показао сву дубину јаза који дели француски народ од бугарског и све бесциље пренемагања бугарских агената и њихових покушаја да изазову код француске публике какву болећивост према својој судбини. И ми можемо заиста тврдити да су Французи у том правцу, и ако је многе од њих везивало старо пријатељство са бугарским народом, умели да оцене сав значај измене која се извршила, и да своје старо пријатељство не везују за рушење онога што је добивено толиком крвљу француског и српског народа. Бугари се никад више нису могли у овим круговима дићи. Када су покушали за време конференције мира, засипајући десетинама књига, брошура, мемоара и свачег другог, сваког ко се интересовао овим питањима, да докажу да имају права на попустљивост од стране савезника, јер су прекинули својевољно рат, опет се чуо Дени-ев глас: „Бугари су се предали зато што су тучени, онако исто као што су Немци тражили примирје у очи сигурне војничке катастрофе. Бугаре нису победили дипломати, већ француски и српски војници". То је била општа тачка гледишта француске интелигенције у ово време.

Али било је још једно питање, питање нашег и француског односа према Талијанима. Дени је и ту заузео одлучну позицију. Њему је изгледало да ће своју мисију извршити само тако ако се заузме да победи она страна на којој је правда и истина. Одајући велику хвалу талијанском народу за поднесене жртве, признајући све лепе особине његовој култури, толико блиској француској, и по духу и по старости, он му није могао дати за право тамо где је талијански народ тражио очиту неправду. Он је апеловао на најбољи део талијанскога друштва да не ствара клицу нових ратова, он је осећао тугу видећи да народ који је он волео и којему се дивио, допушта да га компромитују рђави саветодавци. Када је после примирја чуо да талијанска војска заузима крајеве који су српскохрватски и словенски, његова душа је до дна уздрхтала, и он је одржао у *Foi et Vie* један говор, *Du Vardar à l'Istrie,* којим је евоцирао, својим пластичним језиком, све покрајине наше од једног краја наше земље до другога, и ставио пред публику злочин

који хоће Талијани над њима да изврше, са таком силином да се публика дуго није могла повратити од овација српском народу и седом научнику...

Далеко би ме одвело када бих хтео да изређам све што је Дени-у овом правцу предузимао. Он је био неуморан. Наша ствар постала је његова лична, и сваки ударац нанесен нашем народу побуђивао је Дениа да га са два ударца одмазди. Када је Шарл Риве написао књигу о Југославији по површним утисцима које је на своме брзом путу добио, и када је изгледало да је та књига, и поред Ривеових супротних тврђења, наперена против уједињења нашега народа, Дени се спремао одмах да му одговори. Материјал је већ био сакупљен, и требало је да се неки подаци на лицу места провере... Њу би сада заменила друга књига о нашем народу коју, на жалост, није могао више написати...

*

Ово је у кратким потезима рад професора Дени-а. У целом животу, у целом раду свом, он је син Француске. После несрећнога рата од 1870 године у којем је и Дени учествовао као војник, цела генерација француских историка окреће се Словенству. Ниче цела школа француских слависта у којој Дени заузима почасно место.

Али радећи у библиотекама, проучавајући прошлост словенских народа, сви они мисле на будућност своје земље. 1870. година и Дени-у није давала мира, као ни толиким другим генерацијама Француске, покрећући у њему све нове и нове планове и дајући му све нову снагу. А када је дошао час разрачунавања, он је сву своју снагу и све знање ставио на расположење отаџбини. Извукао је све аргументе из свога педесетогодишњега научнога рада, скупио је и на видело изнео све што му је давала наука којој је више од пола века одано служио, да би доказао право Француске на одузете од Немаца области и да би јасно утврдио да су животни интереси Француске да Чехословаци и Југословени, Срби, Хрвати и Словенци, образују слободне и снажне државе које би у пуној мери одговарале њиховим јасно одређеним индивидуалностима.

Професор Дени је својим животом и својим радом дао тип оних људи који стварају братство међу народима. Он није силазио са висине старе и прослављене нације да суди малим народима, да им судбину одређује и расправља њихова животна питања по вољи случајне или тренутне политичке конјектуре, већ је радио заједно са њима, трудио се годинама да уђе у све тајне њихове прошлости и све загонетке њихова данашњег положаја. И када је дошао одсудни тренутак, за њега није било тајни. Он није могао мислити и тада друкчије него ранијих година: никакви утицаји, никакви разлози компромисног карактера нису га могли покренути да и за длаку одступи од онога што је истина и његово уверење.

Тако се развија оно узајамно поверење међу народима које је најјачи и најтрајнији савез међу њима; Дени је био један од славних твораца такве узајамности француског и српског народа...

Али сам Дени је добро знао како су ретки такви људи у свету, а осећао је да без њих нема праве и осигуране будућности међу народима. Он се, свакодневно, могао уверити из дневних листова са каквом се невероватном површношћу говори о најтежим питањима иностране политике, и како су често најсветији интереси једног народа жртва каквог полуписменог сарадника новина, којему је често мање времена требало да се упозна са каквим питањем него што му је било потребно да напише о њему свој суд, који је катkада ишао чак до стубаца полузваничних органа...

То је Дени-а, као и све друге праве Французе, дубоко болело. У пријатељским разговорима о будућим односима међу нашим земљама, мисао Дени-ева и свих сарадника на узајамности међу нашим и француским народима, била је да се у Паризу створи центар за проучавање Словенства, који ће методима француске науке, духом француске нације, на свагда узети тај благородни посао из руку других иностранаца и створити у Паризу школу не само узајамног познавања, него и љубави и пријатељства међу француским народима и Словенима. Тако је поникао *Institut d'études slaves* у Паризу, „Институт за проучавање Словенства", којему је први директор био Дени, а чија су прва два одељка, чија су крила била југословенско и чехословачко.

Објашњавајући његов задатак својим сународницима, Дени је о њему овако говорио:

„Институт за проучавање Словенства, радећи на величини и слави отаџбине, груписаће око себе пријатеље које му је задобио геније француских писаца и оданост француских војника. Његов је циљ — мир; његове су погодбе — интимна и искрена сарадња свих оних који су, како код нас тако и код Словена, прожети уверењем да се Немачка може само тако уразумити, ако њеној срџби и њеним надменим шимерама ставимо на супрот неприступну преграду ненарушених савеза; његово је средство — наука, а његова је девиза — Истином ка Светлости!"

Ово нису фразе и декламације. У овим неколиким речима Дени је цео, са целим својим животом и целим својим радом. Он никада науку није делио од живота, мисао од рада, истину од њене примене. Институт је инкарнација таквог схватања живота. Он има да нам ствара нове Дени-е. Чувајмо га као завештање Дени-ево.

Дени-у не би суђено да развије свој Институт, исто онако као што му не би суђено да оствари друге своје намере, којима би у миру продужио онај хумани рад који је вршио са много успеха и пожртвовања за време рата.

Али и ако је живот његов прекинут још у пуној акцији, и ако је

он још обећавао нова дела, професор Дени је у потпуности извршио свој дуг човечанству, служећи одано целог свог века идеалу правде и истине који је ставио као циљ своме животу. Презирући насиље и осећајући дубоко са онима који су потиштени, он је пружио своју помоћ нашем народу онда када је био у невољи, стичући му пријатеље и у својој земљи, и изван ње докле је год његово лепо име допирало... Наш народ, одајући му своју искрену захвалност за то, одавно је унео професора Дени-а у ред првих бораца и другова својих за своје ослобођење. А његова светла успомена, која ће надахњивати и његове пријатеље, и његове ученике, и његову последњу творевину, његов Институт, држаће и нас, који смо га познавали, дубоко поштовали и волели, и наш народ, који уме добро ценити, у сталном уверењу о великим и хуманим особинама француског народа.

А. БЕЛИЋ

СРЕДЊЕШКОЛСКИ КЛАСИЦИЗАМ
У СЛУЖБИ НАУКЕ

Код нас ће у брзо опет бити речи о положају класичких језика у средњој настави. Нашој новој држави предстоји уједначење просветног законодавства. Тиме ће се наићи и на законе о средњим школама, на неједнаке наставне програме, па и на класичке језике у тим програмима. Код нас у Србији ми данас имамо, бар у пракси, само гимназије с једним класичким језиком, то јест с латинским. Међутим, у Војводини, у Хрватској и у Словеначкој, уче се у гимназијама и грчки и латински језик. Како ћемо се ту сложити? Шта ту треба узаконити?

Питање о средњешколском класицизму је, као што се зна, врло старо. Оно је европско, а не само наше. Свуда, па и код нас, има странка „за“, и странка „против“. У предратној Србији ова је друга надјачала ону прву. И сам латински језик одржао се у српским гимназијама више по угледу на иностранство, и као концесија једној општој европској традицији, него ли по неком програму. Сад после рата, у Србији се, ма и привремено, практиковала и гимназиска матура без ијединог класичког језика.

И у осталој Европи, па и код нас, копља су се између ових двеју странака поглавито ломила око васпитне вредности класицизма. Класичари су доказивали да је њихов предмет чудотворан камен мудрости за естетичко, морално и умно васпитање човека, најодабранија храна за душу и најбоља гимнастика за мозак. Противници су на супрот томе истицали васпитну вредност живих језика и „реалних“ наука.

Мене се овде не тиче та васпитна страна класицизма. За њу се могу питати наши педагози и филозофи. Има једна друга страна целога проблема, којој посвећујем овај чланак. Као што сам већ у наслову чланка наговестио, мислим на неопходност знања класичких језика за рад на науци. Колико знам, нико ни у иностранству ни код нас није расправљао питање с те стране. Можда зато што је ту све јасно, и што тако рећи нема шта да се расправља. Међутим, због тога се та страна често превиђа, нарочито код нас. Неће, дакле, бити с горега да се баш о њој поразговарамо.

По неко ће се зачудити какве ја то научне циљеве замишљам у средњој настави, где главну улогу игра опште образовање. Али средња школа је за ретко кога ученика последња и завршна школа. Између осталог, и универзитети добијају своје слушаоце из средњешколаца — из оних који су положили „испит зрелости“. Средња настава, дакле, стоји у органској вези и са вишом универзитетском наставом. Универзитетима пак није само задатак да студенте снабду готовим знањима из ове или оне струке. Задатак је универзитета и то да даровитије између студената оспособе како би они после, личним научним радом, производили и сами нова научна знања. Тако је свуда, па и код нас. То изреком тражи и наш универзитетски закон. Јер сваки се образован народ данас труди да не буде само увозник науке из иностранства, него да и сам учествује у међународној научној утакмици. Свакоме је, дакле, таком народу стало да му његови научни заводи стварају и обнављају домаћи научни подмладак. Но та се задаћа отежава, па и онемогућава универзитетима, ако им средње школе шаљу ученике који нису већ унапред наоружани неопходним оруђем за научне послове. Очевидно је да се студенат на универзитету не може уједно и удубљивати у своју струку и немати тако рећи кључеве од те струке. Такви су на пр. кључеви модерни језици, без којих се не да завиритн ни у једну универзитетску науку. Такви су кључеви и мртви класички језици, ако не за све, а оно за велики број универзитетских струка. Према томе, бар они студенти који се мисле одати тим струкама и обрађивати их доцније у животу, морају донети још унапред, то јест још из средње школе, знање та два мртва језика.

Класички језици требају, сем „класичарима“, још и филозофу, историчару, етнологу, географу, лингвисти, књижевном историчару, археологу и историчару уметности, правнику, богослову, и т. д. Разуме се, није говор о онима од тих стручњака који се баве само грчком и латинском филозофијом, грчком и латинском историјом, и т. д. То су опет „класичари“, само разних врста. Ја овде имам на уму баш оне од поменутих стручњака који проучавају модерне културне народе, њихову филозофију, њихову историју, и т. д. А понајпре имам на уму нашу српску националну науку. Реч је, дакле, о знањима којима свака цивилизо-

вана држава, па и наша, придаје првостепени и сасвим актуелни значај, како на универзитетима, тако и у научној књижевности.

Откуда ту потреба за туђим и умрлим класичким језицима? То долази у главном из два разлога:

1) Због безбројних грчки и латински писаних споменика, не само старих, него и средњевековних, па у неколико и новијих, који се тичу и модерних народа, било као извори о њима, било чак као њихови властити умни производи; и

2) Због силних трагова из живота Грка и Латина у животу модернога света. При проучавању тих трагова настаје сваки час питање како је та и та ствар стајала у грчкој и латинској старини. А то значи да се и ту мора оперисати с грчким и латинским речима, текстовима, речницима, и т. д., то јест са грчким и латинским језиком.

Да би се схватило откуда толики извори о модерним народима на грчком и латинском језику; откуда код тих народа чак и домаћи споменици грчки и латински; откуда у модерноме животу трагови из грчке и латинске прошлости, — ваља се сетити да ми овде имамо посла с двема нацијама, с двама језицима, с двема књижевностима, и у опште с двема цивилизацијама које су још од старога века, па кроз низ столећа, терале највишу светску кариеру.

Још у староме веку, и Грци и Латини истакли су се као најобразованији народи на земљи. Уједно, они су још од тада дрмали и огромним светским царствима, као што то беше македонско и римско царство. Грци уз то беху и ненадмашни светски трговци. И једни и други су још од онда раширили свој утицај, па и свој језик, на далеко по иностранству. Они су још тада дошли у прве додире са модерним расама европским. Они су још од тада почели писати о тим расама у својој високо развијеној књижевности. Они су још тада послали прве зраке своје културне светлости у модерни свет.

У средњем веку, језик и књига Грка и Латина постадоше још куд и камо важнијим за модерне народе. А грчка и латинска цивилизација продре у то доба код њих тако рећи до саме сржи њихове. У тако званој великој народној сеоби, модерни народи дођоше сами Грцима и Латинима ближе на мету. Они провалише дубоко у грчке и латинске области, Германи код Латина у западну Европу, а Словени код Грка на Балкан. Но и Грци и Латини беху сад освештали свој језик, своју књигу и своју културу неодољивим крстом. Они су већ поодавно имали сваки по једну велику централу за власт крста на земљи. Код Латина то беше „универсално“ римско папство, а код Грка Византија, наследница римске империје, с крштеним „римским“ императором, који је сад говорио грчки, и с „васељенским“ грчким патријархом у престоници Цариграду. Папство сад покрсти све Германе, па и један део Словена. Оно поста и њихова врховна црквена власт. Оно им наметну и свој ла-

тински језик као њихов црквени и књижевни језик. На тај начин, сви модерни народи, који су примили хришћанство и црквену писменост из Рима, писали су после кроз цео средњи век и своје домаће споменике на мртвом латинском језику, место на својим живим говорима. Сем тога, с латинским крстом и с латинском књигом изли се код тих народа и цела остала хришћанска латинска култура. Уједно, Византија је распрострла своје грчко хришћанство и грчку хришћанску културу код балканских и руских Словена. Истина, она није ту могла натурити, као папство на западу, ни непосредну црквену диктатуру своју, ни свој грчки језик као црквени и књижевни. Словени, који су се покрстили из Византије, благовремено су извојевали од Грка своје автокефалне државне цркве, са домаћим свештенством и са словенским језиком у цркви и у књизи. Па ипак, и ти су Словени писали по који пут у средњем веку на ондашњим светским језицима грчком и латинском. Међутим, што се тиче грчких споменика у самој Византији, они су у много већој мери од старих грчких споменика права ризница сваковрсних вести о готово целокупном модерном свету, нарочито о односима између тога света и Византије, који су се сад тако умножили. Грчка књига губи ту вредност светског извора тек на прагу средњевековне периоде, кад је и грчка слобода пропала.

И тако, Грци и Латини извршили су у средњем веку ни више ни мање него духовно освојење целе Европе. Њихово писмо, њихов књижевни језик, садржина њихове тадашње цивилизације, постали су својином и модернога света. Чак и њихова старинска расна мржња, претворена у средњевековно доба у верску, и завршена коначним верским расцепом између њих у 11 веку, пренела се у том верском облику и на модерни свет. Европски народи се и данас по тој туђој мржњи деле на завађене логоре, као што су латинско-католички и грчко-православни логор.

Али као да је све то било мало, јелинизам и латинштина уткали су се и у новоме веку читавим сплетовима још и других нерава у живот модерних народа. У средњевековној периоди, Грци и Латини дали су тим народима поглавито своју тадашњу хришћанску цркву и црквену просвету, а не своју претхришћанску многобожачку цивилизацију. С овом ранијом цивилизацијом грчки и латински свет био је и сам прекинуо, још од како је на заходу старога века прихватио јеврејско хришћанство. Но у предзорје новога века, гениje те древне, те „класичке“ образованости грчко-латинске васкрснуо је испод толиковековне хришћанске плоче, па се опет појавио у једној од двеју „класичких“ земаља, — у колевци старих, класичких Латина, Италији. Под његовим предводништвом, ступили су Италијани, па онда и други западноевропски народи, а поред осталог и наши градови у Далмацији, у велико доба хуманизма и ренесансе. Средњевековни *црквени* идеали, које су Грци и Латини средњега века пресадили и у осталу Европу, бише оборени. Место тога,

модерно друштво на западу би задахнуто *световним* идеалима старих многобожачких Грка и Латина. На супрот средњевековној црквеној схоластици, црквеној књижевности и црквеној уметности, које су дотле потпуно господариле у модерноме свету, васпостављена је старовековна грчко-латинска световна филозофија и у опште слободна наука; поникла је бујна световна књижевност, на живим модерним језицима, а у древним грчко-латинским оквирима; родила се опет и стара грчко-латинска драма, заједно с позориштем, које је црква држала затворено кроз цео средњи век; обновљене су и остале врсте световне уметности, по старовековном грчко-латинском укусу. Једном речју, сва духовна производња овога хуманистичког и препорођајног покрета добила је класички грчко-латински печат. Уједно, образованији кругови одали су се са заносом класичким студијама. Са свих страна прикупљани су забачени стари рукописи класичких писаца у грчком и латинском оригиналу. Маса грчких рукописа купована је од византиских Грка, који су бежали на запад после пада Византије под Турке. Полагани су темељи данашњим великим збиркама класичких рукописа, којима се сад диче поједине западноевропске библиотеке. Поникла су прва критичка издања класичких текстова. Настала је жива утакмица да се на старим латинским писцима изучи чист језик Цицеронов, место искваренога латинског у средњевековној црквеној књижевности. Употреба латинског језика у књижевној радњи готово је још више порасла него ли у средњем веку, ма да је сад латински језик поделио царство у писаној речи са живим модерним говорима. Латинским се језиком сад није служила само црква, теологија, разне званичне канцеларије, и т. д., у својим списима и документима, него и новорођена слободна наука и филозофија у својим трактатима. У љубави према том мртвом језику слагали су се и црква и нови хуманистички правац, ма да су се иначе потпуно разилазили у културним тежњама. У исто време дала се препорођена западна Европа и на живо студирање старогрчког језика. По неки су чак писали на том језику. Из јавнога живота хуманизам се зацарио и по школама. Новоиздани класички писци заведени су као један од најглавнијих школских предмета. Од тада се управо и датира класицизам школске наставе, који је све до у 19 век био камен темељац школског образовања и васпитања.

Ето, дакле, колико је грчко-латинска старина чак и из гроба утицала на модерни свет, и колико се дубоко упила у читаву једну периоду живота модернога света из самога новога века. Па ни то није био последњи пут. Западни модерни народи су и у најновијим столећима, нарочито у 18 веку, погледали још по једанпут на мртву класичку прошлост, и поново се њоме одушевили, нарочито у својој књижевној производњи. Запад има и из тих најновијих времена своју тако звану „псевдокласичку“ литературу. Имамо је и ми Срби. Но то је сад био задњи опроштајни поглед. У 19 веку модерни се свет већ почео осећати

као духовно одрастао, и стао је критиковати старинске грчко-латинске идеале. Под предводништвом своје ојачале позитивне науке и својих нових књижевних струја, он је стао тражити себи путеве и у напред, а не само у натраг. Тек тада је потражена и у школи она златна средина између „хуманизма“ и „реализма“, коју данас видимо у најнапреднијим модерним државама, а која води рачуна и о потребама духовних наука, и о потребама „реалних“ струка.

Из овога што је довде речено, читалац може и сам слутити колико су споменици, писани о модерним народима, или и од самих тих народа, на грчком и латинском језику, многобројни и разноврсни. Јасно је и то колико су духовне везе модернога света са старим и средњевековним грчко-латинским светом дубоке и многоструке. А ја, као што сам већ споменуо раније, оснивам баш на тим двама разлозима потребу учења класичких језика. Но да извршимо, ако се смем тако изразити, и једну рачунску пробу. Да пођемо од науке до науке, како смо их горе побројали, и да видимо у којој мери свака од тих наука, за област модернога живота који проучава, има посла с оним писаним споменицима и с оним неписаним везама, па с тиме и с класичким језицима. Разуме се да ја као стручњак, а не енциклопедиста, нисам и у другим струкама код своје куће, те нећу свуда моћи дати неке потпуне слике. Наводићу само оно што још није избледело у мом општем образовању, и што ми у овај мах пада на ум.

Шта на пр. филозоф који се поглавито интересује за модерну филозофију, налази код модернога света написано на класичким језицима? Какве утицаје грчког и латинског филозофског мишљења на модерно има он да размршава? Можда не бих требао ни да трошим речи о тим стварима, које су сваком образованом човеку познате као најобичније истине. Толики великани модерне филозофије, почевши од оца њеног Декарта па све до Лајбница, писали су своја епохална дела на латинском језику. А што се тиче веза у садржини, сваки уџбеник историје филозофског мишљења људског понавља нам да модерна филозофија, све до позитивизма и еволуционизма 19. века, почива на темељима старе грчко-латинске филозофије; да је то управо једна иста филозофија, једна целина; да су читави модерни филозофски системи само величанствене разраде основних мисли из филозофије старих Грка и Латина, и т. д. Шта више, у по неким филозофским областима модерна филозофија стоји и дан дањи још увек онде где су у тим областима стала та два стара народа. Све то натерује модернога филозофа да се обавештава о старој грчкој и латинској филозофији, о њеним великим творцима, о њиховим списима, о њиховим схватањима и појмовима, о разним грчким и латинским филозофским терминима, схемама, изрекама, и т. д. Ако он због тога и не мора увек ићи на грчке и латинске оригиналне текстове, њему ваља прочитати по штогод из данашње стручне литера-

туре, или бар загледати у какав филозофски речник. Међутим, ретко која од тих данашњих књига не претпоставља бар какво такво знање класичких језика.

Кад је овако у филозофији, шта тек да кажем о етнологији модерних народа, о њиховој историји, о историској географији модерних земаља и о другим сличним историским дисциплинама? Све те науке почивају једним огромним делом својим на писаним *изворима*. А ми смо видели напред какво море грчких и латинских извора постоји о модерноме свету од старога па до у нови век. Ти су извори разнога порекла. Тако, амо спада све што су о модерним народима написали стари и средњевековни Грци. Ту су, даље, и толики извори старих Латина, догод се о Латинима може говорити као о нечем засебном од новијих латинских (романских) народности, које су у току средњега века постале стапањем западноевропског латинског живља са његовим германским освајачима. Сем тога, ту су и средњевековни, па и новији, *црквени* извори на латинском језику: из папске канцеларије, из разних других канцеларија католичке цркве, из католичких манастира, и т. д. Напослетку, ту је и безброј латинских, па и нешто грчких, *световних* извора самих модерних народа, од како су и они у средњем веку научили читати и писати, једни од Грка, а други од Латина. Мислим на латинске изворе из владалачких и других световних канцеларија код западноевропских католичких народа, и на световне писце тих народа. Јер споменули смо на своме месту да је на западу и тај свет без мантије писао све до краја средњега века, па донекле и у новоме веку, на латинском књижевном језику своје католичке цркве. Мислим такође и на оно мало грчких, па и латинских, докумената, што је у средњем веку издано из владалачких канцеларија источно-словенских држава. А могу додати да ми источни Словени имамо из средњега века на грчком језику и по неки *црквени* извор домаћега порекла. По књижевној врсти, ове гомиле грчких и латинских извора о модерноме свету обухватају историске и географске списе, летописе, уговоре, повеље, натписе, записе, и т. д. У погледу садржине, ти нам извори дају најразноврснију научну грађу, која спада у струке о којима је овде реч, а тиче се модернога света. Да није тих извора, ми не бисмо знали за низ политичких и војничких дела модерних народа, за низ њихових личности и установа, за низ њихових данас ишчезлих обичаја, за постанак и даљи развитак многих њихових насеља, и т. д.; једном речи, за безброј важних, и често пресудних момената њихове судбине и каријере. Узмемо ли у обзир прва времена, то јест док модерни свет није још био писмен, та грађа има вредност првих и најстаријих писмених података које у опште модерни народи имају о себи, и кроз коју готово први пут излазе на светлост науке,

Но да не дуљимо више о овој тако јасној истини. Боље је да се запитамо требају ли нам класички језици у историји, етнологији и т. д.,

не само због извора, него и због каквих год остатака грчке и латинске прошлости у новим областима модернога живота којима се те научне гране баве. И из тога разлога потреба за класичким језицима је у тим струкама тако исто огромна као и због извора. Као што смо горе тумачили, Грци и Латини, нарочито у средњем веку, укрстили су се у великој мери чак и крвно са модерним светом. А то је укрштање узело још куд и камо замашније размере на духовном пољу. Што смо на поменутом месту рекли у опште, то вреди и за групу факата за које се интересује историја, етнологија с етнографијом, историска географија, и томе слично. Може се без претеривања тврдити да је грчки и латински утицај готово преобразио модерне народе у свима тим правцима. Колико је на пр. измењена првобитна прадедовска душа модерних народа само грчким и латинским хришћанством! Споменимо и безбројне грчке и латинске културне потребе, обичаје, навике, сујеверице, врсте послова, начине вршења тих послова, разне предмете и артикле домаћега грчког и латинског живота, и т. д., и т. д., који су се уплели и у живот модернога друштва. Даље, Грци и Латини су засновали небројене модерне европске градове и насеља, која и данас постоје, често баш под некадашњим грчким и латинским именима. Они су крстили масу европских брда, река, долина и других природних ствари на европском континенту. Исто тако, они су својим утицајем врло знатно променили првобитна политичка стања модерних раса и племена. И т. д. Значи да се и у области наука о којима сад говоримо, на сваком кораку наилази на грчки и латински прст, па с тиме на грчки и латински језик.

(свршиће се)

Д. Н. АНАСТАСИЈЕВИЋ

ПРОСВЕЋИВАЊЕ ОДРАСЛИХ

I

Кад о питању око чијег решавања практично радимо, и још једанпут почињем писати, чиним то поводом новинских вести о одлукама академског савета београдског универзитета које се тичу „најинтензивнијег рада на просвећивању што ширих народних маса“ који се, идуће јесени, има отпочети „на најразгранатијој основи“.

Између тих закључака, нас најмање интересује оно облигатно изашиљање у иноземство, да се проуче најбоље уређени народни универзитети, па ћемо наше примедбе на то најкраће забележити. Добро је, и треба културне наше људе, особито млађе, слати на оваке студије, али не у вези с практичним нашим потребама дана. За оно што нама треба већ данас, а што ће на јесен требати „уједињеној акцији свих

просветних удружења", сасвим је свеједно шта ће Г. Д-р Богдан Гавриловић наћи у Скандинавији. Нема ни најмање сумње, изашиљање бившег ректора универзитета у Скандинавију ће њега знатно оспособити да стане на чело координованим настојањима око просвећивања одраслих, али оно не може задовољити потребе које тешко осећају покрајински, локални и стручни органи т. зв. народног, пучког, друштвеног просвећивања. Изразивши нашу пуну веру у интелигенцију и у енергичност Д-ра Богдана Гавриловића, треба да рекнемо њему и академском сенату наше потребе које се могу задовољити само у Београду, а никако у Копенхагену.

Наша је прва потреба: списак добрих књига на српско-хрватском и на словенском језику. Јер не треба просвећивање одраслих истоветовати с јавним предавањима. Немци су за њ нашли красну реч: заједница рада. Заједница рада више и мање школованих људи. Заједницом рада треба ми да решавамо и питање: шта чита, шта треба да чита наше друштво. Ево како то питање изгледа у стварности: познајем једну породицу у коју старија сестра уноси књиге каквима данас народне књижнице снабдева Матица Српска, док млађа сестра доноси књиге некога Мих. Михајловића, *Из Народа,* забавне и шаљиве причице, и другог неког Милана Правдиновића, *Како је Травићка уклела Маландрића, или тешко томе кога куну...* Млађа сестра чита једне и друге књиге, осети разлику у корист првих и, по иницијативи из Новога Сада, преображава своју лектиру. Други пут, питање овако изгледа: долази Матици питање где се могу набавити, за гимназисткињу VII разреда, 1) *Тајне шпанске инквизиције* од Farrer-a (тако!) и 2) *Историјски записи* од Lambo-a. Како ће и један секретар Матице Српске одговарати на овакве појединачне жеље, без књижевног саветника какав, отприлике, скоро сваке године издаје Dürerbund у Минхену, какав стално издаје Svaz Osvtĕovy у Прагу? О том да и не говоримо, да би после издавања првог списка добрих књига овака питања постала мање потребна, да би била далеко интелигентнија. — Овој првој потреби, јер се ради о организовању лектире нашег друштва, прибрајам ја и потребу да се приређују течајеви за књижничаре. Нама пред очима лебди као идеал онај дан кад ће свако наше село имати своју јавну књижницу, а књижничарска култура нашег друштва је тако незнатна да се без њена унапређења ништа неће моћи постићи.

Друга наша потреба, која се и опет може задовољити само нашом, југословенском заједницом рада, јесте интелигентно и концентрисано старање о народним забавама. Не, просвета не треба да буде медицина о којој ће непросвећена публика веровати: што више горка, више и лековита. И у школи она треба да буде весела, ведра, мање књишка, а још више у слободним удружењима. Поред оснивања књижница, Матица Српска је отпочела посао приређивањем бесплатних народних сéла. Ко

се у нас стара за уметнички и научни ниво народних забава? Да се кроз њих пропагише музичка уметност по извесном реду и систему? Ко тражи који се монолози, који диалози класичне драмске књижевности могу искинути из целине, и приказати нашем друштву у оквиру народних забава? Да ли је учињен бар први корак да се утврде правила декламовања, правила лепог читања?

Или, познаваоци нашег друштва нам рекоше: не почињите никакву пропаганду просвете код одраслих, пре него што можете дати пројекције. Матица Српска није почела рад са почетком сезоне, у главном, због одсуства услова за пројекције. Она је диапозитиве наручила из Беча, добила их после по године, добила што није поручила и није добила све што је наручила, платила велику царину. Служи се скиоптиконом здравственог одсека. И ако има новца, она тврди да сва ова реквизита треба да набавља једна државна централа. Јер је не само неекономично, него је и немогуће да, рецимо, Матица Српска или Сарајевска Просвета припреми диапозитиве за пројекцирање Мештровићеве или, у опште, југословенске данашње уметности, да Матица спреми диапозитиве за предавање о Србији, о нашем Приморју, и предавања уз њих. Чеси су својим инвалидима организовали лабораториј за диапозитиве, па и за школска учила у опште.

Све ове, споменуте и неспоменуте, потребе би се најпробитачније могле задовољити кад би Министарство Просвете сву субвенцију што је унесе у буџет у корист просвећивања одраслих, поверило Савезу Просветних Удружења, који нам у изглед ставља и академски сенат београдског универзитета, да он оснује: стовариште добрих књига, архиву или лабораториј диапозитива и филмова, стовариште скиоптикона, да организује састављање предавања и њихово умножавање и спрема материјал за програме народних забава.

У нас се већ злоупотребљава реч Народних Универзитета. То је природно у земљи где се и на средњим школама природне науке предају „белом кредом на црној табли“. Школу за одрасле не би требало тако звати, ако нема онога што би требала и свака средња школа да има; хемијски лабораториј, физикални и природописни кабинет, радионице за израђивање дрвета, жељеза и камена. Интернат да и не спомињемо. Али, ако не можемо засејати нашу отаџбину тим установама, расадник за њих треба одмах створити.

II

Као што се из напред наведенога види, просвећивање одраслих значи више ствари. За извесне крајеве Југославије, оно значи накнаду основне школе. Одрасломе се даје оно што је држава пропустила дати детету: писменост и мало рачунања. У другим случајевима, оно значи екстенсију, проширење дејства постојећих културних институција. Престоница има

Народну Библиотеку, у којој треба да се теоретски проучавају и практично решавају проблеми библиотекарства, одакле треба да се пропагише смисао за библиотекарство кроз целу државу; престоница има или ће сутра имати и конзерваторијум: социјална правда захтева да и провинција, и село, и радничка сиротиња на селу сазна и осети шта је то музичка уметност. Престоница има технички факултет: он треба да помаже просветној секцији обласних одбора архитекта и инжењера при њиховим покушајима да у источњачки дремљивоме друштву буди свесност о техничкој моћности западнога друштва, да пропагише култ рада. Престоница има универзитет, а то треба, с времена на време, да осети и Чачак и Кикинда, и Крагујевац и Нови Сад. Једном речју, све културне тековине престоница треба, по могућности, да дели с областима, окружно место са срезовима и селима. Интелектуална, технички-религиозна, хигијенска, уметничка и технички-практична култура средишта треба систематски, а не стазама случајности, да зрачи целом државом, уводећи у идејни крвоток што већи број чланова нашег друштва. Чешка демократија је, у овом погледу, ишла тако далеко да су чак и њена министарства обавестила широку јавност о свом раду у првој години републике. Радећи тако под контролом јавности, државна власт је учинила одлучан посао политичког васпитања ческе демократије.

Код просвећивања одраслих, нагласио сам његов карактер екстенсије зато што при првом практиковању његову настаје питање о ниво-у овог посла. Ово питање треба решити што поштеније, што срећније. Одбацити треба предрасуде о књизи за народ, о науци или уметности за народ. Народ, то је Доситеј, то је Вук, Његош, Марко Миљанов, то су безимени њихови духовни рођаци, између којих ја неке и лично познајем. Са чим не бих смео изићи пред Доситеја и Вука, нећу ни пред народ. Неписмени чланови друштва, чланови који су учили само основну школу, и они имаји своје Колумбе, немирне духове који траже, отворене духове који примају навике са свих четирију страна света, уносе их у праксу свога живота и тиме пропагишу даље. И такозвана маса има људе који су читави културни центри, културне станице, и такозвани народ, пук, има своју аристократију. Овима има да се обраћа организовано просвећивање одраслих. Зато, у погледу лектире, отпадају разлози: *Јелисавку Обилића мајку,* народ радо чита, па са том књижевношћу треба почети. Има, и увек ће имати своју публику и *Сан Матере Божије,* па ипак нећемо с том књижицом у руци ићи у села, дописивати се са сељаком.

Просвећивање одраслих, „заједница рада" читавога једног друштва, значи организовање приватне иницијативе у сврху стварања услова под којима ће се олакшати додавање знања и умења, уживања, са главних огњишта просвете и културе до огњишта најскромнијих, све до оних појединаца који су, у атомизованом нашем друштву, лишени могућности

да диалогишу, монологишу о циљевима живота, о методама по којима се најбоље може у рођеној личности изразити леп примерак човека, лични живот модулисати у песми о лепом животу, о методама најуспешније социјалне акције и етернизовања човекова.

Друштвено, народно, пучко просвећивање, заједница рада, просвећивање одраслих, и како се све не крсти једна једина тежња да се повежу и организују настојања појединаца упућена изградњи јачег, лепшег, пуније и смисаонијег живота. И овим организовањем, има се код чланова нашег друштва подићи смисао за организовање, за постизање својих стремљења путем удруживања. Само, ко хоће да негује у Југославији смисао за удруживање, он га мора сам показати тиме што данас, после сто година наших мање или више успелих покушаја око организовања приватних тежња за културом, неће почети од алфе, него ће умети надовезати на постојеће организације, овима сугерисати више методичности у раду, ставити на располагање више средстава. Тога смисла желимо ми професорима београдског универзитета који намеравају да, са Д-р Богданом Гавриловићем на челу, уједине све сличне покушаје просвећивања одраслих; желимо га зато што на челу овако крупне акције желимо видети не добронамерне апостоле, него саме научне раднике. Месечева светлост, позајмљена, светли али не даје живот као светлост са првог извора, светлост сунца.

ВАСА СТАЈИЋ

ДОМАЋИ ЗАДАЦИ ИЗ МАТЕМАТИКЕ

Оно што је у јестаственици екскурсија, то су у математици домаћи задаци. Као што се ученик са својом ботаничком кутијом креће у поље да хвата лептире, или да тражи биљке и минерале, те да их посматра, испитује и проучава, да би их могао уврстити у редове и родове које је учио и који су му познати; тако исто и у математици ученик посматра добивени задатак, испитује га и проучава, примењујући на њ позната правила и обрасце, које је научио и свикао да примењује, док не добије резултат.

Али и кад добије резултат, ученик још није готов с послом. Тај резултат треба претрести: проверити му тачност, уопштити га, па му одредити границе могућности, тражити његову примену, представити га графички из бројева и обрнуто, и т. д.

Према овоме што је речено, јасно је да *домаћи задаци нису стечење нових појмова*, нити они могу да замене усмену наставу. Њихов је циљ да *примењују* стечена општа знања на поједине случајеве. Домаћи задатак дакле мора бити изабран на познатом, обрађеном земљишту, мора

бити приступан и разумљив, да га просечни ученик може решити самостално, без туђе помоћи. А то ће бити ако се задатак даје из области која је ученику позната, из одељака који су исцрпно обрађени и који су у уму ученичковом већ класификовани.

С тога, при давању задатака, није рђаво претходно се уверити да ли је ученицима позната област којој припада задани задатак, па у негативном случају треба је нагласити. Али на томе се ваља зауставити. Отићи даље од овога при упућивању, значило би промашити циљ. Ученик треба сам да тражи и нађе начина да добивени задатак реши, и то *самосталнo размишљање* и јесте прва и главна сврха која се постиже задавањем домаћих задатака. Друга је чисто практичка: да се пређено градиво понови, разради и учврсти.

При давању домаћих задатака треба имати на уму правило: nulla dies sine linea. Не треба пропустити ни један час без домаћег задатка. Разуме се по себи да ова учестаност ограничава обим. Домаћи задатак не сме да запреми ученику велики део слободног времена који му преостаје преко школских часова, а још мање сме начињати време намењено осталим предметима. Према томе израда таквог једног задатка треба да се креће између пола и целог часа, иначе ће одбити ученике од себе у место да их придобије.

Придобијању ће много помоћи и подесни избор задатака, који треба да буду занимљиви, те да пробуде код ученика љубопитство. Не смеју бити једнолики, да не замарају, јер, као што је познато, само разноликост забавља. Али што је главно при избору задатака, то је *поступност*. Испочетка треба давати ученицима лакше и простије задатке, који су тако рећи провидни, и које ће ученици брзо схватити и решити, па затим теже и сложеније. Овде не треба ништа остављати случају, него брижљиво испитати задатак. Пре него што ће се дати ученицима домаћи задатак, наставник треба да га изради сам са сатом у руци. Тек тако проверени задатак може се мирне савести дати ученицима на рад.

Исто толико савесности треба уносити и у преглед задатка. Контрола о самосталној изради чини се на први поглед немогућна, али у ствари је доста лака. Ученик који је преписао задатак, издаће се својим одговорима, погрешкама у преписивању, непознавањем рада који износи као свој, и т. д. Највећа казна која треба да постигне ученика за ту превару, јесте подсмех другова, а она је тако осетна да излечи многог ученика од недопуштене позајмице.

Преглед задатка не треба да се ограничи само на проверавање резултата; више треба водити рачуна о току рада, о начину решавања, па истицати упрошћена, смишљена решења испред решења добивених по шаблону или обилазним путевима. Једном речи: *Оцењивати треба рад а не резултат*. Уложени труд треба признати чак и онда кад је био узалудан. Око вредног ученика се треба позабавити баш онда кад залута

и извести га на прави прт. Али *количина рада,* ма колико била за поштовање, не доноси успех; само *каквоћа рада* утиче на напредак ученички. Прво зависи од ученикове воље, а друго од његовог дара. Дужност је наставника да награди и једно и друго и да дâ прилике даровитом ученику да развија своје способности, а вредном ученику да своју вредноћу корисно и успешно примењује.

ПЕТАР А. ТИПА

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

D-r Juraj Majcen, kr. javni redoviti sveučilišni profesor, *Opisno Mjerstvo* (Deskriptivna Geometrija) za V—VIII razred realnih gimnazija. Zagreb, 1919. Troškom i nakladom kr. hrv.-slav. zemaljske vlade.

О томе да ли је Дескриптивна Геометрија сама по себи чиста наука или само практична примена науке, дискутовало се доста много; и сам писац горњега дела узео је у томе питању реч у једној седници Југославенске Академије. Ја не мислим да поново покрећем то питање, јер је ван сваке дискусије то да је Дескриптивна Геометрија једно важно средство за развитак материјалне културе. Па како смо ми у материјалној култури заостали јаче но у духовној, то нико неће моћи порицати важност наставе тога предмета у нашим средњим и вишим школама. Но, на жалост, тај је предмет код нас већ одавно потпуно занемарен и изгледа да му је, судећи по опсежном делу Е. Јосимовића, *Основи Нацртне Геометрије и Перспективе* (две свеске, Београд, издање и штампа државне штампарије 1874), пре педесет година поклањана већа пажња него данас. Његова настава на техничком факултету београдскога Универзитета поверена је већ од дугог низа година наставницима без икакве научњачке квалификације, а како је то једина катедра за вишу наставу тога предмета у нашим предратним границама, то ни средњошколска настава његова не може одговарати вишим захтевима. А то је врло штетно за развитак наше технике и целе наше материјалне културе.

Горње дело потекло је из пера најистакнутијег стручњака на томе пољу у границама наше нове државе, па заслужује, и ако је скроман уџбеник за средње школе, нарочиту пажњу. Мајцен ради на, мал'те не свима деловима геометрије већ скоро четвртину века, а број његових радова прекорачио је стотину; највећи део средњошколских наставника Дескриптивне Геометрије у Хрватској и Славонији су његови ђаци, па због тога располаже он, и као научник и као педагог, богатим искуством. Зато није чудо да је, поред огромнога броја уџбеника који постоје на страним језицима, подухватио да самостално напише нов уџбеник тога предмета.

Главна идеја која га је при изради тога уџбеника водила, била је: да се наставом Дескриптивне Геометрије развије код ученика способност просторне представе и просторнога схватања, и да ту науку доведе у што јачу везу, с једне стране, са осталим деловима геометрије и математике, а с друге стране, са њеним применама у пракси. На тај начин обележен је јасно и природни положај Дескриптивне Геометрије.

Тај програм проведен је консеквентно у целоме делу. Почињући са тумачењем стереометријских односа и групишући их у познате теореме, развија писац индуктивном методом све главне делове Дескриптивне Геометрије: котирану, ортогоналну, аксонометријску, стереографску и централну пројекцију. У томе постепеноме напредовању од једноставнијег ка компликованијем хвата се једним својим крилом синтетичке и, колико то образовање ђака дозвољава, аналитичне геометрије, а другим крилом обухвата практичне примене Дескриптивне Геометрије у другим наукама и струкама. У ону прву везу ваља убројати и извођење главних теорема сферне тригонометрије приликом дескрипције рогља, а веза са применама представљена је одабраним низом практичних примера из кристалографије, картографије, геодезије, архитектуре и других вештина. Тиме добива цео предмет више живота, а тај је анимован још и историјским прегледом и нотицама расутим у тексту.

Начин излагања је јасан, а потпомогнут великим бројем срећно одабраних и технички беспрекорно изведених слика. Велики број примера и задатака попуњује тумачења у самоме тексту. Два лепа фотографска снимка која представљају архитектонске конструкције ректорске палате у Дубровнику и Диоклецијанове палате у Сплиту пружају тумачењима о перспективи достојне објекте. На крају дела додана је и геометријска конструкција сунчаних сатова.

Било би од велике користи када би се овај уџбеник употребио у што већој мери у свима реалним средњим школама наше Краљевине. У томе би случају ваљало изменити употребљену терминологију која је тешко разумљива и страна, као што се већ из самога наслова дела осећа.

М. МИЛАНКОВИЋ

Француски интелектуални утицај на Србе, од Јована М. Жујовића.[1])

Кад нас је зла коб растурила 1915 по беломе свету, нашла се у пријатељским земљама — Грчкој, Француској, Италији, Енглеској, Швајцарској, Русији и т. д. — и једна прилично бројна група интелектуалаца, који су узели на себе да нашу ствар што боље представе и одбране у цивилизованом свету. Посао исто толико важан и напоран, као и задатак борца са пушком у руци. Један од најбољих и најактивнијих

[1]) *Influence Intellectuelle Française sur les Serbes*. Conférence faite à Paris le 8 mars 1918 par Jovan M. Zujovic, président de l'Académie royale de Serbie. — Vannes, Imprimerie Lafolye Frères, 1918. 16°, p. 66, avec une carte géographique.

наших радника на страни био је опште уважени г. Јован М. Жујовић. Остављајући на страну његов остали рад, ми хоћемо данас само да прикажемо једну његову конференцију у којој је дат детаљан преглед француског интелектуалног утицаја на Србе.

Говорећи о том утицају, г. Жујовић не говори само о досадашњим интелектуалним односима између Француза и Срба, већ и о садашњим, као и о средствима да се ти односи одрже и у будуће, проширени и постављени на једну солидну и срачунату основицу. Од своје стране, ми смо дали мало интелектуалног блага Французима, док оберучке црпимо из њихове ненадмашне и неисцрпне литературе и културе. Због географске удаљености, немања директне везе и других сметња, наши односи са Француском у ранија времена нису могли бити много развијени. Једна једина династичка веза између нас и Француза јесте удаја француске принцезе Јелене д' Анжу за српског краља Уроша I. Њен биограф, владика Данило, пише о њој најлепше; она је призната и за српску светитељку. Али први директни додир између српског и француског народа датира из 821 године, када су крсташи пролазили преко српских земаља. Затим је прошло много векова док Наполеон, у ратовима са Аустријом, није заузео провинције у којима станују Срби, Хрвати и Словенци, а које је назвао Илиријом. И том приликом Французи су, својом напредном управом у нашим крајевима, доказали да су из велике отаџбине Слободе, Законитости и Братства. Последњи и најтешњи додир између Срба и Француза јесте данашње заједничко ратовање против општег непријатеља и заједнички тријумф над побеђеним непријатељем.

Говорећи о страним утицајима на нашу књижевност, Г. Жујовић их наводи четири: византијски, латински, арапско-турски, и модерни. Модерни утицај носи чисто француски отисак, и ако није увек директно долазио из Француске, већ и посредно преко других књижевности. Први траг француске инспирације у нашој књижевности јесте роман *Тристан и Изолда*, из бретонског циклуса, који је до нас допро у талијанском преводу, затим прихваћен и распростр од наших калуђера у Средњем Веку. Затим је каролиншки циклус дао *Бово д' Антоан*, чији се романтични предмет налази у нашој песми „Женидба Вукашинова са Љубом Момчиловом". Још у XVII веку капитално дело *Увод у побожан живот* (L' Introduction à la vie dévote) од St. François de Salles, у два маха излази у нашем преводу у Дубровнику. Није прошло дуго времена од појаве Корнејевог *Сида*, а он се већ преводи на српски језик, на Приморју. Дела великога Молијера обилно се преводе и прерађују у Дубровнику, у XVII и XVIII веку.

Код Срба у источним крајевима, француски утицај дошао је доцније и спорије него код Срба у западним крајевима, али је у толико био интенсивнији и разноврснији, и данас је несравњиво јачи него икоји други. Тај утицај је претежан не само у литератури, већ и у позоришту,

школи, науци, и у политици. Прво француско дело преведено у нашим крајевима јесте Мармонтелов *Bélisaire* (преведен 1776, девет година по појави оригинала), а затим Доситеј преводи Мармонтелову *Adelaïde*. Срби усвајају постепено француске идеје и бивају гањани због њих. Тако су Аустријанци обесили у Будим-Пешти српског родољуба Михановића само зато што је ширио „француске идеје", после објаве човекових права у Француској. Турци 1798 набијају на колац Београђанина, иначе Грка по народности, Ригу од Фере, зато што је парафразирао *Марсељезу*, штампао је и растурао.

Најзад, после дефинитивног ослобођења од Турака, долази стабилизирање државног живота, а с њиме и духовно развиће Србије. И француске идеје наилазе на врло погодан терен у Србији, у њој се читају не само добри и чести преводи, већ и оригинали: моралисти и филозофи, романсјери и новелисти, историчари, књижевни критичари, вулгаризатори науке, и т. д. И читаоци и писци су прожети француским идејама и француском културом. Још из 1806 године сачуван је један примерак *Француско-српског разговора*, који је имао да послужи зближавању француског и српског војника. А чим се организовала средња и виша настава, француски језик постао је обавезан, па су почели долазити и Французи и Францускиње да међу нашим сународницима предају и шире француски језик и културу. Убрзо и сами Срби савладаше језик, те и ми имамо одличних професора француског језика, а у последње време на Универзитету смо имали изврсног француског историчара Алберта Мале-а, и изврсног географа Гастона Гравје-а, који су код нас били лектори за француски језик. Обадвојица су славно погинули 1915. Интересантно је споменути да ни у гимназијама ни на Универзитету нисмо никад имали лектора Немца. У гимназијама се предавао немачки језик осам година, а француски четири, па ипак је куд и камо већи успех из француског језика, тако да скоро 95% матураната бирају да полажу француски језик на матури. У нашим библиотекама број француских књига премаша број других страних књига, а тако исто велики је и број њихових читалаца. Ради усавршавања у француском језику, по многим варошима постојали су до рата лепо уређени и снабдевени *француски клубови*. Та љубав према француском језику потиче не само из скоро урођене љубави према Француској, већ и из извесне сличности између наших језика: у гипкости, лакоћи, јасноћи, простоти и логичности.

Исто тако, српска публика је и под јаким утицајем француске позоришне литературе, мада је код ње позориште имало свој специјалан национални и морални задатак. Наш позоришни репертоар имао је 1360 дела, од којих су 480 оригинали, а 960 преводи, и од превода три седмине заузимају француски писци. Прва представа која је била заказана за отварање сезоне у септембру 1914, била је Расинова *Аталија*. Успех француских комада код нас је огроман. Наша позоришна публика није

упознала француску позоришну уметност само преко нашег позоришта: и славни француски уметници (Коклен Млађи, г. и г-ђа Силвен, г-ђе Жидик, Рајшанбер, Сизана Депре, г. Лиње Пое, г-ђе Бланша Тутен, Мадлен Доле, итд.) у својим турнеима нису заборавили на Србију, већ су долазили и у Београд и давали нам могућности да уживамо у њиховој високој уметности. Од десет страних трупа које су долазиле код нас, девет су биле француске; остале нису имале успеха.

Због суседства, лаког и брзог саобраћаја и доброг пријема, наши први питомци ишли су у Аустро-Угарску или Немачку, мањи број у Русију; тек доцније почели су наши млади људи одлазити и у Француску, и то у великом броју. Г. Жујовић нарочито истиче како ће огроман бити француски утицај на нас доцније, кад се наших 4000 ђака — колико их ее у онај мах школовало у Француској — буде вратило у ослобођену Отаџбину и узело у своје руке, временом, управу земљом. Везе између два пријатељска народа, Срба и Француза, биће вечите и ничим непоколебане. Садашња наша омладина која се школује у француским школама у преимућству је над ранијим питомцима, јер је примљена и у француске породице, у које раније није било лако продрети; осим тога, ђаци су распоређени у 80 вароши, док су раније били сви у Паризу. Г. Жујовић одаје велико признање париским школама, али исто тако не потцењује ни рад Университета по провинцијама. Осим тога, живот по провинциским варошима је јевтинији, ведрији, трезвенији и здравији, а потребно је навићи нашу омладину на прост живот какав је код нас. И добар и рђав глас о Француској формиран је према ономе што су странци видели у Паризу; међутим становништво Париза, нарочито међу посетиоцима великих школа и булевара, је прилично космополитско, док је по провинцијама становништво чисто француско и заслужује да се боље упозна. Живећи по провинцијама, наши ђаци ће моћи боље схватити морални и економски живот у Француској. Осим тога, у Паризу има више мамаца, разоноћења, изговора да се лута, да се траћи и време и новац и здравље. Најзад, правично је да се један део новца утроши и по провинцијама, а не само у Паризу. Многе ће користи имати наша омладина што је по провинцијама, где је примљена у породице, где види како су у њима породичне везе јаке; и где има прилике да се научи економији и штедњи, које нам недостају. У провинцији ће се такође боље но у Паризу уверити о огромном француском напору у овоме рату, о неисцрпним моралним и материјалним изворима француског народа, о страшном броју ратних жртава. — Наши ђаци су не само у разним местима, већ и у разним школама, те ће и на тај начин боље упознати француску културу и пресадити је и неговати и код нас.

При крају свога предавања г. Жујовић говори о уговору који је постигнут између Француза и нас о школовању наших ђака у Француској. Наши ђаци ће научити не само француску науку, уметност и идеје, већ

ће познати и њену душу, њену племенитост и њену незаинтересованост. Досада је француски утицај на нас био спорадичан, готово случајан, а од сада ће бити методичан, јер ће у сваком кутку наше отаџбине бити људи који знају француски језик, који ће читати француске листове и књиге, који су удисали слободан француски ваздух. И све оно што француски писци буду сејали по свету, наћи ће у Србији припремљено земљиште да ту проклија, израсте и донесе плод; добро француско зрно раширије се по целој нашој земљи и допринеће и нашој цивилизацији и француској слави.

Ја сам изнео само главне мисли из овог предавања, а од велике користи би било кад би се ова тако лепа и тако значајна књига у целини превела на српски.

мих. д. милинковић

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

ПРАВИЛА „ЗАЈЕДНИЦЕ ДОМА И ШКОЛЕ“

Наставници Друге Београдске Гимназије и Београдске Реалке и родитељи ученика те две школе, на родитељском састанку, одржаном 2 маја 1920 год., сложили су се о потреби заједничке сарадње Дома и Школе, у циљу појачања моралног, интелектуалног и физичког образовања школске омладине, и изабрали су одбор коме су ставили у дужност да поступно припреми све како би се, са новом школском годином, извршила организација рада на постављеном задатку. На састанку од 2 јануара 1921 године донета су ова правила:

I

Наставници и родитељи ученика Друге Београдске Гимназије и Београдске Реалке оснивају друштво које ће се звати „Заједница Дома и Школе“.

II

Заједница поставља себи за задатак:

1. да појачава везу између куће и школе, између наставника, родитеља и деце, да развије код свих родитеља свест о потреби и навику да се што чешће и што више обавештавају о својој деци у школи, о њихову учењу и владању;
2. да међусобним обавештавањем уједначи, колико је год могуће, опхођење и начине поступања са децом у школи и код куће;
3. да пружи могућности родитељима да изближе познају тешкоће наставничког рада и да и сами узму учешћа у решавањима питања о васпитању;
4. да развија љубав и другарство међу ученицима;
5. да помаже и интелектуално и физичко образовање школске омладине:
6. да олакшава материјалне тешкоће око подизање школске омладине.

III

Своје задатке Заједница ће постизати:

1. родитељским састанцима, који могу бити састанци родитеља једног разреда, једне или обе школе заједно;

2. извођењем и потпомагањем једнодневних и већих излета који ће се приређивати ради здравља, научних циљева и упознавања земље и народа;

3. потпомагањем спортова и установа за одржање здравља и физичко развијање (летња и зимска купатила, веслање, клизање, лоптање и т. д.), приређивањем разних утакмица и раздавањем награда;

4. настојавањем да се у школи усавршавају здравствене прилике; да се подижу одморишта, летовишта и лечилишта за слабуњаву, малокрвну и болесну децу; настојавањем да родитељи и наставници, чланови Заједнице, добијају олакшице у становима, храни и лечењу у појединим здравственим установама (бањама, санаториумима, пансионатима, болницама и т. д.);

5. изналажењем начина и путева да се дође до јевтиних и добрих потреба (учила, хартије, пера, писаљки, цртачког прибора, шестара; одела, обуће, шешира, и т. д.);

6. приређивањем предавања из хигијене, васпитања и т. д., концерата и посела;

7. стварањем разредних и школских ученичких библиотека и читаоница.

IV

Чланови Заједнице су редовни и ванредни.

Редовни чланови су наставници и родитељи. Ванредни члан може бити сваки пријатељ школске омладине.

Родитељи уплаћују месечне улоге према својим материјалним приликама. Сваки улог, најмањи и највећи, једнак је у очима свих чланова Заједнице, и сви су чланови, према томе, у њој равноправни.

Наставници не плаћају никаквих улога.

Ванредни члан уплаћује исто тако месечне улоге, али може дати и једном за свагда већу суму новаца. И редовни и ванредни члан постаје са улогом од 250—500 динара утемељач, са преко 500 динара добротвор.

Редован годишњи скуп чланова „Заједнице Дома и Школе“ може изабрати и почасне чланове.

Утемељачи, добротвори и почасни чланови добијају дипломе.

V

„Заједницу Дома и Школе“ представља и њеним пословима управља одбор.

Одбор се састоји из 15 лица (7 из једне, 7 из друге школе). Они бирају петнаестог члана, па се онда конституишу одређујући између себе два председника, благајника и секретара.

Одбор ће се поделити у секције: васпитачку, финансиско-економску, здравствено-спортску и уметничко-књижевну.

Одбор је овлашћен да се може сам попуњавати и секције проширивати бројем чланова према потреби и природи послова. У секције могу бити изабрани и ученици старијих разреда.

Свака од ових секција има слободу иницијативе и носи пуну одго-

ворност за рад и успех. Економско-финансиска секција брине и о материјалним изворима заједнице.

VI

Редовни издаци се могу вршити само по признаницама и рачунима које оверава председник одбора.

За веће издатке потребно је одобрење одбора, који се брине о равномерној употреби прихода за све циљеве Заједнице.

Сва примања и издавања пролазе кроз Дневник Касе, који води благајник.

VII

Одбор се бира редовно у почетку сваке школске године на родитељском састанку обе школе.

Одбор може и у току школске године сам захтевати да се смени, делимично или цео. Исто тако може ту смену захтевати и сваки родитељски састанак, кад то затраже две трећине присутних.

VIII

„Заједница Дома и Школе“ примиће и друге београдске средње школе у свој састав, ако би то затражили родитељи и наставници тих школа. У том случају ће до првог редовног састанка пословима управљати и даље одбор. Први редовни састанак решиће о саставу новог одбора.

Заједница ће радити на томе да се створи савез свих родитеља и школа у целој земљи.

IX

Правила ова вреде кад их одобри г. Министар Просвете.

КРОЗ СТРАНЕ ЛИСТОВЕ

Природне науке треба да буду главни предмети у новим школама

Професор Ото Оман написао је под насловом „Најважнији корак школске реформе је да природне науке буду главни предмети у новим школама“ чланак у часопису „Из природе“ (Aus der Natur, свеска 8—9, 1920). Како је и код нас на дневном реду реформа школа, биће од интереса саопштити у кратко пишчеве мисли.

Светски рат и његов (по Немце) ужасан свршетак морају бити од одсудног утицаја на реформу школа. Садашња школска реформа није органско продужење рефорама од 1880, 1890 и 1900 године; она стоји пред потпуно новим односима; после политичког и економског слома, немачки народ иде у сусрет утакмичкој борби, какву још није никада предузео под неповољнијим условима. Спас може донети само до највећег степена појачана радна способност, нарочито на пољима практичког знања. Стога се садашња реформа не сме свршити само са питањем јединствене школе и променом садашњег облика школа; потребна

је унутрашња обнова школе, и то нарочито у правцу реалног мишљења, схватања потреба садашњице и практичне саморадње омладине.

Најподесније поље за реално мишљење и практично вежбање, поред математике и цртања, дају *природне науке*, дакле биологија као наука о целокупном животу, физика, хемија и природњачки део географије. Реално мишљење може, до извесног степена, да се извежбава у сваком предмету, али ни у једном тако темељно као у природним наукама Обоје — реално мишљење и практичан рад — заједно може се постићи само у природним наукама. Практичан рад до пре мало деценија вршио се само у хемији, у облику лабораторијских вежбања. Од тога доба тежи се да се спроведе и у физици и у биологији. Али поред свега труда и поред знатних методских напредака у хемији, физици и биологији, то што је досада дала природњачка настава у свима средњим школама — да се сасвим прећути народна школа — незнатно је. Ова настава врши се већином са два часа недељно из појединих предмета. Одсада природне науке морају доћи у предмете који стоје у првој линији и који за етичко и грађанско образовање омладине имају највећи удео. Ово захтева огромни културни значај природних наука, које нашем веку дају обележје и својом садржином и садашњом огромном вредношћу. Ово захтева и велика, управо јединствена дидактичка вредност наставе природних наука, која се од почетка заснива на очигледности и тек отуда прелази на стварање општих појмова, која развија посматралачки дар, а тиме изоштрава чула. Ово захтева и хуманистички значај ове наставе.

Новој школи природне науке морају дати своје обележје. Али настава природних наука може само тада показати своју велику наставну вредност и само тада извршити задатак који јој ставља ово тешко време, ако се природне науке издигну из реда споредних предмета и постану главни предмети. Мора им се дати довољан број часова да би се омогућила извесна темељитост. Настава природних наука мора бити проткана практичним вежбањима не само у хемији, већ и у физици и у биологији; мора екскурсијама уводити ученике у самосталан рад; мора најпосле имати писмене задатке као настава математике и језика.

Како да се нађе места за ово? Морамо променити своје мишљење о вредности и циљу наставе туђих језика. Сада су све наше више школе у првој линији школе за учење језика. Ни на једном заводу не може бити више места за истовремено, обавезно учење више од два туђа језика; биће довољно ако се један од њих темељно граматички обради. А што се тиче старих језика, шта нам значе данас старе приче о јунацима? Античко јунаштво бледи пред делима војника у овом светском рату, бледи готово потпуно. И сав труд који се употребљавао на то да се омладини покажу грчке скаске у оригиналном тексту, сада је луксузно образовање. Да се саопшти оно што је драгоцено из класичног

доба, за то су довољни преводи и описи. Слично стоји са латинским језиком, чији значај све више и више опада. А потребна је измена и у настави живих туђих језика. Уживаћемо увек у класичним делима енглеске и француске књижевности. Али и овде нису безусловно потребни оригинални текстови. Нови језици у новој школи имају да изврше необично важну улогу, која је сада готово сасвим на практичном пољу, да се лако говори и пише. На овај начин може се добити довољно времена за појачана телесна и уметничка, нарочито цртачка вежбања, и за проширену природњачку наставу.

Да би се омладина немачког народа спремила за тешко време што предстоји и постала што ваљанија, настава природних наука треба да се спроведе у свима разредима нових школа, како за мушку тако и за женску омладину, и то са довољним бројем часова, и на модеран начин, са практичним ученичким вежбањима.

Школски рад у градини

У првој свесци часописа „Из природе“ (Aus der Natur) за ову годину, написао је А. Хајн чланак „Из праксе ново-келнске градинске школе рада“, у коме су изложене ове идеје.

Много се говорило и писало о Школи рада. Крајње је време да се свуда приступи практичним радовима. И у Новом Келну основана је о Ускрсу 1920 год. Градинска радна школа. Оснивач и управник школе је писац овога чланка.

Нови Келн је посве сиромашан град индустријских радника, Његова омладина веома је патила за време рата; здравље ученика јако се погоршало услед веома слабе исхране. Дечаци са бледим образима и девојчице са узаним грудима изазивали су сажаљење у сваког дечјег пријатеља. Општинска управа жртвовала би радо милионе за здравље омладине, кад би само новац могла набавити.

При нашој познатој сиромаштини није ништа друго остало већ да се за ублажење ове ужасне беде изаберу средства која одговарају нашој маленој финансијској снази. Такво једно средство нашли смо у Градинској радној школи. У овој првој години било је само 15 јутара земље која је за овај циљ стављена на расположење шест најближих општинских школа. Ове школе добиле су своје одређено место, где се ученици осећају као код своје куће. где продуктивно раде, где се при практичном градинском раду у заједничком пословању тече право знање о природи. Семење и биљке набавља град, жетву задржавају ученици. Са својих леја, које су износиле око 8 q. m., добили су обилну жетву. Ту је било ротквица, грашка, граха, мркава, зеља и најразличнијег цвећа, и када су дечаци и девојчице сијајући од радости донели родитељима прве зреле плодове, када су се бледи образи њихових љубимаца опалили, тада је

интерес старијих с дана на дан бивао већи за Градинску школу; они су после подне и пред вече долазили у ову школу; настала је веза између школе и куће. У Градинској школи одржани су многобројно посећени родитељски састанци на којима су донесене једногласно одлуке којима се дотичне власти моле за што брже проширење ове школе. — У Градинској школи има и мала радионица са столарском тезгом и алатом, кошница, питомих и дивљих зечића и ручкова, голубова, па и жива корњача. Постепено на овом школском добру биће све више домаћих животиња свију врста. Неће бити тешко то извести. Заједничке леје дају врло добар принос; плодове не добивају ученици ове школе, већ се они дају по ниској цени домаћинским школама. Принос је тако велики да се могло по цени коштања продавати и ученичким родитељима. А у лејама било је и биљака које великоварошка деца не могу тако лако видети, као лан, дуван, врсте жита, биљке за храњење стоке, биљке за ђубрење, лековите биљке. По себи се разуме да је ту и кромпир.

У овој Радној школи раде недељно око 2.000 деце од 10—14 година, дечаци и девојчице. Али сви нису ту у исто време, већ дневно 12 разреда. Трећи разреди долазе недељно само једанпут, виши разреди 2 пут од 8—1 сата, и то са разредним старешином. У те дане наставници и ученици и не иду у опште у тескобну школску зграду, већ сви хитају у лепу природу и тамо уживају слободу. Има се истина наставни план, али наставници бирају за обраду објекте које природа даје. Питања се постављају, на њих се одговара, прсне се у смеј, затим настане опет озбиљан рад, понешто се забележи, нацрта или пластички представи лист, цветови, плодови. Жетва се практички врши, н. пр. лан се трли, дуван се ниже за сушење, од воћа се прави вино, мед се истреса. Свакога дана мења се слика у овој школи. Раду нема краја, а њиме се развија тело и дух, воља и расположење. — Овде се наводи мали избор градива које су 37 наставника свршили уз практичан рад: Потреба да се земља припреми пре сејања и сађења. — Гнојење земље стајским, вештачким и зеленим ђубрењем. — Разликовање слојева земље код бунара који су ученици градили. — Подземна вода и спојни судови. — Шмрк за сисање, његови делови и рад. Ваздушни притисак. — Шта је потребно живим бићима за њихово успевање. — Користи и штете од сејања у редовима и на сачму. — Различито клијање и рашћење. — Кртица при раду, њен изглед, како се хвата. — Животиње које живе у земљи. — Сађење и нега поврћа. — Коров пре цветања, за време цветања и кад сазри. — Наше врсте жита. — Упоредно посматрање наших воћака у разна времена. — Подземна и надземна стабла. — Пузање биљака посматрано на грашку, пасуљу, хмељу. — Постајање облака и непогода. — Упоређивање разних врста цветова и цвасти. — Двосполне биљке: кукуруз, тиква. — Љуска, махуна, чаура. Врсте плодова. — Справљање вина од рибизле. — На ланишту кад је у цвету. — Прерада и употреба лана. —

Калемљење ружа. — Размножавање биљака и животиња. Наслеђе. — Непријатељи и пријатељи биљака. — Микроскопирање. — У градској башти и воћњаку. — Дуван и његова израда. — Умирање и постајање у јесен.

Како да рад у Градинској школи уђе у распоред часова? Сасвим лепо. Треба од наставних часова у разредима само по 10 часова преместити у Градинску школу, н. пр. 4 часа природних наука, 2 часа геометрије, 4 часа гимнастике. Ови часови поделе се на два дана. Код трећих разреда довољно је 5 часова. Остали часови држе се четири дана у школској згради. У њој сваког дана нема неколико разреда, који су у Градинској школи. Услед тога и ученици и наставници добијају боље распореде, отпадају „прозори“ и поподневна настава. За време одмора број ученика је мањи, надзор лакши. У Градинској школи распоред је овакав: 8—9 природне науке, 9—10 гимнастика, 10—11 геометрија у пољу или у склоништу, 11—12 природне науке, 12—1 играње.

Распоред часова зими се тако удеси да, кад су топли и лепи дани, разреди одмах могу ићи у градину да врше јесење и пролетње радове, да виде ливаду, шуму и градину и у ово време. Само кад се због рђавог времена не може настава вршити напољу, врши се у учионицама.

Будућност наставе природних наука.

Под овим насловом Ф. Данеман написао је чланак у „Природописном месечнику за биолошку, хемијску географску и геолошку наставу“ (Naturwissenschaftliche Monatshefte für den biologischen, chemischen, geographischen und geologischen Unterricht, II Band, 1—2 Heft), изневши ове мисли.

После бурâ светског рата, треба да постане нова немачка школа, јер се и школа мора прилагодити новом времену. Настава природних наука треба да буде основа за васпитање, поред наставе у немачком језику, математици, земљопису и историји. Досадашња школа учења и знања мора се претворити у Школу рада, која тежи мање прибирању знања, већ у првом реду васпитању за самосталан рад. Задобијање знања не сматра се тиме као нешто споредно. Само треба променити начин којим су ученици досада долазили до тога знања. Школа рада захтева да се, у колико је год могућно, полази од саморадње ученика. Принцип ове школе треба да се проведе кроз све предмете. У настави природних наука овај се принцип даје лако спровести. Али је ипак мали број школа које наставу природних наука заснивају на раду или, друкчије речено, на вежбањима ученика. Вежбања која се врше у вишим реалним гимназијама и вишим реалкама немају никаква посла са решењем овог задатка. На овом стушњу, ученичких вежбања може пре и не бити него у вишим разредима народних школа и у средњим разредима виших школа, где их је досада једва било. Ученичка вежбања могу само тада

потпуно да изврше свој задатак, ако се не уведу при крају школовања, већ ако она буду полазна тачка и непрестано прате наставу природних наука. Ако се хоће да се ученици васпитају да мисле и раде, онда ученичка вежбања морају почети са првим часом природних наука и морају бити обавезна за све ученике.

Оваквом предавању природних наука морају се придружити и у истом смислу обрађивати математика, земљопис, цртање, једном речју све што се раније означавало као „реалија", поред матерњег језика као правог језгра наставе. Туђи језици треба да дођу на друго место. Настава туђих језика треба да напусти претенсију да она у првом реду делује хуманистички. Баш у правилно извођеној настави природних наука има хуманистичких елемената тако много и од тако великог значаја, да се настава туђих језика, у овом погледу, једва може с њоме поредити.

Нова реформа школа може се извести под извесним претпоставкама. Најважнија је да семинари и универзитети спреме за то наставнички подмладак, како у научном тако и у педагошком и дидактичком погледу. Данеман излаже начин на који се то може постићи. Извођење здравих реформама спречава неповољан економски положај немачког народа, који се тек у низу година може поправити. Али образовање омладине не трпи одлагања. Мора се радити скромнијим средствима. Извођење овакве наставе треба да се ограничи на најпростија средства.

М. С.

БЕЛЕШКЕ

Прослава педесетогодишњице Учитељске Школе у Алексинцу. — Управа Учитељске Школе у Алексинцу објавила је овај позив:

Ове године, на Св. Саву, навршило се педесет година од оснивања прве Учитељске Школе у Крагујевцу. Премештена из Крагујевца у Београд, ова Учитељска Школа доживела је поновни премештај из Београда у Алексинац пре непуних двадесет и пет година. За педесет година благотворног културног рада, она је дала преко 1500 просветних пионира, стручно спремних учитеља, који су спремали народ да оствари народну идеју — уједињење. Овакав рад не сме проћи незапажен. И као што сваки раденик после педесет година заслужује да му се рад процени и похвали ако је за похвалу, тако и Прва Учитељска Школа, најпре у Кнежевству Србије, после у Краљевини Србији, и најзад у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца, има права да се њен културни рад за педесет година прегледа, а њена годишњица обележи видније од осталих година.

С тога је Наставнички Савет Учитељске Школе у Алексинцу одлучио да педесетогодишњицу ове Учитељске Школе прослави у мају месецу тек. год. и да на прославу позове и све њене живе наставнике и

ученике, да својом присуством увеличају свечаност једне ретке културне установе.

Несумњиво је да би прослава била најпогоднија сада о Св. Сави, на дан кад је школа прорадила. Али Наставнички Савет је одложио ову прославу прво с тога што су већина њених питомаца у то доба заузети прославом Св. Саве у својим школама, а друго што је у ово зимско доба Алексинцу незгодно да прими толики број гостију, јер се верује да ће већина школиних питомаца који су живи и здрави доћи.

Детаљан програм прославе објавиће се доцније, кад се буде утврдио.

За сада се моле сви њени бивши наставници и ученици ове школе да се јаве Управи са назначењем: где су и у каквој служби и намеравају ли о прослави доћи, те да се благовремено резервише стан за свакога.

За оне ученике који су умрли или пали за отаџбину у свима досадашњим ратовима од 1876 год, до данас, молимо да се јави година смрти и последње звање у грађанству.

Још се моле она г. г. бивши наставници и ученици из 1898-99, 1899-900, 1901-2, 1902-3, 1904-5, 1905-6, 1906-7, 1907-8, 1911-12, 1912-13, ако су сачували годишње извештаје школске, да их пошаљу школи, да на тај начин послуже службеним подацима Управи, ради израде *Споменице*, која би историјске податке ове школе сачувала од заборава.

Наставнички Савет је ставио себи у дужност да оним посетиоцима који су још у служби, издејствује допуст за долазак на прославу, а свима олакшице у вожњи.

Француски учитељи и професори у рату. — У последњем рату, према једној званичној статистици у француским *Службеним Новинама* од 19 јануара 1921, било је, од укупнога броја од 55.000 француских учитеља, мобилисано 34.480, и то 28.308 у борачким јединицама, и 6.171 у позадини. Од тога броја, пало је на пољу части, или умрло од последица рата, 7.407 учитеља; било их је рањено 9.624; 940 их је декорисано Почасном Легијом, а 1.002 Војничком Медаљом. 11.976 учитеља цитирано је за углед ради њихова пожртвовања и јунаштва.

Од особља средњих школа, погинуло је на бојном пољу 149 професора лицеја, 111 професора колежа, 194 репетитора и надзиратеља, свега 454; умрло је од рана: 37 професора лицеја, 26 професора колежа, 46 репетитора и надзиратеља, свега 109; укупно је погинулих и умрлих од рана: 186 професора лицеја, 137 професора колежа, 240 репетитора и надзиратеља; рањено: је 239 професора лицеја, 228 професора колежа, 287 репетитора и надзиратеља, свега 754. Декорисано је Почасном Легијом: 38 професора лицеја, 23 професора колежа, 9 репетитора и надзиратеља, свега 70. Похваљени су за храброст у заповестима: 326 професора лицеја, 256 професора колежа и 239 репетитора и надзиратеља, свега 821.

Грађанска обука у школама. — У „Школској Смотри“ (Revue Universitaire), г. Роже Леви-Гено овако формулише програм грађанске обуке који би требало завести у средњој настави:

Најпре, функционисање званичне машине, оно што би се могло назвати *француским институцијама;* — затим, преко разних министарстава, излагање најважнијих питања која се тичу било трговине, било јавних радова, било националног васпитања, и т. д.; — уз то: *поли-*

шички живот, изборни систем, политичке партије, главне линије њихових програма, основне доктрине, такоис то и анализа фигура главних доктринара; — *социални живот*, с односима капитала и рада; — најзад *интернационални живот*, с анализом главних проблема које поставља, у разним областима, сукоб националних снага у свету.

Национализација књига у Русији. — Бољшевистички листови јављају да је Совјетска Влада одлучила да одузме појединцима право да имају књиге. Према томе, све библиотеке које постоје сада у Русији реквириране су за рачун државе. Сваки ко буде и даље имао неку књигу или буде хтео да је купи, биће кажњен.

Нове учитељске плаше у Француској. — Према пројекту који је поднет Француској Скупштини 13 децембра прошле године, предвиђају се ове плате за учитеље: приправници, 4000 франака; 6. класа, 5000; 5. класа, 6000; 4. класа, 7000; 3. класа, 8000; 2. класа, 9000; 1. класа, 10.000. Учитељи задржавају, поред тога, право на станарину. Управници школа с једним или два разреда добијаће уз плату годишњи додатак од 200 франака; управници школа с више од два разреда имаће 400 франака; тај додатак износиће 800 франака ако школа има више од четири одељења, и 1000 франака ако их има више од 10.

Професори виших основних школа имаће, према том пројекту, ове плате: у Сенином округу: 6. класа, 11.000 франака; 5. класа, 12.200; 4. класа, 13.400; 3. класа, 14.600; 2. класа, 15.800; 1. класа, 17.000; у другим окрузима: 6. класа, 8.000 франака; 5. класа, 9.200; 4. класа, 10.400; 3. класа, 11.600; 2. класа, 12.800; 1. класа, 14.000.

Плате професора учитељских школа утврђене су овако: у Сенином округу: 6. класа, 11.000; 5. класа, 12.200; 4. класа, 13.400; 3. класа, 14.600; 2. класа. 15.800; 1. класа, 17.000; у другим окрузима: 6. класа, 8.000; 5. класа, 9.200; 4. класа, 10.400; 3. класа, 11.600; 2. класа, 12.800; 1. класа, 14.000.

Надзорници основних школа имаће следеће плате: у Сенином округу: 6. класа, 13.500 франака; 5. класа, 13.700; 4. класа, 15.900; 3. класа, 17.100; 2. класа, 18.300; 1. класа, 19.500; у другим окрузима: 6. класа, 9.750 франака; 5. класа, 10.950; 4. класа, 12.150; 3. класа, 13.350; 2. класа, 14.550; 1. класа, 15.750.

Инспектори академија имаће овакве плате: 6. класа, 13.000 франака; 5. класа, 14.200; 4. класа, 15.400; 3. класа, 16.600; 2. класа, 17.000; 1. класа, 19.000.

Најзад, генерални испектори основне наставе у Министарству Просвете добијаће плату од 25.000 франака.

Психолошки Институт у Паризу. — Париски Универзитет одлучио је да оснује Психолошки Институт, којим ће управљати савет од пет његових професора (Х. Делакроа, Ж. Дима, П. Жане, Х. Пјерон, Е. Рабо) и старешине Факултета Књижевности и Наука, Брино и Ф. Хусе.

Институт ће давати теоријску и практичну наставу из опште физиолошке, експерименталне, патолошке и упоредне психологије.

Уз то, Педагошки Институт Факултета Књижевности, основан прошле године, присаједињен је Психолошком Институту, као његова педагошка секција.

Титула дипломираног ученика Психолошког Института Париског Универзитета даваће се студентима који буду два семестра слушали три

главна предмета, теоријска и практична, и положили с успехом писмене, практичне и усмене испите, чији ће им се програм саопштити.

Француски испит зрелости. — Да би се видело колико је рђав успех на француским испитима зрелости, било због тежине програма, било због неспремности ученика, ми доносимо сразмеру кандидата који су положили испит у јесењем, октобарском року 1919. У првом делу испита (француски испит зрелости састоји се из два дела, који се полажу у два разна рока), у групи латински-грчки, положило је испит 48 ученика на 100; у групи латински - живи језици, 43 на 100; у групи латински-науке, 45 на 100; у групи науке-живи језици, 38 на 100. Од 3.610 примљених кандидата, 3 су добили похвалницу „врло добро", 39 похвалницу „добро", 399 „доста добро". У другом делу испита, у филозофској групи положило је испит 64 кандидата на 100; у математичкој групи, 52 од 100. Од 3.227 кандидата, један је имао похвалницу „врло добро", 73 похвалницу „добро", 503 „доста добро".

Масарик о задацима школе. — Приликом једног скорашњег конгреса чехо-словачких учитеља у Прагу, председник Чехо-словачке Републике Масарик одржао је говор у коме је рекао, између осталога:

Школа треба да буде пре свега национална, јер је националност за нас, у садашње време, највиши програм; она треба да развије интелигентну љубав спрам отаџбине, и у томе се и састоји најплеменитија дужност учитељева. Треба затим да школа развије код детета поштовање интелектуалнога рада и физичкога рада, да се брине о здрављу детета, да се труди да му дâ игара и забаве, у исти мах док му буде пружала, на темељу једне опште наставе, специалних знања, и док му буде уливала поштовање научне тачности и саме науке, те огромне моралне силе. Има, уз то, светих принципа који су душа отаџбине и нације, и пред којима сваки има за дужност да се поклони; народна школа дугује детету то политичко васпитање које ће допунити, у једној у истини модерној школи, образовање осећања лепога и уметности.

Тако ће наша школа образовати карактере, то јест људе уравнотежене и чврсте, кадре да реше правилно проблеме које практични живот буде поставио пред њима.

Али највећи напредак састојаће се у слободи наше школе, која ће у будуће бити ослобођена диктатуре цркве и државе; она може да буде одсад потпуно искрена; она не подлежи више, као некад, обавези да лаже; она може гласно да проповеда поштење које јој је до данас било забрањено. То је једно оплемењивање чији је замашај огроман, које ће показати своја дејства најпре на карактеру учитељеву, тако да ће се дете, видећи да његова учитеља води идеал који он има за дужност да му улије, угледати на њ, са страшћу и оданошћу. Идеализам учитељев, осуђен да остане неплодан под апсолутистичким режимом, треба сада да пређе у делотворну и практичну акцију: данас му је могуће да се потпуно оствари, будући ће му држава пружити сва средства за то.

ЧИТУЉА

Лука Светец. — 21 јануара умро је најстарији словеначки књижевник, Лука Светец, који је свој књижевни рад почео још четрдесетих година, као један од главних твораца словеначког препорођаја. Са Јанезом Трдином био је као приповедач претеча модерне словеначке новеле, којој

су ударили здрав темељ Фран Левстик, Симон Јенко и Јосип Јуричић. Али више него приповедач, он је заслужан што је као реформатор словеначког правописа много допринео стварању једног књижевног језика словеначког. Он је певао и песме, надахнут народним песништвом, не само свога племена, већ и других словенских језика, са којих је много преводио. Он је један од најстаријих преводилаца српских народних песама на словеначки. Сем тога, Светец је писао језиковне и правничке расправе и критике, али сав његов књижевни рад припада његовим млађим годинама; доцније, међутим, он је стекао великих заслуга као политички радник, будући од 1863 више пута посланик у покрајинском крањском сабору, а од 1867—1871 и у бечком парламенту, где је тражио уједињење свих словеначких крајева у једну област и неуморно се борио да Словенци добију средње школе и универзитет.

Узимао је удела у свима културним покретима. Био је један од оснивача друштва Св. Ћирила и Методија, чији је потпредседник био 30 година; био је много година члан Матице Словенске, као и многих других културних друштава.

Као адвокат настанио се и живео је у Литији, у Крањској, где је и умро у 95 години. Родио се 8 октобра 1826 год. у Подгорју, при Камнику, у Крањској. По своме месту рођења потписивао се „Подгорски".

м. с. м.

БИБЛИОГРАФИЈА

Милан Шевић, *Стара и нова педагогија.* — Београд-Сарајево, издање И. Ђ. Ђурђевића, 1920. С. 150, цена 5 д.

Жорж Санд, *Ђаволља бара.* Приповетка. Превео с француског Светислав Петровић. — Београд, 1920. С. 71.

Aus dem südslawischen Risorgimento (Dositej Obradović, Ljudevit Gaj, Die Omladina, Josip Juraj Strossmayer, Svetozar Marković, Janez Krek), von Hermann Wendel. — Gotha, Verlag Friedrich Andreas Perthes A.-G., 1921. С. 199, цена 14 марака.

Проф. Ал. Станојевић, *О настави и образовању,* I (О средњој школи и средњешколском образовању. Наша средња школа. О наставним средствима за физику и хемију у нашим средњим школама. О циљу и природи минералошко-геолошке наставе у средњим школама. Поводом једног требника за младе наставнике. Класицизам или реализам?) — Београд, 1913. С. 151.

Нови живот. Власник и директор Д-р М. Нинчић. Излази сваке суботе, у Београду (Уредништво Вука Караџића улица, 18). Годишња претплата 80 д., појединн бројеви 2·50 д.

Одговорни уредник
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 3 МАРТ 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 децембра прошле године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у Државној Штампарији на Цетињу:

за магационера књига и потрошног материјала, са годишњом платом од 2400 динара, Нико В. Мартиновић, досадашњи рачуновођа Државне Штампарије на Цетињу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Министарству Просвете:

за секретара IV класе, Милот Ерцеговац, писар Министарства Унутрашњих Дела; и

за писара II класе, Драгомир Арамбашић, пређашњи привремени учитељ вештина.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 8 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Министарству Просвете:

за начелника I класе Одељења за Вишу Наставу, Д-р Михаило Поповић, помоћник библиотекара у Народној Библиотеци;

за начелника I класе Одељења за Средњу Наставу, Драгомир Обрадовић, инспектор Скопске Области;

за начелника I класе Одељења за Основну Наставу и Народно Просвећивање, Владимир Радојевић, професор II београдске мушке гимназије.

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 11 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

Орденом Св. Саве IV степена:

Госпођица Д-р Etta Gray, члан Америкапске Мисије The Amerikan Womens Hospitals у Велесу; и

Орденом Светог Саве V степена:

Госпођица Elizabeth S. Williams, управитељка дома Државне Заштите Деце и Младежи у Велесу, ослобођавајући их плаћања орденске таксе.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

1205 редовни састанак, 21 јануара 1921 године

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Петар Тиша, Миливоје Симић, Никола Лазић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Јеремија Живановић, Мирко Поповић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Славко Миловановић.

I

Прочитано је писмо Г. Министра Просвете којим тражи да Савет изради нова правила о вишем и нижем течајном испиту.

Савет одлучује да се за овај посао умоле г. г. Петар Тиша, Никола Лазић и Димитрије Тричковић.

II

Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 681 од 20 ов. мес. којим тражи да Савет из своје средине одреди Одбор који ће утврдити главне норме за превођење наставника средњих школа у Хрватској, Славонији, Словеначкој, Далмацији, Босни и Херцеговини на плате према закону о средњим школама који важи за Србију.

Савет одлучује да у одбор уђу г. г. Лазар Кнежевић, Миливоје Симић, Мирко Поповић и Јеремија Живановић.

III

Г. Миливоје Симић предлаже да се у секцији за преглед квалификација кандидата за наставничка места у средњој школи, у којој је он први члан, одреди, на место другог члана г. Љуб. Протића, Д-р Александар Белић, пошто је г. Протић јако заузет као члан секције за учитељске пенсије и реактивирања.

Савет усваја предлог.

IV

Г. Јеремија Живановић предлаже да се члановима поменутих секција издејствује нарочита награда за тај рад.

Савет усваја предлог и одлучује да се умоли Г. Министар Просвете да члановима ових секција одреди нарочиту сталну годишњу награду по 1000 динара.

V

Г. г. Симић и Протић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења:

а) да имају квалификација: Алексије Страхов за учитеља вештина под уговором; Станислав Геренчић и Станоје Николић за привремене предметне учитеље (Геренчић у Богословији Св. Саве); Драгиња Седлачекова за привремену учитељицу вештина; Иван Чучуковић, Људевић Жигер, Жак Скавинер и Александар Ж. Илић, за хонорарне наставнике;

б) да немају квалификација за наставнике у средњој школи: Франо Вулетин, Василија Митрушевић и Босиљка Поповић;

в) да се Даринка Николићева, разредна учитељица у пенсији, може реактивирати, као предметна учитељица;

г) да Борка Ћировић нема квалификација за привремену учитељицу вештина, јер је свршила нижу стручну школу — радничку школу женског друштва;

д) да молбе Милице Чаћевићеве и А. Боцарића треба упутити комисији Министарства Просвете за регулисање наставничких положаја, и

ђ) да Иванка Дракулић накнадно докаже да ли је, и колико учила средњу школу, а Викторија Пузанова да поднесе доказ о своме школовању пре универзитетских студија.

VI

Чита се молба Ивана Бадрова да се упише на филозофски факултет Скопског Универзитета као редован ученик, пошто је свршио католички семинариум у Сарајеву.

Савет је мишљења да молилац не може бити редован ученик Универзитета, јер нема гимназијску матуру.

VII

Прочитано је писмо Г. Министра Просвете, који шаље на оцену и мишљење нацрт нових правила за полагање практичног учитељског испита за учитеље народних школа.

Савет одлучује да се за преглед и реферат умоли г. Љуб. М. Протић.

VIII

Чита се реферат г. Д-р Радована Коштутића о преводу г. Лазара Р. Кнежевића *Одабрана дела пољске књижевности* (в. 1203 записник, под II). Реферат гласи:

Приповетке Хенрика Сјенкјевича, које је г. Лазар Кнежевић превео и унео у прву књигу „Одабрана дела из пољске књижевности", спадају међу одличне радове великог пољског писца. Говорити више о њима, значило би понављати оно што је свима познато: као што смо их ми радо читали и као што се свуда радо читају (а преведене су мало те не на све европске језике), радо ће их читати и наша школска омладина, у чијим ће књижницама ова књига заузети угледно место. Њезин садржај био би још разумљивији, т. ј. разумљив до потанкоћа, да је г. преводилац пропратио нека места напоменама било у кратком предговору, било одмах доле под линијом. Бартек победилац је из књежевине Познањске, где се све до великог европског рата водила очајна борба међу Пољацима и Немцима, борба за сваки посланички мандат, за сваку школу, за свако имање, за сваку њиву, за сваку стопу земље и у опште за све што је Пољаку могло помоћи да под страшним немачким притиском остане Пољак. У немачко-француском рату 1871 познањски Пољаци морали су ићи напред заједно са Немцима, али Пољаци из других делова Пољске, знајући добро ко су и шта су Немци за нас Словене, а особито за Пољаке, ступали су у француску војску и борили су се против Немаца. Отуд она легија слободних стрелаца која се онако храбро тукла и из чије је средине Бартекова чета двојицу заробила. Бартек стоји на straži и чува их. Сутра ће бити стрељани. Он чује њихов разговор; они говоре пољски као и он. У души му спрема се велики преврат („Спаси своје" стр. 37), и да није дошла смена, овај глупи, али верни војник пруског краља пустио би сужње да беже, а и сам би утекао, па куд пукло да пукло. Ето, о тим и таквим местима требало је по нешто рећи, па би цела слика била српском читаоцу куд и камо јаснија. Па онда одмах на првој страни: „Мој се јунак звао Бартек Словик" требало је протумачити: пољ. Slovik-славуј, па би било разумљиво оно даље: „Са славујем је имао мало сличности". Или мало даље: „речи *словик* и *чловик* немају за немачко ухо никакве разлике" требало је додати Człovjek-човек, па би онда читаоцу био јасан разговор између Бартека и официра:

„— Како се зовеш? пита Бартека официр.

— Словик.

— Чловик?... А ха! Ja. Gut.

И официр написа Mensch."

У „Палноцу на кули светлији" оно што чини срж приповетке неће имати на српског читаоца толико маха колико на пољског, само зато што је оне стихове из „Pan-a Tadensz-a", које је г. преводилац дао у преводу г. Томе Маретића, требало опширно протумачити:

„Дево Света, што јасну браниш Чепстохову,
На Острих светлиш вратих. Ти много градиш тврди
Ново-гродски са верним народом му чуваш!" и т. д.

Пољак дршће од узбуђења кад то чита, а Србину су и Чепстохова и оштра врата (капија) и градиш Новогродски само празна имена док му се не протумаче.

О самом преводу нећу говорити. Г. Кнежевић стекао је преводима с пољског исто онако леп глас као и покојни Глишић преводима с руског. Нека ми буде допуштено да кажем реч две о карактеристичним именима места, стварним или измишљеним (пореди у нас: Недођин, или на пр. кад би се рекло: Сиротинци, Бедници, Злопатници, и т. д.) Ја мислим да у преводима с туђих језика таква имена треба бар протумачити, ако не и преводити. И исто онако као што је наш преводилац Wielka Krzywda и Маја Krzywda превео речима Велика Кривда и Мала Кривда, исто тако могао је бар протумачити шта значи Потнембин (требало би писати Потнембин, јер *е* пред усненима вреди као *ем*), и шта су то Вивлашчињци, Недоље и Musepobo, па би се по томе видело одакле су ти јадни пољски сељаци што су се заузели за

„Шпански престо", и што не могу да пристану на превласт Наполеона III (и овде не би било згорег мало тумачења). То исто вреди и за презимена која су постала од надимака или од другог чега. Тако, н. пр., ако се неко лице у српској приповетци зове: Иван Ветар, да ли ће, рецимо, пољски преводилац то тако оставити или ће, ако не превести, а оно бар протумачити: ветар-wintr (поредн на стр. 45, где улази у причање Мађеј Кјел, а Kierz значи за буњ.)

Све ово напоменуо сам не зато да умањим значај превода мог драгог ученика који већ двадесет година уноси у нашу књижевност најодабранија дела нове пољске књижевности, већ да га подсетим да ће друго издање ове књиге само добити ако се обазре на ово што сам рекао. У том издању он ће превести све немачке речи и фразе, јер се код нас тај језик данас врло мало зна, поклониће већу пажњу коректури (на пр. на стр. 16-ој: „Барагошу, Барагошу, ој не губи наду", место: Бартошу, Бартошу, не губимо наду! и т. д.)

Топло препоручујем Просветном Савету ову прву књигу „Одабраних дела из пољске књижевности" у преводу г. Лаз. Кнежевића.

Савет усваја реферат, и даје мишљење да књигу треба препоручити школским књижницама, а по могућству и откупити. Референту издати 50 динара хонорара.

IX

Чита се реферат г. г. Д-р Миливоја Јовановића и Емила Цветића о књигама г. Т. Радивојевића *Основи земљописа и Балканско Полуострво* (в. 1192 записник под VIII.) Реферат гласи:

Рат је у нас пореметио осим свега другога и данашњу наставу у школама у опште — то се најбоље види по немању школских књига, на које су ученици били толико навикнути у мирно доба, пре. Нарочито на територији коју су од наше земље држали Бугари, види се у овоме правцу огромна пустош (изгледа да су та два израза: пустош и Бугари синоними), коју су они за собом оставили повлачећи се у Бугарску. На њиховој територији у Србији, причали су нам наши, Бугари су све наше књиге, где би их год нашли (ни приватне нису трпели), вукли колима и на гомиле спаљивали; то је, вели, особито вршено у Нишу, јер је ту било неколико великих и добрих библиотека. На школске пак књиге била је обраћена нарочита пажња; њих чувати и прикривати било је готово исто опасно као и прикривати оружје. Не смемо рећи да је толико и тако рађено и на аустријској територији Србије, али ипак ћирилица није толико толерирана колико латиница, нити су библиотеке биле довољно заштићене од непотребног војничког пљачкања (случај са београдским библиотекама). Кад се свему томе дода да се школске књиге у опште нису могле штампати скоро кроз 7 ратних година и да су оне старе и затечене толико пропале и упропашћене, како их само наши ђаци, ненавикнути у томе смислу на чување својих књига и прибора, могу искварити, онда је појмљиво колико може данас бити оскудица у уџбеницима и колико разноврсних уџбеника мора бити у школи за сваки предмет да би могло да буде ма какве наставе. Да се прекрати са овим провизоријумом и да се изиђе на прави, предратни пут, озбиљно се пришло послу. Што се до сада — после две године рада — још нису показали и апсолутно позитивни резултати, стоји највише до сређивања државе; школска питања нису могла доћи на прво место за решавање. Ипак не треба прећутати да рад на обнови наше наставне књижевности у нашим средњим и народним школама за поједине предмете није започет са довољно искуства. Брзало се да се што пре изиђе на трг, па се није пазило на ваљаност уџбеника нити на наше нове потребе изазване потпуно измењеним стањем у нашем друштву.

Наставне књиге које су пред нама: Т. Радивојевића, проф., *Основи Земљописа* за I раз. средњих школа, друго издање, и *Балканско Полуострво и Земље Срба, Хрвата и Словенаца,* за II раз. средњих школа, прво издање, обе из 1920 године, и о којима Главни Просветни Савет тражи наше мишљење — да изјавимо одмах — не спадају у такве, брзо рађене књиге. Наша наставна географија није била ни пре ових радова оскудна.

Почињући од проф. В. Карића, нашег првог озбиљног радника и на школској географији пред крај прошлога века, наша ја географска литература развијана по готову најбоље од свих осталих предмета средњошколских. Зашто и успеси не одговарају оваквом њеном развитку, има пуно узрока; на првом месту бацање географије у раније доба скоро међу необавезне предмете и незгода са нестручним наставницима, који су овај предмет често предавали од беде.

Особито пријатна етапа у наставној литератури за општу и посебну географију јесте појава уџбеника проф. Радосава Васовића, у главном у првој деценији овога века. Он је дао потпуну серију географске литературе за нашу средњу школу, и то што је он дао остало је и до данас врло ваљано и скоро без озбиљних примедаба. Неко је хтео да му помути ту лепу и пуну захвалности успомену међу нашим школским географима, па је пустио без преко потребних и ваљаних измена прошле године Васовићеве Географије за I и II разред наших средњих школа у издању београдске књижаре Рајковића и Ћуковића. То проф. Васовић није заслужио, и он би се таквих издања одрекао, на сваки начин.

Наставна литература за географију, коју нам је до сада дао проф. Тодор Радивојевић, јесте данас без сумње најбоља, али ипак не онолико савршена каква би она била, познавајући писца, да су прилике мало сталоженије. И он нам је дао серију географских уџбеника, али не само за средње него и за стручне школе, и та његова серија чини другу пријатну и завидну етапу у нашој школској литератури географској. Његови уџбеници за I и II разред, изашли ту скоро, имају већ друго издање. Први уџбеник: *Основи земљописа* за I разред средњих школа, професор Радивојевић је израдио строго по програму из географије за тај разред, нарочито није занемарен нови програм. Обрађен је у врло згодном и лаком прегледу цео материјал врло добрим језиком и за ученике особито лаким стилом, не губећи из вида никако ни методику овога предмета, методику која је тако често у других писаца уџбеника овога предмета занемаривана. Можда ће бити нарочито потребно истаћи да је у књизи тако много материјала (највише материјала управо од свих осталих уџбеника овога предмета у овом разреду) да ће наставник при настави имати могућности да чини избор. Треба особито нагласити да су у уџбеник унети последњи научни резултати географски, чиме се он нарочито издваја од осталих.

Великих и битних замерака нема дакле ова књига, те је због тога можемо врло радо препоручити пажњи Главног Просветног Савета. Али она има један недостатак који не треба да не буде поменут, ради тога да се он у даљим издањима више не провлачи. Цела књига нема у свему тексту баш ниједну слику нити карту, а оне су толико потребне овој настави. Нас уверава проф. Радивојевић да ће даља издања бити илустрована, али опет у колико то допуштају данашње прилике и издавач. Неколико нејасности и нехотичних грешака — оне уџбенику ни мало не одузимају од вредности — потребно је нагласити да би се касније избегле. Видик и његова линија (С. 9) дефинисани су не баш потпуно јасно; никако не би требало бежати, мислимо, од научних термина географских, а хоризонт је баш одомаћен такав наш израз. Ротација и Револуција Земљина (С. 9—13) требало је да буде успешније објашњена, па тако и разуђивање (писац радо избегава овај добри термин) копна и мора (С. 19). Гаскоњски Залив (С. 22) узет је као бољи израз за Бискајски, али не и на С. 23 и 25. Нема полуострва Нормандије (С. 23), нити Јонског мора (С. 23). Дарданели и Босфор (С. 23) су мореузи, а Елигени (С. 31) планине, те је боље тако имена оставити, а не правити од њих адјективе. Незрели су географски изрази: издигнутост и спуштеност копна (С. 26), текућице (С. 33), избачене стене (С. 43). Боље је Словенија и Сплит него Крањска (С. 54) и Сплет (С. 53).

Друга његова књига: *Балканско Полуострво и земље Срба, Хрваша и Словенаца,* уџбеник намењен настави географије у II разреду наших средњих школа, одступа и по обиму и по начину излагања врло много од прве: она се разликује врло од свих досадашњих уџбеника наших за географију у опште, а за овај разред нарочито. Књига по свему представља један мали али врло добро израђен географски компендијум Балканског Полуострва; на овој основи требало би само проширити поједине делове, унети потребну литературу, и целина би била довољна за почетак. Уџбеник је рађен на широкој основи врло брижљиво и необично опширно у свима деловима, тако да може послужити настави овога предмета и у свима стручним школама типа средњих школа наших. Може се према томе очекивати да ће за данашње ученике II разреда бити и потежи, ако сам наставник не буде довољно пажљив у раду, па бирао само онај материјал из књиге који је таквим ученицима приступачнији. После овакве светске катастрофе, појава толико доброг уџбеника за географију наших земаља изазива чуђење, тим пре што се он јавља баш у почетку опште рестаурације наше средњешколске наставе, у времену кад је врло тешко, готово немогућно, доћи до извесних потребних података. Одступајући много од досадашњег излагања географских појединости и избегавајући често онај готово увек исти географски материјал у свима другим нашим уџбеницима, Радивојевић је, и за опште особине нашег полуострва и за опис сваке земље на њему, нашао и употребио богату литературу и изнео последње резултате научне географије, до којих се дошло често после тешких мука и по скупу цену. Али овакво једно дело биће од користи по наставу ако и наставник буде географ. Пада особито у очи — и то је једна од најбољих особина ове књиге — да је обрађена готово већа пажња на етнографију у опште него на оро-хидрографију појединих земаља; то је паметна новина, коју не треба напуштати даље. На онда има на појединим местима (не баш ретко) — онамо где је то потребно било — врло лепих географских описа, који су проткани најпознатијим историским детаљима. Само, и за овај уџбеник да истакнемо недостатак у сликама и картама. Зашто се није стигло са тим кад је било времена? Хоћемо да поменемо за овај уџбеник да су се провукле неопажено у њега извесне грешке, које ће бити — ми их зато и износимо — у каснијем издању поправљене: Скадарско блато (9), а треба Скадарско Језеро или Блато; главни Дрим (18); Снежник (19) није на Јаворницима — народ не зна за ово име — већ на Пивки; Дунав не излази из наше земље код Лом Паланке (19); Ниџе (23, 27) а треба Ниче; Црна Река (25) није добро, већ Црна или Черна; Тетовска Котлина (25), а треба Полог; није требало изоставити Горник (26); нетачно је да нарочити паробродi плове Дрином до Љубовије (28); Кутина, а не Кутинска Река (28); тре-

бало је номенути и Тројанову Таблу (30); боље Бердан него Гвоздена Капија (30); Бјелица је а не Белица (31), десна притока Моравичина; зашто није унета и Прштевка (32), Дуленка и Жупањевачка Река. Ресави су почеци у двема пећинама под Бељаницом, изнад села Стрмостена (33); Млавско Врело или Жагубичко Језеро (33); област (никако предео) Млава; Горњи и Доњи Коренатац место Трговишког Тимока (34); није Врâтарничка Сутеска (34), него сутеска код Вратарнице; Сакулева, а не Сакулева Река (35); Радобиљска Река (85), а треба Рајац; почетак примања Хришћанске вере у наших пада у раније време (42); становници Србије су у исто време и земљорадници и сточари (43); изостављени су рудници угља: Стењевац у Горњој Ресави, Илијно под Ртњем, Равна Река изнад Сењ. Рудника (48); идући од Београда уз Саву, а не низ Саву (55); Сјеница а не Сеница (56); на северозападу су испод Грдеча, развалине цркве Самодреже (58), а треба на североистоку су...: Бела Река није угљени рудник (60); Јагодина је на Белици и у области Белице (60); Прије корница (63) а не Прекорница; Крупа је такође велика лева притока Неретве (72); Травник нема ниварy (76); Ржањски, а не Аржански превој (78); Комбур, а не Кумбор (82); Ријека место Фијума (88); и земљиште на десној страни доњега Тимока припало је нама (104); Кенали место Кемали (111).

Издавач није, изгледа, хтео дати ни добру хартију, ни техничку израду, ни ваљану штампу; он се и сувише, види се, држао данашњег скупог времена, али се није хтео одрећи и великих цена, јер прва стаје 3, а друга 5 динара. Па ипак све то ништа не смањује наставну вредност и ваљаност ових књига г. Радивојевићевих, те их ми препоручујемо особитој пажњи Главног Просветног Савета, којем смо благодарни на поверењу.

Савет усваја реферат и даје мишљење да се ове књиге могу употребљавати као уџбеници приватног издања у средњим школама. Референтима издати по 100 динара хонорара.

Овим је састанак завршен.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

на Филозофском Факултету у Скопљу:

за редовног професора Класичне Филологије, Д-р Василије Ђерић, професор Универзитета у Београду; и

за лектора руског језика, Димитрије Буровић, доцент и професор средње школе, с годишњом платом од 4000 динара.

ПЕНСИОНИСАЊА

Указом Његовог Краљевско г Височанства Престолонаследника Александра од 11 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Д-р Јован Радоњић, редовни професор Универзитета у Београду, на основи чл. 70 Закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пенсијом која му припада према годинама службе.

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 27 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

Орденом Белог Орла V степена:

Д-р Никола Вулић, декан филозофског факултета у Београду, и Стеван Димитријевић, протојереј, декан богословског факултета у Београду;

Орденом Светог Саве II степена:

Слободан Јовановић, ректор београдског Универзитета, и Д-р Милан Јовановић-Батут, декан медицинског факултета у Београду;

Орденом Светог Саве III степена:

Д-р Петар Ђорђевић, декан пољопривредног факултета у Београду; Д-р Стеван Марковић, декан техничког факултета у Београду; Д-р Милутин Миљковић, декан правног факултета у Суботици; и Д-р Тихомир Остојић, декан филозофског факултета у Скопљу;

Орденом Светог Саве IV степена:

Д-р Милорад Недељковић, ванредни професор правног факултета у Суботици.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 30 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликован је:

Орденом Светог Саве IV степена:

Господин James Wiles, пређашњи лектор за енглески језик и књижевност на београдском Универзитету, ослобођавајући га плаћања орденске таксе.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 30 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у гимназији у Приштини:

за професора, Мина Миљковић, професор Охридске гимназије, по службеној потреби, но без права на путне и селидбене трошкове.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у гимназији у Аранђеловцу:

за директора и професора, Димитрије Премовић, професор III београдске мушке гимназије, по службеној потреби, и

за учитеља вештина, Властимир Петровић, учитељ вештина гимназије у Ћевђелији, по службеној потреби;

у IV београдској гимназији:

за професора, Јован Ђорђевић, професор у пенсији;

у гимназији у Крушевцу:

за суплента, Драгољуб Н. Бакић, свршени студент филозофије;

у мушкој гимназији у Нишу:

за професора по чл. 1, 4 и 6 Уредбе о регулисању положаја наставницима средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита, с годишњом платом од 3000 динара, Константин Поп-Минић, суплент исте школе; и

у гимназији у Скопљу:

за професора по чл. 1, 4 и 6 поменуте Уредбе, с годишњом платом од 3600 динара, Тодор Ђ. Самарџић, суплент исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 8 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у гимназији у Великој Кикинди:

за директора и професора, Д-р Велимир Југа, професор исте гимназије.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 12 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у II београдској женској гимназији:

за професора по чл. 18 Уредбе о регулисању положаја наставницима средњих школа ратом ометених у полагању државног испита, Бранка Толмачева, предметни учитељ исте школе;

у III београдској женској гимназији:

за професора по чл. 18 исте Уредбе, Емилија Кениг, предметни учитељ исте школе;

у гимназији у Горњем Милановцу:

за учитеља вештина по чл. 17 исте Уредбе, Милица С. Милутиновића, учитељица вештина исте школе;

у I Крагујевачкој мушкој гимназији:

за суплента, Драгомир Љ. Марковић, свршени ученик Лионског Универзитета;

у Крагујевачкој женској гимназији:

за учитеља вештина по чл. 17 поменуте Уредбе, Симка Николићева, учитељица вештина исте школе;

у Лесковачкој реалци:

за учитеља вештина по чл. 17 исте Уредбе, Зорка Х. Поповићева, учитељица вештина исте школе;

у *Новосадској мушкој гимназији:*

за учитеља вештина по чл. 8, 9 и 10 Уредбе, с годишњом платом од 2550 динара, Василија Ћукићева, привремена учитељица вештина исте школе;

у Приштевској гимназији:

за професора, Ћира Милић, професор шабачке гимназије, по службеној потреби, но без права на путне и селидбене трошкове; и

у Скопској гимназији:

за учитеља вештина по чл. 17 Уредбе, Видосава Чубровић, учитељица вештина исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у Беранској гимназији:

за професора, Д-р Драгомир Икопић, професор III београдске мушке гимназије, по службеној потреби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у I Београдској мушкој гимназији:

за професора, Јован Томић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат;

у II београдској мушкој гимназији:

за професоре: Даринка Станковић и Александра Милетић, предметни учитељи исте школе, и Зорка Каснар, суплент исте школе, испитани професорски кандидати; и

у лесковачкој гимназији:

за професора Љубомир Алексић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у никшићској гимназији:

за суплента под уговором, Сергије Медвеђејев, пређашњи директор гимназије у Русији;

у подгоричкој гимназији:

за предметног учитеља под уговором, Сергије Купић, пређашњи наставник гимназије у Русији;

у пришшевској гимназији:

за суплента под уговором, Мато Петровић, привремени предметни учитељ исте школе, и

у цетињској гимназији:

за суплента под уговором, Всеволод Гусаревић, дипломирани студент филозофије.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у I београдској женској гимназији:

за суплента по чл. 17 Уредбе, Ружица Богдановићева, помоћница исте школе;

у крагујевачкој женској гимназији:

за учитеља вештина по чл. 17 исте Уредбе, Емилија Јоксић, учитељица вештина исте школе;

у прилепској гимназији:

за предметног учитеља, Милица Штиха, предметни учитељ гимназије у Ваљеву, по службеној потреби;

у охридској гимназији:

за професора, Д-р Венијамин Таушановић, професор ђевђелијске гимназије, по службеној потреби; и

у шабачкој гимназији:

за професора по чл. 4, 6 и 19 Уредбе, с годишњом платом од 3600 динара, Вера Николићка, предметна учитељица исте школе.

РАЗРЕШЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 16 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се, на основи чл. 15 и ч. 85 Закона о избору народних посланика за Уставотворну Скупштину, разреши од досадашње дужности Д-р Момчило Иванић, професор II београдске мушке гимназије.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у гимназији у Аранђеловцу:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, кнеза Теодора Косаткина-Ростовског, руског пуковника, — СНБр. 1093 од 28-I-1921 год.

у II мушкој београдској гимназији:

за привремену предметну учитељицу, Десанку М. Павловића, дипломираног студента филозофије, — СНБр. 19648 од 9-II-1921 год.

у IV београдској гимназији:

за привременог учитеља вештина (цртања), Јосипа Цара, сликара, — СНБр. 1695 од 10-II-1921 год.

у I женској београдској гимназији:

за помоћницу, Ружицу Богдановићеву, свршену ученицу филозофског факултета, — СНБр. 1809 од 10-II-1921 год.

у I мушкој београдској гимназији:

за привременог предметног учитеља, Момчила Пастасијевића, свршеног студента филозофије, — СНБр. 1809 од 10-II-1921 год.

у гимназији у Беранима:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Јелену Ђурашковић и Вукајла Девића, учитеља из Берана, — СНБр. 1959 од 13-II-1921 год.

у гимназији у Бишољу:

за хонорарног наставника Јестаственице и Хигијене, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Василија М. Петровића, окружног физикуса, — СНБр. 1192 од 1-II-1921 год.

за хонорарну наставницу вештина (женског рада), Даринку Љубојевићеву, хонорарну наставницу вештина гимназије у Беранима, — СНБр. 1646 од 5-II-1921 год.

у гимназији у Врању:

за привременог предметног учитеља, Благоја М. Миљковића, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 1394 од 9-II-1921 год.

у гимназији у Великом Градишту:

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Миту Манојловића, школског лекара, — СНБр. 1800 од 11-II-1921 год.

за привременог предметног учитеља Радивоја Кончара, привременог предметног учитеља гимназије у Неготину, по службеној потреби, — СНБр. 737 од 10-II-1921 год.

у гимназији у Гњилану:

за хонорарног наставника, с дневницом указног државног чиновника, Буру Врбавца, професора у пенсији, — СНБр- 1616 од 3-II-1921 год.

у гимназији у Горњем Милановцу:

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Милана Јовановића, лекара, — СНБр. 1095 од 31-I-1921 год.

у гимназији у Ћевђелији:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Владимира А. Мирошниченка, студента филозофије Кијевског Универзитета, — СНБр. 1003 од 26-I-1921 год.

у гимназији у Зајечару:

за хонорарног вероучитеља, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Бошка Аћимовића, војног свештеника, — СНБр. 1406 од 5-II-1921 год.

у гимназији у Кавадару:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1200 динара, Д-р Јана Ненасила, досадашњег школског лекара, — СНБр. 1420 од 5-II-1921 год.

у гимназији у Колашину:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Јагоша Симоновића, свештеника, — СНБр. 1148 од 1-II-1921 год.

у реалци у Лесковцу:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1800 динара, Д-р Душана Радаковића, управника болнице у Лесковцу, —СНБр. 1365 од 4-II-1921 год.

у гимназији у Неготину:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Рељу Тасића, студента филозофије, — СНБр. 1400 од 5-II-1921 год.

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Драгутина Марића, хонорарног наставника гимназије у Књажевцу, по службеној потреби, — СНБр. 1361 од 10-II-1921.

у гимназији у Новом Пазару:

за помоћницу, Полексију Вељковић, помоћницу женске гимназије у Нишу, по молби,— СНБр. 1613 од 8-II-1921 год.

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Вида Станчара, лекара, — СНБр. 1186. од 1-II-1921 год.

у гимназији у Пећи:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 10 динара од одржаног часа: Фрању Нашинца, инжењера и Д-р Петра Вучинића, лекара из Пећи, — СНБр. 894 од 25-I-1921 год.

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа: Лоренца Митровића, католичког свештеника, Вуксана Гојковића, Александра Шошкића, учитеље; Косту Лешевића, професора, и Даницу Вуксан, — СНБр. 1721 од 10-II-1921 год., и

за хонорарног наставника (женског рада), с хонораром од 5 динара од одржаног часа, Зорку Милошевић, учитељицу из Пећи, — СНБр. 896 од 25-I-1921 год.

у гимназији у Приштини:

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Константина Умањеца — СНБр. 1397 од 4-II-1921 год.

у гимназији у Пожаревцу:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Трајка Ристића, учитеља, — СНБр. 884 од 28-I-1921 год.

у гимназији у Подгорици:

за наставника певања, Алексу Ивановића, наставника певања гимназије на Цетињу, по службеној потреби, — СНБр. 1661 од 10-II-1921 год.

у гимназији у Прокупљу:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Марију Платонову, свршену ученицу средње уметничке школе, — СНБр. 783 од 3-II-1921 год.

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Винка Бастића, учитеља, — СНБр, 1097 од 31-I-1921 год.

у гимназији у Струмици:

за хонорарну наставницу женског рада, с хонораром од 5 динара од одржаног часа, Јулијану Пејовић, — СНБр. 1253 од 3-II-1921 год.

у гимназији у Улцињу:

за школског лекара, с годишњом платом од 1200 динара, Д-р Ђорђија Абрамова, лекара из Улциња, —СНБр. 1063 од 31-I-1921 год.

у гимназији у Штипу:

за привременог предметног учитеља, Фома Гајдакевића, бившег наставника из Русије, — СНБр. 1002 од 3-II-1921 год.

за хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Владимира Родзевића, бившег наставника цртања у Русији, — СНБр. 1278 од 5-II-1921 год.

у гимназији у Ваљеву:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 2400 динара, Д-р Радомира Теодосијевића, санитетског мајора, — СНБр. 1451 од 14-II-1921 год.

у гимназији у Великом Бечкереку:

а) у одељењима са српским наставним језиком:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Милана Палуровића, школског надзорника; Михаила Томовића и Драгомира Сиротановића, учитеље основне школе, — СНБр. 808 од 31-I-1921 год.

б) у одељењима са мађарским наставним језиком:

за хонорарне наставнике, са хонораром од 7 динара од одржаног часа: Драгомира Сиротановића, Петра Радуловића и Милу Петрова, учитеље основне школе, — СНБр. 808 од 31-1-1921 год.

у гимназији у Великом Бечкереку:

у одељењима са мађарским наставним језиком:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1000 динара, Д-р Белу Фијаловског, лекара у Великом Бечкереку, — СНБр. 883 од 25-I-1921 год.

у вишој трговачкој школи у Суботици:

за хонорарне наставнике, с хонораром по 7 динара од одржаног часа, Владиславу Јовановићеву, Јелену Сударевића и Зорку Марковића, наставнице грађанске школе у Суботици, — СНБр. 883 од 25-I-1921 год.

у вишој трговачкој школи у Новом Саду:

у одељењима са српским наставним језиком:

за хонорарне наставнике, с хонораром по 10 динара од одржаног часа, Д-р Живана Ивановића, суплента женске учитељске школе; и са хонораром од 7 динара од одржаног часа, Наду Павловића, предметну наставницу женске Учитељске Школе у Новом Саду, — СНБр. 1501 од 2-II-1921 год.

у одељењима са мађарским наставним језиком:

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Јована Екорта, умировљеног професора, — СНБр. 1501 од 2-II-1921 год.

у гимназији у Суботици:

за привременог учитеља вештина, Евгена Миклора, учитеља гимнастике у реалци у Вршцу, по службеној потреби, — СНБр. 1165 од 31-I-1921 год.

у гимназији у Жомбољи:

у одељењима са српским наставним језиком:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Д-р Петра Јакића, оспособљеног наставника, и за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1200 динара, Бориславa Јовановића, студента филозофије, — СНБр. 1156 од 30-I-1921 год.

у гимназији у Сомбору:

у одељењима са српским наставним језиком:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Стевана Купу, саровића, свештеника и жупанијског чиновника, и за хонорарног наставника, с хонораром од 5 динара од одржаног часа, Милана Радића, жупанијског чиновника, — СНБр. 1165 од 31-I-1921 г.

у одељењима са мађарским наставним језиком:

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Ервина Тибора, лекара у Сомбору, — СНБр. 1165 од 31-I-1921 год.

у гимназији у Србобрану:

у паралелним одељењима са наставним немачким језиком у Врбасу:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1000 динара, Д-р Милана Поповића, општинског лекара у Врбасу, и за хонорарног наставника вештина, с хонораром од 5 динара, од одржаног часа, Драгутина (Карла) Стецера, учитеља основне школе у Врбасу, — СНБр. 1165 од 31-I-1921 год.

у вишој трговачкој школи у Великом Бечкереку:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1000 динара, Војислава Исаковића, лекара у Вел. Бечкереку, — СНБр. 1165 од 31-I-1921 год.

у вишој трговачкој школи у Новом Саду:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1000 динара, Д-р Јована Поповића, лекара у Н. Саду, — СНБр. 1165 од 31-I-1921 год.

у гимназији у Великој Кикинди:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Константина Терзијева бившег наставника, — СНБр. 13888 од 21-II-1921 год.

у вишој трговачкој школи у Суботици:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Стевана Феод-Климентова, наставника средњих школа у Русији, — СНБр. 2570 од 26-II-1921 год.

у гимназији у Белој Цркви:

за хонорарне учитеље науке о вери са 7 динара од одржаног часа, Стефана Балеу, православног румунског свештеника, Фрању Хораја, римокатоличког свештеника и катихету и Јосифа Бајнбергера, јеврејског рабина у Белој Цркви, досадашње наставнике исте гимназије;

за хонорарну учитељицу вештина са 5 динара од одржаног часа, Марију Бранковића, приватну учитељицу оспособљену за певање у средњим и вишим девојачким школама, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у гимназији у Великом Бечкереку:

у одељењима са мађарским наставним језиком;

за хонорарног учитеља науке о вери са 7 динара од одржаног часа, Д-р Морица Нидермана, јеврејског рабина у Великом Бечкереку, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у гимназији у Великој Кикинди:

за хонорарне учитеље науке о вери са 7 динара од одржаног часа, Фридриха Бренера, римокатоличког пароха, Д-р Морица Розенштајна, јеврејског надрабина и Игњата Јесењског, ев. презвитера у Великој Кикинди, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у гимназији у Жомбољи:

у одељењима са српским наставним језиком:

за хонорарног учитеља хришћанске науке са 7 динара од одржаног часа, Стевана Самунлова, јереја и свештеника администратора новокреиране парохије у Жомбољи, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у мушкој гимназији у Новом Саду:

у одељењима са српским наставним језиком:

за школског лекара, са годишњим хонораром од 1000 динара, Д-р Александра Коду, досадашњег лекара исте гимназије, и у

одељењима са мађарским наставним језиком:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 800 динара, Д-р Карла Вагнера, градског физикуса у Новом Саду, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у Женској Гимназији у Новом Саду:

за хонорарне учитеље хришћанске науке, са хонораром од 7 динара од одржаног часа, Ивана Шенцера, римокатоличког капелана; Јована Храниловића, проту руског; Јована Фабрија и Лајоша Хорвата, пасторе у Новом Саду, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у гимназији у Петровцу Бачком:

за школског лекара, са 800 динара годишњег хонорара, Д-р Јозефа Шустера, лечника у Петровцу, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у гимназији у Сенти:

у одељењима са мађарским наставним језиком:

за хонорарног учитеља науке о вери са 7 динара од одржаног часа, Хермана Швајгера, јеврејског рабина у Сенти, — СНБр. 2535 ов 22-II-1921 год.

у гимназији у Сомбору:

у одељењима са српско-хрватским језиком:

за хонорарног наставника хигијене са 10 динара од одржаног часа, Д-р Емила Григоријевића, градског физикуса, и за хонорарног учитеља хришћанске науке са 7 динара од одржаног часа, Вилима Анталковића, суплента исте гимназије;

у одељењима са мађарским наставним језиком:

за хонорарног наставника хигијене са 10 динара од одржаног часа, Д-р Крзина Тибоа, лечника у Сомбору;

за хонорарне учитеље науке о вери са 7 динара од одржаног часа, Д-р Михаела Финера, јеврејског рабина, и Гезу Багоа, реформатског свештеника у Сомбору;

у свима одељењима, за школског лекара, са годишњим хонораром од 1000 динара, Д-р Емила Григоријевића, градског физикуса у Сомбору, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у гимназији у Србобрану:

у одељењима са немачким наставним језиком у Врбасу:

за хонорарне учитеље о вери са 7 динара од одржаног часа, Д-р Антонија Соргу, Вилема Конрада, Белу Рота, Петра Вајмана и Леополда Клајна, досадашње наставнике исте гимназије, — СНБр. 2535 од 26-II-1921 год.

у реалци у Вршцу:

за хонорарне учитеље науке о вери са 7 динара од одржаног часа, Трајана Опреу, православног проту румунског, Антона Сендеа, римокатоличког свештеника и Аврама Фингерхута, јеврејског надрабина у Вршцу;

за школског лекара, са годишњим honораром од 1000 динара, Д-р Илију Николајевића, радског физикуса у Вршцу, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у вишој трговачкој школи у Сомбору:

за сталну хонорарну наставницу, са годишњом платом од 1440 динара, Љубицу Миниħеву, бившу хонорарну наставницу у гимназији у Битољу, — СНБр. 2535 од 22-II-1921 год.

у Вишој Трговачкој Школи у Суботици:

за хонорарног наставника са 10 динара од одржаног часа, Симеона Пилића, суплента гимназије у Суботици;

за хонорарне наставнике са 7 динара од одржаног часа: Тошу Пекруљева, учитеља додељеног на рад у гимназији у Суботици, и Милана Стајића, учитеља додељеног на рад Просветном Инспекторату Потиском као секретара;

за хонорарног наставника са 10 динара од одржаног часа, Д-р Рудолфа Непокоја, бележника I класе у Суботици, — СНБр. 2585 од 25-II-1921 год.

у Вишој Трговачкој Школи у Суботици:

у одељењима са мађарским наставним језиком:

за сталне хонорарне наставнике са годишњом платом од 1440 динара: Белу Геша, бив. директора римокатоличке приватне више трговачке школе у Суботици и Лајоша Коњу, бив. професора исте укинуте школе, — СНБр. 2601 од 24-II-1921 год.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим разрешио је наставничке дужности:

Николу Ивковића, хонорарног наставника гимназије у Струмици, — СНБр. 2035 од 16-II- 1921 год.

Љубомира Зечевића, хонорарног наставника гимназије у Пљевљима, — СНБр. 2041 од 16-II-1921 год.

Д-р Спиру Николића, хонорарног школског лекара реалке у Лесковцу, — СНБр. 1365 од 4-II-1921 год.

Д-р Јована Мијушковића, хонорарног школског лекара гимназије у Ваљеву, — СНБр. 1951 од 14-II-1921 год.

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 30 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Учитељској Школи у Вршцу:

за управитеља I класе, Јосиф Стојановић, професор Учитељске Школе у Јагодини;

у Учитељској Школи у Јагодини:

за управитеља I класе, Милош Р. Милошевић, професор Учитељске Школе у Скопљу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Вишој Педагошкој Школи:

за редовне професоре: Јеремија Живановић, професор II мушке гимназије у Београду; Д-р Душан Рајичић, инспектор Министарства Просвете; Сретен Адић, просветни инспектор у Суботици, и Јован Дравић, професор II мушке гимназије у Београду.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Одлуком ОНБр. 35517 од 8-X-1920 год. одобрено је да се ове учитељице пошаљу на студије домаћичких школа у Словеначкој:

1) Јованка Поповићева, учитељица из Царцана, округа београдског;
2) Персида Предраговићева, учитељица из Богатића (Мачва);
3) Христина Поповићева, учитељица из Неготина, округа тиквешког;
4) Србијанка Михаиловићева, учитељица из Кавадара, округа тиквешког.

Одлуком ОНБр. 34624 од 9-X-1920 год. одређена је да ради у Министарству Просвете, у Одељењу за Основну Наставу, Живана Ракоковићка, рођена Марјановић.

Одлуком ОНБр. 32335 од 22-IX-1920 наређено је да се у народним школама распусти и прекид рада у празничне дане у овој школској години врши по закону о народним школама.

Одлуком ОНБр. 32522 од 24-X-1920 а на основи чл. 37 Закона о народним школама, наређено је да г-ђа Љубица Зотовићка, стална учитељица у Смедереву, која је после свршеног стечаја остала без места, остане на раду у Смедереву за ову школску годину.

Одлуком ОНБр. 40491 одређен је на рад у Министарство Просвете Стева Борђевић, учитељ из Београда.

Одлуком ОНБр. 38569 одређен је на рад у Министарство Просвете Милисав Петровић, учитељ у Бунару, округу моравском.

Одлуком ОНБр. 38337 наређено је да Александра Петровићева, нераспоређена учитељица из Ниша, до даље наредбе ради у канцеларији Окружног Школског Одбора.

Одлуком ОНБр. 39766 одређена је на рад у Министарство Просвете Ружица Петровићка, учитељица на Чукарици, а на њено место упућен је Милан Малешевић, учитељ, до сада на раду у Министарству Просвете.

Одлуком ОНБр. 37424 одобрено је да се у Дечјем Дому г-ђице Вилиам у Велесу, у згради цркве Св. Димитрија, отвори мешовита основна школа у коју је упућен на рад Михаило Марковић, учитељ из Велеса.

Одлуком ОНБр. 36301 одобрено је да се села Лопушња и Градиште у срезу власотиначком, која припадају Козарачкој школској општини, могу издвојити из досадашње школске заједнице на образовати засебну школску општину са школом у Лопушњи, која ће се звати: „Лопушњичка основна школа", с тим да се за школу употреби зграда која је од стране одређене комисије нађена као добра за привремену школску зграду, док се не подигне нова школска зграда.

Одлуком ОНБр. 37611 наређено је да Даница Стефановићева, нераспоређена учитељица из Штипа, остане и даље на раду у Штипу.

Одлуком ОНБр. 40117 наређено је да Ружица Петровић, учитељица на Чукарици, ради у канцеларији школског надзорника за срез врачарски.

Одлуком ОНБр. 40009 упућен је на рад у Министарство Просвете Михаило Јовић, учитељ из Београда.

Одлуком ОНБр. 39341 наређено је да Велимир Обрадовић, учитељ у Св. Николи, округу брегалничком, остане и даље на раду у Булачанима, а одлука ОНБр. 34869, којом је Обрадовић премештен из Булачана у Св. Николу, има се сматрати као и да не постоји.

Одлуком ОНБр. 39815 наређено је да Данило Трифунац, учитељ из Скопља, ради у Просветном Инспекторату.

Одлуком ОНБр. 39906 одобрено је Светомиру Недељковићу, учитељу у Милатовцу, срезу хомољском округу пожаревачком, да може учитељску службу заменити другом административном државном службом.

Одлуком ОНБр. 38808 наређено је да Јован Гојковић, који је из Ритопека премештен у Гроцку, остане и даље на раду у Ритопеку, пошто у Гроцкој нема празних места.

Одлуком ОНБр. 36824 наређено је да се виша основна школа у Аранђеловцу затвори и да се Јевта Мрав, учитељ више основне школе, врати за учитеља основне школе у Аранђеловцу, а Јованка Суботићева да се пресели у Топоницу, срез гружански округ крагујевачки.

Одлуком ОНБр. 38102 наређено је да се у селу Драгошу, срез и округ битољски, затвори основна школа, јер је школска зграда неупотребљива.

Одлуком ОНБр. 39595 наређено је да се у школи у Бановом Пољу, округ подрински, затвори једно одељење и учитељица Драгица Калићева премести за учитељицу у Богатић, округ подрински

Одлуком ОНБр. 38705 наређено је да се у Пећи отвори још једно одељење и да се премести у Пећ Зорка Пантелићка, учитељица из Приштине.

Одлуком ОНБр. 38281 наређено је да се у Дероњама, срез оџачки округ бачки, отвори и четврто одељење основне школе и да се на то место постави за сталну учитељицу Зорка Јаконићева, свршена ученица учитељске школе.

Одлуком ОНБр. 39952 наређено је да се у основној школи у Доњим Комарицама, округ крагујевачки, отвори још једно одељење и у њега премести по молби Анка Перуткићева, учитељица из Такова, округа рудничког.

Одлуком ОНБр. 39723 наређено је да се у Новом Саду отвори забавиште.

Одлуком ОНБр. 39164 наређено је да се у селу Баточини, округу крагујевачком, отвори и треће одељење и да у том одељењу остане на раду за ову школску годину Милица Јоксимовићка, учитељица у Баточини, која је по молби премештена у Радмиловић.

Одлуком ОНБр. 40144 наређено је да се отвори основна школа у селу Секуричу, срезу левачком округу моравском.

Одлуком ОНБр. 29364 одобрено је да се у основној школи у Д. Крчину, срезу темнићском округу моравском, отворе два нова одељења, а у основној школи у Г. Катуну једно ново одељење.

Одлуком ОНБр. 33620 одобрено је да се отвори и нето одељење у Купури, срезу кулском округу бачком.

Одлуком ОНБр. 39620 одобрено је да се на пустари „Куташу" у Србобрану, срезу старобечејском (Банат), отвори школа која ће бити смештена у згради бивше општинске школе.

Одлуком ОНБр. 39770 одобрено је да се у селу Раковици, срезу врачарском округу београдском, отвори четвороразредна непотпуна основна школа издвајањем из јајиначке школске општине.

Одлуком ОНБр. 38089 одобрено је да се у основној школи у Врановцу и школи у Главинцу, срезу беличком округу моравском, отвори по једно одељење.

Одлуком ОНБр. 38475 наређено је да се у основној школи у Трстенику, округа крушевачког, затвори једно одељење.

Одлуком ОНБр. 37484 одобрено је да се у основној школиу Кулпињу, округа бачког, отвори једно ново одељење.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете прописом својим разрешио је од учитељске дужности:

Пантелију Јанковића, привременог учитеља из Каменице, среза подгорског округа ваљевског, — ОНБр. 35724 од 7-X-1920 год.

Гаврила Јовановића, сталног учитеља из Градца, среза моравичког округа чачанског, због ступања у кадар, — ОНБр. 35357 од 5-X-1920 год.

Драгомира Голубовића, сталног учитеља из Јањуше, округа врањског, због ступања у кадар, — ОНБр. 32185 од 25-IX- 1920 год.

Павла Зелића, привременог учитеља из Гуњака, среза азбуковачког округа подринског, — ОНБр. 35287 од 6-X-1920 год.

Милана Петровића, привременог учитеља из Станчева, округа кумановског, због ступања у кадар, — ОНБр. 33538 од 28-IX-1920 год.

Тихомира Јовановића, вршиоца учитељске дужности из Арбанашца, округа топличког, — ОНБр. 35679 од 8-X-1920 год.

Адама Градиштанца, сталног учитеља у Блажеву, округа крушевачког, пошто је ступио у војску ради одслужења рока, — ОНБр. 31782 од 22-IX-1920 год.

Аранђела Пешића, привременог учитеља у Лери, срезу и округу битољском, — ОНБр. 31988 од 22-IX-1920 год.

Милутина Аксентијевића, сталног учитеља у Лошаници, округу нишком, пошто је ступио у војску на одслужење рока, — ОНБр. 32100 од 24-IX-1920 год.

Димитрија Атића, вршиоца учитељске дужности у Канатарцима, округа битољског, — ОНБр. 40385 од 6-XI-1920 год.

Милана Мушкину, вршиоца учитељске дужности у Великој Реци, срез азбуковачки округ подрински, — ОНБр. 39160 од 26-X-1920 год.

Душана Ј. Стефановића, привременог учитеља у Десићу, среза подринског, — ОНБр. 29760 од 28-X-1920 год.

Афуса Жерим Идјуза, вршиоца учитељске дужности у Гостивару, округу тетовском, — ОНБр. 38981 од 20-X-1920 год.

Василију Анђелковић, учитељицу у Бигрепици, округу моравском, — ОНБр. 37229 од 23-X-1920 год.

Велибора Ристића, вршиоца учитељске дужности у Ладовици, срезу власотиначком округу врањском, — ОНБр. 34937 од 1-IX 1920 год.

Дон Луку Филића и Дон Тадију Ивановића, учитеље у Јањеву, срезу грачаничком округу косовском, — ОНБр. 39916 од 2-XI-1920 год.

Владимира Прљаворовића, вршиоца учитељске дужности у Бованцу, округу битољском, — ОНБр. 40275 од 4-XI-1920 год.

Асана Алијевића, вршиоца учитељске дужности у Дојерумији, округу брегалничком, — ОНБр. 35991 од 16-XI-1920 год.

ПЕНСИОНИСАЊА

Господин Министар Просвете претписом својим пензионисао је:

Трајка Ристића, учитеља из Лучице, среза и округа пожаревачког, — ОНБр. 35921 од 8-X-1920 год.

Олгу Н. Петровићеву, учитељицу из Каменице, среза поцерског округа подринског, — ОНБр. 35921 од 8-X-1920 год.

Олгу Синобад, учитељицу из Рисне, — ОНБр. 35278 од 6-X-1920 год.

Емилију Поповићеву, рођену Каракашевић, учитељицу из Ђурђева у Бачкој, — ОНБр. 30290 од 11-IX-1920 год.

Милицу А. Марјановићеву, учитељицу из Набрђа, среза и округа пожаревачког, — ОНБр. 35220 од 8-X-1920 год.

Аћима Јелића, учитеља из Кочана, округа брегалничког, — ОНБр. 35219 од 8-X-1920.

Лазара Илића, учитеља из Трновче, округа смедеревског, — ОНБр. 35217 од 8-X-1920.

Цинаувра Фридриха, Ехсел Јосефину, Меглић Франциску, Омејо Буковић Лудмилу, Брадашка Олгу, Бреганта Павла, Вола Емила, Катића Јакова, и Лихтенвалнер Габријелу, учитеље-це из Словеначке, — ОНБ. 33092 од 26-IX-1920 год.

Драгињу Николићку, учитељицу из Књажевца, среза заглавског округа тимочког, — ОНБр. 33166 од 26-IX-1920 год.

Љубицу П. Лазаревића, учитељицу у Жаркову, срезу врачарском округу београдском, — ОНБр. 35925 од 8-X-1920 год.

Јоцу Драгића, учитеља у Арнајеву, срезу посавском округу београдском, — ОНБр.31573 од 20-IX-1920

Димитрија Поповића, учитеља у Власотинцима, — ОНБр. 33047 од 15-IX-1920 год.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете претписом својим уважио је оставку на државну службу:

Душану Стојановићу, сталном учитељу из Мале Дренове, среза левачког округа моравског, — ОНБр. 34411 од 4-X-1920 год.

Кости Мајсторовићу, учитељу из Селевца, округа смедеревског, — ОНБр. 35927 од 8-X-1920 год.

Светолику Пауновићу, учитељу из Брезне, округа рудничког, — ОНБр. 35156 од 5-X-1920 год.

Војиславу Плавшићу, учитељу из Засавице, среза мачванског округа подринског, — ОНБр. 35402. од 6-X-1920 год.

Косари Јоцићевој, учитељици из Драгуше, среза прокупачког округа топличког, — ОНБр. 36662 од 12-X-1920 год.

Јелени Груис, учитељици из Горње Мужље у Банату, — ОНБр. 32287 од 22-IX-1920.

Милинку Маричићу, сталном учитељу из Горње Гламе, среза белопаланачког округа пиротског, — ОНБр. 35465 од 6-X-1920 год.

Живану Ђ. Петровићу, учитељу из Врачева, среза дежевског округа рашког, — ОНБр. 35910 од 11-X-1920 год.

Јовану Војновићу, привременом учитељу из Костиног Дола, округа брегалничког, — ОНБр. 35252 од 5-X-1920 год.

Чедомиру Алексићу, сталном учитељу из Баље, среза неготинског округа тимочког, — ОНБр. 34874 од 4-X-1920 год.

Јовану Ј. Дамјановићу, привременом учитељу из Шугрина, округа пиротског. — ОНБр 34937 од 2-X-1920 год.

Добривоју П. Маринковићу, учитељу и управитељу школе у Корману, округа нишког, — ОНБр. 34406 од 4-X-1920 год.

Драгомиру Михајловићу, сталном учитељу у Туларима, округа ваљевског, — ОНБр. 33854 од 29-IX-1920 год.

Љубомиру Андријевићу, учитељу из Вуковца, среза хомољског округа пожаревачког, — ОНБр. 33031 од 24-IX-1920 год.

Калману Ситеру, наставнику грађанских школа у Тополи (Бачка,) — ОНБр. 32322 од 20-IX-1920 год,

Милици Губеревац, учитељици из Новака, округа ваљевског, — ОНБр. 33631 од 28-IX-1920.

Миодрагу Јаковљевићу, учитељу из Иванковца, округа скопског, — ОНБр. 33053 од 24-IX-1920 год.

Милану Јосићу, сталном учитељу у Лешаку, среза доњо-полошког округа тетовског, — ОНБр. 31447 од 17-IX-1920 год.

Милутину Мићовићу, привременом учитељу у Губеревцу, срезу лепеничком округу крагујевачком, — ОНБр. 34964 од 6-X-1920 год.

Милораду Михаиловићу, привременом учитељу у Брајићима, срезу таковском округу рудничком, — ОНБр. 36155 од 9-X-1920 год.

Луки Булатовићу, учитељу у Пећи, — ОНБр. 25013 од 9-VI-1920 год.

Живку Барјактаревићу, привременом учитељу у Истоку, округу метохијском, — ОНБр. 31254 од 17-IX-1920 год.

Радивоју Тијанићу, учитељу у Гледићу, срезу гружанском округу крагујевачком, — ОНБр. 31983 од 23-IX-1920 год.

Добрили Пантићевој, учитељици у Средњеву, срезу рамском округу пожаревачком, — ОНБр. 31686 од 20-IX-1920 год.

Душану Ј. Васићу, привременом учитељу у Кобиљу, срезу млавском округу пожаревачком, — ОНБр. 31475 од 19-IX-1920 год.

Милентију Миловановићу, привременом учитељу у Липљу, округу рудничком, — ОНБр. 38294 од 23-V-1920 год.

Василију П. Богићевићу, привременом учитељу у Јабучју, округу ваљевском, — ОНБр. 34394 од 23-V-1920 год.

Светомиру Чубраковићу, учитељу у Колашину, срезу струмичком, — ОНБр. 39020 од 26-X-1920 год.

Владимиру П. Шуњеварићу, учитељу у Рокмишту, срезу радовишком округу брегалничком, — ОНБр. 39018 од 26-X-1920 год.

Миленку Лукићу, учитељу у Буждanима, срезу кичевском округу битољском, — ОНБр. 38889 од 24-X-1920 год.

ОТПУШТАЊА

Одлуком Господина Министра Просвете отпуштени су из државне службе:

Димитрије Димитријевић, вршилац учитељске дужности у Љубанцима, округа скопског,— ОНБр. 35460 од 6-X-1920 год.

Пера Валихора, Ирена Валихора, Мезнерић и Стеван Месарош, учитељи из Суботице, пошто нису хтели положити заклетву прописану законом о Народним Школама, — ОНБр, 30742 од 13-IX-1920 год.

КАЗНЕ

Одлуком Господина Министра Просвете кажњен је губитком десето-дневне плате Благоје Стаменковић, учитељ из Кушиљева, округа пожаревачког, — ОНБр. 34029 од 30-IX-1920.

УПРАЖЊЕНА МЕСТА

Одлуком Господина Министра Просвете упражњена су места:

привременој учитељици у Ставама, округа подринског, Живки Милановићевој, пошто се није на дужност јавила, — ОНБр. 34891 од 4-X-1920 год.

Љубици Миленковићевој, учитељици у Овсишту и Божидару Домановићу, учитељу у Гарашима, среза јасеничког округа крагујевачког, — ОНБр. 34416 од 4-X-1920 год.

Јосину Петковићу, сталном учитељу у Струзи, среза струшког округа охридског, — ОНБр. 32922 од 13-IX-1920 год.

Милану Лазаревићу, сталном учитељу у Алгуњи, среза жегligовског округа кумановског, — ОНБр. 32308 од 22-IX-1920 год.

Вери Симићевој, учитељици из Моштанице, округа врањског, — ОНБр. 33448 од 28-IX-1920 год.

Страхињи Шиману, сталном учитељу из Шарлинца, округа топличког, — ОНБр. 35679 од 8-X-1920 год.

Јовану Туповићу, привременом учитељу у Радовишту, — ОНБр. 38962 од 26-X-1920.

Матилди Врбанчићевој, привременој наставници грађанске школе у Тителу, — ОНБр. 36760 од 8-X-1921 год.

Војиславу Ђурићу, учитељу у Буковској, округа пожаревачког, — ОНБр. 39700 од 4-XI-1920 год.

Атанасију Атанасијевићу, привременом учитељу у Сијарима, округа врањског, — ОНБр. 38231 од 1-XI-1920 год.

Драгици Метикош, учитељици у Пепелишту, округа тиквешког, — ОНБр. 37621 од 1-XI-1920 год.

РАСПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Просветним инспекторима — школским надзорницима

Из извештаја школских надзорника, крајем прошле шк. године, могло се у Министарству констатовати да се врло слаба пажња у настави поклањала вештинама у опште, а нарочито цртању, које је готово посве занемарено.

То се могло донекле правдати нередовношћу наставе, оскудицом потребног материјала за извођење наставе цртања, недостатком прегледа за цртање, неудобношћу школских зграда и намештајем. Те се тешкоће већ свуда по мало отклањају и школске прилике почињу долазити у нормалан колосек.

Ну поред тога у настави цртања није се давало ни онолико колико се могло дати Узрок је томе што појединн наставници нису појмили васпитну вредност цртања, као наставног предмета у служби васпитања и образовања, и нису били одушевљени њиме, као за остале предмете, у којима су се дали опазити далеко јачи резултати успеха.

Како је настава моћно средство за постизање васпитних задатака тек онда кад је потпуна и кад су сви предмети који обухватају круг дечјег духовног живота у хармонији, то сам побуђен да вам обратим пажњу на ову околност, те да заинтересујете подручне вам наставнике више за овај предмет и истакнете им јаче циљ њихов, како у погледу формалног образовања, тако и с погледа практичних потреба у животу.

Позната је чињеница из свакидашњег искуства да свако дете, неко више неко мање, има нагон да нешто *ради, ствара.* То се најбоље види у њиховим играма. Игре дечје су огледало њихове творне и радне силе. Као што се зна, деца стварају не само основе за материјалне производе, већ и чисто духовне производе помоћу фантазије, која је у томе добу развића најјача духовна сила, смишљају причице, доскочице, рачуиска погађања и т. д. Она изводе руком од блата, дрвета, картона и другог градива разне ствари, као што и разним шарама и потезима пре но што пођу у школу симболишу извесне објекте и продукте своје маште. Зар се све то не би могло експлоатисати у корист васпитних циљева?

У нагону дечје радне силе огледа се не само јача или слабија моћ творачке силе, већ често пута и таленат њихов, а и склоности ка будућем позиву у животу, што је свакако од врло велике важности за педагога. А пошто се за оваква творива унутарње радне силе код деце тражи извесна извежбаност, то је радна сила, као унутарњи агенат или израз духовног покрета, у вези и са физичким покретима и вежбањем мишића и разних чулних органа.

Тога ради се у основној настави још одавна давала велика важност и значај предметима којима је циљ развијање радне и творачке моћи у вези са фантазијом и физичким вежбањима. А то су цртање и ручни рад.

Још је Коменски уочио ову велику вредност цртања препоручујући у своме Orbis pictus „да ученици у свакој згодној прилици цртају, чиме ће се развити интерес код деце, вежбати у посматрању, уживати у лепоме и руку вежбати".

Данашња модерна Методика ставља наставу цртања у први ред између осталих предмета при образовању воље, истичући нарочито значај њен, како са интелектуалне, тако и с практичне стране. Цртањем се дух дечји отима од једностраности у коју се доспева, ако се образовање врши само књигом, читањем и писањем. А њиме се доводи у везу помоћу концентрације градива из свих осталих предмета, чиме се осигурава наставни успех.

С практичне стране овом се наставом најбоље приближује ученик животу и доводи у везу школа са животом.

Цртање са психолошког гледишта је састављено из две радње: представљање нечега обликом и извођење облика руком. Да би се облици предмета схватили, нужно је проматрање предмета чулима. Нужно је да се стеку конкретне представе о простору, разликовање слика од предмета, развијање укуса за лепим и, кад је избор градива практичан, и оним што има

везе са радом у животу. Тиме је казано колико овај предмет додирује правце развитка детињег не само у интелектуалном већ и у физичком, практичном и естетичком погледу.

Системска вежбања у оба ова правца отпочињу још у првим часовима кад дете пође у школу. Методика цртања нам пружа упуте како се врше елементарне вежбе и покрети руку, распознавање боја и облика и праваца; развија укус и саморадњу. Уз то излаже нам средства за постигнуће ових циљева и начине за проматрање ради упознавања лепих облика, избор предмета и поступак при овој настави. Овде се напоминье само још и то да ће се добар наставник старати да, поред оног знања из Методике што га је у школи задобио, проширује своје образовање и читањем дела која ће га упутити рационалнијем обрађивању овог предмета, а и проширивати своје искуство посматрањем свога и туђег рада.

Надзорници ће млађим и неискуснијим наставницима давати упута и оријентације у овом погледу, а и на зборовима могу се учитељи користити приликом приређивања практичних предавања, како треба системски и рационално да се изводи ова настава, те ће се тако доприносити унапређивању ове тако важне гране наставне области. Наставним програмом је предвиђено у главнијим цртама што се из овог предмета има обрађивати, али у избору градива остављено је сваком наставнику широко поље.

Нарочиту пажњу обратићете наставницима на вежбање ученика у цртању објеката из природе, цртање по сећању и цртање предмета ради примене, било онога што се на часовима појединих предмета (ради конкретног представљања) показивало, или примене у разним орнаментима и занатским продуктима.

Цртање се може и са гледишта концентрације наставе врло згодно употребити и на другим часовима, кад год се укаже прилика, а тиме се доприноси бољем и трајнијем успеху и из тих предмета.

Цртање изазива јачу машту код деце него остали предмети, с тога је потребно развијати ту духовну радњу. Треба их пустити по некад да и сами стварају разне композиције, нека измишљају радње, представљају идеје и догађаје на свој начин. Тиме ће се она јаче одушевљавати за ову наставу и јаче интересовати.

Ну што је најглавније, увек обраћати велику пажњу на естетичну страну и чистоту радова; тај главни захтев ове наставе не треба никако испуштати из вида.

Ради извођења лепог цртања, поред системског вежбања слободном руком у свима напред поменутим моментима, могу се употребити и прегледи, методски израђени, али увек само као средство а никако као циљ. На крају ове школске године, настаћете да наставници приреде мале школске изложбе о великим годишњим школским свечаностима и поднећете ми извештај о томе какав су успех у овом погледу наставници постигли.

ОНБр. 1607
18 јануара 1921 године
у Београду

Министар Просвете,
Св. Прибићевић с. р.

Свима директорима средњих и надзорницима народних школа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

Желећи дати могућности да се у душама најмлађих изданака нашега народа учврсти мисао о јединству, братству, љубави и слози уједињених делова нашега народа, како би се на тај начин васпитавале нове и те идеје потпуно свесне генерације, одлучио сам да се покрене један дечји лист у томе правцу као издање Министарства Просвете. Лист ће се звати „Наш Лист".

Задаћу ову лист неће постизати ни нарочитим наглашавањем, ни подвлачењем поменуте мисли. Ми немамо потребе да једну тако здраву мисао, као што је јединство нашега народа, намећемо ни народу нашем ни његовој омладини; ми само морамо, преживљујући једно доба разнородних васпитања, утицаја, прилика и тежњи, упутити васпитање наше омладине

једним одређеним правцем, те припремити младе и разорним утицајем нетакнуте душе наше омладине да у њима никну једнаке тежње и осећања, како би у будућности наше народно јединство почивало на поузданим темељима међусобне љубави, до сада увек разбраћиваних делова нашега народа.

С тога ће се, при уређивању овога листа, велика пажња обратити и здравој и лакој забави, приступачној дечјој души, како би могао, и на дому и у школи, и родитељима и учитељима, послужити као помоћна лектира. Лист ће овај одступити од досадањега начина уређивања дечјих листова још и у толико, што неће доносити слабе покушаје и почетничке радове, већ само пробране ствари, све до чисте литературе, разуме се, јасне и приступачне дечјој души. Код већих словенских и других напредних народа западних, овај литерарни начин уређивања дечјих листова већ је давно уведен и показао се од особитог утицаја на природно и здраво развиће интелекта, естетичког осећања и смисла за чистоту и лепоту језика код деце, од основне школе па све до нижих разреда средњих школа.

Да би уређивању листа обезбедно овај правац, изабрао сам за његова уредника нашег угледног књижевника и родољубивога песника Стевана Бешевића, некадањег Змајевог помоћника у уређивању „Невена".

Ви ћете, Господине, саопштити овај акт свима наставницима и наставницама повереног вам округа (школе) и објаснити им велики значај једног оваквог покрета, те позвати их да се свесрдно заузму да се овај лист што више растури, јер само тако он може и своју задаћу постићи.

Разуме се, Господине, да на првоме месту очекујемо од Вас да, појимајући значај овога посла, и лично порадите да се то што боље изведе.

ОНБр. 6690,
25 фебруара 1921 године
у Београду.

Министар Просвете,
Прибићевић, с. р.

Свима директорима средњих и надзорницима народних школа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

У вези са расписом Господина Министра Просвете од 25 фебруара ове године ОНБр. 6690, извештавате се:

1. Да је „Наш Лист" намењен ученицима народних и нижих разреда средњих школа;

2. Да ће излазити једанпут месечно, не изузимајући ни време великог школског одмора на 16 страна веће осмине, са сликама обичним и у боји и са музикалијама;

3. Да је цена листу 12 дин. годишње, а за ову календарску годину 9 динара. Претплата се прима најмање за пола године, али за ову годину само до краја године (9 динара);

4. Да претплату ваља слати администрацији „Нашег Листа" — Поп Лукина улица бр. 14, Београд.

5. Да за сваку школу треба претплатити најмање онолико примерака колико има одељења у школи.

6. Да се треба постарати да поле имућнији ученици и ученице претплате лист и за себе, а за најсиромашније а добре ученике да плате, по доброј вољи, најимућнији другови, односно добротвори из грађанства, или претплата за такве ученике да се дâ из школског фонда.

СНБр. 3074,
4 марта 1921 године
у Београду.

По наредби Министра Просвете
Начелник Општег Одељења,
Л. Р. Кнежевић, с. р.

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ОДЛИКОВАЊА

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александра од 27 јануара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

Орденом Св. Саве IV степена:

Маја де Строци, оперска певачица у Загребу; Валцов Хумла, професор консерваторије у Загребу; Фрања Дуган, директор консерваторије у Загребу; Вјекослав Ружић, бивши директор Глазбеног Завода у Загребу; Златко Балаковић, уметник у Загребу; Јуре Ткалчић, професор консерваторије у Загребу; Антун Добронић, композитор у Загребу; Антон Лајовиц, композитор у Љубљани; Фран Ахотка, композитор у Загребу; Риста Сабин, композитор у Загребу; и Милан Јовановић-Браца, виолиниста у Лондону.

Орденом Св. Саве V степена:

Винко Жганц, композитор у Загребу; Станко Премрла, композитор у Љубљани; Милан Сакс, директор опере у Загребу; Фридрих Руковина, диригент опере у Љубљани; Бела пл. Печаћ, пијаниста у Загребу; Вјекослав Краус, пијаниста у Загребу; Д-р Виктор Новак, доцент Универзитета у Загребу, и Д-р Виктор Шнајдер, доцент Универзитета у Загребу.

ОТВАРАЊЕ НОВИХ ФАКУЛТЕТА
НА БЕОГРАДСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ

Када је 1905 стара Велика Школа била дигнута на ступањ Универзитета, она је имала свега три факултета: филозофски, правни и технички. У Закону о Универзитету била су предвиђена још два факултета: медицински и богословски, али ти факултети нису били одмах отворени, — и Универзитет је радио и даље само са три факултета старе Велике Школе. Тек после стварања нове наше државе, приступа се отварању нових факултета: 1919 отвара се медицински факултет; 1920 богословски и, заједно с њим, пољопривредни, који није био предвиђен у закону од 1905, али чије се отварање годинама тражило. Тек с отварањем нових факултета довршено је стварање Београдског Универзитета, и он је добио све своје делове.

Од нових факултета, медицински факултет је отворен први. Нашим медицинарима треба одати хвалу да су енергично радили на оснивању медицинског факултета, и да се у њиховој средини нашао један човек — проф. д-р Милан Јовановић Батут — који се са одушевљењем једнога мисионара борио за тај факултет још пре двадесет година, када се у могућност медицинскога факултета није код нас много веровало. Медицински факултет позван је да врши један врло важан задатак у нашем народу. Он има да на научној основи организује старање о народном здрављу. Народно здравље мора бити најпреча брига сваке владе, јер народ који се у физичком погледу измеће, не може ни у коме другом напредовати. Здравствене прилике у нашем народу нису најповољније, — и, да не помињемо ништа друго, код нас су још увек раширене извесне заразе које су код других културних народа већ одавно истребљене. Са болестима као социалном појавом приватни лекари се не могу борити; за то се тражи интервенција државе са организованом санитетском службом, али ни државна интервенција није у стању постићи жељене резултате без потпоре науке. Као и у другим пословима, тако и овде, само се методичним научним истраживањем може наћи пут којим ваља ићи, — и државна интервенција је успешна само онда када јој

наука каже шта и како има да ради. Што је нама до сада недостајало, то је научно испитивање наших здравствених прилика и наших домаћих болести. На страним универзитетима где су се наши лекари до сада школовали, наше здравствене прилике и наше домаће болести нису се нарочито проучавале. Тек сада када је основан медицински факултет у Београду, поред кога ваља поменути и медицинске факултете у Загребу и у Љубљани, можемо се надати да ће здравље нашег народа постати предмет нарочите научне студије, — и да ће државно старање о народном здрављу бити доведено у тешњу везу са науком него што је до сада био случај.

Медицински факултет има такође задатак да нам да потребан број лекара. Наша земља била је, и пре рата, оскудна лекарима, села су била остављена без лекарске помоћи, и ту су место лекара заузеле врачаре и бајалице. У великом рату, у коме је лекарски ред са примерним пожртвовањем вршио своју дужност, број лекара је знатно умањен, — и зато се морало озбиљно мислити како да се што пре повећа наш лекарски кадар. Већ сама та околност била је довољна, па да се одмах приступи отварању медицинског факултета. Од свих могућих начина да се у кратком року дође до потребног броја лекара, овај начин без сумње је најјевтинији, — а, осим тога, ако се хтео створити један лекарски ред и за сељане, а не само за варошане, домаћи медицински факултет био је подеснији за стварање таквог лекарског реда него страни медицински факултети.

Раније, када је било говора о отварању медицинског факултета, изражавана је зебња да ћемо ми у брзо добити више лекара него што нам треба, и да ће се услед тога јавити један лекарски пролетаријат. Али, као што је Д-р Милан Јовановић Батут у своје време показао, прилив студената на поједине факултете регулише се сам од себе: чим се осети да поједини факултети производе више стручњака него што их друштвени живот тражи, студенти сами напуштају тај факултет, и иду на друге факултете од којих у томе тренутку друштвени живот иште интенсивнију производњу. У осталом, и сама држава има могућности да утиче на производњу појединих факултета. Велика већина студената тако су сиромашног стања да се без државне помоћи не би могли школовати. Повећавајући благодејања за оне факултете које не посећује довољан број ђака, умањујући благодејања за оне факултете које посећује сувише велики број ђака, држава, ако само хоће, може одржавати на свима факултетима посећивање ђака у нормалним границама.

Богословски факултет, који је отворен после медицинског, дошао је, доиста се може рећи, у једном тренутку када је православној цркви био најпотребнији. Као што је познато, код нас су постојале само средње богословске школе, и они наши богослови који су желели добити више

образовање, ишли су махом на духовне академије у Русији. Али после скорашњих догађаја у Русији, то није више могућно, — и, ако нисмо хтели оставити наше богослове без могућности да дођу до вишег образовања, морао се отворити домаћи богословски факултет. У први мах, факултет је тај дочекан с извесним неповерењем у круговима студената, као да установа богословског факултета не би одговарала чисто научном духу који је до сада владао на нашем универзитету. Нама се чини ово неповерење претерано. Ми нећемо рећи да код нас није никада долазило до сукоба између вере и науке, али држимо да можемо тврдити да ти сукоби нису код нас никада били онако јаки као у западним земљама. Српска православна црква није никада покушавала да заповеда држави нити да ратује с науком. Клерикализам није могао код нас ухватити корена. Из тога разлога, између људи од вере и људи од науке био је код нас могућан један modus vivendi основан на узајамној трпељивости. Представници слободне мисли виђају се и код нас, али зато што наша православна црква није, у прошлости, гонила слободну мисао — бар не много — представници слободне мисли не осећају никакве горчине према њој, и ми смо ту скоро имали интересантан призор да је један од наших главних представника слободне мисли, професор Бранислав Петронијевић, држао предавање у једном религиозном друштву, — у Женској хришћанској заједници. Ти добри односи између научника и богослова само ће се још јаче утврдити сада када је богословски факултет основан. Декан тога факултета рекао је у једном своме говору, да је отварање богословског факултета најбоља предохрана противу клерикализма, — и то је без сумње тачно. Клерикализам значи извесну опозицију према научном духу; богословски факултет, улазећи у оквир универзитета, доводи своје студенте у научну атмосферу, и тиме спречава да се код њих развије непријатељско расположење према науци. Ако се наши богослови не боје да уђу у научну средину, не треба ни ми да се бојимо да их ту примимо. Ми не можемо никоме, па ни вери за љубав, одрећи се слободе мишљења и истраживања; али, ко год је вољан да ту слободу призна и поштује, нека је добро дошао...

Од три нова факултета, последњи је био отворен факултет пољопривредни. Доиста, мора изгледати чудновато да је у једној првенствено пољопривредној земљи као што је наша, пољопривредни факултет основан после свих других... Његова потреба се осећала, међутим, свакога дана све јаче. Прошла су она времена када се земља обрађивала „по искуству предака“, на чисто емпиријској основи. Данас је научни дух продро и у те врсте људске активности, и модерно обрађивање земље оснива се на методичној примени физичких и хемијских теорија. Наша пољопривредна производња ни по каквоћи ни по количини није онаква каква би могла да буде, — и то поглавито зато што научне методе још нису преовладале у нашој пољопривреди. Пољопривредна настава је једини

начин да се наш народ упозна са тим методама. Али та настава мора бити организована потпуно. Раније се узимало да је довољно имати пољопривредне средње школе, — али, после се увидело да је поред њих потребан и пољопривредни факултет. Средња школа, остављена сама себи, одваја се брзо од науке, и докле наука иде непрестано даље, средња школа остаје заустављена на једном моменту научног развитка. Као год што је медицински факултет позван да руководи научно проучавање наших здравствених прилика, тако је пољопривредни факултет позван да руководи научно проучавање наших пољопривредних прилика. По речима декана пољопривредног факултета, тек на основу тога проучавања, моћи ће се предузети потребне мере за унапређење наше пољопривреде, и тако отклонити она огромна штета коју имамо из године у годину због нерационалног искоришћавања природне производности наше земље.

Приликом оснивања три нова факултета једна је од главних тешкоћа била наћи потребно наставничко особље, јер баш зато што ти факултети нису раније постојали, није био однегован довољан број стручњака који би могао предавати на тим факултетима. С друге стране, сматрали смо да треба сачувати национални карактер тим факултетима, и зато смо пазили да их не попунимо искључиво страним стручњацима. На крају крајева били смо ипак срећни да за све нове факултете нађемо известан број стручњака у самој земљи, који нам, не само својом спремом него и својим прегаоштвом, дају јемства да ће своје факултете поставити на добру основу. На стране стручњаке обратили смо се тек у другом реду, и то само на људе признатих научних квалификација. Међу страним стручњацима морамо са нарочитом захвалношћу поменути руске професоре, који су нам били од неоцењене помоћи, јер су, поред своје велике спреме и искуства, показали исто толико и братске љубави за наш Универзитет.

Када се баци поглед на историјски развитак нашег Универзитета, који је почео у скромном облику Велике школе, одмах пада у очи да се код нас почело са факултетима правним и филозофским, а завршило са факултетима медицинским и пољопривредним, — почело, дакле, с оним што је од мање, а завршило с оним што је од веће практичне користи. Ми смо прво гледали да добијемо адвокате, судије и професоре, па онда лекаре и агрономе. Из тога разлога и стара Велика школа и Универзитет изгледали су прилично удаљени од практичног живота и његових потреба, изгледали заводи у којима се негује или чиста наука или она знања која су потребна самој држави и њеној администрацији, а не негују оне науке и она знања која су потребна сељачкој маси народа. После отварања нових факултета, о Универзитету се неће више моћи тако говорити, јер ће се његов значај у практичном животу много непосредније осећати него раније.

Али поред те корисности која ће се с отварањем нових факултета осетити у практичном животу, треба поменути и ону корисност која ће се осетити и у општој универзитетској настави. Наука је једна велика целина; све посебне науке стоје једна с другом у вези, — и нема ниједне науке која се може изучавати како треба без читавога низа помоћних наука. Због те међусобне везе која спаја разне науке, постао је и потребан један такав завод као универзитет који, као што му и име казује, негује све науке упоредо. Нови факултети и стари стоје у узајамној зависности једни од других; као год што нови факултети не би били могућни без старих, који имају у многоме чему да допуне њихову наставу, тако су исто и старим факултетима били потребни нови да поједине њихове науке у извесним деловима детаљније обраде, или у једном новом правцу развију. Оставимо на страну медицински и пољопривредни факултет чија је веза са природно-математичким одсеком филозофског факултета очевидна, и узмимо само богословски факултет, који на први поглед изгледа одвојен од осталих факултета и намењен студијама које са науком у правом смислу немају ниједне додирне тачке. Е лепо, у томе факултету предаваће се историја наше цркве, историја нашег црквеног језика и наше црквене књижевности, — све предмети који ће имати интереса и за студенте историјско-филолошког одсека филозофског факултета. Или узмимо један предмет општијега карактера, историју Религије. И ако по изгледу чисто богословски, тај предмет од највеће је важности и за психолога и за социолога, и у опште за сваког ко се бави духовним наукама.

Један непотпун универзитет, какав је био наш пре рата, није се могао правилно развијати. Чак и они факултети који су на њему постојали, имали су застоја у своме напредовању, јер им је недостајала сарадња факултета који још нису били отворени. Тек сада када су сви факултети отворени, може се рећи да су створени услови за успешан научни рад на нашем универзитету. Наш универзитет је страдао много у Великом рату, као и остале културне установе. У толико можемо бити већма задовољни што онда када је дошао час његове обнове, он се јавља потпунији и способнији за научни рад него што је био.

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

ЈЕДИНСТВЕНА ШКОЛА

I

Питање о јединственој школи јавља се први пут у повести педагогије у захтеву Јана Амоса Коменског (1592—1670): да се сва деца без разлике, мушко и женско, богато и сиромашно, од 6.—12. године обра-

зују заједно у т. зв. школи материнскога језика. После тога тражили су јединствену школу све упорније како појединци (Шлајермахер, Сиверн, Дистервег и др.), тако и корпорације (20. општа немачка учитељска скупштина у Хамбургу 1872 године, 9. састанак немачких учитеља у Хале-у године 1892, општи састанак немачких учитеља у Кениксбергу године 1904, као и социјалисти у својем ерфуртском програму године 1891, и т. д.). А данас је то, може се рећи, готово општи захтев особито немачких педагога, нарочито Наторпа, Бергемана, Тевса, Наумана и других. Како међутим јединствена школа има и својих противника (као најзнаменитијег међу њима ваља споменути Ферстера), вредно је размотрити колико сам појам, који је данас у жаришту расправљања особито у педагошких стручњака у Немачкој, толико и разлоге који су за јединствену школу, или против ње.

Што је препирка о јединственој школи често страсна а не ретко и веома жучна, главни разлог је у том што још досад није право утврђено шта ваља тим двема речима обухватити. Биће јединствене школе, по мишљењу Салвирка, такође једнога од присталица њезиних, најбоље је обележио председник хамбуршкога школскога синода Х. Т. Мат. Мајер речима: „Јединствена школа је онај облик школе која на основном ступњу својем удружује сву децу народну чији родитељи траже за њих јавну наставу, и која је тако удешена да је сваком њезином питомцу зајемчено да ће стећи оно образовање које одговара његовим склоностима и које је он врстан постићи. То је у исти мах школа која стицање образованости чини независним од новчане наплате њезиних ученика".

Али ни ова дефиниција није довољно јасна, нарочито у оном делу њезину у којем се истичу родитељи са својим неким специјалним захтевима, и где се спомиње новчана наплата. Мешањем родитеља, наиме, у то хоће ли им деца ићи у јединствену школу или неће, сужује се појам јединствене школе знатно према оном како га је замишљао први зачетник њезин, Коменски. Кад је Коменски тражио јединствену школу, помишљао је на школу једнаку за све без разлике. Баш у социјалној разлици родитеља дечјих налазио је он, особито у време у којем је живео, силну запреку за остварење своје замисли. Па ипак се није на ту разлику освртао. А ето његов потомак, иза више него двеста година, осврће се на ту разлику толико, те мисли да се јединствена школа не може ни замислити без обзира на ту разлику. Отуда, по свој прилици, и онај додатак о новчаној снази потребној за издржавање те школе.

И у истину, прва запрека је јединственој школи разлика у сталежима, било по роду или по богатству, што постоји, бар међу немачким држављанима, о којима је у овај мах у првом реду реч. Големе разлике које и данас још, иза неке тобожње демократизације, постоје у Немачкој, особито у Пруској, за дуго времена отежаваће развитак јединствене школе и у теорији, а некмоли у пракси. Друкче је, бар у сталешкој

разлици по роду, у нас, особито у нашем народном Пијемонту, у Србији, где таквих сталешких разлика и нема. Затрло их је Косово. Али има других разлика: по имутку. И те сметају те се јединствена школа неће, бојати се, дуго још развити ни у нас, ма како да се вредна покаже у јасноћи схватања.

Па ипак, кад се ето и недемократски Немци толико за њу боре, ваља и у нас покренути расправу о том питању, које је први изнео на површину наш сународник, велики Словенин и брат наш Чех, чију две-стапедесетогодишњицу часа умрлога нетом прославише не само Чеси него и други културни народи, који Коменскога славе једнако као да је из њихова крила потекао.

Да видимо најпре шта све чини овај појам тако блиским и симпатичним. Понајпре то што је у складу са целокупним схватањем нашим. Та цела душа наша тежи за неком хармонијом и јединством у свему: у истини, као и у лепоти и доброти, и у опште у целокупном животу нашем. Неједнакости и дисхармоније не подносимо ми ни у чем. И као год што нам се не свиди свађа међу људима, не мили нам се ни неслога међу идејама. А по готово не подносимо неслоге међу идејама које се директно дотичу нашега живота и рада. Зато и гледамо да све те разлике, ма где биле, уклонимо и изравнамо. Особит пример, у науци, био нам је у том велики човек, такође наше словенске крви, Лајбниц.

И ненаучни, а некмоли научни дух, тражи, у великој различитости која нас окружује, језгру која ту различитост стишава и уједињује. И што значе друго она силна питања која чујемо већ из дечјих уста: „Зашто је ово, чему оно, откуда ово, а камо ће оно?“ А по готово види се та тежња за уједињивањем у научничком истраживању заједничких узрока толиким појавама. Ето та тежња води најзад у филозофији до монистичкога схватања света, које најбоље осветљује ону, рекао бих, природну жељу за јединством свега у свету.

Па осећајући ту неодољиву тежњу за измирењем и уједињењем свега што нас окружује, како ћемо дуго моћи још поднети ону силну различност која, готово без икаква оправдана разлога, доминира у нашем школству? Дух људски тежи за јединством и у васколиком раду својем жели остати јединствен и непоцепан, а ето, школе у којима га образујемо, тако смо поцепали да им већ не разазнајемо ни крснога имена. Да не набрајамо све, ето ту су основне (опште или народне школе), продужне, па грађанске и средње. А међу средњима има их и те како различитих: гимназија, реалки и реалних гимназија, и ових последњих од више типова. Ту су надаље школе само за дечаке и само за девојчице, и помешане, ту јавне и приватне, конфесионалне, и т. д. Затим, ту су оне у којима поучавају или само наставници или само наставнице, или и једни и други: једни од наставника имају овакво а други онакво образовање. И да су те школе бар у каквој органској вези! Колико би међу основном и

средњом школом и било још неке везе, ни та није потпуна. Колике се само чују тужбе средњошколских наставника на њихове другове у основним школама! А као за узврат, једнако нападају на њих наставници универзитета и осталих високих и стручних школа: што им шаљу ђаке недовољно спремљене, тако да се не да даље с њима успешно радити.

Али и осим тога, да речемо, општег разлога, има ваздан и других разлога који војују за јединствену школу.

Данашње школе наше, по целом уређењу својем, показују још увек на себи очите трагове некога старинскога духа, готово средњевековнога. Да не залазимо сувише далеко, помислимо бар за час на сврху школовања и на средства којима се та сврха постиже. Док је у старо хеленско доба била сврха школовања образовати једнако тело и душу (сетимо се само њихова дивнога назива καλοκἀγαθός, што значи једнако леп телом као и савршена духа), дотле се данданас телесно образовање, и успркос оправданим приговорима Монтења, Лока и Русоа, и толиких других, посве занемарује, како би, тобоже, преостало више времена за образовање духа. Од свих европских народа чине у том частан изузетак једино Енглези. А сви остали: Немци као и Французи, Талијани као и ми јужни Словени, у том још стојимо не с једном ногом само него готово са обе — у мрклом мраку средњега века. Или је зар много боље што уз 25—30 седмичних часова проведених у школи дајемо својим ученицима и ученицама по 1—2 часа за телесно вежбање? — „Али где је уведена непрекидна доподневна настава, остаје деци цело пополне за одмор и игре.“ То може рећи само онај који не познаје наше школе. Ни сама основна школа наша неће да се задовољи једино школским радом ученичким, а средња и по готово. Ко има деце у школи, зна то и сувише добро. Једва их у радне дане можеш извући на један час напоље. Не могу ићи, јер имају да уче.

Кључка се она јадна мала главица. А чиме? Пуким речима из књига, а да с тим речима, и сувише често, не веже правога смисла. И учи се говорити као папагај и изрицати туђе мисли као своје. И како их изриче? Без везе. За по часа противуречи само себи а да о том није свесно, јер у опште и не мисли шта говори. Школа га је својим непрестаним скакањем с једнога предмета на други посве одучила од мишљења. У њега још увек преовлађује ауторитет, баш као у средњем веку. И тако, осим ослабљенога тела, уносе у живот наши школовани људи још и растројену душу.

Нека би и биле школе разноврсне као и досад што су, али међу њима би требало наћи нити што ће их спајати у чврсту органску целину. А какву целину чине н. пр. грађанске школе са средњима, или гимназије с реалкама, или продужне школе с грађанскима? Оснивачу тих школа није та нит у опште, чини се, нигда ни била јасна, ако се о једном оснивачу и може говорити. Али тих оснивача било је више. И

није чудо што су, стварајући сваки за се, створили овакво чудовиште од школе, ову многоглаву хидру која нам горе него Молох прождире нашу јадну децу.

А све се то догодило и могло догодити само зато што су ти различити оснивачи разноврсних школа имали пред очима све пре него оно на што су се једино могли с правом осврнути. А то је дете. Место на децу, осврtали су се они на — родитеље. И радили су у интересу родитеља место у интересу деце, за корист оних који умиру, место за корист оних што истом почињу живети, за прошлост место будућности. А што је најинтересантније, мислили су да то чине на корист државе, као да је држава неки друкчији организам мимо осталих и расте у прошлост, а не у будућност. Јадни људи! Још су хтели да буду државници, копајући раку својој држави.

Ако игде сме бити застоја, најтеже се подноси у школи. Школа хоће напретка, а не застоја или чак и назатка. И само напредни и, готово бих рекао, револуционарно-напредни људи врсни ће бити створити добру школу.

Први принцип те напредне школе гласи: Доле са свима досадашњим лажним обзирима! Школа се одселе не може равнати ни по ком и ни по чем другом осим детета. Тај мали и слаби и доселе тако крваво занемарени створ има у будуће бити основа свима уредбама школским. Основа и потка у исти мах. И ништа се не сме завести у школу ни привремено, а камо ли трајно, док не видимо како ће на то реагирати дете.

Шта и колико вреде према овом новом стајалишту сва досадашња? Колико вреди н. пр. онај обзир на родитеље? Само толико колико се родитељи, по биологијском стајалишту, огледају у својој деци. По биологијском, и ни по којем другом.

Како је познато, деца наслеђују способности од својих родитеља. И — а ово нарочито вреди да се уважи — само те од родитеља баштињене способности могу се у деце развити.

Па ипак није дете што и отац, ни што је мати, па ни обоје њих заједно. У низу нових индивидуа, свако је дете индивидуа за се, без и једне друге једнаке јој.

Уз очеве и материне особине баштини дете и особине својих даљих предака. Дакле? Ко то може рећи? — У бесконачност.

Ако је тако, каква смисла има, као што неки хоће, племићево дете васпитати за племића или војниково за војника? Та баш очева особина може у њему остати латентна, а у њему се очитовати особина некога далекога рођака неплемића и невојника.

Или, отац се, рецимо, сад за време рата обогатио. И хоће да му син буде лечник, како би се и он као лечник данас-сутра обогатио или бар очево богатство сачувао од пропасти. Чудне жеље! Као да хоће из зрна проса да добије пшенични плод, — у оном случају, наиме, ако дете нема у себи урођена дара за лечника.

Није, дакле, први и основни разлог за јединствену школу, како хоће неки, у поравнању социјалних разлика које постоје међу појединим људима. Тај разлог је много дубљи. Хоће ли дете радниково седети поред творничарева детета или ратарово до племићева, то је маленкост. Главно је да се једно и друго, и треће и четврто, и свако без разлике, образује истим средствима, како би се у свакога од њих очитовала што пре она божанска искра која у њему тиња и која га поред свих осталих људи чини јединицом без премице и без замене.

Образовање истим средствима чини језгру јединствене школе. А као иста средства ваља разумети не само предмет образовања, већ и метод, и онога ко доводи дете у везу с предметима свако по истом плану.

Сврха је јединствене школе потом у првом реду дати сваком и циглом нормално резвијеном детету једнако образовање. То образовање ће бити опште, али у посве другом значењу него како се то досад помишљало: не опште по предмету којим образујемо, већ по лицу које образујемо. Прва општност заводи и нехотице на енциклопедијску образованост. А општа образованост коју тражи јединствена школа од посве другојачијег је кова.[1])

Шта ваља учити у јединственој школи, није још одређено позитивно. Зна се само шта не треба учити: оно за што свако нормално дете нема способности. Зато напоље из јединствене школе са свима стручностима, јер те не занимају све, већ само неке. Све занимају само биране општности. А њихов избор ваља истом одредити емпиријским и експерименталним путем.

Кад би свако дете у јединственој школи стекло једнако опште образовање, то би на уравнање социјалних разлика деловало боље него све што је досад за то учињено. Људи наиме не завиде један другом што је неко н. пр. одличан лечник, а он то није него је трговац или занатлија, већ с тога што има дубље и свестраније опште образовање. Само људи исте струке могу се један с другим мерити и један другому завидети.

Па ипак не би то било једина сврха јединствене школе. Друга, исто тако важна, била би она мало пре натукнута, наиме давање могућности сваком детету да, што је могуће раније, осети у себи онај свој специјални дар. Јединствена школа има, дакле, двострук циљ: опште образовање и избор занимања. Спремање за то занимање припада другој, стручној школи или, боље да речемо у множини, преразноврсним стручним школама.

Из овога једнога јединога принципа јединствене школе следе сви остали, јер су сви до једнога у њему садржани.

Јединствена школа је једна и иста за сву децу, без икаква обзира на сталеж и занимање родитељско. У њој стичу сва деца без разлике

[1]) В. опширније о том у расправи истога писца: „Опће образовање" (Nastavni Vjesnik, књ. XXI., св. 1.).

једнако образовање. Што се могу, потом, плести родитељи у то да образују своје дете више и свестраније, него што оно може поднети? Могли би му тим само нашкодити као што у истину шкоде својој деци они родитељи који, поред и тако тешких школских послова, прте на слабачка леђа своје деце још и друге терете, као учење страних језика, музике, и т. д. Не, људи Божји, немојте тако! Опште образовање је посве друкче него оно како га ви замишљате. Оно што ви хоћете, то је образовање стручно. И ви га, ето, пртите на дете и не питајући за његовеспособности и снагу. Очито зато што те снаге не познајете и што се у опште и не трсите да је упознате. Оправдава вас једино то што то не чини ни онај ко је највише зван да вам помогне, а то је држава. Ето ни држава се још није побринула да створи заводе за испитивање урођених способности, осим једне једине, и то понајмлађе, тамо на далеком истоку, откуда жарко сунце исходи. Једини Јапан осетио се, после крвавога рата с Русима, понукан да пошаље у Европу комисију која ће питати људе од науке: по чем се дâ распознати дар у детета, како би се тај дар могао већ израна неговати. И једна таква комисија дошла је гласовитом немачком хемичару В. Оствалду, којега је то потекло, те се почео бавити психологијом великих људи, те је написао о том два красна дела *(Grosse Männer* и *Die Forderung des Tages).*

А јединствена школа је баш као створена да буде институт за испитивање дечјих способности. Може ли се онда икоји родитељ или родитељка успротивити да им дете дође у школу? Они се с правом противе данашњим школама, највише зато што им претоварују дете посве непотребним пословима за које дете не мари јер не осећа за њих способности, а ето у јединственој школи би се учило само оно што је по вољи детету. И учило би се много тога, можда више него данас. Па ипак о преоптерећењу не би било ни говора. Јер ко ради с вољом, не осећа тежине посла. У опште би се свако дете тачно испитало камо нагиње и камо га срце вуче по његовим специфичним способностима, да се потом одабере струка на коју ће се дати и чим ће се после у животу бавити.

Има ли разлога, и може ли га у опште бити, који би пречио женској деци да и она не иду у јединствену школу заједно с мушкима, сестрама да уче скупа с браћом својом? Тај разлог би, ако га има, могао постојати само у том случају кад би опште образовање дечака имало бити различито од општега образовања девојчица, и кад и за њих не би требало бирати стручнога васпитања према индивидуалним способностима.

Да то малко размотримо! Опште образовање, како га ми истакосмо, нема никакве везе с оним образовањем које ми данас зовемо општим. Разлог је јасан. Па ако се право опште образовање има равнати једино по лицу које га прима, и то по оним особинама његовима које су једнаке

у свих људи без разлике, као људи, каква смисла има лучити мушко од женска, кад су жене једнако људи као и мушки? Реч и појам човек обухвата једнако и женско као и мушко. А ето, опште образовање у јединственој школи има се равнати по човеку, дакле све једно по жени као и по мужу. Ту спол ништа не одлучује. Јединствена школа обухвата у исти мах коедукацију и конструкцију. Сви разлози против заједничкога васпитања мушка и женска падају у воду, чим знамо да се коедукација где је проведена (у Америци, у северних европских народа, и т. д.), показала боља од одвојенога васпитања, по готово где се у јединственој школи ради о заједничком васпитању само до доба пубертета.

Јединствена школа је, по једнакој сврси својој и једнаким средствима која употребљава, једна и иста за целу државу. Потом је и држава звана да је оберучке прихвати, тим пре што она не уравнава само сваку разлику међу појединим држављанима већ и међу појединцем и друштвом. Прво на тај начин што даје свима без разлике једнако опште образовање, а друго што на најзгоднији начин упућује сваког на његово место у држави, које одговара његовим урођеним способностима и које је, по разлици међу њим и свима осталим људима, једино он врстан попунити како треба. Може ли држава, ако је тако, и за час бити противна школи једној која ће јој предавати децу од 15 година у стручне школе, у којима ће се образовати као стручни сарадници на њезином процвату и благостању? И шта има данас држава од толиких радника својих од којих готово сваки, или бар 999 од хиљаде, раде посао — туђи, јер немају за њ никакве урођене склоности ни способности? Дакле, без икаква изузетка, све школе, по готово ове што представљају темељ образовању, ваља да узме држава у своје руке. О приватном каквом праву издржавања општих школа нема ни говора.

А како стоји јединствена школа према вери? Једнако као што према њој стоји и опште образовање.

У чему је веза између општега образовања и религије? Је ли, ко хоће бити опште образован човек, дужан бити образован и у религијским стварима? Тако ће запитати они који говоре о праву неких наставних предмета те их, као Спенсер, врстају по том праву шта више и у неке категорије. Али овде се не ради о праву предмета (без обзира на то да нежива ствар у опште и не може имати никаква права), већ о праву детета. Зато и оно питање ваља друкче поставити: Има ли дете урођених способности које га вежу с вером?

Одговор је јасан и гласан: има. У сваког детета има нека урођена тежња за нечим тајанственим и у исти мах узвишеним, што његов дух испуњава страхом и дивљењем. Одузети му то или не хтети то у њега развити (а то је исто што и одузети му), значи учинити га бродаром на лађи живота завезеној у црној ноћи на пучину морску — без компаса. Како мудро вели наш народ: „Ко се не зна Богу молити, нека

иде на море!“ У беди која може свакога задесити, мудро је имати чврст ослонац. Колики страдавају горко, јер немају тога ослонца, а колики у том страдању и живот себи одузимљу!

Вера је потребна за опште образовање. Али то не значи да то треба да буде која позитивна вера, већ вера у највише биће у опште. Позитивне вере, како с правом тврди Вунт, нису за јединствену школу већ и зато што све без разлике проповедају мржњу против иноверaца, те тако потичу држављане исте државе на међусобно непријатељство, док их ова општа, људска и човечанска вера спаја и зближава.

Најзад, однос између свих досадашњих школа и те нове јединствене школе веома је једноставан. Уза све разлике, наиме, што међу њима постоје, могу се досадашње школе, колико год их има, поделити у две категорије: у оне које дају неко опште образовање, веће или мање, и које образују за различите струке. Дајући право опште образовање својој деци без разлике, чини јединствена школа све школе прве врсте залишнима. Она их све упија у се и веже у један организам, одузимајући свакој од њих баш оно по чему се разликују и једна другу искључују. А за стручне школе спрема боље од сваке између њих, јер се у избору занимања осврће на урођене дечје способности, док то данашње т. зв. ниже и средње школе никако не чине. Шта је, у опште, н. пр. гимназији једној, у месту у којем и нема друге школе осим ње, стало до тога камо дете по својој природи нагиње? Она га оцењује само по том како у њој успева. А за све друге успехе његове мари толико колико и за лањски снег. Класично је у тој класичној школи издавање сведоџби њеним абитуријентима, „зрелима за полазак свеучилишних наука“, дакле медицине као и филозофије, права све једно као и теологије. Толико се, ето, она осврће на урођене способности!

А сад да промотримо приговоре против јединствене школе, и то у главном приговоре Ферстерове. Жалим што немам у рукама Ферстерове књиге; те приговоре изнећу по Штелцле-у *(Prof. F. W. Foerster-München als Gegner der Einheitsschule*, 1919) и покушати оценити их независно од Штелцле-а, на свој начин.

Штелцле набраја ових шест Ферстерових приговора:

1. Јединствена школа отима пуку (простом народу) даровите људе који би, да су остали у пуку, могли за пук много учинити. — Јасно је да, износећи тај приговор, Ферстер стоји на стајалишту непроменљиве и врсне класне разлике. То је стајалиште оних људи који мисле да све што постоји и мора да постоји, људи консервативаца. Али то је логички апсурдум: од онога што јест не сме се закључивати на оно што мора бити. И како мисли Ферстер о опште признатој еволуцији у свету, која би по овом закључку његову била немогућа, бар у тежњи да се та еволуција постигне. То је једно. Друго је, што се тиче отимања људи из

пука да не користе пуку. И то није тако. Баш човек из пука, кад се снагом ума и срца свога попне на високо место у држави, може много урадити за пук и за поравнање разлике што постоји између пука и т. зв. виших сталежа. А сме ли се човеку од природе способну за државну управу бранити да не развије своју снагу само зато што је из пука? Тим би се селекција урођених дарова веома сузила, и то не само на њихову штету већ и на штету човечанства. По Ферстеровој теорији, да пучанин сме бити и остати само пучанин и да се од сељачкога и радничкога детета не сме образовати човек за више науке, ми не би имали досад Франклина, Стивензона, Едисона, ни толико других људи који су потекли баш из таква сталежа.

2. Јединствена школа убија основну школу (Volksschule), јер јој је наставна основа тежа, затим што спрема за друге школе, постаје „Filtrieranstalt“ за виша звања, и јер је у деце ратара и сиромаха мањи круг мисли стечених сетилима. — Опет приговор достојан само једнога конзервативца. Пре свега, наставна је основа јединствене школе тежа тек на око, јер је опширнија. Али ми смо већ рекли да преоптерећеност има главни свој разлог у предметима за које дете нема способности и воље. Дете очито воли радити. Види се то из његове тежње за игром. А као игра лак и сладак је детету сваки рад који је у складу с његовим урођеним способностима и даје му се у време за развитак тих способности згодно. — А што јединствена школа спрема за друге школе, служи јој само на част. Камо среће кад би то радила и наша основна школа, која — како знамо — нема са стручним школама никакве везе. Па немајући везе с њима, нема је ни са животом. Зато и заборавља дете кад сврши ту школу честопут чак и основно знање у њој стечено, и од писмена човека постаје аналфабет. — Цеди децу за виша звања! Нека их само цеди и нека добро пази да ниједно не оде на посао који није за њ, а по готово не на т. зв. „виши“. Да је Ферстер демократ, он би сва занимања једнако ценио, јер не чини човека вредним занимање, већ он даје вредност занимањима и свима стварима. — И на крају да споменемо још ону четврту тврдњу: сиромашно дете са села нема онако проширена круга мисли као оно из града, јер — још није видело трамваја, телефона, кинематографа, и т. д. А је ли то искуством богато градско дете видело јечам, пшеницу и друге врсте жита, како ничу, расту, и како доносе плод; како се косе, жању, вршу и носе у кошеве; како се затим жито у млину меље и од њега хлебац меси? Је ли видело и зна ли толико врста дрвећа и животиња домаћих и дивљих, и како се краве музу, и маслац мете, и сир сири, и т. д.? Најзад, је ли видело и осетило сјај сунца и звезданога неба и с громом се разговарало? Ништа од свега тога! Па откуда онда тврдња да је круг мисли у њега већи него у онога другога? Не, он је у сељачкога детета само друкчији и — природнији, а баш зато можда и бољи. И згодним

методом даће се сеоско дете које има смисла и воље за науку, боље упутити у машинске тајне електричног трамваја него његов градски друг, јер ће се генетичким начином моћи корак по корак довести до проналаска те машине, као што је до ње дошао онај који ју је први пронашао. Многи градски деран мисли пречесто да зна сувише, и да зна сву направу електричкога трамваја, ако зна да се кола гибљу кад се полуга на мотору макне на једну, а стану кад се окрене на другу страну. А ко мисли да све зна, неће никада ништа научити, — јер нема тежње да нешто научи.

3. Јединствена школа не изравнава социјалне противности, већ их завишћу и сл. још и пооштрава. Ако деца сиромашка и богаташка седе једно до другога, то је само механичко, спољашње уједињење, а није право, унутрашње. — Овај је приговор Ферстеров оправдан, али тек на око. Доиста, сјединити децу богатих и сиромашних родитеља у данашњим приликама не значи зближити их већ удаљити једно од другога, у једну руку обешћу а у другу завишћу. Али јели њихово сједињење у школи могуће само на овај начин како се данас ради? И другде се, ето, људи данас састају из различитих материјалних средина, па се лепо сналазе, н. пр. у касарнама. Кад се војници једне демократске земље могу сви без разлике хранити истом храном, једнако одевати и заједно становати, зар није могуће учинити тако и са школском децом?

4. Уздизање даровите деце из нижих класа у више противи се класној традицији. — И овде се види утицај колико неодољиве толико и неоправдане консервативности, те не вреди трошити речи једне да се докаже та неоправданост.

5. Јединствена школа је у противуречју с удубљеном психологијом, јер не пази на средину у којој је дете узрасло. Овај би се приговор могао још и уважити, кад не би било основнога правила педагогијско-дидактичкога, да се пре синтезе нове грађе мора употребити анализа старе. А где ће се та анализа дати и моћи боље извршити него у јединственој школи, у којој су сабрана деца из свакојаке средине: са села и из града, из мале колибице и велелепне палаче, пред којом се неће моћи ништа напоменути ни из једне средине, а да се неће махом јавити неко дете које је то видело, па то и зна? А може ли се у детета и на какав начин потакнути већа жеља за сазнањем него кад види како друга деца то већ знаду, па неће бити тешко ни њему да то научи? По готово би, на тај начин, много научила деца једно од другога кад су сама — у игри, што је већ и Русо опазио.

6. Најмање вреди последњи Ферстеров приговор основан — на ауторитету: кад се један Штерн, Гаудиг, Буде и др. противе јединственој школи, онда она у истину нема права да постоји. — Кад би такав приговор у опште шта вредео, онда би доста било позвати се и на самога Ферстера као противника. Јер шта су већи од њега Гаудиг,

Буде, па и сам Штерн? Али времена ауторитета су, хвала Богу, давно минула — у неповрат.

Једнако су неоправдани и приговори јединственој школи што их у име противника њезиних износи A. Maier (у Ролофљеву *Lexicon der Pädagogik*, св. I., стр. 951.—952).

Како је принцип јединствене школе у први мах истакнут у неколико у тежњи да се и остали типови средње школе изједначе у својим правима и дужностима с гимназијом, која је све до пред двадесет година заузимала доминантан положај, тиме је и настава класичких језика, која у гимназији почиње већ у 10. или 11. години, у тој јединственој школи за неколико година одгођена. У том види Мајер очиту штету, будући да се латински и грчки језик неће моћи одселе тако темељито изучити као досад. — А шта је онда, ако те језике мора учити дете које за њих нема дара? Није ли боље изучавање њихово оставити за касније године, да би се могло видети које ће дете моћи те предмете учити? Оно које има за њих способности моћи ће их изучити и ако касније почне, и то тим пре што га неће задржавати данашњи његови слаби другови.

Никако се не треба бојати да ће јединствена школа бити за своје ђаке одвише лака, па да ће се тако из једне крајности (садашње преоптерећености) запасти у другу. Биће у јединственој школи доста посла који ће ваљати свладати, зацело не мање него што га данас ваља свладати у тако опорим гимназијама. Али тај посао ће, како смо већ напред рекли, бити сладак и неће му се осећати тежина.

Најважнији је, на око, приговор: Због лакоће ту ће школу свршавати сувише њих, и тако ће се створити чиновнички пролетаријат.

Јасно је да је и овај, као и они приговори пред њим, могао потећи само против т. зв. јединствене средње школе, због које је било много борбе у Немачкој, а и наше Професорско Друштво у Србији, чини ми се, изјавило се једном приликом против ње. Али ту се не ради нипошто о јединственој средњој школи, већ о јединственој школи у посве другом значењу. А та јединствена школа била би то благодатнија што би је више ђака могло свршити; најбоља би била, наравно, кад би је с успехом свршило свако нормално развијено дете. Штете отуда не само што не би било ни за појединца ни за друштво, већ би таква школа користила свима и свакоме, како смо већ напред изложили. Чиновнички пролетаријат се не би тиме стварао, јер би та школа развијала способности за сва звања без разлике, па би се они који немају способности за чиновничко звање лаћали израна другога посла и занимања.

(свршиће се)

Д-р ДАНЕ ТРБОЈЕВИЋ

СРЕДЊЕШКОЛСКИ КЛАСИЦИЗАМ
У СЛУЖБИ НАУКЕ

(КРАЈ)

На реду нам је сад лингвистика модерних језика. Ту су нам класични језици поглавито нужни самим собом, то јест као језици, а не толико због грчких и латинских писаних споменика.[1]) Пре свега, многи модерни језици, наиме романски, управо и нису ништа друго до новија стања у развитку старог латинског језика. Ко се, дакле, бави романским језицима, он се ту не може ни мањи без латинскога језика. Али и словенски, као и германски језици, садрже безброј свакојаких примесака из грчког и латинског језика. Није овде реч о научној терминологији не само Словена и Германа, него целога цивилизованог света, која је скроз грчка и латинска, и коју су класичари потрзали уз васпитну моћ класицизма, кад су бранили положај класичких језика у средњој настави. Ја овде поглавито мислим на грчке и латинске елементе — речи, наставке и т. д. — који су се још од средњега века увукли баш у саме *народне* говоре словенских и германских племена.

Да кажемо штогод и о услугама које класички језици чине при раду на модерној историји књижевности. У књижевном занату модерни народи су ученици Грка и Латина почев од самих слова, писаћег прибора и материјала, па и од спољног облика књиге. Ти народи су примили од Грка и Латина и саме књижевне облике. Сведоци су нам за то пре свега многобројни грчки и латински називи којима ми и данас означавамо те облике — еп, лирика, драма, трагедија, комедија, сатира, строфа, стих, цезура, ритам, трохеј, јамб и т. д. Уза све то, модерна књижевност је тесно срасла за грчко-латинску и својом садржином. Читави томови би се дали написати кад би човек покушао да прикаже само за *Илијаду* и *Одисеју*, само за *Енејиду*, само за грчки и латински текст *Библије*, колико је који од тих вечних књижевних споменика силно прожео, не само својом формом, него баш својом садржином — својим мотивима, сликама и т. д. — књигу модерних народа у току оволиких столећа. А већ да и не спомињемо сличан утицај осталих бесмртних ремек-дела грчких и латинских, како прозних, тако и песничких. Али и сем тога бисера, цела грчка и латинска књижевност у опште, како средњевековна хришћанска, тако и стара паганска, држала је у потпуној зависности модерну књигу, од њена постанка, па ако не баш до данас, а оно до најновијих времена. Књижевност источних Словена, па и нас Срба, од почетка у средњем

[1]) По некад су нам, додуше, добродошли баш и ти споменици. На пр., једнпо из средњевековних латинских споменика ми сазнајемо за читав низ старогерманских речи које се данас више не употребљавају, или се чују у промењеној форми.

веку, па све до у 19-о столеће, није имала на себи готово ничега другог народног сем словенског књижевног језика. У погледу остале форме, као и у погледу садржине, та књижевност се састојала готово само из превода и из имитација грчко-византиских списа. А за књижевност западноевропских народа рекли смо већ раније да код ње ни књижевни језик није био народни, него стари латински. Видели смо такође, и за периоду ренесансе, колико је грчко-латински уплив обузео и тада књижевности модерних народа. Споменули смо и још новије „псевдокласичаре". Да завршимо с тиме да се чак ни народне умотворине модернога света нису могле отети том упливу грчко-латинском. И ту су се увукли било чисто грчки и латински мотиви, било источњачки и други, али који су прво прошли кроз грчку и латинску књижевност и кроз грчко или латинско усмено предање. Разуме се, овим није ни близу исцрпена тема о стоструким везама између модерних књижевности и грчко-латинске књиге. Но дао сам ваљада ма и најблеђи појам да је то једно исто књижевно семе, и једно исто књижевно дрво. Само се оно у наша времена силно диференцирало, пустивши многе сасвим нове гране, и у сасвим новим правцима. Немогуће је, дакле, на том дрвету ишта озбиљно проучавати без знања грчке и латинске књижевности, без знања грчког и латинског језика.

Да се задржимо мало и на потреби тих језика за археологију модерних земаља и за историју националних уметности модерних народа. На целом пространству Европе од Средоземног и Црнога Мора до Дунава, Рајне и Атланског океана, ми се и дан дањи врло често сусрећемо с грчким и латинским рушевинама, с камењем покривеним грчким и латинским натписима, с грчким и латинским гробницама, и т. д. А ако на тој просторији овде онде зачепркамо и у утробу земљину, наћи ћемо таквих предмета још много више. Нема сумње, ти остатци спадају у науку „класичара", у науку о Грцима и Латинима, а не у науку о модерним народима. Али у питању су модерне земље. Ако сваки народ неће проучавати своју рођену земљу у сваком погледу, па и у археолошком, ко би други то за њега радио? И заиста, сви модерни народи тако и чине. Ето, дакле, једног примера где тим народима требају и чисти „класичари", и то за једну националну научну потребу. А како стоји ствар у историји националних уметности самих тих народа? Сваки час бива да овај или онај уметнички споменик Романа, Германа, западних Словена, и у опште западноевропских народа, носи на себи по какав латински натпис који тумачи смисао тога споменика, или се односи на неки моменат из његове историје. То вреди не само за грађевине, него и за друге врсте крупне и ситне уметности западноевропске. То вреди нарочито за средњи век, али у велико и за нови. Но сем натписа, ми често имамо о уметничким споменицима поменутих народа и других латинских извора — докумената, бележака у књижевним списима, и т. д.

Од прилике је исто тако и са уметношћу источних Словена, па и нас Срба, особито из ранијега времена. Само што ту, кад сем словенских натписа и извора наиђемо и на какав стран, то је обично грчки натпис, и грчки писани извор. Дакле, и на овом пољу класички језици су потребни пре свега због писаних текстова грчких и латинских. Али ти језици требају нам ту и због тога што је модерна уметност кроз векове силно зависила од грчко-латинске и у самој унутрашњој композицији својој — у стиловима, декорацији, и т. д. Та зависност нас у многим конкретним случајевима упућује да залазимо дубље у грчко-латинску уметност, хришћанску или стару, како бисмо идентификовали овај или онај елеменат модерне уметности. А чим се тако обратимо грчким или латинским уметничким споменицима, ми се ту не можемо снаћи без каквог-таквог знања класичких језика.

Рекао сам горе да ни правник није у стању да проучава модерно право, ако не зна грчки и латински. И доиста, нема правног факултета у цивилизованом свету где се не предаје и римско право. Зашто? И најобичнији студенат права ће нам одговорити да је то због тога што је римско право послужило, па и данас служи, као основица праву свију модерних народа. Одатле проистичу две последице: пре свега, сваки модерни народ мора и дан дањи имати по кога стручњака за тај тако важни предмет. Ето још једне врсте „класичара“ без којих се не може бити ни дан дањи, и то не због студирања Грка и Латина, него баш због модерних правних студија. Но правници знају да се за специјалне студије по римском праву мора владати и грчким језиком, а не само латинским. Јер маса римских правних споменика очувана нам је и на грчком, сем на латинском. У то се ја овде нећу ближе упуштати. Друга последица зависности модернога права од римског јесте та што не само ове горепоменуте специјалисте за чисто римско право, него и стручни научници за модерно грађанско право, за модерно кривично право, за модерну администрацију, и т. д., имају врло многа посла с римским правним појмовима, законима, установама и т. д. Јер, као што рекосмо, свуда се ту сусрећемо с утицајима и остацима римског права у модерном. Ово пак значи да и ти остали правни научници, а не само оне специјалисте за римско право, морају знати латински, па донекле и грчки. У опште се не може замислити испитивач права модерних народа коме, тако рећи, нису стално на столу Јустинијанове латинске институције, пандекте и кодекс, Јустинијанове грчке „новеле“, доцније грчке „базилике“, и т. д. Али има још једна врло важна ствар. Готово све што нам се сачувало из средњевековног законодавства код западноевропских народа, па и много њихових правних споменика из новога века, писано је латински. Чак и *magna charta libertatum*, мати модернога парламентаризма, гласи на латинском језику. Средњевековни пак закони источних Словена, не изузевши ни наш Душанов законик, или су „измене и до-

пуне" грчко-византиског права, или чак дословни преводи овог или оног законског текста византиског. Све то показује да ни у модерноме праву нема научнога рада без грчког и латинског језика.

Но класички језици су најнеопходнији у богословским наукама. Сувишно је, држим, да то доказујем. Све што модерни народи имају на пољу цркве — верско осећање, књиге, црквено уређење, обреди, свештенство, калуђерство и т. д. — све им је то дошло од Грка и Латина.

Крајњи закључак из предњих излагања је, да се ни на којој врсти науке о модерноме свету не може радити ако се не знају класички језици. Не може се ни грађа скупљати. Не могу се ни факта констатовати, чим иоле зађемо у прошлост. А већ да и не говорим о каквим вишим студијама на генетичној и упоредној основи.

Довде сам имао у виду само проучавање тако званих „модерних" народа, у које спадамо и ми Срби. Но треба, ма и узгред, да споменем да су класички језици веома корисни и при проучавању народâ на азиском и афричком Ближем Истоку. Јер Грци и Латини играли су и тамо светску улогу. Они су силно утицали и на та племена. Грчки и латински извори говоре много и о њима, као и о њиховим земљама. И те тако зване оријенталне студије (нпр. о исламу) веома се живо гаје у великим цивилизованим државама светским, на њиховим вишим школама, и у њиховој научној књижевности. Но за нас су оне споредније. Зато их и ја овде само овако овлаш додирујем.

Што се тиче потребе класичких језика у нашој српској националној науци, по нешто сам већ казао горе. А и што нисам изреком истакао, читалац је могао и сам извести. Јер ми смо горе расправљали општу тему, колико су класички језици нужни за проучавање целог модерног света, у који долази и наш народ. Ипак, да додам још неке напомене.

И нама Србима неопходни су у нашој националној науци оба класичка језика. И ми имамо о себи масу грчких и латинских извора. Тако на пр. — да наведем само два велика примера — на грчком пише о нама византиски цар Константин Порфирогенит, а на латинском наш Поп Дукљанин. И ми смо у својој народној каријери претрпели силан грчки (византиски) утицај, а на приморју смо подлегли и латинском утицају. Но кад се све сабере и одузме, ипак смо ми много више дужни Грцима (Византинцима), него ли Латинима. Наше глагољско и кирилско писмо је грчкога порекла. Наша стара књига, и ако по језику српска, била је по духу скроз и скроз грчка. Наша вера и црква је код највећег дела нашега племена грчка. Наша стара немањићска држава била је у главном организована по византиско-грчком обрасцу. Наша стара уметност била је у главном копија византиско-грчке. И т. д. И што се тиче писаних извора, за нас има много више грађе у грчким (византиским) изворима, него ли у латинским. Све је то сасвим природно.

С Грцима смо живели у непосредном суседству на копну. А од Латина нас је делило Јадранско море и наша браћа Хрвати.

Да се сад опет вратимо на средњешколски класицизам. Према свему што смо напред изнели о неопходности грчког и латинског језика, како за изучавање целог модернога света, тако и нашега народа, очекивао би човек да види од увек код нас у Србији бар један тип средње школе с обадва класичка језика, или бар једну једину „класичку“ гимназију. Но таква биљка није никад могла процветати на нашем земљишту. Залуд је она чак и законом сађена. Ми смо остали све до данас при гимназији само с једним класичким језиком, са латинским. Истина је да у нашем гимназиском наставном програму фигурира и грчки језик, али само као изборни предмет место једног живог страног језика, а не као обавезан предмет. У пракси се све свршава тиме што ученици не бирају тај тешки мртви језик, него узимају лакши и привлачнији модерни језик. Откуда то стање ствари? Невероватно је да се међу нашим просветним људима не схвата да се класички језици, сем у врло ретким случајевима, и за сасвим специјалне научне циљеве, не могу лако одвајати један од другога. А још је невероватније да нико код нас не зна да је нама за нашу националну науку пречи грчки од латинског језика. Сумњам да ћу се преварити ако кажем да овде има места речима: cherchez — ne la femme — него la politique. Шта више, постојао је не само „унутрашњи политички разлог“, него и „спољни“. Класицизам су код нас спроводили у средњу школу људи који су припадали странкама политички несимпатичним; који су унутра у земљи били синоними „реакције“. Сем тога, средњешколски класицизам је код нас значио омрзнуту Аустрију и аустриску полукултуру. Тако смо ми, због Николе, унутрашњег и спољног, омрзли и светога Николу.

Но како било да било, мени овде није намера да истражујем шта се догодило, него да кажем своје мишљење шта треба да буде. Ја у овом чланку нисам писао никакву апологију средњешколског класицизма ради њега самог, то јест због велике васпитне вредности коју би он сам по себи имао. Али, да баш сви станемо на гледиште оних крајњих антикласичара који сматрају класичке језике у средњој настави као страховито васпитно зло, опет се ствар тиме много не мења. Класичким језицима остаје друга, за сваког разложног човека неоспорна вредност. Они су једно од најнеопходнијих средстава за рад на скоро целој линији духовних наука. Баш да су они, дакле, и зло, они су једно веома нужно зло. Мислим да наши законодавци, кад у скоро буду опет решавали питање средњешколског класицизма, треба да имају на уму и ову његову страну. Ако буду и даље оставили у нашим српским гимназијама само један класички језик, само латински, они треба да знају да ће једном великом низу наших универзитетских струка, па и самој нашој националној науци, давати и од сад, као и досад, слушаоце, тако да

кажем, само с једним оком. Ако пак сасвим збришу класицизам у средњој настави, као што се то донекле десило у уредби о привременој поратној матури гимназијској, они треба да су свесни да ће на горе наведене универзитетске струке пуштати слушаоце без обадва ока. Они неће погодити класицизам, него ће смртно ранити наше универзитете и научни рад у нашем јавном животу [1]).

Д. Н. АНАСТАСИЈЕВИЋ

УЧИТЕЉ У НОВОЈ ДРЖАВИ

У нашој земљи, од кад постоје школе, осећала се оскудица у учитељима. Та оскудица је нарочито постала велика од како је основно школовање постало обавезно и свест народна о школовању деце ојачала. У току ових ратова, та оскудица је појачана, прво, великим губицима учитеља, друго, затварањем учитељских школа, и треће, проширењем државне територије.

Увек, кад год се осетила јача оскудица у учитељима, појављивало се питање о попуњавању учитељских редова, и том приликом се испо-

[1]) Приметиће ми се да ми Срби нисмо ни први ни једини који смо у „гимназији" одвојили грчки језик од латинског. На против, тако звана „латинска гимназија", то јест тип средње школе само с латинским језиком, а без грчкога, западноевропска је установа. Ми смо је само копирали. Али, готово у свима западноевропским земљама постоји поред тога и тип средње школе са обадва класичка језика. Он постоји, како где, било као засебна школа, било у бифуркованој средњој школи. Што су пак тамо створене и „латинске гимназије" (опет како где, било као самостални заводи, било у бифуркацији), то не значи да западни свет сматра да се на духовним наукама може радити и само са знањем латинскога језика, а без знања грчког језика. „Латинска гимназија" има у западној Европи сасвим други, ако смем рећи локалан смисао. Њоме се хтело рећи само толико да је латинштина за западне Европљане неизоставан елеменат сваког „гимназиског" *општег* образовања. И доиста, ми смо напред више пута нагласили шта је латински језик представљао тако рећи до јуче у духовном животу западне Европе. Католик се тамо не може ни данас окренути у својој богомољи ако не зна латински. А и католику и протестанту, чим изађу из буквара и ступе преко „гимназиског" прага, затворени су готово сви путеви за изучавање њихове цивилизације и њихове књиге, ако уједно не уче и латински језик. Другим речима, „гимназија" без латинског језика била би у западној Европи од прилике то исто што би код нас у Србији била „гимназија" без старословенског и старосрпског језика. Дабогме, старогрчки језик није никад имао за запад ни близу тако велики значај у јавном животу као латински језик. Отуда њега тамо и мећу само у „класичку гимназију" (засебну или бифурковану), која служи не само општем „гимназиском" образовању, него и будућим научним циљевима њених ученика.

Још једно објашњење. Питаће ме когод зашто нисам ништа рекао колико мислим да у Србији треба „класичких гимназија" за научне потребе; да ли желим те гимназије као самосталне школе, или у бифуркацији; како би у њима ваљало уредити класичку наставу, и т. д. Но то су чисто школска питања, па их ја остављам проценi школских стручњака. У осталом, ко зна хоће ли се мој предлог примити и у начелу. За „појединости" је после лако.

љивала два гледишта: прво је заступало попуну само стручним снагама, и за то тражило умножавање броја учитељских школа, док је друго допуштало и учитеље са слабом, нестручном спремом. Говорило се: боље да светлуцају и најслабији пламичци просветни, но да завлада мрак ма и за краће време. И ово гледиште је обично преовлађивало, брањено приликама у којима се земља налазила. Тако су у школе улазили многи сасвим непознати људи, који су децу само злостављали и школу и учитељево име компромитовали. Та таква просветна политика стално траје. Она ни данас није без примене. Није давно било кад су се о томе водили живи разговори и кад се у Министарству Просвете заступало гледиште да се за учитеље морају постављати ма и само писмени људи, нарочито гимназијалци, које ће школски надзорници поучавати у раду.

Та таква гледишта и досадашњи рад наших надлежних изазвали су редове који следују и којима је циљ да истакну улогу учитеља, а с тим и спрему коју учитељ треба да има, па да може да одговори високом позиву *народног учитеља*.

*

Од тога какве се квалификације буду тражиле од будућих учитеља, зависи и начин на који ће се спремити и рекрутовати велики број учитеља који је потребан да би се попунио дефицит у учитељским снагама и обновио учитељски кадар.

Но, да би се решило питање о квалификацијама учитељским, ваља претходно решити питање: какав задатак треба да имају учитељи у данашњој држави нашој.

Од тога питања зависе сва друга питања: и питање о квалификацијама и начину прибављања тих квалификација, и питања о положају и награди. Пространству задатка учитељевог рада подређена су, дакле, сва ова друга питања. С тога сва ова питања улазе у једно опште питање: *регулисање учитељевог положаја;* то питање с повишетком учитељских плата није решено у целини, те као актуелно и као важно и даље интересује и надлежне факторе и учитеље, јер засеца дубоко у интересе учитеља, а још више у интересе школе и народног напретка. Даљи редови имају то да истакну и да решењу ових питања дају одређену форму, која ће, по нашем скромном мишљењу, бити најпогоднија да задовољи интересе и учитеља и државе.

Да ово питање расправљамо, на можда широј основи но што би се очекивало, разлог је што се већ почело да ствара и кристалише погрешно и с тога штетно мишљење: да је учитељев задатак само да учи децу писмености, и да је то тако лак и прост посао, да га може вршити сваки иоле писменији човек. Према томе изгледа да се за учитеља може узети сваки писмен човек, који би, уз мало показивања, лако и брзо узучио учитељски занат.

Међутим, тако је мишљење скроз погрешно.

*

Први наши учитељи који су имали да унесу лучу просвете у народ, рекрутовани су од једва писмених, полуписмених и мало школованих људи. Према њиховој спреми и схватању које је онда владало, њихов задатак је био да науче децу: читати, писати, по мало рачунати и Богу се молити.

Метод рада и начин васпитног поступка они нису нигде изучавали, него су их узимали од својих учитеља, и тако преносили с генерације на генерацију. О том њиховом раду постоје многе и често врло језовите приче, које јасно казују да је учење писмености у то време било скопчано са силним тешкоћама и врло великим напорима, због чега је мали број ђака успевао да је изучи. Особито признање је онда уживао онај који је успео био да научи да сриче буквар и да пише слова.

Слаба духовна култура ових учитеља није им давала могућности да што више из своје струке сазнаду, нити им је стварала вољу и интересовање за напретком у раду. За оно што се дешавало у школама културнијих народа на западу, они нису знали, нити су се за то интересовали. За њих су потпуно били страни нови методи, нови васпитни принципи, нова наставна средства и све што је олакшавало рад учитељу и деци.

Због таквог свог положаја, они су морали примати за ауторитете у школским питањима свакога ко је имао више школовања и ко је од њих био писменији. Чиновници Министарства Просвете били су им највећи ауторитети, без обзира на њихову стручну спрему. Само у таквим приликама могло се десити да су се за стручне педагоге оглашавали људи који педагогију никад изучавали нису, и да су они својим положајем наметали учитељима своје непедагошке назоре.

Тако је то било све док у основну школу нису ушли први стручно спремни учитељи.

Ови млади, солидно образовани, стручно спремни учитељи, способни да схвате и да прилагоде све напредније идеје изнете на западу и да их примене на делу, у своме раду, у својим школама, унели су одмах својим уласком у школу нов дух и други и друкчији рад и поступак с децом. Стари начин рада: задавања и преслишавања, фиргаз и др. грубе телесне казне, магареће клупе и т. д., почеше да се губе и да уступају место савременим методима и хуманим средствима. Школа се поче отварати за свако нормално дете; писменост поста општа својина.

Али се рад нових учитеља није ограничио само на практични школски рад. Они су свој стручни рад проширили стварањем учитељских зборова и расправљањем на њима појединих школских питања, држањем угледних предавања, и т. д., док није, на послетку, образовано Учитељско Удружење, које је сав тај рад на унапређењу наставе и васпи-

тања ставило на много ширу основу, оснивањем стручног органа, листа *Учитељ*, и приређивањем учитељских скупштина, окупљајући тако све учитеље у једну моћну, стручну организацију, која је кретала напред цело учитељство.

Учитељи су, дакле, радећи заједнички на унапређењу наставе и васпитања, на реорганизацији основне школе, и пишући практична предавања, уџбенике и методска упуства за основну школу, одузимали поступно те послове из руку нестручних и непозваних.

Тако су учитељи ширили и јачали свој утицај на свима пољима основне школе и народне просвете, да би једног дана могли да буду од пресудног утицаја по свима овим питањима.

Да учитељи имају ову снагу и да постигну овај успех на пољу основне школе, допринели су: њихово солидно опште образовање и темељна стручна страна.

*

Стари, први наши учитељи, како су схватали свој положај као учитељи у ужем смислу, тако су га схватали и као радници ван школе. Радећи колико су умели у школи, они се нису појављивали нигде као јавни радници. Њихова улога као државних и општинских функционера није прелазила школски праг. Ван школе појављивали су се само као приватни радници на својој личној привреди: као земљорадници, занатлије, или црквени послужиоци.

Друкчије није ни могло бити, ни по њиховим интелектуалним способностима, ни по стручној спреми и схватању дужности, нити по положају и награди који су им били додељени.

Према томе, учитељев рад се није опажао у народу, јер се он манифестовао само преко оно мало писмености коју су добијали поједини срећни ђаци. Ван тога учитељи су били обични мирни и послушни грађани који „гледају своја посла". Од грађана у чијој су се средини налазили неопажени, разликовали су се само по томе што су били писмени и — ничим више.

И докле год је био овај учитељски кадар, дотле у народ није могла да уђе ни да се ту одржи каква год напреднија идеја, каква год новина. И ако је кад избила која искра, она је била усамљена и кратка века, јер није имао ко да је подржи, да јој додаје уља и да је разгорева у већи пламен. Народ сам није био способан за то, а у народу, опет, није било људи који би по свом образовању били способни да схвате и да асимилују нове и напредне идеје, нити да се загреју и одушеве њима. Учитељи су били махом на истом ниво-у духовне културе на коме и народ у чијој су се средини налазили, и с тога се нису могли јаче ни интересовати јавним пословима и догађајима који су излазили из оквира њиховог дома и њиховог места.

Такви учитељи нису могли да буду народни учитељи, ни његов углед, нити непосредне вође за напредњи и културнији живот.

*

Прве напредне идеје, први културни радови пали су и пласирани у народ уласком у основну школу стручно спремних, за онда, високо образованих учитеља из прве Учитељске Школе. Уласком у основну школу, у село, ових спремних одушевљених људи, почиње нов покрет, почиње да се осећа нова напредна струја и у народу.

Млади, довољно образовани да схвате све што је напредно и корисно, снажни да то прихвате и понесу, одушевљени да то у народ унесу, ови људи су као апостоли ушли не само у школу, него и у народ. Они су свој задатак схватили много узвишеније, много пространије. Они су ушли у школу и у народ као стручни радници, као слободни људи, као учитељи не само деци, но и људима. Они су одмах схватили да се њихов утицај не сме да простре само кроз школу, јер је то недовољно, споро; с тога су одмах ушли с лучом светлости и у народ. Тако су се нови учитељи појавили у двема улогама: као васпитачи, као учитељи деце у школи, и као јавни радници ван школе, као учитељи народни.

У овим учитељима, у овој новој спремној, одушевљеној и напредној генерацији учитељској, нашли су наши напредни људи, запојени на западу, најпоузданије пионире за спровођење у народ, у масу, свих напредних идеја и свег културног напретка. Тек сад учитељ постаје чињеница о којој морају да воде рачуна и државни фактори и народ, и они наши јавни радници који су на западу били набрали сваковрсна знања и запојили се напредним идејама. Учитељи су постали прва полуга која је имала да крене и креће народни живот напред. Они су били непосредни тумачи и проповедници свега напредног и културног; они су били народни учитељи у најширем смислу те речи.

Док су дакле стари учитељи услед недовољне духовне културе дошли у потчињени положај и били без икакве иницијативе и у школи и ван школе, дотле су нови учитељи са јаком духовном културом одмах одредили свој положај као независни, као положај слободних људи, који треба и да раде и да воде школу и народ напретку. Они нису чекали да им такву улогу одреди држава, него су је сами узели, сами проширивали и одређивали, и појавили се као културни радници у најширем смислу.

Јавни ваншколски рад нових учитеља кретао се у свима правцима, појављивао се на свима пољима, али се најјаче манифестовао на политичком, као најпространијем и, за онда, најважнијем пољу.

Учитељи су одмах прихватили идеје првих апостола слободоумља и демократизма и преносили их у народ. Они су на сав мах радили у народу, да га политички разбуде, да га заинтересују за сва политичка питања, да с њим заједно извојују личну слободу, јер су схватили да се

само у политички слободној земљи могу народ и држава с полетом развијати и напредовати у свима правцима и на сав мах; да је слобода основа за сваки истински културни напредак.

Такво схватање и рад у томе правцу донели су учитељима незапамћено гоњење. Они су ипак, подносећи најтеже жртве, ишли напред, не напуштајући заставу слободе.

Историја нашег унутрашњег политичког развића доделиће учитељима најлепше место као борцима за народне слободе и демократизирање државних институција, као и за васпитање народа у томе духу.

*

Схватајући свој позив, као јавних радника, у најширем смислу, учитељи су, и ако јако ангажовани у политичкој борби, радили и на привредном преображају народном. Како су они живели у самом народу, запазили су одмах недостатке у народној привреди. Спремни да и у том погледу помогну народу, учитељи су били први који су на очигледан начин, самим радом, почели да уносе у народ корисне привредне новине и напредњији начин рада. Први калемљени виногради, прво благородно воће, први одабрани баштенски усеви, засађени су у сеоским школским баштама; прве рационалне пчеланике, прве практичне живинарнике основали су учитељи; први савети и упуства у том погледу потекли су од учитеља. Својим личним радом, својим жртвама, саветима и поукама, они су унели у народ многе привредне новине. И данас сељак ће најрадије и најпре запитати и послушати учитеља за све привредне послове. А то је најбољи доказ поверења које су учитељи стекли у народу својом спремом у привредним питањима и својим радом на њима.

(Свршиће се)

ДИМ. Ј. СТОЈАНОВИЋ

ПРИЛОЗИ СРЕДЊЕШКОЛСКОЈ РЕФОРМИ

(ПОВОДОМ „НАЧЕЛА О УРЕЂЕЊУ СРЕДЊИХ ШКОЛА У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА")

1. Задатак је средњој школи да развије ученичке снаге, и да припреми ученике за озбиљан и савестан рад.

2. Предложени наставни план се не да извести у садашњим приликама нашим. О њему се у опште не може судити, док се не поставе циљеви за сваки предмет у опште и за сваки разред у ком се учи, понаособ. Толико се може рећи унапред да предложеним бројем часова није увек ујамчен успех појединих предмета. Никако се не може одобрити да први разред средњих школа буде само продужење основне

наставе, да ученицима не пружа никакво ново градиво. Први разред, (нарочито после *четворогодишње* основне школе) без странога језика је и велико губљење времена и задржавање ученичкога развоја.

3. Оцене из владања не може бити веће но што је *добро*, јер се *добро* владање не може ничим премашити. Како за владање тако и за напредак у науци потребно би било одредити значење појединих оцена и принципе по којим треба одређивати успех и владање ученичко. Нарочито не би требало више допуштати да добра оцена из владања буде неутрална оцена, него да ученик који је добије заиста и увери учитеље и *другове своје* о својим добрим поступцима.

4. Уклањање ученика после првога и другог тромесечја није се показало ни досада као погодно за ученике и за ред школски, а неће ни одсада. Ова мера је и знак неповерења школе саме у себе.

5. Све испите (осим течајних) треба укинути, а тако исто и понављање разреда. Ако се за две године школа увери да је ученик неспособан за њу, упућује га на другу страну. И учитељи и ученици треба да су прожети уверењем да се у школу иде да се ради, а не да се испитује. Нарочито су од велике штете по наставу (а и по васпитање у опште), и страховит губитак времена, поправни и прелазни испити. — Испити се могу одржати само за ученике који редовно не полазе школу; али и њих треба подесити тако да немају вид испита него рада с ученицима: они треба да дају уверење о раду и *о практичној примени ученикова знања* (дакле о *умењу*), а никако се не може тражити „потпуно (!) уверење, јесу ли [ученици] заиста прешли сву (!) научну грађу".

6. Оба течајна испита су потребна и ради ученика, и ради учитеља, и ради друштва. Ученици треба да задобију преглед већих целина, и да дају доказа и себи и другим да владају својим знањем и у необичним приликама; учитељски рад треба да је такође упућен према тим целинама, да се не губи у појединостима, да не застаје — без потребе наставне — на одељцима, како би настава одржала известан сталан темпо у напредак; и учитељима треба уједно дати прилике да осете задовољство од успешна и потпуна рада (или увиде и погрешке, којих се ваља чувати); када ученици и учитељи дају јаван рачун о свом раду, уверавају и друштво о том колико је њихов рад потребан и користан, и друштву је то уверење потребно и раније, пре но што само собом осети рђаве последице од рада појединаца или и читавих установа.

7. Оба течајна испита треба подесити не само према типовима средњих школа (ако ових у опште буде), него поћи даље и подешавати их према упознатим способностима свакога појединог ученика. Не само у току рада него и на испитима треба ученицима признати право на одабирање градива и његова обима. Ослобађања од усменога испита нема. Ученици треба не само да знају него им ваља дати и прилике да покажу своје знање и усмено као и писмено.

8. Казне и дисциплинарни ред треба боље образложити (нарочито моралне казне, истаћи принцип природних последица, али и његово ограничење, његову недовољност), и више се задржати на значењу и извођењу моралнога васпитања у опште.

9. Када чиновничке плате буду једне и исте у свим струкама и без обзира на положај него само на уложени труд и на чланове породице, моћи ће се чиновници мирно и предано одавати пословима на којима су, не гледајући куда би, изван свога круга, могли ускочити и доћи до бољих плата и положаја. За професоре не треба да буде ограничења према „чиновничким разредима“, нити би требало правити разлике међу њима према тим разредима.

10. Директори се могу ослободити од сваке друге дужности пре него од наставе. Директорова *прва* дужност је да сваки дан сам предаје и да сваки дан обилази часове учитеља: он не сме ништа тражити од учитеља што сам не чини и у чему не претходи добрим примером. Директор не сме свој углед снизити до регистратора аката и полагача рачуна. У потпуним гимназијама треба поставити под-директоре (представника реалних предмета, ако је директор филолог и историчар, и обратно), и први и други директор треба да су главни помоћници учитељима у настави и у васпитању, и да воде бригу *о сваком поједином ученику*, о његовим способностима, о његову владању, о његову напретку, и да га помажу у избору позива.

11. Упућивања учитеља на дужност ван школе не може бити: сваки учитељ треба да ради где је, и за посао за који се спремао и на који је постављен.

12. Као директори, тако су и надзорници помоћници учитељеви у настави и у васпитању: како учитељи тако и ученици треба да стално осећају њихову помоћ а не њихову власт. Надзорник који не познаје ученике једнога учитеља, не може познати ни учитеља тих ученика. Али добром надзорнику је и мало искуство довољно (јер му помаже велико претходно). Разуме се да и између *искуства* и „искуства“ има разлике. Ко се свога века држи старих „зарђалих“ обичаја, не може имати *искуства*. Исто тако ни онај који се држи законскога или прописнога *слова*. То вреди за надзорнике, као и за директоре и учитеље.

13. Уџбеници су слободни. Школска власт не одобрава и не препоручује уџбенике, али има право да неподесним и рђавим уџбеницима забрани улаз у школу; писци којих се уџбеници забране, имају право жалбе.

14. У закон не треба уносити ништа што није остварљиво (одмах или у тачно одређеном времену), пошто закон није идеал коме треба тежити и коме се треба постепено приближавати, него пропис који се врши и који треба да је заиста и остварен (или, као забрана, неостварен). Избећи треба све што закон чини илузорним, а нарочито непо-

требне или чак и штетне рестрикције његових одредаба и давање права на одступање од законских одредаба. Када се у закон унесе што треба и што се мора вршити, и када се пази на то шта је у датим приликама и остварљиво, онда се не мора ни прибегавати средствима која самим законом руше ауторитет закона. Никако се пак не може схватити као одступање од закона признавање вредности, јер вредност има општије значење од закона, и закон је управо и постао само ради одржања вредности, ради одржања онога што је од општега значења. Стога ни закон сам не сме бити у својим одредбама тако узак да стеже и да сапиње, он мора дати слободан мах сваком индивидуалном развоју од вредности, и учитељском и ученичком. У директној супротности је с тим када се законске одредбе жртвују за невредности, т. ј. за оно што је искључиво лично или што није од општега значења. У *тим* случајевима се мора одржати слово закона, јер је ту слово уједно и дух закона.

15. Поред основнога закона треба приступити изради и читаве уредбе средњошколске, изради потпуне организације, и изићи с потпуним делом. Вредност подмлатка и потребна пажња на његов развој у опште, и нарочито на развој способних појединаца, треба да су у уредби јако наглашени и дата упуства за рад и у том правцу. [1])

МИЛАН ШЕВИЋ

ЕНГЛЕСКЕ ШКОЛЕ [2])

Народне школе.

Наставу, у свима степенима, за младе Енглезе не држе професори чиновници, као што је то случај за младе Французе.

Држава даје само новац за јавну наставу и врши надзор над њом; шта више, њен надзор се врши само над школама које примају новчане помоћи од ње. Која јој не тражи ништа, не дугује јој ништа и не полаже јој никакав рачун.

Основне школе немају ову апсолутну независност, јер све примају новчану помоћ. Како су пале на терет месних администрација и општег буџета, постале су поприште за борбу политичких странака.

У Француској, борба се води између људи оданих вери и слободних мислилаца, између оних који су за традицију и оних који су за

[1]) Даље образложење гледишта, овде изнесених, као и даљи погледи на реформу школа у опште, налазе се у мојој књизи *Стара и нова педагогија* (Сарајево 1920). У тој књизи је и предавање „Пред новим путовима средњошколским", држано на XXV збору Професорскога друштва 6 октобра 1919.

[2]) Из књиге: *Енглеска; њени непознати изгледи.*

новачење, и они се боре за дечје душе. У Енглеској, борба се води између привржeника супарничких вероисповести, између потпуно голе библије, ако је дозвољено тако казати, и катихизиса државне цркве.

До краја осамнаестог века, народна настава била је посао поверен само цркви, која га је обављала на врло штедљив начин.

Од прилике у то време, један куакр (присталица једне верске секте), по имену Ланкастр, имао је идеју да створи слободне школе, у којима би неутралност била поштована од разних секта, т. ј. у којима би деца читала само библију и не би учила никакав нарочити катихизис.

У 1808 години би основано једно друштво од тог Ланкастра за ширење ове чисто јеванђељске наставе. То је била British and Foreign School Society.

Ланкастровом покрету против државне цркве би стављен на супрот покрет неког Шкота, по имену Бела, а у корист ове цркве. Он створи „Народно Друштво“ (National Society), чији је циљ био отварање школа у којима би се учио само катихизис државне цркве.

Ова два супарничка друштва су могла у почетку рачунати само на приватну новчану помоћ.

Тек у 1833 години, парламент први пут, после дугогодишњег тражења, реши се да одобри кредит за помоћ приватним лицима која би желела да подигну јавне школе. Одобрени кредит би само од 500.000 франака. Морао је бити подељен на British and Foreign Society и National Society, под условом да свако од ових друштава положи у напред за подизање толику суму новаца колико је износила новчана помоћ коју је тражило.

Како се National Society наслањало на врло организовано и богато друштво државне цркве, и како је на против British and Foreign Society наилазило на симпатије само код усамљених и сиромашних дисидената, прва, кадра да изврши велике новчане исплате у напред, могла је добити сваке године највећи део мршавог фонда који је држава намењивала јавној настави.

Ма колико да је била влада мало издашна, њена одвећ штедљива помоћ давала јој је ипак право надзора над онима који су се користили том помоћи. Она се тиме служила.

У 1835 години, једна комисија „приватног савета“ краљевог би именована под именом „одбора за наставу“, која постави школске надзорнике за субвенционисане школе. Ну при уређењу ове инспекције слобода савести би брижљиво очувана. Свако од ова два друштва имаде право вета над избором школских надзорника који су морали да посећују његове школе. Овај пропис, који су кентрбериски и јоркски архиепископи били тражили, да би очували своју духовну власт, морао је бити нарочито повољан за дисидентне школе, за слободне школе, које су могле бити стављене под надзор школских надзорника рђаво распо-

ложених према њима. Јер у то време дисидентство, које се зове „Non Conformity“, наилазило је више на неповерење него на благонаклоност код кругова који су били на управи. Званична Енглеска била је у ствари готово једнодушна за званичну цркву. Била је „Conformiste“.

Од прве године свог постанка, школски надзор је показао да није било довољно све оно што је било учињено до тада за народно просвећивање. При изласку из школе, три четвртине деце нису знали течно читати; већи број није знао писати; једва пет од сто њих су знали основне појмове из рачунице.

Овом јадном стању био је узрок у немању учитеља. Старији ученици су поучавали млађе под учитељевим надзором; т. ј. најстарија деца су морала поучавати своје млађе другове о оном што ни сама нису научила. По предлогу школских надзорника би учињена извесна поправка у оваком начину поучавања. Више установљена благодејања у скоро основаним школама од стране National Society и British and Foreign Society. Најбољи ученици основних школа могадоше ићи у ове више школе, да се науче педагошкој дисциплини и образовању. Свршивши ову школу, постајали су и сами школски наставници. Као учитељи живели су тада од прихода школских такса које су плаћали њихови ученици, а кад ове нису биле довољне, добијали су још новчану помоћ од друштва за наставу којем су припадали.

У густо насељеним центрима, школе су доводиле како тако у равнотежу свој буџет. Али у сеоским срезовима учитељ је био осуђен на пуко сиромаштво. Да би доскочила том злу, држава је пошла један корак у напред. До тада је учествовала у половини трошкова само за грађење школских зграда. У 1853 години реши се да даје учитељима малу суму од 7 и по франака за сваког ученика који би посећивао школу 192 дана у години, ипак под условом да се три четвртине ђака подвргну испиту пред школским надзорником и да покажу минимум траженог знања.

Ова награда, установљена у намери да подстакне ревност учитеља и друштава од којих ови зависе, дала је само споро резултате који су се очекивали од ње.

Извештај једне анкетне комисије, објављен у 1861 години, скренуо је пажњу на то да су само три петине школа испуњавале тражене услове за добијање државне помоћи. И још су их испуњавале на врло недовољан начин. Највећи број испитаних ђака нису знали готово ништа.

Да би настава показала више успеха, измислила се подела на два дела додељене награде учитељу. Уредно похођење школе сваког његовог ученика за половину дана у години доносило му је пет франака; али остатак награде, два и по франка, добијао је само после *добро* положеног испита ученика пред школским надзорником из трију основних предмета: читања, писања и рачунице.

Тако је била рђава настава у школама, да је нови систем с „наградом према показаном резултату“ пружао уштеду за државну благајну, јер већина ученика нису били кадри да положе испит с успехом.

Требало је учинити нешто друго од оног што се беше учинило до тада, ако се није хтело помирити с мишљу да се оставе деца енглеског народа у одвратном незнању.

Нешто мало раније од 1870 године, образоваше се два друштва, која наставише супарништво National Society и British and Foreign Society. Једно друштво, Education League, појави се у Бирмингаму, који је у то време био с Чемебрленом колевка радикализма, а друго би Education Union.

Прво, које је прикупило све дисиденте, тражило је:

1. Обавезну и бесплатну основну наставу;
2. Јеванђелску наставу, али не вероисповедну;
3. Наставу коју би плаћале месне власти.

Друго друштво, које се ослањало на државну цркву, тражило је да народна настава буде општа и то са слободним школама, свуда новчано потпомогнутим од државе.

Изгласаним законом у 1870 години, влада је остварила известан компромис између ова два програма.

1. У свима варошима и свима сеоским парохијама један школски одбор *је могао* бити изабрат од свих пореских глава.

2. Одбор *је могао* да наплаћује таксе за покривање фондовских трошкова и одржавање школа.

3. Веронаука би се ограничила на читање библије у школама основаним и одржаваним приходима од месних такса. Никакав посебни катихизис не би се предавао деци у зградама ових школа. Она би добијала у њој само општу хришћанску наставу.

Ова одредба закона, који се по свом творцу у парламентарној енглеској историји зове „Clause de Cowper Temple“, била је у осталом неповољна за државну цркву. Њено усвајање био је велики успех за дисиденте, који постигоше још један други с њим. У приватним школама, које нису биле под управом месних власти и нису примале новчану помоћ од ње, и које су готово све припадале државној цркви, предавање катихизиса ове цркве могло се држати, али само у почетку или на крају часова. На тај начин деца неконформистних породица, деца дисидената, могла су ићи на часове конформистних школа, а да не буду обвезана да добијају верску наставу која се не слаже с осећајима њихових родитеља. Имала су да дођу после свршетка или да оду пре почетка часа из катихизиса.

У 1870 години, радикали из Education League нису добили задовољења у питању обвезне наставе. Требало је да чекају шест, па чак и десет година. У 1876 години, била је факултативна, а у 1880 години

постаде обвезно за месне власти да пропишу уредбе које су приморавале децу на уредно похађање школе.

Дајући школским одборима право да наплаћују таксе за одржавање школа, централна влада није смањила себи терете којима ју је народна просвета притискивала. На против, расходи су јој били због тога већи, јер школе почеше да се множе, и свима, како оним које би издржавале вароши и села, тако и оним које су живеле од црквеног добра, имала је да издаје сталну новчану помоћ.

За једно извесно време, ова новчана помоћ била је и даље за учитеље награда за уредно похађање и успех њихових ученика. Али од 1900 године, нестало је ове „награде према показаном успеху". Била је замењена одобрењем сталног кредита од 26 и по франка на сваког ђака. Државна благајна, која је исплатила у 1833 години ништавну суму од 500.000 франака за народну просвету, наменила је у буџету за 1909—1910 годину кредит од 278 милиона и 500 хиљада франака.

Реформа основне наставе извршена у 1870 години, морала је бити штетна за школе државне цркве. Њихове супарнице, школе основане од школских одбора, добијајући своја новчана средства од државних пореза, биле су много богатије, могле су се боље издржавати и привући себи најбоље професоре.

Од 1872 године, одобрени кредити ових одбора били су се попели на средњу вредност од 12,80 фр. на ученика, док су се добровољни улози дати слободним школама, црквеним школама, попели у истој години само на 10,90 фр. У 1900 години, неједнакост беше постала огромна између двеју супарничких настава, између наставе коју су пружале непосредно месне власти, располажући с 32 и по франка од ученика (не обухватајући ту државну новчану помоћ) и наставе коју је давала црква, која је имала још само приход од 8 франака од ученика.

У 1861 години, на сто школа било је 90 њих које су зависиле од државне цркве, и у којима се предавао деци њен катихизис. Ево, међутим, бројева које је објавио Board of Education (Министарство Просвете) у 1880 години: црквене школе 11.777, број ђака 1.835.000; јавне школе 5.758, број ђака 2.201.049.

Тако, за тридесет година, јавне школе, т. ј. школе издржаване од јавних фондова, и у којима није владао дух државне цркве, отеле су од цркве више од половине дечјег становништва. Ако јој се не би дошло у помоћ, у брзо не би могла више издржати конкуренцију.

Консервативни кабинет, којем је председавао Г. Балфур, пружио јој је помоћ коју је она тражила.

По закону од 1902 године, школски одбори бише укинути и њихове надлежности пренете на контовинске и варошке одборе. Овим скуповима спада сада у дужност издржавање црквених школа, као и свих осталих.

У накнаду за ове обвезе, добили су право надзора над педагошком наставом — али само над овом — у старим црквеним школама.

Верски надзор им није био поверен.

Катихизис државне цркве може бити стављен у руке деци, с ограничењем да уредба о савести (Clause de conscience) буде поштована, т. ј. да се ова настава, не чисто јеванђељска већ вероисповедна, не буде давала деци рођеној од родитеља који не припадају државној цркви.

Да би обезбедио ову независност црквених школа у верском погледу, закон је допуштао да њихови административни одбори, који су постојали и даље, деле управу с делегатима месних одбора и с изабраним члановима од стране родитеља. Избор наставничког особља би остављен овим административним одборима.

Овај школски режим, за који би извесне земље позавиделе Енглеској, изазвао је највеће незадовољство код радикала, чија изборна маса је нарочито састављена од дисидената. Дошав поново на власт у 1906 години, предложили су његово укидање.

Њихов закон, изгласан од доњег дома, био је тако из основа измењен од лордова да га је влада повукла.

Тај закон ће доћи поново, извесно, на претрес у неком ново изабраном парламенту. Ма каке судбе био, не постоје непосредно велике бојазни за слободу наставе у Енглеској, будући да све странке држе „одредбу савести“ за неспорно начело, и што ниједна од ових странака не изгледа да ће морати у блиској будућности постати довољно јака да би могла бити тиранска.

Потребне мере које су се морале употребити за заштиту слободе супарничких секта од државне цркве, биле би спас за њену сопствену слободу, ако би била у будућности изложена опасности.

Средње школе

Средње образовање у Енглеској се добија у слободним колежима, или у заводима који зависе од месних административних власти.

Неки од ових колежа (као Eton, Harrow, Rugby) примају само аристократску децу.

Други, који носе у опште име „Grammar Schools“, рекрутују своје ђаке из средњег сталежа.

Најзад, постоји велики број стручних школа, којима су додати вечерњи течаји, где се примењене науке предају у чисто корисном циљу Оне нису толико средње школе у смислу који ми дајемо тој речи, колико *више* основне школе, пошто образовање које се у њима добија нема карактер опште културе, већ има више карактер стручне обуке.

У области средње наставе, месне власти су посредовале прво у корист ових стручних школа.

Закон од 1873 године беше овластио контовинске школске одборе

да дају сталну новчану помоћ народним школама. Идући даље него сам закон, више ових одбора указаше своју новчану помоћ и течајима примењених наука. Али је постојао стално један аудитор будна ока. У Енглеској, аудитор се зове чиновник чија је дужност да прегледа рачуне јавних административних надлештава.

У сваком министарству, по један аудитор је стално на опрези да отклони или спречи сваку неправилност.

Онај аудитор, који је сам самцит вршио у Министарству Просвете (Board of Education), у 1899 години, ову дужност главне контроле, одбио је одобрење расхода које је учинила лондонска контовина за стручну наставу. Спор је био изнет на решење пред највиши суверени суд у Енглеској (Cour du Banc de la Reine), који је донео одлуку да су трошкови били заиста незаконити. Да би престали то да буду, требало је да се измени дотични закон. То је предложило консервативно министарство Г. Балфура.

Закон о просвети од 1902 године дао је право контовинским одборима, на које је пренео надлежности старих школских одбора, да предузму све мере које би сматрали за потребне, за развијање у свом делокругу све друге наставе сем основне. Да би могли покрити трошкове које су примили на се, закон им је дозволио да наплаћују нарочити прирез од 20 сантима на сваких 25 франака месних такса.

Контовински одбори пођоше овим отвореним путем. Ну њихова помоћ би дата нарочито настави реалних наука. С хуманим наукама и општим образовањем поступали су као с луксузним предметима, чију потрошњу није потребно потпомагати. Да је било остављено само њима на вољу, енглеска омладина средњег сталежа имала би наскоро на свом расположењу још само школе за хемичаре, инжењере, надзорнике за раденике.

Да би стала на пут овој тежњи за уско специализовање, влада реши да пружи у будуће сталне новчане помоћи Grammar School-ама, у којима би се давало „опште образовање које би развијало све духовне способности“. За ово образовање били су побројани предмети овако: „енглески језик, један други језик и, нарочито, латински, историја, земљопис, математика, цртање, опште природне науке, ручни рад и спортови који развијају телесну снагу“.

Школовање је морало трајати четири године. За прву годину, Grammar School, која би испунила све ове услове, добила би новчану помоћ која би варирала од 25 до 50 франака на сваког ђака, и повећала би се из године у годину до 125 франака.

Ове велике награде, чија целокупна сума у буџету за 1909—1910 годину износи близу 20 милиона франака, обновише живот који се гасно у многим Grammar School-ама. И велика издашност државне благајне била је средство за подстрек свим контовинским одборима. Многи ко-

лежи за децу средњег сталежа били су стари добротворни заводи који нису имали своје сопствене приходе. Ови заводи, који нису имали никакав луксузни циљ, који нису били трговачка предузећа, могли су прећи под управу месних власти без икаквих новчаних операција. Овај прелаз се извршио на најпростији начин у многобројним случајевима. Контовина чија је помоћ тражена, упутила је неколико својих чланова у управни одбор завода који је тражио помоћ, и овај, не губећи своју личност, не мењајући своје име, нашао се под заштитом моћног старатеља.

Ово старатељство месних изабраних власти над колежима имало је за последицу увођење у школу једног новог елемента. До тада су њихови ученици били, сем неколико ретких изузетака, потпуно из буржоаског реда, како би то рекли Французи. Од дана од кад се државни новац могао дати за средњу наставу, многобројна благодејања се дадоше најзаслужнијој деци основних школа.

Сасвим мала буржоазија и раденици могадоше дочекати да се њиховим синовима даје образовање које их је преводило у виши сталеж од оног у којем су се родили.

При својој доброј вољи владе и одбора у извесним контовинама, добијени резултати у Grammar School-ама нису још врло сјајни. Највећи број ученика не продужују своје школовање. По службеним статистичким подацима од 1906 године, награде за ученике прве године, исплаћене у Енглеској и галској области, биле су на броју 27.700; за оне из друге године тај број је пао на 17.500; затим на 10.000 за оне из треће године, и најзад за ђаке из четврте године само на 4.300. Ови бројеви показују јасно да једва 20 процената ученика продужују своје школовање до краја. Четири петине целокупног броја који се уписао у почетку, остало је на путу, напуштајући трку више или мање далеко, али најчешће далеко од мете.

Ученици који истрају до свршетка својих наука, могу да полажу испит, који се не може сасвим упоредити с нашим испитом зрелости, јер резултат положеног испита није стицање универзитетске дипломе, већ само добијање сведочанства за ту и ту способност.

Према томе да ли је учио књижевност или филозофију, или је учио механику, хемију, трговачке науке, кандидат за добијање сведочанства иде пред ту и ту комисију, чије чланове одређују оксфордски, кембрицски и лондонски универзитети, или технички завод ситиевих (City) корпорација, или трговачка лондонска комора, или наставнички колеж, или још друге корпорације. Од самог изласка из средње школе, постоји дакле прва подела младих људи на различите кариере. Сваки по врсти сведочанства које је добио, иде на посао где ће се моћи употребити. Енглез од осамнаест година је мање неодлучан за оно што треба да ради него што је Француз исте старости при изласку из лицеја. Његово

сведочанство му показује пут, док француски испит зрелости му не казује ништа од свега тога.

Grammar School-е су расадници из којих државна административна власт рекрутује своје мале и средње службенике, месне власти своје чиновнике, приватна друштва и трговачке куће своје помоћнике и своје трговачке путнике. Оне дају енглеском друштву највећи број његових нижих службеника. Остали, виши службеници индустрије, трговине, науке, политике, правде и административне службе долазе готово искључиво с универзитета.

Универзитети

Енглески универзитети су велике корпорације, потпуно независне од државе, и од којих неке, најстарије и најважније, уживају међу многим другим преимућствима и то да имају непосредне представнике у доњем дому. Сви они који су добили ма какав степен на овим привилегисаним универзитетима (Оксфорд, Кембриџ, Лондон, Сент-Андре у Шкотској, Глазгов, Единбург, Дублин) имају право, које припада само њима, да гласају писменим путем.

Ставити се на чело једног универзитета, јесте част коју желе имати највећа властела и најславнији људи. Сам краљ је канцелар галског универзитета; Оксфорд има лорда Curzon-а, бившег индијског вицекраља, за исто високо звање; Кембриџ лорда Rayleigh-а; Лондон краља у улози извршне власти и лорда Розберија; Менчестер, виконта Morley de Blackburn-а; Бирмингам „врло поштованог" Жозефа Чемберлена; Ливерпул конта Дербија; Leeds војводу de Devonshire-а; Sheffield војводу од Норфолка; Сент-Андре лорда Балфура de Burleigh; Глазгов већ поменутог лорда Розберија; Aberdeen лорда Strathcon and Mount Royal; Единбург „врло поштованог" Артура Балфура; Дублин виконта Iveagh; Белфаст конта Shaftesbury, и т. д.

Ови универзитети, стављени под тако високу заштиту, имају већина уређење сасвим различито од уређења француских факултета. Њихови ученици су интерни за прве две године у универзитетским колежима. Њихов интернат, који није тако строг као што је интернат француских лицеја, ипак је још далеко од тог да им оставља слободу Латинског Кварта у Паризу. Ако излазе у варош, чија је полиција под надзором универзитетских власти, морају доћи на време за рад, ручак и вечеру. Али могу примати посете својих родитеља и пријатеља у својим собама, задржати их на ручак, служити им чај.

Трећа година учења се проводи изван колежа, у стану узетом под кирију у вароши код газда који су добили нарочиту дозволу за то.

Дужност ових газда је да се старају о поштовању правилника који забрањује студентима да примају извесне посете и који им прописују да морају доћи кући у извесно одређено време. Ако не би известио универзитетску власт о непоштовању ових прописа, сопственик би до-

живео да му се одузме дозвола; његова кућа би била под забраном за све оно што зависи од универзитета, и како у извесним варошима, нарочито у Кембрицу и Оксфорду, све зависи од њих, љубазност с којом би затварао очи пред погрешкама у понашању и владању студента његовог кирајџије, могла би имати ужасних последица за њега. С тога он добро мотри, и универзитет је готово сигуран да сви његови ученици проводе ноћи поштено, у чистим и поштеним становима које им је он одредио.

У колико је то могуће, младићи су дакле заштићени од опасности рђавих женских посета. Ну постоје друге опасности које их очекују, а за које изгледа да универзитетски савети неће да знају. Дозвољавајући синовима богатих породица да живе раскошно, не ограничавајући њихове трошкове, они допуштају да се увлаче штетне клице у младу масу људи којом управљају. Коцка се и сувише у универзитетским варошима. Дозвољено је имати аутомобил или узети га под најам; то даје могућности студентима да иду на далека тркалишта и да се врате на време. И тако избегавају одсуства, која се сматрају за погрешку. „Без жена“ је извесно једна добра лозинка; али „без агента за кладионице“ (bookmakers) на тркама била би једна друга изврсна лозинка, а ова није дата. После агента за кладионице долази зеленаш. Младићи, млађи од двадесет година, понекад за једну једину годину проведену у Оксфорду или Кембрицу стуцају велики део своје имовине.

Може бити, једини интерес оних који су на универзитетима жртве зајмодаваца, налагао би дисциплинским саветима да издаду уредбе против раскошна живота. Али не пате само богати младићи од расипања којем се одају и које се у опште трпи. Ово расипање је рђав пример за остале, за велики број студената чији су родитељи средњег стања или чак сиромаси. Јер има много благодејанаца на енглеским универзитетима.

Је ли добро допустити да се излаже разметљиви луксуз пред њиховим средњим стањем, пред њиховом оскудицом? Највећи број ће се држати подаље од својих довољно имућних другова; али их има који траже да се користе сујетом, слабошћу, а често чак и добротом блудних синова. Око расипача се образују мала паразитна друштва, која чине у универзитетским срединама елемент који се врло мало може желети.

Високи енглески сталежи, ако хоће да се очувају здрави, морали би, изгледа, вршити притисак на универзитетске савете да појачају моралну дисциплину, утврђујући максимум за студентски трошак, забрањујући им улаз на тркалишта и укидајући с коцком њене мало савесне посреднике.

Вероватно, не би се успело да зло нестане потпуно; али енергичним реформама у унутарњим универзитетским уредбама умањиле би се без сумње велике штете.

Луксуз бесни нарочито у Оксфорду и Кембрицу, који су два велика историјска центра енглеске народне културе, два места за састанке синова племства и високе буржоазије.

Трећи по реду међу великим универзитетима јесте лондонски, који нарочито посећује средњи сталеж. Како је мање отмен, мање се злоупотреба увукло у њега; или у престоничкој бескрајности ове злоупотребе падају мање у очи.

Најзад, остали универзитети су нарочито покрајинског карактера. Њихови ученици, рекрутовани на самом месту, одржавају додир са својим родитељима више него оксфордски и кембрицки. Око њих мање се врте разна искушења.

Науке које се предају на овим универзитетима, — који су сви богате корпорације које живе од прихода своје сопствене имовине — дају младим људима општу културу која их не спрема за специјалисте једног одређеног занимања. Ово спремање за каријеру обавља се у школама у које могу ући само свршени студенти с универзитетском дипломом извесног степена. Право се предаје у четири завода (Inns of Court), који су адвокатска удружења; медицина у школама придодатим болницама; механичне и хемиске науке у специјалним заводима.

Универзитетско образовање је дало студентима опште идеје из уметности или науке којој су се посветили. Школе и заводи допуњују пак њихово образовање, спремајући их за специјалисте. Ове фабрике за адвокате, лекаре, инжењере јесу сами своји господари, као и сви остали просветни заводи у Енглеској. Држава признаје њихове дипломе, али се не меша у њихову унутрашњу администрацију, нити им даје професоре.

Од доле до горе, било да се посматра основна школа, где народна деца уче читати, било да се посматрају ови славни универзитети из којих изилазе толики велики људи у политици, филозофији, лепој књижевности, било да се посматрају ови чувени специјални заводи који су продужење самих универзитета, види се да је Енглеска за наставу земља слободе.

Држава се у њој појављује да охрабри, да помогне, никад да прави незгоде.

МЕРМЕКС

(Превео с француског Стеван Маринковић)

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Жил Пајо, *Интелектуални рад и воља*. Наставак „Васпитања воље". С француског Јов. М. Јовановић. Издање С. Б. Цвијановића, Београд, 1920. I део, стр. 171, II део, стр. 138.

„Ја сам прочитао неколико стотина критика на моје књиге, и могу рећи да, сем тројице, остали их нису ни читали", тако се жали Жил Пајо у овом свом делу. Не знам у колико он има право за друге, али ја сам врло пажљиво читао ову његову књигу, као и *Васпитање воље*, као и *Савете*, о којима сам пре рата писао у овом истом листу. И рећи ћу отворено моје мишљење о делу, без икаквог устручавања, као што то увек чиним.

Први утисак који се добија читањем књиге *Интелектуални рад и воља* овај је: Пајо је честит педагошки радник, али није интелектуални богаташ. Он је у своје дело *Васпитање воље* унео готово сву своју спрему, сав свој интелекат, све своје педагошко искуство, и дело је нашло врло повољан одзив. Видео се један трезвен дух, неослабљен традицијама, слободан у својим методама рада, искрен у мишљењима (код Француза то није чест случај), одважан у оцењивању, присебан, критичан, са немачком методичношћу а француском речитошћу. Уз то човек који је доста читао и много мислио, незастрањен, без велике фразеологије и смелих генерализација, али и без педантног цепидлачења. Он иде напред, али смотрено и пажљиво; двоји доста вешто заблуду од истине, не подаје се брзо свакој новој идеји, али се не везује лако ни за примљена мишљења и укорењена веровања...

Интелектуални рад и воља много је слабије дело од *Васпитања воље*. Оно изгледа као нека доградa уз главну зграду, мања, неугледнија, начињена од слабог материјала, поглавито заосталог од грађења главне зграде. То се често догађа и код највећих писаца, и ја сам нешто слично запазио кад сам, у своје време, поредио *Горски Вијенац* са *Шћепаном Малим*. Пајо ме својим делима подсећа на Усуда из наше народне гатке. У делу *Васпитање воље* бацио је читаоцима злато помешано са, сребром, у *Саветима* сребро са нешто бакра, а у овој књизи бакар са мало сребра. Овај Жил Пајо према ранијем изгледа свео, оронуо и као изболовао: све су црте лица и карактера ту, али смањене, отањчале и као замагљене.

Две црте ослабљавају дело *Интелектуални рад и воља*. Прво, његова развученост, и друго, честа понављања. Све оно што је Пајо изнео у својој књизи, дало би се много боље рећи на половини простора

па можда и на мање. Противно особини књиге *Васпитање воље*, Пајо овде залази у страну, прави непотребна заобилажења, греши против концизности, покашто се чак губи у излишним појединостима. Да ли је то последица старости? Или ове велике европске катастрофе, која је многе методичне духове бацила у интелектуалну распојасаност; у хладне и мирне посматраче унела нервозност; савесне и толерантне мислиоце запојила нетрпљивошћу; где је било много жара угасила га у пола, а где је искра у камену очајала, пробудила је и изазвала? Ко би то могао знати! Али у истини Пајо понавља по неколико пута не само исте мисли, него исте принципе, исте реченице, иста поређења, чак исте цитате, и то често без икакве потребе.

Кроз цело своје дело Пајо је готово увек практичан педагог, ређе психолог, још ређе филозоф, а готово никако социолог. Као и сви аутори који имају своју омиљену идеју, свој универсални лек против зла, он ту своју идеју прецењује, и свом леку даје маћичку моћ. Ван њих он готово и не види ништа друго. Његова су мишљења: о свесној пажњи, о концентрисаном раду, о методичком свакодневном послу, о начину васпитања свог интелекта, тачна само донекле, и једино за обичне људе, у нормалним приликама живота. Али Пајо није сматрао за потребно да нагласи како има случајева кад је рад плоднији ако није везан за одређено радно време, да има духова који, као кондензатори, купе неко време енергију, да би је у један мах расипнички потрошили на једно велико дело, које се само тим начином може створити. Савети Жила Пајо-а важе као корисни у великом броју случајева, и отуда је и њихова вредност велика. Али се ипак ваљало оградити, издвајајући професије и дела која не могу да уђу у категорију оних за које Жил Пајо даје своје савете.

Да свршим са замеркама. При свим својим саветима које даје омладини, да савесно проучава, да суди тек по дубљем размишљању, да не улеће у олаке критике, Пајо сам пада у ту погрешку. Не замерам му што онолико високо уздиже Малбранша и Рибоа, али се не сме са неколико презривих израза осудити цео рад једног од највећих филозофа, Канта [1]). То није критика идеја Кантових, документисана и логично изведена, него лаконска осуда, ничим непоткрепљена. Пајо замера готово свим првацима француске литерарне критике, Сент-Беву, Бринетијеру, Сарсеју и Фагеу за површне, недокументоване, овлашне и често нетачне оцене о појединим писцима. Зашто је и он пошао њиховим трагом? Зар то није недоследност која штети моралном угледу ауторовом? Не чини ништа што је Кант Немац: за човека од науке и моралисту, истина долази пре свега другог.

---

[1]) Кантов „категорички императив је једна надувена, празна, неистинита реч", каже Пајо, као да пише за какав дневни партиски лист. За Трајчкеа и Бернхардија вели да пате од лудила. Никакво нарочито осећање не може правдати овакав тон у књигама васпитне природе, намењеним омладини.

Понегде Пајо је наиван. Он би желео да са две три реченице објасни узроке извесних великих догађаја. И, разуме се, пролази рђаво. Говорећи о француском слому од 1870 године, он мисли да би опсада Париза била дигнута да се Мец држао само један дан. Ја не знам из којих је патриотских списа црпао Пајо своја обавештења. Ја сам читао врло озбиљна политичка и историјска дела о „страшној години" и видео сам да ни један факт, узет сам за се, није био пресудан за решење борбе. Читав систем рада и организације Француске и Пруске већ је био запечатио судбу ове последње. Наполеон III тражио је свој Седан са много више извесности, него Наполеон I свој Ватерло.

Улазећи критички у идеје Жила Пајо-а, морам поменути још једно своје размимоилажење с њим. Он тражи да се при интелектуалном васпитању негују само виши, алтруистички мотиви за рад. То је апсолутно немогућно извести у савременом друштву. Само ретки духови могли би се тако формирати, па и ту човек није поуздан да неће наступити разочарење, меланхолија и песимизам, или, како Гете каже, да неће сањачи, преварени, постати ниткови. Мора се рачунати и са здравим и поштеним егоизмом, с мало сујете и амбиције, без којих се тешко изводе велика дела. Не треба само да се они разбукте, или да узму ђем на зуб, како народ каже. Далеки циљеви слабе снагу и најхрабријима, сем изванредних природа, тако рећи моралних спортиста, који иду за незнаним и удаљеним идеалима. Овде нарочито имам на уму *надметање,* које Пајо, као и још неки други педагози, осуђује, не водећи рачуна да је оно у природи човековој и да се јавља кроз све његове акције, од детињства до гроба. Надметање не сме бити циљ, него само средство, и то регулисано с пажњом, употребљено с опрезношћу, у умереним границама и корисним облицима. Тада ће оно постати прикупљач велике снаге и творац значајних дела...

*

Престајем са замеркама. Хоћу да завршим ову оцену добрим странама ове књиге, које су у преимућству над слабим. Пајо доследно развија своју идеју о потреби да се васпита воља за интелектуални рад, али прави рад, користан друштвеној заједници. Пајо не говори о социјалним погодбама у којима живе интелектуални радници; он их, једва овлашно, додирује на два три места. Оно што њега интересује, то је *акција* коју личност врши сама на себи, дакле индивидуални морални и интелектуални узгој, како би рекли Хрвати. Ево његових главних закључака, до којих је дошао не само теоријским учењем, него и практичним радом у школи и са наставним особљем.

Треба радити сваки дан, али не много, него умерено: три до четири часа дневно. Толики рад никад неће заморити, и ако се тај замор покаже, то је само аутосугестија лених и један од софизама воље. Зато га треба сузбијати било јаком, свесном и концентрисаном пажњом на

оно што се ради, било ручним радом, који одмара дух и повраћа енергију. Нарочито Пајо истиче важност шетње, чистог ваздуха и дубоког удисивања, јер све то помаже груписању идеја и њиховој свесној асоцијацији. Не треба се претрпавати у раду ситним и неважним чињеницама; не сме се растурати енергија на више послова у исти мах; штетно је ако се човек пода било рђавим традицијама и рутини, било фриволним осећањима, који су непријатељи сваког интелектуалног усавршавања. Ради тога треба се чувати сваког растројавања, а у првом реду рђавих књига, које трују морална осећања, замарају уображење и раздражују нерве. Не треба ни читати много, јер то је узалудна потрошња енергије, слабљење правог мисаоног рада и упропашћење здравља. Треба читати само најбоља дела, па и то критички, не верујући у тврђења без доказа и у идеје које нису јасно изложене. У раду треба имати одређен циљ и створен план, и све што се ради потчинити томе циљу и томе плану, не допуштајући да се споредно истакне испред главног, ни неважно испред важног.

Пајо страхује од великог нагомилања разноврсног знања, као да има на уму оне библиске речи: „Савле, Савле, многе књиге изводе те из памети“, или нашу лепу народну пословицу: старија је глава од књиге. Пајо не мари ни за сухе специјалисте, који лове научне ситнице и појединости, већином без вредности за праву науку. Не полаже много ни на природни таленат и понавља познату реч Бифонову да је стрпљивост геније. Главно је, по њему, имати реда у интелектуалном раду, издржљивости, системе и енергије, па ће се постати велики човек. То је мало претерано: има слабих умова које никакав рад не може уздићи изнад земље, као што их има великих, створених без икаквог напора, који искачу из народа сасвим готови, као Минерва из главе Јупитерове. Да би се ојачао, Пајо се позива на Карнеџија, који чудно саветује своје читаоце: „Не дајте, вели он, да други човек зна више у вашој струци“. Али како Карнеџи то упућује свима из те струке, па и оним „другима“, то је његов савет или једна проста пошалица, или смешна заблуда. Ако сви послушају Карнеџија и нико никоме не да преда се, значи ли то да ће сви бити једнако јаки? И ако би се његов савет употребио у области богаћења, као што он жели, зар овај добри милијардер није видео да сви људи не могу бити баснословно богати, јер богатство једних иде на чист губитак других. У место бескорисних, у неку руку свирепих савета, боље је организовати друштво на начелима што веће социјалне једнакости...

Пајо много цени *осећање стварности*, али није успео да га тачно прецизира. Он и сам устаје против уздизања здравог разума, и налази да он није довољан, али ни његово *осећање стварности* не казује много. Често пута оно што изгледа као тачно схватање стварности није друго до проста заблуда. Има духова који изгледају далеко од стварности, с

развијеном визијом будућности, с нечим што изгледа фантастично, нереално, чак и безумно, али су они покашто много ближи стварности него многи т. зв. реални и практични зналци, чије се творевине руше још за њихова живота. Пајо мисли да је Наполеон I изгубио визију стварности 1809 године, јер се тада скрхао. Он је, међутим, није већ поодавно имао, и све што је чинио водило га је преко Ватерлоа право на Св. Јелену. Само, док је на том кобном путу имао појединачне успехе, свет га је сматрао за непогрешна, а он је, међутим, и покрај силне храбрости француских ратника и своје високе војничке спреме, баш тим расипничким победама куповао свој пораз...

Говорећи о историји, Пајо протестује што историци поклањају више пажње појединим владарима, нарочито „историји лудих и глупих владара", а не говоре ништа „о дубоким узроцима ништавила читаве једне периоде од 300 година, у којој се ништа није урадило за човечански напредак". То нас подсећа на ону снажну протестну реч Виктора Ига против лакејске и придворне Историје која бележи најлуђе подвиге деспота и тирана, а оставља нерасветљене велике покрете мисли човекове и културне творевине научних и уметничких вођа народних. И ако пише чисто педагошко дело, Пајо, као честит републикански демократ, има у својој књизи овде онде по коју добру реч за слободоумне идеје...

Кад је реч о математици, Пајо сасвим умесно тражи да се она у школи ослободи своје сувише догматичности и дедуктивности, да се приближи животу и примени на практичне послове, те да постане у исти мах и корисна и пријатна. Доиста, и ја сам опазио да се у нас математичким формулама и задацима, празним, неприменљивим, удаљеним од реалности, деца страшно замарају под чудним изговором *умне гимнастике*, као да се не може у исто време и вежбати ум и стицати практично знање!

Пајо с правом саветује младе људе, ако се „буду одлучили да живе као најбољи и најплеменитији, да приме оно што је неизбежно: сиротињу и дуготрајни рад у тишини. Буди као они небројени незнани јунаци, што су бранили отаџбину по рововима; навикни се на узвишенији, чистији, ведрији живот, и одржавај у својој души одушевљени плам". Хвала Пајо-у на таквом савету, који је данас више него икад потребан и његовој земљи, али још више нашој. Требало би те речи понављати често и гласно, јер у овом времену кад су, после херојских народних напрезања, као из Пандорине кутије поврвела сва зла или као из Еолове мешине покуљали сви луди и опасни ветрови, ваља омладини много моралне снаге па да спасе друштво од таласа разузданог егоизма који превире на све стране, и да га оспособи за бољи живот.

Задржаћу се још само на једној тачки: на животу у великом граду. Пајо стоји у том питању на правилном гледишту. У нас млади људи много преувеличавају утицај престонице на духовно формирање. Често

ћете их чути да говоре како паланачка чамотиња убија дух, утиче успављујући на енергију, не да хране идејама и одстрањује интелектуалца од мисаоног рада. Све је то претерано, ако није чак и погрешно. Да човек дође до положаја, до унапређења, до бољих прихода, свакако је престоница куд и камо боља од паланака. Да се у њој човек од талента брже открије, да дође у везу са управљачима државе, да стекне око себе круг привржених или чак обожавалаца, то је неоспорна истина. У престоници се таленат боље углача и јаче испољи; добије сјајнији израз; постане гипкији, окретнији. За активан рад, за утицај на друге, за углађенију фразу, за ватрометну духовитост, за све то престоница је готово једина лабораторија. Али се много више научи у тишини паланачког живота, где се човек не растрже на сто послова, где не упада у многобројна друштва; где не мења пријатеље са сезонама а мишљења са новим личним везама, где је време дуго а рад спокојан. Ја о томе имам своја лична искуства, не у тој мери као Пајо, али довољна да ме убеде о добрим погодбама за интелектуални рад у унутрашњости земље.

Књига Жила Пајо-а, поред свих недостатака, биће корисна за омладину. Он подстиче личности да раде на јачању своје воље, на свесном одгајању свога карактера и усавршавању свога интелекта. У данашњим друштвеним приликама њен успех неће бити потпун. Жил Пајо ће проћи као библиски сејач: много његово зрно пашће у трње, друго на пут, треће на влажну земљу, а само један део биће посејан на плодну земљу, на којој ће дати добру жетву. Али није довољан индивидуалан рад; треба вршити реформе у настави и у држави. Често педагошка наука казује једно а школска организација и државна управа друго. Моралист и педагог говоре о савести, о јакој вољи, о критичком мишљењу, о поносу, о духовној независности, о иницијативи у раду, о неговању највиших социјалних и хуманих осећања. А школске власти и државна управа много пута траже и награђују рутину, слепу послушност, угушење савесности, и негују у грађана мале, ситне страсти, ниже апетите и антисоцијална осећања. Ипак треба бар у књигама говорити поштено, одважно и морално, те да се не спусти идејни ниво на равнину практичног живота. Успех ће доћи с временом и радом. Свака година доносиће више солидарности у друштву, више социјалне правде, већу класну једнакост и потпунију слободу савести. Књиге су по изгледу слабо оружје, али имају, на крају крајева, велики замах. Идеје које се налазе у њима, ако су добре и корисне, освајају поступно и полако осећања најбољих људи, улазе преко њих у масе, поправљају њихов менталитет, снаже њихову вољу, упућују их на бољу акцију и шире свест о њиховој снази и њиховим правима. Тако продире морални и интелектуални прогрес у све закутке друштва и појачава заједничке реформаторске силе целог народа.

ЈАША М. ПРОДАНОВИЋ

D-r Iso Kršnjavi: *Primjedbe uz „Načela o uredjenju srednjih škola u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca“ i uz „Nacrt zakona o narodnim školama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca“*. Zagreb, 1919, kr. zemaljska tiskara. — Осмина, стр. 18.

Великим делом, књига писана pro domo sua. Писац је био предстојник за богоштовље и наставу и одликовао се заиста великом енергијом, већом него ли и један пре и после њега на том месту. Некадашњи предстојник нам износи сада шта је све смерао, шта га је у његовим смеровима ометало, и у чему су узроци његову неуспеху или и само тренутном успеху. У толико књижица има и историјско значење за нашу легислативну, а, у колико износи примере из школског живота, и за егзекутивну педагогију.

Г. Кршњави је одлучан противник класичне гимназије (али и реалке) и уверени присталица јединствене средње школе, т. ј. средње школе на основи модерних језика и светске књижевности. Његов тип реалне гимназије (који је као предстојник завео) требало је само да буде први корак к оној школи. Школа та треба да буде шесторазредна (на универзитету и техници пак има двогодишњих приправних течајева, на којим кандидати уче и полажу испите из оних предмета који су потребни за њихове стручне студије), и у њој би се обзирало на нове социјалне прилике. Полазећи с тога гледишта, г. Кршњави находи у „Начелима“ главну погрешку у томе што се Просветни Одбор, који их је саставио, није одважио „на радикалну ампутацију класичних језика“, и што је оставио „недовољно нижу и сувишну вишу средњу школу“.

Улазећи у појединости, писац тражи да први модерни језик буде руски, и да се код избора модерних језика узме обзир на особите прилике појединих крајева. Тражи, шта више, да се неки теоретски предмети уче на туђим језицима.

Историја мора бити поглавито историја културе, социјалних и државноправних односа, те би требало да је у савезу с науком о државном уређењу. — Математику треба пренети у приправни течај и учити само „практично рачунати“, а „с рачунством требало би увести учење једноставнога књиговодства и начела рачуноводства, те порезнога система“. — Тражи ручни рад у свим пучким и средњим школама и самостално место за светску књижевност. — У школи нема поноваца; ко добије слабу оцену, не може школу даље походити, али се „способност суди по свим предметима“, и оцену „неспособан“ треба да изрече већина ученикових учитеља. „Кушајте само десет година консеквентно проводити ово начело па ћете видјети неслућене повољне последице.“ Када се према том начелу излуче сви неспособни, онда је сувишан и испит зрелости.

Оваква средња школа искључује и грађанску. У већим местима се

пучким (четвороразредним) школама додају прва два разреда средње школе, и „онда себи стварамо широки резервоар, из којега ће се најбољи таленти прибирати у трећи разред средње школе“. Од пучке школе у првом реду се мора тражити да снизи број аналфабета на минимум, и писац се задовољава „чедним резултатом“, да деца лепо науче читати, писати и рачунати.

Г. Кршњави вели да не верује да је икоји предстојник „толике школе походио и прегледао колико ја у четири и пол године мојега службовања“. То ћемо му радо поверовати, али зато ипак ове његове „Примједбе“ одају да он школе познаје више споља него изнутра. Школе се могу изнутра упознати само радом у њима, методом и кроз метод; искуства пак г. Кршњавога су спољашња, и његове замисли и планови, то се види јасно, зависни су од таквих искустава. С тога је његовим плановима потребна коректура с друге стране, и тада ће понешто морати добити и сасвим други вид, — тако н. пр. ручни рад и светска књижевност) боље: књижевност, познавање књижевних дела, место онога претенциознога и немогућнога назива) не морају бити нови и оделити предмети, него принцип или и метод наставе, и онда ће се, нема сумње, и за тражени смер више постићи. К политичару, социологу, патриоти и уметничком историчару Кршњавоме треба да приступи и педагог Кршњави, педагог, у мало час споменутом смислу. Педагогија није и никако и не сме бити област само за „посвећене“: сви имају право, чак и дужност, да јој приступе и раде у њој, али сви онда морају примити на се и ту обавезу да за педагогију раде и на педагошки начин, ако хоће збиља за њу да нешто и ураде. м. ш.

ЈАВНА ГОВОРНИЦА

Одговор Г. Душану Пантелићу

И ако би требало да место одговора г. Душану Пантелићу, професору, на критику штампану у јануарској свесци *Просветнога Гласника*, изнесем одмах побуде које су га руководиле да напише онако жучну оцену, ипак хоћу да се најпре задржим на његовим главним замеркама, да покажем с колико је дрскости, извртања ствари и нетачности написана ова оцена.

На првом месту хоћу да одговорим како се сматра овај мој уџбеник и да ли је он плагијат, као што подмеће г. Пантелић.

Радови оваке врсте, који су намењени било потребама школским, било ширим круговима читалачким, сматрају се као просте компила-

ције. Друкчије не може ни бити. Ово нарочито вреди за уџбеник Опште Историје. Ту су факта већ утврђена, и сада човек може само неку ствар друкчије рећи, или истаћи поједина места која нису довољно истакнута, или више обратити пажњу на културне појаве. Према томе, очигледно је да сваки који би данас радио уџбеник Опште Историје, не само у нас, него и у других народа, не би могао дати ништа ново, већ само компилацију.

Као наставнику Историје долазили су ми у руке разни уџбеници. Међу њима нарочито ми се свидео уџбеник Пола Мајфера, који се употребљава у швајцарским средњим школама, а који је поглавито израђен по Дирију и Сењобосу. Дошао сам био до закључка да би се овај уџбеник могао подесно употребити и у нашим школама, те сам у почетку мислио да га просто преведем и да га дам читаоцима у оном облику у ком је написан. Да сам то учинио, ја се не бих устезао да то отворено и кажем и напишем, јер сматрам да је и превод рад који захтева исто толико труда, пажљивости и знања колико и оригинал (у овом случају компилација).

Али кад сам приступио послу, видео сам да би било незгодно овај Мајферов уџбеник просто превести, јер он, овако у преводу, не би одговарао потпуно мојој замисли и мом плану и поред свих његових добрих особина и методскога излагања. Зато сам, задржавши главни распоред и начин излагања, учинио извесна одступања од Мајферова уџбеника. Она се састоје у томе што сам проширио грађу, додавши неке ставове, а с друге стране понешто и изоставио, поједине реченичне конструкције мењао и згодније подешавао. Све сам то чинио у циљу да уџбеник што боље одговори мојој замисли и да задовољи захтеве доброг уџбеника. Стога нисам ни могао рећи да сам уџбеник превео, већ сам рекао: „израдио“, јер сматрам да превод треба потпуно да одговара оригиналу и не допушта да се ишта мења, изоставља или додаје. А у предговору мога уџбеника навео сам да сам га у главном израдио по уџбенику Пола Мајфера. Да то нисам рекао, г. Пантелић не би ништа знао, јер му није био познат Мајферов уџбеник. Он га је први пут добио у руке кад се „одлучио“ да пише оцену о мојој књизи. Према томе, ја нисам ништа крио нити присвајао, као што ми подмеће г. Пантелић. У овом раду мени није било стало до научничке славе нити до материјалне користи, већ сам желео да користим школи и да ученицима дам један уџбеник који би им олакшао учење својим згоднијим распоредом, подеснијим излагањем и лакшим стилом.

Г. Пантелић је, дакле, стао на гледиште да је мој уџбеник превод, јер је мислио да ће таквим тврђењем *остварити главну намеру своје критике: да покаже да је мој рад плагијат.* Он неће да оцењује да ли је уџбеник добар с научног гледишта, да ли су факта тачна и истинита,

да ли одговара методским захтевима. *Он у опште неће да цени његову стварну вредност.* Он све то занемарује и одбацује, јер има пред очима само *моју личност и своју освету.*

Да докаже да је књига превод, г. П. наводи неколико примера из Мајферове и моје Историје и тврди да је скоро цела књига (128 страна) превод. Али баш из примера које је навео види се да то није истина, јер се упоређењем може констатовати да цитиране реченице из мога уџбеника нису превод из Мајферова уџбеника. Несумњиво је да г. П. и сам увиђа да књига није превод, али он то неће да призна, јер би му иначе цела критика била бесмислена и бесциљна. „Он се држи све једнога пута ка' пјан плота када се прихвати" — како каже наш песник. Он сада иде толико далеко да ми подмеће да ја нисам умео да преводим. Међутим, баш то што он сматра да је рђаво преведено, показује да ја нисам хтео да преводим. Из свих примера које он наводи да докаже да је превод рђав, види се да је смисао исти, али је разлика у исказивању, а то разликовање он сматра као рђав превод.

Сад да пређем на поједине његове замерке о „рђавом преводу".

По реченици на стр. 178 Мајферова уџбеника: „Les Grecs essayérent alors un timide effort pour conserver leur autonomie menacée: la ligue achéene prit les armes, mais elle fut vaincue", сматрао сам да треба рећи да су Грци покушали слаб отпор да сачувају своју *независност*, јер је овде говор о римским освајањима и о покорењу Маћедоније и Грчке (146 године), и Грци су имали тада да бране не само аутономију, већ нешто више — независност или самосталност. Ја мислим да је ово и боље и разумљивије за ученике, него да сам рекао: „самоуправа".

На стр. 240 код Мајфера стоји: „Du côté de l'Orient, les ennemis héréditaires étaient les Parthes, doublement dangereux et par leurs incursions et par les révoltes que leur approche provoquait chez les peuples déjà soumis". Г. П. сматра да други део ове реченице треба од речи до речи превести: „Због побуна које је њихово примицање изазивало код покорених народа". Међутим главни смисао је да су Парћани били опасни за Римљане не само због упада у римске земље, него и због побуна које су, услед тих упада, имале утицаја на народе под римском влашћу.

На страни 128 код Мајфера стоји: „Socrate avait fait sienne la devise inscrite sur la porte du temple de Delphes: Connais-toi toi-même". Г. П. хоће да се преведе од речи до речи: „Сократ је усвојио изреку написану на вратима делфискога храма." Ја сам пак рекао овако: „Његова је изрека „Познај себе самога" била написана на вратима делфискога храма", а ово сам учинио на основи израза код Дири-а (Histoire Grecque, стр. 269): „Sa maxime favorite était celle-ci: „Connais-toi toi-même."

Реченицу: „Les Gaulois faillirent s'en rendre maîtres par surprise"

(стр. 156 код Мајфера) г. П. је намерно одвојио од осталога текста. Ја нисам хтео да преводим тај текст од речи до речи. Према томе, ова реченица у мојој књизи у целини гласи: „Међутим се Капитол одупирао седам месеца. Гали су намеравали да га једне ноћи заузму изненада, али гуске, посвећене богињи Јунони, почеше гакати, те пробуде стражу.“ Због чега ово није добро речено и зашто је требало превести од речи до речи?

Такви су и остали примери које наводи г. П. На пример: „Ако бих ушао у Лаконију, ја бих разрушио ваш град“, а г. П. преводи: „Ако уђем у Лаконију, разорићу..“ Или: „Мостови везиваху обале река и долине“ [1]), а г. П. преводи: „Мостови су водили преко река и провалија“.

Очигледно се свуда види ово: Г. П. хоће да докаже да је моја књига превод, па кад то не може, онда тврди да превод није добар.

То исто вреди и за напомену његову да сам ја „појединим речима или изразима давао значење које они немају“. Да би заварао траг и да ми не би дао могућности да ово побијем, он нигде не наводи страну моје књиге где се налазе цитиране речи, а то је још један доказ више нелојалнога и тенденциознога писања ове критике. Јер нико, ваљда, неће веровати да ја нисам знао шта значе речи: les alliés, les sujets, avec persévérance, avec jalousie, и т. д.

Очигледно је подметање да сам изостављао места која су важнија, као: „спомен аутономнога облика владавине код Грка; лепа и језгровита карактеристика Римљана; римско схватање вере; порекло римске државне земље и још нека места“. Ни једна од ових ствари није изостављена. Ево доказа: спомен аутономног облика владавине налази се на стр. 30 моје књиге; карактеристика Римљана у Уводу (стр. 6), римско схватање вере на стр. 82; порекло римске државне земље на стр. 79 и 80.

Г. П. замера што сам унео приче о египатским божанствима, о Нимроду и Семирамиди, о Астијагу и Киру, о доласку Тарквинијевих синова у Делфе. Међутим и овде се г. П. прави глув, а добро зна да су ове приче штампане ситним словима и одређене су само за прочитавање, да би ученици добили појам о њима, пошто се те приче не уче више у нижим разредима гимназије по новом програму.

Да идемо даље. Г. П. замера што нису изложене „неке крупније појаве из античке историје“, па их и набраја. Међутим неке су од њих изложене у мојој књизи (н. пр. продирање јелинизма у римско друштво и римску државу на стр. 106, 140 и 141,) а остале и нису за ученике V разреда гимназије, већ за Универзитет (н. пр. преображај јеврејскога монотеизма под утицајем пророка, или проблем ропства код Грка и Рим-

[1]) Реч „долина“ употребили су и В. Радојевић и М. Анастасијевић у преводу „Историје образованости“ од Сењобоса.

љана). Г. П. вели даље: „Док о овим питањима од првостепеног(!) значаја нема ни спомена, дотле г. К. допуњава ову књигу безначајним појединостима, којима се ученичко знање неће много обогатити“. Пошто за ово он не наводи никаквих доказа, то би требало да преко овога пређем као преко клевете. Ако ли је г. П. мислио овде на оне допуне од споредног значаја за које он вели да су „могле изостати“, хоћу да му одговорим да није тако. Одговор који је пророчиште дало Крезу унет је да се види какви су били двосмислени одговори које је делфиско пророчиште чешће давало. О Милтијадовој експедицији на Пар речено је у васпитном циљу, да се види због чега је био осуђен овај заслужни Јелин и како се незахвалност чешће јавља у историји. Суђење трговачких спорова у Атини штампано је ситнијим словима само ради прочитавања. Бразидино Тратовање у ракији у вези је с атинским поразом код Амфипоља. Сваће између сицилиских вароши биле су непосредни повод сицилиском походу. Напомена о томе како је Александар Велики са својих похода слао Аристотелу животиње, биљке и минерале, показује не само универсални рад Аристотелов, већ и интересовање Александрово за науку и подсећа на Наполеонов поход у Мисир (1798—1801).

Најнесрећнији је г. П. кад критикује места за која вели да су чисто моја. Он се овде размеће својим знањем, побијајући изнета факта, док то није смео чинити тамо где је мислио да су факта узета из Мајфера. И за ово је он утрошио пет месеца рада, позајмљујући на све стране књиге из којих је вадио доказе за своје тенденциозно писање.

Да видимо да ли је истина да ове допуне „садрже масу погрешака“. Из моје реченице да је средња држава мисирска била класично доба мисирске образованости, г. П. прича на дугачко о културном значају нове мисирске државе, о храму у Карнаку итд., и ако то нико не спори, а све се може наћи у свакој већој политичкој или културној Историји Старога Века. Моја реченица хоће да истакне оно доба најстарије мисирске образованости, које је у ствари класично, као што је класично доба и доба нове мисирске државе.

Нигде се у мом уџбенику не тврди да су асирски краљеви владали над Вавилоном и Еламом 1500. године пре Христа. Од речи до речи стоји овако: „Око 1500. године у овим крајевима постојала је моћна асирска држава, чији владаоци владаху равницом Тигра и Ефрата, над Вавилонијом и Еламом.“ Значи да су владали и Вавилонијом и Еламом, али не 1500. године, када се први пут помиње асирска држава, него доцније, у току њенога живота.

Још један фалсификат у критици г. П-а. Он вели да сам ја тврдио да је под разним грчким хегемонијама свака потчињена држава сачувала своје законе и своју управу, па на то надовезује своју „високоученост“. Међутим, није истина да сам ја ово тврдио. Да није истина, види се и из излагања на стр. 54 моје Историје, где се вели: „После битке код

Егоспотама, Спарта је имала хегемонију у Грчкој. Атински савезници добише новога господара: атинска власт беше замењена спартанском управом... У Атини су, под заштитом спартанске посаде, управљали *тридесет тирана*".

Замеркама о весталкама и о децемвирима г. П. хоће да покаже своје знање и да каже нешто више но што је у уџбенику. Он неће да води рачуна да је књига писана за ученике и да је у њу унето онолико колико је потребно да знају ученици петога разреда гимназије. У осталом моји наводи имају потврде и на другом месту. Тако код Дикудреја (Histoire ancienne, grecque et romaine, стр. 356) за Реју Силвију каже се: „et força sa fille Rhéa Sylvia à entrer dans le collège sacré des Vestales pour qu'elle ne pût se marier". Сматрам да није ни згодно да се ученицима објашњава како су најпре била одређена петорица да израде законе, па тек после десеторица, јер се говори о децемвирима. У осталом у опширној Историји В. Дири-а (Histoire Romaine, стр. 58) о овоме се каже овако: Ce fut pour détruire cet arbitraire et ces incertitudes que le tribun Térentillus Arsa, abandonnant la loi agraire qui s' usait, demanda, en 461, que dix hommes fussent nommés pour rédiger et publier un code de lois".

Лукумони су били на челу етрурских државица као краљеви, а бирани су из реда моћних племићских породица, дакле, били су племићи.

Није истина да римски пораз у Каудинском (г. П. вели: Каудилском) кланцу убрајам у песничке приче. Ја сам рекао: „И овде је легенда измешана с историјом, а истина је обавијена песничким причама (Жртвовање Деција Муса Старијег и Млађег, римски пораз у Каудинским кланцима)". Из чега је г. П. извео свој закључак, не могу да увидим. То се може само објаснити тиме што је он ово гледао кроз своје наочаре — извртања.

Мученичку смрт Регулову помиње и Сењобос (Histoire de la civilisation ancienne, стр. 254).

Реченица: „Сиракуза се није никад подигла из ових развалина" значи да она није никад више доспела до оне висине на којој је била до тога времена, т. ј. до пунских ратова.

Обе замерке г. П.-а о Августу (назив императора и бројно стање војске у његово доба) неосноване су. Дири (Histoire Romaine, стр. 375) вели да је после битке код Акције сенат дао Августу назив *императора*, „non pas ce simple titre d'honneur que les soldats donnaient sur le champ de bataille aux consuls victorieux, mais cette charge nouvelle sous un vieux titre, que César avait eue et qui conférait le commandement suprême de toutes les forces militaires de l'empire". А на стр. 381 за војску наводи Дири: „Il avait 25 légions, il les rangea le long des frontières, où 400.000 hommes firent face aux barbares dans des camps permanents".

Што се тиче провинција Горње и Доње Германије г. П. потврђује исто што сам и ја рекао, а ја нисам тврдио да су се те провинције пружале до самога Везера.

Pius (Антонин) превео сам: честити, јер та реч у латинском и то значи. Тако је наводи и г. Ст. Ловчевић у својој Историји.

За речи: теогонија и дијадоси узети су изрази у циљу бољега разумевања. Теогонија дословно преведено значи: боговско родословље (генеалогија), а ја сам краће рекао: о боговима; дијадоси значе следбеници, али по њихову раду, после смрти Александра Великог, они су у ствари: делиоци (државе).

Имена грчка и римска узимао сам онако како су већ уобичајена у нашем књижевном језику. У осталом то питање до сада није дефинитивно утврђено.

Можда нисам одговорио на још коју замерку г. П., али сматрам да је и ово довољно да се види, с једне стране, како се он размеће знањем и позива у помоћ писце које је за ову прилику нарочито разгледао и студирао, ма да му то студирање није срећно за руком испало, и ако је ову ствар дуго радио и кроз двоје наочари писао. С друге стране очигледно се види особина г. П. да подмеће, да фалсификује моја тврђења, мислећи да ће му се на реч веровати.

Из свега овога што сам до сада рекао, може се видети да ли су замерке г. П. озбиљне и оправдане и да ли је његова критика написана тоном који приличи једном дугогодишњем наставнику средње школе. Неће бити тешко одавде извести закључак да су оваку критику, без стварних замерака и написану жучно и претенциозно, диктовали други разлози, а не љубав.ка истини, школи и науци.

А шта да му одговорим за стил и језик у мојој књизи? Колико се овде затрчао, доказаћу одмах. Примери: „Вративши се у Италију, дочека га с војском консул“ или: „Вративши се у Рим, народ га изабере за консула“ одговарају примерима за употребу прилога вр. прошлог које је навео г. Ил. Лалевић у својој *Синтакси* на стр. 86.: „Дошавши кнез с пратњом, народ му донесе дарове“ или: „Победивши Цезар Помпеја, сенат се препаде“.

Г. П. је навео и неколико примера стварних мањих погрешака, које не кваре смисао, а које се могу омаћи сваком раднику у оваком послу. Ко ради и пише, мора и да греши [За г. П. би се могло рећи да не греши, јер ништа и не пише]. Један наш одличан зналац рускога језика превео је једном приликом реч: „крестьянинъ“ као хришћанин. Други, познати наш географ, написао је за француску варош Vienne да је Беч, па нико не би могао рећи да онај први не зна руски, а овај други да није добар географ.

Али се те погрешке на други начин исправљају. Ово нарочито вреди кад се оцењују уџбеници. Наша школска литература је у опште врло сиромашна, а после рата школе су нам остале скоро без уџбеника. Треба попунити ту празнину, и дужност је сваког школског радника да помогне да се наше средње школе што пре снабдеју добрим уџбени-

цима. То се може постићи само заједничком сарадњом писаца и критичара. Ако би се у којем уџбенику и нашла по која погрешка, критичар може наћи начина да то изнесе, а да не спори стварну вредност такој књизи. Кад је пре неколико година Главни Просветни Савет одредио пок. Михаила Ђорђевића, професора, и мене да прегледамо *Општу Историју* Луке Зрнића, која је такође рађена по једном туђем уџбенику, ми смо дали мишљење да је добра и подесна за наше школе, имајући у виду целокупну њену вредност и не упуштајући се у ситнице.

Али г. Пантелић не ради тако. А зашто не ради тако и због чега показује у својој критици толико жучности и ситничарства, хоћу да изнесем и да тиме завршим овај одговор.

Мој уџбеник је изашао још пре годину дана, и г. Пантелић је имао прилике да одмах о њему да своје мишљење, јер је био одређен за референта од стране Главног Просветног Савета. Али он то није хтео тада учинити, наводећи као разлог да је спречен послом. Доцније, када сам постао начелник Министарства Просвете, г. Пантелић је такође ћутао. Међутим, он то ћутање прекида на један мах. *Г. Пантелић је био хонорарни професор Опште Историје у Војној Академији све до почетка ове школске године. Тада је био разрешен, јер сам ја постављен за редовнога професора за тај предмет. У том мом постављењу, против кога је он уложио и протест на надлежном месту, треба тражити и главни разлог овом његовом тенденциозном приказу.*

Међутим, мој уџбеник је одобрен од Главног Просветног Савета онда кад ја нисам био начелник Министарства Просвете, а на основи врло повољнога реферата г. Д-р Николе Вулића, професора Старе Историје на Универзитету, који је ову књигу оцењивао не с академскога гледишта, већ као уџбеник који има да подмири једну потребу у нашој средњој школи.

После ових изложених факата, из којих се види како је и зашто г. П. написао ову своју оцену, да се зауставим и на оном његовом разметљивом тражењу да треба стати на пут оваком мом раду као „несолидној производњи, која се појавила после рата“. Да се запитамо: Ко је то што се размеће оваким тражењем и с олимпске висине даје оваке савете? Да ли је то какав радник на историској науци и да ли је његово име познато у научном и књижевном свету? Од кога долазе ове речи? Долазе од једног обичног школског радника, који за двадесет година свога наставничкога рада није дао ни једнога писаног реда у области историске науке и у опште у књижевности, и ако га његов пријатељ у „Политици“ назива „једним од наших најспремнијих млађих историчара“. Где је г. Пантелић показао ту спрему? С каквим правом г. П. тражи да се стане на пут раду, кад он у том правцу ништа не даје? Шта више, он овим својим јединим радом покушава да омете туђ рад, пошто је свестан да сам не може ништа дати. Ова његова оцена

треба да остане једини и последњи рад г. Пантелића. Уносећи своје личне мотиве у оцену једнога рада, а не износећи никаквих стварних погрешака у томе раду, г. Пантелић се дисквалификовао да може у опште непристрасно писати, јер се он огрешио о стару, класичну изреку Тацитову, да треба писати sine ira et studio.

МИЛ. А. КОСТИЋ

БЕЛЕШКЕ

Нове плате француских учитеља. — Крајем фебруара, француска Скупштина изгласала је закон о новим платама француских учитеља. Како се тај закон прилично разликује од пројекта који смо саопштили у последњем броју, ми доносимо његове главне одредбе.

У будуће, учитељи и учитељице ће добијати ове плате: приправници, 4.500 франака; 6. класа: 5.000; 5. класа: 6000; 4. класа: 7000; 3. класа: 8000; 2. класа: 9000; 1. класа: 10.000. — Независно од своје плате, учитељи имају право на станарину. — Напредовање се врши дѣлом по избору, дѣлом по годинама службе. Имају право на повишицу, по годинама службе, сви учитељи који су остали у нижој класи минималан број година више две. Тај минимални број је: три године за 6. и 5. класу; четири године за 4. и 3. класу; пет година за 2. класу. 30% учитеља могу добити повишице по избору, само по одслужењу минималног броја година у свакој класи. Напредовање може бити задржано за годину дана на предлог инспектора академије и по мишљењу окружнога већа.

Управници основних школа добијају, поред учитељске плате, следеће додатке: од 100 до 300 франака, ако школа има два разреда; од 300 до 600 франака, ако школа има 3 или 4 разреда; од 600 до 1200 франака, ако школа има 5 до 9 разреда; од 1200 до 1800 франака, ако школа има бар 10 разреда. — Управници који немају свога разреда морају држати бар четири часа недељно у својој школи.

За школе у којима постоје допунски курсеви, учитељи, наставници на тим курсевима, добијају додатак од 300 франака годишње. Тај додатак износи 500 франака после три године службе, 750 франака после шест година, 1000 франака после десет година и 1200 франака после петнаест година. — Исто тако добијају додатак од 300—1200 франака годишње учитељи са специалном дипломом за наставу заостале деце.

Плате професора виших основних школа су следеће: у Сенином округу: 6. класа, 11.000 франака; повишице из класе у класу, 1200 франака; 1. класа, 17.000 франака; у осталим окрузима: 1. класа, 8.000 франака; повишице, од 1200 франака; 1. класа, 14.000 франака.

Професори учитељских школа имају ове плате: у Сенином округу: 6. класа, 11.000 фр.; повишице из класе у класу, 1200 фр.; 1. класа, 17.000 фр.; у осталим окрузима: последња класа, 8.000 фр.; повишица за сваку класу, 1.200 фр.; прва класа, 14.000 фр. — Управници учитељских школа добијају, поред прате, додатак који износи у Сенином

округу од 3000 до 5000 фр. и у осталим окрузима од 2000 до 3500 фр. годишње. — Професори учитељских школа, као и професори виших основних школа, остају у свакој класи најмање четири године.

Плата надзорника и надзорница основних школа овако је утврђена: у Сенином округу: 6. класа, 11.000 фр.; повишица за сваку класу, 1.200 фр.; 1. класа, 17.000 фр.; у осталим окрузима: најнижа класа, 8.000 франака; повишице, 1200 фр.; највиша класа, 14.000 фр.

Инспекторима академије почетна плата је 13.500 фр.; повишице за сваку класу, 1200 фр.; 1. класа, 19.500 фр. — У Паризу, инспектори академије имају: 20.000 фр. годишње у 3. класи, 21.500 у 2. класи и 23.000 у 1. класи.

Општи инспектори основне наставе у Министарству Просвете добијају годишњу плату од 28.000 фр.

Незахвално доба. — Енглеско „Време“, у свом „Васпитном додатку“ (The Times Educational Supplement), у једном скорашњем занимљивом чланку, истиче важност, у развићу детета, година које чине оно што се обично зове незахвалним добом: доба од тринаест до петнаест година за девојчице, од четрнаест до шеснаест година за дечаке. Никад се неће довољно нагласити да се у том тренутку врше највеће промене у физичком и афективном бићу. Ми то и сувише заборављамо, и то је права заблуда подстицати спортски напор у тим годинама кад умор тако брзо савлађује организам, као што је погрешно стварати од тог доба период спремања за квантитативне и енциклопедијске испите. А шта да се каже о моралној запуштености, физичком замору, сентименталном и интелектуалном хаосу код дечака из сиротних класа?

Доба преображаја, доба кад оживљују примитивни нагони, доба које је одрасломе тешко разумети: дете се креће тада у једном свету који није наш, оно трепери с лакоћом која нас збуњује, тражи авантуре и диви се херојима. Васпитачи који хоће да га воде треба да га проучавају брижљиво и да поступају с њиме с пуно стрпљења, пажње, благости и симпатије.

Једна аргентинска мера предострожности. — Расписом од 8 новембра 1920, министар јавне наставе у Аргентини прописао је годишњу заклетву верности коју ће сваки учитељ имати да положи на почетку школске године пред својим сакупљеним ученицима. Сваки ће имати да се закуне, „заставом отаџбине“, да ће „чувати и поштовати благо завештано прошлошћу, славне традиције, благословене симболе, демократски и хуманитарни идеал нације“.

У спроводном писму, министар излаже разлог за ову нову меру: то је она „чудовишна антипатриотска пропаганда која прети да се генерализује кроза свет“ и која хоће да стави једно другом на супрот патриотизам и опште братство, „као да ова два осећања нису допуна једно другоме“.

Експериментисање. — Ево једног примера како се у Немачкој теорије стављају на пробу стварности. Реформатор Хенрих Шарелман, из Бремена, препоручивао је један нов систем васпитања. Општина је ту скоро одлучила да му стави на расположење једну школу. Родитељи су слободни да повуку своју децу пре почетка експеримента. Новатор бира сâм своје помоћнике, прави свој програм. Од њега се захтева само један резултат: да ученици, после четири године учења, буду оспособ-

љени да уђу у гимназију; и да, после осам година, сврше обични програм основне школе, јер тада сви напуштају клупе да уђу у живот.

Еволуција педагогије. — Васпитни систем једне епохе је у зависности од социалног стања тога тренутка. У свакој периоди, до душе, име педагошких претеча. Тако су, и пре светског рата, пророци давали правила новога педагошкога реда. Али, у пркос личне вредности новатора, политичка и социална еволуција доминира и објашњава еволуцију система.

Ево какав је данас, према Милер-Лиеру, смисао ове еволуције:

„Што се тиче организације школе: ширење наставе, диференциација наставе, напредак етатизације, напредак лаицизације.

Што се тиче васпитних метода: прелазак из пасивности у активност, из формализма у реализам, из силе у благост, из породичног режима у педагошки систем".

Кинематограф у Немачкој. — 15 јуна 1920 је ступио на снагу у целој Немачкој закон који регулише кинематографске представе. Улазак у кинематограф је забрањен деци испод шест година. Сваки филм намењен јавним представама мора бити поднет једном одбору од пет чланова, који састављају: један чиновник министарства унутрашњих дела, један представник кинематографских предузећа, два наставника или члана јавне помоћи, један уметник или писац. За испитивање филмова намењених омладини, треба позвати и овлашћене представнике саме омладине, узимајући као чланове одбора младиће или девојке од 18 до 20 година изабране од стручних удружења.

Као што се види, немачки закон је врло обазрив; учитељи минхенски били су, међутим, много радикалнији: децембра месеца лањске године они су предложили просто да све кинематографе узме општина у своје руке.

Васпитни кинематограф. — Француско друштво „Уметност у школи" (L'Art à l'école) израдило је програм општег уметничког васпитања путем кинематографа за школе.

Има, каже се ту, два одвојена дела у улози кинематографа у школи.

1) Један део чисто педагошки, који тражи од кинематографа да се преобрази у директног помоћника професорова, прилагођујући се строго захтевима наставног програма, дајући коментар за усмену лекцију или њен текст.

За сваки предмет, историју, географију, физичке и природне науке, он треба да образује целину, ако не потпуну од почетка, оно бар утврђену према плану ограниченом школским програмом, — исто онако као што у једној илустрованој књизи нема слика на свима странама, али, макар колики да је њихов број, оне иду правилним редом.

Тај начин *наставе,* који ће будућност несумњиво развити, представља један дуг и трајан напор, специалне студије и знатне издатке.

2) Али друштво „Уметности у школи" има и један други програм, лакше изводљив, који се тиче *образовања укуса код детета* (и, преко њега, код родитеља) и *васпитање уметничког смисла.*

Тај програм делио би се у пет великих класа: I) *Природа и живот.* II) *Индустрија.* III) *Пластичне уметности.* IV) *Романтични кинематограф.* V) *Актуалност.*

I) *Природа и живот.* а) Природа: небо, звезде, метеоролошке појаве, облаци, итд. — Земља: планина, равница, шума. — Море: обале,

реке. — Зоне и климати: снег, леденици, тропска и умерена природа, годишња доба, итд. — б) Живот: животиње, дрво, биљка, цвет. — Животиње: 1) животиње према карактерима њихове форме; 2) животиње у акцији (покрети живота, нарави, индустрија, њихово искоришћење). — Човек: 1) типови с гледишта естетичког и живописног; 2) покрети и радње (рад, спортови); 3) обласни и страни типови у оквиру њихових пејзажа, станова, намештаја, одела, обичаја, и т. д.

II) *Индустрија*: 1) сировине (вађење, преображај); 2) велике фабрике; 3) машина.

III) *Пластичне уметности:* 1) узор-дела архитектуре, скулптуре и рељефне уметности (обилазити око статуе или уметничког дела. Открити постепено разне изгледе једног споменика). — 2) Цртачке уметности. — 3) Декоративне уметности. Техника заната ручних уметности. Уметничке индустрије. — 4) Историјски и савремени костим. — Позориште. Пантомима, игра, естетика покрета. — 6) Популарни призори: дефиловања, литије, церемоније, игре, и т. д.

IV) *Романтични кинематограф*. Ограничен програм. Избор би био одређен и занимљивошћу једне здраве интриге, и лепотом извођења, изузимајући: 1) полицијске анекдоте; 2) грубијанства (чак и у комичној области); 3) симпатичне злочинце; 4) компромисе са социалним моралом, 5) апологије или просто извињења крађе, пијанства, лености, безобразлука, нечистоће, и т. д.; 6) злоупотребе живописности изношењем голотиње и распасаности. — У тој серији требало би створити типове намењене специално сасвим малој деци: 1) лако разумљиве приче без текста; 2) алузије на народне песме и приповетке.

V) *Актуалност* (у границама овог програма).

Овакав кинематограф могао би се можда с правом назвати васпитним кинематографом.

Школска хигиена у Грчкој. — Школска хигиена је веома напредна у Грчкој, ако је судити према званичном извештају поднетом Лиги Друштава Црвенога Крста. Ево кратког извода из тог извештаја.

Школска хигиена је организована на озбиљним основама 1912, кад је донет закон Бр. 240 „о администрацији основне и средње наставе“. У пркос тешких прилика и ратне периоде кроз које је земља пролазила, остварени су знатни прогреси у тој грани у току периоде 1912—1920.

I) *Школске зграде.*

До краја 1920, сграђено је 650 нових школа које одговарају свима хигиенским условима, и 1000 других постојећих зграда подешено је према принципима хигиене. Маја 1920 изгласан је закон Бр. 2442, који установљава за школску хигиену специалан буџет, што допушта наду да ће кроз петнаестак година зидање свих школа у земљи, према овим принципима, бити свршен чин. Док то не буде, закон условљује да ће се приватне куће узимати под најам само пошто буду преудешене према захтевима хигиене и педагогије. Израђено је десет хиљада клупа по два места (модел Ретинг), и та израда ће се продужити, да се замене клупе старога модела.

II) *Хигиена ученика.*

1. Почели су се *мењати* школски програми да би се чувало здравље ученика.

2. Од пре две године *статистика санитарног стања* ученика води се редовно у педесет главних градова Грчке.

3. За *заразне болести*, раздани су циркулари и дата упутства професорима за изоловање болесника, дезинфекцију локала и друге мере које треба предузети у сличном случају.

4. Специална контрола се води у свакој школи о *калемљењу* ученика. Укупан број калемљених ученика од 1917 до 1920 износи 150.000. Члан 18 горе споменутог закона чини калемљење обавезним за сву децу испод десет година и поновно калемљење после десет година.

5. Од пре три године почела се водити статистика ученика са *запаљењем зрнасте очне конјунктиве*. Издата су упутства да се изолирају или, по потреби, и уклоне из школе болесници, док се не могадну основати специалне школе за ученике с том болешћу. Док то не буде, офталмологијска секција на школској поликлиници у Атини бави се овим болесницима; 1305 ученика излечено је од 1917 до 1920. Слична поликлиника основана је и у Пирeју. 2545 болесника било је на њој прегледано за време исте периоде; један други сличан завод функционише у Смирни од лани.

6. Што се тиче *антитуберкулозне борбе*, лекарско одељење Министарства Просвете организовало је школску колонију Вулиагмени, где слаба деца проводе распуст на обали мора. Спрема се један законски пројекат којим ће се увећати колоније за време распуста.

III) *Настава хигиене.*

Лекарско одељење Министарства Просвете бави се ширењем хигиенских знања у школи овим средствима:

1. Увођењем једног хигиенског курса у све основне и средње школе.

2. Наставом школске хигиене у Вишој учитељској школи.

3. Публиковањем хигиенских књига и циркулара (Досад је публиковано 16 књига и упустава).

IV) *Установе за школску хигиену.*

1. Школске кујне у Атини, Патрасу, Серезу, и т. д. У атинским кујнама раздато је 73.974 оброка за време периоде 1917—1918, и 23.631 оброк од 1918 до 1919.

2. Школске колоније у Вулиагмени.

3. Школске поликлинике у Пирeју, Атини и Смирни, за децу без разлике племена и религије; 36.906 деце прегледано је на атинској поликлиници од 1915 до 1920; 25974 детета на клиници пирејској од 1918 до 1920, и 5305 деце на клиници смирнској за исто време.

4. Школска купатила у Итаки, Канеји, Кефалонији, Трикали, Ламни, и тако даље.

V) *Мере које се тичу наставника.*

Закони Бр. 1381 и 2145 предвиђају одсуства ради опорављења за наставнике основних и средњих школа. Ускоро ће бити поднесен Скупштини један други законски пројект којим ће се створити специалан фонд да се притекне у помоћ наставницима на случај болести.

VI) *Школска санитарна служба.*

Санитарна служба састоји се из шефа школске хигиене (који заседава у Министарству Просвете и управља свом службом), санитарних школских инспектора и школских лекара. Санитарни инспектори налазе се уз школског инспектора и има их на дванаест. Њихова улога се састоји у томе да надгледају грађење и функционисање школа према пра-

вилима хигиене, да предохрањују децу од заразних болести назначујући какве мере предострожности треба предузети, да прате телесни развитак и здравствено стање ученика. Они контролишу калемљење и подносе главном инспектору извештаје о свима питањима која се тичу хигиене школа. Школски лекари врше исте функције код основних школа. Један закон који је ту скоро изгласан прописује нарочите курсеве које треба да слушају лекари и школски санитарни инспектори да би добили диплому која даје права на та места.

Млади Црвени Крст. — Амерички „Junior Red Cross", који има своје седиште у Вашингтону, групише сада дванаест милиона америчке деце, коју хоће да доведе до сазнања „да су грађани". Новац, покупљен помоћу представа, базара, и т. д., и „поступцима који увек имају васпитну вредност", служи да помогне децу из места, као и сирочад из опустошених крајева Европе.

Програм Младог Црвеног Крста почива на теорији да се „не само грађанске навике стичу радом младих грађана и социалним додиром, већ да тај рад ствара одмах прилике за лично искуство, без кога је настава без вредности".

Професионална хигиена учитељева. — Статистика утврђује — каже се у једном чланку у мадридској „Модерној школи" (La Escuela moderna) — да је учитељско занимање једно од оних која највише скраћују трајање живота. Зато учитељ треба паметно да троши своју енергију. Добро је да се у првом реду заштити од клица болести које доносе споља, из својих породица и својих кућа, његови сопствени ученици. Отуда известан број очевидних мера предострожности: вентилација, проветравање, чишћење, прање руку. „Један изврстан обичај који почиње да се шири у Шпанији јесте ношење блузе за време рада у школи." Постоји такође једна хигиена ван разреда, хигиена хране, активан живот, шетње пешице у слободне дане, и т. д. Једна од главних брига учитељевих треба да буде хигиена гласа: мало учитеља умеју да штеде глас; још их мање уме да негује гркљан. Професионалне болести учитељеве су туберкулоза, болести гркљана, нервни поремећаји. Интелигентна хигиена треба да их уклони.

Покрет за реформу школе у Немачкој. — У једном скандинавском листу, овако се резимују нове идеје које је, у области наставе, донела у Немачкој револуција од 1918. С обзиром на утицај који може вршити школа на омладину, која је сутрашњи народ, која је будућност, важно је да сва омладина прође кроз школу, и то кроз исту школу, која ће набавити свима и свакоме исте могућности да развију и да примене све своје способности. Та школа треба да је бесплатна; исто тако и сав материал који је детету потребан. Дух који ће владати у тој школи биће дух слободе, у потпуној независности и од цркава и од традиција прошлости, коју историја и сувише често фалсификује. Циљ ће бити да стави у друштву сваког грађанина на место на коме ће он моћи највише користити, без обзира на класе и на касте. Да би се тај идеал потпуно постигао, важно је да породица и школа буду у тесној вези и да стварно сарађују једна с другом. Учитељски кадар, који је некада био мало независтан, добио је данас слободу. Најразноврснија питања су на дневном реду конгреса немачких учитеља, и то у првој линији

питање о њиховој формацији. Тражи се да сви учитељи прођу кроз универзитет, за који ће спремати гимназије. На универзитету, установио би се један нов факултет, факултет васпитања, који би имао своје институте, своје библиотеке, и т. д.

Нове плате шпанских учитеља. — Недавно је у Шпанији усвојен буџет за 1920-1921 годину. Што се тиче Министарства Просвете, тај буџет је донео три велике новине.

Најпре, стварање многобројних стипендија, да би се допустило добрим ђацима основних школа да могу наставити своје учење.

Затим, појачање надзорништва основних школа стварањем 49 надзорничких места.

Најзад, знатно увећање учитељских плата. По новој скали — која се у неколико разликује од законског пројекта који смо ми саопштили у октобарској свесци „Просветног Гласника“ — плате су овако утврђене:

Класа	Број учитеља	Плата
Прва	50	8000 пезета
Друга	100	7000 „
Трећа	200	6000 „
Четврта	300	5000 „
Пета	650	4000 „
Шеста	1250	3500 „
Седма	2750	3000 „
Осма	6560	2500 „
Девета	16440	2000 „

Треба приметити да једна пезета износи, по данашњем курсу, од прилике 6 динара.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге, музикалије, часописи и листови послани Уредништву:

Херберт Спенсер, *О васпитању умном, моралном и телесном.* Превео Ј. Миодраговић. Треће издање. — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 213, цена 10 д.

Жил Пајо, *Интелектуални рад и воља*, наставак „Васпитања воље“. С француског Јов. М. Јовановић. Други део. — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1920. С. 138 + III, цена 6 д.

Дечја лира. [Према програму за I разред основних школа, збирка у ноте стављених песама.] Свеска I. Садржај: Хвала Богу. — Благо нама тицама. — Несташни дечаци. — Ја сам ђаче добре воље. — Добар ђак. — Сунце зађе. — Јагње моје. — Црквене песме. — Нови Сад, издање „Просветног Прегледа“ (наруџбине на књижару Огњановић), 1920. С. 16, цена 2 д.

Дечја лира. Свеска друга. Садржај: Завичај. — Тамо далеко. — Већ се поља сва зелене. — Липа. — Сан уснила. — Сви Шајкаши. —

Долина. — Тебе Бога хвалим. — Нови Сад, издање „Просветног Прегледа“ (наруџбине на књижару Огњановић), 1920. С. 17—32, цена 2 д.

Б. Јоксимовић, *Нова Србијанка*. За дечје гласове. — Нови Сад, издање „Просветног Прегледа“ (наруџбине на књижару Огњановић), 1920. С. 4, цена ?

Мих. М. Станојевић, *Земљописна читанка* за народне школе, I. Одобрена и препоручена од стране Главног Просветног Савета и Министра Просвете. — Београд, издавачка књижара Рајковића, 1921. С. 126, цена ?

Zdenka Marković, *Let*. — Zagreb, izdanje knjižare Z. i V. Vasića, 1920. C. 148, цена 30 круна.

Братство XV. 25 књига Друштва Св. Саве. (Садржај: 1. Бранислав Нушић: Пред новим задаћама. — 2. Д-р Владимир Ћоровић: Наше уједињавање за време светског рата. — 3. Д-р Никола Вулић: Наше земље у старо доба. — 4. Д-р Ст. Станојевић: Државе Срба, Хрвата и Словенаца. — 5. Ср. Ј. Стојковић: Постанак и порекло народних песама о Краљевићу Марку. — 6. Д-р Јован Радонић: Барања. — 7. Марко Цар: За наше Приморје. — 8. Павле Поповић: Српска Македонија. — 9. Д-р Фрањо Ковачић: Погранични Словенци у бившој војводини Штајерској. — 10. Д-р Јован Радонић: Банат. — 11. Д-р Тих. Р. Ђорђевић: Српске колоније у Будиму и околини. — 12. Д-р Јован Хаџи-Васиљевић: Српски народ и турске реформе (1852—1862). — 13. Д-р Фердо Шишић: Ријека. — 14. Д-р Фердо Шишић: Задар. — 15. Јов. Миодраговић: Васпитање у народној традицији. — 16. Стеван Михаљчић: Манастир Брана. — 17. Марин Главина: Истра. — 18. Д-р Бор. Ж. Милојевић: Наш народ и његова предања у Јужној Македонији. — 19. Д-р Јован Хаџи-Васиљевић: Поменик Друштва Св. Саве. — 20. Друштво Св. Саве. — 21. Карта Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.) — Београд, 1921. С. 291, цена 20 д. за оне који нису чланови Друштва Св. Саве.

Годишњица Николе Чупића. Издаје његова задужбина. Књига XXXIV. (Садржај: 1. Шта је српској просвети дала за првих 50 година Задужбина Николе Чупића. — 2. Д-р Владимир Ћоровић: Бан Кулин. — 3. Љуба Стојановић: Судбина Вукове књиге „Милош Обреновић“. — 4. Д-р Тих. Р. Ђорђевић: Из Србије Кнеза Милоша (1815—1839). — 5. Јов. Миодраговић: Београд за време балканског и великог јевропског рата (1912—1918). — 6. Милоје М. Васић: Црква Свете Марије од Отока у Солину. — 7. Д-р Милан З. Влајинац: О млекарској производњи помоћу крављега млека. — 8. Милан Мајзнер: Дубочке русаље. — 9. Д-р Веселин Чајкановић: Неколике примедбе уз српски Бадњи дан и Божић. — 10. Д-р Влад. Ћоровић: Љубомир Ковачевић. — 11. Јов. Миодраговић: Некролог Ст. Новаковићу. — 12. Богдан Поповић: Некролог Добр. Ружићу. — 13. Јеремија Живановић: Некролог Момчилу Иванићу.) — Београд, 66. издање Чупићеве задужбине, 1921. С. 328, цена 20 дин.

Гласник Професорског Друштва. — Година прва. Уредник: Јаша М. Продановић; уређивачки одбор: Д-р Светолик П. Стефановић, Јеремија Живановић и Стјепан Павичић. Излази у Београду сваког 25-ог у месецу на три табака.

Сриско Косово, лист за српску омладину. Уређује Станојло Димитријевић. Излази у Косовској Митровици 1. и 15. у месецу. Годишња цена 40 дин.

Народни подмладак, месечни часопис за дечје питање. Издање Друштва за заштиту југословенске деце. Уредници Д-р М. Ђ. Поповић и П. М. Илић. Уредништво: Студеничка, 62, Београд. Годишња претплата 36 дин., појединн бројеви 3 д.

Народно јединство. — Главни уредник Јошо Ф. Иванишевић. Излази у Сарајеву (Уредништво: Војводе Степе обала, 44) сваки дан осим недеље и празника. Годишња претплата 100 дин., појединн бројева 50 пара.

Вилхелм Вунт, *Мозак и душа.* Превео Милан Шевић (Педагогијска књижница, уређује Милан Шевић, свеска XI.). — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1921. С. 48, цена 3 дин.

О правој срећи. Шта је потребно, па да будемо истински и трајно срећни? Разјаснио Жив. Н. Стефановић, професор II Београдске Гимназије. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1921. С. 29, цена 2 дин.

Радоје Јанковић, *На мукама,* позоришни комад. — Београд, 1921. С. 211, цена 10 дин.

Милутин Јовановић, *Незнани и заборављени*, приповетке. — Београд издавачка књижара Геце Кона, 1921. С 170, цена ?

Социјални препород, службени орган Министарства Социјалне Политике. Уредник Ст. Ј. Стефановић. Излази у Београду, једанпут месечно. Цена ?

Уредник
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ
МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 4 — АПРИЛ 1921 — ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александра од 16 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у Министарству Просвете:

за писара I класе, Д-р Јанже Новак, свршени правник.

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александра од 5 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а на основи чл. 6 Закона о Уређењу Главног Просветног Савета, постављен је:

у Главном Просвешном Савешу:

за председника, Д-р Богдан Гавриловић, редовни професор Универзитета.

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александра од 5 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а на основи чл. 7 Закона о Уређењу Главног Просветног Савета, постављени су:

за редовне чланове Главног Просвешног Савеша:

1. Д-р Богдан Гавриловић, редовни професор Универзитета;
2. Лазар Р. Кнежевић, начелник Општег Одељења;
3. Д-р Александар Белић, редовни професор Универзитета;
4. Д-р Никола Вулић, редовни професор Универзитета;
5. Д-р Владимир Ћоровић, ванредни професор Универзитета;
6. Д-р Чедомир Митровић, редовни професор Универзитета;
7. Владимир Радојевић, начелник одељења за Основну Наставу;
8. Д-р Лаза Ненадовић, лекар;
9. Јеремија Живановић, професор Више Педагошке Школе;
10. Димитрије Тричковић, директор II женске гимназије;
11. Љубомир Протић, управитељ женске учитељске школе и
12. Павле Стевановић, професор II мушке београдске гимназије.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 14 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Министарству Просвете:

за административне инспекторе I класе: Милан Карић и Јован Живојиновић, досадашњи референти за Средњу Наставу;

за административног инспектора II класе, Борисав Станковић, досадашњи референт за Вишу Наставу, и

за главног архивара II класе, Драгољуб Јовановић, досадашњи главни архивар.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 14 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Државној Штампарији на Цетињу:

за благајника—књиговођу, с годишњом платом од 3000 динара, Нико В. Мартиновић, досадашњи магационер књига и потрошног материјала Државне Штампарије на Цетињу;

за магационера књига и потрошног материјала, с годишњом платом од 3000 динара, Петар Вукчевић, досадашњи фактор Државне Штампарије на Цетињу, и

за фактора, с годишњом платом од 3000 динара, Петар Почек, досадашњи фактор Државне Штампарије на Цетињу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 16 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је:

у Министарству Просвете:

за писара II класе, Милица Врачевићева, свршена ученица филозофског факултета.

ОСТАВКЕ

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Витомиру Срнићу, писару I класе Министарства Просвете, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

УКАЗИ СТАВЉЕНИ ВАН СНАГЕ

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се у указу од 27 августа 1920 године, којим се Радивоје Врховац, директор гимназије у Сремским Карловцима и Алекса Станојевић, просветни инспектор за Брегалничку Област, постављају за инспекторе средњих школа за Банат, Бачку и Барању, у рангу директора I класе, са додатком по чл. 21 Уредбе о уређењу Министарства Просвете, стави ван снаге став: „са додатком по чл. 21 Уредбе о Уређењу Министарства Просвете".

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликована је:

Орденом Светога Саве V реда:

Марта Тодосићка, чланица Народног Позоришта у Новом Саду.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 14 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

Орденом Светога Саве V реда:

Богдан Поповић, школски управитељ у Великом Бечкереку и Стеван Арсеновић, умировљени учитељ у Сомбору.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1206 редовни састанак, 26 јануара 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић, председник, г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Петар Тиша, Миливоје Симић, Никола Лазић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Јеремија Живановић, Мирко Поповић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Славко Миловановић.

I. Прочитани су и примљени записници претходних двају састанака.

II. Г. г. Миливоје Симић и Јеремија Живановић — у име чланова одређених у комисију која је са делегатима из Сарајева, Сплита, Љубљане и Загреба радила на превођењу средњошколских наставника из тих крајева на положај и плате по закону који важи у Србији — усмено реферишу о своме раду у тој комисији (в. 1205 записник, под II).

Савет прима знању и усваја изложено мишљење.

III. Председник саопштава да је Професорско Друштво, Секција Београд, одредило г-цу Косару Цветковићеву, професора II београдске гимназије, као трећег члана у комисији за преглед програма на државном испиту учитеља и учитељица вештина (в. 1160 записник, под III). Али како је други члан комисије, г. Д-р Миливоје Јовановић, другом дужношћу сада спречен да узме учешћа у овом раду, председник предлаже на место њега г. Николу Лазића.

Савет усваја предлог.

IV. Г. г. Д-р Белић и Симић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши реферате, Савет је мишљења: да имају квалификација: Милан Петровић за суплента веронауке у учитељској школи, Владимир Вилковски за привременог предметног учитеља; Сергије Буш за хонорарног наставника;

да немају квалификација: Вера Шарт, Софија Јарославскаја, Александра Шемјакина и Петар Рахоријев;

да Никола Марков покаже има ли факултет или само државни испит, а Виктор Петров да поднесе податке: кад је свршио Универзитет, шта му је струка, и колико је година стар; и да се молбе Серафима Купчевског, Марије Јелачкић и Марије Ваљанскаје упуте Школском Савету при Руском Посланству, да утврди тачност њихових навода и у недостатку недовољно веродостојних преписа докумената да тражи на увиђај оригинал.

V. Читају се реферати г. г. Петра Тише и Јевте Стефановића о рукопису *Нацртна Геометрија* од Давидовића и Димитријевића. Реферат г. Тише гласи:

Према писму од 10 априла ове год. СБр. 8, част ми је поднети Савету тражени реферат о рукопису: „Нацртна Геометрија за реалке, реалне гимназије и више занатске школе“, који су поднели г. г. Стев. Давидовић, професор, и Жив. Димитријевић, инжењер.

Као што се види и из наслова ове књиге, писци су наменили овај уџбеник двема врстама школа које се битно разликују и по циљевима и по методама.

Средња школа спрема теоретичара, а реалка на по се будуће техничаре, дакле посленике који ће планове градити и изводити, те настава за њих јесте и треба да буде на научној основи. Тако је то питање схватио и наш законодавац, јер је Нацртној Геометрији дао места у највишим разредима, када су ученици савладали већ основна начела Математике на научној основи, те им Нацртна Геометрија има да послужи — поред чисто техничких циљева — још и као допуна и илустрација чисте математике.

Занатска школа међутим спрема практичаре који ће умети планове читати и према њима радити по упутствима, а врло често и под контролом техничаревом, те је за њих довољна очигледна настава, а она је једина и могућна, пошто питомци тих школа доносе собом највише нижи течај средњих школа, где се математика предаје на основи очигледности.

Измирити ова два правца није могућно. И баш ту немогућност подухватили су се писци да изведу. Није никакво чудо што нису успели.

Поред све добре воље и темељне стручне спреме, писцима је труд пропао, а морао је пропасти, јер је основна замисао погрешна. Све напрезање да у уџбенику одрже метод очигледности, није помогло писцима, јер брзо превлађује у њему научни метод. То писци осећаји и сами, па губећи земљиште под собом, они граде мостове од ставова из стереометрије, те је услед тога уџбеник испао обимнији него што је било потребно.

Ако томе додамо трећи део рукописа, у коме су одељци из појединих примена на занате: столарски, каменорезачки, лимарски и котларски, имаћемо обим тачно двапут већи од обима потребног средњој школи, и ако није у уџбенику исцрпен сав средњошколски програм (изостављени су рогљеви, основи перспективе).

На основу свега изложеног потписаноме част је предложити Савету: да се рукопис врати писцима на прераду, те да за потребе средње школе израде уџбеник у који ће ући све градиво прописано програмом за реалку.

Том приликом ваљало би обратити писцима пажњу и на терминологију, која се местимице разликује од усвојене. Тако на пр. писци пишу: пројекциони место пројектни, *праг* место *продор, праса* месо *праг, производиља* место *водиља, воћица* место *изводница, одрубак* лесто *допуна, просторни угао* место *телесни угао*, и т. д. Има и неких скованих термина, као н. пр. одмак (ордината), изглед (вертикална пројекција), који нису срећно изабрани. За т. зв. главне линије (фронтале и хоризонтале) могли би се послужити термином из хрватских уџбеника *сутражнице,* који је скован по законима нашег језика.

Реферат г. Стефановића гласи:

Прегледао сам и проучио рукопис г. г. проф. Ст. Давидовића и инж. Ж. Димитријевића: „Нацртна Геометрија за реалке, реалне гимназије и више занатске школе".

Програм по моме мишљењу одговара потпуно програму за наставу Нацртне Геометрије у средњим школама и потребама виших занатских школа.

Рађен је врло пажљиво и распоређен врло логично цео материјал.

Нарочито имам да истакнем да су слике врло брижљиво пробране и необично јасно израђене.

Богат и леп избор задатака допринеће јаснијем поимању Нацртне Геометрије и створити вољу за проучавање и ономе који не сматра да му је Нацртна Геометрија преко потребна. Терминологија и нотација потпуно одговарају намени: да предмет буде што разумљивији и да буде код ђака омиљен. Излагање је логично, просто и приступачно за сваког.

Зато могу само најбоље препоручити ово дело као уџбеник за средње и више занатске школе.

Саслушавши, Савет одлучује да се умоли г. Милутин Миланковић, професор Универзитета, да као трећи референат прегледа и оцени овај рукопис, пошто се из прочитаних реферата не може добити тачно мишљење о вредности дела. Г. г. Типи и Стефановићу издати по 50 динара хонорара. Писци да положе накнадно 50 динара за хонорар г. Миланковићу.

VI. Д-р Милутин Копша чита свој реферат о књизи *Полне Болести,* од Д-р Војислава Михаиловића. Реферат гласи:

У смислу предњега захтева, прегледао сам књигу г. Д-р Војислава Михајловића „Полне Болести". Налазим да она представља несумњиво најбољу публикацију те врсте која је до сада на нашем језику угледала света, а и да се може убројавати у најбоље радове светске литературе на томе пољу. Аутор је умео да погоди границу преко које излагање једне научне дисциплине лајицима не сме прећи, ако се жели да изложено буде правилно схваћено и искоришћено: а то је управо најглавније код радова ове врсте.

Своју жељу изражену у предговору ове књижице: да у чистом и за народ лако разумљивом језику изнесе све оно што је за познавање и сузбијање полних болести од неопходне потребе, аутор је, може се с правом рећи, успео да оствари. Лајик, прочитав ову књижицу, добиће несумњиво импресију да су полне болести велико зло како за појединца тако и за породицу и народ, али зло које се да лако избећи и релативно лако уклонити (излечити), само ако му човек познаје суштину. А са овом га ова књижица упознаје. Ово ваља нарочито истаћи стога што већина публикација ове врсте дејствује на читаоца-лаика застрашивањем, представљајући полне болести као по готову неизлечиве, те у њему буде, у место трезвености и мирног расуђивања, душевни немир, страх, хипохондрију, убијајући веру у могућност успешног лечења и оздрављења.

Такав начин „просвећивања" у здравственим питањима даје негативне резултате, те је за највећу осуду. Г. Д-р Воји. Михајловић није пошао тим готово традиционалним путем, што је, може се рећи, највећа одлика његове књиге „Полне Болести". Разне научне дисциплине, а нарочито здравствене, чији је значај по друштво и државу првореден, могу се у народне масе унети трајно и успешно само рационалним просвећивањем, путем школа, кроз које по нашем закону има да прођу грађани обојега пола. Стога ће од ове књижице бити највише користи ако је пажљиво проуче нарочито наставници и наставнице свију школа, и настану да са њеном садржином упознаду своје старије ученике и ученице, за које имају уверења да према старости и умном развитку могу да схвате суштину и значај предмета.

На основи изложенога, мишљења сам да би требало што већи број примерака ове књиге откупити и разаслати свима школама за књижнице наставника и старијих ученика.

Усвајајући реферат, Савет је мишљења: да ову књигу треба откупити у што већем броју примерака, за наставничке и ђачке књижнице. Референту издати 100 динара хонорара.

VII. Читају се реферати г-ђе Драге Ђурић и г. Светислава Петровића о рукопису *Француска Граматика I део,* од г-це Љубице Минићеве. Реферат г-ђе Драге Ђурић гласи:

Част ми је доставити Просветном Савету да сам поново прегледала прерађени рукопис г-ђице Љубице Минићеве. Слажем се у свему са напоменама које је изнео г. Светислав Петровић, професор, тако да од своје стране не могу ништа више додати.

Стога сам мишљења да се ова граматика може употребити за ниже разреде као уџбеник, пошто г-ђица Љубица Минићева учини исправке према изложеним примедбама.

Реферат г. Петровића гласи:

Г-ђица Љубица Минић исправила је своју *Француску граматику* према напоменама г-ђе Ђурић и мојим, и, у том прерађеном издању, њена књига је добила у вредности.

Међутим, вршећи исправке, г-ђица Минић је направила и извесне нове грешке, које ће морати исправити пре но што своју књигу да у штампу. Тих грешака има нарочито у првих неколико листа њеног рукописа. Њена књига, већ у првој реченици којом почиње, има нетачну тврдњу да француски језик има 26 гласова (број *гласова* у француском је много већи; г-ђица Минић је хтела да каже *слова);* затим се ређају извесне друге грешке: сувишности (сувишно је, на пример, говорити на самом почетку књиге о дугим и кратким самогласницима у француском језику, кад на дужину гласа у целој књизи, ни при једној речи, није обраћена пажња; сувишно је, тако исто, говорити о отвореном и затвореном *е* кад није говорено о отвореном и затвореном изговору и других самогласника, и кад ни отвореност и затвореност гласа *е* није забележена ни код једне речи); нетачности у изговору (за носне гласове *an, on, in,* и т. д., забележено је, сасвим погрешно, да се изговарају као *ан, он, ен;* за речи *immigrant* и *imminent* забележено је, однекуд, да назализирају прво *i);* грешке у ортографији и језику је me reveille, la boutonniaire, волем, ставити у множини следеће речи; трема се ставља да би се означило да се два самогласника, који стоје један поред другога, сваки засебно чита); неметодичности (о множини члана говори се тек после множине именица, пошто је већ тражено од ученика да велики број именица *са чланом* мету у множину; уз извесна правила нема примера; за речи које се неправилно изговарају као *parasol, doigt, Monsieur, les boeufs,* није забележен изговор), граматичке нетачности (г-ђица Минић говори о 2. и 3. падежу у француском).

Инак, у прилог ових, и још неких напомена забележених у самоме тексту, — али које, у главном, остају ситне, и које ће, у осталом, г-ђица Минић исправити, — ја налазим да се њена књига може одобрити као уџбеник приватног издања, док не добијемо уџбенике за француски језик израђене с тананим педагошким смислом и дубоким разумевањем предмета.

Саслушавши, Савет је мишљења да би се могла одобрити употреба ове граматике, за уџбеник приватног издања, ако при штампању писац исправи грешке.

VIII. Г. Јеремија Живановић чита свој и г. Д-р Миливоја Јовановића реферат *о Читанкама за I и IV разред средњих школа,* од г. Милана Шевића. Реферат гласи:

Први утисак што га на пажљива читаоца чине *Читанке,* г. Шевића, то је да су рађене врло брзо. Њихов састављач познат је, иначе, са своје пажљивости, доследности и обазривости, и што и ове књиге не носе сва обележја његових ранијих радова, могло би се објаснити једино журбом да се књиге пусте у промет пре почетка школске године. Али се *Читанкама* због тога мора учинити подоста замерака.

Г. Шевић је у своје читанке унео не само раднике на забавној књижевности, већ и оне који су радили на поуци, па и на науци. Уношени су и старији писци, каткад и раније него би требало (Матија Ревковић у II разреду; Гундулић у III; неке Доситејеве ствари, које су пре за највише разреде средњих школа), а неки од добрих новијих писаца или никако нису унесени, или су заступљени сасвим недовољно. Докле се, на пр., Јован Грчић-Миленко налази у све четири књиге 17 пута (одмах после Змаја, од кога су 29 прилога), те би ученици могли помислити да је Грчић један од наших најбољих песника, Јанко је у све четири књиге поменут двапута (у првој га нема), и ако се у његовим делима лако могу наћи лепе кратке заокругљене целине; Л. К. Лазаревић находи се само на два места: у првој (врло кратко) и у четвртој читанци (не тако добар избор); Кипико, Кочић и Ћоровић само на једноме, исто тако и Домановић и Нушић *(Пешар Дабић,* који је и раније био у читанци г. Шевића), у чијим родољубивим комадима има доста грађе за читанку, а Милорад Митровић није никако унесен, ма да у омладинским и дечјим листовима (и у збирци у издању С. К. Задруге) има подоста његових радова врло подесних за читанке; нити је што узето од М.

Ускоковића и још од неких познатијих. На поменуте писце морамо се више осврнути, кад су уношени и поједини писци испод трећег реда.

Г. Шевић је узео и неке од најновијих писаца, поглавито оне који су оставили спомена о последњим ратовима.*)

И ту је избор могао да буде бољи. Пре свега, кад су већ уношени чланци из најновијих дана, од унесених било их је и лепших и бољих у радовима Ива Ћипика, у крфским *Српским Новинама* и њихову *Забавнику*. А кад су већ поменути С. Миленовић, Д. Филиповић и М. Видаковић, који су познати ужем кругу, није смео остати непоменут најбољи од млађих, рано преминули Прока Јовкић, који је најлепше прославио патриотски занос пред рат 1912 *(Књига борбе и живота)* и балкански рат, нити су смели остати незаступљени М. Јелић и Милутин Јовановић. Чудно ми је, најзад, и то да г. Шевић не узме ниједне басне од М. Вукасовића, кад су оне врло подесне за ученичку лектиру, штампане су у најбољим листовима *(С. К. Гласник, Дело,* и др.) и, у збирци, препоручене од Главног Просветног Савета.

Избор градива у читанци је, чешће, још важнији него избор писаца. У многим нашим средњим школама и данас је, на жалост, српски језик најдосаднији и најтежи предмет. Несумњиво је томе поглавито крив невешт, можда и недовољно спреман, наставник, који не уме да оживи свој предмет, већ га и даље предаје по некадашњем начину: *јелен, јелена, јелену*, и познате Сремчеве *„сиве краве"*. Али је један од крупнијих узрока и у недовољно симпатичним уџбеницима. И сама граматика не сме бити „суха", као што обично бива, а већ читанка мора ученика толико привлачити да редовно прочитава и што није на реду, у место, као што је било, да не прочитава ни оно што је задано.

Не бих рекао да су *Читанке* г. Шевића довољно привлачне за ученике, јер нису оволико занимљиве колико треба да буду занимљиве књиге ове врсте. У место да носе обележје одабране забаве, са поуком која се једва опажа, оне пре чине утисак поучне, понегде и научне књиге. Такве читанке могле би поднети у школама где су оне једина школска књига (н. пр. неке ниже стручне школе), у којој су чланци из свих наука што се ученицима тих школа предају, али у средњој школи мора да буде друкчије. Зашто је, на пр., било потребно да ученици II разреда имају у својој читанци готово целу нашу стару историју (с малим умецима, више од 50 страна у књизи од 107 страна текста), са само шест, већином краћих, народних песама? Или они из осталих разреда, такође готово половину своје читанке запремљену члановима из историје, земљописа и природних наука, кад ће то учити и на засебним часовима, и кад би те и такве чланке требало да читају и претресају с наставницима тих предмета?

Оволико уношење поучних чланака, чега је било и у ранијим издањима *Читанака* г. Шевићевих, сада је још незгодније, кад је на оскудну простору *(Читанке* су просечно по 7—9 штампаних табака) требало дати много више грађе из хрватске и словеначке књижевности. Ну о томе ће се рећи доцније.

Сем недовољно занимљивих, у *Читанкама* има и подоста тежих чланака, врло тешка стила за разреде којима су намењени. Помињем само један случај. На почетку читанке за III разред, за дете, дакле, које тек улази у тринаесту годину, у чланку *Вече и јуштро* (стр. 7) од Ђ. М. Станојевића, налази се и овакво место:

„Ако се код нас, на тврдој земљи, на континенту, угасито плаветнило далеких планина, као и ружичасти и љубичасти врхови даљих или ближих брегова, кад сунца нестане с хоризонта, и меша на особит начин са црвенкастим облацима, што плове по западном небу, са плаветнилом на зениту и са затворенијим бојама на истоку, — ипак најлепши утисак оставља залазак сунца, ипак се најлепше вечери виде на морској површини, где се сви разни прелази боја на небу огледају у морској води, те тиме целокупан утисак на човека постаје још већи, још величанственији".

А одмах на даљој страни, опет у чланку истога писца, налази се слична реченица од тринаест штампаних редова!

Тако је, даље, тешка, и за ученике I разреда неразумљива, Ракићева песма *Napuštena crkva* (I, стр. 98); тако је са стиховима Николе Петровића:

„Онамо, 'намо сабљи за стара
Његова ребра да тупим рез
По турским ребрим': да бједној раји
Њем истом с руку расјецам вез" (I, 99):

тешка је, у истој књизи, Шантићева песма „Хвала ти, Србијо лепа" (I, 108), а није, за ученике овога узраста, лака ни Војислављева *Јесен* (I, 27).

Из истог разлога није, на пр., требало унети у II књигу Војислављеву песму *Вече* (II, 11), ни чланак Sabor na Duvanjskom polju (II, 44), па ни Дучићеву песму *Житије* (II, 88), која ће остати ученицима сасвим неразумљива.

*) Погрешно би било мислити да се песма М. Бојића „На обалама Јадрана" (VI, 134) тиче последњег рата. Она је из 1913 године.

Сличнога има и у осталим књигама.

Сем чланака који су неподесни са тешкога стила, има их подоста које није требало унети стога што нису неке нарочите вредности ни књижевне ни педагошке. Такви су: *Звијезда преходница* (I, бр. 5), *Јесен* (I, стр. 27), *Neblagodarni sin* (I, 38), *Mojoj Zorki* (I, 47), *Моба* (I, 53), *Берба у Фрушкој Гори* (I, 54 — најмање је за I разред), *Комидба* (I, 54); *Постање гдјекојијех ствари* (II, стр.4), *Вече* (II, 11), *Браћа и сестра* (II, 23). *Protopor Nedeljko* (II, 92); *Jesi l' moje uranilo sunce?* (III, стр. 23), *Сан Деспоша Ђорђа у Хебу* (III, 107), *Бекри Мујо* (III, 120), *Пастир и Вук* (III, 131); *Кад је видео „Кнежевину Србију"* (IV, стр. 38), *Карактеристика српскога народа* (IV, 63), *Топола* (IV, 99), *Вовков* (IV, стр. 141), *Народњак* (IV, 148).

Читанке г. Шевића намењене су целој Краљевини („за средње школе у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца"), и по томе би се очекивала равномернија подела граће на поједине покрајинске књижевности. Овако како је, размера је неправична, нарочито у погледу на Словенце. Из њихове књижевности унесен је у I књигу само *један* прилог (укупно их је 135), у све друге само по два. Па и за ове прилоге била су потребна тумачења, јер крај све сличности у језику, ученик II разреда неће, на пр., моћи да разуме шта значи у песми *Slovenska Zemlja* овај стих:

„Oklepa vinskih gričev pas obzorje."

Тај прилог је, уопште, најтежи од свих, и боље је било унети га, рецимо, у читанку за IV разред, а не у читанку за II разред, у коме су деца сасвим ненавикнута на словеначки.

Независно од овога, у *Читанкама* је на много места било потребно тумачење и објашњење. Међутим, њих има само на два места: у II књизи уз причицу *Kako je postala krtica* (објашњена реч *прћија* и реч *кушњи*, уз коју није ни било потребно тумачење) и у IV књизи, уз говор Спире Грабића у *Народњаку*. Г. Шевић, свакако, намерно није давао објашњења и тумачења, остављајући то наставницима. Али, под претпоставком да ће ученици читати читанке и без наставника, није требало оставити непротумачене ређе речи, које су на ширем пространству нашега народа или недовољно познате или сасвим непознате. Морале се, да само неке наведем, протумачити ове речи:

У *I читанци*: себар (стр. 98,) офанзива (стр. 106), хорда, хрпте, хрид (стр. 108), утиље (111), димије (122), ковчали (122), хинорија (124);

у II: јектенија (32), сатници (45), кјеч, last (у словеначком, стр. 48), чешмина (98);

у III: škrke (12), šiljte (24), behar (25), сегај (2. п., стр. 71), дракун (71), градски мири (зидови, стр. 88), патрицијат (89), у фаху (89), проведитур (89), аметом (90), урота (95), комај (97), узгорац (123), пржина (125), ćutit' (у смислу осећати, 125), fabula (125), lic (128), ћаба (129);

у IV: крбла (25), хијерархија (117), конкретни (117), hvoja (120), воћков (141), кокадемон (144), грчко бројање (стр. 145), штрикле (145) и т. д.

Г. Шевић, судећи по неким појединостима, хоће што потпуније фонетику, стога, понегде, одступа од уобичајенога писања. Он, на пр., увек пише *једамиуш, одједамиуш* (IV, 14 и другде). Међутим, и тако није чисто фонетички. *Н* у изразу једанпут није исти звук који и у речи нога али није ни *м* (н. пр. у речи *мајка*). Држећи се чисте фонетике, не би онда у горњим случајевима требало писати ни *м* ни *н*, већ неки трећи знак. У свакоме случају боље је било оставити *н*. Зашто г. Шевић не пише *офца* м. овца, кад и ту *в* није чисто *в* већ звук налик на *ф*? Држећи се апсолутне фонетике, не бисмо смели писати ни *данга*, ни *дангуба*, јер је и ту *н* различито од гласа *н* у примеру *једанпуш*.

Г. Шевић пише састављено речи које чине један појам: *једанпуш, ујушру, устрану, поврх, ушо*, и др. С тим се слажем: језик је та два дела у тим нарочитим изразима тако везао, да их ни у писању не треба одвајати. Само је требало бити доследан, па свуда писати састављено, а не да се налазе примери: по неки, по који и понеки, покоји, и т. д.

Што се тиче интерпункције, она је у *Читанкама* г. Шевића граматичка. Против тога се у начелу не може имати ништа, тим пре што је за децу лакша, јер јој је лакше поставити правила него слободној логичкој интерпункцији. Ипак, г. Шевић одступа од једног уобичајеног правила: он не одваја узвике, као што то ми неки чинимо. Код њега је, н. пр., овако написано:

О помози, благослови (I, 3), — Ој голубе, там на крову (I, 14), — Ој додо, ој додоле (I, 51), — Давор' Шаро, давор' добро моје! (I, 93), — Е сад ја хоћу да зујица поси (II, 32) — Хеј млинару (I, 110) — О игра се, о скакуће (III, 10) — О Кајица, моје чедо драго (III, 29) — О Бога ти, ђаконова љубо (III, 113) — О ти бићем бесконачни (IV, 3) — Ој ви дани.... (IV, 10) — Ај ви ноћи; нисте ноћи (IV, 10) — Ој Дунаво, ој ти реко силна (IV, 19) — О мој синко, душо материна (IV, 41) — О како је жалелело (III, 48) — Ао Еро, тврда веро (IV, 65).... ah onamo (IV, 67) — Ој ви српски витезови (IV, 73) — Ој Чупићу, љута гујо (IV, 73) — Ао Луко, турска муко (IV, 73) и т. д.

У овоме се не бих могао сложити са г. Шевићем, јер сматрам да су и *о*, и *ој*, и *ај*, и *ао*, и др., узвици, стога се морају одвојити. Али макако узета ствар, мора се г. Шевићу за-

мерити што није остао доследан, јер, поред горњих примера, у његовим *Читанкама* има доста случајева где су узвици одвојени запетом:

О, колико ли тек добра доноси (I, 5) — Ох, пролеће никог с даром заборавит' (I, 15) — O, kako li porušeno (I, 15) — Jo, zašto li dvoru mome (I, 15) — Ох, ала сунце сија (I, 16), — О, глете дуге! (I, 17) — О! што га не би? (II, 106) — Ој, Максиме, чедо моје (II, 107) — Ој, имал' у теби, небо (III, 23) — Ах, ти стари превисоки (IV, 3) и т. д.

У погледу на интерпункцију још се у нечему не могу сложити са г. Шевићем. Он пише запету и онде где глагол пред њом не стоји у своме пуноме, правоме значењу, већ је у јакој вези са глаголом који ће доцније доћи, те управо тек с њиме чини целину (глаголи: бити, чинити се, изгледати, мислити, сматрати и т. сл.): „Pastrmčica se mučí, da ga proguta" (I, 18); — „i gleda (у смислу: труди се), da dođu uz vodu u manji potok" (I, 18); „а царев је син био намислио, да је испушта" (I, 37); — „па ти је некако драго, у оне зелене листиће..." (III, 10); — „учини се оку, као да у ваздуху види читаву шуму" (III, 12);" — „наш народ мисли, да је свакоме човеку суђено" (IV, 5); — „а кад већ мисли, да је близу" (III, 13); — „Ти се не даш, да те види" (IV, стр. 3); — „чини се, као да се успавао" (IV, 21); и т. д.

Па и у овоме нема доследности, јер има и супротних примера: „ста га молити и заклињати да похита" (III, 117) и др.

У народним песмама, узетим из Вукових збирака, г. Шевић оставља провинцијалне изразе и у *Читанци* за најниже разреде. Код њега се налази: тица, *ћи, ћер, мљезимица, млого, зламење* и др. (I, 29; II, 23; и на другим местима). Ја сматрам да је погрешно оставити такве облике у разредима који су већином још далеко од потпуне правилности у језику Исто је тако погрешно остати на Вукову ранијем правопису, па у песмама јужнога говора писати *ђ* и *ћ* онде где је и сам Вук доцније писао *дј* и *тј* нећеља м. *недјеља*, ће, м. *гдје* ћерати м. *тјерати*, ћед м. *дјед*, ћевојка м. *дјевојка*, и т. д., у многим примерима). Кад је сам Вук, у књигама доцнијега времена, прештампавајући своје радове из првих година, мењао „ћекоји" у *гдјекоји*, „ћетета" у *дјетета*, „поћераше" у *пошјераше*, и т. д., онда се и у читанкама имају да задрже само новији, правилнији облици (Види *Вука С. Караџића и Саве Текелије писма Плашону Аџанацковићу;* Беч, 1845 год.)

Г. Шевић не доноси свуда нишчев текст без измене. Негде је изменио правопис, негде интерпункцију, негде неправилни облик. Тога мора да буде у издањима за ученике, само, разуме се, и у томе се извесне међе не смеју прећи. У стиховима се не могу поneке грешке исправити, и зато је разумљиво што је остао неизмењен познати Војислављев стих: „Мутно је небо сво", ни стих Милете Јакшића: „Da na golој grani suhu korū dubi" (IV, 31). Исто тако не мари што су где-где остављени провинцијални облици код Бранка („мене", „тебе", м. *мени шеби*). Само је, у свакоме од тих случајева, требало у напоменици нагласити да се такви облици не употребљавају у правилноме књижевноме језику, а таквих напоменица нема ни на једноме месту. Али се, ни у ком случају, нису смели остављати погрешни облици у прозним саставима, као што су, н. пр.: „uvijeni u dugim gunjama" (IV, 25).

Како су брзо и недовољно пажљиво доследно састављане, исто су тако *Читанке* г. Шевићеве и штампане. Отуда су у њима не само многобројне штампарске грешке, већ и омашке друге врсте. Навешћу само неколико чланака, небираних нарочито.

На Стражилову (IV, 18, један одељак из Бранкова *Ђачког Расшанка*. Поред Бранкових облика: мене, менека (З. п.), стоји и књижевни облик *мени*, кога нема код Бранка и на томе месту („Ту ће мени земља бити лака"). Остављен је облик *млоги*, али се пише *х* („Још бих дуго"), и ако га Бранко тада није писао. Али се није смео Бранков стих „*Па јагоде па цвешће бери*" мењати у „Па јагоде и цветиће бери", јер му је тако изостављен један елеменат лепоте. А још се мање, без невоље, смео изоставити и цео стих: „*А по гори све ша липа пуспа*" (после стиха: „Како гора подигла се пуста").

Сличнога има и на другим местима у текстовима узетим из Бранка (Види, н. пр., IV, страна 19).

Вече (II, стр. 11). Не треба запета после „мирних" у 2. стиху 1. строфе; треба запета после 1. ст. 2. стр., кад су употребљене запете у 3. ст. исте строфе; у 2. стиху 3. строфе треба *свешлило* м. „светило"; у 1. стиху 4. стр. треба *по* везати са *кашшо* (кад је тако урађено у сличним случајевима); у 2. ст. исте строфе треба „позно дошавши с рада" одвојити запетама (кад је у 2. стр. „подвивши репину" одвојено).

Пера Сегединац (III, 111). Не треба тачка после IV у 3. реду увода; треба велико слово на почетку 2. стиха; непотребна је запета на крају 4. стиха; у 14. стиху треба *железо* м. „жељезо"; стих 15. треба одвојити запетама; у стиху 30. треба застењо м. „застењао"; на крају 38. стиха треба да стоји запета, а исто тако и на крају 52. стиха; у стиху 53., као и у 57., треба *нег'* м. „нег".

Црногорац к свемогућему Богу (IV, 1.). Г. Шевић се послужио Решетаровим издањем (С. К. Задруга), али је мењао и текст, и правопис, и интерпункцију, само не доследно.

Докле је, н. пр., у 4. и 5. строфи остало црногорско *ше* (који), у 7. и 10. стиху оно је замењено са *ши* („*Ти* си сјајност своју скрио"; „ти се не даш, да те види"); облик „занешено" исправљен је, „черте" замењене са *црте*, *х* је дометано; али је остало: „вообрази", „окејан", „весалах", „ћескота", „милионах", „у руке" (7. п.) и т. д.

Осшајше овдје (IV, 53). Одмах у првоме реду штампарска грешка („овје"); на крају другога стиха тачка са запетом, а на крају истога стиха у последњој строфи запета и пауза; у другој строфи „прадедова" м. *прадједова;* на крају 3 реда претпоследње строфе стоји знак узвика (!) м. две тачке.

Бранково коло (IV, 65) названо је *Srpsko kolo,* и ако се, на самоме почету кола, довикује:

Hrvaćane, ne od lane,
Od uvek si ti bez mane (13—14. стих).

Zapis (IV, 67). У првоме реду треба велико слово (gȏspode) и тај облик одвојити запетама. Код *чава* штампарском грешком изишло је *чова,* те ученик може стих протумачити: „Помени Оливера, који је био роб господе".

Jefimija (IV, 69). Завршни стих прве строфе: Manastiru (место с малим *м*) може ученика навести на мисао да је то Битољ; 2. стих 2. строфе треба одвојити запетом; у завршном реду 4. строфе не треба запета, а по г. Шевићу, потребна је запета у 1. реду 5. строфе.

И т. д. И т. д.

На завршетку, нешто о техничкој страни. Прво, *Читанке* су у меку повезу. Требало би да књиге које ученик најчешће употребљава буду у тврду повезу. Друго, нису сва слова подесна, нити су у погледу на то задовољена Правила о штампању уџбеника. Правила траже крупнија слова (боргис само за напомене), а код г. Шевића, и ако и понеки гармондски текстови нису лаки за ученичке очи (парочито латиница), има петита већ у I књизи (стр. 88, 93, 94, 120, 321), а у IV књизи чланци штампани петитом заузимају $^1/_3$ књиге.

После свега што је речено, ја не могу препоручити *Читанака* г. Шевићевих за сталан већ само за привремен уџбеник приватнога издања.

Саслушавши, Савет је мишљења да ове *Читанке* могу остати у привременој употреби, као уџбеници приватног издања, но жели да се што пре добије сталан уџбеник. Референтима издати по 100 динара хонорара.

IX. Прочитана је представка г. г. Љуб. Протића и Влад. Стојановића да им се одреди и изда процењат за ново државно издање њихове *Читанке.*

Савет одлучује да председник г. Лазар Кнежевић прибави од Државне Штампарије извештај у колико је примерака штампано ново издање и када.

Овим је састанак завршен.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александра од 14 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

на Универзишешу у Београду

за асистента за Класичну Филологију у филозофском факултету, у рангу суплента средње школе, Др. Милан Будимир, суплент Сарајевске гимназије.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александра од 5 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у IV београдској гимназији:

за професора, Максим Трифковић, професор у пензији;

у гимназији у Шапцу:

за професора, Др. Стеван Јантолек, професор II београдске мушке гимназије, по службеној потреби;

у гимназији у Крушевцу:

за суплente: Станко Прља, писар на Универзитету у Београду, дипломирани филозоф, и Надежда Прља, дипломирани филозоф;

у гимназији у Новом Пазару:

за суплента, Полексија Лонгиновић, помоћника исте школе;

у гимназији у Смедереву:

за професора, Мирослава Димитријевић, професор крагујевачке женске учитељске школе, по молби;

у гимназији у Новом Саду:

за професора по чл. 1, 4 и 6 Уредбе о регулисању положаја наставницима ратом ометеним у полагању државног испита: Стеван Маргетић, с годишњом платом од 3600 динара; Др. Никола Продановић, Др. Марко Малетић, Гавра С. Травањ и Велимир Стефановић, с годишњом платом по 3000 динара, — суплenti исте школе;

у гимназији у Великом Бечкереку:

за професора веронауке у одељењу с мађарским наставним језиком, Фрања Енгел, хонорарна наставник исте школе;

за професора вештина по чл. 77 закона о средњим школама, Светозар Барајевац, учитељ исте школе, и

у гимназији у Сенти:

за професора вештина по чл. 77 закона о средњим школама, Лајош Харшањи, професор исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 16 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у гимназији у Пећи:

за суплента под уговором, Никита Силников, бивши наставник гимназије у Москви.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 21 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у гимназији у Охриду:

за директора и професора, Ђорђе Паунковић, професор гимназије у Шапцу, по службеној потреби, и

у женској гимназији у Нишу:

за професора под уговором, са годишњом платом од 2400 динара, Иван Ив. Сергијевић, бивши директор и професор гимназије у Русији.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 25 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у гимназији у Куманову:

за професора под уговором, с годишњом платом од 2400 динара, Никола Марков, професор руске гимназије;

у гимназији у Охриду:

за суплента под уговором, Никола Ј. Јефремов, бивши наставник гимназије у Русији.

у гимназији у Велесу:

за суплента под уговором, Владимир Зозуновић, бивши наставник гимназије у Русији;

у гимназији у Кавадару:

за суплента под уговором, Василије Благонадеждин, бивши наставник гимназије у Русији, и

у гимназији у Алексинцу:

за суплента под уговором, Сергије Федоровски, бивши наставник гимназије у Русији.

УКАЗИ СТАВЉЕНИ ВАН СНАГЕ

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се стави ван снаге Указ од 9 новембра 1920 године, у колико се односи на постављење Хенрика Хелда за суплента гимназије у Великом Бечкереку.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се стави ван снаге Указ од 20 новембра 1920 године, у колико се односи на постављење Мије Патала за суплента Новосадске Више Трговачке Школе.

ОСТАВКЕ

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 14 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се Стевану Катони, професору гимназије у Сенти, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 16 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се Др. Драгомиру Иконићу, професору гимназије у Беранима, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у реалци у Београду:

за привремену учитељицу вештина, Зорку Петровићеву, хонорарну наставницу исте школе, — СНБр. 2309 од 19-II-1921 год.

у гимназији у Велесу:

за привременог предметног учитеља, Војислава Павловића, хонорарног наставника исте школе, — СНБр. 3352 од 9-III-1921 год.

у гимназији у Ваљеву:

за хонорарног вероучитеља, са хонораром од 7 динара од одржаног часа, Јанићија Славковића, војног свештеника, — СНБр. 3870 од 18-III-1921 год.

за привременог предметног учитеља, Константина Перића, пређашњег наставника, — СНБр. 2274 од 19-II-1921 год.

у гимназији у Гњилану:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1000 динара, Др. Рова Сомнека, лекара из Гњилана, — СНБр. 3369 од 9-III-1921 год.

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Косту Николића, школског надзорника, — СНБр. 3080 од 7-III-1921 год.

у гимназији у Горњем Милановцу:

за привременог предметног учитеља, Др. Анге Рајо Мишура, професора из Сплита, — СНБ. 4124 од 21-III-1921 год.

за хонорарне наставнике, с хонораром по 7 динара од одржаног часа, Драгутина Зисића, управитеља основне школе, и Владимира Смиљанића, учитеља основне школе, — СНБр. 2523 од 26-II 1921 год.

у гимназији у Зајечару:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Виљема Оненховског, руског артиљериског пуковника, — СНБр. 19883 од 17-III-1921 год.

за привременог предметног учитеља, Живојина Л. Ђорђевића, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 2856 од I-III 1921 год.

у гимназији у Јагодини:

за привременог предметног учитеља, Ивана Пулевића, студента технике, — СНБр. 3843 од 17 III-1921 год.

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Алфреда Рехака, руског капелника, — СНБр. 2327 од 19-II-1921 год.

за привременог предметног учитеља, Евгенија Соловјева, бив. наставника у Русији, — СНБр. 2317 од 22-II-1921 год.

у гимназији у Косовској Митровици:

за привременог предметног учитеља, Петра Миловидова, бившег наставника из Русије, — СНБр. 3619 од 17-III-1921 год.

у гимназији у Крушевцу:

за хонорарног наставника музике, с годишњим хонораром од 1440 динара, Александра Гејриха, — СНБр. 3614 од 17-III-1921 год.

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Михајла Бађабасна, руског генерал-мајора, — СНБр. 2333 од 21-II-1921 год.

за хонорарног наставника веронауке, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Милана Нешића, свештеника, — СНБр. 2785 од 28-II-1921 год.

у женској гимназији у Нишу:

за привремену предметну учитељицу, Загорку Стаменковићеву, привремену учитељицу гимназије у Тетову, по молби, — СНБр. 3738 од 18-III-1921 год.

у гимназији у Охриду:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Сергија Буша, хонорарног наставника гимназије у Битољу, по службеној потреби, — СНБр. 3407 од 11-III-1921.

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 7 динара од одржаног часа, Николу Аврамовића, учитеља у Охриду, — СНБр. 3227 од 7 III-1921 год.

у гимназији у Прилепу:

за привременог учитеља вештина, Митрофана Косенка, хонорарног наставника исте школе, — СНБр. 4147 од 23-III-1921 год.

за хонорарног наставника веронауке, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Милорада Швабића, учитеља основне школе, —СНБр. 3364 од 9-III-1921 год

у гимназији у Призрену:

— за учитељицу вештина, Славку Кимпановићеву, хонорарну наставницу исте школе, — СНБр. 4050 од 21-III-1921 год.

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Александра Калникова, бив. наставника у Русији, — СНБр. 2322 од 22-II-1921 год.

у гимназији у Прокупљу:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Станислава Ивашкевића, пређашњег наставника у Русији, — СНБр. 2773 од 20-III-1921 год.

за привремену предметну учитељицу, Марију Ђаченко, — СНБр. 238 од 22-II-1921. год.

за привремену предметну учитељицу, Добринку Митрашиновићеву, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 2858 од 9-III-1921 год.

за хонорарног наставника веронауке, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Михаила Пелеха, пароха, — СНБр. 2945 од 3-III-1921 год.

у гимназији у Пећи:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Павла Никољског, студента филозофије из Русије, — СНБр. 3062 од 19-III-1921 год.

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Тодора Гребеникова, руског пуковника, — СНБр. 2015 од 18-II-1921 год.

у гимназији у Свилајнцу:

за хонорарног наставника, с хонораром од 5 динара од одржаног часа, Михајла Павловића, — СНБр. 3569 од 12-III-1921 год.

за привременог предметног учитеља, Александра Д. Лазаревића, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 3379 од 12-III-1921 год.

у гимназији у Ћуприји:

за привремену учитељицу вештина, Евгенију Долгову, пређашњу наставницу у Русији, — СНБр. 2775 од 19-III-1921 год.

за привремену предметну учитељицу, Лидију Плешко, бившу наставницу у Русији, — СНБр. 2686 од 26-II-1921 год.

за хонорарног наставника, Стевана Чутурила, школског надзорника у пенсији, с додатком на скупоћу указног чиновника према величини његове пенсије, — СНБр. 2160 од 18-II-1921 год.

у гимназији у Шапцу:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Трифуна Левашева, студента уметничке академије у Петрограду, — СНБр. 3618 од 13 III-1921 год.

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Василија Јефремовића-Кузенка, бившег руског наставника, — СНБр. 2497 од 26-II-1921 год.

за хонорарну наставницу, с годишњим хонораром од 1440 динара, Јулију Дим. Сљоскину, бившу наставницу у Русији, — СНБр. 2960 од 2-III-1921.

у гимназији у Пироту:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1200 динара, Десанку Ђ. Кирић-Петровић, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 1421 од 26-II-1021 год

у гимназији у Петровцу:

за хонорарног наставника, с хонораром од 5 динара од одржаног часа, Фрању Жица, учитеља основне школе, — СНБр. 2246 од 2-III-1921.

у гимназији у Шапцу:

за привременог предметног учитеља, Владимира Вилковског, бившег наставника у Русији, — СНБр. 1500 од 1-IV-1921 год.

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Алојза Соколовског, бившег наставника ужичке гимназије, — СНБр. 3111 од 7-III-1921 год.

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Милосава Кастратовића, школског надзорника, Наталију Митровићеву, учитељицу и Јована Војиновића, ђака, — СНБр. 2126 од 17-II-1921 год.

у гимназији у Ћевћелији:

за привременог учитеља вештина, Јосифа Петауреа, бившег наставника у Штују, — СНБр. 2781 од 28-II-1921 год.

у II београдској женској гимназији:

за предметну учитељицу, с годишњом платом од 3180 динара, Даринку Николић, разредну учитељицу у пенсији, — СНБр. 1493 од 17-II-1921 год.

у гимназији у Новом Пазару:

за хонорарног наставника, с хонораром од 5 динара од одржаног часа, Егида И. Коделе, активног пешадијског поручника, — СНБр. 2206 од 18-II-1921 год.

у II београдској мушкој гимназији:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Евгенија Ишевског, бившег хонорарног наставника.

у гимназији у Приштини:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Петра Трбојевића, војног свештеника и Јевту Крљевића, школског надзорника, — СНБр. 2696 од 26-II-1921 г.

у гимназији у Битољу:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Сергија Буша, — СНБр. 1494 од 17-II-1921 год.

у гимназији у Ћевћелији:

за хонорарног наставника, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Косту Јанчића, економа, — СНБр. 2110 од 17-II-1921 год.

у гимназији у Кавадару:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1200 динара, Ђурђа Петровића студента технике, — СНБр. 2337 од 22-II-1921 год.

у гимназији у Пожаревцу:

за школског лекара, с годишњом платом од 2000 динара, Д-р Станоја Миливојевића, лекара окружне болнице у Пожаревцу, — СНБр. 2452 од 25-II-1921 год.

у мушкој гимназији у Нишу:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Милана Петровића, бив. наставника у Русији, — СНБр. 1989 од 21-II-1921 год.

у гимназији на Цетињу:

за школског лекара, с годишњом платом од 1200 динара, Д-р Нешка Радовића, лекара са Цетиња, — СНБр. 3025 од 4-III-1921 год.

у гимназији у Чачку:

за привременог предметног учитеља, Драгољуба К. Поповића, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 2916 од 3-III-1921 год.

у гимназији у Никшићу:

за хонорарне наставнике, с хонораром по 7 динара од одржаног часа, Мирка Гломазића и Атанасија Вељовића, учитеље основних школа, — СНБр. 2036 од 16-II-1921 год.

за школског лекара, с годишњом платом од 1500 динара, Д-р Владимира Шобајића, лекара, — СНБр. 2036 од 16-II-1921 год.

у гимназији у Тешову:

за хонорарне наставнике, с хонораром од 7 динара од одржаног часа, Јована Кирића, Манојла Илића и Симу Симића, учитеље, — СНБр. 2286 од 19-II-1921 год.

за привременог предметног учитеља, Филина Шћепанова, бившег руског наставника, — — СНБр. 2958 од 3 III-1921 год.

у гимназији у Подгорици:

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Новицу Шаулића, секретара великог суда у Подгорици, — СНБр. 2584 од 25-II-1921 год.

у I београдској мушкој гимназији:

за хонорарне наставнике веронауке, с хонораром по 7 динара од одржаног часа, Душана Васића, ђакона и Нићифора Јанковића, свештеника, — СНБ. 2423 од 21-II-1921 год.

у гимназији у Беранима:

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Драга Драговића, окружног економа, — СНБр. 2860 од 27-II-1921 год.

у реалци у Вршцу:

за хонорарног наставника, с годишњим хонораром од 1440 динара, Марију Јаралову, бившу наставницу, — СНБр. 2964 од 3-III-1921 год.

за хонорарног наставника хигијене, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Јована Стојановића, лекара, — СНБр. 3347 од 3-III-1921 год.

у гимназији у Великом Бечкереку:

за школског лекара, с годишњим хонораром од 1000 динара, Д-р Јована Кузинга, лекара, — СНБр. 3347 од 3-III-1921 год.

за привременог предметног учитеља Александра Перића, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 4268 од 25-III 1921 год.

за хонорарног наставника, с хонораром од 10 динара од одржаног часа, Миливоја Филиповића, инжењера, — СНБр. 4265 од 25-III-1921 год.

у Вишој Трговачкој Школи у Сомбору:

за привременог предметног учитеља, Др. Александра Кароши, професора гимназије у Темишвару, — СНБр. 3034 од 7-III-1921 године.

РАЗРЕШЕЊА.

Господин Министар Просвете претписом својим разрешио је од наставничке дужности:

Карла Адалића, привременог учитеља вештина у реалци у Лесковцу, — СНБр. 3439 од 12-III-1921 год.

Др. Михајла Ијатницког, школског лекара гимназије у Велесу, — СНБр. 2536 од 23-III-1921 год.

Ђорђа Киселиновића, хонорарног наставника гимназије у Охриду, — СНБр. 3223 од 21-III-1921 год.

Радишу Б. Митровића, привременог предметног учитеља гимназије у Шапцу, — СНБр. 3862 од 18-III-1921 год.

Татјану Чернову, хонорарну наставницу гимназије у Прокупљу, — СНБр. 3983 од 19-III-1921 год.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете уважио је оставку на државну службу:

Драгињи Којновића, привременој предметној учитељици у женској гимназији у Новом Саду, — СНБр. 1872 од 11-II-1921 год.

Евгену Миклошу, привременом учитељу вештина гимназије у Суботици, — СНБр. 4081 од 25-III-1921 год.

Милици Бошковићки, привременој учитељици вештина женске гимназије у Нишу, — СНБр. 3931 од 18-III-1921 год.

Николи Дабегићу, привременом предметном учитељу гимназије у Беранима, — СНБр. 4018 од 21-III-1921 год.

Ивану Чучуковићу, предметном учитељу гимназије у Србобрану, — СНБр. 3648 од 14-III-1921 год.

Ани Масаљскаја-Лисов, хонорарној наставници гимназије у Косовској Митровици, — СНБр. 3576 од 15-III 1921 год.

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 23 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

за обласног инспектора Вардарске Области у рангу директора гимназије I класе, Драгомир Обрадовић, начелник за средњу наставу у Министарству Просвете.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 14 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у учитељској школи у Скопљу:

за суплента под уговором, Димитрије Петровић-Шатуленко, наставник гимназије у Русији, са годишњом платом од 1800 динара.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у учитељској школи на Даниловом Граду:

за суплента под уговором, Алексије Ивановић-Лебедев, наставник из Русије, са годишњом платом од 1800 динара.

у женској учитељској школи у Београду:

за учитељице вештина по чл. 17 Уредбе: Марија О. Петковићева и Катарина Миловановићева, учитељице вештина исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 1 децембра 1920 године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су.

у мушкој учитељској школи у Сомбору:

за професоре по чл. 77 закона о средњим школама: Павле Терзин, управитељ исте школе и Стеван Ловић, професор исте школе;

за професора са платом предметног учитеља: Коста Стојачић, Душан Темерница и Никола Лелетић, професори исте школе;

за суплента, Ненад Барачки, суплент-катихета исте школе.

у женској учитељској школи у Сомбору:

за професора по чл. 72 закона о средњим школама, Стеван Стратимировић, професор-катихета исте школе;

за професоре по чл. 77 закона о средњим школама: Светозар Дамњановић, Божидар Борђошки, професори исте школе, и Видосава Летићева, наставница исте школе;

за професора вештина по чл. 77 закона о средњим школама, Драгутин Влажек, наставник вештина исте школе;

за професоре са платом предметних учитеља: Олга Дракулићева и Катица Вукићевићка-Михаиловић, наставнице исте школе.

АКАДЕМИК БОГДАН ПОПОВИЋ [1])

Господо,

Да је дужина века у Срба већа, дуже би, вероватно, живели и српски академици. Да је те среће, сада би, сем нас овде сакупљених који се радујемо уласку Г. Богдана Поповића у нашу дружину, било још неколико академика, чија би радост била још и већа, будући су и они стручно обделавали исте науке које и он. Њега би са овога мога места добродошлицом поздравио или Стојан Новаковић, међ досадашњим академицима најстарији професор књижевности, по чијем је предлогу нови наш друг изабран за члана Академије; или некадашњи професор књижевности Светислав Вуловић, који га је први још у гимназији у овој науци упућивао; или некадашњи професор књижевности Пера Ђорђевић, који је писао књиге о теорији књижевности и сам покушавао да решава и питање о реду речи у реченицама, о чему нам је нови академик мало час своју учену расправу саопштио; или би то био некадашњи професор књижевности Андра Николић, који је са данашњим нашим другом имао и крвнога и великога духовнога сродства.

Сви разреди Академије губили су пре времена повише својих чланова; али се ево данас најјаче истичу велики губитци академика који су били претече Г. Богдана Поповића на пољу теорије и историје књижевности и књижевне критике. На срећу Академије, он у њу уноси обилате накнаде, и у погледу знања и укуса, и разноврсности и успеха.

Расправа коју нам је он сада у изводу приказао и у којој решава проблем о положају придева спрам именица, израђена је тако научно да ће она бити запажена и од страних стручњака, јер јако унапређује решење данога проблема, не само са лингвистичне већ и са теориско-књижевне стране. Ово смем рећи, и ако сам нестручан, зато што нам је Г. Богдан Поповић, отпочев и за нас целисходни обичај да се приступна академска расправа прикаже Академији пре но на свечаном скупу, саопштио ову у целини у присуству наших стручњака, а добрим удесом и

[1]) Говор Председника Академије за пријем академика Г. Богдана Поповића, на свечаном скупу Академије 31 марта 1921.

у присуству једнога странога лигвисте надлежнога специјално за француски језик, из кога се у расправи највише примера наводи.

Расправа Г. Богдана Поповића је, као што смо сви запазили, препуна стручних појединости. Из њих је изведено неколико закључака, општих начела од филолошко-литерарнога значаја. Међ резултатима ширега опсега, истиче се један врло интересантан, а то је ауторово тврђење да се напредни кораци у развићу књижевнога језика подударају са фазама у задобијању јавних слобода и подизању народнога благостања. Тако су, на пример, сви редови француског народа после Велике Револуције, задобивши већа права, лепше говорили но пре Револуције. Слобода доноси, дакле, свету више духовне ведрине, више лепоте у опште, па и у начину изражавања мисли. Слобода и благостање дају народу могућности да потпуније задовољава и своје афективне потребе, које он има и осећа и када је у историјски примитивноме и у социјално бедноме стању.

Ова студија Г. Б. Поповића није дакле сувопарно граматичка, како по називу изгледа, већ има у њој погледа од општијега значаја. Она је резултат дугогодишњих истраживања потребних докумената по свима светским књижевностима из свију времена. У њој има цитата почев од Аристотела, па до једних ономадашњих београдских новина. Примери се наводе не само из узоритих дела лепе књижевности, већ и из обичнога говорнога језика, а за мене је пријатно изненађење када чух и наводе из палеонтолошких и биолошких књига које је он, види се, доспео такође прочитати. Ради израде ове студије аутор је читао оригинале грчке, латинске, шпанске, француске, талијанске, немачке. Већ само овом једном расправом, и ако врло специјалнога питања, Г. Поповић је показао да је он очевидно велики, филолошки спреман полиглот, и најбољи у нас познавалац целе стране књижевности.

Он је, као што се то многима десило, почео са писањем реценсија о позоришним комадима. Али је брзо прешао и на друга књижевна поља. Израдио је књижевну слику *Бомарше*, расправе *О савременом роману* и *О алегорично-сатиричној приповетци* (поводом Радоја Домановића), *О великим песницима* (поводом Змаја Јована Јовановића); и више расправа из теорије књижевности, на пример: *О начелу хармоније* (поводом *Гордане* Лазе Костића), *О васпитању укуса, О задацима књижевних листова, О уметности, О методи реда по ред, и реч по реч.*

У књижевним критикама он се не задовоља, као што се обично чини, да изложи садржину списа и даде сумарну оцену о њему, већ увек тражи да објасни зашто је шта у коме спису лепо. Правила реда и хармоније, и друге услове лепоте, он нам ретко кад излаже само по себи, апстрактно, већ скоро увек на примерима у којима та правила тако рећи живе. Када мора да наводи лоше примере, који, на жалост,

свуда изобилују, он то не чини са уобичајеном злурадошћу ситних критичара, већ са добром вољом доброг учитеља који погрешке исправља, са жељом да се поправе и предупреде.

И ако се може познати који су главни француски учитељи Г. Богдана Поповића, неће се моћи рећи да је он слепи присталица које било школе, које било нетолерантне доктрине. У ширинама његова духа има места за све што је ма са кога узрока лепо.

Све његове књижевне критике и друге расправе написане су тако брижљиво и са таквим стилом да се с правом и оне могу уврстити у дела лепе књижевности. Она се тако и сматрају. Њих чита цео наш свет који воли лепе написе да чита.

Г. Б. Поповић је познат поглавито са својих радова на теорији књижевности и критици; он се у нас с тога обично увршћује у књижевне критичаре. Али се он у својим списима нарочито истакао и као естетичар, и то не само у питањима лепоте у књижевности, већ и у сликарству, вајарству и музици. Он се бави и теоријом уметности и оценом појединих дела сликарства и скулптуре, и то са таквим успехом да је постао у нас најпризнатији судија за те уметности. По својим радовима, дакле, Г. Поповић је могао бити како члан Академије Филозофских Наука, тако и члан Академије Уметности. Али су га они који су га за нашег друга препоручили, предложили за Академију Уметности, с тога што је „за развитак те Академије врло потребно да, поред уметника који стварају, буду у њој заступљени и теоретичари уметности". Верујући као и он да је „уметност оправдана потреба духа људског", да је она „једна од најважнијих, највиших и најлепших грана људске просвете и непресушан извор високог и великог уживања", Академија је вољна да од сада активније суделује у мерама које се буду предузимале за унапређење уметности у нашој земљи. Она се нада да ће се државне мере за васпитање естетичког укуса од сада смишљено предузимати, јер је у Министарству Просвете установљен нарочити Уметнички Одсек, коме Академија жели успеха; а већ и по своме закону ставља му се на расположење.

Г. Б. Поповић и својим радом на Универзитету вршио је и врши необично велики утицај на студенте књижевности, учећи их и најмањим, а толико разноврсним елементима који се морају створити па да књижевна творевина буде лепа; указивајући им и врлине и мане тих творевина; упућујући их да што више читају дела лепе књижевности у свима страним литературама. И, у многоме, његова заслуга је што се од ове две-три деценије у нас књижевни укус и књижевни језик приметно усавршавају. Тај напредни утицај он врши и преко, на срећу већ далеко знаног *Српског Књижевног Гласника*, коме је он био уредник било директор од самога почетка.

Његове заслуге има не само у томе што се сада у нас лепше

пише, већ и у томе што имамо приличан број добрих млађих књижевних критичара; а ови га признају за свога учитеља. Међу овима је један од првих и најистакнутијих био Јован Скерлић, који беше брзо високо узлетео, а чији се живот, на жалост и српске књижевности и Академије, страховито брзо угасио.

Ја ћу бити слободан да споменем још једно средство које је Г. Богдана Поповића добро послужило у његовоме раду на ширењу правилних појмова о лепој књижевности и другим уметностима. То су његови говори и разговори о тим предметима. У приватним козеријама он је, рекао бих, најрадије слушан, јер је добар говорник, дијалектичар и полемичар. Тада он није ћутљив, ни сувише закопчан, већ своје мишљење радо и лако исказује; те су тако они који имају прилике да га слушају имали задовољство и приватно дознавати врло многе лепе и правилне и поучне мисли. Његове „усмене књижевне критике" можда су каткад одлучније — као што обично бива — но наштампане, али су увек добронамерне и лојалне. Г. Богдан Поповић није личан, не ужива у рушењу стечених репутација, већ и личне случајеве уздиже на висину једне теме, чак и проблема. Слушајући са задовољством и коришћу њега и његове сабеседнике, више пута сам зажалио што наши интелектуалци немају редовних интимних скупова, као што их они на западу држе под разним именима и поводима.

И својим списима, и универзитетским и јавним предавањима, па и говорима у ограниченоме кругу слушача, Г. Б. Поповић је учинио, мислим, да ће се његовим именом обележити најновија, важна станица на путу српске књижевности. Главни пут наставља је водити правије и успешније; а уз њега се прокрчише нове стазе ка новим сферама уметности. Специјално у књижевној критици, Г. Поповић се може сматрати као реформатор, а у естетичној као иницијатор.

До његове појаве опажали су се још таласићи негда у нас једине, класичне, али прилично суве немачке књижевне критике, коју је Светислав Вуловић покушавао да освежи живосним духом својим и Бернеовим.

Допирали су још и довољно јаки таласи из великог рускога мора, које беху силно усколебали знаменити руски мислиоци, руски „нови људи", на које су нас упућивали наши „нови људи" Живојин Жујовић и Светозар Марковић, и којима се одушевљавала српијанска ђачка омладина мога нараштаја. Наши узори књижевних критичара били су: дубокомислени и слободоумни књижевник и филозоф Добролубов, страсни и лепоречиви Билински, гласовити популаризатор свију нових наука Писарев. Изнад њих свију лебдела нам је слика Чернишевског, који нам је био толико мио и драг да смо за његово избављење из Сибира и овде из Београда били предузели неке кораке, а један се од нас беше чак и у Сибир упутио ради тога. Чаробан утицај на нашу омладину имали су онда они руски

мислиоци, књижевници, песници и научници који су били пуни срца и осећања за страдајући народ, и своју душу и живот давали за његово просвећење и ослобођење.

На ставама пресушујућег немачкога класицизма и још доста валовитога рускога „нихилизма", јави се нова притока која ће убрзо да целоме току даде нов правац. Та нова притока дошла нам је са латинскога запада, из Француске, чији се језик израђује двеститну векова, а чија се умна цивилизација развија самостално и непрекидно више од десет векова, те је, дакле, најстарија у Европи, а несумњиво у многом погледу и најнапреднија. Њени први добро школовани представници у нас нису борбени, нису се хватали у коштац са нашим класичарима и реалистама, већ су врло мирно и мудро разлагали своја начела, излагали своју науку и примењивали је на српске књижевне прилике. Били су тактични, и успели су.

Тако је успео наш данашњи академик. Успео је да постане поглавар нове школе књижевника, која ево поправља наш књижевни језик, марљиво обделава и усавршава све гране књижевности, и књижевну критику подиже на висок степен.

Али, како нема поглавара без опозиционара, ни „новога" без још „новијега", то се ево сад „побунио" читав круг „младих" и „нових" против „старих", „застарелих" и „реакционарних".

„Нама су већ и сувише досадили сви наши стари — пишу „млади" у једном своме књижевном листу, заборављајући да ће и они остарити — досадила нам празна имена која остају као имена и ништа више."

Али овако спокојно не можемо примити и следеће њихове изјаве: „Нама са југо-истока, нама са ћирилицом, дотужала је програмска књижевност и тенденција, која је постала већ и сувише непотребна и досадна, да не речем потпуно баналнa". Па и рекоше то речима: „Ми патимо од досаднога национализма".

Е, ту сад ми стари морамо ударити у „револт", да се послужим речју којом се они тако радо служе. Ми стари нигда нисмо били шовинисте: волели смо — осећајући се увек верним синовима своје Отаџбине — осећати и све веће духовне и моралне узајамности са напредним човечанством. Има нас и са душама које, као оно душа нежнога поете Сили Придома, гледајући у звездано небо с планетама и у светлуцаве измаглице Кумове Сламе, осећају и замишљају неке своје танке и тајанствене везе са целом васионом. Ми можемо маштати и о Свечовеку на земљи, али докле се на њој не оствари Друштво Народа са Слободом и Једнакошћу свију народа, докле се на нашем континенту не организују Сједињене Европске Државе, докле у Европи буде наших душмана који се своје националности не одричу, а нашу би хтели себи да потчине, дотле ћемо ми, — срећни од љубави спрам Домовине, — учити и Омладину и домољубљу и човекољубљу.

Ми смо уверени да огромној већини млађег нараштаја такав „национализам“ није ни досадан ни баналан, и да ће се она и даље радо занимати и васпитавати књижевношћу и са националном тенденцијом, као и са лепом књижевношћу у опште. Ми се надамо да ће подмладак наших књижевника и даље руководити његов професор који је ово написао: „Што год се ради, ради се и треба да се ради само за то да се однегује самостална производња, — књижевност и уметност на *националној* основи.“ Само она броји. Само је она „биљка с кореном у земљи, која може цветати и уродити плодом; све остало је голо подражавање, подражавање без унутрашње потребе и прераде, то јест неистина, туђе осећање без унутрашњег одјека — дрвено звоно, мртва маска, таште брбљање“.

Нека би о овим речима чешће поразмислили и стари и млади, нарочито онај малени број којима се оне сада можда нешто неће допасти.

Ту скоро Г. Б. Поповић изненадио нас је и забринуо вешћу да он више неће бити „дадиља новог нараштаја“. Изненадио нас је, јер је он сам о себи недавно с правом рекао да је професор, и да је то био „и пре но што је службено постао професором“. Не, поштовани Г. колега, ви нећете моћи свој природни позив нигда напустити. Од давнашњега пријатеља и вашега и школског, који професуру није напуштао ни када је службено престајао бити професором, примите уверење да нема лепшег позива од нашега наставничкога, било да га вршимо директно, предавањима у школи, било преко књига и књижевних листова. Радити на интелектуалноме развићу омладине; отварати јој велике, недогледне хоризонте Науке и Уметности, уливати јој љубав ка Истини, Лепоти и Човечности; спремати своје ученике за раденике и сараднике; постати тако друг својих млађих, а кашто и друг подмлатка тога свога подмлатка, улазити у старост, а са радом бити скоро на равној нози са младим снагама — то све чини особену радост нашем срцу и стални подстрек нашем духу, јер нам то даје уверење да на тај начин служимо добро и Науци и Народу.

Зато ћете ви, Господине академиче, и даље приказивати омладини узоре лепоте у књижевности и уметности; разлагати јој узроке зашто они нису застарели и када датирају из сјајнога доба Јеладе и Рима, и указивати на услове под којима се узорита дела могу и у нас умножити. Учићете је како ће сваки моћи крчити своју путањицу у лепоме колосеку Српства, а на великоме, широкоме друму Човечанства којим се оно креће у напред, ка вечитим идеалима Истине, Правде и Лепоте.

ЈОВАН М. ЖУЈОВИЋ

ЈЕДИНСТВЕНА ШКОЛА

(КРАЈ)

II.

У практичној примени напред изложених принципа, на којима се оснива потреба јединствене школе, јавља се прво питање: колико времена, од које до које године живота, има јединствена школа трајати?

Узевши за почетак школовања у свима просвећеним државама готово без разлике утврђену навршену шесту годину, кад се свршује прва фаза у развитку можданих ћелија, остаје нам једино дужност да одредимо ону годину кад јединствену школу ваља завршити. А то није дванаеста година, како је хтео Коменски, ни тринаеста, како хоће неки други, нарочито присталице јединствене средње школе у Немачкој; већ навршена четрнаеста или чак и петнаеста година.

Разлог што јединствену школу ваља продужити до тог доба веома је очит и једноставан. Као и све остало у јединственој школи, тако је и то продужење њезино основано на природи онога кога васпитамо.

У 14.—15. годину живота пада један од најважнијих догађаја што се збивају у развитку човечјега организма, а то је почетак дозревања полних органа и с тим у вези свршетак рашћења можданих ћелија. Ст. Ол зове тај моменат „другим рођењем".

А и јест доба пубертета, на који Коменски није обраћао никакву пажњу, и за који се и у науци зачело живље интересовање истом пре неких 15—20 година, од најсудбоноснијих последица. Како је н. пр. статистички утврђено, одмах иза почетка пубертета, у 16. години живота, догађа се највише самоубистава, те ту годину, не довољно приправљену, сматра Гали с правом за најкритичнију годину живота.

Како у доба пубертера мозак, који је у новорођенчета имао тек једну трећину касније тежине, иза добивања друге трећине у првим годинама живота, добива и последњу трећину своје тежине (исп. Marchand, Über das Gehirngewicht des Menschen, 1902), лако је разумети што се у то време јављају и задње функције душевне радње, која је до тога часа била крња и непотпуна. Тако н. пр. памћење, до тога доба у главном механичко, постаје јудициозно. Истом у то време почиње се јављати права снага апстракције. Од чувстава се, у вези с полним дозревањем, јављају еротичка и социјална осећања. А воља, дотле слаба и поводљива, постаје јака, те се од послушна детета јавља самосталан дечак, који о свему резонира и хоће да мисли својом главом. Укратко, дојакошње дете, које има у себи развијен једино нагон за самоодржање, добива и други нагон, да одржи врсту. Глас, који је доселе био у њега детињски, мења се у мужевни, и интересовање постаје озбиљније. Занимајући се

доселе за све, почиње се његов интерес све већма сужавати, и у њега се јавља тежња да у нечем буде и он користан члан људске заједнице. Практични Римљани су инстинктивно схватили вредност тога часа кад су петнаестогодишњему дечаку девали „togam virilem“, да му признаду и тим спољашњим знаком, и правима која су му давали, да он више није мало дете већ одрастао човек.

За јединствену школу је у том особито важно ово двоје: прво, да је до пубертета интересовање опште, и друго, да се од то доба почиње гранати. То јој налаже императивну дужност да према том удеси своју двоструку сврху: да свима и свакому даде једнако опште образовање и да, проматрајући онај специјални интерес, свакога за времена упути оном стазом коју му је одредила сама природа у часу зачетка његова.

Предмети општега интересовања досад су одређени само деломично, и експерименталну психологију и педагогију чека тежак задатак који ће она имати да изврши у том смеру. Ипак, једно је већ стално: да ће се досадашњи начин школовања у првим годинама живота морати из основе променити. Како је наиме утврђено испитивањем деце у Штокхолму, Норкепингу и Гетеборгу у Шведској и на много места у Немачкој, биће потребно у јединствену школу завести један нов предмет, о којем н. пр. у нашој основној или нижој средњој школи нема још готово ни спомена. А то је ручни рад. Анкетама у реченим местима Шведске, где је настава у ручном раду већ одавно заведена у школе, доказано је да је то ученицима и ученицама најмилији предмет (исп. D-r Georg Brandell, Das Interesse der Schulkinder an den Unterrichtsfächern, 1915.).

Од досадашњих наставних предмета моћи ће се задржати само неки, а друге ће ваљати излучити. А метод изучавања у свих без разлике ваљаће ставити на посве другојачију основу него што је досадашња.

Тако н. пр. остаће и даље као наставни предмети човек, природа и Божанство. А и где је нормално развијено дете, а да се не би интересовало за то троје, ако му се то даде само у згодну облику и садржини. Разуме се да ће све специјалности ваљати уклонити, а задржати од свега трога само оно што је најопштије.

Како је доказано писменим одговорима ђачким на питање: који им је наставни предмет најмилији и зашто? — природне науке воле готово сва деца, а тако и повест. Што нека не воле земљопис, томе је крив без сумње лош метод изучавања. А једнако воле сва деца изучавање материнскога језика, па и странога.

Али никако не трпе деца, ни мушка ни женска, граматике, правописа и краснописа. А тако им је досадна и веронаука, особито катихизис. Разлог је веома јасан: Ту се ради, у главном, о апстракцијама, којих дете не воле, и о специјалностима, за које се тражи нарочит интерес. Зато би те предмете ваљало из јединствене школе ако не посве укло-

нити, а оно сузити на најопштије и најпотребније. Ако се већ граматичка правила не могу изменити и на тај начин олакшати, већ из овога једнога разлога ваљало би у неким језицима тако тешка правила правописна, која су посве у нашој власти и стоје једино до међусобнога споразума, упростити, како је н. пр. у нас учинио заслужни наш Вук. А и наш правопис дао би се још већма усавршити и његово изучавање олакшати, особито у неким стварима, н. пр. у писању прилога.

Чудновато је на први мах да деца не воле певања. Брандел то згодно тумачи присилним учењем ноталнога певања и систематиком која се увукла и у тај предмет, па смета и ту као и у опште свагде камо је продрла. Колико само штете чини н. пр. у јестаственици и другим природним наукама! А само је тај несрећни метод крив што се деца изјављују и против гимнастике, за коју је и Леон Бургенстајн утврдио да је најдосаднија од свих наставних предмета. Претворимо гимнастику у игру, како је тражио Спенсер, па ћемо видети хоће ли се наћи и једно дете, а да је неће волети! Једнако као и певању противе се деца и цртању, наравно овом досадашњем — немилом и досадном. А погледајмо само како деца радо цртају код куће. Али то је цртање исто што и говор, којим деца желе изразити своје мисли. Зато и настоје све важније доживљаје своје приказати у том облику, особито ако су им још и боје при руци.

Преостаје још да се рекне која о изучавању туђих језика. Занимљиво је да их шведска деца необично воле, особито ако им се пусти на вољу да бирају, и ако се забаци досадашњи досадни метод граматички. То је свакако последица социјалне тежње да можеш са што више људи друговати по оној: „колико језика знаш, толико људи вредиш“. Зато се и уче радо језици суседних народа или оних с којима смо измешани. И у нашој јединственој школи, кад се заведе, без сумње ће, уз згодан метод, учење страних језика, различитих према различитом крају (н. пр. у Словенији немачки, у Војводини мађарски или румунски, и т. д.), бити од најмилијих наставних предмета, без обзира на то колико ће то за нас бити корисно и вредно.

Други задатак јединствене школе, избор звања или занимања, имаће се извршити на основи пажљива испитивања прирођених способности. Хтети говорити данас о важности тога испитивања, посве је залишно. Биологијском науком је несумњиво утврђено да се све способности наше, душевне као и телесне, налазе у својем заметку већ у оплођеном јајету материном. То је једно. А друго је, да се само те уређене способности могу развити или не развити, а нових способности да не можемо створити ни развити ни у кога и ни на какав начин. Ма ко тврдио противно, као н. пр. Гијо (Pages choisies des Grands Écrivains, p. 99), греши против основне истине која гласи: из ништа не може настати нешто.

Зато су и настојали људи од најдавнијих времена да, као код до-

мањих животиња и биљки, ма и на посве несвестан начин, врше селекцију и код деце. Већ у старој Персији, н. пр., пазило се на избор пажева. Питагора је бирао своје ученике иза трогодишњега прокушавања. Платон је мислио да није штета занемарити слабо надарене, јер они нити могу бити особито крепосни ни особито зли. Цицерон и Сенека захтевају изричито да се ваља осврнати на индивидуалне способности. А исту појаву налазимо у Квинтилијана и у Плутарха.

Још већма истичу снагу прирођених способности Св. Писмо (исп. 1. посл. Коринћанима 12, 8—10) и неки хришћански писци. Тако је н. пр. Ориген најпре испитивао даровитост, а онда истом примао ученике у богословију. Храбанус Маурус је ишао тако далеко те је, врстајући ученике по даровитости, сматрао способним једнога само за граматику, другога за реторику, и т. д. Вивес је по два месеца испитивао даровитост својих ђака и тражио да се сваки питомац упути на изучавање оне науке за коју се чини да има склоност (исп. Ausgewählte pädagogische Schriften, übersetzt von D-r Heine, стр. 42).

По готово се опажа све јаче истицање прирођених способности у новије доба. Монтењ не може да се довољно начуди како се толико мноштво деце може поучавати по истом методу. А Лок и Русо још и више захтевају да се пази на дечју индивидуалност. Песталоци тражи за сваког оно што је његово. Као што се овце и вукови не могу хранити заједно, тако и децу није он делио по годинама и по разредима, већ их врстао по склоностима.

Од новијих педагога није Хербарт никако хтео признати да има икаквих урођених способности. Он их, као и урођене идеје, најодлучније забацује. Па ипак, и Хербарт је признавао индивидуалну разлику међу децом, основану на различитом телесном саставу. Интересантно је да је баш он дао повода својим сународницима да су се почели интенсивније бавити око питања о јединственој школи. Год. 1818, дакле пре нешто више од стотине година, издао је „Pädagogisches Gutachten über Schulklassen und deren Umwandlung". И то Хербартово дело потакло је Сикингера да образује гласовити школски систем у Манхајму.

Од то доба почиње живо интересовање за урођене способности, нарочито у Немачкој. Као што хоће Сикингер, да се сваки ђак образује по својем, и да се на универзитет упућују само они ђаци који тамо и припадају, и као и Хербарт опомиње родитеље да добро испитају урођене способности у своје деце пре него што их даду у више школе, тако тражи и Шварц да се деца оделе по способностима. Дистервег мисли да за ђаке ваља само одабрати згодну науку, па ће сваки моћи у својој струци једнако напредовати. Жан Пол сматра индивидуалну разлику тако великом да нема ни два детета посве једнаких способности. Зато и мисли Керн да би школе требале бити тако многоврсне као и деца што су. А јер децу није лако упознати, хтео би Стој сместити их у алумнате.

Је ми чудо потом кад Дерпфелд истиче да је захтев за везање на индивидуалност „најдрагоценије откриће новије педагогије“ (исп. Gesammelte Schriften, 7. свеска, 1897, стр. 148)? И да је испитивање урођених способности постало данас најважнији проблем модерне експерименталне педагогије и психологије?

Па ипак, све то испитивање, разграђено по свима универзитетима немачким, раширено из Немачке готово по целој Европи и Америци, није све до данашњега дана донело готово ниједнога поузданога резултата. Узрок је главни у том што уза све трагање још није нађен згодан начин (метод) за испитивање.

Главна је погрешка у свих досадашњих метода што није постављен довољно јасан циљ за само научно истраживање, па се још увек не зна што управо ваља испитивати. Већина истраживача жели испитати општу интелигенцију (general ability, како је н. пр. зове Spermann). А кад их питате како разумеју ту општу интелигенцију, сваки вам је тумачи на свој начин. Један од зачетника и главних истраживача интелигенције, француски психолог Бине, толико је искрен да дефиницију интелигенције зове „un problème effrayant de complexité“ (проблем страшан по сложености), те је и не покушава решити. Год. 1913 довео је писац ових редака у Лајпцигу доцента Макса Брана у не малу забуну, кад га је пред слушатељима у неком педагогијском курсу запитао: што је управо та т. зв. општа интелигенција. Бран је признао да се то право не зна. А на питање: како се може оно што се не зна, хтети мерити квантитативно, утекао се аналогији: „Ми не знамо право ни што је електрицитет, па га ипак можемо мерити“.

Али општа даровитост није што и електрицитет. Ње, како тврди Цијен (Th. Ziehen, Über das Wesen der Beanlagung und ihre methodische Erforschung, 2. изд., 1920, стр. 9), заправо и нема. Има само различитих душевних способности (памћења, апстракције и т. д.). Па и те су способности веома многоврсне, како нас уче неке патолошке појаве. Тако има памћења оптичкога, акустичкога и моторичкога, и т. д., и т. д. Потом се не сме допустити да се говори о некој општој даровитости и да се та хипотетичка општа даровитост изражава бројевима. И шта вреде ти т. зв. тестови? Има их до 150 које препоручују, а по Цијену једва их дванаестина има само неку вредност. А све то зато што се њима хоће да измери општа даровитост, а ваљало би, заправо, испитивати сваку појединu способност за се.

Зато је и Рашке на бољем путу кад тврди да би место квантитативне разлике ваљало узети у обзир разлику кватитативну (исп. D-r W. Heinecker, Das Problem der Schulorganisation auf Grund der Begabung der Kinder, 1913, стр. 40). И доиста, ако се прихвати споменута тврдња Дистервегова (једнако је тврдио и Лајбниц), да нема ни два детета с посве једнаким способностима, онда свако квантитативно испитивање постаје

илузорно, а остаје само испитивање квалитативно као једино на које вреди свратити пажњу.

Велика је потешкоћа у испитивању урођених способности по њихову квалитету у том, што су све те способности испочетка тек у заметку, и зато тако сићушне да нема направе с помоћу које бисмо могли коју од њих опазити, док се сама не покаже. А сама ће се показати тек кад се пробуди из свога тврдога сна, у којем и долази на свет као снага чисто потенцијална, а потом и латентна. Ваља је, дакле, најпре кренути из њезина скровишта, дати јој живота, учинити је актуелном и потом евидентном.

Способности наше, све до једне, буде се и будне одржавају једино непосредним додиром с природом. Као што се телесни органи буде и расту храњењем, једнако је потребно природним храњењем пробудити и све остале урођене способности, ако смо их ради развити.

Ако хоћемо, дакле, да упознамо дечје урођене способности, ваља их поради буђења изврћи непосредном додиру оних природних сила које су врсне да их пробуде. Као што ће око без деловања светлости остати слепо и ухо без деловања гласова глухо, тако ће и други сви органи наши (а урођене способности све су сами органи) остати непробуђени и — а ово је за наше истраживање необично важно — неопажени.

Сме ли се потом дете, кад одрасте за науку, затворити у четири зида, како ми данас чинимо, и тако осамити од свакога спољашњега деловања? Баш напротив. Ако је, по невољи каквој, дотле било осамљено, одсад га ваља извести напоље, у природу и међу људе, да не остане поштеђено ни од каква деловања спољашњега које је врсно у њему пробудити и једну само урођену способност — социјалну. И сад ваља пажљиво мотрити која се способност у њега пробудила, да би по њој могао постати ваљан члан друштва, и ту пособност свом снагом и свима средствима развијати до крајње снаге коју можемо из ње извити.

Хоћемо ли, дакле, да упознамо ко је за што, нарочито оно његово специфично за што, ваља децу, чим их примимо на васпитање, од првога часа, окружити свим могућим занимањима и радњама људским, јер само радом и моћи ће постати ваљани чланови људске заједнице. Као што у опште, пре свих стручности, све нас без разлике, најпре занимају општности, тако се неће ни у деци моћи одмах распознати специјалан интерес, нарочито не онај његов чисто специфични, лични. У први мах моћи ће се распознати само главне контуре његових урођених способности, а онда истом мало по мало моћи ће се разабрати на коју страну нагињу његове склоности, и поћи на ту страну, да његов специјални интерес упознамо.

Као што се и данас н. пр. може лако одредити ко је за школу, т. ј. ко има способности за неке душевне радње, тако ће се, и боље још него данас, у јединственој школи моћи одредити ко више нагиње душевном

а ко телесном раду. И док ми данас, без икакве грижње савести, оне који не покажу дара за изучавање наших школских предмета проглашујемо посве неспособнима, јединствена школа ће нас уверити како силно грешимо против природе што тако чинимо. Као што је већ опазио Кершенштајнер у минхенским школама, разабраћемо и ми како они, глупани, тиквани, блесани и како их све у својој непромишљености не зовемо, имају особит интерес и способност за неке ручне радове. А у исти мах ћемо се уверити како они наши толико хваљени и у звезде ковани миљеници, који тако радо уче језике и математику, немају никаква смисла за оне радње које њихови презрени другови врше с толико воље и умешности.

Али ми смо и у оних миљеника и маза наших већ толико пута опазили како им сви школски предмети не иду једнако за руком. Док једни воле учити језике, а за математику мање маре, дотле је другима математика најмилији предмет, и то не само за једну или две године дана, већ трајно. Значи да је у њих различито интересовање и различите способности до којих управо то интересовање и стоји.

Кад се то различито интересовање у многе деце опажа већ израна, где га и не мотримо нарочито, још ће се веће разлике открити кад своје мотрење изоштримо и кад га учинимо систематским, кад га, штоно реч, ставимо на научну основу. Особито кад употребимо сва средства којима ћемо своје проматрање помоћи, а то су безбројне прилике у које ћемо пуштати децу, само да им се способности што пре пробуде. Само се у том морамо пажљиво чувати сваке површности. Поступајући индуктивним путем, ваљаће непрестано имати пред очима све четири Милове методе индукције, и где нам се н. пр. учини да смо нешто нашли позитивно, на негативан начин се уверити да ли је наш закчучак поуздан или није. А за то ћемо, у осам година што ће их ђак провести у јединственој школи, имати довољно прилике, само ако буде у нас и довољно воље и вештине. За успешније истраживање неће нипошто бити на одмет алумнатско васпитање, како га је тражио Стој, већ и зато што ће дете цело то време, од рана јутра до мркла мрака, па и по ноћи, бити непрестано под нашим надзором, па нам неће моћи измаћи ни једна његова склоност, ако је будемо пажљиво и научно проматрали.

Рад у јединственој школи био би, како га ја замишљам, по прилици овакав: Дневна настава трајала би до подне четири, а по подне такође четири сата, дакле у свему осам сати на дан, или четрдесет и осам сати на седмицу. Доподневни рад обухватао би, у главном, оне предмете који се и данас уче у основној и нижој средњој школи, док би цело пополне остало за ручне радње (занате и земљорадњу), певање, гимнастичке игре и цртање. Све што се учи до подне имало би се, уз згодан метод, у исти мах и научити, тако да ђак не би морао, као данас, трошити толико времена на т. зв. домаће приправљање за школу. А ово би било

то лакше могуће што би се из наставне основе излучиле све специјалности, а задржало само оно за што сва деца имају интереса, и што би потом и чинило право опште образовање. Где се осети у којега детета интерес за специјалности, у то се не би дубље залазило пред децом, али би се пажљиво памтило и бележило у нарочит лист, одређен већ од почетка школовања за свако дете, да послужи као основа за проматрање тога ученика. Сав посао с једним одељењем дечјим, у којем би остајала деца од почетка школовања у јединственој школи, па све докле га не доврше, био би у рукама највише двојице људи, који би у тако дугом размаку временском до педесеторо деце могли упознати у душу, нарочито ако их у том проматрању помогну стручњаци психолози, којима би се могли сваки час обраћати за савет. Јер јединствена школа са својим интернатима не би нипошто требала бити овако расејана као што су наше основне школе, по селима и засеоцима, већ у великим скупинама, по готово што би тако и трошкови за њезино издржавање били мањи, колико би ти трошкови били потребни како за њихово издржавање тако за оне бројне раднике сваке руке којима би јединствену школу ваљало окружити, ради лакшега испитивања стручних способности дечјих. Али зато, какве би збирке могла имати таква школа у којој би се окупљало на хиљаде деце, какве учитеље музике и вештина! Док данас у паралелним школама има н. пр. у физикалним збиркама тек по који апарат, заједничка физикална збирка у оваквој једној школи могла би имати поред многих других апарата и мали модел железнице, пароброда, аероплана, и т. д. И сад замислимо уживање дечје и интерес њихов кад би видели како та мала железница јури по трачницама у великом дворишту школском, или како онај мали паробродић плови по рибњаку у којем има сва сила различитих риба које тамо живе, и дете их може видети како се хране и како пливају. А не би тамо била прилика само за то, већ и прилика да дете види и толике друге животиње. Уз сваку овакву школу дао би се завршн зверињак бар са оним животињама које живе у том крају, па не би требало као данас бубати њихов опис из књиге, а да би познавање њихово било ипак боље и свестраније него данас што је у наших ђака. А тако би у шуми и ботаничкој башти дете израна упознало различито дрвеће и биље, јер би само за њих питало, ако и не би знало колико прашника има храстов цвет, а колико цвет љубичице. На комадићу земље који би сваки ђак обрађивао по својој жељи и сејао на њем што он хоће, стекао би сваки боље опште знање из биологије него многи данашњи наш средњешколски абитуријент. А ипак би остао чедан да се својим знањем не размеће и да говори само о оном што потпуно разуме и зна. Додајмо к томе још и нарочит биоскоп и мало позориште и концертну дворану, која би се дневно орила од умиљатих гласова дечјих, па замислимо живот дечји у таквој школи и у овој нашој Кад још напоменемо да би се интернатски живот дао удесити посве на

породични начин код ожењених наставника и осталих радника, може ли се и с те стране чути и један приговор против ове нове школе, школе будућности? Против ње ће се чути најјачи приговор од људи конзервативаца, јер такве школе још — нема. Али то ништа не значи. Та ми смо сви свакидашњи живи сведоци да нема ништа што је стално на свету — осим мене. Па тако ће се изменити и та њихова старудија, ма колико то њима било неправо. А ако ко још ипак приговори идеализму ове школе, ваља му одговорити заједно са Стенлијем Олом: „Ништа није у васпитању тако практично као идеал".

По свршетку јединствене школе дошао би сваки ђак у ону стручну школу која је према његовим урођеним способностима. Узимајући да би за сваку од њих био довољно приправљен стекавши опште образовање, свршио би сваки од њих своју стручну школу, већ према различитој тежини, за три до шест година, тако да би са 18.—21. годином добивала држава готове људе у свима занимањима. И за она звања, наиме, за која данас треба највише времена, као н. пр. за лечничко, развио би ђак у то време своју способност, већ и зато што му је та способност урођена, и што врхунац енергије у свакога човека пада у 18.—21. годину живота, које се године данас обично протраће улудо, како нам је то, жалибоже, и сувише добро познато, јер се у то време обично не бавимо својим пословима већ којекаквим тричаријама.

Кад се узме да би сваки радник државни, умни као и ручни, а особито умни, по новом начину школовања бар три до четири године раније ступао у живот и отпочео корисно деловати за друштвену заједницу, и да би се, ако не за сваког појединога, па ни сваког десетога, а оно бар за сваког стотога успело одабрати занимање које је у складу с његовим прирођеним способностима, би ли ваљало жалити трошкове учињене за ове школе, ма како велики били? О, ни најмање! Ти би се трошкови, у главном за зграде, обилно исплатили већ у првој генерацији која би прошла кроз ову нову јединствену школу. А деца се и данас хране и одевају, па се тај трошак не сме рачунати засебно. Он би се чинио само у другом и праведнијем облику него досад, кад би бригу о њему примила држава у своје руке.

На посао дакле! Не чекајмо док други почну, а ми истом да се на њих угледамо! Наша је млада држава, Богу хвала, и сувише богата по природи својој. И ако је ико зван да прокуша нову јединствену школу, то смо ми први на реду. Ваља само прегнути, јер „прегаоцу Бог даје махове".

Д-р ДАНЕ ТРБОЈЕВИЋ

ЗНАЧАЈ КЊИЖЕВНЕ ТЕОРИЈЕ
У НАУЧНОМ ПРОУЧАВАЊУ КЊИЖЕВНОСТИ [1])

Ако поставимо питање шта све улази у опсег проучавања књижевности, одговор који будемо дали неће бити једноставан. Разуме се, реч је о проучавању књижевности у најстручнијем смислу речи, ономе које се врши у једном тако високом научном телу као што је књижевни, односно код нас Филозофски Факултет, и од људи којима тај посао треба да буде животни задатак. Укратко, реч је о *научноме проучавању књижевности*, које, у погледу научне вредности, не изостаје ни мало иза математике или ма које егзактне науке. Шта више, оно им је, у извесноме смислу, као и филозофија, као и психологија, као и социологија, супериорно. Супериорно у толико што је, више или мање, у апстракцијама, што су ствари неразговетне, што се мешају, што се у раду нема стварнога ослонца, него све почива на облацима, као оно свеци ренесансних сликара. Отуда, ако је у егзактним наукама могућно говорити о неком утврђеном *знању*, овде би много згодније ишла реч *разумевање*.

Нема збора да и у нашем послу има много чега што треба знати у математичком смислу речи. Али ако је у позитивним наукама често пута довољно да се има потпуна количина *знања*, те да се посао савршено ради, код нас је мало конкретних, доказаних чињеница са којима се може оперисати. У позитивним наукама се, можда, може још и говорити о човеку-машини, који свој посао савлађује, рекло би се, механичким путем. Код нас то није могућно, и све наше знање, ма оно било и врло опсежно, не вреди много ако није осветљено сигурним *књижевним разумевањем*. То значи да је потребно располагати извесним специјалним особинама, које се могу назвати како се хоће, наклоност, дар, или таленат, али без којих се наш посао не може успешно радити, ма колико иначе отворену и пријемчиву интелигенцију имали они који га раде. Није свакоме дато да са разумевањем ужива у једном уметничком делу. Између писца који је створио једно дело, и читаоца или слушаоца који уме у њему потпуно да ужива, нема велике разлике. У ономе ко уме савршено да ужива у једном песничком делу крије се латентни поета, коме можда недостаје само експресивна моћ, па да и сам постане прави песник. Према томе, наша наука може да буде корисна само онима који имају смисла за њу. Она треба да им пружи извесну количину историјскога знања, да им дâ неколико индикација, да их снабде сигурном буколом, па да их пусти на пучину, где је редак дан без магле.

[1]) Овај чланак је, у главном, израђен према идејама које је писац, као универзитетски асистент за теорију књижевности, изложио у своме првоме предавању, у фебруару ове године.

Ако је ово тачно као општа поставка, није довољно кад је реч о људима који проучавање књижевности узимају као главни задатак у животу, и зато ствари треба ближе одредити. Проблем се, пре свега, може посматрати са тачке гледишта проучавања књижевности ради књижевности, чистог проучавања литературе у ономе смислу у коме се каже, на пример, и чиста филозофија. Такво проучавање књижевности треба да створи способности да се литература савршено разуме, то јест да књижевно образованој личности пружи могућности да увек правилно осети и појми вредност свакога дела. Књижевно образован дух, научним путем образован, наравно ако располаже потребним урођеним смислом за посао, мора да буде изнад свих литерарних епоха и школа. Постоји једна апсолутна лепота у уметности у опште, и у књижевности на по се, која ако не може још тачно да се дефинише, јер се нове теорије о лепоме у уметности непрестано јављају, а оно би се морала моћи осетити, увек правилно осетити, и увек тачко разумети. Школе, правци, програми, најнаивнији или најлуђи, не смеју да буду сигурно образованом књижевном раднику препрека да правилно осети вредност једног дела, од санскритских поема до футуристичких блуђења. Таквоме раднику треба да је у моћи да увек тачно анализе једно дело, да га секцира, ако се тако може рећи, да му пронађе све позитивне и све негативне елементе, да га скроз прегледа, да га својим разумевањем просветли и начини провидним. Очевидно да ово није посао који може сваки да ради, и нарочито није посао који се да савладати филолошким педантизмом. На против, за успешан рад у овоме правцу тражи се несумњиви урођени књижевни смисао, који треба да се комбинује, да се учврсти у својој делујавости добрим, модерним научним књижевним образовањем.

Проблем научнога проучавања књижевности може да се посматра и са друге стране. Сигурно књижевно разумевање, које се стекло добром спремом, треба да се преноси и на друге. Многи који научно проучавају литературу постају носиоци књижевне културе код нас. Од њих зависи хоће ли се наша настава књижевности попети на висину где треба и мора да буде. Није потребно нарочито доказивати колико се несавремено и некњижевно тај посао врши по нашим средњешколским заводима. Напори млађих наставника, који су изашли из школе г. г. Богдана и Павла Поповића и Скерлића, остају само племенити напори усамљених појединаца. Њихов рад има врло добрих резултата, али су такви наставници ретки, и могу се сматрати као изузетци. По правилу, настава књижевности у нашим средњим школама још увек је скучена, не одговарајући ни из далека високоме задатку који би требала да врши. Књижевност никада не сме да буде чисто историјски предмет, чији је циљ да се ученик упозна са извесним бројем датума и имена. Сасвим супротно томе, преко књижевности један млад дух треба да стекне смисла и љубави за лепоту у животу, коју уметности најблиставије могу да по-

кажу. Ако је тачна реч једног француског естетичара и психолога, да је уметност, поред религије и науке, једна од основних социалних функција „које живот човечанства чине могућим“, онда је јасно колика мрачна празнина зјапи у нашој средњој настави, где ни трага нема од каквог естетског образовања. Књижевност има да буде та преко које ће једном младом бићу да се отворе очи на царство лепоте. Али за такав посао потребно је достојних, способних пионира. Они треба сигурно да знају пут којим ће поћи. Нигде лутања нису опаснија него ту, и нигде нису могућнија, јер је врло неразговетна граница која добру књижевну наставу дели, с једне стране, од сувог и непривлачног историзма, и с друге стране, од занешењачких и конфузних дивагирања у разним правцима.

Научно књижевно образовање не може да се замисли без солидне књижевно-историјске спреме. Та спрема не сме бити ограничена на област само једне књижевности. Ниједна књижевност не може потпуно, савршено да се позна и разуме без широког познавања светске литературе. То се најбоље да видети на прегледу књижевности нашега народа, која служи као база књижевној настави у средњој школи. Ништа погрешније, ни штетније, него она сувопарна излагања појединих периода наше књижевности, без икаква осврта на књижевни живот осталих народа. Наша књижевност не може да се издвоји из опште светске књижевне целине, где се све ствари међусобно држе. Сигуран наставник, излажући поједине партије наше литературе, може врло срећно да упути ђаке у разумевање општег духовног развоја светске књижевности. Наш Средњи Век, на пример, не значи ништа ако се не покаже колико он има заједничких црта са општим карактером средњевековне књижевности. Наш дубровачки XV и XVI век као да су поклоњени да се на њима проучи значај Ренесансе, и да се створе појмови о класичној старини. Утицај Реформације и контрареформације, који у светској књижевности није незнатан, може код нас врло лепо да се уочи у XVI и XVII веку, у Словеначкој, Загорју, Приморју и Босни. Доситеј Обрадовић синтетизује, тако рећи, у себи особине европског рационализма, и као такав нарочито вреди. И тако даље. Ја овим примерима хоћу да покажем да се историјско проучавање једне књижевности не може добро извести без бодрог обзира на опште књижевне прилике у свету, да би се отворили потребни видици за потпуно појимање историјскога развоја дотичне књижевности. Другим речима, наша наука захтева да се располаже солидним, бистрим разумевањем главних момената из светске књижевности.

Мени није циљ да говорим овде о историјској страни књижевнога образовања, нити да указујем на методе којима у томе правцу треба радити. Ја сам проблем научнога књижевнога образовања, ради чисте науке, и с обзиром на његову практичну примену у настави, поставио да бих говорио о теоријској страни самога посла, која је, по моме схватању, исто толико важна као и историјска, ако не и важнија.

Кад се каже *теорија књижевности,* онда треба бити на чисто шта тај појам управо значи. Најкраће речено, теорија књижевности је наука која објашњава литературу. Али да би се потпуно разумео данашњи значај те науке, неопходно је потребно бацити један поглед на њен развој. Има једна огромна разлика између некадањег схватања теорије књижевности, *реторике* или *поетике,* како се она раније звала, и погледа који се данас имају о ствари. Теорија књижевности данас ни из далека не значи оно што је некада била, и шта више, супротности су негде потпуне. Треба их јасно обележити, да би се тачно поставили модерни принципи по којима се данас ради.

Као што је опште познато, прве основе теоријског проучавања књижевности ударио је чувени грчки филозоф Аристотело. Није потребно нарочито подсећати шта је све велико и сјајно он могао да нађе у грчкој књижевности, ни, према томе, наглашавати из какве је богате ризнице црпео своја искуства. Он је могао на извору да осети класичну лепоту, којом се још и данас прожима наша уметност. Али је у овоме послу Аристотело био нешто једностран. Полазећи од свога познатога принципа, да је свака уметност, па и поезија, подражавање стварности, он се задовољио да, према великим грчким узорима, истражује средства којима песници разноврсно обрађују своје предмете, и на основу резултата постављао је норме. Тако је он, на пример, поставио, према трагедијама грчких трагедијописаца, познати закон о трима јединствима у трагедији, који је и много векова доцније био неприкосновен. Овако схваћене, његове *Реторика* и *Поетика* су само фиксирале извесне техничке принципе, и пре су могле да служе као песнички кодекс, него што су тумачиле књижевну лепоту. Нема сумње да је генијални Аристотело оставио пуно дубоких и финих идеја о поезији у опште, али му је дело, као целина, пре свега било зборник техничких, формалних прописа и закона.

Ренесанса је васкрсла класична схватања уметности, и Аристотелове *Реторика* и *Поетика* биле су интегрално прихваћене. Закони и норме које је он био поставио, доследно су примењивани на књижевности разних народа. Јављају се нови теоретичари, који на основу класичних поставака утврђују законе новој поезији. Читав низ хуманистичких писаца у Италији обелодањују догме Аристотелове, које Скалиџер, у XVI веку, најбоље формулише у својој *Поетици.* Боало у Француској, у XVII веку, пише своје чувено дело *De l'art poétique,* и прокламује неприкосновеност класичних закона. У XVIII веку та класична догматична теорија књижевности утврђује се још јаче. У Француској се један део писаца, после чувене „Querelle des anciens et des modernes", грчевито придржава старих прописа, резултат чега је била штура псевдокласичка поезија са краја XVIII века. У Немачкој се, исто тако, јављају заступници Аристотелових поставака, и међу многим именима да поменемо само Лесинга, чувеног драматичара и драмског теоретичара, који је, по сво-

ственим речима, класичну поетику држао „толико исто непогрешном колико и геометријске *Елементе* Еуклидове". Такво схватање теорије књижевности пребацило се делом и на XIX век, и последњи трагови могу да му се прате још и до наших дана.

Расматрана у својој општој карактеристици, догматична реторика показује један до страхопоштовања развијен култ према класичној старини. Све се базира на основи коју је поставио Аристотело. И како је Аристотело све књижевне законе утврдио расматрајући само дела која му је грчка поезија могла да пружи, то се и на две хиљаде година после њега сва теорија креће у ограниченом кругу појмова. И како је, с друге стране, Аристотелова *Реторика* била чисто догматична, то јест изложена у једном низу одредаба и прописа, то се и кроз све векове доцније теорија књижевности схвата не као наука која има да упути у разумевање *зашто* је једно песничко дело *лепо*, него која треба да покаже *како* једно песничко дело *треба да се састави*. Као да се науком могло постати песник! Та чудна заблуда сматрана је некада као необорива истина, и реторика је дуго времена била основ хуманистичкој настави. По школама се учило како се пишу стихови, и прављене су стихотворне утакмице међу ђацима! Да не идемо даље, ми у нашој књижевности имамо изврсне примере учених песника у Лукијану Мушицком и Милошу Светићу. Наравно, са таквим циљевима, теорија књижевности морала је постати само збирка сувих прописа и образаца. „Некада је поетика — каже један модеран немачки теоретичар — сматрана као стручно дело са рубрикама, по коме су појаве у поезији систематски биле сређене, и означене као биље по Линеовом систему."

Ствари нису могле тако остати. Људскоме духу, чија радозналост никада неће бити засићена, наметала се друга страна проблема. Чињеница да је једно дело беспрекорно сграђено према утврђеним прописима показала се као недовољна да објасни лепоту самога дела. Осетило се да има књижевних дела чија је вредност ништавна покрај свих тачно примењених одредаба класичне поетике, и обратно, да их има изванредних која врло мало одговарају њеним догматичним захтевима. Величина Шекспира се никада не би могла објаснити идејама које је о драми имао Боало. Од два Корнеја француског XVII века, ништаван је и данас потпуно упокојен онај који се увек строжије придржавао класичних образаца. Значи да је лепо у књижевности, као и у уметности уопште, било изнад круга догматичног гледишта на ствари. Увидело се да се у унутрашњости једног књижевног дела крију извесни односи који се чисто формалним тумачењем не дају објаснити. На тај начин је постављен проблем лепога у уметности, и формирала се естетика као наука о лепоме и о уметностима. Теорија књижевности постала је само један њен део.

Не може се рећи да се проблемом чисте лепоте нису занимали још и стари филозофи. Видели смо како је Аристотело поставио принцип

имитације, која, у смислу његове *ентелехије,* треба, у величини и реду, да буде израз сопственога савршенства сваког имитованог предмета. Његов учитељ Платон бавио се више пута, у разним својим списима, идејом лепога, идентификујући је често са идејом доброга. Александријски филозоф Плотин прихватио је идеализам Платонов, и противно Аристотелу, тврдио да лепо у уметности није у верности имитације, него у вредности израза, коју он схвата више у етичкоме смислу. Али све су то биле филозофске, метафизичке спекулације, које немају значај научнога система.

У научноме смислу естетика се почела да развија тек од XVIII века. Свакако да метафизичке спекулације играју још увек велику улогу. У делима Баумгартена, Винкелмана, Канта, Шелинга и т. д., оне су предоминантне. Али са опадањем угледа који је имала метафизичка филозофија, и подизањем вредности једне нове, позитивније, да не кажем позитивистичке филозофије, и естетика је почела да се служи искуствима психологије, природних наука, историје. Енглески, нарочито шкотски естетичари обележавају нов пут. У XIX веку Тен у Француској и Спенсер у Енглеској значе врло важне датуме у развићу научне естетике. У правцу нових метода делају, да поменем само највећа имена, Бен, Рускин, Гијо. Крај XIX и почетак XX века су нарочито погодни научним естетским истраживањима. Неколико сјајних писаца, немачких и талијанских нарочито, користећи се искуствима два раније правца, дају ванредне нове резултате.

Мени овде није циљ да излажем детаљан преглед еволуције естетике. Ја сам се оволико задржао на развоју те науке не да покажем како су се низале теорије о лепоме, које се непрестано јављају нове и нове. Проблем лепога далеко је од свога коначнога решења, и нови видици отварају се сваким даном. Мени је овај сумаран преглед био потребан да бих показао где се данас управо налази теорија књижевности. Поезију, или шире речено књижевност, савремена естетика стално увршћује у уметности, и проучава је као њихов саставни део. Према томе, теорија књижевности, као део естетике, претрпела је све оне фазе кроз које је прошла и сама естетика.

Овде се нас мало тиче општи део естетике. Свакако да се проблем чисте лепоте подједнако поставља за све уметничке гране, и оно што се у томе смислу утврди за музику или сликарство, важи исто тако и за поезију, као и за све друге уметности. Али ми остављамо на страну филозофију лепога, која се непрестано метаморфозира, и где је још врло мало ствари утврђено. Посебна естетика нас много више интересује, и у њој онај део који се занима књижевношћу. Ту има ствари које се дају, помоћу других наука, савршено проучавати.

Спекулација и догматизам су ту искључени, и на место њих долази емпиријски метод. Теорија књижевности не поставља више законе и

норме за песнике, како да пишу своја дела, него служи као помоћна наука да се књижевно дело, као спонтани производ једног уметничког стваралаца, савршено разуме.

И као што у опште естетика данас више не одваја уметничко дело од уметника, и узајамно их тумачи, тако и теорија књижевности не проучава више књижевно дело in abstracto, за себе узето, него га доводи у везу са оним који га је створио, и психолошким путем решава проблеме. Она се дакле обично служи психологијом, која јој тумачи уметника и његове побуде. Исто тако она се служи и историјом, у колико је потребно да се објасни промена карактера књижевности у разним епохама. И како је књижевност, као и свака уметност, једна социална манифестација, која пониче у друштву ради друштва, то се теорија књижевности корисно служи и социалном психологијом. Као што се види, модерна теорија књижевности везује проучавање књижевнога дела с једне стране за творца, чије побуде тумачи, и с друге стране, за уживаоца, ако се тако може рећи, проучавајући ефекте.

Несумњиво је да само књижевно дело остаје центар свеколиког тог проучавања. Теорија књижевности тумачи његове унутарње и спољашње лепоте. У питању форме, она се не задовољава више да утврди само извесне стално стилске законе, и да их прокламује неприкосновенима. За њу проблем стиха, најшире схваћен, није више само један технички проблем. Проблем књижевне експресије се поставља као један психолошки проблем, који се више не може посматрати као питање просте форме. Модерна теорија не повлачи више ону догматичну, стриктну границу између форме и садржине, јер увиђа колико се ствари међусобно мешају. Није довољно данас рећи шта, на пример, одређује ритам у једноме стиху, и који су елементи потребни па да један стих ритмички буде беспрекоран. Осетило се да је његова ритмичка лепота у најтешњој вези са неком унутрашњом лепотом самога стиха, која се тако рећи крије под спољашњим условима његове беспрекорности. Ако се у њему изврше извесне промене у речима, слоговима, гласовима, али тако да ритам не буде оштећен, па чак ни смисао битно измењен, осетиће се ипак да је она првобитна лепота стиха ишчезла. Шта чини ту лепоту? Где је она, кад у чисто формалном погледу ништа није промењено? Постоји једна тесна веза између форме и садржине, коју модерна теорија књижевности не пренебрегава. Једна утиче на другу, међусобно се детерминирају, и у колико је њихов узајамни склад потпунији, у толико је и дело хармоничније. Не може се свака садржина, мисаона или осећајна, имагинативна или емотивна, саопштити у свакој форми, дужим или краћим стихом, у интелектуалном или емоционалном стилу. Интуиција талентована писца погоди једину одговарајућу форму. Теорија књижевности има да протумачи ту тајну везу између форме и садржине. У једном извесном смислу, никаква лепота форме не вреди сама за себе, ако не

одговара унутрашњој лепоти дела. Теорија књижевности, с потребним психолошким удубљивањем, проучава те укрштене односе.

Да би их што боље просветлила, она узима у обзир и самога стваралаца. Она га посматра као стваралачку енергију у књижевности, анализујући његове стваралачке особине. Шта стваралац уноси у дело? Који су елементи његова духа и душе који делају у књижевности? Каква је улога маште, имагинације, у књижевној креацији? Колика је вредност експресивне моћи? С друге стране, теорија књижевности расматра побуде које изазивају потребу уметничког стварања, и процењује њихову емотивну вредност. Исто тако, она појачава и реч, као стваралачко средство у књижевности. Оно што су линија и боја у сликарству, и што је тон у музици, то је реч у поезији. Она је средство којим се у књижевности ствара, и као такво, она има своје особине, које су од великог утицаја на само дело. Сви ти услови под којима једно књижевно дело постаје, и који су, с једне стране, везани за стваралачку енергију, а с друге, за стваралачко средство, могу међусобно најразноврсније да се комбинују. Какви све резултати могу отуда да наступе? Проблем уметничког стварања игра велику улогу у савременој теорији књижевности, и књижевно дело с те стране гледишта може да буде изванредно осветљено.

Исто тако, од великога значаја је и проблем књижевнога ефекта. Психологија уметничкога задовољства, естетскога уживања, једна је од врло интересантних области савремене естетике. У теорији књижевности она има такође своје не мале важности. За социолошку теорију уметности, по којој једно уметничко дело има у толико вредности у колико може позитивно да утиче у друштву, она је од првенственог значаја. Гијо, као што је познато, целокупну уметност је посматрао са социолошке тачке гледишта, прокламујући „социалну солидарност као принцип најсложеније естетске емоције". Али и не постављајући се на искључиво социолошко становиште, књижевност се не може потпуно да разуме без осврта на психологију публике. Целокупна животна вредност уметности почива на некој врсти психолошке обмане, и један француски естетичар је тако и третирао проблем вредности уметности у животу, називајући га „обмасном уметности". Илустрације ради можемо се задржати само на једноме примеру. Како је могућно да се има потпуно уметничко уживање, са оним истим емоцијама које и истински живот изазива, од једне драме представљене на позорници, кад све оно што гледалац види и чује одаје голу лаж, од позоришног декора до глумичине сузе? Један француски позоришни критичар, Х. Биду, представио је ту неприродност у једној живој слици: „Пуна три сата људи се бију против судбине или између себе. И за то време, гледаоци, збијени у гомилу, неми и непокретни, прате ту борбу, грицкајући бонбоне. Од свега што се каже на сцени ниједна реч није истинита. Догађаји су измишљени, чаше празне, пиштољи ћорцима напуњени. Али ови лажни јади код гледалаца иза-

зивају један истински бол. И тај бол је у исти мах и задовољство. Сузе теку, и то су дивне сузе.“ У чему је тајна једног тако чудног задовољства? Слична питања могу да се поставе и поводом других књижевних родова. Теорија књижевности бави се, у колико је потребно, и том страном проблема, само да би што расветљеније објаснила тајну књижевне лепоте.

Као што се види, област модерне теорије књижевности је врло широка. Теорија књижевности је данас саставни део естетике, али као и теорија музике, као и теорија сликарства, она представља читаву једну разгранату науку за себе. Она се служи филозофијом, психологијом, историјом и социологијом, и у круг својих проучавања увршћује и проблем стварања, исто тако као и проблем књижевнога уживања. Другим речима, теорија књижевности може да се подели у три велике партије. На првом месту је *теорија књижевнога стварања*, која студирајући стваралачку енергију и стваралачко средство, са њиховим особинама, као и цео психолошки процес креације, расветљава генезу једног књижевног дела. Затим би дошла *теорија књижевнога стила*, где се проучавају сва средства којима један књижевни креатор ствара, и однос између формалне и садржајне лепоте књижевнога дела. И најзад, *теорија књижевнога дела* расматра облике у којима књижевни стваралац излаже своје замисли, и студира ефекте које они могу да произведу.

Овако схваћена, теорија књижевности ни из далека не личи на догматичну реторику класичне прошлости. Овде се не ради о постављању закона и норама, према којима би се после имало све да мери. Свакако да и савремена теорија књижевности може, у оној својој области где се проучавају извесне просто формалне особине, да утврди један број чињеница као сталне појаве. Али је много претежнији онај њен део који упућује на правилно разумевање унутрашње лепоте књижевнога дела. И у тој партији нема фиксираних одредаба. Све је више или мање флотантно. Теорија књижевности није у стању да утврди сигурне одредбе, које би, увек исте, могле свакоме и у свакој прилици послужити да лепоту једнога дела лако схвати. Она пружа неколико корисних методских индикација, које могу да нас упуте да вредност једног литерарног производа не само увек правилно осетимо, него да смо и свесни разлога зашто је дотично дело лепо. Има финих природа које су, и ако књижевно необразоване, у стању да скоро увек тачне утиске понесу од једне песме или романа, да њихову вредност тако рећи интиутивно осете, али које у својој свести немају довољно оправдања за те своје утиске. Књижевно образовани људи, који могу да се користе резултатима модерне теорије књижевности, не треба никада да буду у таквоме положају. Они увек треба и да знају зашто је једно дело лепо, што ће учинити да и њихово уживање од дела буде много јаче. Лепота која се и осети и схвати, савладана лепота, тако да кажем, силније, интенсивније утиче.

И друга корист, огромна корист од тог свесног уживања у уметничкој лепоти, у томе је што оно може да буде и инструктивно. Човек који и осећа и разуме једну лепоту у стању је да је и другима објасни. Од колико је то значаја за оне који ће бити наставници књижевности, није потребно нарочито истицати. Исто тако није потребно подвлачити ни од колике вредности то може бити у књижевној критици. Модерна теорија књижевности упутиће књижевнога критичара у широкогрудо процењивање књижевнога дела. Како она не поставља догме, и према томе не утврђује обрасце, то и књижевни критичар, који је модерно теоретски образован, неће бити везан ни за једну школу, и ни за један правац, имаће широк поглед на књижевни хоризонт, и за њега ће постојати, не проблем „старога“ или „новога“, него само проблем *доброга*, проблем праве вредности.

Разуме се да за све ово теорија књижевности сама собом није довољна. Као што је речено у почетку овога чланка, у књижевном проучавању нема много науке у егзактном смислу речи, и према томе не може да се стекне ни много конкретнога знања. Овде се више ради о разумевању, за које треба имати, поред солидног естетског образовања, још и сигурнога смисла, што ће рећи укуса и искуства.

МИЛАН В. БОГДАНОВИЋ

НАСТАВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
У НАШИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

—

У средњешколској настави наших дана много шта није добро, и са свих страна тражи се реформа и самог духа и уређења школе, и реформа програма и наставних метода за све предмете који имају допринети општем ученичком образовању. Међутим, ако не више, свакако не мање но код других предмета осећа се потреба за реформом наставног програма и метода при предавању матерњег језика. Интересантни предлози за реформу, чињени већ пре рата, били су корисни, али се у њима није ишло до краја, и они су били обично једнострани. Ово питање сада је добило и једно решење у новом програму наставе од стране Министарства Просвете, и ја мислим да ће бити врло корисно указати одмах на добре његове стране, али у исто време показати у чему би он могао бити врло корисно допуњен или подешен, нарочито што се тиче рада у вишим разредима, а с обзиром на циљ наставе језика.

С тога ћемо пре свега видети какво је стање наставе овог предмета у нашим средњим школама, видећемо разлоге данашњем стању, и затим утврдити циљ наставе матерњег језика, принципе и методе наставе.

I

Језик је једно од најважнијих средстава комуникације међу људима; књижевни језик је, још више, важан као неопходан фактор при развоју једне културе, — па ипак предавању и учењу матерњег језика, и на страни и код нас, поклања се недовољна пажња, и, природно, цео свет је незадовољан радом и резултатима. Незадовољни су ученици, незадовољни родитељи, незадовољни наставници, — сваки са свога гледишта: родитељи, обично рђавим формалним успехом, недовољним оценама; ученици, заморним учењем образаца и неразумљивим дефиницијама; наставници, очигледним неуспехом и заморним начином препричавања граматике и слишавања лекција, што убија полет.

Језик се у опште предаје рђаво, а нарочито матерњи језик. Од када постоје школе у нашег народа, и од кад се у њима учило читати и писати, рад у овоме правцу никад није био добар. Па ипак, не треба мислити да су биле најгоре школе Доситејевог времена, када се тиче учења језика; учење на псалтиру и часловцу, несумњиво, није служило ни развијању идеја, ни сређивању логичног мишљења, ни образовању у опште, а у толико мање васпитању књижевног укуса — што ми све данас тражимо од наставе језика. Али у школама тога доба, учењем језика основаним на мнемотехничком памћењу, на памћењу реченица, стицала се два важна позитивна резултата које никада од тада није давало предавање граматике. С једне стране ученицима су се урезивали у свест калупи реченица, и, с друге стране, они су стицали осећање облика и употребе речи у реченици. Не треба, разуме се, наглашавати да ја тиме не хвалим тај стари систем рада. Тако исто јасно је да ја апстрахујем тај метод учења од материјала на коме је он извођен, од садржине псалтира и од црквеног језика. У осталом, сва та поређења пре би се могла вршити са радом у основној школи нашега времена; али рад у нашој основној школи, и ако не даје довољно писмености, не само да је несравњено бољи од ранијих метода, него је нарочито бољи и много кориснији од рада у нашим средњим школама.

И тако, ми сви добро знамо, у место да су часови српског језика најпријатнији и најзанимљивији тренутци у школскоме животу, они су најдосаднији и најмучнији, и то двострано. Не само да су ученици заморени часовима српскога језика и да најчешће у пропитивањима осећају тортуру чију корисност не виде, већ чак и наставници често стварно пате од једноликог, бирократског понављања скученог и мртвог граматичког градива. Сетите се какви су изгледали часови српског језика у доба нашег ђаковања, и помислите да има често и данас врло сличних.

Наставник, мрзовољан и натмурен, трећег или четвртог часа, улази у учионицу запахњиву и пуну прашине, прозива двојицу малишана који дрхте, и тражи да му мењају именицу „зуб“, и пита у којим се падежима разликују од ње именице „на непчаник“. Ученик дрхти, збуни се,

не разуме зашто то један падеж да буде „први“ а неки други да буде „шести“; и сада ће целу парадигму изрецитовати, акцентујући некњижевним акцентом, други неки ученик, даровит, али који ће научити граматику као што учи имена у зоологији, немајући осећања језика и не знајући говорити књижевним језиком, као што не познаје ни многе и многе јединке из животињског царства. Другога неког часа, разривена је дирљива балада о Предрагу и Ненаду да би се, за писмени задатак, из ње ишчепркали трајни, тренутни и учестани глаголи; у душама дечјим није стигла затреперити она интимна жица топлог осећања, душа није одјекнула — деца у песми нису видела ништа друго сем глагола које треба класирати као поштанске марке у маломе албуму. При такој настави дешавају се аномалије, а резултати су негативни.

Све аномалије које се тако јаве, очигледно су неправде учињене једнима незаслужено на корист, другима незаслужено на штету. Има ученика даровитих, али из крајева чији су локални говори јако удаљени од типа књижевног језика; они науче лако све дефиниције граматичке, знају све обрасце, све примере, све изузетке, све песме учене на памет, — али то све понављају неодређеним књижевним језиком, чувајући најчешће свој акценат; они добијају оцену марљивости пре него што стварно развију осећање књижевног језика. Затим, има других који су „тешки“ на учењу, који не схватају лако, али који посао примају као посао: понављају ствари, у себи или гласно, све донде док облици и парадигме не прорежу свест и не начине себи места; несумњиво је да ће код доброг наставника, другим методом, они постићи тај успех са мање напора, али и овако они показују резултат формалног знања онога што се тражи програмом: они добијају одличне оцене. Напротив, има бистрих и вредних ђака, ђака из породица у којима се негује чисти тип књижевног језика, али који су изнад метода учења на памет, који немају интересовања за оно што им изгледа необјашњено и необразложено, који имају осећање језика којим говоре правилно, чије су реченице смишљене, али који добијају недовољне оцене с тога што не знају дефиниције.

Не треба се заваравати. Ако се поред граматике и предаје другим методима, ако се препричава, диктира, и тако даље, то све обично остаје недовољно, споредно, и поред свега резултат је недовољан, чак слаб. Наставници се обично задовољавају одговорима према питању, не тражећи да те одговоре ученици формирају у *потпуним* реченицама, и не замерајући скоро никада за непрецизна значења или за речи употребљене са погрешним значењем.

Вредност ма кога посла мери се резултатима; тако исто и вредност наставе српског језика мери се успехом. Природно је сматрати да из нижих разреда средње школе ученици треба да изађу писмени, знајући правилно говорити. У ствари, из гимназија, и од редовних ђака,

довршава школовање врло много ученика са недовољном писменошћу, са непрецизном и колебљивом употребом речи, и без навике да у обичној употреби формирају потпуно мисао у реченицу. Највећи број ученика, после дугогодишњег учења из свих граматика и читанака, ипак изиђе у јавни и културни живот без осећања матерњег језика и без способности да влада њиме.

II

Разлози неуспеху су компликовани и разноврсни; али у главном има их три врсте: недоследности наставе у опште, методске невештине и рђави наставни планови и програми.

Пре свега, ми сви добро знамо да обично не постоји доследност у извођењу наставе из појединих предмета; то је исто и са наставом српског језика.

При доласку из основне школе у гимназију, дете у опште осети велики прелом. Нарочито две ствари задрже а често збуне природност дечјег држања (што се још довољно налази у основној школи): дух школски и методи наставе. Ја се нећу задржавати на анализи разлике школског духа у те две школе: ми сви добро имамо у сећању и видимо још увек разлику у понашању учитеља и наставника према деци, и сваки од нас сећа се како једном дечку од једанаест година обично тешко пада прелаз из једне топле и пријатељске средине у другу сувопарну и бирократску. Та примедба је од општег значаја; али за нас је важније констатовати разлику у методу нашег предмета. Кроз четири године деца у основној школи иду, корак по корак, држећи тако рећи учитеља за руку, у учењу језика: они науче читати, писати, рецитовати чика Јовине песме, препричавати. На против, у гимназији, често, наставници су, бар у моје ђачко доба, инквизиторски, злурадо очекивали да ђак погреши у рецитовању облика граматичких парадигама, и упропашћавали дечји капитал донет из основне школе глупим и заморним, за децу неразумљивим дефиницијама.

Прва незгода, и то врло велика, је психолошка, па тиме и васпитна и методска, и она се тиче прекида, прелома у раду дечјем, недостатка континуитета, неспретности и програма гимназиских и наставника ненавикнутих да наставе рад који — и ако не беспрекоран — води позитивном резултату. Успех рада из основне наставе остаће неискоришћен и истрошен, а настава матерњег језика биће у гимназији терет све дотле док се у та два течаја не уведе доследност у настави.

Друга велика тешкоћа је двострана: у колико има „стручних" наставника, у толико су највећим делом граматичари, који по традиционалним методима предају форме језика без обзира на то хоће ли оне имати материјала на коме би оживеле; највећи пак број часова држе наставници нестручњаци, и то не само у унутрашњости већ и у

Београду, и то чак и наставници математике и геологије! Овоме треба додати неравномерност у распоређивању наставника: тако, на пример, у једној од београдских гимназија има један стручан наставник за српски језик, и четири за књижевност, док у једној другој има само по један за те две гране. Та незгода била би ублажена када би се наставници нестручњаци могли прилагодити новим погледима и новим методима — али то ће бити тек онда када им се ставе добри угледи и упути пред очи. — Други део ове тешкоће тиче се начина рада наставничког: без обзира на школу, наставници су или окретни у послу и пријатни у разреду, или троми и мрзовољни. Међутим, једино од наставника и његовог сугестивног понашања зависи одржавање пажње у разреду и интереса за наставу. Отуда долази да приличан број наставника нестручних предаје лепо, живо и са успехом језик у нижим разредима, и то су нарочито млађи наставници чија је струка књижевност или живи језици. Њима, искрено, треба одати заслужено признање.

Како би се могло помоћи у овој сложеној тешкоћи? Пре свега, треба очекивати доста од новог програма универзитетског, по коме ће наставници књижевности бити више упознати са принципима науке о језику и са историјом нашега језика. Њима то треба, да би могли код ученика правилно упутити формирање књижевног језика. У исто време треба истаћи да се и на Универзитету и у књижевности нашој обраћа све више пажње књижевном језику, ономе што се има неговати и у средњој школи. Али, с друге стране, како сви наставници немају подједнаких способности наставничких, потребно је, у место некорисних курсева из опште педагогије, тражити основе примењене психологије и методике нашег предмета, и евентуално довести једног репетитора за тај посао.

У очекивању већег броја стручних наставника, треба тражити завођење инспекције са стручним инспектором и у исто време, као њиховим органима, ставити у дужност стручним наставницима и наставницама који имају смисла за предавање језика у опште, да у школама организују предавања на модерној основи, и да дају упутства осталим наставницима који предају наш предмет.

С друге стране, потребно је тражити равномернију поделу стручних наставника на школе, и избегавати честе промене наставника у току школске године.

Ове две тешкоће општијег су карактера; и ако се тичу наставе нашег предмета, ипак излазе из ужег круга интересовања за побољшање наставе тог предмета. Стога идеје о реформама наставе сводиле су се обично на питања наставног плана, програма и броја часова.

Несумњиво да је питање наставног плана и програма врло важно, и да од њега у нашим бирократским школама зависи сав начин рада. Стога овоме питању треба посветити засебан одељак. Али, како план

рада и програм треба да проистичу из основног схватања задатка наставе језика, то ће се овоме делу проблема посветити нарочита пажња, пре него што се пређе на критику програма и метода рада. .

(СВРШИТЕ СЕ)

Д-р М. ПАВЛОВИЋ

УЧИТЕЉ У НОВОЈ ДРЖАВИ

(КРАЈ)

Упоредо са овим пословима ишао је и учитељев рад на националном пољу. Уносећи у школу кроз сав свој рад национално васпитање, учитељи су га уносили и у народ на најразноврсније начине, а највише помажући у раду све наше установе са националним задатком.

Оно што је напустила кућа, избацивши гусле и с њима националну песму и забаву, прихватила је школа, и преко учитеља уносила у народ и песму и све што је имало за циљ да подигне народни дух, да га загреје за народну величину, братство и уједињење.

Колики је успех у томе постигнут, доказ су наши војници, који су онако одушевљено ушли у ослободилачки рат.

Но учитељи се нису зауставили само на речима. Они су и делом давали пример народу како се жртвује за народне идеале. Прва и највећа одликовања резервних официра у балканском и светском рату пала су на груди учитеља. И као обвезници у позадини војске, учитељи су показали велику вредност, пуну савесност и непоколебљиву поузданост, о чему сведоче изјаве и симпатије наших најпрослављенијих војсковођа.

*

Учитељи су из својих редова дали и другим струкама неколико људи који су, по својој интелигенцији и општој спреми, могли да доспу до највиших положаја у чиновничкој хијерархији.

Сав овај рад и успех учитеља ван школа резултат је његове солидне школске спреме, његове јаке духовне културе.

Да је само таква спрема учитељâ дала све ове резултате, доказ су нам и речи једног нашег државника, конзервативца, да учитељи спремом пребацују свој позив.

Ова кобна реч пала је баш у највећем јеку учитељског покрета напред. И она је била за учитељство и његов рад у истини кобна, јер је од тада отпочето систематско смањивање учитељевог образовања. Што је напредак културе и цивилизације бивао све већи, то је у нас спрема ове народне интелигенције свођена на све могуће начине све ниже. Смањивањем програма у учитељским школама, смањивањем броја година школовања, смањивањем и одузимањем благодејања и слободе,

премештањем учитељских школа, ишло се на то да се спрема учитеља подреже и улога њихова у народу смањи, и у томе се, на жалост, прилично успело. Ваља само упоредити неколико првих генерација учитељских са доцнијим, кад је фабрикован само недовољан квантитет, па ће се о томе сваки лако уверити. Томе факту треба додати и факат увлачења у учитељску службу оног невољног елемента, названог привременим учитељима и учитељским заступницима, па ће на мах бити јасно зашто су у последње време учестале биле жалбе на рад, управо на нерад, на слабу активност учитељеву, и зашто су се жалбе противу учитеља, противу његовог начина живота, све више умножавале.

Ко се интересовао, ко је хтео да уђе дубље у живот учитеља, могао је то врло лепо да уочи. Али мало је тих који су о томе водили рачуна, који су тражили дубљи узрок недаћама које су се појављивале и све јаче притискивале основну школу и народну просвету и допуштале да у народ улазе непроверене и утопичне идеје, које су стварале забуну.

Место коренite и радикалне реформе учитељевог положаја и стања, држава је, видећи да нешто мора предузети, установила била школски надзор. И то је потребна и корисна установа, али само кад дође у низу свих других задовољених услова. Овако како је дошла, она је само палијатива; она само скида један део администрације с Министарства; али није још оно што треба да буде, није иницијатор за већи напредак, јачи полет и ширу активност учитеља.

Слаба духовна спрема учитељева готова је подлога да се учитељ прилагоди и изгуби у сеоској средини; док, напротив, јака спрема, која даје и јако одушевљење и више идеале, јака је полуга за кретање учитељевог духа, његове активности и јака брана противу његовог падања.

*

Од задатка који се буде дао учитељу у данашњој држави треба да зависи и његова спрема.

Да ли је народним уједињењем и демократизовањем државе престала потреба за учитељевим национално-политичким радом? Да ли има потребе да се учитељ и даље залаже за културни напредак народни? Од одговора на ова два питања зависи одговор на решење целокупног учитељског питања.

Обновљењем наше државе на демократској основи и проширењем њеним уједињавањем нашег народа, испуњени су једним делом идеали наши, на којима је радила сва наша интелигенција. Али остварењем ових идеала, није ни у колико престала потреба за интенсиван рад народне интелигенције на даљем развијању и унапређивању народном.

Нашим територијалним уједињењем ми смо постигли само један део циља коме смо тежили: спојене су у једну растргнуте територије. Сад нам предстоји рад на другом делу његовом, рад на томе да се и народ уједини, да територијална граница буде и граница једне народне душе.

Наш народ је живео толико векова разједињен и под најразличнијим утицајима и духовним и физичким. То је узрок да постоји разлика у духовној култури, у душевним особинама, карактеру, и донекле антагонизам и сепаратизам. Да се та разлика изгладн, да се народни карактер нивелише у најглавнијим цртама и споји у једну духовну целину, ваља уложити доста труда. Тај и такав рад донекле захтева исту интенсивност као и рад на територијалном уједињењу, само с том разликом што су за њега потребна друга средства, друге методе. Овде је за учитеље, истинске, спремне, интелигентне учитеље, широко поље рада.

Политички, ми имамо слободоумно и чисто демократско уређење државно. Њега је извојевао народ васпитан демократски; али да се ово уређење одржи у свој чистоти својој, да се прошири на све крајеве подједнако, да се унапреди и усаврши, ваља народ васпитавати и даље у чистом демократском духу и правилном схватању демократизма и слободоумља. Демократске идеје треба да уђу у крв, треба да се рађају с рађањем сваког појединца. Да се и у овом постигне повољан успех, треба енергично радити у народу, васпитавати га у томе правцу. А ко је ближи народу за то од учитеља? Ко може боље да утиче на масу народну од учитеља темељне спреме и пространог схватања?

Наша доскорашња држава Србија млада је. Њен просветни напредак незнатан је. Али није боље ни у другим крајевима нашим, који су до скора били под туђином. У неким је чак и горе. Туђин није допуштао просвећивање масе народне, да би је лакше држао у ропству и брже асимиловао.

Сад у том погледу мора настати нова ера рада; мора се свим средствима настати да се народ што пре и што боље просвети и да се просветно стање нивелише. Народна просвета мора да буде основа и за национално-политичко и културно развијање нашег народа. Само просвећен народ способан је да потпуно правилно схвати националне и политичке идеале, потребу привредног напретка, као и потребу хуманих и других корисних установа.

У овом, еминентно учитељском послу морају се запрегнути што јаче снаге, јер просвећивати народ и васпитавати га, није што и учити га елементарној писмености, што су некад могли да врше само нешто мало писмени људи. Данас мора тај посао, који је знатно проширен и компликован, да ради интелигентан, довољно образован и стручно спреман учитељ.

Модерна школа тежи за тим да начин давања писмености тако упрости, олакша и прилагоди, да је може усвојити свако и најограниченије дете, па и деца са телесним недостацима (слепа, глувонема и др). Али данашња школа не даје само писменост, ону елементарну писменост: она иде за тим да писмености дâ прави значај. Она је не истиче као циљ, као што је то било у старој школи, него је ставља као средство

за умно развијање, које је сад најважнији циљ школе. За то школа мора да има учитеље који ће моћи преко овог средства постићи циљ: подићи народно образовање; а њега могу подизати само образовани, довољно спремни чиниоци.

Привредно и економно наш народ је такође слабо и врло неједнако развијен. То је огромно ноље за рад свих народних фактора. Да се очува народно богатство, да се унапреди народна привреда и развије природно земљино богатство, па с тим и народна финансијска моћ, треба свим срествима настати да се народ у томе правцу поучава и да му се на све могуће начине помаже. И ако ће проширени задатак народног просвећивања апсорбовати највећи део снаге учитељеве, ипак, све дотле док овај чисто привредни и економски посао не буду могли потпуно да узму у своје руке стручни економи и привредници, — а данас они то не могу, — учитељи морају поклањати своју пажњу и овим питањима, морају вршити утицај на народ и у овом правцу. У колико учитељи буду јаче спреме, у толико ће боље разумети и вршити и ову улогу примером и саветом.

Наш народ је, у приликама у којима је био, неједнако васпитан и у схватању виших идеала који дају светлости човечјој души, који треба да су му она сјајна звезда, пуна лепоте, која води душу и појединца и народа вишем схватању живота и његових циљева, и који не допуштају да се за живот сматра само задовољавање анималних потреба. И у томе правцу народ треба да има углед и вође, а учитељи су и ту први и непосредни углед и вођа. Како они буду схватили идеале живота, тако ће живот проводити, такве ће идеје ширити. Свакојако да ће учитељи просвећени, са јаким општим образовањем, запојени највишим идеалима, имати друкчији утицај на народ од учитеља слабе опште и стручне спреме, који се убрзо нивелишу са својом околином и којима је често какав духовитији сељак или ћивтица ауторитет.

*

Према свему овоме, може ли, сме ли наша интелигенција у опште, а учитељ посебице, да буде мање активна данас после постигнутог народног идеала, територијалног уједињења? Може ли онај који је свим силама радио на народном напретку пре, сад рећи да је завршио своју улогу у народу и оставити народ да у проширеној кући тумара по мраку? Не. Нашој интелигенцији, а с њом и нашем учитељству, отвара се ново, врло плодно, поље рада. Поред школе и школског рада, који мора да добије нову, рационалнију основу, учитељ мора да остане и даље народни учитељ и у националном, и политичком, и просветном, и у опште културном раду. Он мора да претходи, да руководи, да даје пример за бољи и напреднији живот. Он мора да остане најглавнија полуга која има и даље да креће народни живот, да запаја народ вишим идеалима, јер је он за то у најповољнијем положају.

Дакле, задатак народног учитеља данас не сме ни у ком случају да се мења сужавањем његовог делокруга рада, његових дужности. Учитељ мора остати и даље васпитач деце, али и учитељ народа, учитељ у ширем смислу и идеалнијем значењу, проширујући рад у народу и прилагођавајући га новим приликама и новим потребама.

Схватајући овако задатак учитеља у новој држави, ми се морамо забавити сад питањем: какву спрему треба дати учитељу који има овако узвишен и широк задатак рада у школи и народу.

Одмах морамо рећи да се према задатку мора дати и одговарајућа спрема. Несумњива је истина да је одмах потребан велики контигенат учитељских снага. Али ни у ком случају не сме се на основу те потребе стварати теорија да је учитељева дужност само да научи децу читању и писању; и не сме се на основу тако нетачно и несавремено одређеног задатка смањивати учитељска квалификација. У учитељски кадар не сме се увлачити ни привремено полуписмен и недовољно образован и стручно неспреман елеменат, који компромитује правог учитеља. Учитељ се не сме враћати у том погледу за сто година натраг, онда кад његов задатак у народу изискује учитеља потпуно савремена човека. Учитељева спрема не само да се не сме смањивати, но, напротив, мора се појачавати. То захтевају и прилике и напредак школе и друштва. Само солидно спреман и довољно образован учитељ може имати углед и утицај у народу и може успешно да врши одређене му функције. Само такав учитељ у стању је да унапређује рад у школи, да писменост преобрати у средство за образовање и оплемењивање целокупне омладине народне, да уноси у народ чисте и несумњиве истине, праве напредне идеје. Али такав учитељ, учитељ потпуно савремен, може се добити само кроз стручну школу, кроз учитељску школу, постављену на савремену основу. Свако друго место за образовање учитеља јесте полумера, која даје учитеље без квалификација, и зато са слабом улогом у народу.

Наше учитељске школе, чији је живот био буран, као што је био буран и живот учитеља, могу да даду потпуно солидну спрему. Оне су то и давале. Али бојазан од јаке учитељске спреме ометала је правилан развитак ових школа. Оне су укидане, премештане, сужаван им је задатак, смањиван број година рада, и т. д. Отуда је учитељска спрема данашњих учитеља разнолика, а с тим и вредност њихова неједнака.

Место да се с повећаном потребом учитеља умножавао и број учитељских школа и да су се с напретком народним квалитативно подизале, и њихов број и њихова квалитативна вредност су редуцирани.

Због свега тога ми нисмо имали ни до 1912 год. ни довољно бројно, ни задовољавајуће квалитативно учитељство. Оскудица, и то велика, осећала се и у једном и у другом правцу. Стога, ако се жели учитељство квалитативно и квантитативно подићи, учитељске школе ваља умножити и реформисати, постављајући их на једну основу и у подједнаке услове.

Ниво образовања у њима подићи, наставне снаге одабрати, солидно издржавање школе и ђака обезбедити.

Али, кад је реч о умножавању и усавршавању учитељских школа, махом се истакне буџетска немогућност да се то толико брзо учини колико је хитна потреба за тим школама. И стога се одмах почне бранити гледиште, кад се већ не могу добити учитељи са пуним квалификацијама, да је боље имати и слабије учитеље но никакве. Међутим, свакојако је исправније гледиште да се цивилизација једне нације не цени по броју писмених људи, но по општем утицају који та нација има на човечанство, преко својих највећих људи на пољима људске делатности.

Према томе, нема никакве бојазни од тога што ће ширење елементарне писмености, услед моменталне оскудице у спремним учитељима, мало застати. Много је већа штета од ове штета коју буду начинили у школи и народу полуобразовани учитељи и друге личности које се постављају као учитељски заступници.

*

Али да би учитељев рад у школи био са већим резултатом, а у народу утицај јачи, треба учитељима дати могућност за вишим и ширим образовањем стручним и општим. Курсеви о школском одмору, провођење некојег времена у којој од културнијих земаља, где су школе и друге установе на већој висини; затим студирање на универзитету, или бар на педагошкој академији, неминовна су потреба, неизоставни услов за савремена учитеља, за учитеља који треба од нашег народа да ствара брзим темпом културан народ који ће својом цивилизацијом не само створити повољне услове себи за живот, него бити од користи и човечанству.

Цео живот народни, сва привреда мора да се прилагоди новим потребама, новим средствима, па и школа мора да иде за духом времена, а у томе учитељ треба да предњачи. Такву улогу ће моћи да одигра само учитељ коме се омогући претходна спрема.

Ни народ, ни држава немају никакав интерес да спутавају спрему учитеља; напротив, њихов интерес налаже им као прву и најпречу дужност да пруже учитељима што јачу спрему.

Задатак учитеља као васпитача и културног радника, одређује његову квалификацију. То обоје сад треба да му одреди положај.

Досадашњи положај стављао је учитеља у изузетне прилике: целог живота он је остајао само учитељ и ништа више; а сем тога већина њих морала је остати стално у селу. То је од штете и за службу и за учитеље.

Сазнање (које доцније долази) да се цео век мора провести у служби која, сем повишица, не доноси ништа више за задовољавање амбиција и потреба животних, на које културан човек полаже, чинило је да су многи или напуштали учитељство, прелазећи у друге струке, или су напуштали

своје усавршавање и постајали обични мајстори у раду, одајући се често ван школе, пословима који не доликују учитељу, нити користе околини.

И напуштање учитељске службе и занемаривање посла, штетни су и за државне и за учитељске интересе.

И учитељска струка, као и свака друга, треба да пружи учитељу прилику за напредак у каријери, сем напретка у плати. На тај начин би се задовољила потреба струке и дала одушка личним амбицијама.

Кад се допусти да учитељ може, по показаном успеху и стручној и општој спреми, да буде учитељ у вишој основној школи, да буде квалификовани управитељ школе, да буде школски надзорник, да у професионалним и учитељским школама буде наставник по допуњеној спреми на факултету или педагошкој академији, онда би се тиме подигао углед учитељској струци; она би била привлачнија за ђаке, а међу учитељима би се стварала утакмица која би само користила њиховом просветноме послу.

То је најбољи, најпрактичнији и најпростији начин да се учитељски положај побољша и њихов углед подигне, а струка унапреди и преда потпуно у руке стручним људима. Ово би, у исто време, учинило да се повећа број кандидата за учитељске школе.

*

Регулишући овако положај учитељев, остаје да му се регулише и награда према квалификацијама, задатку и положају.

У прво време рада нових, стручних учитеља, кад су економске прилике биле сасвим повољне и живот био још у патријархалном стадијуму, учитељи су свој позив, нарочито позив у народу, схватали потпуно идеалистички: радили су више из одушевљења но за награду. Тако је схватање трајало извесно време; али кад су економске прилике, са промењеним начином живота, постајале теже, и схватање живота и рада добијало је све реалистичнији смисао, па су и идеализам и одушевљење све јаче подрезивани. Најновији догађаји, пак, својим огромним утицајем на економске прилике и живот, збрисали су и последње остатке идеалистичког схватања дужности и живота. Сад је општа девиза: рад мора потпуно да се компензира материјалном наградом, без обзира да ли је он умни или физички. Добра награда ствара убеђење и вољу за интензиван и савестан рад.

Дакле, за добијање добрих учитеља, као што се види, нису довољни само квалификације, положај и широк задатак рада, него је потребна и одговарајућа награда.

Скорашњим изменама законским плата је учитељима побољшана и уз то распростртa и на учитеље целе Краљевине. Тиме је за овај мах питање материјалне награде скинуто с дневног реда. Али, кад се буде регулисавало цело чиновничко питање, не сме се ни у ком случају учитељски ред оставити као ред потпуно задовољан у том погледу. Не; њему

се мора у чиновничкој хијерархији одредити место и плата према плати осталих чиновника сличних квалификација. Само тако остаће надлежни фактори према учитељима доследни и у исправном држању.

*

Износећи ово питање о учитељу у новој држави овако схваћено, сматрамо да чинимо најбољу услугу повољном решењу његову, пошто је оно на дневном реду и данас као и пре деценије, и да је сад сасвим сазрело за решење на корист народног просвећивања и културнога напретка.

ДИМ. Ј. СТОЈАНОВИЋ

НАСТАВА ЖИВИХ ЈЕЗИКА

О положају и о реформи наставе живих језика у школи донело је „Удружење нових филолога у Хамбургу“ 5 јуна 1920 ове одлуке:

1. Као наставне предмете живих језика треба, осим енглескога, француског и шпанског, сматрати и оне језике који су због нарочитих месних односаја потребни, као н. пр. португалски, талијански, руски, пољски, холандски, данско-норвешки и шведски.

Док португалски, талијански, руски, пољски, холандски, дански и шведски долазе махом у обзир за школе у појединим деловима Немачке, и према томе траже да се и на дотичним универзитетима научно обрађују, задатак је школин у свим немачким земљама да негује као и досада енглески и француски језик, а осим тога још и шпански, као језике трију важних културних области европске образованости.

2. Према спољашњем уређењу дотичне школе и њезине врсте, енглески, француски, шпански, талијански и руски могу бити и обавезан као и факултативан предмет. Треба тежити на то да наставницима тих пет језика ти језици буду главни предмети.

Португалски, пољски, холандски, дански и шведски, у немачким земљама у којима се као школски предмети заведу, могу бити само факултативни предмети.

3. За образовање нових филолога на универзитетима нарочито се препоручује:

а) да се за учење једнога језика као главнога предмета веже учење другога језика као главнога предмета, ако овај иде у исту језичну област (француски и шпански, руски и пољски, а тако и енглески, холандски, дански и шведски);

б) да универзитетски наставни планови буду тако подешени како би се дала прилика да се учење странога језика веже за нејезичко-

литерарне предмете, као филозофију, историју, географију, политичку економију, правне науке, уметности, и т. д., да би се учење страног језика могло успешно проширити познавањем страних народа;

в) принципијелно се тражи дуже борављење у страној земљи, па и за читаво време учења. Докле то не буде било могућно за све, треба да се покрајине и општине постарају да се, у вези с универзитетом, приређују курсеви и предавања, на којим ће академски образовани националн заступати дотични језик и културу.

4. У унутрашњем уређењу новојезичке наставе тражи се даљи развој њезин у том смеру, што се као главни задатак наставе сматра да пробуди разумевање духовне и материјалне културе страног народа, нарочито новијега доба, на основи дотичнога страног језика. Граматичко-логичко образовање се као циљ наставе повлачи. О овим захтевима треба водити рачуна у образовању нових филолога на универзитетима, при састављању и извођењу наставних планова и правила за испите у школама, као и при израђивању и увођењу наставних средстава.

5. За поједине врсте јединствене школе, осим онога модерног страног језика који је као први обавезни језик одређен, треба имати увек у виду један под 2, алинеја 1, споменути страни језик, који ће избором ученика постати за њ обавезни језик. Принципијелно један ученик не треба да учи више од два жива језика као обавезне предмете.

6. За Хамбург се према овде изнесеним путоказима траже од страних језика:

а) као обавезни језици: енглески, француски, шпански,

б) као факултативни језици: енглески, француски, шпански, португалски, руски, холандски, дански и шведски;

Овим одлукама се, као што се види, траже коренite реформе. Још непосредно пред светски рат, донео је „16. Општи збор нових филолога“ (у Бремену 1914) одлуку да се настава живих језика страних, с обзиром на крајњи циљ средњих школа, у *језичконаучном* духу удуби у колико је то у школском раду могућно. Заступници пак реалака у рајнским провинцијама закључили су да од VI—VII (од I—VI разреда) у настави страних језика треба више полагати на систематско учење граматике и на удубљено логичко-формално образовање; у вишим разредима настава може узети слободнији облик, али се ни овде не сме одступати од темељнога научног учења граматике, односно граматичкога склопа језикâ.

Тако још пре рата и пред рат. За време рата чули су се сасвим други и друкчији гласови, — није био у питању само метод живих језика, него и сами ти језици, и многи су тражили да се из немачких школа избаци и француски и енглески језик, јер је Немцима довољан њихов језик и мртви језици. Тражња, пак, да се у немачким школама уче са-

везнички језици, ипак се, ако је и озбиљно мишљена, у очима трезвенијих Немаца морала чинити смешна, јер би тада мали Немци место енглескога, француског и талијанског језика морали учити — турски, мађарски и бугарски.[1]

Али је ипак за време рата угледао свет, заиста одлични и, као што многи наставници немачки тврде, најбољи уџбеник за француски језик: Strohmeyer, Französisches Unterrichtswerk für höhere Knabenschulen (од два Штромајера, Хонза и Фрица, оба директора у Берлину). Какво је пак расположење било тада, види се из предговора. У њему писци веле: „Како би се готово смело морало чинити што они управо сада ступају пред јавност с новим *француским* уџбеником". За своје оправдање пак износе даље: „Колико било да је у овим временима велики и оправдан гнев на наше непријатеље, ипак је извесно, баш с тога што смо *ми* први и најотменији културни народ на свету („die erste und vornehmste Kulturnation der Welt"), да ће образовани синови нашега народа и у будућности се бавити творевинама француског духа и француске културе. Према томе ће француска настава и по том као и досада заузимати не незначајно место у свим средњим школама, и потреба ће се и у будућности осећати у сувременим уџбеницима".

На ово место је требало указати, може бити, с тога што ће оно без сумње изостати из новијих издања. Оно је било signum temporis, као и они неозбиљни предлози да се уче савезнички језици. У ком ће се ипак правцу даље развијати настава живих језика у Немачкој, о томе можемо закључити понешто и из напред истављених одлука хамбуршких нових филолога. Они су у сасвим другом знаку. Али заједничко им је што и они садрже видне политичке смерове. И нехотице нас подсећа то на Бизмаркову реч, када су и у његово доба неки Немци устајали против учења француског језика: „Ако су нам Французи пријатељи, треба да их познајемо; ако нису, — с тим више".

У осталом, школа је социјална појава, и као таква она је заиста саставни део политике. Али као и у држави у опште, тако и у школи, може бити политике која изводи на прав пут, и политике — која заводи.

С педагошког (управо дидактичког) стајалишта можемо рећи о одлукама хамбуршких нових филолога ово:

1. Питање о граматичко-логичком образовању није питање само наставе живих језика страних, него питање читавога наставног плана. Живи језици страни заиста могу бити предавани тако да се не (или боље: мање) обзиру на граматичко-логичко образовање, али могу и сасвим (један од њих) послужити овом образовању, а да им ипак зато то не буде једини циљ. У средњој школи *један* језик свакојако мора имати циљ да ученике уведе у граматичке и логичке категорије, а други

[1] За време рата су у више немачких универзитета отворене катедре за ове језике. Да ли су и сад још одржане, није ми познато.

језик или остали језици треба да му у том више или мање помажу, и да му, у неколико бар, врате оно (поређењем, допуњавањем, својим особеностима и т. д.) што он пружа свима. Питање је само који језик треба да прими на себе тај циљ (свакојако понајтежи и, као што се мисли, најнезахвалнији,) те да остави осталим језицима шире поље за друге циљеве језичке наставе. У старој ученој гимназији овога питања није било; циљ је учењу био у главном граматичко-логичко образовање (ако се овај циљ у многом чему и схватао друкчије него ли што се данас схвата, и од њезина граматизирања су нам остале многе традиције, у разним видовима, против којих се и данас још узалуд боримо), и то не само за класичке језике, него и за матерњи, па и за живе језике стране, када су и ови уведени, ако и не у први мах. Тако смо дошли до формалистичке наставе граматичке, која се и данас, па и у нас, одржава, и то је дало повода да се у опште осуди граматичко-логичко образовање као циљ језичке наставе. Међутим, тај се циљ мора одржати, јер, као што су и многи експерименти утврдили, формалнога образовања има, и оно је од велике користи у настави. Нарочито се то види у језицима: на једном научене граматичке и логичке категорије научене су за све језике, ако се само одржава потребна корелација међу њима и ако се једне и исте ствари (што на жалост бива врло често) не уче као различите или на супротне начине. Разуме се да и граматичко-логичко образовање, као наставни циљ, треба да буде правилно схваћено.

Како данас матерњи језик тежи да заузме у средњој школи средишно место, које је некад имао латински језик, сасвим је природно што је на њега преношен овај циљ, а нарочито када је он био у разреду једини језик, или где су разреди били без старих језика, а новима дати више практични циљеви. Тако је било у нас, али не и само у нас. Појавили су се међутим гласови да се настава матерњега језика ослободи тога „грубог посла“: часови матерњега језика треба да буду „часови светковања, часови расположености и уживања“; и с тога разлога већ да треба одржати латински језик, јер матерњи би имао у њему „снажнога слугу, који радо прима на себе сав груби посао“.

Све су то лажно постављени проблеми. Настава нема „грубога посла“, или бар не треба да га има, и не мора га имати. Наставни предмети се не могу делити на слуге и на господаре, али они сви морају служити један другому. *Граматичку наставу треба оживети*, — то је заиста „животно питање гимназије“. С тога и матерњи језик може примити на себе и граматичко-логичко образовање, само што и та настава граматичка треба да буде жива, као и сва настава у опште.

Ако би дакле матерњи језик примио на себе тај циљ (али ни он не да служи њему искључиво), онда се заиста настава живих језика страних може кретати у другим правцима, и то тим пре што су живи

језици страни који се највише уче (француски и енглески), веома развијени, мање пластички, више апстрактни, те стога мање подесни за увођење у граматичке категорије. Латински језик ће бити за ово најпогоднији, осим тога он је за наставу засада и најизрађенији, али под погодбом да се у настави вазда има обзира и на новије тековине у науци о језику. Што се латинскога и у опште класичких језика тиче, ту је потребно што је могућно више ослобађати се предрасуда, и то како оних за, тако и оних против тих језика. Вредност класичких студија је несумњиво врло велика и за историјско схватање и за наставу у опште, али то нам не даје право да a priori закључујемо да нам стари језици дају што ни један други. Ако су они и богати облицима, ако су им значења речи и више директна, у непренесеном смислу, с тим још није речено да су они једино погодни за увод у граматичко-логичко образовање. Сви су језици погодни и за тај циљ, и за то имамо одлично сведочанство у томе што се у француским и енглеским школама (у основним и другим, у којим нема страних језика) тај циљ заиста и постизава, при свем том што су ти језици тако оскудни у облицима. Али место спољашњих облика, они имају своју синтаксу, свој ред речи, и тај „унутарњи облик речи“ (Вунт) моћи ће такође у великој мери послужити и формалном образовању. Из тога бисмо могли извести захтев да учитељи живих језика страних не уче ни језике само као стране језике, него да их уче и онако како се они уче као матерњи језици. За наставу би то могло бити од велике користи. Ми треба да знамо и да сами собом искусимо како и у којој мери сваки језик одговара циљевима који се језичкој настави у опште могу поставити. И свакојако би било од великога интереса када би се и ту оставила заводима потпуна слобода да могу и мењати циљ појединим језицима, тако да непосредно теку искуства у свим језицима са свим циљевима. Тако би се могло доћи до сазнања који је језик, сред датих прилика, за који од постављених циљева најпогоднији. Учитељи ће увек бити приморани, као и сви радници у опште, да се служе туђим искуством, то је истина, али им свагда треба дати и мегдана да се о које чему и сами уверавају. Нарочито (засада бар) примена наставнога плана треба да је у знатној мери њихово дело. У будућности ће може бити и читав наставни план бити дело сваке појединe колегије, а поуку за то имамо и сада већ у живим језицима страним, где се они одређују према месним приликама или другим потребама појединих завода.

2. Одбацујући граматичко-логичко образовање, хамбуршки нови филолози не постављају као циљ ни практично савлађивање и умешност у говору, па ни естетичко ни литерарно образовање, него много шири — разумевање духовне и *материјалне* културе странога народа. Треба имати при том на уму да се нарочито истиче како упознавање страног народа треба извести „на основи страног језика“, т. ј. да треба

задобити слику коју он сам о себи даје, на основи оних дела која је сам о себи и за себе саставио и израдио. Ако овај захтев и није сасвим нов, свакојако се осећа да је његово значење сада појачано: живот са својим потребама све то више пробија наставни план и улази у њ. Ми не можемо и даље занемаривати услове за које је везан сав живот и сав напредак једнога народа. Али овај захтев се даје бранити и с чистога теоријског стајалишта. Језик и књижевност једнога народа су израз читавога његова живота. Смисао за језик и књижевност једнога народа у школи није се могао изазвати с тога што им се сувише једнострано приступило, што се сам тај народ није познавао, што се није јављала жеља и потреба да се његов језик и књижевност учи; вршио се управо један немогућан задатак, хтело се изићи на врх брега, а да се не пређе његова падина; међутим ми нисмо имали и немамо таквих наставних аероплана којим би се тај задатак дао решити. С учењем језика једнога народа треба да иде дакле упоредо и његово упознавање, којим ће се јачати жеља да се тај језик учи и осећати потреба да се он зна. Ученик треба да је у то исто тако уверен као његов учитељ, као и организатор наставе. Језик дакле треба довести у што тешњу везу са животом у опште, и тако се, разуме се, мора отпочети већ и у матерњем језику. И у настави матерњега језика мора се, и то одмах од почетка, упознавати и духовна и материјална култура народна. С тим ће се већ задобити потребна подлога и за заинтересованост за развој туђе духовне и материјалне културе; узајамним поређењем боље ће се и разумети и своја и туђа. И то је пут којим се збиља долази и до „врхова". Има много истине у речи: ко хоће да разуме песника, мора ићи у његову земљу.

Од важности је и други део захтева, и он служи објективности наставе. За њу мора вредети: audiatur et altera pars. У народима често владају дубоко укорењене заблуде и предрасуде о другим. Да бисмо их тачно разумели, морамо их изучавати и „на основи њиховој". Ово је од вредности и само собом, и када не улазимо у даље практично значење, које би се дало извести одатле.

Да је за све ово потребна и измена универзитетских наставних планова, па и познавање (свакојако специјално, када треба да се учи на универзитету) правних наука, тражња је која очито иде врло далеко. Рад и спрема једнога учитеља не сме се толико протегнути у ширину да с тим губи од своје дубине. С тога је захтев да се у спреми за стране језике кандидати вежу за сродне, да остану у једној језичкој области, веома умесна.

3. Није од малога значења ни питање колико језика треба да уче ученици. Данас превлађује мишљење да се у школи не могу добро савладати више од два страна језика. Одступања, као што је добро по-

знато, има и с једне и с друге стране.[1]) Школа и ту треба да узме у обзир и што је нормално, и индивидуалне разноликости. Одредба хамбуршких нових филолога да ученици не треба да уче обавезно више од два жива језика страна, тачна је, ако ти ученици не уче ниједан мртав језик. Слободно кретање ће и ту највише помоћи ученицима и ујамчити најбољи успех. Нека се не спасавају само форме и прописи, нека се спасавају ученици; нека се укидају изборно-обавезни језици (као и предмети у опште), нека је ученику слободно и одустати од учења језика, када сам увиди да га то преоптерећује и да не може постићи што се тражи од њега. С друге стране нека се да прилика даровитим за језике да зарана уђу у више језика, јер је од велике користи по напредовање у том правцу када су темељи рано постављени. Нормално би дакле било: два страна језика у опште; ученици који немају способности за језике, могу се оставити и с једним језиком, а ученицима нарочито способним за њих, треба дати прилике и да се уведу у више језика.

4. Веома је добро учињено што је истакнуто да је циљ наставе у вези с претходном спремом учитеља, и да се ова мора управљати према оном. У том погледу мора бити везе између појединих степена школских (овде средње школе и универзитета), и тако ће се и моћи постићи потребно јединство у настави једне земље. Поједине школе морају заиста ићи својим путовима, али заједнички циљеви морају бити мета на којој ће се напокон све састати. м. ш.

О НАСТАВИ И НАСТАВНИЦИМА МАТЕМАТИКЕ

Математичар оперише са једном од дисциплина високе васпитне вредности, која — неумитном доследношћу у мишљењу, непогрешивошћу својих закључака и обилатом применом својих истина на задатке из живота — служи као једна од моћних полуга у образовању ученика.

Данас се математици у средњошколском образовању признаје та њена висока васпитна моћ. Али то није било увек тако. Није давно било кад се говорило: „Mathematicus non est collega“, и та наука се

---

[1]) Било је генијалних људи који нису умели честито научити ни један страни језик (н. пр. Лине, Либих, Дарвин), а и глупака који су тачно и течно научили неколико страних језика, — „да само толико пута докажу како су глупи“. Змај ми је говорио како му је „баш криво“ што није могао потпуно да савлада ни немачки језик, који је учио од детињства, ако је и био више година у немачкој средини. Природњак пак и филозоф Лоце објавио је 1857 године (дакле у својој четрдесетој) стихован превод Софоклове „Антигоне“, који је, „ради одмора“, превео с грчкога на латински.

поверавала ма каквом рачунџији од заната, који нити је био школски човек, нити је имао потребну културу за наставника.

Из тог доба датира она повика којој је математичка настава изложена до данашњих дана. Разлог тој извиканости математике треба тражити у самим наставницима. Јер и данас није редак случај да математику предају нестручни наставници, који често и сами кубуре са основним појмовима, који им нису јасни пред очима. Може ли се од њих тражити да они објасне и предају другоме оно што и сами не разумеју?

Треба дакле спремати стручне наставнике, који ће стручним студијама својим савладати градиво које има да се предаје.

Тиме још није све свршено. Није довољно само *знати* свој предмет, треба још *умети* га изложити ученицима јасно, прегледно и разумљиво. Јер баш та непогрешност и неумитност математичке дисциплине која је њена висока врлина, постаје њена Ахилова пета: плаши и одбија кад од једном засене ненавикнуте очи. Као што се не може поднети јака светлост кад се изиђе из мрака, тако се исто ни ученици не смеју нагло извести пред целокупну строгост математичких метода. Они се морају поступно на њих навикавати.

Ово је потребно тим пре што је математика особена не само са свога начина излагања, него и са свог нарочитог језика, који треба темељно изучити и њиме течно говорити. Математика има и своју писменост и јавља се пред лајиком као „Питија на троношцу". Њу треба питати, и то умети је питати, ако се хоће одговор. И тај одговор треба преводити, јер је он исто толико хладан и одмерен, колико је тачан и несумњив. И ако вам се одговор учини бесмислен, не смејте се одговору него питању или тумачењу, јер у њима лежи бесмислица.

Још један крупан узрок тешкоћама у настави математике лежи у јакој повезаности њених делова. Она чини те је нови одељак неприступан, док се не савладају претходни делови, те отуда немарном и небрежљивом ученику, који не ради стално него на мену и уштап, математика постаје страшна.

Из овога се јасно види да је положај наставника математике у средњој школи приметно тежи. Али баш тај изузетни положај и чини драж његовога позива. Заслуга наставника математике биће у толико већа, у колико успешније буде савладао ове и оволике тешкоће, и у колико се више буде приближио великоме циљу који му је постављен.

Поред оволиких и оваких отежица, математичар може да се користи и многим олакшицама, које ће му помоћи да заинтересује ученике за предмет који предаје. Јер математика има велику примену:

у *естетици:* цртање са сликањем, вајарство, архитектура добиле су свој данашњи полет само уз помоћ математике;

у *етици:* математика може да буде претежни покретач карактерности, јер она

буди скромност пред величанством и лепотом облика природних;

улева поуздање у моћ ума, који успева да наслути сву ту лепоту и величанственост;

исправља карактер чистотом својих неумитних истина;

у *наукама:* Познато је да се физика, механика и т. д. зову *примењеном математиком;* да се види колика је њена примена у јестаственици, треба се сетити само кристалографије; чак и у хемији математика је досад учинила лепих услуга.

Као што се види, математичар располаже обилатим начинима и зачинима да привуче пажњу ученика на свој предмет и да ту пажњу одржи и искористи, што треба да му је стална тежња. Јер његов успех зависи не од количине знања којом он располаже, него од количине знања коју он успе да пренесе на ученике.

Та способност преношења знања се тече. Некад се говорило: magister nascitur; ово није празна реч, само је не треба узети буквално.

Је ли се где год чуло или видело да је какав песник, вајар, сликар, постао од једном оно што је био? Не, он се поступно развијао, спремао, вежбао.

Тако је и са педагогом. И он треба да се развија, спрема, вежба, — да се учи, те да успешно прије послу који му се поверава. Ако његов рад не буде ваљао, он се не може исцепати и бацити у ватру као слика, ни разлупати као статуа, па почети изнова. Његове погрешке су погрешке лекара код болесничке постеље: оне се врше над живим организмом и могу да буду кобне.

До скора је наставник пуштан у средњу школу искључиво са теориском спремом и остављан је био себи самоме. Бољи и мисленији кандидати прекаљивали су се и временом се истесавали, те часно вршили свој задатак, за који су себи ковали самостално своју личну педагогију. Остатак је гледао у свом позиву само занат који му пружа насушни хлеб, па се занемаривао и поступно тонуо у какву било рутину, која га је полако затрпавала.

Хоће ли бити чудо ако се наставник не пушта више неспреман у средњу школу и ако се од њега тражи:

не само да *зна* свој предмет и да има темељну теориску спрему, те да може са више тачке гледишта да гледа на суштину математичких истина и да му је пред очима јасан преглед целокупног градива у свој његовој узајамности, него

и да *уме* да предаје математику: да *има за то потребну практичну педагошку спрему.*

Ово је у математици нарочито потребно, јер су универзитетска и средњешколска настава два одвојена попришта, која нису различна само по количини градива и по методима излагања, него су то два различна, одвојена градива, која чине скоро независне целине. И кад би

какав математичар светског гласа наједаред био принуђен да предаје математику почетницима, он би се нашао у такој истој запари у којој би био средњешколски наставник математике кад би неочекивано авансовао за наставника универзитета.

Питање: како ће се спремати млади наставници математике, расправљано је на дугачко и на широко. Покушавани су ови огледи:

I. *Приправништво — стаж* — које се врши после свршених студија, у средњој школи и уз опробане наставнике, који упућују почетнике у посао и дају им савета и обавештења. У нас је овај начин уведен био крајем прошлог века, али је у брзо напуштен.

II. *Течајеви на самом универзитету* (педагошки семинар):

а) *општи течајеви из педагогије*, у којима се приправници свих струка спремају и упознају са општим начелима савремене педагогије;

б) *стручни педагошки течај из математике*, где се кандитатима наставничким поред теоријске пружа и практична спрема, где се поред општих начела педагошких приправници упознају са методима своје струке, вежбају се у семинарима држањем предавања, која сами спремају и износе пред форум својих другова на претрес, и најзад хоспитовањем у средњој школи угледају се на извесне и старије своје колеге.

Али и тако спреман, оружан кандидат не треба да улази у средњу школу док претходно не испита самог себе: воли ли он свој посао и воли ли децу? Има сувих, раздражљивих природа које не подносе децу, која с њима не умеју да опште и која не разумеју децу ни деца њих. Такав кандидат није за наставника.

Јер је љубав, узајамна привлачност ученика ка наставнику онај моћни чинилац који креће наставу и васпитање. Сократ је вратио једног свог ученика његовоме оцу с речима: „Не могу с њим ништа учинити, *он мене не воли*“.

ПЕТАР А. ТИПА

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Мих. М. Станојевић, *Земљописна Читанка* за народне школе, I (Одобрена и препоручена од стране Главног Просветног Савета и Министра Просвете, расписом ПБр. 9752, 18 јуна 1905). Издавачка књижарница Рајковића и Ћуковића, Београд, 1921 8°, с. 126, са 43 слике у тексту. Цена 7 дин.

Мени је врло непријатно да морам данас напасти једнога раније доброг радника школског и књижевног, па и културног, ако то хоћете, што је смео дати „за народне школе“ овакву књигу. Под утицајем ове

издавачке књижаре, којој није првина да њена издања одбија од препоруке Главни Просветни Савет и којој извесно неће бити ни последњи пут да даде овакву књигу, а вероватно још и под својим властитим нагоном, писац је можда хтео час пре (како је то, изгледа, општа појава сад у нас) у овоме скупоме времену да изађе на књижарску пијацу. У тој вратоломној журби и хитању он није могао видети шта пушта у руке нашој деци под својим именом.

За једну географску читанку, која треба да буде добра допуна — ако је то педагошки у опште допуштено у народној школи — географској настави у II, III и IV разреду народних школа, у којима треба да се нарочито стичу најосновнија и ваљана географска знања, хоће се више разумевања ствари, више искуства из саме школе, тј. рада у њој, више вештине у излагању, бољи материјал и, најглавније, богатије и савременије стручно знање географско. Разуме се по себи да језик, стил, логика, методика, морају бити без примедбе, јер је то читанка за децу основне школе. Техничку страну у књига поратног издања остављамо у страну.

Читанка има два дела: општи (I део) са 4 чланка, вероватно пишчева (јер се он није, кроз целу књигу, држао конвенције да огласи за своје све чланке без потписа), једном песмом и уз све то 9 слика, и посебни (II део), у коме су 50 чланака (39 пишчевих по горњем), 4 народне и уметничке песме (изабране из целе наше лирике, тако богате, врло произвољно) и у тексту 34 слике, које ћемо све нарочито приказати негде доле, јер то пуно заслужују.

У општем делу писац излаже наративним обликом, шетајући се уз поток (први чланак), доста невешто, па и нетачно, појаве које су по њему вредне ученичке пажње; мало боље прича — али по свему изгледа не писац читавог дела — о малој воденој капљи (други чланак) и о планини (трећи чланак), где је начинио две грубе погрешке, можда и нехотице. Ја их наводим по тексту: „Као гнезда, у пола сакривена у грању, опажају се колебе, засеоци, села растурена по долинама и по падинама озеленелих брда. Онамо, опет, кроз слој ваздуха покварена многим дахањем, нешто беличасто показује неки град“, (с. 16.) и: „Једина су планинска чеда, која сретамо пењући се уз косе, инсекти, који гамижу стазом тискајући се у траву или зујећи кроз ваздух, даље лептири, по неки гуштер, змија и друга ситнурија“ (с. 18).

Али у колико је овај општи део и сношљив, у толико је други, посебни део у чланцима без потписа, које ја, и с правом, приписујем писцу књиге, апсолутно несношљив. Изузимам потписане чланке: Љ. Павловића: *Ваљево*, Ср. А. Поповића: *Златибор*, Д-р Ј. Панчића: *Копаоник*, М. Ђ. Милићевића: *Жупа, Приче из Шумадије* и *Једна бројеница из смедеревске Јасенице*, В. Ст. Караџића: *Моба и прело* и *Голубачка муха*, Бран. Нушића: *На Охридском Језеру*, Ј. Дедијера: *Мештохија* и Љ.

Ненадовића: *Ловћен*, као и две песме: Јов. Илића: *Крстоноше* и Вој. Ј. Илића: *На Вардару;* о њима нећу говорити, само напомињем да је и овде избор могао бити много срећнији и за Географију и за ученике. По моме довољном и доста пажљивом трагању за тим како је писац привредио 39 осталих чланака, ја сам дошао до овога највероватнијег закључка: једне је чланке писао сам писац, друге су му писали другови, пријатељи или познаници којима се обратио (тако се то често ради), а треће је он сам узео готове, или је узео готов материјал за њих, не казујући одакле, како би то увек требало да буде. Кад овако говорим, дужност ми је да то све и потврдим. По квалитету су најслабије ствари — степен слабости не иде баш овим редом —: *Смрдан Бања* или *Ковиљача*, чланак толико слаб да је невероватно којим је начином могао ући у читанку, толико је ту испретураног материјала; па чланак *Шабац*, па *Посавина*, са толико нетачних дефиниција географских (ја нарочито истичем облик мачванске куће на с. 38); потом чланак *Поморавље Западне Мораве*, с толиким топографским, етнографским, па и логичким нетачностима да то иде до невероватности (на пр. „У овим крајевима задржале су се у многим кућама гусле, а има и пуно јуначких и др. песама које знају и они који не умеју ударати уз гусле", с. 44); чланци *Ужице*, *Чачак*, нарочито *Пазарни дан у Чачку*, развучен, досадан, претрпан толиким непотребним ситницама да одбија, — ја упућујем читаоце нарочито на свршетак овога чланка да виде шта је све унето и чему таква садржина може послужити, — па остали: *Крушевац*, *Поморавље Јужне Мораве*, *Стара Планина*, *Поморавље Велике Мораве*, *Тимочка Крајина*, *Зајечар* и *Подунавље*, имају толико погрешних мисли, нетачних општих дефиниција, непотребних описа, да их је немогућно све изнети, па молим читаоце да ми верују, или да све ове чланке пажљиво прочитају. Сви ови чланци — има их 14 — долазе у ону прву врсту, т.ј. писац им је сам писац књиге; јер ја другаче не могу да схватим да је Станојевић, иначе до сада опрезан радник, могао ово од других примити, прочитати и пустити у своју књигу. Све ове чланке треба, овакве какви су, просто избацити и не допустити да их деца у школама читају. Мене чуди да су овакви чланци могли бити писани у времену кад нам је географска литература толико већ развијена у свима правцима и кад је она писцу могла бити увек доступна.

Знатно су бољи чланци: *Поље Тичар*, *Ужички производи* (ма да и сувише непотребно детаљан), *Ибарски пут*, *Таково*, *Студеница*, *Како се прави качкаваљ?*, *Лазарице*, *Кућа у Шумадији* (са мало нетачности), *Лазарева Пећина*, *Мајдан Кучајна* и *Београд*, који чланак није без замерака, али је ипак за децу доста прегледан. Сви они долазе у другу групу, и пошто немају означене писце, требало би их огласити за Станојевићеве. Али тај случај није, поред осталога, још и због тога што сам начин излагања материјала није у свима исти: осећа се у њима разноликост

писаца. Станојевић је на сваки начин погрешио што није, бар као Т. Радивојевић у сличној књизи *Србија у слици и речи*, у садржају означио писце. Чланци: *Пештичка Пећина*, *Кроз Дунавску Клисуру*, *Ниш*, постали су „методом претакања"; први је Милутина Бојића у поменутоме делу Т. Радивојевића, с. VIII бр. 62., други је израђен по Ср. Ј. Стојковићу, а трећи највише по М. Ђ. Милићевићу; чланак пак *Битољ* узет је из Д-р Јевта Дедијера *Нове Србије*, с. 194. Зашто је све то Станојевић крио? Сва су ова четири чланка, као и други: *Повардарје*, *Скопље*, *Косово*, *Призрен*, врло лепо написани; њима се нема шта замерити, али је сав тај материјал узет понајвише од Ј. Цвијића, одн. Ј. Дедијера. Издвајају се својом ваљаношћу и чланци: *Војводина* (али пошто се избаци она груба штампарска грешка о свињарству и свилари, с. 103.), *Струмица*, па и *Зета с Приморјем*, ако се и из њега избаце извесне крупне географске погрешке.

Толико је било потребно рећи у опште — без нарочитог детаљисања — о тексту у овој читанци.

Дело је илустровано са 43 слике у тексту (без једне карте), те би се могло мислити да је у овоме оскудноме времену то огромна раскош, нарочито још кад се ни у географске уџбенике не може дати баш ниједна преко потребна слика. Али кад се пажљиво прегледају све те слике, видеће се да баш ниједна није рађена за ову књигу, није дакле овде оригинална. Све су те слике узете или из Карића *Србије* (14), или из Радивојевића *Србије у слици и речи* (14). По себи се разуме да су прве потпуно застареле, заостале, јер је Карићево дело из 1887 године: у тим сликама ћете видети Београд, Ниш, Г. Милановац, Ваљево какви они данас нису. Остале слике: Улице у Шапцу, Развалине шабачког града, Извор Љига, и др., наћи ћете у свој нашој литератури, нарочито школској, која има географску или историјску садржину. Данас су оригинали за све ове слике толико измењени да је било много корисније не дати их, него их још и данас, после 35 година, износити. Оне друге слике, узете од Радивојевића, знатно су смањене, али не знам због чега, кад је формат ове књиге много већи од Радивојевићеве. Па онда је још нешто необјашњиво у овој другој групи слика: Радивојевић је означио сваку слику шта она представља, али Станојевић, узимајући исте слике за своју књигу, није преносио и исти текст под слику: на пр., у Радивојевића је на с. 276 слика Демир Капија, у Станојевића та иста слика на с. 44. је Овчарска Клисура; у Радивојевића је на с. 61. слика Манастир Горњак, у Станојевића је та иста слика на с. 92. Улаз у горњачку клисуру, и друге тако. Овде не може бити сумње да је Радивојевић у праву, али зашто да се тако аљкаво ради? Остале слике (15) узете су, као већ искварене и застареле, из разних уџбеника.

И још једна појава у овој књизи заслужије да буде нарочито истакнута и наглашена: пуно је штампарских грешака, често врло замашних.

Ово је најбољи доказ са колико се журбе радило да књига уђе што пре у књижарски промет.

Остаје још да управим, ако је то слободно, једно питање на Главни Просветни Савет. На своме месту писац вели да су ову књигу препоручили Главни Просветни Савет и Министар Просвете ПБр. 9752, 18 јуна 1905 године. Значи да је књига у рукопису била пред Саветом пре 15 година и тек сад доспела да буде штампана. Или, ако је тада већ штампана — а то је немогућно, судећи по чланцима о Косову, Битољу, Скопљу, Призрену и ратовима нашим у 1912 и 1913 год. — онда би ово данашње, штампано ове, 1921 године, требало да буде не знам које по реду издање, а то не пише нигде на књизи. Значи ипак да је дело остало у рукопису из разних узрока читавих 15 година и да му је додаван географски материјал после 1912 и 1913, како сам горе показао, и материјал после 1918 год., као што казују чланци о Струмици, Ловћену и Зети с Приморјем. Питам: је ли Главни Просветни Савет у опште препоручио ово и овакво дело за народне школе и по чијем је реферату оно добило ту препоруку? Даље питам: може ли и сме ли једно препоручено дело остати у рукопису читавих 15 или још боље 10 година, кад изузмемо 5 ратних последњих година? Има ли и данас ово и овакво дело препоруку Главног Просветног Савета, и по чијем предлогу? Ја знам да нећу добити одговор на ова питања, али ми је намера да скренем пажњу Савету како се и на овакав начин могу радити књиге.

Из свега овога врло се лако може погодити шта треба учинити са овом књигом, па и свима осталима које су за школске потребе рађене на овај начин.

Е. Ј. ЦВЕТИЋ

КРОЗ СТРАНЕ ЛИСТОВЕ

Здравље и васпитање

Резиме једне конференције Д-ра Валиша, професора на Медицинском Факултету у Паризу, објављене у „Школском Прегледу“ (Revue universitaire) за фебруар 1921:

Школска настава, у својој високој мисији, треба да има за циљ не само да обучава ученике, већ и да доврши њихово васпитање, да би спремила једно здраво и срећно поколење. Да би се добио тај резултат, треба да наши професори пружају пример и да буду сами у пуној снази и у добром здрављу.

Међутим, међу онима који су се посветили каријери наставе, има их и сувише велики број, нарочито међу женама, који су занемарили

своје физичко усавршавање и брину се једино о својој интелектуалној и моралној култури.

Кад човек заборави да се стара о своме физичком бићу, организам се свети, намећући многе патње које би било лако предупредити. У обичном животу интелектуалца, све време је посвећено студији; одмор је заузет читањем, или у опште пословима седећивим. Оброци се узимају без бриге и на смишљен избор хране, и на начин да се она сажваће да би била боље сварена, и дан пролази без икаквог другог физичког вежбања сем какве мале шетње или хода од куће до школе.

У какво бедно стање човек би био доведен, у интелектуалном погледу, кад би са својом интелигенцијом поступао онако немарно као што ради са својим телом? Заборављајући да то тело има мишиће, живце, плућа, органе за варење, дешава се да се допушта да се створи у организму једна врста анархије или болшевизма органа, и ови се на крају крајева буне противу малаксалог мозга, који често није способан више ни за шта до да забележи патњу и беду.

*

Како се, у обичном току живота, може успети да се оствари за тело природно и нормално функционисање? Несумњиво да ће доћи један дан када ће у школским заводима и наставници и ученици живети свакодневно бар по један сат нормалног живота, проведен на чистом ваздуху радећи природна вежбања као што су трчање, скакање, пужање, хитање, рвање, према одличној методи мајора Хеберта. Људи би одржавали тако физичку културу која се практикује у војсци, а наставнице би добиле при том режиму снагу и здравље које, на жалост, многима недостаје.

Очекујући да се свуда створе такви терени за физичка вежбања и да се стекне навика да се они редовно посећују, има неколико вежбања која се могу завести одмах у свакодневном животу.

Човек има дужност, у јутру кад се дигне и у вече кад леже, да посвети неколико тренутака, као у једном придодатку тоалете, извесним природним покретима. Он може ту где је, чак и у узаном простору једне собе, ходати, трчати, скакати, и тако исто скакати у висину и у дужину. Може, опружен по земљи, пузити, окретати се, подизати се на рукама, покретати савијањем и опружањем доње удове на труп; најзад, са мало довитљивости, може се лако удесити каква справа за невољу, да би се могло вршити вешање на рукама. Могу се чак, ако се неће та вежбања, радити покрети забележени у методама распростртим у публици под именом „Милерова система“. Та вежбања, рађена брзином коју ће сваки удесити према томе колико може да их поднесе, прибављају сенсацију снаге, гипкости и пријатности. Она ће се завршити прањем с помоћу влажног убруса и брзим трљањем руком. Пет или десет минута, тако употребљених свакога дана, дају на крају године

скуп вежбања из којих ће организам извући сигурну корист; то ће се нарочито показати у снази трбушних мишића. Снага у трбушним мишићима, то значи одржавање у реду свих унутрашњих органа, и њихово правилно функционисање, чак и код жене у току периода криза, и за време материнства. Жена, захваљујући овим вежбањима, видеће како ће ишчезнути њена малаксалост и болешљивост „вечне рањенице".

*

Захваљујући тим вежбањима, створиће се једна нова раса васпитача и ученика, који ће, и једни и други, извући корист из тог сталног додира, не само у време учења и интелектуалног рада, већ и у току игара, екскурсија, путова. Тако ће се установити у сутрашњој школи васпитна настава, истовременим усавршавањем душе и тела.

Метода Монтесори

У „Школи и Животу" (L'Ecole et la Vie), М. Т. Морет овако излаже принципе Г-ђе Монтесори, славне талијанске апостолке и педагошке реформаторке.

У школи по методи Г-ђе Монтесори, учитељица изгледа да вреба појаву једног „феномена", као какав радник у лабораторији.

Какав је то феномен?

Боже мој, то је један феномен који добро познају све мајке. Оне све добро знају оне тренутке кад дете, у суседној соби, престане да прави ларму: не чује се више ништа, мртва тишина! „Мора бити да прави какву глупост!" кажемо тада. Појуримо у собу, и често је предвиђање остварено: дете доиста прави неку глупост. Намазало се водом и сапуном; или сече какву сервиету, или своју косу, маказама; покаткад га апсорбује какав невин посао. С једном ципелом у руци, оно се труди да је „ушнира", обично сисајући гвожђе на крају узице.

„Феномен", то није та глупост коју дете ради; „феномен", то је ћутање које је прати. То ћутање значи да је дете дубоко *апсорбовано* оним што чини, да је сва његова *пажња* напрегнута. Оно задрхти кад га узнемиримо, и обично је савршено неспособно да оцени колико је његово понашање рђаво. Оно изгледа забезекнуто кад га станемо прекоревати. Јер је одрасла особа, сишавши из своје сфере у детињу сферу, прекинула ту један *виталан рад*.

Дете је било аналисало један покрет који је видело да се чини, покушавајући да га репродукује. Сва његова снага пажње била је напрегнута у напору, најпре да *аналише*, затим да контролише своје мишићне покрете, који су требали да репродукују покрет, да га *синтетишу*. „Феномен", то је *спонтана апсорбованост пажње детета које се само учи*. Анализом и синтезом, ово мало биће, које ужива глас да је нестално, неспособно за концентрацију, може да се *апсорбује* дубоко,

и то *врло дуго времена*, кад је његов интерес пробуђен. И што дражи његов интерес у највећем степену, то је *нова тековина*.

Цео систем докторке Монтесори почива на томе. Ми познајемо по једном знаку — спонтаној пажњи — да дете стиче какву нову тековину. Васпитање ће се дакле састојати у томе да се дете мете покрај таквих предмета који ће довести манифестацију овог знака, то јест да се нађу „подстреци за спонтану пажњу", као што уношење у уста парчета хране служи као подстрек за лучење пљувачке, преко потребне за варење. Допуна система биће: наместити дете у такву средину да, кад се спонтана пажња буде пробудила, ништа не дође да омете њено дело. То ће бити једна *заштитничка средина*; дете ће моћи да се апсорбује колико год буде хтело у посао који је слободно изабрало.

Тај *слободан избор* има такође капиталну важност: јер дете бира, не може бити сигурније, најбољи тренутак за учење. Ми, одрасле особе, ми немамо, или имамо мало начина да проникнемо у његово интимно биће. У извесним часовима, дете је нарочито добро расположено за вежбање својих способности апстракције, на пример за вежбање у рачуну. У другом тренутку, оно ће осетити велику потребу да вежба свој смисао боја. Оно није тога свесно, разуме се. Али факт да оно бира један посао пре него ли какав други, доказује да је у том тренутку тај и тај део њега самога, пре него ли који други, био готов да одговори подстреку. Дете иде слепо за својим инстинктом.

Само, неизбежна, очигледна последица је тога да деца немају вољу да раде сва, у исто време, исту ствар, и то намеће систем *индивидуалних занимања*.

Али онда, према свему овоме — питаћете ви — чему служи учитељица у једној школи Монтесори? Ма која жена узета под надницу могла би да надгледа децу. Зашто је изједначавати са лабораторијским радником, кад се „феномен", фамозни феномен спонтане пажње, јавља сâм, изазван самим присуством материала? Шта она додаје томе?

Најпре, она региструје: сваки природни феномен заслужује да буде регистрован, јер ми не познајемо још тајанствена богатства која он скрива. Психологија, нарочито психологија детињства, још је у периоди муцања. Разред по систему Г-ђе Монтесори може, треба да јој служи као лабораторија, и то је једна дивна лабораторија, јер су они над којима се врши експеримент заштићени у свом природном развићу и немају чега да се боје од резултата експеримента.

А затим, учитељица, као и материал, треба да служи као *подстицај*. Једино поглед на коцке које треба да образују кулу и да дају смисао димензија, или на штапове који треба да служе за рачунање, неће бити довољан да определи избор једног врло младог детета које их види први пут. С почетницима, учитељица поступа овако: пред њима, без коментара, она врши на материалу рад за који овај служи, и чека

одговор деце. Практично искуство доказује обилно да тај одговор не фали никад. Апсорпција, концентрација пажње не јавља се одмах; али се јавља увек после дужег или краћег времена. Обично, рок није никад дужи од три недеље.

И кад се концентрација пажње јавила једном, она се јавља *увек*. Дете постаје свесно да се налази крај материала који га може научити свему оном што оно *жели да зна*, ма да му је природа тих жеља још тамна. И онда га видимо како пролази кроз сва вежбања. *Оно никад не дангуби*. Оно искоришћује све своје силе, све своје способности у најпогоднијем тренутку. То ствара онај мир, онај ред који је — у пркос разноврсних занимања — карактеристика Монтесориних школа, где су деца научила да одговарају на „подстицаје".

После једног пре подне испуњеног радом, виде се деца која су уредила свој материал где седе, савршено мирна, с изразом не уморним, но срећним. То је лице детета чије су способности биле храњене, лице које човек има „после једног доброг ручка". Оно посматра оне који су још на послу смешећи се са братским осећањем. Оно зна шта они раде. Оно зна шта је радило. Његова јаснија свест изгледа да избија из самог њега, јер је оно било свој господар, јер је оно створило своју сопствену дисциплину.

Једна од нарочито срећно нађених ствари у систему Г-ђе Монтесори, јесу њене „лекције ћутања": с времена на време, она тражи од својих ученика да проведу по неки тренутак у једном апсолутном, скоро религиозном ћутању. У педагошкој штампи, нарочито француској, много се подсмевало тим лекцијама. „Журнал учитеља и учитељица" (Journal des instituteurs et des institutrices) истиче, међутим, двогубу корист од тог „купања у ћутању".

После нервозног раздражења које производи једно посматралачко вежбање или каква слободно изабрана игра, неколико минута мира су потребни. У ћутању и непомичности, мишићи се опуштају, раздражени нерви се умирују, грозница образа се гаси.

Али, осим срећне наизменичности вежбања и одмора, лекција ћутања пружа једну знатну корист: она почиње васпитање воље. Приморати дете да ћути и да се не миче, то значи научити га да обузда своје нагоне; напор који се захтева од њега је истог рода као напор који је потребно да оно учини да не удари свога друга, да не украде једну воћку у воћњаку, да остане мирно у болесничкој соби. Може се судити о моралном прогресу који је остварило једно дете кад је у стању да ради савршено такво вежбање.

Г-ђа Монтесори изложила је сама принципе своје методе у својој дивној књизи „Научна педагогија", с којом ћемо ми упознати потанко наше читаоце у једном од идућих бројева нашег листа.

Умети губити време.

У „Журналу учитеља и учитељица“ (Journal des instituteurs et des institutrices), ми читамо ове мудре савете о вештини губљења времена у школи:

Ж.-Ж. Русо је писао: „Најважније правило у васпитању, то није добити времена, него га губити“. И са неумољивом логиком и љубављу за парадоксом који га карактеришу, писац *Емила* даје овој тврдњи апсолутну вредност.

Он тврди да је најмудрије уздржавати се од давања сваке позитивне наставе деци до њихове дванаесте године: пре тог доба, како њихово суђење, тврди он, није отворено, ни њихов разум пробуђен, свака лекција била би прерана и могла би посејати заблуду у њихов дух. Тек кад су њихове интелектуалне способности добро развијене, може се мислити на то да им се саопштава истина. „Кад бисте могли да учините да Емил, у дванаестој години, не уме да разликује своју десну руку од своје леве руке, ви бисте створили узор-дело васпитања.“ Васпитање у целој тој периоди треба да буде, према Русо-у, негативно.

Узето дословно, „правило“ Жан-Жаково — је ли то потребно доказивати? — изгледа само једна бесмислица или, у најбољу руку, једно опасно претеривање, будући да допушта сваку немарност и сваку леност.

Али ево где Херберт Спенсер, прихватајући у тој тачци, као и у толиким другима, мисао Русо-а, пише: „У васпитању, *треба умети губити времена*“. Умети губити. Практични дух енглескога филозофа, његов опрезан критички смисао поправили су страсну смелост Русо-а и навели га да формулише један савет од велике вредности.

*

Оно што се нарочито тражи у нашим разредима, то је да се добије времена. Треба ученике научити толиким стварима да се човек устеже да изгуби и најмању минуту. И онда, јуриш! Учитељ убрзава ток лекција, прелази журно програме... док не примети, мало доцкан, да га његови задихани ученици више не прате и не разумеју и да се треба вратити назад. Боље би било ићи полако и сигурно, да човек не би био приморан на ова враћања која расипају време, збуњују децу и компромитују њихов напредак... У истину, треба *умети губити* времена!

Ми заборављамо сувише лако да деца имају све да науче и да њихов дух није као у одраслих. Учитељ има да управља свој ход према ходу својих ученика, а не ученици да трче за учитељем. Да би се разумела једна дефиниција (на пр. прилога), једна идеја (шта је солидарност?) или једно правило (на пр. правило тројно), који нама одраслима изгледају прости, деца имају енергично да напрегну свој дух. Њима је потребно да се олакша њихов напор дајући им више примера који ће их одвести неосетно и поступно до новога појма. Није довољно дати једном једно објашњење па да га ученици запамте за увек: треба се два три, пет...

десет пута враћати на оно што је било речено да би се то урезало у њихово памћење... Ревносно понављање, душа наставе, захтева да се одмиче у напред само с мудром и методичном спорошћу.

Из истог разлога треба се умети задржавати на детаљним и честим понављањима. Ако их човек пренебрегне и стално иде напред, појмови се помешају, побркају, избришу. Да би остали чисти, јасни, да би се стављали у ред, треба се сваког месеца, сваког тромесечја, на крају године, враћати на оно што је било речено. Асимилација се врши само с временом.

Испуњени својим предметом, млади учитељи не могу често да се реше да оставе једно питање док га не исцрпу сасвим и док не кажу све што о њему знају, покаткад и не водећи рачуна о деци којој се обраћају. Њихове лекције биле би несварљиве због своје утрпаности, кад се дух деце, који се противи кључању, не би решио да не задржи Бог зна шта од те обилате хране. Ова или она лекција из читања, у којој учитељ даје многобројна објашњења речи и коментаре о смислу или граматици, не оставља на крају крајева ничега прецизнога у сећању дечјем. Треба бирати. Учимо дакле мало, али добро и без журбе.

Идимо још даље и рецимо с Фенелоном да је добро да учитељ попусти покаткад од своје непрекидне активности и да уме да разведе своје лекције одступањима од предмета и чак шалама које одмарају ученике. Једна мала анекдота, једна шаљива напомена оштроумно уплетена (и доброг укуса, разуме се) заустављају какво тешко излагање не прекидајући га и оживљују расположење ученика. Дух дечји не може да буде стално под притиском; треба да се с времена на време мало отпусти; мало доброг расположења, неколико тренутака одвраћања на другу страну олакшавају његову пажњу. — Шта би се рекло о наставнику који би, из неумешне ревности, хтео да укине одмор да би дао више времена раду?...

*

Кад се сведе све што је досад речено, онда излази да је вештина како да се губи време у ствари само вештина како да се корисно употребе часови у разреду, добијајући од деце интелектуалне напоре које она могу разумно да даду. с. п.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

У „Годишњаку“ Академије за 1914—1919 штампа се детаљан извештај о затеченом стању Академије приликом уласка наше војске у Србију 1918 год. Овде се из тога извештаја саопштава само његов извод.

Сем новчаних докумената од 1914 и 1915, пред непријатељску окупацију Србије из Академије ништа није било изнето, јер за овај посао није било ни особља. Писар Академије и оба служитеља мобилисани су одмах по објављеној мобилизацији у јулу 1914. Остао је само секретар, који је у 1915 год. успео да збирку рукописних и старих штампаних књига, збирку докумената историјске архиве и административну архиву за 1914 год. са записницима са Академијских седница у 1914 г. изнесе из Београда до Ниша, одакле су сандуци с овим предметима донети до Косовске Митровице, где их је и непријатељ затекао. У току окупације непријатељ је све ове сандуке вратио у Београд и већином сместио у Академију, сем неких сандука који су заостали у Крушевцу, и које је пок. Љуба Ковачевић спасао и склонио на сигурно место до нашега повратка у Србију. Г-ђа Ковачевић је пренела ове сандуке у Београд не тражећи никакву накнаду трошкова, и све Академијине предмете који су у тим сандуцима били, предала Академији.

Пред своју евакуацију из Београда 1918 год., непријатељ је једној комисији предао Академију по протоколу који у ствари не казује ништа. Као што се могло очекивати, стање Академијиних предмета било је из основа поремећено, тако да је требало много и труда и времена да се сви предмети среде, оставе на своје предратно место и на тај начин утврди шта је све непријатељ упропастио за време окупације. Сав овај посао свршен је већ до априла месеца 1919 године, захваљујући нарочито сачуваним инвентарима и каталозима. Највећи посао задала је Академијина библиотека. У њој је непријатељ покушао нешто да ради, али се тај рад састојао у томе да направи што већу забуну у библиотеци. Покушао је да из целе библиотеке издвоји књиге на српско-хрватском језику и да их засебно нумерише, остављајући при томе на библиотечком каталогу старе нумере. Овај покушај се ограничио само на серије издања, док су посебна издања остала на своме месту у библиотеци. На овако издвојеним књигама стављене су посебне нумере за сваку књигу.

При уређивању Академијиних предмета (збирака, библиотеке, магацина издања и т. д.) ишло се редовно од нумере 1 до краја, по каталогу или инвентару. На тај начин је истовремено извршено инвентарисање свих предмета, и по свршетку посла нашло се да у збирци рукописа и старих штампаних књига недостају 4 нумере; из збирке докумената историјске архиве 4; из Академијине библиотеке 116 које серија које засебних издања; из магацина Академијиних издања по 5, 10, 15 па и по 90 комада од појединих књига. Уз ово је израђен и детаљан списак несталог Академијиног намештаја и прибора. Од административне архиве нема оне из 1913 и једног дела 1914, записника са Академијиних седница у 1914, Деловодника за 1914, и осталих ручних помоћних књига. Од рукописа који су од појединих писаца били примљени за штампање у Академијиним издањима пропали су сви који су били на раду у Државној Штампарији, а тако исто и сви штампани табаци недовршених књига.

Само један срећан случај спасао је Академијину имовину да не буде сва уништена. У 1915 години ударила је једна непријатељска пољска граната у зграду у којој је Академија смештена. Граната је са северне стране пробила зид собе у којој су радиле архитекте на плановима нове зграде, и пробивши зид зарила се у под исте собе. Стручњаци

Министарства Војног, који су ову гранату извадили и однели, изјавили су да је фитиљ гранате изгорео пре него што је и доспео до упаљача, и тако граната није експлодирала.

*

Рад С. К. Академије у 1919, који је прочитан на годишњем свечаном скупу Академије 7 марта 1920, био је у главноме у овоме:

Усвојен је у начелу програм рада на јестаственичком испитивању земље, који су израдили г. г. С. Урошевић и Н. Кошанин; одлучено је да и наша Академија ступи у Савез међународних савезничких Академија; примљене су за „Глас“ расправе Ј. М. Жујовића: „Геолошка грађа околине села Бољетина“ и Влад. К. Петковића: „Баремски кат на Гребену“; решено је да се прилог академика Чед. Мијатовића: „Преписи из поверљивих извештаја енглеске амбасаде у Цариграду 1808—1814“ штампа у „Споменику“, а радови „Манастир Раваница“ и „Црква у Каленићу“ од Влад. Р. Петковића, у издањима Академије; примљене су две нове задужбине: фонд Пијаде Алексић Пупин, који је у спомен своје матере Пијаде основао Г. Михаило Пупин за давање помоћи и награда ученицима у 12 гимназија у јужним крајевима ослобођеним 1912 и 1913 год., и Фонд Каменка и Павла Браће Јовановића из Панчева, који ће највећим делом служити за народно просвећивање. Према жељи оснивача ових фондова, известан део фондовских прихода употребљаваће се на чисто Академијине потребе.

На главном годишњем скупу своме 16 фебруара 1920 год., Академија је изабрала за своје редовне чланове: Павла Поповића, Д-р Бранислава Петронијевића, Д-р Драгољуба Павловића, Д-р Станоја Станојевића, Д-р Јована Радонића и Ђорђа Јовановића; а за дописне: Д-р Милутина Миланковића, Даугласа Џонсона, Антоана Меје-а, Габриела Миле-а, Џемска Марка Балдуина, Олафа Брока, Огиста Говена, Жана Брина, Виктора Берара, Марка Мурата и Драгутина Ђорђевића.

*

У прошлој, 1921 години, одржан је у Академији 41 скуп (стручних Академија, Председништва и целокупне Академије). Рад Академије на овим скуповима био је у главноме овај:

I Општи рад

Овај рад отправљао се на скуповима Председништва, и скуповима целокупне Академије, којих је било: 2 обична, 1 главни годишњи и 2 свечана. На скуповима Председништва и редовним скуповима целокупне Академије урађени су ови послови: код неспорног судије првостепеног суда за град Београд дат је пристанак на пријем легата по тестаменту Аксентија Аксентијевића у 3000 динара у злату годишње; легата од 10.000 динара по тестаменту пок. Николе Кики, као и пријем легата по тестаменту пок. Драгутина Нешића, бив. учитеља; са топлом захвалношћу примљен је к знању поздравни телеграм Југословенске Академије приликом одржања прошлогодишњег свечаног скупа ове Академије; са захвалношћу је примљен поклон академика г. Уроша Предића, његов рад: слика пок. Стојана Новаковића; одређен је члан Академије г. Емил Оман из Париза, да заступа нашу Академију на седници Савеза међународних Академија 26 маја 1920 у Бриселу; одређени су председник и секретар Академије да заступају Академију на VII свесоколском слету

у Прагу; одређен је академик г. А. Белић да заступа Академију на прослави 50-годишњице Алексе Шантића у Сарајеву; извештај Битољске Војне Команде о откопавању старе вароши код Градског спроведен је г. Министру Просвете да по њему предузме рад Народни Музеј; учињени су потребни кораци да у Савез међународних Академија ступи и Југословенска Академија; дупликати Академијине књижнице уступљени су Београдском и Скопљанском Универзитету; прихваћена је представка Библиотекара Народне Библиотеке да Библиотека што пре добије потребни локал и учињени о томе потребни кораци код Г. Министра Просвете; на основу уредбе о избору патријарха, Председник Академије узео је учешћа у гласању; одобрено је г-ђи Клари Јов. Скерлића да изда ново издање Скерлићевих књига „Омладина и њена књижевност" и „Српска књижевност у 18 веку"; учињене су све потребне припреме да се још сада настави рад на зидању нове Академијине зграде; због измењених прилика донете су нове норме за хонорисање радова у Академијиним издањима.

На главном годишњем скупу Академија је 19 фебруара 1921 изабрала за своје редовне чланове Д-р Николу Вулића и ђенерала Живка Павловића; а за дописне Степана Михајловића Кулбакина, Д-р Симу Тројановића и Д-р Тихомира Р. Ђорђевића.

II Рад у стручним Академијама

А. *Академија Природних Наука* имала је 7 скупова, и на њима је примила за Академијина издања:

1. Академика г. С. М. Лозанића расправу „О дитијокарбнидрацидима" за „Глас" I р.; — 2. Академика г. Д-р Мих. Петровића расправе: „Скретање магнетне игле у близини покретног магнетског пола" и „Једна особина линеарних диференцијалних једначина" за „Глас" I разреда; — 3. Дописника г. Д-р Нед. Кошанина расправу „Скретање цветних и плодових држака у рода Cyclamen-a" за „Глас" I разреда; — 4. Дописника г. Петра Живковића расправу „Троугли уписани у кругу и описани око круга у перспективном положају — перспективи. Конпони и конполарни пресеци" за „Глас" I разреда; — 5. Д-р Нед. Дивца расправу „Сперматогенеза у Ditiseus Marginalis" — за „Глас" I разреда; — 6. Д-р Ђорђа Протића спис „О биологији коренових гомеља у некојих Asparageae-a" за „Споменик" I разреда; — 7. А. Билиновића расправу „Природна једначина кретања чврстог тела" за „Глас" I разреда; — 8. К. Вексберга и М. Ст. Илића расправу „У прилог питања процеса дестилације дрвета" за „Глас" I разреда.

На истим скуповима ова Академија се бавила питањем о јестаственичком проучавању земље, и по предлогу г. г, С. Урошевића и Нед. Кошанина донела је о томе начелне одлуке; по питању оснивања Биолошке Лабораторије изабрала је комисију од г. г. Мих. Петровића, Жив. Ђорђевића и Ивана Ђаје, која ће у име наше Академије са Југословенском Академијом и осталим институцијама радити по овоме што треба; поводом одлуке целокупне Академије да и наша Академија ступи у Савез и Савет међународних Академија Наука, ова Академија је донела начелне одлуке о раду наше Академије у томе Савезу.

Б. *Академија Филозофских Наука* имала је 1 свој скуп, 3 заједничка скупа са Академијом Друштвених Наука и 1 заједнички скуп са Академијом Уметности. Рад на овим скуповима био је у следећем: од

ређен је академик Г. Д-р В. Јагић да изради нацрт по којему би се почели издавати стари српски споменици у нарочитим серијама према захтевима данашње науке. На позив Белгијске Академије Наука, наша Академија је преко свога изасланика учествовала на прослави 75-годишњице оснивања белгијске Академије Уметности и прихватила предлог о оснивању Савеза интернационалних Академија Уметности. Примљена је у начелу понуда г. Г. Геземана о издању збирке народних песама, која је нађена у Ерлангској библиотеци. Донете су потребне одлуке о рукописима који суб или на реферату код пок. Љ. Ковачевића, па их г-ђа Ковачевићка предала Академији. Примљен је у начелу предлог Покрајинске Владе за Далмацију о изради поморске терминологије.

В. *Академија Друштвених Наука*, поред наведених послова на заједничким скуповима са Академијом Филозофских Наука, имала је један свој засебни скуп, на коме су примљени за „Споменик" прилози Ст. М. Димитријевића „Стари документи до XVIII века из манастира Хилендара", и за „Хиландарски Зборник" „Акти из архиве манастира Хиландара 1801—1830". Од осталих рукописа који су овој Академији приказани, неки су враћени писцима, а неки су још на оцени.

Г. *Академија Уметности*, поред послова на заједничком скупу са Академијом Филозофских Наука, имала је и 5 својих скупова, на којима се бавила овим питањима: о скидању фресака са наших старих цркава и манастира и о извештају академика г. А. Стевановића о спирању слика у Марковом манастиру у Сухој Реци код Скопља; на молбу председника Привременог Народног Представништва дала је своје мишљење о скици слике А. Боцарића „Трагедија и слава Србије"; на питање г. Министра Просвете дала је своје мишљење о успешнијем раду Народног Музеја, и о заједничком извођењу послова Академије и Народног Музеја; донела одлуку о репродукцији слика снимљених фресака манастира Каленића, Ст. Нагоричана и Псаче; и т. д.

III Академијина издања

Са штампањем Академијиних издања ишло је и у прошлој години врло тешко. Државна Штампарија, у којој је Академија пре рата највећим делом штампала своја издања, није успела ни за годину и по дана да доврши штампање једне једине књиге, која ће изнети нешто више од 30 штампаних табака. С тога се Академија обратила и Земаљској Штампарији у Сарајеву пре осам месеци, али је посао и у овој штампарији ишао споро, јер је иста штампарија успела да за све ово време наштампа само једну књигу „Гласа" од 17 штампаних табака. — Овде је реч о рукописима који су још пре рата били примљени за Академијина издања. О штампању рукописа примљених у току претпрошле и прошле године није се могло ни мислити код оваквих високих штампарских цена. Уз то, сума у првобитном државном буџету за 1920-21 годину не само да није одговарала данашњим приликама, већ је била мања и од предратне суме на штампање Академијиних издања. Налазећи да се Академија мора обратити и приватним штампаријама за штампање издања, ради чега јој је потребно било повећати кредит на штампу, Академија је учинила представку у овоме смислу прећашњем Министру Финансија пок. Кости Стојановићу, који је прихватио Академијине разлоге и повећао Академијин буџет у допуњеном државном буџету.

Повећањем буџета Академија је била у могућности да и приватним штампаријама да три књиге у рад, а у току наступајуће године даће их више.

У прошлој години су довршене или се довршују ове књиге:

1) „Глас“ 96 II р. са 5 чланака;
2) „Етнографски Зборник“ књ. 21 („Насеља“ књ. 10) са 3 чланка;
3) „Годишњак“ XXVIII (за 1914—1919).

IV Академијине везе и поклони њених издања

Од прошле године Академија је ступила у размену публикација са Универзитетом у Сендеју у Јапану, Народном Библиотеком у Њу-Јорку и са Националном Академијом Наука у Вашингтону. Бесплатно је дала своја издања, или ће их тако у будуће слати: Државној Штампарији у Београду, Женској Учитељској Школи у Новом Саду, Универзитету у Скопљу, Семинару за Историју Срба и Хрвата на Универзитету у Љубљани и Реалној Гимназији у Херцег-Новом.

V Рад у Одборима Српске Краљевске Академије

А. *Етнографски Одбор* имао је 2 своја састанка на којима су донете одлуке о фолклористичкој грађи, како оној из прве половине 1914, тако и примљеној грађи од ослобођења па до краја истекле године. Тако су за „Етнографски Зборник“ примљени ови радови: Станоја Мијатовића и пок. Тод. М. Бушетића: „Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу“ и Ст. Мијатовића: „Занати и еснафи у Ресави“. А као грађа примљени су за збирку Етнографског Одбора радови пок. Тод. М. Бушетића „Разне умотворине из народа“; Јована Хаџи Васиљевића „Неколико рецепата из народне медицине“; пок. Влад. Ст. Трифковића „Љекаруша“; Драг. Н. Лапчевића „Народне умотворине“; Крсте Божовића „Народне приче из Жупе“; и од непознатог писца „Српско јуначко ратовање с турском царевином око Босне и Херцеговине“; Мих. Ђ. Миладиновића „Збирка народних песама из Маћедоније и Ст. Србије“; Станоја М. Мијатовића „Додатак његовој ранијој збирци пословица“; Мих. Профировића „Народне песме и обичаји у срезу галичничком“; Крсте Божовића „Гусларске песме“; Милоша Ђ. Шкарића „Песме из Липова Поља у Лици“; пок. Тод. М. Бушетића „Песме Срба сељака у срезу трстеничком“.

Рад на проучавању насеља српских земаља био је у овоме: Андрија Јовићевић испитивао је Малесију, Петар Шобајић Бјелопавлиће, Саво Накићеновић Конавље, Милан Кармовић Босанску Крајину, Боривоје Милојевић Купрешко, Вуковско и Равно Поље у Босни, Боривоје Дробњаковић Горњу Јасеницу, Радоје Ускоковић Надибар, Тома Смиљанић Мијачку Реку и Војислав Радовановић Тиквеш.

Овај Одбор попуњен је новим члановима г. г. Веселином Чајкановићем, Боривојем Ж. Милојевићем и Боривојем Дробњаковићем.

Б. *Лексикографски Одбор* је у прошлој години отпочео свој рад на издању Академијиног речника. На место пок. М. Иванића упућен је на рад у овоме Одбору проф. Јеремија Живановић. Академик г. А. Белић израдио је план по коме ће се посао у овоме Одбору изводити.

М. РАДОВИЋ

БЕЛЕШКЕ

Школе на чистом ваздуху. — Мисао о установљењу школа на чистом ваздуху шири се све више по свету. Недавно је основан и „Интернационални Биро за школе на чистом ваздуху". Тај биро, који има за циљ да шири идеју о школи на чистом ваздуху, и чије је седиште провизорно у Villars-sur-Bex, у Швајцарској, има намеру да испитује у којој мери борављење у затвореним локалима шкоди општем здрављу детета; да испитује да ли школа на чистом ваздуху може да помаже интелектуално развиће као и асимилацију практичних знања; да верификује да ли је она у стању да изазива стварање нових поступака применом, на разне гране наставе, експерименталног тражења и директне опсервације; да истражује најзад да ли живот деце у школи на чистом ваздуху може да увећа изгледе на њихову моралну формацију и њихово духовно уздизање.

Уредништво „Просветног Гласника" било би срећно да види да се идеја о школама на чистом ваздуху рашири и код нас; јер оно види у тим школама симбол обнове васпитних метода и програма: праву дечју културу усред природе и живота, спонтану активност, ослобођену свег извештаченог из данашње школске организације, и која осигурава детету, уместо традиционалне пасивности ученикове, развиће свих његових виталних функција и најбоље услове за срећан живот.

Пријатељи ове напредне идеје треба да шаљу писма, обавештења, извештаје, документа, ит.д., на адресу: Bureau international des Ecoles en plein air, Institut de Villars-sur-Bex (Vaud, Suisse).

Школе на чистом ваздуху у Америци. — Прва од ових јавних школа била је отворена 1908 у Провиданси, престоници државе Род-Исланд. Ево какво је било њено уређење.

Одаје изабране за разреде окренуте су југу; цела јужна страна је отворена, али снабдевена покретним прозорима; прозори са источне и западне стране осигуравају струјање ваздуха по врло топлом времену. Предвиђено је и грејање, да би се избегло сувише велико спуштање температуре на великој зими. Ове одаје су много пространије но обични разреди. Број ученика је ограничен на 20. Деца су одевена врло топло, и, да би се заштитила од великих хладноћа, свако од њих има џак постављен ватом у који може да се увуче до рамена. Школа је отворена од 9 сати до 2 сата. У 10 и $^1/_2$, служи се топла супа, а од 12 до 12 и $^3/_4$, добар ручак, који се састоји из куваних кромпира, ровитих јаја, пудинга и куване чоколаде. Управа школе даје супу, пудинг и чоколаду. Ученици доносе од својих кућа кромпире, јаја, хлеб, итд. Школа узима на себе спремање хране; девојчице помажу у том послу, постављају сто, перу тањире, итд. Школски програм је исти као и у редовним школама. Међутим, у школи на чистом ваздуху обраћа се већа пажња на физичка вежбања. Резултати који су се показали у увећању тежине и снаге, као и у напретку у школском раду, били су неоспорни.

После овога успеха, по свима америчким градовима пробудио се интерес за школе на чистом ваздуху, и оне су основане на све стране.

Добротворна друштва, приватне администрације, дарежљиви дародавци допринели су успеху ове идеје, дајући било млеко, било бисквите, било што друго; има школа у којима се за неколико марјаша добија обилат оброк.

У Њу-Јорку, те школе зависе од министарства здравља, и има их на стотину. Свакој физичкој слабости улази се у траг што је могуће брже. Учитељи на тим школама слушају курсеве на клиникама и нарочита предавања одличних специалиста. Прикладна вежбања имају за циљ да развију груди и ојачају мишиће. Закон утврђује број ђака на 25. Школски рад је, у колико је то могуће, као и у јавним школама. Ако има у парку какво покривено место, оно се искоришћује, изузев по врло рђавом времену, и деца спавају напољу, бар један сат, у мрежама или пољским постељама. Сваки разред има на расположењу трикое, качкете, постављене чизме, мреже, наруквице, велике тешке и топле џакове, покриваче, ит.д. Лекарске инспекције су честе, и мерења тежине и висине врше се сваког месеца.

Пред оваквим резултатима, лекарским и школским, постоји тенденција у Америци да се режим школа на чистом ваздуху примени на сву децу.

Школе на чистом ваздуху у Паризу. — У Паризу је основана недавно „Лига за васпитање на чистом ваздуху“, с овим програмом: Отворити врата школских тамница; не затварати децу у школе-касарне; дати им обилно, за време посвећено настави, оживљујућег ваздуха и добре светлости. Створити тесну сарадњу лекара и педагога. Не раздавати наставу према једном крутом програму, већ је подешавати према физичким и интелектуалним способностима, темпераменту, стању здравља, отпорности и слабости органа. Као што баштован који негује нежне биљке, дозира за њих храну и светлост, и надгледа њихово рашћење, тако учитељ и лекар прате развиће људске биљке и удешавају према њој вежбања и лекције. Најзад, упућивати децу ка кариерама за које их је њихова природа оспособила, а не ка онима којима их гони тренутни занос или, најчешће, случај.

За почетак, друштво је саградило, на париским утврђењима, на чистом зраку и у сунцу, спрођу парка Монсури, један леп павиљон од дрвета и стакла, у коме функционише једна школа.

Једна школа на чистом ваздуху у Милану. — Један талијански учитељ овако описује, у фебруарској свесци „Васпитања“ (L' Education), функционисање миланске школе на чистом ваздуху.

Та школа налази се на пет километара од Милана и заузима простор од прилике 10.000 квадратних метара. Разреди (има их шест) подељени су у два павиљона. У трећем се налази једна велика веранда, трпезарија и школска кујна. У атару школе има једно велико поље за игре на чистом зраку, опкољено алејама са дрвећем, шума, басен за вежбање у пливању, школски врт. Има такође, уз школу, и кабинет за школског лекара.

Школа је у почетку била приватна; основана је 1913 иницијативом друштва *Per la Scuola* (За Школу). Сад је јавна, и миланска општина издржава је о свом трошку.

Ученици се примају у ту школу према прегледу школског лекара. (У Милану, свака школа има свога школског лекара и једну „болничарку-

походницу".) Ученици се бирају међу најслабијима и најанемичнијима, изузимајући децу са заразним болестима.

Она се скупљају свако јутро — дечаци и девојчице — на једном тргу у центру вароши; одатле иду трамвајем до станице, одакле полазе за школу. Тамо остају од 9 с. у јутру до 5 с. у вече. Тамо добијају и храну, здраву и обилату: у подне супу и хлеба са месом и зељем, или са сиром, јајима, и т. д.; у 4 с. после подне хлеба с медом, чоколадом или воћем.

Пре но што уђу у школу, деца отиду те обуку у једној соби један прост трико који покрива труп, и дрвене ципеле, и метну на главу платнен шешир. Светлост, ваздух и сунце треба слободно да продиру и да чине чуда над слабачким детињим телима.

Сваки разред има највише од 25 до 35 ученика. Школа ради целе године, чак и за време распуста. Ученици се склањају у разреде само кад је рђаво време или велика хладноћа; иначе остају по цео дан на чистом ваздуху, и држе чак часове на ливади или у шуми. Немају задатака да раде, нити лекција да уче код куће. Сав школски рад врши се у школи.

Ево какав је, у тој школи, распоред времена, који је важио за 1919 годину:

8 сати: одлазак из Милана. — 8 с. 45 м.: долазак у школу, прање. — 9 с.: учење. — 9 с. 40 м.: гимнастика за дисање и одмарање. — 10 с. 10 м.: учење. — 10 с. 50 м.: вежбања физичког васпитања (радови у врту, душеви, сунчано купање). — 11 с. 30 м.: ручак. — 12 с. 15 м.: одмор. — 13 с.: прање руку и уста. — 13 с. 15 м.: одмарање, сан. — 14 с. 15 м.: прање. — 14 с. 30 м.: учење. — 15 с. 10 м.: гимнастика, певање. — 15 с. 50 м.: одмарање. — 16 с.: забавно читање, разговор. — 16 с. 40 м.: ужина. — 17 с.: прање, одлазак. — 18 с.: долазак у Милано.

Идуће године отвориће се још једна школа на чистом ваздуху близу Милана, и писац чланка верује да није далеко дан кад ће сва слаба деца имати специалну школу, где ће се водити брига о њихову духу, али где ће се у исти мах указивати најпотпуније научно старање и здрављу њихових малих тела.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге послане Уредништву:

Будимир Граховац, *Посланик Мртвих у Уставотворној Скупштини.* — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 61, цена 5 д.

Бл. К. Ристић, *Раздвојени* (1916—1918), песме. — Скопље, 1920. С. 64, цена 3 д.

Уредник
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 5 МАЈ 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. К. В. Престолонаследника Александра од 12 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у Српској Краљевској Академији Наука:

за председника за године 1921, 1922 и 1923 Јован Цвијић, професор Београдског Универзитета и академик.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 21 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

за повјереника за Просвјету и Вјере у Хрватској и Славонији Д-р Тугомир Алауповић, министар на расположењу у III чиновном разреду ад персонам.

ПЕНСИОНИСАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 6 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Војислав Миленковић, економ-шпедитер Министарства Просвете, на основи § 70 закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пенсијом која му припада према годинама службе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 31 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

орденом Светог Саве III реда:

Василије Качалов;

орденом Светог Саве IV реда:

Иван Берсењев, Никола Масалитинов, Олга Книпер-Чехова, Марија Германова, Павле Павлов, Петар Бакшејев, Никола Александров, Михаило Тарханов;

орденом Светог Саве V реда:

Марија Крижановска и Вера Орлова, чланови Художественог Театра из Москве, ослобођавајући их плаћања орденске таксе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 2 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете одликован је:

орденом Светог Саве V реда:

Фрања Учек, шеф одељења у Државној Штампарији у Београду.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 12 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликован је:

орденом Светог Саве IV реда:

Луј Л. Ловрић, резервни капетан II класе, за његов просветитачки рад, ослобођавајући га плаћања орденске таксе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 24 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликована је:

орденом Светог Саве III реда:

Miss Elsie G. Benedict, председница Америчког Дечјег Црвеног Крста.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1207 редовни састанак, 28 јануара 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић, испредседник, г. Лазар Р. Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Петар Типа, Миливоје Симић, Никола Лазић, Димитрије Тричковић, Јеремија Живановић, Мирко Поповић, Д-р Душан Рајчић и Михаило Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Чита се писмо Г. Министра Просвете, ОНБр. 2577 од 23 ов мес., којим тражи да се на основи чл. 35 закона о народним школама изабере комисија за овогодишњи распоред. Савет бира господу: професоре Владимира Радојевића и Емила Цветића и учитеље Димитрија Пауновића и Светозара Живковића.

III. Чита се писмо Г. Министра Просвете, ОНБр. 2281 од 25 ов. м., којим шаље на оцену и мишљење наставни програм за среске продужне школе с пољопривредним правцем образовања.

Савет одлучује да се за преглед овог програма и реферат умоле г. г. Д-р Милан Влајинац и Адам Прибићевић.

IV. Читају се молбе предметних учитеља г-ђе Емилије Кениг и Бранке Толмачеве, да им се да назив и права професора, према чл. 18 Уредбе од 14 фебруара 1920 године.

Савет је мишљења да им се може учинити по молби.

V. Чита се писмо Г. Министра Просвете, ОНБр. 24 од 11 ов. мес., којим шаље на мишљење кривицу Винца Мучи, сталног учитеља основне школе у Хоргошу, Потиске области. Према усменом реферату г. Д-р Чед. Митровића, који је расмотрио акта, Савет је мишљења: да овог учитеља треба отпустити из државне службе.

VI. Чита се молба Јосифа Бургера, професора гимназије у Вел. Бечкереку, за додатак по чл. 72 закона о средњим школама.

Савет одлучује да се молба упути на мишљење директору, с тим да молилац поднесе подробније податке о својим квалификацијама и досадашњем службовању.

VII. Чита се писмо Г. Министра Просвете, ОНБр. 49187 од 31 децембра пр. године, којим шаље на оцену и мишљење уџбенике за две чешке основне школе у срезу Белоцркванском.

Савет одлучује да се за преглед умоли г. Јован Јовановић, учитељ на раду у Министарству Просвете.

VIII. Чита се писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 48941 од 20 дец. пр. године, са молбом друштва за грађење учитељског конвикта у Љубљани, да се друштено издање *Narodne*

himne in domorodne pesmi za mladino, које је приредио учитељ г. Фран Маралт, одобри као уџбеник за певање у народним, грађанским и средњим школама.

Савет одлучује да се за преглед и мишљење умоли г. Д-р Душан Рајичић.

IX. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 736 од 21 ов. мес., с представком просветног одсека за Банат, Бачку и Барању, да се *Сриска Граматика за I и II разред*, које је израдио директор гимназије г. Д-р Душан Радић, одобри као уџбеник за тамошње средње школе.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоле г. г. Миливоје Башић и Живко Стефановић, пошто писац или издавач положе 200 динара за хонорар.

Овим је састанак завршен.

— 1208 редовни састанак, 3 фебруара 1921 год. —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић, шпредседник, г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Петар Типа, Миливоје Симић, Никола Лазић, Димитрије Тричковић, Љуб. М. Протић, Јеремија Живановић, Д-р Нед. Кошанин, Д-р Душан Рајичић, Лепосава Бошковићева, Димитрије Соколовић и Михаило Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Г. г. Протић и Соколовић усмено реферишу о молбама учитеља основних школа за пенсију и пенсионисаних учитеља за реактивирање.

Сасвушавши, Савет је мишљења да треба ставити у пенсију: Витомира Максимчевог, Милеву Филиповићку и Косару Петровићку; да Драгу Мандићку не треба пенсионисати, јер је још за службу способна; да се могу реактивирати: Живојин Поповић и Вилхелм Кали, а тако исто и Анђелија Стојковићева, но она прво да служи годину дана као учитељска заступница, па ако буде повољно оцењена за то време, да се постави за сталну, пошто дуже времена није радила у школи; да се Коста Легетић не може реактивирати због година старости; да се Максим Алејник, Гаврило Рајман и Ксенија Сокасова не могу поставити за учитеље основне школе, док не би било утврђено да знају потпуно српски; и да за решење молбе Радивоја Поповића није надлежан Гл. Просветни Савет, но ако Г. Министар налази да он заслужује да му се молба уважи, нека поднесе предлог законодавној власти.

III. Г. г. Д-р Белић и Симић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

По саслушању, Савет је мишљења да имају квалификација: за супленте под уговором: Димитриј Шатуљенко (за веронауку у учитељској школи), Алексеј Лебеђев (за веронауку у богословији и учитељској школи), Всеволод Гусаревич, Димитриј Сергијевски (за грчки и латински језик), и Сергиј Медведев (за латински и историју); за предметног учитеља под уговором: Сергије Купић; за привремене предметне учитеље: Евгениј Саловјов и Никола Ковачевић (ако докажу да имају дипломски испиг, онда за супленте под уговором), Марија Баченко (за француски језик) и Марија Малишићка; за привремене учитељице вештина: Зорка Петровићева и Милица Радојичић, но с тим да Радојичићева никако не може постати сталном учитељицом, док не положи државни испит; за хонорарне наставнике: Александар Калмиков (само за математику у нижој гимназији), и Алексеј Кавтарадзе (ако докаже да је свршио поморску академију); да немају квалификација за наставнике средње школе: Ана Бударина, Михаил Војно-Орански, Сергиј Голдштајн, Евгеније Чеховић и Босиљка Поповић; да Даринка Љубојевићева нема квалификација за привремену учитељицу вештина (женског рада), док не докаже да је свршила 4 разреда гимназије, кад је и колико година учила стручну школу и кад је положила стручни испит; да Ранко Ђорђевић не може бити суплент, јер нема лисанс; сем тога, треба да поднесе сведочанство гимназијске матуре, и да положи допунски испит на Универзитету, за који да се обрати непосредно надлежном факултету; и да Вељко Милосављевић, ако се одрекне парохијске службе, може бити професор веронауке, пошто има више од три године суплентске службе и катихетски испит.

IV. Г. Миливоје Симић, у споразуму с г. Д-р Данилом Катићем, усмено реферише о понуди *Graficke Ceske Unie* за откуп живописних слика и образаца (в. 1200 записник под XI).

Саслушавши, Савет одлучује да понуђачи поднесу све серије ових слика, с означењем цене за сваку слику (на хартији и платну).

V. Прочитано је писмо г. Министра Просвете ОНБр. 47632 од 19 децембра пр. год., с молбом црквено школске јеврејске општине у Новом Саду да им се и даље одобри издржавање јеврејске народне школе.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоле г. г. Љуб. Протић и Д-р Душан Рајичић.

VI. Г. Д-р Душан Рајичић чита свој реферат о књизи Франа Марата *Narodne himne in domorodne pesmi* (в. 1207 записник под VIII).

Саслушавши, Савет је мишљења да се ово издање може одобрити као уџбеник за певање у народним, грађанским и средњим школама Хрватске и Словеначке, а ново издање мора се претходно у рукопису поднети Савету на оцену.

VII. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 2545 од 26 пр. мес., с молбом Павла Терзина, управитеља Учитељске школе, да се његова књига *Учитељ српско-хрватског језика за Мађаре* одобри као помоћни уџбеник у војвођанским грађанским, занатским, шегртским и трговачким школама.

Савет не налази да је потребно да се у војвођанским школама учи мађарски.

VIII. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 2544 од 26 пр. мес., с другом молбом Павла Терзина, да се његове књиге: *Упознавање друштвеног живота* (превод с мађарског), *Дидактика основне школе* и *Посебна методика основне школе* одобре као уџбеници за учитељске школе и препоруче учитељима основних школа.

Савет одлучује да се за преглед и оцену прве књиге умоле г. г. Д-р Бран. Петронијевић и Д-р Милан Шевић, кад писац положи 160 динара за хонорар, а за преглед друге две књиге умолити г. г. Влад. Стојановића и Јована Јовановића, пошто писац положи 200 динара за хонорар референтима.

IX. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 667 од 19 пр. мес. с представком Покрајинске Владе за Далмацију: да се књига *Jugoslovensko Lišće*, коју су уредили г. г. Д-р М. Деановић и Н. Стипчевић, препоручи као помоћно штиво у нижим разредима средњих школа у Србији, јер је то учињено и у Далмацији.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоли г. Јаша Продановић, пошто Покрајинска Влада или писци положе 100 динара за хонорар референту.

— 1209 редовни састанак, 10 фебруара 1921 год. —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић, испредседник, г. Лазар Р. Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Петар Типа, Миливоје Симић, Никола Лазић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Јеремија Живановић, Мирко Поповић, Д-р Нед. Кошанин, Д-р Душан Рајичић, Димитрије Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Чита се предлог г. г. Типе, Ник. Лазића и Дим. Тричковића о изменама у Правилима за нижи и виши течајни испит (в. 1205 записник под I).

Саслушавши известиоца г. Типу, а после дуже расправе и одвојеног предлога г. Дим. Тричковића, који се усваја већином гласова (9 против 6), Савет одлучује да се усвоје ове измене: *I У Правилима о нижем течајном испиту:* чл. 2 мења се и гласи: „Нижи течајни испит полаже се:

1) из националне групе:
а) из српског језика,
б) из историје и географије домовине,
2) из живог језика,
3) из математике".

Код чл. 9 додаје се као прва алинија: „Ученик који на писменом испиту из српског језика добије врло добру или одличну оцену, неће полагати усмени испит из тога предмета, ако је из њега имао годишњу оцену у IV разреду врло добар или одличан, и био примерног владања".

Алинеја пета (сада четврта) мења се и гласи: „Ученик који на испиту добије слабу оцену из једног предмета, одбиће се на два месеца и поновиће испит између 11 и 20 августа (24 августа и 3 септембра)."

У чл. 10 мења се број чланова испитног одбора: „у који улазе најмањд 3 члана" (место четири.) Као трећа алинеја овом члану долази: „Време које чланови испитног одбора проведу на нижем течајном испиту сматра се као одржани хонорарни часови, рачунајући свако пола дана у два хонорарна часа."

У чл. 15. после речи: „сврше IV разред" — уметнути: „(а нису се могли користити одредбом чл. 50 закона о средњим школама трећа алинеја)."

У чл. 16. реч: „државне" изоставља се, а речи: „Правило од 14 јануара 1902 г." замењује се речима: „Правила од 11 јуна 1913, ПБр. 8770."

II. *У Правилима о вишем течајном испиту:* Код чл. 5 тачка 6 да гласи: „из којег живог језика и *групе предмета* (чл. 8 и 19) жели полагати испит" (предлог г. Тричковића).

У чл. 6 речи: „одређује једног од чланова одбора" замењује се речима: „одређује најстаријег члана одбора."

Додаје се нова алинеја: „Време које чланови испитног одбора проведу на вишем течајном испиту сматра се као одржани хонорарни часови, рачунајући свако пола дана у два хонорарна часа".

У чл. 7 реч: „десет" замењује се речима: „најмање по пет." Код чл. 8 А) *у гимназијама,* тачке в. и г. спајају се у једну тачку в): „Превод с латинског језика на српски (израда траје највише три часа) или математички задаци (израда траје највише четири часа)" — предлог г. Тричковића.

У чл. 16 тачка а), после речи: „сваког" умећу се речи: „од ових," а изостављају се речи: „а из јестаственице по просечној оцени из три најстарија разреда (V, VI и VII)."

Код тачке в) речи: „или добили само једну слабу оцену сем из српског језика", замењује са речима: „или добили слабе оцене из једног предмета, или из два предмета, ако међу њима један није српски језик."

Речи: „Приправници и т. д.," замењују се речима: „Приправници који на писменом испиту добију слабе оцене из два предмета, ако је један од њих српски језик, или из више од два предмета, одбијају се на годину дана."

У чл. 18 број „8" замењује се бројем „9".

Чл. 19 А) *у гимназијама* да гласи:

„а) из српског језика са књижевношћу,

„б) живог језика,

в) по избору: из латинског језика, историје народне и опште са земљописом домовине или из математике и физике" (предлог г. Тричковића).

У чл. 20 тачка б), речи „немачког или француског" изостављају се. У тачки ђ) реч „конус" замењује се речју: „купа."

Чл. 21 мења се и гласи: „Из предмета који се уче у најстаријем разреду, а не положе виши течајни испит, ставља се у сведочанство вишег течајног испита годишња оцена тих предмета, а из јестаственице просечна оцена из три најстарија разреда (V, VI и VII)" (предлог г. Тричковића).

У чл. 23 тачка г., речи: „слабу општу оцену из једног предмета", замењује се речима: „слабу општу оцену из два предмета, ако један од њих није српски језик".

Реч „тог" замењује се речју „тих", — а речи: „тај предмет" замењује се речима „ти предмети". После речи: „из два предмета", додаје се: „ако је један од ових српски језик", а после речи: „или" додаје се „из".

У чл. 24 тачка б) последњи став изоставља се.

У чл. 27 речи: „и црквених послова", изостављају се. У последњем ставу, речи: „14 јануара 1902 ПБр. 285 и т. д." замењује се речима: „14 јуна 1913 ПБр. 9100".

II. Г. Миливоје Симић, у споразуму с г. Д-р Ал. Белићем, усмено реферише о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, савет је мишљења да Мата Петровић има квалификација за суплента под уговором, а Алфред Рехак за хонорарног наставника музике;

да Алфред Јанчик нема квалификација за наставника у средњој школи; и да Сава Јакић поднесе документе о своме школовању, а од Министарства Иностраних Дела да се прибави извештај зашто је пенсионисан.

III Прочитано је писмо Г. Министра Просвете, који тражи да се изради нацрт правила за испит оспособљења за више учитеље грађанских школа.

Савет одлучује да се овај посао повери г. г. Љуб. М. Протићу и Михаилу Станојевићу.

IV. Г. г. Љуб. Протић и Д-р Душан Рајичић усмено реферишу о молби црквено-школске јеврејске општине у Новом Саду да им се допусти отварање приватне основне школе (в. 1208 записник под V).

Саслушавши, Савет је мишљења да, пре него што би се донела дефинитивна одлука по овој молби, треба прибавити податке: 1) из којих ће се средстава издржавати школа и плаћати наставници; 2) каква је школска зграда у којој се намерава школа отворити; 3) има ли потребан школски намештај, књижницу и збирку наставних средстава, и у каквом су стању; 4) квалификације наставника који су предвиђени да раде у овој школи (имају ли квалификација по закону о народним школама, евентуално по закону о средњим школама); 5) па којем се језику жели изводити настава (наставни језик); 6) детаљан наставни програм; 7) број пријављених ученика за ову школу, чији су поданици (односно њихови родитељи), и које су народности. Сви ови подаци и обавештења да буду на српском језику.

— 1210 редовни састанак, 17 фебруара 1921 године —

Присутни: председник, г. др. Богдан Гавриловић, председник, г. Лазар Кнежевић, чланови: др. Чед. Митровић, др. Никола Вулић, др. Александар Белић, Миливоје Симић, Ник. Лазић, Димитрије Тричковић, Љуб. М. Протић, Јеремија Живановић, Мирко Поповић, др. Недељко Кошанин, др. Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник 1208. састанка.

II. Г. г. Протић и Соколовић усмено реферишу о молбама учитеља основних школа за пенсију, и пенсионисаних за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да се могу ставити у пенсију: Јелка Матулић, Анка Ковачевић, Зорка Гајишин, Антун Швагер и Енеа Накић, а тако исто и Омер Бибезић, који може бити пенсионисан и без одлуке Савета, ако има 32 године службе; да се Стефанија Братуш и Емилија Мезеји не могу пенсионисати, док се не би прегледом од три државна лекара утврдило да им стање адравља не допушта вршење учитељске дужности;

да се могу реактивирати: Софија Мрђенова, а тако и Михаило Стругар, с обзиром на то што је раније био учитељ у Црној Гори, а за време превођења црногорских учитеља на нове плате није се затекао тамо него био са службом у Србији;

да се Живко Поповић не може реактивирати; да Чедомир Никић и Јоланка Познакова немају квалификација за стално учитеље основних школа, и да Даринка Петровићка накнадно покаже од кад није у служби и коју је школу свршила.

III. Г. г. Миливоје Симић и д-р Александар Белић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставнике у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења да имају квалификације: са супленте под уговором: Федор Грујински и Никита Сальников (кад научи довољно српски); за привремене предметне учитеље: Филип Сћепанов и Александра Паулин (за француски језик), и за предметног учитеља под уговором: Павле Смородски;

да немају квалификација: Ана Милентијевна, Николај Којандер, Милосав Миљковић, Абдул Шаћировић, Николај Митиљ, Петар Фурсов и Владимир Корецки; да Драгиња Нешковић не може постати сталном учитељицом док не положи државни испит; да се Меланија

Казимировић може реактивирати као учитељица вештина, ако има 4 разреда средње школе; и да се по молби Марије Ивановне прибави извештај од директора гимназије, у којој је сада хонорарна наставница, како ради у школи.

IV. Чита се писмо Г. Министра Просвете, који тражи да се изврши избор двојице нових чланова у комисију за овогодишњи учитељски распоред, на место г. Влад. Радојевића, који је постављен за начелника Министарства Просвете, и г. Светозара Живковића, који је поднео оставку на ту дужност.

Савет бира: на место г. Радојевића, г. Милана Дукића, професора I Београдске гимназије, а на место г. Живковића, г. Антонија Стојиљковића, учитеља из Београда.

V. Прочитано је писмо г. Министра Просвете О.Н.Бр. 3886 од 8 ов. мес., којим тражи да Савет, због извесних непотпуности, поново узме у претрес своју одлуку по предмету регулисања положаја наставницима основних и грађанских школа у Војводини (в. 1194 записник под IV). Саслушавши писмо, а пошто је умољен г. Мирко Попић, као члан раније тада одређене комисије по овом питању, да поново расмотри одлуку и усмено реферише, Савет, после његовог усменог реферата, одлучује: „Према новим обавештењима, Главни Просветни Савет, остајући при предложеном категорисању наставника грађанских школа, мисли да према одлуци Г. Министра О.Н.Бр. 34.990 од 1 окт. 1920 године треба за све несрбе наставнике прописати како ће се оквалификовати из српског језика, тражећи од њих и познавање наше историје и познавање наше земље; за наставнике који, сем учитељске школе, имају само испит за више пучке школе или за грађанске школе, и за наставнике који су, као оквалификовани за учитеље народних школа, били на учитељском течају у Новом Саду или ни тога течаја немају, Савет остаје при својој одлуци да имају полагати једни скраћен, а други пун испит, а да се нарочитим Правилима пропише у чему ће се састојати и један и други испит, с обзиром на то да ли су кандидати Срби или не".

VI. Прочитан је предлог Просветног Инспектора за Потиску област: да се учитељима и учитељицама који раде у Суботици у разредима трахомске школе, огласе места као тежа, јер су изложени сталној опасности да себе и своје заразе трахомом.

Савет одлучује да поменута учитељска места треба огласити за тежа места I категорије (по 300 динара годишње).

VII. Прочитана су писма г. Министра Просвете, с представкама Управе Државне Штампарије, да ли, и у колико примерака треба прештампати уџбенике државног издања *Латинску Граматику* (науку о облицима и синтаксу) од др. Јована Туромана и *Аритметику и Алгебру* Мочник — Најмана, у преводу В. Димића, пошто су досадашња издања сва распродата.

Савет одлучује да се умоле г.г. д-р Никола Вулић и Петар Типа да за наредни састанак усмено реферишу и поднесу предлог о овом питању.

— 1211 редовни састанак, 24 фебруара 1921 године —

Присутни: Председник, г. др. Богдан Гавриловић, председник, г. Лазар Кнежевић; чланови: г.г. др. Чед. Митровић, др. Никола Вулић, Петар Типа, Миливоје Симић, Ник. Лазић, Димитрије Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, др. Нед. Кошанин, др. Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Михаило Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник 1209 састанка.

II. Г.г. Никола Вулић и Петар Типа усмено реферишу о прештампавању уџбеника државног издања за Латински језик и математику (в. 1210 записник под VII).

Саслушавши и усвајајући изложено мишљење, Савет одлучује: да г. др. Вулић поднесе писмени реферат; да се друга половина Димићеве Аритметике и Алгебре — збирка задатака — може прештампати у ограниченом броју примерака, за две школске године, и употребљавати у средњим школама као помоћна књига за наставу математике, а да треба радити на томе да се што пре дође до новог, савременог уџбеника.

III. Г. Миливоје Симић усмено реферише о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења да имају квалификација: Роман Волф, за предметног учитеља под уговором; Лидија Плешко, за привремену предметну учитељицу (за француски језик); Александар Ж. Илић, за привременог предметног учитеља (за пољопривреду у учитељској школи); Прокопије Кањекски, за привременог предметног учитеља за географију, ако потврди потребно знање српског језика; Даринка Медићева за привремену учитељицу грађанских школа; Јулија Сљоскина и Марија Јаралова за хонорарне наставнице; да немају квалификација: Олга Деде, Борис Лагучев и Зинаида Стрељцова; и да Стеван Копиловић поднесе документа о претходној средњошколској спреми.

IV. Г. г. Протић и Соколовић усмено реферишу о молбама за пенсије и за реактивирања у основној школи.

Саслушавши, Савет је мишљења да Даницу Јанковићку и Босиљку Димићеву треба ставити у пенсију;

да се Исабела Шибер не може пенсионисати, док се прегледом државне лекарске комисије не би утврдило да је неспособна за службу, и да се Радивоје Поповић, учитељ у пенсији може реактивирати.

V, Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 521 од 19 ов. мес. с представком Генералне Дирекције Царина: које трговачке и техничке школе, ако се у ове рачунају и наутичке у нашем Краљевству, испуњавају услове за квалификацију царинских чиновника по чл. 226 царинског закона.

VI. Чита се писмо Министарства Вера, којим враћа Савету програм католичке веронауке за школе у Војводини (в. 1203 записник под V) и пита: да ли се тражи само стручно мишљење о овом програму, или мишљење с обзиром на школе у Војводини, или на школе у целој Краљевини. Сем тога, тражи да се претходно преведе на службени језик.

Савет одлучује да се за превод умоли г. Јован Живојиновић, референт Министарства Просвете.

VII. Читају се молбе наставника средњих школа по чл. 72 Закона о средњим школама и по чл. 18 Уредбе од 14 фебруара 1920 године.

Савет је мишљења да професори: Душан Стојићевић, Јосиф Бургет и Драга Ђурићева могу и даље остати у служби; и да се Милени Ђедовићки, предметној наставници, може учинити по молби.

VIII. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 540 од 17 ов. мес. који шаље рукописе г. Д-р Анте Тресића-Павичића:

Косовска идеја — сила, Промешајски Пјесници, Један национални пјесник, Говори и писма из ере ужаса и Успомене из Великог доба, на оцену и мишљење: да ли се могу штампати као државна издања.

Савет одлучује да се за преглед и оцену ових дела умоле г. г. Јаша Продановић и Јеремија Живановић, а за реферат да им се плаћа по 250 динара.

— 1212 редовни састанак, 25 фебруара 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић, ппредседник, г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Ник. Вулић, Петар Типа, Миливоје Симић, Никола Лазић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Д-р Нед. Кошанин, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитани су и примљени записници 1210. и 1211. састанка.

II. Г. Љуб. Протић, као одређени референт (в. 1205 записник под VII), чита нацрт нових правила о полагању практичног испита за учитеље народних школа.

Отвара се расправа, у којој учествују сви присутни, а читање се завршава код чл. 18, с тим да се продужи на наредном састанку.

— 1213 редовни састанак, 2 марта 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић, шпредседник, г. Лазар Р. Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Ник. Вулић, Нетар Типа, Миливоје Симић, Никола Лазић. Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Јеремија Живановић, Мирко Поповић, Бранко Таназевић, Д-р Нед. Кошанин, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар. Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Г. г. Протић и Соколовић усмено реферишу о учитељским молбама за пенсију и за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења да треба ставити у пенсију: Даринку Чукићку, Ленку Марковићку, Љубицу Лазићеву, Лепосаву Чебинац и Катарину Шумановићку, а тако исто и Николу Радовановића, али њега са садашњом платом и само према годинама сталне учитељске службе; и да се могу реактивирати: Нетар Вуксановић и Јелена Поповићка, учит. у пенсији.

III. Г. Протић продужује читање нацрта Правила о полагању практичног испита за учитеље народних школа.

Савет усваја, с мањим изменама, прочитана правила, и одлучује да се за дефинитивну редакцију текста умоли г. Мих Станојевић.

IV. Г. г. Протић и Мих. Станојевић усмено реферишу о нацрту правила за испит оспособљења виших учитеља у грађанским школама (в. 1209 записник под III).

Саслушавши нацрт, као и мишљење других присутних чланова, Савет одлучује да се Г. Министру достави начелно мишљење: да би ово питање требало одложити, пошто ће се ускоро приступити реформи школе законодавним путем, а сем тога кандидати који би положили пројектовани испит не би задобили никаква парочита права на даље напредовање у својој струци, т. ј. остали би и даље привремени учитељи грађанских школа.

V. Чита се реферат г. г. Мирка Поповића и Мих. Станојевића о књизи *Serbisches Lehrbuch*, од г. Д-р Веселина Ћисаловића (в. 1203 Записник под IV). Реферат гласи:

•

Српски уџбеник г. Ћисаловића садржи управо три уџбеника: за српски језик, земљопис и историју. Ну он га је поделио на 5 делова: I) слова, II) штиво, III) из земљописа, IV) из историје и V) скуп градива.

Дакле, ово је неки мали ђачки „требник“, у духу осталих који су се у нас у последње време почели одомаћивати, књига у којој су стрпани сви или бар већина наставних предмета из основне школе. Само овај је за немачку децу.

Држимо да је овакав начин спремања уџбеника за школску децу у принципу педагошки неоправдан, стога што су овакви уџбеници штури, кратки, без топлине и занимљивости. Сем тога, у њима је у главном само оно што ученик има да запамти, а то је оно што сваком учитељу који методски ради, ученици сами треба да запишу на крају предавања, те да боље упамте, да им трајније остане у глави и да им служи као подсетник кад прочитавају код куће на оно што су у школи много опширније чули од наставника.

Пре него што изложимо наше мишљење о овом српском уџбенику, који смо прегледали, сматрамо да је потребно да кажемо неколико речи у опште о овим уџбеницима за школску децу туђе народности.

Наредбом о проширењу српског закона о народним школама од 1904 год., на основи одлуке Министарског Савета, на нове области у нашој Краљевини (Банат, Бачку и Барању), одређено је да се настава из српског језика и других предмета националне групе (земљописа и историје) у одељењима основних школа где су у већини деца других народности, има давати на српском језику, почевши од III разреда.

За време док су ове области биле под управом бивше аустро-угарске монархије, у свима школама државним настава је била обавезна за све предмете само на мађарском језику, а језик друге народности био је факултативан. Па како су српска и друга деца немађарске народности отпочињала учити мађарски још од I разреда, то су мађарски земљопис и историју могла лакше савлађивати кад дођу у старије разреде где се то учило.

Кад нас је обрнуто. Према Министарском наређењу деца туђе народности имају да почну учити српски језик, земљопис и историју од III разреда, а у I и II разреду се предају сви наставни предмети на њиховом матерњем језику. И, дабоме, у III разреду не могу да савладају и српски језик и да разумеју довољно земљопис и историју, који треба да се предају на српском језику. Пошто се увидела та аномалија, наређено је да се земљопис и историја,

као и остали предмети, могу предавати у овој години на матерњем језику деце дотичне народности, да би могла разумети шта им се предаје.

Стога је потребно у интересу наставе, да би школска деца друге народности могла разумети и боље изучити српску историју и земљопис наше отаџбине, да се отпочне учење српскога језика у таквим школама од I разреда, а други предмети могу се предавати на њиховом матерњем језику.

Прелазећи после овога кратког увода на сам уџбеник, ми ћемо бити још краћи. Наша је дужност одмах нагласити да је уџбеник испод сваке критике и у погледу методском и по избору, обради и распореду градива.

Човек се мора дивити смелости која даје овакав уџбеник за утраквистичке школе, код толиког обиља одличних уџбеника и упустава у европској школској литератури, из које не изузимамо ни нашу.

О неком методу не може бити ни говора, кад се кеч у петој лекцији даје деци ова прича: „Ева је била сирота удовица. Имала је много деце. Нису имали шта да једу. Најстарији син стане у службу. Сваке недеље добио је 100 динара. Он је тај новац дао матери. Мати и деца нису више гладовала. Сви треба да смо захвални родитељима". (стр. 8).

Наводимо текстуално ову причу и у целини, јер је она карактеристична и по педагошкој и по литерарној својој вредности. А логика, отменост, топлина излагања — то је просто за дивљење. И ту се не зна да ли односе превагу српски или немачки текстови. Да наведемо само неколико примера на истом отвору књиге: „Ујутру устанем. *Одмах* се обучем. *Затим* се умијем". (Стр. 4, лекција 9).

„За дете је добро: хлеб, колач, земичка, кифла... дете воли и воће" (стр. 4, лекц. 10).

Превртнућемо још само ст. 42. Ту дознајемо да су водени путови у Војводини „реке Дунав и Тиса, канали: Бегеј, Брзава, Краља Петра и Александар", а да су у Црној Гори „становници Срби. Има и Арнаута и Турака. Вере су православно. Има и муслимана и католика. Становника има 500.000". Те исте логичне и смишљене мисли исто су тако лепо речене и немачки: „Die Einwohner sind Serben. Es gibt auch Albanesen und Türken. Sie sind griechisch-orientalischer Konfession. Es gibt auch Mohamedaner und Katholiken. Es gibt 500.000 Einwohner".

Одељак мало даље „Bosnien und die Herzegovina" почиње: „Die Grenzen sind: Serbien, Crna Gora, Dalmatien, Kroatien und Slavonien. Sie sind 51.000 km² gross". Ко? Die Grenzen или побројане граничне земље? Не, ни једно ни друго, него Босна и Херцеговина.

И то се понавља истим реченичним склопом, истом тачношћу излагања, истим речима све до Далмације, коју је састављач овог куриозног уџбеника у брзини — заборавио.

Мишљења смо да се овај уџбеник не може препоручити за сврху којој је намењен.

Саслушавши, Савет је мишљења да се ова књига не може препоручити као уџбеник за немачке школе у Војводини.

Референтима издати по 100 динара хонорара.

VI. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете који спроводи на оцену и мишљење нацрт *Правила о Великој Школи Примењених Уметности.*

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоли г. Бранко Таназевић.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 26 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Филозофском факултету универзитета у Београду;

за редовног професора Етнологије. Д-р Тихомир Ђорђевић, ванредни професор;

за редовног професора Ботанике, Д-р Недељко Кошанин, ванредни професор;

за редовног професора Климатологије, Д-р Павле Вујевић, ванредни професор;

за редовног професора Физиологије и Физиолошке Хемије, Д-р Иван Ђаја, ванредни професор;

на Техничком факултету универзитета у Београду:

за редовног професора Механичке Технологије, Душан Томић, ванредни професор истог факултета;

за редовног професора Орнаментике, декорисања, моделисања и уређења градова, Бранко Таназевић, ванредни професор истог факултета.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 21 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у гимназији у Горњем Милановцу:

за суплента, Нектарије Марпковић, дипломирани студент филозофије и привремени предметни учитељ исте школе,

у гимназији у Штипу:

за професора, Д-р Венијамин Таушановић, професор Охридске гимназије, по службеној потреби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 1 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у II београдској мушкој гимназији:

за учитеља вештина по чл. 8, 9 и 10 Уредбе о регулисању положаја наставницима ратом ометеним у полагању државног испита, с годишњом платом од 2550 динара, Ђорђе Л. Илић, привремени учитељ исте школе;

у I београдској женској гимназији:

за предметног учитеља, по чл. 8, 9 и 10 исте Уредбе, с годишњом платом од 2550 динара, Зорка Мијушковићева, привремена предметна учитељица исте школе;

у II београдској женској гимназији:

за учитеља вештина по чл. 17 поменуте Уредбе, Драгиња Димитријевићка, учитељица вештина исте школе;

у гимназији у Крушевцу:

за суплента, Радунка Анђелковићева, дипломирани студент филозофије и привремена предметна учитељица исте школе, и

у шабачкој гимназији:

за суплента, Ружица Николић, дипломирани студент филозофије и хонорарна наставница исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 2 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвета постављени су:

у I београдској мушкој гимназији:

за професора, Д-р Миливоје Павловић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат; и

у IV београдској гимназији:

за професора, Стеван Јаковљевић, професор I крагујевачке гимназије, по молби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 8 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у бишољској гимназији:

за супленте по чл. Уредбе о регулисању положаја наставницима средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита, Михаило Ђукић, писар Министарства Исхране и пређашњи привремени предметни учитељ;

у гимназији у Великом Бечкереку:

за професора, Иван Рубчић, професор I крагујевачке гимназије, по молби:

у I крагујевачкој гимназији:

за супленте, Драгољуб Бакић, суплент крушевачке гимназије, по службеној потреби, и Лазар Пантелић, дипломирани студент филозофије, и

у крушевачкој гимназији:

за професора, Живојин Павловић, професор I крагујевачке гимназије, по службеној потреби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 12 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у II београдској мушкој гимназији:

за учитеља вештина, Коста Страјнић, учитељ цртања исте школе по старом закону;

у Јагодинској гимназији:

за суплента, Драгутин Павловић, дипломирани студент филозофије;

у Крушевачкој гимназији:

за суплента, Михаило Л. Динић, свршени студент филозофије и привремени предметни учитељ исте школе;

у Шабачкој гимназији:

за суплента, Димитрије И. Ђорђевић, дипломирани студент филозофије и привремени предметни учитељ исте школе;

у Новосадској мушкој гимназији:

за суплента-катихету, Милета Јакшић, библиотекар Матице Српске у Новом Саду.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 8 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у I београдској мушкој гимназији:

за суплента, Д-р Роко Вуковић привремени предметни учитељ исте школе и дипломиран филозоф;

у Пећској гимназији:

за суплента, Ђорђе Поповић, суплент ћупријске гимназије, по службеној потреби; и

за предметног учитеља под уговором, с годишњом платом од 2100 динара, Роман Волф, пређашњи наставник хемије у Русији;

у ћупријској гимназији:

за професора, Велимир Јојић, професор учитељске школе на Даниловом Граду, по службеној потреби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 15 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је:

у III београдској женској гимназији:

за професора, Доброслава Ђорђевићева, предметна учитељица исте школе и испитани професорски кандидат.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у гимназији у Жомбољи:

за суплента-катихету, Миливоје Јовановић, суплент реалке у Вршцу, по потреби службе

у Ужичској гимназији:

за директора и професора, Оскар Марчић, професор исте школе, по службеној потреби.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 19 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете постављени су:

у крагујевачкој женској гимназији:

за учитеља вештина, по чл. 17 Уредбе о регулисању положаја наставницима ратом ометеним у полагању државног испита, Драгиња Мишић, учитељица вештина исте школе;

у Пришшевској гимназији:

за суплента, Методије Милосављевић, суплент скопске школе, по службеној потреби;

у Скопској гимназији:

за суплента, Димитрије Кириловић, пређашни суплент.

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 28 фебруара ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а на основи Уредбе о признавању и урачунавању времена службе оних службеника који су радили на националним пословима у Старој Србији и Маћедонији пре последњих ратова за ослобођење и уједињење, постављен је:

у мушкој учишељској школи у Скопљу:

за професора, Глиша Елезовић, професор исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 5 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у учишељској школи на Даниловом Граду:

за предметног учитеља под уговором, Павле Смородски, бивши наставник гимназије у Русији.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 7 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у женској учишељској школи у Сомбору:

за професора по чл. 77 закона о средњим школама, Светислав Берић, професор исте школе.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је за сталне учитеље:

у селу Бегаљици, округа београдског, Даницу Костићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 47211 од 20-XII-1920 год.

у селу Губеревцу, округа београдског, Браниславу Н. Илићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46457 од 20-XII-1920 год.

у Чачку, округа чачанског, Тихомира Константиновића, пенсионисаног учитеља, — ОНБр. 46989 од 20-XII-1920 год.

у Панчеву, Миту Јовановића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 48076 од 21-XII-1920 г.

у Топоници, округа пиротског, Димитрија Ранчића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 45768 од 22-XII-1920 год.

у Градцу, округа тиквешког, Милована Катића, учитеља основне школе из Хрватске, — ОНБр. 45806 од 22-XII-1920 год.

у Самарџинову, округа крајинског, Ђорђа Петровића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 47910 од 22-XII-1920 год.

у Љубињу, округа ужичког, Стевана Петровића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 47036 од 22-XII-1920 год.

у Сукову, округа пиротског, Светозара Николића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 42457 од 17-XI-1920 год.

у Гиљану, округа косовског, Тихомира Јеремића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 47480 од 18-XII-1920 год.

у Гостиљу, округа ужичког, Александра Марковића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 43934 од 26-II-1920 год.

у Срећковцу, округа нишког, Светозара Ранчића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 1228 од 25-I-1921 год.

у Суводању, округа ваљевског, Даницу Симић, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 14620 од 18-I-1921 год.

у Ратају, округа врањског, Михајла Лазаревића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 47029 од 22-XII-1920 год.

у Бајиној Башти, округа ужичког, Љубомира Пенчића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 896 од 12 I-1921 год.

у Оштрељу, округа тимочког, Љубомира Томића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 526 од 10 I-1921 год.

у Великом Бечкереку, Анђелију Стапчић, бившу учитељицу, — ОНБр. 43002 од 14-XI-1920.

у Тетову, Симу М. Симића, свештеника и учитеља, — ОНБр. 43118 од 21-XI 1920 г.

у Белој Паланци, округа пиротског, Цану Поповићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 41955 од 19-XI-1920 год.

у Куманову, округа кумановског, Стојана Ј. Стејића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 43061 од 15-XI-1920 год.

у Кавадару, округа тиквешког, Драгољуба Милутиновића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 43019 од 14-XI-1920 год.

у Кичеву, округа битољског, Милицу Савкић рођену Томић, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 41951 од 17-XI-1920 год.;

у Клису, среза новосадског, Олгу Лазић, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 42871 од 20-XI-1920 год.;

у Малајници, округа крајинског, Живојина Радосављевића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 43594 од 25-XI-1920 год.;

у Малом Хеђешу, округа бачког, Викторију Маћуш, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 32581 од 26-XI-1920 год.;

у Лапишту, округа моравског, Софију Михалачкову, пређ. учитељицу, — ОНБр. 875 од 15-I-1921 год;

у Будисави, округа бачког, Страхињу Црнојачког, — ОНБр. 48313 од 30-XII-1920 год;

у Каталинфавли, округа торонталског, Маргариту Кифер, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 48751 од 30-XII-1920 год.;

у Хоргошу, округа чонградског, Александру Илићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 48509 од 29-XII-1920 год.;

у Жабљу, округа бачког, Јосифа Фаркмана, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 48257 од 28-XII-1920 год.;

у Војиновцу, округа пиротског, Стевана Ђуровића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 49160 од 31-XII-1920 год;

у Власотинцима, округа врањског, Ђуру Славића, пређ. учитеља и Марицу Ђ. Славић, — ОНБр. 1499 од 18-I-1921 год.;

у Бродарцима, округа пожаревачког, Раку Томашића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 1275 од 12-I-1921 год.;

у Латвици, округа ужичког, Здравка Гагића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 808 од 15-I-1921. год.;

у Новом Селу, округа крушевачког, Богдана Богдановића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 1300 од 17-I-1921. год.;

у Манастиру Ждребаонику, округа подринског, Бошка Ивковића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 48395 од 29-XII-1920 год.;

у Панчеву, Луйзу Сабо, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 389 од 12-I-1921 г.;

у Ченти, округа торонталског, Јелисавету Јовановић рођену Манојловић из Луковета. — ОНБр. 496 од 11-I-1921 год.;

у Фекетићу, округа бачког, Луйзу Варге, пређ. учитељицу, — ОНБр. 659 од 18-I-1921 год.;

у Српском Елемиру, округа бечкеречког, Даринку Васиљевићку, — ОНБр. 44048 од 31-XII-1920 год.;

у Чуругу, округа бачког, Марију Стојадиновић, — ОНБр. 49038 од 9-I-1921 г.;

у Чуругу, округа бачког, Павла Херхенредла, — ОНБр. 49204 од 9-I-1921 год.;

у Мокрину, округа торонталског, Невену Арсину, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 48979 од 12-I-1921 год.;

у Косјерићима, округа ужичког, Даринку Цвијановићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 43803 од 29-XI-1920 год.;

у Српском Крстуру, округа торонталског, Јулку Нипчић, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 41852 од 29-XI-1920. год.;

у Гор. Ковиљу, округа бачког, Уроша Коларова, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 44349 од 23-XI-1920 год.;

у Србобрану, округа бачког, Иванку Парошку, пређашњу учитељицу, — ОНБр. 39967 од 7-XI-1920 год.;

у Уљми, округа тамишког, Изабелу Риху, пређ. учитељицу, — ОНБр. 36132 од 6-XI-1920 год.;

у Товаришеву, округа бачког, Невенку Борђашку, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 40123 од 19-XI-1920 год.;

у Мошорину, округа бачког, Јелену Обори, — ОНБр. 39325 од 21-XI-1920 год;

у Чуругу, округа бачког, Ану Берић, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 42928 од 24-XI-1921. год.;

у Теарцу, округа тетовског, Танасија Ђорђевића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 48923 од 28-XII-1920. год.;

у Породину, округа моравског, Милеву Петровићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 48442 од 28-XII 1920. год.;

у Никшићу, округа никшићског, Велимира Лазовића, привр. учитеља из истог места, — ОНБр. 48012 од 25-XII-1920. год.;

у Старом Бечеју, округа бачког, Вукицу Пирошку-Мађареву, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 42164 од 24-XII-1920 год.;

у Турском Бечеју, округа торонталског, Милицу Главашку Зечев, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 45253 од 28-XII-1920 год.

у Малом Сомбору, округа торонталског, Ану Шишковићеву, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 44934 од 6-XII-1920 год.

у Долову, округа торонталског, Петра Љубишу Маринковића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 41054 од 13-XI-1920 год.

у Старом Бечеју, округа бачког, Ласла Цабару, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 47407 од 25 XII-1920 год.

у Бикићу, округа бачког, Исака Црњака, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 47687 од 25-XII-1920 год.

у Малом Сомбору, округа торонталског, Ану Шишковићеву, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 44934 од 25-XII-1920 год.

у Врбици, округа торонталског, Петра Фаркиша, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 47783 од 23-XII 1920 год.

у Чумићу, округа крагујевачког, Миљка Никића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 44551 од 30-XI-1920 год.

у Мирановцу, округа пиротског, Јована Каћанског, пређашњег учитеља, — ОНБр. 44422 од 30-XI-1920 год.

у Мочиоцима, округа ужичког, Богдана Чолића, — ОНБр. 44614 од 2-XII-1920 год.

у Станичењу, округа пиротског, Светомира Бранковића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 42053 од 15-XI-1920 год.

у Севиндикли, округа тиквешког, Петронија Миљковића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 41127 од 12-XI-1920 год.

у Сент Хуберту, округа торонталског, Јосифа Јосту, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 41561 од 17-XI-1920 год.

у Уздину, округа торонталског, Флореу Давид, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 41588 од 17-XI-1920 год.

у Раоптици, округа тетовског, Милицу Јоцковића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 42027 од 16-XI-1920 год.

у Чиглуку, округа нишког, Милицу Понадићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 41718 од 17-XI-1920 год.

у Крушчици, округа тамишког, Радослава Миросављевића, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 42818 од 19-XI-1920 год.

у Старом Кору, округа бачког, Даницу Николићеву, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 42244 од 14-XI 1920 год

у Суботици (Шандору), Александра Хегедиша, пређашњег учитеља, — ОНБр. 41484 од 14-11-1920 год.

у Дрену, округа ваљевског, Драгутина Грбца, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 43645 од 23-XI-1920 год.

у Марковцу, округа крагујевачког, Надежду Ристићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 44013 од 26-XI-1920 год.

у Радановцима, округа ужичког, Војислава Поповића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 44091 од 29-XI-1920 год.

у Годечеву, округа ужичког, Живана Ђорђевића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 44202 од 27-XI-1920 год.

у Сакулу, округа торонталског, Марију Калитерну, — ОНБр. 44286 од 3-XII-1920 год.

у Старом Бечеју, округа бачког, Зорана Пиротског, — ОНБр. 42163 од 2-XII-1920 год.

у Новом Саду, Радмилу Поповићеву, — ОНБр. 44315 од 3-XII-1920 год.

у Хартошу, округа чонградског, Ивана Париводића, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 40207 од 4-XII-1920 год.

у Ђурђеву, округа бачког, Милку Микићеву, — ОНБр. 44765 од 4-XII-1920 год.

у Омољици, округа торонталског, Марију Хаг, — ОНБр. 44875 од 4-XII-1920 год.

у Ујми, округа тамишког, Анђелију Поповићеву, пређашњу учитељицу, — ОНБр. 44766 од 4-XII-1920 год.

у Надаљу, округа бачког, Мирослава Ј. Миковића, — ОНБр. 44607 од 2-XII-1920 год.

у Темерину, округа бачког, Јосифа Мајера, — ОНБр. 44751 од 30-XI-1920 год. и Марију Милутиновић, — ОНБр. 44747 од 30-XI-1920 год.

у Каравукову, округа бачког, Хајнхира Мендгера, — ОНБр. 44752 од 30-XI-1920 год.

у Госпођинцима, округа бачког, Јованку Глигорића, — ОНБр. 44753 од 30-XI-1920 г.

у Темерину, округа бачког, Карла Вајлера, — ОНБр. 44751 од 30-XI-1920 год.

у Караћорђеву, округа бачког, Јосифа Такача, — ОНБр. 44341 од 26-XI-1920 год.

у Голубовцу, округа подгоричког, Милисава Брајовића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 45536 од 9-XII-1920 год.

у Градцу, округа цетињског, Стевана Златичанина, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 45530 од 9-XII-1920 год.

у Стожеру, округа бјелопољског, Ђорђија Вујовића, — ОНБр. 44050 од 3-XII-1920 год.

у Сеоцу, округа барског, Нова Лакића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 43471 од 24-XI-1920 год.

у Бајском Пољу, округа подгоричког, Драга Драговића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 42924 од 22-XI-1920 год.

у Раковом Долу, округа пиротског, Велимира Ј. Маринковића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 45295 од 7-XII-1920 год.

у Мирашевцу, округа крагујевачког, Јованку Стевановићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 45322 од 6-XII-1920 год.

у Старом Граду,округа скопског, Милицу Стојановићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 44712 од 6-XII-1920 год.

у Брацу, округа тетовског, Јована Мековића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 44552 од 6-XII-1920 год.

у Доброселици, округа ужичког, Станимира Т. Пауновића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 44713 од 3-XII-1920 год.

у Жбевцу, округа кумановског, Милорада Ж. Пешића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 44701 од 2-XII-1920 год.

у Св. Николи, округа брегалничког, Јеремију В. Живановића, бившег учитеља, — ОНБр. 44844 од 2-XII-1920 год.

у Јошаници, округа нишког, Тихомира Т. Никодијевића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 44846 од 2-XII-1920 год.

у Дворанима, округа крушевачког, Даницу Станићеву, пређашњу учитељицу, — ОНБр. 44763 од 3-XI-1920 год.

у Витковцу, округа крагујевачког, Милана Д. Марковића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 45768 од 16-XII-1920 год.

у Нишевцу, округа нишког, Илију С. Стојиљковића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 45190 од 11-XII-1920 год.

у Плетвару, округа битољског, Димитрија Павловића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 46735 од 20-XII-1920 год.

у Ракинцу, округа смедеревског, Надежду Ристић, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 47415 од 22-XII-1920 год.

у Табановцу, округа крајинског, Живојина Радосављевића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 47911 од 22-XII-1920 год.

у Голубовцу, округа подгоричког, Саву Ђуровића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 46128 од 14-XII-1920 год.

у Новом Саду, Гизелу Хорват, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 45950 од 16-XII-1920.

у Српском Милитићу, округа бачког, Видосаву Грађанску, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 45424 од 20-XII-1920 год.

у Бездану, округа бачког, Петра Жоржа, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 46149 од 21-XII-1920 год.

у Сомбору, Емилију Дворњак, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 45011 од 20-XII-1920.

у Гунцатима, округа крагујевачког, Симку Поповићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 47860 од 24-XII-1920 год.

у Царини, округа подринског, Зорку Саватић, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 48077 од 22-XII-1920 год.

у Чантивиру, округа торонталског, Милана Бараћа, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 45883 од 2-XII-1920 год.

у Сенти, округа бачког, Станку Гогу, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 43539 од 9-XII-1920 год,

у Обровцу, округа бачког, Божицу Ђурувију, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 40434 од 9-XII-1920 год.

у Малом Хеђешу, округа бачког, Јена Вајса, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 32501 од 9-XII-1920 год.

у Рабу, округа торонталског, Фрању Штиглица, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 45884 од 9-XII-1920 год.

у Ст. Моравици. округа бачког, Милана Бараћа, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 45883 од 9-XII-1920 год.

у Чантивиру, округа бачког, Ладислава Бокањи, оспособљеног учитељу, — ОНБр. 45881 од 9-XII-1920 год.

у Српској Кларији, округа торонталског, Обрада Јовина, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 45663 од 8-XII-1920 год.

у Малом Хеђешу, округа бачког, Јосифа Ковача, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 32570 од 9-XII-1920 год.

у Пивницама, округа бачког, Павла Ламоша, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 32570 од 9-XII-1920 год.

у Каркову, округа торонталског, Иванку Јовановић-Грујић, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 44730 од 9-XII-1920 год.

у Сиригу, округа торонталског, Александру Ђорђевићку, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 42867 од 9-XII-1920 год.

у Букину, округа бачког, Милутина Вуковића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 43978 од 8-XII-1920 год.

у Сенти, округа бачког, Ковинку Дражић, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 44897 од 7-XII-1920 год.

у Бољковцима, округа рудничког, Даринку Живановићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 45657 од 9-XII-1920 год.

у Рашкој, округа чачанског, Чедомира Благојевића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 47148 од 16-XI-1920 год.

у Бујановцу, округа кумановског, Веру Поткоњак, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46763 од 14-XII-1920 год. и Видосаву Бањић, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46764 од 14-XII-1920 год.

у Мушутишу, округа призренског, Радована Мићића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 46212 од 15-XII-1920 год.

у Стопањи, округа крушевачког, Зорку Секулићеву и Стану Нешовићеву, свршене ученице учитељске школе, — ОНБр. 46456 од 13-XII-1920 год.

у Узовници, округа подринског, Лепосаву Поповићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46374 од 14-XII-1920 год.

у Вреоцима, округа београдског, Радмилу Деспотовић, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. од 14-XII-1920 год.

у Драгобрађи, округа крагујевачког, Катарину Милорадовић, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46586 од 14-XII-1920 год.

у Влашкој, округа београдског, Олгу Здравковићеву, свршену ученицу учнтељске школе, — ОНБр. 46588 од 14-XII-1920 год.

у Липљу, округа рудничког, Обрада А. Јововића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 46589 од 14-XII-1920 год.

у Рашанцу, округа пожаревачког, Радмилу Угричићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46513 од 14-XII-1920 год.

у Лугавчини, округа смедеревског, Олгу Костићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46747 од 13-XII-1920 год.

у Угриновцима, округа рудничког, Марију Миловановићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46339 од 13-XII-1920 год.

у Клоки, округа крагујевачког, Драгу Ђурићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46434 од 13-XII-1920 год.

у Гиљану, округа косовског, Душанку Бошковићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46492 од 13 XII-1920 год.

у Пољни, округа моравског, Славку Ристићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46437 од 11-XII-1920 год.

у Трешњевици, округа моравског, Десанку Драговић, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46407 од 13-XII-1920 год.

у Зуцама, округа београдског, Николу Ђ. Ђокића. пређашњег учитеља из истог места, — ОНБр. 46748 од 13-XII-1920 год.

у Градњу, округа врањског, Милорада Жуњића, учитеља из Првенога истог округа, — ОНБр. 45493 од 11-XII-1920 год.

у Гиљану, округа косовског, Даринку Томићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46433 од 10-XII-1920 год.

у Даниловом Граду, Зарију Брајовића, учитеља из Ман. Ждребаоника, округа подгоричког, — ОНБр. 46836 од 13-XII-1920 год.

у Голубовцу, округа подгоричког, Саву Ђуровића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 46128 од 14-XII-1920 год.

у Ђурђеву, округа бачког, Катарину Петровићеву, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 45042 од 12-XII-1920 год.

у Будимљу, округа беранског, Милуна Бабовића, пређашњег учитеља, — ОНБр. 46835 од 13-XII-1920 год.

у Долову, округа торонталског, Олгу Ђорић, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 46353 од 13-XII-1920 год.

у Молу, округа бачког, Миру Љубићеву, оспособљену учитељицу, — ОНБр. 44638 од 2-XII-1920 год.

у Старој Кањижи, округа бачког, Славка Шикопарија, — ОНБр. 48972 од 15-I-1921 г.

у Петки, округа београдског, Петра Петанија, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 5525 од 19-II-1921 год.

у Саранову, округа крагујевачког, Марту Братоножинићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 5504 од 18-II-1921 год.

у Ваљевцу, округа тимочког, Десанку Лазаревићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 3549 од 5-II-1921 год.

у Белановцу, округа врањског, Душана Стриханића, свршеног ученика учитељске школе — ОНБр. 5498 од 18-II-1921 год.

у Блацу, округа скопског, Славољуба Срећковића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 5496 од 18-II-1921 год.

у Алгуњи, округа кумановског, Уроша Трајковића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 5501 од 18-II-1921 год.

у Кличини, округа метохијског, Јагоша Вуловића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 5500 од 18-II-1921 год.

у Бродцу, округа скопског, Трајка Јовановића, свршеног ученика учитељске кколе, — ОНБр. 5497 од 18-II-1921 год.

у Доњој Бањици, округа тетовског, Душана Росића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 5503 од 18-II-1921 год.

у Богданцима, округа тиквешког, Драгољуба Благојевића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 5524 од 18-II-1921 год.

у В. Тораку, округа торонталског, Јулија Рашеа, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 1113 од 16-I-1921 год.

у Брестовцу, округа торонталског, Ернеста Новака, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 841 од 15-I-1921 год.

у Белој Цркви, округа банатског, Живојина Стојадиновића, пређашњег школског надзорника, — ОНБр. 1834 од 17-I-1921 год.

у Рашкој, округа чачанског, Косару Милапковић, привремену учитељицу из истог места, — ОНБр. 3388 од 3-II-1921 год.

у Рудару, округа кумановског, Велимира Јовановића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 3241 од 2-II-1921 год.

у Битољу, округа битољског, Михајла Панића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 3011 од 2-I-1921 год.

у Иванову, округа торонталског, Антона Варгу, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 2456 од 1-II-1921 год.

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 25 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

Орденом Св. Саве III степена:

Д-р Лазар Радишић, градоначелник града Сомбора.

Орденом Белог Орла V степена:

Д-р Јоца Лалошевов, председник изложбеног одбора у Сомбору;

Орденом Св. Саве IV степена:

Исидор Новакозић, директор сомборске трговачке школе у пенсији; и

Орденом Св. Саве V степена:

Д-р Људевит Пушкаш, тајник изложбеног одбора у Сомбору.

Указом Његовог Краљевсиог Височанства Престолонаследника Александра од 2 априла 1921, на предлог Господина Министра Просвете, одликована је:

Орденом Светога Саве IV степена:

Ирма Полакова, члан Народног Казалишта у Загребу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 априла ове год., на предлог Господина Министра Просвете унапређен је:

у Народном Позоришту у Београду:

за капелника III класе Стеван Христић, досадашњи капелник IV класе у Народном Позоришту.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 19 априла ове год., на предлог Господина Министра Просвете постављен је:

за конзерватора уметничко-историјских споменика у Дубровнику Марко Мурат, досадашњи професор II Мушке Београдске Гимназије.

О ЗАШТИТИ ПРИРОДНИХ ЗНАМЕНИТОСТИ

Пред Министарством Просвете већ се налази свршен пројекат *Закона о старинама* и сад је на реду, не од мање вредности, и *Закон о заштити природних знаменитости*. Док оне прве старине потичу од човека, према степену његова тадашња савршенства, ове друге су творевина саме природе, па својом реткошћу или научним значајем исто толико заслужују пажњу око одржавања. Све су цивилизоване државе свесрдно спровеле овај закон, строго га примењујући, а ми долазимо на послетку, ма да имамо зашта да се старамо, и са естетичне стране, одржавајући лик земљин онакав какав је од памтивека. То ће уједно послужити и као врло важно поучно и васпитно средство како за школску омладину тако и за најширу публику, која ће све више из свију крајева широке домовине у екскурзијама путовати да упозна лепоте и знаменитости свакога облика.

Довољно је познато да човек силно мења природу на земљи, а из преких потреба у неколико и њен унутрашњи рељеф. Зна се поуздано да је у старо време чак и Далмација била шумовита, па су то благо нешто Римљани нешто Млечићи готово сасвим сатрли, секући грађу за бродове и друге потребе; киша је онда спрала земљу с језгре планинске, да сад свуда стрчи голо стење. Таква је судбина постигла и Црну Гору, а Аустријанци су за време своје скорашње окупације предузели били све мере да и са Србијом тако учине, знајући да је њен главни привредни капитал баш у тој грани, која се може најлакше да сатре, а најтеже — негде никако — да подигне. Последица тога се већ почела да осећа, јер су по Шумадији чак и многи бунари, неки умањили водом, а неки пресушили.

О тим великим штетама нећемо да говоримо овде, надајући се да ћемо у будуће бити паметни и да ћемо умети чувати битне погодбе за живот; али дешавају се погрешке при раду, у привреди, и у опште у свим културним пословима, да човек и не обраћа пажњу на много пустошење природних јединака или и читавих комплекса, нешто из простоте, нешто из себичности. Ни појединцу, ни општини или држави, није допуштено да природне знаменитости, ма које врсте, упропашћује, а да

се то спречи мора власт да овај актуелни задатак држи чврсто у својим рукама.

Пођимо од Београда. Сем дражесног амфитеатралног положаја, престоница се једва овим и оним може да подичи. Ми немамо на пр. зоолошке баште — као што има на пр. чак и једна суседна балканска држава — у коју се празником скупља пуно радознала света да се у зеленилу надише чиста ваздуха и да задовољи своју радозналост на изгледу и покретима животиња. Ми то без сумње треба такође у малом да имамо, и то само главне ређе представнике из своје сопствене фауне, дакле само из својих земаља, на пр. јелена, рисова, шакала (чагаља), дивокоза, срна, медведа, морских телади, брадана, крсташа, жура, крагуја, смукова, каменарки, жељки, неких морских и слатководних риба, и т. д. Најпогодније би место за то било уз Ботаничку Башту, у граду или у Топчидеру. Има историске потврде да је зверињака било и у старој српској држави. Тако је једном приликом мађарски краљ Андрија II поклонио нашем краљу Драгутину дивљу краву „турицу", која му је предана у Равну, у данашњој Ћуприји.

Најлепши природни украс београдски јесу Топчидер и Авала, а бисер у Топчидеру је *платан* пред двором кнеза Милоша, са његовим чудноватим доњим хоризонталним гранама, које су на гвоздене подупираче тежином насели, покушавајући да те полуге и обрасту. Круна му се завршује пирамидално у великом размаку као огроман сноп сена. Кора му је потпуна, једра и здрава, тако и цело стабло с гранама. Али подупирачи су већ ослабели и почели да попуштају, а нико се не осећа позван да тај величанствени споменик спасе. Треба да се масивним гвозденим стубовима подупру садашње гвоздене греде, јер су у њих гране урасле. Покојни Лаза Комарчић је причао да је овај платан посађен пре 1833 године, и како је Комарчићу тада било 14 година, то би платан сад имао око 100 година. Свакојако ово неће бити тачно, јер по величини и дебљини судећи треба да му је око 300 година. Обишао сам већи део Европе, видео сам много крупнијих и старијих платана, али овако лепог нигде нема, то јест нигде више нема платана с хоризонталним гранама. Како се у томе топчидерски јако разликује од свих осталих, да се може убрајати у нарочиту одлику (варијетет), и како би оваква форма с њим ишчезла, кад се он једном осуши, њега би требало извесним путем размножавати и тако са стеченим особинама очувати. Већ онај други платан уз овог голијата обичног је гранања, па се у шетњи превија. Гледао сам у Бујук-дери код Цариграда високе оријенталске платане, високе као наша саборна црква, који у обиму мере 50 метара, а рачуна се да им је око 3000 година. У одређивању година код платана може човек страшно да се вара, јер они који су поред воде ванредно брзо расту. Али, и ови бујукдерски су с нечувања јако оронули, да би се и међу њима наш као Зевс издвајао. Међутим,

платани су нездраво дрвеће, јер мање с лишћа лако се удишу и позлеђују плућа. Зато их треба садити само на широким просторијама. И у селу Бушатима код Скадра има џиновских платана, али и њих топчидерски стасом надмашује.

Друго је значајно дрво у Топчидеру, опет страног порекла, *гинкго*, на 20 метара удаљено од платана, пореклом с крајњег азиског истока. Лишће му је лепезасто, горе усечено, а зими опада, као што бива и код наше домаће гимносперме, аришевине. Занимљиво је да ово дрво није нигде нађено у дивљем стању, него само у људској култури. Ово дрво би већ и због тога требало с пажњом чувати што га је Панчић посадио.

Ређе је у нас дрво *кошћела*, којега иначе доста има у Црној Гори, а код нас су била два стасита егземплара на Калимегдану, па су због Карађорђева споменика посечена. У раније време то дрво је сађено и на Зереку, јер му се плод једе, а сад је и тамо утамањено.

Мало где сад има и *мечје леске*, јер је исечена за грађу.

Тако исто дужни смо узети у заштиту ону гомилицу *оморика* у Растишту ужичком. Иначе тога дрвета по Босни има знатно више, особито по кршевитим пределима на Смрчеву Точилу, у шумском пределу Медне Луке, на Семећу код Рогатице, и т. д.

Ретко је наше дрво и *злата бука* око Власинског Блата (тресетишта), како је мештани зову. Али, ове златолисте букве, које се на далеко жуте, необично привлачећи поглед путников, има и по осталим планинским странама; она прелази и у туђу државу на исток. Због сјајнонеранџастог лишћа западњаци је размножавају и у велико продају као декоративно дрво за паркове.

Чак и за ретке ситне биљке треба имати призрења, као на пр. за многоопевано *смиље*. Кад се путник топлог јула упути из чувеног херцеговачког манастира Дужи преко благих повијараца ка Дубровнику, и чим му пред очима блесне море и укаже се сва лепота пучине, као у дружби за повећано уживање, с једне ледине задахне га заносни и опојни мирис смиља, које на далеко застире ледину, дајући јој златни изглед у контрасту са плавим Јадраном... Иначе је смиље карактеристична биљка нашег живог песка по Србији и Банату.

Кад се у мају заодене сва природа сваковрсним цвећем, у нашим крајевима нема ништа привлачније и с јачим утиском од процветаног *косовског божура*. Као скерлет црвени цветови, од Муратова тулбета па преко Гуштерице до Ситнице, слију се у једну треперљиву румен. Исти тај цветак покрива и рудине на Рујевици, зато народ оба чувена разбојишта персонификује у божуру, који је ту никао из проливене крви српских витезова... Ова красота је нарочитог стила и нарочитог тона: сав перваз од зграда, шумица и свега што се ту још налази, путник превиђа, и само му бљешти пурпур пред очима. Ја сам кроз

тај богодани перивој путовао за турског бестијалног тлачења наше раје, па ме и сад због тога, а највише због предања, и после ускрснуте слободе, нека језа прожима кад мислим на тај пут. Нарочито ме је туга обузимала кад сунце залази иза голих, као скелет планина, што ме је такође на смрт подсећало, а кудгод се погледа, види се како се бедни Србин жури у своју ућерицу да не омркне напољу. Али, срећом, све се на добро окренуло, и мој пут сад по Косову друкчије би ми осећање измамио...

Заштиту очекује и Pančićia, Ramondia, босански каћунак (Orchis bosniaca), босански шафран (Crocus Vilmae) и т. д.

Ваља поћи примером Швајцарске, па и других алписких земаља, где се оштро забрањује чупање *планике* с кореном, као и чупање других „симбола највиших гора", јер само су се у непроходним гудурама и стрменима и могле одржати биљне реткости; али кад их људска сујета, некад и шпекулација, и тамо нађе, лако им се може сасвим да угаси врста.

Једна *гиџа* у Ботуњи, крушевачке жупе, по предању народном, пореклом је још од Кнеза Лазара, што је сасвим вероватно судећи по њеној дебљини. Друга је знаменита винова лоза у Голупцу. Посађена је у неку римску прегорелу ђубревиту клоаку, па је на прелазу у друго двориште положена и усправљена; тако исто и у трећем дворишту. На њој у сва три дворишта укупно покаткад роди до 900 и више килограма грожђа, а толики род могу да донесу само поједине калифорниске лозе и никоје више. Ретко се вића и онако стасита лоза као она што опасује српску цркву у Земуну.

Сасвим беле дрењине роде само у Николичеву, а беле са жилицама црвеним у Ласову, округу тимочком.

У Пећи и најближој околини расту чувене *бузлије*. Ове јабуке, које су окренуте југо-истоку, прозиру се као да су од смрзнуте воде, а код особито једрих чак се семенке назиру. Оне пак које су окренуте на воћци ка северу и западу изгледају сасвим обично. Због ове ретке особине за турског времена ношене су редовно султану на пешкеш. Међутим сад се и на њима, као и на дивним тетовкама, с оне стране Шаре, улегла крвна ваш и прети да их сасвим затре.

Као шуму ваља чувати око Београда, због здравља и проводње, Топчидер и Авалу, али сву ову садашњу престарелу гору треба поступно исећи, па младу рационално засађивати, тако да се једва може спазити да се дрвеће прорећује и да се новим, младим, замењује.

Достојне су пажње и шуме на Сикирици код Андрејевице с *моликом*, као и на неколико места с *муником*. То су два ређа четинара, од којих се теше подесна грађа за дуге, особито за џбанове (буџаке).

Око дивног манастира Дечана сам је кестењак, права густа шума, која се незнано докле продужава по дивљем Арнаутлуку. По околним

селима, од кестенова дрвета су и врата и прагови и довратнице и сто других ствари. Плод тога кестена је поситан, и с још једним недостатком, што му се мрка кожура увлачи у језгру. Али одмах уз Пећ на Поклену расте крупније кестење слично маронима, укусно као талијанско. Ако патријаршија не узме у заштиту те кестенове, и они ће се листом затрти, јер их обесни Арнаути у јесен са зрелим родом до корена посеку, ланцем завежу стабло и с два вочића одвуку кући. Оно плода што остане, оберу код куће, а дебло с гранама исеку за огрев.

У последње време труде се многе државе, као Швајцарска, Немачка и т. д., а по угледу на земљу свих могућности, на Америку, да очувају — разуме се у малом, према средствима, — читаве пределе под именом *народних паркова* у затеченом од искони девичанском стању, где је човек једва шта својим радом пореметио. Највеличанственији резерват те врсте јесте у Северној Америци тако звани „Јеловстонски Народни Парк", који је по простору готово као две Црне Горе. У њему има много великих језера, хучних река, гајзера, планина до 2400 метара, валовитих висоравни, густих шума и ливада. Публика сме свуда да хода, а има на одређеним местима и хотела за јело и ноћивање. У том колосу не сме се ни једна билька откинути, ни шипчица одсећи, ни животиња убити. Ту живе у потпуној слободи под ведрим небом бизони и медведи, вуци, лисице, јелени, срне, и т. д.

Од 1909 године заштићена је у нашим крајевима *прашума* у планини Клековачи, у северо-западном закутку Босне. Године 1905 одржан је Ботанички Конгрес у Сарајеву, и тада је Хандел-Манцети изнео идеју о заштити каквог дивљег краја, и избор је пао за Клековачу, која се од тада брижљиво чува, ма да до формалног закона још није дошло. Да ли ће се још где моћи какав девичански, од човека у главном нетакнути предео да резервише, да вечито остане у затеченом стању, појединe области ће имати самостално да реше.

Моје мишљење је да би и у Србији неке пределе ваљало очувати, потпуно у свему онакве какви су сад, али и с оном граном привреде какву сад имају, само не би требало допустити да човек нешто зида ту, да оре и сеје, где се дотле то није чинило, да не сме да крчи, воду да одводи, и т. д. За пример узмимо *Златибор*. Он је већином го и уливађен, на њему нема села ни усева, него су само испаше с многим изворима. И даље нека само такав буде, и ни у чем друкчији. Нека се говеда по његовим јединственим суватима гоје, нека и ситно благо пасе, нека се болесници крепе његовим балсамским ваздухом, али сва природа нека остане како ју је Бог створио.

Тако исто од људског квара треба штитити, нарочито у Србији, места благе климе, као што су Страгари, где се од све Шумадије прво снег отопи и љубичица процвета. Код Гребена на Дунаву такво је затишје и један простор заклоњен од хладних ветрова, да се може да мери

с бањама на Јадранском Мору. Али је Бајина Башта ипак најжупнија отуда јој и име, по народној етимологији, од „бајан". Разуме се да Јадранско Приморје надмаша благом климом и другим околностима све наше одмакнуте сувоземне жупне крајеве.

Дужност нам је да потомству оставимо у наслеђе и што више крупних сисара, зато чувајмо на пр. јелене у пиротском округу, у Маћедонији и Старој Србији, па срне, дивокозе, и т. д. Сасвим би требало забранити да се за дуга времена лове и саме неке рибе, као на пр. укусна младица у Дрини, која се врло проредила. Брза пропаст чека у Србији и пастрмке.

Нипошто се, међутим, не смемо одавати некој великој сентименталности у чувању природних лепота или у опште реткости кад су у питању пречи економски обзири. На пр. Обедска Бара у Срему је европска знаменитост са свога пространства и склонитих закутака где се легу безбројне водене птице, а још више их се због згодног средњеевропског положаја задржава ту при пролазу са севера на југ, као и при сељењу с југа на север. На том зборном месту срета се весели птичји свет чак из Африке с нашим сталним и оним из Скандинавије. Ту су бару зато посећивали и чувени корифеји зоолошки као Брем и Мојсиловић, па ловци као негдашњи аустриски престолонаследник Рудолф, краљ Милан, и т. д. И при свем том, нека пропадне тај птичји рај ради зиратне земље! Разуме се да се по које дубоко окно може без штете да очува. Таква ће иста судбина постићи и чувену меленачку пустару у Банату.

Треба се дивити најлепшем језеру на Балканском Полуострву — *Охридском Језеру*. Али, треба и водити велику бригу да се шпекулацијом његов богати риболов не умањи, и да не наступи стално сиромаштво у риби, као по швајцарским језерима. Кад се чак за бескрајну пучину морску прописују строге заштитне мере, још више то изискују ограничена језера. Дивоту овога језера вешто су туристички описали Групчевић и Нушић, и научно Цвијић. Сасвим своје врсте, интересантна су и привлачна и Плитвичка језера у Хрватској. Има их осам, поређаних једно више другог, од којих шест падају једно у друго, а из седмога се стропоштава река Корана. Из села Плитвица види се како се језера беласају и светле, чега ваљда нигде на свету нема.

И у томе ћемо се показати да смо своји када подједнако све своје волимо. Ићи ћемо и на дични Хвар, посећиваћемо и Вис, пењаћемо се на његове мирисљаве цветне брегове, каквих нигде нема. Причаху ми добри и безазлени Вишани, са свом збиљом, да су на неким бреговима њиховим сви гуштери с рачвастим репом, што би било од великог научног интереса. С Дубровником смо се одавно сродили, волимо га и дивимо му се, знамо и за његов Локрум с раскошном тропском флором бујног пораста. И даље се наше туристе спуштају, иду у Бар, па пешке

преко Можуре планине у Уцин. Тај је пут величанствен, све с погледом на море, јер је Можура климатска деоница, као што је Готхард. У заклону сивих маслинака ври лети од инсеката каквих у Црној Гори иначе нема. Па каквим речима да истакнемо мили Благај крај славног Мостара! Ко ће да опише његове румене шипкове, слатке смокве и сваковрсно грожђе! Ко се није купао у мору сплитском, у Баквицама, тај и не зна какво је то задовољство гацати по ситном песку као по сомоту... Ко није чуо за которски залив, који је несразмерно лепши од Златног Рога код Цариграда! А шта да рекнемо о Хвару, где је средња годишња топлота 16,3°, као у Сицилији, где под ведрим небом расту рошчићи, урме, смокве, маслине, грожђе необичне сласти, читави шипрази од рузмарина, и т. д., и т. д.

Наше земље препуне су лепоте сваке врсте, плодности и необичности, погодаба за интенсивну културу и сваки напредак, али мало ко зна вредност тога, особито јужни Словени не... Екскурсије под стручним руководством разнеће заслужан глас тих природних лепота, усељиће љубав за своје, облагородиће младеж и упутиће је на здраво и корисно уживање.

Од неизмерне научне вредности су и *пећине* (пештере), којих у нашим земљама распрострањеног крша има знатан број, и све ће их се више проналазити, јер су неке још сасвим скривене, са затрпаним улазом, и тек ће се случајно појавити. Неке су пећине и с техничке стране од огромне важности, јер могу да послуже за наводњавање сувих поља по далекој околини. — Прво место по величини и импозантности заузима *Постојничка Јама* у Словеначкој, где с таваница висе безбројни сталактити, да кубета фантастично блеште, особито лети кад се осветле електричном светлошћу, и кад се сенке почну огледати у тихој води сјуреног потока Поика. Тада човек помишља да се налази збиља у неком чаробном вилинском замку из народних прича. Један сталагмит има чак 16 метара у обиму. Ту живи и интересантна слепа човечја рибица, које има и у другим пећинским понорницама Крањске, Штајерске, Далмације, па ће је свакојако бити и у сличним водама по осталим балканским земљама, и ако за сад није тамо пронађена. — Имамо на маленом острвцету Бишеву, источно од Виса, и *плаву пећину*, налик на чувену пећину на Капри у Италији. Хрватска *Крапина* увршћена је у знаменитости првога реда са тамо нађених човечјих костура из мустеријена, периоде палеолитске, по добу на сто хиљада година од данас. Лубања овог преисториског човека (Homo croaticus) ипак је прилично пространа, али чело је врло ниско и затурено, кости над обрвама (обрвњаче) јако испупчене, тако да је тадашњи човек био врло сличан младом горилу, а од садашњих раса највише се приближавао Аустралцима. Међутим, мозга је имао више од горила. —

У Србији су важне Преконошка пећина код Дервена, па Злотска, ит.д., у којима се налази много костију од огромних изумрлих сисара, као пећинског медведа, и т. д. У Двинској пећини, у Драгачеву, чак вире из земље човечје лубање, које су свакојако преостале из скоре прошлости, као што прича и вели да је ту неки српски збег димом угушен. У босанским пећинама нађене су поред осталих костију и делови костура од мрмота, кога сад нигде нема у Босни, али га има по Алпима.

Стручни географи наћи ће начина да се знамените пећине сачувају од квара и плачкања, па чак да се сваком и приступ забрани у њих док се научно не претраже и научно у свима правцима не проуче. Особито по Француској и Шпанији, по пећинским зидовима насликан је читав живот преисториског човека, у земљи су палеонтолошки остаци, па људски артефакти: профани, култни и т. д. Ни један ашов земље не сме се избацити на празно, него се мора убацити у сито и водом дотле исплакати док не остану само дробне ствари у ситу, као: зрнца ћилибарска, ђинђуве од печене земље, каменчићи некад пиктографски ишарани, удице коштане, бакарне, бронзане и т. д.

Сем пећина, које по правилу пролокају понорнице, има у нашем кршу и других величанствених предеоних форми које су реке издубиле, оставивши читаве камене сводове, као кад се дуга на небу извије. Такав призор даје Мали и Велики Прераст[1]) у Вратњанској Реци код манастира Вратне у Неготинској Крајини. Велики Прераст тако је џиновски као неке огромне камене вратнице кроз које би без додира прошла цела саборна црква у Београду.

Чим воз ступи у Грделичку Клисуру, сав свет радознало нагрне на прозоре да види *Момин Камен,* за који је уплетено дирљиво народно предање. Опет тако у облику женске прилике и под истим именом „Момин Камен", налази се још једна природна творевина више Соко-Бање идући Књажевцу, и што је занимљиво, с истим предањем. Сасвим појмљиво, јер га је изазвао исти облик стене.

У Дунаву више Голупца стрчи стена *Бабакај,* поред које ће рибари увек кад заплове бацити по који новчић, као прилог за добар лов. И Бабакај је већ на издисају, јер га таласи стално обрњавају. Гледајући слике степских споменика по Русији званих „баба", и овај ме је Бабакај, већ и због имена, на њих упућивао.

У Топчидеру је већ пропала једна мала природна знаменитост нехатњом инжењера који је пут просекао баш преко *стопа Краљевића Марка.* То су била удубљења у стени, слична утиску обуће у блату, и народ их је радо гледао, особито Војвођани, кад би долазили о слави топчидерске и раковичке цркве, па би се ту много причало о Марку, његовој огромној снази и његовим огромним стопама.

---

[1]) Цвијић, *Пећине и подземна хидрографија,* Глас 46.

Сличне *стопе Светог Саве* стоје у камену на Стенику планине Јелице.

Сваком ће се путнику опет скренути пажња и на *столицу Краљевића Марка* у самозданој стени Градачке Клисуре, у ваљевском округу.

Успомена на Краљевића Марка простире се од Беле Крањске, па иде свуда по свима југословенским земљама, залазећи и на крајњи југ у српске пределе под Грцима и далеко преко источне границе. Разуме се да је именик најгушћи у његовој постојбини, прилепском крају, па око Охрида, на пр. Маркове Куле, у Звечанима пештер Краљевића Марка, и т. д. Међутим Св. Сава нема те популарности у јужној Маћедонији, јер га тамо замењују ранији проповедници, Св. Наум и Св. Климент.

Кад се сва ова имена бојом обележе у карти, корисно ће послужити за многе закључке колико етнолозима, толико историчарима и антропогеографима.

Између Сиња и Имоског у Далмацији, према Мрњавчевој градини, имају гомиле камења за које се онуда говори да су *белези* одакле је и докле скакао Краљевић Марко. Тако у Јадру код Гњиле имају *Милошева скакалишта*.

С дражесне сценерије ваља чувати од упропашћавања и *клисуре*, неке *водопаде*, и т. д.

Колико ли тек има *лековитих извора* које народ посећује о младом петку, тражећи својој бољци и недузима исцељења. Тек у последње време од како су тим изворима почели мерити радиоактивну снагу, ма да су иначе индиферентни, и лекари су им морали признати лековитост, а дотле су их све од реда омаловажавали.

Тако исто је силество *камених жртвеника* од природе сазданих, који су се примитивном човеку по изгледу чинили слични вишим творевинама, и његова машта га је упућивала да их се прибојава, да их обожава, и у сваком случају да их даровима на милост припрема. И ту ће наука наћи зрно мудрости, јер је традиција народна историја.

Код Шипана у Јадранском Мору вири једна огромна камена плоча, налегнута на три велика камена, као на ножице. Ова се плоча зове *Трпезица*, а да ли ју је природа таку саздала или су је и људске руке мало дотерале, нисам досад могао пресудити, али по свему изгледа као незнабошки жртвеник или долмен.

Читав проблем водене снаге представљају *Савини Лонци* у Ибру код села Ушћа. То су велики камени облуци, које вртлог обрће по каменом кориту, дубећи га, као што су чинили и чине слични „лонци“ у сјуреној води с леденика.

Описивање природних знаменитости за штампање треба да је скрупулозно тачно и опширно до најмањих детаља, као да их читалац својим очима гледа. Прво треба на дугачко и на широко пропитати о њима старије мештане, а нипошто само једног. На првом месту треба верно

забележити народно име сваке знаменитости или чега било. У Преконогама народ зове тамошњу пећину просто *пештер*, до ње се налази Голема Дувка, преко пута Мала Дувка, па Игништица (ваљда од латинске речи ignis-ватра), Равна Пећ и т. д. Из овога се види да су неки наши истраживачи у науку унели погрешан назив „дупка“, јер се говори само дувка, што из њих увек дува хладан ветар. Панчић је унео у науку назив „живи песак“, а ја свуд од Голупца на даље чух само реч „вејач“, сем у градовима, где се чују оба имена, а по свему ми се чини да је реч „живи песак“ примљена и ту из књижевности.

Д-р СИМА ТРОЈАНОВИЋ

НАША ХЕМИСКА НОМЕНКЛАТУРА

У погледу чистоте језика, ми идемо у једну крајност, а наша браћа Хрвати у другу. Ми трпимо у нашем језику и такве стране речи које никаквог културног обележја немају; а Хрвати не трпе ни оне којима се сав културни свет служи. Сваки народ треба, истина, да одржава чистоту свог језика; али сваки народ треба и да снажи свој језик културним језичким творевинама. У томе је напредак језика. Наука је за своје научне појмове и за своје научне предмете створила нарочите речи, узимајући их из грчког, латинског или из другог неког разрађеног старијег језика. Тих речи има више но што их има један највећи језик. Сав културни свет служи се тим речима. И ми смо их усвојили; али Хрвати нису, већ их по где што преводе на свој језик, градећи често неспретне и некоректне речи; и затварајући својим ученицима страна научна дела, јер их, услед незнања интернационалних термина, не могу разумети.

То што је казано за научне речи у опште, вреди и за хемиску номенклатуру. Хемиских тела има недогледно много, зато је и хемиска номенклатура недогледно велика. То је узрок што је и хемиска номенклатура за цео свет једна.

Хемиски елементи добили су имена или по некој својој особини, као на пр. хлор, бром, јод; или су названи по месту где су пронађени, као на пр. скандиум, галиум, германиум; или су им имена узета из народа, као на пр. злато, сребро, бакар, гвожђе, жива. Та произвољна имена елемената лако је запамтити, пошто их нема много. Она прва и друга имена елемената интернационална су, а ова трећа нису, већ сваки народ има своја. Интернационална имена елемената и ми смо усвојили, а само је код неколико њих учињен изузетак. Тако, хидрогениум је назван водоник (од вода и ницати), оксигениум је назван кисеоник (од

киселина и ницати: киселник-кисеоник) и карбониум је назван угљеник (од угљен и ницати); а Хрвати су још и азот назвали погрешно гушик или душик, и ако он не гуши. У томе смо се угледали на Немце, који су имена тих елемената на свој језик превели. Боље би било да смо и код тих елемената задржали интернационална имена, јер су помоћу њих грађена имена њихових једињења. Али су та преведена имена постала толико популарна, да је сада тешко избацити их.

Интернационална имена елемената Хрвати су прилагођавали свом језику, избацујући наставак „ум", где га има, и стављајући на његово место „ј". Тако на пр. калиум је претворен у „калиј". То је урађено стога што је српском језику необичан латински наставак „ум". И осталим језицима необичан је тај наставак, па опет зато сви су га у именима елемената задржали. Тај наставак има право на своје место у тим речима, јер су то имена хемиских елемената — тих основних хемиских индивидуа. Из пијетета према проналазачима тих елемената, не треба им крсно име мењати. Из тих разлога ја сам задржао наставак „ум" у свима именима елемената који га имају; и то, пишем те речи онако како су их проналазачи писали, и како се свуда пишу; наиме пишем на пр. „калиум", а не „калијум". Ово има и своје практичне вредности, јер се наставак „ум" често мора задржати у именима једињења тих елемената.

У грађењу придева из имена елемената, нисмо сложни. Ту су чињени разни покушаји, који нису провођени свуда једнако. Ја сам по савету мог школског друга пок. Свет. Вуловића градио те придеве додавањем имену елемента наставак „ов", на пр. калиумов, сребров итд. Јер као што се из личних имена и из имена биља граде придеви додатком наставка „ов", тако се исто и из имена хемиских елемената, који су хемиске индивидуе, могу градити придеви додатком наставка „ов". Такви придеви казују у хемији оно што има да кажу. Тако, не може се рећи сребрн оксид, већ сребров. Али и ту се не може по који изузетак избећи. Тако, жива мора добити придев живин; а придев оловов биће с почетка незгодан.

И хемиским једињењима давана су с почетка произвољна имена; али кад су се намножила, та је номенклатура задавала велике тешкоће, јер једињења има данас на стотине хиљада. Зато је још Лавоазије, одмах после извршене реформације хемије, поставио правила о давању имена хемиским једињењима. Ту се именом негативног елемента бележи врста једињења, а именом позитивног елемента бележи се чије је то једињење, То се изводи на два начина. Тако на пр. једињење KCl или се назива једним двочланим именом: „калиум-хлорид"; или добива описни назив: „калиумов хлорид". И даље, PCl_3 назива се „фосфор-трихлорид", а PCl_5 „фосфор-пентахлорид", и т. д. Правим именом служе се Немци, чији језик допушта спајање две или више речи у једну; а описним називима

служе се Французи и Енглези, чији језици нерадо спајају две речи у једну. Права имена боља су од описних назива.

Али описни називи могу се применити само на двочлана једињења, чија су имена само из две речи састављена, као што је случај код КСІ. Али сложена, из више чланова састављена једињења, чија имена више речи имају, не могу се описно називати. Таква су сва сложена органска једињења, као што је на пр. метил-амониум-дитијо-карб-фенил-хидрацид. Јасно је да се таква једињења не могу описно називати. Зато не само Немци, већ и остали народи дају таквим једињењима из чланова састављена имена, и ако су такве спојене речи њиховим језицима необичне. И тако Немци имају једну, именску номенклатуру и за двочлана и за вишечлана једињења; Французи и Енглези, пак, имају описну номенклатуру за двочлана једињења, а именску за вишечлана.

Наш језик допушта спајање две речи у једну. Допушта не само спајање речи преко уметнога „о", као: водоноша, коловођа, зубобоља, сунцокрет, и т. д.; већ допушта и непосредно спајање речи без спојнога „о", као: чувар-кућа, клин-чорба, Смрдан-бара, Сокол-бања, кум-Павле, Поп-Лука, Шар-планина, Осман-паша, бугар-кабаница и т. д. И ми можемо имати, дакле, из више речи састављену именску номенклатуру, без спојнога „о", а да се о језик не огрешимо. Зато сам ја ту боју, именску номенклатуру усвојио, примењујући је и на двочлана, и на вишечлана једињења.

И, према томе, није било разлога кад је Југословенска Академија у једном мом чланку исправила двочлана имена неких једињења, умећући спојно „о"; кад је на пр. азот-моноксид претворила у азото-моноксид. Тиме је покварена једнакост двочлане номенклатуре са вишечланом.

С. М. ЛОЗАНИЋ

НАСТАВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
У НАШИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

(КРАЈ)

III

Позитивни принципи не могу се поставити све док се јасно не оцрта циљ коме се тежи. Први пут, пак, учинили су то својим читанкама г. г. Војислав Јовановић и Милош Ивковић. Супротно старом непрецизном схватању граматичарско-педагошке школе, они су унели једно одређено схватање у наставу језика: према њиховим читанкама јасно је да они први пут схватају да у гимназији треба учити ученике живом књижевном језику, и у исто време да треба васпитавати књижевно осе-

ћање. Чак, по супротности према ранијим педагошким читанкама, ово друго схватање односи превагу над првим.

Ја, несумњиво и без резерве, делим мишљење да у гимназији треба развити и неговати естетска осећања, нарочито књижевно осећање, неопходно општем образовању. Више од тога, ја мислим да се та осећања могу формирати најлепше симултано, и да се у свести детињој не развијају другаче до као једно синтетичко осећање. Али треба истаћи да се језик развија постепено у један сређен систем психичких елемената, низова и категорија, и да је тако стечен књижевни језик потребан свакоме, без обзира до које ће мере бити развијено естетско осећање. Ја мислим да је средњешколској настави, нарочито у нижим разредима, главно развијање језика, а да се то може постићи најбоље ако је оно помешано с једним позитивним осећањем пријатности: осећањем естетским.

Проблем наставе матерњег језика у гимназији упрошћен је у толико што деца не морају учити изговор (као што је случај код наставе страних језика), нити писање (јер је то постигнуто у основној школи). Чак у нашем језику ни из далека не постоје ортографске тешкоће које асимилују сву пажњу у француским и енглеским школама, и чије савлађивање постаје главни задатак наставе језика. Отуда треба тражити од те наставе да формира значења речи и развије осећање реченице и анализе мисли.

Језик је социјална појава по употреби и еволуцији историској, али је с друге стране језик појава чисто психичка, с обзиром на формирање елемената и категорија у свести. И никад предавање и учење језика не води право сигурним резултатима ако није основано на психичким законима формирања елемената и образовања везе међу њима. Сваки језик треба да се развија онако како се развија матерњи језик у детета: образују се представе гласова, иза којих долази репродукција слогова, кристалишу се значења речи, од синтетичких психичких опажања и реакција дете улази постепено у анализу мишљења, тако се стварају синтагматичке групе, које означују један синтетичан појам, и тако од двочланих израза који су рудименти наше анализаторске реченице, дете иде ка нашем начину изражавања. Овај природни начин уношења у свест нових елемената и стварања везе међу њима примењен је, више или мање доследно, мање или више извештачено, на учење страних језика, у такозваној директној методи. Она је у суштини основана на закону везе акције и реакције. Дете репродукује гласове тек пошто се образовала њихова представа у свести и пошто је појачаним интенситетом претворена у активну, на тај начин дете не мора правити вештачко наслањање туђег гласа, преко облика слова, на глас свог првог језика; значења речи прецизирају се из употребе у реченици, и реченица постаје постепено главна тачка у настави. Та реформа наставе живих језика тражи се на основу једне истине да је главни принцип при формирању

језика имитовање с реакцијом. Несумњиво је да принципски нема разлике при учењу разних језика, јер никад језик није психички наслеђена способност, и јер ма које дете може научити ма који језик. Али, када је тај принцип примењен на учење другог или трећег језика, зашто он не би могао, управо зашто није примењен, или боље, настављен у школи при учењу првог језика, језика матерњег?

Код детета се гласовни систем образује још у доба првог детињства: дете донесе у школу прилично развијен речник, али који обухвата у главном речи свакодневне, породичне употребе; дете унесе у школу речник и језик који представља први концентричан круг у образовању језика као социјалне творевине. У основној школи, а затим у нижим разредима гимназије, треба да се формира други концентричан круг: ту дете треба са проширивањем појмова и идеја да богати свој речник новим конкретним речима, уз наставу из природних наука, и апстрактним речима и изразима, уз наставу читања, рецитовања, моралних и грађанских поука, историје. Рад у основној школи није идеалан, уџбеници су произвољно рађени, али методски рад није рђав. У гимназијама пак, као што смо видели, обично се прекида тај нормални и природни развитак индивидуалног језика, и зато је у главном успех компромитован. Међутим, у гимназији се може тај природни развој наставити, и то је једини начин да се у свести једног детета формира осећање језика, нарочито кристалишу значења речи и развије смисао реченичне анализе. Тај једини добри начин рада нарочито је потребан у школама оних крајева где књижевни језик није идентичан са говорима локалним. У Србији, пре рата 1912 године, разлике дијалекатске биле су несравњено мање него на територији данашње наше државе. Данас, на територији наше државе, у нашем народном језику има неколико група дијалекатских које су врло далеко од књижевног типа језика: књижевни језик оснива се директно на млађим говорима штокавскога типа, који су најзнатнији и заузимају отприлике средишни положај према мањим и архаичним дијалектима македонским, призренско-тимочким, старијим штокавским, чакавским (приморско-историским) и кајкавским (загребачким). У основи, књижевни језик у Загребу и у Београду је у главном исти, јер од Људевита Гаја загребачки писци дефинитивно примају заједнички тип књижевног језика. На тај начин у многим крајевима књижевни језик се мора учити као сваки живи језик, и у основној школи и у нижим разредима гимназије.

Код нас, дакле, јавља се овај проблем у оном облику у коме је постављен на пример у Француској, и требало би га решити на сличан, али доследније изведен начин.

IV

Када се пође од принципа да у гимназији треба учити матерњи језик као живи језик, и то као живи књижевни (то јест културни) језик, онда решење свих других питања долази само од себе. Тим самим стављају се на солидну основу питања о плану и програмима, о начину извођења програма и о уџбеницима.

Према овоме јасно је да учење дефиниција граматичких мора бити избачено из нижих разреда. Принцип је овај: не може се уводити у свест систематика извесних елемената док у свести не буде довољно тих елемената, и док ти елементи не буду способни улазити у групе и комбинације, т. ј. док не буду оживљени осећањем језика. И ако се са новим читанкама могло лепо наићи на прави пут, нове граматике нису се могле ослободити граматичарских традиција, и оне обично представљају врло несмеле покушаје. Напредак у овоме смислу чини редакција програма од стране Г. Г. Павла Стефановића и С. Матића; они траже да се учење граматике сведе „на учење облика (основе морфологије) и основна знања о реченици". Не морају ученици учити дефиниције и парадигме, бар за прве две године учења у гимназији. Али те прве две године требало би употребити као припрему за граматичко систематисање, и то једном не аналитичном већ конструктивном методом, не учењем парадигама, већ стварањем категорија граматичких у свести без дефиниција, што би имало бити једино последица унутрашњег рада асоцијација и свести у опште. За те две три године имало би се радити једино на пробраном и лакшем штиву и на читанкама које би имале за задатак не само развијати естетско осећање и припремати ученике за учење књижевности, него их припремати и за формирање унутрашњих граматичких категорија, развијати у њима осећање језика, нарочито осећање правилне употребе речи и њихових значења. Можда би се могло, по угледу на добре француске уџбенике за продужне школе — écoles primaires supérieures — (што на жалост није случај са уџбеницима за лицеје), увести у току треће године формулисање појединих најважнијих категорија, и то уза штиво, при чему би се на штиву имала оживети правила.

Једном речи, не треба заборавити замерку која се оправдано чини директној методи, ако се она употребљава искључиво. У овоме погледу оно што важи у опште за живе језике има да важи и за матерњи језик. У почетку деца уче лагано, мали број нових речи довољан је као материјал за један час. С употребом речи у најпростијим реченицама почињу се јављати основе психолошких категорија језичких. Али, док се прве, па можда и друге године, може наставити тај претходни рад учења језика, дотле треба јасно видети да са развијањем сазнања и појмова код детета унутрашња активност свести расте скоро несразмерно времену; дође једно време када деца много брже асимилују, имају способ-

ност да приме много већи број облика и речи но у почетку, јер их асоцирају уз већ образоване категорије свести, било по значењу, било по формансима. У том стадијуму деца осећају потребу за формулисањима граматичким. У осталом, и код деце која уче матерњи језик, већ око треће или четврте године, ако је у њима јаче развијено језичко осећање, могу се запазити директна мала размишљања о језику, каткад и запиткивања о по неком облику, нарочито ако дете осети колебање у употреби; ту долазе и свесна исправљања свог језика код мале деце, а нарочито формације по аналогији, тако многобројне у дечјем језику. Дакле, граматика се не може избацити из почетних разреда; али се ту граматика мора свести на елементе чије су категорије већ образоване у свести, она не сме бити центар наставе већ ослонац језичком осећању. У вези са овим принципом је и схватање о распореду граматичког градива у нижим разредима: потребно је да у пракси деца прођу сваке године цео програм, али сваке доцније године у нешто опширнијем обиму него претходне. Такви концентрични кругови у настави доносе више користи него распоред по досадашњем програму, где се једне године даје општи преглед граматике, а доцније детаљно по годинама предаје: наука о именима, затим о глаголима, и најзад синтакса. Само, прве и друге године стављало би се тежиште на правилност и употребу облика у реченици, на нијансе значења речи, и то већином у простим реченицама; у трећој, а и у четвртој години имало би се нарочито радити се развијеним и сложеним реченицама. Али, увођење у граматику могло би се другојаче схватити када је реч о четвртој години учења.

Две су дакле тачке у којима се ја не слажем са новим програмом: прво, у питању када треба дати ученицима чисту систематику језика, и друго, како треба схватити учење језика у вишим разредима.

Програм се држи бирократске поделе на виши и нижи течај, као да та сама ствар није често једна формалност и формална аномалија. Ту се претходном учењу даје четири године, а од петог разреда уводи систематска граматика „са научним објашњењима“, — а то међутим претпоставља не само осећање него и систематско знање језика. Значи, треба у четвртој години бар дати дефинитивну, ма да не детаљну, граматику матерњег језика. Други, чисто практичан разлог је у овоме: после четвртог разреда многи ученици остављају средњу школу сасвим, или из ње иду у стручне школе; право је да они, после четири године учења језика у гимназији, изнесу једно систематисано знање. Стога, како се за претходне три године може стећи довољно елемената у свести, и како се за то време дâ лепо однеговати осећање језика и развити укус, ја мислим да у току четврте године треба дати тај општи курс граматике.

На тај начин ученици петог разреда биће припремљени не само за научна објашњења, него и за постепено увођење у разумевање науке о

језику, а то је могућно једино на историјској основи. Јер, ја сам мишљења да историску граматику не треба издвајати као засебан предмет осмог разреда. Томе има разлога: предавање историје језика, као и предавање опште историје, треба да иде паралелно, у колико је то могуће, са учењем књижевности. У исто време, учење фонетике и лингвистичких принципа треба везати са учењем других живих језика. Тако, у петоме разреду могла би се учити фонетика, теориски и историски, с обзиром на практичан изговор других језика, са основом у развоју гласова нашег језика и старословенског језика. У шестом разреду би се учио старословенски упоредо са руским језиком, и са историјом облика нашег језика; то све пак помагало би историји књижевности, а према програму Г. Г. П. Стефановића и С. Матића. У седмом разреду имала би се учити синтакса, али не она рђава копија латинске синтаксе, она која „загорчава живот“ нашим ученицима IV разреда и која ништа не доприноси формирању језичког осећања, већ једна нова, синтакса нашег живог књижевног језика. У осмом разреду, пак, треба прећи принципе књижевног језика и смисла, а то би опет одговарало програму књижевности за VIII разред.

Између ова два течаја разлика би била у томе што би у првом био употребљен комбиновани метод, једино добар у опште за наставу језикâ, са разговорима, препричавањем, диктатима, краћим писменим вежбањима, и нарочито са развијањем осећања језика, са објашњавањем нианси у речничком значењу и са навикавањем на анализу мисли и на изражавање у пуним реченицама, — док би у другом течају историја језика имала бити примењивана на читане текстове, при чему би се имао васпитавати стил, начин излагања мисли и развијања идеја, и стварати осећање и разумевање књижевног језика као најмоћнијег фактора при ширењу културе. Дијалектологија би била представљена у излагању историске перспективе нашег језика, у колико је то потребно за разумевање појединих епоха књижевног језика и за формирање данашњег књижевног језика.

С обзиром на ове погледе, лако је знати шта би се имало рећи о уџбеницима који се употребљују данас. Штива нису груписана; читанке треба за почетне разреде учинити практичнијим, ма да се много доброга мора рећи о читанкама Г. Г. Јовановића и Ивковића. За више разреде треба створити брижљиво склопљене антологије књижевности, а на којима би се илустровао и развитак језика. Што се тиче предавања граматике, треба бити начисто да ситне реформе не значе ништа; свака граматика писана од стручњака, као дескриптивна граматика, мора бити добра, ако полази од нашег живог осећања језика, — али је главно питање о времену када ће се она дати и, још важније, метод на који ће се њени закони урезати у ученикову свест. Историска граматика, пак, има да буде јасно и сумарно, синтетичко излагање (уџбеник неоп-

ходан), док би се фонетика предавала више практички, а принципи науке о језику давали би се уз само предавање науке о језику, или би се могли дати сумарно у једном општем курсу.

* * *

На тај начин, стављањем наставе матерњег језика на исти степен са другим живим језицима, проблем се упрошћава, јер за собом повлачи један одређен метод. Граматичка систематика има доћи поступно, а дефинитивно онда кад је већ развијено осећање језика и кад у свести има доста материјала. У вишим пак разредима треба предавати научно, као што се то тражи за књижевност или за природне науке. Али овака подела наставе српског језика на један виши и један нижи течај зависи од реформе наставног плана у опште, а од извођења бифуркације напосе.

Са у неколико измењеним програмом који је пред нама, са новим наставничким кадром, са увођењем инспекције српског језика и ангажовањем стручних наставника при организацији предавања српског језика у нижим разредима, са новим уџбеницима, а понајвише са новим и модерним методама у раду, могла би се реформисати настава књижевног језика у нашим гимназијама, и на тај начин вратити равнотежа у поколебано осећање чистоте књижевног језика у нашој јавности, осећање поколебано због дугогодишњих грехова наставних програма и рђавих школских метода.

М. ПАВЛОВИЋ

ДАЈТЕ НАМ МУЗИКУ У СРЕДЊУ ШКОЛУ!

— БЕЛЕШЧИЦА УСПУТ —

Пао ми је на ум овога часа некадашњи мали мој познаник. Дечко један коме су и родитељи и баба неколико година узастопце куповали војнике за божићни поклон, и који је с тога непоколебљиво тврдо веровао да је Исус Христос официр, да паше сабљу, и да негде испод блузе има и револвер.

Сетила сам се те анегдоте поводом неколиких, као тешка артиљерија тешких расправа о настави естетике по средњим школама, и о упитомљавању карактера средњешколских ђака. Изненадило ме је до запрепашћења колико лукава и убојна може да буде ученост баш онда кад је реч о срцу и души. Исус Христос и душа човечја воле чуда и чари, а ми око рођења и васпитања њиховог дижемо армије и оружја.

Зашто су те књиге тако гломазне и препредене? Зашто се карактеру ученика прилази као утврђењу које треба рушити и разбијати?

Зашто се мисли да душа паше сабљу и носи револвер негде испод блузе, и да је комбинованим препадима треба савлађивати и освајати?

Знаменити *Психолошки Анали*, публикације знаменитог Алфреда Бинеа, оптужују местимично и свој рођени текст овом својом констатацијом: „Невероватно је колико ученик уме бити *ученик*, колико је у стању не запажати најобичнија факта живота, колико му књига заклања ствари и вежбанка запушава прозор... Има маса примера који се не могу приписати ни незнању, ни недостатку искуства, него иду просто на рачун једне чудне диспозиције духа, да се заборавља виђено и доживљено онога часа кад се пређе праг учионице или испитне сале."

Третирајући питање о умекшавању, о насмејавању душе ученичке, расправе говоре у бескрај о једној експерименталној, па онда о једној рационалној, па онда чак и о компаративној естетици. Постављају теорије о ужасавајућим дивергенцијама укуса, и о неким скоро комичним методима који се, као у *Мачки и Мишу*, продевају кроз празнине између два и два опасна контакта.

И све то треба да буде оруђе у рукама и програм у глави једног средњешколског наставника, а према једној мање више спољашњој неваспитаности — која је прва на реду — једног средњешколског ђака. Боже мој! А колики је проценат малих професорчића који сами нису никада имали среће проћи кроз естетичку емоцију у којој би се сложио „акорд баш свих њихових највиших тенденција"! И колики је проценат паланчица са средњим школама где, сем најпростије хармоније шушња у врбаку, и највише хармоније звезданог неба, нема других објеката естетике, ни других могућности дивергирања укуса!

Говори се у тим расправама много: о сликарству, о вајарству, по себи се разуме о литератури, о симетрији, чак и о дражи дисиметрије, о пеизажу, о човечјем и животињском телу, о врлини. Говори се, ипак, хвала Богу, и о музици. Али како? Ево по овакој замисли и у оваком реду: естетика немузичких тонова; артикулација; еуфонија и хармонија речи; ритам стихова и скандирање увета; слободан верс; пребијени ритам; дисонанца; дур и мол; музикална фраза.

А међутим, када овде, у моме суседству, баш један мали професорчић засвира у чело, сав се комплекс дечјих барака сабије под његов прозор. Кад диригент коњичке „банде" извуче први душ оркестра, или прву канцону главног флауташа, на пречац се зауставе сви улични спорови доње Четврте Гимназије. Откад музика Краљеве Гарде станује у Таковској улици, Старо Гробље и његова руља ушли су у одлучну фазу естетизирања. Већ око једанаест сати притихну све експансије снага и јунаштава, пред двор се маршира у најсавршенијем ритму, а враћају се деца са остатком оног сувереног осмејка душе која, за час, ништа на свету не зна сем властитог уживања и чари.

Питамо: зашто музика, један добар свирач, један добар певач, ор-

гуље, квартет — зашто то не постане прво, непосредно и најсигурније средство естетичног васпитавања и блажења карактера и ћуди?... Сватима се свира, рекрутима се свира, министрима на банкету се свира, лађи која први пут клизи у море свира се, мртвацу који задњи пут пролази својом земном стазицом свира се, — само се замореним, на дресуру осуђеним ученицима не свира.

Неразумљиво је и неопростиво је што се музика као васпитно средство тако мало, и никако не узима у обзир. Неразумљиво је како сви ти научници, који толико иду у танчине и контроле, спомињући вид и слух као еминентно естетична чула, ниједаред не осете подстрек да на слуху нарочито стану. Да констатују никоји ефект светлости, полусветлости, сумрака, свитања и боја нема ту чар коју има један једити дубоки тон чела, један једити трептави тон из човечјих груди.

Чудо једно је ту скривено! Све уметности са својим објектима прилазе *човеку*, и ономе што је *око човека;* узимају познате облике, боје, актове и позе. А музика је све, само није човек, само није живот. Затим све лепоте које се очима запажају, материалне дакле, навађују на нас одједаред, целе, до краја са својим бићем, значајем и загонетком. Музика, нематериалнија од најтананије лирске песме, постаје, развија се и умире са сваком поједином вибрацијом у слуху онога који је прати. Затрепти, буја, упуњује се, склада се, кулминира; а затим опет декрешчендира, опада постепено, по садржини, по ритму и тону.

Па онда је музика уметност са тако приступачним, а тако вечним елементима. Ритам је толико стално и дубоко у души света, да ни болестан човек, ни с ума сишао несрећник није без тог квалитета естетичког осећања. А меморију за репродуковање арије имају стотине хиљада међу најпростијим људма.

Музика је, најзад, најслободније сневање које уметност може да нам пружи. Нема тврдо фиксираних идеала према којима се опредељује вредност. Савршена симфонија, изведена у савршеној тишини, може да буде исти сан који и проста севдалинка, испрекидана корачањем путника из чијих груди се пева — хармонија свирке и песме, најмилостивији дар божји, не живи само у грудима генија.

Музику нам дајте у средњу школу!

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ

О ДУХУ И САДРЖИНИ ГЕОГРАФИЈЕ*)

Почињући говор о Географији као науци и као предмету универзитетске наставе, прво ћемо искористити свој повољан положај и показати шта је Географија као наука на радовима који су нам најближи, на нашим домаћим радовима.

Рад на научној Географији у нас има већ преко три деценије живота. Он је био управљен у неколико праваца, а највише: на проучавање унутрашњег склопа и облика земљишног рељефа, на проучавање воде у кршу и на проучавање језера, и на проучавање насеља и свих питања која су с њима у вези.

Радови прве врсте — о склопу и облицима рељефа — по пажњи која им је у нас поклањана, долазе на прво место.

Питање о унутрашњем склопу грађе проучавано је за све наше планинске системе. У западном делу Балканског Полуострва праћен је правац пружања слојева и правац пружања планинских венаца и утврђено је да динарске и пиндске боре извијају из својих нормалних праваца и сутичу се; истим начином показано је да се карпатске и балканске боре размимоилазе око црноречке котлине, која се отпорно понашала; за старо родопско копно утврђени су тектонски процеси који су створили главне оропластичне елементе те масе; откривени су нам, даље, односи који постоје између овог старог копна и планинских система на истоку и западу од њега; и из динарско-пиндског сутока и из тектонских процеса у родопској маси објашњен нам је особити облик Балканског Полуострва.

Наши радови о облицима рељефа далеко су обимнији и разноврснији.

Облици крша чине једну знамениту особитост наших крајева и њима је због тога била посвећена нарочита пажња. Ми данас познајемо све површинске и подземне облике крша; обавештени смо о њиховим битним особинама и о њиховом постанку; и осветљен нам је начин рада ерозије у кршу, која се управља по нарочитим законима и према томе се појављује као нарочита ерозивна сила.

За облике највиших делова многих динарских и родопских планина доказано је да су створени радом дилувијалних ледника. Наше знање о облицима глацијалне или ледничке ерозије прво је проширено утврђивањем глацијалних облика на многим планинама; оно је затим и удубено,

*) Уводно предавање, држано 11 децембра 1920 године у Филозофском Факултету Универзитета.

утврђивањем броја глацијација и броја стадијума једне глацијације, студијом снежне линије у дилувијално доба и утврђивањем новог типа дилувијалних ледника, који је био развијен у кршу.

Али су облици крша обласна појава, а облици ледничке ерозије месне појаве. За рељеф наших северних земаља, које чине јужни оквир панонског басена, било је од значаја Панонско језеро, које је створило и упечатило црте језерске пластике и које је, повлачећи се, изазивало акцију река и на исушеном дну језерском и на копну, које није ни потпадало под језеро. За рељеф наших јужних земаља било је од сличног значаја Егејско Језеро. У питању о стварању долина, на северу је објашњен постанак Ђердапа (највеће пробојнице у Европи), а на југу је показан огроман пример речне пиратерије на уништавању суббалканске реке услед удубљивања Марице.

У хидрографском правцу обавештени смо о особитим кретањима воде у кршу, нарочито о њеној тежњи да се спушта у дубину; поред тога, до детаља су утврђивани типови језерских басена и проучаване особине језерске воде.

Рад на насељима привукао је не само највећи број овде одшколованих географа, већ је за овај посао искоришћено и велико интересовање других образованих људи. О нашим насељима имамо данас објављене грађе скоро из свих наших крајева. У том правцу познајемо различне типове насеља по положају и облику и различне типове кућа (елемената из којих се насеља састоје); даље знамо прилике друштвеног живота у њиховом значају за насеља: историске догађаје, народе и њихове особине, цивилизације и њихове одлике, и т. д. Највише података у том правцу имамо о миграцијама, које су у прошлости нашег народа биле могућне услед нарочитог економског режима, и које су од највећег значаја за све особине и живот насеља.

Овај приказ наших радова (управо приказ радова Г. Цвијића и његових ђака) упознао нас је са многим основним питањима научне Географије. Али нам је потребно да покушамо још на који начин створити себи појам о Географији. Због тога ћемо видети: прво, у каквом нам се облику приказује задатак Географије при посматрању њеног прошлог живота; и друго, која област знања мора бити област Географије по њеном положају међу другим наукама.

У своме дугом животу (који траје више од две хиљаде година), Географија има два доба у која је била прожета научним духом. То су класична старина и 19. век. У класичној старини најглавнији представници Географије били су Птоломеј и Страбон. Први је гледао да одреди географски положај места на земљиној површини, а други се старао да опише место или предео по његовим карактеристичким цртама; према ондашњем стању науке Страбон је то више могао учинити изношењем

културних ознака предеоних и описивањем живота становништва. Из 19. века имамо јасно изражена мњења о задацима Географије и дела којима су та мњења представљена. По речима Карла Ритера, Географија је наука о предметима којима су испуњени предели. Али, и поред оваквог схватања, и Ритер, као Страбон, истицао је више културне, а мање природне ознаке предела. Описи природе земаља Александра Хумболта и његових последника остајали су изван круга тадашње Географије. Тек су Оскар Пешел и Елизе Рекли успели да у Географију унесу и описе природе земаља; међутим је Пешел прешао даље, означивши Географију као општу науку о земљи, као науку која има да прими у се сва знања о земљи. Фердинанд Рихтхофен, пре скоро 40 година, повратио се старијем схватању и ставио за задатак Географији проучавање земљине површине. Од тада се скоро сви географи држе овога мњења. У своја два највећа доба Географија се представља, дакле, према радовима и према исказаним схватањима, као наука о различном изгледу и о различним особинама места и предела.

Да видимо како изгледа задатак Географије при прегледу задатка науке у опште.

Кад имамо на уму две групе наука, апстрактне, које испитују појаве заједничке целој природи, и конкретне, које се баве извесним реалним чињеницама, онда одмах можемо рећи да Географија спада у конкретне науке. Међу овима, даље, Географија се не може уврстити у групу оних наука које су јединствене по томе што су предмети којима се баве материјално сродни или истоветни. Такве су врсте: Ботаника (која се бави само о биљкама), Минералогија (која се бави само о минералима), Лингвистика (која се бави само о говорима), и т. д. Код Географије — то је познато — стоји да предмети којима се она бави припадају разним областима природе и друштва.

Друге конкретне науке излажу сукцесивна временска стања ствари. То су историске науке, где спадају: Историја човечанства, Преисторија и Историја земљина (Геологија). Оне представљају временска стања по битним особинама предмета. Тако Геологија износи земљину историју по прошлом распореду копна и воде, по прошлом стању климе и биљног и животињског света. Историја, опет, представља прошлост човечанства по прошлим стањима људских материјалних и духовних прилика.

Овим историјским наукама Географија је, по начину свога рада, веома слична: као што имамо конкретне науке које испитују време по његовим битним цртама, тако имамо конкретне науке које испитују простор по његовим битним цртама; а таква наука о простору земљине површине јесте Географија. Црте које чине битност једног простора земљине површине, као што је познато, јесу: облици земљишта, клима, воде, биљне и животињске заједнице и појаве људског живота. И — да даље поредимо науке о времену и науку о простору — што су за Геоло-

гију и Историју већи или мањи одсеци времена, то су за Географију већи или мањи делови простора; онамо треба представити стање ствари у времену, овде стање ствари у простору. И — да истакнемо још једну сличност између наука о времену и науке о простору — Геологија представља прошлост по предметима који припадају разним областима природе, а Историја по предметима који припадају разним областима људског материјалног и духовног живота. Географија износи, истина, садашње стање свих оних предмета којима се бави Геологија, али не и стање свих оних предмета којима се бави Историја. Пошто је Географији стало до тога да представи садашњи изглед предела, то она од историских предмета узима само оне који одређују тај изглед; тек даље, у другој линији, Географија се обзире и на она друштвена и привредна стања која су од значаја за географске предмете историског порекла. Тако у круг географског посматрања улазе све ознаке предела, без обзира да ли припадају овој или оној области природе и друштва.

Ми можемо узети једну, ма коју од поменутих црта предела које чине његов изглед и његову особитост, и, да бисмо је боље представили, усредсредити само на њу своју пажњу. Овим тек делимично извршујемо географски задатак, јер делимично представљамо предео; истина је да тај задатак извршујемо све потпуније у колико је црта предела коју обрађујемо важнија предеона ознака; а у потпуности извршујемо географски задатак тек онда када представљамо предео по свима његовим карактеристичним особинама.

Ако узмемо једну од ових карактеристичних ознака предеоних — рељеф, климу, воде, органски свет или културу — и пратимо је у њеном распрострањењу преко целе земљине површине — онда добијамо поједине гране Опште Географије: Геоморфологију, Климатологију, Хидрографију, Биогеографију и Антропогеографију. На универзитетима се данас Општа Географија нарочито негује и сматра као основа, потребна за разумевање Посебне Географије. А Посебна Географија настаје кад узмемо један предео, већи или мањи, и представимо га у његовом изгледу и у његовој особитости по свима његовим битним цртама: по рељефу, по клими, по водама, по органском свету (у колико је зависан од географских фактора) и по култури.

Да прегледамо поједине гране Опште Географије.

Геоморфологија се данас сматра као основна или средишња област Опште Географије. Томе има два разлога: прво, облици и особине земљишног рељефа чине најглавнију одлику једног предела; друго, ови облици рељефа, непосредно или посредно, утичу на даље кругове географских појава: копно хоризонталном и вертикалном разграном утиче на климу; клима, модификована рељефом, и неке особине земљишта, утичу на воде; клима, воде и неке особине земљишта утичу на распростра-

њење биљног и животињског света; и органски свет, па чак непосредно и облици земљишта, и клима, и воде, утичу на појаве људске културе. А испитивање ових зависности је један од најважнијих задатака Географије.

У Геоморфологији посматрају се облици земљишта по њиховим особинама и по начину њихова постанка; даље се за различне пределе утврђују различни типови земљишних облика. Код сваког облика посматра се грађа из које је он састављен, распоред те грађе и спољашња сила која делује на грађу, распоређену на известан начин, и тако ствара сам облик. Отуда се у Геоморфологији на првом месту прегледају особине грађе и њен распоред; на другом месту проучавају се главне спољашње силе и издвајају се групе облика створене тим силама. Познато је да су силе, важне геоморфолошки: мора и језера, реке, ледници и ветрови. Оне дају облике: морске или језерске, речне, ледничке и ветровне ерозије. Атмосферска вода принуђена је у пропустљивом кречњаку да еродира на особити начин, и тако постаје карсна ерозија са својом групом облика. У ова два правца израђује се данас Геоморфологија: мање у правцу проучавања особина и распореда грађе — у правцу петрографском и тектонском — (што се оставља Геологији,) а више у правцу проучавања акције појединих ерозивних сила и њихових резултата.

У Климатологији, полазећи од извесних астрономских чињеница, од облика и кретања земљиних, посматрају се везе и утицаји између појединих климских елемената и земљине површине и утврђују се климски типови и климске зоне.

У Хидрографији, за проучавање извора од највећег су значаја извесне особине стена — грађе из које је састављена земљина површина; у проучавању река највише падају у очи колебања у стању њихове воде, колебања која су одјек колебања воденог талога; и при проучавању језера и мора, поред проучавања басена, што је претходни морфолошки посао, испитују се топлотне особине воде, које су резултат климских прилика, и кретања воде, која су такође резултат климских прилика или неких астрономских утицаја.

У Биогеографији није стало до проучавања појединих биљака и животиња, већ до утврђивања зависности биљних и животињских група од географских фактора. У биљном свету издвајају се групе настале услед прилагођавања биљака околном свету, нарочито клими; оне представљају облике вегетације или облике живота код вегетације. И у животињском свету издвајају се у новије време групе према начинима живота.

Задатак Антропогеографије одредиће се најприближније кад се има на уму задатак саме Географије. Видели смо да је Географији стало до тога да представи изглед и битност једног предела. Отуда Антропогеографија има да проучава на првом месту оне појаве људскога живота које представљају црте значајне у изгледу предела. Антропогеографског посма-

трања може бити само онда кад је реч о пределу коме су људи својом акцијом утиснули извесне црте. Али су ове културне црте или ознаке предела, у главном, резултати привредних и друштвених утицаја. Те су ознаке као сталожене у извесну природну средину од које зависе у многим својим особинама. А како су оне последица привредних и друштвених прилика, то је за њихово разумевање потребно и познавање ових прилика. Али се, даље, са променом привредних и друштвених прилика мењају и културне ознаке предела, и то или остају, прилагођавајући се новим погодбама живота, или пропадају. Због тога се у земљама старих култура на физиономији културних ознака, нарочито градова, распознају утицаји ранијих стања, или се често виде културне ознаке у руинама.

Кад узмемо сваки од географских предмета и пратимо га у његовом распрострањењу преко целе земљине површине, и то: унутрашњу грађу и спољашње облике рељефа, као и силе које их стварају: топлоту, влагу и кретања ваздуха; воду у разним облицима у којима се појављује; распрострањење биљног и животињског света; и насеља са појавама и облицима привреде и саобраћа — онда бацамо један преко другог све кругове појава, материјално различних, који чине садржину Географије. Ако сада, са даљег становишта, гледамо кроз све ове наслагане кругове појава, од врха до дна, од насеља и појава привреде кроз органски свет и кроз климу до облика земљишта, онда уочавамо, на једном мањем или већем простору, све појаве, материјално разноврсне, које у укупности својој одређују изглед једног предела и чине га особитом јединком.

Али сви кругови појава, које смо издвојене један за другим пратили, не распростиру се преко целе земљине површине: често, у већим или мањим областима, нема једне, двеју или више географских појава; изглед и особитост предела тада су одређени мањим бројем географских предмета. На пространој области мора и океана, која захвата преко 70% земљине површине, предеони изглед и особитост одређују вода и ваздух, и далеко мање поморски саобраћај. Чврста кора која чини басен, узима се у обзир у колико утиче на особине воде, као што се води рачуна и о органском свету у мору, у колико изазива саобраћај. И на копну има пространих предела чији је изглед одређен мањим бројем предмета различних материјално. За то су примери пустиње, у којима скоро нема ни воде ни органског света ни културе, и код којих се географско посматрање ограничава поглавито на облике чврсте коре и на особине ваздуха. Области око полова и неки највиши планински предели под ледницима имају као најистакнутије црте у својој физиономији ледени покривач и ваздух. У низијама највећма се истичу као предеоне ознаке предмети људске привредне културе, насеља и путеви; после њих долазе реке, док су облици рељефа од мањег значаја. Највише предмета, различних материјално, сједињено је у планинским и брдским пределима: ту

се на првом месту истичу облици рељефа, затим облици вегетације, даље вода и предмети људске културе.

Да наговестимо понеким примером дух и смисао посматрања у Посебној Географији.

У уводу, приказујући радове Г. Цвијића, поменули смо како динарски гребени, пружајући се нормално од северо-запада ка југо-истоку, повијају иза Скадра и прелазе у правац југозапад-североисток; исто тако пиндски венци, пружајући се нормално од севера ка југу, повијају иза Скадра у правац скоро исток-запад. Између ових двеју група од бора спуштена је удолина око Дрима. Са запада, од обала Јадранског Мора, продиру уз ову удолину утицаји средоземне климе и простиру се представници средоземне вегетације; вода Дрима, у доњем току, колеба се према колебањима воденог талога ове области, која је по клими средоземна; и удолином око Дрима водио је, нарочито у Средњем Веку, Зетски Пут, којим се кретала средоземна цивилизација и трговина. Из овог се примера види како једна тектонска и орографска појава, суток бора и венаца, распростире свој утицај преко неколико области природе и културе, преко скоро свих географских особина и прилика поменутог предела.

Да узмемо други пример из западне Босне. Дно Вуковског Поља представљено је кречњачком површи апсолутне висине око 1100 м; јужно од тог поља спуштена је у ову површ рамска котлина до апсолутне висине око 600 м; ободом котлине заостали су уски делови оне површи која чини дно поља и у коју је котлина спуштена. Сама котлина је испуњена језерским, неогеним седиментима. Овим спуштањем, које се вероватно извршило дуж раседа, створене су висинске разлике између дна поља и дна рамске котлине у износу од неколико стотина метара. Услед овог различног висинског положаја клима је у рамској котлини блага, на високом пољу оштрија. Ове разлике у клими повлаче разлике у фитогеографској физиономији: у рамској котлини су листопадно дрвеће, воће, поврће и сва жита, а у пољу четинари и траве; простори стрмних жита овде су врло мали. Отуда разлике у врстама људског живота: у ниској котлини земљораднички, на високом пољу сточарски; тамо зграде за потребе земљорадње, овде за потребе сточарства. Као претходни, и овај пример показује како је једна тектонска појава — овде спуштање котлине — узрок разликама скоро свих црта предела.

Већ смо на завршном одељку.

За нас су од подједнаког значаја и Општа и Посебна Географија. Ако и можемо радити скоро оделито једну од друге сваку од поменутих грана Опште Географије, прелазећи на задатак да склопимо или представимо зграду географског знања о једном пределу, морамо не само разумевати већ и радити, оперисати са свима оним предметима Опште

Географије који нам се у новом послу укажу као потребни. Узајамни додири између Опште и Посебне Географије треба да се што чешће спроводе. Општа Географија је јака тиме што посматра особине појединих географских предмета, а мање истиче њихов значај у логичном низу свих географских објеката. Обрнуто, посебна Географија јака је по истицању веза између географских предмета, а слабија по уочавању одлика једног извесног географског објекта.

Видели смо да је главни задатак Географије да представи изглед и особитост појединих предела и целе земљине површине. Али овом задатку прилазимо пошто смо најпре извршили ближе и непосредније задатке, т. ј. пошто смо проучили поједине црте или ознаке предела. Тиме смо припремили делове из којих затим склапамо зграду. Склапање зграде предузимамо увек после извесне периоде у којој се интенсивно радило на израђивању појединих делова. Ова ће зграда бити савршенија у колико су њени саставни делови боље израђени. Свако њихово усавршавање захтева и преправке на самој згради.

Наше се земље састоје од врло разноврсних предела. Ми имамо извесне делове Алпа, најтипскији крш на земљиној површини, области живог песка и леса, велика и врло изразита приморја и простране области са језерским површима и долинама. У сваком од ових предела приказују нам се као различне свеколике географске особине: и рељеф, и клима, и воде, и органски свет и култура.

Видели смо да су у нас положене основе скоро за сва географска питања о рељефу, водама и култури. Од наших географа припремају се радови у којима ће бити проучене климске прилике наших земаља. О распрострањењу биљака имамо до сада радове само од ботаничара. На свима овим групама од питања можемо радити, на првом месту, прибирајући грађу и помажући да се погледи, већ утврђени, у својој тачности допуне и још јаче утврде новом грађом. Али једино овим прибирањем грађе можемо успети да откријемо и осветлимо и нове стране оних погледа који већ постоје, или да тим погледима додамо друге, значајније или споредније. Израдили рад једне или друге врсте, ми унапређујемо знање о својој земљи; али ће значити већи успех ако ово знање будемо унапредили квалитативно. У општој географској науци до сада се нарочито у двема групама питања очекивала реч од наше географије: у питањима морфологије и хидрографије крша, и у питањима насеља и миграција, које осветљују процесе давно престале у западној Европи.

Поред рада на овим питањима Опште Географије, и рад на Посебној Географији наших предела отвара нам изгледе на врло богату жетву и има да се предузме према новим подацима и према горе наговештеним погледима.

БОРИВОЈЕ Ж. МИЛОЈЕВИЋ

О РАДУ*)

.....Наравно, за сад се не може знати којим ћете се ви студијама појединце посветити, коме позиву у животу одати. Али се може већ у напред рећи да сте ви све добиле довољну основу за све оне различне факултетске студије које се за поједине позиве претпостављају. И још нешто. Пуно је позива, пуно послова које ви можете вршити и са својом досадашњом спремом, без икаквих даљих, факултетских, студија. Нема сумње, за многе од вас било би од неоцењиве штете ако би се њихов таленат, који смо ми случајно запажали, или њихова подобност за озбиљне научне студије, којима се даје маха на факултету, зауставили само на овом горњем, излазном прагу средње школе. Јер док се у средњој школи дух младог човека богати само општим знањима и поставља основ за формирање што савршеније моралне личности, дотле се на универзитетима и сличним центрима негује наука, теоријска и практична, и даје могућност да млад човек и сâм припомогне општем човечанском напретку, учествујући у проналажењу оних великих истина и непознатих нам чињеница од којих се израђује наука. А унапређивање науке, рад на науци, морају имати привлачности и дражи особито за млад свет. Француски историчар Огистен Тјери слика тај утицај науке овим одушевљеним речима: „Зашто с толико горчине говорити да у свету, како је он већ склопљен, нема ваздуха за сва плућа, нема посла за све интелигенције? Зар не постоји хладна и озбиљна наука? И зар она није уточиште нада, каријера за сваког од нас? С њом човек пролази кроз рђаве дане и не осећајући њихову тежину; с њом ствара сам своју судбину и племенито проживљује живот... У свету има нешто што вреди више него материјална задовољства, више него богаство, више него и само здравље, а то је — оданост науци.“ Да вам додам још да се овде под науком не разумеју само неке, н. пр. егзактне или природне науке, већ све оно што може бити предмет дубљег и систематичнијег човековог проучавања, или што може систематски ангажовати човекову пажњу, симпатију и енергију.

Али, ма коју струку млад човек бирао, ма ком се позиву одавао, и ма којим путем својој срећи ишао, њега стално чека на путу нешто без чега би му сав претходни напор могао врло лако остати без жељених резултата, можда чак и бескористан, безначајан и ништаван. И ја мислим овде на продужење напора, на ново и непрекидно истицање

*) Из говора ученицама Друге Женске Гимназије у Београду по свршеном испиту зрелости, 1 јула 1920.

енергије, на продужену експансију духа и тела, на кратко: на потребу непрекидног *рада*. Да, рад је данас неизоставни атрибут сваког културног човека. Доиста, сваки је човек по себи, ако допустите да се изразим језиком који ви већ из математике познајете, неко *x*, нека непозната количина из једначине живота. Шта ће човек бити у свету, какве ће успехе постићи, колико ће се човечанству одужити, — ко то може знати у напред? „Живот сваког човека, говори нам на једном месту енглески филозоф Т. Карлај, може се упоредити с током какве реке, чији су мали почеци у ствари свима јасни, али чији даљи ток и судбина, кад се она стане веругати кроз широка поља и бескрајне доље, може само свезнајући разликовати. Да ли ће се она помешати са суседним рекама и њих увећати, или ће она и њих у се примити? Да ли ће она остати безначајни и безимени поток који ће својим таласићима само умножити таласе ма какве светске реке уз милионе других потока и речица? Или ће она постати Дунав или Рајна, чији су токови стална гранична линија на земљиној површини, граница и вођени пут разних краљевина и континената? Ми не знамо.“ Очевидно, слика коју овај мислилац даје, заслужује и вашу пажњу. Да ли ћете и ви све, да ли ће појединце свака од вас бити Дунав или Рајна, или ће имати судбину безименог поточића, зависи колико од случаја, толико и од духовне и телесне енергије коју будете у животу развијале. Судбина човекова зависи у првом реду од њега самог; то значи: *она зависи од његовог рада*. Ви познајете живот и рад многих великих људи; ви знате прилике у којима су деловали и Цезар и Наполеон; није вам непознато да су се слава ових људи и њихов значај у историји оснивали, исто као и слава Њутна, Галилеја, Лапласа, Дарвина и т. д., на њиховој енергији и на њиховом раду. Рад је други важан фактор — први је воља, енергија — који ствара човекову индивидуалност и игра велику улогу у његовој срећи. Карнери, један писац новијег доба, у једном делцу о „Модерном човеку“, говори на једном месту о истој теми овако: „Само је радни човек потпун човек... Висока вредност рада за човека долази отуда што је он постао оно што је — *радом*. Рад је поље на које је прва цивилизација сузбила сурову „борбу за опстанак“ и тиме положила основ за односе, достојне човека.“ И допуњујући ту мисао, наставља: „Према овом факту јасно је колико је драгоцено за талентованог човека имати неко занимање, које одговара његовом укусу и његовим способностима, и које он не може ни вршити а да живо не осећа како се он при том служи и својим знањем и својим способностима“. Да, рад је од сад и за вас, за ваш даљи живот, стална потреба, пратилац без кога не можете бити, фактор од кога ви почињете зависити свим својим животом и свим својим бићем. „Рад, господо!“ опомиње и познати француски романсијер Е. Зола студенте у својој беседи о једној школској свечаности која је била много налик на ову нашу данашњу. „И сетите се, говорио им је

он, да је рад једини закон света, регулатор који води организовану материју к њеном непознатом циљу... Живот нема другог смисла, нема другог разлога за своје постојање. Сваки се од нас појављује на свету само да дâ своју количину рада, па да ишчезне. Живот се не може ни дефинисати друкчије осем као кретање, које он прима и завештава, а које је у ствари само рад на великом крајњем делу што иде у векове." И борећи се противу очајања и непоуздања у себе, закључује: „Према томе, зашто не бисмо били скромни, зашто не бисмо усвојили индивидуални задатак који сваки од нас има да изврши, не бунећи се, не подајући се охолости онога *ја* које хоће да веже све за себе и брани да се уђе у устаљени ред?"

Нема сумње, ви сте већ и до сад радиле. Ви сте већ и до сад упознале ову велику силу — рад је у физичком смислу само један, трансформовани облик силе — која служи као прво и најглавније средство за увећање људске културе. Али пуна примена, пуна употреба овога средства постаје за сваку од вас неизоставна потреба тек од сад. Наука, стручне студије, стручни позиви траже рад, и то интенсиван рад. И ви се овоме морате одавати без штедње. Човек који ради, увек је добар. У осталом, како би и могао бити човек без неког рада, без неког занимања? Нарочито, како би то могао бити интелигентан човек? Није ли сарађивање на увећању културе, на увећању прогреса, чак и дûг сваког од нас према онима који су делали пре нас и створили погодбе за наш данашњи културни живот? И шта би био човек без рада? Како би пуст морао бити живот без рада! Скрећући пажњу омладине на велики васпитни утицај рада, Е. Зола обраћа јој се у поменутој беседи речима које сматрам за врло прилично навести у целини и баш у овом тренутку: „Ради, омладино! Ја сам свестан тога колико такав савет може имати баналности; нема завршне школске свечаности у којој се он не даје, и ако се губи у равнодушност ученичку. Али ја тражим да о њему мислите, и ја себи допуштам — ја који сам био целог живота само радник, — да вас подсетим колико сам добра ја извукао из дугих трудова којима сам испунио сав мој живот. Мој је почетак био тежак; ја сам зазнао за беду и очајање. Доцније, живео сам борећи се, и с борбом живим још и данас, као човек који се не признаје, спори и засипа увредама. Па ипак, ја сам имао само једну веру, једну снагу: рад! Оно што ме је подржавало, то је био огромни рад којем сам се одавао. Пред собом сам имао увек циљ, удаљени циљ ка коме сам ишао, и то је било довољно да ме усправи, да ме охрабри да ипак корачам, кад би ме животне невоље скрушиле. Рад о ком вам говорим, то је срећен рад, свакодневни труд, дужност која има да нам сваког дана примакне циљ за по један корак. Колико сам пута седао изјутра за сто расејан, жучних уста, мучен каквим великим физичким или моралним болом! И опет увек, поред моје љутње

на невољу, већ после првих тренутака агоније, мој рад је постајао за ме нешто што олакшава и освежава. Излазио сам утешен мојим свакодневним послом, — срца можда скрушена, али чио, усправан и способан да живим за сутрашњицу... Омладино, о омладино! Одај се раду! Нек сваки од вас добије свој задатак, дужност која треба да му испуни живот. Тај задатак може бити врло скроман. Али он зато неће бити некористан. Ма какав он био, нека га само буде и нек вас он држи усправљене!"

До душе, кад је реч о раду, онда нам треба већ одмах поменути да се у поштовању или симпатијама према раду не могу правити разлике. Човек, истина, све више тежи да физички, нарочито груби рад, замени радом машина или природних сила; прогрес се великим делом и састоји у том. Али није ни оправдано ни човека достојно ако би он ценио само неки известан рад, неку врсту рада, на пр. умни рад, а потцењивао друге врсте, на пр. физички рад. И на ово треба нарочито ударити гласом. Велики је грех данашњег модерног друштва што се вредност физичког рада често превиђа и што се он каткад и потцењује. И физички је рад не само користан, већ и отмен, симпатичан и леп. У осталом не треба заборављати да тако звано социјално питање, проблем постављен од како постоји културни човек, великим делом и постаје отуда што сви људи не раде довољно, нити гледају на физички рад подједнако симпатично. А то је свакако велико зло, јер друштву треба рада, и то продуктивног, корисног рада, како умног тако и физичког.

Велика потреба рада можда нема нигде и ни за кога тако велики значај као за наше девојке, за наше интелигентно женскиње. То се може рећи већ и с тога што је њихова улога у будућности српске, односно целе јужно-словенске културе врло велика, нарочито данас. Ви се можда чудите овој оволикој генерализацији. Међутим она ипак није никакво претеривање. Ви познајете велике и важне особине нашега племена, његов углед у свету и његове заслуге за светску историју. И онда не можете не сложити се са мном и о тежини задатка који данас пада на интелигентно женскиње у стварању не само његове субјективне већ и народне среће. Али да се разумемо. Може бити да ће наша мисао о суделовању жене у овим задацима, који се овде имају у виду, изазвати у по кога мисао да је овде у питању, или да се овде и пред вама чак пропагира, идеја позната под именом женског покрета или женског питања у опште, — идеја која већ залази на поље политичких или дневних размирица и агитација. Међутим, то није овде ни наша намера ни наша мисао. Тако звано женско питање, — а како смо видели из понеког вашег задатка из српског језика, оно занима и по коју од вас — само је један део, боље рећи уско и можда једнострано формулован облик великих општих проблема чији је предмет жена. Оно није ни онако просто како би га често хтела представити по која одушев-

љена апостолка жениних политичких права, нити онако беспредметно како би га опет хтели третирати они који нису упознати с досадањом еволуцијом жениног социјалног положаја. Нема сумње, ми смо данас — нарочито кад је реч о интелигентној жени — и сувише далеко од доба кад је велики француски моралист, Фенелон, сматрао за женину дужност само да „васпитава децу, и то дечаке до извесног доба, а девојчице до удаје или док се не закалуђере; да управља послугом, њиховим владањем и њиховом службом; да води кућне рачуне и да се стара да се часно и са штедњом излази у кући на крај; да буде газдарица и прибира приходе". Исто тако, за данашњи век је анахронистично оно што нам тај аутор васпитања девојака у 17. веку истиче, подсећајући нас да за женскиње нису извесна знања која се тичу политике, војне вештине, судства, филозофије и теологије, као што за њих није ни већина механичких вештина. Живот, стварност, донели су нешто друго. Не само да су тежње жене данас сасвим различне од онога што им је овај учени владика и васпитач прописивао, него је жена данас већ и заузела многе од оних послова који су само пре два века сматрани као неприлични за њу. Жена данас ради и тежи да све више ради на пословима који излазе из круга обичних домаћичких послова и залазе у поље јавних. То је и сасвим природно. Али баш зато што је ово последње стварна чињеница, не сме се губити из вида да је жена ипак само други део човечанства, природна допуна човекова. Отуда она мора на првом месту остати оно чему је од природе намењена и као таква, само у хармонији с човеком, сарађивати на прогресу и култури. До душе, већ и најповршнији поглед на еволуцију или историју жене у друштву показује сваком да женски свет није никад ни престајао бити у тој улози, и ако при том женин положај није био, нити је и данас, онако апсолутан, онако самосталан, како би му то желеле непомирљиве феминисте или заступници теорија о потпуној социјалној независности или чак и подвојености жениној.

Без сумње, ово није тренутак за дубљу дискусију тога питања, нити би по моме мњењу од такве дискусије за вас и било неких позитивних користи кад би се она овде и водила. Ја с тога и остављам ствар на страну, уверен да за расправу тих и сличних питања треба много више искуства него би га можда било у вас. Могу вас само подсетити — и то ми се чини за оправдано — да никаква социјална појава и никаква реформа не могу ни наступити док не буде фактичких погодаба и потреба за њих, односно док се не створи стварна могућност за њих. И кад већ и нехотице додирујемо једно такво питање као што је женско питање, онда морамо рећи још само то да људско друштво има стварне користи само од оних својих чланова, па ма кога пола они били, који умеју довести у склад свој рад, своје способности, своје енергије, с општим друштвеним интересима и циљевима. Све тежиште

питања и јест у томе, да ли ће се сваки члан друштва прихватити посла на коме он може дати максимум користи и себи и друштву. И сва недоследност многих протагониста ове ствари, многих покретача и заступника тога разглашеног женског питања, и долази отуда што се задатак женин види само у оквиру оних чињеница које се њима чине као битне за питање о великим задацима жене: у политичким правима жене, у женином приступу у све каријере, у индивидуалној самосталности, итд. А за ствар је међутим најважније само то: да се жена данас ваљано *припреми за рад* и да *се њен рад управи* у оном правцу који њој *по природи* припада.

Проблеми, дакле, који чекају српско женскиње много су важнији и много општији од обичних, политичких схватања и агитација. Они имају везе с проблемом рада у опште, а с проблемом о организацији рада после овог рата посебице. Данас у опште нема рада у потребној мери, нарочито нема довољно физичког рада. Тај факат је већ свуда запажен. И једна је од првих данашњих потреба европскога друштва развијати *култ рада*. А може се судити колика је то тек потреба за нас, за наш женски свет! И колики удео у том пада на наш женски свет, баш у погледу на оне опште задатке који ту сарадњу траже с обзиром на наше потребе и наше недостатке! Те опште задатке није тешко ни вама предочити. Доиста, да ли се ваша мисао кад год заустављала на пр. на питању о општем културном нивоу на коме стоји народ чији сте ви чланови? Да ли сте ви размишљали, па ма и у часовима одмора, о економској снази српског грађанина и српске грађанке? Да ли сте ценили значај који може имати просвећеност наше жене за нивелисање племенских разлика у нашем народу, за издизање наше јужнословенске културе, која ипак мора бити не само оригинална већ и довољно јака за одржање своје индивидуалности и за борбу с туђом? Па онда, да ли сте помишљали на значај жене као жене, као мајке и домаћице, као стуба куће и породице? Ето, ова и још многа друга питања, везана за њих, нису још нашла у нас довољно заступника ни довољно радника. Наша жена ту још није дала све што може дати. Та празнина пак, смемо се надати, има се попуњавати вашом сарадњом. И рад на том пољу много је општији, много значајнији него ма који облик јавне делатности у коју се женина енергија може улагати. Несумњиво је да ћете се овим задацима ви и саме посвећивати, па ма ком се позиву одавале и ма којом се граном науке, књижевности, уметности или практичног живота бавиле. И у том смислу ваша сарадња мора бити поздрављена од свих правих пријатеља народног напретка и пријатеља ваше лепе будућности.

А. СТАНОЈЕВИЋ

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Забавник Српске Књижевне Задруге, књига једанаеста: *Приповетке*, књига IV. Београд, 1920. Стр. 151, цена 10 д. *)

У овој свесци *Забавника* Српске Књижевне Задруге приказан нам је један интересантан пар приповедака. Прва, Тургењевљева *(Заветрина)*, представља реализам оштар, опор, заједљив и тужан. Друга, Жорж Сандове *(Ђаволља бара)*, дала нам је романтизам, благ, сладуњав, симпатичан и срећан. Али ни један ни други нису чисти. По *Заветрини* Тургењева заиграва се једна бледа и искидана сенка романтизма, која се већ згушњава пред крај приповетке, при трагичној смрти Марије Павловне. У *Ђаволљој бари* кроз романтичку заснову провлачи се реалистичка потка, помешана много са наивним идеализмом. Ја не знам да ли је С. К. Задруга, при решавању о ове две приче, имала на уму духовну везу великог руског реалисте са идеалистичко-романтичном Француски-њом. Али је утврђен факт да се Тургењев дивио Жорж Сандовој, и ако би с великом резервом требало примити тврђење извесних француских литератора да је он био њен имитатор. Његов социјалан роман и хумане тенденције којима је прожет нису дело имитације Ж. Сандовој. То је плод руске земље и руских аутора. То је наслеђе од Гоголља, који је у свом *Ревизору* и првој књизи *Мртвих душа* кроз плачан смех и грки хумор огласио рат егоизму, експлоатацији, моралној беди и социјалној неједна-кости. Што је Тургењев волео Ж. Сандову, то је само доказ сродних наклоности и заједничких уметничких тежња. Иначе, они су, у самом раду, две сасвим супротне књижевне индивидуалности. Ж. Сандова је идеалист, Тургењев реалист. У романима Ж. Сандове уображење је главни творачки чинилац, у Тургењевљевим посматрање. Жорж Сандова воли или мрзи своје јунакиње и јунаке, али у ње нема ни хумора ни ироније, док Тургењев готово на све своје личности гледа са више или мање подсмешљивости, која је често доброћудна и благонаклона, али покашто немилосрдна и заједљива. Жорж Сандова је расплинута, развучена, без јаких конструктивних способности и без хармоничног распореда појединости; Тургењев је сажет, концизан, један од најгенијалних уметничких неимара, с ретким даром мере и сразмере — нека врста приповедачког Вилме Карме. Личности Ж. Сандове су књижевне творевине; Тургењев-

*) И ако приказивање забавних књига не улази, строго узев, у програм „Просветнога Гласника", Уредништво врло радо доноси овај реферат свога одличнога сарадника Г. Јаше М. Продановића, као наставак оних оцена које је он, пре рата, штампао у овом истом листу о свима издањима *Забавника* Српске Књижевне Задруге.

љева лица су извађена из живота. Првима се шапће како ће говорити и како ће радити, и оне су непрекидно под оштром присмотром и непопустљивим туторством ауторовим; друге раде онако како им налаже њихов карактер и темпераменат и животне прилике у којима се крећу.

*

Заветрина (у оригиналу: Затишје), као и многи други романи шесетих и седамдесетих година, износи живот руских спахија. За обично око, тамо, у далекој провинцији, у том затишју у које не допиру мутни таласи престоничког живота, влада мир и спокојство, идиличан живот и непомућена срећа. То је прост свет, без икаквих виших социјалних тежња, уравнотежен, неспособан да жуди за незнаним и тајанственим идеалима и да сања о срећи човечанства и друштвеној једнакости. Њега не море мисли о несталности човекове среће, о несавршености људске природе, и о трагичној борби међу племенитим замишљајима и суровом стварношћу. Али кад у ту, за непосвећено око мирну средину улази приповедач-реалист, како све ствари и сва лица добију сасвим друкчији изглед! Све оне спахије које су нам, душевно, изгледале једнаке међу собом; сва ова привидна хомогеност која обмањује површне посматраче, сав тај мир, то мртвило, сва та заветрина, оживи, стави се у покрет; личности добију своје индивидуално обележје, постану разнородне, неједнаке, често супротне једна другој. Погледајте само четири личности у *Заветрини:* Астахова, Верећјева, Марију Павловну и Надежду Алексијевну, колико само различности и по темпераменту и по карактеру, и по опхођењу и по тежњама! Астахов, прави тип благополучног спахије, буржоа од главе до пете, уредан, методичан, ни глуп ни бистар, везан стриктно за садашњицу, радљив без енергије, уског видика и сиромашне уобразиље Верећјев, смеса добрих осећања и рђавих навика; интелигенција јача од воље; љубав слабија од порока; темпераменат који се наизменце пали и гаси, једна од многобројних пометених личности којима је био препун и руски живот и руски роман у то велико доба руске књижевности. Надежда Алексијевна, ведра и весела природа, кокетна, торокљива, жива, европеизирана, са мешавином манира велике даме и несташлука сеоске шипарице. Најпосле, трагична провинцијална лепотица Марија Павловна, опора, крута, проста и права, непомућена никаквом вишом културом, са дубоком љубављу, али без романтичних трзаја и јевтине сентименталности. То је један сјајан проналазак великог романсијера, једна ретка јединка, готово јединствена. У њеном мозгу не бију бој сумње и веровања, нити њена интелигенција радознало хвата нове идеје, па се час силно загрева за њих, а час их одбацује као јерес. Њена чиста љубав не прелази у занос и екстазу, али и не прави никакве уступке животу. Као Наполеонова гарда, и Марија Павловна гине а не предаје се. Њена смрт даје приповетки један специјалан песими-

стички тон каквим су преливени готово сви романи Тургењевљеви, и који тако јако подсећа на књигу Проповедникову из Старог Завета...

Како се човек брзо разведри кад пређе на *Ђавољу бару!* И тамо опет једна Марија, проста и права, али не крута и опора, него мека и нежна. И каква разлика у судби: Тургењевљева Марија са несрећне љубави скаче у језеро; Марија Жорж Сандове из срећне љубави ступа у брак. Једну узима смрт, другу прихвата живот. *Ђавоља бара*, то је једна идила, еклога, пасторала — назовите је како хоћете. Она је у склопу и главним потезима романтична, у појединим детаљима реалистична. Сељаци из *Ђаволье баре* нису производ чистог уображења; али је оно што је опажање дало пречишћено, дотеривано, глачано и накићено, те се природно готово губи под вештачким.

Као у свима романтичним приповеткама, и у *Ђавољој бари* личности су или добре или рђаве — средине нема. Из једних је избачено све што одбија, из других све што привлачи. Стара, вечна метода свих романтичара! Герман, Марија, то су готово анђели без крила — ничега у њима што би из далека подсећало на какву страст, порок, ману или слабост. Катарина и закупац из Ормоа немају опет никакву добру особину, која би ублажила њихове мане. У сукобу између та два различна света, побеђују добри, али готово без икакве борбе, лако, тренутно, без напора, без крви и суза. Све се дешава врло брзо, као у каквој народној гатки. За један цигли дан Марија и мали Пера постају интимни пријатељи; Марија се спасава закупца, Герман бежи испред Катарине, Марија баца закупцу златнике у лице а Герман га простре о ледину, јер је, наравно, као у готово свим романтичним творевинама, представник добра јачи од поклоника зла...

Жорж Сандова нема ни мало лукавства. У овој приповетки још одмах, у њеном почетку, јасно се осећа да ће Марија поћи за Германа. Шта ће они између себе говорити, кад и како ће се споразумети, то је без велике важности. Али од првог тренутка већ је замирисао рузмарин, и читалац већ назире „киту и сватове“ који ће пратити срећне младенце пред црквени олтар.

Приповетка *Ђавоља бара,* поред све простоте у композицији, има велике привлачности. Она нам наизменце час пружа какав леп реалистички запажај, час показује неки романтични призор. У извесном тренутку рекли бисте: гле, ово су заиста сељаци! Али мало после обузима вас сумња да ли то нису салонске личности обучене у сеоско рухо, и да ли мала Марија није једна француска Лиза преобучена у Акулину, са нешто научених манира простога света и са једном конверсацијом која прелази из сеоског тона у варошки акценат. Кад упоредите сељаке Жорж Сандове и сељаке Мопасанове, ви ћете се запрепастити какав их огроман јаз дели. Жорж Сандова је своје љубимце поправљала, прерађивала и идеализала, брижљиво уклањајући из њих све оно што би произвело

непријатан утисак. Мопасан је опет своје сељаке карикирао, или деформисао, занемарујући оно што је у њима добро и озбиљно да би се задржао само на ономе што је смешно и бестијално. Истина је, међутим, по средини, и само руски реалистички роман, кад се и у колико бавио животом сељака, погодио је добар пут, дао тачну оцену, умотрио реалне чињенице и прозрео у праву душу људи из народа.

ЈАША М. ПРОДАНОВИЋ

Д-р М. Мандић: *Прегледна карта Краљевсшва Срба, Хрвашa и Словенаца (Југославије),* 1:1000000. Наклада сарајевских књижара: Бухвалд, Финци, Кајон и Пијнковић.

У читавом низу брзих и лаких — осим малог броја добрих изузетака — публикација, налази се и ова карта проф. Мандића, рађена без дубоке студије и без веће картографске вештине, ма да се цела она одликује својим пластичним рељефом. У свој оквир, поред наших области, она је унела ван наших граница најсевернији, али врло мали, део Грчке са Солуном, западну Бугарску до иза Софије, па скоро цео Ердељ и већи западни део М. Влашке, добру јужну трећину Угарске, па најмањи јужни део Аустрије на југу од Граца и најновије талијанске захвате на нашем полуострву (Истру са Трстом, Горицу и Удине). Све су те прекограничне области пуне рељефом као и остала карта. И орографија и хидрографија, цео рељеф, даје на први поглед добар утисак, али није за препоруку да се човек и ослони на тај материјал у карти. Терен је врло лепо представљен мрком бојом у шест видно различних тонова, само избор орографских целина није пажљиво извршен. Ни котлине се довољно не истичу, особито оне на већим висинама. За хидрографију је употребљена свуда плава боја, отворенија за веће водене површине. Нарочито се може запазити да су изостављене знатне реке, — прегледна карта ипак не сме имати овакве празнине. Црвена боја је употребљена за државну (последњу и дефинитивну) границу, за обласне границе, за жељезничке пруге без разликовања и за исписе имена појединим областима. Отворено зеленом бојом представљене су речне равнице и низије, а црном обичном бојом сва имена насеља, њихове и све остале сигнатуре, имена морфолошких и орографских целина, па онда сва хидрографска имена, осим свега тога још и сви друмови и путови, границе окружне и жупанијске. Најнесрећније је у целој овој карти изведена номенклатура: нити су имена планина, река, области, насеља правилно написанана (по многим грешкама може се закључити да је имена исписивао човек који није знао српски, или му је био невешт), нити по важности узимана, нити пробирана са доста критичности; грешака је толико много да треба само мало загледати у карту па их одмах видети. Пада јако у очи да је у опште много мање имена за све картографске објекте у источној половини карте (Моравска и Вардарска Србија, Црна

Гора, Срем, Бачка и Банат), те та половина, нарочито Србија, изгледа врло мало насељена.

Истога је типа и садржине и миниjатура ове карте 1 : 2000.000.

Ако би се у овоме смислу извршиле поправке, ова карта би могла заиста бити прегледна и могла би се са успехом употребљавати за јавне потребе; за школску употребу би и тада још могла бити спорна. Оваква каква је данас, она не сме ући у школу.

Е. Ј. ЦВЕТИЋ

Приказ Г. Д-р Н. Вулића „Латинске Читанке" од М. Живковића.

Г. Д-р Н. Вулић, професор историје на Универзитету, који је пре пет година написао *Латинску Граматику* за гимназије (I део облици), и *Латинске читанке* (I део, за III р.; II део, за IV р.), покушао је да прикаже ново издање *Латинских Читанки* М. Живковића, које се у нашим гимназијама употребљавају већ 20 година.

У оскудици стварних мана, он је покушао да нађе ове три мане:

1. Штиво је — по приказу — бирано да илуструје дотично граматично правило; примери по правилу нису лепи, ни занимљиви, ни поучни; примерима се не уводе ученици у класичну културу и хуманост; реченице нас уводе у времена Олендорфове методе; као докази за ова тврђења наводе се из I д. ове три реченице у преводу, које су по приказу без икакве поезије: „Шума густом сенком забавља (весели) животиње" (II, 10); „Баснама болесна душа опорави се (VI, 4); „Милујемо (љубимо) пријатне путове великих шума" (II, 8). Да је приказивач хтео, могао је код ових реченица наћи ово: Прва и трећа реченица узета је из 2. вежб. I д., у којем има 12 краћих реченица; у свима се говори само о шуми; друга је узета из 6. вежб., у којем има 8 краћих реченица; у свима се говори само о баснама; реченице оба вежбања служе за утврђивање облика 2. деклинације; реченице нису поетичне (као у *Латинској Читанци* д-р Н. Вулића: „Магарац магарца трља"; „Бисер пред свиње" (16, 17, II в. I д.); „змија је скривена у трави" (23, VI, I, д.), али су методски обрађене; у кратким реченицама говори се само о једном предмету, блиском ученичком схватању; то је нарочито у почетку наставе потребно, да ученици науче што више облика на што мањем броју реченица; таке реченице могу лако на самом часу да се мењу у друге облике; на непрекидном штиву учи се мање облика, а реченице се теже мењу у друге облике.

Приказивач вели да је стидно кад се од ученика тражи да преводи овако: „Милујемо (љубимо) пријатне путове великих шума" (II, 8). Овде не може ништа да буде стидно, јер нико неће тражити да се овако преводи, нити ће ученик овако превести реченицу; он ће од два значења глагола у речнику узети згодније значење: љубимо, а и сам ће додати: волимо. Зашто приказивач од два значења у речнику узима у преводу

оно друго, незгодније (милујемо), а прво, згодније (љубимо), мење у заграду. Зар се у преводу узимају сва значења једнога глагола?

Приказивач замера *Читанци* што својим реченицама не уводи ученике у класичну културу и хуманост; међутим, о томе се у књизи доста водило рачуна: у I *Читанци* има 55 вежбања; у првој половини њеној, где су потребније реченице са разним именским облицима, састављена су вежбања већином од појединих реченица које чине целину о једном предмету; у другој половини I *Читанке*, где се утврђују глаголски облици, од 24 вежбања само су 6 вежбања састављена од појединих реченица које међусобно ипак чине целину, а 18 вежбања су краће приче, басне, којима се ученици уводе у класичну културу и хуманост; у II *Читанци* има 30 вежбања, од којих је 9 непрекидног штива; уз то има и 12 непрекидног штива: приче, басне, краћи историјски чланци, којима се ученици збиља уводе у класичну културу и хуманост.

А какво је штиво у *Читанкама* г. Д-р Н. Вулића? У I *Читанци* има 36 вежбања за утврђивање граматичких облика; у II *Читанци* 32 вежбања; сва вежбања обе читанке састављена су од појединих реченица (узетих из римске историје), које по садржини не стоје ни у каквој вези; поред вежбања има и краћих прича, басана, за понављање пређених облика. Реченице појединих вежбања чине већином непотпуну мисао, истргнуту из целине мисли; често пута те су реченице тако неразумљиве да их је писац *Читанке* морао објаснити и по садржини, по облику и синтакси; већ код заменица (18 в, I д.) мора да говори о acc. cum. inf., да би могао објаснити реченицу; глаголи почињу тек код 27. в.; и поред објашњења остају реченице често нејасне (на пр. ове мудре сентенције: „Луђе не би било, кад би носио дрва у шуму“, „Ништа ја, док сам паметан, не могу упоредити са љубазним пријатељем“ — 12 и 16 реченица, 20 в. II д.). Да би могао објаснити многе реченице, писац је морао уносити у I *Читанку*, за III р. г., многа синтактичка правила и конструкције: acc. cum inf. у 18, 19, 20, 24 в.; у 24. в. има 9 синтактичких објашњења; консекутивно ut, quin у 25. в.; финално ut, cons. temp. у 26. в.; у 27. в. има 6 синтактичких објашњења; у 28. в. cons. temp., quin; у 36. в. има 10 синтактичких објашњења, abl. abs., и др. У предговору I д. вели се: „Из синтаксе унесено је овде онолико, колико је потребно да се, уз наставникову помоћ, могу читати школски латински писци“. Зар у I Читанку за III. р. уносити онолико синтаксе, кад ученици тек у IV р. уче српску синтаксу? Зар се после I Читанке читају школски латински писци? Али морало се тако радити, да могу да се објасне реченице којима г. Д-р Вулић хоће да уводи ученике у класичну културу и хуманост.

Професори латинског језика у гимназији одавно су назвали класичном *глупошћу* мишљење да се ученици могу увести у класичну културу и хуманост појединим реченицама, истргнутим из целине мисли,

које су, по садржини својој без икакве везе, груписане за утврђивање појединих граматичких облика. Те класичне *глупости* све више ослобађају се писци латинских читанака, само г. Д-р Вулић у својим *Батинским читанкама* није ни почео да се тога ослобађа.

2. Поред некласичног штива, као другу крупнуману овој *Читанци* наводи приказивач што у ново издање није унесен у речник из раније издања квантитет; по њему, неће ученик бити у стању да прочита правилно ни једну реч. И ако и сам вели да је то учињено без сумње с тога што штампар није имао слова с квантитетом, ипак назива овакво приређивање несавесним; а да би своје *Читанке* боље препоручио, тврди да та несавесност долази од приређивача, јамачно од неког недоученог ђака; међутим, приказивач добро зна приређивача, јер је овога молба (са молбом пишчеве породице) за приређивање и штампање *Читанке* била пред Просветним Саветом. Збиља, боља је реклама за г. Вулићеве *Латинске читанке* кад се каже да је Живковићеве *Латинске читанке* приредио јамачно неки недоучен ђак, него да се каже истина, да их је приредио 30-годишњи професор латинског језика у гимназији.

Да је штампар имао слова с квантитетом или да је ново издање штампано у Бечу, приређивач би у ново издање унео онолико обележеног квантитета, колико је у своје *Читанке* унео приказивач; и он би обележио цртицом дуге самогласнике. Међутим, и кад је обележен дуг и кратак самогласник у речнику, то је без вредности ако се у настави на то не обраћа пажња. Марљив наставник обраћа пажњу у настави на дуге и кратке самогласнике, нарочито ће то учинити тамо где то утиче на значење речи (rosa, rosā, tempōris, temporis, anus, ānus, lepōris, leporis, amāre, delēre, legere, итд.) Више за квантитет слогова не може се учинити за латински језик за 3—4 часа недељно. И у пруском наставном програму за латински језик скреће се пажња наставницима да се дуго не задржавају на квантитету слогова.

3. Приказивач замера што је приређивач из ранијег издања изоставио неколико чланака на које се позивају узети чланци у новом издању; приређивач је по њему био толико аљкав да то није ни приметио, те су остале неке граматичке појаве без објашњења; за пример наводе се у I д. 4 и 5 реченица. 8. вежбања; 5 и 7 р. 26 в.; 1. и последња реченица 38. в. Овде је приказивач самог себе превазишао. Код 4 и 5 р. 8. в. и код 5 и 7 р. 26, в. позивало се у ранијем издању на сада изостављен чланак, где се објашњавао 6. пад. за време; како је то правило очигледно (лети, зими, у најстарије време, месеца...), то су примедбе у новом издању просто изостављене. Код 1. реч. 38 в. у ранијем издању позивало се на претходно вежбање, које је и сада узето; нема смисла да се понавља примедба у вежбању, кад је то објашњено у претходном вежбању; зато је овде и изостављена примедба. Код последње реченице 38. в. није изостављено ништа. Приређивач је, дакле, свесно изоставио

два објашњења: једно, што је лако, друго што је то објашњено у претходном вежбању; алкав би био да се позивао на изостављена вежбања.

Да је приказивач одан латинском језику, био би захвалан приређивачу што је у I д. од 82 вежбања, у ранијем издању, приредио ново издање од 55 в.; то се може прећи за 55—60 часова; што је у II д. од 62 в., у ранијем издању, приредио ново издање од 30 в.; то се може прећи за 30—40 часова; тако остаје довољно времена за понављање и утврђивање пређеног градива. Да се прећу *Латинске читанке* I и II део Д-р Вулића, треба по 70–80 часова за сваки део.

Да би приказивач за своју *Латинску читанку* начинио већу рекламу, почиње приказ овако: „Ова књига има тако великих мана, да је добар наставник латинског језика не може употребљавати у школи као уџбеник“ — а завршава: „Латински се језик код нас учи у опште са слабим успехом. Деца га мрзе. Ново издање Живковићеве Читанке допринеће да та мржња силно порасте и да се настава латинска сасвим сроза“. Овако мишљење имају професори латинског језика о *Латинским читанкама* Д-р Н. Вулића; да није приказивач и сам о томе уверен, не би ни написао онакав приказ о Живковићевим *Читанкама*.

САВА МАКСИЋ

Одговор на одговор г. С. Максића

Risum teneatis

У својој критици *Латинске Читанке* од М. Живковића у новом издању, ја сам рекао: 1) да српски језик у њој није добар; 2) да примери нису лепи, интересантни, поучни и да штиво не уводи у класичну хуманост; 3) да квантитет латинских речи није забележен; 4) да приређивач новог издања био немаран.

Г. Максић мисли да је српски добро кад се каже: Баснама душа *опорави се*. Шума сенком *забавља* (*весели*) животиње. *Љубимо* путове. Он држи да су ови примери и по садржини добри, хоћу да кажем лепи, занимљиви, корисни, и т. д.

Г. Максић признаје да је квантитет потребно назначити. Али, каже, његов штампар није имао потребна слова.

Што се тиче прекора да је био немаран, он се брани овако. Aestate, hieme не треба објашњавати, јер и ми кажемо: „зими“, „лети“. То, јамачно, треба да значи да је и наше „лети“, „зими“ аблатив. Он, даље, не види да је у I књизи, чланак 38, реченица последња, задржао број 4 за примедбу, а примедбе 4 нема.

Толико о одбрани. Али г. Максић и напада.

Њему се не допадају извесни примери у мојим *Латинским Читанкама*. Један га скандализира (Margaritas ante porcos), а он је узет из Јеванђеља по Матеју. Други му изгледа, вероватно, вулгаран (Latet anguis и т. д.). То је стих из Вергилијевих *Еклога*. Њему се не допада ни Хорацијев стих: In silvam и т. д. Реченица: „Ништа боље од пријатног

пријатеља“ њему је бесмислица. Изрека Asinus asinum etc. њега вређа. Ја сам слободан мислити да г. Максић први пут чује за ове тако обичне и тако познате цитате.

Додаћу још само неколико речи.

Ја нисам знао да је г. Максић приредио ново издање *Латинске Читанке* Живковићеве. Због немарности с којом је приређено и због тога што је квантитет изостављен, мислио сам доиста да је приређивач неки недоучени ђак.

Г. Максић мисли да реченице које садрже мисли старих филозофа, песника и т. д., и податке о античкој култури, нису у стању да нас уведу у класичну цивилизацију. Не смем покушати да му доказујем да је у заблуди.

По мишљењу г. Максића у V разреду треба да буде штива за 55—60 часова, а у VI само за 30—40. Изгледа бар да то није логично.

Да ли је потребно да кажем да ми ни на ум није пало да препоручим читање латинских писаца по свршетку моје прве *Латинке Читанке?* Дабогме да треба прећи најпре оба дела моје књиге, па тек онда приступити ауторима.

Најинтересантније је што каже г. Максић о синтактичким правилима у мојој *Читанци.* Он не види да их у Живковићевој има исто толико. Он, даље, мисли да треба најпре научити српску синтаксу, па се тек онда може узети по неко правило из латинске синтаксе!

Не бих желео да ми неко пребаци за цепидлачење, па ћу оставити на страну вазда којешта у Одговору г. Максића. Само ипак морам приметити да ми није позната латинска реч tempŏris.

Г. Максић зна да професори латинског језика имају извесно мишљење о мојој *Читанци.* Јамачно, он хоће да каже: сви, или већина. Очевидно, он не преза да говори што не може доказати.

Si tacuisses, philosophus mansisses. Н. ВУЛИЋ

КРОЗ СТРАНЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВЕ

Ауторитет и дисциплина у васпитању

Ауторитет и поштовање преживљују данас у целом свету праву кризу, на домаћем огњишту као и у школи. Какви су узроци те кризе, и како се они могу отклонити?

На то питање одговара нам једна књига Алберта Отена, професора гимназије у Марсељу, која је изашла, ту скоро, с предговором Жила Пајоа, у Алкановој „Библиотеци савремене филозофије“, под насловом

„Ауторитет и дисциплина у васпитању“ (Autin, *Autorité et discipline en matière d'éducation*; Paris, Alcan).

Жил Пајо, у једном живом предговору, доводи у везу ово слабљење домаћег и школског ауторитета са великом социалном кризом која потреса економске функције. „Радне масе, пише он, имају данас још нејасно осећање да сутрашње право може бити основано само на раду. Оне примају врло нерадо појам о ауторитету схваћеном као неко божанско право које се изродило у класно право. Оне теже да допусте ауторитет само под видом потпуне стручности у организацији и вођењу рада. Како наши млади људи, чији је критични дух пробуђен и који немају искуства о нечувеној сложености социјалних проблема, не би били дубоко узнемирени?“

Са своје стране, писац дела пита „од којих елемената треба да буде створен и, тако рећи, изаткан ауторитет наставника и родитеља, ако се хоће да се он наметне савести детета, да задобије његово поштовање и његов пристанак“.

Ауторитет је, мисли писац, право, али у исти мах и дужност и *служба*. Први услов ауторитета почива у савесном вршењу од стране наставника свих његових дужности; он не намеће више ауторитет, он се *намеће* својим професионалним добрим особинама, и „он ће имати утицаја на дух и вољу другога само ако, својим интелектуалним и моралним особинама, одговара више или мање свесним захтевима детињим“. Дете се, дакле, клања само пред његовим врлинама.

Које су врлине васпитачеве? Према једној анализи „Општег приручника основе наставне“ (*Manuel général de l'instruction publique*), писац их разазнаје четири: две основне, *оданост* и *правду*, и две необавезне, *пријатно понашање* и *живост у раду*.

Прва од ових врлина, оданост, у ствари је давање себе једном предмету коме се човек посветио. Васпитање, то не значи само раздавати знања према програмима, то значи, најпре и нарочито, образовати срце и вољу, створити од детета човека. Али, да би га васпитали, треба да га познајемо, и, кад није реч само о једном детету, но о двадесет, тридесет, четрдесет ђака, и кад треба истраживати шта се слаже с њиховим различитим природама, ово стрпљиво дело продирања у другога и акције тражи доиста непрекидно давање себе од стране васпитача.

Друга капитална врлина је правда. Зна се колико су деца осетљива кад се тиче правде. Она не допуштају ни нарочите наклоности ни предубеђења. Наставник који је повредио тај оштри смисао правде, „осуђен је без апелате“. „Он је повредио, у њихову идеалу, младе душе. Он је себи забранио сваку акцију над њима. На против, кад је задовољна, савест детиња се отвара одговорности и, према томе, напору. Она се уздиже, тражи да се учини достојном санкција које проистичу од професорова ауторитета, — да изазове хвалу, јер она, долазећи с тог из-

вора, има већу вредност; да избегне покуду, јер она, долазећи од наставника, садржи више горчине и више срамоте.“

Али како ове врлине правде и оданости имају више зрачног дејства ако се споје са симпатијом! Отуда се човек може питати да ли је врлина пријатног понашања необавезна, или је и она фондаментална. Писац даје о њој ову лепу анализу: „Открити се детету које вас не познаје, или, тачније, вара се о вама, јер вас суди према једном једноличном и мало застарелом типу; показати се своме малом аудиторијуму, не више у укруђеном ставу магистра који вреба грешку или, неосетљив, додељује хвалу; показати, у њиховој разноврсности и њиховој покретљивости, душевна стања која изазива у вама призор разреда; истаћи, у прекору тако исто као и у хвали, и још више но у хвали, дубоку симпатију која је основна врлина васпитачева; престати, једном речју, бити апстракција и показати се човеком, са свом добротом коју човекољубље претпоставља, — ето у главном шта се може означити именом пријатног понашања“.

Што се тиче живости, она се може укратко дефинисати даром да се одржи интерес и активност у разреду. Не може се довољно истаћи морална вредност интелектуалних метода „веселе“ радљивости: разгонећи досаду и усиљеност, оне доприносе лаком одржавању наставничке дисциплине, која је потребна дёлу васпитања.

Духовни гениј Француске

Г. Шевалије, професор филозофије на Универзитету у Гренобл у, држао је недавно један јавни курс о главним представницима француске мисли. У својој уводној лекцији, штампаној у часопису *Тело и Дух* (Le Corps et l'Esprit), он је обележио врло јасно главне црте духовнога гениј а Француске. Поредећи француску филозофију с филозофијом суседних народа, он је истакао нарочито код француских мислилаца ону способност равнотеже која их је спречила да се изгубе у неодређеном идеализму, не допуштајући им тако исто ни да упадну у суви реализам: „дух анализе и дух синтезе, реализам и идеализам, способност за акцију и наклоност за размишљањем, хладна смелост мисли и осећања, култ позитивнога и страсно веровање у више реалности... Све то се налази хармонично комбиновано у француском духу.“

Та способност равнотеже објашњава такође зашто је Француз увек мислио на практичне примене које могу да добију његове највише спекулације. Велики француски филозофи били су сви ванредни писци и умели су да мету своју мисао на домашај сваког образованог човека.

Најзад, том мешавином код Француза *смисла позитивнога* и *смисла идеалнога* може се објаснити и важност коју француски филозофи придају метафизици и нарочито, пуном страве за свакога, проблему наше судбине.

Колективне казне

У белгијском часопису „Народно васпитање“ (L'Education nationale), педагог Девожел упућује једну плаховиту, али праведну оптужбу противу колективних казни.

Колективна казна је *упрошћена правда:* „Наставник, због неспособности у послу, плаховитости карактера, равнодушности у употреби средстава, неразмишљености, журбе, нестрпљења да што пре сврши с неком ствари, не знајући кривце, или хотећи да их не зна, или због тога што их има сувише, кажњава масу: главно је да казна буде изречена. Дело не сме остати некажњено: принцип ауторитета захтева да се донесе пресуда. Шта би било с учитељем и његовом влашћу кад би злочин остао некажњен? Зашто губити време у испитивањима, истраживањима која неће донети резултата? Човек губи ту у исти мах од свога угледа. У осталом, све ове ствари се не резонују: постоји преступ; кривац није био ухваћен на делу; нико се није сам јавио; у толико горе: нека сви плате. Тако ће бити сви обазривији у будуће: знаће да правда бди и да казна постиже све ако не може да постигне некога.“

Будући упропашћена правда, колективна казна је самим тим *негација правде.* „Она постиже масу, дакле кажњава насумце. Она изазива, подстиче и награђује потказивање. Она подстиче и лицемерство: кукавица се крије и почиње наново. Невини се трже, зачуђен. Други пут, протестује. Према темпераментима, јавља се гнев, мржња, презирање или равнодушност спрам наставника. Слаби се повлачи, преплашен. И за све то наставник не зна; он не види у унутрашњости срдаца, јер он и не зна да има срдаца.“

Колективна казна значи *ишчезавање сваког система моралне културе:* „Наставник ће бити све што хоћете: он није више васпитач. Једна провалија се ископала између ученика и њега. Нема више поверења, нема више љубави. То је професор силе; он нема другог ауторитета до тога. Он говори: нека се слуша! И нека ученици буду непомични и неми!“

Колективна казна је *остатак најстаријег варварства:* „Она долази из давних давнина: она води порекло од примитивних друштава, затим од дивљих теократија, од ауторитета стављених на ступањ божанстава, од охолих аристократија... То је убиство побеђеног становништва, пљачка заузетих градова, ропство за њихове становнике, пљевине, отмица, силовање.“ То су поступци немачке администрације у окупираним земљама: депортације девојака из Лила, премештања по персијском начину раденика-робова, глобе наметнуте градовима, „казне“ досуђење целокупном становништву истог кварта...

Кад се све сведе, колективна казна је „плод и потврда у исти мах личне силе, непросвећеног деспотизма, аутократије, царизма: нема дискусије, покорност; кривац по сваку цену, или су сви криви“.

Експериментална психологија

Друштво Бине — које се бави психологијом детета и експерименталном педагогијом — настављајући у свом „Месечном билтену" (Société Binet: Bulletin mensuel) анкету о памћењу код одраслих, резимује одговоре својих чланова на питања која се тичу њихових успомена на читања, позориште, конференције и кинематограф. Занимљиве разлике су запажене према предмету успомена и према половима.

Наше успомене на читања и на позориште су најобилније. Оно што се најбоље памти, то је општа идеја књиге или комада. Сећање на наслов, везано за ту општу идеју, остаје такође у памети. Човек се сећа тако исто доста добро и места радње. Име пишчево, ако није врло познато, лако се заборавља. Само 40 од 100 од консултованих личности изјављују да су запамтили карактеристична места; али би врло мало њих били у стању да их цитирају текстуелно. Најзад, највећи број признаје да није у стању да резимује једну књигу главу по главу или да исприча један комад сцену по сцену. — Напомене врло инструктивне: колико ствари ми губимо од огромне масе прочитаних књига!

Међутим, од позоришта се памти више но од књига. Откуда та разлика? Питани чланови одговарају да не одлазе често у позориште. Реткост призора објашњава живост сећања. Додајте томе емотивне факторе, сенсориелне елементе који долазе да увећају слику: декорације, костиме, гестове. Најзад, памћење књиге је апстрактније но памћење позорнице. Читалац треба да оживи једну непокретну материју. Позориште, на против, пружа гледаоцу конкретне елементе који еволуишу без његова напора.

Ми памтимо мало од конференција које смо чули. То долази од одсуства спољних елемената и од немогућности да се застане да се утврди једна идеја, да се размисли о њој, да се она прецизира.

Изгледа да и кинематограф оставља тако исто мало трага. Али ту су потребне извесне намомене. Трећина од припитаних личности не иду никад у кинематограф, који осуђују. Већина виде у њему само једно без мало физичко задовољство и не допуштају да једна одрасла интелигентна и образована особа може наћи ту какве радости. Под таквим околностима, било би за чудо да су ретке представе којима су они присутвовали, оставиле на њих врло дубоке успомене. Резултати анкете не побијају дакле педагошку вредност коју би могао да има кинематограф, кад би га, на пример, применили на наставу географије.

Памћење према полу. — Резултати врло интересантни. Жене памте детаље много чешће и боље но људи. Оне се интересују више за ситна факта психолошког реда. Човек тражи најрадије при читању одјек својих идеја, жена одјек својих осећања. Мушко памћење било би дакле апстрактније и практичније, женско памћење конкретније и сентименталније.

С друге стране, жене читају с више методе но људи. Многе праве анализе прочитаних књига, читају више пута, бележе напомене.

Разлике су, као што се види, врло важне. Ипак, кад се саберу белешке поводом књига, позоришта, итд., добија се иста средња цифра за обе групе.

Смањивање програма и концентрација наставе

Белгијски педагог Г. Колар (Collard), професор на университету у Лувену, објашњава овако, у једној малој брошури под насловом *Шта треба да буде школа* (Ce que doit être l'école), како треба да буде схваћено смањивање програма.

Смањивање програма, каже он, не може се тицати броја предмета. Оно ће се тицати дакле искључиво садржине сваког од њих и састојаће се у рационалном и методичном упрошћавању према општим правилима. Читање, писање и рачун треба да поврате свој ранг и да буду опет стављени на почасно место.

Историја, географија, физичке и природне науке треба да буду ослобођене све оне гомиле сувишних појмова који их закрчују и сведене на један сасвим мали број потребних и довољних појмова. Каква смисла имају, у географији, набрајања предгорја и залива; у историји, набрајања племена на белгијском земљишту у време Цезара или ратова под Карлом Великим? — Ако, са споредних грана, пређем на главна, колико не треба и ту да крешемо!

У аритметици, зашто се толико задржавати на разломцима? Дете ће имати посла с разломцима једино кад буде делило јабуку међу своје другове. У граматици, треба оставити на страну танчине, и увећати примену. Састави ће се радити о практичним предметима, који су на домашају ученика.

У осталом, није потребно давати више примера. Свако ће лако разазнати главно од споредног. Оно што је најважније, то је рећи себи да треба кресати.

Далеко од тога да шкоде настави, наставници ће је на тај начин ојачати, јер, заводећи у њу новине, они ће учинити да продру у њу живот и светлост.

Смањивање програма треба да буде праћено, према Г. Колару, концентрацијом наставе.

Није довољно, каже Г. Колар, кресати јако у сваком предмету: треба још удружити разне гране наставе; треба вршити, као што се каже у модерној педагогији, концентрацију.

Добра метода координира и удружује у сноп исте делове програма; она је, може се рећи, сочиво које, од растурених зракова, прави један моћан сноп. Ви објашњавате, на пример, једну басну Ла Фонтенову затражите о животињама које се у њој спомињу појединости које об-

јашњавају избор баснопишчев; пошто је парче анализано, ви ћете научити ученике да варирају причу, претпоставићете да се она збива у Африци, и обратићете пажњу на локалну боју; покушаћете теже вежбање, ставићете на позорницу друге животиње, чији ће избор мотивисати ваши ученици; тако ћете довести у везу лекцију било с географијом, било с природним наукама.

Учитељ ће се користити лекцијом из географије да обрати пажњу ученицима на облик тела и игру мишића.

При читању, бираће понекад парчад која се односе на анатомију или на физиологију. Димензије и тежина тела моћи ће му инспирисати серију вежбања за време часова аритметике.

Цртање неће више бити издвојено од других грана. Дете ће најпре заволети животиње; доцније ће се заинтересовати за цвеће. Дајте му да црта животиње и биљке. — Хоћете ли да ставите цртање у службу историје? Дајте детету да црта средњевековне замке, мухамеданске мошеје, карактеристичне предмете једне епохе.

За хигиену

Ове године, по свима француским кантонима, школски надзорници и учитељи имали су, по наредби Министарства, да се разговарају на својим већима о садањем стању наставе хигиене и о мерама које би требало предузети да се она учини успешнијом. „Нарочито ваља тражити, каже се у Министровој наредби, каква вежбања треба наметнути деци да лекције из хигијене не остану мртво слово, да створе неразрушљиве навике чистоте, умерености и здравља.“ То је, као што се види, читав један крсташки поход који је предузет у корист јавне и приватне хигиене.

Тим поводом, један надзорник основних школа пише у „Општем приручнику основне наставе“ (Manuel général de l'instruction primaire) ове одушевљене редове:

„Пре свега, ја бих желео да сваки курс из хигиене, да свака књига о хигиени почиње једном усхићеном химном здрављу, том добру драгоценом нада сва добра, чију вредност човек осећа тек онда кад га изгуби, извору и битном услову уживања свих других добара. Богатство, части, слава, лепота, интелигенција, шта је, доиста, све то у телу слабом или мученом болешћу? Како је дубоко тужна судбина болесника, који је лишен финих и чистих задовољстава која природа и уметност расипају човеку! Како је, на против, диван призор видети људско биће у пуној моћи свога физичкога живота! Стари су имали култ за снагу и лепоту тела; у том погледу, признајмо, ми смо мање наследници античког доба но средњег века, и требало је да дође један велики потрес да нам покаже сву важност мишића, па да се наше васпитање упути

одлучно ка физичкој култури, или боље ка нормалној равнотежи наших способности.

„Пошто будемо, што најбоље умемо, величали здравље, које даје детету радљивост која се прелива, одраслом могућност веселог напора, старцу, са ведрином дана, мир и сан ноћи, ми ћемо рећи да здравље није, као што сувише често изгледа да се мисли, случајан дар, срећан догађај. То је готово увек једно освојење воље. Треба да се добро зна да, међу многобројним болестима које пустоше човечанство, већина се даду избећи. И оне се избегавају узимајући за помоћна средства *воду, ваздух, светлост, вежбање*, који су на домашају свију. Да би излечили наше болести, треба нам помоћ учених лекара; да би их предупредили, биће нам доста да искористимо, са сталношћу и методом, елементе које нам природа ставља на расположење. Како бисмо се могли устезати?“

Преобразимо школу!

Познати швајцарски психо-педагог Фериер (Ferrière) објавио је, ту скоро, једну књигу под насловом *Преобразимо школу. Апел родитељима и властима.* (Transformons l'école. Appel aux parents et aux autorités. — Edition du Bureau international des écoles nouvelles; Bâle, 1920), у којој је изнео своје идеје, како психолошке тако и социалне, како педагошке тако и моралне и социолошке. То је једна књига написана с одушевљењем, прожета демократским и хуманитарним духом, дело једног правог „васпитача будућности“, који је умео тако добро да се „уздигне ка моралном идеалу равнотеже, доброте и љубави“. Ево какав је схематичан план ове књиге, коју ће волети сви васпитачи који још нису постали робови рутине.

Будући да је детињство цвет човечанства; да треба да је сваки био, као дете, добар дивљак, да би доцније постао добар цивилизован човек; будући да постоји један васпитни закон: биогенетични закон, о коме наставничко особље води што је могуће мање рачуна; будући да школа својим програмима, својим методама и својом дисциплином циља, пре свега, да створи „осредњи“ тип и замара један велики број својих ђака, треба преобразити школу тако да дете може искрено да развије своју индивидуалну душу да би задовољило своју личну природу, захваљујући правој, спонтаној, драговољно примљеној дисциплини, „с јаким независним моралним кореном“.

И, пре свега, школа неће занемарити захтеве психологије, која тражи да свако живо биће напредује, стварајући диференциацију и концентрацију његових способности и његових енергија (закон прогреса); да се интересује наизменично за активности које су биле претежне у првим добима човечанства (биогенетични закон); да иду напоредо интерес и напор; да се, постепено, обавезно туторство у почетку замени интелектуалном и моралном аутономијом; да интереси (непосредни,

специализовани, конкретни, апстрактни прости, апстрактни сложени) буду сукцесивни мотори реакција детета и одраслог.

До данас, школа се мало бринула за ове тако природне захтеве: знање се самовласно наметало споља унутра; претежне наклоности и ван-школски интереси код детета били су немилосрдно потискивани; напор је често синоним досаде; морални судови износе се готови пред личности које се тек стварају; не даје се потпуно задовољење потребама акције, знања, итд., итд.

Да ли је то ствар немогућа? Зар ми немамо за вођу Декроли-а (Decroly), Девеј-а (Dewey), г-ђу Монтесори (Montessori), Гехеб-а (Geheeb) и већину правих директора нових школа? Писац је посетио многобројне заводе у којима се примењују методе које он проповеда, и он нам с одушевљењем и узбуђењем говори о начинима рада Гђе Монтесори у Муцану (Тесин), Д-ра Декроли-а у Брислу, као и о начинима рада у Новој школи на селу (Land-Erziehungsheim) у Хоф-Оберкирх-у (Швајцарска). О васпитању одраслих Фериер говори претресајући пројекте „Школе за заједничку културу" Пола Дежарден-а (Paul Desjardins), Рубакиновог „Популарног универзитета коресподенцијом" и Д-р Лиц-овог (Lietz) „Volkshochschulheim-a" (Немачко народно универзитетско огњиште).

Кад је човек, с писцем, обишао све ове школе, приметиће без муке да је могуће радити више и боље но што се ради данас у већини јавних и приватних школа. Шта се, дакле, може, покушати? Фериер нам то јасно показује у свом „Претходном предлогу за реформу јавног васпитања у Швајцарској" где, пошто је изложио садашњи режим, проучава какав ће бити прелазни режим и какав треба да буде режим будућности.

Наставници ће радо примити неке од пишчевих предлога: озбиљна поправка наставничког положаја, плаћен семестар одмора после шест семестара рада, курсеви за усавршавање, путовања ради студија, итд. Родитељи ће, од своје стране, поздравити стварање „Родитељских удружења".

Од реформа које се могу покушати у основној настави, прва је завођење јединствене школе, која даје право свима способним индивидуалитетима да се уздигну према својим способностима и својим заслугама и да се упуте ка занимању које одговара овим способностима, и која ствара школи дужност да пружи сваком од ових индивидуалитета интелектуалну, моралну и социалну формацију која му најбоље одговара. Та јединствена школа биће, пре свега, активна школа где ће се иницијативи свакога пустити слободно маха, где ће се акција, смишљена и спонтана, вршити на материји (ручни радови) и где ће се учити моралној одговорности захваљујући само-влади (self-government).

Да ли су ове реформе неостварљиве? У сваком случају, оне ће

бити потпуно остварљиве кад будемо доиста живели у искреном демократизму и у ери мира...

Цртежи бечке деце

Недавно је била приређена у Лондону изложба на којој су били изложени радови деце од осам до петнаест година, ученика бечке Занатлијско-уметничке школе. „Васпитни додатак“ енглескога „Времена“ (The Times Educational Supplement) доноси о тој изложби ове занимљиве податке.

Од пре неколико година, професор Чижек руководи, на доколици, у бечкој Kunstgewerbeschule, један „дечји разред“, суботом после подне и недељом ујутру. У тај разред примају се деца сваког узраста и из свих друштвених редова; она нису везана никаквом обавезом: коју то интересује, она продуже долазити, друга престану. На тај начин је било уписано 40 до 70 деце. Њима се не даје никаква систематска настава, и нема ни копија, ни модела, ни гипса у радионицама где она раде: ничег сем једне велике количине привлачног материала којим она могу располагати по својој вољи. Ако цртају рђаво, нико их не исправља; ако запитају како треба радити да се нацрта какав предмет, наставник одговара: „Не могу вам рећи; ви сами треба то да нађете“. Критика рада врши се колективно, и деца се све више интересују за радове својих другова.

У почетку, професор Чижек подстиче децу да се служе хартијама у боји, коју она исецају, удешавају и комбинују на листовима картона док не добију дејство које их задовољава, затим их лепе. На изложби је била читава једна серија радова начињених на тај начин, и који представљају божићна дрва пуна свећа и сјајних предмета, китe цвећа, пределе, итд. Ови радови су груби по форми, али чудно сјајни по боји. Кад дете познаје добро технику исечене хартије, даје му се други материал. За неколико година, деца успевају да постигну изванредну технику. Радови деце од четрнаест до петнаест година, нарочито декоративне композиције у белом и црном, могу да издрже поређење са илустрацијама уметника у уметничким листовима. Професор Чижек је приметио да сирота деца раде боље ствари но богата, пошто су њихове способности мање искварене памћењем и подражавањем. Лица, у већини дела, цртана су доста грубо, али са великом ширином колорита и цртежа. Деца раде акварѐле, слике, гравирање на дрвету и линолеуму, везове, итд., и све скупа је ванредног квалитета. Међутим, тај професор није пронашао никакву методу: он је пустио само природне способности деце да се развијају у миру и у поуздању у себе, све већим упознавањем са свима уметничким средствима.

Васпитање даровите деце у Немачкој

Француски педагог Роже Кузине публикује у „Школи и Животу“ (L'Ecole et la vie) један врло инструктиван чланак о васпитању даровите деце у Немачкој.

Зна се данас, каже он, (чак и кад се ради као да се то не зна) да се врши рђав посао кад се мету 20 или 30 или 40 деце у исти разред, и кад се даје толиким разним духовима истоветно васпитање. Деца, без сумње, наличе једно на друго, можда мало више но што то кажу неки, али много мање но што се мисли, и једино се средња група користи тим васпитањем. Док не дође време да се даје сваком детету, или боље рећи да свако дете даје себи васпитање које је за њ, потребно је издвојити од тог средњег васпитања оне који очигледно не могу њиме да се користе, било што су испод, било што су изнад. За прве, за *анормалну* децу, учињено је већ много. Измишљени су test-ови (огледи за мерење духовних способности) да се она открију, вежбања духовне ортопедије да се излече или бар поправе, установљени су за њих нарочити разреди, итд. Другима, *наднормалној* деци, која се не користе заједничким васпитањем јер оно не иде довољно брзо за њих и јер га они непрекидно претичу, изгледа да је обраћена пажња нарочито у Немачкој.

Први пут је постављен проблем има петнаестак година, око 1905. У Француској је то урадио Бине, од прилике у исто време, у *Билтену Друштва за психолошку студију детета*, и, те исте године, 1905, Д-р Гросман основао је у Здруженим Државама *Друштво за проучавање и васпитање изузетне деце.* У Немачкој, као и у Француској и у Здруженим Државама, проблем је потекао из обзира у исти мах педагошких и социјалних. Жели се да се да *наднормалној* деци васпитање које ће им учинити исте услуге које чини нормалној деци нормално васпитање. Жели се да се образује *елита,* и та идеја се нарочито раширила у Француској и Немачкој за време и после рата. Најзад, захваљујући ширењу демократске идеје, жели се да се та елита регрутује што је могуће шире и на начин најкориснији за народ, и да се дозволи приступ к њој само најдостојнијима, и свима најдостојнијима. Васпитање за даровиту (begabt) децу даваће се онима који покажу више способности и који тако неће више губити време у заводима обичног васпитања; и оно ће се давати само тима, макар какав био њихов друштвени положај, док ће се други, макар какав био такође њихов друштвени положај, задовољавати средњим или нормалним васпитањем. Види се веза која спаја идеју школе обдарених (Begabtenschule) са идејом јединствене школе (Einheitschule), о којој се толико говорило у току ових последњих година у Француској и у Немачкој. Старање за општи интерес народа који тражи да највише положаје заузимају искључиво људи који су способни да их заузимају. Старање о правди: не треба да једно сирото дете буде спречено својом сиротињом да продужи, ако је тога достојно, студије које ће му допу-

стити приступ на те положаје. „За велико жаљење је, говорио је пре две године Министар Просвете у Баварској, што се по неки одличан мозак, из социјалних или новчаних обзира, нађе у немогућности да дâ све оно за шта је способан. Али је још веће зло за колективност што су више студије слободно доступне толиким глупацима.“

1908, пред пруски Landtag био је изнет предлог закона који позива владу „да укаже, у широј мери но у прошлости, своју заштиту даровитој деци, да им олакша њихово интелектуално развиће и доврши њихово образовање“. Идућих година, Д-р Нојферт у Шарлотенбургу, Сикингер у Манхајму, били су смислили и привели у дело системе школске организације који помажу даровиту децу допуштајући им да пређу брже из једног разреда у виши разред. Али тек за време рата општине неколико великих градова, Берлина, Хамбурга, Бремена, Франкфурта, Келна, организовале су праве Begabtenschulen. Школе у Берлину биле су створене 1917, у Хамбургу 1918. У Берлину, те школе су „намењене дечацима и девојчицама који су се, походећи седам година основну школу, нарочито у њој одликовали. Нове школе садрже шест година учења. Не само да је настава у њима бесплатна, већ, од друге школске године, најсиротније породице добијају годишњу помоћ од 300 марака као накнаду за губитак евентуалне добити деце.“

Покрет у корист даровите деце интересује историју експерименталне педагогије начином којим се регрутују ученици. Пробе које су чињене са анормалном децом нису допуштале да се поверује у избор учитеља. Кад им је први пут било затражено да означе оне своје ученике које сматрају за анормалне, они су означили као такве, да би их се отарасили, све оне који су им сметали. Било се бојати да, из сујете, они не пронађу, сваки у својој школи, многобројне наднормалне. Није се могло тако исто задовољити ни школским резултатима, који не допуштају никако да се цене природни дарови, и за које се често дугује памћењу, марљивости, вредноћи. Требало је дакле прибећи специалном испиту који ће допустити да се открију у сваком детету, на што је могуће сигурнији начин, његове способности (опште или специалне) да добије више васпитање.

Немци су, сасвим природно, помислили на психолошке test-ове, и немачки психолози Меде и Пјорковски у Берлину и В. Стерн у Хамбургу предложили су, за испитивање даровите деце, test-ове који, несумњиво, нису без мане, али којима се покушавају да мере, у колико је то могуће, способности ученика за вишу наставу. То су, за Медеа и Пјорковскога, *тестови каузалитета* (диктују се деци три изабране речи, и они треба да нађу између те три речи везе узрока и последице); *тестови асоцијације* (диктују се једно за другим речи које се зову *индуктори* или *ексцитатори,* и деца треба да напишу одмах све друге речи које им диктирана реч изазива у духу) и *дефиниције.* За Стерна, слични

тестови, и уз то *шестови реда* (васпоставити логичан ред у једној реченици, чије су речи метнуте насумце), *приче* (наћи морал једне приче), итд. Има, уз то, других проба које су одређене да се мери пажња, памћење и дух опсервације.

Ови тестови нису савршени, и засад се не може сматрати као апсолутна сигурност испит наднормалне деце извршен овим поступцима. Што ваља задржати од ове немачке организације, то је напуштање чисто школских оцена да би се судило о вредности ученика, и покушај да се открију, научном методом, само они чије способности може бити корисно развити дугим васпитањем.

С. П.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

Српска Књижевна Задруга. — Српска Књижевна Задруга одржала је 15 маја о. г. своју двадесет трећу редовну годишњу скупштину. Поред других послова, на тој скупштини је прочитан и извештај друштвеног секретара Г. Д-р Владимира Ћоровића о књижевном раду Задругину за прошлу годину; из тог извештаја, ми вадимо следеће редове, који нам говоре о будућим плановима Задругиним:

„За наредно коло Управа није могла утврдити да ли ће моћи дати свих седам књига, као и раније. Штампарске цене још увек су врло високе, чак више него прошле године; исто тако и хартија и повез. Немајући мобилног новчаног капитала, Управа не може да уђе у послове који би премашили њена средства. И ако је продаја ранијих кола била врло повољна и одзив на овогодишње, исто тако, досад потпуно задовољавајући, ипак се није могла донети никаква одлука, док се током године не види да се ситуација поправила или да су изгледи сигурнији. С тога се, засад, од стране Управе предлаже да наредно коло обухвати само пет до шест књига.

„За њ су узета у обзир ова дела:

1) *Песме* г. Милете Јакшића;

2) *Драме* Лазе Костића, у редакцији и с предговором г. Јеремије Живановића;

3) *Опсене*, нов роман г. Вељка Милићевића;

4) *Приповетке* г-ђе Исидоре Секулић-Стремницке;

5) *Старе српске биографије*, у преводу г. Миливоја Башића;

6) *О Словенцима*, књига о њиховој култури, прошлости, језику, књижевности и друштвеном животу, у редакцији г. д-ра Владимира Кнафлића;

7) *Јосип Јурај Штросмајер и југословенски покрет* од г. д-ра Ферде Шишића;

8) *Историја српске уставности* од г. Слободана Јовановића;

9) *Књига о рату*, са прегледом свих његових мена од 1912—1918 године;

10) *Споменица Јована Скерлића;*
11) *Приповетке* Проспера Меримеа у преводу г. Светислава Петровића;
12) *Плаутове комедије* у преводу г. д-ра Веселина Чајкановића;
13) *Мртве душе* Н. В. Гоголља у преводу г-це Станке Глишићеве;
14) *Хенри Езмонд* од В. М. Текереја у преводу г-ђе Јелисавете Марковић.

„Преводна књижевност развила се у задње време као никад досле у нашој прошлости. Преводи се разнолико и по избору, и по начину, и по побудама; преводе и способни и неспособни; и добро и рђаво. Преводна књижевност била је, међутим, од почетка нарочита брига Задругина. Наш прећашњи тајник лепо је објаснио и ради чега се том послу давала посебна важност: „При малој књижевности као што је наша, једно од главних средстава којима се она има подићи, јесте преводна књижевност. Утицаји туђих књижевности, кад њихова дела читају наши писци у оригиналу, могу бити врло корисни; ни издалека није тај утицај користан као кад су та иста дела преведена на наш језик. Добром лектиром на туђем језику користи се један писац, привилегисан и виши од осталих; истом лектиром на нашем језику користе се сви писци, и цела публика уз њих, и књижевни ниво диже се одједном у свима слојевима у којима се књижевност воли и негује.“ С тога је сада Задруга, водећи рачуна о данашњим приликама, дошла на мисао да унесе нужни систем и организацију у тај посао. Преводна књижевност, кад треба да врши свој корисни утицај, мора бити књижевност од вредности. Прво, по избору дела, несумњиво неопходних за књижевно васпитање по својим прворазредним квалитетима; и друго, по способности оних који врше тај посао. Место да се прими оно што се нуди, треба тражити оно што вреди. Да би тај свој план могла извести како ваља, Управа Задруге обратила се нашим стручњацима, да јој сваки, у свом кругу, да списак најбољих ствари које треба да се преведу и умолила је за енглеску књижевност г. Богдана Поповића; за француску г. Павла Поповића и г. Светислава Петровића; за талијанску г. Марка Цара; за руску г. Е. Аничкова и г. Јашу М. Продановића; за немачку г. Богдана Поповића и Милоша Тривунца.

„С. К. Задруга примита је ове године један предлог који су још пре рата били поднели Јован Скерлић и г. Тих. Ђорђевић, и који се стално јављао од чланова. То је, да се поред редовних кола и поред Забавника покрене и посебна серија књига научно-популарног карактера. Оне би служиле општем обавештавању и образовању и приказивале би бар, у прво време, по читаву једну науку. Ту би се доносила, кад не би било нарочито стручних оригиналних писаца, и ваљана дела из страних књижевности. Корист оваквих књига код нас, где таква једна систематска серија никако не постоји, била би од велике вредности не само за већину Задругиних читалаца, која припада грађанском сталежу, него исто толико и ђацима и сваком другом ко би желео да се упути у извесне ствари. Јасно је да би та дела била писана према најновијем стању науке у дотичној дисциплини и да би по свом начину израде била подешена за што лакше разумевање.

„С. К. Задруга кренула је ове године једну нарочито добру ствар. Година 1814 била је, као што се зна, од нарочита значаја за српску књижевност и културу. Те се године појавила прва Вукова збирка наших народних песама и прва писменица српског језика. Пре рат се било почело са спремањем да се тај датум достојно прослави, исто као што се прославила 1911 стогодишњица Доситеја Обрадовића. Творац савременог српског књижевног језика; главни радник на српској књизи у XIX веку; први човек чији је глас прешао границе српске земље и човек који је први, и увек најбољи, прикупио народне умотворине, понос нашег племена и књижевности, заслужио је сад, више него икад, да га се уједињена отаџбина сети и да му се одужи. Међу радницима за ово велико дело, његово судеоништво је било од највећих и најблаготворнијих. 1850 г. он је био онај који је израдио правила за заједнички књижевни језик Срба и Хрвата. С тога је С. К. Задруга одлучила да, у споразуму с другим нашим културним установама, крене акцију да би се достојно обележила Вукова прослава. Захваљујући г. министру просвете, који нам је обећао помоћ од 50.000 динара, Задруга ће издати опсежно дело о животу и раду Вукову, које је израдио познати испитивач његов, г. Љубомир Стојановић. Осим тога, Задруга је усвојила предлог да се од Вукових дела издаду српске народне песме, приповетке, и пословице, у врло широком избору, с богатим индексом и научним коментаром, који би обухватио све резултате досадашњих испитивања, и да се тај посао повери г. Веселину Чајкановићу. Најзад, примљен је и предлог да се подигне достојан споменик Вуку од бронзе, који би био на видну месту и представљао уметничко дело високе вредности. Да би заинтересовала што шире кругове, Задруга је, преко г. министра просвете и Њ. С. Патријарха, дала мисао за одржање Вукова помена у свима школама и црквама наше краљевине на дан његове смрти; упутила је позиве свима новчаним заводима, од којих су се неки већ одазвали прилозима; и нарочито се обратила свима школама, да би сваки ђак дао свој динар за тај споменик и тако, својим учешћем, добио јачи интерес за саму ствар.“

*

Сви пријатељи Српске Књижевне Задруге, и сви пријатељи народног напретка, поздравиће с радошћу лепу књижевну и културну активност ове наше старе и добре просветне установе.

БЕЛЕШКЕ

Универзитет у Загребу. — Загребачки Универзитет има пет факултета: теолошки, јуридички, медицински, филозофски и господарско-шумарски. Филозофском факултету додељен је фармацајтски течај. Према једној статистици објављеној у загребачкој *Jugoslavenskoj Njivi,* концем првог семестра ове године било је на Универзитету уписано 2790 слушалаца, који су по факултетима били овако распоређени: на теолошком факултету 51, на јуридичном 1089, на медицинском 882, на

филозофском 364, на господарско-шумарском 272; на фармацајтском течају било је 133 слушаоца. По покрајинама, било је 1257 слушалаца из Хрватске и Славоније, 158 из Словеначке, 119 из Истре, 422 из Далмације, 419 из Босне, 118 из Србије, 23 из Црне Горе, 133 из Бачке, Баната и Барање, и 142 иностранца. На Универзитету предају 66 професора и 58 суплената, доцената и учитеља.

Париски Универзитет. — Према једној статистици објављеној у смотри *Париски Универзитет* (l'Université de Paris), број париских студената смањио се за 40 од 100 од 1914 до 1920.

Целокупан број студената Француза на париском Универзитету износио је 1913-14 године 12.946. Захваљујући приливу демобилисаних војника, тај број се попео на 13.071 1919-1920; међутим, ове године, у пркос сталнога присуства извесног броја демобилисаних, он износи само 7.634. Факултет који је претрпео најмањи губитак јесте Факултет Наука, јер он спрема за већину индустријских кариера; али на Факултетима Књижевности, Права и Медицине, смањење износи или прелази 50 од 100.

Што се тиче студената странаца, њих је било 3200 1914; 1920 има их 1971.

Коментаришући ове цифре, *Школски Преглед* (Revue universitaire) налази да је главни узрок овог дефицита новчано питање. „Живот, каже он, постаје немогућ у Латинском Кварту. Он је поскупио ту као и на другом месту, и школски трошкови, нарочито књиге — најпотребније књиге, — чине да треба данас студенту 6000 франака за десет месеци живљења у Паризу. Међутим, сви будући лекари и адвокати регрутују се из једне социјалне класе чија се средства нису увећала у сразмери са њеним издацима. Та средња класа је, доиста, била најсвирепије погођена ратом. Смањење прихода, криза станова, пад вредности новца и страшно увећање пореза приморавају је све више да смањи своје жртве и ограничи своје амбиције."

Омладина и култура. — Француски књижевник Агатон, — који је, 1912, у једној књизи која је била привукла на себе општу пажњу, („Ослушкујући Француску која долази"), и о којој је и код нас било речи (види Скерлићев чланак у „Српском Књижевном Гласнику"), говорио о реалистичком карактеру тадашње омладине и о њеној све већој љубави за акцију, — изражава се данас овако, у *Новој Ери* (l'Ere nouvelle), о омладини из године 1921:

„Данас, тај активни и реалистични карактер младих још се више увећао. Овде, као и другде, рат је деловао као један моћан откривалац, који не ствара ништа, али који појачава неразговетне слике. *Данас више није време да се подстиче акција; данас треба бранити културу.*

„Традиционална хиерархија занимања изокренула се. Интелектуалне и либералне кариере напуштају се, у корист индустрије и трговине, где се зарађује брзо и више; регрутовање професора и судија бива све теже. Несумњиво, то напуштање објашњава се делом скромношћу плата; али, кад се дубље загледа у ствари, видеће се у томе једна врста охладњења према култури.

„Међутим, наша дужност је да убедимо младе да је култура од огромне користи и за сам практичан живот; да ће им неколико година рада, непродуктивног на први поглед, које они посвећују размишљању

о не-актуелним стварима, бити од неоцењиве користи за цео њихов остали живот; најзад, да је мозак, који је формиран на дисциплинама мисли, неупоредив да реши сваки проблем, ма какве природе он био. Требало би их подсетити да култура, схваћена на класичан начин, — начин старих и Декартов, — није једна беспредметна духовна спекулација, већ „енергија да би се боље живело и боље радило".

Лекција о штодљивости дувана. — Француски лист *Радионица* (l'Atelier) публикује ову лекцију о убитачном дејству дувана, коју ми живо препоручујемо пажњи наших васпитача:

Направите од хартије танак и врло шиљат фишек; залепите му ивицу да се не може раширити, и одсеците врх шиљка маказама, тако да добијете рупицу што је могуће мању.

Наместите преда се, на столу, лист беле хартије, и повлачите по томе листу врх вашег фишека, дувајући полако, кроз отвор, дим ваше цигарете. Свуда где дим, пролазећи кроз рупицу на врху, буде додирнуо хартију, ви ћете приметити да се направила мрка мрља, више или мање тамна. Ви ћете моћи, држећи свој фишек као писаљку, и водећи га како треба по листу хартије, писати писмена или цртати фигуре. Ти цртежи урезују се у само ткиво хартије и не даду се избрисати, чак не ни водом.

Ако тај оглед може да забави пушача, он би требао у исти мах да га нагна да размишља о незгодама од злоупотребе дувана, јер он доказује на видљив начин присуство у дувану једног од најжешћих отрова који постоје: никотина, који продире у грло и у бронхије да се дубоко уреже у њих, као што је малочас урадио на листу хартије.

Најбоља педагошка дела. — Према једној листи коју је саставило белгијско Министарство Просвете и коју публикује бриселско *Национално Васпитање* (L'Education nationale), најважнија дела за историју педагогије јесу следећа: Монтењ, *О васпитању деце;* Коменски, *Живот и дела;* Локе, *Неколико мисли о васпитању;* Фенелон, *Расправа о васпитању девојака;* Ролен, *Расправа о учењу;* Кант, *Педагогија;* Ж.-Ж. Русо, *Емил или о васпитању;* Песталоци, *Како је Гертруда поучавала своју децу;* Дипанлу (Dipanloup), *О васпитању;* Фребел (Froebel), *Васпитање човека;* Дистервег (Diesterweg), *Изабрана дела;* Спенсер, *О васпитању физичком, интелектуалном и моралном;* Бен (Bain), *Наука о васпитању;* Г-ђа Монтесори (Montessori), *Научна педагогија;* Бине (Binet) *Модерне идеје о деци;* Бине и Симон (Binet et Simon), *Анормална деца;* Шуијен (Schuyen), *Васпитање жене;* В. Џемс (W. James), *Педагошки разговори;* Декедр (Descoeurdes), *Васпитање анормалне деце;* Ван Бјервлие (Van Biervliet), *Скица о васпитању памћења.*

Енглеске школе. — Лондонски *Учитељ* (The Schoolmaster) публикује говор који је енглески Министар Просвете Фишер требао да држи прошлог пролећа пред учитељима енглеске престонице, али је био спречен да то учини: учитељи, незадовољни својим материалним положајем, нису, својом урнебесном виком, допустили Министру да дође до речи. Тај мучни догађај био је осуђен од штампе и од управа учитељских удружења, нарочито од моћне Националне Уније Учитеља, у којој је груписано од прилике 112.250 енглеских учитеља.

Енглески министар поставља наново у Енглеској религиозно питање у основној настави.

„Основна школа у Енглеској, каже он, васпитава од прилике 6 милиона деце и употребљује 170.000 учитеља; она је камен темељац нашег васпитног система. Једна од најважнијих промена које су се десиле у нашем схватању васпитања за време последњих година, била је мисао да основна школа не треба више да се сматра као једна независна целина која има свој разлог постојања у самој себи, већ као део једног пространог система који је одређен да врши свој утицај на једну дугу периоду живота и да развија мноштво интереса и способности. То је дакле један фактор у великом делу васпитања.

„Али због религиозних противности које владају у Енглеској, има две врсте основних школа, које имају врло различне односе са школским властима, које су организоване према различитим плановима, и које су у супарништву једна с другом.

„Наше васпитање плаћа трошкове нашег религиозног неслагања."

Г. Фишер не жели да поставља политички и религиозни проблем, да буди један стари и опасан спор; али он мисли да су пет ратних година ублажиле некадање страсти, дале националној идеји више снаге да неутралише политичке и религиозне страсти. Он само износи пред религиозне заједнице, месне власти и учитеље неколико основица за дискусију и споразум.

Први принцип био би да ниједан учитељ обичне јавне основне школе не може бити приморан да даје јавну наставу, и да положај једног учитеља не треба да буде ни бољи ни гори према томе да ли он даје или не ту наставу. Што би имало такође као допуну обавезу да се да свима будућим учитељима који то желе згодна прилика да стекну стручности у религиозној настави.

Други принцип био би да месне власти треба да имају право да се служе зградама конфесионалних школа за васпитне циљеве; ове зграде, које би биле у будуће одржаване општим новцем, служиле би у школско време за јавну наставу; садашњи сопственици сачували би своја права сопствености; религиозна настава, особена овој или оној секти, могла би да се даје у њима ван школског времена.

Трећи принцип био би озбиљна организација религиозне наставе у јавним школама.

Министар предлаже ове принципе и тражи да они буду испитани без предубеђења, без пренагљености и подозривости.

Нудећи тако гарантије учитељима (слобода да дају или не религиозну наставу), гарантије породицама (религиозна настава организована у свима јавним школама), Министар би добио за јавну школу, не дрешећи кесу, многобројне зграде приватних школа, и прекратио би истим махом мучни дуализам који дели енглеску школу на *provided schools*, службене субвенционисане школе, и *non provided* или *denominational schools*, приватне школе религиозних општина.

Конгрес Мира. — За време ускршњих празника одржан је у Паризу Конгрес Мира, који је изнео следеће жеље:

1) да се методичном пропагандом настане у свима земљама да се позна нови устав човечанства, који укида рат као средство за решавање међународних спорова и ставља на његово место обавезан изборни суд са свима потребним санкцијама;

2) да, у свима земљама, школа, на свима ступњима, упозна дете и младића с идејом двоструке дужности према отаџбини: с једне стране,

жртвовати се, ако треба, за њу; с друге стране, подстаћи га свима средствима да сарађује на делу Друштва Народа, које ће гарантовати свакоме од њих сигурност и независност, не силом оружја, већ вишом силом интернационалне правде дефинитивно организоване.

Есперанто. — „Париски Глас" (Le Cri de Paris) доноси ово духовито мишљење Анатола Франса о есперанту:

Есперанто може, несумњиво, учинити врло великих услуга трговцима; али како ће он моћи тумачити најтананије преливе сна?

Он није рођен из патње или из радости. Њиме нису јецале или певале људске душе. То је механизам сграђен од једног научењака: то није живот.

Претпоставимо да вам неко поклони једну дивну лутку. Њене врло велике и врло благе очи биће осенчене дугим, божанским трепавицама. Уста ће јој бити дивно ружичаста. Коса ће јој бити испредени сунчеви зраци. Она ће се смејати на вас. Она ће вам говорити. Она ће вас звати: Драги мој!

Да ли ћете је ви волети?

Претпоставимо да се на једном пустом острву ви налазите дуго сами с њоме и да се наједанпут појави једна права жена, чак доста ружна, али најзад једна права жена, да ли ћете ви лутки упућивати ваше мадригале?

Есперанто, то је лутка.

Француски језик, то је права жена.

Гимнастика за време часа. — У „Општем приручнику основне наставе" (Manuel général de l'instruction primaire), један француски учитељ описује, у једној живој слици, начин како да се одагна умор од ученика за време часова:

Радило се већ два сата. Ученици су писали, читали, говорили лекције. Сада, све једнако не мичући се с места, они слушаху лекцију из грађанске обуке коју се учитељ труди да учини што занимљивијом.

Али, у пркос његове умешности, осећа се да пажња ученика попушта... Разред почиње да бива немиран, нервозан. Учитељ се одупире, продужује стрпљиво, савлађује се, затим, на крају, раздражен, забележи неколико рђавих оцена, пропративши их слатко - киселим напоменама, и претњама.

Мало мира се враћа; таман толико да учитељ има кад да се прибере и да ухвати конац својих идеја... Један лењир пада. Наново ноге почињу да се мичу, руке да машу...

Шта ћете, и ако су то велики дечаци, они су уморни после читавога сата готово потпуне непомичности. Њихово рђаво држање, њихова непажња, њихов немир, нехотични су. Знате ли ви публику, чак и образовану, која би могла остати седећи читав сат а да не покаже знаке умора и нестрпљења?

Децо моја, ви постајете несносни. Ја видим шта вам је: вама треба мало одмора, пре но што вас пустимо на велики одмор.

„Устаните! Седите! Устаните!"

„Руке на рамена! На потиљак! На бок!"

„Руке напред! Руке у вис!"

„Дишите: један, два, три. Добро! Седите!"

Продужите свој час. Мир се повратио, пажња такође. Ово вежбање, врло просто и врло брзо — трајало је два минута — поновљено два три пута у току каквог дугог часа, своди на минимум жртву времена коју тражи дисциплина, и, у место да стеже природу, задовољава један од њених најпречих захтева.

Покрет је физиолошка потреба. Ускратите га вашем младом ауди-ториуму, он ће га узети у пркос вама, и чак у пркос себи. Ви ћете изгубити при том од свог ауторитета. Међутим, никакво вештачко сред-ство не враћа боље расејану пажњу но ова вежбања, која то чине го-тово за трен ока.

Покрети одговарају психолошкој потреби колико и телесној. Они су добро познати, и одавно се практикују, у забавиштима и у почетним разредима. Греши се што се они ускраћују великој деци.

Ако неколико дубоких удисања, с времена на време, надму прса, затуре рамена и исправе трупове; ако се протегле удови по такту у место да се то чини кришом, верујте да ће при томе добити и здравље ваших ученика, и настава, и добра дисциплина.

Сарадња родитеља и школе. — У енглеском листу „Родитељска Смотра" (The Parent's Review), један управитељ основне школе, говорећи о сарадњи родитеља и школе, износи мишљење да би родитељи требали:

1) да пазе да њихова деца имају у кући независну собу где би могла без узнемиравања да се баве својим дужностима;

2) да дају сами пример активне дисциплине, и која не би била само непрекидан низ забрана;

3) да помажу наставу своје деце стављајући им у руке добре књиге;

4) нарочито да не замишљају да имају право да више ништа не уче своју децу, због тога што плаћају за њихово васпитање.

Од своје стране, редакција листа износи следеће жеље:

1) Управитељи и управитељице, да би се прилагодили духу времена, учиниће добро да буду увек тако исто одлучни, али мање свечани.

2) Учитељи треба да воде рачуна о напоменама родитеља о здрављу, омиљеној забави, жалбама ученика, као и о њиховој моралности.

3) Како су садањи програми праве непроходне шуме у којима се дете губи, врло је потребно — и то је један од циљева „Народног Роди-тељског Васпитног Савеза" (Parent's National Educational Union) — да се замени садања настава претрпана мноштвом материала, наставом која ће бити организована тако да дете има времена да учи само собом.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге и часописи послати Уредништву:

Д. Ј. Филиповић, *Косовски божури.* Друго, допуњено издање. — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 39, цена 3 д.

Јован Скерлић као књижевни критичар, од Богдана Поповића. — Београд, издање књижаре С. Б. Цвијановића, 1921. С. 52, цена 3 д.

Д-р Вилкова, *Хигијена брака.* Превела с руског Цветана. — Београд, издање књижаре С. Б. Цвијановића, 1921. С. 77, цена 4 д.

Иван Мажуранић, *Смрт Смаил-аге Ченгића.* Спремио и протумачио Д-р Драгутин Прохаска, лектор српско-хрватског језика на универзитету у Прагу. Треће издање. — Београд, издање књижаре С. Б. Цвијановића, 1921. С. 105, цена 5 д.

Ђовани Верга, *Грешница,* роман. Превео с талијанског Михаило Добрић (Модерна библиотека, 18). — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 151, цена 7·50 д.

Антологија најновије лирике. С предговором С. Пандуровића и поговором В. Живојиновића. — Београд, издање уредништва „Мисли", 1921. С. 76 + XIX, цена 8 д.

Наставне методе, од Милоша Р. Милошевића, професора. — Београд, издавачка књижарница Геце Кона, 1921. С. 328, цена ?

D-r Fra Karlo Eterović *Sloboda nastave i državni monopol škola* (Savremena pitanja. Vjersko-znanstvene rasprave za naobražene krugove. Svezak IX i X). — Mostar, 1921. С. 128, цена 20 круна.

Алманах ђачке литерарне дружине „Скерлић" IV Београдске Гимназије. — Београд, 1921. С. 56, цена 5 д.

Свечани годишњи скуп Српске Краљевске Академије 7 марта 1920. Уз 28. књ. „Годишњака" Српске Краљевске Академије. — Београд, 1921. С. 56.

Д-р Добр. Гер. Поповић, *Хигијена* за ђаке средњих школа. I књига, са 52 слике. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1921. С. 109, цена 8 д.

Ђачко здравље. Ђацима свију школа и родитељима намењо Крста Јонић, учитељ у Београду. (Препоручило Министарство Просвете ПБр. 5634 од 28 марта 1912 године.) Друго, увећано издање. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1921. С. 46, цена ?

Milivoïe Pavlovitch, docteur de l'Université, *Le Langage enfantin,* Acquisition du serbe et du français par un enfant serbe. — Paris, librairie Edouard Champion, 1920. С. 203, цена ?

Робинсон. Приповетка за омладину. Превео Љуб. М. Протић. — Београд, 1921. С. 96, цена 7 д.

Д-р Добр. Гер. Поповић, *Хигијенски живот.* — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1921. С. 187, цена 10 д.

Рад у приправном разреду. Из школске праксе. Написао Чедомиљ М. Тодоровић, учитељ. — Београд, издање Учитељске Потрошачке Задруге, 1921. С. 72, цена 3 д.

Трезвеност, орган велике југославенске ложе неутралног гуттемплерског реда. *Novi Život,* glasilo Društva apstinenata u Hrvatskoj i Slavoniji. Izdaje se potporom Ministarstva Narodnog Zdravlja. — Излази једанпут месечно, у Загребу (Markov trg, 6). Годишња претплата 24 круне, за ђаке, раднике и војнике 12 кр.

Весник Српске Цркве, орган Свештеничког Удружења. Година XXVII. Уредник: прот. Ст. М. Димитријевић, професор. Излази двомесечно, у Београду (Уредништво: Богојављенска улица, 2). Годишња цена 30 д.

Чувар здравља, недељни лист за хигијенско-социјално васпитање. Година I. Уредници: Д-р Добр. Гер. Поповић и Д-р Хран. М. Јоксимовић. Излази у Београду (Уредништво: улица Краљице Наталије, 17.) Годишња претплата 40 д., полугодишња 20 д., на број 1 д.

Гласник Српског Друштва Црвеног Крста. Година I. Излази двапут месечно, у Београду (Уредништво: Симина, 21). Годишња претплата 15 д., тромесечна 5 д., на бр. 1 д.

Наш лист — Naš list. Година I. Издање Министарства Просвете. Уредник Стеван П. Бешевић. Излази једанпут месечно у Београду (Уредништво: Дринчићева улица, 24). Годишња претплата 12 д., до краја ове године 9 д.

Летопис Матице Српске. Уређује Васа Стајић. Година XCVI, књига 300. За године 1914-1921. — У Новоме Саду, издање Матице Српске, 1921. С. VIII + 152, цена 15 д.

Уредник
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 6 ЈУН 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 21 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

орденом Светог Саве IV степена:

Вараждинско Академско певачко друштво Томислав и Д-р Ернест Крајански, диригент истог друштва.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1214 редовни састанак 3 марта 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић, председник, г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Ник. Вулић, Петар Тиша, Миливоје Симић, Никола Лазић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Јеремија Живановић, Мирко Поповић, Бранко Таназевић, Д-р Нед. Кошанин, Д-р Душан Рајичић и Мих. Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је а примљен записник претходног састанка.

II. Г. Протић, у споразуму с г. Соколовићем, усмено реферише о молби Отона Јуновирта, капелана из Осека, да се постави за сталног учитеља основне школе.

Савет је мишљења да молилац нема квалификација за тај положај.

III. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 3160 од 19 пр. мес., с актима кривице Николе Арнолда и осталих учитеља у Зичифалви.

После усменог реферата г. Протића, Савет одлучује: да се тужени, по закону, саслушају и да се прибаве подаци: јесу ли стални учитељи и колико служе.

IV. Г. Љуб. Протић, као известилац и члан одређене комисије за преглед програма на државном испиту за учитеља вештина у средњим школама, усмено реферише о раду комисије и излаже њено мишљење о тим програмима. После дуже расправе, Савет одлучује: да комисија, у коју сада да уђе и г. Мирко Поповић, поднесе писмени реферат.

V. Г. Бранко Таназевић чита свој реферат о *Правилима о Великој школи примењених уметности* (в 1213 записник под VI) Реферат гласи:

Поднета „уредба“ о великој школи за примењене уметности у Београду у многом је нејасна и непотпуна. Нејасна је што ова школа по наслову треба да буде за примењене уметности, али изгледа да ће у главном бити школа за чисту уметност сликарства и вајарства.

У чл. 1, који говори о задатку школе, нејасно је и неодређено речено шта ће се то дати занатској и индустријској радиности, јер за уметничке занате није потребно да се ученицима даје потпуно образовање из уметности сликања, вајања, пројектовања са специјалним обзиром на њихову декоративну примену и на примену ових уметности у занатској и индустријској радиности.

Уметничким занатлијама се даје оно што је потребно, а никако се не може од њих тражити да буду сликари и вајари, и ако то нису декоративни сликари вајари или сами сликари. Сем тога, по мом мишљењу, ова школа је депласирана ако не буде имала ученика који овде могу доћи, јер се не може никако допустити да то буде школа као што је школа садашња уметничко занатска у Београду, која оваква каква је за чисту уметност мало одговара својој „намени".

Још јануара месеца 1911. год. Главни Просветни Савет је одредио г. Д-р Светолика Стевановића, Уроша Предића и мене да дамо мишљење на питање тад. Министарства Просвете да ли ова школа Уметничко Занатска у Београду треба да остане са субвенцијом Министарства Просвете или да постане државна, и ми смо дали мишљење да ова школа треба да пређе у државне руке (ако се не варам) и да треба да постане права Уметничко—Занатска школа. Господин Министар Просвете одредио је затим комисију која ће израдити предлог закона о овој школи, у којој су, колико се сећам, били г. г. Чед. Митровић, У. Предић, Св. Стевановић, Драг. Ђорђевић, ја и још неколико, и ми смо израдили закон о уметничко-занатској школи, који смо са једним пропратним извештајем упутили Главном Просветном Савету. Г. Чед. Митровић је сачувао предлог закона и извештај, који су били умножени и дати члановима. Из овога се види велика разлика у потпуности ова два предлога закона.

По мом мишљењу, назив Велика школа не би се могао примити, јер је то високи ранг за Уметничко-Занатску школу, у коју ће се улазити из занатских школа, може бити са или без и једног разреда гимназије или реалке, што је такође у овом предлогу изостало.

Ми не морамо, на послетку, узети за образац ни један закон или уредбу са других сличних школа ван наше отаџбине, и ми треба и морамо све школе да стварамо за наше потребе, али не смемо и не можемо дати овакав ранг, какав је овде у овоме пројекту стављен, јер прво и прво морамо знати какав нам је материјал који у ову школу долази, нарочито у почетку, и са каквом спремом. Немамо ни занатских школа, или бар немамо онаквих какве су изван отаџбине. Имамо занатску школу у Загребу, и чини ми се у Сарајеву.

На послетку о отварању занатско-уметничких школа требало би се споразумети и са Министарством Трговине и Индустрије, јер и то Министарство води бригу и надзор о занатским школама, и оно их отвара. Сем тога, требало би израдити закон за све занатско-уметничке школе у Краљевини, кад већ у Загребу и Сарајеву овакве школе постоје. Ово би и са политичког и корисног гледишта било боље. С тога сам мишљења:

1) да се подела у чл. 2 мора јасно и тачно изнети,

2) да у чл. 5 треба јасније и одређеније изнети све што се наставе тиче. Не *слаже* се да одељење за чисту уметност уђе по систему индивидуалних атељеа појединих професора, јер се ово може дозволити само у уметничкој Академији, а за школу где треба и *занатска* да ради, ово се не би могло да допусти.

3) Нису ушла у Закон средства за наставу, која су неопходна за ове школе. Ту долазе: зграда, збирке, књижнице, радионице, занатско-уметнички музеј као врло важан део.

Ова су средства неопходна за наставу и она морају ући у закон.

4) Квалификација наставника треба да је јасна. Овде треба да су изложене и дужности њихове и права њихова.

5) За ученике треба прописати ближе какви ће се ученици примати и са каквим квалификацијама за чисто уметнички одељак и за занатско-уметнички одељак.

6) Каквих ће испита бити?

7) Боље је рећи: уредба школе, но правилник, те према томе ова би се уредба боље назвала законом.

Усвајајући прочитани реферат, Савет је мишљења: да Правила, у овоме облику, не би одговорила циљу којем су намењена, и скреће пажњу Г. Министру на околност да је у 1911 години био дефинитивно израђен нацрт Закона за државну уметничко-занатску школу, који би сада требало узети као основицу, и, у споразуму с Министарствима у чију надлежност такође пада оснивање занатских и сличних школа, поново комисијски израдити нови нацрт правила или закона о оваквој једној школи.

VI. Г. Миливоје Симић усмено реферише о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења да имају квалификација: за привремене предметне учитеље: Вера Зарубина (франц. језик), а тако исто и Петар Миловидов, ако располаже довољним

знањем српског језика; за професора (под уговором): Иван Сергејев; за хонорарне наставнике: Александар Гејриг, (за музику) и Трифун Левашов (за цртање);

да се молба Косте Страјнића упути комисији Министарства Просвете за регулисање наставничких положаја по чл. 136 и 137 Закона о средњим школама;

да се по молби Алексија Ревуцког прибаве подаци где је раније и колико служио као наставник; и да Катица Чунчић нема квалификација за привремену учитељицу вештина (женског рада), *а у школко* се мења ранија одлука Савета (в. 1180 записник), јер и ако има препоруку за средњошколску спрему, није у стручној школи учила све предмете женског рада.

Овим је састанак завршен.

— 1215 редовни састанак 10. марта 1921 године. —

Присутни: председник, г. д-р Богдан Гавриловић, ппредседник, г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. д-р Никола Вулић, д-р Чед. Митровић, Владимир Радојевић, Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Димитрије Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, д-р Нед. Кошанин, гђица Лепосава Бошковићева, Димитрије Соколовић и Мих Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Пре преласка на дневни ред, председник саопштава указ од 5 ов. мес., којим су за редовне чланове Главног Просветног Савета, на основи чл. 7 закона о његову уређењу, постављена господа: д-р Богдан Гавриловић, редован професор Универзитета; Лазар Р. Кнежевић, начелник општег одељења; д-р Александар Белић и др. Никола Вулић, редовни професори Универзитета; д-р Владимир Ћоровић, ванредни професор Универзитета; д-р Чедомир Митровић, редован професор Универзитета; Владимир Радојевић, начелник одељења за основну наставу; д-р Лаза Ненадовић, лекар; Јеремија Живановић, професор Више Педагошке Школе; Димитрије Тричковић, директор II женске гимназије; Љубомир Протић, управитељ Женске Учитељске Школе и Павле Стевановић професор II београдске мушке гимназије.

Саслушавши, Савет приступа избору потпредседника и одлучује да потпредседник буде г. Лазар Кнежевић.

II Председник саопштава писмо г. Миливоја Симића који, преставши бити члан Савета, враћа акта и материјал за израду Законских нацрта о уређењу Главног Просветног Савета, и о средњим и народним школама, а тако исто враћа и све молбе кандидата за наставничка места у средњој школи, за чије је квалификације био референт у Савету.

На предлог председника, Савет одлучује: да се г. Симић умоли да и даље остане члан у комисијама за израду поменутих законских пројеката, с тим да у комисију за израду закона о Главном Просветном Савету, на место г. др. Миливоја Јовановића, који је сада Министар за Социјалну Политику, дође г. д-р Владимир Ћоровић, и

да референт за оцену наставничких квалификација буде г. Димитрије Тричковић.

III. Чита се писмо Г. Министра Просвете, с представком Покрајинске Владе у Сплиту да због крајње оскудице свих средњошколских уџбеника у Далмацији, треба што пре приступити прештампавању таквих уџбеника који су у употреби у школама Хрватске и Славоније и Босне и Херцеговине, а по могућству и уџбеника из Србије, — све у споразуму с делегатима покрајинских влада, који су у томе циљу већ упућени у Београд.

Савет одлучује да у комисију за поменути посао, поред покрајинских изасланика и инспектора за средњу наставу у Министарству Просвете, уђу: за српски језик и књижевност, г. Павле Стевановић; за историју народну и општу г. д-р Станоје Станојевић; за географију, г. Т. Радивојевић; за живе језике, г. Милош Тривунац, и за латински језик, г. д-р Никола Вулић.

IV. Г. Мих. Станојевић чита дефинитивну редакцију текста Правила о полагању практичног учитељског испита (в. 1213 записник, под III).

Саслушавши и учинивши мање измене, Савет коначно усваја прочитана правила, с овом мотивацијом:

„Чланови 29 и 30 закона о народним школама, који говоре о квалификацијама сталних и привремених учитеља народних школа, у вези су с чл. 33 и 39 поменутог закона, јер они

прописују обвезу полагања овог испита, чија је последица периодично учитељско унапређивање, т. ј. ни један сталан учитељ не може напредовати у плати ни добијати повишице ако не положи практичан испит, а тако исто ни један привремени учитељ не може постати сталним, док тај испит не положи. Како су одредбе закона о народним школама према изменама и допунама од 23. јула 1919 године, које се тичу плата (чл. 88), протегнуте на све учитеље и учитељице и забавиле у свима областима Краљевине, а како одредба о правилима за добијање повишица плага повлачи за собом и извесне дужности, то је Главни Просветни Савет мишљења да би требало препоручити покрајинским владама да пропишу правила о полагању учитељских испита у смислу чл. 29 и 30 Закона о народним школама, која ће прегледати и одобрити Министарство Просвете, или да ова Правила, која је Савет сада усвојио, примени и на остале области Краљевине."

Правила гласе:

Правила о полагању испита за учитеље народних школа.

Према члану 86. Закона о народним школама, а по саслушању Главног Просветног Савета, прописујем ова правила о полагању испита за учитеље народних школа.

I Врста испита

Чл. 1. — Испита за учитеље и учитељице у народним школама има две врсте:

а) испит привремених и

б) испит сталних учитеља и учитељица (чл. 29 и 30 Закона о народним школама).

II Испит привремених учитеља

Чл. 2. — Испит по чл. 30 Закона о народним школама могу полагати привремени учитељи и учитељице који су свршили учитељску школу без учитељског испита зрелости, или потпуну средњу школу (гимназију или реалку), или богословију, или филозофски факултет као ванредни ученици, или Вишу Женску Школу с одличним успехом.

Чл. 3. — Привремени учитељи и учитељице полагаће:

а) *Писмени испит* из педагошке групе предмета;

б) *Усмени испит* из педагошке групе предмета, затим из српског језика с књижевношћу,

в) практично предавање у основној школи.

Чл. 4. — Привремени учитељи и учитељице који нису по чл. 31 Закона свршили српску школу, полагаће усмени испит још и из народне историје и земљописа.

Чл. 5. — Привремени учитељи и учитељице који су провели у учитељској служби десет година пре Закона о народним школама од 1914 године, неће полагати испит из народне историје и земљописа (чл. 4).

Чл. 6. — Ниједан кандидат не може полагати овај испит ако није провео као учитељ најмање две школске године, и за то време оцењен његов рад, најмање повољном оценом.

Где није било оцена, кандидат ваља да има од школског надзорника добру кондуиту, која ће бити равна повољној оцени.

Чл. 7. — Сваки кандидат мора бити држављанин Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца

Чл. 8. — Кандидати полажу овај испит у најближој учитељској школи у чијој су области са службом, и то заједно с ученицима учитељске школе, пред редовном комисијом за учитељски испит зрелости.

Чл. 9. Кандидати се пријављују управитељу дотичне учитељске школе најдаље до краја месеца маја. Уз молбу подносе уверење о годинама привремене учитељске службе и о успеху у школском раду, које добијају од школског надзорника или од Министарства Просвете.

Чл. 10. — Пријаве за испит цени наставнички Савет и одлучује да ли ће се кандидат примити на испит или неће.

Управитељ учитељске школе позива на испит кандидате којима је полагање одобрено.

Чл. 11. — За полагање овога испита вреде правила о полагању учитељског испита зрелости, у колико то није овде друкчије наређено.

III Испит сталних учитеља

Чл. 12. — Стални учитељи и учитељице народних школа, после две године сталне учитељске службе, полагаће практични учитељски испит (чл. 29 Закона).

Чл. 13. — Практични учитељски испит полаже се редовно у месецу априлу сваке године, пред испитном комисијом дотичне учитељске школе.

Испитну комисију састављају: управитељ учитељске школе или његов заступник професор методике, један професор српског језика кога одреди Министар Просвете по предлогу управитеља учитељске школе, и један учитељ вежбаонице, кога изабере наставнички Савет учитељске школе.

Председник је комисије управитељ учитељске школе. Министар Просвете може одредити изасланика на овај испит. У овом случају, изасланик је председник на испиту, а управитељ потпредседник.

Чл. 14. — Чланови испитне комисије добијају хонорар за вршење овог испита.

По дана рада на овом испиту сматра се као два часа и хонорише се по Уредби о хонорарима за наставнике средњих и стручних школа.

Чл. 15. — Сваки кандидат који хоће да полаже практични испит, разрадиће код своје куће једно педагошко питање и то поглавито с практичне стране на основи властитог рада и искуства.

При изради, кандидат ће се послужити и педагошком литературом, домаћом или страном, па ће на крају свог састава и именовати списе којима се служио.

Чл. 16. — Сваки кандидат, бар на три месеца пре полагања испита, подноси Министарству Просвете три питања која би желео обрађивати, на одобрење.

Министарство ће издвојити једно од тих питања и одобрити његову обраду, или ако питања не буду подесна за обраду, Министарство ће их вратити кандидату, да изабере нова.

Обрађено питање, заједно с молбом за полагање испита и уверењем о својим годинама службе и оценама рада, изданим од Министарства Просвете или од школског надзорника, шаље кандидат управитељу учитељске школе на преглед и оцену.

Чл. 17. — Испитна комисија прегледаће писмени домаћи рад и оценити: да ли треба кандидата пустити на испит и, ако треба, позваће га; у противном, известиће га и изнети му разлоге зашто му испит није одобрен.

Чл. 18. — Кандидат који није провео најмање две школске године као сталан учитељ, и није му рад оцењен најмање као повољан, а није му ни домаћи писмени рад добар, неће се пустити на испит.

Чл. 19. — Кандидати чији домаћи радови нису примљени као добри, могу после једне школске године поново полагати овај испит. За домаћи рад могу узети исто питање које су обрађивали први пут, а могу и сасвим ново, по чл. 16. ових правила.

Чл. 20. — Кандидат, чији је писмени рад оцењен као добар, држаће једно практично предавање у подељеној или неподељеној школи, пред испитном комисијом.

Чл. 21. — Питања за предавање дају се из свих наставних предмета и бележе се на засебним листићима. Ових листића мора бити бар пет више него што има кандидата који питања извлаче.

Чл. 22. — Кад кандидат извуче питање, он ће га разрадити код куће, како мисли да треба предавити у школи. За овај посао оставља му се најмање пола дана.

Чл. 23. — Пре предавања кандидат даје спремљену припрему председнику комисије, и онда држи предавање у одређеном одељењу основне школе пред комисијом.

Чл. 25. — Комисија узима у оцену домаћи рад, припрему и практичан рад у школи на испиту, па и то како је кандидат бранио своје предавање и јесу ли његови разлози, психолошки и педагошки правилни, — и на основи свега тога, изриче суд да ли је положио испит или није.

Чл. 26. — Овај испит оцењује се оценама: неповољан, повољан и одличан.

Који кандидат добије неповољну оцену, сматра се да испит није положио.

Чл. 27. — Сваки кандидат кад испит положи добија сведоџбу, коју потписују сви чланови комисије.

Чл. 28. — Кандидат може овај испит поновити два пута, свагда у размаку једне школске године, ако га не положи први пут. Ко испит не положи и трећи пут, не може га више полагати.

Чл. 29. — За кога се кандидата утврди да домаћи рад или припрему за предавање није сам радио, неће се пустити на испит.

Чл. 30. — О резултату практичног учитељског испита комисија подноси извештај Министру Просвете, који наређује да се оцене овог испита уводе у службене листове учитеља и учитељица.

IV Прелазне наредбе

Чл. 31. — Привремени учитељи и учитељице, као и учитељски заступници и заступнице које немају квалификације по чл. 30 закона о народним школама, а провели су најмање пет година у учитељској служби у Србији или у неослобођеним српским земљама, и то до 1 маја 1904 године, имају право полагати испит по чл. 3 ових правила (чл. 81 Закона).

Чл. 32. — Испит по чл. 3 ових Правила могу полагати и учитељски заступници и заступнице I и II класе, без обзира на време проведено у учитељској служби, који су служили у Јужној Србији по *Уредби*. Они су дужни положити овај испит из српског језика, српске историје и земљописа Краљевине Срба, Хрвата и Словонаца и педагошке групе предмета са школским радом (и то само усмено), за три године по демобилизацији војске и онда постају стални учитељи (чл. 30 тач. б) закона о изменама и допунама у закону о народним школама, од 19 априла 1919 год.)

Чл. 33. — Кандидати који су свршили учитељску школу на туђем језику, полагаће на практичном учитељском испиту (чл. 12 ових правила) и усмени испит из српског језика с књижевношћу, народне историје и земљописа.

Оцена на испиту из ових предмета узима се у обзир кад се изриче суд да ли је кандидат положио испит и како, или није, по чл. 25 ових правила.

Чл. 34. — О свима случајевима који би могли наступити а нису предвиђени овим правилима, одлучује Министар Просвете, на писмену представку комисије за полагање ових испита, а по саслушању Главног Просветног Савета.

Чл. 35. — Ова правила ступају у живот кад их Министар Просвете потпише и буду објављена у „Службеним Новинама". Тада престају важити Правила од 21 маја 1904 године ПБр. 8456, заједно с изменама у Правилима од 15 фебруара 1909 године, ПБр. 2222."

V. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете С. Н. Бр. 2881 од 1 овог мес., с представком г. д-р Николе Вулића, председника сталне комисије за полагање професорских испита, да се Уредба од 14 фебруара 1920 године, у погледу на право полагања скраћеног професорског испита, прошири на све наставнике који су пре објаве рата били на универзитетским студијама, — ако су положили дипломски испит до октобра 1920 године.

Саслушавши представку, као и усмено мишљење г. д-р Николе Вулића, Савет после дуже расправе одлучује: да свима оним професорским кандидатима које је рат затекао на Университету и спречио их да у редовном року заврше своје студије, а положили су дипломски испит до краја 1920 године, треба допустити полагање скраћеног професорског испита.

— 1216 редовни састанак, 11 марта 1921. год. —

Присутни: председник, г. д-р Богдан Гавриловић, ипредседник, г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. д-р Никола Вулић, д-р Чед. Митровић, д-р Лаза Ненадовић, Владимир Радојевић, Димитрије Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, г-ђица Лепосава Бошковићева, д-р Душан Рајичић, Димитрије Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Председник саопштава да је г. Живојиновић поднео превод програма католичке веронауке за школе у Војводини (в. 1212 записник под VI).

У вези са својом ранијом одлуком, Савет одлучује да се од Министарства Вера тражи мишљење о овоме програму само с обзиром на основне школе у Војводини, а евентуално и за све основне школе у Краљевини.

II. Чита се писмо Г. Министра Просвете О. Н. Бр. 7632. од 7 овог мца, којим тражи мишљење може ли и даље остати у служби Петар-Пашкаљ Гајевић учитељ у Кукљишу (тиквешки округ), пошто је судском пресудом пуштен испод суђења за дело из § 191 тач. 1. казненог закона, из недостатка доказа.

Савет, саслушавши усмени реферат г. д-р Митровића а с обзиром на околност да је Гајевић за слично дело био већ раније оптуживан, мишљења је (једногласно): да овај учитељ не може даље остати у служби, по последњој тачци друге алинеје чл. 51 Закона о народним школама.

III. Чита се писмо Г. Министра Просвете С. Н. Бр. 1060 од 28 пр. мца, с рукописом мађарског превода *Историја Српског народа* I и II књига, од г. д-р Станоја Станојевића, коју је превео г. д-р Коста Ђурић, професер гимназије у Вел. Бечкереку, и који моли да се превод одобри као уџбеник за средње и стручне школе с мађарским језиком у Војводини.

Савет одлучује: да се за преглед и оцену превода умоли др. Мита Лукић, директор Трговачке Академије, пошто преводилац положи 200 динара за хонорар.

IV. Читају се реферати г. г. др. Душана Рајичића и Димитрија Пауновића о рукопису *Практични задаци из српског језика за израду у народним школама*, од професора г. А. Јотића. — Реферат г. Пауновића гласи:

Прегледао сам рад: „Практични Задаци из српског језика за израду у народним школама. Припрема за писмене саставе на матерњем језику", који је припремио г. Аранђел Ст. Јотић, наставник нишке гимназије, за II, III и IV разред основне школе, па ми је част поднети о њему своје мишљење.

Г. Јотић имао је намеру да овај одељак из наставе српског језика стави по важности на своје место и да га учини практичнијим и корисијим за развитак саморадње и боље

писмености, коме се, по његовом мишљењу, у нашим народним школама не поклања онолико пажње колико то захтева његова важност. Уз ове радове, намењене ученицима, поред предговора г. Јотић унео је и одељак: „Начин Рада", где се наставницима народних школа дају кратка упуства и објашњења у начину обраде. Ово дело г. Јотић израдио је по угледу на практичне радове француског писца Е. Бреја, за учење француског језика у француским школама.

Г. Јотић при изради поменутог дела поред правилног и поступног распореда грађе, унео је доста и труда и воље за овај посао.

Он, несумњиво, није присталица уџбеника који би се давали ученицима да их читају, па да из њих уче оно градиво које треба методски обрађивати на школским часовима. Али има људи па и наставника народних школа, који радо траже олакшице у раду, што је у неколико и разумљиво, и зато је увек ту и опасност да се настава не изоначи, кад има уџбеника и помоћних књига чак и за оне наставне предмете за које су сасвим непотребни. Цилер је лепо рекао: „Напретка у настави по уџбеницима не може бити ни на који начин, нити по катихизису, граматици, историјским табелама, нити по ма каквом уџбенику из историје, географије или природних наука. Уџбеници морају постати на ступњу система и то на основи духовног рада самих ученика". Дакле по правилима нове научне педагогике, уџбенике треба да израђују сами ученици, сваки за себе. Ако се методске јединице из појединих наставних предмета правилно обрађују и увек, на ступњу система завршују ма и најмањим писменим радом, онда ученицима неби требао никакав уџбеник, а најмање уџбеник за вежбања у писменим саставима. Писмена вежбања, као одељак наставе матерњег језика, морају се изводити уз потребну помоћ наставникову и под његовим упуством и надзором. Наставници код којих ученици ова вежбања врше сами, ван школских часова, било у школи или код своје куће, никако не могу постићи тражени успех у томе. Ученици на тај начин могу утрошити много труда и исписати много вежбанака, па опет неће бити успеха у самосталној изради писмених састава.

Вероватно г. Јотић имао је у виду остале данашње неприлике које погађају школу: како на пр. данас има велики број школа са по неколико разреда са којима мора у исто доба да ради један исти наставник; како су наше школе у данашње време претрпане великим бројем ђака; како би млађим наставницима у овако тешким, нередовним и неповољним приликама, требало нечим олакшати рад; а и како и сви наставници наших народних школа у данашње време немају стручну спрему за свој позив, и т. д.

Имајући све ово у виду, што је несумњиво имао на уму и г. Јотић при изради овога дела, у које је унео, као што сам већ напоменуо и „Начин рада", ја мислим да се поменуто његово дело може препоручити за сада, као корисно, за књижнице народних школа, док се не расправи питање о уџбеницима и помоћним књигама за уџбенике основних школа, и док се ове књиге, намењене за основне школе, не подвргну најсавеснијем прегледу педагошком и стручњачком.

Референт г. Рајичића гласи:

Ни једна наставна грана у нашој основној школи није толико запемарена као писање у опште, а нарочито писмени састави. Стара је школа бар првоме поклањала своју пажњу Свакодневно су писани „прописи", те су ученици излазили из основне школе са каквом — таквом извежбаношћу у писању. Данас то није више обичај, али се место тога није прихватило нешто напредније. Механично преписивање, од стране ученика, речи без везе или реченица које су израз туђих мисли, није замењено вежбањем ученика у исказивању властитих мисли написмено. Сам наставни програм који данас вреди не тражи у том погледу Бог зна шта, али се и од тога веома мало захтеванога не даје од стране многих наставника народних школа скоро ништа.

Код таквог стања ствари је за поздрав сваки покушај којим хоће да се скрене пажња на потребу брижљивијег неговања писмених састава у основној школи, а такав је један покушај и овај нарочито за обраду писмених састава, удешени уџбеник од г. Јотића, који ми је Главни Просветни Савет поверио на оцену. Само морам одмах напоменути да г. Јотића, и ако он већ више од петнаест година ради на „реформи израде писмених састава из Српског језика у средњој школи," па се у „томе послу морао дотаћи и последњих разреда основне школе", није на овај рад толико покренуло опажање неповољног стања основне наставе у основној школи.

Да би оправдао свој предузетак и објаснио своје одушевљење за мисли француског аутора, г. Јотић нам у преводу износи „шта Брej у предговору каже". Са главним мислима Брејовим лако је сложити се свакоме који познаје децу и основну наставу. Нико, заиста, неће порицати да је „дечја мисао активна", да је погрешно „сматрати да су деца неспособна да мисле", да од деце треба још из рана захтевати.... да пишу своје мисли" и да „за време првога периода слике могу учинити највећу услугу васпитању свих способности". Са Брејом

се, међутим, бар ја, не могу никако сложити у његову прецењивању слике као васпитног и наставног средства.

Допуштам да добра слика, или, како Брej каже, „слика која се лако да читати", јако занима децу, па чак и то да се „дете мање интересује за природу но за слике које су њени најбољи преводи", и верујем да такве слике могу у даљој прилици веома згодно послужити као подлога за израду писмених састава у основној школи. Али за ту подлогу узимати само слике и ништа друго, као што то чини г. Јотић по угледу на Брeја, могло би се објаснити само тиме што би слике биле једино употребљиво средство за уџбеник писмених састава. Ко̀, међутим, зна шта је основна школа, а нарочито наша основна школа, која је још увек само нижа; ко познаје природу и моћ деце млађе од 10 година и коме су познати основни принципи савремене опште и посебне дидактике, тај мора јако посумњати у потребу и корист уџбеника за писмене саставе у основној школи.

Стилистику у основној школи не смемо узети као засебни наставни предмет, већ више као принцип. У свакој даној прилици треба ученике упућивати да оно што запажају, мисле, осећају, умеју и записати. Зато даје повода скоро сваки наставни предмет, али још више школски и домаћи живот дечји. Наставник коме је добро познато начело концентрације у настави и који је у срдачним односима са својим ученицима, моћи ће без икаквих уџбеника да постигне сјајне резултате у настави писмених састава. Треба само поступити што је више могућно природно, истинито. Као што у обичном животу пишемо само онда кад осетимо потребу зато· кад хоћемо н. пр. да сачувамо нешто од заборава (забелешке), кад хоћемо своје стање и своје најзначајније тренутке да илуструјемо лицу удаљеном од нас, а које се интересује за наше стање и доживљаје (писма), да дамо леп израз (поетски састав), тако треба поступати и у стилистичким вежбањима. Код школске деце та се потреба за писањем често и сама јавља, и тада је треба само задовољити. Кад се ученици на пр. јаче заинтересују за неки детаљ у настави, захтевом да то испишу угодиће се само њиховој тежњи да то сачувају од заборава. Неки пут ту потребу учитељ изазива кад на пр. покаже своје интересовање за доживљаје појединих ученика или кад подесним питањима и императивима покреће на рад машту ученика. У сваком таквом случају ученик пише с вољом, с радошћу, без досаде. Међутим, ни најбољи уџбеник за писмене саставе не само што не може да створи код ученика угодно расположење за писање, но често изазива и досаду. А од колике је то штете, јасно ће бити свакоме ономе коме је познато да је интерес главни задатак васпитне наставе.

Толико начелно о уџбеницима за писмене саставе у основној школи. Што се тиче г. Јотићева уџбеника, о њему, поред већ поменутих замерака (прецењивања вредности слика и једностране употребе њихове) има још и ово да се каже.

Пре свега се г. Јотићу не може одобрити што је за наше школе узео слике које су биле намењене ученицима француских школа, слике које, ма како да су лепе, нису из живота нашег народа и наше деце, те не испуњавају главну погодбу коју Брej ставља сликама, „не даду се лако читати".

Друга је неповољна страна ове књиге досадна једноликост свих вежбања и прекомерно шаблонисање. Као многи француски писци уџбеника, свакојако и Брej мисли, а то је погрешно, да уџбеник треба да одређује метод рада наставникова. Код сваке је слике у Јотићеву уџбенику прописан ред којега се морају држати и учитељ и ученици, и тај је ред код сваке слике један и исти. То, међутик ни најмање не доприноси интересовању за рад. Баш кад би се и усвојило поменуто француско гледиште на задатак уџбеника, довољно би било на корицама књиге, или у предговору, или у засебном издању за наставника, напоменути само којим редом треба ићи при употреби уџбеника, а за ученике оставити само императиве о изради писмених састава. Исто тако нема места „поукама и саветима" код појединих слика у IV разреду.

Осим тога је код сваке слике у II и III разреду речник. И тај речник и начин обраде писмених састава у II разреду показује да ни аутор ни прерађивач незнају за начело саморадње у настави и васпитању. Ако је потребно да ученик води рачуна о принављању речи, треба га упутити да сâм бележи нове речи. То, међутим, не треба ограничити на уџбеник за писмене саставе. Не само у настави матерњег језика, него и у свакој другој, ученик научи по неку нову реч, и сваку такву реч ученик треба сам да забележи. Али само нову, која му је дотле била непозната, јер само за такве речи ученик може осетити потребу да их запише, а зашто нпр. прозор, врата и т. д. неће увидети ученик, онако исто као што то не можемо да увидимо ни ми одрасли.

Много је више за осуду оно механично преписивање реченица и веома мало логично уметање речи испод слика намењених II разреду. То би могла још и бити нека забава за децу, да су приче и описи испод слика поле духовитије и природније састављени, али нити је то каква саморадња, тако што доприноси систематском вежбању. Као што се само пливањем у истинској води може научити пливати, тако се деца могу научити писати само вежбањем у истинитом природном записивању оног што виде, осете, доживе и за што осете потребу да пишу. Место тога преписивања и попуњавања боље би било и од деце II разреда захтевати

оно што се захтева од деце III разреда: да опишу шта виде на слици. То би маломе ученику било и лакше и милије и мање досадно и заморно. Зар ученик II разреда не би код прве слике сам умео да напише: „Девојчица трчи“, „Дечак отвара врата“, и т. д. И зар му то неби правило већу радост и више га вежбало у писању него оно бесмислено уметање речи: „каже“ „кључ“ „отвори“ „уђе“, и т. д.

Добро је и за похвалу код г. Јотића што за обраду многих писмених задатака узима теме из ученичког васпитног живота; на пр: „Једна моја шетња у пролеће“, „Шта сам видео у једној ковачници“, и т. д. Само се ту најбоље види како уџбеници сметају да се и добра идеја оствари. Јер шта ћемо са таквим уџбеником ако се буде хтео употребити у школи у којој је врло мало ученика било, или можда ни један није био у ковачници?

Нема смисла и неодговара начелу поступности од малих ученика захтевати оно што је теже, а од старијих лакше. Тако ученицима II разреда даје г. Јотић да се колико-толико напрежу умно при преписивању готових писмених састава, јер имају да допуњују изостављене речи, док од ученика III раз. тражи само да препишу тотов писмени састав. Исто је тако недоследно од ученика III разреда захтевати да пишу и своје доживљаје, а од ученика IV разреда само да опишу слику, пошто је свакојако лакше описати слике но доживљај.

Умесно је давати ученицима поуке о писању карата и писама, само је овде то врло штуро учињено, те је недовољно. Осим тога нема много смисла одређивати ученицима теме за писање карата и писама. То ће сваки ученик чинити према свом интересовању, према могућем интересовању онога коме пише или коме замишља да пише. Главно је упутити ученика, нарочито при писању карата, на разликовање главнога од споредног, на бирање међу многим појединостима онога што је од веће вредности, на избегавање понављања и т. д., а то се не може постићи у свега два чланка.

На крају понављам да сам начелно противан уџбеницима за писмене саставе у основној школи и да ми је особито жао што, поглавито из тог разлога не могу препоручити за уџбеник у основној школи ову књигу г. Јотићеву, коју је он радио са толико одушевљења за добру ствар и са толико љубави према школској деци.

Саслушавши, Савет је мишљења: да би се ова књига, ако би се одштампала с исправкама које помињу референти, могла препоручити за књижнице учитељских и народних школа, али не и као уџбеник.

Референтима издато по 50 динара.

V. Чита се реферат г. Јована Јовановића, о уџбеницима за чешке основне школе у срезу белоцркванском (в. 1207 записник под VIII): Реферат гласи:

Част ми је известити Главни Просветни Савет да сам прегледао два уџбеника за ученике чешких основних школа, које ми је Савет изволео послати на преглед и то:

1. „Slabikar“ од Адолфа Фрушера и Јана Јурса, и
2. „Čitanku“, I део, за ученике 2 и 3 разреда основних школа.

По извршеном прегледу част ми је поднети Савету овај свој извештај о прегледаним књигама:

И „Slabikar“ (буквар) и „Čitanka“ су уџбеници државног издања, што је означено и на самим књигама, јер је назначено да су књиге издате: „Hakladem státniho knihaskladu“, што значи државно издање. Пошто се ови исти уџбеници употребљавају као уџбеници државнога издања у основним школама у Чехословачкој Републици, онда се они могу без икакве бојазни употребљавати и у чешким основним школама на територији наше Краљевине, јер у њима нема ничега што не би годило нашим државним и националним интересима.

Ако би на територији наше Краљевине било више чешких основних школа, онда би се могло оправдано захтевати да се у нова издања ових уџбеника унесе и нешто материјала из земљописа и историје наше Краљевине, али, ако је број чешких школа у нашој Краљевини одвећ мали, онда се овакав захтев неби могао остварити.

Савет усваја у свему прочитани реферат и одлучује да ови уџбеници могу остати у употреби у поменутим школама.

VI. Чита се реферат г. г. Бож. Јоксимовића и Драг. Илића о књизи *Од Дрине до Вардара*, од г. Данила Р. Тривунца, учитеља у Скопљу. Реферат гласи:

Идеја популарисања народних мелодија, кроз школу, похвална је и са музичког и са педагошког гледишта. Израда збирки не треба да буде монополисана, већ треба да има више добрих збирки, стављених на расположење наставницима, како би ови могли, према дечјим способностима и према месним приликама, имати добар и обилан избор песама.

Но, све овакве збирке морају проћи кроз један педагошко музички суд, да би им могао бити дозвољен приступ у школу.

Према постављеним назорима, које смо напред истакли, узели смо у оцену и збирку г. Данила Р. Трифунца, учитеља у Скопљу: „Од Дрине до Вардара", и имамо о њој ово рећи:

У Њој се налазе народне песме скупљене по китицама, које су у главном забележене онако како се у народу певају. Једна од њих: „Три девојке", на стр. 12., није народна, већ је композиција г. Боже Јоксимовића, а такође песма: „Невена", на стр. 8. ни по тексту ни по мелодији, није узета из народа, већ је по изради из збирке г. Боже Јоксимовића.

Све ове мелодије, овако забележене, не би донеле никакве штете ђацима у школи, да се тако и певају. Што се тиче њихове хармоније, она је не само дилетанска, већ и скроз погрешна. Певање песама тако хармонизованих неће донети никакве користи школи.

Према томе, ова збирка, у овом облику, могла би се употребити корисно само у том случају ако би се изнова хармонизовале мелодије и исправиле ситније грешке у бележењу истих мелодија, а овако израђену збирку не можемо препоручити.

Саслушавши, Савет је мишљења да се ова књига не може препоручити. Референтима издати по 50 динара.

VII. Чита се молба г. Бор. Станковића, референта Министарства Просвете, за откуп и препоруку књиге: *„Његова Белка"*.

Савет је мишљења да књигу треба откупити и препоручити за школе.

VIII. Читају се реферати г. Милана Дукића и г-ђице Даринке Јаношевић, о рукопису *Физика* од г-ђице Маре Драгомировићеве. — Реферат г-ђице Јаношевићеве гласи:

Примила сам рукопис *Физике* г-ђице Маре Драгомировић, који ми је Главни Просветни Савет упутио на оцену. По свршеном прегледу част ми је поднети следећи извештај.

И ако је цела *Физика* у опште — у обиму у коме је написана — добро написана, ипак се на крају читања опажа да нема тешње узајамне везе између појединих појава, из којих би се јасно видео принцип одржања енергије и њено претварање из једне врсте у другу — принцип на чијој су основи израђене све физике новијег времена.

Ако се обрати пажња на поједине делове на које је *Физика* подељена, о њима се не може донети један исти суд.

Док је механика чврстих, течних и гасовитих тела — онолико колико је обрађена — врло добро обрађена и испуњена великим бројем практичних примена и лепим примерима из живота, дотле би поједини делови из области електрицитета могли бити боље објашњени, као што су места на којима се говори: о кондензаторима, о громобрану и динамо-машини.

О кретању течности и гасова, о Мариотовом закону, о калорији, о специфичној топлоти о потенцијалу и електромоторној снази није ништа речено, а са овим појмовима требало би упознати и ученике грађанске школе.

Похвално је међутим што је на крају *физике* унет и астрономски земљопис, јер се ученицима и ученицама грађанских школа свакако неће више пружити прилика као ученицима нижих разреда гимназије, да се упознају и са овим појавама описаним у овом делу, а које су, како од великог интереса, тако и потребне за једно опште образовање.

Поред израза из области из које је писац. као што су: будући се светлост шири — готове се, правокутни трокут, и т. д. има и свакако случајних грешака које кваре смисао и које би на сваки начин требало исправити. Тако, на стр 245. кругови паралелни са екватором који стоје источно и западно (место: северцо и јужно); на стр. 106: стање тела које у нама буди осећај топлоте зове се топлота или температура (а треба разликовати топлоту од температуре); на стр. 111: справа којом се мери топлота (а треба температура) зове се термометар; стр. 116: топлота (место температура) при којој тела очврсну; стр. 148: по амперу северни пол игле скреће на десно (место: на лево), и т. д.

Сем тога требало би избећи изразе који ученицима нису познати, на пр. сфероид, вулканска ерупција и др.

Има и неколико слика са мађарским записима, што би требало изменити.

Према свему изложеном, а с обзиром на то што нема других уџбеника за грађанске школе, ипак би се, поправивши ситније грешке, ова књига могла употребити до појаве каквог бољег уџбеника.

Реферат г. Милана Дукића гласи:

У вези акта СНБр. 408 од 9 новембра 1920. год. част ми је вратити Савету рукопис г-ђице Маре Драгомировићеве са мишљењем да се он не може одобрити за употребу као уџбеник у грађанским школама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Разлога за ово мишљење имам два. Први је тај што је ово дело рађено према неком старинском методу, који данас није савремен, и тиме није постигнуто јединство међу појавама, већ изгледа као да за сваку физичку појаву постоји специјалан закон који не стоји у вези са осталим законима. Да овај начин није добар, види се из тога што се већ од дужег времена тежи да се појавама нађе што мање узрока, да се појаве што ближе једна другој ставе и да се на тај начин увиди однос између узрока и последице. Ово се у физици може постићи само тако ако се принцип енергије доследно проведе кроза све појаве. У поменутом пак рукопису није тако рађено, и с тога мислим да ово дело није добро ни започето.

Други разлог са кога мислим да дело не треба озваничити као уџбеник јесте тај што дело, поред прве замерке, није још добро ни израђено, јер је пуно нетачиости, непромишљености, противречности и несређености. Веома дугачке реченице тешких конструкција, погрешке у падежима и томе слично, такође не могоше задобити моје симпатије за ово дело. Тумачења појава нема; то јест нема да се после једног или више огледа изведе закључак. Правила се обично сувопарно излажу и једино тумачење се састоји у речима: јасно је; као што се види и т. д. И ови изрази обично долазе баш онда кад ствар и није тако јасна да би се могла оставити без тумачења. Најглавнији услов за уџбеник, а то је да после више огледа дође закључак, није задовољен. Често се пута, да би се нешто као објаснило, узимају ствари које нису раније учињене познатим. За доказ свему овом мом тврђењу нека служи ово што ћу навести. Тако одмах на првој страни употребљују се речи: испаравање и кристалисање. Овим појмовима хоће да се нешто потврди, а о њима самима биће говора много доцније.

Речено је да су молекили најситнији делићи тела — без икакве ограде и примедбе, а то није у ствари.

Каже се да течности немају облика, оне међутим имају облик, али немају сталан облик.

Говорећи о агрегатном стању, узима се у помоћ чорба која ври, а о самом врењу ће се говорити чак доцније.

Има реченица: „Лед је познат у сва три агрегатна стања, међутим сваки зна да лед има само једно стање, а то је чврсто стање. Речено је да се вода дакле може јавити у сва три стања; међутим то није особина само воде него и других тела.

Речено је: „Она права или крива линија по којој се тело креће зове се правац кретања". Ово није истинито: кад се тело креће по једној кривој линији, ту постоји бесконачно много праваца кретања.

Дефиниција непроменљивог кретања није тачна, јер је одређена према путу а не према брзини.

Исто тако дефиниција средње брзине не одговара истини, јер тело се не креће средњом брзином.

Има реченица: „У вис бачена лопта иде све спорије док не достигне своју брзину, а исто тако успори своје кретање кад хоће да стане". То значи: иде спорије док не достигне своју брзину. Је ли то брзина отишла пре лопте, па сад она јури за њом да је стигне? И какво је опет то кретање у коме се иде све спорије док се нешто не достигне? Најзад, шта значи оно: Кад хоће да стане. Каква је то лопта која у опште нешто хоће, да ли има и какве су оне лопте које неће? Ова, и све друге нетачности и бесмислице код кретања, настале су поред других разлога и због тога што ништа раније није говорено ни о сили, ни о отпору, и с тога мора цела ствар изгледати тако да се тело креће кад оно хоће, а и да стане опет кад оно хоће. У осталом, ми ћемо и доцније видети да се овај нови принцип слободне воље јавља у неким случајевима. Наићи ћемо на име на тврђење и реченице у којима се вели: то и то бива само од себе. И све дотле док се у једним књигама налази тврђење да узрок појави не треба тражити у телу већ у његовој околини, спољашњој средини, и све дотле док се ове књиге званично не забране, не могу се озваничити овакве којима се тврди да има и таквих појава које бивају без икаквог узрока, које се дешавају саме од себе.

Инерција се назива леност. Сам овај назив леност негира принцип који се зове принцип инерције, јер по овом принципу тела теже не само кад су у миру да остану у миру, него, кад су и у кретању, да задрже своје кретање. Тела теже да одрже стање, и кад је тако, то није леност него активност. Доказ оваквом схватању јесте и то што се тела одупиру сили која хоће да им измени стање, и то против-дејство зове се реакција. Овај важни принцип акције и реакције, којим је ваљало и објашњавати појаве, па не би онда тумачења ишла са: хоће и неће — тај принцип исказан је оваквом реченицом: „Сили, којом тело утиче одговара исти толика али супротна сила (акција и реакција)". Како то тело утиче, у чега то тело утиче, како та супротна сила одговара, смртан човек из овакве стилизације не може разумети.

У грађанским школама не треба прелазити све случајне слагања сила, али зато ипак не сме се рећи: „Ми можемо наћи резултанту кад силе имају заједничку нападну тачку", јер се резултанта може наћи и ако силе немају заједничку нападну тачку.

Па и код одређивања резултанте по паралелограму сила нема ни покушаја о каквом тумачењу, већ се само каже да ће добивена дијагонала бити резултанта. Дакле, не само што нема

тумачења, него је и бесмислица рећи да је дијагонала резултанта — она је само представник резултанте, као што и оне друге линије на цртежу нису силе већ само представници сила. Наведени примери и слике уз њих приложене, односе се на слагање кретања, а не на слагања сила.

У одељку о слободном падању има врло много неких бројева који би требали да ствар учине разумљивијом, али се то није постигло, Најзад, пошто су се и ђак и наставник намучили учећи без тумачења све што је написано, долази примедба да би се закони падања могли приказати на Атвудовој машини. Кад ова машина није стигла у помоћ кад је требало, сад пошто је све свршено не треба нам ни за шта. Корист од ове машине је само негативна, јер деца поводом ње чују за нови појам: секундно клатно, о коме нигде ништа раније речено није.

Из реченице: „Што је већи притисак већа је и тежина", може се закључити да су то два разна појма. Врло малим размишљањем могло се и ово казати онако како треба.

Да би се објаснила „лабава" равнотежа (а и то је којешта кад се у књигама пише „лабава" равнотежа), узет је пример „јаје усправљено на врху". Сиромах Колумбо није ни сањао да ће његово јаје ући и у физику. Који би то наставник, сем покојног Колумба, усправио јаје на врху да ученици виде „лабаву" равнотежу.

Хтело се рећи да вертикала повучена кроз тежиште треба да пролази кроз полигон ослонца, а речено је: „Линија која пролази кроз тежиште стоји увек вертикално на подини." Кроз тежиште, као кроз сваку тачку, можемо замислити врло многе линије, па опет ни једна од њих не мора бити вертикална. За тим, има реченица: „Подина нашег тела је *простор* на коме стојимо", из које излази да је површина (подина) простор; и да је простор исто што и површина; а то тек није. И тек сад после свега овога на стр. 25. говори се о раду. У место да је рад дошао што раније и да се из њега изводе и тумаче појаве, он долази овде само зато да буде једна лекција, па и која двојка више.

Тумачење рада је нејасно и нетачно, као што ће доказати ове реченице: „Ако треба неколико боца подићи на полицу, то можемо учинити да сваку боцу подигнемо за себе или да све боце у једној котарици подигнемо заједно." И сад после ове реченице долази закључак: „Како рад зависи од две чињерице, од јачине силе и дужине пута...." Из предгорње реченице ова последња не може бити закључак, последица, ни на једном, па ни на српском језику. Првом би се реченицом могао само расветлити појам о компонентама и резултанти. Али горња реченица нема никакве везе са тумачењем рада.

Непажња и нетачност види се и из реченице: „Ако треба неки терет издићи, најзгодније се чини тако да се испод терета подвуче крута шипка, која се о једну тачку ослања и тиме терет издиже." Ово није истина, јер може подвучена крута шипка стојати ту до страшнога суда, а терет се неће дизати све док на други крај круте шипке не дође нека снага. Још је лепша дефиниција једнокраког озиба: то је „крута шипка која није учвршћена ни у једној тачки." Кад неко већ пише уџбеник, он се не сме огрешити о најелементарније ствари; јер у најелементарнијој физици пише: да би неко тело послужити могло као проста машина, потребна су ова три услова: ослонац и две силе, од којих је једна снага а друга отпор. У прастара још времена је неки стар Грк тражио ослонац, па да преврне целу земљу Сад пак у XX веку пише се да све то може да буде и без ослонца. Постоји и реченица: „Непомичним се котуром не уштеди ни снага ни рад", те изгледа као да ћемо наћи на неку машину којом се уштеди и на раду. Ну за таквом машином ћемо узалуд чекати, узалуд барем дотле док је неко не пронађе.

И сад се може схватити како је изведена теорија простих машина, кад се код сваке мора понављати да се ништа не уштеди на раду. А међутим требало је у почетку учинити јасним правило: да рад снаге мора бити раван раду отпора. Онда би описи појединих машина били краћи, па би био и мањи број учињених погрешака. Треба поред осталих узети на ум и реченице: „Овде се терет подели на шест гране ужета". Зашто ли се то терет дели: какве су то гране код ужета и каква ли је то наука о падежима?

„Точак на вретену је у главном озиб". Како ће то дете схватити кад не види да је точак точак а озиб је мотка? Погрешака у језику има прилично, и то у падежима и у употреби речи: *са*.

У одељку о клатну, поред нејасности и ситнијих нетачности, има и очигледних неистина, нпр. да је секундно клатно идући половима све краће. Не велим да је ова погрешка учињена из незнања, већ из мени непојмљивог брзоплетства. Све је збркано: и дужина клатна, и време клаћења, и све је тако испретурано као да се хотимично пшло на то да се у иначе тешкој партији створи још већа тешкоћа.

И партија о течности није без замерке израђена, тумачења у опште нема; место тумачења само стоји: јасно је; види се да....; Као што се види из овога — а често се пута из тога баш ништа не види, Тако нпр. код Сегнеревог: *кола*. „Ако се суд пробуши течност истиче и на том месту престаје притисак". Не сме ни наставник а камо ли још и писац физике, овако што рећи, ако поле зна принципе физике. Јер, кад већ престаје притисак,

зашто онда течност истиче? Код спојених судова стоји: „Код спојених судова не узима се у обзир величина и облик суда.“ Ето то сад треба да објасни деци зашто течност стоји у свима судовима на истој висини. Категорички речено не узима се у обзир, па крај, као оно: поштуј оца и матер своју...

Код Архимедовог закона читамо: „Тело у води губи од своје тежине“. А кад се извади из воде оно ваљда опет добије у тежини. Па где ми се здева та тежина тела, за то је физика да то објасни, а не само да ређа појаве које цео свет види и без физике. Тек код пливања тела, кад већ са оним губљењем тежине не може ништа да се учини, употребљава се „потисак на више“, али и то срамежљиво и бојажљиво, јер је тај потисак на више стављен у заграду.

Са каквом се пажњом и страхопоштовањем пише уџбеник, види се и из реченице: „У гушћој течности ареометар јаче тоне.“ Овако нешто написати и очекивати да се то усвоји и прими врло је велика храброст; само оваква храброст није за похвалу. Без смисла је и тврђење: да гасови као и течности немају свога облика ни запремине.

Говорећи о тежини ваздуха узима се: литра, не литар него литра. Ако се у Панчеву можда и брка литра са литром, у књизи се то не сме чинити.

У опису справа које се тумаче атмосферским притиском и напоном ваздуха нигде нема Мариотовог закона. И зато што је овај важни закон занемарен, ова се *Физика* на једном месту претвара у чисту мађију (да не кажим хокус-покус), тако на пр. „У разређеном ваздуху се могу показати разни огледи. Смежурана јабука постаје глатка и свежа. Затворена бешика се сама од себе надува“. Ја сам још у почетку изнео своје мишљење о овој књизи. До овога места навео сам доста разлога којим своје мишљење правдам. Али да ништа више нисам написао довољно је ово: само од себе, па да се одмах створи суд о овом делу. Сем Господа Бога ништа више нема само од себе, то данас знају многи, па то треба да знају и писци физика.

Пошто је Архимедов закон и код гасова тумачен помоћу губитка у тежини а не потиском на више, долази реченица: „На истом начелу се оснивају и ваздушне лопте или аероплани (крилатице)“. Кад данас и деца, рођена пре овога светског рата, знају шта су аероплани, писац физике није смео написати да су аероплани и ваздушне лопте једно исто.

Код звука се употребљава реч треперење. Ваљало је још раније рећи реч две о треперењу, таласању, еластичним телима итд. Кад то није учињено раније, требало је бар овде јасним примерима представити треперење и таласање. Са колико се прецизности излажу факта, види се из реченица: „Деси се да је препрека нешто мало даље“; „Напослетку ако је препрека довољно удаљена“. Даље нешто мало даље, ближе, може се у обичном, празном говору и употребити. У физици, тој тако званој егзактној науци, тога не сме да буде.

Непажљивост је рећи: „тон трепери“, јер тон не може трептати, већ тело трепери.

За јачину звука није речено да она зависи и од даљине звучног извора. Помињу се и неке хармонике од дрвета и стакла, а није речено како те справе изгледају.

Речено је да се звучне плоче употребљавају код звона и таламбаса, а то значи дакле да уз звона или таламбасе припадају и неке још плоче које звуче. Међутим се хтело рећи: звона и таламбаси ништа друго нису до звучне плоче више или мање искривљене.

Даље је речено да је: „фонограф справа којом се вештачки производи говор“. О, камо лепе среће да је то истина, јер би тада мутави људи могли говорити помоћу фонографа. Поред фонографа стоји у загради грамофон, а ове две ствари јесу доста међу собом сличне, али опет нису подударне.

И сад, тек при крају звука долази се до важног закључка: „Видимо да тонови постају и треперењем ваздуха, кад...“ а шта ли је то све до сада трептало кад се још у почетку говорило о висини тона добивеног сиреном, итд.

Да је и топлота изражена онако како не треба види се одмах у почетку из реченице: „Стање тела које у нама буди осећај топлоте зове се топлота или температура тела“. Апсолутно је нетачно рећи да су топлота и температура једно исто. Рад се претвара у топлоту а не у температуру, топлота има свој механички еквиваленат а за температуру то не можемо рећи. Грам воде кад кључа под нормалним притиском има 100 калорија, литар воде кад кључа под истим притиском има 1000 калорија. Ето простог примера из којега се види да тела могу имати речену топлоту у себи а бити на истим температурама. Ни предавач физике, а камо ли писац, не сме горње грешке чинити.

У огледу са Гравесандовим прстеном каже се: кад се кугла *сасвим охлади;* то је опет груба погрешка. На којој би температури била кугла кад би се сасвим охладнела? Шта би било са онима који би стајали и чекали да се кугла *сасвим* охлади?

Код ширења тела спомињу се телеграфске и телефонске жице које нису сасвим затегнуте. И на највећим мразевима оне нису „сасвим затегнуте“, али због неког другог узрока, који се објашњава у механици у теорији „ланчанице“.

Кад се говори о тачки кључања не води се рачуна о притиску. Факт да температура кључања зависи од притиска, помиње се чак доцније, и то на један врло занимљив начин. „Из практичног живота знамо да вода само у обичном атмосферском притиску кључа на 100° C,

на местима где је притисак мањи вода кључа на нижој температури". Овај закон кључања дошао је, прво, на погрешно место, јер је требало раније огледом извести зависност температуре кључања од притиска. То је једно, а друго је опет ово: Ко то из практичног живота зна и ко то у практичном животу кад „кува чорбу" води рачуна о атмосферском притиску. Једном речју, с „Чорбом" се мислило да се ствар начини популарном и да све то личи на педагогију, а међутим је све то врло далеко и од педагогије и од истине: јер куварице воде рачуна о ватри и дрвима, а ни једној не пада на ум да смањује „обични притисак" кад хоће да јој чорба брже прокључа.

На једном је месту лепо и паметно речено: „Топлоту тела употреби на то, да промени своје агрегатно стање". И сад камо лепе среће да се овако продужило, испало би да се топлота претвара у рад, а рад у топлоту. Тако радећи не би се сад у ово доба ни сањало а камо ли писало о скривеној (латентној) топлоти. Још кад сам ја 1885 учио V раз. гимназије код добрих наставника, „скривена" топлота је завршила свој бедни живот. А кад неко данас хоће да манипулише са скривеном топлотом, онда он мора написати и ову реченицу: „И супа се нешто мало охлади кад је посолимо, јер со *одузима* топлоту". Овакво тумачење појава и оваква физика може се наћи у свакој најнешколованијој породици, јер само се у тим круговима чује: легао на земљу, па му земља *извукла* топлоту, те је озебао.

Као пример за употребу смеса за хлађење узет је *сладолед*. Овај пример је добар за децу која кад дођу из школе добију „јаузи", али би и за ону другу категорију деце требало наћи неки пример.

Код „очвршћавања" тела се опет јавља „скривена" топлота. У опште ова топлота личи на једно велико дериште, које се час појави, час сакрије, као да се игра жмурке.

За реченицу: „При кључању се употребљују заклопци да би се јачим притиском паре постигла већа температура и тиме изазвало брже врење" — има се приметити: ако је температура виша, онда врење није брже; ако је заклопац, као код Папиновог лонца утврђен онда не само да врење није брже, него га и нема. Заклопац се у овом случају и употребљава зато да не буде врења, него да се сва топлота употреби на загревање, а не и за кључање и испаравање течности.

Без икаквог је размишљања написана и реченица: „Ослобођена топлота употребљава се у фабрикама за ложење с паром", јер паром нико не ложи, паром (а не с паром) само се загрева.

Код зрачне топлоте има и ово: „топлота се спроводи спровођењем спорије, а зрачењем брже односно *ужасном* брзином". На корзу или на журу можда је чак и пријатно чути како се неко ужасно уплашио, али у физици ова реч *ужасно* баш нема места. И разлагања о: упијању, одбијању и пропуштању топлоте упућују нас на то да је топлота нека материја, што се данас по механичкој теорији топлоте сматра као нетачно. Има реченица: „Кад се пара испод клипа згусне онда притисак атмосферски постане већи", и ово нема никаквог смисла, јер притисак, колики је толики је, него напон паре постане мањи од притиска.

Велика пажња и дубока промишљеност види се из реченице: „Точкови локомобила се окрећу у месту као што је код парних млинова и вршалица и других машина *које се крећу без промене места*". Како је ово јасно и лепо речено: крећу се без промене места!

О претварању топлоте у рад и у опште о еквиваленцији топлоте и рада нема ни помена.

У партији о магнетизму, поред погрешака због несмишљености и журбе, има и крупнијих као што су ове:

1. Није речено како магнетска привлачења слабе са даљином.

2. Није ни наглашено, а камо ли огледима утврђено, да су привлачења узајамна (као и одбијања).

3. Магнетском инфлуенцом (место индукцијом) не простире се магнетизам само додиром, јер кад би тако било, не би било магнетског поља.

Уз реченицу: „У средини магнета су магнетизми везани а на крајевима слободни" није дошло никакво тумачење за израз „везани". Овако како је написано, деца могу мислити да су ту магнетизми збиља везани неком везом, н. пр. жицом или чим другим. Има реченица: „Угисак разноимених полова се поништује".

Постоји и таква реченица коју апсолутно нико, па ни сам писац не може разумети; та реченица гласи: „Као што земља има магнетске полове, исто тако има и магнетски меридијан и магнетски екватор, на коме игла стоји хоризонтално, а инклинација је 0°; на магнетским половима пак игла вертикално стоји што значи инклинацију 90°". Слика 97, за коју се вели да представља поларну светлост, биће да представља излазак или залазак сунца.

„Не стоји: да ће наелектрисана куглица привлачити и са протрљаном стакленом и са протрвеном смоланом шипком;" јер ако се са једном привлачи мора се са другом одбијати, кад је и после додира „задржала свој електрицитет".

Извођење распореда електрицитета није добро; погрешно је; јер је вршено без пробне површине.

На крају описа, а не тумачења, о кондензаторима, почиње закључак речима: „Јасно је...“ „Ја налазим да није, а требало је да буде јасно.

Изнето је већ доста мана поменутом делу, али да би се видело стрњење које мора имати референат кад чита овакве ствари, наводим реченицу: „Учврстимо ли магнетску шипку или иглу (гради се у облику јако развученог ромба) на хоризонталној осовини тако, да се може слободно окретати; у сваком случају шипка или игла заузме такав положај, да једним полом показује на север а другим на југ“. Изгледа да се овом реченицом хтело рећи: Игла која се слободно окреће око *вертикалне;* — а не хоризонталне осовине, — умири се у правцу север-југ.

У одељку о статичком електрицитету нема важног огледа којим би се утврдило да се при трењу тела развијају ове врсте електрицитеаа у истој мери.

Једним ставом се тврди да статички електрицитет ствара магнетско поље — што у ствари и не постоји — а нема огледа којим би се то потврдило.

Тумачење громобрана састоји се у реченици: „За време непогоде се на шиљастом врху на миран начин везују разноимени електрицитети“. Шта је овом реченицом објашњено, ја не знам. Постанак галванске струје у елементу тумачи се тако што се вели да течност око цинка полако *ври.* На много места где ствар треба протумачити и огледом утврдити, каже се само: огледи нас уверавају..... А тих огледа нема.

На једном се месту вели: „Осетљива справа са две магнетске игле.“ Па се за ову справу каже да се зове мултипликатор. Међутим се о астатичној игли не говори, о којој је требало још у магнетизму нешто рећи.

У Амперовом правилу има велика погрешка, јер северни пол игле не скреће у десно већ у лево.

Под насловом; „Електричне машине“ каже се да су то справе којима се помоћу електрицитета обавља неки рад. Ово нису електричне машине, већ то су електромотори, а електричним машинама се добија електрична енергија. Али мало даље види се да се говори у ствари о динамомашинама. Али и оно што се о њима говори није добро, јер се каже: употребимо ли место меканог гвожђа, електромагнет добијају се т. з. динамо електричне машине“. Све је апсолутна погрешка у овој реченици (као и у многим одељцима и читавим партијама). Јер прво и прво сама реч „електомагнет“ казује да је то тело од меканог гвожђа, а кад неко каже да место меканог гвожђа употреби електромагнет, онда се незна шта је електромагнет. Ова је погрешка дошла стога што је још раније погрешно дефинисан електромагнет, кад је речено да се он прави од челика. Ко такву пак погрешку учини, тај неможе онда објаснити ни електрично звонце, а камо ли што друго. Друга погрешка у горњој реченици јесте та што је речено: да код динамомашине није употребљено мекано гвожђе; док међутим то и јесте одлика динамомашина што је ту магнетско поље у коме ротира индуктор изазвано баш меканим гвожђем. Завршујући овде са одељком о електрицитету, пређимо на светлост.

Тела су подељена на *свешла* и *шамна* и после такве поделе мора да дође једна реченица: „Већина тела се само онда види кад их друго тело осветли. Ова су тамна тела“. Ја мислим да прост човек, а с њим и ђак док не научи физику, мисли да се не може ни видети оно што је тамно. У место речи тамна тела, много би згодније било рећи: *осветљена шела;* а она која светле сопственом светлошћу звати; *свешлим шелима.*

Тумачење одбијања могло је бити и јасније и практичније. На једном се месту каже да рапава тела не добијају већ „расипају“ светлост. Ово скроз не ваља, јер и рапава тела одбијају ако не апсорбују или не пропуштају. Али сем ове, има још једна велика погрешка, а та је у оној речи: расипају; јер се доцније у наредним лекцијама налази наслов: Расипање или дисперзија; онда није истина да рапава тела „расипају“ светлост. Као што у осталом, то и није истина, и ако је тако написано.

Даље се каже на једном месту да праве које пролазе кроз геометријски центар јесу главни зраци, који се истим правцем и добијају. И ово је речено не мислећи на то да је права — права, а зрак — крак; јер зрак може ићи правцем полупречника, али зато полупречник није светлосни зрак. Јер кад би полупречници и остале праве линије били светли зраци, огледала би давала ликове и без светлости, а то до данас није откривено.

Не стоји да се рефлекторима светлост „преноси“. Исто тако не стоји да су војнички рефлектори сверна огледала, много је боље рећи да су то параболична огледала.

Ако оловку „пустимо“ у воду косо, неће се видети преламање светлости. Ако оловку држимо косо, онда је већ друга ствар. — И онај оглед са новцем на дну суда није без замерке. У одељку о дисперзији каже се да тела, кад их гледамо кроз призму, имају око себе танак круг дугиних боја на својим ивицама, Из овога излази да има и неких полигоналних кругова.

На једном је месту речено: „Бела светлост је сложена из других боја“, а тек доцније, на другој страни, долази: „Да је бела светлост сложена из дугиних боја можемо се уверити...“

На завршетку *Физике* долази као неки основи астрономије, У томе се одељку, поред осталих ствари, може прочитати и овако нешто: „...место лежи *северно* или западно од првог меридијама"; ....паралелни кругови који леже источно и западно од екватора". У место да је раније речено да су људи, зарад оријентације, у мислима скупили звезде у групе или са свежња, и да су маштом својом тим групама дали неке облике, ви читате без увода и припреме: „Сваки познаје велика волујска кола, јер се виде целе ноћи и целе године и нити се рађају нити залазе". И тек кад се начудите тим волујским колима која се не рађају, долази реченица: „она се састоје из седам звезда". За полару се каже да је то *јако светла* звезда. Међутим, ко би тражио полару међу јако светлим звездама, не би је нашао. За доказ земљине ротације узима се клатно, и цео је доказ нетачан. Јер кад се каже да клатно мења своју равнину клаћења, онда се тиме не само вређа принцип инерције, него се и земљина ротација не доказује. Да је се пак рекло: како је пак по принципу инерције мењање клатнове равнине клаћење само привидно, онда би то било нешто сасвим друго, и било би добро.

Има реченица: „Рекли смо да се сунце 21. марта рађа на правом истоку и тада прелази по небеском екватору". — Одмах за овим долази реченица: „Од тога дана рађа се сунце и залази све више према истоку". Ове су две реченице савршенство од бесмислености; јер кад се сунце 21. марта роди на правом истоку, како се оно може наредних дана све више приближавати истоку. У опште се у овом одељку примећују чешће појаве да се север замењује истоком или запад југом. Поред ових грубих погрешака, ваља ми напоменути да је тумачење дужине дана и ноћи у опште изостало. Ни покушаја нема тумачењу зашто се сунце приближава северу и југу, и обратно.

За репате звезде каже се да су то мрачна тела на којима разликујемо светло језеро са мање светлим омотачем. Невероватно, али истинито, да се у књизи тврди да је нешто и мрачно и светло.

За звезде падалице каже се да су то *лешеће звезде* или метеори. Ово не ваља ни због оног летеће, ни због астрономије, која чини разлику између звезда падалица и метеора. Најзад се цела ова наука завршава саветом:

„Из свега овога не смемо мислити да је сунце једина стајаћа звезда у читавој васиони". Друга пак за овим реченица гласи: „Напослетку, чудновато нам изгледа; да све те огромне масе круже по васиони својим одређеним путем". У ове огромне масе спадају звезде и сунце које сад кружи, а у претходној реченици је речено и подвучено још да је она *стајаћа звезда*.

Саслушавши, Савет је мишљења да се ова књига не може одобрити као уџбеник за грађанске школе у Војводини.

Референтима издато по 100 динара.

IX. Чита се реферат сталне комисије за откуп књига и часописа, о књизи *Цар Вечности*, од г. М. Ј. Путниковића, свештеника. — Реферат гласи:

Према решењу Главног Просветног Савета С. Бр. 588, прегледали смо књижицу „Цар вечности", бајка у очи Нове Године од г. М. Ј. Путниковића, свештеника, коју је писац понудио за откуп Министарству Просвете за народне књижице и читаонице. Част нам је о томе прегледу поднети овај извештај.

Ова бајка с једним епилогом *незнаним херојима* и патриотском песмом *Пред ошаћбином* чини садржину VIII књижице *Народне књижнице*, коју издаје г. Путниковић.

Књижица није без вредности. Ну она није писана, по нашем мишљењу, стилом који могу разумети шире масе наредне: она је више за интелегинтнију публику и старију школску омладину. Стога смо мишљења да ову књижицу не треба Министарство да откупљује за народне књижице и читаонице, јер има подеснијих.

Саслушавши, Савет је мишљења да ову књигу не треба откупити.

X. Чита се писмо Г. Министра Просвете О. Н. Бр. 3993 од 7. пр. мес., смолбом г. Радомира Стевановића, сликара, за откуп његове слике *Могленске планине — Могленска равница*.

Сивет је мишљења да ову слику треба откупити.

XI. Чита се писмо Г. Министра Просвете О. Н. Бр. 7669 од 2 овог мес. који тражи мишљење о реферату г. др. Душана Рајичића, професора Више Педагошке Школе и вршиоца дужности инспектора за учитељске школе у Министарству Просвете: да ли се *збирка одабраних песама у два, шри и четири гласа,* од г. др. Влад. Ђорђевића професора музике из Београда, може употребљавати као ручна књига за певање у народним и стручним школама.

Саслушавши, Савет је мишљења да се може у свему усвојити реферат г. др. Рајичића.

XII. Чита се писмо Г. Министра Просвете О. Н. Бр. 3273 од 3 пр. мес. с представком Дирекције Државних Железница која пита: да ли је школа коју је свршио Љубомир Лазовић, ложач Дирекције (шест разреда више основне школе), равна свршеној основној школи и двама разредима грађанске школе.

Савет је мишљења да ово сведочанство важи као два разреда грађанске школе.

XIII. Прочитана је молба г. Д-р Добр. Гер. Поповића, инспектора Министарства Народног Здравља, да се његова књижица *Не пуши дуван*, откупи и препоручи за школе.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоли Д-р Лаза Ненадовић.

XIV. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 5623 од 19. пр. мес., с представком просветног инспектора Бачке области, да се опозове важност правила швапско-немачког културног савеза у Новом Саду, јер су противна појединим одредбама закона о народним школама.

Саслушавши усмени реферат г. Љуб. Протића и проучивши Правила, Савет налази да су ова правила, у колико се односе на оснивање разних немачких школа и курсева, противна чл. 10 закона о народним школама, и да би требало обратити пажњу Министарству Унутрашњих Дела, да у сличним случајевима не одобрава оснивања таквих удружења без претходног споразума с Министарством Просвете.

XV. Чита се писмо Г. Министра Просвете СНБр. 1628 од 8 пр. мес. с молбом г. А. Јотића, професора, да се његова *Историја Словеначке Књижевности* одобри као привремени уџбеник у средњим школама, као и за књижнице тих школа.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоли г. Павле Стефановић, пошто писац положи 100 динара за хонорар.

XVI Чита се писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 6678 од 25. пр. мес., с молбом референта г. Михаила Станојевића, да му се одреди хонорар за учињене исправке у државном издању *Буквара*, од г. Ст. Чутурила.

Савет је мишљења да г. Станојевића треба за овај посао наградити са 1000 динара.

XVII, Чита се писмо Г. Министра Просвете СНБр. 2516 од 22 пр. мес., с молбом г. професора Ђорђа Рокнића да се његова *Аритметика* за I, II и III разред средњих школа одобри као уџбеник приватног издања (рукопис).

Савет одлучује да се за преглед и реферат умоле г. г. Петар Тиша и Илија Ђукановић, а писац да положи 600 динара за хонорар.

XVIII. Чита се молба г. Јована Поповића, школског надзорника на раду у Министарству Просвете, да се његова *читанка за II разред основних школа,* са сликама, одобри као уџбеник приватног издања.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоле г. г. Јован Јовановић, школски надзорник и Јован Јанковић, учитељ, пошто писац положи 400 динара за хонорар.

Чита се молба г. Војислава Илића-Млађег, за откуп његове књиге песама *Крвави Цветови.*

Савет одлучује да ову књигу треба откупити.

XX. Чита се молба г. Милана Дуњића, инспектора Министарства Пољопривреде, да се његова *Наука о газдовању* препоручи као уџбеник за учитељске школе.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоле г. г. Паја Тодоровић-Ђаковић и Адам Прибићевић, пошто писац положи но 400 динара за хонорар.

XXI. Чита се писмо г. Д-р Влад. Станојевића-Трнског, који моли да се његова књига о *Русији и Русима* да на оцену другоме референту, пошто одређени референат г. Јован Максимовић није до сада поднео свој реферат.

Савет одлучује да се г. Максимовић позове да реферат поднесе у року од 7 дана, или да врати књигу.

XXII. Чита се писмо Г. Министра Просвете СНБр, 2521 од 23 пр. мес., са молбом инспектора г. Т. Радивојевића да се његова књига *Ваневропски Континенти* одобри као уџбеник приватног издања за IV разред средњих школа.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоле г. г. Драгутин Дерок и Љубомир Јовановић, професори у Београду, а писац да положи 300 динара за хонорар.

XXIII. Г. г. Протић и Соколовић усмено реферишу о молбама учитеља основне школе за пенсију, и пенсионисаних учитеља за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења да треба ставити у пенсију: Манојла Шифронског, Јелену Кузмановићку и Јелену Никифоровић, а тако исто и Боришку Марчек-Палотај, ако има 10 година сталне учитељске службе, иначе јој одредити 30% издржавања;

да се Радивоје Којић, учитељ у пенсији, може реактивирати, ако докаже да је свршио учитељску школу;

да се Софија Стајић може реактивирати, но претходно да служи годину дана као учитељска заступница, па ако буде повољно оцењена за рад у школи, да се постави за сталну учитељицу; и да Олга Глуакова поднесе документа о своме школовању.

Овим је састанак завршен.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

на Универзитету у Београду:

за писаре, с годишњом платом од 1500 динара, Павле Бошковић, досадашњи званичник Техничког Факултета, и Иво Томовић, званичник Београдског Универзитета.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 31 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

на Универзитету у Београду:

у Богословском факултету, за писара I класе, Петар Гавриловић, досадашњи писар Призренског Духовног Суда.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

на Универзитету у Београду:

у Богословском факултету, за доцента, Д-р Радивоје Јосић, свештеник и суплент Богословије Светог Саве.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у гимназији у Суботици:

за професора, са годишњом платом од 3600 динара, Иван Војнић Тунић, пређашњи директор исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 24 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у мушкој гимназији у Новом Саду:

у одељењима са мађарским наставним језиком, за учитеља вештина, са годишњом платом од 3900 динара, Михаило Кочиш, наставник гимнастичке школе.

у Гимназији у Штипу:

за суплента под уговором, Владимир Вилковски, привремени предметни учитељ исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 12 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у гимназији у Ваљеву:

за суплента, Миодраг П. Божић, дипломирани студент филозофије и привремени предметни учитељ исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 13 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је:

у Лесковачкој реалци:

за учитеља вештина по чл. 17 Уредбе о регулисавању положаја наставницима средњих школа ратом ометених у полагању државног испита, Даница Савковићева, учитељица вештина исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 16 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у I београдској мушкој гимназији:

за професора, Д-р Роко Ј. Вуковић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат;

у III београдској женској гимназији:

за професора, Даница Срећковић, предметни учитељ исте школе и испитани професорски кандидат, и

за суплента, Милена Лапчевићева, дипломирани студент филозофије.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаслеоника Александра, од 18 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у реалци у Лесковцу:

за суплента, Живојин Живковић, инжењер у оставци и дипломирани студент технике.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаслеоника Александра од 21 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у II београдској женској гимназији:

за професора по чл. 18 Уредбе, Јулка Јањићка, предметни учитељ исте школе:

у III београдској женској гимназији:

за професора по чл. 18 Уредбе, Милена Ђедовић, предметни учитељ исте школе, и

за предметног учитеља по чл. 17 Уредбе, Зорка Арсенијевић, предметна учитељица у пензији:

у гимназији у Ваљеву:

за суплента по чл. 13. Уредбе, Константин Перић, привремени предметни учитељ исте школе.

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 8 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је;

у Крагујевачкој женској Учитељској Школи:

за учитељицу вештина по Уредби, Катарина М. Огњановић, учитељица вештина у истој школи;

у Алексиначкој Учитељској Школи:

за учитељицу вештина по Уредби, Зорка М. Миљковићева, учитељица вештина исте школе;

у Учитељској школи у Вршцу:

за суплента, Ђорђе Поповић, хонорарни наставник IV београдске гимназије.

ОДЛИКОВАЊА

Укази Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 24 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете одликован је:

Орденом Светог Саве V степена:

Драгутин Блажек, професор женске Учитељске Школе у Сомбору.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је за сталне учитеље:

у Старом Бечеју, округа бачког, Миливоја Врачаревића, оспособљеног учитеља, — ОНБр. 1938 од 25-I-1921 год.

у Љуботињу, округа цетињског, Спасоја Јовановића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 2617 од 30-I-1921 год.

у Ковачићима, округа нлеваљског, Станка Дурутовића, свршеног ђака учитељске школе, — ОНБр. 2603 од 28-I-1921 год.

у Миланци, округа чачанског, Милоша Тодоровића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 2654 од 28-I-1921 год,

у Крушеву, округа битољског, Живадина Ж. Петровића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 2713 од 31-I-1921 год.

у Мислођину, округа београдског, Надежду Миленковићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 3047 од 28-I-1921 год.

у Рожанцу, округа београдског, Драгињу Обрадовићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 2942 од 1-II-1921 год.

у Белој Реци, округа ужичког, Живка Марковића, свршеног ученика учитељске школе — ОНБр. 2534 од 28-I-1921 год.

у Крупцу, округа пиротског, Живојина Јанковића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 2775 од 1-II-1921 год.

у Бабушници, округа пиротског, Тодора Оровића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 2735 од 31-I-1921 год.

у Доњој Топлици, округа ваљевског, Наталију Алексићеву, свршену ученицу учитељске школе, — ОНБр. 2332 од 26-I-1921 год.

у Крапи, округа тетовског, Богдана Николића, свршеног ученика учитељске школе, — ОНБр. 2573 од 26-I-1921 год.

КЊИЖНИЦЕ И ЧИТАОНИЦЕ ЗА НАРОД

Основна школа не може дати све што се очекује да друштво уради за васпитање народне омладине. Не може све дати ни продужна школа, па да је и обавезна, и да кроз њу пролази сва народна омладина. Може се с разлогом тврдити да се ни у „великим школама за народ“ не уради свакад све што би се желело учинити за народно васпитање. Зато је потребно да се ради на образовању и васпитању омладине и по свршетку школе, особито по свршетку основне школе.

Ученици доста рано полазе у школу — што је у осталом боље него да полазе позно — те, и кад би свршили и продужну школу, ипак не би требало да, будући још деца, буду тад остављени сами себи. Потребан је рад, и то систематски, којим ће се продужити просвећивање свршених ученика, док, у најмању руку, не постану пунолетни, па и после тога, према оној народној изреци да се човек учи док је жив. И доиста, није непозната истина да и најпитомији подивљају само ако се запусте и престану радити.

Колико је примера да забораве и писати, па и читати, чак и они који су се у школи одликовали као вредни ђаци, и то ускоро пошто су занемарили рад на самообразовању, које је тако потребно свакоме без разлике који је прошао кроз школу, како нижу тако и вишу. За оне који су свршили више школе лако је, јер су они свесни шта им треба, па могу сами радити и постићи за чим теже. Али је тешко за већину народа, која учи само основну школу. Свршени ученици основне школе, и кад би били довољно увиђавни да знају шта им треба, ипак не умеју, а и не могу, да се помогну сами. Зато је дужност друштва и државе да и у овом погледу учини све што је потребно.

Питање је само: како, чиме и на који начин може се најбоље наставити народно васпитање и просвећивање?

Није тешко указати главна средства за то, ако је мало теже истаћи најбољи пут и методу у раду на томе.

И ако у васпитању имају три чиниоца, ипак, кад је реч о просвећивању народа, познато је да се веома истиче васпитна настава, која

обухвата све друштвене и природне науке. Настава проширује умни хоризонт и упознаје шта је истинито, шта добро и лепо. Ако је школа успела да се воља ученикова сазнавањем у овом правцу одушевљава и у свом раду руководи само тиме, онда је положен темељ на коме има да се продужи даље просвећивање и васпитање народне омладине. А као најбоље средство сад, после свршене школе, кад је настава престала, јесу *књижнице* и *читаонице* за народ, а затим *уметничке збирке слика* и *музеји*.

Још док су деца у школи, потребно је да имају приватну лектиру, која служи као допуна настави. Кад престане настава, онда треба да дође опет лектира, али која ће наставу заменити, јер је познато да су добре књиге најбољи пријатељи, будући садрже моралне погледе и уверења и казују шта је добро и шта ваља чинити, а шта је зло и чега се треба клонити.

Но, књиге су често скупе, особито данас, па их није лако набавити, а сем тога треба их умети читати и схватити њихову садржину како ваља, јер може неко умети да чита а да их не разуме, или да их наопако разуме. Зато је врло потребно оснивати књижнице за народ.

Народна књижница треба да садржи најодабранија дела и списе из народне књижевности, јер њима је задатак да, *као једна врста народне школе*, потпомогну просвећивање народа, и то првенствено оне огромне множине народа која је прошла само кроз основну школу. Оне зато ваља да садрже све боље списе који су приступачни народу, то јест које он може разумети, поучити се њима или забавити, и тако поправити се, уздићи и усавршити. А зато је потребно, на првом месту, да су ти списи написани чистим, лепим, српским језиком, иначе их народ и његова омладина неће разумети. Не треба ни доказивати да не помаже кад народ чита а не схвата или погрешно разуме што прочита.

У Министарству Просвете ваљало би ради овога да се у одељењу за народну наставу старају, као и за школе, да се отварају књижнице за народ, па онда да се приређују и издају добре књиге, а затим израђују и нове, које ће се с успехом моћи да употребе за народне књижнице.

Не мислимо да тиме треба сузбијати приватну иницијативу за народно просвећивање, али бар у нас све до сад се она показала недовољна, а у случајевима донекле и спекулативна, те тако не треба да остане и у будуће. Држава треба и овај посао да предузме, као год што се стара и за остале народне школе по готову као главни иницијатор. По себи се разуме да тиме неће бити украћено да и приватна лица и удружења раде што могу, а несумњиво је да и она доста могу помоћи у овом послу, који је тако значајан. Држави би у овоме, поред приватних лица и удружења, помагале општине, срезови и окрузи. Општине треба да се старају за просторије у којима ће бити књижнице, а зато је најбоље увек употребити школске зграде. У свакој школи

треба да има засебна соба, у којој ће бити смештена књижница. Сем тога, општина би давала и средства за набављање књига, чега ради уносила би се у општински или школски буџет сваке године извесна сума новаца. Бар за подужи низ година не треба очекивати да сами читачи својим улозима набављају књиге за опште народне књижнице. Доста је ако поједини одвоје и купе по коју књигу за своју домаћу књижницу. Иначе узимање књига на читање из народне књижнице треба да је сасвим бесплатно, као што је и похођење основне наставе бесплатно. Чак не треба тражити ни какву кауцију од оних који хоће да се служе књижницом, јер би то ограничавало број читача. Читали би можда само имућнији или само они у којих је пробуђено јаче интересовање за даљим усавршавањем. Међутим, ваља учинити све могуће олакшице, да би било што више читалаца. При том ће бити довољно утицати на њих да чувају књиге, да су увек чисте и читаве, и да их у одређеном року враћају, да би се и други њима користили.

Сем ових сталних, могу бити и *покретне* књижнице за народ. Хумана удружења за народно просвећивање, или баш и само Министарство Просвете, састављало би по 50, 80 до 100 и више добрих књига, забавних и поучних, па би их послало у једну општину, где би се давале народу на читање, и после извесног времена та би се књижница послала у другу, трећу и даље општине. На овај начин било би помоћено сиротнијим општинама. Сем тога књиге се овако више искоришћују, јер и мањи број њих добија већи број читалаца.

Покретне књижнице могу се згодно употребити и за размену. Једна општина добила је извесне књиге, а друга сасвим друге, којих нема прва, тако и трећа, четврта у једном округу, и онда, после одређеног времена, ове општине врше међусобну размену: књиге прве добија друга општина, а друге опет прва, трећа, и т. д. И на тај начин једне исте књиге, које има једна општина, читају грађани целог среза или округа. Истина, на овај начин књиге се могу пре да упропасте (а ваља их чешће и дезинфековати). Али то не мари, јер се тиме служи просвећивању и култури. Кад нема веће потрошње књиге, кочи се културни напредак. Шта више, кад се с овог гледишта посматра, најбоље би било да сваки има само своју домаћу књижницу, јер би онда потрошња књига била највећа. Но, као што је споменуто, немогућно је само тако раширити књижевни утицај на цео народ, јер се томе противе финансијски разлози, због чега ни стручњаци ни најбогатији не могу да набаве све што им треба. Нека се зато бар књиге из књижница за народ дају што већем броју, па после замењују новима, чим се старе употребом оштете да се морају одбацити. Ово вреди за књиге и сталних и покретних народних књижница.

Но, може бити добра књижница, па ипак да се мање искористи. Такав је случај кад се мало чита, кад читају само извесна лица, која не

осећају виших потреба, већ читају *једино да се забаве*, па зато траже поглавито књиге које ће њихову машту јаче да надраже, или читају без извесног реда и плана. Да тако не буде, и да ове књижнице буду у истини праве школе за народ, потребно је да у свакој буде стручно лице, које ће по извесном систему руководити народно читање, и тако управљати народним просвећивањем и помоћу народних књижница. Само тако имаће оне велике вредности, особито кад су у њима одабране књиге, у истини понос и бисер из народне литературе, па донекле и из светске. А и за овај посао најпозванији су учитељи и свештеници. Учитељи дакле треба да су књижничари, који ће моћи давати потребна упуства народу у читању и контролисати: има ли и колико добити од читања. Сем њих, за овај посао с успехом се по селима могу употребити једино још свештеници, особито кад би народне књижнице биле поред цркава — где не могу бити у школи — у црквеним кућама. У сваком пак случају, ради већег успеха потребно је да и у овоме послу буде узајамности између народних учитеља и свештеника. Леп пример за ово био је пре неколико година у Читлуку, срез азбуковачки, где су при цркви два учитеља и два свештеника, по нашем предлогу, основали књижницу за народ.

Овде је потребно напоменути да издавање књига из књижница буде у време које је најподесније за грађане, што зависи строго од месних прилика; тако, по варошима, то се може радити свакога дана увече после завршеног рада, а у селима недељом и празником.

У свакој књижници ваља да су при руци књиге, географске карте, часописи и слике, које се не дају на зајам, да их може сваки разгледати кад му је потребно. Тим самим већ је наглашена потреба да уз књижницу буде и читаоница за народ, која није то исто што и читаоница за ученике, исто тако као што су књижнице за ученике, за учитеље и за народ три различите ствари.

Читаоница за народ није што и књижница. Књижница садржи књиге које појединци узимају и носе да читају код своје куће, па и то можда у заједници, то јест један да чита а остали да слушају, или их читају више чланова породице редом. Њен задатак је дакле да се стара за домаћу лектиру грађана. Међутим, читаоница прикупља грађане на једно место, где им се ставља на расположење лектира да је читају, а не да је носе кући.

Читаоницу су назвали „духовна гостионица“, због сличности с кафанама и гостионицама, где се људи скупљају из других, познатих разлога. Можда је зато и дошло да су читаонице обично смештене у механама, што је сасвим погрешно. И читаонице за народ треба да су у будуће у школским зградама, једно због књижничара, који ће бити и читаоничар, а и с тога што се оне узајамно допуњавају с књижницама, па треба и да су заједно, а да и не наводимо друге разлоге.

Књижница и читаоница имају крајњи циљ један исти, и ако им је лектира различита, јер је читаоница ограничена на дневне листове и часописе, поучне и забавне, који се читају одмах чим се добију, а у књижницу улазе као целина, кад се завршила година, па се повежу као засебне књиге.

Листови и часописи садрже краће, разноврсне ствари, често само сувремене, и у толико имају више привлачности. Зато је и потребно да се *прво* установљавају свуда читаонице, и то за омладину. За читаонице треба мање новаца, а сем тога помоћу њих је лакше подстаћи интересовање код грађана, јер листови, особито дневни, доносе новости и белешке које сваког мање или више занимају, па их зато сваки радије узима у руке, у намери да брзо и лако добије потребна обавештења.

Али, како књижнице, тако и читаонице могу каткад да се снабдевају тенденциозно, само с извесног гледишта, и да се искључују књиге и листови неког извесног правца. Ако се хоће да књижница и читаоница дају свестрана обавештења грађанима, онда оне, особито читаонице, не смеју трпети никаква тенденциозна ограничења.

Нека читаоница, као и књижница, буде свестрана, нека у њој буде *свих* листова и часописа у којима се прати укупно друштвено стање, нека сваки има своје новине, нека има листова из којих ће моћи да упознаје све правце социјалног развитка. По себи се разуме да је оправдано пожелети да сваки лист у читаоници буде на достојној висини, да би у истини могао помоћи народном просвећивању, а не да штетно утиче на народ, рушећи му нашу свету веру, породичне и националне светиње и идеале.

Добро смишљеним поступањем, од читаоница за омладину полако се може прећи на оснивање књижница, где их раније није било.

А да би се што више привукла пажња грађана овим двема културним установама, оне треба да су и по спољашности такве да се истичу над кафанама, у које се, на жалост, у нас тако много и тако радо иде. Треба и књижнице и читаонице да су вазда чисте, окречене и лепо опране, да имају леп намештај, да је у њима све на своме месту и у реду, и да су, по могућству, што лепше декорисане. Свака читаоница и књижница треба да имају по зидовима уоквирене слике знатнијих историјских лица, слике важнијих догађаја, па онда и друге културне слике на којима су представљене значајније људске радње у разним менама, на пр.: прерада шећера, лана, куделье, винове лозе, шљива, па онда особита култура у појединим крајевима, као и слике тих крајева и читавих области. Једном речи, свака књижница с читаоницом треба да буде као нека мала уметничка галерија и музеј. А већ где ових има, треба да их народ походи и да му тамо стручњаци тумаче поједине слике и уметничке предмете, да би се тако што више искористили, а не да стоје затворени.

У књижници и читаоници потребно је да књижничар у одређене часове с појединим грађанима претреса оно што су они код куће или ту прочитали, да се о томе лепо обавештавају и упућују, али вазда трезвено, без јеткости и страсти, увек одмерено и достојанствено, баш као прави народни учитељ и просветитељ.

ЉУБ. М. ПРОТИЋ

ФУНКЦИЈА ВАСПИТАЊА У ЖИВОТУ

Који је крајњи циљ васпитања, и шта оно хоће у животу? Такво питање се намеће кад год се проучавају ствари које имају циља, — јер ту од схватања циља највише зависи и схватање суштине. Међутим, код обичаја и установа који вековима или хиљадама година трају, баш се циљ најчешће изгуби из вида и поборави, па га је после тешко понова докучити. Васпитање постоји од памтивека, и несумњиво је да оно нечему служи. Али шта оно управо хоће у животу, то не изгледа увек јасно. Доказ за то јесте што и у самој науци о томе још и данас владају најразноврснија мишљења. Тако исто, од вајкада постоји игра и ужива се у уметности. Али шта хоће игра у животу, и шта хоће уметност у животу? Око тога, од Аристотела па до данас, многа копља су поломљена.

Него, место да непосредно одговарамо на постављено питање, боље је да најпре одговоримо на једно друго, опсежније, на име: Имају ли животне радње у опште неког заједничког, крајњег циља? Ако имају, онда је јасно да тај крајњи, *заједнички* циљ свију животних радња мора важити и за сваку поједину групу њихову.

Један поглед на животне радње показује нам одиста да оне, поред све своје огромне разноврсности, имају ипак једну заједничку црту: оне све служе одржању живота, прилагођавајући га његовим спољним и унутрашњим условима. Посматрајмо и биљни и анимални свет, и узмимо коју било врсту животиња или биљака, па ћемо видети да све њихове главне радње, као храњење, дисање, крвоток, расплођавање, итд., служе њихову одржању. Чак и појаве растења и развијања и све што томе помаже, као нпр. игре младунаца, показују исту ту целисходност, јер у животу све што се не би развијало, то опада и пропада. Посматрамо ли живот друштвени, видећемо да то исто важи за поједине његове области, као привреду, индустрију, трговину или политику. Мало је мање очигледно то може бити код уметности, морала или науке, али је ипак несумњиво да и оне служе животу: уметност нпр. (а то важи и за игре), вежбајући гипкост и финоћу духа и увећавајући духовну пробуђеност

индивидуе и друштва; наука, проширујући и организујући искуство и знања човекова; морал, уређујући међусобне односе чланова људске заједнице и тиме ослобађајући снаге које би биле употребљене на њихова међусобна трвења. И самој религији не може се одрећи тежња да служи животу, прилагођавајући га извесним натприродним условима које она претпоставља.

Јасно је према томе да и за ону област живота која се подразумева под речима васпитање и образовање, мора важити, ако иоле јединства и везе има у животу, исти крајњи циљ као и за остале. Јер, при тесној међусобној вези разних области живота, немогуће би било да једна од њих има циљ потпуно независтан од циља осталих области, с којима је органски везана. Историја је у осталом на фактима показала да је васпитање једне епохе увек у тесној вези са стањем у коме се налази морал, привреда, наука или уметност те епохе. Крајњи циљ васпитања не може дакле бити ни само морални, ни само естетички, ни само привредни, ни само научни или интелектуални, ни само политички, или „грађански", — као што би то хтели поједини правци педагошки. Он мора бити и морални и естетички и привредни и интелектуални и грађански — према степену у коме свака од тих области служи животу као целини.

У ствари, живот само треба посматрати у већим размацима времена, па да се види да, при интенсивној борби коју жива бића воде с природом и међусобно, само такав живот и само таква *култура* могу трајно опстати чије све функције (па и васпитање) служе што потпунијем прилагођењу живота условима за опстанак. Зато циљ васпитања и није нешто што бисмо ми могли да бирамо и да дискутујемо: он је по нужности одређен и наметнут самом борбом за опстанак, и од њега се може одступати само привидно или привремено. — Тиме се значај идеализма у васпитању ни најмање не сужава. Јер, као што се само онај живот и она култура могу одржати који се *развијају*, тако исто се само она култура и онај духовни живот могу развијати који имају *идеализма*. Другим речима, у животу, све што се не развија, то пропада, а не може, бар у духовном и социјалном животу, бити развијања без неке врсте идеализма. Којим идеализмом, и како, снабдети подмладак, остаје и даље један од најважнијих проблема сваког васпитања.

Али којој форми живота служи васпитање? Живот човеков јавља се, као што знамо, у разним видовима: као јединка, као породица, народ или други који облик удруживања. *Свака од ових форми живота тежи да се одржи и служи се васпитањем као средством за свој напредак и одржање.* Према томе и циљ васпитања варира, и има као предмет одржање и напредак час читавог једног народа, час само једне породице, час само појединца. Па пошто од циља зависи и избор средстава и њихова организација, то је у сваком од ових случајева цео карактер ва-

спитања друкчији. Но као год што ови разни облици људског живота један други не искључују, него се међусобно помажу или условљавају, тако се по правилу и циљеви васпитања индивидуалног, породичног или националног не косе међусобно, него иду паралелно или се поклапају. Појединац, радећи на своме образовању, користи не само себи, него и друштву или нацији у којој живи и ради, као и својој породици. Држава пак, као организовано друштво, васпитајући својим установама себи грађане, не користи тиме само себи, него и самим грађанима и њиховим породицама. Најзад, у колико би и било супротности и сукоба између ових разних животних облика, природни ток еволуције показује тежњу да их реши у корист трајније и виталније животне форме, тј. подчињујући интересе појединаца интересима друштвених целина. Јер у току времена појединци ишчезавају, а трајно остају само организована друштва и народи, и међу њима опет највише изгледа на одржање имају они код којих су интереси делова подређени интересима целине. Између васпитних циљева индивидуе, породице и нације постоји дакле, у колико се не поклапају, један нужан однос, а то је однос подређености у којој се налазе према целини социјалној. И тај однос је неминован и неизбежан. Од њега се може одступати само привремено, пошто га природна селекција у току времена механички васпоставља, жртвујући друштва и културе у којима је он поремећен или занемарен.

Највиши циљ васпитања не може бити с тога ни одржање и напредак индивидуе, ни одржање и напредак породице или сталежа, него једино одржање и напредак *нације*, као за данас најтрајније и највиталније животне форме. Кад би човечанство постојало као организована целина, онда би напредак и одржање те целине био највиши циљ васпитања. Но и ако није организовано у једну целину, човечанство ипак, узето укупно, има очигледно већег изгледа на одржање него ма који народ посебице, и због тога се и намеће дужност сваком националном васпитању да буде у сагласности са интересима опште-човечанским, т. ј. да буде *хумано*.

С тога највиши циљ нашег, југословенског васпитања не може бити ништа друго него одржање и развијање највиталније животне форме коју *ми* имамо, а то је национални живот (културно и политички уједињених) Срба, Хрвата и Словенаца.

Питање је сад која су специјална дејства васпитања којима оно служи животу, и којима се оно одликује од осталих области живота. Има две врсте дејстава која људске радње у опште могу имати, то су спољна и унутрашња, т. ј. дејства на спољашње предмете и процесе који човека опкољавају, и дејства на развитак унутрашњих снага и способности које се при тим радњама вежбају. Да би и једна и друга дејства послужила одржању и напретку живота, радње животне двоструко су

организоване, и то у погледу њихових спољашњих дејстава тако да спољну околину саображавају унутрашњој природи човековој, а у погледу унутрашњих дејстава тако да унутрашњи развитак и организацију човекових снага прилагођују спољним условима за живот. Радње организоване с обзиром на њихова спољашња дејства сачињавају *практичан живот и рад*, а радње организоване поглавито с обзиром на њихова унутрашња дејства, чине *васпитање*.

У ону *прву* групу спада, поред спољашње практичн еактивности, још и оно мишљење и посматрање које је с њом проткано, па и сам научни рад, који је, истина, организован тако *као да* је сам себи циљ (јер тако најбоље успева), али који у ствари ипак служи практичном животу. — У *другу* пак групу спадају не само радње учења, вежбања или играња, које сам васпитаник врши, него и сав онај помоћни рад наставника и васпитача, који учениково самоваспитање прати и управља. Овде даље спадају све слободне уметности (лепа књижевност, позориште, музика, плес, сликовне уметности), затим спортови, свечаности, забаве и све оно у животу што не тежи неком спољашњем, практичном резултату, него једном унутрашњем, васпитном дејству. Само, овде то васпитно дејство не треба замишљати као ширење поука и обавештења, него као развијање енергије, гипкости и финоће духа и као неговање „духовне пробуђености“, која се састоји у будноћи и употребљивости извесних резервних снага свесног живота.

Међутим, и практична делатност, и ако организована с обзиром на њене спољашње резултате, није без извесних унутрашњих, васпитних дејстава, — нарочито кад је *свесна*, кад није чисто механичка. И она, дакле, у колико није механичка, развија снаге и способности индивидуе и друштва. Већи део т. зв. породичног васпитања састоји се у васпитним дејствима породичног живота. Огроман део народа добија своје главно васпитање управ на тај начин: у „школи живота“. Има особина, као што су осећај дужности и личне одговорности, вреднећа и воља за практично делање, које само *та* „школа“ може потпуно да развије, а не она друга, заснивана на радњама које се врше само вежбања ради. Намерно, систематско развијање снага и способности код индивидуе и друштва само је *допуна*, дакле, оног васпитања које пружају практичан живот и рад: програм оног првог у вези је с недостацима овог другог. Обе ове групе васпитних утицаја скупа сачињавају *образовање* (у ширем смислу) и имају као резултат *образованост* индивидуе или друштва.

И тако, *крајњи циљ* васпитања, за нас Србе, Хрвате и Словенце, јесте одржање и напредак нашег националног живота, а његова *функција* — развијање и образовање наших националних снага и способности.

Д-р ВИЋЕНТИЈЕ РАКИЋ

УМЕТНОСТ НАМ ДАЈТЕ У ШКОЛУ!

— БЕЛЕШЧИЦА УСПУТ —

Опити из експерименталне психологије умеју бити немилостиви и страшни. Научник и вештак у тој области изради групе и степене питања и задатака, стави те очи у очи само са проблемом, и, као ватром се наједаред оцртају задње линије докле ти памет стиже, а преко којих није више твоје царство. Математички, логички и графички искочи елегантна фигура онога који може преко нормале, у општу униформу стегнута фигура онога који је нормалан, и суморна фигура онога чија је памет млађа од његовог тела.

Испитивање, како већ наведосмо, не иде на школски начин: да се питање понови, да се друкчије каже, да се ђаку помогне наћи и везати, да му се допуни израз и фраза. Не. Питање је унапред претресено и смишљено, тачно је и добро, строго је везано за узраст, и, после тога, обзира нема, милости поготову нема.

Експериментатор, који тај посао први пут ради, узбуђује се, и мора се узбудити при тако изолованом судару задатка и дечје интелигенције. Бистро дете скочи, и тако рећи прождере питање које га искушава. Памет нормалног приступа задатку буржоаски, полако, с осмехом, с практичном вештином завиривања, напипавања, савлађивања парче по парче. Танка и спора памет оног трећег не позна одмах свога нападача, него му прилази с обичном отвореношћу и безазленошћу свих нишчих, па онда почиње да уступа, да клеца, да се боји, да у очајању свом говори бесмислене ствари.

Чинили смо опите на деци сва три ранга. На реду је било једно из треће групе. Улази девојчица, крупних смеђих очију и доста лепа чела. Почињемо с питањима за децу годину дана млађу. Не иде. Прелазимо на питања за децу њеног узраста. Не иде. Не уме, ни једном цртом, да сравни две животиње, две материје. Не уме да броји унатраг. Не зна коју годину пишемо. Једва враћа кусур од једног динара. Не може, по сећању, да нацрта фигурицу од четири линије коју је гледала 10 секунада. Не зна, у недељу, да је недеља. Не види да на једној нацртаној глави нема ока, а на другој уста... Узимамо питања за децу две године млађу. Девојчица споро одређује четири боје. Не може да изврши заповест у три припроста, свакидашња акта: на другом је заборавила трећи.

Чело јој у крупном зноју, очи потамнеле, усне се једнако мичу, ручице дрхте... Експериментатору дошло да врисне: зашто створење без памети има толико памети да зна и осећа да је без памети!

Али, шта се одједаред дешава? Девојчица, без једне грешчице у предмету или у темпу, понавља за експериментатором једанпут, други пут, трећи пут, ред од пет разних цифара. Понавља цифре лако и одмах... Не зато што је т. зв. акустични тип, још мање зато што можда ипак има у њој неки математички нерв. На против. Понавља их баш зато што су биле речене *без* математике. Одскандиране, ритмично, с акцентом, с паузама, скоро с попевком нанизане једна за другом. Три, пет, осам, нула, два — ту има такта, чисто тонске игре слогова.

Па онда даље. Експериментатор показује девојчици три пута по две слике, једног рода, али разних степена лепоте у сваком случају. Дете, као магнетом привучено, на мах, радосно и сигурно, руком и очима погађа које је *лепше* у сва три случаја... Смеши се, зној се осушио, руке мирно легле у крило... Девојчица је видела лепо, па је заборавила да је ограничена памећу! Заборавила је да се мучила! Заборавила је да се боји!

О, Боже!... Биће у Гогољевој једној причи, човек, рђав и злочинац, кад је сагледао зграду величанствене једне катедрале, пао је на колена и заборавио је све! Заборавио је да је хуља и неваљалац...

Какво бездушно и нечовечно мучење се дешава у школи сваки дан, и шта трпе та ограничена и заостала деца кад непрестано знају и осећају да немају доста памети, да су *друкчија* од осталих, да их наставник сваког момента може натерати да голотињу своју изврну и да се муче и стиде!

И када смо најбољи и најблажи, ми, наставници, тирани смо за такву децу. Дужност нам је, питање савести је, да им бар од времена на време обришемо зној, смиримо дрхтаве руке, пружимо радост, докажемо да су и *једнаки* са осталим дечјим светом.

Уметност нам дајте у школу!

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ

О ВАСПИТАЊУ И НАСТАВИ У ЕНГЛЕСКОЈ

Код нас се често и много говорило и писало о разним васпитним системима на континенту, и они су овда онда копирани при организацији васпитања и наставе у нас (нарочито немачки школски систем), али се мало знало и говорило о енглеском васпитном систему и о уређењу енглеских школа и наставе. У последње време, на ово је обраћено знатно више пажње, и последњих година објављен је приличан број чланака и реферата о тим питањима, али је још увек знатан број интересантних питања остао готово недирнут. У опште, више је пажње обра-

ћено на васпитање у ужем смислу, него на наставу. О школама је говорено више у погледу њиховог техничког уређења: о подели, администрацији, односу према држави, друштву, и т. д., али о ономе што је у њима најбитније, наиме шта се и како се у њима ради, није било готово ни речи.

За време свога бављења у Енглеској, имао сам прилике да разгледам знатан број школа, виших, средњих и основних, и да се донекле упознам са начином рада у њима. Као наставника интересовало ме је енглеско васпитање у опште, а као природњака нарочито настава природних наука. Неће, дакле, мислим, бити без интереса ако у најкраћим потезима саопштим овде та своја опажања.

Енглеском школском васпитању често се пребацује да је немодерно, разбијено и без система. Доиста, у њему има доста немодернога, нарочито кад се оно пореди са васпитним системима на континенту и у Америци, али је питање да ли је васпитање на континенту и боље зато што је модерније. Судећи по резултатима, не би се рекло. Енглези су по природи консервативни, али та консервативност не иде до тврдоглавости. Њихови васпитни реформатори радили су увек, па и сада раде, врло опрезно и трезвено: нити се слепо затрчавају у новйне, у системе са геометриском правилношћу и неподношљивом једноликошћу, ради униформности наставе и васпитања у опште, нити пак слепо превиђају недостатке у своме сопственом систему.

Доказ је за ово покрет који баш сад живо настоји на поправци онога што је за поправљање. Међутим, сваки који се тим покретом интересује, зна да он није упућен на то да у Енглеску донесе континентални систем васпитања, већ само да своме сопственом дâ пунији изражај, да унесе такве нове машинерије које ће њиховом систему дати више покретљивости. Светски рат је уверио Енглезе да њихово национално васпитање у опште, а школско напосе, није лошије од осталих, али им је у исто време открио и његове слабе стране. На ове су сад они обратили сву своју пажњу.

Оно што у њиховом школском васпитању даје утисак разбијености и несистематичности, јесте велика слобода у унутрашњој организацији школа: готово свака угледнија школа има свој начин поделе на класе, одељења, групе и т. д. Нема онако стриктне поделе ђака по разредима, и један исти ђак може припадати једноме разреду за извесне предмете, а другоме за остале. Затим, често постоје градације за један исти разред. Тако, н. пр., IV а и IV в може значити два одељења четвртога разреда, али исто тако може значити да је IV в за известан ступањ виша или нижа класа од IV а. Ђаци могу бити премештани из класе у класу и у току године. Најзад, њима је остављено много више слобода у избору предмета; и т. д. Ове и друге сличне ствари у унутрашњем уређењу енглеских школа чине да, тако рећи, не постоје ни две школе идентичне

по своме уређењу, и ако су истога ранга. Ово долази поглавито отуда што је највећи број школа, нарочито средњих, у приватним рукама. Тенденција је у последње време да се унесе више једноликости у унутрашње уређење школа, и да се држави да више контроле над њима.

Међутим, замерке енглеском васпитању да оно нема јасне идеје водиље, сасвим су неоправдане. Идеје водиље постоје, и оне се састоје у овоме: однеговати пре свега карактер, здрав морал и здраво тело, а затим, створити човека са практичним погледима на свет, који ће умети да се нађе у животу. Кад је у питању васпитање широких народних маса, Енглези претпостављају велики број светлих карактера великом броју научника и великих стручњака. Ако се посматра начин васпитања у кући, у школи, у касарни, на игралишту, на улици, свуда се осећају у основи горње идеје. Нигде се толико не исмева и не презире кукавица морална и физичка, и нигде се више не цени снага морална и физичка него у Енглеској.

У школском васпитању то је изражено јасније но ма где. При својој огромној разноврсности у техничкој организацији школа, наћи ће се да у свакој сви напори конвергују првенствено ка остварењу горњих идеја. Енглези никад не стварају од деце, дечака и младих људи магацине знања, на рачун карактера и физичке снаге. Отуда по школама онакав култ спорта на широком, отвореном простору. Неизбројне су користи од оваквог система физичког васпитања. Истовремено са развијањем крепкога, отпорнога тела, израђују се особине и навике које су од неоцењене вредности за живот: одлучити се у моменту, и у моменту спровести своју одлуку у дело у свима најразличнијим ситуацијама у које спорт може да доведе човека; ценити сарадњу; без резерве уложити све своје силе у заједнички рад да се дође до успеха; примити и победу и пораз као човек, без охолости у случају победе, без јадиковања и правдања у случају пораза, и т. д. Никад се вредност оваквога система није очигледније утврдила него у минулом рату. Никад Енглеска, и при највећем богатству, не би била у стању да за онако кратко време организује своју војску онако добро, да није целокупну народну масу провела кроз овај систем физичкога и моралнога васпитања; нипошто не би истрајала до краја, да није у маси одгајила онолико карактера. „Carry on“ и „Stand fast“ јесу лозинке свакога појединца, кад се прихвати каквога посла са убеђењем о његовој потреби. На овим особинама, много више него на енглеском уму, почива величина Британске Империје.

Међутим, ни неговање ума се не занемарује. Све што сам, у погледу наставе, видео у њиховим школама, говори за то да се тамо свесно и методски ради, не да се научи много, већ да се научи добро. Ово се постиже на два начина. Најпре, веома великом пажњом да се из градива избаци све што би било само „гарнирунг“ и детаљ, и ишло на штету

јасног издвајања и појимања принципа. Затим, веома брижљивом и методском обрадом тако изабранога градива.

Покушаћу да то покажем на ономе што сам видео у организацији јестаственичке наставе. Остављајући на страну начин рада у енглеским основним школама, које су ме понајмање интересовале, поменућу само то да се тамо са највећом пажњом избегава „причање“ о овоме или ономе природноме објекту или појави, већ се гледа да деца добију што више ових појмова у самој природи, у игри, у спорту, и најзад у таквој дечјој лектири каква најбоље одговара узрасту и моћи детињег схватања. То су најчешће књижице са врло мало текста, али са дивним илустрацијама.

Што се тиче *јестаственичке наставе у средњим школама*, при избору и распореду градива стало се на једно сасвим правилно гледиште, наиме да је за разумевање и правилно схватање механизма природе потребно пре свега упознати се са оним силама које су основа и узрок томе механизму, т. ј. хемиским и физичким силама. Зато се код Енглеза у средњој школи обраћа нарочита пажња на наставу хемије и физике. Ретко је која средња, па чак и продужна основна школа, без сразмерно пространих и угодних лабораторија за хемију и физику. У овима групице од два до четири ђака имају своје место са потребним реагенцијама и инструментима, где сваки за се, или група заједнички, има да на самом, брижљиво изабраном, експерименту, види и докаже овај или онај хемијски или физички закон. Да би им се то омогућило, они раде по датим упутствима, убележавајући у своје свеске сва факта која у току рада опазе, па из ових сами изводе закључке. Наставник затим прегледа и оверава сваки рад свакога ђака (или сваке групе). Велико преимућство оваквога начина рада није само у томе што је овако добијено знање много солидније, већ нарочито у томе што је ђак *радио сам, опазио сам* и *закључио сам;* што му се, дакле, још од самога почетка развија способност за самосталан рад, за самостално опажање факата, и здраво закључивање на основу њих. Оваквим радом се данас васпитни утицај предмета веома појачава, и то без икакве штете по само учење. Овако радећи, ђак је по завршетку средње школе у стању, не само да теоријски схвати оне хемијске процесе на које ће наићи у предметима где хемија налази своју примену, већ и да боље оцени значај и обим таквога процеса; а ако настави студирање хемије, има веома солидну подлогу за даљи рад.

Прво место за овим даје се биолошкој групи наука. И у настави биологије види се пуно методичности. Највише се пажње посвећује општем делу предмета: анатомији појединих животињских и биљних органа и њиховим функцијама. Предавања се неизоставно прате врло брижљивим демонстрацијама, због чега су биолошки кабинети снабдевени врло инструктивним збиркама, моделима, цртежима и дијаграмима.

Кад се већ употреби цртеж, он је најчешће дијаграматски; на њему је јаче истакнуто оно што је од нарочитог значаја. Слике објеката замењују се самим објектима кад год је то могуће, иначе моделом. Много се полаже на то да се при раду дође до што већег и интимнијег учешћа ученичког (прикупљањем и култивисањем објеката, њиховим личним опажањима, представљањем ових цртежима и дијаграмима).

Систематски део и у зоологији и у ботаници сведен је на потребан минимум. Обично се обраћа нарочита пажња на оне животињске и биљне групе и врсте које су од нарочитога значаја, било практичног било теоријског. Избегава се, дакле, гомила имена једино ради потпуности систематске шеме. На збирке се обраћа велика пажња. Оне су брижљиво уређене. У њима се налази само оно што је доиста потребно и у директној вези са градивом које има да се обради. Све се друго избацује. Оно пак што је у збирци, најчешће је леп представник своје врсте, тачно одређено и брижљиво одржавано. Ако је потребно показати објекте који нису директно обухваћени наставним градивом, иде се у музеје. Екскурсијама се даје врло важно место у енглеској јестаственичкој настави.

Абиолошка група, природно, долази на треће место, али је чудновато колико јој је мало значаја дато у средњешколској настави. Геологија и минералогија се ретко предају као засебни предмети у средњим школама (па и тада само као опционални предмети), већ се основна знања из ових наука ђацима дају уз физичку географију и хемију. На овај начин, додуше, пређе се прилично геолошког и минералошког градива, јер се не говори само о ономе што је заједничко за геологију и физичку географију (општа геологија), већ и геолошкој историји земљиној, са доста добро развијеним идејама о разној старости појединих група слојева земљине коре; са техничким називима већих стратиграфских јединица и њиховим главним карактерима; о фосилима и њиховој вредности за утврђивање старости слојева, и т. д.

Али је ипак ово непотпуно, недовољно и некако узгред дато знање. Исти је случај са минералогијом. Уз предавања из хемије не говори се само о хемијским, већ и о кристалографским и важнијим физичким особинама минерала. Овакво третирање геологије и минералогије Енглези правдају тиме што сматрају да је корисније изнети из средње школе што солидније знање из хемије, физике и биолошке групе, него на рачун ових одвајати време за детаљније улажење у геологију и минералогију. Због овога су и прикачили настави физичке географије и хемије њима непотребне одељке из геологије и минералогије. Из истога разлога су у вишој настави свуда заведени елементарни курсеви из геологије. Овакво запостављање геологије и минералогије у средњим школама у толико је чудније што Енглези, као што ћемо мало доцније видети и у вишој настави и иначе у животу, дају геоло-

гији онај значај какав она у ствари има. Најзад, овако радећи, укупно знање природних наука изнето из средње школе није ни завршено ни хармонично. Међутим, највећи број ученика неће имати више прилике да се враћа на природне науке.

Говорећи о настави у средњим школама, не треба заборавити већ поменуту разноврсност у организацији школа. Због тога и организација наставе у опште, па и природних наука, варира према томе каквоме циљу школа има да послужи. Највећи је број средњих школа које припремају ђаке за даљи рад на универзитету, и при досадањем излагању ја сам првенствено на њих и мислио. Но водећи рачуна и о осталим врстама средњих школа, ја сам се задржао само на оним принципима који су у наставу природних наука свуда спроведени. За ове последње се само бира специјалније градиво и оно се другојаче распоређује на разреде, и посвећује му се већи или мањи број часова, према значају предмета за струку за коју школа припрема. Методичка страна остаје у главном иста.

Универзитетска настава је, наравно, много слободнија. Па ипак, и у њој се осећају исте идеје водиље. И тамо се велика пажња посвећује томе да се студентима што јасније изложе основни принципи науке. Сви детаљи, и сва ошширност која би томе сметала, избегава се за време рада до дипломског испита. Гледа се више да се студенти упуте у научне методе и начин како да се њима послуже, него да им се нагомила што већа маса факата. Ради овога последњег, студенти готово редовно остају, по завршетку редовних студија, још једну, кашто и две године.

Обилазећи знатан број енглеских универзитета, обраћао сам нарочиту пажњу на уређење геолошких института и начин рада у њима, док сам остале природњачке институте само површно разгледао. Зато ћу се и задржати само на овим првима.

На свима универзитетима постоји за геологију засебна катедра, са по једним професором, и оноликим бројем предавача (*lecturer*-а) и асистената (*demonstrator*-а), колико то захтева број слушалаца и број специјалних курсева. У већим центрима има их обично по 6 до 10, у мањим 3 до 5. У највећем броју случајева професори геологије контролишу и наставу минералогије, понекад чак и физичке географије (н. пр. у Birmingham-у). Једино универзитети у Оксфорду и Кембрицу имају засебну катедру за минералогију. У важнијим рударским центрима (Cardiff, Birmingham, Durham) постоји засебна катедра за рударску геологију у вези са рударском техником

Сви ови институти могу се у главном свести на два типа, према томе да ли је главна пажња посвећена чистој или примењеној геологији. Најбољи представници ова два типа, а у исто време и два највећа и најзначајнија центра за учење геологије, јесу институти у Кембрицу

и у Лондону. Геолошки Институт у Кембрицу је део Универзитета. У њему се негује првенствено чиста наука. У Лондону институт је део „Империјскога Колеџа за Науку и Технологију“ и у вези је са „Рударском Школом“ и „Институтом за Технологију Уља“. Већ према оваквом груписању види се да се овде негује и предаје поглавито примењена геологија. На овоме месту вредно је напоменути да се геологији у Енглеској придаје онај значај какав она у ствари треба да има. Зато је она готово увек обавезан предмет, не само студената рударске технике и металургије, којима је то знање збиља неопходно, већ и студената пољопривреде и свих грана инжењерства, чији су радови на овај или онај начин везани са „земљаним радовима“. Сматра се да они доцније као пољопривредници и инжењери треба да су способни да у току посла запазе где је потребна интервенција стручњака геолога, а где то није потребно. Интересантно је да сви ови студенти добијају своје геолошко знање понајчешће у оним истим институтима у којима и стручњаци геолози. Настава геологије је мање више централизована, супротно ономе што се виђа на континенту, где је настава разбијена по разним одељцима истога универзитета и сасвим независна, чак и онда кад за то нема никакве стварне потребе. Енглези сматрају да се централизовањем наставе уштеди у многоме којечему. Пре свега лакше је уредити и *добро* снабдети један институт, него неколико. Затим, пошто сви студенти треба да прођу прво кроз општи, елементарни, курс из геологије, боље је имати такав курс на једном, у место на три четири разна места. Ово вреди и у погледу збирака, библиотеке, лабораторија, и т. д. Поред тога постоји и један психолошки моменат. Студенти којима је геологија помоћни предмет, проводећи извесно време у таквом једном великом институту, где виде стварни обим и значај геологије, износе другојаче утиске и убеђења него они који ће исте ствари слушати у једноме полуснабдевеном институтићу подређенога значаја, какав неминовно мора имати један геолошки завод, рецимо на техничком или пољопривредном факултету.

Из ових разлога, дакле, у Енглеској је настава геологије централизована, кад год за то постоји могућност. Из истих разлога њихови геолошки институти имају, поред пространих и угодних учионица, још и велики број одељења за практичне радове. Код њих се у опште на ту страну наставе обраћа толика пажња, да је број часова практичнога рада увек знатно већи од броја часова редовних предавања. Тако у Лондону, где се највећа пажња обраћа примењеној геологији, од укупног броја недељних часова (око 25), три четвртине пада на радове у лабораторијама, а тек једна четвртина на предавања. У Кембрицу и осталим институтима где је главна пажња обраћена чистој науци, тај однос није 1: 3, али је ретко испод 1:2,

Даља одлика енглеске наставе лежи у томе што се много пажње обраћа на примењену геологију. И у оним местима где је број специ-

јалних курсева (везаних за примењену геологију) знатно мањи, стално се предаје и „економска геологија“, која обухвата рударску и инжењерску геологију и „геологију снабдевања водом“.

Оваквим начином рада отвара се студентима геологије много шири хоризонат рада и интереса, јер по завршеним студијама они налазе себи посла не само као наставници и геолози у институтима за израду геолошке карте, већ и у многобројним приватним, рударским и техничким предузећима, а на тај начин се повећава број стручњака и чини могућом израда детаљне геолошке карте.

Што се тиче начина увођења студената у науку, важи у главном ово. Да би се избегло лутање и губљење времена, студентима је ретко остављено да од самога почетка уписују и слушају поједине предмете и курсеве по својој вољи и нахођењу, већ постоји мање више тачно одређен пут којим има да се прође. Студенти морају најпре да сврше са помоћним предметима. Због тога у неким местима стручњаци геолози почињу слушати саму геологију тек по завршетку рада на помоћним предметима (у Лондону, н. пр., тек у другом семестру друге године).

За овим (ређе истовремено са овим) долази општи, елементарни курс из геологије, у коме се најдуже за годину дана прођу основи свих важнијих одељака науке. Он је у Енглеској неопходан и због тога што се геологија, као што смо видели, не предаје у средњој школи, али је и иначе овакав један курс веома погодан, како за будуће стручњаке, тако и за оне којима је геологија помоћни предмет; првима, јер их поступно уводи у науку, другима, јер, избегавајући непотребне детаље, добију јасан појам о принципима науке, или ваљану подлогу за даљи рад на којој од грана примењене геологије. За овим долазе стручни курсеви за поједине одељке, било чисте било примењене науке, праћени врло честим екскурсијама и осталим практичним радовима.

Над радом студената води се врло велика контрола. Сваки студент мора, тако рећи, под руком наставника, на вежбањима, да прође кроз сваку лекцију коју је на часу пред вежбањем слушао. За ово постоје читави комплети модела и збирака које су у директној вези са предавањима и које су по овима и сређене. Често уз ове иду и штампана упутства (у облику каталога), која знатно олакшавају и упрошћавају рад, нарочито при великом броју студената. Сем школских постоје и музејске збирке, најчешће проучене од стране стручњака специјалиста. Ови резултати су каталошки сређени, тако да вредност збирке за студента постане потпуна.

При крају, да напоменем да студенти добивају директна упутства (на специјалним пословима) како се, било на терену или у кабинету, налазе проблеми и како их треба решавати.

Завршићу овај чланак износећи утисак који сам увек добијао обилазећи ове богате и уређене институте, и посматрајући рад у њима,

наиме, у мени се утврђивало уверење да се за кратко време може невероватно много да научи, кад се не оскудева ни у простору ни у училима ни у наставном особљу, и кад се у исто време необично много полаже на то да се студентима да баш оно, и само оно градиво и оно тренирање, које је збиља од највећег значаја за њихов самостални рад у будућности.

М. Т. ЛУКОВИЋ

СТОЈАН НОВАКОВИЋ
У СВОЈИМ ЛИНГВИСТИЧКО-ФИЛОЛОШКИМ ДЕЛИМА

У оваквој књизи [1]) тешко је дати потпуну карактеристику научника који је радио на толико разноврсних поља као Новаковић. Јер би за њу било потребно дубоко ући у многобројна научна питања; то је, међутим, овде немогуће. Зато ћемо се морати задржати само на општим цртама његове научничке физиономије у лингвистичко-филолошком правцу.

Новаковић у испитивањима ове врсте заузима засебно место. Код њега је каткада тешко одредити где престаје језичар, где почиње историк књижевни, а где је опет историк народа. Од свега тога има каткад помало у делима његовим, и његово интересовање често прелази из једне области у другу, док не захвати широк хоризонат или не отвори далеке перспективе преко свих тих области.

Када издаје књижевне споменике, он им оцењује и књижевну и културну вредност; када први пут објављује какву повељу, он се далеко више интересује њеним садржајем него језиком или редакцијом; када се задржи на којој речи, она има за њега увек историски или културно-историски значај...

Али ово комбиновање научних интереса није занимљиво само за таленат Новаковићев као писца или научника: оно је врло значајно и са чисто методске стране. Новаковић не би могао ни онако издати ни протумачити *Душанов Законик* (Београд, 1899) да није био филолог; његов интерес, и историски и књижевни, за многа дела наше старе књижевности појачан је тиме што их је он издавао, вршећи тако један филолошки посао. У опште, његова спрема филолога и књижевног, политичког и културног историка учинила је те је он могао извршити извесне послове које уски специјалисти не би могли извршити. Њему

[1]) Ова расправа била је намењена *Споменици Стојана Новаковића*, али је задоцнила за ту књигу.

каткада замерају правници што није довољно узео у обзир правни моменат, историци што је више филолог но историк, књижевни историци, што је занемарио важне стране књижевне критике. Али питање није у томе да ли би се у правцу у којем је он давао своја дела могло још нешто више урадити или пронаћи; већ у томе да ли би његова дела била таква да он није познавао и језик, и књижевност, и историју у подједнакој мери.

Ја мислим да у том правцу Новаковић представља научника за угледање, а не за одбацивање. Ја се могу сложити са онима који веле да се на толиким пољима на коликим је радио Новаковић не могу дати увек подједнако савршена дела; то не може бити у снази и у моћи смртних. Али је за мене такође поуздано да је за Новаковића, када је писао о једноме предмету из једне области, било од неоцењиве користи што је познавао методе и материал других области.

Новаковић улази у оно коло слависта који су широко обухватали савремену им славистику: Копитара, Шафарика и Јагића; али ипак у његовој широкој спреми има и део неопходности како ју је морао схватити један тако широк и синтетички дух какав је био Новаковићев, у време почетака наше науке, када је све било у зачетку и када је све требало знати да би се извесна питања одвојила како ваља. Ја мислим да је та неопходност остала до извесне мере и до данас и да ће још дуго остати.

Новаковић је био ученик и помоћник Даничићев. Даничић га већ помиње у *Речнику из књижевних старина* 1863 год. Али Новаковићев интерес, од почетка његова научног рада, врло је разноврстан. И ако је он врло познат као филолог, он је, у ствари, то био мање него књижевни, културни или политички историк. Јер ако оставимо на страну његова издања текстова, Новаковић нема већих оригиналних чисто лингвистичких дела, сем његове граматике; а граматика његова, и ако носи обележје његова духа, књига је практично - примењена, и у великом делу је рађена по другим ауторима. Међутим баш је та књига у нашем народу пронела највише име Новаковићево као филолога.

Али и поред тога што Новаковић није стално и систематски радио на науци о језику, он је ипак и ту довољно јасно обележио своју бразду. Од почетка свога рада до краја, он је показивао интересовање за филолошка или лингвистичка питања, и ако га је судбина бацала са једнога поља рада на друго, које није никакве везе имало са предметима ове врсте. Он је са собом носио свугде и целог свога века безграничну љубав према језику, културној и књижевној прошлости нашег народа Он није могао дати, истина, велика, систематска дела из њихових области, која би његова необична активност била у стању дати, да га живот није стално одвлачио од ових послова; али стотинама мањих и већих расправа, издања и засебних књига слатих са свих положаја на којима

се находио, сведоче јасно колико је дубоко и стално било старање његово око студија ове врсте и колико је оно лебдело код њега над свим другим пословима.

Штета је велика што је Новаковић свој развитак у лингвистичком правцу, који је могао бити потпун, морао стално прекидати и тако обустављати усавршавање извесних проучавања у нас, која у то време без њега нису могла бити предузимана. Новаковићев живот, тако плодан и у исто време и тако буран, својим скоковима, неједнакостима и променама даје слику нашег целокупног културног развитка за последњих 50—60 година. И само необична енергија Новаковићева умела је све држати у повезаности, свежини и такој узајамној вези, да се из целе његове делатности издиже велика фигура пуног човека, јавног радника, књижевника, политичара и научника какву, у таквој потпуности, наш народ није познавао. Његова лингвистичко-филолошка карактеристика само је једна страна његова општег лика као човека; али се и она, као што ће се то лако видети, налази у пуном складу са његовим особинама у другим правцима.

1.

Стојан Новаковић је у почетку свога научног рада показивао интерес према лингвистичким питањима. Сем других ситнијих ствари, он пише 1872 год. расправу под називом *Физиологија гласа и гласови српскога језика* (Гласник срп. уч. др. XXXVII, 1873, стр. 1—108).

За оно време развитка наше науке, ова расправа Новаковићева представља читаво откриће. И данас се можемо чудити брзини са којом је Новаковић ушао у многа питања савремене му лингвистичке науке. Када се има на уму са како је ограниченим претходним знањима Новаковић дотле располагао, мора се одати особито признање његовом таленту да широко обухвати питања нових области и да у њима покупи најважније и најинтересантније стране. Та особина није Новаковића ни доцније напуштала, и можда је она била узрок што је он лако остављао послове којима се једном бавио и предузимао са толико исто лакоће нове.

У овој расправи својој Новаковић испитује гласове са њихове лингвистичке стране: даје научну дефиницију о начину и месту њихова образовања, користећи се делима Брике-а, Румпелта и Бодуена де Куртене. Он тачно разликује њихову физиолошку страну, која је представљена у делима поменуте тројице научника, од акустичке, коју излаже врло популарно, а опет довољно прецизно, на основу врло цењених и данас још дела Хелмхолцових.

Истина, Новаковић даје и опис наших гласова, вокала и сугласника, према ономе што је изложио на основу литературе свога времена; ту је он трезвен и логичан; али не даје никаквих, нарочито ори-

гиналних или оштрих погледа. Карактеристике су, у грубим цртама, тачне или блиске тачности. У том правцу оне су данас застареле у великом делу; али ипак Новаковићу припада заслуга што је почео научну анализу ових појава и што јој је дао велики апарат у приступачном и тачном за његово време облику. Продужење тога рада ми нисмо добили од њега; тек много година после њега научници наново утврђују појаве ове врсте, опет на основу стања тих питања у светској науци, а не као продужење онога рада који је он отпочео.

Али Новаковић није оставио и друга питања тадашње лингвистике недодирнута. Тада се отпочињала борба најновије лингвистичке школе, на челу које је стајао Штајнтал, са својим истицањем психолошке стране језичких процеса, и Шлајхера, који је поредио језик са природним наукама, и чију је једну расправу, са теоријом доцније потпуно одбаченом од науке, Новаковић превео (*Дарвинова теорија и наука о језику*, Матица, 1869, стр. 376 и даље). Новаковић је заузео средње, компромисно гледиште, и ако је несумњиво да је Штајнтал имао право. Њихова гледишта узео је Новаковић нешто сумарно. Само, Новаковић и није могао тада још осетити колико је Шлајхер, и поред свих заслуга својих за науку о језику, тада већ припадао историји.

У последњим главама своје расправе Новаковић је додирнуо још два питања: о почецима развитка словенскога прајезика и засебном развитку словенских језика. Полазећи од књиге Асколи-еве (*Vorträge über Glottologie*) и поредећи његове резултате о променама задњенепчаних сугласника, Новаковић с правом утврђује за различне језичке појаве словенских језика три епохе: словенско-литавско-ариску („сатемски језици"), прасловенску, и епоху развитка засебних словенских језика. И ако је много штошта од тада измењено, Новаковић је већ тада осетио велики значај дела талианског лингвиста, која су доцније обележила преокрет у извесном правцу [1]), и покушао је да се у правцу тумачења гласова словенских језика стави на једино могућну и тачну тачку гледишта, упоредно-историску.

Најзад, Новаковић није хтео оставити необјашњено и једно практично питање, које је још узнемиравало духове у нашем народу, питање о фонетичком и историском правопису. Он разлаже сасвим тачно да је сваки правопис у почетку фонетички и да тек доцније, када се традицијом, понављањем писања једном примљених облика у књижевности учврсти неко писање као непроменљиво, и ако се оно у говорном или живом језику променило, постаје „етимолошко" писање. Према томе традиционални или историски правопис представља вештачко задржавање на писму онога што се у језику, у ствари, променило, и од-

[1]) Исп. Fritz Bechtel, *Die Hauptprobleme der indogermanischen Lautlehre seit Schleicher*, Göttingen, 1892, стр. 295—318.

рицање у потомака да своје писање доведу у склад са својим изговором, што су у пуној мери чинили њихови преци.

У овом свом почетничком делу Новаковић је ушао са успехом у основна питања савремене му лингвистике; али он та питања доцније није даље развијао, а нису их развијали ни други. Новаковић је показао у овоме правцу независност од онога начина рада и мишљења којега су се држали представници наше филологије и тога и доцнијега времена, који су се находили, готово без изузетка, под Даничићевим и Миклошићевим непосредним утицајем. Новаковић је васпоставио за тренутак везу наше науке са тадашњом европском науком; али је та веза одмах после тога прекинута, тако да смо опет за извесно време ми ишли својим путем.

После паузе од неколико година, Новаковић даје три велике чисто филолошке расправе о текстовима XV—XVI века: *Акценти штампаних српско-словенских књига, црногорских и млетачких* (Гласник XLIV, 1—152), *Акценти трговишког јеванђеља од 1512 г.* (Гласник XLVII, 1—77), и *ъ у српскословенској и бугарскословенској књижевности* (Rad XLIV, 150—175). Новаковић се у овим расправама својим находио несумњиво под јаким утицајем Даничићеве расправе *Прилог за историју акцентуације хрватске или српске* (Rad XX, 150—233), у којој је Даничић хтео да покаже колико се данашња акцентуација наша обележава у старим споменицима и какве су њене особине у то време биле. Али разлика између Даничићеве расправе и Новаковићевих студија врло је велика.

Док је Даничић био одличан познавалац наше акцентуације, можда најбољи од оних који су се до данас тим студијама бавили, дотле је Новаковић тај део нашег језика слабо познавао. Даничић на сваком кораку пореди бележења споменика са данашњим стањем, тражи да ухвати везу између њих и на крају студије даје теорију о развитку савременог акцента. Даничићу се данас може много штошта замерити: што је помешао материал различних споменика, што није оценио како ваља велики значај и велику тачност бележења Антона Мажуранића, што сам није довољно познавао чакавску акцентуацију, што је, у целом делу свом, имао унапред спремљену идеју о равноправности штокавског и чакавског акцента; али ипак Даничић је један посао урадио позитивно: показао је да у споменицима има стварних остатака од бележења квантитета и места акценатскога, и новим испитивањима остало је само да тај посао продуже, утанчају и разгранају. Новаковић је, вероватно, тако нешто и хтео. Али овоме послу, после Даничићевих радова, он није био дорастао.

Новаковић узима Божидара Вуковића штампану књигу за путнике од 1536 год., затим псалтир од 1495 год. штампан у Црној Гори, да по њима утврди бележење акцената Константина Филозофа или Ресавске школе. Он је на много хиљада листића исписао речи са акцентом, али

никакве резултате није добио. Јер језик тих књига није народни, већ црквени. Према томе, да смо и добили какав позитивни резултат, он би се тицао само црквенога језика. То је Новаковић опазио, и зато две године доцније даје студију о акцентима текста исте редакције трговишког јеванђеља од 1512 год. (Гласник XLVII, 1 и даље); али то је бугарско-румунски текст. Поређењем његових бележења са бележењима у прва два споменика, Новаковић и долази до закључка да су та бележења, у главноме, иста и да, према томе, акцентуација коју имамо у поменутим делима није српскоцрквена, већ бугарскоцрквена, коју је Константин Филозоф удесио према сличном начину бележења у делима бугарске препорођене књижевности његова времена. Само мала одступања од тога могла би значити нешто и за наш језик. Али у то се даље не упушта Новаковић.

Ја мислим да цео овај посао, који заузима неколике стотине страна и који даје негативне резултате, није требало ни предузимати. Резултати до којих је дошао Новаковић, при употреби строжих критерија, могли су бити добивени поређењем неколико страна поменутих текстова, само са произвођењем праве анализе према особинама нашег језика. Овако је употребљен врло савесно статистичко-филолошки метод тамо где му нема места и где не може дати стварних резултата.

Овде се већ опажао недостатак претходних студија код Новаковића у овом правцу. Новаковић и доцније није волео акценатска испитивања, и мене је изненађивала, у разговорима са њим, произвољност коју је он приписивао акценатским језичким појавима и онда када су акценатска испитивања ушла, у потпуности, у круг језичких истраживања која се ничим нису разликовала од испитивања из области гласова и облика. Он је према њима остао у скептичности, за коју свакако нису биле без значаја ове неуспеле његове расправе.

Али и ако није вршио сам стално лингвистичка испитивања, Новаковић је остајао и даље у извесном контакту са науком о језику. Имао је прилике да види како се велики значај почео давати народним диалектима и колико су резултати научне диалектологије били значајни за одређивање културних, етнографских и историских веза међу племенима различних народа. Дала му се прилика да добије диалекатске текстове македонских говора; он их бележи и издаје у Јагићеву Arch. für slav. Philologie XI и XII (Dialekt von Veles—Prilep). Али ти текстови сами за себе, и ако су, у главноме, добро забележени грубим фонетским средствима, нису за њега били главно, већ студија коју је он, поводом гласова *ѣ* и *ѣ* у њима, написао о македонским говорима (*Ѣ и ѣ у македонским народним диалектима*, Глас XII, 1889, 1—53).

То је једна од оних студија Новаковићевих, пуних материала и погледа, која није имала значај који је, по својој унутрашњој вредности, требала да има. Новаковић је у своме истраживању пошао од правилног

основа: дао је општу слику македонских говора, делећи их — у главноме тачно — на три диалекта: овчепољско-кратовски, велеско-прилепски и дибрански (стр. 4), и испитујући специално велеско-прилепски говор. И ако Новаковић не даје своје критерије, несумњиво је да је главна ствар овом поделом добро погођена, па и географско простирање говора. Али тачност његових погледа не ограничава се само овим.

Служећи се диалекатским материалом добивеним о прилепском говору, испитујући народне македонске песме (Верковића, Бојаџијова, браће Миладиноваца, М. В. Веселиновића и Јастребова), и вадећи материал из штампане књиге Тетовца Пејчиновића (*Огледало*, 1816) и Дебранина Ђорђа М. Пуљевског (из његова речника од 1873—1875), он утврђује необично значајни факат за проучавање македонских диалеката: да *ѣ* и *ѣ* нису у њима случајне црте, какав пролазни утицај околних српских диалеката, већ унутрашња органска особина њихова. Све остало у том правцу у њима, што напомиње старословенски или бугарски језик (остаци од *шт* или *жд*), било је од сасвим споредног или минималног значаја.

Новаковић је тачно оценио ове ствари од необичног значаја у овоме правцу: 1) да у Македонији има онаквога изговора *ѣ* и *ѣ* као и у осталим говорима српским; то је потпуно тачно, и ако је несумњиво да поред тога има и друкчијих изговора у другим македонским говорима, који се најзад такође своде на наше *ѣ* и *ѣ*; и 2) да целим склопом тога говора, као конституционална особина његова, владају поменути гласови.

И једно и друго није дотада било, како ваља, познато словенској науци. Да је примљено, одмах после ове студије Новаковићеве, многа би лутања била утврђена испитивањима ове врсте. Али наравно, све што је пратило ову студију Новаковићеву није давало довољно јемства да је ово тачно. Да је доследна употреба гласова *ѣ* и *ѣ* изнесена у кругу свих осталих особина ових говора, којима би било такође одређено и географско и хронолошко место међу цртама јужнословенских говора, тада би књижица Новаковићева била обртна тачка у испитивању македонских диалеката. Овако је остала само као доказ проницљивих особина Новаковићевих и широких схватања његових. Тек доцније, кад ми је пошло за руком да добијем непосредно сав филолошки материјал којим се лингвистички одређују македонски говори, ја сам могао да изречем мишљење слично Новаковићеву, али сада засновано на другом основу.

Новаковић, који је ту основицу за себе можда и тачно одредио, покушао је у истој расправици да дâ и историско-етнографско осветљење својих језичких закључака, које је према лингвистичком схатању особина македонских говора било принципски потпуно исправно. Налазећи у македонским говорима основу и карактеристичну црту српскохрватског језика (*ѣ* и *ѣ*), Новаковић је и закључио, због осталих архаичних црта поменутих говора, да је насеље македонско српскохрватско по

пореклу, које се раније издвојило са северних граница Срба и Хрвата, док су они били још изван Балканског Полуострва, спустило у долину Мораве и Вардара и делимично, по Порфирогениту, вратило ка Подрињу и Београду.

Ја остављам на страну сам начин на који хоће Новаковић да објасни порекло македонских говора, јер ту може бити много могућности и различних замерака Новаковићеву схватању; али је, по моме мишљењу, и врло тачно и оштроумно било саставити представнике македонских говора са представницима српскохрватског језика изван Балканског Полуострва и претпоставити да се од главне њихове масе један део врло рано одвојио и ударио у правцу Македоније и, можда, Грчке, а други, главни део, да је ишао преко Далмације ка истоку. После много година, када сам и сам имао да одредим те везе, ја их нисам могао друкчије одређивати, и ако је, наравно, у моме расуђивању имало много штошта друкчији значај него код Новаковића[1]). Али и ту се види колико је Новаковић, на основу свога оскудног материјала, погодио пут којим је ваљало ићи.

По себи се разуме да Новаковића нису ни могли ни хтели разумети филолози тога времена. Они су били огрезли у идеји да су сви македонски говори продужење старословенског језика, а расправа Новаковићева није их могла у томе разуверити; али и поред њихова негативног суда, ова студија и данас није изгубила много од своје вредности. Јер права, велика испитивања којима ће она бити једног дана замењена, нису још извршена.

Ова ширина и дубина пишчевих погледа огледа се и у ономе што је он написао о савременом књижевном језику и о начину како да се, са научне стране, помогне усавршавању његову. Ти погледи Новаковићеви јасно се виде у његовој оцени Даничићева *Огледа* (Rad XLV, 1878, стр. 165—213), и у његовој посланици Српској краљевској академији о неговању народног језика (Глас X, 1—87). Ја нећу улазити у детаље прве оцене, која је, можда, најозбиљније што је о Даничићеву *Огледу* написано. У њој Новаковић пише, можда, више поводом књиге о којој пише; али јој ставља и извесне замерке. Ја мислим да нема ни једне коју ми и данас не бисмо одобрили; па ипак Новаковић није ни тада, ни доцније, дао свој потпун суд о речнику Даничићеву. Он је тако дубоко поштовао свога учитеља Даничића, он је био тако високога мишљења о вредности његова рада, да му је и замерке износио штедећи његову осетљивост, истичући стално да, баш овако како је Даничић обрадио свој речник, њега је и ваљало обрадити. У ствари, Новаковићев синтетички дух желео је још нешто више.

Одређујући тачно да је Речник југославенске академије само исто-

[1]) A. Bélitch, *La Macédoine*, 1919, 257 и даље.

риски речник и речник народнога језика Вукова времена, Новаковић је тражио, наваљивао и у више махова писао да Српска краљевска академија састави речник *књижевног* језика од Доситеја до данас. Он се није могао сложити са мишљењем да у тој књижевности нема одличних творевина које се не смеју занемарити, и да кроз дела ваљаних књижевника наших не веје прави дух нашега језика. Њему је, с правом, изгледало да је све што је досада урађено у правцу испитивања нашег језика, у делима Миклошића, Даничића, Будмана и других, учињено ради познавања засебних речи и засебних облика; да је то добар посао, али да је то још врло мало. Нови речник имао је да подстакне такав рад који би био од знатне користи по оне који хоће да познају наш језик и да га даље усавршавају. У том правцу Новаковић даје опажања која и данас нису застарела (в. особито Глас X, 34 и даље).

Нико од његових савременика није јасније сазнавао потребе наше лингвистичко-филолошке примењене науке, и нико од њих није био, на жалост, толико спречаван приликама живота да их задовољи као Новаковић. Из тога се развијао онај трагични однос између Новаковићевих дела, и онога што су други радили: да су она далеко испредњачила пред мишљењем и делима његових савременика, али да су била глас вапијућег у пустињи.

Његов широк, синтетички поглед налазио се у сталној супротности са ситним, аналитичким радом неких његових савременика. Ако су и они осећали да треба расправљати о питањима књижевног језика, они су то чинили на свакидашњим примерима којима су мучили своје савременике, акапаришући тајне филолошке критике и потребних знања за себе; Новаковић је био за велики, научни рад, којим би се извеле на видело све особине нашег књижевног савременог језика, и које би биле целоме свету приступачне. Тако је под његовим утицајем, али без његове сталне сарадње и његова руковођења, Српска крал. академија и отпочела прибирање своје грађе за велики речник књижевнога језика. И када једнога дана тај речник почне излазити, Новаковићеве заслуге за њ постаће јасне целом свету.

У Новаковићу је нашао речита браниоца и покрет да се у српску цркву наново уведе српско-црквени језик место руско-црквенога. И ту је он човек практичних и широких погледа (исп. његову брошуру *Језик старе српске цркве*, Београд 1880). М. Кујунџић, некадашњи министар просвете, предложио је 1887 год. митрополиту Теодосију да у том правцу, са Архијерејским сабором, спреми предлог. И Новаковић потпомаже ту акцију тадашњег министра, доказујући да је то врло прост посао, од којега би имала само користи српска црква, а руска не би ништа изгубила, пошто би остали исти текстови, исте књиге. У осталом, руска црква од тога не би ништа изгубила и због тога што и сада, и ако су књиге руско-црквене, српски свештеници их читају на свој начин.

Али, као што је познато, тада та акција није имала успеха. Само, наравно, то не значи да за њу није било добрих разлога и у то време, а још мање да њу не би требало никад више наново отпочињати. Зар данас нема за то још много више разлога, и црквених и општенационалних?

(СВРШИЋЕ СЕ)

А. БЕЛИЋ

ШКОЛЕ У СЛОБОДНОЈ ПРИРОДИ

Педагогика и хигијена морају да иду руку под руку. Здравље школског детета је данас исто толико предмет велике пажње као и његово интелектуално васпитање. Резултат ове пажње и будног бодрења над школским дететом јесте и класификирање школске деце не само по интелектуалним способностима, већ и по здравственим. Данас се не може више мирно гледати да се сва здрава и нормална деца васпитавају по истом систему и заједно са болесном и слабуњавом децом. Намеће се дужност и педагогу и хигијеничару да се ова деца морају одвајати. С једне стране, овим се помаже болешљивој деци, а с друге стране учитељима се уштеди велики труд, који се каткад узалуд чини при раду са овако неједнако здравом децом. У свима земљама се јако коракнуло напред у овом погледу. Зна се са колико се педантерије и прецизности диференцирају енглеска школска деца. Њихове „специјалне школе“ су израз највеће пажње према школској деци. Познат је и велики покрет у Немачкој са оснивањем школа у шумама, које су се досад показале својим наставним планом и својим хигијенским уређењима као врло добре за васпитање слабуњаве деце. Велики су хигијенски успеси учињени у открићу што савршенијих школских зграда. Па ипак, школска хигијена сваког дана напредује као наука и проналази недостатке тих открића. Што је зидано само пре неколико година, показује се већ као нехигијенско, а да не говоримо о типовима школских зграда од пре 30, 40 и 50 година.

Осећа се све више тенденција да се изађе ван школске зграде. И са педагошког становишта мора се признати да се већина предмета са вештим учитељем дају боље предавати у слободној природи. Наставу природних наука и досад су стално помагале екскурсије у природу. Ботаника, минералогија, зоологија, земљопис, историја, аритметика и многи принципи из физике даду се, тако исто, много лакше предавати у слободној природи. Но, осим чистог ваздуха и еластицитета у настави, школе у слободној природи пружају школској деци и рационалну храну, до-

вољно одмора и спавања, физичког кретања, и, са својим купатилима, потребну личну чистоту. Наравно да под оваквим условима боље напредују и физичке и интелектуалне способности деце но у затвореним школским зградама. То добро дејство је толико да се туберкулозна и она слабуњава — претуберкулозна — деца дају са успехом васпитавати у школама у слободној природи.

Неоцењена је корист учињена овим типом школа оној школској деци која долазе из рђавих социјалних прилика, нарочито још ако је оваква школа у исто време и президенцијална. Дете од слабих родитеља, чији је кућевни живот у малој нехигијенској собици и кујни, које је недовољно храњено, са спавањем о коме се не води рачуна, преморено радом код куће и поред школског рада — најпогоднији је тип за васпитање у школама у слободној природи. Невероватне су промене које дете за неколико месеци ту постигне. Најчешће, од запуштеног, слабуњавог и глупавог детета постане здраво, свеже и способно ђаче.

По својој организацији и конструкцији, школе у слободној природи су веома једноставне. Потребно је доста простора у шуми или пољу за слободно кретање деце, павиљон за лежање и одмарање, више учионица, које могу бити једноставне бараке или зидани павиљони. Број ученика у једној класи је редуциран на 25, а часови скраћени на 30 минута. Деца су изабрана и прегледана од лекара и стално су под лекарским надзором. Дете остаје у оваквој школи бар годину дана, а каткад и за време целе основне школе. Добра кујна, купатило са душевима, и, ако деца и ноћивају у школи, хигијенске собе за спавање са стално отвореним прозорима, саставни су делови школа у слободној природи.

Велика је ствар, у настави, учинити физичке и интелектуалне способности савезницима, а не непријатељима. Може се рећи да се ово успело у школама у слободној природи.

Д-р Н. ДАВИДОВИЋ-НИКОЛАЈЕВИЋ

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ПЕДАГОГИКА

У часопису „Lehrproben und Lehrgänge aus der Praxis der höheren Lehranstalten“, који издаје проф. Fries, налазимо, у свесци за јануар 1919, једну интересантну расправу о експерименталној педагогици; њен писац је проф. Budde. Због мисли исказаних о савременој експерименталној педагогици, као и о њеној важности у најближој будућности, сматрамо за умесно да, у овом чланку, изложимо главне мисли поменуте расправе.

Пре свега Буде констатује да је експериментална педагогика сразмерно нова тековина у области педагогике, те отуда, вели он, није могуће предсказати њено будуће развијање. Факт да се она сада налази у процесу формирања, објашњава разноликост мишљења о њеној суштини и будућности. Тако, на пр., док једна страна тврди да експериментална педагогика представља нешто ново што има да педагогику постави на сасвим нове и здраве основе и да је направи универсалном науком, дотле друга страна сасвим одлучно тврди да експериментална педагогика до сада није дошла ни до каквих значајних резултата, и да је највише што јој се може признати то да је успела да експериментално потврди неке истине које су још одавна постављене од интуитивне педагогике. Према Буде-у ни једно ни друго мишљење није тачно: истина лежи као и обично, вели он, у средини.

Буде налази да је литература о експерименталној педагогици сразмерно врло богата и разноврсна, те би тешко било разликовати значајно од незначајног. При свем том он признаје да је до сада било и да остаје као најважније дело из области експерименталне педагогике Мојманове „Лекције за увод у експерименталну педагогику".

После овога увода Буде приступа суштини питања. Он мисли да је данашња експериментална педагогика само посебна грана експерименталне дечје психологије и у суштини није ништа друго до један прилог дечјој психологији, који се тиче дечјег душевног живота за време школовања. Ипак, са овом карактеристиком експерименталне педагогике Буде не мисли тврдити да је дечја психологија течевина последњих деценија, како би се то могло помислити; на против, он држи да је чак и емпириска дечја психологија, на којој се заснива садашња експериментална педагогика, много старија: оне обадве одавна постоје, дело су векова, а не деценија.

Прве почетке дечје психологије и емпириско образложавање педагогике треба тражити код Енглеза и Француза, у учењу Лока и Русоа. Лок учи да при васпитању пре свега треба имати у виду дечју природу и способност, а Русо у предговору свога „Емила" изречно каже: „Почните боље проучавати ваше васпитанике, јер је сигурно да их никако не познајете!" Прави, пак, оснивач дечје психологије је немачки професор Д. Тидеман. Његове заслуге за дечју психологију су у тесној вези са покретом филантрописта, који тежаху да путем посматрања проникну у унутрашњост човечјега духа и да открију његове особине. У специјалноме органу „Педагошка испитивања", они постављају себи задатак да прикупљају најразноврснија опажања, јер само таква опажања „могу бити најбољи материјал на коме се за низ столећа може засновати најсигурнији васпитни систем".

Да би доказао тврдњу да су филантрописти правилно схватили задатак, Буде цитира један извадак расправе проф. Вецела (рођ. 1747),

штампан у органу филантрописта. Ту се тврди да је једна од највећих сметњи прогресу човечјег познања наша несумњива слабост према теорији. Да бисмо упутили педагогику на пут прогреса, ми треба да прибегавамо не теорији, већ опиту, и то педагошком посматрању, и ако је ово скопчано са великим трудом. Међу тешкоћама педагошког посматрања, на првом месту истиче се несигурност посматрања, пошто једна душевна појава никада није последица само једнога узрока, већ обично резултат више узрока. Према томе, ако хоћемо да будемо сигурнији у посматрању, потребно је да знамо све услове у којима се креће васпитаник: морамо му познавати све случајеве у животу, станбене прилике, храну, пиће, па чак и ваздух који дише мора бити испитан термометром и барометром. Само темељним испитивањем и поређењем свих фактора моћи ћемо са доста вероватноће да утврдимо њихов утицај на васпитање. Мисао да за формирање дечјег карактера треба да прибегнемо термометру и барометру, учиниће се многима смешна, чак и пародоксална, па ипак то не треба ни најмање да нас буни, јер нас историја учи да су многе истине у почетку изгледале парадоксалне, па су се у току времена утврдиле као истине. Као другу тешкоћу при педагошком посматрању, писац истиче непогодност многих васпитача за тачно и правилно посматрање. И на послетку, највећа тешкоћа је ослободити се старих теорија и правилно схватити користи опитнога упознавања. При изгледу на све ове тешкоће, аутор се пита да ли је у опште вредно правити посматрања. И одговара нам да је боље да девет пута паднемо у заблуду са надом да ћемо десети пут наћи истину, него да се одричемо тражења истине из страха да девет пута не будемо у заблуди.

Према овоме, Вецел нам у расправи даје опширна упуства како треба да се врши посматрање и услове којима треба да одговара васпитач да би могао посматрати. Његове мисли резимирамо у следећим тачкама:

1. Васпитач мора познавати живот васпитаника; он мора познавати његов начин живота, средину у којој васпитаник расте и развија се, његово занимање, најраније васпитање.

2. Морају се добро познавати васпитникови радитељи, као и сва она лица међу којима се он креће и са којима се свакодневно дружи.

3. Да би се посматрање могло искористити за научне сврхе, треба посматрати васпитаников живот у разним епохама његовога узраста и развића; на првом месту посматрати најважније промене у његову детињству, на пр. приликом његове болести, приликом оздрављења, приликом смрти његових родитеља и других сродника, и т. д.

4. Васпитач-посматрач мора према томе да подешава свој наставни и васпитни план, да мотивише и најнезнатније његове прописе, да објасни најмању промену у плану и да покаже разлоге који су ову промену диктовали.

5. На послетку, сва ова посматрања треба да се прикупе у један преглед-извештај, из кога ће се моћи видети каква су средства употребљена за изазивање и ојачавање извесних душевних способности, шта се радило за отклањање рђавих утицаја, и т. д. Једном речи: из овога опширнога прегледа треба да се види јасно какве је методе васпитач употребио за умно и морално развијање васпитаника.

На крају расправе Вецел се обраћа педагозима, васпитачима, ректорима, професорима и учитељима речима: „Посматрајте и све записујте! Природњаци раде са барометром и термометром и показују такву пажњу и савесност као да од њих зависи спас или пропаст васељене; за бележење својих посматрања они исписују читава брда хартије, јер мисле да се само на тај начин подстиче напредак науке. А ви, који тражите да имате утицаја у свету, ви који треба да га имате и можете га имати, скрстили сте руке и ништа не радите на васпитању и обуци сопствених наследника! Ви се осећате уврежденима када видите да свет игнорише и презире вашу професију; зашто не покажете већу ревност у заштити искуства него у заштити професије? И ви — посматрајте и записујте!“ Тако је Вецел заступао идеју експерименталне педагогике.

Но, много већи значај за педагогику као егзактну науку имао је, по Будеу, Христијан Трап. И он заступа тезу да ће педагогика само тада имати своју здраву основу ако се ова буде изграђивала на великом броју правилно извршених и правилно систематизованих педагошких посматрања. Трап пре свега тражи посматрања о умним способностима деце. Тако, нпр., да би се утврдило зашта се интересује једно дете и када почиње осећати умор, он препоручује да се деци истога доба и узраста дају различни предмети: играчке, књиге, модели, слике, и т. д., и да им се даде слобода да се њима играју како хоће и докле хоће. При овоме треба тачно бележити какве се идеје и осећања рађају код деце и како их деца испољавају. Ови опити имају се правити при разним ступњима дечјег узраста, мењајући количину и каквоћу предмета.

Осим ових посматрања која се тичу развића умне дечје способности, Трап препоручује посматрања за утврђивање моралних дечјих особина. „Децу треба посматрати у свако доба, јер се на овај начин може сазнати како су се појавиле различне жеље и наклоности“.

На послетку Трап тражи да се праве посматрања физичког развића дечјег, да се утврди уложена снага и величина употребљеног времена за успешно савлађивање наставног градива у појединим предметима. Таква посматрања ће бити од големога значаја за усавршавање наставних метода у појединим предметима.

Овако формирани Трапови захтеви за постављање педагогике на здраву основу дају Буде-у за право да изјави да је почетак експерименталне педагогике везан за име Трап-а.

Једномишљеник Трапов у питању реформе наставе био је Кампе. Заслуге Кампове за експерименталну педагогику су у томе што је он највише пледирао за систематско и непрекидно проучавање деце. Како су јасно ова два поборника реформне идеје схватили задатак експерименталне педагогике, види се из теме за коју су расписали награду. Та тема гласи: „Дневник једнога оца о детету, од часа његовог рођења". Дневник треба да садржи: опширно и тачно излагање свих мера за физичко, умно и морално развиће, као и резултат тих мера; белешке о првим опитима над дететом када је почело да се служи разним деловима тела и да креће тело; белешке о развићу појединих чулних органа; белешке о постепеном развићу говора и граматике; посматрање појављивања првих жеља, наклоности и страсти и, на послетку, скица будућег карактера дечјег.

У колико мери су се филантрописти били приближили данашњој експерименталној педагогици, најбоље се види из списа Тидемановог „Посматрања о развићу душевних способности код деце". Тидеман је посматрао једно дете од 23 августа 1781 до 14 фебруара 1784 год. и у горњем спису саопштава своја посматрања, коментаришући их истовремено.

И тако ми видимо, наставља Буде, да је још 18 столеће у области емпириске психологије имало једну тековину која је заступала тезу модерне експерименталне педагогике. Ова тековина, пак, била је угушена епохалним реформама Песталоцијевим, метафизиком и теоријом сазнања, и једва у другој половини 19 века, када су природне науке задобиле огромну надмоћност над духовним наукама, и када је експериментални метод увенчан успехом, једва је тада та тековина поново оживела. Психологија не оклеваше са усвајањем експерименталног метода испитивања и не дуго затим круг психолошких истраживања толико се рашири да је подела области постала неопходном. На овај начин се објашњава брза појава психологије животиња, психологије народа и дечје психологије, све као самосталних дисциплина. И овде се дечја психологија показа од великог значаја за педагогику, јер је она раширила методе испитивања. До тога времена психологија и педагогика располагаху само са самопосматрањем и посматрањем других, а природне науке проширише овај круг посматрања додавши томе експеримент или искуствено посматрање.

Сада нам Буде пружа кратак историски преглед развића модерне експерименталне педагогике. Експериментални метод је још одавна својина физике и хемије. Од њих су га примиле биологија и физиологија, а одатле је прешао у психологију и медицину. У току времена експериментална испитивања довела су у ближи контакт медицинаре, психологе и педагоге, јер је сваки од њих тежио да путем експеримената сазна физичко и умно развиће детета. На тај начин је постала модерна

експериментална педагогика, која има задатак да питања наставе и васпитања реши према законима и нормама биолошких и социолошких наука, а помоћу експеримента, статистике и систематског посматрања.

Прва експериментална педагошка испитивања вршио је руски психиатар, психолог и педагог Сикорски, а у циљу мерења умора код школске омладине; своје резултате о овоме публиковао је 1879 год. Да би утврдио степен умнога преморавања ученика, Сикорски је давао диктандо ученицима по свршеним часовима пре и после подне, и према броју учињених погрешака закључивао је о величини умора. Сличне опите правио је и Бургерштајн у Бечу 1891 г., само се он није служио диктандом, већ задатцима из елементарне аритметике. Усле тога питање о замору ученика постаде актуелније, те се за њега заинтересоваше и други испитивачи. Истовремено са питањем о заморавању искрсну и питање о правопису, и 1896 Лај публикова резултате својих испитивања о правопису. Исте године француски психолог Бине публикова своја испитивања о начину на који ученици памте саопштено градиво, и установи извесне типове. Две-три године доцније у педагошком лабораторијуму у Чикагу почеше испитивања која имађаху за циљ утврдити однос који влада између физичког и душевног развића дечјег, а 1900 г. француски и амерички испитивачи почеше са испитивањем и мерењем интелигенције код деце. Истовремено почиње у свима државама испитивање типских представа код ученика разнога доба, и отуда дође класификација ученика на визуелисте, акустичаре, моторичаре, и т. д.

Ради бољега и прегледнијега испитивања почеше се за ову сврху отварати и специални лабораторијуми. Први лабораторијум је отворен у Чикагу 1899 г.; 1900 г. отвори се педагошки лабораторијум у Антверпену, а идуће године у Петрограду под управом проф. Нечајева. Будимпешта доби лабораторијум 1902, а Милано 1905 г. Исте године отвори Бине лабораторијум у Паризу, а да би могао заједно радити са учитељима и учитељицама, он споји лабораторијум са једном основном школом. Да би се учитељи упознали са методама експерименталне педагогике, белгиска влада уведе у учитељским школама експерименталну педагогику као наставни предмет и у бриселском учитељском семинару отвори педагошки лабораторијум. 1906 г. при педагошком лабораторијуму на женевском универзитету установи се одељење за педагошку психологију, које се развои у педагошки лабораторијум. Последњих година и учитељско удружење у Лајпцигу отвори своју педагошку лабораторију под руководством проф. Бран-а. Од 1900 год. као главни представници експерименталне педагогике у Немачкој важе Мојман и Бран.

Мојман поставља експерименталној педагогици две задаће: формалну и материјалну. Формална страна обухвата методе и средства за испитивање, а материјална саме предмете експерименталног педагошког испитивања. Главна област ових испитивања јесте физика и психички

живот детета у опште и специално детета у школском добу узраста. Друга главна област јесте живот слабоумне, болесне и абнормалне деце. Из упоређивања резултата добивених у овим двема областима, открила се нова област за испитивање: даровитост и интелигенција код деце; а резултати испитивања абнормалне деце дају неопходне елементе за хигијену умнога рада ученичког. Ове различне групе испитивања нису увек имале пред очима педагошке задатке; у већини случајева служиле су медицинским и психолошким сврхама. Да би постале саставни део експерименталне педагогике, потребно је да се уједине и ставе у службу теоријској и практичној педагогици. „Експериментална педагогика, каже Мојман, хоће да оспособи васпитача да увек може образложити своје педагошке поступке, Она му не налаже норме све дотле док нису испитани фактички услови; она пре свега тражи педагошко испитивање, и зато је она емпириско, педагошко испитивање."

Буде налази да није коректно давати име експрименталне педагогике једној педагогици која се служи не само експериментом, већ и осталим методама и помоћним средствима емпириског испитивања. Тако, н. пр., ако се ради испитивања масе, гомиле, служи статистичким податцима, и т. д. Отуда би било правилније да се назове емпириска педагогика, што је у ствари била још у 18 веку. У овој педагогици новина био би само експеримената као метода испитивања, а он је тај којим се изражава прогрес експерименталне педагогике у сравњењу са старом емпириском педагогиком. Експеримената дозвољава с једне стране мењање појава према жељи експериментатора, а с друге стране, квантитативно мерење појава. Ово су голема преимућства која има експеримената над посматрањем, а ова преимућства имају значаја и за резултат. Осим тога, аналитички и синтетички карактер експеримента придаје му већу научну вредност, јер се путем експеримента могу главни фактори дате појаве упознати; њиме се могу комбиновати главни фактори и репродуцирати сама појава. Мојман је толико убеђен у важност експеримента да се не устеже упоредити га са важношћу коју има призма или сабирно сочиво за разлагање сунчевих зракова. Разлагању сунчевих зракова помоћу призме одговара аналитични експеримената, а сабирању боја помоћу сабирног сочива одговара синтетички или контролни експеримената.

На ову самоувереност Мојманову Буде гледа мало сумњиво када се пита: да ли смо ми у могућности да по нашој вољи стварамо поједине душевне процесе кад год нам они буду затребали ради експерименталног испитивања. Експериментална педагогика, по Будеу, одговара на ово питање потврдно када каже да се сви душевни процеси могу искуствено створити, ако се употребе одговарајући надражаји. Осећања чулна се могу н. пр. изазвати надражајем дотичног чула: видна оптичким надражајима, тонова и шумова акустичним надражајима, и т. д. И

проста осећања могу се експериментално изазвати: једна мала доза кинина на врху језика изазива непријатан осећај горчине; комбинације боја или тонова могу изазвати осећања пријатности, и т. д.

Мојман разликује три начина за мерење душевних процеса. Душевне појаве могу се мерити или помоћу надражаја који посредно или непосредно изазива душевни процес, или помоћу покрета којим се изражава душевни живот, или помоћу душевних процеса који се одигравају у међувремену од надражаја до покрета. Ова три начина мерења имају за основ три разне методе испитивања: метода која се служи надражајем, метода покрета, и метода мерења времена. Овим методама додаје Мојман још и методу бројања. „Ми можемо, каже он, да избројимо колико се пута у сазнању јављају извесни душевни процеси, у каквој се комбинацији јављају, како су распоређени код различних индивидуа, и т. д. У оваквим случајевима ми се служимо статистичким податцима који се изражавају бројевима, но ови пак никако нису разултат мерења."

Сви ови методи важе и за аналитички и за синтетички експеримената; за педагогику је, пак, синтетички експеримената од већег значаја него аналитички.

Наоружана овим методама испитивања, експериментална педагогика приступа објектима својих испитивања: физичком и психичком развићу детета у опште и развићу посебних дечјих способности: памћења, представа, фантазије, мишљења, воље и т. д. На некима од ових области она је већ имала да забележи интересантне резултате. Тако н. пр. у испитивању памћења. Прва експериментално-педагошка испитивања памћења извршио је Ебингхаус још 1885 год. Тада се дошло до сазнања да дете лакше меморира него одрастао човек.

Особиту пажњу је обратила експериментална психологија проблему замора; но досадашња истраживања нису довела до важнијих резултата: експериментално је констатовано да постоји умор међу ђацима, особито међу онима средњих и виших школа, па ипак до сада није ништа урађено да се утврди ступањ замрености.

У последње време целокупна пажња експерименталне педагогике је концентрисана на питање о даровитости, које одиста има голем значај за практичну педагогику. За испитивање у овој области големе заслуге има Штерн. Досадашње испитивање јасно доказује да традиционално схватање даровитости подлежи једној темељној ревизији. Досадашње мерило даровитости био је успех ученика у појединим предметима: ко је показивао добар успех, био је даровит; ко нема успеха, тај нема дара. Испитивања показују да је овакав начин оцене даровитости једностран и ненаучан, јер му недостаје свестрана анализа ученичке способности. Наставни предмети ангажују само извесне способности, док један велики део њихов остаје неискоришћен. Због овога се често де-

шава да извесни ученици који су у школи важили као ограничени, доцније у животу покажу ванредне способности.

У области испитивања даровитости добила је велику важност метода питања и одговора, коју су израдили амерички психолози, и учење о типовима представа.

Буде завршава расправу признањем да су испитивања експерименталне педагогике врло важна за педагошку праксу; али он не признаје да би експериментална педагогика могла да једнога дана потпуно замени нормативну или интуитивну педагогику. Он је мишљења да експериментална педагогика може само да допуни теориску педагогику, а не може је заменити, јер се једна система педагогике не може подићи само на егзактној бази. „Много важнија од експеримента, вели Буде, јесте и остаје лична интуиција и непосредно осећање, једном речи — личност. Ово не треба заборавити ни онда када потпуно признајемо могућност и научност експеримента.“

М. КОКИЋ

ПОУКА У СЛИКАРСТВУ

Ђаци основних школа у Паризу посећују с времена на време париске музеје и посматрају уметничка дела. Свакако је то за њих угодно разоноћење, а требало би да буде у исти мах и поука. Али није довољно проћи само кроз један музеј и одмах разумети све што је у њему; зато ја сумњам у велику добит од тих шетња у погледу уметничког васпитања наше деце. Јер важно је знати каква објашњења се њима дају пред сликама, и да ли сва деца разумеју та објашњења. Чак би се могло питати да ли су и сами учитељи довољно способни да проникну и објасне тајну уметничког дела.

Међутим, сва ова питања тичу се не само ђака основних школа и учитеља, него се јављају кад год је реч о популарисању уметности. Многи се заносе племенитом идејом да и најширим слојевима друштва прибаве естетичког уживања, да их оспособе за разумевање уметничких дела, верујући — што је још велико питање — да развијање укуса у исти мах развија и смисао за истинито и добро. У осталом, ако бисмо и претпоставили да је збиља тако, остаје да се реши најважније: како ће да се објасни уметничка вредност на пример једне слике? На који начин ће се удесити то објашњење, кад знамо да има тако много уметнички необавештених у свима слојевима друштва?

Мени је згодно да узмем овде баш самога себе за пример. Дуго времена марљиво сам проучавао критике и студије о уметности и рев-

носно похађао све уметничке изложбе у Паризу. Но ако се запитам шта сам из свога читања и посматрања научио, искрено морам признати да то није било много. Стекао сам, истина, прилично искуства, знао сам шта је хармонично, а шта вређа око или нема смисла; имао сам у глави доста прикладних фраза, и ослањајући се на критичаре које сам читао, могао сам о свакој слици понешто паметно да кажем. Али када није било никаквог ослонца на ауторитете, када бих се сам, без учитеља и вође, нашао пред једном сликом сасвим новом, онда би ме одмах оставила храброст да о њој самостално судим. Значи, мало сам се користио својом лектиром и посматрањем.

Покушавао сам да се поучим и на тај начин што сам слушао како се сликари разговарају са својим ученицима поводом неке слике.

Ученик донесе свој рад и са извесним страхопоштовањем ставља га пред учитеља, који га прво дуго посматра, па онда почне да говори тајанственим речима као грчка Сибила. Сликари се ругају књижевницима што употребљавају сликарске изразе, а они међутим још више захватају из литературе.

— Па није рђаво, пријатељу. Има јачине, живахно је, свеже...

— Изгледа прилично верно оригиналу. Не познајем ту даму, али изгледа ми доста слично.

— А, којешта! Погледајте само: нема ваздуха око те главе. Нема атмосфере...

— Ето, ваш нос је само на хартији. Тим носом овај господин сигурно не би могао да дише.

— Ах, ово је занимљиво... План добар, цртеж приличан; али ту нема живота. Идите у природу. Проучавајте природу.

И тако даље, и тако даље.

Посвећени, то јест они млади људи који мажу бојама по хартији и платну, вероватно и разумеју та мутна објашњења; али за нас профана лица она су више него мутна.

Један срећан случај мени је најзад ипак помогао да схватим тајну уметничког дела и да о њему самостално судим. Како сам ја то постигао, видеће се из овога што ћу да испричам.

Једног дана био сам са својим пријатељем сликарем у музеју чије име овде не спомињем. Поред ванредних уметничких дела, било је ту и осредњих и рђавих, сачуваних по свој прилици из поштовања према старини, а набављаних зато што сам сопственик музеја није имао довољно развијен уметнички укус.

„Хоћете ли да вам објасним — упита ме мој пријатељ — зашто ову слику називам рђавом, а ону добром?“

Разуме се да сам одмах прихватио понуду и спремио се да врло пажљиво слушам сва објашњења.

И мој пријатељ почео је да упоређује. Није му требало много речи,

јер су говорила сама факта, као при свакој очигледној методи. Упоређивао је сликарску погрешку са оним што је у сликарству коректно и правилно; подвлачио је разлике у детаљима на трима сликама: на осредњој, бољој и гороj од ње; указивао је на битне ознаке талента и медиокритета. Тако ме је научио да гледам сасвим другим очима, и водио ме од слике до слике упућујући ме да сâм о њима судим. Разуме се да то у почетку није ишло лако, и ја сам се често варао и грешио. Једно пре подне заиста није ни могло бити довољно да научим ту сасвим нову методу. Али како сам се радовао када бих више пута погодио шта о некој слици треба да кажем, и када би ми пријатељ изјавио да је сасвим задовољан мојим судом.

После те инструктивне и пријатне шетње по музеју, изгледало ми је да се налазим у једном новом свету. Обраћао сам велику пажњу и на оне појединости које дотле нисам умео на слици ни да приметим. Наједанпут сам схватио чак и оне мутне сликарске изразе, и као да сам био стекао праве сликарске очи, могао сам све више да разумевам и све тачније да судим.

Размишљајући о томе што сам сâм искусио, учинило ми се да ће бити корисно ако саопштим и другима, истичући нарочито колико је неопходна употреба методе контраста при уметничком васпитању. Стављајући два уметничка објекта упоредо, учинићемо да се боље истакну њихове добре и рђаве појединости, да неизвежбано око запази и оно што би иначе пропустило да види на издвојеном предмету.

Нека о тој методи размисле они којима је стало до тога да се развија укус и популаришу уметничка дела.

АЛФРЕД БИНЕ

(Превела с француског К. Б.)

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Wilhelm Wundt i njegovo značenje (Prigodom smrti Wundtove 1 septembra 1920). Napisao Vladimir Dvorniković. (Naručuje se kod pisca, Zagreb, sveučilište). Zagreb, 1920. — Mala 8⁰, str. 31. Filosofijska biblioteka. Br. 1. Цена 4 д.

На четвртој страни корица горње књиге находимо да је *Филозофијској библиотеци*, која је овом свеском отворена, задатак, „да без одређеног рока доноси од разних писаца краће, у првом реду оригиналне, али и преведене филозофске монографије од актуалног и ширег културног значења“. Ова пак свеска, „као уводна студија, писана је популарно те даје покушај цјеловито заокруженог филозофског лика

Вунтова. Вунт је ту приказан у једну руку као главни оснивач модерне знанствене психологије, а у другу као филозоф најшире синтезе свију знаности, као ‚Аристотел нашега доба‘ “.

Филозофска библиотека нам је веома потребна, јер у филозофији као да смо највише заостали, када овај део наше научне књижевности поредимо с осталим деловима њезиним; а да ће се и заинтересованост за њу и у ширих кругова подстаћи монографијама од актуалног и ширег културног значења, у то смо вазда вољни веровати. Ова библиотека нам је дакле потребна, и задатак јој је добро постављен.

Исто је тако погодна (као што је и пригодна) студија о Вунту, као уводна свеска, јер се ту одмах упознајемо с писцем који је својим радом обухватио целину филозофијину, а с тим уједно и с основним проблемима филозофскога истраживања.

Вунт је (рођен 16 августа 1832 у свештеничкој кући у Баденској), као свршени медицинар, постао приватни доценат за физиологију на хајделбершком универзитету. Из тога доба потичу његова медицинска физика и уџбеник за физиологију, затим, пошто је тадашња физиологија све то више почела обраћати пажњу и на телесне појаве као „носиоце“ душевних, и „Предавања о људској и животињској души“ (1863). Филозофско првенче му је, као што сам вели, 1866 објављена расправа „Физички аксиоми и њихов однос ка каузалном принципу“. У тој расправи се очито показала велика заинтересованост једнога природњака за филозофске проблеме, коју су, у осталом, већ и „Предавања“ одавала. Нашавши се на том путу, млади физиолог иде и даље њим и пише једну теорију сазнања и једну метафизику. Али је карактеристично за научни дух и за схватање методскога рада његова, што Вунт те радове не објављује, уверен да се ти филозофски проблеми могу решити истом после исцрпнога и удубљенога изучавања специјалних наука. „Филозофија, као што ја мислим, не треба да носи зубљу сазнања испред осталих наука, него она треба њом да нам светли иза ових, да не би својом сенком одузела светлост од њих, и да не би и сама залутала на бездане странпутице.“

Ово сазнање, које је у то доба већ у њему кристаловано, одредило је животни пут Вунтов, и радом у том правцу испуњено је животно дело његово. 1874 јављају се први пут његове „Основе физиолошке психологије“, и исте године га видимо као редовна професора филозофије на циришком универзитету, на катедри Ф. А. Ланге-а, који нам је оставио чувени израз о савременој психологији као „психологији без душе“. 1875 се одазива позиву из Лајпцига, где 1879 заснива први Институт за експерименталну психологију, где и завршава своју академску каријеру и свој живот.

Г. Дворниковић оставља податке о животу, библиографију Вунтових дела и литературу о њему за касније „Допуњак“, а у овој књижици

иде само за тим „да даде суштину Вунтова психолошког и филозофског значења". Када узмемо у обзир малени обим ове књиге и ограничавања која су се с тим морала наметати писцу, можемо рећи да је писац потпуно постигао свој задатак. Али, и то морамо одмах рећи, он га није постигао на штету прегледности и јасноће, него нас уводи у једно велико животно дело лако а поуздано, и оставља нам, ако не и потпуну, али веома изразиту слику о њему. Писцу је у првом реду стало до једнога реферата, али он га и критички пропраћа, и нарочито указује на то да је Вунтова психологија (и то не само психологија) еволуционистичка, „и то више него што се то игдје досада истицало". У вези с тим, писац воли да указује на аналогије између Спенсера и Вунта, и на једном месту вели да би се „усудио устврдити, да је било и директних утјецаја енглескога биолошког и физиолошког еволуционизма".

Ако треба нешто пошто-пото приметити или замерити (јер у томе је обично „критика" у нас), могао бих поменути како ми се чини да прва реченица неће бити довољно јасна за многе читаоце, а такође ни оно место где се говори о простору и о времену (стр. 21.). Јаснији би били наводи из Вунта: „У стварности (писац би рекао: у збиљности) време је исто тако непосредно с објективном опажајном (писац би рекао: замједбеном) садржином спојени саставни део као и простор" („Систем филозофије"). Или: „Време и простор су најконстантнија опажајна садржина, јер они, чим апстрахујемо нарочити квалитет појединих опажаја, увек остају као последњи остатак. Они нису ни самостални опажаји, нити пре свега опажања у нама находећи се облици опажања [Anschaungsformen — по Канту], него су само константне емпиријске особине, које припадају свим нашим опажајима, и на којим се с тога и закони нашега мишљења могу најнепосредније приказати" („Логика"). Осим тога је може бити потребно било истаћи и Вунтову зависност од Хегела (нарочито у „хетерогонији сврха").

На послетку, још једна примедба — читаоцима нашим. Српски читаоци пате још непрестано у великој мери од предрасуде према латинским словима (као и хрватски од оне према ћириловским), и биће их доста који се неће латити ове књижице само стога што није штампана ћириловицом. Истина, многи веле да их не одбија само латиница од хрватских научних дела, него и сасвим друга терминологија, у којој не могу да се нађу. Заиста се мора признати да нам се научна дела у називима јако разликују, док се у белетристичним опажа све то јаче изједначење. И наш писац вели: предоџба, замједба, сувислост, где бисмо ми рекли: представа, опажај, веза; за осећање или чуство вели на неким местима „осјећај", што је у нас само сенсација, Empfindung (разуме се у науци, не и у обичном говору и у лепој књижевности). То су тешкоће свакојако већином само за оне који их радо обилазе, или који траже

оправдања да нешто *не* учине, што би требало да учине. Али при свем том мора се признати и то да једна књижевност треба да има и једну номенклатуру, и да је наш заједнички задатак да порадимо на том да се то што пре постигне.

*

Г. Д-р Владимир Дворниковић, професор филозофије на универзитету у Загребу, дао нам је последњих година и два опсежна дела, или управо једно дело у две велике књиге: *Savremeni filozofiju.* Прва књига (U Zagrebu. Nakladom knjižare Mirka Breyera. — Без године, предговор је датован: „у ожујку 1918") ставља себи као задаћу „да пода јединствену слику савременог стања филозофије. Посебан пут води до ријешења тога задатка; не приказује се ту збирка готово формираних проблема те разних готових ријешења. Не, нама треба друга слика, друга оријентација. — Нама ваља упознати не тек готове резултате и готову „стику" филозофије, већ тијек, постање, живот — „кинетику" и „динмиику" филозофије! И зато је наша оријентација у првом реду генетичка и психолошка, зато приказује најзнатније актуелне методе и типове филозофирања, а не тек врсте и подврсте разних филозофема... Ова оријентација има да каже читатељу: Ево, то су најзнатнији смјерови, начини и путови садањих филозофских настојања. Хисторијски вјековни типови филозофирања заузели су данас такав и такав лик, доспјели су данас на тим и тим путовима до тих и тих тачака свога измирења или завађења... Будућност филозофске спознајне тежње остаје тако у отвореној перспективи — за саму ту свјетску филозофију као и за нашу будућу." — Друга књига (Druga sveska. U Zagrebu. Izdanje knjižare Z. i V. Vasića, 1920) даје у првој обећано „инструктивно библиографско и биографско огледало модерне филозофије". Она „отвара широм врата у велики филозофски свијет, води равно до самих књига и писаца, разастире сву ту литерарну бујност, која је толико значајна по данашњу препорођену филозофију, хотећи тиме реално омогућити прву и завјетну мисао читаве ове оријентације, изречене у Уводу прве свеске: „Ваља показати и оне конкретне радне путове, те она развојна полазишта, из којих ће да избије и наш огранак на стаблу *једне човјечанске филозофије*". Књига је намењена „у првом реду нашим слушачима филозофије, али не само њима; уз њих још свима онима који би устребали водиља или пратиоца на стазама данашње филозофије". У књизи је, поред филозофских дисциплина, заступљена и *педагогија.*

Ако се не могнемо нарочито задржати и на овим књигама, указујемо већ овом приликом на њих као на дело од велике вредности и значења, јер оно не даје само поуке, не обавештава само, него и покреће унапред и подстиче на рад, а то је и најважније што нам једно дело може дати. м. ш.

D-r O. Schmeil: Leitfaden der Botanik, 91. Auflage, 1920.
Leitfaden der Zoologie, 98, Auflage, 1920.

Ови уџбеници, намењени поглавито настави у вишим разредима средњих школа, познати су многим нашим стручњацима из раније, а Шмајл, нарочито као писац зоолошких дела, познат је и нашим ширим круговима преко превода његових *Описа животиња* и *Науке о човеку* (оба у преводу Г. М. Томића, професора), као и преко *Зоологије* за ниже разреде средњих школа од г. Н. Ранојевића, професора, која је рађена по њему. Али, ипак, да би и они наставници који нису имали прилике да се упознају са овим уџбеницима, били информисани о њима, налазимо за потребно да их прикажемо са неколико сумарних потеза.

Сâм факт да су ови уџбеници могли доживети за 20 година, у богатој немачкој уџбеничкој литератури, овако велики број издања, говори несумњиво о њиховој вредности и преимућству над другима. То потиче не толико од количине унесена градива и распореда његовог, који су у главноме исти као и у другим уџбеницима ове врсте, колико од начина обраде. Шмајл је цео унесени материјал обрадио на еколошкој основи, доводећи свуда у узрочну везу унутрашњу грађу и спољне облике организама са спољашњим утицајима, и тежећи да сваки морфолошки облик објасни његовом функцијом. И то је оно што даје нарочито преимућство његовим уџбеницима над другим, писаним већином само на сувопарној систематско-дескриптивној основици. Поред веће занимљивости која се осећа при читању Шмајлових уџбеника, они су од нарочитог значаја што читаоце навикавају да посматрају односе између организама, функција њихових органа и спољних животних услова, и да о њима размишљају. А то и јесу поглавити задаци који се имају остварити наставом ботанике и зоологије.

Као што сви пропагатори нових идеја или нових праваца рада претерују, нарочито у почетку, у истицању онога што заступају, то је исто било и код Шмајла. У првим издањима његових биолошких дела, еколошки правац обраде био је узео толиког маха да се сваком органском облику тражило искључиво објашњење у утицају спољних фактора. Други утицаји, као што су нпр. наслеђе, варијација, промена функција и др., потпуно су занемарени, ма да у одређивању облика организама или органа могу играти такође извесну улогу, свакако знатно мању од спољних фактора, са којима покадшто заједнички делују. У доцнијим издањима опажа се осетан бољитак у овом правцу. У овим најновијим издањима та једностраност једва се примећује.

Штета је што је распоред градива у овим уџбеницима шаблонски (прво систематика, затим општи делови). Међутим, оно би требало да је распоређено тако да иде упоредо са временом његовог појављивања у природи, како би се омогућило извођење наставе што више на живом материјалу, јер се ученици могу увести само помоћу њега у правилно

посматрање и разумевање његове грађе и живота. Без тога, извођење наставе по оваквим уџбеницима, нарочито из ботанике, мора бити више вербалистичко, без испуњавања свог главног циља. Евентуално употребљене слике, модели и препарати, ма да могу послужити у извођењу наставе, не могу никад заменити живе објекте.

У зоолошким уџбеницима распоред градива може у главном остати онакав какав је практикован и до сада (с тим да наука о човеку дође у почетку), јер он највише одговара могућности да се за наставу искористи живи материјал. Али у ботаничким уџбеницима он се мора мењати из основа и подешавати према времену појављивања биљних група и начину њихова живота. Морамо признати да је врло тешко израдити један такав уџбеник, који би обухватао и згодно везивао у једну целину све што један добар уџбеник треба да дâ. Отуда, у колико нам је познато, нема до сада нигде таквог уџбеника за ботанику. Да ли је то последица немогућности остварења или можда недовољног рада у овом правцу? Нама се чини пре ово друго. Тешко је кршити традиције, и лакше је подражавати него смишљати.

Ма да Шмајлови уџбеници, као што се види, не представљају савршенство, несумњиво је да су због своје лепше обраде градива измакли испред других уџбеника исте врсте. С тога их топло препоручујемо наставницима који се до сада нису користили њима.

Д-Р ДАН. Љ. КАТИЋ

КРОЗ СТРАНЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВЕ

—

Језици и њихова настава у новој школи

Под утицајем рата, извесни педагози у Немачкој стали су смело да траже, ако не потпуно укидање наставе мртвих или живих језика, оно бар знатно смањење часова посвећених тим наукама. Ако је веровати тим педагозима, — као што су Тринквалтер, Вуст, Поске, Оствалд, Бек, и други, — време проведено у учењу грчког и латинског служило би највише да одржава једну „доктринарску, бирократску, полицијску идеологију". Што се тиче дубљег познавања енглеског и француског, оно је таман згодно да спречи нормално развијање немачкога духа. Учити више језика, то би значило дакле, у доба кад је време тако драгоцено, губити више пута своје време, док постоји једна студија, студија природних наука, која је нарочито кадра да изазове, у свима правцима, развиће духа код масе.

У једном чланку обилно и непристрасно документованом, публикованом у „Месечнику за више школе" (Monatschrift für höhere Schulen),

Теодор Енгвер испитује са свију страна разлоге противника језика и присталица у исто време појачане наставе природних наука.

Он признаје да су природне науке, у већем степену но језици, згодне за научну и методичну наставу; али је с друге стране сасвим сигурно да час језика може бити час на коме се ради, а час природних наука час на коме се, у пркос могућих експеримената, само учи.

Нема збора, код природних наука, ту незгоду надокнађују многобројне добре стране. Али, ако их човек признаје, то не треба да буде разлог да пориче изврсне стране које тако исто може да покаже, кад је добро схваћена, студија језика, нарочито студија живих језика, енглескога и, у првом реду, француског.

Ти језици су, пре свега, згодна, и чак неизбежна, средства за саобраћај. Природњак, чак и Немац, који би био лишен страних текстова, или који би, имајући их, могао да их познаје само преко превода, тај природњак би био врло везан у свом послу. Преводи научних дела су врло ретки, и, кад постоје, најчешће врло рђави. Међутим, при данашњој подели и исцепканости научних студија у свету, апсолутна потреба за обавештавањем и за широким синтезама приморава у првом реду људе од науке да познају језике великих страних народа.

Отуда Оствалд признаје једино ту корист од живих језика, али им одриче сваки други интерес. Чудна заблуда од стране једног таквог човека, замишљати језик као један природан производ, а не као *организам* који, као део свега створенога, има *права* на темељно проучавање колико и ма која друга наука.

Не, језик није „оличена логика“, али ће нас баш проучавање тих илогизама, речи и обрта обавестити о читавом једном свету представа, схватања и мисли некадањег човечанства. Не хотећи да изводимо британски карактер из енглеских слова, можемо тврдити да филологија треба да постане извор нових обавештења за психологију, ма дали као доказе само дела Феслерово: *Француска цивилизација у огледалу историје њеног језика* и Лерхово: *Употреба романског футура као израз моралне дужности.*

Може ли, дакле, настава језика имати у школи васпитну вредност сличну вредности коју имају природне науке? Ван сваке сумње да може, ако управимо ту наставу посматрању стварности, ако приморамо ученике да сматрају појединачна факта као делове једне велике сложене целине, и да утерују оно што је још уобичајено звати „изузецима“ у правилност или у правило које је у сукобу с каквим другим важним правилом. Да ли се настава физике и хемије може друкчије схватити?

Зар проучавање мртвих језика не пружа, још боље но проучавање живих, ту могућност за интелектуално васпитање? Они који то тврде суде о томе према своме искуству од пре педесет година, када се са живим језицима поступало као са сиротим родитељима, и кад су они

предавани на познат начин. Резултати који су добијени модерним методама демантују та мишљења најочигледније.

Међутим, треба пошто-пото олакшати програме и, ако се мора за неко време жртвовати једна наука, да видимо да ли, како су живи језици лакши, не треба њих жртвовати.

Приметило се сасвим тачно да ученик који је „печен" у латинским и грчким вежбањима, са великом лакоћом учи затим енглески и француски. Али се може тако исто учинити и обратна напомена. У Немачкој, девојке које уче најпре једино живе језике, науче за две године, и чак за мање, довољно латинскога да могу са успехом положити испит зрелости. Тврдити да је учење грчког нарочито васпитно, јер грчки језик располаже начинима за неограничене изражаје, који су кадри да изразе најфиније танчине, то значи заборавити да је француски, баш из тога разлога, универсални језик. Познат је факт да су мисли које су остале магловите на језику на коме су најпре биле изражене, добиле вредности тек кад су прошле кроз калуп француског. „Ја имам, изјављује писац, највеће поштовање за студије о Тациту и Платону, али и Босие и Тен траже такође озбиљне духовне напоре. Ја имам исто толико поштовања за латинске дисертације, али научити писати саставе ма то било као какав француски ђак из најстаријега разреда гимназије, или писати писмо као каква Парискиња из доброг друштва, посао је који многобројним филолозима неће испасти за руком, чак и после читавог живота рада и труда."

Отуда писац закључује тражећи за мртве језике, за живе језике и за природне науке, подједнако важно место у школи. Свака од ових наука је доиста подједнако у стању да води индивидуалној, националној и опште људској култури, да ствара јаке личности које ће, ако се осећају саставним деловима свога родног племена, бити тако исто свесне да су чланови читавог човечанства.

Енглески експерименти у васпитању

46 енглеских васпитних друштава одржала су, почетком ове године, у Лондону, један важан конгрес, девети по реду. Многобројне конференције држане су том приликом; на овоме месту, ми ћемо — према француском часопису „Васпитање" (L'Education), — који је донео опширан извештај са тог конгреса, — да свратимо пажњу само на две међу њима, које се нарочито одликују смелошћу својих реформаторских идеја.

Један од предавача је говорио о једном врло интересантном експерименту који се практикује од пре две године у колежу у Бембрицу, на острву Виту. Ручни радови су добили у тој школи важно место и служе интелектуалном и моралном развићу, захваљујући систему еснафа. Тих еснафа има пет — еснаф зидара, штампара, столара, фабриканата играчки и вртара — и њима управљају сами ученици, који се ради тога

састају у редовне састанке. Сваки ђак може да припада једном или неколиким еснафима, по својој вољи: свако је најпре шегрт, затим друг, затим мајстор; ученици прелазе из степена у степен после нарочитих испита. Тај систем је дао ванредних резултата и дивно навикао ученике на „self-government". Еснаф зидара подигао је једну врло добру грађевину; вртари су обрађивали заједнички један врт и одлучили сами шта им треба радити са производима; штампари су организовали колешке новине, што им је помогло да направе велике напретке у енглеским саставима, заинтересовало их за индустрију и за један од најважнијих заната, и поправило њихов укус и њихов критички смисао. Ти покушаји сарадње су права средства за културу, несумњиве важности. Васпитању укуса служи и колешки музеј, и, сваког тромесечја, низ различних изложби радова рађених у колежу: сликарство, стара и модерна типографија, модерна керамика, и т. д. Сваког дана, после доручка, има пола сата или сат одмора с музиком; свира се и после вечере, и свако јутро певају се песме. Да би се оживела настава историје, даје се ђацима сваке недеље резиме оног што се збива у свима земљама, да би се развиле њихове интернационалне симпатије и да би се они подстакли да се не затварају у узан национализам. Ни на који начин не покушава се да се утиче на њихово суђење: излажу им се просто тачна факта, и оставља им се да слободно створе своје мишљење. Неколико ученика могли су тако да држе у колешком „друштву за дискусије" врло добре конференције о интернационалним питањима; они се уче на тај начин да знаду какав је положај њихове земље према другим народима, да посматрају друге са симпатијом, и да се труде да постану корисни грађани света. — У колежу има многобројних клубова; чланови клуба природне историје дошли су на идеју да направе читаву серију испитивања о домаћим птицама.

Један од предавача који су имали највише успеха у току овога конгреса био је млади и већ славни учитељ из Крофтуга, близу Манчестра, О Неил (O'Neill), који је, од пре неколико година, преобразио своју школу према потпуно новим методама. У идућој свесци „Просветног Гласника" ми ћемо опширно изложити његов систем; на овом конгресу, он је само хтео да покаже својим колегама величину њихова задатка. У његовој школи нема распореда, јер, каже он, то служи само да одржава мртве ствари, ни лекција на табли; деца бирају слободно своје предмете за учење, и могу по својој вољи да питају учитеља, који им не даје обавештења, но их упућује где могу да их нађу.

Мерење интелигенције

У „Прегледу француске наставе ван Француске" (Revue de l'enseignement français hors de France), свесци за март о. г., А. Бело говори о једном огромном покушају мерења људске интелигенције у Америци.

Било је то за време светског рата, кад је Америка решила да ступи у њ. Али она је имала само мало војске. Све, у томе реду факата, требало је предвидети, створити, организовати, нарочито официрски кадар. Између стотине хиљада регрута и добровољаца, који су још јуче били по дућанима, фабрикама, канцеларијама и пољима, како пронаћи лица која су имала највише способности да постану старешине? Како, у избору који се хитно наметао, избећи што се више може изненађења и погрешке?

Слободни од предрасуда и традиција, Американци запиташе за савет психологе. Не устежући се, психолози препоручише методе које је Алфред Бине смислио и удесио у Француској да мери интелигенцију деце. Као што је Бине урадио за мале, тако се и овде прибегло његовим test-овима за интелигенцију, мало промењеним и проширеним, у нади да се боље подесе према интелигенцији одраслих. Читаве чете експериментатора биле су увежбане да примењују тестове, и, после неколико недеља, 700.000 првих војника могли су бити подвргнути испиту, на свима тачкама огромне територије. Та мера се примењивала и на остале позиве, тако да је захватила у свему више од милион и по регрута.

Тај испит, колико оригиналан толико и смео, допустио је да се направи осам ступњева, не стеченога знања, већ интелектуалне снаге и финоће, — особинâ које се, с разлогом или без разлога, сматрају као најпотребније да се једна личност прилагоди за најкраће време каквој сасвим новој улози.

У две прве категорије, бирали су се официри претходних кадрова и, доцније, официри потребни за превоз, исхрану и борбу; при томе се ипак водило рачуна и о материалним и опипљивим способностима за командовање: телесној снази, отпорности организма, гласу, итд. Под том истом резервом, идући ступњеви имали су да даду подофицире свију редова оружја. Најзад, последње категорије дале су масу помоћних војника који нису требали да иду преко океана, али који су били преко потребни за припремање рата.

На тај начин је једна чисто објективна и егалитарна оцена заменила обзире на дипломе, ранију службу, социални положај, везе, које би други узели као вођe при оснивању борачке војске и допунских трупа. Тако су била затворена врата интризи и протекцији.

Нигде на свету, ни из близа, није дотле било речи о једној тако огромној анкети о људској интелигенцији. Ако је веровати службеним извештајима, није се имало разлога жалити на тај покушај. Захваљујући духу одлучности оних који су га прописали, као и увиђавности и оштроумности оних који су га препоручили, могле су се избећи многе несмотрености и многа лутања. Ко зна да ли, великим делом, не треба захвалити тој смелој новйни за брзину и величину америкaнске помоћи, која је зачудила свет у последњим данима борбе.

Било како му драго, тај начин регрутовања официра и подофицира у великој америчкој војсци 1917—1918 био је освештање система који је смислио Алфред Бине за мерење и класирање интелигенција.

Каква је то *метричка скала интелигенције?* пита се, у априлској свесци истога листа, исти писац. У чему се управо састоји тај поступак мерења који је данас опште познат под именом *скале Бине-Симон*, и који је, у последње време, почео да се примењује и у нашој земљи.

Има већ поодавна како психологија, желећи да се приближи експерименталним наукама, има своје лабораторије, своје апарате, своје пажљиво израђене статистике; она тежи све више да рачуна с цифрама, у место да парафразира и коментарише. Али, у проучавању менталних факата, који су битно покретљиви и сложени, наилази се на велике препреке чим хоће човек да успе да дефинише јединке, да издвоји непроменљиве вредности, да измери нешто са прецизношћу.

Што се тиче глобалне интелигенције, способности разумевања, Алфред Бине признаје, са свима познатим психолозима, да реч *мера* не може бити узета у математичном смислу; та реч не показује колико се пута једна количина садржи у другој; она просто одговара хиерархијском класирању: ништа више, али то је већ много.

„Смислити, каже Бине, један велики број питања у исти мах брзих и прецизних, и све тежих једно од другога; забележити резултате; видети која питања полазе за руком за једно одређено доба, и на која млађа деца, ма било и за годину дана, обично не могу да одговоре; направити тако једну *метричку скалу интелигенције*, која допушта да се одреди да ли дато лице има интелигенцију својих година, или је заостало или напредно, и како се може цифрама показати та заосталост или тај напредак“: ето у чему се састоји проблем.

Ако се допусти да задоцнелост интелигенције бар од три године карактерише анормално дете, онда свако дете од девет година, на пример, које би показало интелектуални ниво од шест, пет година, не би требало да буде задржано у обичним разредима, већ подвргнуто специјалном режиму.

Да би начинио своју скалу, Алфред Бине, уз припомоћ једног искусног и вредног сарадника, доктора Т. Симона, правио је пробе не само у основним школама и дечјим забавиштима, над децом свих година, од три године до шеснаест, већ и у болницама и склоништима, над идиотима, глупацима, немоћнима; најзад, у сваковрсним срединама, и чак у војсци, над одраслима писменима и неписменима.

Из тих трудних истраживања изишли су тестови Бино и Симон, који се још од 1908 употребљују за издвајање анормалне деце у париским школама, и који су се доцније невероватно раширили, служећи у више прилика и за одређивање интелигенција одраслих. Ево их у ре-

зимеу, према ономе како су изложени у брошури „Мерење развића интелигенције код младе деце“ (La Mesure du développement de l'intelligence chez les jeunes enfants, par Alfred Binet et Th. Simon. Au siège de la Société Alfred Binet, 36, rue Grange-aux-Belles, Paris):

3 године:

Показати нос, око, уста. — Поновити две цифре. — Казати своје презиме. — Поновити једну фразу од шест слогова.

4 године:

Казати свој пол. — Казати назив за кључ, нож, марјаш. — Поновити три цифре. — Поредити две линије.

5 година:

Констатовати два тега. — Прецртати квадрат. — Поновити фразу од шест слогова. — Избројати четири марјаша. — Ређање карата.

6 година:

Разликовати јутро и вече. — Дефинисати употребом. — Прецртати ромб. — Избројати тринаест марјаша. — Естетичка поређења.

7 година:

Десна рука, лево уво. — Описати једну слику. — Извршити три поруке. — Избројати девет комада новца, од којих три од 10 пара, остали од 5 пара. — Казати четири боје.

8 година:

Два предмета сећања. — Бројати од двадесет до нуле. — Празнина у фигурама. — Казати датум. — Поновити пет цифара.

9 година:

Вратити кусур од динара. — Дефинисати више но употребом. — Познати све новце наше монете. — Побројати месеце. — Лака питања.

10 година:

Уредити пет тегова. — Два цртежа према сећању. — Критиковати апсурдне фразе. — Тешка питања. — Три речи у две фразе.

12 година:

Одупрети се сугестији линија. — Три речи у једној фрази. — Више од шездесет речи за три минута. — Дефинисати апстрактне речи. — Погодити смисао фраза у нереду.

15 година:

Поновити седам цифара. — Наћи три слика. — Поновити фразу од двадесет шест слогова. — Протумачити једну слику. — Проблеми „сваштица“.

Одрасли:

Пробе са исецањем. — Васпоставити један троугао. — Разлика између апстрактних речи. — Питање председника. — Мисао Хервие-ова.

За известан број горњих питања, сам наслов довољно обавештава; за друга су потребна ближа одређења, и она се налазе у брошури, с типовима задовољавајућих или незадовољавајућих одговора.

За доба од десет година, на пример, ми налазимо *критику апсурдних фраза;* требало је утврдити те фразе, после много питања и дотеривања. Ево два примерка таквих фраза: „Један несрећни велосипедист смрвио је главу и умро је одмах; пренели су га у болницу и боје се да ли ће моћи прездравити. — Ја имам три брата: Пола, Ернеста и мене".

Очевидно је да *метричка скала интелигенције* не може бити стављена у свачије руке. „Она захтева такта, умешности, искуство узрока грешака које треба избећи, нарочито јасну представу о дејствима сугестије. Уз то, она нема ничег аутоматског; не може се поредити са вагом на станици на коју је довољно попети се па да вам машина да тачну тежину наштампану на парчету хартије: Резултате нашег испитивања потребно је тумачити."

Бине признаје да то може отворити врата самовољи, али ипак неће смањити користи од методе. „Испитивање се врши према непроменљивом плану; оно води нарочитог рачуна о годинама; оно цени одговоре поредећи их према норми, и та норма је једна средња мера, стварна и преживљена. Ако, и поред све те прецизности, ми признајемо да је овај поступак потребно примењивати интелигентно, ми га не мислимо умањавати чинећи ту резерву. Микроскоп је један диван инструмент; али колико је обазривости, знања и вештине потребно да се човек њиме служи! Замислите шта би вредела посматрања која би вршио на микроскопу какав незналица и глупак."

Потребно је, дакле, извесно упућивање у рад, и нарочито се препоручује да се обрати пажња на следеће мере обазривости:

1) Спремиће се унапред мали потребни материал, подразумевајући ту и писаљке и хартију.

2) Оператор ће бити сам с дететом, у усамљеном и тихом локалу или, бар, ако то није могуће, присутни ће бити позвани на равнодушност и апсолутно ћутање (један осмејак, или свака друга игра физиономије изопачила би експеримент).

3) Не само да ће се избегавати свако строго држање, но ће се показати много љубазности, нарочито с младом децом (љубазан тон ће их умирити, док ће их осећање нелагодности парализовати).

4) Почеће се увек питањима близу нивоа који се претпоставља. Питања од првог маха сувише тешка обесхрабрују дете и могу да изазову с његове стране упорно ћутање; питања сувише лака нагоне га да узме ствар неозбиљно и да јој не поклони пажње. Извесна питања (о сликама, или понављања цифара) садрже поступне компликације; она су дакле врло корисна да се одреди истраживалачка зона.

5) Питања се неће мењати ни за јоту; дете се неће наводити на пут; неће му се давати никакво допунско објашњење. Ипак, треба се трудити да се добије одговор, јер је одговор увек лакше тумачити но ћутање, а деца од 3 или 4 године радо ћуте кад се питају.

Дешава се да дете прекине започети одговор; оно изгледа да пита погледом, да се нада каквом обавештењу; експериментатор треба да остане потпуно миран, што није увек лако. Рећи детету које оклева: „Ти не знаш!“, то значи помоћи његову немарност. Тако исто, овде није тренутак за критиковање или исправљање, пошто је једини циљ констатовање.

Грешка може да се направи омашком; у то се треба уверити, али не говорећи ништа и вративши се на питање после два-три идућа.

Како да се забележе резултати? На индивидуалном листу који носи име и године детета, експериментатор бележи, спроћу сваког питања, одговор такав какав је дат, не мењајући ништа у њему. У последњем ступцу, знак + показује успех; знак — неуспех. Сумњив резултат бележи се са? Изврстан резултат може се забележити са +!, а сасвим рђав резултат —! Знак треба забележити одмах у току седнице, јер он изражава суд, а суд има у толико више изгледа на тачност у колико су факта више скорашња.

После бележења, тумачење. Ево првог правила: *дете има интелигенцију година на чије је тестове одговорило.* Дете од 7 година је одговорило на све тестове од 8 година, оно има бар интелигенцију од 8 година; ми ћемо имати да видимо да ли оно може да учини и нешто више. Ево другог правила: *Ако дете одговори на пет тестова виших од једног одређеног доба, додаје му се година дана интелигенције; две године, за десет тестова; три године, за петнаест тестова.* Једно дете, на пример, одговори на све тестове од 8 година: оно има бар интелигенцију од 8 година; уз то, оно одговори и на три теста од 9 година и два од 10 година; оно има 8 више 1, то јест 9 година интелигенције, макар колико година имало иначе.

Последица је ове процедуре да се каже за једно дете да је *редовне интелигенције* ако има интелигенцију својих година; *напредне интелигенције*, ако има ниво виши за годину, две, и т. д., од нивоа својих година; или, напротив, *заостале интелигенције*, ако има ниво нижи за годину, две, и т. д., од нивоа својих година. Употребљавају се симболи: =; или + 1, + 2, + 3; или — 1, — 2, — 3.

Сваки може да се послужи *скалом Б.-С.* (Бине-Симон) да добије приближну процену једне интелигенције; али да би мерење имало научне вредности, апсолутно је потребно приправити се мало за посао. Доктор Т. Симон цени да периода посвећивања у ствар не треба да буде мања од пет седница, свака од два сата, вршећи огледе на двадесетак деце.

Бачка осетљивост

Један француски школски надзорник, у својим „Белешкама из инспекције“ публикованим у „Педагошкој смотри“ (Revue pédagogique), саопштава ову корисну напомену:

Да не треба вређати достојанство учитеља, упућујући му, пред његовим ученицима, примедбе поводом његове наставе и његове методе, то је без мало догма. Дешава се чак да та догма ставља инспектора у врло незгодне положаје. Кад чује да се предаје каква нетачност, треба ли да ћути и да је својим ћутањем потврди у духу деце? или треба да говори и да упропасти пред децом учитељев ауторитет? Нема учитеља који не пристаје уз другу алтернативу и који не очекује од свога инспектора да жртвује истину ради његовог самољубља.

Али да ли има много учитеља који поштују дечје самољубље? Колико сам пута чуо да се каже гласно о неком детету пред инспектором: „То је један заостао дечко", „То је један анормалан дечко", „Он је последњи ђак у разреду", „Не могу ништа да учиним с њиме", „Тврде је главе", и т. д. Онако исто као што болнички лекар, пред ученицима са клинике, — али и пред болесницима, — гласно изјављује: „Ово је један леп случај туберкулозе", „Озбиљна прогноза", „Фаталан завршетак"; или набраја, у једном лаком али несигурном пророчанству, разне фазе еволуције болести.

Мисли ли се да су наши ђаци глуви? да најинтелигентнији не разумеју пресуду која се изриче противу њих? Зар им она не убија храброст и не убеђује их да је сваки напор узалудан? И, чак ако они и заслужују ове строгости, мисли ли се да је хумано презирати пред њиховим друговима и морално мучити једна бића која имамо мисију да одгајамо?

Декоришимо наше учионице!

Наставници основних и средњих школа — пише Р. Еберле у „Школи и животу" (L'Ecole et la vie) — почињу да увиђају потребу украшивања својих учионица. Али да ли они поступају увек добро при томе? „Под изговором да се декорише разред, облажу се зидови сликама које представљају машине, отворене трбухе у којима кључају црева, огуљене и крваве људе, лобање с отвореним мозгом, алкохоличаре с бесомучним гестовима, и т. д." Али такве слике су сушта негација идеје о декорацији једног разреда. Неразумевање проистиче из предрасуде да декорација постоји сваки пут када се успело да се прикрије голотиња зидова, или да се дâ разреду тако звани „школски" изглед, освештан традицијом, а који је, у ствари, супротност животу и љупкости... Када би се, међутим, наставници надахњивали, с једне стране, правим циљем који треба постићи, и, с друге стране, карактером детета, могли би се очекивати бољи резултати.

Циљ који треба постићи, то је, пре свега, допринети остварењу естетичког васпитања наших ученика. Ставимо дете у додир с оним што је живо, да би му улили љубав и поштовање спрам живота. Пренесимо љупкости и чари природе у наше мрачне кавезе, у виду цвећа распо-

ређеног с укусом у каквој вази, или зеленог лишћа. Изаберимо, међу уметничким делима, она која најбоље изражавају покрет.

Дете је весело и активно по битности; његов дух је прост и покретљив. Будући је оно весело, ми ћемо бирати нарочито ведре боје, младе по изгледу; то су, у осталом, и најчистије. Од гравира задржаћемо оне које удаљују од меланхолије, које дају здраве идеје... Будући је дете активно, ми ћемо га заинтересовати директно за декорацију разреда, искоришћујући што је могуће више материал који оно само буде потражило или донело, који оно на тај начин буде обележило својом белегом, својим персоналитетом... Душа детета је такође проста, и будући је она проста, ми треба да прогнамо чудне или сложене предмете, сувише плаховите или сувише мрачне сцене, или злоупотребу гравира. Најзад, мислимо и на покретљивост духа наших ученика, и зато обнављајмо с времена на време, ако не потпуно, оно бар једним делом, нашу декорацију.

Како декорација треба да буде проста и остварена великим делом од самих ученика, и како, с друге стране, не сме бити сувише гравира, праве куповине своде се на најмању меру.

Та декорација треба да говори очима и, нарочито, души наших ученика. Коментари постају преко потребни, и васпитач треба зато да има културе укуса и повелики пртљаг општих идеја.

Опасности од кинематографа

У „Немачкој школи“ (Die deutsche Schule) Д-р В. Стапел говори, доста разложно, о опасностима кинематографа, чак и кад су филмови били цензурисани и кад представљају, у погледу моралних конвенција, максимум гарантија. Јер, изјављује он, ово брзо, узнемирено, скакутаво ређање слика на платну мора на крају да ослаби, ако не да уништи, интелектуалну способност и морални смисао гледаочев.

Захваљујући навици да се прелази брзо и без прелаза с једног филма на други, губи се врло брзо осећање „духа доследности“, који је битни услов за свако неповршно суђење.

Предајући се без отпора непрекидном дефиловању разнородних слика, човек на крају престаје да трпи због оскудице оне *логичне доследности* која би требала да повезује наизменичне слике да од њих створи *идеју,* као што је то случај у правој представи какве драме, у причи, или у току какве научне дискусије. Човек на тај начин стиче навику да пушта да све иде како иде, и губи ону независност духа која је потребна за владу над фактима, да би се задовољио доста мутним уживањем примљених утисака. Кинематограф је дакле школа интелектуалне распуштености.

Најзад, због врло брзог ређања слика, човек се навикава брзо на површност утисака. Губи се воља за представама које човек осећа у

свима њиховим појединостима; настаје влада грубих утисака, чија сва драж долази од њихове чудности или сенсационалности; све то на штету укуса за присно, прецизно, нежно.

Љубитељи кинематографа мисле само у грубим линијама или површно. Свака слика која долази њиховој интелигенцији преко њихових очију докопава се све њихове моћи пажње: нема више размишљања, нити икакве бриге о појединостима и о узроцима.

с. п.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

Друштво за Српски Језик и Књижевност у 1920—1921 школској години. — Друштвени рад ове школске године отпочео је касније него обично, тек 10 децембра 1920 године, када је одржана XXIX редовна седница. Од тада су седнице редовно држане сваког месеца и на њима је читано више расправа. Интересовање код чланова било је велико; поводом појединих предавања развијале су се живе дискусије, а седнице су биле увек добро посећене. Уз то, Друштво се увећало са 34 нова члана, тако да се од 101 члана из прошле године укупни број попео на 135. Већим делом чланови су из Београда (92); из осталих места прираштај је био незнатан.

У току ове године Друштво је одржало седам редовних састанака (XXIX—XXXV) и на њима су читани ови радови:

а) десет расправа из науке: Г. Павле Поповић: Стеријина „Зла Жена"; Г. Д-р Веселин Чајкановић: Из наших народних пословица и изрека; Г. Д-р Тихомир Р. Ђорђевић: Уметничке прилике под кнезом Милошем; Г. Милан Богдановић: „Осећај" и „Осећање"; Г-ђа Паулина Лебл-Албала: Ка циклусу народних приповедака „Св. Сава и ђаво"; Г. Д-р Веселин Чајкановић: Магични смех у српској религији; Г. Д-р Сима Тројановић: О рабошима, белезима и бројању код нашег простог народа; Г. Драгутин Костић: Службе и похвале Св. Симеуну од Св. Саве; Г. Милан Мајзнер: Оборавање, и Г. Павле Поповић: историја часописа „Виле".

b) три расправе из методике предмета: Г. Павле Стефановић: О настави српског језика; Г. Д-р Миливој Павловић: О настави српског језика, и Г-ђица Катарина Богдановић: О методама предавања Историје књижевности.

с) три реферата: Г. Милан Богдановић: Реферат о „Збирци матурантских питања и задатака из српског језика и књижевности" од Михаила Милинковића; Г. Павле Поповић: Реферат о „Прегледу књижевности хрватске и српске" од Д-р Давида Богдановића, и г. Мирош Кићовић: Реферат о студијама о Бранку Радичевићу од Д-р Тихомира Остојића.

d) два саопштења: Г. Милан Богдановић: Тумачење једног места из „Поноћи" од Ђуре Јакшића, и Г. Д-р Владимир Ћоровић: „Павлимир" у Мостару.

Друштво је и ове године, као и ранијих, имало на располагању за материјалне издатке само приход од чланских улога. Тај приход је био скроман (свега 1.020 дин.), али су од њега подмирени сви новчани издаци, тако да је у благајни остао и сувишак, који са сумом од прошле године износи 1.689 дин. Са том сумом Друштво може идуће године отпочети свој рад, а можда и објавити у засебној књижици записнике са изводима из расправа. Фонд Д-р Јована Скерлића, који има укупно 6.600 динара, није се много увећао. Да би се стање тога фонда поправило и наставило прикупљање прилога, изабран је нарочити Одбор од десет чланова.

Да би одало поштовање и признање нашем познатом и великом научнику Г. Ватрославу Јагићу, дугогодишњем професору славистике, Друштво га је на својој првој овогодишњој седници изабрало за свог почасног члана.

На дан своје славе Св. Ћирила и Методија, 24 маја ове године, Друштво је приредило излет до Сремских Карловаца, где је одржало једну свечану седницу. Тој седници су присуствовали: Њ. С. патријарх, два епископа, ректор богословије, библиотекар патријаршијске књижнице, директор гимназије, више наставника, свештених лица, и други. Чланови су тог дана, поред других ствари, разгледали наше старе рукописе и друге знаменитости, које им је показивао и давао о њима стручна обавештења Г. Димитрије Руварац.

На последњем скупу изабрана је стара Управа са Г. Павлом Поповићем, професором Универзитета, као председником. Друштво ће наставити свој рад одмах у почетку идуће школске године.

У. Ц.

БЕЛЕШКЕ

Реформа наставе у Француској. — Конгрес француских гимназијских професора, који се држао о Ускрсу у Паризу, проучавао је један важан пројекат о реформи наставе.

Настава, према том пројекту, има три степена: основни; виши основни, технички и средњи; виши. Сва деца добијају, по истом програму, заједничку наставу првог степена, у заводима јавне наставе, или у приватним заводима под државном контролом.

Настава другог степена обухвата после-школску наставу, вишу основну наставу, разне техничке наставе, општу средњу наставу. Ова последња је, у својим битним цртама, иста за дечаке и за девојке.

За пријем у средњу школу, потребно је имати пуних једанаест година 31 децембра оне године када се ступа у гимназију, и положити пријамне писмене и усмене испите. Писмени испити полажу се једино из француског и аритметике; усмени испити су тако удешени да се покаже способност кандидата. Води се великог рачуна о претходном ђачком успеху, према њиховим ђачким књижицама.

Средња настава траје седам година. Број часова, урачунавши ту и практична вежбања и цртање, не треба да пређе: у почетним разредима, 20 часова; у средњим разредима, 22 часа; у највишим разредима,

24 часа. Кроз све разреде, даје се важно место физичким вежбањима. У сваком заводу има басен за пливање, локал намењен настави гимнастике и, у близини, терен за игре на слободном зраку. Четвртак после подне је посвећен спортовима. Физичка вежбања, игре и спортови су обавезни.

У VI и V разреду (I и II, према нашем), настава је јединствена и заједничка за све ученике. Латински је обавезан за све. У почетку IV разреда (III-ег, према нашем), ђаци могу бирати између две секције: хуманистичке и модерне. У модерној секцији, настава латинског је замењена темељнијом наставом француског и живих језика. Сва друга настава је идентична у обе секције.

На крају II разреда (V-ог, према нашем), ученици могу ући било у секције у којима претежу науке, било у секције у којима претеже књижевност.

Испити за прелаз из разреда у разред су врло строги. Матура остаје санкција студија; њен први део се полаже на крају II разреда (V-ог, по нашем), други део на крају друге године I разреда (VII-ог, по нашем).

Конгрес за заштиту деце. — Под заштитом белгијског краља и краљице, одржаће се у Брислу, од 18 до 21 јула о. г., други интернационални конгрес за заштиту деце.

Тај конгрес имаће за циљ да испита тачно и потпуно факторе који утичу на поправку или опадање расе, да проучи до које мере факта и наука оправдавају легислативну акцију, и да организује сарадњу постојећих група и усамљених радника.

Најстручније личности проучаваће заједнички, на том интернационалном скупу, садашње потребе заштите деце и најбоље методе којих се треба држати у тој ствари. Питања стављена на дневни ред конгреса тичу се поглавито:

1) морално напуштене деце и судова за децу,
2) анормалне деце,
3) социалне хигиене за децу, и
4) ратне сирочади.

Известиоци из разних земаља, изабрани међу најпозванијим ауторитетима у сваком од питања програма, позвани су да сарађују са комисијом за организацију на припремању конгреса.

Конгрес за домаће васпитање. — Од 31 јула до 3 августа о. г. одржаће се у Страсбургу IV интернационални конгрес домаћег васпитања, с овим програмом:

Прва секција. *Проучавање деце:* 1) Еволуција способности код детета. — 2) Методе проучавања детета.

Друга секција. *Домаће васпитање* (општа питања): 1) Напретци вулгаризације метода домаћег васпитања у разним земљама. — 2) Друштва за домаће васпитање. — 3) Спремање родитеља и будућих родитеља за њихову васпитачну улогу. — 4) Ауторитет у породици и у друштву. — 5) Утицај средине.

Трећа секција. *Домаће васпитање детета пре школског доба*: 1) Сенсориално васпитање. — 2) Васпитање пажње. — 3) Игре. — 4) Рађање навика. — 5) Слике, албуми, књиге за децу.

Четврта секција. *Домаће васпитање детета за време школског*

доба: 1) Дужности родитеља. — 2) Жеље родитеља поводом школских програма. — 3) Дечја удружења. — 4) Премарање. — 5) Хигиена детета за време школског доба.

Пета секција. *Домаће васпитање детета после школског доба:* 1) Професионална ориентација. — 2) Спортови. — 3) Лектира.

Шеста секција. *Домаће васпитање анормалне и заостале деце:* 1) Медико-педагошки испит. — 2) Класификација анормалне деце. — 3) Васпитање анормалне деце.

Седма секција. *Домаће васпитање у заводима за заштиту деце*: 1) Ратна сирочад. — 2) Заштита жене у циљу заштите детета. — 3) Осигурања живота деце. — 4) Домови за породиље. Дечји азили. Лекарски преглед одојчади. — 5) Рад деце. — 6) Припрема за занате.

Осма секција. *Библиографија, документација и штампа*: 1) Педагошка документација за родитеље. — 2) Статистике о добротворним дечјим установама, о дечјим убиствима, итд. — 3) Библиотеке, васпитна дела за родитеље. — 4) Штампа и вулгаризација метода домаћег васпитања: новине, часописи, списи, плакате.

Девета секција. *Сарадња школе и породице*: 1) Шта учитељ треба да зна о детету преко породице. — 2) Индивидуалне школске фише. — 3) Родитељска и учитељска већа уз школе.

Десета секција. *Одбрана интереса породице:* 1) Положај многобројних породица. — 2) Права многобројних породица. — 3) Многобројне породице и порез. — 4) Нарочите наднице за многобројне породице. — 5) Породично гласање.

Друштво Алфред Бине. — Основано 1898, *Слободно друштво за психолошко проучавање детета* или *Друштво Алфред Бине* (Société Alfred Binet) има за циљ да приближи васпитаче и лица која се специалније баве научним истраживањем, у заједничком циљу да се дође до прецизнијега познавања дечјег менталитета.

Оно публикује месечни билтен који његови чланови добијају бесплатно и који, сваке године, представља једну свеску од 250 страна.

Друштво је отворено свима лицима која желе да сарађују на његовом делу, доносећи своју стручност или своју жељу за сазнавањем; зато се оно обраћа свима који могу да се посвете студији битних питања о деци. Оно придаје нарочиту важност ступању у чланство васпитних завода.

Годишњи улог је 5 франака, и шаље се на адресу M-lle Remy, 11, rue Vivienne, Paris (11-e).

Плате у Швајцарској. — Одлуком од 21 фебруара 1921, град Луцерн утврдио је овако плате наставног особља:

Учитељ основних школа, 6.280 до 8.400 франака (1 швајцарски франак вреди данас 6 наших динара); учитељице основних школа, 3.740 до 6.860 франака.

Наставници средњих школа, 5.280 до 9.400 франака; наставнице средњих школа, 4.860 до 7.860 франака.

Виши наставници средњих школа, 7.280 до 10.000 франака; више наставнице средњих школа, 5.860 до 8.560 франака.

Учитељи вештина имају специалне плате.

Организатори курсева за ручне радове имају додатак од 200 до 300 франака.

Управник основне школе прима 6.880 до 10.300 франака; директор средње школе, 7.280 до 10.100 фр.; уз то додатак од 600 до 1200 фр.

Максимална плата добија се од 12. године службе.

Најзад, предвиђен је и породични додатак, срачунат према броју деце, од 180 до 500 франака.

Ферииални курсеви. — Многи француски универзитети организују, преко распуста специјалне курсеве намењене странцима који желе да се усаврше у француском језику. Ми доносимо овде програме неколико универзитета.

На парискоj Сорбони, летњи курсеви трају четири месеца, од јула до новембра, и имају за циљ да упознаду слушаоце с француском цивилизацијом у прошлости и са животом и мишљу савремене Француске. Програм курсева је овај:

Историјска секција:

Јули. — *Географски увод. — Француска од постанка до 1610.*
Август. — *Француска од 1610 до 1789.*
Септембар. — *Француска од 1789 до 1870.*
Октобар. — *Француска и свет какве их је створио рат од 1914.*

Литерарна секција:

Јули. — *Француска књижевност за време Средњег Века и Ренесансе.*
Август. — *Књижевност од 1610 до 1789.*
Септембар. — *Књижевност од 1789 до 1870.*
Октобар. — *Француска књижевност од 1870.*

Естетика и филозофија:

Јули. — *Француска уметност до 1870.*
Август. — *Савремена француска уметност; сликарство, скулптура, гравире*, и т. д.
Септембар. — *Историја идеја у Француској до 1870.*
Октобар. — *Данашња Француска: филозофија, социалне доктрине, религија, науке.*

Школарина стаје за четири месеца 300 франака, за месец дана 100 фр. Bureau des renseignements à la Sorbonne, Paris, даје бесплатно сва обавештења.

Курсеви на универзитету у Клермону (Clermont-Ferrant) трају од 15 јула до 31 августа. Њихов програм, чисто практичан, је овај: вежбања у изговору и дикцији; граматичка теорија, речник, формација речи, синтакса; конверсација, усмена излагања; француска књижевност, читања с објашњењима; географија и установе савремене Француске. Школарина: за четири недеље, 50 франака; за шест недеља, 75 фр.; уз то 20 фр. уписнине. За сва обавештења треба се обратити на Comité de patronage des étudiants étrangers, 4, rue Pascal, Clermont.

Универзитет у Страсбургу организује овога лета две врсте курсева: практичне курсеве француског, и практичне курсеве немачког језика. И једни и други трају 12 недеља, од 4 јула до 24 септембра. Програм наставе француског језика је следећи: а) теоријска настава француског језика: описна фонетика; курсеви француске граматике; француска синтакса; граматичко објашњење класичних и модерних писаца, историја француског језика и историјска граматика; принципи стилистике; б) практична вежбања: фонетичка вежбања, вежбања у изговору,

читање с поправкама; диктанда, конверсација (у групама од 10—12 слушалаца); елементарна композиција и литерарна композиција; поправка радова; усмени и писмени преводи; в) рационално познавање Француске: проучавање извесних епоха прошле француске књижевности, литерарно објашњавање класичних и модерних писаца; главне тенденције литературе, филозофије, наука и уметности савремене Француске; главни видови француског живота, устав, политичке партије, парламент, социалне групе и штампа; похођење музеја, историјских и уметничких споменика, индустријских предузећа, и т. д. — Курсеви немачког језика имају за циљ да навикну слушаоце да говоре и пишу коректно немачки; неколико сати недељно резервисано је и конференцијама на немачком о књижевним и историјским предметима. — Школарина је за француске курсеве: за 4 недеље, 80 франака, за 12 недеља, 180 фр.; за немачке курсеве: за 4 недеље, 60 фр., за 12 недеља, 120 фр. — За сва обавештења о практичном животу ваља се обратити на Bureau de renseignements pour les étudiants étrangers, à l'Université de Strasbourg.

Сличне курсеве за изучавање француског језика организују и универзитети у Гренобл у и Нансиу. Уредништво „Просветног Гласника" ставља се на расположење својим читаоцима које то може интересовати, да им да сва потребна обавештења о организацији тих курсева и о детаљима материалног живота.

Француски универзитети. — Према једној статистици коју објављује париска „Научна смотра" (Revue scientifique), 1913—1914 године било је на француским универзитетима 41.194 студента. 1918—1920, међутим, њихов број износи само 29.586, то јест 28 од 100 мање. Нарочито се јако смањио број слушалаца на факултетима права: од 17.127 у 1913—1914, он је пао на 7.983 у 1919—1920. Смањење износи ту 53 од 100.

На против, млади људи обраћају се с одушевљењем примењеним наукама. Тако, на пример, Централна школа (Ecole centrale) — која спрема за инжењере — имала је 1914 840 ђака, док их данас има 2.250.

Ове цифре речито говоре о односу између избора студија и материалних користи које се од њих очекују.

Учитељска већа у Белгији. — Једном скорашњом одлуком белгијског Министра наука и уметности, установљено је у сваком школском кантону *учитељско веће*, чији су сви чланови, сем председника, бирани од свих учитеља и учитељица тога кантона. Гласање је обавезно. Могу бити изабрани сви учитељи и учитељице који имају бар десет година службе, од којих бар три у том кантону.

Кантонални школски надзорник има право да присуствује седницама тога већа, али без права гласа. Веће се састоји из седам чланова; председник је биран „нарочито међу општинским председницима и одборницима из кантона који се баве или су се бавили јавном наставом, међу адвокатима и судијама".

Ево неколико чланова уредбе који говоре о улози и правима тога већа:

Веће има за дужност да оцењује, ако се укаже прилика, професионалну вредност наставног особља, да чува његово достојанство и да пази на наставу.

Оно само доноси мишљења; право изрицања казне остављено је другим властима.

Министар наука и уметности, и друге школске власти, могу тражити мишљење већа сваки пут кад ваља констатовати или иследити огрешења о професионалне дужности или о законе и уредбе о основној настави. Оптужени учитељ биће увек позван да каже своју одбрану пред тим већем.

Школе у природи код нас. — У једном од прошлих бројева „Просветног Гласника“ ми смо говорили о покрету за оснивање школа у природи, који се шири по целом свету; данас са радошћу бележимо да је и код нас, заслугом Министарства Народног Здравља, почело да се ради на остварењу те спасоносне идеје.

У Новом Саду ће, тако, ускоро бити отворена једна школа у природи; већ је расписана и лицитација за зграду, и набављена грађа за њу.

У буџет за 1921—1922 г. ушле су довољне суме да би се одмах, почетком буџетске године, могле основати такве школе у Београду (у летњиковцу Друштва за чување народног здравља у Кошутњаку), Загребу, Сарајеву, Сплиту и Љубљани.

Министарство Народног Здравља располаже, за пропагандистичке циљеве, с више филмова који приказују рад у школама у природи; оно је недавно слало у Енглеску Г-ђу Д-ра Наталију Николајевић, — од које у овом броју доносимо један мали чланак о том питању — да проучи организацију таквих школа.

Учитељево место у разреду. — Где треба да буде учитељ за време часа? пита се један сарадник француског учитељског листа „Школа и живот“ (L'Ecole et la Vie). Да ли треба да остане стално седећи за столом, прикован за своју столицу? Или је добро да стоји на естради или поред табле, с кредом у руци, оживљујући своје лекције покретима, сликама, текстовима које пише пред очима ученика? Или је боље да се креће између клупа, пратећи тако, верификујући и исправљајући рад својих ђака? Или, најзад, треба — као што раде неки — да стоји у дну разреда, мотрећи га позади, док се какав ученик налази поред табле?

Избор је очевидно — одговара писац чланка — ствар темперамента и физичких способности, и у таквој ствари не могу се поставити категорична правила. Свако место, у осталом, има своја особена преимућства, али и своје незгоде.

Кад седи за својим столом, учитељ има своје ученике на догледу. Једном врстом магнетске привлачности, он држи њихове очи управљене на своје; он контролише пажњу. Он је у најбољим условима да се добро види и чује.

Али треба се сетити да ђаци остају у школи неколико сати, да пажња не може да остане будна за све то време, да су ученици са дна разреда врло далеко од стола, и да без сумње та магнетска привлачност слаби са даљином. Учитељ види са свога стола само извесне ствари у свом разреду. Неко ко би ушао полако у разред видео би, међутим, и многе друге. Ван догледа учитељева, у скривеним местима, на клупама, под клупама, у џеповима, под заштитом ученика који седи напред, манифестује се једна радљивост нема или пуна жагора, о којој и не слути учитељ са естраде.

Шетња кроз разред, прост пролаз између клупа, одмах би је открио,

Учитељ који се креће не може добро да се чује, али њему ништа не измиче испред очију од онога што раде ученици. Он хвата на делу ветропире, немарне, развлакаче. Он открива грешке које није био предвидео.

Та контрола је у толико потребнија у колико су ученици млађи и неискуснији.

Из свега овога излази да учитељ не може остати увек за столом. Корисно је, преко је потребно — закључује писац чланка — да се он у извесним тренуцима креће између клупа.

За сутрашње васпитање. — IV интернационална конференција удружења за Друштво Народа, одржана у Милану крајем прошле године, донела је следеће одлуке које се тичу васпитања:

1) Конференција тражи од Друштва Народа да установи што је могуће пре Интернационални Биро Васпитања, сличан Интернационалном Бироу Рада.

2) Она изражава жељу да, још сада, по примеру француских универзитета који су већ установили редовну наставу о Друштву Народа и о дужностима грађана према том Друштву, таква настава буде заведена од свију држава и свију приватних установа у програме школа свију система.

3) Она позива у исти мах разна Удружења Заједнице да учине све корисне кораке код својих влада, како би успели да програми и уџбеници не садржавају више ништа што би могло подстаћи мржњу народа једних на друге, већ на против да се сва настава надахњује принципима Друштва Народа.

Пробне школе. — Пробне школе — о којима смо говорили у једној од скорашњих свезака „Просветног Гласника“ — умножавају се сваким даном у Немачкој; таквих школа има данас у Бремену, Бреслави, Шарлотенбургу, Дрезди, Франкфурту, Хамбургу, Лајпцигу и Минхену. Државна власт предала је потпуно све такве школе разним удружењима учитеља реформатора. Њихова организација одговара модерним тенденцијама немачке педагогије: јединствена школа, дечја република, школа рада, социално васпитање. Констатовано је да та предузећа наилазе на повољан, каткада чак одушевљен пријем. Ти покушаји спремају општу обнову немачке школе по једном националном плану.

Проучавање деце у Америци. — Рад на проучавању деце одавно се врши по свима западним земљама, а резултати су из године у годину све бољи и бољи. Највише се међутим истичу Сједињене Државе Америчке, где су чувене лабораторије за експерименталну психологију, и где проучавање деце заузима видно место и у програму учитељских школа. У овој белешци ми ћемо се ограничити само на то да видимо како тај важан и користан посао раде учитељски кандидати.

За проучавање деце постоје у америчким учитељским школама ове три методе: прво, колективна, када се иста питања задају великом броју деце; друго, индивидуална, када сваки ђак изабере и свестрано проучи само једно дете; и треће, историјска, да се по књигама и часописима излаже како се развијао сам тај покрет.

Прва метода је најлакша и најчешће се употребљава. Састави се известан број питања на која деца одговарају усмено или писмено, а

потом се одговори упоређују, систематишу и дају материала за мање психолошке студије које пишу учитељски кандидати.

Други начин је да сваки ђак учитељске школе нађе у вежбаоници по једно дете, да га стално посматра и на крају године поднесе опширан извештај о његовој спољашности, даровитости, марљивости и карактеру.

Има извесних прописа којих се ваља држати при посматрању. Прво долазе на ред црте лица, па телесни састав и стање организма за време болести и здравља. Затим се прати рад појединих чула и посматрају се навике у држању тела на часу и у школском дворишту при игри. После тога испитује се душевни живот: примање утисака, памћење, пажња, машта, суђење, емоције, образовање појмова о добру, злу и правди. Пази се на понашање дечје према родитељима, друговима, наставницима и страним особама. Води се рачуна о томе да ли дете радо подражава одраслима, каквих наклоности има, да ли је осетљиво или грубо. У неким школама обраћа се нарочита пажња патолошким појавама телесног и духовног живота, истражују се узроци, и према резултатима се удешава настава по вежбаоницама.

Сваки ђак учитељске школе настоји да се са дететом што боље упозна и спријатељи, јер за интимно проучавање неопходно је имати дечје поверење. На крају школске године учитељски кандидат чита своје белешке пред наставницима и друговима, те се о њима води жива дискусија.

Трећа, историјска метода, колико год је важна и корисна, толико је заморна и тешка. Треба имати много слободна времена и огромну библиотеку да би се могли постићи добри и велики резултати. Међутим, од ђака учитељске школе не могу се ни захтевати исцрпне студије о историји проучавања деце; доста је ако умеју саставити прегледне реферате о најважнијим делима и чланцима из часописа, и ако знају како се почело и колико се већ одмакло у томе послу. Иначе, ова трећа метода сама по себи није довољна да оспособи кандидата за самостално проучавање деце, и оне две раније споменуте неопходне су као вежба и непосредно увођење у саму праксу.

Индивидуално и колективно проучавање деце даје прилике да учитељски кандидати боље упознају дечју душу, и да се већма заинтересују за васпитање као свој будући позив; а свест о томе да учествују у једноме корисном педагошком послу подстиче амбицију да се не запусте ни доцније када добију учитељско место. Сем тога, експерименти са децом у вежбаоници важни су и зато што буде тежњу за научним испитивањем и навикавају на саморадњу. Отуда се у последње време непрестано истиче потреба да проучавање деце буде у програму свих учитељских школа, и то као обавезан предмет, да свуда буде по један стручњак који ће предавати експерименталну психологију и упућивати ђаке. Очекује се да ће тада основна школа давати много боље резултате, јер ако игде, то у основној настави успех не зависи толико од знања предмета колико од познавања дечје душе.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге, часописи и листови послани уредништву:

Вукадин, приповетка од Стевана Сремца. Друго издање. (Модерна библиотека, 19.). — Београд, издање књижаре С. Б. Цвијановића, 1921. С. 219, цена 12 дин.

Милан Јаковљевић, професор, *Из савремене естетичке*. — Комисиона наклада књижаре С. Б. Цвијановића, Београд, 1921. С. 100, цена 10 дин.

Д-р Влад. С. Станојевић, *Хигијена за средње и стручне школе* (Библиотека „Здравље", књ. 4.) — Београд, 1921; на продају у књижари С. Б. Цвијановића. С. 133, цена 10 дин.

Милош П. Ћирковић, *Тамо далеко,* приповетка са Крфа. — Београд, 1921; на продају у књижари С. Б. Цвијановића. С. 231, цена 12 дин.

Мирко Дамњановић, *Интимне строфе*. — Крушевац, 1921. С. 48, цена 4 дин.

Anton Melik, *Jugoslavija*, zemljepisni pregled. I del. (Pota in cilji. Zbirka poljudno-znanstvenih spisov, 5.—6. zv.). — Tiskovna zadruga, Ljubljana, 1921. С. 283, цена?

Просвета, народни алманах. Уредио Перо Слепчевић. — Издало друштво Просвета, у Сарајеву, 1921. С. 243, цена?

Издања издавачке књижаре „Напредак", Београд. — Београд, 1921. С. 200, бесплатно.

Мешовити и мушки хорови. Израдио Влад. Р. Ђорђевић. Свеска II. — Својина пишчева, Београд, 1921. С. 38, цена 10 дин.

Учитељски весник, лист за учитеље и школу. Издање учитељског деоничарског друштва „Натошевић" у Новом Саду. Излази двапут месечно. Претплата на четврт године 3 дин.

Československo-jihoslovanská liga. Излази једанпут месечно, у Прагу (Mikulandska ul., č. 7, III p.). За чланове Лиге (који плаћају 24 чешке круне годишње) бесплатно.

Prager Presse. Erscheint täglich zweimal, Sonntags mit illustrierter Beilage. Adm.: Prag III, Nerudova, 5. Месечна претплата за иностранство 30 чешких круна.

ОД УРЕДНИШТВА

Свеске за јул и август изаћи ће заједно, крајем августа.

Уредник
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

† КРАЉ ПЕТАР I.

(1844—1921)

„Дрино водо, племенита међо,
„Ја ћу скоро и тебека прећи
„И честиту Босну полазити“.

Равно сто година после штампања наведене песме (које се на симболичан начин десило у Бечу) почео је српски народ под вођством унука Карађорђевог борбу за извршење завета датог води Дрини пре сто година. Завет је овог пута у целости испуњен.

Први пут после дванаест векова своје историје Срби су се потпуно ујединили, Хрвати и Словенци скоро сви с њима. Што су раније биле само романтичне жеље и снови многих поколења, изведено је сада у потпуности.

Краљ Петар је најсрећнији владалац српски. Највеће државно дело у нашој историји изведено је под Његовом владом, и не само под Његовом владом него и са Његовим активним учешћем.

Његову славу такмичећи се увећавају други величанствени подвизи. Одступање наше војске кроз снегом завијене планине албанске, са Краљем Петром на Његовој кари, неподељено је одушевило својом трагичном величином цео цивилизовани свет.

Могао је и неко други имати ту срећу да у дане највећих напора и пожртвовања које је српски народ учинио и поднео, буде на челу народа; али ретко је ко умео тако достојно одржати се на висини коју су прилике захтевале и која је била потребна. Краљ Петар је то умео и могао.

Влади Његовој претходе исто тако велика дела високе душе. Учешће Његово у херцеговачком устанку, као Петра Мркоњића, и у рату француско-пруском јесу најважнија од тих дела.

Али Он нема само ту епску и трагичну величину. Он има и врло високу добротворну и културну величину. Човек са ретким моралним особинама у приватном животу, био је врло моралан и достојанствен и на висини престола: не само што је Он најуставнији владалац у нашој историји, него му у историји у опште има мало равних. Он је достојно оправдао књигу *О слободи* и њен мото: „Само у слободи може се народ слободи научити“. И та политичка моралност Његова јесте Му једна од највећих заслуга, ако не и највећа.

Ево још једнога кога ће српски народ назвати „честитим коленом“.

Уредништво
„ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА“.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 7 и 8 ЈУЛ и АВГУСТ 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 21 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у Државној Штампарији у Београду:

за Рачунског фактора са годишњом платом од 3000 динара, Божидар Ђорђевић, помоћник фактора.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 30 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у Министарству Просвете:

за писара I класе, Велимир Козлић, писар II класе истог Министарства. и

за писара II класе, Будимир Граховац, књижевник.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1217 редовни састанак 17 марта 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић; ипредседник, г. Лазар Кнежевић; чланови: г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Чед. Митровић, Д-р Влад. Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Д-р Нед. Кошанин, Лепосава Бошковићева и Димитрије Соколовић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитани су и примљени записници 1215 и 1216 састанка.

II. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 46611 од 14 дец. 1920 године, с представком школског надзорника у Новом Саду, који тражи објашњење: која деца могу посећивати несрпске основне школе, јер их има велики број чији су родитељи порекла словенског и са словенским презименом.

Саслушавши и прочитано мишљење просветног инспектора за Бачку Област, Савет одлучује: да управе школа, а где ове нису у рукама Словена упутити школске надаорнике, испитају порекло и матерњи језик, као и знање језика свих ученика, па да се сва она деца, чији родитељи говоре српски (словенски) језик, ако га њихова деца ма и најмање разумеју, упуте у школу са српским — словенским наставним језиком, т. ј. прво у приправни разред.

III. Чита се писмо Г. Влад. Р. Ђорђевића да не може да се прими повереног му предмета и оцене за рукопис *Солфеђо*, од г. Ђорђа М. Стојчевића (в. 1202 записник под IX).

Савет прима знању и одлучује: да се за преглед и оцену овог рукописа, на место г. Ђорђевића, умоли г. Бож. Јоксимовић.

IV. Г. Дим. Тричковић усмено реферише о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши савет је мишљења да имају квалификација: за професора (под уговором): Никола Марков; за супленте (под уговором): Владимир Зозулевић, Сергиј Феодоровски, Николај Јевремов, Василиј Благонадежни, а тако исто и Марија Малишић (за учитељску школу), ако раслолаже довољним знањем српског језика; за привремене учитеље вештина: Евгенија Долгова и Адам Косенко (ако докаже, да има и стручну школу цртања); за привремену предметну учитељицу (француског језика): Ана Гофман; за хонорарне наставнике: Василиј Ступников (за ручни рад у педагошким одељењима); Софија Савицки (за франц. језик); Павле Никољски (за математику); Станислав Ивашкевић (за латински језик); за хонорарне наставнике с хонораром од одржаног часа, с непотпуним квалификацијама: Михаил Матковски (за географију). Владимир Лахтионов (за математику); Анаталије Зигеркорн;

да немају квакификација за наставнике у средњој школи: Иван Костецки, Прокопиј Шеремећев, Владимир Долгов, Владимир Степанов, Вера Горскаја (нема доказа о школовању) и Даринка Рајчевић;

да Д-р Мато Николић не може постати професор, док не положи државни испит;

да молбу Михаила Банишића треба упутити Министарству Трговине на мишљење: да ли има квалификација за наставника трговачке школе у Војводини.

Што се тиче молбе г. Андрије Матића, професора Новосадске гимназије у пензији, Савет је мишљења: да молилац, због старости, не може бити више наставник средње школе, али скреће пажњу Господину Министру, да треба наћи начина да се свима оним наставницима, који су служили у српским гимназијама и учитељским школама бивше аустроугарске монархије, и тамо пензионисани пре присаједињења — регулише и осигура пристојна пензија, као што је то учињено и оним њиховим друговима које је присаједињење и регулисање плата по србијанском закону затекло у активној служби.

V. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 3548 од 13. ов. мес., с молбом г. Д-р Симе Марковића, пређ. професора да се његова *Аритметика и Алгебра* за прва четири разреда средње школе одобри као уџбеник приватног издања.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Петар Типа и Илија Ђукановић, а писац да положи 1000 динара за хонорар.

VI. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 5514 од 18 пр. мес. којим поново шаље молбу г. Павла Терзина, да се његова књига *Учитељ српско-хрвашског језика за мађаре*, може одобрити као уџбеник за Војводину (в. 1208 састанак под VII) јер је књига писана као уџбеник за ученике мађарске народности.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Д-р Мита Лукић и Сава Максић, а писац да положи 300 динара за хонорар.

VII. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 3921 од 7. пр. мес. с молбом г-ђе Динице удове Андре Станојевића учитеља, да се откупи рукопис њеног пок. мужа: *Рачуница за II и III разред основне школе.*

Савет не налази, да би требало откупити овај рукопис.

VIII. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете, ОНБр. 4058 од 8. пр. мес., с молбои г. Милана Штерића учитеља, да се његов *Упуш за деловодсшво и рачуноводсшво у основним школама,* прегледа и одобри за употребу у тим школама.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. Дим. Соколовић, а писац да положи 150 динара за хонорар.

IX. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 3705 од 15. ов. мес., с молбом г. Д-р Алексе Ивића, проф. Правничког факултета у Суботици, да се његове књиге: *Између*

првог и другог Устанка, Fragmenti iz istorije Balkanskog ustanka 1875—6 godine, О првој српској сеоби у Жумберак и Документи о устанку Срба под Карађорђем Петровићем — откупе за школске књижнице.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. Д-р Влад. Ћоровић, а писац да положи 300 динара за хонорар.

X. Чита се молба г-ђе Јулке Јањићке, предметне учитељице, да јој се да назив и права професора, по чл. 18 Уредбе од 14-II-1920 године.

После дуже расправе Савет је мишљења (већином гласова: 8 против 6): да се молба може уважити.

— 1218 редовни састанак 24 марта 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић; ипредседник, г. Лазар Кнежевић; чланови: г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Чед. Митровић, Д-р Влад. Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Д-р Нед. Кошанин, Лепосава Бошковићева и Дим Соколовић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљон записник претходног састанка.

II. Чита се писмо Г. Министра Просвете ПБр. 792, да је указом од 5. ов. мес. постављен за председника Главног Просветног Савета г. Д-р. Богдан Гавриловић.

Савет прима знању.

III. Чита се писмо Г. Министра Просвете СНБр. 4099 од 21. ов. мес. који тражи од Савета листу кандидата за изасланике на овогодишњем вншем течајном испиту у средњим школама.

Савет ослучује, да г. г. Д-р Вулић, Поповић и Кнежевић спреме за наредни састанак списак лица, која би требала кандидовати.

IV. Г. Тричковић усмено реферише о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши Савет је мишљења: да Иванка Дракулић има квалификација за привремену учитељицу вештина (музике и певања), а тако исто и Оливера Петровића (за женски рад) ако докаже да је свршила нижу средњу школу;

да Зорка Ћурчићева има квалификација само за наставницу грађанске школе;

да Мирко Хобиш и Михаил Скуднов немају наставничких квалификација; и да молбу Јулке Петричковић-Јовановић треба упутити сталној комисији Министарства Просвете за регулисање наставничких положаја.

По молби г. Јована Митровића, директора и професора у пензији, Савет је мишљења, да г. Митровић због старости не би могао да врши наставничку дужност, али овлашћује председника, да предложи Г. Министру на који би се начин г. Митровићу могло изаћи у сусрет и поправити његово материјално стање у садашњим тешким приликама.

V. Г. Тричковић саопштава, да му је поред редовне дужности у школи немогућно и даље да остане референат за наставничке квалификације у Савету, јер му тај посао одузима много времена.

Савет одлучује, да г. Тричковић и даље остане референат а у томе послу да му помаже и г. Лазар Кнежевић. Сем тога, на предлог г. Тричковића, Савет одлучује, да све молбе за наставничка места морају бити написане на државном језику, а докази — документи ако су на страном језику, морају бити преведени и преводи оверени.

VI. Г. г. Протић и Соколовић усмено реферишу о молбама учитеља основних школа за пензију и пензионисаних учитеља за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења, да Драгутина Рајковића и Бранка Мађарца треба ставити у пенсију (Мађарцу дати 30% издржавања, ако нема број година службе за пензију);

да се Мара Крстоношићка и Даринка Велисављевићка, учитељице у пензији могу реактивирати;

да Катица Поповићка нема квалификација за сталну учитељицу основне школе; и да се по молби Пијаде Буџек не може донети одлука, док не поднесе доказе о школовању, годинама службе и старости и колико је година ван службе.

VII. Г. Јеремија Живановић приказује и чита свој нацрт *Правилника за препоруку књижевних издања.*

Саслушавши, Савет одлучује, да г. г. Д-р Митровић и Д-р Ђоровић, прегледају и евентуално попуне нацрт и са својим примедбама врате Савету на претрес.

VIII. Чита се извештај Министарства Војног и Морнарице, да нема буџетске могућности да положи одређени хонорар за преглед рукописа *Јуда* од г. Јевр. Герасимовића (в. 1192 записник, под V); моли, да се преглед изврши без хонорара или да се рукопис врати.

Савет одлучује, да се рукопис преда на преглед и оцену г. Др Вулићу, који пристаје да то изврши без хонорара.

IX. Читају се реферати г. г. Живка Стефановића и Милоша Московљевића о *Српској Граматици* за ниже разреде средњих школа од г. М. Шевића (в. 1183 записник, под XI). Реферати гласе:

Одазивајући се позиву тога Савета, прегледали смо „Српску граматику за ниже разреде средњих школа“ од г. Милана Шевића, и о њој учтиво подносимо овај извештај.

Пре него што бисмо дали општи, сумаран суд о пом. књизи, молимо да нам се допусти једна напомена, bona fide; да се ни у колико не слажено с досадашњим начином поступања тога Савета у погледу примања уџбеника за поједине предмете, па и за матерњи језик, у нашим средњим школама.

По нашем мишљењу, уџбеници треба да су савршени плодови напред утврђеног система, који треба да везује разне гране наставе у једну органску целину. Зато мислимо да један од најзначајнијих и најхитнијих послова Главног Просветног Савета треба да буде *стручна израда планова, програма и методолошких упутстава (инструкција) за све наставне предмете у што краћем року;* тако, да се после тога распише стечај за израду *сталних* уџбеника за средње и стручне школе; којих може бити и више у слободној употреби, ради што веће утакмице, која би ишла у корист саме наставе и општих земаљских интереса. Треба једном за свагда прекинути с традицијама рада „на парче“, с примањем уџбеника како се који јави, често пута без икакве везе с програмом и напреднијим духом наставе.

Средњошколска настава мора се реформисати у духу нове методологије и педагогије, како би се радљивост и интензивност духа ученичког могла што већма развити у свима правцима, по напред јасно одређеном општем плану; јер је велика неправда, која се граничи са злочином, занемаривати и умртвљивати и даље ученички ум насилним усађивањем многога за живот непотребнога или несолидно утврђеног знања. Школа треба да буде не само предаваоница и учионица, већ и радионица, где треба све ученичке умове ставити у покрет и акцију и развијати вољу за радом и личну саморадњу. За то су потребни нови правци и нови методи рада за све предмете уопште и за сваки посебице. Овај нови дух нарочито се препоручује у настави матерњег језика, који — и по свом етичко-социјалном и културно-просветном значају у групи националних предмета — треба да буде управо средиште целокупне наставе у нижој средњој школи.

У овом погледу „Српска граматика“ г. Милана Шевића чини у нашој школској литератури ове врсте особито похвални изузетак. Језичка правила и дефиниције не одвајају се од живога језичког организма, од стварне садржине, којој је језик само спољна одећа; већ се прво наводе реченице или краћи чланчићи (ово, на жалост, врло ретко!), па се на њима посматрају значење и употреба речи и њихов склоп у реченици. Од познатога и стварног иде се к непознатом и мисленом, а то је нов, једино оправдан и користан правац којим треба упутити граматичку наставу у нашим средњим и стручним школама. Истина, ово није оригинална новина пишчева. У Хрватској, много пре њега, чињен је већ покушај у том правцу (в. gramatiku hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke školě od D-r I. Florschütza); да о страним уџбеницима ове врсте не говоримо! Само је јако жалити што је г. Шевић као стручни педагог, стао у томе на пола пута и није до краја спровео ово ново напредно начело, како је то у других напреднијих народа с успехом спровођено.

Г. Шевић — као и сви досадашњи граматичари нашега језика — нетачно схватају да граматику треба одвојити од читанке и да треба „граматизовати“ на основу напабирчених, често пута врло сакатих и досадних примера. А кад се узме у обзир да циљ наставе матерњега језика није само посматрање и извођење граматичких правила, већ и логично и естетичко читање, вежбање у правилном усменом изражавању и усавршавање у писмености, уз васпитни и књижевно-уметнички задатак, — уџбеник за граматичку наставу, као засебан од читанке никако не може бити намењен заједничком раду у школи, већ само као кућевни подсетник,

као *ученички уџбеник,* за утврђивање у школи пређенога градива. А кад се узме у обзир још жеља писчева да се „вежбања морају вршити *свакога часа,* и то и усмена и писмена, усмена, и у сасвим слободном разговору, с празним клупама и пред празном таблом, писмена, и на табли с појединцима и у ученичким вежбанкама заједнички, т. ј. која ће у исти мах сви ученици радити, јасно је да би то однело скоро све време рада и прогутало друге важне циљеве наставе матерњег језика у нашим нижим средњим школама.

Према томе, учење граматике будући да је не треба одвајати од усмено или писмено изражених методских логичких целина, треба да је ad hoc, узгредно уз жив говор или штиво или писмену садржину (најбоље уз слободна школска писмена вежбања). Отуда се строго оделите границе наставнога градива не могу повући за поједине разреде, већ се могу дати само приближне границе; које се могу, према потреби и способности ученичког ума, прекорачавати, по слободној вољи наставниковој. Зато смо мишљења да српска граматика треба да буде издата као једна целина, *као једна књига за сва четири разреда нижих средњих школа,* а да се приближно подели у 4 дела, на 4 разреда, из којих се могу чинити евентуалне потребне диверсије; али да се за 4 године учења матерњега језика у нижој средњој школи *мора темељно прећи цела описна српска граматика,* реформисана према стварним потребама практичне примене. Научна објашњења језичких појава и њихов историјски развитак треба оставити настави матерњег језика у вишој средњој и стручној школи.

Г. Шевић, изгледа, није тако схватио издавање своје грамотике; јер је, с једне стране, назива *„Српска граматика за ниже разреде средњих школа“,* а, с друге стране, први одељак носи назив „Први део“ и намењен је *I разреду* (заједно са II делом сачињаваће „елементарну“ граматику српскога језика у нижим средњим школама). Сем тога, штампање најпре I дела у засебну књигу и наговештавање II дела за други разред, настављање у изглед израде III и IV дела као и загонетно хитно подношење само I дела граматике Главном Просветном Савету на оцену и ако I и II део чине органску целину, — све ово иде у прилог наше претпоставке да г. Шевић има у овом тренутку замисао да „елементарну“ граматику треба предавати само у I и II разреду; а да можда од III разреда тражи учење граматике на научној основи, што би било посве погрешно и од катастрофалне штете по стицање и утврђивање темељног знања матерњег језика на крају главне раскрснице за добијање вишег општег и стручног образовања, а то је IV разред средње школе. А кад се узме у обзир недостатак темељне разраде, према нивоу дечијега ума у I разреду средње школе, многих делова граматичкога градива и свега што је у вези са живом, усменом и писменом садржином, не може се ни у колико претпостављати да ће се у другом делу тај недостатак до краја попунити, а да не иде на штету интереса и аперцептивне моћи ученичке.

Жалећи што, поред све жеље, не можемо улазити у детаљно разматрање избора и распореда градива, као и начина унутрашње обраде — на чему има доста да се замери писцу — доле потписани ће о томе рећи коју опширније у нарочитим приказима, на другом месту. Једино што морамо овде споменути, то је сувише обилно и за дотично ученичко доба често тешко схватљиво градиво, које би требало редуковати у смислу напред изложеног начела.

Ипак, поред свих опомена „Српска граматика“ г. М. Шевића — с обзиром на досадашње застареле и често дефектне граматике, које су и омрзнуле ученицима матерњи језик — чини велики напредак, располаже обилном и ревносно скупљеном и разрађеном грађом, те смо мишљења да је — док се не изврши коренита реформа целокупне средње школе и не израде стални уџбеници — *треба употребити као привремени уџбеник приватног издања у нашим средњим школама.*

Саслушавши, Савет је мишљења, да се ове граматике привремено могу употребљавати као уџбеници приватног издања у средњој школи.

Референтима издати по 100 динара хонорара.

X. Чита се молба г. Влад. Р. Константиновића, пешад. капетана, да се одреди ранг пешачким кадетским школама бив. аустро-угарске војске.

Савет је мишљења, да те школе имају ранг средње стручне школе.

XI. Чита се молба г. Николе Савића, проф. у пензији, да му се према чл. 72 Зак. о сред. школама исплати додатак од 15. окт. 1913, када је навршио 30 година службе, па до 4. септ. 1914 године, када је стављен у пензију.

Савет је мишљења, да би молиоцу, да се оваквом молбом био обратио 1913 године, кад је навршио прописано време за пуну пензију, било одобрено од Савета да и даље остане у служби, а у вези с тим добио би и сталан годишњи додатак предвиђен чл. 72 поменутог закона; али, како је он то пропустио учинити а после тога је стављен у пензију — ова молба не може му се сада уважити.

XII. Чита се молба г. Милана Мајзнера, директора гимназије у Ћуприји, по чл. 72 Закона о средњим школама.

Савет је мишљења, да молилац може и даље остати у служби.

XIII. Чита се молба г. Marcel de Vos-a, наставника Прилепске гимназије, да се његова књига (рукопис) *Ma premiére méthode de francais,* одобри као уџбеник за II разред средњих школа.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену рукописа умоле г. г. Милан Вујановић и Светислав Петровић, пошто писац претходно положи 400 динара за хонорар референтима.

XIV. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 10463 од 19 ов. мес., с молбом Српског Друштва Црвеног Крста да се друштвени *Гласник* препоручи за школске књижнице.

Према усменом реферату г. Д-р Ненадовића, Савет је мишљења, да се *Гласник Друштва Српског Црвеног Крста* може препоручити за народне и школске књижнице.

XV. Читају се реферати г. г. Драгутина Костића, Милана В. Поповића и Катарине С. Павловићеве, о рукопису *Омладински декламатор,* од г. Драг. П. Илића (в. 1167 записник, под IV). Реферат г. Драгутина Костића, професора Војне Академије гласи:

О рукопису г. Драгољуба Илића, учитеља у Бору *„Омладински Декламатор“* част ми је саопштити Главном Просветном Савету своје опаске, у најкраћем.

У оскудици доброг слободног штива за школску омладину нашу, ова збирка г. Илића препоручује се и тиме што је састављена не од некњижевних прилога педагога стихотвораца него од прилога признатих књижевника наших. Избор њихов у главном добар је. Избор прилога не толико. Главни недостаци ове збирке у овоме су:

1) Текст прилога не одговара увек тексту добрих издања, што је нарочито случај код прилога Љ. П. Ненадовића.

2) У белешкама о писцима повлаче се непотребни и ни у колико нарочито значајни подаци (о школовању пишчеву и др.), а недовољно се даје библиографских упута. Карактеристике писаца нису увек ни разумљиве, ни тачне. Подаци о рођењу и смрти, о месту или крају живљења, главној професији пишчевој са најглавнијим библиографским белешкама — биле би довољне, нарочито ако би се још могао додати и лик пишчев.

3) По избору прилога не види се *којој* је управо омладини намењена ова збирка: дали средњошколској, или народношколској; чини се да се хтело обема. Да имамо грађанских школа, могли бисмо готово рећи да је г. Илић своју збирку намењивао њиховој омладини. Али и тад би оне, више и „дечје“ песме могле изостати.

Налазим да Главни Просветни Савет може „Омладинском Декламатору“ од г. Д. Илића дати своју препоруку за школске и народне књижнице.

Реферат г-ђице Катарине С. Павловићеве, професора Женске Учитељске Школе у Београду, гласи:

Рукопис: „Омладински Декламатор“ од г. Драгољуба Илића, учитеља прегледала сам. О истом рукопису част ми је, Главном Просветном Савету, поднети своје мишљење.

Књиге ове врсте неоспорно веома су потребне и то првенствено нашој Омладини, којој се и намењује за лектиру. Уредник овакве збирке мора имати *укуса* и мора јако да пази на *избор* и *шачиост* текстова. Похвално је, што се г. Илић латио сад овог посла, не баш лаког, кад је поред горе реченог још и врло тешко доћи до најбољих издања појединих песника. Да би дакле ова збирка била што боља (а она треба да буде тако рећи без замерака) мислим да би требало да г. Илић

1. Да поново испореди и провери готово све текстове са оригиналом, и то најбољим издањима песника узетих за Декламатор.

2. Да ни у ком случају не изостави из овог декламатора и песнике М. Ј. Митровића и В. Ј. Рајића.

3. Са обзиром на проширење наше отаџбине и кад је већ узео и Хрватског песника П. Прерадовића да узме још кога од најбољих Хрватских и Словеначких песника.

4. Дечје песме да се изоставе и

5. Мислим да би г. Илић требао да пронађе и унесе у овај Декламатор и што од наших већ познатих жена песника, почев од Милице Стојадиновић, па све до данашњих, има их доста — достојних овог зборника.

Мислим да су ове опаске све веома умесне и да ће допринети, да збирка буде што потпунија и боља. У нади да ће се и г. Илић сложити са овим напоменама, као и опаскама г. проф. Драг. Костића, као и г. учитеља Мил, Поповића — то је и моје мишљење да би Омладински Декламатор од г. Драг. Илића, Главни Просветни Савет могао препоручити за школске и народне књижнице.

Реферат г. Милана В. Поповића учитеља гласи:

Примио сам рукопис г. Драгољуба Илића учитеља из Бора „Омладински Декламатор" да га прегледам и да о њему реферишем. Ја се поодавно интересујем књигом деци школској намењеној, те ми овај позив Главног Просветног Савета чини, поред почасти доста и задовољства.

Могло се опазити већ на неколико година пре рата како се „дечја Књижевност" снажно развија. Снажно развија само у смислу квантитета, јер збиља већ је почело падати у очи и онима, који се не интересују овом врстом књижевности, како су нас полако плавиле „књиге за децу" и како су њихови писци били често у недоумици у измишљању имена за њих. Од старих професора па до најмлађих учитељских генерација долазиле су књиге намењене: учитељима ради растурања, деци ради разгледања и поглавито родитељима ради плаћања. Ја још ни данас никако не могу да разумем „писце" рђавих дечијих књига зашто су се они тим послом бавили. Они никако нису могли имати оног задовољства, које осећа човек од рада коме ваљаност осигурава и успех. Они су могли можда, рачунати на нешто материјалне зараде, али је она увек била тако минимална да је неразумљиво компромитовати себе, оптеретити другове само зато да се за један физички посао заради која стотина динара! Ја сам скупљајући скоро све те књиге намењене деци и читајући их потпуно схватио г. Шевића, кад је пишући о једној рекао (по сећању) не само што је не треба препоручити, него да има закона о томе, требало би је забранити. И у истини банална препричавања ствари без вредности, којима су пунили дечје књиге и безциљно празнили родитељске џепове, људи не само без талента него, у врло много случајева, људи без укуса, без познавања праве дечје књиге и без икаква смисла за тај леп посао не треба да уђу ни у куће ни у школе. Књиге ове врсте и вредности не само да не помажу никоме и ничему што би била такође једна велика штета него оне још убијају вољу код деце за оним што је лепо, што им је потребно, што би им било корисно. Оне их унапред дегутирају за сваку књигу, тако да их могу имати колико хоћете у својим торбицама или на столовима, али им неће ни листове исећи, ако у њима нема слика за разгледање. Ја озбиљно размишљам о томе: да ли једна ледена равнодушност, која се лепо види код многих школованих људи нема, можда, везе са дечјом књигом из доба њихова школовања. Ја мислим да је потребно да и Главни Просветни Савет размисли о овоме и овога пута и да поради са своје стране, што може, да само књиге од вредности долазе у руке нашој деци. Просветни Савет има изузетан положај у питању књиге уопште и његов утицај треба да се осети.

Моје горње напомене односе се на наше прилике пре ратова. Рат нас је оставио без многог које чега па и без књига. Мислим да није штета за многе књиге, што их више немамо. Мислио сам да ће у новом времену и при измењеним приликама. поћи и у овоме на боље. Мислио сам да ће они, који пођу у спремање књига за децу, имати један виши циљ, један разумнији критеријум, једну осетљивију савест. Још сам мислио да они не могу и даље рачунати на тако пуно поверење својих другова, да ће им те књиге растурити, без погледа на њихову вредност а нарочито сам рачунао да код нас сад има много више људи са пуним разумевањем дужности, критичара од разумевања и савести, који ће се старати да књижевну спекулацију потпуно онемогуће. Преварио сам се. Људи које често сад интересује школа и деца у толико у колико их могу злоупотребити, прибирају се и спремају за напад. У тишини и погнуте главе они припремају често страховито празне ствари, да са њима изврше јуриш на кесе родитеља и на хришћанско стрпљење другова својих (за растурање књига).

Треба те „добре људе" узети на око, треба савесно проучити „њихове ствари" треба их ометати у томе послу.

Ја предлажем и молим да се увек обраћа нарочита пажња на сваку књигу, која се нарочито деци намени. Нетреба ме криво разумети кад кажем, да се до сада чиниле грешке и тамо откуд их је требало запажати и исправљати.

Моје је уверење да је г. Илић са рукописом за који тражи препоруку Главног Просветног Савета, пошао рационалнијим путем него многи други. Место да даје оригинале слабе и невеште компилације и непотпуне преводе он је пошао једним сигурнијим путем, спремао је збирку, према своме укусу, радова од истакнутих и најистакнутијих наших песника. За мене је потпуно јасно, да не треба стварати нарочиту књижевност за децу. Код нас се то не само пробало него и незгодно фаворизирало па — није успело. Људи од талента дају ствари од вредности. Ствари од вредности морају интересовати људе од културе. Сва је вештина и потреба да се те ствари од вредности зналачки, са развијеним укусом и нарочито, са пуним познавањем душе детиње, одабирају и деци дају. Није ово инферioран посао, како би неки рекли, напротив стално проматрање деце, њихове културе и способности с једне као и стално проучавање талентованих писаца и њихових радова, с друге стране је не само корнстан и леп него и довољно важан и тежак посао. И на овоме послу могу са успехом радити они који имају довољно смисла. израђен укус, познавање литературе и љубави ка озбиљном раду.

Г. Илић је унео у свој Омладински Деклематор радове: Љубомира П. Ненадовића, Петра Прерадовића, Бранка, Змаја, Ђуре Јакшића, Качанског, Јована Грчића-Миленка, Во-

јислава Илића, Шантића, Милете Јакшића, Милана Ракића, Милутина Бојића, Војислава Илића—Млађег и Проке Јовкића, (Нестор Жучни). Г. Илић је донео кратку биографију свакога од горњих писаца испред њихових радова, Подсећа ме то на једну ранију збирку г. Луке Зрнића у којој је он донео и фотографије писаца. Г. Илић је желео да његов Омладински Декламатор буде лепа збирка одабраних радова наших истакнутијих раденика. Он је, по моме уверењу, у томе довољно успео.

Ја се не бих сложио с'њим да ову збирку поред оне суморне баладе Војислава Илића „Пећина на Руднику", поред увек савремене и дивне песме Шантићеве „Остајте овде", поред Ракићеве песме „На Гази Местану", поред Војничког писма (Воj. Илића млађег) поред оне тако емоционалне и фантастичке Бојићеве Плаве Гробнице, и др. уђу и оне наивне лирске песме Грчићеве на чесми, љубичице, после кише и др. чију вредност ја овим не подцењујем, али све мислим да не стоје згодно поред горњих.

Има у овој збирци г. Илића још ствари и Змајевих и Ненадовићевих и других, које су иначе лепе, често врло лепе, свака за себе или на другом месту, али које су могле изостати из ове збирке и ако и кад остану неће јој вредност баш умањити.

Ја не сумњам да је ово и г. Илић запазио, па је ипак ово урадио стога, што он своју књигу намењује ђацима разноврсних категорија. Наша читалачка публика није мала, али је она мало свикнута да књигу сматра као једну потребу, да је тражи, да је чита — купује. То је што нам онемогућава да збирке овакве врсте прилагођујемо према узрасту дечјем, према снази њихова ума, или према извесној тенденцији, коју књигом желимо помоћи. Мисли су ове израз субјективног размишљања и не треба их разумети као да су овде забележене на штету ове г. Илићеве Збирке. Ја сам само желео, да поновим предлог, да се отпочне мислити и на припремање Збирке према овим мислима.

Ја не могу, а то ваљда и није мој задатак, улазити у оцену вредности радова, које је г. Илић унео у своју збирку, пошто је о тим радовима говорено и много и од стране људи много компетентнијих за тај посао. Ја сам сматрао да ми је задатак да кажем је ли г. Илић учинио добар избор, је ли материјал добро распоређен и да ли ће они, којима је збирка намењена, имати какве користи од ње, те према томе, да ли Главни Просветни Савет треба да дâ своју препоруку о књизи г. Драгољуба Илића.

Ја сматрам да је књига г. Илића потребна деци школској, да ће им она бити и корисна, нарочито сада када се почињу у школу увлачити и књиге без вредности и скоро без смисла, и да Главни Просветни Савет треба да дâ своју препоруку за ову књигу али и да скрене пажњу г. Илићу да он настане те да техничка страна књиге буде што боља а цена што је могуће скромнија.

Саслушавши, Савет је мишљења: да се ова књига може препоручити за поклањање ученицима народних, средњих и стручних школа о годишњим испитима, као и за књижнице тих школа.

Референтима издати по 60 динара хонорара.

XVI. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 8043 од 5 ов. мес. с молбом г. Ива Антониоли, пчеларског стручњака код Покрајинске Владе у Сплиту, да се његова књижица *Naprednije pčelarenje s prostim uništima* препоручи свима покрајинским владама у Краљевини.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. Јован Т. Јовановић учитељ, пошто писац положи 50 динара за хонорар референту.

XVII. Чита се реферат г. Мирка Поповића и Љуб. Протића о рукопису *Немачка Вежбанка,* I део, за грађанске школе, — од г-ђице Олге Петровићеве (в 1191 записник под II). Реферат гласи:

Част ми је поднети Главном Просветном Савету своје мишљење о уџбенику Немачка вежбанка (I део) за грађанске школе израдила, према наставном плану, Олга М. Петровић.

Уводом у овај свој рад г-ђица Петровићева показује, да су јој познати методи, нарочито принципи директног метода учења језика, на коме је засновала свој уџбеник. И то је несумњиво његова добра страна у — начелу. Јер ако може бити спора око метода наставе живих језика у другим школама, у једној практичној школи у којој, сем тога, настава живог језика траје кратко време, мора тој настави бити циљ, да се креће у кругу речника практичног, свакидашњег живота, да научи ученике што правилнијем изговору и ослободи их, да оно што науче могу практично и употребити у говору и у писму.

Но, г-ђица Петровићева није имала, рекли бисмо, довољно смелости да спроведе тај метод доследно кроз цео уџбеник и да се еманципује у довољној мери од граматизирања. И ако у приступу сама каже: „Из граматике се предузима само толико, колико је потребно за практичну сврху, правопис и писмене саставе; но и то се тек онда учи кад ученик већ прак-

тично познаје и зна употребити језичке облике", она ипак, већ у првој лекцији, даје граматичка правила и спроводи то, разуме се на српском језику, кроз сваку лекцију, дајући, сем тога, на крају књиге, у засебном одељку; „кратак преглед граматике".

Исто тако лепо и паметно каже она. „Везујемо увек нову реч очигледно за дотични предмет, својство или каквоћу, а нови глагол за дотичну радњу". Али она одмах и признаје, да је, „у почетку наставник, додуше приморан, да овда-онда говори и матерњим језиком с ученицима". Наравно! Кад се већ у деветој лекцији узимају придеви: ordentlich, flaisig, aufmerksam и т. д. Као такви, без поређења и упућивања на вредног и лењог, уредног и неуредног ученика, чисту и прљаву свеску или књигу и т. д. онда се морају дати речима српска значења, али — онда је одмах и сам метод напуштен. А њега је потребно, нарочито у почетку, изводити доследно и без изузетка.

Такве примере недовољне практичности у доследном примењивању директног метода налазимо врло често. Ми ћемо се зауставити, примера ради, још само на лекцији 23—24. Ту стоји, међу осталим, и ово: „Die Schultafel hungt an der Wand oder stelt auf einem Gestelle".

Или је једно или друго у школи или мора бити обоје на слици и онда се каже за једну таблу да виси, за другу да је на ногарима. Или: „Darin — у свесци — ist das Joschblatt. Das Jöschblatt ist weifs, rot oder blau". Не! Или се имају све три врсте упијаче, или се говори само о оној која се има.

Да би принцип директног учења био доследно проведен кроз ову књигу нарочито у почетној настави и пре него што би се она пустила у школу, морала би претрпети још неке основне корекције:

1. Она би морала имати велики број слика. Све што је предмет лекције морало би бити илустровано у самој лекцији или би се морале имати нарочите зидне слике. По себи се разуме, да би онда, доследно, морало испасти из данашњег текста много што шта, што се само може научити на реч наставникову и по његову српском објашњењу.

2. Не може се прво учити писање и читање, па онда прећи директном методу, то није природан пут, а директан метод је природан метод. На против. Прво деца морају с помоћу уха и ока добити толики речник и добити слободу у исказивању онога што знају, да могу разумети наставника, кад им каже: „Ich nehme die Kreide. Ich gehe an die Tapel. Ich schreibe ein serbisches *u*. Nun schreibe ich ein Deutsches *i* и т. д. — па тим путем научити целу азбуку и тек онда прећи на исписивање онога што су дотле научила и бележење новога. Дотле се она могу служити само нашом латиницом, транскрибујући немачке речи и комплексе по слуху.

3. Морало би отпасти превођење са српског и заменити са вежбањима у допуњавању непотпуно датих реченица, давању одговора на постављена питања и преобраћају потврдних или одречних реченица у упитне реченице.

4. Потпуно би се морао избацити речник по вежбањима, јер он преставља само један излишан баласт у књизи. Он би се, на крају књиге. могао заменити алфабетским речником свих речи које су у књизи употребљене.

5. Исто би тако морао отпасти и одељак: Lesestücke, јер је градиво у I делу више него обилно за једну школску годину, те би у њему, нарочито, чланци који се не би могли илустровати или довољно демонстрирати морали уступити места вежбањима како смо изложили под 3. Сем тога, то градиво није довољно литерарно, оно је, махом, сувише фибелско. И песме и чланци и причице треба свакад да имају несумњиву литерарну вредност.

6. С готицом, нарочито не треба хитати. Њу би требало бацити у другу годину, ма се и програм морао, због тога, мењати.

Изложили смо своје главније напомене о овом уџбенику, начелно, избегавајући нарочито да се задржавамо на ситницама.

И поред изложених примедаба и недостатака овај уџбеник одаје вредног и способног радника. Ми смо зато и учинили ове приговоре што верујемо да ће г-ђца Петровићева моћи, можда већ за нову школску годину, дати један добар и врло употребљив уџбеник немачког језика за почетнике. Ако би правило тешкоће уношење слика, а то је врло вероватно, ми бисмо препоручили Госпођици да изостави, првенствено у градиву за прво пола године, оно што би се морало српски објашњавати, а да пред очима увек има себе, ученике, учионицу и оно што је у њој могуће показати као предмет или особину и извести као радњу.

Саслушавши, Савет је мишљења, да писац изврши исправке према напоменама референата и накнадно поднесе рукопис на преглед.

Референтима издати 160 динара хонорара.

— 1219 редовни састанак 31 марта 1921 године —

Присутни: Председник, г. Д-р Богдан Гавриловић, шпредседник, г. Лазар Кнежевић; чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Д-р Влад.

Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Лепосава Бошковићева, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Г. Љуб. Протић чита реферат одређене комисије за преглед програма на државном испиту за учитеље вештина у средњим школама (в. 1214 записник под IV).

Пошто су, на захтев присутних чланова прочитана и Правила о полагању тога испита, Савет, с обзиром на мишљење већине чланова, да на испиту треба знатно одвојити и по квалитети знања и по трајању студија, кандидате с већом стручном спремом, (учитеље цртања и писања, музике и певања) од оних с несумњиво мањом спремом (учитеља телесног вежбања, и учитеље женског и ручног рада) одлучује: да комисија, према учињеним примедбама, изврши преглед и правила и програма, и у томе смислу спреми писмени предлог за потребне измене.

III. Г. Дим. Тричковић усмено реферише о квалификацијама Јосипа-Рока Вуковића, за настанника у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења, да молилац има квалификација за суплента.

IV. Чита се акт Г. Министра Просвете ОНБр. 12858 од 30 овог мес. да се на место г. Милана Дукића, изабраног члана комисије за овогодишњи учитељски распоред, пошто је он на дужем одсуству, изабере други члан.

Савет одлучује, да члан у овој комисији буде г. Сима Цветковић професор IV београдске гимназије, на место г. Дукића.

V. Г. Д-р Вулић чита листу кандидата за изасланике на испиту зрелости (в. 1218 под III).

Савет усваја и кандидује господу професоре Београдског Универзитета: Д-р Николу Вулића, Д-р Драг. Анастасијевића Д-р Влад. Петковића, Д-р Милоја Васића, Д-р Милорада Поповића, Д-р Недељка Кошанина, Д-р Павла Вујовића, Д-р Веселина Чајкановића, Д-р Влад. Ћоровића, Саву Урошевића, Д-р Милутина Миланковића, Д-р Рад. Кошутића, Д-р Драгишу Ђурића, Д-р Ивана Ђају, Д-р Ивана Арновљевића;

Професоре Скопског Универзитета: Д-р Тих. Остојића, Д-р Радослава Грујића, Д-р Светомира Ристића, Д-р Василија Ђерића; Инспекторе Министарства Просвете: Миливоја Симића, Петра Типу, Михаила Стојанчевића, Алексу Станојевића, Рад. Врховца:

професоре Више Педагошке школе: Јеремију Живановића и Јована Дравића;

начелника Министарства Просвете: Лазара Кнежевића;

професоре средњих школа; Д-р Милана Шевића, (I б. гим.) Милана Павловића, Миленка Вукићевића, Милана Дукића, Николу Ранојевића, (II б. м.), Петра Илића, Д-р Данила Катића, Бошка Бошковића, Александра Крстића, (III б. м.), Љубомира Јовановића, Симу Цветковића и Павла Павловића (IV б. м:), Чед. Петровића (б. реалка), Петра Павловића и Сретена Стојковића, професора у пензији.

— 1220 редовни састанак 8 априла 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић; претседник, г. Лазар Кнежевић; чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић. Д-р Ник. Вулић, Д-р Влад. Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лазар Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Д-р Нед. Кошанин, Лепосава Бошковићева, Дим. Соколовић и Мих Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник предходног састанка.

II. Г. Протић и Станојевић, као чланови раније одређене комисије за утврђивање основних начела. по којима треба да буде израђен нови закон о средњим и народним школама (в. 1204 записник под III) — подносе писмени реферат о своме раду у комисији и о питањима, која би требало претходно продискутовати и начелно решити, пре него што се приступи изради закона о народ. школама.

Саслушавши, Савет одлучује: да г. г. референти, уз реферат израде укратко и своје мишљење о овим питањима, па да се тај нови реферат умножи и разда члановима Савета, а

за расправу да се одреди нарочито један од наредних састанака; тако исто, да се прибаве и закони о народној школи, који важе у свима Покрајинама, а и нацрт закона, који је израдио одбор делегата покрајинских влада; и да ово учине и чланови комисије за закон о средњим школама.

III. Чита се писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 14419 од 7 овог мес. с представком комисије за грађење учитељског распореда стечајем: да ли при распореду треба узимати у обзир број година који је предвиђен за повишице по чл. 33 закона о народним школама од 19 априла 1904, или број година по чл. 33 закона о изменама и допунама у томе закону од 23 јула 1919 године.

Савет је мишљења: (већином гласова — 10 против 3) да при грађењу распореда има да се примени чл. 35 пом. закона од 1904, јер законодавац, мењајући чл. 33 није нигде ништа поменуо о измени чл. 35, а то значи, да остаје смисао ранијег чл. 33, т. ј. раније прописани број година за повишице, а не нова измена која има у виду само побољшање материјалног учитељског стања.

IV. Чита се писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 10661 од 21 пр. мес. с предлогом инспектора за Скопску Област, да ученици који сврше вишу основну школу, (два разреда) могу ступити у III разред гимназије, не полажући никакве допунске испите.

Савет је мишљења: да се овај предлог може усвојити, но с тим, да важи још само за 1922/23 школску годину, али ученици, који сврше само један разред више основне школе, не могу се уписивати у II разред гимназије.

V. Чита се писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 12373 од 30 пр. мес. с предлогом школског надзорника у Лесковцу, да се огласе као тежа места основне школе у Добровишту, Дарковцу, Броду и Добром Пољу.

Савет је мишљења, да ове школе треба огласити као тежа места I категорије.

VI. Чита се предлог Покрајинске Владе у Љубљани о увођењу ћирилице и српскохрватског језика у словеначке основне школе,

Савет одлучује, да се упути на преглед г. г. Љуб. Протићу и Мих. Станојевићу.

VII. Читају се реферати г. г. Душана Стојићевића и Мих. Градојевића о збирци лептирова Р. Валића (в. 1200 записник под XII).

Реферат г. Душана Стојићевића. професора, гласи:

Збирку лептирова, коју је понудио на продају Министарству Просвете г. Р. Валић, прегледао сам — по жељи г. Миливоја Симића инспектора — још пре неколико месеца и нашао сам: да је још добро очувана, да је превелика за гимназиску збирку, и да опет не одговара захтевима праве научне збирке, која би се могла употребити за упоређивање при одређивању наших лептирова. Али би се ипак од ње могло начинити 3—4 па можда и више, мањих збирака које би корисно послужиле наставницима у средњим школама при предавању, наравно, ако цена не би била велика. Овако и данас мислим.

Реферат г. Михаила Градојевића професора, гласи:

Част ми је известити Главни Пресветни Савет да сам прегледао збирку лептирова, коју је ради откупа понудио Министарству г. Р. Валић и нашао сам:

1. Да је збирка смештена у 15 лепих кутија од храстовог глачаног дрвета са стакленим поклопцима, свака од њих вреди најмање 50 динара.

2. Сам материјал лептирски старијег је датума, што се види по оксидисаним бојама на крилима, нарочито код Geometrida; код већине Nymphalida поломљене су главе или само пипци: многи примерци Nocfuida рђаво су препаровани,

3. У колико сам могао летимичном контролом да утврдим — лептирови су добро научно одређени, али им је велика мана што немају означене локалитете т. ј. места где је који нађен. Испод сваког лептира налази се по један број, који се свакако односи на списак, у коме су под истим бројевима означени локалитети појединих врста. Зато је неопходно потребно имати и тај списак, и треба га тражити од сопственика.

Преиа свему горњем, мишљења сам да цела збирка овако каква је сад, нема научне вредности, нити је згодна за средње школе, где се ученицима показују најобичније врсте лептирова. Али кад би дошле у руке стручњака, могле би се како кутије, тако и велики део материјала у коме има и драгоцених ствари, употребити тако, да се од ње добије једна лепа контролна збирка, која би могла да послужи Музеју, Етнолошкој Станици или др. којој научној установи. Разуме се да би тај стручњак морао целу збирку из основа да прегледа,

очисти, поправи и наново систематски среди, само у том случају ова би збирка као контролна имала научне вредности и без локалитета и ранијег поменутог списка. Зато је као такву и препоручујем ради откупа, т. ј. да се после откупа поправи и среди како би могла бити од користи.

Саслушавши, Савет је мишљења, да се ова збирка може откупити, за 5000 динара.

Референтима издати 150 динара за хонорар.

VIII. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 4085 од 21 пр. мес. с представком инспектора г. Миливоја Симића о прештампавању уџбеника државног издања *Зоологија,* од г. Н. Ранојевића, пошто је раније издање распродано.

Савет је мишљења, да треба приредити ново издање овог уџбеника.

IX. Г. Д-р Влад. Ћоровић чити свој реферат о понуђеним књигама г. Д-р Алексе Ивића (в. 1217 записник под IX) Реферат гласи:

Г. Д-р А. Ивић, професор Универзитета у Суботици, предложио је извесне своје списе на откуп Министарству Просвете, односно Главном Просветном Савету, и, према Вашој одлуци, мени је част поднети о њима овај реферат.

Год. 1917 објавио је г. Ивић један новећи рад, *„Између првог и другог српског устанка“*, у којој је, на основу архивалне грађе петроварадинске команде, приказао тешки период српске хисторије од 1813—1815. године. Тај је одсек досад, у главном, био познат само по приказу Симе Милутиновића у „Историји Србије од 1813—1815.“ и г. Ивић је успео да нађе много нових и врло занимљивих детаља. Исто тако доста нових детаља даје и његов други рад *Fragmenti iz istorije bosanskog ustanka 1875 i 1876. g. (Zagreb 1918),* у ком је, по актима загребачке архиве, покушао да осветли неке важније моменте из тог времена. Са обилатом архивалном грађом грађен је и његов трећи понуђени спис, *О првој српској сеоби у Жумберак* (1530—1535 (Загреб 1920). Како свака од те три понуђене радње има лепих прилога за познавање нашэ прошлости и како ће с тога добро доћи сваком нашем наставнику хисторије, ја сам слободан препоручити те списе за откуп или за препоруку школама. Г. Ивић је учинио много личних новчаних жртава бавећи се, дуго ненаграђен, архивалним испитивањима и издајући сам резултате тих студија и држим да би било право, да му наше тамо поможе у том корисном послу.

Што се тиче четврте предложене књиге, *Документи о устанку Срба под Карађорђем Пштровићем* (Загреб 1902), ја мислим, да се она не може препоручити ширим круговима. Садржећи само документе, врло богат материјал за стручњака, ова књига има своју специјалну намену и ограничена ја на врло узак број интересената. Њом ће се служити само људи од науке и они од ретких наставника средњих школа, који би хтели по изворима радити тај део српске историје: Књига је с тога, корисна и неопходна за семинаре, по нашем мишљењу од другостепене важности за библиотеке средњих и основних школа.

Усвајајући реферат, Савет је мишљења, да се књиге: *Између првог и другог српског устанка, Fragmenti iz istorije bosanskog ustauka 1875 и 1876, и О првој српској сеоби у Жумберак,* могу откупити.

Референту издати 300 динара.

X. Г. Д-р Лаза Ненадовић чита свој реферат о књижици *Не пуши дуван,* од г. Д-р Добр. Гер. Поповића. (в. 1216 записник под XIII) Реферат гласи;

Част ми је поднети реферат на књижицу „Не пуши дуван“ од Д-р Добр. Гер. Поповића; на стр. 6. стоји: Сваки дим од цигаре уништава по један плућни мехурић. На стр. 9. стоји: Две трећине младежи, која пуши дуван,пати од катара грла, душника и плућа, који су најчешћег туберкулозног порекла.

Оба ова тврђења не могу се бранити са медецинског гледишта.

У књизи има и граматичких погрешака н. пр. на стр. 1. „мушки и женски; на стр. 8, „јер лучи много пљувачке“ — На стр. 8 „ствара ограниченост вида, распознавање боја“, — Нетачно је тврђење, да држава ствара монопол дувана да би се навика пушења код младежи искоренила.

Закључак: Књижица ова донеће користи и ђацима, обавештавајући их о многоструким штетним последицама од пушења дувана и заслужује да се у школи распростран.

Саслушавши, Севет је мишљења, да треба што више помоћи растурање ове поуке међу школску омладину.

XI. Г. Д-р Никола Вулић чита свој реферат о руконису *Јуда,* од г. Јевр. Герасимовића (в. 1218 записник VIII) Реферат гласи:

Прочитао сам чланак *Јуда* од Мориса Бареса, у српској преради од г. Јевр. Герасимовића, и част ми је поднети о њему следећи реферат Главном Просветном Савету.

Садржина *Јуде* је, у две речи, ово: свуда и на сваком месту има пуно издајица своје отаџбине и неродољуба који раде против своје земље. Они буне радника да не ради, трговца да хара, сељака да не даје варошанину хране и т. д. Те нове Јуде треба на сваком кораку гонити и немилостиво истребљавати.

Као што се види, садржина је потпуно банална. Писац Јуде каже нам нешто што сваки зна и даје нам савет који чујемо сваки дан. Из његовог чланка доиста неће нико ништа научити.

Само би могло бити, дакле, речи о том да ли Јуду може форма да препоручи. Чланак је обучен у песничко рухо. Те је, пре свега, једна алегорија; затим у њему има пуно поетских детаља; напослетку, цео је чланак написан не хладно и мирно него с осећањем, са страшћу, с патосом љубави према отаџбини и мржњи према издајицама.

Ова форма може и да препоручи *Јуду,* и да га, пре, не препоручи. Алегорија није по правилу довољно јасна. О оваквим питањима несумњиво боље је говорити, у колико је то потребно, директно. Истина, треба утицати на срце и душу, али се то да постићи и на други, ако тако могу рећи, прозно, свакојако јаснији, начин.

По мом мишљењу, никаква разлога не би било да се овај чланак штампа на српском језику. Чак би ми и чудно изгледало да се штампа као државна књига. Треба имати на уму и то да би *Јуда,* штампан, износио највише 3—4 странице, дакле да нема ни обим, величину једног засебног издања. Најмање, по мом нахођењу, треба овај спис издати у великом броју, за широке масе. Можда би на њих, својим песимизмом, он дејствовао чак штетно.

Саслушавши, Савет је мишљења, да се овај рукопис не може препоручити,

XII. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 10873 од 22. пр. м. с молбом г. Јована Гаје учитеља румунске основне школе у Великој Маргити, да се румунски уџбеници за те школе, у издању Јулију Вују, прегледају и приреде за штампу као одобрени уџбеници за све румунске основне школе у Краљевини С. Х. С.

Савет одлучује, да се за преглед и реферат умоле г. г. Чед. Петровић, професор Београдске Реалке и Коста Таназевић, учитељ у Панчеву, а издавач, или молилац, да положи 400 динара за хонорар референтима.

— 1221 редовни састанак 14 априла 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић; ипредседник, г. Лазар Кнежевић; чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Владимир Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Д-р Нед Кошанин, Леносава Бошковићева, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић,

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Г. Дим. Тричковић усмено реферише о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења: да имају квалификација: за професора (под уговором): Виктор Сахаров; за суплента (под уговором): Владимир Виљковски, Виктор Паскевски, Семен Лепјошкин, Антон Коваљевић, Виктор Оберјемок, Виктор Петров, Всеволд Савић, Оскар Људвиг и Ђорђе Киселиновић (ако докаже, да има гимназијску матуру); за предметног учитеља, по чл. 19 Уредба од 14 фебр. 1920 год. али да положи доцније испит; Јованка М. Гајићка; за привремене учитеље вештина: Милева Мирковићева (за женски рад), Видосава Јовановићева (за женски рад), Хани Копланд (за музику), Евгеније Гвоздев (за цртање), Петар Махајев (за цртање), Василије Рудановски (ако је свршио четири разреда средње школе); за привремене предметне учитеље: Марија Тврдовна, Олга Новикова и Гљеб Вујић; за хонорарне наставнике: Сергије Гофман, Алексеј Ревуцки, Сергиј Синцов, Бохулина Шимек, Серафим Купчевоки и Петар Глушков (са пуним квалификацијама);

да немају квалификација: Ана Левицкај, Драга Нешовић, Тимса Терек, Карл Махецки, Елеонора Планиншек (може да буде учитељица основне школе), Петар Шалдирванов, Иван Бјеликов, Метислав Гољаковски, Никола Шоколи, Михаил Хризогонов, Димитрије Верховски, Љубова Шепкина, Прилидијан Маслов, Арлин Клусинш, Олга Лозина, Никола Љвов, Леонида Рамбјур, Ареф Доброхотов, Сергиј Голдштеин и Ангелина Панченко;

да се о квалификацијама Рудолфа Фома, Леониде Тарасова и Георгија Ваједнера не може донети одлука, јер нису поднели доказе о стручној школи;

да молбу Ладислава Вајферта треба упутити на оцену сталној комисији за полагање професорског испита: да ли је испит који је он полагао у пешти, еквиваленат нашем државном испиту; да се могу реактивирати: Зорка Арсенијевић (већином гласова — 7 против 6), предметна учитељица у пензији, и Милева Симићева наставница више девојачке школе у пензији.

II. Г. г. Протић и Соколовић усмено реферишу о пензионисању и реактивирању учитеља основних школа.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба пензионисати: Марију Кујунџић, а тако исто и Наталију Милетићеву, ако после годину дана не буду оздравиле;

да Артонију Ишпановић треба привремено удаљити од дужности и наредити, да се подвргне комисијском лекарском прегледу, по службеној потреби, па према томе донети одлуку о даљем њеном останку у државној служби;

да се Ернестина Лампељ може пензионисати, ако још два лекара утврде, да је за службу неспособна;

да се могу реактивирати: Даница Лукићка, Петар Вуков, (ако се лекарским прегледом утврди, да је способан да дуже време ради у школи), и Петар Димитријевић (ако докаже, да је свршио учитељску школу и положио учитељску матуру);

да се по предмету Теофила Петровића, који је предложен за пензију, прибави уверење лекарске комисије, у смислу чл. 33 зак. о народним школама (став 6).

Што се тиче поновне молбе Даринке Вл. Николићке, која тражи пензију, Савет остаје при својој ранијој одлуци, да је не треба ставити у пензију пошто није поднела нове доказе о својој болести (в. записник под III).

III. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 12080 од 1 овог мес., с молбама бивших егзархијских учитеља Струмичке области, који су према решењу Министарског Савета постављени за привремене учитеље: какав испит они треба да полажу, према правилима о полагању испита за учитеље народних школа.

После дуже расправе, Савет је мишљења: да се ови учитељи могу користити одредбом чл. 30 б), као учитељи из Јужне Србије по измени закона о народним школама.

IV. Председник саопштава, да су г. г. Петар Типа и Илија Ђукановић, који су били одређени за преглед и оцену *Аритметике* г. Ђ. Рокнића изјавили, да се не могу примити тога посла (в. 1216 записник под XVII)

Савет одлучује, да се на место њих одреде, г. г. Драгомир Обрадовић, инспектор Скопске Области и Миладин Шеварлић, проф. II мушке гимназије.

V. Председник саопштва изјаве г. г. Јаше Продановића и Драгутина Костића, да немају времена за поверени им преглед *Антологије* г. Воj. Илића — Млађег (в. 1200 записник под XIV).

Савет одлучује, да на њихово место преглед изврше г. г. Урош Џонић и Милан Богдановић, професори из Београда.

— 1222 редовни састанак 19 априла 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић; ппредседник, г. Лазар Кнежевић; чланови: г. г. Д-р Чедомир Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Д-р Владимир Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Димитрије Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лепосава Бошковић, Димитрије Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитанн су и примљени записници 1220 и 1221 редовног састанка.

II. Председник саопштава, да су г. г. Д-р Александар Белић и Миливоје Симић, као одређени чланови комисије за утврђивање основних начела која треба да буду спроведена кроз нов закон о средњој школи, завршили поверени им посао и поднели писмени реферат.

Саслушавши читање реферата, Савет одлучује: да се реферат умножи у потребном броју примерака за све чланове Савета, а за претрес да се одржава најмање по три састанка недељно; и да у комисију за израду нацрта новог закона уђу г. г. Д-р Александар Белић, Миливоје Симић, Мирко Поповић и Јеремија Живановић, којима се ставља у дужност да присуствују расправи о овим питањима, како би нацрт био раније израђен.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

на Универзитету у Београду:

за писара II класе, Љубодраг Петровић, званичник Државне Штампарије;

на Пољопривредном Факултету Универзитета у Београду:

за асистента за катедру Зоотехнике, у рангу суплента средње школе, Танасије Митровић, дипломирани инжињер пољопривреде.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 15 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

на Правном Факултету у Суботици:

за писара II класе, Лука Рамовић, званичник Министарства Просвете.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

на Филозофском Факултету у Скопљу:

за секретара III класе, Петроније Паваш Сланкаменац, суплент мушке гимназије у Новом Саду.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

УКАЗИ СТАВЉЕНИ ВАН СНАГЕ

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 31 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се стави ван снаге указ од 9 новембра 1920 године, у колико се односи на постављење Душана Муждека, професора Тузланске гимназије, за професора реалке у Вршцу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се стави ван снаге указ од 20 новембра 1920 године, у колико се односи на постављење Максима Врсајкова за суплента гимназије у Сомбору;

да се стави ван снаге указ од 9 новембра 1920 године, у колико се односи на постављење: Нестора Минеза, за суплента у гимназији у Белој Цркви; Мате Перичевића, за суп-

лента у гимназији у Великом Бечкереку; Јована М. Јовановића и Јована Максина, за суплente у гимназији у Панчеву; Милана Петровића, за суплента у гимназији у Србобрану.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете решено је:

да се стави ван снаге указ од 17 септембра 1920 године, у колико се односи на постављење Ивана Војнића-Тунића за директора II класе гимназије у Суботици.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 24 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се стави ван снаге указ од 20 новембра 1920 године, у колико се односи на постављење Михаијла Кочиша, за професора у мађарским одељењима мушке гимназије у Н. Саду.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра, од 26 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се стави ван снаге указ од 28 децембра 1920 године, у колико се односи на постављење Д-р Радивоја Станковића професора у средњој школи и доцента на ветеринарској великој школи у Будим Пешти, за професора реалке у Вршцу.

ПЕНСИОНИСАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 31 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се Д-р Иван Гостиша, земаљски школски надзорник у V чиновном разреду, код Повјереништва за Просвету и Вјере у Хрватској и Славонији, стави у стање покоја, с пенсијом која му припада по годинама службе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 24 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се Лепосава А. Стојићевићка, учитељ вештина II београдске женске гимназије, по својој молби и на основи § 69 закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја, с пенсијом која јој припада према годинама службе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 8 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете решено је:

да се Живојин Павловић, професор гимназије у Крушевцу, по својој молби и на основи § 69 закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја, с пенсијом која му припада према годинама службе.

ОТПУШТАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 31 марта ове године, на предлог Господина Министра Просвете, решено је:

да се Душан Пејовић, суплент Подгоричке гимназије, на основи § 76 закона о чиновницима грађанског реда отпусти из државне службе.

ОТВАРАЊЕ НОВИХ ГИМНАЗИЈА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 24 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете решено је:

да се у Цариброду отвори непотпуна четвороразредна нижа средња школа.

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 28 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете одликован је:

орденом Светог Саве V реда:

Фран Јеран, професор велике реалке у Љубљани.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 13 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете одликован је:

орденом Светог Саве III степена:

Д-р Александар Зега, хемичар Општине Београдске.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 18 маја ове године на предлог Господина Министра Просвете, одликовани су:

орденом Светог Саве IV степена:

Петар Ненин, професор реалне гимназије у Загребу и Крап Вала, професор реалне гимназије у Петрињи.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у гимназији у Алексинцу:

за сталног хонорарног наставника, са годишњом платом од 1440 динара, Петра Глушкова, пређашњег наставника техничке школе у Русији, — СНБр. 5852 од 21-IV-1921 год.

у трећој мушкој гимназији у Београду:

за привременог учитеља вештина, са годишњом платом од 1500 динара, Стеву Милосављевића, академског сликара, — СНБр. 6348 од 6-V-1921 год.

у четвртој мушкој гимназији у Београду:

за привременог предметног учитеља, са годишњом платом од 1500 динара, Предрага Каралића, дипломираног студента филозофије, — СНБр. 5324 од 16-IV-1921 год.

у гимназији у Битољу:

за привремену предметну учитељицу, са годишњом платом од 1200 динара, Маргиту Михаиловић, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 4892 од 6-IV-1921 год.

у реалци у Вршцу:

за привремену предметну учитељицу са годишњом платом од 1200 динара, Борку Динићеву, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 4592 од 30-III-1921 год.

за сталну хонорарну наставницу са годишњом платом од 1440 динара, Марију Јаралову, бившу руску наставницу, — СНБр. 2964 од 2-III-1921 год.

у гимназији у Велесу:

за сталну хонорарну наставницу, са годишњом платом од 1440 динара, Софију Савицкају, бившу руску наставницу, — СНБр. 4138 од 22-III- 1921 год.

у гимназији у Великом Градишту:

за хонорарног наставника, са хонораром од 10 динара од одржаног часа, Д-р Ристу Шаин-Милетића, — СНБр. 6212 од 4-V-1921 год.

за школског лекара, са годишњом платом од 960 динара, Д-р Ристу Шаин-Милетића, — СНБр. 6213 од 5-IV-1921 год.

у гимназији у Гиљану:

за хонорарног наставника, Всеволода Боронћа, бившег судију у Русији, — СНБр. 4671 од 31-III-1921 год.

у гимназији у Горњем Милановцу:

за привременог предметног учитеља, са годишњом платом од 1500 динара, Љубишу Лазића, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 1995 од 9-IV-1921 год.

за привременог предметног учитеља са годишњом платом од 1500 динара, Илију С. Мајсторовића, апсолвираног студента филозофије. — СНБр. 4886 од 6-IV-1921 год.

у гимназији у Даниловом Граду:

за школског лекара, са годишњом платом од 1500 динара, Д-р Илију Бошковића, лекара тамошњег, — СНБр. 5573 од 20-IV-1921 год.

у гимназији у Ђевђелији:

за привремену предметну учитељицу, с годишњом платом од 1200 динара, Веру Зорубину, — СНБр. 4985 од 6-IV-1921 год.

за хонерарног наставника веронауке, Димитрија Поповића, свештеника, — СНБр. 4301 од 25-III-1921 год.

у гимназији у Жомбољи:

за привременог предметног учитеља са годишњом платом од 1500 динара, Ивана Подгорна, руског наставника, — СНБр. 6097 до 27-IV-1921 год.

у гимназији у Јагодини:

за привремену предметну учитељицу са годишњом платом од 1500 динара, Анђелију Перчевић, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 4610 од 30-III-4921 год.

у гимназији у Књажевцу:

за привремену предметну учитељицу са годишњом платом од 1500 динара, Браниславу Динић, апсолвираног студента филозовије, — СНБр. 4593 од 31-III-1921 год.

за сталног хонорарног наставника, с годишњом платом од 1440 динара, Раденка Т. Савића, студента филозофије, — СНБр. 6276 од 7-V-1921 год.

у гимназији у Кавадару:

за хонорарне наставнике, Живана Тодоровића, учитеља и Љубомира Златановића, судског писара, — СНБр. 4667 од 1-IV-1921 год.

у женској гимназији у Крагујевцу:

за привремену предметну учитељицу са годишњом платом од 1.200 динира, Марију Ивановну, сталну хонорарну наставницу исте школе, — СНБр. 5805 од 21-IV-1921 год.

у гимнаєији у Лозници:

за привремену предметну учитељицу са годишњом платом од 1.200 динара, Христину Димић, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 4591 од 2-V-1921 год.

у женској гимназији у Нишу:

ва привремену учитељицу вештина, са годишњом платом од 1.200 динара, Видосаву Јовановићеву, сталну хонорарну наставницу исте школе, — СНБр. 5817 од 22-V-1921 год.

у Вишој Трговачкој Школи у Новом Саду:

за школског лекара са хонораром од 1.000 динара годишње, Д-р Тому Јовановића, лечника у Новом Саду, — СНБр. 5734 од 14-IV-1921 год.

у гимназију у Неготину:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1.440 динара, Боривоја Радосављевића, студента филозофије, — СНБр. 3896 од 31-III-1921 год.

у гимназији у Никшићу:

за хонорарну наставницу, Олгу Церовићеву, — СНБр. 6311 од 5-V-1921 год.

за сталну хонорарну наставницу, са годишњим хонораром од 1.440 динара, Веру Шентко, — СНБр. 4399 од 27-III-1921 год.

за хонорарног учитеља, Мила Јовановића, свештеника, — СНБр. 5078 од 10-IV-1921.

у гимнагији у Охриду:

за привременог предметног учитеља са годишњом платом од 1500 динара, Ђорђа Киселиновића, — СНБр. 5455 од 15-IV-1921 год.

за сталног хонорарног наставника са хонораром од 1440 динара годишње, Сергија Буша, — СНБр. 3407 од 11-III-1921 год.

у гимназији у Петровцу (Бачка):

за школског лекара са годишњом платом од 800 динара, Д-р Љубомира Барића, лекара, — СНБр. 4060 од 31-III-1921 год.

у гимназији у Пећи:

за сталног хонорарног наставника са хонораром од 1.200 динара годишње, Ристу Марковића, наставника гимназије у Штипу, — СНБр. 5208 од 11-IV-1921 год.

у гимназији у Параћину:

за хонорарног наставника са хонораром од часа, Вучету Стојановића, свештеника, — СНБр. 4470 од 29-III-1921 год.

у гимназији у Прокупљу:

за школског лекара са годишњим хонораром од 1.800 динара, Д-р Павла Туцаковића, лекара у Прокупљу, — СНБр. 4535 од 9-IV-1921 год.

у гимназији у Пријепољу:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1.440 динара, Алексеја Кавтародзела, — СНБр. 5198

у гимназији у Призрену:

за хонорарне наставнике са хонораром од часа, Андру Гаралевића и Максима Петровића, — СНБр. 5092 од 12-IV-1921 год.

у гимназији у Прилепу:

за хонорарног наставника са хонораром од часа, Стојана Стевановића, — СНБр. 4624 од 31-III-1921 год.

у гимназији у Сенти:

за хонорарну наставницу са хонораром од часа, Катицу Хабранову, — СНБр. 5287 од 13-IV-1921 год.

у гимназији у Сомбору:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1.440 динара, Максима Врсајкова, — СНБр. 5603 од 18-IV-1921 год.

у гимназији у Шапцу:

за привременог предметног учитеља са годишњом платом од 1.500 динара, Милоша Митића, апсолвираног студента филозофије, — СНБр. 6643 од 12-V-1921 год.

за привремену учитељицу вештина са годишњом платом од 1.200 динара, Милицу Радојичићеву, сталну хонорарну наставницу исте школе, — СНБр. 4532 од 28-III-1921 год.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим разрешио је од наставничке дужности:

Хранислава Савковића и Витомира Недића, хонорарне наставнике од часа у гимназији у Прокупљу, — СНБр. 5423 од 15-IV-1921 год.

Драгу Драговића, хонорарног наставника од часа у гимназији у Беранама, — СНБр. 5476 од 19-IV-1921 год.

Д-р Живана Ивановића и Наду Павловић, хонорарне наставнике од часа у Вишој Трговачкој Школи у Новом Саду.

Стевана Купусаревића, хонорарног наставника у гимназији у Сомбору, — СНБр. 5094 од 13-IV-1921 год.

Божидара Јокановића, окружног протојереја, хонорарног наставника од часа у гимназији у Приштини, — СНБр. 5312 од 13-III-1921 год.

Витомира Видаковића, протојереја хонорарног наставника од часа у гимназији у Ужицу. — СНБр. 3346 од 9-III-1921 год.

Милана Бузина, хонорарног наставника од часа у гимназији у Ваљеву, — СНБр. 4853 од 4-IV-1921 год.

Љубисава Симића, Драгишу Митровића и Петка Радуловића, учитеље основних школа, хонорарне наставнике од часа у гимназији у Кавадару, — СНБр. 4677 од 1-IV-1921 год.

Николу Антоновића, хонорарног наставника од часа у гимназији у Битољу, — СНБр. 5777 од 22-IV-1921 год.

Николу Мијушковића, хонорарног наставника од часа у гимназији у Никшићу, — СНБр. 6310 од 5-V-1921 год.

Д-р Петра Лесникова, школског лекара гимназије у Призрену, — СНБр. 6319 од 5-V-1921,

Вучету Стојановића, хонорарног наставника од часа у гимназији у Параћину, — СНБр. 5612 од 18-IV-1921 год.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете уважио је оставку на државну службу:

Д-р Спасоју Боровићу, школском лекару гимназије у Новом Пазару, — СНБр. 6304 од 5-V-1921 год.

Драгутину Марићу, сталном хонорарном наставнику гимназије у Књажевцу, — СНБр 5591 од 18-IV-1921 год.

Борки Динићевој, привременој предметној учитељици реалке у Вршцу, — СНБр. 4411 од 4-IV-1921 год.

Михајлу Јаковљевићу, свештенику, хонорарном вероучитељу гимназије у Битољу, — СНБр. 6177 од 5-V-1921 год.

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 28 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављена је:

у гимназији у Јагодини:

за професора, Милева Петковић, професор у пензији.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 15 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у III мушкој гимназији у Београду:

за суплента, Д-р Винко Витезица, доктор филозофије;

у IV београдској гимназији:

за професора, Боривоје Дробњаковић, професор I крагујевачке гимназије, по службеној потреби, и

за суплента, Никола М. Трајковић, дипломирани филозоф.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 16 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у гимназији у Крушевцу:

за суплента под уговором, Феодор Грудински, професор вишег политехничког института у Русији.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у III београдској мушкој гимназији:

за професора, Душан Ђ. Карапанџић, суплент, испитани професорски кандидат и помоћник чувара Народног Музеја.

у реалци у Београду:

за професора по чл. 2 измена у Уредби о регулисању положаја наставницима средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита, Велибор К. Јонић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат;

у гимназији у Тешову:

за учитељицу вештина по чл. 56 и 65 Закона о средњим школама, Ружица Радоњић, привремена учитељица вештина;

у Трговачкој Школи у Новом Саду:

за суплента под уговором, Евгенија Долгорукова, привремена предметна учитељица Нишке женске гимназије; и

у Трговачкој Школи у Великом Бечкереку:

за суплента под уговором, Леонтије Мозаљевски, ранији наставник реалке у Русији.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 27 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у гимназији у Врању:

за суплента, Драгољуб М. Прибишковић, дипломирани студент филозофије и привремени предметни учитељ исто школе; и

у гимназији у Скопљу:

за професора, Велимир Јојић, професор у оставци.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 15 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете и по саслушању Министарског Савета, а на основи чл. 4 Закона о средњим школама решено је:

да се државна гимназија у Чачку претвори у осморазредну средњу школу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 1 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете и по саслушању Министарског Савета, а на основи чл. 4 Закона о средњим школама решено је:

да се приватна гимназија у Краљеву претвори у државну четвороразредну средњу школу.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 12 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су:

у нишкој женској гимназији:

за предметног учитеља по чл. 19 Уредбе о регулисању положаја наставницима средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита, Јованка М. Гајић привремена учитељица исте школе;

у пожаревачкој гимназији:

за суплента, Никола Цакић, дипломирани студент филозофије; и

у скопској гимназији:

за учитеља вештина по члану 17 исте Уредбе, Анка Мићићева, учитељица вештина исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 20 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у параћинској гимназији:

за професора, Јордан Хаџи-Видојковић, професор у пензији.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 12 априла ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се у Уредби од 14 фебруара 1920 године о регулисању положаја наставницима и наставницама средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита учине ове измене и допуне:

У члану 1

додати нов став „Професором по овоме члану може постати и суплент (помоћница) с квалификацијама у измењеним члановима 2 и 13 ове Уредбе, ако још до 1 јула 1921 године положи дипломски испит и наврши 5 година службе".

У члану 2

после речи: били на војној дужности додати: „Као и наставницима, који су пре рата 1914 године дипломирали на филозофском или техничком факултету али због ступања у војску нису добили службу".

Иза речи: до повратка у службу — додати „односно до постављења".

У члану 7.

После речи: били на војној дужности — додати: „као и они, које је рат затекао на Универзитету ако положи дипломски испит до краја јуна 1921 године".

У члану 13.

да се члан измени и да гласи: изузетно од члана 62 закона о средњим школама, суплентом може постати и привремени предметни учитељ и учитељица, који је пре 1 јула 1914 године имао испит зрелости у средњој школи и најмање осам учених или признатих семестара на Универзитету или политехници, као и они настарници, који имају исте школске квалификације, али службу нису добили или су је због војне дужности у рату морали напустити. Време у служби или на војној дулности у рату преведено рачунаће им се, по одбитку 6 месеца на одслужење обвезног рока у кадру, у погледу права на полагање професорског испита, за личну пензију и повишице.

Ове измене и допуне ступају у живот од дана Краљева потписа, а извршну снагу добивају од дана кад буду обнародоване.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 15 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете а по саслушању Министарског Савета, решена је и прописана:

У Р Е Д Б А

О повишицама плата и хонорисању часова и прековременог рада директора, наставника и наставница средњих школа.

Чл. 1.

Изузетно од чл. 72. Закона о средњим школама, основна плата професору средње школе која износи 2400 динара на годину, повишава се се 600 динара годишње у почетку носле треће и шесте, а затим после сваке друге године до највеће годишње плате 6000 диинара.

Чл. 2.

Изузетно од чл. 75. Закона о средњим школама основна плата предметном учитељу (учитељици) која износи 2100 динара на годину, повишава се са 450 динара годишње у почетку после треће и шесте године, а затим после сваке друге године, до највеће годишње плате од 4800 динара.

Чл. 3.

Изузетно од чл. 69 наставници су дужни имати недељно овај број часова:

1. Професори средњих школа који имају непуних двадесет година службе и супленти са положеним целим професорским испитом имаће 14—16, а они преко навршених 20 година службе 12—14 часова;

2. Супленти за прве две године службе имаће 10 часова, а намесни учитељи са докторатом или са положеном првом половином стручног испита (за нижу средњу школу) 14 часова;

3. Предметни учитељи и учитељице 16—18 часова;

4. Привремени предметни учитељи (учитељице) и намесни учитељи (учитељице) без доктората као и без прве половине стручног испита имаће 16—18 часова.

5. Директори нису обвезни држати часове.

У случају потребе, наставник је дужан примити до 8 часово недељно и преко одређеног максималног броја часова. Ти часови преко максимума имају се хонорисати према одлуци СНБр. 5767 од 1 априла ове године.

Чл. 4.

Дужност разредног старешине хонорише се као два часа недељно.

Чл. 5.

Прекомерни рад директора пуних средњих школа рачуна се као 8; а непотпуних 4 хонорарна часа недељно за четвороразредне а 6 часова за шесторазредне средње школе.

Директорске додатке имаће и чиновници Министарства Просвете, који су дошли са положаја директорског или професорског, и то; виши чиновници као директори пуне а нижи као директори шесторазредне гимназије. Ови додаци важе и за школске надзорнике (инспекторе код повереништва за просвету.

Чл. 6.

Све ове одредбе важе и за оне наставнике стручних школа, који имају исте квалификације

Чл. 7.

Ова Уредба важи за целу територију Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, и то од 1 маја ове године. Према њој се имају одмах срачунати повишице и плате свију наставника средњих школа без права на накнаду за време пре 1 маја ове године-

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 15 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете а по саслушању Министарског Савета, прописана је:

У Р Е Д Б А

О претварању досадашњих наутичких школа у Дубровнику и Котору у државне поморске академије.

I Опште Одредбе

Чл. 1. Поморске академије у Дубровнику и Котору су државне школе и издржавају се из државних средстава. Оне су под надлежношћу и непосредним надзором школског одсека Покрајинске Владе за Далмацију, а врховни надзор над њима врши Министарство Просвете.

Чл. 2. Задатак је ових Академија да младићима, који желе да се посвете часничком звању у трговинској морнарици, пруже потребну теоријску и практичку спрему за тај позив.

Чл. 3. Ове су поморске академије четвороразредне. Сваки разред траје годину дана. За практично спремање ученика служи школски брод.

Чл. 4. Наставни је језик за све предмете српско-хрватски.

II Настава

Чл. 5. У поморским академијама изучавају се као обавезни ови предмети:

1. Веронаука,
2. Српско-хрватски језик,
3. Енглески језик,
4. Талијански језик,
5. Земљопис,
6. Историја,
7. Математика,
8. Геодезија,
9. Физика,
10. Наутика,
11. Наука о бродским стројевима,
12. Метеорологија и океанографија,
13. Основи бродограђе и опреме бродова,
14. Бродско маневровање и сигнализовање,
15. Наука о бродском рачуноводству,
16. Поморско трговачко и менично право,
17. Бродска хигијена, и
18. Телесне вежбе и вештине (пливање, веслање, једрење морнарски рад).

Чл. 6. Као слободни предмети могу се изучавати: словенски језици, француски и немачки језик, стенографија и певање. Други слободни предмети могу се према потреби увести по допуштењу Министарства Просвете.

Чл. 7. Образовање ученика за време док су укрцани на школској лађи, претежно је практично и обухвата:

а) Наутичку обуку, односно увођење у навигациону службу,

б) поморске вежбе и науку о поморству,

в) номенклатуру поморства,

г) увођење у бродску службу.

д) увођење у руковање стројевима.

Теоријска обука има се ограничити на оно, што је најпотребније.

III Ученици

Чл. 8. Ко жели бити примљен у I разред поморске академије има доказати:

а) да је физички сасвим здрав, да добро види и чује и да добро распознаје све боје;

б) да је већ навршио 14 година живота, или да ће је навршити у текућој рачунској години.

в) да је с успехом свршио четврти разред које средње школе, односно VIII разред више грађанске школе.

Осим тога сваки има полагати пријемни испит из српско-хрватског језика и реалних предмета. Од тих се испита може ослободити ученик који из свију тих предмета у сведочанству средње, односно грађанске, школе има најмање оцену „добар", о ослобођењу од пријемног испита одлучује наставнички савет.

Приватни се ученици не могу примати у поморске академије.

Чл. 9. Ученици поморске академије добивају на крају четвртога месеца „извештај", а на завршетку школске године „годишње сведочанство":

Чл. 10. На крају студија држе се завршни испити. Тим испитима присуствују изасланици Министарства Просвете и Министарства Војног и Морнарице;

IV Наставници

Чл. 11. У поморским академијама у Дубровнику и Котору постављаће се само такви наставници, који су оспособљени за средњу школу или за поморску академију према прописима који ће се накнадно одредити.

Чл. 12. Заповедник школске лађе у исто је време и наставник у академији. За заповедника може бити постављен капетан дуге пловидбе, који има доказа да је као часник трговачке морнарице пловио више година, и да је најмање једну годину био заповедник на лађама дуге пловидбе у трговачкој морнарици.

Заповедник школске лађе има осим заповедничких дужности још и дужност, да предаје предмете наведене под тачкама 13, 14, и 15 у чл. 5 и да руководи и надзирава обуку у телесним вежбама и вештинама.

Чл. 13. Поморско, трговачко и менично право као и бродску хигијену, предаваће хонорарни наставници, у колико не буде било редовних наставника.

V Завршне Одредбе

Чл. 14. Дисциплински прописи за одржање дисциплине међу ученицима, наставни план и програм за све разреде поморске академије, правила о завршном испиту, правилник за школску лађу и службовник за уређење службе на њој, прописи о квалификацијама стручних наставника, одредбе за спровођење ове Уредбе и — прелазна наређења прописаће се накнадно и важиће, кад их одобри Министар Просвете.

Чл. 15. Опште одредбе о средњим школама вреде и за поморске академије у колико за њих нису издане посебне одредбе.

Чл. 16 Ова Уредба ступа на снагу почетком школске године 1921/22.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 27 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, а по саслушању Министарског Савета, решена је и прописана:

У Р Е Д Б А

О изједначењу плата наставника средњих и стручних школа у Војводини, Хрватској и Славонији, Босни и Херцеговини, Далмацији и Словеначкој, која гласи:

Изједначење плата наставника средњих и стручних школа у споменутим покрајинама са платама средњошколских наставника у Србији има се извршити по овим основима:

I

Директори (равнатељи, управитељи) потпуних средњих школа у појединим покрајинама, ако имају најмање седамнаест признатих година службе, треба да се утврде за директора I. класе, а ако имају 15—17 признатих година службе за директора II класе.

Директори потпуних средњих школа са мање од 15 признатих година службе добивају, према годинама службе, професорску плату и директорски додатак од 600 динара годишње, до навршетка 15-те године службе, после чега се утврђују за сталне директоре. Ови се директори не могу, без свога пристанка, постављати за професоре.

Директори непотпуних средњих школа имаће професорску плату према годинама службе и 600 (шест стотина) динара годишње као директорски додатак (чл. 71 закона о средњим школама у Србији).

Директори који станују у школској згради плаћаће за стан онолику суму колика се и досада рачунала.

II

Професори ће имати плату као и професори средњих школа у Србији (чл. 72. закона о средњим школама).

III

Намесни учитељи са докторатом, са положеном првом половином стручног испита (за нижу средњу школу) или са целим испитом, али без три признате године службе — имају се утврдити за супленте, односно превести на плату 1800 динара (чл. 73. закона о средњим школама).

Намесни учитељи са положеним целим испитом и са најмање три признате године службе, добиће звање професора и сва права с тим звањем везана (чл. 72. закона о средњим школама).

Намесни учитељи без доктората као и без прве половине стручног испита, имају се превести на плату од 1500 динара годишње, (плата привремених предметних учитеља у Србији чл. 77. закона о средњим школама).

За ратом ометене намесне учитеље вреди Уредба о регулисању положаја наставника и наставница средњих школа од 4-II-1920. — СНБр. 1507.

IV

Наставници научних предмета средњих и стручних школа који су по покрајинским законима већ добили назив и права професора, али немају оспособљења за професоре средњих школа, било по законима у споменутим покрајинама, било по закону о средњим школама у Србији, превешће се у професоре по чл. 72. Закона о средњим школама у Србији, ако су до дана ступања у живот ове Уредбе служили 10 година као наставници основне или средње школе, одбијајући им 5 год. од свих година службе само за основну плату и повишице али не и за пензију.

Наставници исте категорије, који немају 10 година службе а имају назив „професор“, задржаће тај назив, али ће уживати плату предметних учитеља (чл. 75. зак. о средњим школама) све дотле, док не стекну квалификације за професора средњих или стручних школа.

V

Наставници вештина, који су сада професори и положили су испит зрелости у средњој школи и свршили факултет или школу равну Универзитету и положили наставнички испит из вештина, задржаће звање професора и добиће професорску плату (чл. 72), према признатим годинама службе.

Наставници вештина, који су добили наслов „професор“ а немају факултет или школу равну Универзитету, или ако их имају, а нису полагали наставнички испит, задржаће наслов „професор“ а уживаће плату учитеља вештина (чл. 75. и 77. закона о средњим школама).

VI

Свештена лица са факултетском богословском спремом постављаће се за суплента само за науку о вери и црквено појање, а ако имају три године наставничке службе и положени катихетски или професорски испит за предавање верских предмета у средњој или стручној школи, постављаће се за професора по чл. 72. закона о средњим школама.

VII

Урачунавање година службе за периодске повишице, односно за добивање професорског и директорског звања и одређивање класе по I тачци ових основа, биће по овим начелима:

а) Време које је наставник провео као неоспособљен намесни учитељ (без доктората или најмање половине испита) рачунаће му се до 1. јануара 1921 године највише до 5 година.

б) Време проведено у служби од 1-I-1921. год. па даље урачунаће се у свему онако, како је одређено законом о средњим школама у Србији.

VIII

Инспектори средњих и стручних школа у покрајинама превешће се на плате инспектора наставе у Министарству Просвете аналого превођењу директора потпуне средње школе по тачци I. ових основа.

IX

Ова Уредба важи од дана потписа Краљевог а обавезну снагу добива кад се објави у Службеним Новинама, а одлука Мин. Просвете СНБр. 1460 од 4-II-1921. године губи сваку важност.

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 16 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављени су;

у Мушкој Учитељској Школи у Алексинцу:

за професора, Борислав П. Стевановић, суплент исте школе;

у Мушкој Учитељској Школи у Јагодини:

за професора, Адам Павловић, суплент исте школе; и

у Женској Учитељској Школи у Новом Саду:

за професора, Д-р Живан Ивановић, суплент исте школе.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 17 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у Учитељској Школи у Скопљу:

за суплента под уговором, Виктор Паскевски, професор из Русије.

Указом Његовог Краљевског Височанстра Престолонаследника Александра од 20 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

за обласног просветног инспектора I класе за Рашку Област са годишњом платом од 7000 динара, Урош Кубуровић, досадашњи инспектор исте области.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 18 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, и по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се Јосиф Стојановић, управитељ мушке учитељске школе у Вршцу, по својој молби и на основи § 69 закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пензијом, која му припада према годинама службе.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим, а на основи чл. 35 Закона о народним школама и предлога комисије за учитељски распоред, поставио је за стално учитеље и учитељице у Београду:

Благоја Чоловића, учитеља у Београду; Владимира Вемића, учитеља у Белановици; Владимира Симића, учитеља у Брасини; Вујицу Петковића, учитеља у Београду; Васу К. Јовановића, учитеља у Београду; Војимира Перишића, учитеља у Београду; Илију Ђорића, учитеља у Београду; Жива Живадиловића, учитеља у Пожаревцу; Јована Јаковљевића, учитеља у Београду; Јована Милијевића, учитеља у Београду; Милана Р. Максимовића, учитеља у Београду; Петра Ничића, учитеља у Београду; Вукосаву Благојевићку, учитељицу у Београду; Даринку Атанасијевићку, учитељицу у Београду; Даринку Јеврићку, учитељицу у Београду; Зорку Анђелковићку, учитељицу из Железника; Зорку Лучићку, учитељицу из Скопља; Зорку Ж. Радосављевићку, учитељицу из Београда; Јелисавету Јечменићку, учитељицу из Београда; Катарину Рајковићку, учитељицу из Београда; Љубицу Ковачевићку, учитељицу из Београда; Макрену Профировићку, учитељицу из Београда и Стану Ј. Јовичићку, учитељицу из Београда.

Господин Министра Просвете претписом својим и на основи чл. 35 Закона о народним школама на предлог комисије за учитељски распоред, поставио је за сталне учитеље и учитељице народних школа и то:

1). *у Андријевици:*

Вукића Масловарића, учитеља из Бијелог Поља.

2). *у Битољу:*

Хараламција Анастасијевића, учитеља из Крушева; Петра Ђорђевића, учитеља из Букова, окр. битољског; Чедомира Марковића, учитеља из Струмице, окр. тиквешког; Димитрија Поповића, учитеља из Битоља; Љубицу Вучковићеву, учитељицу из Битоља; Василију М. Караџић, учитељицу из Битоља; Смиљку Костићку, учитељицу из Штипа.

3). *у Ваљеву:*

Недељка Савића, учитеља из Бранковине, округа ваљевског; Зорку М. Миловановићку, учитељицу из Ваљева; Даницу М. Гојковићку, учитељицу из Ваљева.

4). *у В. Бечкереку:*

Александра Дрндарског, учитеља из Јозепова, среза тур. кањишког (Банат); Душана Грунчића, учитеља из В. Бечкерека; Миту Петрова, учитеља из В. Бечкерека; Правдољуба Предића, учитеља из истог места; Лазара Перића, учитеља из истог места; Михаила Ташовића. учитеља из истог места; Петра Субића, учитеља из истог места; Драгомира Сиротановића, учитеља из истог места; Лазара Грчића, учитеља из истог места; Милена Палуревића, учитеља из истог места; Душана Матића, учитеља из Опаве, банатски; Миливоја Бугарског, учитеља из истог места: Катарину Максимовић, учитељицу из истог места; Даницу Р. Максимчеву, рођ. Путник, учитељицу из истог места; Емилију Милошевићку, учитељицу из истог места: Катарину А. Дрндарску, учитељицу из Јозепова; Живану М. Тошовићку, учитељицу из В. Бечкерека; Марију Д. Матићку, учитељицу из Опаве, банат; Софију М. Бугарски, учитељицу из В. Бечкерека; Зорку Д. Сиротановићку, учитељицу из истог места; Мару Димитријевићку, учитељицу из истог места.

5). *у Врању:*

Јована И. Поповића, учитеља из Врања; Благоја М. Нешића, учитеља из Д. Катуна, окр. моравског; Косару Б. Нешићку, учитељицу из Д. Катуна, окр. моравског; Јована Такића, учитеља из Вршца; Зорку Ђурлићеву, учитељицу из Врбе, Чачански.

6). *у Вршцу:*

Стевана Гердеца, учит. из Павлиша, врш. срез, округ торонт; Бранка Ј. Станивуковића, учитеља из Вршца; Божидара К. Митровића, учитеља рз Вршца; Лазара Ђосића, учитеља из Вршца; Косту Ђонића, учитеља из Вршца; Андреју Тот, учитеља из Госпођинаца, жабаљ Бачка; Аницу Јекићеву, учитељицу из Вршца; Марију Стојковић, учитељицу из Паланке, б. црквен. срез округ торонт; Наталију Б. Митровићку, учитељицу из Вршца; Косару Л. Ђосићку, учитељицу из Вршца; Драгу Станивуковићку, учитељицу из Вршца; Драгињу Такићку, учитељицу из Вршца.

7). *у Зајечару:*

Милеву Ђеришку, учитељицу из Зајечара.

8). *у Јагодини:*

Цвету Митровићку, учитељицу из Јагодине.

9). *у Кнагујевцу:*

Ранка Ковачевића, учитеља из Дражња, београд; Леносаву Д. Лучићку, учитељицу из Крагујевца; Велику Н. Вујановићку, учитељицу из Крагујевца.

10). *у Крманову:*

Теофила Карацића, учит. из Куманова; Николу К. Поповића, учит. из Куманова; Ђорђа Николића, учитеља из Велеса; Јована Ивановића, учитеља из Куманова; Стојана Ј. Стејића, учитеља из Куманова; Љубицу А. Радосављевићку, учитељицу из Куманова; Милицу Н. Поповићку, учитељицу из Куманова; Савку Зојићку, учитељицу из Куманова; Милунку Ђ. Николићку, учитељицу из Велеса.

11). *у Крушевцу:*

Вукашина Жижића, учитеља из Брањине, округа крушевачког; Бисенију Николићку, учитељицу из Јагодине; Наталију В. Браловићку, учитељицу из Крушевца.

12). *у Лесковцу:*

Милана Јовановића, учитеља из Башиног Села, Скопски; Миладина М. Мићића, учитеља из Лесковца; Петра Манојловића, учитеља из Лесковца; Јована Пешића, учитеља из Лесковца; Јевту Р. Кржљевића, учит. и шк. надзорника из Приштене; Михаила Ђ. Јовановића, учит. из Г. Брежине, нишки; Милеву Ј. Бошковићку, учит. из Лесковца; Десанку Милутиновићку, учит. из Крчина, моравски; Живку Станојевићку, учит. из Грделице, врањски; Ангелину Манојловићку, учит. из Лесковца; Леносаву Ј. Пешићку, учит. из Лесковца; Персиду Симићку, учит. из Кривеља, зајеч. срез, округ тимоч.

13). *у Митровици:* (Косовској)

Тодора Михаиловића, учитеља из Битоља; Станију Т. Михајиловићку, учитељицу из Битоља; Хермину Прошић-Кршпогачин, учитељицу из места.

14). *у Никшићу:*

Атанасија Вељовића, учитеља из Никшића; Станију-Тану Михаиловићку, учитељицу из Никшића.

15). *у Нишу:*

Николу В. Савића, учитеља из Јахиног Хана (нишки); Косару Ђ. Ђуковићку, учит. из Књажевца; Василију Поповићку, учитељицу из Ниша.

16). *у Новом Саду:*

Мирка Магарашевића, учитеља из Н. Сада; Љубомира Вељића, учитеља из Н. Села, панчевачки; Лазара Димића, учитеља из Н. Сада; Ивана Малешевића, учитеља из Новог Сада; Василија Стакића, учитеља из Тителa, тителски, бачки; Душана Ружића, учитеља из Н. Сада; Ђорђа Гајина, учитеља из Н. Сада; Стојана Динчића, учитеља из (Салаша) Н. Сада; Милана Р. Вујковића, учитеља из Н. Сада: Милана Калуђерског, учитеља из Ст. Врбаса, кулски, бачки; Павла Коларова, учитеља из Опаве, ковачички, торонталски; Драгољуба Димитријевића, учитеља из Сепаца, Крагујевачки; Ђорђа Петровића, учитеља из Н. Сада; Живку Љ. Вељићку, учитељицу из Н. Села, панчевачки, банат; Катицу Ђ. Михајловићку, учитељицу из Н. Сада; Анђелију Франдл-Сандић, учитељицу из Куле, кулски, бачка; Наду Продановић, учитељицу из Н. Сада; Христину Јовановић, учитељицу из Н. Сада, (Пејића Салаш); Милену Д. Ружичку, учитељицу из Н. Сада; Сидонију Ђ. Гајин, учитељицу из Н. Сада; Марију Ст. Динчићку, учитељицу из Н. Сада; Зорку М. Калуђерску, учитељицу из Ст. Врбаса, кулски-бачка; Милеву Д. Димитријевићку, учитељицу из Сепаца, крагујевачки; Јулку Курчић, учитељицу из Н. Сада.

17). *у Панчеву:*

Косту Таназевића, учитеља из Панчева; Саву Веселицу, учитеља из Панчева; Ђоку Стејића, учитеља из Панчева; Милана Дијамандија учитеља, Радивоја Петровића, учитеља из Панчева; Михаила Радановића, учитеља из Панчева; Младена Стојковића, учит. из Панчева; Николу Костића, учитеља из Црквенца, ресавски, моравски; Даринку Н. Костићку, учитељицу из Црквенца, ресавски, моравски; Олимпију Таназевићку, учитељицу из Панчева; Катицу Б. Радуловићку, учитељицу из Панчева; Софију Летицу, учитељицу из Панчева; Вукосаву Летић, учитељицу из Панчева; Вукосаву Ђуричин-Симондић, учитељицу из Срп. Крстура, турско-кањишки, торонталски; Катарину Радосављевићеву, из Панчева.

18). *у Пироту:*

Петра Стојановића, учитеља из Пирота; Војислава Милорадовића, из Књића, крагујевачког; Љубицу Ђ. Јовановићку, учитељицу из Александровца, пожаревачки; Наталију Б. Ерићку, учитељицу из Орида, подрински.

19). *у Плевљу:*

Ристу Павловића, учитеља из истог места; Божина М. Ђолевића, учитеља из истог места; Милену Костићку, учитељицу из истог места; Олгу Богићевићеву, учитељицу из истог места;

20). *у Подгорици:*

Радоја Вукчевића, учитеља из истог места; Радула Ивановића, учитеља из Дан. Града (подгорички); Филипа Павићевића, учитеља из Дан. Града (подгорички).

21). *у Приштини:*

Рајка Вучића, учитеља из Новог Пазара; Богдана Мучалицу, учитеља из истог места; Михаила Кијаметовића, учитеља из истог места; Хасана Фејзуловића, учит. из истог места.

22.) *у Пожаревцу:*

Љубомира Н. Павловића, учитеља из Кусатка, Милана Пауновића, учитеља из Кучева, пожаревачки; Милана Ненадовића, учитеља из Грабовца, моравски; Јулијану Павловићку, учитељицу из истог места; Василију М. Цветановићку, учитељицу из Лучица, пожаревачки.

23). *у Прокупљу:*

Теохара Теохаревића, учитеља из истог места; Тодора Д. Петровића, учитеља из истог места; Смиљка Спасића, учитеља из истог места; Наталију М. Цакићку, учитељицу из истог места; Костадинку Стевановићку, учитељицу из истог места.

24). *у Скопљу:*

Светолика Р. Милосављевића, учитеља из Скопља; Петра Ђаковића, учитеља и школског надзорника из Прешева, кумановски; Миленка Јуришића, учитеља из Скопља; Миладина К. Симића, учитеља из Скопља; Давида Х. Поповића, учитеља из Гостивара, тетовски; Јована Грујића, учитеља из Скопља; Милана Зафировића, учитеља из Кучкове, скопски; Трпка Лазаревића, учитеља из Велеса; Тому Соврлића, учитеља из Велеса; Петка Радуловића, школског надзорника из Кавадара, тиквешки; Драгутина М. Јовановића, учитеља из Брусника, крајинског; Милорада М. Миловановића, учитеља из Битоља; Николу Ђ. Стојановића, учитеља из Улциња, барски; Раду Лалевића, учитеља из Пријепоља; Петра Косића, учитеља из Охрида, охридски; Даринку П. Ђаковићку, учитељицу из Скопља; Росу В. Ђуричку, учитељицу из Гостивара, тетовски; Вукосаву Миловановићку, учитељицу из Скопља; Драгу Ј. Грујићку, учитељицу из Скопља; Олгу Т. Лазаревићку, учитељицу из Велеса; Цвету Д. Поповићку, учитељицу из Гиљана (косовски).

25). *у Тетову:*

Александра Арсића, учитеља из Тетова; Симу М. Симића, учитеља из Тетова; Ружицу С. Симићку, учитељицу из Тетова.

22). *у Ужицу:*

Божидара С. Поповића, учитеља из Ужица.

27). *у Ћуприји:*

Ђорђа Медурића, учитеља из Ћуприје; Ауђелију Ђ. Медурићку, учитељицу из Ћуприје; Ранку А. Јанковићку, учитељицу из Миоковца, руднички.

28). *на Цетињу:*

Јована Дончевића, учитеља са Цетиња; Милутина Пајевића, учитеља из Бајица, цетињског; Николу М. Филиповића, учитеља из Дарског Села, цетињски; Јану Рашовићку, учитељицу са Цетиња; Анђелију Милуновић, учитељицу са Цетиња.

29). *у Смедереву:*

Животу Л. Јекића, из Дубоне, подунав. смедеревски; Тому Костића, учитеља из Доброводице, крагујевачки; Даницу Мих. Марковића, учитељицу из Ковачевца, јасенички, смедеревски; Даницу Ж. Јекићку, учитељицу из Дубоне, смедеревски.

30). *у Суботици:*

Милана Тодорова, учитеља из Ђала, тур. кањишки, банат.; Љубомира М. Шљивића, учитеља из Суботице; Богдана Свирчевића, учитеља из Суботице; Милана Стајића, учитеља из Суботице; Душана Стојковића, учитеља из Суботице (Салаш Шандор); Стипана Панчића, учитеља из Суботице; Иву Милетина, учитеља из Суботице; Цветка Ћићића, учитеља из Суботице; Петра Хорватског, учитеља из Суботице; Јосипа Жвекана, учитеља из Суботице; Ивана Кујунџића, учитеља из Суботице; Петра Огњанова, учитеља из Суботице; Винка Еветовића, учитеља из Суботице; Милована Кокића, учитеља из Струмице, тиквешки; Александра Микића, учитеља из Суботице; Косту Златанова, учитеља из Башанда, вел. кикинд, торонтал.; Светозара Удицког, учитеља из Велике Кикинде, бачког; Срећка Суботића, учитеља из Санада, торонталски; Милана Јевтића, учитеља из Суботице; Блашка Стантића, учитеља из Суботице; Даницу М. Ђурићеву, учитељицу из Суботице; Даринку Микићку, учитељицу из Суботице; Јелену Ритер-Делмиш, учитељицу из Суботице; Маргиту Панчић-Носковић, учитељицу из Суботице; Мару Јевтић-Путник, учитељицу из Суботице; Катицу Стојић-Суваџић, учитељицу из Суботице; Милу Грчку, учитељицу из Суботице; Јелену Рутај-Јарамазовић, учитељицу из Суботице; Луџу Пејић-Тукуљац, учитељицу из Суботице (салаш) Етелку Јосипа Дулка Пинковић, учитељицу из Суботице; Еуфемију Аргировићку, учитељицу из Суботице; Марију Билић, учитељицу из Суботице; Јулију Мерковић-Панчић, учитељицу из Суботице; Надежду Поповићеву, учитељицу из Суботице; Љубицу Р. Вујићку, учитељицу из Рогојевца, крагујевачког; Љубицу Ж. Зечевићку, учитељицу из Војске, моравски; Лепосаву Шљивићку, учитељицу из Суботице; Видосаву М. Цветковићеву, учитељицу из Суботице; Даринку Попову, учитељицу из Суботице; Светозара Радашина, учитеља из Суботице; Жарка Зечевића, учитеља из Војске, ресав. морав.; Радомира К. Вујића, учитеља из Рогојевца, крагујевачки.

31). *у Сомбору:*

Бранка Јагеровића, учитеља из Сомбора; Саву Канурића, учитеља из Сомбора; Миливоја Лесковца, учитеља из Сомбора; Живка Терзина, учитеља из Сомбора; Јована Мандића, учитеља из Сомбора; Ивана Калчона, учитеља из Сомбора; Ђуру Орбана, учитеља из Сомбора; Лазара Плавшића, учитеља у Сомбору; Стевана Влајковића, учитеља из Оџака, бачки; Богдана Поповића, учитеља из Сомбора; Ђуру Терзина, учитеља из Сомбора; Цецилију Валентин, учитељицу из Сомбора; Вилму Скала, учитељицу из Сомбора (Салаш Ненадић); Јелисавету Хусар, учитељицу из Сомбора; Веру Грујићку, учитељицу из Кулпина, бачки; Даницу Јакшић, учитељицу из Сомбора; Видосаву Ђурчић, учитељицу из Сомбора (Љукум Салаш); Персиду Лугумерску, учитељицу из Сомбора; Јулку Чабдарић, учитељицу из Сомбора; Веру С. Црквењакову, учитељицу из Сомбора; Јелену Томићеву, учитељицу из Сомбора; Лепосаву Бикар, учитељицу из Сомбора; Стеву Црквењакова, учитеља из Сомбора.

Господин Министар Просвете претписом својим, а на основи чл. 35 закона о народним школама, на предлог комисије за учитељски распоред, поставио је за сталне учитеље и учитељице народних школа и то:

у Алексинцу, округа нишког:

Милутина Кнез-Милојковића, Станка Симића и Аницу М. Кнез-Милојковићку, учитеље из Алексинца.

у Александровцу, округа крушевачког:

Хранислава М. Прибаковића, учитеља из истог места и Софију Б. Тодоровићку, учитељицу из Грабовца, округа ваљевског.

у Ариљу, округа ужичког:

Петра Ј. Поповића, учитеља из Ариља.

у Варварину, округа моравског:

Катицу Јоковић, учитељицу из Варварина.

у Великом Градишту, округа пожаревачког:

Димитрија Алексића, учитеља из Пожежене и шк. надзорника и Лепосаву Б. Ивовићку учитељицу из Лознице, округа пожаревачког.

у Великој Плани, округа смедеревског:

Милету К. Живковића, учитеља из Петке, округа београдског и Јулијану В. Ђурковићку, учитељицу из Лесковца, округа пожаревачког.

у Гроцкој, округа београдског:

Никодија Миленковића, учитеља из Шарбанопца, округа нишког, Јована С. Гојковића, учитеља из Ритопека, округа београдског и Зорку Крагујевићку, учитељицу из Остружнице, округа београдског.

у Доњем Милановцу, округ крајински:

Гаврила Поповића, учитеља из Кладова.

у Жабарима, округа пожаревачког:

Божидара В. Јовановића, учитеља из Сувог Дола, округа пожаревачког.

у Ивањици, округа чачанског:

Милисава Арсовића, учитеља из Иваљице.

у Кучеву, округа пожаревачког:

Владислава Б. Медурића и Драгу В. Медурићку, учитељицу из истог места.

у Кладову, округа крајинског:

Милана Димитријевића, учитеља из Лозовика, округа смедеревског.

у Књажевцу, округа тимочког:

Трифуна Илића, учитеља из истог места.

у Куршумлији, округа топличког:

Полексију Нешићеву, учитељицу из истог места.

у Крупњу, округа подринског.

Загорку Д. Милиниковићеву, учитељицу из Накучана, округа подринског.

у Лазаревцу, округа београдског:

Добривоја Васиљевића, учитеља из Голобока, округа смедеревског и Даринку Поповићку, учитељицу из Лазаревца.

у Лапову, округа крагујевачког:

Чедомира Ђ. Милановића, учитеља из истог места и Божану М. Дукићку, учитељицу из Баточине, округа крагујевачког.

у Лозници, окр. подринског:

Милоја Т. Поповића, учитеља из Лознице.

у Лебанима, округа врањског:

Владимира В. Поповића, учитеља из Доње Крушевице, округа пожаревачког.

у Мионици, округа ваљевског:

Јована М. Тодоровића, учитеља из Горње Топлице, округа ваљевског.

у Наталинцима, округа крагујевачког:

Чедомира А. Нешковића, учитеља из истог места.

у Обреновцу, округа ваљевског:

Драгињу Ђорђевићеву, учитељицу из Обреновца.

у Параћину, округа моравског:

Лазара В. Петковића, учитеља из Параћина, Сретена П. Тасића, учитеља из Подгорице, округа крушевачког, Даринку Л. Петковићку, учитељицу из Параћина и Љубинку Поповићку, учитељицу из Гроцке, округа београдског.

у Пештровцу, округа пожаревачког:

Милутина Ј. Поповића, учитеља из истог места.

у Пожези, округа ужичког:

Миливоја Филиповића и Божидарку М. Филиповићку, учитеље из Пожеге.

у Паланци, округа смедеревског:

Радосава Ђорђевића, учитеља из Ракинца, округа смедеревског, и Софију Петковићку, учитељицу из Гроцке.

у Рачи, округа крагујевачког:

Јована Јов. Јовановића, учитеља из истог места, Александра Кишпатића, учитеља из Маслошева, округа крагујевачког, Зорку Д. Филиповићку, учитељицу из Раче.

у Рогачици, округа ужичког:

Бранислава Л. Јовановића, учитеља из истог места.

у Ражњу, округа крушевачког:

Николу Крстића, учитеља из истог места.

на Рашкој, округа чачанског:

Сретена Петровића, учитеља из истог места.

на Руднику, округа рудничког:

Станка Т. Јовановића, учитеља из Става, округа подринског.

у Свилајинцу, округа моравског:

Драгољуба Ј. Милосављевића, учитеља из Породина.

у Сурдулици, округа врањског:

Драгињу Т. Петковићку, учитељицу из истог места.

у Сараорцима, округа смедеревског:

Симу Ђукановића, и Ковиљку С. Ђукановићку, учитељицу из В. Борка, округа београдског.

на Убу, округа ваљевског:

Владимира Филиповића, учитеља из Тврдојевца, окр. ваљевског; Вићентија Станића учитеља са Уба; Милеву Филиповићку, учитељицу из Тврдојевца и Наталију В. Станићку, учит. са Уба.

у Цариброду, округа пиротског:

Александра А. Јончића, учитеља из истог места; Драгутина Ј. Цанића и Надежду Д. Цанићку, учитељицу из Расница, округа пиротског.

у Кривој Паланци, округа кумановског:

Илију Бановића, учитеља из истог места.

у Бујановцу, округа кумановског:

Радоњу В. Поповића, учитеља из Качаника, округа скопског и Аксентија Пешића, учитеља из Бујановца.

у Прешеву, округа кумановског:

Драгољуба В. Младеновића и Милеву Д. Младеновићку, учитеље из Шетке, округа пожаревачког.

у Струмици, округа штиквешког:

Добрилу Гргулову, учитељицу из Сомбора, Бачка.

у Неготину на Вардару:

Димитрија Сотировића, и Зорку Д. Стојковићку, учитеље из истог места.

у Ђевђелији, округа тиквешког:

Слободана Дебељевића, учитеља из Ватоша, округа тиквешког и Параскеву К. Арањеловићку, учит. из истог места.

у Велесу, округ скопски:

Јанићија Константиновића, учитеља из Сјенице, округ рашки; Александра Дуганџића, учитеља из Јањева, округ косовски; Витка Аксића, учит. из Д. Гуштерице, окр. косовски, Даницу Милићевић, учит. из Велеса, Мару А. Дуганџићку из Д. Гуштерице и Софију Т. Живковићку, учитељицу из Велеса.

у Сјеници, округа рашког:

Арсенија Тубића и Милену А. Тубићку, учитеље из Прешева, округ кумановски.

у Урошевцу:

Стају Поповића, учитеља из Штрпца, округа косовског.

у Галичнику:

Јована Милевића, учитеља из Гостуше, округа тетовског.

у Гостивару:

Павла Николића из Милетина, округа тетовског.

у Ресну, округа битољског:

Босиљку Поповићку, учитељицу из истог места.

у Кичеву:

Милисава П. Блажевића, учитеља из Ижишта, округа тетовског.

у Прилепу, округа битољског:

Љубомира Терзијевића, учитеља из Добрешта, округа тетовског; Манојла М. Терзића, учитеља из Брода, округа тетовског; Десанку Мојашевићку, учитељицу из Прилепа; Василију Цв. Петровић, учитељицу и Фанију Драг. Симоновића, учитељицу из Прилепа.

у Даниловом Граду:

Андрију Драговића, учитеља из Браћеновице, округа подгоричког и Јакшу Брајовића, учитеља из Н. Села, округа подгоричког.

у Улцињу:

Филипа Шпадијера, учитеља из Улциња и Андрију Арменка, учитеља из Вир-Пазара.

у Алибунару, округа торонталског:

Ивана Надашког и Меланију И. Надашког, учитеље из истог места.

у Апатину, Бачка:

Јована Гуцуњу и Васу Терзића, учитеље из истог места.

у Аду, округ бачки:

Радивоја Поповића, Душана Бешлића, Ненада Рајића и Милеву Кошић, учитеље из Аде.

у Белој Цркви, округ тамишки:

Милутина Михаиловића, Наталију М. Михаиловићку и Емилију Ж. Стојадиновићку, учитеље из истог места.

у Великој Кикинди

Душана Грујића, учитеља из Башахида; Драгутина Ковалика, учитеља из Хрватског Кечкемета; Милана Моцића, учитеља из Велике Кикинде; Саву Ружичића, учитеља из Српске Црње, Ђорђа Кнежевића из Велике Кикинде, Миту Николића, Бранка Нешића, Славка Лаковића, Милана Рацковића, Луку Шибулова, Славка Радовића и Новака Д. Марковића из Велике Кикинде; Уроша Дрндарског, учитеља из Добрце, округа торонталског, Јованку Стојковић, учитељицу из Велике Кикинде, Даринку Д. Грујића, учитељицу из Башахида, Вуко-

саву М. Моцића, учитељицу из Велике Кикинде, Христину Недомачку, учитељицу из Бала, Катицу Бранчић, учитељицу из Велике Кикинде, Ружицу И. Николићку, Зорку Б. Нешићку, Катарину Терзићку, учитељице из Велике Кикинде, Даницу С. Ружичићку, учитељицу из Српске Црње, Даницу Н. Марковићку, учитељицу из Велике Кикинде и Јулију Петровић, учитељицу из Новог Бечеја.

у Жомбољу, округ тороншалски:

Вука Врчевића, учитеља из Жомбоља.

у Жабљу, округ бачки:

Душана Мушицког, Стевана Стајића, Стевана Петковића, Панту Стефановића, Симу Димитријевића, Софију Апић, Видосаву Француз, рођ. Увалић и Вукосаву С. Димитријевић, учитељице из истог места, Милку Микићеву, учитељицу из Ђурђева и Стојану Алексићку, учитељицу из Ковиља—Сентивана, Бачка.

у Ковину, округ тамишки:

Николу Михаиловића, Косту Буташа, Емилију Радосављевић и Милицу Балугџић-Павловић, учитеље из Ковина.

у Кули, округ бачки:

Милана М. Гајића, учитеља из Придворице, округ смедеревски, Стевеша Ђурића, учитеља из Куле, Василија Жеравицу, учитеља из Одрос Ламоша, округ тителски, Даницу Лесковац, учитељицу из Куле и Даницу Милошеву, учитељицу из Паланке, округа бачког.

у Меленцима, округ тороншалски:

Бранка Живановића, Душана Пајића и Милоша Николића, учитеље из истог места, Милутина Бранковића, учитеља из Денте, округ тамишки, Бранка Радуловића, учитеља из Великог Бечкерека, Милована Милошевића, учитеља из Пећи, округ метохиски, Аранђела Стефановића, учитеља из Рибара, округа крушевачког, Олгу Б. Живановићку, учитељицу из истог места, Зорку М. Милошевићку, учитељицу из Пећи, округа метохиског, Даринку А. Стевановићку, учитељицу из Рибара, округ крушевачки, Јулију Маркуш и Олгу Дунић-Петровић, учитељице из истог места и Оливеру Кускуновић, учитељицу из Штимља, округ косовски.

у Молу, округ бачки:

Косту Замуровића, Саву Лудајића, Марка Славковића, Александру Бранковачку и Даницу Подачку, учитељице из Мола и Милену Петковић, учитељицу из Срп. Св. Мартина.

у Новом Бечеју, округ тороншалски:

Душана Стојкова, Жарка Ћиплића, учитеље и Лепосаву М. Јовановић, учитељицу из истог места.

у Оцацима, округ бачки:

Тому Ђурковића, учитеља из Сенте.

у Паланци округ бачки:

Јована Комненовића, учитеља из Љубовиђе, округ подрински, Јеврема Милошевића, учитеља из истог места, Тодора Лазића, учитеља из Пачира, округ бачки, Јована Лазића учитеља из истог места, Емилију Барбуљеву из Орловата, округ торонталски. Олгу Лалошевић и Софију Савић, учитеље из истог места и Даринку Велисављевићку, учитељицу из Срп. Елемира, округ торонталски.

у Старом Врбасу, Бачка:

Милана Протића, учитеља из истог места, Миливоја Стојановића, учитеља из Моторина, округ бачки, Жарка Стефановића, учитеља из Товаришева, округ бачки, Смиљку Глибоњску, учитељицу из Мађарбоја — Барања и Мару Стојановић, учитељицу из Моторина, округ бачки.

у Старом Бечеју. округ бачки:

Душана Јелкића, Љубу Миловановића, Димитрија Хариађева, Зорану Теодинову и Зорку Петканску, учитеље-ице из истог места, Јелку Кекићеву, учитељицу из Петровог Села,

округ бачки, Зорку Савић, учитељицу из Врач. Гаја, округ в. бечкеречки и Стефанију Шимић учитељицу из Турије, округ бачки.

у Сенти, округ бачки:

Емила Пилића, учитеља из Сенте, Бошка Букурова, учитеља из Тиса Сент-Миклоша, Милана П. Јовановића, учитеља из Бала, Милку Маркову и Љубицу Петковић, учитеље из Сенте и Катицу Букурову, учитељицу из Тиса Сент-Миклоша, округ торонталски.

у Старој Кањижи, округ тороншталски:

Петра Шећерова, учитеља из Српског Крстура, Драгића Бојића, учитеља из Врањева, округ торонталски и Олгу Шикопарија, учитељицу из Дероње, округ сомборски.

у Тополи, округ тороншталски:

Миливоја Ромића, учитеља из Црне Баре, округ торонталски.

у Турској Кањижи:

Цветка Кнежевића и Милеву Симендић, учитеље из истог места и Војислава Гавриловића, учитеља из Ковина, округ тамишки.

у Тителу, округ бачки:

Михаила Предића, учитеља из Српског Штебеја, округ торонталски, Емила Чавића, учитеља из Тителa, Ђорђа Ж. Марковића, учитеља из Ковиља Сентивана, Зорку Е. Чавићку, Мирославу Бошњаковић и Вукосаву Ранковић, учитељице из Тителa.

у округу београдском, срез врачарски:

у Великом Мокром Лугу: Јакова Лучића из Скопља;

у Вишњици: Владимира Николића из Рогаче, среза космајског;

у Жаркову: Ружицу Ракетић из Жаркова и Душана Ракетића из Жаркова;

у Железнику: Властимира Гавриловића са Уба, среза тамнавског;

у Зупама: Николу Ц. Ђокића из Зупа;

у Калуђерици: Светозара Стојановића из Калуђерице;

у Кнежевцу: Павла Симића из Кнежевца;

у Миријеву: Љубомира Николића из Миријева;

у Реснику: Љубицу Пенићку из Голобока, среза јасеничког, округа смедеревског;

у Рушњу: Цветка С. Петровића из Великог Извора, округа тимоч. среза зајечарског;

на Чукарици: Наталију Радмиловићку из Великог Градишта;

у Раковици: Димитрија Поповића из Куманова.

срез грочански:

у Врчину: Драгољуба Радивојевића из Пудараца, среза грочан. округа београдског;

у Малој Иванчи: Драгу Стошићеву из Лебана, среза јабланичког округа врањског;

у Брестовику: Љубицу Филиповић-Марковић из Брестовика, среза грочанског;

у Бегаљици: Зорку Јовановићеву из Бегаљице и Драгољуба Миловића из Гложана, среза деспотовачког округа моравског;

у Умчарима: Светозара М. Душића из Умчара;

у Чибутковици: Спмку Милосављевић из Чибутковице;

у Даросави: Милену Поповићку из Даросаве;

у Венчанима: Смиљу Јосимовићеву из Венчана;

у Барошевцу: Иву Семенића из Криваје, среза поцерског округа подринског;

у Дудовици: Милана Матића из Дудовице;

у Петки: Милицу Губеревац из Чуруга — Бачка;

у Вел. Црњанима: Милана Ст. Пантића из Доње Локошнице, среза лесковачког, округа врањског;

у Вреоцима: Радована Б. Радуловића из Горњег Балвана, округа штипског.

срез космајски:

у селу Младеновцу: Михаила Ђорђевића и Марију М. Ђорђевићку из Црнајке, среза поречког округа крајинског;

у Сопоту: Димитрија Ђорђевића из Ресника, среза врачарског;

у Парцанима: Милицу Н. Јолцићеву из Парцана;

у Неменикућама: Ружицу Милојевићку из Неменикућа;

у Међулужју: Милана В. Ђорђевића из Мал. Средишта, врш. торонт.;

у Великој Иванчи: Браниславу Ж. Илићеву из Губеревца, среза космајског и Зорку Секулићеву из Стопање, округа крушевачког;

у Сибници: Гвозденију Злотићеву из Дрлупе, среза космајског;

у Стојнику: Богдана Р. Чолића из Мочиоца, среза ариљског округа ужичког;

срез посавски:

у Сремчици: Димитрија Станковића и Лепосаву Д. Станковићку, учитеље из Сремчице;

у Оструженици: Данила Мишића учитеља из Скеле, округа ваљевског;

у Баричу: Драгољуба Матејића и Даринку Матејићку из Бањевца;

у Конатици; Радослава Ђ. Илића из Лопаша, среза сјеничког округа рашког;

у округу ваљевском, срез ваљевски:

у Бранковини: Мару Милеуснићеву из Гиљана, среза гиљанског округа косовског;

у Попучкама: Персиду Грбићку из истог места;

у Рабровици: Милорада Кр. Гојковића из истог места и Вукосаву Ж. Димитријевић из Пољуте, среза и округа ваљевског;

у Стублу: Ристу Павићевића из Мирановца, среза белопаланачког округа пиротског;

у Лозници: Станиславу Чивовићеву из Новака, среза тамнавског округа ваљевског;

у Петници: Драгињу Симићеву из истог места.

срез колубарски:

у Бабајићима: Милана В. Абрамовића из Зочишта, округа призренског;

у Боговађи: Живојина С. Товаревића из Криваје, округа подринског;

у Доњој Топлици: Ђорђа Павићевића из В. Тургање, округа тетовског;

у Рибници: Душана М. Недића из истог места;

у Паунама: Даницу Радошевић из Буковца, округа ваљевског.

срез подгорски:

у Горњој Буковици: Ивана М. Протића из истог места;

у Осечини: Стану Нешовићеву из Стопање, округа крушевачког;

у Суводању: Татомира Вуковића из Дарковца, округа врањског и Амалију Ђукић из Суводања, округа ваљевског;

срез посавски:

у Дрену: Бранимира Станковића из Врела, округа ваљевског;

у Стублинама: Радмилу Тодоровићеву из истог места;

у Трстеници: Милана С. Богдановића из истог места.

срез шамнавски:

у Врелу: Тихомира Р. Јевтића и Десанку Т. Јевтић из истог места;

у Букони: Јована Ж. Ковачевића из истог места;

у Јабучју: Вишеслава С. Петровића и Љубинку В. Петровићку из Злетова, округа кумановског.

у Туларима: Ђуру Одавића из истог места.

у округу врањском, срез власотиначки:

у Грделици: Параскеву Цветановић из Винараца, среза лесковачког округа врањског;

у Ладовици: Александра Миленковића из Ладовице, среза власотиначког окр. врањског;

у Црној Трави: Добросава Радосављевића из истог места,

срез јабланички:

у Бојнику: Добросава Станковића из Бугумета, среза јабланичког округа врањског;

у Бошњаку: Душана В. Поповића из Лебана, среза јабланичког округа врањског;

у Медвеђи: Секулу Др. Радосављевића из истог места.

срез лесковачки:

у Богојевцу: Љубомира Ђ. Митића из Стојковца, среза лесковачког округа врањског;
у Бунуши: Видосаву Ђ, Поповићку из истог места;
у Винарцима: Добривоја Вељковића из Сурдулице, среза масуричког округа врањског;
у Вучју: Драгомира Х. Ценића из Ћелија, среза и округа нишког;
у Губеревцу: Наталију Огњановићеву из истог места;
у Доњој Локошници: Михаила И. Јовановића из Кавадара, среза кавадарског округа тиквешког;
у Јашуњи: Драгомира Т. Стојковића из Стапара, среза и округа ужичког;
у Мрштанима: Милеву Стојановићеву из истог места.

срез масурички:

у Власини: Живојина Цветановића и Загорку Ж. Цветановићку из истог места;
у Јелашници: Благоја Р. Поповића из сувојнице, среза масуричког окр. врањског и Радмилу Бр. Маринковићку из Јелашнице, среза масуричког окр. врањског;
у Сувојници: Круну Анђелковић из истог места;

срез пољанички:

у Јовцу: Младена Динића из округлице, среза масуричког округа врањског;

срез пчињски:

у Градњу: Мирка С. Ристића из Добровишта, среза власотиначког окр. врањског;
у Корбевцу: Василија Величковића из Ресаве среза кавадарског окр. тиквешког;
у Кривој Феји: Велимира Костића из истог места;
у Моштаници: Бранимира Бошковића из истог места;
у Нерадовцу: Димитрија Ст. Николића из Доњег Коњувца, среза јабланич. окр. врањског;
у Ратајима: Уроша Трајковића из Алгуње, среза жегљ. окр. кумановског;
у Мибужди: Душанку Мишићку из Корбевца, среза пчињског окр. врањског;

у округу крагујевачком

срез гружански:

у Барама: Петра Ј. Јевђевића из Јасикова, среза хомољског окр. пожаревачког;
у Брестовцу: Чедомира Благојевића из Рашке, среза студеничког окр. чачанског;
у Гледићу: Тадију Стевановића из Струмице, среза струмичког окр. тиквешког;
у Грабовцу: Милицу Д. Петровићку из истог места;
у Гунцатима: Милована Марковића из Зеленика, срева голубачког окр. пожаревачког и Ружицу Аксентијевићеву из Средњева, среза рамског окр. пожаревачког;
у Бачевици: Милана Д. Марковића из Витковца, среза гружанског окр. крагујевачког;
у Книћу: Десанку Димитријевићеву из Иванковца, среза параћинског окр. моравског;
у Драгобраћи: Љубицу Миленковићеву из Закуте, среза гружанског окр. крагујевачког;
у Драчу: Драгињу Манојловићеву из Кијева, среза и округа крагујевачког;
у Радмиловићу: Милана Ђурђевића из Дворана, среза подгорског окр. призренског, Јованку Соргићеву из Кушиљева среза морав. окр. пожаревачког и Босиљку Глигоријевићеву из Врбице, среза моравског окр. пожаревачког;

срез јасенички:

у Бањи: Милана Б. Иконића и Живку М. Иконићку из истог места;
у Божурњи: Зорку Вукићевић из Ратковића, среза левачког окр. моравског;
у Брезовцу: Даринку М. Јевтићку из истог места;
у Винчи: Радмилу Беришеву из истог места;
у Влакчи: Бранку Ј. Панићеву из Породина, среза моравског окр. пожаревачког;
у Загорици: Радослава Радојевића из Виче, среза драгачевског окр. чачанског;
у Копљарима: Душана Ник. Илића и Даринку Д. Илићку из истог места;
у Љубичевцу: Младена Николића из истог места;

у Марковцу: Николу Наранчића из Букуровца, среза и округа крагујевачког и Босиљку Ивановићеву из Мајдан Пека, среза поречког окр. крајинског;

у Маслошеву: Милорада Швабића и Катарину Швабићку из Прилепа окр. битољског;

у Овсишту: Будимира Д. Швабића из истог места;

у Стојнику: Загорку Јовановићеву из истог места;,

срез крагујевачки:

у Баточини (село): Милицу Јоксимовићку из истог места;

у Доњој Комарици: Госпаву Марјановићеву из Радујевца, среза неготинског окр. крајинског;

у Жировници: Бошка Р. Милутиновића из Сепамнице, среза млавског окр. пожаревачког;

у Кијеву: Гвоздена М. Станића из Мургаша, среза жегљ. окр. кумановског;

у Маршићу: Ђорђа Ж. Банковића из Вранова, среза подунавског орк. смедеревског;

у Пајазитову: Божидара Богдановића из Новог Села, среза трстеничког окр. крушевачког;

у Светлићу: Јеремију Живановића из Светог Николе, среза овчепољског округа брегалничког;

у Чумићу: Александра Самуиловића из Брестове, среза деспотовачког окр. моравског, Миљка С. Никића и Вукосаву М. Никићку из Чумића, среза и окр. крагујевачког;

у Десимировцу: Илију Ж. Милосављевића са Чукарице, среза врачарског окр. београдског;

срез лепенички:

у Ђурђеву: Ђорђа Д. Младеновића из истог места и Душанку Милосављевићеву из Брајића, среза таковског, окр. рудничког;

у Вишевцу: Ђурђа Гојковића из Бегништа, среза кавадарског окр. тиквешког и Милеву Вуловићеву из Вишевца, среза лепеничког окр. крагујевачког;

у Клоки: Драгу Б. Ђуришеву из истог места;

у Мирашевцу: Христину Ђокићеву и Јованку Стевановићеву из истог места;

у Саранову: Божидара Домановића из Гараша, среза јасеничког окр. крагујевачког;

у Трнави: Рафаила Поповића и Симку Поповићку из Гунцата, среза гружанског окр. крагујевачког;

у Сипићу: Даринку Трифунац из Вишевца, среза лепеничког окр. крагујевачког;

у округу крајинском

срез брзопаланачки:

у Малајници: Марију Кукуљицу из Јабуковца, среза брзопаланачког окр. крајинског;

у Плавни: Александра Јанковића из Дубочана, среза и окр. крајинског;

у Штубику: Предрага Рад. Алића и Олгу П. Алићку из истог места;

срез кључки:

у Великој Каменици: Живојина Ал. Богдановића и Бисенију Ж. Богдановићку из истог места;

у Грабовици: Војислава Глишића и Миленију Глишићку из Луке, среза и окр. крајинског;

у Корбову: Михаила Стојиловића из Сибнице, среза моравског окр. пожаревачког;

срез крајински:

у Бруснику: Фрусину Б. Петковићеву из Рудне Главе, среза поречког окр. крајинског;

у Кленовцу: Алимпија Богдановића из Брусника, среза и окр. крајинског;

у Копривници: Милана Радојевића из Бистрице, среза велешког окр. скопљанског;

у Салашу: Христифора П. Милошевића из Речке, среза неготинског окр, крајинског;

у Сиколима: Јеврема Ж. Симоновића и Милеву Ј. Симоновићку из истог места;

у Табаковцу: Чедомира Матића из Рељана, среза прешевског округа кумановског;

у Шаркамену: Тихомира Димитријевића из истог места.

срез неготински:

у Брестовцу: Светолика П. Јовановића из истог места;

у Кобишници: Лепосаву К. Ристићку из Кленовца, среза и округа крајинског;

у Вељкову: Божидара А. Милошевића из истог места;
у Јасеници: Бранислава Стефановића из истог места;
у Корбулову: Животу Пандиловића из Врањшта, среза нишавског округа пиротског;
у Самариновцу: Жарка Најдановића из Рготине, среза зајечарског округа тимочког;
у Речки: Стојана Бацковића и Зорку Бацковић из Валандова;
у Смедовцу: Перишу Јеремића из Мелнице, среза велешког округа скопског;
у Ковиљкову: Владимира Милошевића из истог места.

у округу крушевачом, срез жупски:

у Трновцу: Милана Грујића, Надежду Грујићку из Кучевишта округа сконског и Надежду Ст. Радојичићеву из Глободера, среза расинског округа крушевачког.

срез ражањски:

у Прасковчу: Милојка Бојковића из Раковца, среза прешевског округа кумановског;
у Ћићевцу: Јанаћка Јорговића и Драгу Илићеву из истог места;
у Браљини: Јербу Барбир из истог места;
у Мађеру: Властимира Недељковића из Надриље, среза левачког округа моравског.

срез расински:

у Мешеву: Берисава Ђорђевића из Цариброда, округа пиротског;
у Падежу: Милана С. Лазића из Дрезника, среза и округа ужичког;
у Рибарима: Даницу Станићеву из Дворана, среза расинског округа крушевачког;
у Читлуку: Дару Фучићеву из истог места;
у Глободеру: Душанку Савићеву из Трнаваца, среза жупског округа крушевачког;
у Лаћислету: Милована Б. Лапчевића из Шанца, среза расинског окр. крушевачког;
у Мајдеву: Косару Павловићеву из Вел. Грабовнице, среза лесковачког округа врањског;
у Дворанима: Драгишу Ђорђевића из Мачковца, среза расинског округа крушевачког, Милеву Николићеву из Вранеша, среза жичког округа чачанског и Зорку Николићеву из Марковца, среза јасеничког округа крагујевачког;
у Каоник-Бунису: Александра М. Миловановића из истог места;
у Јаглову: Душана Н. Тошића из истог места;
у Бивољу: Живојина Ст. Лукића из Јабланице, среза расинског округа крушевачког;
у Рибнику: Зорку Здравковићеву из Рибника;
у Новом Селу: Лазара Матића из Дренова, среза кавадарског округа тиквешког;
у Врњцима: Душана Ј. Тошића учитеља из Врњаца.

у округу моравском, срез белички:

у Багрдану: Милојку Николићеву из Горње Сабанте, округа моравског;
у Бунару: Босиљку Трајковићеву из истог места;
у Врановцу: Станислава Николића и Живку С. Николићку из Јабуковца, округа крајинског;
у Главинце: Катарину Милојковићеву из истог места;
у Деоницу: Настасију Ђурђевићку из истог места;
у Дубоку: Драгољуба А. Марковића и Милицу Д. Марковићку из Сења, среза параћинског, округа моравског;
у Мијатовац: Ђорђа Васића из Доброг Поља, среза бољевачког, округа тимочког;
у Трешњевицу: Драгомира Рајковића из Владимирова, среза малешког;
у Глоговац: Милеву Ј. Сибиновићеву из Крушара, среза параћинског окр. моравског;
у Белицу: Душана Радивојевића из Љубојне, среза преспанског;
у Рибаре: Животу Здравковића из истог места;
у Паљевац: Станислава Марковића из истог места;

срез деспотовачки:

у Вирине: Чедомира В. Ћирића из истог места.

срез левачки:

у В. Сугубину: Адама Јовановића из истог места;
у Драгово: Ангелину Јовановићеву из истог места.

срез параћински:

у Крушар: Саву Поповића из Бачине, срез темнићски, округ моравски;
у Сикирицу: Даницу Богдановићеву из Јањуше, округ врањски.

срез ресавски:

у Бобову: Милану Лазаревићеву из Главинаца, округ моравски;
у Бресје: Драгољуба Милосављевића из Довезенаца, округ кумановски.

срез темнићски:

у Бачину: Радула Ђ. Ђуричковића из Велике Хоче, округ призренски;
у Д. Крчин: Здравка Ж. Милошевића из Гаре, срез дебарски округ подрински;
у Избеницу: Драгољуба Стојковића из Г. Водња, срез и округ скопски;
у Г. Катун: Ружицу Христићеву из Варварина, округ моравски;
у В. Орашје: Миленка Милетића из Д. Крчина, округ моравски;
у Својиново: Илију Стругара из Дрезге, округ подгорички.

у округу нишком, срез алексиначки:

у Бобовиште: Вукосаву Поповићку из истог места;
у Бован; Радивоја Ј. Илића из Дучевца, округ пиротски;
у Д. Трнаву: Бориславa Стаменковића из истог места;
у Пруговац: Светислава А. Димитријевића из Липовца, округ нишки;
у Дражевац: Радомира М. Русића, из Крупца, округ пиротски.

срез бањски:

у Врбовац: Душана К. Петровића из Кулине, округ нишки;
у Дуго Поље: Тихомира Т. Николајевића из Јошанице, округ нишки;
у Јошаницу: Пулхерију Ђорђевићку из Штипа;
у Читлук: Милицу Јанковић из истог места.

срез моравски:

у Житковац: Милицу Варјачићку из истог места;
у Корман: Љубишу Петковића и Будимку Љ. Петковићку из Годачице, срез гружански округ крагујевачки.
у Горњи Адровац: Слободана Стефановића из истог места;
у Д. Љубеш: Загорку М. Јевтић из Трнавaца, округ крушевачки;
у Кулину: Блажа Бољевића из Нереље, срез и округ скопски;
у Лоћику: Раду Ђорђевићеву из истог места;
у Моравац: Франу Северову из Тешице, округа нишког;
у Трњане: Добривоја Маринковића и Вукосаву Д. Маринковићку, први из Кормана, друга из Д. Љубеша, округа нишког;
у Тешици: Миодрага Петковића и Ружицу Петковићеву из Богданаца, срез јевђелијски округ тиквешки;
у Островицу: Радмилу Стефановић из Малче, округ нишки;
у Д. Стулену: Војислава К. Чешљаревића из истог места;
у Бању: Петра Раденковића из истог места;
у Миљковац: Михаила Недељковића и Видојка Недељковића из Манојловца, округа врањског;
у Кнез-Село: Стојана Петковића из истог места;
у Велики Вртоп: Светозара В. Стефановића из Доњег Драговља, округ нишки,
у Белије: Драгомира Х. Ценића, из истог места;
у Ново Село: Петра Х. Илића, из Крушевице, округ топлички;

у Габровац: Војислава Игњатовића из Мађера, срез ражањски, округ крушевачки;
у Хум: Лепосаву Јевтићеву из истог места.

срез сврљишки:

у Ломинац: Илију Ст. Стојиљковића из Ништевца, округ нишки;
у Давидовац; Лазара Ђорђевића из истог места;
у Св. Аранђео: Боја Дедића из истог места;
у Црнољевицу: Јована Давидовића из Зеленикова, округ скопски.

у округу пиротском, срез белопаланачки:

у Зету: Јована А. Тошића из Шпаја, округ пиротски;
у Крупац: Јована Н. Костића из истог места;
у Моклиште: Душана М. Стојановића из истог места.

срез лужнички:

у В. Бошинац: Велимира Ј. Маринковића и Добрилу В. Маринковићку из истог места.

срез нишавски:

у Брлогу: Ђорђа Илића из истог места;
у В. Лукању: Радомира Стаменковића из истог места;
у Зарој: Ђорђа Петковића из истог места;
у Осмаково: Захарију Ристића из истог места;
у Рудиње: Вукашина Миловановића из истог места;
у Сопот: Драгомира Божиновића из Сукова, округ пиротски:
у Срећковац: Светозара Ранчића из истог места;
у Станичење: Светомира Бранковића из истог места;
у Суводол: Светозара Ђорђевића и Наталију С. Ђорђевићку из истог места;
у Суково: Јована Јовановића из Подгорца, округ тимочки;
у Трњане: Видосаву К. Јовановићеву из истог места;
у Црноклиште: Димитрија Ранчића, из Тополнице, округ пиротски.

у округу подринском, срез азбуковачки:

у Царину: Зорку Ж. Илићку из истог места.

срез јадрански:

у Лешницу: Катарину М. Јевтић из истог места;
у Драгинац: Светозара Животића и Софију С. Животићку из истог места;
у Текериш: Станка Росића и Драгу Ст. Росићку из истог места;
у Грнчаре: Даницу Кадићеву из Добре, округ пожаревачки:
у Дворску: Војислава Поповића из Латвице, округ ужички;
у Ново Село: Михајла Н. Арсеновића из Крупња, срез рађевски округ подрински;
у Доњу Бадању: Петра Милатовића из истог места.

срез мачвански:

у Равње: Светолика В. Протића из Могинца, округ тетовски;
у Белотић, посаво-тамнавски: Апостола Стојановића, из Гњилана, округ косовски;
у Петковицу; Михаила Л. Дрињаковића из истог места;
у Глушце: Станка П. Лазаревића из Дуваништа и Зорку С. Лазаревићку из Липолиста, округ подрински;
у Штитар: Богдана Ст. Васића из истог места
у Клење: Душана Арнаутовића и Борку Д. Арнаутовићку из истог места;
у Бадовинце: Александра М. Дачића из Раденковића, срез мачвански, округ подрински, Миленка Ђокића из Грчишта, срез ћевћелијски, округ тиквешки и Мира Пантелића из Бадовинаца;
у Црну Бару: Десанку Ј. Симићеву из истог места;
у Дреновац: Анку Милићевићку из Глушаца, округ подрински;
у Засавицу: Милоша Матовића из Ноћаја, срез мачвански округ подрински;

у Причиновић: Софију Трифунац из истог места;

у Змијњак: Живојина П. Весовића и Десанку Ж. Весовићку из Прилика, срез моравички округ чачански.

срез посаво-шамнавски:

у Каменицу: Остоју Гајића из Мажучишта, округ битољски и Милеву Товаровићку-Токмаковићку из Криваје, округ подрински;

у Јазовник: Душана Ј. Милутиновића из Месараца, срез посавотамнавски, округ подрински;

у Свилеуви: Јована М. Јовановића из истог места;

у Каони: Петра Шовљанског и Милеву Шовљанску из Лопатња, округ ваљевски;

у Месарце: Радмилу М. Деспотовићеву из Врелаца, округ београдски;

у Драгиње: Зорку Лаушевићеву из Памбуковице, срез тамнавски округ ваљевски;

у Коцељеву: Љубицу Д. Јовановић из истог места;

срез поцерски:

у Мајур: Даницу Св. Лукићку из истог места;

у Метковић: Надежду Симоновићеву из истог места;

у Десић: Драгоја М. Антонића из Града, округ брегалнички;

на Ориду: Саву Т. Ђурића из Варне, срез поцерски, округ подрински;

у Накучане: Видосаву Д. Милинковићеву из истог места.

срез рађевски:

у Цветуљу: Срећка М. Радовановића из истог места;

у Комирић: Војислава Д. Муцића из Гуцања, округ подрински.

у округу пожаревачком, срез голубачки:

у Клење: Драгутина Ј. Поповића и Маргиту Јовановићеву из истог места.

срез млавски:

у Бусур: Анђелију Зрењанин из истог места;

у Добрње: Драгољуба Јевтића из Присата, срез прилепски округ битољски;

у Зебрће: Ђорђа П. Јеремића из Витановца, срез млавски, округ пожаревачки;

у Кобиље: Димитрија Ж. Брестића из истог места;

у Мало Лаоле: Радомира Ст. Стошића из истог места;

у Рашанац: Радмилу Јелисавчићку из истог места;

у Старчево: Даницу Поповићеву из Сига, округ пожаревачки;

у Трновчу: Душана Стојковића из истог места;

у Црљенац: Милесу Јездовићеву из истог места;

у Шетоње: Милоша Драговића и Радмилу Драговићку из истог места;

у Везичево: Богољуба А. Поповића из истог места.

срез моравски:

у Кушиљево: Љубицу М. Павловићку из Тропоње, срез ресавски округ моравски;

у Ореовицу: Душана Љ. Виторовића и Зорку Д. Виторовићку из истог места;

у Породин: Милеву Петровићеву из истог места;

срез пожаревачки:

у Брадарце: Јована Качанског из истог места и Драгињу Радивојевићеву из Куле, срез и округ пожаревачки;

у Брежанэ: Александра Поповића из Крапе, округ тетовски;

у Кулу: Светомира М. Николића из Старчева, округ пожаревачки и Вукосаву П. Вуковићеву из Куле, округ пожаревачки;

у Лучицу: Милана Шапинца и Персиду М. Шапинац из Сараораца, срез орашки округ смедеревски;

у Петку: Стојана Димовића и Христину С. Димовићку из Шапине, округ пожаревачки;

у Пољану: Славомира Гломуза из истог места;

у Пругово: Михаила М. Пухача из Орљева, округ пожаревачки;
у Смољинац: Јелисавету Савковићеву из истог места;

срез рамски:

у Средњево: Наталију Стаменковићеву из М. Градишта, срез и округ пожаревачки;
у Кличевац: Милорада М. Ковачевића из Речице, округ пожаревачки;
у Куријачу: Рудолфа П. Коромпеца из истог места;
у Кусић: Живојина Секулића из Дреновца, округ битољски;
у Трибород: Рајка Миленковића из истог места;

у округу рудничком, срез качерски:

у Бољковце: Даринку Живковићеву из истог места;
у Диће: Даницу С. Ивковић из истог места;
на Рудник: Драгутина Јаковљевића и Марију Д. Јаковљевићку из Прањана, округ рудnички;
у Шилопај: Милорада Љ. Станковића из истог места;
у Угљиновац: Александра Д. Адамовића из Косовице, срез моравски, округ чачански;

срез љубићски:

у Аађевце: Ружицу Б. Раковићку из истог места;
у Милићевце: Секулу Пандуровића из Рупља, срез власотиначки, округ врањски;
у Миоковце: Миодрага Вујовића из истог места;
у Мрчајевце: Јованку Алексићеву из Милићеваца, срез љубићски округ рудnички;

срез шаковски:

у Бањане: Живана Тодоровића из Кавадара, округ тиквешки;
у Љутовницу: Славку Станковићку из истог места;
у Мајдан: Адама С. Жиловића из Старчева, срез млавски, округ пожаревачки;
у Савинац: Милована В. Лазића и Љубицу М. Лазићку из Кавадара, округ тиквешки;
у Таково: Љубивоја Г. Симића и Љубицу Љ. Симићку из Г. Бањана, срез таковски, округ рудnички;

у округу смедеревском, срез јасенички:

у Азању: Цвету В. Петровићеву из Влакче, округ крагујевачки; у Баначину, Светислава П. Николића и Персиду Св. Николићку, из истот места;
у Вел. Крсну: Радомира Симића из Ковачевца, срез јасенички, округ смедеревски и Босиљку Арсеновићеву из Д. Трепче, округ рудnички;
у Водице: Трајка С. Антића из Драгома, округ рудnички;
у Глибовац: Ристу Ракочевића из М. Плане, срез орашки, округ смедеревски и Марију Поповићеву из Кусадка истог среза и округа;
у Голобок: Јелену Илић из Ст. Аџбеговца и Ивана Будимлића-Илића из Будушинца, срез и округ пожаревачки;
у Јагњило: Михаила Гл. Јовановића из Липца, срез кочански, округ брегалнички;
у Ковачевац: Бранислава Ђ. Живковића и Полексију Ђ. Живковићку из Каоне, срез звишки, округ пожаревачки;
у Кусадак: Перицу Млинарића из Ратара, срез јасенички округ смедеревски; Јову А. Поповића из Манастирца, округ тетовски, и Зорку Р. Илићеву из Кусатка, срез јасенички, округ смедеревски;
у Мраморац: Светислава Петровића из истог места и Вукосаву Тодоровићеву из истог места;
у Ратаре: Тодора Римса из истог места;
у Селевац: Доброслава Јанковића из истог места и Милицу Тодорчевићеву из Радинца, округ смедеревски;

срез орашки:

у Марковац: Милана Т. Марковића из истог места;
у Ракинац: Надежду П. Ристићеву из истог места;

у Трновчу: Милована В. Милетића и Радмилу Милетић, из Турије, срез звишки, округ пожаревачки:

срез подунавски:

у Водањ: Обрада А. Живковића из Лапотинаца, округ врањски;

у Суводол: Александра Марковића, из Гостиља, срез златиборски, округ ужички;

у Бугавчину: Павла Радивојевића и Даницу Радивојевићку, из Осечине, срез подгорски, округ ваљевски и Босиљку Гавриловићеву из Душановца, срез неготински, округ крајински;

у Михајиловац: Благоја П. Радојевића и Милеву Б. Радојевићку из Гривца, округ крагујевачки;

у Осипаоницу: Драгана Стојановића и Милеву Стојановићку из Лубнице, окр. тимочки;

у округу тимочком срез бољевачки:

у Злоту: Милана А. Поповића, из истог места;

у Илино: Драгутина Младеновића из истог места;

у М. Извор: Михајла Михаиловића и Рахилу М Михаиловићку из истог места;

срез заглавски:

у Жлне: Владимира Чочића и Десанку В. Чочићку из Д. Зунича, срез заглавски, округ тимочки;

у Зубетинац; Љубомира Панића из Оштрења, округ тимочки;

у Гоште: Душана Росића из Д. Бањице, округ тетовски;

у Трговиште: Љубомира Ж. Милосављевића из Јаковца, срез тимочки, округ тимочки;

срез зајечарски:

у Бор: Васу Шешића и Марију В. Шешићку из истог места;

у Заграђе: Наталију Стојановићеву из истог места;

у Грљан: Добрилу Живковићеву из истог места;

у Метовницу: Наталију Јотовићеву из истог места;

у Вратарницу: Драгутина Младеновића из Књаževца;

у Вел. Извор: Лепосаву Илићеву и Христину Павловићеву из истог места;

у Кривељ: Симу Ђ. Трајловића и Илију Ст. Лекића, први из Бучја, а други из Кривеља, округ тимочки;

у Рготину: Радмилу Дачићеву из истог места;

у Трнавац: Јована Живковића и Милеву Живковићку учитеље у Рајцу, окр. крајински;

у Шљивар: Боривоја Ацића из Трновца, срез зајечарски, округ тимочки;

у Лубницу: Симу Маринковића и Јелену Маринковићку из Г. Б. Реке, округ тимочки;

у Прлиту: Ђорђа М. Жикића из Маркова Града, срез прилепски, округ битољски;

срез тимочки:

у Трновац: Душана Л. Цветковића из Крента, округ тимочки;

у М. Извор: Милеву М. Поповићку из Бучја, округ тимочки;

у Боровац: Светозара Николића из М. Корита, округ тимочки;

у округу топличком срез добрички:

у Александрово: Емилију Николићеву из Петровца, округ тимочки;

у Арбанасац: Властимира Савковића из Залоговца, срез тимочки округ моравски;

у Ђакус: Димитрија Јекића из истог места;

у Житорађу: Даринку П. Вељковићеву из истог места;

срез косанички:

у Грабовницу: Љубицу Ђукићеву из Рожаца, срез љубићски, округ рудnички;

у Рачу: Лазара Чобељића из истог места;

срез прокупачки:

у Блаце: Наталију Ивљанин из истог места;

у округу ужичком срез ариљски:

у Латвицу: Александра Николића са Рашке, срез студенички, округ чачански;

срез златиборски:

у Мокрој Гори: Радована Бакочевића из истог места;

и Сирогојно: Велимира Обрадовића из Булачана и Луцију Бонифачић из Љубанца, округ скопски;

срез пожешки:

у Годовик: Олгу Цакићку из истог места;

у Каменицу: Владимира Т. Шуњеварића из истог места;

у Роге: Миодрага Р. Верговића из истог места;

срез рачански:

у Дуб: Крсту Антонијевића из истог места и Саву Пенезића из Бајине Баште, срез рачански, округ ужички;

у Костојевиће: Даринку Стефановићку-Лазић из истог места;

у Пилицу: Здравка Гагића из Б. Баште, срез рачански;

у Солотушу: Радисава Ковачевића из Дуба, срез рачански, округ ужички;

у Рачу: Љубомира Пенезића из Б. Баште, округ ужички;

срез ужички:

у Биоску: Драгишу Љ. Синђелића из Здравчића, округ ужички и Бисенију Данчевићеву из Копривице, округ крајински;

у Каран: Ђорђа Новаковића и Милеву Ђ. Новаковићку из Бачеваца, округ ужички;

у Равне: Јелену Дивљевићеву учитељицу из истог места;

срез црногорски:

у Годачево: Сретена В. Смиљанића из Косјерића, округ ужички;

у округу чачанском срез студенички:

у Баљевац: Миодрага Михаиловића из истог места;

срез тршавски:

у Слатину: Радована Јов. Зеца из Граба, срез драгачевски, округ чачански; и Стамену Поповић из Слатине, округ чачански;

у Трнаву: Милку Туцовићку из истог места;

срез моравички:

у Прилике: Драгомира Радоњића из Придворице, округ чачански;

у Шуме: Косару Боровићеву из истог места;

срез жички:

у Богутовац: Тому Радичевића из Кавадара;

у Дракчиће: Тихомира Матовића из Качулице, округ чачански;

у Рођевиће: Милоша Симића из Међуречја, округ чачански;

срез драгачевски:

у Горачић: Милана Духаћа из истог места;

у Граб: Цвету Јанковићеву из Котраже, округ чачански;

у Котражу: Драгу Пауновићеву из истог места и Милуна Маџаревића из Цумалије срез овчепољски, округ брегалнички;

и у Лису: Станимира Вујичића из истог места;

округ андријевачки срез андријевачки:

у Ђулићима: Тому Нововића из истог места;

у Полимљу: Вукмана Шошкића из Очевина, среза и округа плеваљског;

у Сеоцу: Мила М. Лекића из Рожаја, среза рожајског окр. беранског и Радисава Ђуришића из Сеоца, среза и округа андријевачког;

срез плаво-гусињски:

у Великој: Љубомира Делетића из Врањештице, среза и округа андријевачког;

срез краљски:

у Краљу: Уроша Лекића из истог места и Деспу Уроша Лекића из истог места;

у Ријеци — Марсенића: Љубомира Ђукића из Црног Врха, среза и округа беранског;

у Слатини: Љубомира Р. Вулевића из истог места;

у Трепчи: Гавру И. Поповића из истог места, Ђукана Р. Вулевића из истог места и Јелену Марсенића из Рићана среза и окр. никшићског,

у Шекуларима: Богића Л. Матовића из истог места и Богдана Бошковића из истог места:

округ барски срез барски:

у Мркојевићу: Марка Страхиниића из Брозне, среза горанског окр. никшићског:

срез црмнички:

у Бобевићима: Лаза Лековића из истог места;

у Бреслу: Лила Ј. Поповића из истог места;

у Глухом-Долу: Николу Родовића из Бара — среза и окр. барског;

у Комарну: Мила Машаловића из Рашког Луга, среза морачког окр. колашинског;

у Сеоцу: Ристу Лекића из Захигре, среза и окр. беранског;

у Сотонићу: Николу Лоповића из истог места;

у Крњици: Митра Лекића из Кршева, среза тушког окр. подгоричког;

округ берански срез берански:

у Будимљу: Милуна Бабовића из Гораждa, среза и окр. беранског;

у Бучу: Милутина Добетића, среза и окр. белопољског из Сутивана;

у Виницкој: Милоша Недића из Берана;

у Калудри: Милоша Раловића из истог места;

у Петнику: Петра Радуновића из Калудре, среза и окр. беранског;

у Петници: Новака Јоксимовића из Рожаја, среза покрајинског окр. беранског;

округ бјелопољски срез бјелопољски:

у Бистрици: Богдана Пејовића из Рудинца, среза горанског окр. никшићског и Мираша Јочића из Расова, среза и окр. белопољског;

у Расову: Саву С. Поповића из Поља, среза и окр. колашинског;

у Шаховићу: Машана Радовића из истог места и Христину Ћетковића из истог места:

округ колашински срез колашински:

у Блатину: Блажу Пошковића из Липова, среза и окр. колашинског;

у Липову: Вељу Р. Радовића из истог места;

у Трсбаљеву: Душана Миниића из истог места;

у Пљу: Милосава Палевића из истог места;

у Речини: Божина Булатовића из истог места:

у Штитарици: Глигорија Р. Ракочевића из Трешњева, среза чевског окр. цетињског и Милоша Н. Грујића из Лепова, среза и окр. колашинског;

срез морачки:

у Манастир — Морачу: Мираша Ј. Радовића из Прекобрђа среза и окр. колашинског и Љубомира Бошковића из Ширабе, среза дојранског окр. тиквешког;

у Рашковом-Лугу: Ђорђија Ђурковића из Ман.-Мораче среза и окр. колашинског;

у округу мешохиском:

у Пећи: Ивана Лекића — Димитрија Грујића, — Миловаца Милошевића, — Александра Шошкића, — Матију Јашовића, — Симу Ј. Шугорића и Зорку М. Милошевићку, сви из Пећи; — Петра Петровића из Призрена, Филипа Дедића из Бјелог Поља; — Вукајла Девића из Буча, среза и окр. беранског, и Милену Марсенићеву из Ријеке — Марсенића, среза краљског окр. андријевачког;

срез пећски:

у Пелом Пољу: Петра Н. Поповића из Долца, среза подринског окр. призренског;

у Будисавцу: Михаила Ј. Поповића из Владимирова, среза малешког окр. брегалничког и Рада Кастратовића из истог места;

у Главичици: Радоја Зечевића из Пећи;

у Граљдевцу: Стевана П. Поповића из Маловишта, окр. битољског;

у Ђураковцу: Радоша Вујошевића из Истока, окр. метохијског;

у Истоку: Мирка Меденицу из Симаче, окр. колашинског и Стевана Поповића из Пећи;

у Манастиру Високим Дечанима: Милију Дурковића из Владимирова, окр. брегалничког и Милоша Поповића из истог места;

у Стреоцу: Бранка Лалевића из истог места и Миладина Шаљића из Укче-Ракоша, окр. метохијског;

округ никшићски срез никшићски:

у Брезовику: Божу Војводића из Рићана, окр. никшићски;

у Горњем Пољу: Мирка Машуловића из Грахова, окр. никшићског, и Јагоша Перуновића из Озринића, окр. никшићског;

у Кочанима: Јулију М. Вуконића из истог места;

у Никшић-Жупу: Радула Л. Радуловића из Вреле, окр. никшићског;

у Рићанима; Нова М. Бујисића из Међуречја, окр. колашинског;

у Озринићу: Милосава Милатовића из Озринића;

у Богмиловићу: Милутина Б. Радојчића из истог места;

велимски срез:

у Брестици: Луку Ковачевића из истог места;

у Брођанцу: Илију Кадовића из истог места;

у Врањановцу: Луку Бановића из Међуречја, окр. колашинског;

срез горански:

у Борковићу: Милана Делића из Никшића;

у Бресну: Станка Дуруновића из Матаруга, окр. плеваљског;

у Дужи: Живка Пекића из Данилова Града, окр. подгоричког;

у Комарници: Василија Зечевића из Никшић-Жупе окр. никшићски;

округ плеваљски срез плеваљски:

у Очевини: Јована П. Подпарића из Загрђа, окр. плеваљског;

у Отиловићу: Сретена Брашанца из истог места;

у Подпећу: Младена С. Пејовића из Косенице, среза и округа плеваљског;

срез бољанички:

у Бољанићу: Рајка Дебељевића из истог места:

у Подкаменском: Станка Р. Мијушковића из Готовуше-Роскње, окр. плеваљског;

округ подгорички срез подгорички:

у Бјелом-Пољу: Велишу Пелазића из Савин-Бора, окр. беранског;

у Близну: Ђорђа Р. Поповића из истог места;

у Волубовцу: Бошка Д-р Иковића из истог места, Душана Ђурановића из истог места, Петра Уркотића из Бривске Горе, окр. беранског и Андрију Дрекића из Ливара, окр. барског;

у Дрезгу: Блажу Поповића из Подбишћа, окр. колашинског и Радована Б. Божовића из Салаша, окр. барског;

у Љешком Пољу: Крсту Бољевића из Дрезге, окр. подгоричког;

у Манастир — Ћелији: Пуниша Стојановића из Премћана окр. плеваљског;

у Новом Селу: Видака Р. Велимировића из Шавника, окр. никшићског;

у Српској: Лазара Брајовића из Данилова Града, (Прекобрђе-Качашин);

срез биочки:

у Брокуту: Вилентија Симовића из истог места и Волимира В. Лаловића из Жупе Никшићске, окр. никшићског;

у Убли: Новака Вуксановића из Штитарице. окр. колашинског;

у Дољању: Божидара Радовића из истог места;

у Медуну: Јову Лаковића из истог места и Радоњу Ивановића из Бојића, округа колашинског;

у Пелеву-Брijегу; Јакова Радонића из истог места и Милисава Тошковића из Зарijевића, окр подгорички;

у Доње Стравче: Блажу Радовића из истог места;

у Цвилину: Крсту Вукановића из Прифте окр. подгоричког;

срез Данило-градски:

у Барама — Шумановића: Миладина Вујадиновића из истог места и Нова Р. Вучића из истог места;

у Мартиниhима: Нова Стојковића из истог места;

у Манастир — Острогу: Илију Ф. Мијушковића из истог места и Јована Јововића из истог места;

у Манастир — Ждребаонику: Радована Поповића из истог места и Милоша Брајовића из Павковића, окр. подгоричног;

у Павковићу: Мирка Војводића из Убле, окр. подгоричког;

у Слатини: Саву Шарановића из истог места;

у Фрутаку: Тому М. Драговића из Данилова Града окр. подгоричког и Стевана Јокановића из Фрутока;

у Диношу: Ђорђија Вуксановића из Пишћа окр. никшићског;

округ цетињски срез цетињски:

у Добрском — Селу: Машана Вукића из Горњег Ускина окр. цетињског;

у Ћеклићу: Ђорђија П. Вујовића из Убле, окр. цетињског среза ријечког;

у Доњем Усклину: Милоша М. Вукчевића из истог места;

у Дражевини: Николу Радуловића из Поља, окр. колашинског;

у Љуботину: Ђура Родомана из Боана, окр никшићског, Марка Краљевића из Бате, окр. цетињског и Лазара Вујовића из Сотонића, окр. барског;

у Релезу: Радуна С. Радуновића из Бољевића окр. барског;

у Градцу: Крсту Ђуришића из истог места и Ива Б. Марковића из Ћехлића округа цетињског:

у Косијери: Николу Ф. Аџића из Љуботина, окр. цетињског;

у Чеву: Лазара В. Вукотића из истог места;

у Горњој Бјелици: Петра Ж. Секулића из истог места.

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 20 маја ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

у Народном Позоришту у Београду:

за економа са годишњом платом од 3500 динара, Милорад Поповић, досадашњи економ с годишњом платом од 3000 динара.

Редактор „Службеног Дела“ МИЛАН КАРИЋ

УНИВЕРСИТЕТИ ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ

Универзитети В. Британије и Ирске одувек су независни од државне контроле. Неки од њих су потпуно самосталне, приватне установе, слободне готово од свих спољних утицаја, али строго подвргнути законима своје унутарње организације. Поникли у Средњем Веку — када је универзитет сматран као „еснаф учених људи“ — они су и до данас очували многе средњевековне традиције, што се нарочито види у називима „титула“ које студенти добијају на крају својих универзитетских студија: „бачелор“ (Bachelor), магистер. „мастер“ (Master), „доктор“ (Doctor).

У Средњем Веку кандидат који би се пријавио за чланство (fellowship) универзитета, називан је Bachelor. Чланови „еснафа“ примали су га, после положеног испита, прво за „шегрта“ (apprentice); затим, пошто би стекао довољно искуства да сам друге поучава, и пошто би са успехом, јавно, одбранио своју тезу, кандидат је унапређен, „промовиран“, и достизао је одређени ступањ, degree. На тај начин, стицао је право да ступи у „еснаф“ као магистер, доктор или професор.

Одлика британских универзитета, у поређењу са континенталним, састоји се у томе што у њима постоје, од најранијих времена, домови за становање, „колеџи“ (colleges), у којима студенти живе као чланови једне заједнице, користећи се друштвеним додиром и узајамним утицајима, које пружа такав начин живота. Студент је с љубављу предан своме колеџу; он је надахнут жељом да се такмичи са студентима из других колеџа. Ова жеља изражена је нарочито у играма, спортовима, који се можда нису нигде толико развили као у Оксфорду и Кембрицу. Изванредно лепа, увек зелена игралишта, са угодним „клубовима“ на њима, и реке које протичу кроз ове градове, омиљена су места за трчање, скакање, крикет, футбол, хоки, тенис, поло, веслање и друге спортске игре.

Сви британски универзитети захтевају, пре него ставе учениково име in matricula, да је он способан да предузме рад за degree и да није млађи од 17 година. Уписни испит (The Matriculation Examination) састоји се из уобичајених предмета средњих школа. Од ових, енглески и

математика су обавезни на свима универзитетима, док је велика слобода допуштена у избору других предмета. На многим универзитетима грчки и латински нису више обавезни, или је само један од њих обавезан, али се тражи довољно знање једног од модерних језика.

Универзитетски курс траје обично три године, а свака академска година подељена је у три рока (terms), од којих сваки траје од прилике два месеца; први, од почетка октобра до средине децембра; други, од средине јануара до краја марта; трећи, од средине априла до почетка јула. Успешан завршетак студија обележава се одређивањем кандидатовог ступња (graduation).

Универзитети су подељени на факултете, чији број није свуда подједнак; они чак не носе увек исте називе, нити увек обухватају исте групе предмета. Ово су најчешће називи факултета: 1) Faculty of Arts, који у главном обухвата класичне језике, математику, енглески и модерне језике, средњевековну и модерну историју, географију и филозофију и педагогију; 2) Faculty of theology; 3) Faculty of Law, факултет права; 4) Faculty of Medicine; 5) Faculty of Engineering, технички; 6) Faculty of Science, који обухвата обично математику, физику, хемију, ботанику, зоологију са упоредном анатомијом, физиологију, геологију, агрикултуру; 7) Faculty of Music; 8) Faculty of Economics and Political Science, факултет економије и политичке филозофије.

На свима универзитетима заступљени су готово сви факултети, ма да се поједини универзитети одликују обимнијим и савршенијим радом у појединим факултетима; тако универзитети у индустријским центрима обраћају више пажње на техничке факултете, док Оксфорд усавршава у класичним предметима, историји, правима и другим наукама.

Филозофски факултет, „Faculty of Arts“, у Оксфорду, Кембрицу, Дублину (у Ирској), у шкотским универзитетима, није подељен на одсеке. Сви студенти који заврше своје студије на овом факултету, без обзира на предмете студија, добијају после три године исти degree, B. A. (Bachelor of Arts). Овај дегри је први дегри на филозофском факултету свих британских универзитета, осим шкотских, где је први дегри, после истог броја година, M. A. (Master of Arts). На тај начин, шкотски универзитети задржали су средњевековну „магистерску“ титулу све до данас.

Сваки универзитет има свој Bachelor's degree, и он је на већини универзитета први и полазни дегри за више титуле о којима ће бити доцније речи.

На свима универзитетима „први дегри“ добија се или као „обичан“, Ordinary degree, или „са почашћу“, With honours, што зависи од жеље, способности и успеха кандидата.

Школарина се плаћа на свима универзитетима, ма да њен износ није увек исти, и виши је код оних студија које захтевају рад у лабораторијуму.

Свршени студенти *признатих* универзитета, домаћих или страних, који поднесу доказе о адекватном раду и спреми, могу да ступе на британске универзитете као „виши студенти“ (Advanced или Postgraduate stud.) и раде за докторат, Ph. D., или који други виши дегри. Пошто још није утврђена листа „признатих универзитета“, потребно је обратити се или непосредно „регистратору“ универзитета (The Registrar или, у Кембрицу, Registrary of the University), на коме студент жели да усаврши своје студије, или Секретару Биро-а Универзитета Британске Империје у Лондону (The Secretary of the Universities Bureau of the British Empire, 50 Russell Sq., W. C. I.) и утврдити да ли се његова диплома са универзитета који је свршио може да прими као равноправна са једним дегрием британских универзитета! Advanced students могу да добију виши дегри после научног рада од две до три године на извесној тези и специјалним предметима.

Британски универзитети могу се груписати на следећи начин: 1. Оксфорд и Кембриц и њихове варијанте, Durham, на северу Енглеске, и Dublin у Ирској; 2. Шкотски универзитети: St. Andrew's, Glasgow, Aberdeen, Edinburgh; 3. Универзитет у Лондону; 4. Нови или провинциски универзитети: Manchester (Victoria), Birmingham, Liverpool, Leeds, Sheffireld и Bristol; затим Велики универзитет, који се састоји из три колеџа у Aberyswith-у, Baugar-у и Cardiff-у; најзад у Ирској: Католички универзитет у Дублину, универзитет у Belfast-у и Народни универзитет, који се састоји из три колеџа, у Dublin-у, Cork-у и Galway-у; 5. Независни универзитетски колеџи у Exeter-у, Nottingham-у, Reading-у и Southampton-у. Осим тога постоје многи женски, технички и агрикултурни колеџи и школе.

Испити су у главном писмени, помоћу „папира“ (papers), т. ј. известан број питања, 12 до 15, штампан је, и кандидат има да изабере око 5 и да на њих писмено одговори. Један предмет може да има један или више папира. Завршни испит обухвата каткад и један усмени испит (viva-voce), који је обично врло кратак. На природним и техничким факултетима, усмени испити су дужи и у вези су са практичним радовима.

У овоме чланку задржаћемо се само на универзитетима у Оксфорду, Кембрицу и Лондону; неке ћемо само за тренутак летимично прегледати[1]).

I. Оксфорд и Кембриц

Из оксфордског и кембрицског универзитета развили су се сви универзитети и колеџи у којима се данас предаје на енглеском језику.

[1]) Обавештења о свима универзитетима у Британској Империји налазе се у књизи The Yearbook of the Universities of the Empire, коју издаје Herbert Jenkins, Ltd., 3 York Street, St. James's, London S. W. I., За The Universities Bureau of the British Empire, 50 Russell, Sq., London W. C. I. Цена 15 шилинга.

По своме величанственом изгледу, својој самосталности и самоуправи, представништву у парламенту, важности утицаја, ова два универзитета су тако особена да представљају готово засебна тела у Британској Империји. Почеци оба универзитета иду до у другу половину 12 века. Као универзитет Оксфорд постоји од друге половине 13-ог, а Кембриџ од почетка 14-ог века. Двадетет и два колеџа у Оксфорду и седамнаест у Кембриџу нису основани у исто време. Први колеџи основани су у 12 и 13 веку, неки у 14 и 15, већина у 16, а мали број у 17, 18 и 19 веку. Осим мушких, постоје и женски колеџи, 4 у Оксфорду, а 2 у Кембриџу, али су они сасвим скорашњег датума.

Сваки колеџ има свога старешину (Master, Principal President, Provost, Warden и т. д.) и своје чланове (fellows, dons), који сачињавају васпитно и административно особље, станују у колеџима ако су нежењени, а у исто време су чланови универзитета (Graduates). Они обедују са студентима (Undergraduates) у истој дворани (Hall). Колеџи су корпоративна тела и независна, бар не директно, од универзитета. Али њихов однос према универзитету је у пуној хармонији, јер су сви универзитетски чланови готово увек и чланови појединих колеџа. У овоме лежи стварна веза између колеџа као самосталних јединица и универзитета као корпорације. Универзитет има своје редовне професоре (Professors), ванредне професоре (Readers) и доценте (Lecturers). Колеџи имају своје чланове (fellows), туторе (tutors) и научнике (scholars), који у главном имају да се старају о индивидуалном поучавању (tuition) студената, док универзитет испитује и додељује „дегри-е“ (degrees).

Студент који жели да се пријави за упис на универзитет (Matriculation) мора се претходно уписати било у један колеџ или дом (Hostel, Hall), било у друштво за неколешке студенте (Society for Non-Collegiale students). Да би студент стекао право да изађе на испит за први дегри, мора да проведе, „да одспава“, 9 рокова (terms), од којих сваки траје од прилике 8 недеља, односно три академске године. За упис у колеџ или дом треба се обратити старешини (The Head of the College), а цензору за неколешке студенте (The Censor for N. C. S.), ако студент не жели, или не може, да ступи у колеџ. Полагање испита није услов за упис на универзитет, али сваки колеж има своје услове под којима прима студенте и може да их подвргне испиту без обзира шта су свршили пре тога.

Уобичајено је да колеџи дају из својих задужбина, мање или више богатих, стипендије (Scholarships, exhibitions) одличним студентима пре него што ступе на универзитет, али намеравају да ступе почетком наредне школске године. Осим тога има стипендија које се дају студентима када ступе на универзитет, било у колеџу или на универзитету. Најзад, постоје стипендије које се дају свршеним одличним студентима (postgraduate studentships), да би им се створила могућност за научан

рад. Често пута колеџи дају награде за добре есеје или „дискретну“ новчану помоћ сиромашним а напредним студентима.

Трошкови у вези са колеџима нису увек исти; у извесним колеџима живот је скупљи него у другим. Осим за стан и храну постоје и други трошкови, као за приватно, туторско поучавање и друго. Школовање за три рока, односно за школску годину од 6 месеци, може да изнесе од 50 до 300 фунти стерлинга, што много зависи и од начина живота студента. Исто тако и трошкови са универзитетом нису увек подједнаки у износу; они зависе од универзитета и факултета на коме се студира [1]).

Оба универзитета су корпоративна тела, са уобичајеном моћи таквих удружења, ма да имају и специјалне привилегије, право суђења својим члановима, право представништва у парламенту, и т. д. Колеџи их потпомажу новчано и признају њихове уредбе без нарочитих уговора. Чланови универзитета су не само они који су добили неки дегри, него и студенти који се спремају за дегри.

1. *Оксфорд.* — Универзитетска управа је у рукама три тела: 1. Конвокације (Convocation), која се састоји од свих чланова универзитета који су добили један од следећих дегриа: M. A. или D. D., или D. C. L., или M. D., па било да живе у Оксфорду или не; 2. Конгрегације (Congregation), која се састоји у главном од наставника и администратора из колеџа; 3. Седмичног Одбора (Hebdomadal Council), који се састоји од универзитетског канцелара (Chanceler), под-канцелара (Vice-Chanceler), оба проктора (Proctors, који врше дисциплински надзор над студентима), 18 чланова које бира Конгрегација и ранијег под-канцелара, или његовог заступника, кога именује канцелар.

Седмични Одбор, који се састаје једанпут недељно, даје иницијативу за законе, предлажући статуте које Конгрегација може да прими, допуни или одбаци, а Конвокација дефинитивно прима или одбацује. Канцелар универзитета бира се доживотно и не живи у месту, тако да извршну власт има његов изасланик, под-канцелар, који се бира између старешина колеџа и проктора на годину дана.

Универзитет је подељен на факултете, којих има осам [2]). Сваки факултет има свој одбор (Board of Faculty), који се састоји од професора факултета ex officio, одговарајућег броја изабраних чланова и обично сразмерног броја чланова које ови изаберу. Дужност факултетског одбора је да води надзор над предметним испитима у својим одговарајућим

[1]) Детаљна обавештења о свему налазе се у следећим књигама: a) Oxford University Handbook (текуће издање), The Clarendon Press, Oxford; b) The students Handbook to the University and Colleges of Cambridge (текуће издање), The University Press, Cambridge.

[2]) Faculty of Theology, F. of Law, F. of Medicine, F. of Litterae, Humaniores, F. of Modern History, F. of Mediaeval Languages and Litteratures, F. of Natural Science including Mathematics.

одсецима, да издаје свакога рока предмете предавања и да врши извесне друге дужности, као да испитује студенте који раде оригиналне научне радове (Research Stndents), и друго. Општи Одбор Факултета (General Board of Faculties) управља „фондом факултета“ за васпитне потребе универзитета и за подстицање виших студија.

Универзитет у Оксфорду даје ове „дегри-е“:

B. A. (*Bachelor of Arts*); M. A. (*Master of Arts*); B. Litt. (*Bachelor of Litterature*); D. Litt. (*Doctor of Litterature*); B. Sc. (*Bachelor of Sciences*); D. Sc. (*Doctor of Science*); D. Phil. (*Doctor of Philosophy*); B. D. (*Bachelor of Divinity*).

Испити на Faculty of Arts, или „школе“ (Schools), како се обично зову, подељени су на просте (Pass —) и на почасне (Honour Examination). Први су нижи и једнообразни за све кандидате, т. ј. само се утврђује да је кандидат положио, „прошао“, али му се не одређује ранг; други су виши и деле се на 4 класе, са првом као највишом. Ниједан кандидат не може се ставити на „класну листу“ (Class List) ако се не јави за испит на време, т. ј. после 3 године од дана уписа. За „прост“ испит није одређено време, али сваки колеџ има право да уклони кандидатово име са своје листе, ако се кандидат не јави за испит у време „предвиђено здравим разумом“.

Услови за дегри B. A. су ови: 1. Да је кандидат становао у месту 9 рокова, односно 3 академске године; 2. Да је положио 3 испита: а) Responsions (Smalls), или признати еквиваленат; б) Први јавни испит (First Public Examination) и в) Други јавни испит (Second P. E.).

I. Responsions (респоншнс) могу полагати и они кандидати који нису чланови универзитета. Овај испит састоји се из три групе: I: а) латинског, б) грчког; II: а) енглеског, б) француског, в) немачког; III: а) математике, б) природних наука, в) математике и природних наука.

Од кандидата се захтева да задовољи испитиваче бар из једног предмета из сваке групе, укупно из четири предмета, или из оба предмета из прве и из а) математике, б) природних наука треће групе.

Сваки кандидат мора задовољити испитиваче не само из енглеског, него и из још два језика; осим тога четири предмета мора положити или од једном или у два маха, прво из три, а из четвртог доцније. Овај испит полаже се четири пута годишње. Испитима руководе Masters of Schools.

Наши студенти са положеним испитом зрелости, ослобођени су овога испита, али ако желе ступити у неки колеџ, могу бити подвргнути неком „пробном“ испиту.

II. First Public Examination. Пре него што кандидат стекне право да се јави за завршни испит (The Final School) из групе предмета које изабере, мора да положи извесне посредне испите (Intermediate Examination), на првом јавном испиту, који се дели на два дела: на а) Испит из Светог Писма (The Holy Scripture), који је обавезан за све кандидате;

б) шест следећих испита, у којима је допуштена велика слобода избора, под условом да кандидат који изабере један од два последња, положи још и један „узгредни“ испит (additional Subject), на „респоншенсу“: 1. Испит из латинског и грчког за оне који не полажу за „почасну школу“. Овај испит се зове Pass Moderation (hods) и обухвата латинске и грчке писце, латински прозни састав, неприпремљен превод и логику, или елементарну алгебру и геометрију. 2. Испит из латинског и грчког, који полажу за „почасну школу“. Овај испит се зове Classical Honour Examination и обухвата много шири програм него напред поменути. Кандидат који не би успео да положи „почасну школу“, може да *задовољи* испитиваче „модераторе“ (Moderators) на овоме испиту и да се сматра да је положио Pass Moderation. 3. Испит из математике, Mathematical Honour Moderation, за оне који полажу почасну школу из математике. И на овоме испиту кандидат може да задовољи испитиваче, ако не успе да добије „почаст“. 4. „Претходни испит“ из Модерне Историје, који обухвата европску историју у главним потезима, оригиналне текстове, неприпремљен превод бар са једног класичног или модерног језика, и елементе економске историје. 5. „Претходни испит“ из природних наука: а) математике, б) механике и физике, в) хемије, г) зоологије и ботанике. Кандидат се сматра да је положио ако задовољи испитиваче из која било два од ових предмета. 6. „Претходни испит“ из правних наука (Jurisprudence), а) историје енглеске или европске, б) неприпремљен превод прозни из латинског, г) логике или прве књиге Novum Organum од Бекона, или дела једног грчког, француског или немачког писца, са неприпремљеним преводом других писаца са језика на коме је дело понуђено.

III. Други јавни испит подељен је овако: 1) Из следећих група предмета: Групе А (1). Једно грчко или латинско дело из филозофије. — Групе А (2). Грчка и римска историја. — Група А (3), А (4), А (5), А (6), А (7), А (8). Класичан санскрит, персиски језик, арапски, класичан кинески, „гали језици“, јеврејски и делови њихових књижевности. — Групе В (1). Енглеска историја, или један њен период са специјалним делима из енглеске књижевности, или један период из модерне европске историје, или период индиске историје, у сваком случају са политичком и дескриптивном географијом. — Групе В (2) и В (5). Француски језик, немачки језик и део њихових књижевности. — Групе В (3). Политичка економија. — Групе В (4). Део правних наука (Legal studies). — Групе В (6). Енглеска књижевност. — Групе С (1). Алгебра и Геометриска тригонометрија. — Групе С (2). Механика. — Групе С (3), С (4), С (5). Елементарна физика, елементарна хемија, елементарна зоологија и ботаника. — Групе С (6). Агрикултурна економија. — Групе Д. Елементарна познавања вере.

2. Три претходна испита (она три напред поменута) из природних наука, правних наука и модерне историје.

3. Девет „почасних школа“ из: 1. Класике (Litterae Humaniores); 2. Математике; 3. Природних наука, које обухватају 8 засебних „школа“: 1. физике, 2. хемије, 3. физиологије животиња, 4. зоологије, 5. ботанике, 6. геологије, 7. астрономије, 8. инжењерије; 4. Правних наука (Jurisprudence); 5. Модерне историје; 6. Теологије; 7. Оријенталних наука, које обухватају пет засебних школа: 1. Санскрит, 2. арапски, 3. јеврејски, 4. персиски, 5. египћански; 8. Енглески језик и књижевност; 9. Модерни језици, који обухватају шест засебних школа: 1. француски, 2. немачки, 3. италијански, 4. шпански, 5. руски, 6. средњевековни и модерни грчки.

Недавно је установљена нова почасна школа из филозофије, политике и економије.

Прва почасна школа из класике, позната под именом Classical Greats, или Greats, сматра се као понос Оксфорда. Она даје филозофе и политичаре, али прима само оне који већ добро располажу знањем класичних језика.

Кандидат се сматра да је положио Други Јавни Испит 1) ако задовољи испитиваче из три предмета „Pass“-Школе, од којих један мора бити из једног језика; или 2) ако добије „почаст“ у једној од девет поменутих школа.

Ови испити се држе једанпут годишње, крајем летњег рока. Сваки кандидат који положи овај завршни испит добија титулу B. A. (Bachelor of Arts), и његово име излази у универзитетском Календару, где је означено да ли је добио I, II, III или IV класу, или у најгорем случају ниједну. Никакве дипломе не издају се свршеним студентима.

Када кандидат добије B. A., он може да „научно истражује“ у једном специјалном предмету и да добије следеће дегри-е: B. Litt. (Bachelor of Literature), или B. Sc. (Bachelor of Science) у природним и техничким наукама, после две године. За ове дегри-е могу се јавити и студенти који су свршили неки други признат универзитет. За време рата допуштено је српским теолошким студентима, свршеним богословима, да се јаве за овај испит. Њихове студије у Богословији Св. Саве признате су као равноправне универзитетском курсу. Ово се учинило зато што се за овај испит могу пријавити и они кандидати који могу поднети довољно доказа о своме општем васпитању, и да имају 21 годину, без обзира да ли су свршили какав универзитет.

Ако се овај испит положи после већ свршених студија на једном универзитету и после научног рада од две године, не видимо зашто се дегри B. Litt. не би сматрао равноправан докторату континенталних универзитета. Али би требало донети специјалну одлуку за теолошке студенте који нису прошли кроз редован универзитетски рок студија, пре својих студија у Оксфорду.

Кандидат са B. Litt. или са B. Sc. може да конкурише за виши дегри D. Litt. (Doctor of Literature), и D. Sc. (Doctor of Science), под условом да му име стоји на списку неког колеџа за известан број рокова, и да пошље по два примерка својих научних радова на основу којих тражи горње титуле.

Један нов дегри D. Phil. (Doctor of Philosophy) установљен је у Оксфорду и Кембрицу 1917, и он је много виши од B. A. или B. Sc., и добија се за оригиналан рад, на ма коме предмету, од две до три године. Услови су да је кандидат положио „Почасну школу" у I и II класи и да није млађи од 22 године. Кандидати страних универзитета чији је курс трајао 4 године, или кандидати са докторатом положеним бар са „cum laude", могу се јавити за овај испит ако претходно увере Одбор за Више Студије (Committee for Advanced studies) у своју способност за научни рад.

B. C. L. (Bachelor of Civil Law) даје се после рада од две године не само онима који су добили B. A., него и свршеним студентима других универзитета, ако покажу способност за виши рад у правним наукама пред одбором правног факултета (Board of Faculty of Law).

После пет година рада на правним наукама од дана пријема за рад за B. C. L., и после примљене тезе, кандидат може да добије вишу титулу D. C. L. (Doctor of Civil Law).

Студенти музике, после рада од две године, добијају B. Mus. (Bachelor of Musik), ако положе „респоншенс", или његов еквивалент, или претходни испит за студенте музике (из енглеског и још два језика); затим, ако положе два испита из музике и ако поднесу музичку тезу; најзад, ако положе један предмет из Final Pass School (класичну историју, филозофију, француски, немачки или енглеску књижевност). Виши ступањ је D. Mus.

Титулу M. A. (Master of Arts) могу добити у Оксфорду *без икаквог испита* само они који су већ добили B. A. дегри, и платили извесне таксе универзитету. Осим тога потребно је да протекне бар 21 рок од дана када се кандидат уписао на универзитет, и да је за све време његово име било записано на листи каквог колеџа или хол-а или код цензора за неколешке студенте. Носилац ове титуле ужива доживотно право гласа у Конвокацији. Немогуће је сматрати овај дегри као еквивалент континенталним докторатима, јер се он може добити без икаквог научног рада и положених испита.

Теолошке студентске титуле B. D. (Bachelor of Divinity), и D. D. (Doctor of Divinity), такође се дају без испита али је потребно испунити извесне друге услове.

Титуле на медицинском факултету деле се на титуле за медицину и титуле за хирургију, B. M. (Bachelor of Medicine) и B. Ch. (Bachelor

of Surgery). Сваки који је са титулом B. A. примљен за I, ipso facto је примљен и за II дегри. Обе ове титуле дају кандидату право на праксу.

На титуле M. Ch. (Master of Surgery) и D. M. (Doctor of Medicine) стичу право кандидати са већ стеченим титулама B. M. и B. C., а пошто су претходно испунили извесне услове и положили извесне прописане испите.

Универзитет у Оксфорду даје и дипломе и цертификате из следећих група, после рада од 2 године: географије, васпитних предмета, шумарства, агрикултуре, антропологије, војне историје и тактике и т. д.

(свршиће се)

Д-р Д. СУБОТИЋ

ЈЕДАН „ПСИХОЛОШКИ“ ЕСТЕТИЧКИ СИСТЕМ [1])

— ИЗ „ПРОЛОГОМЕНА ЗА ЈЕДНУ ТЕОРИЈУ ЕСТЕТИКЕ“ —

Редови који иду биће посвећени једноме од многобројних естетичких система који се појавише после Фехнера као „експериментални“, „психолошки“, „социолошки“, „мистични“, „нормативни“, „спекулативни“, „етнографски“, и тако даље. Циљ је њихов да покушају да покажу, на једном од најновијих дела, докле је, од прилике, дошла Естетика после њених плодних година у другој половини Деветнаестог и првим почецима Двадесетог Века. Узмимо Мојманов *Систем* због тога што је он најкарактеристичнији, што се појавио последњи, и што је он, најзад, један слаб али енергичан покушај да се нешто, из скупљеног материјала и искуства, веже, организује и уједини.

Као естетичар, Ернст Мојман, познати немачки педагог и психолог, јавио се први пут још 1894 године, у Вунтовом часопису *Филозофске Студије*, са једном студијом о психологији и естетици ритма (Untersuchungen zur Psyhologie und Aesthetik des Rhythmus, Philosophische Studien, X, 1894). Са том студијом, он је изазвао пажњу на себе. Он је био први који је прекинуо студију ритма са гледишта нормативне Естетике, и унео једно ново становиште. То становиште, то је становиште експерименталне и психолошке Естетике које је још Фехнер започео и које је, данас, потпуно овладало не само немачком него и европском Естетиком. После те студије, он се бавио психологијом чула у неколико

---

[1]) E. Meumann, System der Aesthetik. — Wissenschaft und Bildung, 121. — Verlag von Quelle u. Meyer in Leipzig, 1914.

Први део овога написа штампан је у *Забавнику* (Крф, 1918). Ради целине, ми га доносимо поново.

Ур.

маховa, и, стога, било је очекивати да ћемо добити какву ширу и дубљу ствар из области Естетике. Као прва ствар, 1908 године, јавља се, у истој збирци, *Увод у естетику садашњости* Einführung in die Aesthetik der Gegenwart (Wissenschaft und Bildung, 30), 1908, Verlag von Quelle u. Meyer], где је изложено стање естетике у Немачкој, методологија, и правци који владају. Истовремено с том књигом, изашао је и оглас да спрема свој *Систем Естетике.* Тај је систем изашао тек 1914 године; али, и тада, не потпун. Мали оквир библиотеке *Наука и Образовање* није му допустио да изложи цео систем. Како у *Предговору* каже, извесне моменте свог *Система Естетике* „ускоро ће опширније изложити на другоме месту“.

Као психолог по струци, Ернст Мојман, и покрај једне мале ограде у *Уводу*, у главном припада струји тако зване „Психолошке Естетике“. И ако не онако апсолутно као Липс и Фолкелт (B. Th. Lipps, Aesthetik. Psychologie des Schoenen. I—II. 1903—1906. — Iohannes Volkelt, System der Aesthetik. I—III. München. 1905, 1910, 1914), и читав један низ других естетичара (О. Килпе, М. Гајгер, Е. Гајгер, К. Ланге, Витасек, и други), ипак, у основи, његова метода је чисто психолошка метода. Колико је психологија важна за естетичка истраживања, није нам овде циљ да испитујемо. Поменућемо само да је и она потребна приликом естетичких истраживања; али да је далеко од тога да она сама, самостално, може да помогне при решавању естетичких проблема. Она је данас у пуноме јеку, као реакција на Естетику „одозго“, на нормативну и спекулативну Естетику; али, као ни раније сама за се, само једном методом и преко и помоћу једног једностраног гледишта на естетичке појаве, — ни „психолошка“ Естетика, из тих истих разлога, и ако ће много помоћи расветљавању проблема и навући масу физиолошке и психолошке грађе, неће моћи решити основне естетичке проблеме.

Остављајући да, другом приликом, више проговоримо о тој интересантној теми, ми ћемо се, овом приликом, задржати само на прегледу Мојманових естетичких идеја, дајући, само узгред, критику.

После једнога увода, у коме се задржао на извесним стварима из методологије Естетике, Мојман, једно за другим, говори о овим проблемима: о задатку Естетике и њеном односу према уметности; о анализи уметничкога стварања; о даљим мотивима уметничкога стварања; о психолошкој анализи естетичкога допадања и естетичкога суђења; о нормативним и објективним односима естетичкога суда; и, најзад, о специфично „естетичноме“. Неколико од тих глава (првих пет) додирнућемо у овом прегледу једног „психолошког“ естетичког система. Оне ће бити довољне да покажу како се сада ради Естетика.

По Мојману, задатак је Естетике да објасни нашем разумевању уметност, уметничко стварање и уметничко уживање. То је, како се

Мојман изражава, „естетичко поље живота“. Оно се, како се лако да извести из горње поставке, појављује у ова четири вида: делатност уметничкога стварања, продукат те делатности (уметничко дело), уживање у продукту те делатности (уметничко уживање) и, најзад, „прожимање целог нашег живота тим уметнички лепим формама“ (естетичка или уметничка култура). То је цео проблем Естетике, и само тако је могућ један систем Естетике. Наравно, пошто се хоће систем, кроз све те проблеме мора се спровести једно гледиште, то јест: сви се ти проблеми морају подвести под један и једини принцип. — Само на таквој једној основи могу се правилно поставити и правилно решити естетички проблеми; наравно, као основа свега тога испитивања, мора се узети емпирија. Из тих разлога, Мојман налази да су спекулативна и нормативна Естетика, Естетика „одозго“, биле на погрешноме путу кад су мислиле да се естетички проблеми могу логички да реше, то јест преко општих естетичких појмова. Садања Естетика мора бити предмет емпирискога истраживања; она је, управо, једно истраживање, онако исто као и свака друга наука; и чињенице су те које су њена основа. Стога, треба, прво, видети шта је уметност и шта је уметничко стварање, који је ток развића уметности, које су покретне снаге које уметника гоне на стварање, којим је психолошким законима потчињено уметничко стварање; једном речи, шта је биће уметности. Да се до такве врсте испитивања дође, естетичар не може да буде само научник. Естетичар мора да буде и уметнички предиспониран, он мора да буде уметнички пријемчив. То је друго. Треће: уметничко дело, права и висока уметност, није чисто индивидуално; ниједно право уметничко дело није чисто индивидуално. Оно је продукат двеју снага: индивидуалитета уметниковог, и уметничких стилских закона и временских, локалних, и других утицаја који могу бити предмет научне Естетике. На тај начин, задатак Естетике могао би овако да се одреди: задатак је Естетике да емпириски испита чињенице естетичкога живота, то јест да на њих укаже, да их објасни и да нам их, из целога комплекса узрока из којих произилазе, учини схватљивим. „Као прави истраживачи“, каже Мојман, „а не као ауторитативни законодавци уметнички, ми хоћемо да научимо да сазнамо естетички живот човека, и да га себи, из његових узрока и услова, учинимо разумљивим“.

То је задатак Естетике. Али, он треба још ближе да се одреди. То одређивање треба да се изврши стога што, поводом четири момента које смо у почетку извели, постоји подвојеност естетичара у два велика и моћна табора. Један је табор за „психолошку Естетику“, други је за „објективну Естетику“. „Јабука раздора“ је ова: од четири наведена момента, који је тај моменат који треба да образује полазну тачку наших истраживања, који је тај који треба да води и, са кога, сви остали треба да буду посматрани и да буду правилно схваћени? Да ли та по-

лазна тачка лежи у субјективноме „пољу“ естетичкога суда или у објективноме „пољу“ уметности и естетичке културе? Као нужна последица ових питања, јавља се питање методе. Која метода води циљу? Психолошка или објективна? На тој супротности почива супротност „психолошке“ и „објективне“ Естетике. Психолози хоће да се испитују токови и доживљаји човека који „естетички ужива и суди“ и, на тај начин, целу Естетику своде на психологију естетичкога уживања. Објективисти полазе са уметности. Они хоће да објасне „свет уметности“. Њихова су питања ова: Како постају уметничка дела? Којим се узроцима могу да објасне и разумеју особине уметничких дела разних људи, времена и народа? — Као што се види, у обема методама има по нешто од истине. Али, обе су и сувише једностране да би проблеме могле да реше по центру. И једна и друга метода, по мишљењу писца ових редова, не улазе у „прве принципе“ уметности и уметничкога стварања. Обе се оне, на крају, своде на обичну дескрипцију. Психолози, као Фолкелт, Липс и Витасек (Stephan Witasek, Grundzüge der allgemeinen Aesthetik. Leipzig 1904), испитују шта се *психички* дешава код субјекта који естетички ужива или суди, и, на тај начин, као централна естетичка питања, постављају чисто психолошка питања. На тај начин, — који је врло једностран и узак и који може да послужи само као помоћна дисциплина приликом решавања естетичких проблема, — цела се „психолошка“ Естетика своди на савесно и минуциозно испитивање онога што се *дешава* у једноме субјекту (B. O. Külpe, Der gegenwaertige Stand der experimentellen Aesthetik. Bericht über den 2. Kongress für experimentelle Psychologie. Leipzig, 1907). Наравно, у свему томе има одговора на питање: Како? Али, на питања: Зашто и где?, на главна естетичка питања, ту се не даје никакав одговор. И сам Мојман налази да је „психолошка“ Естетика недовољна да реши централне проблеме (страна 26 и 27); али, његове су примедбе далеко од тога да је шаљу на њено право место, и да јој дају онај мали удео који она, при решавању тих питања, заслужује. — „Објективна“ Естетика, да пређемо и на други табор, сасвим се одриче психологије. Она се обраћа само уметничкоме делу и, на тај начин, она постаје наука о уметности. Да је и то једностранo, није нарочито потребно доказивати. Финланђанин Ирје Хирн (Ursprung der Kunst. Leipzig, 1904; превод на немачки), чија је књига врло, врло интересантна и паметна, Ернст Гросе (Die Anfaenge der Kunst. Freiburg i. B. 1894), у чијој књизи има сјајнога материјала, као и Жил Комбарие (Etudes de philologie musicale. I, 1897; II, 1898; III, 1909. Paris), чије су три књиге пуне материјала етнолошке природе за естетику музике и, најзад, Шарл Лало (Les sentiments esthétiques (Bibliothèque de philosophie contemporaine). Paris, 1910), чија се књига, с мером и памећу, враћа и на социолошку методу при решавању естетичких проблема, — сви ти јасно доказују и једностраност својих метода.

Јер, сви се естетички проблеми, овде, решавају само у експресији; и, на тај начин, као и психолози који решавају само у импресији, па и ту само дескриптивно, — на цео проблем гледају једним оком, и само с једне стране. Писац ових редова не мисли да чини примедбе овој методи. Као и психолошку методу, и њу сматра за неопходно потребну при решавању естетичких проблема; чак за неопходнију од психолошке. Али, посматравши цео проблем само у експресији, и она, сама за се, не може да одговори на: Зашто и где? На проблем се мора да напада и из логора „психолога" и из логора „објективиста"; и, уз то, и из логора нормативне и спекулативне Естетике (нео-кантијанери имају право) који је скоро потпуно напуштен, и из логора социолошке Естетике (Гијо), и из логора мистичара у Естетици (Бергсон, Матерленк, и врло мало, Бенедето Кроче).

Остављајући да, једном нарочитом приликом, као што смо раније напоменули, проговоримо о методологији, ми се, после ових општих примедаба о задатку Естетике, враћамо на Мојмана и његово гледиште на задатак Естетике. И Мојман налази да уметност има своју објективну и своју субјективну страну; јер, она је једновремено, и „уметничко стварање и свет уметничких дела". Значи, Естетика треба да прими обе те методе за методе истраживања; водећи рачуна, наравно, кад, колико и како коју од њих треба примењивати. Уметничко дело, или сами агенси који условљавају уметничко дело, одредиће ширину примене тих двеју метода. То је метода на основу које се може дати један систем Естетике. То је и главни задатак Естетике како га Мојман замишља. Као што се види, и тако схваћен задатак Естетике није цео. Јер, он искључује још многе методе које треба употребити па да се проблем, сигурно и апсолутно обухваћен, с успехом може да нападне. Али, и ипак, тако обухваћен проблем, дубље је обухваћен и резултати су сигурнији, него ли код оних који су га обухватали само с једне, или само с друге стране: само са гледишта „психолошке" Естетике (Липс, Фолкелт, Витасек, и други), или само са гледишта „објективне" Естетике (Ирје Хирн, Гросе и, донекле, Шарл Лало, и други). Овако схвативши естетичке проблеме, Ернст Мојман, са Макс Десоаром (Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft. Stuttgart, 1906), иде путем којим се прилично сигурно иде ка центру проблема. Наравно, најнаоружаније и најсигурније ће онај поћи који, као средство и као методу, буде примио и онај део методе и материјала који је добар код нормативаца и спекулативаца, као и, нарочито, део који је велики и тачан у Кроћеовој (Aesthetik als Wissenschaft des Ausdrucks und allgemeine Linguistik. Leipzig, 1905; немачки превод), „естетици интуиције" и, нарочито, у Бергсоновој (L'évolution créatrice (Bibliothèque de phil. contemporaine) — Le rire (Bibliothèqne de phil. contemporaine). Paris. Edit. Felix Alcan) мистичној Естетици.

Са методологијом коју смо изложили, Ернст Мојман улази, прво,

у проблеме уметничкога стварања; управо, у методе испитивања уметничке делатности. Тих метода Мојман налази седам. *Прва* и најважнија метода при испитивању уметничкога стварања, то је метода скупљања и прераде свега онога што су уметници сами рекли о својој делатности. У виду трактата, или дневника, или аутобиографија, уметници су говорили о себи и своме стварању, и, онај који уме, може, за своја истраживања, лепо да се користи тим исповестима. Оно што су о своме стварању написали Микел-Анџело, Леонардо да Винчи, Бенвенуто Челини, Дирер, или, од нових: Рихард Вагнер, Фајербах, Роден, фан Гог, и други, — то су документи који врло лепо могу да послуже естетичару при његовим истраживањима. — *Друга* метода је врло близу првој. То су тако зване анкете које су, ту скоро, почеле бити употребљаване као једно од средстава да се што интимније приближи тајни уметничкога стварања. Помоћу анкета које се врше код уметника, естетичар улази у мотиве који су нагнали уметника на стварање. — *Трећа* метода, то је тако звана биографска метода. У биографијама великих уметника има доста саопштења и података који естетичару могу да послуже. — *Четврта* нас метода уводи у индивидуалне особине једнога уметника, у личне начине на које уметник прави своја естетичка дејства. Та метода, то је тако звана психографија, или психографска анализа дела једнога уметника. Та метода је сасвим новијега порекла. Карло Гроос, оснивалац тако зване биолошке Естетике, и његови ученици, применили су ту методу на Гетеа, Шилера, Шекспира и друге, испитујући тип њихових фантазија; али, као што сам и раније напоменуо, и та метода пипа око проблема, и своди се на чисту дескрипцију. — И *пета* метода је у вези с тим ранијим, и своди се на то исто. То је тако звана патографска метода, и она има да дâ систематску анализу болесних и абнормалних црта једнога уметника. Ломброзо *(Геније и Лудило)* био је први који је на ту методу указао. После њега су дошли Дилтеј, Мебиус, и други. — *Шеста* метода је једна од најинтересантнијих. То је метода експерименталне анализе уметничкога стварања и она се базира на експерименталној психологији. Она уметничке индивидуалитете испитује на један сасвим експериментален начин. Тако, она испитује тип представа једнога уметника, врсту и особине његове маште, врсту његових посматрања, музичко памћење, и тако даље. Наравно, да ту експеримент може мало или нимало да помогне да се уђе у прави проблем уметничкога стварања, — није тешко погодити. Али, ипак, и та метода није за одбацивање; јер, ако ништа друго, бавећи се само *око* проблема, може, у некоме срећном моменту, и она да помогне при решавању. — Најзад, *седма* метода. То је природњачка метода. То је метода коју је увела најновија Естетика, и она је најкорисније. Јер, она осветљава естетичке проблеме са једне стране која, до сада, није много узимана у обзир. Ту методу употребљава тако звана еволуционистичка Естетика. Она

хоће многе сложене појаве у уметности да објасни на тај начин што их доводи у везу са појавама у примитивној уметности. На тај начин, кад се један проблем испитује у најпростијој појави својој, он се лакше да решити него кад се посматра на највишој тачци развитка. Помоћу ње, кад је примени врло паметан човек, могу лакше да се уоче „први" мотиви уметничкога стварања. Та метода, коју Мојман помиње као последњу, то је метода која ће моћи, кад историчари, социолози и етнографи свестрано испитају примитивне народе, дати најсјајније резултате за испитивање проблема уметничкога стварања.

Са схватањем које смо изложили, Ернст Мојман улази у анализу уметничкога стварања. То је субјективна страна уметности, уметниково стварање, уметничка делатност. У том погледу, нашу пажњу обраћају на себе три момента, помоћу којих све даље може да се објасни. *Први* моменат, то су, у најширем смислу те речи, мотиви из којих произилази та делатност. *Други* моменат, то су делови из којих је састављена та делатност (посматрање, осећање, доживљај, и тако даље), и помоћу којих се могу лакше да упознају особине уметничкога стварања. *Трећи* моменат, најзад, то је утврђивање и одређивање уметничких способности.

Из којих мотива произлази уметничко стварање? Еволуционистичка Естетика казује нам да, приликом уметничке делатности, дејствују узајамно две врсте мотива. Једни су лични; други су, да их тако назовемо, безлични. Први мотиви зависе од уметникове личности, од уметниковог индивидуалитета. Они се своде на однос који уметник има према објекту. Шта уметник извлачи из објекта кад га изражава? На чему се зауставила његова пажња? Корнелиус извлачи идеје из објекта (примери Мојманови су врло рђави), Менцел оно што је карактеристично, док се Габриел Макс интересује за романтичне и мистичне „штимунге". Други безлични и ванлични мотиви, то су утицаји које уметник претрпи од средине у којој живи, од укуса који влада, или од расе којој припада. Јер, ма то био и уметник првога реда, он у својој души носи цело своје време и, на овај или онај начин, у овој или оној мери, он га мора да изрази. Први мотиви деле се, такође, у две групе. То су групе опште уметничких, и чисто индивидуалних мотива.

Прва група мотива (о другој ћемо говорити у нарочитој глави), то је група која је општа за све уметнике. Самим тим што је уметник, он узима учешћа у њој. По сведоџбама уметника, по врсти уметничких дела и уметничких праваца, има три таква мотива из чијег се узајамног рада ствара уметничко дело, и без којих једно право уметничко дело не може да постане. Први је уметнички доживљај; други је нагон да се тај доживљај изрази у уметничкој форми; и трећи је, томе изразу дати форму дела које ће остати. То су три основна мотива уметничкога стварања, и о њима треба посебно проговорити.

Први мотив је јак унутрашњи доживљај из кога и постаје уметничко стварање. По тврђењу уметника, нарочито по тврђењу пластичара, унутрашњи живот и машту нарочито покреће каква чулна појава. Познат је читав низ анегдота које казују како је постала идеја за ово или оно дело. Тако, Рихард Вагнер је добио идеју за свог *Летећег Холанђанина* приликом буре за време вожње од Риге за Лондон; Гете је написао свог *Баука* поводом једног трагичног догађаја. Наравно, не мора се увек ово десити. Уметник може да прими идеју из самога себе. Сведоџбе фан Гога то најбоље доказују. Идући даље, уметник може да прими идеју и из каквог уметничког дела. Дакле, доживљај се може десити сасвим по својој ћуди. Мојман, и сувише аналитичан дух као што је и, уз то, и сувише експериментални психолог, тражећи конкретне изворе уметниковог доживљаја, није хтео да уђе и у метафизику и у мистику проблема самог доживљаја. Из тих разлога, он није цитирао многе сведоџбе уметника које тврде да доживљај може и сам да дође, спонтано и интуитивно, без икаквог надражаја ма с које стране. Гете је створио *Баука* поводом трагичног догађаја некога Кристела од Ласберга. Али, Леопарди је увек говорио да не зна одакле му доживљај, да се на једном нађе с догађајем у души. Кад је познати критичар Мајер-Грефе упитао Реноара *где* се информише, овај је одговорио: „У музеју, до ђавола!“ Наравно, основа Мојманове теорије о доживљају остаје солидна; али, не видим да она, као први мотив, доприноси много решењу проблема уметничкога стварања.

Али за решење проблема уметничкога стварања, важнији су, међу мотивима опште природе, од мотива доживљаја, остала два мотива која смо раније поменули: уметников нагон да, оно што је доживео, изрази, и да то, у конкретној форми прикаже као дело које остаје.

Нагон да се изрази оно што се доживи, то је један опште-човечански нагон с којим се срећемо код свију раса на свима ступњевима развића. Тај нагон је тако јак да се данас непрестано уметност дефинише као израз. „Уметност је израз“, то је формула која се чује са свих страна. Мојман држи да је та формула недовољна и једнострана. Позивајући се на чињенице из модерне психологије, он тврди да уметност као израз осећања није никаква специфично уметничка појава, него једна опште-људска појава. Уметност се не може посматрати са тачке гледишта израза осећања; јер, то је начин свију људи. Дакле формула: „Уметност је израз“, нимало не улази у проблем бића уметности; јер, као опште-људској појави, њој недостаје уметнички моменат, она нема уметничкога значења. Изразу, да буде уметност, недостају три ствари: он је бесциљан, невољан и рефлекторан, док је свака уметност свесна, вољна делатност; он, као такав, не ствара трајно дело, он је без плана разрешавање једног унутрашњег напона, док уметност ствара трајна дела; он је, најзад, као такав, без форме, док је уметност стрем-

љење ка форми. Дакле целоме томе стремљењу за изразом недостаје оно што и чини право биће уметности. Код сваке уметничке делатности делује и израз осећања, али он није оно што је битно у уметности. Али, пошто је израз осећања у вези, на неки начин, са уметничким делом, то он има за њега извесно значење. Психологија израза осећања даје нам извесна сазнања која су важна за биће уметничке делатности. То значење психологија узима у ова три правца: значење израза осећања за сама осећања, значење израза осећања за наглашени доживљај, и значење израза осећања за људе којима се саопштава. Израз осећања има за нас троструко значење: *прво*, он служи да се ослободимо, да се разрешимо једнога осећања; из тога излази, *друго*, да сви ти „изразни покрети“ служе да се осећање развије, рашчлани и повећа; и тиме се објашњава и *треће* значење за уметност тог нагона за изразом, и то је: да доживљај уметников добија једну вишу, повишенију и богатију форму. Целим тим процесом унутрашњег обрађивања, доживљај је постао виши и значајнији. Ту видимо тенденцију уметности да повишава и идеализира. На примеру Рихарда Вагнера, који смо раније навели, цео тај процес овако изгледа: Доживљај Рихарда Вагнера, поводом *Летећег Холанђанина* у почетку није био ништа друго до један меланхолични „штимунг“ поводом буре за време путовања по ноћи; после, тај се „штимунг“ развио у одређен мистички и романтички ток мисли и везао за себе и друге мисли и, на тај начин, цео се доживљај попео и разграпуо. На тај начин додирнули смо и *четврти* моменат. Четврти моменат, то је акт саопштавања осећања, објективирања унутрашњег доживљаја, саопштавања људима. Најзад, *пето*, што излази из четвртога, и што је, такође, једна тенденција израза осећања, то је социјална тенденција уметности, то јест жеља да и околина узме учешћа у ономе што је уметник доживео. Јер, уметник ради и ствара за извесну средину, и жели да га та средина разуме и буде с њом.

На тај начин, дошли смо до трећег главног мотива, уметничке делатности, до *мотива дела*, до *мотива приказа*. Тај мотив Мојман сматра као сасвим самосталан мотив. Тај мотив, створити дело, садржи у себи и мотив форме, и њега Мојман сматра за најзначајнији. Поводом њега, он даје још једном критику формули: „Уметност је израз“. Као што смо и раније поменули, нагон да се изразе осећања, то је једна опште-људска појава, и она се не може сматрати као специфично уметничка. Нагон да се створи дело, то је чисто уметничка појава. Јер, сви људи изражавају своја осећања, и уметници и неуметници, али сви људи немају потребу да створе дело. На тај начин, мотив приказа је специфично уметнички мотив, а не мотив израза. Према томе није тачна формула: Уметност је израз, него формула: Уметност је приказ једнога дела, у видљивој форми, на основици доживљаја. Према томе, ту се срећемо и са

још једним важним мотивом, са мотивом форме, који је у вези са свим оним што смо рекли поводом нагона израза осећања. Овде је пак важно поменути један антагонизам који влада између мотива приказа и мотива израза. Њега Мојман овако дефинише: Жеља да се доживљено изрази једном одређеном уметничком формом стоји у опреци, својом општом тенденцијом, са нагоном израза осећања, јер га ограничава и спречава. То значи: у уметности ми имамо два супротна мотива: мотив израза и мотив форме. И, према томе који мотив надвлада од та два, ми имамо и различне карактере у уметности. Такво схватање та два мотива, по Мојману, врло је важно за схватање модерне уметности. Кад се тај однос оба мотива посматра под конкретним околностима уметничке делатности, добијају се ови закључци: Уметност не може све да изрази, јер то не допуштају њена средства; приказивање доживљеног уметничким делом доводи до овог другог ограничења: специјална форма за коју се уметник реши, јер свака уметничка форма има своје сопствене законе којима се уметник мора да потчини; и, најзад, ово друго ограничење доводи до трећега; свака уметничка форма има своју естетичку врсту (трагичну, комичну, и тако даље) која, такође, чини једну врсту ограничења нагону израза. Та супротност та два мотива осећа се не само на уметности, него и на уметнику. Рихард Вагнер је најбољи пример за то. У развићу његове уметности осећа се тај конфликт. Традиционалне музичке форме на које је наишао када се први пут појавио и тежња да се он лично изрази, као и целокупни конфликт та два мотива у свима својим врстама, лепо илуструје тај антагонизам. С те исте тачке гледишта може да се посматра и целокупна данашња уметност. Мотив израза је све прегнуће нових уметничких генерација да се изразе ван владајућих форми; то је један, у основи, творачки и стваралачки принцип који и чини да се уметност развија. Али, за њега, Мојман нема речи које он заслужује. У главном, Мојман цени други крак тог антагонизма; мотив форме, конзервативни и задржавајући мотив. Та његова симпатија према мотиву форме, види се у самом излагању модерне уметности. Мало даље, ми ћемо дати критику Мојманове теорије. Сада, нека нам је допуштено да је изложимо до краја. Развијајући даље идеју о антагонизму та два мотива, он, допушта три могућности његових односа. *Прва* могућност, то је идеални случај у коме се, у једном уметничком правцу, та два мотива складно сједињују. Ту тенденцију Мојман види у класичној уметности. *Друга* могућност је надмоћност мотива форме над мотивом израза. Кад је тај случај, уметност иде ка маниру. *Трећа* могућност је надмоћност мотива израза над мотивом форме. Кад је тај случај, уметност иде ка субјективизму, и прети да постане бесформна. Овај трећи случај карактеристичан је за модерну уметност. По Мојману, мотив израза има две сасвим различне тенденције: једну позитивну и једну негативну. Позитивна значи повећавање и повишивање изразног средства; негативна значи раз-

решавање уметничке форме. И, према тим двема тенденцијама, стварају се модерни уметнички правци. У целокупној модерној уметности, Мојман види једнострано стремљење за повишеним изразом и тражење нових изражајних средстава; али, сем ретких изузетака, без успеха је цео тај напор. Да дођу до нових изражајних срестава, уметници су створили два пута који дају два различна уметничка правца. Један пут је удубљивање у објект приказа; уметничка се средства траже из самога објекта. Други пут је поновно разгледање изражајних средстава и уметничких форама и, из њих, тражење нових изражајних форама. За први случај, карактеристичан је импресионизам који хоће да нађе нова изражајна средства удубљивањем у сам објект, произвођењем природе као такве. За други случај, карактеристична је модерна архитектура, која хоће да се сведе на основне форме и односе, и пусти да сам материјал дејствује. То су манифестације позитивне тенденције у уметности. И негативна се тенденција, тенденција разрешавања уметничких форми, осећа у модерној уметности, и она се показује у трима појавама. *Прва* је симболизам који је у вези са шематизирањем и стилизирањем старих форма; *друга* је футуризам, који тражи да прошири средства једне уметности тиме што хоће да пређе у изражајну домену других уметности; *трећа* је експресионизам, који се лишава свих уметничких форама и одбацује све стилске законе. Све те три манифестације негативне тенденције, Мојман сматра као заблуде.

Нека нам је допуштено да, укратко, уђемо у критику Мојманове анализе уметничкога стварања; јер она нуди разговор у томе смислу, негирајући један добар део истине који лежи у Естетици „као науци израза". Тако исто, нека нам буде допуштено, на крају, да узмемо у одбрану један део тачнога и истинитога који се налази у модерним уметничким покретима.

Као што смо и раније били напоменули, и покрај једне мале ограде у *Уводу*, Ернст Мојман је остао психолог кроз цео свој рад. То се најбоље види у делу о коме смо говорили, у анализи уметничкога стварања. Важност психологије и психолошке методе при проучавању естетичких проблема није нарочито потребно доказивати; она је очевидна. Нарочито њу није потребно доказивати при проучавању уметничкога стварања. Јер, ако који проблем има непосредне везе са психологијом, то је проблем уметничког стварања. Али то је посматрање проблема само с једне стране. Метода је и сувише уска да би могла да реши проблем. На тај начин је тај проблем решавао и Рибо (Essai sur l'imagination créatrice (Bibliothèque de philosophie contemporaine). Paris, 3-ième édit. 1908), али закључци су далеко били од тога да су били крајњи и дефинитивни. Дајући велику важност Естетици „одоздо" при решавању тих проблема, али ипак помоћну и друговрсну, ми тражимо да, са своје

стране, ту дођу и социолог, и физиолог, и биолог, и етнолог и, уз то, и један спекулативно-метафизички дух, па да се може правце да уђе у проблем уметничкога стварања, као и у остале естетичке проблеме. Сви данашњи већи естетичари представљају делове једнога естетичара који има да дође и свестрано уђе у проблеме и реши их. Сама „психолошка“ Естетика, којој, у основи, припада и Ернст Мојман, недовољна је. Као што смо напоменули, има да дође један естетичар који ће бити синтеза свих прећашњих и данашњих естетичарских прегнућа: и Естетике „одозго“, спекулативне и нормативне, и биолошко-сенсуалистичке Естетике Карла Грооса, и асоциативне Естетике Килпеове, и Липсове Естетике „Einfühlung-a“, и апстрактног психологизма Витасековог и илузионистичке Естетике Конрада Лангеа, и естетичког скептицизма Макса Десоара, и конкретног идеализма Јонас Кона, и Естетике интуиције Бенедета Кроћеа, и социолошке Естетике Шарла Лало, и мистицизма Анри Бергсона. Ка естетичким проблемима, дакле, треба ићи „развијеним фронтом“; искористити све правце и све методе. Данашња Естетика представља један конгломерат разних дисциплина и наука. Треба, дакле, да дође један велики синтетички дух који ће из свих тих метода узети „своје добро“ и, колико-толико, дати дефинитивне закључке. Из овога се јасно види сва једностраност и недовољност „психолошке“ Естетике. Њена се једностраност и недовољност нарочито јасно види и на Мојмановој теорији уметничкога стварања. Он је цео проблем схватио дескриптивно и аналитично. Из његовог се излагања види *како* тече, *како* се дешава и бива уметничко стварање; али, о самоме уметничком стварању нема ни речи. У осталом, стварање је једна несвесна или, ако хоћете, подсвесна појава, и о њој може да говори само какав даровити спекулативац. „У моменту када филозофира“, каже на једном месту Бенедето Кроће (Philosophie de la pratique (Bibliothèque de la philosophie contemporaine). Paris, 1911, p. 9), „он није свестан свога дела: у њему, такође, постоји бог или природа; он не мисли о својој мисли, он мисли, или боље рећи мисао се сама мисли у себи, као какав микроб који живи у нама, ту се храни, умножава и умире...“ Примери Јакова Беме'а, Миссеа и Грилпарцера, које Рибо наводи у својој књизи (Essai sur l'imagination créatrice (Bibl. de phil. contemporaine). P. 281, 282), показују то исто, и ако су га они навели да, експерименталном методом, решава тај проблем. „Као сузе које нам изненадно дођу, тако исто изненадно долазе и песме“. — то је једно метафизичко, али не сасвим нетачно гледиште. Проблем уметничкога стварања је једна сасвим индивидуална ствар и, као што смо и при излагању Мојманове теорије поменули, у њега треба ући, ако се нема видовитости великог духа са свом релативношћу и скепсом; онако, од прилике, као Десоар (Ästhetik und allgemeine Kunstwisenschaft, Stutgart. 1906., S., 229-275). У противном, говоре се нетачне ствари, генералишу се посебни случајеви, или се, као што

је случај код Мојмана, даје једна нестваралачка анализа која је солидна и трезвена, али која ни мало не решава проблем. Као прави естетичар „одоздо“, као експерименталіст, Мојман је ушао само са једним јединим оружјем у борбу са проблемом, — ушао је са анализом. Али она је и сувише недовољна. Анализа је потребна само као претходни посао. После ње треба да дође један синтетичар и интуитивист да дâ решење. Мојман то није био. Његов проблем уметничкога стварања остаје једна савесна, трезвена и свестрана дискрипција бивања и дешавања уметничкога стварања.

После тога, критику изазива и Мојманова критика Естетике која уметност своди на израз. Пре свега, није тачно постављена теза Естетике као „науке израза“; њихова се теорија, као што то Мојман хоће, не може свести на формулу: „Уметност је израз“. Та теорија, пре свега, није нова, како је то Мојман схвата, осудивши, уз њу, и све новије импресионистичке и експресионистичке правце у књижевности, сликарству, вајарству и музици. Ми њу налазимо још код талијанског естетичара де Санктиса и француског естетичара Е. Верона. Они су још уметност дефинисали као израз, узимајући да уметност резултира из човечјег организма, и да се развија из говора. Данас су на свој начин, ту теорију примили Кроче и Бергсон; чак и Јонас Кон (Allgemeine Ästhetik. Leipzig. 1901.), који налази, такође, да се лепо, у ужем смислу, јавља тамо где се „израз јавља у облику“. Дакле, та теорија, прво, није нова. Друго, она није тачно изведена. Да то докажемо довољно је да нешто наведемо из Кроћеа, који је најизразитији репрезентант те теорије. Главне су црте његове теорије ово: Интуитивно сазнање је сазнање које даје израз, и оно је аутономно, независно од функција разума; интуиција или представа разликује се од онога што ми осећамо или трпимо, од сенсориума, од психичке материје као форме, и *та* форма то је израз; — интуитивно сазнати значи дати израз, и ништа више. Из тога изводи се идентитет уметности и интуитивнога сазнања, и дефиниција да је уметност израз утисака, то јест експресија импресије. Идући даље, долази се до закључка да експресија наставља импресију, и, нарочито, долази се до једне допуне схватања експресије, и та допуна, по којој се експресија сматра као духовна делатност, то је недељивост уметничкога дела. „Сваки израз је једновремени израз“. Делатност се састоји у стапању импресија у једну органску целину. На тај начин, Естетика је „наука израза“, како стоји у самом наслову Кроћеове књиге, али израза који је испао за руком, који је успео, у чему лежи и Кроћеова дефиниција Лепога. Кад се све сведе, добијају се ове четири фазе естетичке продукције: 1^0, импресије; 2^0, експресија или естетичко-духовна синтеза; 3^0 психичко наличје експресије (естетичко-задовољство); и, 4^0, физичко наличје психичког организма (тонови, звуци, покрети, и тако даље). Тежиште целога проблема, како га Кроће замишља, лежи, наравно, у екс-

пресији, и ми смо то већ нагласили. Из његове теорије, остаје још да нагласимо идентитет лингвистике у ширем смислу са Естетиком, и онда је цела теорија изведена. По Кроћеу, наука о уметности и наука о језику нису две одвојене науке; напротив, то је једна наука. „Филозофија језика и филозофија уметности једно су и исто“. Из тих разлога, Естетика је наука о експресији и општа лингвистика. (Benedetto Croce, Äesthetik, als Wissenschaft des Ausdrucks und allgemeine Linguistik. Übersetzt von Karl Federn. Leipzig. 1905. S. 12. 16. 20, 77, 90, 133 і 135). — Као што се види из овога излагања, Мојман је и сувише упростио импресионистичко-експресионистичку теорију, и свео је на једну формулу која, збиља, много не значи. Како је он изложио, и она би, као и његова, била чиста дескрипција, била би разговор поводом и око проблема. Међутим, она, као што се види, додирује проблем суштине уметности, и даје једно провизорно решење. Јер, она одговара на питање *шта* је, остављајући питање *зашто* другим естетичарима. Дакле, у тој теорији има нешто од истине, ма да је и њено *шта* само један део одговора на само питање. Тај део одговора ми налазимо у додатку формуле „уметничко је дело експресија једне импресије“, у додатку који говори о стапању импресија у једну органску целину, који експресију сматра за синтезу разноврснога у једну целину; и нарочито, ми тај део одговора налазимо у додатку, који говори о експресији „која је испала за руком“, која је успела.

Остаје нам, после тога, да проговоримо и о Мојмановом двојењу целога проблема на мотив израза и мотив форме. До те двојбе дошао је Мојман својим и сувише анализаторским даром. Јер тај проблем, који је поставила стара Естетика, у ствари не постоји. То су, може се рећи, две стране једне ствари. Препирка је врло стара, и сводила се на питање форме и садржаја. Мојман је своди на мотив израза и форме. Како Мојман под изразом разуме експресију, ми не знамо, онда, откуда је дошао тај мотив форме. Јер, у „првим принципима“ својим, шта је форма друго ако не експресија? Ако бисмо имали да одговоримо на старо питање о форми и садржају, али како га ми данас постављамо, на питање о експресији и импресији, одговорили бисмо да су: форма и садржај, експресија и импресија, једно и исто, и недељиво. Стари Гете, на један други начин, у својим *Паралипоменама за Фауста*, каже врло лепо: „Свака садржина вуче за собом и форму“. Те су ствари органске целине. Дакле, тако би смо одговорили. Али, на питање двојења на мотив израза и мотив форме, не можемо другачије одговорити него да му нема места; и да му још више нема места него староме двојењу на форму и садржај! Јер, док ту имамо недељиву целину подељену, код Мојмана имамо подвојен један део те целине: подељена је форма на два дела (мотив израза, мотив форме); експресија је дакле, подељена. Кад би се тако и даље аналисало, могло би се ићи и даље и, пошто

се експресије свих уметничких грана (архитектура, вајарство, сликарство, плес, поезија и музика) поделе, дошло би се до једног смешног конгломерата. Цео је проблем, данас, сведен на једну недељиву целину, и врло је правилно и тачно сведен. Мојманова анализа показује само негативне особине једне, иначе, врло плодоносне методе. Јер без анализе се не може; али, само са анализом, такође се не може.

Подвојивши тако цео проблем на мотив израза и мотив форме, и нагласивши њихов антагонизам, Мојман улази у целокупну уметност, и даје судове који су нам познати. Као што смо већ нагласили, постоје три могућности односа та два мотива: први је однос склад та два мотива, и он се види у класичној уметности; други је надмоћност мотива форме над мотивом израза, и тај однос води маниру; трећи је надмоћност мотива израза над мотивом форме, и тај је трећи случај карактеристичин за модерну уметност. Нас занима тај трећи однос и, ако се не слажемо са двојењем на два мотива, узевши у извесну одбрану модерну уметност, хоћемо о њему да говоримо. Тај трећи однос, по Мојману, води субјективизму и уметност чини безформном. Модерна уметност, са своје две тенденције, хоће да повећа и повиси изразна средства и да се разреши уметничких форми, и то су основи свих модерних покрета који се зову: импресионизам, симболизам, футуризам и експресионизам. — И ако се ми, у многоме, не слажемо са неким новим уметничким струјама, ми их морамо узети у одбрану од Мојманових примедаба. Целокупна данашња уметност, опште говорећи, представља једну припремну периоду за уметничку етапу која ће доћи. Сва прегнућа читавих генерација од последње четврти прошлога века до данас, управљена су на то да се да једно ново уметничко гледиште. Дубоко и велико класичарско Ја рекло је своје последње речи у свима уметничким гранама. Велики и стваралачки закон ритма који, парциелно, свакога века показује своја мања пењања и спуштања, сваких неколико векова, прави битна и основна пењања и спуштања, и мења целу уметничку психу. Свака од тих огромних пирамида, од тих гигантских трофеја, значили су по један скоро засебан уметнички свет. Једна таква пирамида била је огромна асирско-мисирска уметност која значи једну расну експресију; слична њој, била је и браманско-буданска. Друга једна, и велика, била је грчко-романска експресија која је, са својим изданцима, дошла до наших дана. Први су дали Кеопсову пирамиду, Хиксос-сфинге, статуу једне старе жене која се налази у Флоренцији, обелиске и, под Аменофисом III, циновске храмове код Луксора и Карнака; обелиске, асирске портале, пагоде, *Веде*... Други су дали све што се да видети на атинскоме Акропољу и римском форуму, Милоску Венеру, Фидију, Праксителa, Омира и Софокла, и цео Ренесанс као велики одјек те експресије. То су две огромне јасне експресије, да не поменемо и неке мање а ипак самосталне које су стваране у Европи током последњих сто година

У последње време, као синтезе тих малих европских покрета, и уз то, са једним још недефинисаним и незнаним стремљењем ка новој експресији, јавља се на све стране једна нова струја, по свима уметничким гранама, која хоће нову експресију. На свима странама је права анархија. — Ломе се, или мењају, они проширују форме, или се сасвим одбацују. С говорном експресијом је то исто. Дошли су „интегралисти“, „верлибристи“ и, најзад, „речи у слободи“. Сем тога, експресије су почеле да се мешају и везују. Откако је опера дошла да, с успехом, веже разне експресије једне *покрај и поред* других, дошли су уметници да разне експресије *замене* једну другом. Нарочито, дошли су да, експресијама једне уметности, изражавају импресије сасвим друге уметности. Талијански вајар Росо хоће, средствима пластике, да изрази фигуру која је под сунцем, хоће сликарство. Ходлер, сликарством и фигуром, изражава своје тектонско осећање; Шрекер, музиком, изражава драму; Арно Холц, поезијом, музику, Рита Сакето, игром, симфонију, а тако звана метахорија, игром, поезију. Још Бодлер је, као што је познато, говорио да се „у боји налазе хармоније, мелодије и контрапункта“, а Бодлер није био макар ко. Познати сликар Енгр говорио је својим ученицима: „Кад бих вас све могао да учиним музикалним, то бисте, онда, много добили као сликари“. Гоген је говорио да сликарство улази у једну, сасвим музичку етапу. У својим *Дневницима*, и Делакроа често доводи у везу број и тон. Дошло је до тога да се самогласницима придавале боје; сетите се познатога стиха Артура Рембоа („*А* је црно, *е* бело, *и* црвено...“). То је тако звано „бојадисано чувење“, које је још Август Вилхелм Шлегел изразио, само је код њега *а* црвено, *о* пурпурно, *и* небески плаво... Идући тако дошло се и до „играчака“. Неки Кастел је хтео да конструише „клавир боја којим би се свирале мелодије за очи (Charles Bouguier, Philosophie de la musiqe (Bibliothèque de la philosophie contemporaine). Paris, 1866. P. 5). — Па онда, и сем тога, са свих страна света, донеле се извесне, за наш укус, егзотичне или примитивне експресије, и почеле примењивати. У сликарству се тај нео-примитивизам најбоље види. Извесне ствари код експресиониста подсећају на оне слике по зидовима аустралијских пећина које Ернст Гросе помиње у својим *Почецима Уметности* (Ernst Grosse, Anfänge der Kunst. Freiburg i. B. und Leipzig, 1894. S. 158—164). Уводи се, тако исто, у скулптури, извесна стилизација која нам долази из старе Азије и која није неуметничка. Зар у генијалној стилизацији Мештровићевој нема оне египћанско-асирске дивне стилизације коју налазимо у ба-рељефу који представља краља Саргона између две војсковође (париски Лувр)? — На све стране, дакле, види се једно енергично стремљење да се напусти једна експресија, и дође до једне нове. Уметници који сада раде, претече су те нове експресије, и као сви који први дођу, изгледају да апсолутно не знају шта хоће. Тако су, у осталом, дочекиване и много мање револуционарне експресије него

што је ова. Савременици Микел-Анџела апсолутно нису знали ко је то међу њима; Дон Кихотов се писац ломио, гладан и непознат, по северној Африци, Шекспира су хтели да туку, док су Виктора Ига само извиждали. Тиме ми не мислимо да бранимо нову експресију Кандинскога, Клеа, Маринетиа, Папиниа, и ако различни; Арно Холца у поезији, Аршибенка у скулптури, Шрекера у музици (опера *Удаљени звук*), Лабанову школу у игри, и тако даље, — тешко је одбранити. Али, не треба их ни нападати. Све су то они пророци пре Христа, који су одурно проповедали Христов долазак, и имали храбрости да се боре и да изгледају људи. Очекивати је, после ових претеча. једну велику и нову уметност која, можда, и ако синтеза извесних добрих страна данашњих покушаја, неће имати никакве сличности са данашњим анархистичким струјама; већ, и напротив, биће везана за велику уметност прошлости. Из тих разлога, Мојманова анатема на данашњу уметност, нити је историски заснована, нити уметнички тачна. Она је имала само да докаже једну нетачну естетичку поставку о мотивима, који владају уметничким стварањем. Као што смо видели, ни историско-уметнички.

(свршиће се)

БРАНКО ЛАЗАРЕВИЋ

СТОЈАН НОВАКОВИЋ
У СВОЈИМ ЛИНГВИСТИЧКО-ФИЛОЛОШКИМ ДЕЛИМА

(КРАЈ)

2.

1869 год. изашла је прва граматика Новаковићева. То је његова синтакса за II разред гимназије. Од тога времена до 1902 године, када су сви делови његове граматике по други пут изашли у последњем целокупном издању, граматике Новаковићеве су излазиле у више издања, потискујући у употреби *Облике* Даничићеве, док и саме нису биле потиснуте граматичицама Љуб. Стојановића. Цело савремено поколење које се књигом бави, одрасло је са Новаковићевом граматиком у рукама, и примери из ње у сећању су многих и често се чују као „летеће“ речи. Тешко је ту дати историско место једноме делу које је тако блиско садашњости. Па ипак дужност научног критичара или историка тражи и то од нас.

Видели смо како се Новаковић често удаљавао од лингвистичких студија. И ако су његова издања граматика прештампавана целих тридесет година, ипак њихова дефинитивна редакција, једном утврђена, није се више мењала. Новаковић је осећао сву недовољност практичних или

школских граматика свога времена. Он је био, у почетку свога рада, професор средње школе. И, као увек, он се одмах лаћа посла, даје извод из синтаксе за своје ученике, усавршава га и шири, док најзад 1874 год. не даје „треће наново прерађено и раширено издање“, које бисмо ми назвали дефинитивним. Лако се можемо уверити да је њен текст, у главноме, неизмењен и у издањима његове *Српске граматике* од 1894 и 1902 године.

Новаковић је прво обрадио онај део граматике који је најмање био обрађен за школску употребу — синтаксу. Истина, имали смо један део синтаксе врло пространо обрађен у Даничићевој *Српској синтакси* од 1858 год.; али падежи са предлозима и без њих чине само мали део овога одељка наше граматике. Новаковић је имао сам да попуни остале одељке, да већи део синтаксе сам изради, и тако испуни празнину у нашој школској литератури.

Други део граматике који је Новаковић написао била је *Наука о гласовима* 1879 год., опет онај одељак српске граматике који у то време није био обрађиван у школској литератури; тек после ових двеју граматика дошла је *Наука о облицима*, опет 1879 године, и *Наука о основама* 1880-те.

На првом издању *Српске Синтаксе* стоји да је састављена „по Ђ. Даничићу, П. Будману и др.“; то Новаковић изоставља у издању од 1874 год. На *Науци о гласовима* Новаковић не ставља да ју је радио по другим писцима; међутим за *Науку о облицима*, у свима издањима до целокупне своје граматике, Новаковић ставља да је рађена „по Ђ. Даничићу и Ф. Миклошићу“, а за *Науку о основама* у првоме издању опет „по Ф. Миклошићу и Ђ. Даничићу“. Већ би се по овоме могло знати чиме се у своме послу Новаковић служио, особито ако додамо да су четири дела његових, раније засебних граматика, остала у главноме, непромењена и у целокупном издању, и ако су ту уклоњена са насловног листа имена Ф. Миклошића и Ђ. Даничића.

Новаковић је осећао како би требало израдити граматику савременог српског језика. Он то не крије. У издању *Српске синтаксе* од 1874 год. он вели: „Ја знам, и не могу се уздржати да овде не кажем како је моје уверење да би требало да се сви делови синтаксе најпре онако изворно и с онаком ширином разликовања и индукције израде, како је то Ђ. Даничић с *науком о падежима* учинио, па да се после из тога дела према потреби црпе што је где за наставу потребно.“ Прелазећи на то како је он радио, он продужује: „Али како тога наша литература још нема, ја сам морао кренути се противним путем, да нам не би барем школе остале без онога без чега је литература“ (све стр. VI).

Данас бисмо овоме додали још нешто. Граматика српскога језика моћи ће се како ваља написати када не само сви делови њени буду

били онако потанко описани као што је учинио Даничић са падежима, него када и цео тај материал буде проучен на савременој основи. Међутим, у Новаковићево време није било проучено ни једно ни друго; зато је његова *Синтакса* књига општег садржаја, где су у скици дате синтактичне категорије, и где се оне разматрају у најопштијим потезима. Тако су рађени и остали делови Новаковићеве *Граматике*. Узмимо на пр. *Науку о основама*. Ту је Новаковић имао велико дело Даничићево *Основе српскога или хрватскога језика* (Београд, 1876) и *Vergleichende Stammbildungslehre der Slavischen Sprachen* Ф. Миклошића (Беч, 1875), и он, заиста, на I-ом издању ставља да је по њима радио своју књигу, „по Ф. Миклошићу и Ђ. Даничићу". Ту је он имао пространан материал, какав је желео за синтаксу, и питање је како га је употребио за школску књигу, или, другим речима, како се такав материал могао употребити за тај циљ.

Новаковић даје извод из њихових дела и покушава да га учини разумљивим ученицима; али извод из њихових дела, ма како био вешто састављен, не може бити разумљив ученицима и не може им дати праве користи. Даничић је у *Основама* дао готово механичку класификацију целокупног материјала; Миклошић је под истим наставцима дао примере из различних словенских језика. Оба су дела, ма како била примитивна по замисли, била од користи за даље испитиваче, јер су им давале могућност да дођу до материала; али то није потребно ђацима. За ђаке српских или хрватских школа било је потребно нешто сасвим друго.

За њих је потребно било да уђу у језичку творницу савременог језика, да познају дух нових образовања и смисао старих; да знају које су категорије у живој употреби, а које нису. Њих се не тиче на које се прасловенске наставке своде који гласови, већ како се могу градити нови облици, нове сложенице, који је смисао њихов, какво је значење њихово. Они треба да познају савремени живот књижевног језика у пресеку, ако се може тако рећи, и да знају да се користе његовим особинама, а не да знају колико има наставака који немају никаквог одређеног значења у нашем језику, и т. д.

Из овога излази да је сасвим друкчији материал и друкчија обрада била потребна за школски уџбеник, а не оно што су пружали Миклошић и Даничић. Они су давали анализу појава, грубу, примитивну, онакву каква је одговарала тадашњем стању науке; школска књига пак имала је да дâ практична правила у којима би се садржавао дух тих образовања. Тако би она била корисна за ђаке, потоње грађане, који се све више удаљавају од несвесног стварања у језику и имају посла са потребама књижевног језика и културног живота.

Новаковић, који је имао талента да осети ове ствари, морао је најзад, издајући годинама своју *граматику* и подешавајући је за школску

употребу, до овога доћи. Говорећи о Миклошићевим, Даничићевим и Јагићевим граматичким радовима, Новаковић примећује: „Свима овим радовима давала је правац сувремена наука о језику. Стога су они пошли аналитичким и чисто лингвистичким путем, узимљући облике језика стално у самом њиховом засебном унутрашњем животу, а захватајући врло мало у оне стране језика, које га везују с логиком и стилом. Стога је нова наука постигла врло лепих резултата за науку, али по правцу своме није још колико би потребно било послужила практичним потребама самога народа и његовог књижевног језика“ (*Глас* X, 34). То вреди у потпуности и за школску граматику, која, и ако мора водити рачуна о научној тачности, мора дати пре свега ону живу страну књижевног језика по којој се он одређује у садашњости. То, међутим, у довољној мери нису давале ни граматике Новаковићеве, нити дају друге школске граматике у нас.

Новаковић се старао, у главноме, да популарише у гимназији онај граматички материјал који је находио у научним делима свога времена; где није било научних пространих расправа, ту је Новаковић ишао самостално, дајући у нацрту смисао појединих граматичких одељака. Ја мислим да су те партије Новаковићеве боље него оне где се држао научне литературе; најслабији му је II-ги део граматике (основе), затим долазе облици, па тек онда синтакса и гласови. У колико је где било мање материјала, укарареног у формалне категорије, у толико је тај део граматике прегледнији и јаснији код Новаковића; зато је *Наука о гласовима* боља од *Синтаксе*, а *Синтакса* од осталих. То је дошло отуда што је Новаковић, ослањајући се на примитивну систематику тадашње науке, био у пуној зависности од ње. Али оно што је било потребно да он дâ на првом месту, да помири недовршена још научна испитивања свога времена и потребе синтетичног, промењеног изношења особина и закона нашег језика за школу, он то није дао. Они који су за њим дошли, поглавито су друкчије распоређивали материјал, находећи се од Новаковића у толико бољем положају што им је он у схватању извесних категорија, у утврђивању школске терминологије, већ био утро пут. Неки су вештије груписали материјал, други су уносили обилатију грађу, попуњујући је из дела Даничићевих и Вукових; али је свугде остао исти тип аналитичког изношења, толико штурог у многим случајевима према намени тих књига.

Према томе Новаковића не можемо осудити због тога што се није јавио као реформатор наше школске граматике, јер њена реформа тражила је више самосталности у пословима ове врсте него што је он имао. После њега наша се школска граматика ослободила од историског елемента, сасвим непотребног и неразумљивог у граматикама Новаковићевим; она се такође ослободила и од сувишног обиља материјала који, запремајући много места у школским књигама, не даје много ђацима.

Привремена непосредна веза научне литературе и школске учињена је зато лабавијом и цело је излагање упрошћено. Али, с друге стране, из других области није јој ипак дано оно што јој је било потребно. Граматика постаје схематична, као костур без мишића и органа. Новаковић је бар *осећао* да она не сме бити само таква.

Знакова развитка у овоме правцу видимо код Новаковића у великом издању његове граматике које је изашло 1902 год. И ако није био у стању да цело дело у поменутом правцу преради, оно што он додаје ново, потврђује тачност ове констатације. Два велика, нова одељка јесу одељак о правопису и одељак о интерпункцији. И у једном и у другом, Новаковић је трезвен практичар, тражећи оно што највише одговара природи и духу нашег језика. Интерпункција је логичка или слободна, по којој се, у главном, и данас пише у источној половини нашег народа; а у правопису, и ако њиме није све обухваћено, и ако има ствари са којима се ја не могу сложити (на пр. да се пише *судци, подчинити* и сл., стр. 385), ипак се обраћа пажња на најважније моменте.

Сем четири одељка српске граматике, Новаковић је написао *Граматику старога словенскога језика* (Београд, 1884). И ова је књига написана у духу осталих граматика Новаковићевих, у главноме према Миклошићу. Она је за школску употребу сувише велика и могла се, по свој прилици, учити само у веома сажетом облику. У њој се и у науци о гласовима и другим одељцима дају историско-лингвистичка објашњења, која нису у оваквој књизи могла бити ни довољно стручна, ни довољно популарна. Ова граматика наравно, није ни диференцијална, ни упоредна у смислу сталнога поређења особина старословенског језика са српским; већ има сва четири дела, међу којима се у синтакси дају само они обрти старословенски којих нема у српском језику. У граматици се не говори детаљније о српско-црквеном језику и о руско-црквеном, који су за наш културни развитак много значајнији од старословенског језика.

Међу школске књиге иду и *Примери књижевности и језика старога и српско-словенскога* (у три издања, 1877, 1889 и 1904 г.), у којима су наштампани одломци текстова старословенског језика најстарије редакције, велики број текстова српскоцрквеног језика и известан број текстова хрватско-црквеног језика у ћирилској транскрипцији; затим *Српска читанка*, чије је I-во издање изашло 1870 год., а последње (VII-мо) 1895-те.

Као што се одавде види, Новаковићев рад на школској литератури српског језика врло је многострук и врло обилан. Он се отпочиње врло рано, када је Новаковић био наставник у гимназији, крајем шездесетих година, и залази у почетак XX века. Новаковић је остајао у контакту са тим радом у време најбоље снаге своје, и стално је своје књиге у овом правцу дотеривао, Али он у њима није самосталан, бар не у већој мери. Његово је старање било у томе да учини популарним и

разумљивим оне граматичке резултате који су у то време у словенској науци добивани, а поглавито у радовима Миклошића и Даничића. Чак и са методолошке стране није вођено још довољно рачуна да распоред и каквоћа материјала одговори схватању ученикову.

Међутим резултати тадашње науке још нису били толико дефинитивни, да би се могли примењивати у средњој настави као ненарушиве истине; а Новаковић није имао ни могућности ни времена, не само да предузме испитивања која су недостајала, него да отпочне истраживања оне врсте која су практичној граматици потребна и за која и он сам вели да не постоје у нашој науци.

Граматике Новаковићеве десетинама година вршиле су свој задатак у нашој средњој школи; оне дуго нису могле бити потиснуте из употребе другим сличним књигама. То показује да су, и по карактеру и по начину обраде, најбоље од свих других одговарале тадашњим потребама.

Али њима не може да се одреди значај и оригиналност Новаковићева духа. Из њих се виде само две особине његове као човека и као научника. Он је волео више, у пословима извесне врсте, примену, него теориско проучавање, нешто што би била пре синтеза, макар и ниже врсте, него анализа, ма како високог рода. То не значи да он сам није свој материал попуњавао, вадећи грађу и сам када му је била потребна; али и тада је имао тачно одређен практични циљ којему је тежио.

С друге стране, из ових књига Новаковићевих види се необично лепо његова асимилаторска моћ, да прими нов материал који су други износили, којим се он сам није специално бавио, и да га примени у нарочитим приликама. Та гипкост његова духа, коју је он показивао на свима пољима научног и културног рада, једна је од првих особина његових. Истина, у његову раду ове врсте има нечег сумарног, нечег општег, као што га је било и у овој примењеној граматици коју је он с вољом радио; то је особина свих људи који се не задржавају довољно дуго на једном пољу рада. Али он је добро обавештен у своме предмету, он јасно види и онда када нема сам довољно снаге да своју идеју приведе у дело. Он на тај начин спонтано показује куда ваља да пођу нови радници.

У делима Новаковићевим, филолошка наука до 80-тих година, која се бавила српско-хрватским језиком, нашла је свој одјек. Како је после смрти Даничићеве нестало крупнога рада у овоме правцу, и школска литература кретала се, у главноме, у методолошкој примени за школу старог научног материала. Ако су Новаковићеве књиге доцније постале несавремене, то је, у главноме, зато што се наша средња школа развијала даље у педагошко-методолошком правцу, и што је тај општи развитак ваљало и изближе применити и у граматици. Иначе, по науч-

ним концепцијама појава о којима је говорио Новаковић, ишло се споро унапред.

3.

Стојан Новаковић је несумњиво један од највреднијих издавача наших старих рукописа. Поред библиографских послова које је са много воље и преданости радио, о чему сведочи његова *Српска библиографија* (Београд, 1869) и допуне које јој је после давао, прво место заузима у његову раду издавање текстова. Прве књиге *Старина*, све до XVIII-те књиге, а *Гласника* од XX до XLV-те, преплављене су његовим текстовима најразличније садржине. Време највеће његове активности пада између 1870 и 1880 год., када је и време највећега Новаковићева рада на науци о језику. Тада је Новаковић био професор средње школе, библиотекар Народне библиотеке, професор Велике Школе и министар просвете, и остајао је, и по позиву своме, у области ових послова.

Многобројни су текстови које је Новаковић издао. Када се зна колико је он у исто време на другим пољима радио, његова енергија заиста задивљује. Може се рећи без претеривања да му ниједан научник наш, сем Ђ. Даничића, у овом правцу није био једнак.

Интерес Новаковићев према текстовима, крећући се за Даничићевим примером, врло је разноврстан. Како је много знао и много пратио, њега је интересовало све што се тицало наше старе, нове и најновије књижевности, историје и језика. Пред њим се находила велика збирка Народне библиотеке. Он је из ње стално црпао, не напуштајући тај посао никада. Највећи део рукописа, готово сви текстови његови, припадају нашој Народној библиотеци. Проносећи славу своју овом необичном активношћу, он је заинтересовао велики број слависта за рукописе Народне библиотеке у Београду. Он издаје подједнако старе повеље, писма, допуне житијима, нова житија наших светаца, апокрифе, старе повести, родослове, поменике, описе путовања, Душанов законик, Властаров Синтагмат, и т. д. Ја не наводим где је он то учинио, пошто нам је сам Новаковић о педесетогодишници свога рада дао потпуну библиографију својих списа (*Годишњак*, XXIV, 1910), у којој се сва дела његова, сем оних која је издао после тога времена, могу наћи са лакоћом.

У избору дела Новаковић се руководи, у главноме, не њиховим језиком него и садржином. Истина, бивало је случајева када је он текст какве повеље издао због језика, због тога што први текст није био у исправном издању; али, као што сам напред поменуо, њега лично нису интересовала језичка питања у вези са издањима, већ на првом месту књижевно-историска.

Зато је Новаковић дао врло мало језичких анализа својих текстова; напомене о њима већином су сумарне, обично ортографске природе. Историја писања књига и рукописа, историја језика, ортографије и графике, или палеографска питања, њега нису интересовала.

Његов метод издавања текстова одговара потпуно интересу који је имао. Њиме се увек гледало на практичне потребе. То се увек не може одобрити. Свако научно издање, било оригинал или не, мора одговарати свим захтевима науке и мора задовољавати оне који траже највећу критичност. Новаковић се позивао на ауторитет Даничићев или Шафариков и каткада осуђивао претеране захтеве критичке школе; али Даничић и Шафарик су издавали у оно време када се толика критичност није тражила од издања у опште. Сада се и у том правцу отишло даље. Ту су узори Јагићева новија издања, а не Даничићева и Шафарикова. Новаковић је, издајући тако крупна дела као Синтагмат Матије Властара (Београд, 1907, LXXXVII + 621), учинио у овом правцу корак у назад према захтевима савремене науке. Практични циљ, да упозна читалачки свет са спомеником „правне радљивости", у његовим је очима довољно оправдавао овакво поступање.

Али и поред тога, Стојан Новаковић долази у ред поузданих издавача. Будући са добром филолошком школом, он је знао колико је драгоцена тачност, ма у границама које издавач себи одреди, и трудио се да у том правцу учини највише што је могуће.

4.

Проучавајући старе споменике, Новаковић је био принуђен да одреди значење многим називима којих је нестало доцније у животу нашег народа. Он је, са великим задовољством, истицао значај географских назива у којима су се често находили скамењени остаци старих речи, и значај грчких израза и назива који су превођени на наш језик често називима којих данас више нема. Велики је број студија, бележака и напомена посвећених овим питањима. Његов *Душанов законик* (II изд. 1898) пун је таких бележака, а њих има и у осталим расправама његовим из културне историје наше.

Али у студијама ове врсте јасно се види да Новаковић није био човек детаља, анализе која иде до краја. Када тумачи реч *лонџа* (Arch. Јагићев IX, 690—693) и доводи је у везу са *loggia*, сасвим је недовољно оно што он говори о њеном гласовном облику; када доводи у везу *соће* са грчким σακέλλη (Arch. XXVII, 175—170; Годишњака XXVI 118-128), он не сматра да је потребно да протумачи разлику у њихову облику; за *гламско сребро* (Arch. III, 523) тврди да се находи у вези не са γλάφη, већ са μάλαγμα, што је фонетски мало вероватно; за *Дебрц* и *Коцељеву* (Arch. XXVIII, 464—7) вели да су називи који су остали од неког другог словенског племена, а не нашега, али не одређује од кога; за *„поша"* тврди да је „вероватно" турског порекла (Arh. XXVIII, 158—159); за *рьпинија* (Arh. XXXVIII, 134—136) тврди да је у вези са *arapennis* и сл. речима, али даљи њихов однос не показује; за „сугаре" се задовољава да утврди њихово значење у народу и да каже да је романског порекла

(Годишњица XXVI, 212 и д.); тако исто и правилно утврђује везу речи *цегарь* у нашим старим споменицима са Τζάγγα, Τζαγγάριος у грчком, али се на свима њеним особинама не задржава; њему је главно да протумачи зашто је те речи нестало, а не баш како је она постала; итд.

Нема сумње да је у овом правцу Новаковић дао многе корисних прилога и ваљаних опажања. Али многа његова тумачења ове врсте носе општи карактер. Потпуна, сасвим прецизна анализа и у одређивању значења (исп. на пр. Новаковићеву студију *станьникь*, Arch. X, 570-581, и Јагићеву напомену на крају) и, нарочито, лингвистичко-филолошке стране речи, има код њих тек да се утврди. И ако је много штошта у овом правцу у *Законику Душанову* Новаковић тачно одредио, и открио нове стране наше културне историје у прошлости, ипак се многа његова тумачења морају подвргнути ревизији, да им се, новом и свестраном анализом, дâ она оштрина и прецизност које оне често код Новаковића немају (исп. добре резултате до којих је дошао у свом раду у извесном правцу Д-р М. Влајинац, *Die agrarrechtlichen Verhältnisse des mittelalterlichen Serbiens*, 1903).

Широк интерес за нова знања и љубав према широким уопштавањима нису се мирили код Новаковића са ситном, прецизном анализом, пуном акрибије и марљивости. Али, и поред тога, он је, после Миклошића и Даничића, у овом правцу много урадио. Историска географија, стара култура наша, правни обичаји, уређење државе, градова, села, тргова и т. д., све је то добило у делима Новаковићевим по коју нову црту, по које ново објашњење које осветљава пут ка прошлости нашој, и ако не много удаљеној од нас, али каткада необично тамној.

5.

Када се говори о Новаковићеву раду, немогуће је ћутке прећи преко односа између Даничића и Новаковића. Новаковић је сав поникао из дружбе са Даничићем. Већ 1859 г. Новаковића затичемо у Лицеју као Даничићева ученика. Новаковић није имао довољно речи да истакне велики значај Даничићев и као необичног учитеља и непосредног руководиоца. Он је умео да издвоји младиће са даром од осталих и да се о њима нарочито стара. Он прегледа прве задатке Новаковићеве са великом марљивошћу, пише своје напомене, које су у исто време и моралне, и грађанске и књижевне поуке, поправља његове преводе за *Видов дан*, лист свога брата, подстиче га стално на нове послове. Оно што је тада, т. ј. до 1865 год., а и доцније, по своме одласку из Београду у Загреб, издавао Даничић, издавао је и Новаковић. Цела стара књижевност наша, и велика житија, и ситни одломци средњевековних текстова, све је то подједнако улазило у њихов заједнички програм. Новаковић с правом говори о Даничићевој „филолошкој и издавачкој школи“ која је тако рећи из пепела ископала „скоро сасвим непознату

богату књижевност српску средњега века“ (*Српска Зора* 1878, стр. 48). У тој школи носилац метода учитељевих, најсјајнији, највреднији и најближи учитељу, био је Новаковић.

Али и поред тога што је Новаковић у овом правцу ишао за својим учитељем, код њега се све више јављао књижевни интерес, и он је све енергичније радио на историји књижевности наше, одвајајући се тако од учитеља, код којега је увек био најјачи, у свима пословима, језички интерес. Али и у правцу језичких студија Новаковић је чувао своју самосталност. Те две црте, брзо примање, необично лако асимиловање туђих података и резултата, и тако исто брзо ослобођавање од туђих утицаја, карактеристична је црта Новаковићеве природе. Он је изашао из Даничићеве школе, али се доцније развијао самостално. Када је Даничић својом *Историјом облика*, *Основама* и *Коријенима* („Народне Новине“ за 1874 год., Arch. fur slav. Phil. III, 155-8) навукао на се оштру критику Јагићеву и Брикнерову онога дела тих књига који више није одговарао науци тога времена, и Новаковић је покушао да докаже Даничићу, начином пуним такта и штеђења осетљивости Даничићеве, да и из великога речника треба избацити делове у које се уноси тај застарели материјал. Даничић га није послушао и продужио је онако како је отпочео.

Својом одношћу науци и прожетошћу научним интересима, Даничић је стално утицао на Новаковића. Не вели Новаковић узалуд да је Даничић био стално својим ученицима углед који се као каква варка у даљини у онолико „напред измиче, у колико бисмо ми себи могли поласкати, да смо му се почели примицати“ (op. cit. 50). Али он је тако исто повољно утицао на њих целокупним карактером свога рада.

У Новаковићеву схватању Даничићева рада од особитог је значаја била мисија, како је Новаковић говорио, створена самим стицајем прилика, којом је Даничићу поверено „коначно образовање језика српског“ (Годишњица VIII, 393). Новаковић је ту мисију Даничићеву и познао по делима његовим и осетио непосредно за време Даничићева рада у Београду од 1857—1865 год. Он је признавао велике заслуге и Вуку Караџићу у том правцу, али је сматрао да је посао око књижевног језика завршен тек Даничићем. Утицајем на Бранка Радичевића и друге млађе књижевнике, сарадњом својом на „Подунавци“ (београдској), на „Српским Новинама“, док их је уређивао брат Даничићев, М. Поповић, затим на „Видов-дану“, својим преводима историје Мајкова, Приповедака Мурављева, а нарочито преводом Св. Писма — Даничић је у потпуности дао одређен тип нашем књижевном језику. У својим језичним делима Даничић му је дао правила, и Новаковић јадикује што се књижевници не служе у довољној мери његовом *Синтаксом*.

Али и ту је Новаковић човек трезвене памети и творачких способности. Одајући пуно признање Даничићу за формирање правилнога

књижевног језика на основима народног језика, који је тако ненадмашно умео Вук Караџић да нам преда у својим делима, Новаковић је од свога поколења тражио да се пође даље. Нови нараштај је имао, према његову схватању, још већи задатак. Он је имао да утврди, у живот уведе и израђеним стилом обогати онај правилни језик којим је Даничић писао. За њега је стил и језик Даничићев и Вуков био само почетак нове епохе и новога развитка који је имао да настане. О „Граматичком образовању, вели Новаковић, могу се једанпут поставити закони; стилистичком пак и лексичком развијању даје снагу, правац и вечито гибање сам народни живот неиспитаним путовима свога кретања, чудним приливом и одливом веће или мање снаге своје“ (Годишњица VIII, 465).

И Новаковић је гледао у томе своју мисију. Он је тражио да се остави слобода народном језичком духу, животу, укусу и природним даровима. Он се сам ослободио од оне стеге коју су наметали нашем књижевном језику људи који су у Вуку Караџићу и Даничићу гледали и почетак и крај развитка нашег књижевног језика, и тражио је то ослобођење и за све друге књижевнике, обдарене естетичким осећањем и одгајене у духу народног језика. Када су неки, па међу њима и Даничић, тражили да се избаце словенске или црквенословенске речи које су већ дубоко ушле у употребу, Новаковић је насупрот свих њих, са оном одважношћу која је била увек за њ карактеристична, констатовао ди се практиком „ударило по средини“ и „да се морало тако учинити“.

Из овога се види да је Новаковић и у овом правцу, свесно и независно, корачао унапред. Као и у другим стварима, тако и у стварању књижевнога језика, он је тражио за своје поколење право које му је историским развитком додељено. Он је сам у овом правцу предњачио.

Научна терминологија школске граматике, нови обрти и изрази за различне преливе у исказивању мисли, она гипкост коју наш књижевни језик тако моћно све више развија у делима савремених књижевника, све је то Новаковић подједнако неговао и утицао је тиме и на своје савременике и на поколења која су долазила. Он је тражио у исто време да се о свима тим позитивним успесима води рачуна и у граматикама и речницима, да се у том правцу граматика „модернизује“. Али, као што смо видели, његов глас тада нико није слушао.

Па ипак, и поред тога што нисмо добили одмах нове граматике и новога речника, Новаковић је целим радом, необично обилатим и разноврсним, ушао у историју нашег савременог језика и стила. Исто онако као што се без Даничића не би могли разумети књижевници Новаковићева нараштаја, тако се без Новаковића не би могао разумети нараштај 90-тих година прошлога века. Новаковић је део живота нашег књижевног језика новије епохе, у којој су учествовали у сличном правцу и други његови савременици, само је Новаковић са више свесности и често већом снагом корачао унапред. Ако се може рећи да је

према данашњем схватању нашем, језик Вуков и Даничићев носио сувише описни, епски карактер, Новаковић му је у делима својим дао више пословни тип, и ако се не може рећи да се одвојио потпуно од својих непосредних претходника. У осталом, и сам се Новаковић, у току свога дугога рада, мењао, и последња дела његова друкчија су него прва. Али онај карактер слободе, замаха и гипкости којима се одликује новији стил савремених књижевника, већ пробија и код Новаковића, и ако му је састав реченица често гломазан и тежак. Ако се Новаковић није увек са подједнаком срећом њиме служио, цела његова појава одлучно је тражила да он завлада нашом савременом књижевношћу као суверени господар.

*

Стојан Новаковић заузима нарочито место у нашој науци. И ако је имао талента за лингвистичке студије, он њима није посветио највећи део свога рада. Он је тражио широку примену својих знања и својих способности, како у другим правцима тако и у овом. Њега је у филолошко-лингвистичким пословима више интересовала пракса, школска граматика или развитак књижевног језика, него ли решавање научних проблема. То је долазило од његове љубави, с једне стране, према знању, фактима најразличније врсте, а с друге, према синтетичком мишљењу, које је налазило шире поље у примени граматичких закона и правила, него у утврђивању самих тих закона.

Стојан Новаковић је тражио увек жив посао, улазио је и непосредно у књижевност својим делима, као што је ушао доцније дубоко и у политички живот. Оно постојанство у једном послу, које је Даничић имао у толикој мери, није њега задобијало, и он се теши, у својим делима, да и најмања студија и најмањи прилог, ако дижу науку, имају своје вредности.

Па ипак, Стојан Новаковић је био, и поред сталних прекида својих филолошко-лингвистичких студија, централна личност наше, и теориске и примењене лингвистичко-филолошке науке, у целом низу година. И ако су се и Јован Живановић, Јован Бошковић, Ж. Поповић и други бавили у извесној мери овим питањима, ипак је Новаковић боље него ико од њих представљао прелазну епоху наше науке од Даничићева времена до времена најновијег, бар у оној половини нашег народа којој је културни центар био у Београду.

У питањима књижевног језика Новаковић је такође заузео став у којем се символистички огледају погледи читаве источне половине нашега народа. У почетку свога рада Новаковић је чешће нисао јужним говором у публикацијама које су излазиле у обема половинама нашега народа. Али је после дугог низа година и рада, констатујући снагу источног наречја, којој ништа није могло спречити пут, констатујући његову гипкост и живахност, која није могла бити скривена ни од кога,

јавно рекао да се, и поред великог ауторитета Вука и Даничића, о јужном књижевном говору у источној половини не може говорити. Пуна равноправност за садашњост и остављање да будућност реши о преимућству једног над другим — то је једино што се данас може рећи о нашим књижевним изговорима. „Што се тиче јужнога и источнога изговора, вели он, време ће показати, хоће ли се један моћи извити изнад другога, и хоће ли моћи који надвладати. Дотле пак, пошто то питање није и не треба да буде питање ауторитета, него треба и даље да остане, као што је и досад било, питање снаге и питање развитка — оставимо и даље неспречен, слободан ток природноме развитку, нека он покаже животне моћи и културне упливе који су се досад у двоструком правцу обележили“ (Глас X, 70).

И у питању самога образовања књижевног језика у источној половини, он је својим радом јасно обележио развитак који је одобравао. Он није био пуриста. И ако је морао тражити правилност књижевног језика и стила, и ако је био један од оних наших граматичара који је у време књижевне „реакције“ после времена граматичкога чишћења и чистунства, тражио да се не само пази на чистоту језика, него да се створе средства да је могу широки кругови неговати, он је својим радом показивао да се наш језик мора из себе развити еволутивним путем. Дугогодишње учествовање његово у књижевности и науци нашој показивало му је јасно колико се далеко отишло у томе развитку, и колико он представља позитивни део нашег књижевног језика. Зато се Новаковић никако није могао сложити са Даничићем да тај развитак сме изостати из речника књижевног језика и да се он сме занемаривати. Находећи се сам између Вукове и Даничићеве епохе и савременог књижевног језика, и пишући језиком полуепским и полупословним, он је осећао јасно да је његов књижевни језик излазио из језика Вукова, а из његова језика, у извесном правцу, да је излазио савремени књижевни језик наш. Са богатим даром посматрање ових односа, он је јасно осећао сву неопходност онога што се врши и сву узалудност непризнавања онога што постоји, а о чему данашњи практичари и теоретичари нашег језика морају водити рачуна. Он је тражио да савремени књижевни језик постане тако исто важан део граматичких и лексикографских испитивања какав је постао и у културном животу нашег народа. Иначе противност у њиховој научној обради и стварноме значају у употреби постајала би све кобнија за будућу уједначеност књижевног развитка, и економију стваралачке снаге и богаћење нашег језика заједничким напорима.

Као што се одавде види, Новаковић, и поред тога што није продужио да ради лингвистичко-научне послове у оном смислу како их је отпочео, остао је централна личност у схватању послова ове врсте код нас. По духу и таленту свом, далеко изнад послова које је вршио, по знању и видику, далеко изван уских путева једне струке, Новаковић је

био од људи који у извесном правцу показују пут своме народу. Примивши све сугестије и знање прошлости, бивши и сам самоникли народни представник свога времена, он је кроза се пропустио један део струја савременог му развитка, давши им правац свога поколења. Он је, и у научно-теориском и у практично-примењеном правцу, унутрашњи део наше културе. Његова велика и снажна личност могла је својим радом и утицајем да обухвати онолики део колики обично долази на целу групу људи. Само што је то у њему, као једној личности, било боље координовано и дружније развијано. Као ретко ко, у великом делу нашег културног развитка, Новаковић представља у сажетом облику, целу епоху.

А. БЕЛИЋ

МЛАДИЋСКА ДУША

У овом чланку даје се кратак извод из опсежне књиге француског писца Пјера Мандуса (Pierre Mendousse) под насловом *L'Ame de l'Adolescent*. То је исцрпна и занимљива студија о младићској души, пуна корисних педагошких савета за родитеље и наставнике који раде са ђацима од тринаест до двадесет година.

По изјави самога аутора, њему је као главни материал у раду служило његово двадесетогодишње наставничко искуство. Сем тога, у биографијама, аутобиографијама и мемоарима налазио је интересантних интимних података о младости великих људи, а користио се и обилатом литературом француских, енглеских, немачких и талијанских писаца о истим и сличним предметима, као и неким специалним студијама из области психиатрије и медицине. Толиким страним приносима у књизи свакако је знатно оштећена њена оригиналност, али у накнаду за то добили смо документовану и савесно израђену студију о младићској души.

Вреди напоменути и то да Мандус пише тако живо и занимљиво да је штета што се у овај кратки чланак не могу унети све лепе особине опсежнога француског оригинала. Међутим, пошто ми на српском језику немамо ничега што би личило на ову интересантну књигу, то нам свакако неће бити на одмет ни један овако сув и кратак извод. Наставници који раде у вишим разредима средње школе наћи ће у њему корисних обавештења о физичком, духовном и моралном развитку старијих ђака, а неко ће можда добити воље и за самостално проучавања наше омладине, која живи и развија се данас у сасвим другачијим приликама, те свакако има и својих оригиналних црта.

I

Рачуна се да младићско доба (l'adolescence) почиње у тринаестој или четрнаестој години, а завршује се у двадесетој или двадесет првој.

Пре тринаесте године је детињство (l' enfance), после двадесет прве је младост (la jeunesse).

Важан догађај којим управо почиње младићево доба, то је појава пубертета. Физиолошке и психичке промене изазване њиме толико су дубоке и далекосежне да га можемо назвати другим рођењем. Пре тога, еволуција тела и духа тече правилним, уједначеним током. Влада потпуна хармонија између слабо развијеног унутрашњег живота и спољашњега света, што чини да је радозналост код деце велика и пријемљивост за спољашње утиске веома јака. Правог саучешћа у детињству готово и нема, и за то се може уживати у ругању и мучењу животиња. Али у тринаестој години настаје у животу дечакову велика промена, која засеца дубоку бразду између два сукцесивна а ипак тако различита периода човечјег живота: између детињства и младићског доба.

Прва фаза пубертета толико је неодређена и пуна изненађења да је тешко дати јасну и прецизну слику о дечку који престаје бити дете, а још нема свих потребних услова да постане младић. Спољашњи знаци који указају на важне физиолошке процесе у главном су ови: кожа као чуло пипања и температуре повећава осетљивост, коса постаје затворенија и гушћа, глас мало промукао, растење веома напредује, а црте лица су изразитије. Не трпи се више ни прљаво тело, ни нечиста и поцепана одећа, и не допушта се телесна разголићеност, која детету изгледа сасвим природна ствар. Карактеристична је и нека врста збуњености и снебивања пред одраслима, и још више пред девојчицама истог узраста, од којих дечаци наједном почињу да се туђе.

Јаче развијен унутрашњи живот и пробуђена симпатија стварају интимније односе међу вршњацима, тако да се другови сада бирају посредним душевним особинама, да би им се могле поверити прве тајне и поделити с њима све радости и жалости. Ово интимније другарство утире пут правом пријатељству, које ће се потпуно развити тек доцније.

Карактеристична је појава тих прелазних година и осећање ишчекивања нечега што није ту, а жели се да је ту, — неко неодређено надање и чежња. Просте и јасне детињске мисли још су, истина, у духу, али не могу да заузму сву дечакову пажњу и да му испуне сву душу. Магловите жеље за нечим новим, необичним, другачијим од онога што сваки дан гледа и слуша, узнемирују га и одушевљавају за читање авантуристичких и путописних приповедака и романа. У тринаестој и четрнаестој години најомиљенији писци су Жил Верн, А. Лори (Laurie), Фенелон *(Телемак)* и Омир *(Одисеја)*.

Васпитање и настава не могу много учинити за ово кратко прелазно доба, које све жели и све прима, а ништа није у стању да претвори у трајну тековину духа и карактера. Још понајбоље је ако се дечку даде више слободе и у наставни материјал унесе од свега помало што може да привуче за неко време његову несталну пажњу.

После те прве, прелазне фазе, која само наговештава друго рођење, јавља се прави пубертет, обележен још дубљим физиолошким и психичким променама, наобично важним како за јединку тако и за врсту. Сви народи свих ранијих времена осећали су велики значај ових година по доцнији живот, и настојали су да их нарочито истакну и што јаче утисну у памћење дечаково. Детаљно описивање разних обреда, симбола и верских церемонија при томе запрема код Мандуса готово два листа, што се у овај кратак реферат не може уносити, него ће се одмах прећи на телесне и духовне промене узроковане пубертетом.

Најглавнији су без сумње нови сексуални процеси, и око њих се за време усредсређује — директно или индиректно — сва дечакова пажња. Тек пробуђен полни нагон распаљује машту и покреће чудне асоциације идеја. Заводљиве слике привиђају се каткада и по ноћи, у сну, особито ако се увече читала каква узбудљива књига, или се по дану гледале којекакве фотографије по излозима. Варошка средина је у опште много опаснија за младиће него село, где нема толико провокација споља. Ипак је добро што осећање стида, јаче пробуђено у доба пубертета, зауздава нагон и ретко када допушта да се пређе граница која ту оштро дели уображење од чина. Постоји, одиста, и нека природна одвратност код дечака спрам путености, и њу родитељи и наставници треба да јачају и брижљиво отклањају све што би на крају крајева ипак могло учинити да се подлегне искушењу.

Страшно је међутим ако дечко дође до тога да своје сексуалне пожуде задовољава сам, и ако се те ружне навике не отресе ни као младић. Мисли се да је ово зло највећма раширено по интернатима, где се ђаци узајамно обавештавају и један другог кваре. Систем коедукације боље утиче и на девојке и на младиће, јер их свакодневно дружење навикава једно на друго, те се нагон стишава и машта остаје у нормалним границама. Нервозни, болешљиви, физички млитави и они који се слабо крећу или се дуго излежавају у кревету, највише су наклоњени овоме тајном пороку.

Спољашњи знаци по којима лекари и васпитачи могу наслутити шта се у потаји чини, у главном су ови: лице побледи и оспе се црвенкастим бубуљицама по ноздрвама и челу, зенице се неприродно рашире, очи упадну и окруже се модрим колутима, усне изгубе свежину, зуби се превуку прљавом наслагом, дах постане јак и чисто заудара; израз лица некако отупи, тело омршави и погне се као потпуно изнурено општом органском слабошћу. Психички симптоми су: спора и несигурна репродукција представа, заборавност, слаба пажња, често и безразложно мењање расположења, незадовољство самим собом и другима, апатија, лењост и равнодушност чак и према омиљеним играма. Недостатак истрајности, немање никаквога правца и власти над самим собом очевидни су знаци једне упропашћене воље која још није стигла

ни да се развије потпуно. Мандус доводи с овим у везу и цинизам данашње омладине, њен изопачен укус, опадање личног достојанства и оскудицу грађанске храбрости. Вероватно би — мисли он — и данашња повика на преоптерећеност у школи добила сасвим други вид када би се хтело признати да наши програми нису претрпани него да школска младеж, због опадања енергије, није у стању издржати никакав јачи ни физички ни духовни напор.

Како би старији могли да спрече зло на које наводи младиће пробуђен сексуални нагон, и да их одуче од навика не само ружних него и судбоносних по читав живот? Писац види једини спас у полном обавештавању омладине. Свеједно је да ли ће се то чинити у породици или у школи, — главно је учинити на време, не оставити дечаке да се обавештавају сами. Немци су та обавештавања облигатно завели најраније и у том правцу учинили до данас највише. Сада је тај покрет у пуном јеку по свима напредним земљама, и сигурно ће имати добрих резултата.

При давању сексуалних поука и савета треба у првом реду циљати на лични понос. У годинама када се радо машта о лепој спољашности и великој будућности, ваља предочити како видљиви знаци тајног порока могу да наруже своју жртву; затим ставити у изглед затирање најбољих природних дарова и опадање личне вредности; на послетку заплашити и тиме што изопачен полни нагон узрокује трајну неспособност за нормалан и здрав породички живот. Као подесна средства за обуздавање сексуалитета препоручују се спортови, гимнастика, ручни радови, излети у природу, после чега обично следи здрав умор и дубок сан. Прање хладном водом умирује живце, биљна храна блажи крв. За препоруку је и пространо одело, тврда постеља, добро проветрена соба за спавање и одвикавање од јутарњег излежавања у кревету.

II

Пошто је изложио важност и последице физиолошког пубертета, Мандус проучава нове духовне способности и радикалне измене схватања, укуса и навика младићских, у доба када се ствара сасвим друга личност.

Сексуалности као главној појави у организму одговара с психичке стране *љубав*. Али то ново осећање није она позната жудња за једном нарочитом особом другога пола, него је више нека општа потреба нашега ја да изиђе из себе и нађе предмет бољи од себе а ипак себи сличан. Права љубав јавља се доцније — ако се у опште јави — и наговештава већ почетак новог животног периода.

Младост је по превасходству доба обожавања великих људи и свега необичног; доба када се најлакше одушевљавамо узвишеним идејама и племенитим делима, и када је толико потребно чинити услуге и прибављати другим задовољства, да лична одрицања и жртве не падају

ни мало тешко. Прве књижевне симпатије испољавају се у доба пубертета, и најбољи пријатељи стичу се између четрнаесте и осамнаесте године. Може се чак рећи да правог пријатељства и нема ако не датира од тада.

О младићевом пријатељству постоје разна мишљења. Једни виде у њему чисто пријатељске односе; други ту налазе и зачетака праве сексуалне љубави, и ако су особе истог пола. Ричмонд тврди да су узајамне младићске симпатије у почетку истина невине, а доцније неминовно прелазе у чулност и постају опасне по здравље и морал, ако је између особа већа разлика у годинама. Опасност на коју се овде указује признаје донекле и Мандус, али не верује да је толико раширена по интернатима и јавним школама као што се мисли. Анализом младићских симпатија он показује да у њима има највише пријатељства и зачетака чистог алтруизма, али не пориче и неке љубавне црте, у којима међутим не види никакву опасност.

Иначе сама по себи и без обзира на неке изопачене форме, младићска пријатељства су необично важна. У њима се први пут јаче испољавају социална осећања, и по томе какав је ко у пријатељству, може се одредити до ког ступња ће да се развије у њему алтруизам када постане зрео човек. Младић који не осећа потребу да има пријатеља тешко да ће се икада загрејати за оно што не обухвата и његов лични интерес.

Занимљиво је испитати односе између девојака и младића испод двадесет година. Тамо где је систем коедукације, показују се врло добри резултати. Младићи су озбиљнији, уљуднији, имају више амбиције и мање их муче сексуални прохтеви, него кад су изолирани, јер се толико навикну на девојке да их њихова присутност нимало не узбуђује. Бојазан да би се у средњој школи могла развити сексуална љубав неоснована је већ и ради тога што се у првим годинама пубертета интенсивније осећа спрам другова него него спрам другарица, које дечаци помало избегавају и нерадо примају у своје интимно друштво.

На основу анкета и других занимљивих података о младости утврђене су ове три фазе кроз које обично пролазе младићске симпатије од четрнаесте до двадесет прве године: прво, потреба љубави у опште; друго, наклоност према другом полу; треће, љубав према једној нарочитој особи дргрога пола. Чињенице искуства потврђују и то да се младићи заљубљују најпре у фиктивне личности створене сопственом маштом или нађене у делима књижевним и уметничким, а догоди ли се да свој љубавни идеал потраже у стварности, они ће пре заволети старију девојку или младу жену него своју вршњакињу. У овоме последњем случају изгледа као да им нарочито годи што у своју љубав према старијој особи могу унети неку врсту синовље оданости и поштовања, и што могу уображавати да их неко штити и води кроз живот правим

путем. Но у колико бивају старији, у толико по својим симпатијама све више нагињу млађима од себе, и њих напослетку узимају и за жене. Ретко се дешава да узму девојку са којом су још из детињства заједно расли.

Пријатељство и љубав не могу међутим апсорбовати сву младићску симпатију, јер ње има толико да се готово прелива из душе. Ни дете ни зрео човек нису у стању да се тако уживе у туђа осећања и да тако искрено поделе радост и жалост са другима као младић. Синовља и братска нежност одиста је тада највећа, и носталгија за родним крајем најјача. Има примера да младић прекине студије што неће да буде на терету родитељима; или се одриче свога дела наследства у корист сестара и браће; или чак одваја од своје мршаве зараде и помаже породицу. Разуме се да бива понекад и обратно: породична средина се избегава јер убија дух монотонијом и досадом; родитељима се грубо пребацује ако не могу задовољити све жеље и подмирити све потребе које младић сматра за неопходне по свој опстанак; узима се презиран и пркосан став и симулира се равнодушност, суровост, или се подражава каквој личности из литературе, на пример Ренеу, и т. д. и т. д.

Има још једна друштвена заједница у којој младић радо борави, — ако не и радије него у самој породичној средини. То је друштво вршњака у спортским и уметничким ђачким дружинама са познатим циљевима и програмима. Тежњу за удруживањем, која је од природе већ доста јака, родитељи и наставници треба још више да јачају, пошто се у заједничком раду са друговима најбоље развијају социалне навике и полаже се најсолиднији темељ грађанским врлинама.

Изгледа заиста чудновато да младић, поред свега тога што је дружеван и алтруистички расположен, ипак лако усваја индивидуалистичке теорије Штирнера, Ничеа и Бареса (реч је о Баресу из првог периода његове књижевне делатности), и ако још не може сасвим ни да их схвати. Међутим, безобзиран индивидуализам тих писаца симпатичан је у првој младости по својој прилици зато што тада већ почиње да се формира у нама личност и да се цени лична вредност, а и потреба слободе и независности толико је јака да ће се свакако најревносније тражити и читати списи у којима се то највише хвали. У осталом, и да није овога објашњења, било би довољно указати само на главне црте младићског доба: несталност, противречности, падање из крајности у крајност, па да се одмах разуме откуда толико разноврсних схватања и међусобно супротних осећања у једној истој души. Јер као човечји живот у опште, тако је и младост сва у променама и контрастима, и више још него детињство и пуна зрелост. Из усхићења пада се у цинизам, од љубави нагло се прелази у мржњу, и јучерашњи идол руши се данас у прашину. Довољно је опазити само једну пегу на обожаваном предмету па да наступи разочарење, и место дивљења равнодушност,

Све то чини младића додуше интересантним, али и непоузданим, јер нам његова нестална ћуд свакога часа спрема нова изненађења. Но таква управо мора да буде нормална логика тих година, и ова фаза толико је природна и потребна у еволуцији човечјег духа и карактера да против ње нема жалбе ни осуде.

Младића, дакле треба примити онаквога какав је, са уверењем да племенитост и доброта ипак превлађују, и да рђаве склоности већином ишчезавају ако му се прави пут покаже на време. Младост је нека врста перманентног заноса, духовно пијанство — како рече Платон, и нема тога што не би могло да је опије и занесе. Племенитост и величина заносе је ипак највећма, и младићско одушевљење пред узвишеним не познаје границе. Јунаштво, уметност, поезија, наука, морал и филозофија, — то су области у којима се траже узори, са потајном жељом да се не остане само обичан, најобичнији човек. Све крупне речи, као слобода, правда, хероизам, част, пожртвовање, итд., имају неку чаробну и мистичку моћ у себи, и никада не утичу јаче на дух и карактер но тада. Према томе, наставницима у старијим разредима отвара се широко и захвално поље рада, у које треба да унесу сву љубав и све одушевљење за које су способни. И нека при томе увек имају на уму да се нико не може тако занети и широм отворити срце ономе кога заволи као младић.

III

Карактеристична је црта младићске душе и велика наклоност сањаријама. Искусни познаваоци младићског доба запазили су да полно сазревање прати отуђивање од друштвене средине, са којом се дотле живело у пуном складу. Шта више, ни природа не интересује младића на исти начин као дете, и он у чулним квалитетима не види само просте знаке за упознавање спољашњег света, него тражи од њих подстицаја за машту и свој емоционални живот. Слике имагинације засењују сада конкретно опажање, сањарије се претпостављају стварности.

Занимљиво је пратити рад појединих чула и пријемљивости за спољашње утиске између четрнаесте и двадесете године. Чуло мириса, по својој прилици због атавистичке везе са полним нагоном, јако напредује и постаје најосетљивије у то доба. Природни и вештачки мириси откривају младићу читав један нов свет узбуђења и естетичких уживања, и многе, иначе непојмљиве, симпатије и антипатије његове налазе у томе свој разлог. Кожа као чуло пипања нарочито је осетљива за додир; а смисао за локализацију осећаја опада. Чистота коже постаје главни предмет старања и бриге, тако да се младић непрестано глади, чупка длачице и посматра се у огледалу које неизоставно мора да буде у џепу. На промене у температури реагира се јаче него у детињству, а осетљивост за бол је слабија, јер младић се нехотице јуначи и не одаје ко-

лико га боли. Воља утиче и на чуло укуса, а помаже јој при томе и машта: нема те хране која не би пријала ако се чује да у њој има корисних састојака за крв или мишићни и живчани систем; а ништа на свету не би могло учинити да младић у сласт једе оно о чему има рђаво предубеђење. — Чуло вида напредује у јасности, обиму и прецизности утисака. Способност за разликовање боја и прелива и за одмеравање удаљености нарочито се истиче. — Слух је највећма осетљив за ритам и звучност речи, и у човечјем гласу јасно се разликује свака нианса. Зато успех у раду са великим ђацима много зависи од тога каквим тоном се говори у разреду.

О техничкој употреби ока, ува и руке ваља знати да је успех већи што се раније почне, — под тим ранијим треба разумети време још пре пубертета. Отуда је за препоруку да се у нижим разредима повећа број часова музике, певања и цртања, а у вишим разредима да се смањи или да вештине буду необавезне.

Смисао за лепоту све јаче се осећа почев од тринаесте или четрнаесте године, — и то не само за лепоту око себе, него и за свој лични спољашњи изглед. Има дечака сујетних за то што су лепи, а има их који се стиде и мрзе себе што су ружни. Иначе уметничке лепоте могу се осетити и заволети још у десетој години, и онда до петнаесте остављају све јачу импресију на дечака. У тим годинама — ако не још и раније — јављају се и први знаци уметничког талента: музичког, сликарског, вајарског. Песнички талент испољава се мало доцније.

За природу се може рећи да није више само предмет радозналости, као у детињству, него да на првом месту интересује као извор побуда за маштање. Познате су младићеве симпатије према ноћи и месецу, коме се поверавају тајне и упућују најнежније исповести. Воле се и оне природне појаве које имају у себи нешто драматично и у којима се бори светлост са тамом: зора, вече, бура, вулканске појаве, хујање ветра и у опште све жестоке и нагле промене у атмосфери. Од годишњих доба воли се нестално пролеће и суморна јесен. За брдо и шуму показује се велики интерес, а море се замишља величанственије и лепше него што је у ствари, те се више ужива у читању о мору него у самом посматрању.

У саобраћају са животињама нестаје оне познате детињске интимности, али се зато сада боље разумеју и више цене моралне особине у животињском свету. Једино за лукаву мачку може се рећи да чини изузетак и да се воли по својој прилици због њене кадифасте длаке, окретног и лепог тела, као и због оне филозофске мирноће у држању и загонетним очима.

Из свих тих података и констатација закључује Мандус да је поглед на природу код младића у главном поетски пантеизам. Свуда се тражи душа ствари и појава и у свему се види симбол. Чистих чулних осећања

има тада мало, јер машта толико утиче на примање утисака да сваку личну сензацију прати по једно емоционално стање. У опште, читав спољашњи свет мање се цени као чиста представа за равум, а више као материал за емоције и вољу.

И ако младић има тако пријемљиву и узбудљиву душу, ипак му је тешко да своје естетичке утиске изрази у лепој уметничкој форми. Од њега, дакле, ни у каквој уметности не треба очекивати бог зна шта, али ту љубав према лепоти ваља корисно применити у васпитању. Ко има здрав укус и развијен естетички смисао, тај не воли ни ружне речи, ни бестидне призоре, ни порнографску лектиру, и лакше одолева грубим чулним искушењима у животу. Зато А. Фује препоручује да свако место где омладина дуже борави буде украшено уметничким репродукцијама; а Платон је још пре толико векова саветовао да младиће окружујемо само лепим стварима, јер по законима симпатије и сугестије душа постаје слична ономе у што се често гледа.

Корисно је и организовање ђачких дилетантских представа, пошто се тиме богати књижевно знање, а задовољава се и једна велика потреба код ђака: да учествују у светковинама и наслађују чула спољашњим шаренилом и блеском. А свакако боље је да то даје хране младићској фантазији него ружни призори уличног и кафанског живота, или друго шта још горе.

Међутим, оно у чему се највећма ужива, то је књижевност у стиху и прози. Реткост је да неко у младости нимало не мари за лектиру, а готово нормално је да се тада страсно чита све што дође до руке. Многи би имали шта да причају о својој помами за књигама и о последицама тога у животу. Лепу књижевност воле и они ђаци који иначе више нагињу науци, и чија ће будућност бити посвећена искључиво научним студијама. По свој прилици да је то стога што песничка дела јако утичу на машту и стварају читав један свет у коме нема никаквих ограничења ни запрека, а други разлог је што читање богати речник и даје материала за разговор у друштву.

Констатовано је да младић бујније маште и јаче осетљивости радије чита стихована дела него поетску прозу, и да су први књижевни покушаји обично стихови у романтичном духу, или су шаљиве песмице о наставницима и друговима младога писца. Те прве пробе пера, ма и не биле знак правог талента, ипак су корисне у годинама када се емоције преливају из душе, јер борба око израза слаби заводљивост фантастичних слика и помаже да се сувишак покренуте енергије истроши без опасности по организам и дух.

Свакоме је већ довољно познат благотворан утицај добре лектире и на то нећемо трошити много речи. Напоменућемо само да сугестивна моћ једнога писца и једнога дела никада није већа и одсуднија него у првој младости, особито код усамљених и сентименталних природа.

Стање се погоршава ако је књига одвише романтична или грубо сенсуална. Несрећници које средина „не разуме“, млади старци и превремени мизантропи већином су жртве неразумно и неумерено уживане лектире.

Из књига су обично позајмљене и главне црте младићевих идеала, који су већином неостварљиви и нестални као год и младићеве жеље. Идеалне личности из лектире неодољиво привлаче младића у годинама када он и сам спонтано тежи за најсавршенијим облицима људске мисли и делатности, и када га можемо у толико лакше одушевити за једну ствар у колико је она узвишенија и племенитија. Шта више, и они који желе само да се провуку кроз школу и задовољни су ако запале цигару и начине какву будалаштину да привуку пажњу, — и ти површни и скроз вулгарни типови имају у себи један тајни кутић у коме су затворене идеалне и благородне тежње, али се тај кутић душе отвара само ономе васпитачу који уме да изговори пред њим чаробне речи: *Сезаме, отвори се.*

Велики полет маште и непрекидни преливи емоција које прате идеалне тежње, чине младића незадовољним и отуђују га од средине у којој живи. Ако је по интелигенцији мало изнад просечног типа, он ће извесно да ствара химеричне планове за радикалну реформу човека и друштва, — и ако међутим не уме тачно казати ни како би хтео да удеси свој лични живот и своју сопствену будућност. Јер младић жели много, али ништа одређено, и не остаје дуго веран једноме животном идеалу. Као резултат свега тога јавља се, поред незадовољства, и меланхолија, те постаје готово нормално расположење младићске душе.

Ленкестр бележи почетак меланхолије још од једанаесте године, највиши ступањ око седамнаесте, и поступно опадање до двадесет и треће. Тада се обично тражи олакшања у писању тужних стихова и дневника, или се пада у најцрње очајање и помишља се чак на одузимање живота. Идеја самоубиства најчешће се јавља између шеснаесте и двадесете године, али срећом ретко се изводи. Младић увек има у души скривеног оптимизма, и то га спасава. Из најцрњег очајања он лако прелази у најведрије расположење, и то са подвострученом вером у живот. Зато су наступи меланхолије безопасни по здраве природе; само код ненормалних наводе на зло и могу да пређу у живчану болест.

Пошто у младости превлађују емоционална стања, то је и меморија претежно афективна. Најдуже се памте и најлакше се обнављају они доживљаји који су праћени новим и пријатним осећањем: први састанак, први књижевни успех, итд. Типична емоционална стања у тим годинама, као сексуалне жудње, љубав, дивљење, одушевљење, итд., представљају главне асоциативне центре. Илузија сећања има највише између шеснаесте и деветнаесте године, а тада је и употреба мнемотехничких знакова најчешћа.

Од стваралачке имагинације, која се ни у једном своме облику не да замислити без емоција као главних елемената, могло би се очекивати да ће у младићским годинама бити ванредно плодна. Испитивања међутим указују на јаче и значајније производе само у математици, филозофији и оним гранама уметности где је посматрање споредна ствар; иначе, нигде више не налазимо оригиналних и великих творевина сасвим младих људи. Ко хоће да чини проналаске и ствара трајна дела, тај, пре свега, мора имати јасно одређен циљ поткрепљен богатим и зрелим искуством, и мора га непрестано одмеравати према средствима којима располаже и према спољашњим погодбама за рад, — а младић увек има не један циљ него стотину, и не води рачуна о стварним условима, него само о својим химеричним плановима. Младићски покушаји у лепој књижевности, ако изузмемо неколико правих, богоданих талената, или су слабе имитације, или одвише романтична дела, и обично толико субјективна да их друге особе једва разумеју. На основу свега тога може се закључити да младићева машта, поред све своје бујности и лаке узбудљивости, још није она права, првокласна творачка снага у духовном свету, пошто се њеним химерама, утопијама и ваздушним кулама никада не може признати објективна и трајна вредност.

Међутим, и таква каква је, младићска машта крије у себи неисцрно богаство и спада у најлепше одлике младости. Не мари што су јој творевине фантастичне; главно је да има полета и одушевљења за нешто узвишеније и лепше од ситне свакидашњице. Зрелије искуство несумњиво ће учинити потребна ограничења и приближиће идеал стварности, пошто се увиди да је немогућно сасвим преудесити стварност према идеалу. К. Б.

(Свршиће се)

РЕЛИГИЈА У НАСТАВИ ВИШЕГ ТЕЧАЈА

Несумњиво је да се дидактика, као наука о образовању, на области религије налази у доста мучном положају, већ и по томе што, с једне стране, ваља дати одговоре који ће задовољити критички дух савремене науке и научну радозналост, и, друге стране, не замерити се религиозној традицији, која је нераздвојни део и националног живота једнога народа. У толико се дидактичар мора осећати у тежем положају, што сваки од нас може имати своје особено религијско уверење, које може бити и негативно, а дидактичкој теорији се ипак зато намеће задатак да у свој разноликости и негативности верских уверења ипак у верском учењу нађе нешто што за све мора бити позитивно. Управо говорећи, дидактичка теорија на области веронауке ваља да покаже пут

којим ће се и атеистички расположени духови моћи уверити о томе да учење Св. Писма износи највеће истине које је до сад филозофски ум могао изнети, с тим додатком, да се то учење износи митско-песничким начином, у облику бајке, епске песме, алегорије. А тој незгоди — што с једне стране педагошко-верски либерализам наилази на теолошку опозицију, с друге се сусреће колико с осећањем потребе самог наставника да својим учењем задовољи дух рационализма, толико са пробуђеном свешћу одраслих ученика, који не примају учење „противно здравом разуму“ — придолазе још и начелне разлике у схватањима значења религије, те то још више отежава давање генералних и позитивних одговора на овој дидактичкој области. Јер док се на једној страни ствар религије узима као позитивно верско уверење и као ствар срца, дотле се на другој страни она узима као ствар вишега ума, с уверењем да само умно развијен човек, да се само путем више разумности, може стећи извесно чврсто више позитивно уверење и једно широко хришћанско срце.

У опште узето, у стварима вере, као и свему другом у духовном свету, оно што отежава околност у процени духовних вредности, то је *двостепеност тих вредности:* степен чулности и степен разумности. На степену чулности, вера се показује као позитивно верско уверење, и ту она задовољава обично људско срце и чулну машту. На степену умности, вера се показује као ствар вишега ума и тежи да задовољи разумност и вишу моралност човекову. По томе се и веронаука мора разликовати у двојаком облику њенога учења: као нижа и као виша верска настава. Нижа верска настава, као и нижа религија, срачуната је на задовољење рада маште, на позитивно верско уверење нижега степена, и на развитак националног срца. Виша верска настава, као и виша, светска, културна религија, била би упућена на рационално, културно-религиозно уверење и на развитак хуманога срца, на образовање опште-човечанске свести.

У овоме одељку задатак је дидактичног учења да говори о вишој верској настави. А на ову страну је потребно у толико већу пажњу скренути у данашњем времену, када се појављује покрет за религиозним образовањем и саме универзитетске омладине, оличен у Хришћанском Савезу Студената, па се, уз то, појачава и религиозна црта средњешколске дидактике, што свој видни знак има у Хришћанском Савезу Младих Људи, те се, према томе, и у нас показује тенденција да се веронаука уведе и у више разреде гимназија. Код таквог стања ствари потребно је истаћи једно више методолошко гледиште, са кога полазећи верска настава може најбоље и једино правилно одговорити постављеном задатку. А озбиљну пажњу и марљиво испитивање начина верског учења, који би правдали један такав наставни предмет не само пред дидактичком науком него и пред општим духом науке, захтева и

сама појава да данашњи религиозни покрет стоји у директној супротности према рационализму садашњости, тако да се веронаука у настави вишег течаја некако мора довести у пуну сагласност с критичким духом модерне науке и с првом поставком културнога принципа: све разумети и ставити у службу умне и моралне културе човекове.

Ако би се успело да веронаука у средњим школама одговара тако постављеним захтевима, онда она доиста заслужује додељено јој почасно место у наставном плану. У противном случају, ту јој није ни последње место. А ми ћемо се потрудити да покажемо како би рационално вероучење могло своме правилно постављеном задатку одговорити само тако ако се на ствари вере гледа *кроз идеје* културног живота, *преко процеса и резултата културно-историјског развитка* човекова, те да се тако вера одржи и даље као учитељица просвећеног дела човекова друштва.

Прво питање које нам се намеће у методици верске наставе, односи се на разлоге за веронауку као васпитно наставно средство. Свакој ствари, па и верској настави, мерило за оцену вредности треба тражити у њој самој. И шта је природније до први и прави разлог за оправданост веронауке у школама тражити у духу саме културне религије, какву показује Хришћанство, које износи најидеалније богопознаје, тако да се у њему показује *познање Бога у чистим идејама,* још више, *у складности идеја*, одакле потиче осећање слободе од граница чулнога света и независности од обичних слабости људских. Идеално богопознање представљале су и друге, мање или више, културне религије (светска браманска, национална јеврејска, класична грчка), али ниједна у тако пуној хармонији и највећих противности идеја које воде живот. Исусова наука је најузвишеније, потпуно уравнотежено, савршено схватање света у служби колико моралности, толико умности и идејне лепоте. Хришћанско богопознање је савршена логика и најидеалнија естетика — сазнање о томе како *живи Бог идеја* у културном свету; док је, међутим, старозаветно, јелинско и браманско учење само сазнање о томе како се *развијало богопознање* или како је кроз историју развитка *живео културни човек у Богу* идеја. Обоје, у једно спојено, показује да културна религија садржи у себи науку о психолошком развитку човечанства и логичној вези највиших принципа живота друштвеног; то је богопознање или човекопознање културнога ума.

Овај највиши смисао учења културне религије показује и највиши смисао веронауке у настави, само ако се и ова стави у службу принципу културе, или ако се настава вере упути на сврхе и начине хришћанске културне религије. Но, и поред тога што ће веронаука имати да ухвати пун смисао, да усвоји методе и циљеве културне религије, она ипак зато има у нечему да одступи од уџбенога градива саме религије,

те да тиме испуни један претходни захтев наставнога учења: наиме, она има *претходно да одабере градиво* које је подесно за рационалну наставу прелазећи преко многих старозаветних одвећ јаких реалности и претераног спуштања Бога до човека, каквих примера имамо у примитивном породичном и чулном животу старих народа; а изоставиће се и неке наше нерешљиве загонетке, изнете у виду чудесних стварања натприродних појава. Исто тако би се изостављале или само овлаш додиривале симболично представљене појаве у постанку и развитку физичкога света, као што би се нпр. прича о постању само подвела под учење геологије о добима и периодама из историје о развитку органскога света, или би се прича о потопу само довела у везу са периодама у којима је море постајало пространије или се распадало, постајало дубље и плиће, покривало и напуштало поједине области земље; или би се Јосифово тумачење царева сна довело у везу са седмогодишњим кишним и сушним периодама и т. д. Уз то, једва је потребно напоменути да ће новозаветно учење моћи много више задовољити захтеве наставе културне религије, него што то може постићи Библија. Па ипак се потреба одабирања показује и у самом учењу Новога Завета, јер се мора (с Вунтом) признати да је и хришћанска религија у себе асимиловала средњевековно хришћанство са једним добрим делом незнабожачког народног веровања и митолошких представа, тако „да се у њеним верским облицима налазе сједињени различни степени религијског развитка, од монотеизма без митолошког покрова за шарене политеистичке вере са фрагментима примитивних представа о чаролијама и демонима“.[1] Уз то се може додати још и ово. Ако се верским учењем у данашњем времену жели постићи један виши васпитни успех, онда се и веронауци ваља узвисити до толико апстрактне, а ипак добро схватљиве идеје о Богу, да је она слободна од сваке персонификације, од прилике онако како се то показало у филозофији будистичке и грчке и прве филозофске хришћанске религије, где се Божанство износи као надчулно биће, које се ставља као идеал коме треба да тежи узвишени човек. Јеврејски лични Бог се мора у настави вишег течаја свуда узимати као персонификација идеја. Јер оно што је још код Будизма филозофија разорила, што је и хришћанска филозофија у атрибутима божанске бескрајности и свеприсутности утврдила, то не треба у настави вишега течаја васпостављати. „Кад у пркос томе догма веру везује за личнога Бога као фундаменат хришћанског учења, то су те особине које се искључују“)[2], неподесне да се у настави истичу једне поред других. Јер да се Хришћанство одржи као културна светска религија, лични Бог се мора узвисити до надчулног Божанства, као што је национална вера јеврејске

[1]) W. Wundt, *Elemente der Völkerpsychologie.* 2. A. Leipzig, 1913, стр. 497.

[2]) Исто дело, стр. 499.

подличне демоне узвисила до личнога Бога. То је потребно стога што светска религија хришћанска стоји у најтешњој вези са светском културом. Оно што је теологија из хришћанске културне филозофије завила у мистичку одећу култа и учинила непојамним, ваља учинити поново разумљивим: језгро очистити од љуске и избећи ненадмашене противности између личнога и идејног. Потреба да се лично меша са безличним, у Хришћанској религији је задовољена Христовом личношћу, којом се безлично Божанство допуњује узвишеним човеком. Култ моралне душе и разума у Христовој личности може довољно прославити Бога у облику човека. Јер ту се у човеку оличава Бог, у Богочовеку идеални човек.

На судбини Спаситељевој може се показати процес узвишења од чулности до непомућеног сазнања идеалне истине, а у души Исусовој може се наћи блаженство, истинити мир духа у чистом сазнању. Али та „иманентна неопходност пречишћавања идеја“, светлошћу сазнања, могућа је само филозофским умом, који је, као што је речено, био заступљен још Будизмом и првом хришћанском филозофијом. Место тога је доцније и у хришћанској религији наступио случај да се „езотерично учење преобратило ширењем у егзотерично, које је свуда примило старије елементе народног веровања и тим начином додуше није сасвим изгубљена етичка основа, али се све више покривала мноштвом чудесних легенада и чаробних представа“.[1]) Зато ваља идеална значења одвајати од сувише реалних и њихове тајанствене мотиве довести до пуног разумевања живота културнога духа, те тако избегавати карактер мистичке наставе. Догматизам, теолошко нормирање ваља, у овој прилици, изостављати у интересу ствари чистога разума. А овај се не само не противи „човеку из народа, који слави сиромашне и невољне, и представља живога Бога међу људима, узвисујући човека до Бога“, него још тражи да што јаче истакне „тип до идеала узвишеног човека“, да појми Бога идеја и културног човечанства.

Према своме, веронаука у вишој настави неће тежити за васпитањем религиозних афеката, јер ће то оставити, можда, настави нижег течаја, основној школи и цркви; она ће ићи само за тим да постане *извор разумног религиозно етичког мишљења*. Стога ће се, место митолошке маште и мита о створењу и чудесима, тражити од ученика да разумеју најкарактеристичнија симболична значења старозаветних и новозаветних прича, у првом реду тамо датих контраста, почев од борбе два супротна божанска бића, од којих једно представља добро, светлост, а друго — зло, таму, па до правних и моралних односа у друштву и држави, који су засновани на највишем ауторитету и испаштању погрешака у земаљском животу. Али, да би се дошло до *разумног* етичког

[1]) Wundt, исто дело, стр. 493.

мишљења у духу културне религије, мора се почети *неразумним* митолошко-религиозним етичким мишљењем, јер је то општи пут развитка културнога духа, као што је то и општи пут учења: кроз погрешке ка правилу, кроз хаос ка сређености. Тај пут истинитог сазнања и богопознања води наставу кроз збирке космогонског и теогонског старозаветног мита и митолошких бајки, епских и драматских спевова о Богу и њему блиских идеалних личности.

На те митске представе настава ће надовезати апстрактни појам о створењу, изражен речима Библије: *Бог је створио свет из ничега — једном речју својом.* Да би се, одмах у почетку, дата апстракција детерминисала, додаће се речима „из ничега:“ *доброг и уређеног.* По том појму „реч“ у садржину ће се унети: *мисао,* која се исказује речима. Узрочно дејство речи у стварању долази отуда што је мисао, речима исказана, извор *осећања* (афеката), из којих потичу *радње,* а овима се образује *воља.* Тиме се, даље, објашњује дефиниција „Бог је вечни дух“, који све ствара и оживљује. И као што се људи задахњују, на рад и стварање покрећу речима, идејама, тако се узима да се божански дух испољује у нагонима и инстинктима животиња, као и у физиолошким процесима органског и физичко-хемијским процесима органског и анорганског света. И као што у човекову животу и образовању почетак свега стварања чини *дело, рад,* тако је старозаветно учење и божанско сазнање ставило у други ред: „И виде Бог да је светлост добра“. И кад је одвојио сухо од воде и кад је заповедио да земља из себе пусти траву и т. д., тек пошто се збило оно што је заповеђено, „виде Бог да је добро“.

Овим се начином јасно представља, већ на старозаветном учењу, потпун паралелизам између бића Бога и човека. На новозаветном учењу, у то сазнање се улази још дубље, а најдубље у највишем појму о Богу, у чијој се најужој садржини крије она иста космогонска мисао која се налази код многих митских прича и њихових представа: то је мисао о основном закону постања и стварања, развитка живота, да све постаје дељењем на двоје, стављањем једнога на супрот другоме, одвајањем једног елемента и принципа од другог, једне идеје од друге, ступањем одвојеног дела противу оног од кога се издвојио, борбом за независност, тежњом за самосталност — али, и тежњом за измирењем и уједињењем, за спајањем и удруживањем. Свет и све што је у свету, дакле, не постаје нити само на *један* начин, раздвајањем, борбом, неслогом, нити само на *други* начин, јединством, миром, слогом, него *трећим* начином, који у себи спаја обе те противности. Дакле, у стварању и развитку живота дата су *три* момента: два супротна и трећи, њихово измирење. А то је оно што се зове *Света Тројица* и што се дефинише: „Бог је јединица у Тројици и Тројица у јединици“. На тај начин — поређењем постaвака о највишем схватању супротних сила и неједнаких елемената

у природи, да се сва разноликост и супротност њихова своди на једнакост, (јер се позитивне и негативне силе у природи не разликују у суштини, већ само у правцима дејства и начинима најфинијих покрета материје, да се, по тој идеји, доказала и могућност преобраћања једног елемента природе у други, те се претпоставља један општи и основни елеменат у природи), — онако неразумљиве контрадикторне црквене поставке у појимању Бога као Св. Тројице (да се три божанска лица не разликују по бићу) постају сасвим разумљиве, и то тако разумљиве да их разумно мишљење може примити као сасвим тачне.

Сад знамо шта треба да значе речи: „Божанска се лица не разликују по бићу, већ само по својим особинама", да „опет нису три Бога, него један Бог", да „Бог Отац (као основни елеменат) није ни створен ни рођен" (од другога елемента изведен), да „Бог Син (сваки посебни елеменат) није створен, већ рођен од Бога Оца пре свих векова" (елементи су вечно дати одвојени) и да „Бог Дух Свети није ни створен ни рођен, већ излази од Бога Оца (по католичком учењу „и од Бога Сина") пре свих векова (једињења произлазе од издвојених елемената). С таквим разумевањем највише загонетке, најзамршеније идеје и најдубље тајне живота и божанског бића, уздиже настава синове подвојених и завађених цркава хришћанских до најопштије идеје о животу и културном развитку, до идеје која шири и највеће начелне противности, па надмашује и оне догме које чине главну сметњу измирењу Христових цркава. По тој свеобухватној идеји живота и развитка не може имати пуно право ни једна ни друга црква, ни православна, која верује да Бог Дух излази само од Бога Оца, као ни католичка, која верује да Дух Свети излази и од Бога Сина. Јер Бог Дух Свети, као трећи моменат основног и општег закона у развитку света и постанку свега у животу, директно произлази само од Бога Сина, као позитивног момента, а само индиректно од Бога Оца, као негативног момента, без којег ни позитивни моменат не би био стваралачки, пошто сваки добар принцип у животу у једностраној важности његовој постаје штетан.

Успех у решењу проблема Св. Тројице ће у толико бити потпунији у колико аналогије буду разноврсније. Примера ради, за једну такву узмимо *истицање, у виду детета, простодушна човека,* који спокојно живи у традицијама, задовољан животом какав јесте, на супрот *незадовољнику*, који је незадовољан датим стањем, живи у саблазни да све старо не ваља, те мисли да све треба срушити и нов ред ствари у свету завести. Први представља чисто позитивни, други чисто негативни принцип живота, а може се узети и сасвим обрнуто, да је у првом случају дат чист консерватизам, у другом чист либерализам. Један и други принцип, засебно узет у исто време је, колико позитиван, толико негативан, дакле оба су засебно узета подједнако без вредности за напредан живот. Мора се тражити њихово узајамно допуњавање, релативна

важност, управо, тражи се „златна средина“, умереност, тражи се њихово измирење, чему је највиши симбол Бог Дух Свети — Свето Тројство. Кад се тако, сасвим рационално, узме појам Св. Тројице, онда је доиста највећа истина у томе појму „потпуно откривена у Новоме Завету“. С том истином могу се довести у везу оне речи из Св. Писма које се односе на саблазни. Јер премда се вели: „Тешко свијету од саблазни“, па ипак се тој негацији додаје позиција: „јер је потребно да дођу саблазни“, и, најзад, долази треће: „Али тешко оном човјеку кроз кога долази саблазан“ (по Мат., гл. 18., ст. 7). Ово неутралисање или измирење, премда је егоистичке природе, ипак погађа истину у принципу, јер значи: у свету мора бити зла (вера у зао дух), морају важити и негативни принципи живота, али се ипак тежи само за позитивним, а ово се тражи и у самим негативним моментима и елементима. Управо рећи, истините негативне вредности дате су само у једностраностима, макар које врсте ове биле, као што се истините позитивне вредности огледају само у срећном, правилном јединству супротности, дакле ни у *једном* ни у *другом*, већ у *трећем* — у *Светој Тројици.*

Кад се овако не само религиозне митолошке рефлексије, него и највише рефлексије највише културне религије могу преобраћати у научне и филозофске рефлексије, онда се и неким библијским и новозаветним причама, без велике тешкоће од стране спремног наставника веронауке, могу придавати филозофска значења у културном развитку човека и човечанства. Тако се у причама о Аврааму, Исаку и Јакову скрива *идеја о уздизању човека* од чулности до божанске узвишености — идеја (као код Буде и Исуса) о развитку појма о Богу у културном човечанству, о узвишењу човека до богочовека. А та се идеја односи и на узвишење појма о Богу кроз демоне и фетише, кроз тотемизам (обожавање животиња), кроз претке, јунаке и пророке до чисто идејног Божанства, и то *трпљењем и тежњом* за савршеним, идеалним, чиме се постиже триумф добра над злим у свету. Дакле, и у старозаветним причама се крије проблем паралелности у развитку појма о Богу и напретку целокупне културе човекове. Постепени развитак еволуцијом дат је како у образовању религијске свести, тако у целокупном умном и моралном узвишавању човека, који се у примитивном стању своме осећао нижи и од животиња. Јер самосвест човека првобитно је сметала његовој савршености, каква се показује у животу и радњама по нагонима и инстинкту код животиња. Велику разлику између њега и животиња у томе човек је морао увидети, као што и културни човек садашњице мора признати да се често пута спушта испод моралног нивоа животиње. Свакојако је из тога узрока потекло обожавање животиња. „У тотемистичкој периоди није владао човек животињом, него животиња је владала човеком... Душе умрлих станују у њој, те она постаје предак човеку“, његов „старији брат“, представник, заштитник, божанско биће. У даљој периоди културног развитка, човек над

собом гледа националне јунаке у држави и богове на небу. „Као што је херој идеални човек, тако Бог постаје идеални јунак“.[1]) Национални Бог јавља се у својству човека Авраму и Сари, која му пере ноге, или се ређе, приказује у некој појави (у виду ватре и голуба, као глас), и најзад се јавља кроз речи пророка и натприродна дела светитеља. То преображавање божанско представља еволуирање културних појединаца, народâ и држава, под утицајем искуства и образовања. Оно се завршује јављањем хуманога Бога у хуманом човеку, који својим мислима, осећањима и радњама напушта границе народности и националне државе. Јавља се Бог и човек филозофије културе, светске религије у Будизму и Хришћанству, Бог човечанско-моралних и човек божанских идеја. Човек сад гледа Бога у идејама и кроз идеје гледа на живот. Првобитни тотемизам јавља се поново код културног човека у Спинозином пантеизму, Спенсеровом етичком еволуциноизму и Шилеровом естетизму. По томе тростепеном току развитка човекова, који кулминише у највишем схватању Божанства, показује се да је човек, као и појам о Богу, у почетку *чулан,* потом *разуман,* и најзад, *уман,* узвишен, идеалан.

То природно решење проблема развитка и његово објашњење психологијом народа тростепеним током образовања религијског мишљења, уводи ученике у природну науку и филозофију културе, проводи кроз царство стварî и уводи у царство идејâ, кроз борбу народâ и идејâ у живот измирених народа и идејâ. И као што се, при том, Бог показује прво као *демон,* потом као *јунак,* најзад као *демон и јунак,* сједињујући обе противне особине у једном вишем облику, тако се људи у држави приказују у свом нижем, вишем и највишем (гротеском, мешовитом) облику. Као што се највиши појам о Богу показује у Св. Тројици, тако се највиши појам о човеку показује у измирењу, јединству начелних, идејних супротности. По томе, уздизање појма о Богу приказује узвишење културног човека до пуне личности, које се врши борбом нижих, супротних мотива воље човекове и постиже победом виших, унутрашњих, моралних мотива, како у индивидуалном тако у социалном животу. Тако се настава веронауке претвара у наставу психологије и социологије, природне и моралне филозофије. На томе путу индивидуално-социалног васпитања, настава религије често пута је упућена на верско-етички живот народни у најстаријој и ближој прошлости, као и у садашњости. Јер, као што је консервативна религија његова, тако је консервативан дух народни у целокупном животу, што се најбоље може показати у језику и епском песништву народном.

Да у језику нашега народа, у нарочитим изразима његовим, налазимо трагове најстаријег веровања, можемо овде само поменути израз „пасја вјера“. Исто тако изрази: „тако ми мога бога“, „божем“ и

[1]) Wundt, исто дело, стр. 8.

„као бајаги“ подсећају на најстарије народно веровање, по коме је сваки имао, или је једно племе имало свога бога, и када се веровало у преваран начин поступања демонскога бога, те и данас реч *божем* означава нешто варљиво („по божјем начину“, скраћено „божем“), као и реч *бајаги* (од речи „као бог јаки“). Наше епске песме којима се прославља натприродна снага Марка Краљевића, прослављају херојско-божанску, али и демонску душу нашег највећег националног јунака, што подсећа на узвишење демона на степен бога-јунака. То се најбоље показује у песми „Марко Краљевић и кћи краља арапскога“, где се демонски дух у Марку показује у моментима када се криво куне, место девојци, капи на колену, те се њеном помоћи спасава тамнице, узима много блага, коња и „сабљу оковану“, којом је исту девојку посекао кад му се њено црно лице мучно учинило, а више божанство се у њему јавља кајањем и подизањем задужбина.

Наставâ веронауке, окрећући се народном животу, може и у обичајима наћи јасне трагове прастарог веровања, које у својој садржини има обожавање животиња. На култ овима подсећају обичаји печенице на Божић и клања јагањаца о Ускрсу и Ђурђев-дану. Овамо спада и обичај, у неким крајевима, да свештеници читају молитву стоци, што се од хришћанског времена чини ради здравља. У обичаје незнабожачке спада брање биљака у „биљани петак“, прављење венаца од траве о Иван-дану. На култ светом дрвету подсећају „записи“ и обношење литије око већих дрвета у пољу. Уз наше обичаје, настава треба и неке стране да наводи за примере. Тако би се могло поменути обожавање на Исланду јединог повећег дрвета, коме се иде на поклоњење из свих крајева тога острва, које је величине Балканског Полуострва.

Своју особиту примену, рационално-етичка верска настава треба да нађе у разумевању живота садашњости на историјским и живим примерима човекова уздизања до божанских висина своје моћи и славе. Ово се уздизање показује не само код божански узвишених личности, какве познајемо у мудрацима Истока и Запада свих културних народа и временâ, него и код свих оних лица која се узвисе изнад обичних људи и заслуже опште поштовање у својој ужој или широј друштвеној средини. То усавршење ће се приказати и на социалним личностима, у развитку народâ и државâ, које су тако исто у почетку примитивне, по том савршеније, и најзад достижу највиши степен културе и хуманости. Оно се може запазити и у променама свих посебних облика духовне и материалне културе човекове, као на облицима усавршавања писмености и других вештина, оруђа и саобраћајних средстава, науке и уметности, правне и моралне свести, и т. д. У свима тим облицима, Божанство или човек се усавршава до свезнања, свемоћи и свеприсутности, тако да се у универсалној науци и филозофији доиста огледа први од атрибута божанских; у свемоћи човековој, машинском употребом во-

дене паре и електрицитета, огледа се свемоћ божанскога духа; у хуманости развијене националне и међународне свести, огледа се појам о Богу на степену хероја и хуманог, свеблагог, божанског духа, као што се на степену личне освете огледа степен божанских демона или демонских богова.

Један специалан случај, и можда највиши степен, примене сазнања о божанском уздизању човека, показао би се *у фиксирању ауторитета*, као једне од божанских стихија у целокупном моралном развитку културнога духа. Попут највишег ауторитета божанског, и ауторитета појединаца, као и социалних установа, задобијају извесну догматску потврду и апсолутност. Као што Воља Божја не трпи противљење човеково, а Закон Божји не допушта у својим одредбама ни најмање измене, тако ауторитет у науци и друштвеном животу, у утврђеном мишљењу и државним законима, тежи апсолутности и догматичкој важности, те се не само то показује у неприкосновености владара̂ и светости папа̂, него и у култу личности које треба да су већ давно остављене историји. Једна врста обожавања ауторитета родитељског и учитељског, у опште старешинског, изражена је у изреци: „У млађега поговора нема“, којој у државно-правном животу одговара догма: „Закон је највиша воља“. Од тога се божанског, универсалног закона моралног живота, не могу еманциповати ни највећи револуционари, кад дођу на врхове друштвене управе, чему за најбољи пример служи Робеспјер, који је на Марсовом Пољу заузео позу првосвештеника и „показао све знаке да се био заплео у замку аутосугестије о својој савршености и безгрешности“. Од те аутосугестије није слободан ни један смртан који се нађе на висини Лењина или Вунта. Оно што је у папској непогрешности или царској неприкосновености постало догмом, то се скрива у души свакога „ко високо седи“. Али наш народ и за такве случајеве, где се у уверењу о својој или нечијој непогрешности оде одвећ далеко, има своје правилно уверење, изражено изреком: „Где су кола мудрости, ту су двоја лудости“. Свезнајућ и неприкосновен је само Бог, као највиши идеал истине и добра.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

МИЛОШ Р. МИЛОШЕВИЋ

О ПРОСВЕТНИМ ПРИЛИКАМА У ЈУЖНОЈ СРБИЈИ

Непосредне раднике на васпитавању и образовању народне омладине, и просвећивању народних маса у опште, интересују просветне прилике у свима крајевиме наше уједињене и велике Отаџбине, али сам уверен да је њихово интересовање, у много јачој мери, посвећено оним крајевима нашим којима је рад на пољу наставе и просвећивања најпо-

требнији; крајевима у којима је рад у том, па и у свима правцима народног живота, заостао због дугог робовања под окрутним и некултурним непријатељем — Турцима. — Ти су крајеви наше класичне земље: Стара Србија и Маћедонија.

Те две наше покрајине, — колевке нашег националног и културно-државног живота у прошлости; чувари најзнаменитијих и најлепших споменика наше старе културе; поприште најважнијих догађаја из историје нашега народа, како у ранијој, тако и у најближој прошлости; тло на коме је поникла традиција и народна епопеја о слави Цара Душана, тужноме Косову Пољу, Краљевићу Марку и Прилипу — те две покрајине, због свега тога, несумњиво заслужују да се за њих сви позвани фактори интересују, и о њиховом се напретку и благостању старају.

Просветни живот у њима није се гасио ни за време ропства; а у време сеобе нашега народа у Аустрију под патријарсима, и нарочито после укинућа Пећске Патријаршије, тај се живот био притајио до освита 19 века. Када је наш народ у Шумадији, неравном исполинском борбом коју је водио у Првом и Другом Устанку, створио, ма да малу, слободну своју државу, она је постала уточиште свих прогоњених патриота из неослобођених наших земаља и уздање да ће се њеном помоћу цео наш народ ујединити.

Јачањем националне свести у нашега народа, осећала се све јача потреба за отварањем народних школа у свима нашим покрајинама, па и у Старој Србији и Маћедонији, где су несумњиво и у оно време, као још једнако и данас, најтеже погодбе за њихов напредан и успешан рад. Најпре су те школе отворене у већим градовима, за стицање писмености потребне трговачком и другом пословном варошком свету, а манастири су још и тада били једине школе у којима су духовници и свештеници своју спрему добивали.

Приличан је број градских школа у Старој Србији и Маћедонији којима се зна историја постанка од 1800 год. Тих је школа, осим већих места као што су: Призрен, Приштина, Скопље, Нови Пазар, Пљевље и др., било и у најјужнијим нашим градовима, као: Велесу, Прилипу, Охриду, Серезу, па чак и у Костуру, а било их је и у неким већим селима. Учитељи су им у прво време били, као и у нас у Србији, манастирски ђаци и терзије, а доције су долазили богослови из Србије и наших покрајина преко Саве и Дунава. Све је те школе основао и издржавао сам народ. Уџбенике су добивали из Србије и осталих наших покрајина.

Оснивањем бугарске егзархије 1871 год. нанесен је најтежи удар нашем просветном и националном раду јужно и југоисточно од Шаре, и наш народ, који је дотле издржавао своје, *српске школе*, — у тежњи да се ослободи грчких фанариота владика, који му нису рукополагали Србе за свештенике, нити дозвољавали словенску службу у цркви, а да

би добио словенску службу — пришао је Егзархији, знајући да су њено оснивање потпомагали и ондашњи наши политичари, и верујући да ће егзархија имати само црквено-словенски карактер. И одиста, тамошњи наш народ је још дуго после тога у писмености задржао српски карактер, што се види из натписа на задужбинама и надгробним споменицима, на којима пише: Поповичъ, Јовановичъ, Стојановичъ, Петровичъ, Бомболовичъ и др., а тек доцније, утицајем егзархије, ти натписи се замењују са: Поповъ, Јовановъ, Бомболовъ и т. д.

Кад је наш народ дошао до уверења да је Егзархија црквено политичка установа за ширење бугаризма, отпочео је 1891—2 год. покрет за поновним отварањем српских школа, и тај покрет се јавља код оних Срба који су неким чудом остали верни Васељенској Патријаршији, па затим обухвата и многе који су били пришли Егзархији.

То није био лак посао, јер су се у Турској могле слободно отварати школе за које одговарају верске поглавице — митрополити и владике. Наш народ до 1896 год. није имао у тим крајевима ниједног митрополита Србина. У Рашко-Призренској и Скопској Епархији, митрополити Грци, имајући чисто српску паству, попуштали су народном тражењу за отварање наших школа. А кад је, после смрти Рашко-Призренског Митрополита, 1896 год. изабран за митрополита Србин Дионисије, а доцније, после много борбе и напора, и у Скопској Епархији Фирмилијан, наш просветни рад у тим крајевима добио је поузданију основицу и нова полета.

У Солунском и Битољском вилајету, патријаршијски митрополити Грци и даље су чинили сметње нашем народу за отварање школа, и заузимањем наше владе, Султановом Ирадом од 1897 год. одобрено је отварање српских школа и у тим вилајетима, где год то народ затражи. И од тог времена наш просветно-културни рад у тим крајевима узима већег маха, и — не без великих жртава у крви најбољих тамошњих синова — почиње доносити и своје плодове: *буђење и јачање националне свести.*

По подацима који су познати, наш народ је у Старој Србији и Маћедонији, у времену ослобођења 1912 године, имао од Пљеваља до Солуна у 224 места преко 250 народних школа, са нешто више од 450 наставника и наставница и преко 10.000 ђака, а осим тога у Скопљу целу гимназију (раније и у Солуну), мешовиту Учитељску Школу и Девојачко Радничку Школу; у Битољу четвороразредну гимназију и Девојачку Школу са три разреда; у Призрену Богословско-Учитељску Школу, — и у Пљевљима нижу гимназију и Девојачку Школу.

Наставни план и програм, како у народним тако и у средњим школама, одговарао је у многоме наставним плановима и програмима у Србији, изузев групе националних предмета, историје и земљописа

српских земаља, који су из плана изостајали, а који су се, из појмљивих разлога, најинтенсивније обрађивали.

Учитељи и учитељице народних школа били су различите спреме, као: свршени ђаци Светосавске приправне школе са годишњим скраћеним курсом, који је постојао при Београдској Учитељској Школи; ђаци из Богословско-Учитељске Школе; свршени ђаци Учитељске Школе у Србији, наши богослови, гимназисте, ученице Домаћичко-Радничке Школе и други. — Сви су они према својој спреми, у погледу наставе и васпитања, давали оно што су могли дати, и познаваоци тога рада могу смело тврдити да је њихов просветно-културни рад остављао дубљег корена од рада њихових колега егзархијских учитеља, што је доказ да су наши учитељи били и спремнији за школски рад, и да је средина у којој су свој наставнички посао радили више наша, српска, но ичија...

Није, дакле, просветни рад егзархијских учитеља учинио да већина народа у јужној и југо-источној Маћедонији приђе Егзархији и назове се Бугарином, већ служба Божја у цркви на словенском језику, као и родбинске везе и материални интерес који је народ тога дела Маћедоније имао од Бугарске, у коју су многи по њеном ослобођењу отишли ради зараде, па ту и остали, а многи се ту и школовали и доспели и на највише положаје у држави, и били од највећег утицаја да им сродници, пријатељи и знанци приђу Егзархији. Кад им се чинило да и то није било довољно, они су организовали озлоглашене комитације, да камом и бомбом истребљују своје противнике Србе. А много им је помогао и њихов политичко-државни положај, јер су Турци својим вазалима Бугарима, до 1908 год., чинили све, а нама, њиховим кривцима за своју пропаст, само онолико колико су морали.

Бугари су у Маћедонији господарили духовним животом тамошњег живља више од 40 година, и парадирали пред страним светом статистиком школа, наставника и ђака, али су трагови њихова дугогодишњег рада за непуне три године нашега просветног рада, од јесени 1913 до евакуације у јесен 1915 год., тако рећи одувани, да су они болно јаукнули кад су као тобожњи „ослободиоци“ ушли у Маћедонију у јесен 1915 год. и видели резултате нашега рада. Нас су тада представљали као страховите шовинисте, и наводили су да смо таквим радом успевали да чак и Турчиће национализирамо.

Резултат нашег кратког, али интенсивног просветног рада у Маћедонији, уплашио је, дакле, њихове просветне факторе, што је дало повода њиховом ондашњем Министру Просвете да у једној прилици очита добру лекцију бугарским учитељима, говорећи како су неспремни за свој позив, и како не знају ни своју народну историју. А то је опет још и више раздражило и подстакло њихове националне фанатике, да противу наших заосталих учитеља, професора, свештеника и других

угледнијих представника нашега народа у окупираним крајевима, предузму она страховита, у историји светској нечувена, крвава зверства и варварства, која им наш народ никада неће заборавити и опростити.

Дужност ми налаже да кажем: ко беху ти наши просветни радници који за тако кратко време свога рада у слободи дадоше резултате који онако силно уплашише и забринуше Бугаре? То беху они исти учитељи и учитељице народних и средњих школа, најразличније спреме, које затекосмо у тим покрајинама кад у њих уђосмо као њихови ослободиоци, 1912 год.; то беше она плејада старијих, средњих и млађих година наставника из предратне Србије, који, пресрећни што су доживели остварење својих идеала и вековног сна толиких генерација — ослобођење Старе Србије и Маћедоније драговољно пођоше у те крајеве, да и делом манифестују своју љубав према народу тих покрајина. И једни и други улагали су сву своју најбољу вољу и спрему да ураде што више и што боље. Здраво семе бацано је на плодно земљиште, и оно је дало и добар плод.

Службеним и случајним посетиоцима наших тамошњих школа из онога времена мало су могле импоновати школске зграде и по својој спољашњости, и по њиховом намештају и училима, али оно што је школу чинило школом — учитељ и ђаци —, та *„жива школа“* остављала је у њиховим душама најлепши утисак.

Знатан број наставника и наставница у тим крајевима из времена пре евакуације и дан данњи је тамо, и они су највећа гаранција за успешан рад у правцу који ће дати жељене резултате. Истина, они су морали започети рад у несравњено тежим околностима него што је то било по првом ослобођењу; јер је непријатељ, у место школа, школског намештаја и учила, оставио махом згаришта и рушевине, те је ваљало све изнова стварати, и зато је било потребно и времена и много материалних средстава, а највише неуморног рада тамошњих школских надзорника и наставника.

Моје излагање било би непотпуно и промашило би циљ кад не бих на овом месту изнео данашње приближно бројно стање народних школа, одељења, наставника и ђака у Старој Србији и Маћедонији; приближно, велим, стога што се то стање срећом, тако рећи посведневно, мења у корист већега броја свега.

Тако, сада у Старој Србији и Маћедонији има округло 880 народних школа са 1480 одељења, у којима ради око 1400 наставника и наставница. Ако узмемо да просечно на једно одељење долази по 40 ђака, онда је укупан број ђака у тим крајевима 56.000, а то је више од пет пута већи број од онога пре ослобођења. Тим бројем можемо бити релативно задовољни, премда нам још много ваља радити да спремимо потребан број школских зграда и радних снага, да би се могла школовати сва деца обојега пола дорасла за школовање.

По категорији наставника има их:

а) сталних	940	или 69%
б) привремених	70	„ 5%
в) вршилаца учитељске дужности	180	„ 12%
г) учитељских заступника	50	„ 3.5%
д) вероучитеља (мусломана)	152	„ 10.5%
и ђ) забавиља	8	„ 0.5%

Као што се из овога прегледа види, у тамошњим школама, још и сада, има знатан број наставничких снага (око 30%) непотпуно квалификованих, и нашој просветној политици намеће се дужност да тај број, у што краћем времену, замени стручно оквалификованим наставницима и наставницама.

Потпуности ради наводим да ми сада у Јужној Србији, поред горњег броја народних школа, имамо још и:

а) одсек филозофског факултета у Скопљу;
б) 5 потпуних гимназија;
в) 6 средњих гимназија;
г) 5 нижих гимназија;
д) мешовиту Учитељску школу у Скопљу;
ђ) Богословску Учитељску школу у Призрену, и
е) Трговачку школу у Скопљу.

Укупан број ђака у свима тим школама је око 5200, а наставника и наставница 275.

Народном просвећивању у Јужној Србији мора се поклонити највећа пажња, и како је наставнички рад у тим крајевима тежи него у ма коме делу наше краљевине, држава мора тамошњим радницима обезбедити и бољу материалну награду, и смањити им број година службе за пуну пенсију. Важност просветног рада у тим крајевима документује се и речима једног важног државног фактора из оних крајева, ван просветне струке:

„Оно чиме ћемо наш народ у тим крајевима убрзо за нас придобити, то су школе и учитељи. Само што више школа и добрих учитеља, и успех ће бити потпуно осигуран. Оно што теши, и што нам даје наде за бољу будућност, *то је подмладак.* Рад овамошњих учитеља, са врло малим изузетком, достојан је сваке хвале. Просветна политика у овим крајевима мора бити друкчија него до сада; држава мора пружати средстава за подизање школа; држава мора издржавати школе, јер је по досадањем систему подизање и издржавање школа већма остављено случају: *какав је шеф округа, такво је и издржавање школа*“.

Да завршим ово излагање.

На освиту новога доба, а после крвавог и дуготрајног европског рата, у коме је и наш народ имао највиднијег учешће, и узнео свој му-

ченички крст и на Голготу, а потом дочекао и славно своје Васкрсење, Народна Школа ће потпомоћи да се што пре залече још крваве ране, и убрза културни напредак нашега народа у свима правцима друштвеног живота, речју: Народна Школа ће учинити да се изврши најважнији чин у великом делу народнога ослобођења и уједињења: потпуно духовно јединство нашега троименога народа, без којега само политичко уједињење мало вреди.

Р. СТ. МИЋИЋ

МОДЕРНА УМЕТНИЧКА ИГРА[1])

Француска је, у балету и моди, крајем 18 и почетком 19 века, достигла врхунац заблуде у схватању и култури човечјег тела. Али, по природном току, кулминација извесне идејне заблуде скоро увек спонтано ствара из себе противност схватања. Тако је такво противно схватање уметничке игре поникло баш у глави Француза Делсарта. Али се његове револуционарне идеје у схватању човечјег тела нису могле остварити у Француској. Ученици Делсартови пренели су их у Америку, и тамо су оне спроведене у живот: на њима је заснована снажна култура физичко-естетичког васпитања. Одатле су Делсартове идеје повратиле у Европу две жене: Калифорнискиња Исадора Дункан, и играчица и хигиеничарка Д-р Бес Мензендик. Резултанта делања тих двеју жена у Немачкој ударила је темељ модерној игри као уметности. И није то пуки случај што се тако збило, да је једна идеја поникла код Француза, реализована у Америци, и уздигнута до уметности у Немачкој. То није случај, већ условљеност расним особинама, инстинктима, традицијом, способности, прилагођавањем, итд., тих земаља.

Али ко је Делсарт и какве су његове идеје? О томе до данас није у нас ни говорено ни писано, и ако је, ево, већ десет година како се делсартизам почео и код нас пресађивати.

Франсоа Делсарт, рођен новембра 1811 у Solesmes-у, дошао је 1825 у Париз на државни конзерваториум да студира драмску уметност. Услед рђаве наставне методе, он изгуби глас. Та недаћа подстакла га је да потражи начина да докучи законитост у изражавању уметничког осећања целим телом. У том погледу владао је дотле прави хаос на париском конзерваториуму. Оно што су гениални инстинктивно вишемање погађали, прозрео је он мишљу: необориве законе, иманентне самој природи — материји и форми човековог тела у покрету.

Дуго, неуморно, пажљиво и усрдно посматрао је Делсарт како се покретима безгласно изражавају људи по болницама телесним и ду-

[1]) Предавање на матинеу из Ритмичке Гимнастике, 14 маја 1921, у „Манежу".

шевним, како је човеково тело схватано и посматрано у покрету по музејима и галеријама у сликама, рељефима и статуама, и још како се деца по игралиштима изражавају телом у игри и при игрању, а како одрасли разних сталежа. Најзад је успео да, првенствено из ставова и покрета античких статуа и рељефа, формулише природне законе о кретању човечјег тела као изражајног средства.

Прву примену тих откривених закона учинио је Делсарт личним учењем на конзерваториуму (Рашел, Хенријета Зонтаг, Паска, Монсабр, били су први његови ученици). У то је дошао француско-пруски рат. Делсарт умре 1871 г. Већи део његових забележака и још неиздатих списа пропада у ратном хаосу.

Међу Делсартовим ученицима на конзерваториуму нарочито се одликовао Американац Мас Каус. У колико је Париз, под притиском балетске традиције и моде другога царства, остајао равнодушан према проналаску свога сина, у толико је одушевљеније Америка пригрлила његове идеје, где их је 1869, по повратку у домовину, Мас Каус обзнанио. Американац, човек од акције, Мас Каус је намеравао да припреми земљиште за идеје свога учитеља, да овога преведе у Америку, да тамо заједно оснују конзерваториум делсартизма, који би свету показао сву епохалност пронађених закона о кретању људског тела. Али у то Делсарта задеси смрт.

Онда Мас Каус сам продужи рад на остварењу замисли свога учитеља. Он убрзо нађе даровиту ученицу, затим усрдну сарадницу у Женевијеви Стебинс. Она је, годинама, ревносно студирала Делсартова начела и идеје, по личном предању, код свога учитеља. Али јој се све чинило премало спреме и студија за практично извођење делсартизма, зато пође у Париз. Ту је, са Рењиером, такође личним учеником Делсартовим (учитељем Саре Бернар и Коклена), четири године изучавала његов систем и радила неуморно на сређивању одломака из Делсартових списа, који су се затекли у његових ученика. Пошто се вратила у домовину, проучила је још у Харварду код Д-р Тајлора систем шведске и медицинске гимнастике, и затим је почела предавања и издавање списа. Делсартова начела телесног изражавања она је разрадила у систем *Уметничке гимнастике.* Успех је био сјајан.

Циљ свога гимнастичког система, Женевијева Стебинс формулисала је у ових 7 тачака, према захтевима хигиене и естетике:

1) јачање унутрашњих органа;
2) јачање мускулатуре;
3) обраћање нарочите пажње женском телесном саставу;
4) хармоничност покрета;
5) васпитање у смеру свесног, целисходног владања телом;
6) неговање израза у телесним покретима;

7) постепено развијање покрета од најпростијих ставова и корака ка сложенијим, који достижу свој врхунац у уметничкој игри.

Женевијева Стебинс основала је прву школу делсартизма у Њујорку 1893 године. Та „Школа изражавања“ била је под протекторатом њујоршког универзитета. Али се делатност Женевијеве Стебинс није ограничила само на ту школу. Она је радила по многим клубовима, удружењима, уметничким школама, државним и варошким, и после 15 година успешног рада предала је школу својим ученицама.

Ученица Женевијеве Стебинс, Хаде Калмајер прва је основала у Европи школу чистог делсартизма, који је у школи Исадоре и Елизабете Дункан само један део општега циља: *расног уздизања*. Основана најпре у Целендорфу код Берлина, затим пресељена у Касел као „Семинар за класичну гимнастику“, та школа је главни представник чистог делсартизма у Европи.

Холанђанка Марија Адама од Шелтема, ученица Калмајерове, увела је 1912 г. делсартизам у Хелерау, у школу Жака Далкроза.

Преко школа Дункан, Калмајер, Хелерау, разнео се делсартизам од тада по свима *новим школама*, и то најпре у Немачкој, Швајцарској, Скандинавији и Енглеској. Личним, пак, утицајем Исадоре Дункан у Москви и Петрограду, делсартизам је проузроковао реформу дотадашњег класичног балета у руски балет.

Да видимо у чему је тај делсартизам.

Он се, теориски, може приказати у неколико основних закона, на којима почива целокупни комплекс изражавања телесним покретима. То су:

1) *принцип хармониског става;*

2) *принцип супротности покрета;*

3) *принцип следовања покрета,* извођење покрета из саме природе телесних органа који га врше.

I. Хармониски став јесте момент стајања, онако како је запажен и изражен у свима античким рељефима и статуама (сем једине: „Младић из Тенуе“). Он је у овоме: тежина тела почива на *једној нози*. Ова је затегнутих мишића, и зато краћа од друге, олабављене. То је нога ослонца. Друга нога само додирује земљу прстима; она је спиралне линије, због прстију окренутих у поље, док су колена унутра. Кук затегнуте ноге виши је од кука лабаве. Раме обрнуто.

Код хармониског става могу бити: a) обе ноге у једној линији, десна или лева затегнута (стајање у миру); b) једна напред, друга позади, једна лабава, друга затегнута (застанак у ходу); c) затегнута према лабавој диагонално. Свега дакле постоји хармониски став у пет природних положаја.

Из хармониског става постаје ход, простим стављањем ноге пред ногу, право или диагонално, напред или назад, и преношењем тежине тела на дотле лабаву ногу.

Лепота хармониског става је у непаралелности линија целога тела; целисходност му је у уштеди енергије, на чему почива његова грациозност, док је став с тежином тела на обе ноге бруталан.

Брзином ход прелази у трк. Кораку код хода одговарају *скокови* код трчања: од простог подскока до комплицираног диагоналног, великог скока, — а сви почивају на хармониском ставу.

II. Принцип супротности покрета (једини од природних закона кретања које је класични балет назирао у „опозицији руку и ногу“) изражава статику тела. Стојимо ли на *левој* нози, вршићемо покрет *десном* руком, и обрнуто. Супротност се врши у покрету ноге и руке, руке и главе, појаса кукова и појаса рамена, (в. вежбање у ходу, и у темпу валса).

Принципом супротности избегава се у игри монотонија и паралелност линија.

III. Принцип следовања покрета: покрети руке и ноге почињу из центра кад иду навише, од периферије кад иду наниже. Нога се, при ходу, трчању и скоку, покреће из кука, рука из рамена. При спуштању, нога пада врхом стопале, не петом, рука првим зглавком, па се покрет, поступно, преноси на други крај органа. Овај принцип се најоштрије види у „таласању“ руку, које даје импресију тичјег замаха крила у лету. Врхунац је у њему достигао Сахаров у „Етидама“ руку и Ана Павлова у „Умирању Лабудовом“. Тај принцип влада и седењем, клечањем, легањем, устајањем.

Осим тих примарних принципа, значајни су још и ови: I. Мекота, љупкост, грација покрета почива на толикој техници кретања или владања телом, да се дотични покрет изводи само учешћем оне групе мишића који су неопходни за извршење тога покрета, док сви остали, нарочито околни мишићи, остају незатегнути, т. ј. не учествују излишно у покрету. То је она *неконтрахираност*, којој се дивимо у играчица велике технике.

А сва техника игре састоји се у потчињавању телесних импулса свесној вољи, на основу она три принципа и принципа штедње енергије.

II. Израз — оно психичко — душа у покрету, долази од замишљеног *циља покрета*. Ма како био технички савршен један покрет, без уметничке целисходности бива афектиран, неубедљив, немотивисан. Израз се покрету не би могао дати без значајне улоге дисања; дисање чини у игри везу између музичког ритма и ритма покрета.

Разуме се да данашња два правца модерне игре: *импресионизам* и *експресионизам* према овом последњем принципу Делсартовом заузимају сасвим супротне ставове. Али се ми у то овде не можемо упуштати, као ни у проблем односа покрета у игри према музичкој пратњи. Оба су та проблема од најсуптилнијих и најтежих у савременој естетици игре, те је искључено уоквирити их у једном кратком предавању.

Сматрала сам да је овом приликом најпре повести реч о темељу модерне игре, која се и код нас почела живље развијати. Без познавања Делсартових принципа, немогуће је имати ослонца у естетичком мерилу уметничке игре.

МАГА МАГАЗИНОВИЋ

НАША ДАНАШЊА СРЕДЊА ШКОЛА

Све ми се чини да ми не увиђамо довољно зло стање у коме се налазе ученици по нашим средњим школама. Ако одмах не настанемо да се то зло стање отклони, наступиће недогледне рђаве последице. У осталом, није само зло стање у средњим, већ и у свима другим школама. Наставници свих наших школа морају зепсти за будућност наше државе и науке, кад виде да умно, физичко и морално васпитање наших ученика није добро и да ће се теже поправити. Сви ово несносно стање видимо и осећамо, али се, морамо признати, не трудимо у довољној мери да га што пре отклонимо. Зато ћу ја у овоме чланку изнети узроке слабог успеха у нашим средњим школама ; кад се знају ти узроци, лако ће се наћи и лек злу.

Последњи ратови оставили су тешке трагове у свима гранама друштвеног и државног живота, па, разуме се, нису поштедели ни школу. Због ратова школе су морале престати с радом, ученички очеви, у већини случајева, отишли су на војне дужности, а код куће су остале жене са ситном децом и старцима. Одласком ученичких очева у рат, ученици су остали без надзора, или под надзором својих матера, које су, у већини случајева, биле немоћне да рукују својом децом, јер нису имале довољно ауторитета. Остављени, више мање, без икаква надзора, ученици су били склони да приме много шта што не ваља, и да потпуно забораве све оно што су пре ратова у школи научили. Треба имати на уму још и то да су ученици са својима, у већини случајева, остали без средстава за живот и да је непријатељ, за време окупације Србије, чинио све да нашу омладину упропасти. У овом своме пакленом плану непријатељ је, на жалост, доста успео, јер је један, срећом мали број наших ученика придобио за себе, чинећи им разна доброчинства и дајући им добре плате, док су други, који су били чвршћи и честитији, мучени или интернирани у разне логоре, где су многи и своје кости оставили. Непријатељ је врло добро знао да на млађима свет остаје, и зато је радио на упропашћењу наше омладине у физичком и моралном погледу, да би нашу нацију после извесног низа година сасвим уништио. Немци, Аустријанци и Бугари, све до офансиве српске и савезничке војске 1 септембра 1918 год. на солунском фронту, веровали су да је Србија за навек пропала, и зато им је и било стало до тога да код нашег живља, заосталог у отаџбини, а нарочито код омла-

дине, убију сваки полет и националну свест, било придобијањем, било мучењем и убијањем.

Кад се предње има на уму, лако је појмити зашто данашњи ученици нису онакви какви су били ученици пре ратова, како у погледу успеха тако и у погледу владања. Предратни ученици били су у већини случајева у сваком погледу добри, док је данас велики број слабих ученика и по учењу и по владању. Раније су ученици много више радили и нису ни на шта друго мислили сем на школски рад; међутим, данашњи ученици не раде толико, а много више мисле на уживање сваке врсте.

Нису само ратови криви што су нам данашњи ученици слаби по успеху. Има и других узрока, од којих ћемо главне навести. Један од тих узрока јесу скраћени течајеви, а нарочито испити који су полагани у септембру прошле године у место четврте скраћене школске године. Сви ови ученици који су четврту скраћену школску годину заменили полагањем испита у већини случајева сад су слаби, и ако су трећу скраћену школску годину свршили врло добро или одлично. У скраћеним течајевима прелажени су поједини предмети, често пута, мало брже, наставници су били прилично благи при оцењивању, због чега су ученици научили на пропуштање, и слабије су учили. И онда није чудо што су нам данас ученици слаби по успеху и што у овој школској години, у којој се ради по програмима за нормалне прилике, нисмо задовољни ученичким успехом.

Други узрок слабом ученичком успеху лежи у тешким материалним приликама под којима живе наставници и ученици. Да би се наставници и ученици могли посветити само своме послу, треба да су материално осигурани. Држава је, давањем додатка на скупоћу, у неколико помогла да се ово тешко време преживи, али није дала толико да би наставници са својим породицама могли безбрижно живети и потпуно се посветити своме тешком позиву. Некада је обично сваки наставник имао минималан број часова, због чега је био одморнији и могао је у школи с бољим успехом радити. Данас пак сваки наставник добија максималан број редовних недељних часова, и у већини случајева максималан број хонорарних часова, а поред свега тога често мора да замењује одсутне и болесне наставнике. Све ово чини да је данас наставник заморен и зато не може радити довољно интенсивно. Тешке материалне прилике нагоне наставнике да, поред великог терета у школи, узму још какав посао ван школе, и тиме ослабе свој рад у школи. Да би се те тешке последице, које штетно утичу на наставнички рад у школи, отклониле, треба што пре наћи начина да се наставници материално толико осигурају да не буду принуђени своју снагу трошити и на послове ван школе.

Трећи узрок ученичком неуспеху јесте оскудица у наставницима, нарочито у стручним наставницима из важнијих предмета. Међутим, у Београду, како сам чуо, већина има недељно мање од максималног броја

часова. Ово долази отуда што се приватни часови боље хоноришу но што их држава хонорише, и онда сваки наставник има више рачуна да ради хонорарно ван своје школе. Кад би сви наставници и наставнице београдских средњих школа примили максималан број редовних и хонорарних часова, онда би се приличан број њих из Београда могао упутити у средње школе по унутрашњасти, те би се на тај начин ове ослободиле многих хонорарних наставника, који не доносе много користи школи нити би се тада морали давати главнији предмети нестручним наставницима. У данашње доба кад ученици располажу слабом спремом, и стручни наставници с великом муком раде и нису задовољни постигнутим успехом. А какав ће успех тек моћи постићи нестручни наставници? Оскудица у наставницима долази и отуда што су неки наставници употребљени на ненаставничке дужности. Зато би требало све наставнике који не врше наставничке дужности упутити без икаква изговора у школу.

Четврти узрок ученичком неуспеху јесте немање довољног броја добрих уџбеника и скоро никаквих учила. За време рата, а нарочито за време непријатељске окупације Србије, сав школски намештај и сва учила упропашћени су, и школе су остале без игде ичега. Не може се ни замислити да се експерименталне науке могу предавати с успехом без апарата за извођење експеримената, вештине без справа и прегледа, а јестаственица без препарата и модела. Недостатак у училима може се попунити једино на тај начин ако Министарство Просвете издејствује велике кредите, и одмах у земљи и на страни изврши само набавке за све школе у земљи. По мом мишљењу, на овај начин бисмо дошли пре до учила но кад би их свака школа за себе поручивала. Зато би требало изабрати комисију од стручних наставника за све предмете, и та комисија би извршила набавке учила с обзиром на прописане припреме. И са штампањем потребних уџбеника треба пожурити, јер се и у њима осећа велика оскудица, која штетно утиче на ученички успех.

Ако се остави самим школама, да оне врше набавке учила и других потреба нужно је да им се на време одобравају кредити за то. Колико се, међутим, закашњава са одобравањем кредита, нека послужи овај пример. И ако се почетком сваког месеца врши требовање новца за идући месец на све школске потребе, опет је Лесковачка Реалка до половине марта ове године[1]) добила последњи одобрен кредит на канцеларискe потребе тек за месец новембар прошле године! Због овог неуредног одобравања, и због малих кредита на канцеларискe потребе, мало је фалило да децембра прошле године не распустим школу не имајући у школској каси новаца да купим дрва за огрев учионица. Имајући у виду интересе школе ја то нисам учинио, већ сам у вароши

[1]) Овај чланак писан је марта месеца о. г.

узео новац на позајмицу, и тако сам набављена дрва платио, док сам књижаре молио да ми материал дају на почек. И из овог се најбоље види колико је данас тежак положај старешине, од кога се очекује и тражи много, али му се не даје ни оно без чега школа не може постојати ни радити.

Министарство Просвете прописало је правила за давање благодејања сиромашним а одличним и врло добрим ученицима, али кредит на благодејање за ову школску годину ни до половине марта ове године није дошао, и ко зна кад ће стићи. Још 22 децембра прошле године Министарство Просвете известило ме је да је Лесковачкој Реалци одобрен кредит на благодејање за I тромесечје ове школске године у суми од 14850 дин., али која корист од тога кад из Министарства Финансија ни до половине марта ове године тај кредит није одобрен. Да је кредит на благодејање одобрен на време благодејанци би били у могућности да себи набаве одећу и књиге и да плате храну, те би им се тиме дала прилика да боље уче. А овако иду голи и боси, долазе у школу без уџбеника и осталог школског материала и задужују се на рачун благодејања! Надлежни губе из вида ону народну изреку: „Брза помоћ је двогуба помоћ".

Пети узрок ученичког неуспеха јесте невођење рачуна о деци од стране родитеља. Ређи су ученички родитељи који долазе у школу да виде како им се деца уче и владају. Не само што родитељи не воде скоро нимало рачуна о својој деци, него за неуспех своје деце бацају кривицу једино на наставнике. Навикли су на прилично пропуштање у скраћеним течајевима, па им је сад чудно како да њихова деца имају слабе оцене. Сами наставници не могу постићи жељени успех ако их родитељи и друштво не помогну у васпитању ученика, који су под наставничком контролом највише пет часова дневно, а све остало време су под контролом родитеља и друштва. Позната је ствар да су, у већини случајева, родитељи неспособни да даду својој деци домаће васпитање, али опет могу наставницима помоћи ако по њиховом упуству обрате пажњу на своју децу, бар у толико да им се деца не друже с рђавим друштвом и не чине оно што је школским правилима и прописима забрањено.

Шести узрок слабог ученичког успеха јесте велики број ученика. У неким школама сада има двапут више ученика но пре рата. Велики број ученика створио је велики број одељења и велики број ученика по одељењима. Због овог великог броја ученика, ретка је школа у којој се данас не ради са полудневном наставом. Великог броја ученика је последица оскудица у наставницима. Оскудица пак у наставницима изазвала је да се наставници преоптерете часовима и да поједине предмете предају нестручни наставници. А све је ово на штету ученичког успеха.

ЈЕРОТИЈЕ НОВИТОВИЋ

ПИСМЕНИ ЗАДАЦИ ИЗ МАТЕМАТИКЕ

Уобичајено је у средњој школи да се у одређеним роковима дају свима ученицима у разреду *писмени задаци*, које ови у присуству и под надзором наставника решавају и предају наставнику на преглед и оцену.

Писмени Задаци су дакле нека врста писменог испита, при коме ученик има да учини известан напор, да савлада стављене препреке, и тиме да дâ меру своје спреме. Они имају да послуже као контрола ученикового напретка, његове упућености у послу, његове извежбаности у раду, брзине његовог схватања, његове довитљивости у извођењу и истрајности у раду, а напоредо с тим да дају сведоџбу о учениковој брижљивости, уредности и укусу. У исто време, они су и утакмица између другова ко ће брже, краће, простије, правилније и лепше доћи до резултата.

Јер резултат је овде главни циљ. На супрот домаћим задацима, који су више теориски и којима је циљ самостално размишљање, код писмених задатака је главно практика: ту се тражи *самосталан суд* или, како се то математичким језиком каже, *решење* или *резултат*.

Отуд излази да извор из кога се црпу задаци ове врсте, не сме лежати далеко од тачке на којој се налази настава оног тренутка кад се даје задатак; на против, тај извор треба да је ту, у непосредној близини, у области која је обрађивана и претресана ових дана, тако да ученик може брзо и лако, без оклевања и недоумице, да прије послу и да хита одређеној мети.

И овде — као и код свих задатака — правило је: да не буду хипотетички, него да су црпени из живота. Исто тако, ови задаци треба да су увек занимљиви и, пре свега, да одговарају ступњу ученичког развитка.

Обим задатка треба удесити тако да испуни све одређено време. Да бољи ученици, који измичу испред другова, не би после добивеног резултата дангубили, треба их навићи да се не задовоље само резултатом, него ставити им у дужност да добивени резултат провере, уопште ако је конкретан, и обрнуто, да га претресу, нађу му примену, и т. д.

На тај начин наставник ће имати пред собом за оцену два мерила: *количину* и *каквоћу рада*. Према тачки на којој је школско звонце прекинуло рад ученику, наставник ће имати једно, чисто механичко, мерило за постигнути успех. Остаје му још да нађе мерило за каквоћу рада, а оно је претежније. Брзина и лакоћа у раду само су последице лаког схватања и извежбаности, али се од ученика тражи још и јасан поглед, логично извођење, концизност, прецизност и елеганција у раду.

Обилажења и лутања увећавају количину рада, али су чисто негативне природе, јер место да унапреде посао, она га уназађују. Па ипак има случајева где и такав посао није чист губитак времена, а то су:

кад кроз та лутања провејава мисао, у основи својој правилна и истинита, али погрешно примењена. Ово је нарочито згодна прилика за наставника да се јави у пуној својој улози васпитача и коректора и да — по Сократу — буде активни „бабичар мисли".

Погрешке ученичке у раду утичу на резултат, па и онда кад су случајне омашке. Отуда тачан резултат није пресудно мерило успеха, јер може се десити да се грешке узајамно потру и да се погрешан рад заврши тачним резултатом.

Стварне погрешке су оне у којима се огледа учениково незнање, неизвежбаност и неупућеност. Прве две врсте погрешака падају на терет ученику, јер доказују његов нерад и немар; али трећа врста иде на рачун наставнику, који не треба да оклева да таквог неупућеног ученика узме преда се и да се с њим нарочито позабави.

Запажање ових недостатака претпоставља брижљив и савестан преглед, извршен у тишини, у кабинетској усамљености. Не треба жалити времена ни труда, јер се то надокнађава у доцнијем раду: исцрпан рад на исправљању погрешака у почетку наставе знатно смањује те погрешке у даљем току рада и тиме олакшава наставнику посао и осигурава бољи успех.

Погрешке треба истаћи подвлачењем. Само кад је нарочито потребно, могу се пропратити са стране кратком напоменом. Исто тако треба истаћи и боља места. Ако у задатку има празнина, на њих ваља указати и — по потреби — попунити их.

По свршеном прегледу оценити најзад сваки задатак кратком, образложеном оценом. При томе треба штедети осетљивост ученичку: може се бити строг и савестан и без суровости и ироније. Ученици треба да у том напорном наставниковом раду осете видан знак његовог сталног и стварног интересовања за њихов напредак и топлу жељу за њихово усавршавање.

ПЕТАР А. ТИПА

МОДЕРНА ПЕДАГОГИЈА

I

Науке, чији је предмет, за сваку понаособ, познавање извесне материје (чиста или теоријска наука) и акција на ту материју (примењена наука), све су, у току своје историје, претрпеле исту судбину. Тај ред, који је природан и логичан ред, — јер не видимо да је могуће утицати друкчије но несигурно на једну материју чије се особине не познају, — преокренуо се. У свом нестрпљењу да себи потчине, и да употребе у своју корист природне феномене, људи су, тек што су их грубо познали,

покушали да утичу или су уобразили да могу да утичу на њих. Тако су се родиле у најстарија времена астрологија, емпиричка медицина и алхемија, и требало је да се створе и лагано образују астрономија, анатомија, физиологија и хемија, па да се не само дâ друкчије решење проблемима постављеним од оних који су мислили да могу да утичу на звезде, на органе или на тела не познајући их, већ и да се уклоне сасвим они проблеми које познавање материје није више допуштало да се поставе.

Педагогија, којој се почиње тек данас да даје име и вредност једне науке, претрпела је исту судбину. И она има за предмет познавање извесне материје, детињега духа (психологија) и акције на тај дух (права педагогија и васпитање). И ту је природан ред био измењен. Људи су се брже-боље пожурили, и хтели су да утичу на тај дух, да му дају прикладну форму, која је била форма њиховог властитог духа, да га напуне знањима која су изгледала неизбежна да дете постане што пре користан члан породице и друштва. Уз то, вођени оним принципом аналогије који је у основи свакога знања, као што су примећивали између телесне форме деце и одраслих само разлике у степену, тако су природно закључили из тога да и између духова постоје само разлике у степену, да је детињи дух сасвим налик на њихов, али мање развијен, и да према томе они знају a priori како се он може образовати. Исто онако као што су чаробник или алхемичар мислили да разазнају у телима не знам какав духовни елемент, који се налази и код човека, и захваљујући чему може да се произведе акција једнога на остале. И тако се васпитање родило и развило пре педагогије, заузело на силу њено место, издало се за праву науку, дало се признати од свих као права педагогија, и тако је некадањи педагог за време читавих векова окретао и превртао са муком у својој топионици дух деце, да преобрази у чист метал једну материју коју није познавао.

Већ одавно су хемија или физиологија изагнале из храма варалице које су биле заузеле њихово место и за увек их уништиле. Педагогија је чекала на свој ред много дуже, и нема више од четрдесет година како је почела да се ствара и да се уздиже спрам алмехије која ју је била потиснула. Истину рећи, у овој области, један гениални претеча (има их у свима наукама) био је покушао, усред XVIII-ог века, да скине образину са лажне науке која се издавала за праву педагогију. Све те људе који су озбиљно постављали законе васпитања, он је запитао: да ли ви познајете тај дух који хоћете да образујете? Знате ли ви како је он начињен? Познајете ли ви његове особине? Знате ли ви за што је он способан? И он је покушавао да опише тај дух, да покаже његову природу и функционисање. Није потребно да подсетим да га нису послушали и да је завера алхемичара успела да рашири мишљење до у наше дане, у Француској бар (јер они нису успели да пре-

варе педагоге немачке или америчке), да треба читати *Емила* само са крајњом обазривошћу, да је то једна књига пуна пародокса и лудости, и да су једино они представници праве педагогије.

Данас се увидела заблуда. Педагогија узима своје место поред других наука, и служи се истим методама. Она се труди пре свега да позна свој предмет помоћу опсервације и експериментације, она зна да ће моћи утицати на тај предмет (то јест дати детету васпитање) тек кад га буде познала.

Позната је опозиција коју су јој водили дуго времена, и коју јој воде још и данас, представници традиционалне педагогије, они које ја зовем алхемичарима. Они су оснивали читаву ту опозицију на једном аргументу који им је изгледао необорив. „Нашто, говорили су они, то проучавање детињега духа? Ми познајемо детињи дух: то је наш. Зашто губити време испитујући га? Ми знамо како је он начињен, и да функционише на исти начин као и наш.

— То ћемо тек видети, одговарају *педагогисти*. Ми имамо времена да губимо, и будући да желимо да будемо људи од науке, ми се чувамо тврђења a priori, чак и највероватнијих. То проучавање нас интересује, и ми ћемо предузети да познамо детињи дух. Кад га будемо познали, ми ћемо предузети да га образујемо сходно његовој природи. Ако тада нађемо да наше васпитање наличи на ваше, ми ћемо признати да смо радили један узалудан посао (али ни то није узалудно верификовати интуиције). Ако не, ми ћемо имати право да закључимо да ваша тобожња наука није била наука, и да је све оно што сте ви радили да утичете на детињи дух било само ташто и, сувише често, опасно комешање".

Тако је рођена модерна педагогија, коју неки називају и *новом* или *експерименталном*, јер је она доиста у исти мах једно и друго, *научном*, јер изгледа најзад као наука, коју бих ја радо назвао *реалистичном*, јер се она оснива на познавању реалности на коју хоће да утиче. Њена историја је сасвим скорашња, али већ тако богата да изгледа да је дошао тренутак да се покупе и изнесу резултати.

II

Нова наука је почела психолошким радовима, као да је у истину био вођен диалог којим сам схематизовао горе опозицију између научне педагогије и традиционалне педагогије. Пре тачно четрдесет година, 1880-те, отац модерне педагогије, Американац G. Stanley Hall (рођен 1846), почео је да публикује славно дело, са значајним насловом, које је требало да послужи као полазна тачка за сва будућа истраживања: *шта садржи дух деце кад она улазе у школу (The contens of children's minds on entering school)*. Пре њега било се појавило неколико усамљених студија о психологији детета (од Тена, Дарвина, Pérez-a, Egger-a,

Сикорскога). Али ти радови нису имали сутрашњице. Било је намењено G. Stanley Hall-у да он, по важности својих истраживања и нарочито по енергији и истрајности са којом их је водио у пркос отпора на који је наишао, буде иницијатор онога *child-study movement-a*, коме је Русо био, према изразу једног енглеског писца, свети Јован Крститељ. Под његовом инспирацијом почео је Руил, председник учитељске школе у Ворчестеру, да прибира, 1881-ве, преко својих ученика, опсервације о интересима и спонтаној активности деце. Те опсервације, којих је било више хиљада, биле су предане Clark University-у u Ворчестеру, коме је Hall постао председник 1888. 1891, он је основао свој часопис *The pedagogical seminary*, а 1893, *Национално удружење за проучавање детета*. Те исте, 1893-ће године, у Француској, публиковао је Компејре своју *Интелектуалну и моралну еволуцију детета*. 1894 изашле су у Италији *Saggi di psicologia del bambino* од г-ђе Паоле Ломброзо; 1896, опет у Америци, прва серија *Studies in education* од Earl-a Barnes-a

Сва та психологија, која је, у неколико година, образовала читав један споменик, била је сграђена на *опсервацији*. Истраживачи, или су директно посматрали децу и бележили своје напомене, или су их испитивали, или су слали одраслим личностима питања о успоменама које су оне сачувале на своје детиње идеје или осећања.

Опсервацији се додала *експериментација*, скуп лабораторијских поступака, међу којима на првом месту треба споменути *teshs*-ове (експерименте одређене да мере способности духа), пронађене 1890 од Американца Cattell-a, и који су прерађени и организовани у Француској од Бинеа и Д-ра Симона, имали познати успех; — и психо-физичке мере, које су дошле нарочито из Немачке, пошто је психо-физика основана на тој хипотези, више или мање верификованој искуством, да се ментални феномени (интелектуални умор на пример) могу изразити физиолошким феноменима. Ови лабораторијски експерименти били су нарочито одређени да оцене и измере индивидуалне разлике, пошто се тада раширила идеја, која је од тада, мислим, изгубила мало земљишта, да је заједничко васпитање које се даје деци бесмислено, и да ће психологија открити међу њима такве разлике, да ће за свакога моћи бити згодно једино васпитање „према мери“.

Овим методама, по угледу на оно што је била урадила општа психологија, осветљавајући познавање духа код одраслих проучавањем духа код идиота, глупака, дегенерика, злочинаца, итд., додало се проучавање анормалне деце, које је до данас било предмет многих дела и чланака у часописима. Прва клиника за анормалну децу била је отворена у Америци 1896.

Тако су образоване три велике методе нове науке: *опсервација* деце, директна или индиректна, *експериментација*, проучавање *менталних аномалија*. Помоћу ова три метода, могао се почети посао.

Али, још од првих радова, појавила се једна особито важна идеја, која се, најпре бојажљиво изражена овде-онде, раширила толико да је постала главна идеја целе савремене педагогије. Опазило се да се, у школама, деца покоравају једној дисциплини која командује свима њиховим радњама и, тако исто, свима корацима њиховог духа. Она су потчињена једном дресирању одређеном да их преобрази што је могуће брже и потпуније у оно што се хоће да она буду. Из тога разлога, дакле, немогућно их је познати. Никад се не би знало шта је то коњ кад би се видели само коњи који у циркусу играју или клече. И то је правило за сваку науку, нарочито за сваку науку из живота, да, да би се проучавала бића која желе да се познаду, треба их оставити у њиховој природној средини, или, ако се прави какав лабораторијски експеримент, поставити их, у колико је год то могуће, у погодбе потпуно сличне природним погодбама. Међутим, људи су желели да познаду, не ученике потчињене самовласном режиму наставе и дисциплине, већ децу, и ваљало их је дакле оставити да раде слободно, као што добар одгајивач оставља своје ждребе на ливади, и с времена на време гледа шта оно ради.

То је једна нова идеја, тако нова да још и данас наилази на многобројне противнике. Кад су је изнели под формом чисто научном и примењеном на макар који предмет, нико јој није ништа замерао. Али кад је била реч о деци, није се више допуштало оно што је била сушта очигледност, или, ако се допуштало, налазило се да је експеримент сувише опасан. Људи су били тако јако убеђени да су деца несавршена бића, рођена рђава (није се имало довољно сарказама за тврдњу Русовљеву) и неспособна да управљају сама собом ако нису вођена у својим најмањим покретима искусном руком одраслих личности, да се није могло допустити да им се остави и најмања слобода, у толико мање потпуна слобода. „Ако су слободна, није се престајало понављати, она ће чинити само глупости".

То ћемо видети, одговорили су опет педагогисти. Време је да се верификује, да се експериментише да ли је истина, као што се не престаје понављати a priori, да су деца из основа рђава, једино наклоњена да чине зло, и неспособна да нађу сама што им треба. Да би се знало, треба видети. Ми ћемо их оставити слободне, ослободити их привремено свих стега којима их обавијају васпитање и настава, и видећемо шта ће чинити. То је за нас једини поштен и научан начин да то дознамо — и, још једном, једини поштен и научан начин да их познамо.

III

Почело се, у хронолошком реду, формом стеге која се најпре указивала очима, дисциплином. Свака школа, сваки разред у школи, конституисан је као апсолутна монархија. Деца су потпуно потчињена јед-

ном учитељу кога нису изабрала, и она немају другог устава до оног који учитељ пристане да им да. Једва ако су с муком могла успети да не буду више тучена, и да не стоје читав дан с лицем окренути зиду. Она немају никакве слободе. И санкције њиховог доброг или рђавог владања су остављење самовласном избору учитељевом.

Покушало се најпре да се у томе да слобода деци, још не да раде што би хтела, већ, остављајући апсолутној власти учитеља све што је зависило од наставе, да предузму дисциплину у своје руке. Старање да влада ред у школи и да се спречавају и кажњавају грешке, предато је једном суду где учитељ више не фигурише, и који је био састављен од неколико деце изабране од свих ученика. Исто тако, један одбор (понекад само један председник) управљао је унутрашњом организацијом школе и контролисао је. На место ауторитета, дошла је влада деце самима собом, *self-government*, према изразу који је постао класичан у педагогији. На место апсолутне монархије, покушала се направити од школе република.

Тим именом се доиста и назвала прва школа у којој је експериментисан self-government: *George Junior Republic*, основана 1890 у Фревилу, у Њујоршкој држави, од Вилиама Р. Џорџа, мешовита школа чија деца, скупљена свакога месеца у опште веће, бирају свога председника, и врше сама или преко својих представника сву унутрашњу администрацију куће. Друге републике истога рода функционишу сада у Здруженим Државама у Енглеској, и self-government је био експериментисан са успехом у Белгији и Швајцарској.

IV

Пошто се тако заменила стега слободом у области дисциплине, отишло се даље: помислило се на то да се исти експеримент учини у области наставе. Ипак, није изгледало да може бити речи о томе да се преда деци настава као што им је била предата дисциплина, пошто, по самој дефиницији, настава обухвата известан број знања која она немају, и којима их треба довести. Слобода ће дакле наћи места у поступцима који се употребљују да се стекну та знања: у методама. Деца ће се обучавати, не више поступцима наметнутим од стране одраслих, поступцима сходним духу одраслих а не детињем, већ поступцима који ће им се допадати; и како се претпоставља да би она била на великој муци да знаду сама којим путем ће научити правопис, географију или природну историју, потражиће се за њих методи сагласни с њиховом правом природом и с њиховом психологијом, какве ми можемо да их познамо. Деца ће дакле бити слободна да се уче како би хтела, кад би била довољно обавештена о самој себи и способна да знају како њихов дух ради.

Из тог принципа су рођени различити педагошки системи чија се примена и експериментација настављају и данас пред нашим очима.

Најскромнији је систем који је познат под именом *Манхајмског система*, и који је створио у тој вароши 1900 Д-р Сикингер. Његова одлика је у овом: деца нису подељена у разне разреде једне школе према својим годинама већ према својим способностима. Сваки разред је подељен у три одељења, у која су ученици размештени према својој интелигенцији и својим способностима; они могу често да прелазе из једног одељења у друго, и чак да припадају једном одељењу за известан наставни предмет, а другом за друге. Слични системи функционишу и у Америци.

Важнији експеримент је учињен са *новим школама*. Нове школе имају двоструко порекло, енглеско и немачко. Прву нову школу основао је Dr. Cecil Reddie-y Abbotsholme-y, у Енглеској, 1889; другу поправљајући и преображујући прву, D-r Hermann Lietz, у Немачкој, 1898. Идуће године, Demalius је основао у Француској Ecole des Roches, којом управља данас Georges Bertier. Слобода деце се поштује у новим школама, у погледу моралног васпитања, захваљујући системима self-government-a. Што се тиче наставе, служи се методима сагласним са поступцима рада који су природни духу деце и који су у стању да задовоље њихове интересе и њихове потребе.

Један експеримент истога рода опробали су наизменце John Dewey, у Америци, и D-r Kerschensteiner, у Немачкој, примењујући један систем који је назван системом *радне школе (Arbeitsschule)*. Девеј је управљао у Чикагу, од 1894—1897, једном школом у којој је настава била основана на оном великом открићу дечје психологије, да је дете конструктор, и да оно што га интересује изнад свега, то је грађење. Средишна дисциплина школе био је ручни рад, и поводом и у зависности од ручнога рада давала се остала настава деци.

И овде се дакле опет радило о једној настави сагласној са природним и слободним наклоностима деце, и тај исти карактер налази се у *Дечаштву* Stanley-a Hall-a (1904), који је обележио тај план интелектуалног и моралног васпитања према психологији дечака, и у књизи *Biogenetik und Arbeitsschule* од Ferrière-a (1912), који је покушао први пут да утврди хронолошки ред интереса код детета, и да састави наставни програм у коме ће предмети бити класирани према томе реду.

Најзад, један последњи систем даје слободнијој активности детета још веће место, то је систем који је изложила Г-ђа Монтесори у својој *Научној педагогији* (1909), за децу од две до шест година. У том систему слобода детета је потпуна, али како слобода нема никакве користи ако се на нешто не примењује, како бити слободан значи бити слободан деловати, Г-ђа Монтесори поставља дете у средину која му сугерише и олакшава радњу, стављајући му на расположење материал који има тај двогуби карактер да допушта најразличније активности, и да је такав да дете само поправља своје грешке и учи се само. Отуда име

само-васпитања које се покаткад даје педагогији Г-ђе Монтесори, и које је она сама дала другом делу свога дома, у коме је покушала да је примени на децу од шест до тринаест година.

V

Сви ови системи, види се, остављају детету не може бити већу слободу у његовом начину учења. Више му се не намећу методе a priori. Оно сâмо, оно што се зна о њему, о форми његовог духа, намеће методе које се на њ примењују. Оно обучава учитеља. Оно постаје средиште, око кога се окреће читаво васпитање. Коперничка револуција, према енергичном изразу Стенлиа Хола, завршена је.

Или бар, она би била потпуно завршена кад не би остао да се учини последњи корак. Васпитање обухвата: морално васпитање, интелектуално васпитање и наставу, образовање карактера, образовање духа, појмове којима се храни дух и помоћу којих се образује. Системи, чију смо слику изнели, увели су наизменце слободу у две прве области. Да би се допунио експеримент, треба је увести и у последњу. Деци је остављена слобода да сами себи прописују правила владања; остављена им је слобода да бирају (видело се помоћу каквих индиректних поступака) методе наставе; остаје да им се остави слобода да бирају предмете наставе.

Разне дисциплине које сачињавају данас сваки наставни програм, ма какав он био, јесу од две руке. С једне стране, дисциплине које су услов стицања свих других и свакога знања, и односа између индивидуа: читање, писање, рачун: с друге стране, дисциплине које представљају разне области интелектуалне активности: историја, географија, физика, граматика, итд. Садржај ових последњих знања је био детерминисан сваковрсним традиционалним и логичним разлозима; он се грдно увећао; он нема више никакве императивне вредности која нас спречава да не пробамо наш експеримент чак и у овој области. Јер историја, као и хемија или граматика, постале су данас тако закрчене специалности да није више могуће открити у њима оно главно од чега се жели да створи наставни предмет. Да ли ће то, за науке, бити теорија или примена, у историји, факта или велике идеје, — све су то питања на која ће бити све теже одговорити. И пошто разлози филозофске или социалне врсте то не допуштају, остаје једино да се обратимо психологији.

Последња граница науке чију формацију ја излажем овде, поставља се дакле на један потребан начин. Треба дати деци последње слободе, не потчињавати их више никаквој стези никоје врсте, не наметати им ни известан начин деловања, ни известан начин учења, извесне ствари које треба научити, и посматрати их. Кад дете буде постављено усред реалности (треба потражитн како), и кад се буде кретало сасвим сло-

бодно под надзором наших пажљивих очију, ми ћемо гледати како се оно понаша, како оно напада ту реалност да је присвоји, да је преобрази у унутрашњу представу, и најзад, које делове те реалности оно напада да од њих створи знање. Та знања имаће без сумње увек историјски, географски или научни карактер, пошто сваки предмет знања има форму и особине (наука), смештен је у простору (географија), и у времену (историја); али можда, што се тиче њиховог садржаја, она неће имати ништа заједничко са оним што наши програми зову данас историјом, географијом или науком. То давање последњих педагошких слобода неће ићи без великога потреса наших садашњих школа у којима реалност нема никаквог места, и у којима деца живе у једном вештачком свету, али тај потрес неће бити већи пошто је кад се уводи у њих само-влада или монтесорска педагогија. И најзад, треба довршити што се започело. Ако се прими то да се дете може познати само кад се остави слободним, треба га оставити потпуно слободним. Једино под тим условима, студија предмета наше науке, психологија, имаће неког основа и биће заштићена од сваке критике; једино под тим условима ми ћемо моћи сазидати на њој научно васпитање.

И тада можда, — ако смем да допустим себи завршујући један пророчки поглед, — кад тај рад буде свршен, кад ми будемо знали о деци како она раде, како уче, каква знања су способна да стеку, кад последњи корак буде учињен; кад буде тако образовано потпуно природно и слободно васпитање, потпуно ново у својој форми и својој садржини, тек ће тада можда стара времена отићи у неповрат. Револуција ће бити завршена. Васпитање деце постаће својина деце; она ће једино бити његови господари и организатори. Сан Русовљев биће остварен. Ми ћемо имати само да продужимо да правилно, као што се обнавља вода у аквариуму, окружујемо децу свим оним што је потребно за храну њиховога духа, и да их гледамо како живе и расту. А она ће то чинити без нас.

(Превод с француског)

РОЖЕ КУЗИНЕ

РАЗВИЋЕ ИНИЦИАТИВЕ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

(Има негде у Ланкаширу, у Енглеској, усред једне црне фабричке земље, један човек ка коме би сви они који пате од раздвајања школе и живота, и који верују у могућност да се деца васпитају у радости, личним и спонтаним напором, без и једнога од оних рђавих поступака који су још у употреби у нашој настави, требали да дигну очи. Пре мало више од две године, он је стигао у једну школу која је наличила на све остале школе, и усред деце која су, заузета већ радом и нево-

љама живота, долазила да губе своје време на школским клупама, не учећи ништа и не интересујући се ни за један школски предмет. Он је преобразио ту школу; од те апатичне деце, он је створио активне дечаке; он је управио те заостале и дивље духове ка лепоти, акцији, раду. Ради тога, он је спалио уџбенике и заменио их алаткама; од клупа је направио тезге за рад; побацао је распореде часова, и пустио децу да раде и живе, трудећи се да им пружи средину и услове у којима ће се њихова акција моћи развити и донети плодове.

У чланку који доносимо доле у изводу, и који би требао да заинтересује све пријатеље новог васпитања, овај пионир и апостол излаже свој значајни покушај.)

Наслов овога чланка могао би учинити да се поверује да сам ја почео свој експеримент према једном утврђеном плану. Међутим, то није тачно; ја сам се налазио на челу једне школе којом је било тешко управљати, с децом од којих су многа радила половину дана у фабрикама. Савлађујући те тешкоће, ја сам завео нове методе, и приметио сам на крају да сам створио школу у којој је иницијатива замењивала стару методу. У начину на који сам био наведен да променим дечји рад у школи, на мене је утицало оно што сам видео, у школи и ван школе, о животу деце и њихових родитеља. У школи, апатија и непажња, апсолутна одвратност спрам усмених лекција, рђаво владање, и никакво стварно образовање. Ван школе, ја сам био пренеражен да видим провалу која је делила њихов начин живота од начина живота васпитаних људи. Ја сам постављао себи сваковрсна питања: „Ја купујем књиге, они не; зашто? Они имају више новца но ја, и сви су научили да читају. Зашто они не певају лепе песме које ја певам? Они су их научили. Зашто купују ове ужасне слике? Међутим, добили су неколико појмова о уметности. Зашто беспосличе на угловима улица, пушећи, пљујући и псујући? Зашто жврљају по зидовима и вратима? Већина међу њима су научили неки ручни занат, а девојчице шивење. Какав утицај су имале лекције поезије на њихов језик и на њихов начин да посматрају живот?“ Све ове фабричке раденице са убледелим лицем и закржљалим телом биле су некада ученице у нечијем разреду и седеле су у редовима да науче граматику и остало. Њихова лица, њихов живот су увреда за нашу наставу. Кад би учитељи хтели да разумеју да васпитање значи *начин живљења*, они би одмах престали да се паште толико да произведу резултате којима је дете, тако рећи, само талог.

Ако, излазећи из школе, дете уме да изврши какву рачунску радњу одекламује једну или две песме, изради какво граматичко вежбање, диктат или једну стилску страну без погрешке, прочита гласно какав параграф „са изразом“ да би вам учинио по вољи; ако уме да уради

све то и иде да се вуцара по улицама, онда учитељ није успео у свом послу, но је бедно пропао.

Један надзорник чудњак затражио је једнога дана од једне од мојих ученица да изврши ову рачунску радњу: $7 \times 34 \times 68 \times 0$. Дете је пало у клопку. „А-а, рекао је он. Али ова деца требала би да виде кроз једну рачунску радњу; то би требало да их научи да мисле". У томе баш и јесте несрећа. Читаве године, ми смо учили децу *како* да мисле, а никад *шта* да мисле; *како* да читају, а никад *шта* да читају; *како* да штеде, а никад *како* да троше новац разумно. Треба гледати истину право у лице. Какав је утицај имао онај сат који сте ви провели говорећи једном разреду, на живот те деце? Да ли је ваша жетва достојна вашега труда?

С таквим мислима ја сам се окренуо својим ученицима, решен да учиним све што могу да преобразим њихов живот. Ја сам био готов да не добијем никакав резултат, у старом схватању речи, кад бих могао само да поправим њихов живот; али на крају, ја сам имао и резултата. Кад сам био мали, — а и данас, јер је у мени остало много од малог дечка, — ја сам био увек срећан кад сам могао да направим нешто, или да брљам по разноврсном материалу. Имао сам ексера, тестера, чекића, електричних апарата, једном речју свега оног што се може наћи у џепу једног дечка, али у већој количини.

Готово кришом најпре, ја сам донео ове предмете, и са неколико старих сандука, мојом старом јевтином тестером, и с доста довитљивости, ја сам почео да правим неке ствари. Дејство на децу било је без мало мађијско. Правити нешто, ох! то више није био разред; и она су долазила и пословала су најзад као нормална бића. Ја нисам правио никакав план за рад; све што смо израђивали тражила су деца, било за школу, било за кућу. Мој циљ је био да допрем до правога детета, и ја сам приметио да, натерујући га да послује и да производи, ја сам био допро до њега.

Наш посао није се састојао у томе да правимо моделе, већ праве предмете. Могуће да дете ужива да прави тестеру од хартије ако му се не допусти да ради што боље; али то није живот, и дете би више волело да се служи правом тестером. Постепено напредовање у послу, онакво какво се обично подразумева у настави ручног рада, не води рачуна о убразиљи; оно замењује идеје детиње идејама учитељевим. Ми не можемо предвидети асоциације идеја које се образују у мозгу једнога детета. Тако, једнога дана, пошто сам направио један сто, ја рекох својој девојчици да би требала да направи једну столицу: „Не, тата, рече она, ја нећу столицу; ја хоћу краву у ливади". Сада учитељ одлучује да ли је дете достигло жељени ниво да покуша извесне радове, док међутим не би требало никад спречавати дете да покуша радове који су тобож изнад његових година.

*

Та мисао да дете може покушати ма шта донела је успех нашим ручним радовима, и свима нашим другим радовима. Ми смо говорили увек: „Ми можемо све да урадимо"; и тако нам није недостајало ништа у школи, ни у материалу, ни у алатима. У ручном раду, ја сам хтео да моји дечаци постану проналазачи и истраживачи, као што су то увек били људи који су кретали свет напред. Ја хоћу да моји дечаци буду нови Робинсони, снабдевени алаткама које су сами направили, од материала који је на домашају свима. Ми нисмо имали ни тезги, ни радионице, ничег сем заједничких тестера, чекића и сандука; али ми смо направили рендета, менгеле, дашчице, да би деца могла однети собом своје алатке кад изиђу из школе. Већина ових предмета били су израђени од старих поломљених клупа. Затим смо израдили лепе столице и клупе; постеље и колевке за многољудне станове, столице, полице, ормане, наслоњаче, које смо лако продали. Рад није престајао на школским вратима; тако ми је један од дечака рекао једнога дана: „Ја сам се дигао у пет сати да направим једну од ових столица; ми смо имали само две столице у кући". Исти дечко направио је један овални сто с горњим делом од мушеме, и један округао рам за копију једне Рамнеове слике. Шалећи се упола, ја сам му рекао: „Ти ћеш имати пуно намештаја кад се будеш оженио", на шта ми је он одговорио врло озбиљно: „Да, и моћи ћу да кажем да сам све сам урадио". Изгледа ми да развити код деце такво духовно стање вреди више него ли створити од њих добре преписиваче.

И ако су сви делови били састављени ексерима или туткалом, израђени предмети су лепо изгледали, стајали су право и били су прави предмети које су дечаци били горди да однесу собом кући. После прилично неуспеха и експеримената, деца су стекла гордост коју човек осећа од добро урађеног рада; она су увидела потребу да делови треба да буду добро састављени, појединости добро дотеране, итд.

Ми можемо судити о нашем степену цивилизације и васпитања према томе какве су наше потребе. Васпитан човек осећа потребу да има лепе ствари, леп намештај, уметничке предмете, књиге, слике. Ручни рад је најсигурнији начин да се добију те ствари за наше ђаке, у школи и у кући. То је база сваке школске активности. У почетку, ја сам посвећивао много времена радовима у дрвету; деца су била тако одушевљена да је изгледало тешко приморати их да се зауставе. Извесни међу њима враћали су се у „вечерњу школу" пре но што би остали изашли. (Целе последње зиме, ја сам одржао ту вечерњу школу, често спрам светлости свећа; и деца свих година прелазила су дуг пут по мраку, носећи, да би видела куда иду, по магли и снегу, свећицу у стакленом суду, просто ради тога да би радила, читала, играла и певала).

*

У почетку сматрали су ме као маниака ручнога рада, али тај рад као *предмет* прелазио је све више у позадину; он је постао *метода*. Сви су налазили ускоро да је сасвим природно да све израђују сами, и ја сам приметио да је тај рад, дајући деци начина да испуне своју доколицу, подстицао такође брзо и њихове остале радове. Пошто су направиле полице, деца би зажелела књиге; пошто су направила кавезе за питоме зечеве, она су затражила неку књигу о питомим зечевима; намемештајући електрично звонце, књигу о електрицитету; и ускоро, осим књига чисто литерарних, ми смо имали колекцију обавештајних књига на столовима.

Кад смо направили рамове, требало нам је, разуме се, слика, и ја сам пустио у продају изврсне јевтине копије најбољих слика, које су биле брзо купљене. Невероватно је видети са каком брзином деца цене лепа уметничка дела. Ја сам покушао да створим од своје школе средиште у коме су деца могла да набаве себи мале рафинисане ствари за своје станове. Кад би се дала учитељима мала сума у овоме циљу, они би могли да учине много добра у селима у којима родитељи немају често ни мастила, ни мастионице, ни пристојних слика, ни пијаће хартије, ни књига.

... Нису се више видели они редови бледих или заморених лица; деца су била сва заузета и имало је доста ларме. Овда-онда, ја бих се користио згодном приликом да пробудим какву нову идеју или нов предмет; ја бих показао једном детету или двојици деце шта бих желео да урадим, и они су то показивали осталима, и цео разред познао је ускоро методу. Моја прва брига била је да наведем децу да воле литературу; ради тога, ја сам поређао столове на којима сам распоредио своје властите књиге, каталоге, туристичке вође, ноте, уметничке књиге. Ја сам затражио од деце да ми помогну да купим других књига, што су она редовно радила сваке недеље. Тако су успела да купе стотинак књига. Столови су били намештени са укусом, украшени цвећем и сликама, и књиге су биле ту, на домашају деце. Тако, а не према старој методи, ја сам се надао развити код ове деце љубав спрам лепих дела и навићи их на такву присност са вишим животом да не могадну више да буду без њега и да га стварају около себе ма где да су.

Чим једно дете зна да чита, ја га више не учим да чита; од сада оно чита као ви и ја, ради свога задовољства, седећи удобно по својој вољи. Ја сам видео, у вечерњим разредима, децу уморну од тестерисања како се опружају по земљи да читају поред свеће кога друга. Ја сам видео Али Бентама, најглупљег од мојих дечака, наведеног на читање простим физичким умором, и тако заинтересованог књигом коју је био изабрао, да сам се ја спотакао његову ногу а да он није био дигао ни очи. Сасвим је непотребно читати стално на глас. Помислите

на време које се трачи у нашим школама за време часова читања, понављајући: „Гледај твоју књигу, не окрећи стране, не гледај тако непрестано слике“. И док ви држите тако педесеторо или шесдесеторо деце пред истом географском књигом коју вам никад не би пало на памет да читате сами, помислите на све што би она могла читати. Свако од њих могло би изабрати друкчију књигу. Што више има књига у једном разреду, више има идеја у том разреду, а што више има идеја, више их деца апсорбују. Што недостаје деци, то није настава, то су прилике. Метите пред њих све дивоте вилинских прича; она ће почети увек тиме; и треба их само оставити самима себи: добра литература победиће увек.

С вилинским причама, ја сам имао добра илустрована издања класика за децу. Ја сам желео да имам сваковрсних књига. Деца уче тако где да купују и шта да купују; она праве куповине с учитељем, стичу навику да купују најбоље књиге и ви сте задобили дефинитивну победу над шаљивим листовима. Моја деца налазе да је дућан књижарев једно чаролијско место. Једнога дана ја сам изгубио једног од дечака и нашао сам га најзад где седи иза тезге, читајући једну књигу коју није био купио. Ако нисте познавали ове дечаке раније, ви не можете разумети моју радост кад су двојица међу њима дошла да ми кажу: „Знате ли, Господине, да има један примерак, „Поклоника“, као прилика, за четири пенса?“ То је баш оно што ја и желим. Ја сам организовао и једно „Друштво за читање“, коме су деца доносила своје новчиће сваке недеље. С тим новцем, ја сам куповао књиге биране гласањем сваке недеље, и сви моји дечаци имали су тако својих књига. Неколико њих су их купили пет-шест прве године. Ове методе могу се практиковати у свима школама.

Уз љубав спрам добрих књига, придружује се љубав спрам поезије. Ја мрзим песме које су учене некада у разреду и не могу више да их читам данас. Поетично осећање је једна нежна биљка коју не треба на силу истеривати. Отуда ми имамо само читања песама у малим групама, и с времена на време поетичне скупове на којима сваки мора да учествује, било декламујући напамет, било читајући. Ја сам наместио на сто с књигама све своје песнике, и ми смо купили неколико лепо илустрованих издања. Ја сам показао деци, читајући сам те књиге и разговарајући са њима, да волим поезију. Ја сам певао све песме које сам могао певати, док их и деца нису научила. Тако су већина моје деце прочитала и научила много више песама него ли што се то обично ради. Неколико њих купили су примерке Лонгфелова за „Друштво за читање“. Један дечко затражио је да купи једно издање песама Кингслиевих, и кад сам га ја запитао зашто, одговорио је да жели да има све песнике. Ми смо начинили такође лепе мале албуме рукописа, који су ускоро били пуни добрих цитата. Затим смо направили мале књиге у којима

су деца преписивала омиљене песме или одломке. Свака књига имала је по који сугестиван наслов, који је најпре бирао учитељ, а затим деца. Та идеја о прављењу књига била је тајна мога успеха у писменим саставима. Ми смо најпре правили корице за књиге, од картона обложеног лепом шареном хартијом или кретоном, и увезане пантљиком. Пред тим китњастим хартијама, није недостајало одушевљење да се направи књига која ће бити достојна да буде у њих затворена. Сва деца стала су да пишу вилинске приче; она су их исправљала међу собом и показивала мени; затим су их брижљиво преписивала и наново читала. Стил се брзо поправио. У почетку, ја сам предлагао наслове, али ускоро су ме деца питала: „Могу ли да напишем причу која ће се звати „Чудноватe ципеле“, или „Кад се земља буде сукобила са сунцем“?“

Деца почињу сада да пишу књиге код својих кућа и долазе да их доврше у вечерњој школи; али те књиге нису привлачиле као што бих ја хтео најмлађу децу. Ја сам почео тада серију књига према наслову: „Чудновати лептир“ у облику лептира; „Шешир чаробница“ у облику шешира. Мали су били тиме тако одушевљени да им никад није било доста састављати приче. Код неколико заостале деце, резултат је био чудотворан; она су почела да пишу ствари које су се дале читати, што нису била никад радила до тада.

*

Географија и историја биле су уведене сличним методама. Ја сам предлагао предмете за књиге као што су „Земљорадња у Канади“, „Пут Фреда Астона у Африку“, „Мој пут у Индију“, „Наше село пре три хиљаде година“, итд.

Како ја много волим музику, ја сам хтео да та деца деле моју радост. Не може се *предати* деци наклоност спрам музике, али се она може *култивисати* стављајући дете у музикалну атмосферу. Ја сам почео песмама, певајући их, затим остављајући ноте на столу. Деца би их гледала, затим би затражила од мене да их свирам. Ја бих свирао што сам могао више свако после подне, као што бих радио код своје куће, и деца би долазила да слушају; друга би и даље радила; једино је лупа од чекића била забрањена, као неучтивост, за време музике. Ја судим о резултату, чувши сада где се звижди Суливан, Моцарт, Бетовен и Шуберт у целом селу.

Затим сам подстакао децу да играју. Девојчице су почеле да играју, тумачећи свака игру на свој начин. Најпре су биле заплашене, затим су стале да играју из свег срца и настављале су свој рад са толико више ватре. И дечаци су почели да играју. Једног вечера, ја сам срео три од мојих девојчица где играју на једној стази уз звуке Бетовеновог „Опроштаја“, који су певале благим гласом. Та игра изгледа да задовољава праву потребу код извесних девојчица; ја сам имао једну сироту малу

фабричку шегртицу која је била разрока; она се окретала на једну и на другу страну опружених руку као рањен лептир, али се могло видети у њеним очима да пије музику. За мене је то довољно.

Могло би се тврдити да се та метода слободе, која се може применити на уметности, не може применити на науке; али ми изгледа да историја научних открића доказује да је напредак стваран од људи који су радили слободно. Ја сам урадио за науке што сам био урадио за остало...

За аритметику, ја сам дао свакоме детету једну велику торбу у којој су били новци, ћупчићи од слатког, кутије, метрови, конац, прави рачуни, итд. Завлачиле се руке у џакове, и деца су се журила да виде шта је било у њима.

Деца ће имати једнога дана да организују свој живот; пустите их нека одмах почну. Ако не познаду у школи опору дисциплину угушивања, она се неће предавати сваковрсним нередима, реакцијом, онога дана кад буду слободна. Колико има учитеља који разумеју страшну парализу коју проузрокује природној активности детета — школска настава? Наш циљ требао би да буде да начинимо од школског живота један рафинисан породичан живот, у коме ће дете моћи живети, кретати се и развијати, тако да не осећа потребу да се буни кад остави школу.

Свако од моје деце води недељни дневник о свом раду, тако да ја тачно знам шта она раде. Ванредна количина произведеног рада и брзи напретци зависе од те одговорности свакога.

С таквом методом, школа и кућа стоје у вези. Дете носи својој кући тисућу предмета које је само направило; оно је стекло извесне животне навике и школа је постала један део његовога живота. Да би се увела та иницијатива у школу, потребна је једна ствар: неисцрпна вера у дете. Ми мислимо тако лако да је детету потребна настава; то је врло ретко; оно што њему треба, то је гомила прилика стављених на његов домашај. Учитељ је једна од тих прилика, којој дете може да се окрене да затражи помоћи и савета; он није више једина личност која *живи* у разреду, већ члан заједнице, старији и паметнији но остали.

(Превод с енглеског)

Е. Ф. О'НЕЈ

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

А. Ст. Јотић, *Историја словеначке књижевности* (По Графенауеру и другима). Кратак преглед за средње и стручне школе и приватну употребу. — Издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, Београд. Стр. 120. Цена 7·50 дин.

Према пропису Министарства Просвете од 30 марта 1919, треба да се у средњим школама изучавају све три наше књижевности. За изучавање словеначке књижевности написао је, ево, Г. Јотић, професор у Нишу, уџбеник, који је прва књига те врсте у српској школској књижевности.

Као што писац сам каже у натпису и у уводу књиге, његова је радња извадак из „Кратке згодовине словенскега словства“, коју је словеначки написао Г. Д-р Иван Графенауер, сада виши школски надзорник у Љубљани.

Ја хоћу најпре да поредим спис Г. Јотића са његовим главним и мало не јединим врелом, са књигом Графенауеровом (ако је у опште израз „врело“ уместан тамо где се ради о изватку).

Г. Јотић је *механички* скраћивао свој словеначки извор, т. ј. изостављао реченице и ставове, и на тај начин често спајао ствари које се апсолутно не слажу. Ево за то неколико примера:

Јотић:	Графенауер:
п. 25: „И започе се тридесетогодишњи рат, који је Словеначкој безброј несрећа донео, што су се тек 1683. потпуно изгладиле“.	(Графенауер спомиње на стр. 77 иза тридесетогодишњег рата још и *турске* ратове, а само за *турске* ратове вреди година 1683).
п. 27: „За време тридесетогодишњег рата приређиваху се од стране језуита школске драме.“	Графенауер, п. 83, не каже да су Исусовци то чинили баш за време рата.
п. 55: (Прешерн) је „слао у Пчелицу разне своје песме у разним романским облицима, као: баладе, елегије и љубавне сонете“.	п. 148: Графенауер наводи праве романске облике: сонете, *октаве* и т.д., а баладе наравно не.
п. 68: (Вилхар) „се ожени и поче певати песме“.	(Графенауер говори, п. 175, опширније, па зато код њега нема чудноватe везе између женидбе и певања).
п. 114: „...Пастушкин, Фран Албрехт, Иван Албрехт, Кмет Марија и многи други, који су сурадници у „Дому и Свету““.	Графенауер, п. 304, наводи ове писце, а наставља друкчије: „Izmed sotrudnikov „Dom in Sveta“ pa izidor Cankar“.
п. 38: „У тим песмама (Водник) црта: домаћи живот, здраву и веселу домаћу шалу. Такве су му: Вршац, Илирија оживљена и Илирија звеличана“.	116: Графенауер каже исправно да су ове песме баш другачије.
п. 99: „Народне борбе имађаху средиште у Крањској, али сад већ са мањом јачином“.	п. 266: „Narodnostni boji so stopili v središču, na Kranjskem, bolj v ozadje“.

п. 101: „Крајни натурализам је (Говекар) дао у новели „Љубезен ин родољубје“.	п. 273: „V noveli... se je Govekar ognil pretiranosti skrajnega naturalizma“.
п. 105. Романи: „Крпанова кобила“, комедија „Краљ на Бетајнови...“	п. 281: („Крпанова кобила“ није роман, а „Краљ на Бетајнови“ није комедија.)
п. 33: „И Ж. Поповић био је родом из Арклина (!) код Цеља. У то време рада био је професор на Универзитету у Бечу.	п. 102: (Стилизација Јотићева је таква као да је Поповић у време рођења био — професор.)

Једнак стил имамо и на стр. 69., где Г. Јотић каже: „Родом је (Томан) из Камне Горице; *тога времена* је на правима у Бечу“; и на стр. 90: „Родом је (Разлог) из Радославаца код Љутомера. И он је *у то време* био на правима у Бечу“. Кад већ говорим о стилу, наводим још ову реченицу: „Прешерн је песме све спалио сем три, међу којима је и превод Леноре“ (55). Међу спаљенима? Даље, понекад у опште нема реченица, већ су само поједини изрази, на пр.: „Па онда Доктор Зобер (1876), Лепа Вида (1877).“ Чудноват је израз: „Цанкар као најплоднији за свога живота између садашњих словеначких писаца“.

Понекад је Г. Јотић променио текст свога врела, а таквим променама чешће унео погрешке. На пр.:

Јотић:	Графенауер:
п. 12: „Прве *књиге* бејаху молитвени обрасци“.	п. 25: „Najbrže so že takrat nastali kaki slov. molitveni obrazci“ (дакле не: књиге).
п. 14: „У Каналској долини и данас су се немачке и слов. насеобине помешане одржале; то су звани Кочевци“.	п. 34: „...In tako se je ohranil tudi precej obširni jezikovni otok kočevski“.
п. 18: „Основа се у Љубљани и штампарија, која беше јака потпора младој... књижевности“.	п. 52: ...„ki *naj* bi bila“ (која *нека*...)
п. 19: „Првом (књигом) је Трубар хтео да омладину и неуке поучи у писању и читању *немачког* језика“.	п. 56: ....„mladini in neukemu, nemščine nezmožnemu ljudstvu dati pripomoček, da se nauči brati“ (наравно: словенски).
п. 32: „Писанице (1779), које су доцније два пут прештампане“.	п. 100: Izšle so potem še dvakrat“ (дакле не: прештампане).
п. 52: *Чланке* Пчеличара.	п. 139: „prispevne“ (у „Пчелици“ није било прозе.)
п. 57: ...„(песма) сложена у дистиху Проперцијеву“.	п. 151: „zloženo *na* Propercijev stih“.

п, 71: „(Ваљавец) је издао 1858. г. збирку народних горењских песама под именом „Народне приповјетке“.	п. 184: (Г. Јотић је сасвим искварио Графенауеров текст).
п. 72: „најбоља словенска прича *после* „Мартина Крпана“.	п. 188: „*do* Martina Krpana“.
п. 81: „Менцингерова *Новела*“.	п. 208: „M. *novelistika*“.
п. 25: „Од почетка (тридесетогодишњег) рата па до свршетка (1618 до 1672) словенска књига скоро се не појављује“.	п. 78: „Od začetka vojske (1618) do l. 1672 pa nobena slov. knjiga ni zagledala belega dne. (Г. Јотић је из 30. годишњег рата начинио 54. годишњи рат!)
п. 84: „Словеначка је литература ступила у *ред* са светским литературама, нарочито са француском...“.	п. 218: „...u *stik*“.

Признајем да Графенауеров текст понекад није доста јасан, те би могао завести непознаваоца ствари, али су то ипак само неки случајеве.

Неке ствари је Г. Јотић криво разумео; на пр., у имену „Škofja Loka“ схватио је реч „Шкофја“ као: škofija, те зато каже: *епископија* Лока (15, 27, 28); израз „deželni stanovi“ преводи (18, 21): *државне установе;* „stanovska šola“ (20): државна школа. Каткада неисправно схвата по који словеначки падеж: „Крељ је превео Постиле“ (Графенауер, 60: „I. del Postile“). Погрешно је што употребљава облик словеначког акузатива: „издавати Велико Пратико“ (38, 39); биће да је тај облик држао за номинатив, јер има и: „Чува се злато књиго“ (54), „даде роман Росано“ (87), „Успаванко“ (107); „Чез план, као и Чашо опојности, доживеше и друго издање“ (107). Инструментал се узима за номинатив: „Перво Љубецнијо“ (57). На стр. 107 имамо: „Зелени Јурје, Бохорић је Далматину „рођак“ (словеначки rojak, а то значи: земљак). *„Говорна* служба божја“ (22) хоће да буде превод „slovesne službe božje“ (Графенауер, 67, а „slovesen“ значи у словеначком „свечан“!. Одакле је „официјална песмарица“ (23)? На стр. 24 имамо реченицу: „И епископије добише свој првашњи значај“; то је ваљда неисправно схваћени словеначки плурал: „škofje“· (Граф. 74). „Зупан објављивао је своју учену прозу у трима *буквицама*“ (52). (Objavljal je v prvih treh bukvicah svojo učeno rimano prozo, 140); Г. Јотић овде није разумео реч „bukvice“, која у словеначком значи „књижица“. „Народна *прича*“ (53) није оно што је у словеначком „narodni pregovor“ (140). Погрешни су још и ови преводи: „Он је *као* јанзенист био противник метелчице“ (dasi janzenist... 141); „жупанија“ (54; župnija, 143); „Волфов завод“ (74; „Woltoya ustanova“). Словеначку реч „sourednik“ схвата Г. Јотић чешће као: сарадник. „Стритар је ишао (1842—1846) у *италијанску* школу“ (85;

„je hodil v laško šolo“, 218: т.j., „v Laščah“!). „*Основ* и идеје“ (86, 87): „snov in ideje“ (snov“ је словеначки: грађа, сиже). Чудновато је (87) „сношљива природа“ („trpeča narava“, 224). „Сто лепих слика и *примера*“ (106; „slik in primer“; „primera“ је „словеначки поредба“). „Историјски и *правни* мотиви (поезије)“ на стр. 68 неисправно су схваћени: „zgodovinski in pravljični motivi“ (175). Речима: „ученике је своје (62, Сломшек) учио практичном писању“ хтео је Г. Јотић да преведе Графенауеров израз: „Svoje učence je navajal k pisateljevanju“ (163), мислећи по свој прилици на „наваду“.

Напосе није разумео Г. Јотић неких властитих имена: „у Згорњој Шишки *до* Жиберта“ (словен.: „pri Ž.“, 113). „Родио се у Горењи, селу код Стичке“ (52); Г. Јотић није знао да је име места *Gorenja vas* (= Горње село), те је другу реч тога имена узео као обично опћенито име. „Збашник из Долена, села код Рибнице“ (111): „из Долење васи“. „Ваљавац родио се у Крачману“ (71): „*при* Крачману (183). „Словенска Горица (114) место: „Словенске Горице“. Природно да је Г. Јотић читао „Retje“ као: „Ређе“. Нејасна стилизација Графенауерова (291) је крива да Г. Јотић пише (108) о сеоби Мурновој „у Љубљану из Маријанишћа“.

Писац др. Иван Прећељ (112, 113, и у регистру) је ушао у облик генетива-акузатива, те се зове: Прегља, а *Премк* се зове *Премка* (114; у регистру је ипак Премк). У регистру се налази писац „Крсник Јанез“, т.j. Јанез Крстник, од св. Крижа (28).

Посебно је питање како да се у штокавштини пишу имена на *ец*. Г. Јотић без разлога различито пише: Пагловец, Светец, Ваљавец, али: Ерјавац, Левац.

На рачун брза рада или површне коректуре иде већи број неисправних годишњица, као: на стр. 11 стоји 1884 место 1874; стр. 23; 1537 место 1567; стр. 25: 1679 место 1678; стр. 26: 1676 место 1678; стр. 38: 1771 место 1781 и 1791 место 1797; стр. 52: 1854 место 1844: стр. 58: 1840 место 1846; стр. 80: 1897 место 1857; стр. 99: 1859 место 1895; стр. 104: 1897 место 1899; стр. 106: 1920 место 1900. На стр. 54 је год. 1829 метнута на неисправно место.

Да се Грегорчић из *Граца* јавио (86), то ће ваљда бити штампарска или рукописна погрешка, место: из Горишкега (223); исто тако: римски: (103) место: руски (277). Има и сва сила других штампарских погрешака, на пр.: Бречница место: Брезница (110), из Лочена место: Ложа (111), из Медине место: Медане (113).

Држим да сам тиме изнео доста грађе (и ако не сву) за приказ карактера Јотићеве радње као изватка из Графенауера, и за њезину оцену.

Међутим, важније је питање: какав је спис Г. Јотића са *педагошко-методичке* стране. Лако је *механички* скраћивати, а тешко је из веће књиге начинити мању, а да се код тога не оштети *живот* њезине са-

држине, да место живог тела не покажемо костур. Мени се чини да је Г. Јотић узео превише *костију* (имена, наслова књига, годишњица, малих безначајних писаца[1]), а меса нема. Месо би били живи, белетристички живахно писани животописи једног *мањег* броја великих писаца, и прикази једног *мањег* броја *знаменитих* литерарних дела. Г. Јотић ће рећи да таквих приказа нема ни у Графенауеру; то је истина, али је Графенауерова књига писана за *Словенце*, који могу дотична литерарна дела другде читати, и није одређена за школу. Српски професори већином ни сами неће знати више да кажу младежи него што се налази у књизи, те ће због тога читава обука остати мртва.

Тој обуци ће врло сметати велики број *имена места* у Словенији која се спомињу у књизи, а да се нигде поближе не каже где се она налазе. Како ће моћи један српски професор да тумачи младежи где се налази на пр.: Рашчица, Св. Дух код Лесковца, Радославци код Љутомера, Смледник, итд.?[2]) Одакле може да знаде шта је то: „Вртец", „Ангелчек", „Маријанишче"?

Мислим да би се за Србе и Хрвате морао *нарочито и ad hoc* да напише један уџбеник словеначке литературе, а не један *извадак* из словеначке књиге, као што је потребно да се за Словенце *нарочито* напише један приказ српске и хрватске књижевности.

Све у свему узевши, намера Г. Јотића је била врло добра, али је рђаво изведена.

Д-Р ФР. ИЛЕШИЋ

Буквар за самоуке. Издање Министарства Просвете. Државна Штампарија Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Београд, 1920. Цена 2.50 дин.

Као што постоји безброј метода за извођење наставе почетног читања и писања, исто се тако саставља и издаје на свет и обилан број буквара; и као што се данас у тој настави употребљава понешто из готово свих историјских и савремених метода, те се тако ствара нека врста комбиноване, безбојне (или, ако хоћете, свебојне) методе, тако је и сваки поникли буквар — поред онога што у себи садржи нешто лично, ауторово — резултанта многобројних метода и искустава. Такође и овај буквар носи отиске упута повећег броја метода, али не и искуства. Али је у њему спроведен, у главном, аналитички метод, само тако неспретно и несрећно, да човек мора посумњати да он и није састављен

[1]) Зар збиља треба један Србијанац да знаде писце као што су Пагловец, Драбосњак? Је ли збиља важно да се у Скопљу знаде кад је који словеначки писац био стављен у пенсију?

[2]) На стр. 9 помиње Г. Јотић „Сркничко језеро код Бијеле Пећи". То језеро није код Беле Пећи. Уз то, зашто пише ову реч ијекавски?

да описмени „самоуке“, већ да их својим тешкоћама остави и даље неписменим.

А сада да га разгледамо изближе и у појединостима, разуме се, у колико је то могућно овим путем.[1])

На 3 стр. (почетак буквара) прво је насликан усамљен коњ. Испод слике је наштампана малим словима реч „ам“. Наређујем својим анлфабетима да нађу ту страну, и питам једнога: „Шта је на тој страни прво насликано?“ Он ми одговара: „Коњ!“ И да нису дошла моја потпитања, ученик би остао у уверењу да је испод слике и наштампана реч „коњ“, ма да стоји реч „ам“. — „Која је друга слика по реду?“ питам једног дечка. „Ово је нож!“ одговара он. „Какав нож; та то је јатаган!“ нестрпљиво га прекида и исправља један седамнаестогодишњи момчић. А оно није ни „јатаган“, већ — „мач“.

Дакле, слике имају да нагнају ученика да изговори име насликане ствари, да изговори реч, односно да му изазову комплексну акустичку представу речи, асоцирајући је са комплексном оптичком представом те наштампане речи испод слике. Потом, требало би, ваљда, да ученик (подразумева се самоук), аналишући и упоређујући исту изговорену и наштампану реч, дође до представа акустичких елемената (гласова), и да их асоцира са одговарајућим им представама оптичких елемената (словима). Али је прва слика незгодна, пошто је, место самога ама, насликан коњ, те, таква каква је, нагони да се изговори реч „коњ“, а не „ам“. Друга слика представља „мач“, дакле једну већ историјску ствар (одн. и реч), па, природно, и изазива разноврсне речи које се данас употребљавају за означавање ствари сличних мачу.

Ето, такав је почетак овог „Буквара за самоуке“, по коме ученик треба да дође до три акустичке представе елемената живе речи са одговарајућим оптичким представама елемената писане (одн. штампане) речи (а, м, ч). А када се има на уму колико је сваки почетак судбоносан по ученикову вољу за даљим учењем из свих предмета у опште, а још и више у букварској настави посебице, онда је лако појмити од колике је негативне вредности за савлађивање почетног читања и писања сами почетак овога буквара.

На истој (3) стр. налази се још осам слика, испод којих су наштампане речи, имена онога што представљају слике. У свакој новој речи (изузимајући једну, „мече“) је и по једно ново слово: „сач“ (с), „оса“ (о), „очи“ (и), „нос“ (н), „осе“ (е), „мече“, „чаша“ (ш). То је све. И тако на тој једној јединој страни — из тих девет слика и толико речи — ученик треба да се упозна са девет гласова и њихових девет малих штампаних слова! Зар то није „штица“ своје врсте?

[1]) Ја сам прошле зиме одржао курс за неписмене дечаке и младиће, и у настави сам се служио овим букваром. Отуда сам стекао ова запажања о њему не само с теоријске, већ и с практичне стране.

На 4 стр. је штиво, чије су речи састављене из оних девет поменутих слова, и то: прво је наређано осамнаест једносложних (двогласних и трогласних) и двосложних (слогови су једногласни или двогласни) речи; а после долази пет простих реченица, три од по две речи и две од по три речи (слогови су једногласни или двогласни). А при дну стране поређано је у једну врсту свих, већ поменутих, девет малих штампаних слова, издвојених свако за себе, и у другој врсти свих девет одговарајућих им писаних, тако да испод сваког штампаног долази његово писано слово. Ту се једино сретамо са словима, издвојеним као елементима, а иначе, и раније и доцније, налазимо их само у саставу речи. Дакле, довде има да се сврши упознавање с девет малих слова, и штампаних и писаних.

На 5 страни, слично 3-ој, налази се седам слика, а испод сваке је опет по једна реч, штампана малим словима, тако да свака реч садржи и по једно ново слово: „во“ (в), „уво“ (у), „нож“ (ж), „воз“ [за већину мојих ученика „железница“, (з)], „ружа“ (р), „црв“ (ц), „лула“ (л). Тако нас буквар довде упознаје са шеснаест малих слова (девет и штампаних и писаних, седам само штампаних).

Са 6 страном наступа права „пометња језика“ овога буквара. Према ономе како је буквар довде израђен, на овој страни би се могло очекивати да је елементовано и ових седам нових малих штампаних слова, као и оних девет на 4 стр., пружајући уз њих и њихова писана слова. Међутим, буквар узима одавде сасвим други правац. На овој се страни налази пет простих штампаних реченица од по две речи, а потом и свих тих пет реченица и писаних. Свака реченица, и писана и штампана, почиње великим словом, те ученик отуда има да се упозна с пет великих штампаних и писаних слова. Чак шта више, ученик, буљећи очи и напрежући ум до изнурености, треба да пронађе још и шест нових малих писаних слова, разбацаних у писаним реченицама! Па да су та мала писана слова — када већ нису нигде дата сама као елементи, ван састава речи — написана бар другом бојом, те да се сиротом ученику олакша колико толико њихова уочљивост! Али је овде погрешно схваћена аналитичка метода у букварској настави, па је отуда настала и ова њена незгодна примена на састављање овога буквара; иначе, ствар се не да никада разумети. И тако, место да аналитичка метода послужи стварању једнога подесног буквара за самоуке, буквар је само носилац једне методе: место да метода буде средство, пут, а буквар циљ, испало је обрнуто.

Поступак са 6 страном спроведен је доследно и на 7, 8 и 9 страни, и, што је речено за њу, могло би се само поновити и за ове. Тако ученик довде (закључно са 9 стр.) има да се упозна са шеснаест малих (и штампаних и писаних) и четрнаест великих (и штампаних и писаних) слова.

На 10 страни је чланчић: „Лисица и зец“. У првој речи налази се слово **А** (велико штампано), и ако дотле није ниједанпут употребљено

у буквару. Велико писано **А** употребљено је, међутим, тек на 26 стр., док су сва остала велика слова, и штампана и писана, пружена упоредо на једној истој страни. Такав је случај и са **Е** (велико штампано) у речи „зец“ у овом наслову. Нашто је сада требало ово одступање?

На 11, 12, 13 и 14 стр., слично 3-ој и 5-ој, употребљене су опет слике са речима, штампаним малим словима. С те четири стране ученик треба да упозна још и оних четрнаест малих штампаних слова. Само су овде употребљене по три речи (и слике) за упознавање једног слова, нпр.: „јеж“, „јаје“, „змија“ (ј); „коса“, „кола“, „рука“ (к), ит.д. И ту има неколико незгодно употребљених или рђаво израђених слика. Нпр. „орах“ (14 стр.) ученик може познати само нагађањем, помажући се читањем речи испод слике; а „хлебац“ (14 стр.) је тако рђаво насликан да нико никада не би могао погодити шта та слика представља. А зар то сме бити у буквару, и то у „Буквару за самоуке“, када се има на уму каквом циљу треба да послужи слика?

Од 15 до 28 стр. ученик треба да се упозна и са осталих четрнаест малих и шеснаест великих писаних слова, и са четрнаест великих штампаних слова. То је изведено на овај начин: на свакој страни је наштампана по једна причица или басна (на 25 стр. песма, а на 27 анегдота), из чијих наслова треба да се дође анализом до великих штампаних слова; а при дну, испод текста, је по једна писана реченица, у којој се налази употребљено оно мало и велико писано слово које је већ дато у наслову као велико штампано. Ово је последњи букварски — тако да га назовем — део буквара. У исто време, само тај део једино још и може имати неке вредности, јер — одбијајући му друге слабе стране — у њему није потпуно занемарено оно освештано дидактичко начело о поступности.

И само штиво тога дела заслужује својим обликом и садржином да се о њему рече неколико речи. Нигде није назначено да ли су чланци одакле узети или су прерађени. Ипак се види да су причице народне умотворине, и да су басне Доситијеве; или су, и једне и друге, прерађене. Све су оне и подесне и лепе. Али и ту оно што је ауторово, или с неке друге стране, заостаје за народним. Такав је на 27 стр. чланчић: „Каплар Филип“. То је једна од оних „ратних анегдота“ које су „по наређењу“ прикупљане и писане по разним војним јединицама у току рата. Празан својом садржином, овај чланчић је могао доћи између оних ваљаних, свакако, из неких нарочитих разлога (у њему је употребљено десет пута слово ф). На 29 стр. је писмо једнога војника родитељима, штампано курсивом, те ученик има отуда да се упозна још и с курсивним словима. Али је то писмо тако састављено да се и о њему мора рећи неколико речи. Обично неким писменијим људима, она писма што их пишу полуписмени људи из народа изгледају смешним, и празним и глупим по садржини. Сигурно је то мишљење делио и са-

стављач овога писма у буквару. Шта више, да се поверовати да је он мишљења да та „сељачка“ писма својом садржином немају вредности ни интереса чак ни за оне који их пишу, нити за оне којима се пишу! Иначе, он не би могао — поред облигатне „шаруље“ и „ждрепца“ — написати у томе писму и ово: „Јесте ли окопали кукуруз?“, и ако му писмо носи датум „12 октобра“.

Довде сам говорио о букварском делу овога буквара. Али буквар има и читаначки (тако да га назовем) део, и он заузима место од 30—51 стране. И у том делу су народне приче и басне, и још једном понављам да су све оне и подесне и лепе. Али и ту има неколико чланака састављачевих (или од неког другог писца), и они су скоро сви слабо написани, усиљени, па и нелогични (в. причу „Несрећник“ на 32 стр.) На 36 стр. чланак „Слобода“ почиње: „Наша браћа у Старој Србији, Македонији, Босни, Херцеговини, Далмацији, Хрватској(!), Славонији, Војводини, Барањи и Словеначкој нису смели слободно да славе славу, да се моле Богу, да певају српске песме и српске јунаке и да уче школу на своме језику“. Поред нетачности, овај чланак пружа бедан појам о слободи.

Такав је овај буквар у појединостима. Али ћу поводом њега и о њему казати још нешто.

Говорећи о настави почетног читања и писања, Комперје на једном месту пише: „Макар се колико труда улагало да се детету олакша учење, никад се неће успети да се у настави укине оно што ова настава садржи у себи механичкога и уметничкога. Не може бити потпуно природне и рационалне методе, из простог разлога што су слова уговорени знаци и што, према томе, не постоји никакав природан однос између ових знакова и идеја које они исказују“. И, збиља, почетна настава читања и писања је умешност (да не кажем уметност), и отуда учитељ треба да је умешан у њеном извођењу. Међутим, историја ове наставе јасно нам казује да су сви методичари стојали на гледишту да је сва тешкоћа у извођењу букварске наставе у употреби рђавих метода; нађе ли се добра метода, решиће се и проблем те наставе. Отуда су и постале тако многобројне методе у овој настави. Сваки умешнији и чувенији наставник, предајући с успехом — благодарећи, разуме се, највише својој личној умешности, — мислио је да је пронашао најсигурнији пут, проглашавао свој поступак за најсавршенију методу, па је препоручивао и наметао и другима. А сва су та гледишта погрешна, у толико у колико полажу на методу као на нешто што је најбитније у тој настави. У ствари, тежиште лежи на наставнику; метода је нешто другостепено. Стога и данас има учитеља, који, употребљујући још најстарију методу срицања, постижу одличне успехе у тој настави; а има их који се служе и најновијим методима, и дају осредње резултате. А Компејре још и ово каже за букварску наставу: „И заиста, може се рећи да се општа од-

лика свих реформама које је модерној педагогији улио дух напретка и новачења, састоји у томе да се на учитеља натовари сав онај труд који се с ученика скида.“ Ако је ово тачно, онда је то још један доказ више у прилог наставникове умешности у тој настави.

И, као што је истина да се употребом ове или оне методе не решавају све тешкоће у букварској настави, тако је истина да је још мање у стању то учинити неки буквар. Али је истина и то да се употребом подесније, природније методе постижу, с мање муке и по наставника и по ученике, бољи резултати, а ваљан буквар је десна рука наставнику у тој настави.

Према томе, у настави почетног читања и писања је главни чинилац наставник, а метода с букваром је у другом реду. Па ипак, и поред тога што буквар заузима треће место (после методе), није лака ствар саставити добар буквар.

Тако стоји ствар са букваром за употребу у редовној, школској, настави. Али сасвим друкчије стоји ствар с букваром за самоуке. Докле је буквар у редовној настави само нешто, он је за замоуке све; док је у школи само један од другостепених чинилаца, за самоуке је он једини. Он је уједно представник себе (буквара), методе, и — што је најглавније — наставника. Па, када је већ тешко написати добар буквар и за школску употребу, лако је појмити колико је несразмерно теже дати ваљан буквар за самоуке.

Али писац овога „Буквара за самоуке“ није тако озбиљно схватио ствар, — или, ако је друкчије, није био у стању да дâ нешто боље — јер његов буквар заостаје и иза свих оних буквара који су намењени само за редовну наставу и који су сада у употреби. А, док се још дâ и расправљати око тога да ли су буквари, спремљени за редовну наставу, подесни уједно и за самоуке, ван сваког је спора ово: чим неки буквар има вредности за самоуке, још ће већу вредност имати у редовној настави. Међутим, овај „Буквар за самоуке“ није употребљив ни за школску наставу, а за самоуке је, природно, још неупотребљивији.

Мало је чудно, после свега овога, да је овај буквар издало Министарство Просвете, и да је наредило да се у аналфабетским курсевима сме само он употребљавати. Још је чудније да на буквару није нигде стављено пишчево име. Да ли је то писац, убеђен у ваљаност свога дела, учинио из своје скромности? Или и сам убраја свој рад у „ратну продукцију“? Ако је први случај, писац, доиста, није имао ради чега да буде скроман; а, ако је други, није требало издати о државном трошку дело сумњиве вредности, тим пре што ми имамо диван предратни буквар те врсте (синтетичка метода) од Д-р Стев. Окановића, писан с разумевањем и с љубављу.

ЖИВ. С. ТОВАРОВИЋ

КРОЗ СТРАНЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВЕ

Популарне школе за одрасле у Немачкој

У свем оном врењу које узнемирује данас Немачку, у свем оном бесомучном, и често бесмисленом вихору, у коме се троше њена грозница, њено нестрпљење за животом, њена воља за обновом, њено понижење, њено очајање и њена гордост, ништа није озбиљније, ни достојније пажње и проучавања, но ватрена активност коју она троши да схвати и организује нов систем националног васпитања. Нема сумње, Немци уносе у то много хуке-буке и збрке, неумерену амбицију једног безграничног априоризма, недогледну и јалову дискусију о принципима и о њиховим извесним или могућим последицама; али то је ствар националног темперамента, и они, по једној природној и неизбежној потреби, теоришу и резонују пре но што почну радити, док Енглизи раде и остварују, затим прилагођавају теорију стварности. Међутим, Немци нам ипак својим радом дају једну лекцију и један пример, које је корисно познавати.

Још није дошао тренутак да се суди о моћном покрету идеја у корист јединствене школе који је, у току рата, задобио јавно мнење, победио отпор и довео до државног закона од 28 априла 1920: једног површног закона, који се сав састоји у теоријским принципима, и о коме ће бити могуће донети суд тек кад се, после извесног времена и у потанкости, буду познавале његове примене и његова дејства. Али реформатори су имали намеру да, помоћу уједначене школе, постигну још већи и важнији циљ, општијег и дубљег значаја, на који је од интереса свратити пажњу.

Јединствена школа има за главни циљ да учини могућом, и у неку руку аутоматском, селекцију способности, свих способности, и да води, путем сигурним и ослобођеним случајности и ћуди судбине, природне дарове и таленте, до степена интелектуалне културе и до тачке социалног искоришћења који им приликују. После навршене 18-те године, избор је свршен: четица елите упућује се ка универзитетима, техничким школама, вишим степенима културе; али шта ће бити са обичним људима, са онима које ни повољна срећа, ни изузетни дарови не назначују да се уздигну изнад класе којој припадају рођењем, са сељаком, радником, малим чиновником? Да ли ће ти људи бити ограничени, целог свог века, на интелектуални пртљаг који им је дала школа, и осуђени да живе, целог свог века, од тог капитала који, не обогаћујући се и не подмлађујући се, мора сиромашити и старити, далеко од моћне и дубоке струје која односи науку и мисао? Како да се сачува виталност, моћ обновљења и воља за развићем њихове интелигенције и њихове моралне савести, како да им се пружи начин да плодно употребе активне часове раднога дана, чије трајање ће се све више смањивати, како да

се од њих начине људи у пуном смислу те речи, грађани своје земље и света?

И, с друге стране, сада када се стара Немачка срушила за увек, сада када је „супрематија буржоаске плутократије завршила своје", сада када је социализам у Немачкој господар садашњице и сутрашњице, како да се дâ суверeном народу „права, потпуна и једнодушна култура која ће осигурати непоколебљиву базу популарној држави"?

Ова последња реченица је од педагога Рајна, који је био, учен и обазрив, један од великих учитеља дојучерање Немачке. Нема сумње, сутрадан после сваке револуције, револуционарна фразеологија долази врло брзо под перо писаца, макар ко да су они, ма и не пристајали из свег срца уз ново стање ствари. Али овде, то је друга ствар. Слом старога режима био је тако нагао и тако потпун, хитност посла тако прешна, да су се и најуваженији људи немачке педагогије, не само јучерањи демократи, као Кершенштајнер или Фр. В. Ферстер, но и најумеренији духови и карактери, као Рајн, Наторп и, до своје смрти, Лиц, предали цели ствари реформе, дубоке обнове Немачке, путем популарних школа за одрасле. Једна прекомерно обилна литерарна продукција сведочи о универсалности овог покрета; бар десетак специалних часописа немају другог циља: књиге и брошуре извиру на стотине, чланци у часописима и листовима на хиљаде. Важно је нотирати, ма и површно, ход и карактер те револуције духова и доктрина; ми то чинимо на овом месту, према једном чланку Лусиена Хера, публикованом у „Општем приручнику основне наставе" (Manuel général de l' instruction primaire).

Почеци *Volkshochschule* датирају од пре рата. Енглески и амерички пример нашли су зарана, у Немачкој, одушевљених присталица. Али директни подстрек дошао је из Данске.

Прва Данска школа за одрасле била је отворена 1846, са 46 ученика. 1918—19, било је 63 школе, са 383 учитеља и 163 учитељице, и 6640 ученика, од којих су близу половина биле жене. Тај огромни напредак био је дело једног човека, пуног вере и одважности, по имену Grundtvig-a. После данскога слома 1864, он је хтео да буде за своју отаџбину оно што је био Комениус после Тридесетогодишњег Рата, Фихте после Јене: он је хтео да створи људе с обзиром на заједницу. Школе су биле отворене за одрасле од 18 до 25 година и изнад. Оне су давале младим радницима, и нарочито младим сељацима, за време пет зимских месеци за људе, за време три летња месеца за жене, не техничку наставу коју дају професионалне или пољопривредне школе, већ једну наставу општу, слободну, лаичку, дезинтересовану. Ученици су добијали стан, храну и наставу за мали новац (75 до 80 круна месечно); општине, провинција и држава чиниле су остало.

Покрет, мало по мало, раширио се на друге скандинавске земље; Шведска, Норвешка и Финландија бројиле су укупно, у току последњих година, више од 180 школа за одрасле, не рачунајући 500 шведских „радних института", који имају професионалан карактер. Тек око 1895 Немачка је почела да обраћа пажњу на тај покрет. Прве немачке имитације, у Холштајну, датирају из 1906, одакле су се раширили по области Рајне и Мајне, по Виртембергу, Тирингији, Берлину. Затим је дошао рат, — буjан и несрећен, али општи и дубок полет духа реформе и новачења. Кад је повраћен мир, талас стварања још се више убрзао: године 1919 појавило се 250 *Volkshochschulen,* од којих 40 у самој Тирингији. Али, у опште узев, свако статистичко пребројавање још је немогуће. Велики број предузећа, створених амбициозно и на брзу руку, ишчезавају чим су створена. Многи успеси су тренутни. Ипак, из сукоба тежњи, веровања и доктрина, из нереда покушаја и експеримената, издваја се, још сада, један укупан утисак, који је могуће укратко обележити.

Пруска влада, двама решењима (од 24 фебруара и 23 априла 1919, допуњеним решењем од 10 децембра 1920) назначила је своју намеру да узме у своје руке, ако не руководство, оно бар координацију расутих напора, и дефинисала је главне црте нове установе. Важно је, каже се у тим решењима, да популарне школе за интелектуалну културу, у градовима и селима, раде на том да створе, одрже и ојачају потребну везу између малог броја интелектуалних радника и врло великог броја ручних радника. Радник има неоспорно право на духовна добра нације. Држава је решена да му помогне у томе свом својом снагом. Она ставља на расположење популарним школама за одрасле локале и колекције којима располаже. Она апелује на иницијативу пруских општина. Она изражава жељу да се организација врши, не озго, путем власти, већ оздо, једним спонтаним и аутономним покретом. Не ради се о једној мртвој и јаловој настави која се дели озго, ни о ширењу корисних, практичних и техничких знања, већ баш о једном „заједничком раду" (Arbeitsgemeinschaft) ручних радника и радника интелигенције.

У пролеће 1919, пруска влада створила је одмах и оквире нове организације: један средишни биро имао би за задатак да руководи и координише напоре локалних иницијатива, и дели међу њима потребне субвенције; сваки провинцијски универзитет имао би за дужност да стоји у тесном и сталном додиру, преко једног нарочито одређеног делегата, с организацијама из своје области (те дужности су тачно одређене једним специалним решењем од 10 децембра 1920); најзад, створени су, ради образовања управног и наставног особља, нарочити курсеви, који трају три недеље, и на које се прима 30 до 40 учасника (шест серија оваквих курсева одржани су, на разним тачкама пруске територије, од новембра 1919 до октобра 1920).

Један полуслужбени чланак, објављен у „Службеном листу јавне наставе у Пруској“ 5 јануара 1921, скицира крупним цртама биланс овог великог напора. По свему изгледа да напомене пишчеве, које вреде за Пруску, вреде тако исто и за осталу Немачку, за коју имамо мање тачних обавештења.

Констатације које, дискретним и меланхоличним изразима, чини полуслужбени писац, верификују опомене које су, још од почетка, давали искусни људи као Рајн, и стрепње које су одлучиле Лица да створи, мало пре своје смрти, једну специалну учитељску школу за спрему потребног особља, један *Volkshochschulheim*. Једна тако дубока револуција је тешка ствар и треба да се врши у етапама. Треба победити неповерење ручних радника, који су од природе наклоњени да се боје да држава, или управљајуће класе, не ставе руку на њих. Треба победити охолост и таштину професионалних интелектуалаца, који су лако наклоњени томе да верују да они једини држе у својим рукама готову науку, и који хоће да је улију силом у мозгове који нису приуготовљени да је приме. Треба се чувати да се не да одраслима осредње културе гордост да верују да и они све знају. Треба да рад предузет заједнички буде на нивоу оних који участвују у њему, да буде прост, искрен, простодушан, и да нема веће амбиције но да развије критични смисао, смисао живота, солидарност напора и мисли.

Као допуну горњој студији, ми доносимо овде начин организације и програм наставе популарне школе за одрасле у Мајнцу, према једном чланку публикованом такође у „Општем приручнику јавне наставе“.

Још у лето 1919, једна група интелектуалаца спремила је, за идућу зиму, неколико конференција о врло различитим предметима, да опипа терен и постави солидан темељ намераваној организацији. Успех је био велики, и, у јануару 1920, брошуре за пропаганду јављале су о дефинитивној организацији.

Volkshochschule образује једну независну организацију, службено аутономну. То је једно груписање добрих воља које желе да поучавају или да се поучавају; општина и држава га помажу, али не управљају њиме.

Управни одбор од пет чланова управља и наређује, инспиришући се одлукама три специалне административне комисије: 1) једне рачуноводне комисије, у којој су: председник општине, директор научног музеја, један пастор, један лекар, један железнички инспектор, два секретара радничких синдиката, професори, учитељи и учитељице; 2) једне комисије за наставу, у којој су по један стручан помоћник и заменик за сваку од следећих грана: теологија, филозофија и васпитање, — уметности и књижевност, — науке, математика, технологија, — историја, — право и политичка економија, — медицина, — елементарна

настава; 3) једне консултативне комисије коју бирају слушаоци; у њој су међу другим личностима: учитељи и учитељице, трговачки и банкарски чиновници, један поштански чиновник, један столар, један машиновођа на железницама, један раднички надзорник, и т. д.

Курсеви или конференције се држе у салама разних школа стављених на расположење овој установи. У њу се примају сви слушаоци, без разлике пола и друштвеног ранга, почев од седамнаест година, под условом да поштују уредбу о унутрашњем реду, и да има довољно места на расположењу.

Како су наставни предмети врло разноврсни, из сваког предмета се даје по један час недељно, у утврђен дан, између 6 и 9 сати увече. Строго узев, нема потпуних курсева. Предавач говори, у серији од пет, десет, двадесет лекција, о каквом специалном предмету, али који је толико обиман да може заинтересовати и бити изложен широко.

Сваки слушалац се уписује за серију или серије које хоће. Он уплаћује по 50 пфенига (0·25 д.) од лекције, али укупна сума за цео курс не може бити већа од 10 марака (5 д.)

Примера ради, ево у препису главних предмета (једва половина од целокупног броја) о којима се говорило од октобра 1920 до априла 1920.

I *Религија, филозофија и васпитање:*

Веровање у Бога и природне науке (10 лекција); Религиозни идеал немачког протестантизма (10 лекција); Историја цркве и религиозни проблем (6 лекција); Историја Израиљева од 1-ог до 2-ог Храма (5 лекција); Национално и универсално у јеврејској религији (5 лекција); Испитивање трагедије *Едип*, од Софокла (10 лекција); Проучавање изабраних одломака из Ничеовог *Заратустре*; Загонетка живота душе (10 лекција од по два сата); Садања културна и школска питања (Кога треба учити? — Шта хоће социално васпитање? — Јединствена школа? Диференција и специализација у школском раду); Хумана мисао и слободно зидарство (6 лекција).

Часове о религији држали су свештеници разних вероисповести.

II *Уметности и књижевности:*

Увод у проучавање Вагнерових дела (с извођењем на клавиру) (20 лекција) Импресионизам и експресионизам; Увод у развиће и у дух модерне уметности (с пројекцијама); Римљани у Немачкој (с пројекцијама; 10 лекција); Како ја испитујем једно уметничко дело (10 лекција); Историја драме (20 лекција од по два сата); Немачки хумор и хумористи (20 сати); Књига и култура (16 лекција), и т. д.

Ове часове су држали професори, учитељи и учитељице, један директор музеја, један директор позоришта, и т. д.

III *Историја:*

Историја Тридесетогодишњег Рата, с Валенштајном (8 лекција); Стара и нова друштвена питања (10 лекција); Немачко-пруски проблем у историји (8 лекција); Историја немачке цивилизације (6 лекција).

IV *Право и политичка економија:*

Право кажњавања и борба против криминалитета (6 лекција); Књиговодство и биланси у законима о трговачким друштвима (10 лекција); Стари и нови облици удруживања: анонимна друштва, уговори, картели, трустови, и т. д. (9 лекција).

Основи права о социалном осигурању (20 лекција); Економска питања схваћена на особен начин (10 лекција); Организација фабрике: радионице, канцеларије, методи увећања радне моћи, поређење са Тајлоровим системом (10 лекција); Историја социализма (10 лекција).

Ове часове су држали судије, индустриалци, инжењери, итд.

V Природне, математичке и техничке науке:

Хемија у свакодневном животу (10 лекција); Бројеви, ступњеви, корени, логаритми (20 лекција); Геологија мајнцског басена (6 лекција); Увод у органску хемију (10 лекција).

VI Медицина:

Модерна хирургија (10 лекција); Телесно развиће жене (курс резервисан женама и девојкама) (20 сати); Заразне болести (30 сати); Нега око мајке и детета за време од четрнаест дана после рођења (8 лекција); Алкохолизам, туберкулоза, проституција, социална борба (20 лекција); Телесно и интелектуално развиће деце за време школског доба (10 лекција); Људско тело и његово представљање у уметности (5 лекција с пројекцијама).

Човек мора, пре свега, опазити разноврсност предмета, и ауторитет с којим су већина од њих претресана: административне, литерарне, уметничке, медицинске личности указују радо своју помоћ, и не изгледа да сматрају своју специалност као једну затворену област резервисану само за њих, и где нико профан не сме да загледа.

Уз то, изгледа да та разноликост има за циљ да пружи интересантних предмета за све нивое интелигенције; има курсева читања и писања за неписмене, и конференција из високе литературе или филозофије (Софокле или Ниче) за најобразованије.

Најзад, треба се дивити заједници између разноврсних средина, мишљења и веровања, да би се осигурало народно васпитање.

Ове године, укупан број уписаних за разне курсеве у Мајнцу прешао је две хиљаде. Кад се ова организација доведе у везу с многобројним курсевима за одрасле, професионалним школама, сваковрсним друштвима која се групишу око немачких школа, човек има утисак једне

енергичне акције која се шири по свима сферама земље са страшном једнодушношћу и јединством погледа.

Све није за похвалу — завршује писац свој чланак — у духу, методима и предузећима наших скорашњих непријатеља; али треба признати ефикасност предузетог напора код њих на путу популарне наставе. И човек се пита, полу посрамљен, полу брижан; „Шта ради Француска?“

Са још више зебње, ми имамо права да се запитамо: „Шта ради наша земља?“

За латински језик!

Међу брошурама које је издало енглеско Министарство Обнове, има једна која је посвећена једном строго педагошком предмету: *The Classics in British Education* („Класичари у енглеском васпитању“). Она заслужује да буде прочитана с највећом пажњом, али је на овоме месту ми можемо само укратко резимисати.

Ми смо однели победу, каже се у тој брошури, јер се наш морал одржао на већој висини но морал непријатељев. Треба дакле — учи нас рат — да подстакнемо све друштвене класе да створе за себе један висок идеал и да га одрже; да им покажемо да не служи ничем освојити свет ако при том изгубимо своју душу, и да је у миру, као и у рату, морал много важнији него материал. Уз то, ми смо разумели да је један народ оно што га чини васпитање које добија. То васпитање треба, према томе, да дâ велико место духовним снагама; треба да образује солидне главе, не заборављујући да има тисућу начина да се до тога дође. Друге брошуре из исте серије показаће како науке, модерни језици, итд., могу да допринесу томе резултату; ова има намеру да покаже да латински и грчки имају толико исто велику важност колико и други предмети, и да би било за жаљење, и врло штетно за образовање духова, кад им се не би дало велико место у наставним програмима.

Какву вредност има проучавање класичара?

Грчки и латински класичари су један део хуманости, то јест студије социалног човека. Некада, кад су биле постављене у Европи основе наставе коју треба дати деци, могла се проучавати само књижевност, историја и филозофија Грчке и Рима. Библијом и класичарима хранила се сва настава, до дана када су се најпре појавиле модерне књижевности, затим уређене науке. Данас, разуме се, и други предмети имају својих права; њима треба дати места, али, тако исто, не треба при том изгубити из вида шта има доброг у латинском и грчком.

Изгледа да ако желимо да их сачувамо, то је због тога што они садрже елементе од највише духовне и интелектуалне вредности, који се не сусрећу на другом месту у истом степену.

1. Мисао, литература, историја, грчки и латински језик су у основи наше мисли, наше литературе, наше историје, нашег језика, и несум-

њиво су везани за саму њихову суштину. Крупна је заблуда видети у њима „старе“ или „мртве“ предмете. Историја и мисао Грчке и Рима су ближи нама, далеко живљи и стварнији за нас, но историја и мисао епохе која иде од II до XVI века после Христа.

Ако посматрамо енглеску филозофску мисао, ми видимо да се она оснива на Платону и Аристотелу, и да нема посредника између њих и модерних, Хобеса и Лока; Платона и Аристотела нису премашили ни Кант или Хегел, ни Ниче или Џемс.

Сви модерни законици (нарочито у Француској) почивају на римском праву. А шта да се каже о књижевности и језику?

2. Класична култура не вреди само по тесној вези коју пружа с нашом мишљу и нашим животом; њена позитивна вредност је таква да би настава која би смањила њено познавање спустила у исти мах ниво наше властите културе. Банална је истина рећи да је грчка литература најлепша која постоји, и да, кад би се хтела саставити листа највећих писаца на свету, требало би најпре уписати у њу четири или пет грчких имена. Грчка раса је, боље но икоја друга, представила људску интелигенцију, и сва наша цивилизација патила би од тога када би се проучавање грчких производа оставило једној шаци специјалиста. Очевидно, и данас, врло мало људи у сваком поколењу стичу присно познавање тих дела, али они уносе њихову суштину у свест заједнице, што не би био случај када би грчки — и латински, у коме се често, и у многом погледу, грчки огледа — не би био проучаван више но што су то арапски или персијски.

3. С лингвистичког гледишта, грчки и латински не могу се заменити модерним језицима. Они изражавају идеје врло блиске нашима, али под врло различитом формом, што представља за дух једну спасоносну гимнастику. Модерни језици, у опште, и нарочито они који имају највећу корист, у исти мах су лакши и тежи: лакши, јер форме наличе више на наше, а треба мало напора да би се успео дати њихов приближан превод; тежи, јер нијансе које диференцирају речи и обрте привидно сличне нашима и које је преко потребно потанко познавати да би се доиста знао језик, млад дух не може лако разликовати, и оне изискују готово увек бављење у иностранству.

Грчки и латински превод развија прецизност мисли и тачност израза. Треба најпре схватити одломак који треба превести, затим изабрати речи које допуштају да се он пренесе у други језик; то је једно интелектуално вежбање тако исто корисно као што је учење алгебре или геометрије за оне који неће да се специјалишу у студији егзактних наука.

4. Латински и грчки спремају врло добро за проучавање социалних и политичких питања. Наши закони и наше владе су начињени по угледу на законе и владе Грчке и Рима. Проблеми унутрашње и спољне политике који нас данас занимају, занимали су Грке и Римљане, били су

дискутовани код њих од филозофа чију висину погледа није нико премашио, били су решавани од управљача једне од највећих царевина које је свет познао. Ту се налази један извор искуства и мудрости из кога ми не можемо никад сувише црпсти.

5. Остаје још један аргумент у корист класичара, на коме би било невешто сувише инсистирати, али који међутим има неке вредности. Искуство је показало да је класична настава изврсно васпитање карактера; очевидно, треба дати овде речи „класичан" сав њен смисао, и не ограничити се на проучавање грчког и латинског. Тим поводом, треба читати једну књигу која нам долази из Америке, и коју је написао Д-р А. Ф. Вест, професор на Университету Принцетону, *Value of the Classics* („Вредност класика"). У њој су сведочанства великог броја истакнутих људи из Америке: државника, пословних људи, научника, правника, лекара, инжињера, писаца. Њихови закључци су сасвим отворено у корист класичних студија.

Овде се поставља питање о преводима. То је један аргумент који се често употребљава противу грчких и латинских студија: могућно је, кажу, да се оно што је битно у класичној култури асимилује преко превода. Нема сумње, у том тврђењу има тачнога. Преводи нам дају *факта* која се налазе у старим делима, и допуштају нам тако да из њих извучемо бар један дао користи које смо горе споменули. То је, у осталом, истинито и за друге језике; па ипак, који је борац за живе језике који би тврдио да је могуће стећи европску културу преводима? Међутим, преводи с модерних језика су обично ближи оригиналу но што су преводи с грчког и латинског. Слабост ових последњих долази нарочито од тога што стари језици имају нечег јачег и више творачког. Онај који чита Плутарка и чак Тит-Ливија у преводу, не губи много, али шта би дали најбољи преводи Хомера и Есхила, Херодота и Тукидита, Платона и Аристотела, Виргилија, Хорација и Тацита?

Превод је нарочито користан за онога који има извесно познавање језика; он га води, надокнађује непотпуно знање или заборавност; он може бити верна служавка текста, али, одвојен од њега, он је само једно тамно и унакажујуће огледало.

Експериментална педагогија у Немачкој

Француски педагог Роже Кузине — од кога, у овој свесци, доносимо чланак „Модерна педагогија" — пише у „Школи и Животу" (L'Ecole et la Vie), о немачкој експерименталној педагогији, између осталога, следеће:

Историја експерименталне педагогије у Немачкој почиње у исто време и на исти начин као и у Француској, Белгији и Италији, око 1895, и то истраживањем мера примењених на ученике. Као што се радило на другим местима, тако се и у Немачкој узимала најпре школа таква

каква је, претпостављајући да је она добро организована и саобразна дечјој психологији, и покушавајући само, експерименталним истраживањем, да се поправе њени програми и методи.

Најпре се немачким педагозима природно наметнуо проблем о школском умору, као раније и белгијским педагозима, и нарочито Schuyten-у. Прво питање које доиста изгледа природно хтети решити пре свих других, то је: знати да ли настава која се сад даје по школама није, по квантитету (испитивање њеног квалитета доћи ће доцније), сувише тешка за децу. И то је у исти мах начин да се одговори критици коју најчешће чини школи јавно мњење, увек готово да се боји за децу премора. Тако су, дакле, и немачки психолози Ебингхаус и Грисбах покушавали, као и њихове колеге у Белгији и другим земљама, да мере школски умор, и у томе нису успели више но остали. Грисбах је, међутим, био смислио један врло вешт начин за мерење умора, потребним удаљавањем естезиометра (шестара с врло танаким шиљковима који се ставља на кожу), да онај на коме се експеримент врши има сенсацију два шиљка. Кад су шиљкови врло близу, човек осећа само један од њих; треба једно минимално раздаљење да би се осетила двострука сенсација. То раздаљење, које се зове *праг* осетљивости, варира у осталом према разним тачкама коже. Грисбаху се учинило, после извесног броја експеримената, да је тај праг већи, друкчије речено да је минимално раздаљење шиљкова веће после извесних школских радова. Ако је требало, на пример, да краци естезиометра постављеног на длан буду удаљени 10 милиметара да би дете имало двоструку сенсацију, после извесних лекција оно је осећало два шиљка само на раздаљини од 12 или 13 милиметара. Поступак је био ванредно привлачан, и допустио би да се мери на сасвим прецизан начин умор који производи на то и то дете та и та лекција или вежбање школско. На жалост, многобројни експерименти показали су његову несигурност.

У осталом, није много важно што се у тој ствари, у Немачкој као ни у другим земљама, није дошло ни до каквог стварног резултата. Проблем школског умора је данас један застарео проблем, и он не интересује више психологе. Јер се, с једне стране, зна да деца имају ванредну одбрандбену моћ противу умора и да инстинктивно одбацују све што им тражи претеран напор. Исто онако као што, посматран са биолошког гледишта, бол изгледа да је за човека опомена за опасност која прети интегритету његових органа и сигнал за узбуну која зове унутрашње и спољашње снаге за предохрану, исто тако је и дете несвесно опоменуто о оном што прети природном развићу његова духа, и штити то развиће једном инстинктивном реакцијом противу преморености, одбијајући да прими све оно што хоће силом да му се наметне. Сви васпитачи знају какву моћ имају већина нормалне деце да не слушају, и какву моћ инерције (која није нипошто леност, већ једна дивна

заштита) умеју да развију. И, с друге стране, тај проблем школског умора изгледа да се губи у колико се шире и развијају најмодерније педагошке доктрине, које чине од поштовања личности и слободе детета свој битни принцип. Није потребно дозирати интелектуалну храну намењену деци, ако се даје, у квалитету и квантитету, само она храна коју она траже, и за коју тачније познавање њихове психологије открива да им је потребна.

Било како му драго, Немци се нису дуго задржали на том проблему, и, од пре двадесетак година, нису престали да раде у свима правцима. Индивидуално најпре, и без везе и споразума, нити плана у раду, као и у свима другим земљама. Тако ствари иду за време периоде од 1900 до 1910, у којој су се појавили радови Лаја, Нојмана, Штерна и Гроса. Ти радови, о играма код животиња и људи, врло су важни, али искључиво психолошки, и до данас бар, никаква педагошка теорија није из њих извучена. Али већ, чак и у тој периоди, организаторски и догматички и методички дух Немаца, тако наклоњен националним темпераментом да ради у групама, сваки у свом реду, поштујући заповести и правац, осећа се. Немачка — то је запажено много пута — јесте земља сваковрсних груписања, удружења, друштава. 1899 основано је у Берлину *Друштво за психологију*, а, у истој вароши, 1906, *Институт за примљену психологију*. Исте године отворен је у Лајпцигу *Институт за примењену психологију*. Исте године отворен је у Лајпцигу *Институт експерименталне педагогије и психологије*, и 1910, у Минхену, *Институт психо-педагошки*. 1900, известан број педагога и психолога оснивају *Лигу за школску реформу*; та лига, која има за орган педагошки часопис *Der Säemann* (Сејач"), и чији је центар у Хамбургу, жели да приближи школу стварности, животу, и базира своје реформне пројекте на познавању детета, као што то показује његова значајна девиза: *Reform vom Kinde aus*. 1908, организаторски дух је учинио корак даље, и Удружење Професора, налазећи да „не треба више програм да буде руководни принцип у педагогаји, већ психолошка еволуција детета", ствара *Централни педагошки биро*; 1915, њему се придодаје *Централни институт за васпитање и наставу*, који је у Берлину отворила пруска влада.

Немачка педагошка активност је, као што се види, огромна; за доказ тога служе многобројни часописи и периодичне колекције, у којима нарочито запремају велико место медицинске, психолошке или педагошке студије о заосталој и анормалној деци.

Међу овим манифестацијама, најинтересантније су, било по својој важности, било по одјеку који су имале у другим земљама: најпре, сасвим скорашња организација школа за над-нормалне, тражење згодних начина да се створи елита; затим педагошке теорије Г. Кершенштајнера, директора минхенских школа; потом нове школе и школе на чи-

стом зраку, дела Д-ра Хермана Лица и Штела; и најзад метода Д-ра Сикингера, звана *манхајмски систем.*

О првој од ових манифестација, ми смо већ говорили на овоме месту; о осталима ће такође бити речи у идућим свескама „Просветног Гласника".

Експериментална педагогија у Италији

Из једног чланка Роже Кузинеа у „Школи и Животу" (L'Ecole et la Vie):

Психологија детета је већ толико одмакла напред да су научници из разних земаља покушали да изложе у засебним књигама што је од ње познато, да би дали згодну документацију о већ решеним проблемима, показали питања која треба решити, и дали полазне тачке за нова истраживања. То су урадили Клапаред у Швајцарској, Компејре у Француској, Сули у Енглеској, O'Shea у Здруженим Државама. У Италији, већ је одавно г-ђа Паола Ломброзо, онда кад је психологија детета једва постојала, изнела у једном чувеном делу (*Saggi di psicologia del bambino*, 1894), са својим личним опсервацијама, резултате већ предузетих истраживања. То је дело васпитачима врло добро познато, а увек је класично (немачки превод у колекцији Нојманових *Педагошких монографија;* Лајпциг, 1909).

Мање је познато дело: *la Psicologia del fanciullo normale en anormale con speciale rigardo alla educacione* „Психологија нормалног и анормалног детета примењена на васпитање") од г-ђе Формигини Сантамарија, које је изашло у Модани 1910, и коме треба додати, од истог писца, *Lezioni di didattica* („Лекције из дидактике"), изашле исте године. Оригиналност књиге Гђе Формигини састоји се у томе што је она непристрасно излагање изнетих теорија и стечених резултата, и што је израђена по плану једног обичног уџбеника психологије одраслога и проучава наизменце код детета интелигенцију, осетљивост и активност.

После увода посвећеног методи, историји педагогије и разним класификацијама анормалних, први део се бави интелектуалним феноменима: сенсацијом и перцепцијом, меморијом и асоциацијом идеја, образовањем појмова, судом, размишљањем, уобразиљом, сугестијом, језиком, сновима. У том првом делу налазе се закључци који су данас готово опште примљени од психолога, и који су драгоцени за педагогију, о улози асоциација идеја, чије је богатство „основни услов меморије", о детињским перцепцијама, чије је стање збрканости чинило да се верује и понавља много пута без основа да деца имају више уобразиље но одрасли.

Други део проучава осетљивост: осећања, страх, гнев, социална осећања, симпатију, бојажљивост, суревњивост, самољубље, морална осећања, естетичка осећања. Ту се налазе обилне опсервације о менталном развићу јединаца (који су били такође предмет студија у Здру-

женим Државама) и о психолошким разликама које постоје између јединаца и остале деце. „Деца породица, пише писац, у којима има много деце с малом разликом у годинама, и у чију кућу долазе друга деца, играју се до старијих година, и, тако рећи, остају деца дуже; уз то, што се тиче развића виших осећања, способности да разумеју сложеније приче, она су мало спорија. Извесна самоћа допушта, у главном, деци да се развијају мало брже". То је један драгоцен аргумент у корист заједничког васпитања, будући нас, с друге стране, експериментална педагогија учи да деца имају разлога да остану деца дуже и да се не развијају сувише брзо.

Трећи део обухвата студију активности: радозналости, тежње за својином, тежње за слободом, ћуди, подражавања, игре и рада, инстинката, покрета, добровољног акта. Ту има драгоцених обавештења о радозналости, која је најспонтанији облик активности код детета, „тенденција која има свој корен у духу иницијативе, у потреби да се стави у покрет личност усред околног света; међутим, свака пресија коју дете осећа или просто нагађа, и која хоће да га наведе да открије појаве, зауставља у њему сваку жељу за знањем; кад је слободна иницијатива угушена, радозналост престаје"; о игри, „начину за децу да задовоље своју потребу за покретом и акцијом, изврсном фактору за физичко, интелектуално и морално васпитање, који је уз то и упућивање у рад. Игра и рад, који изгледају две супротне ствари, међутим су тесно везани. Радње су често и ту и тамо исте: концентрација пажње, жеља за успехом, напор духа да се нађу најприлагодниja средства. Игра је син рада. Нема ниједног облика игре који није копија каквог озбиљног рада". Зна се да је то једна од најважнијих теза, и вероватно најплоднije откриће, експерименталне педагогије.

С гледишта методе, свака глава је подељена у три дела: опис способности, васпитање те способности, дефиниција код анормалне деце, — психологија, педагогија, патологија. Тај ред чини од књиге Г-ђе Формигини једно дело које је лако консултовати, и које, чак и данас, после десет година од своје публикације, може да учини васпитачима драгоцених услуга.

Моћ науке

Шарл Муре (Mourreu) пише у париском „Времену" (Le Temps) један одушевљен чланак о моћи науке у садашњости и будућности:

Деветнаести век је видео како се обнавља лице света. Ево науке, великога новог фактора; изашав најзад из детињства, она ће играти сад своју улогу на пространој позорници модернога света, и све ће се променити. Дубља студија феномена природе, предајући човеку велике тајне, даће му неупоредиво већу моћ од оне коју је имао до тада.

1. *Садашњост:*

Радови математичара, примена паре, електрицитета, светлости, открића хемије и биологије, преобразили су мало по мало индустрију, агрикултуру, трговину, хигиену, медицину; и садањи живот, живот приватнога човека као и живот друштава, сасвим је различит од живота у време Наполеона.

Сто година које су прошле виделе су небројена чуда. Какав диван предмет размишљања за филозофа!

Он присуствује првим добима земље. Он познаје живот Алпа, Пиринеја и њихових такмаца.

Пред његовим очима дефилују генерације биљака, животиња и људи који су се ређали једно за другим на планети.

Он види како се рађају и развијају светови, од магловитих небулоза до сјајних звезда.

Он се игра с природним силама, и преображава по својој вољи, у ма коју од њих, топлоту, електрицитет, светлост, магнетизам и механичку снагу.

Он савлађује гром и обезоружава небо.

Он преобраћа снагу бујица у таласе енергије, који носе далеко, у најпустије пределе, богатство и живот.

Путујући према својој вољи, по ваздуху, по дубини као и по површини земље, по дубини као и по површини океана, он је господар простора.

Његова мисао, звук његова гласа, и чак црте његова лица, јуре дуж једне лаке жице, или лете кроз простор, брзо као муња, до краја света.

Зраци сунца су послушна оруђа цртања, штампања, гравирања, сликања.

Он бележи покрет и реч, и према својој вољи их репродукује истоветне.

Многе непровидне преграде постају, кад он то усхте, провидне као кристал.

Он топи и претвара у пару гранит; он преобраћа у течност или чврсто стање ваздух.

Он мери и броји, један по један, мириаде атома који образују капљу воде и зрно соли. Он дели сам атом, осуђен да демантује своју етимологију и да се одрекне свога имена, у бескрај под-атома.

Он преобраћа једна у друге сложена хемијска тела.

Он ствара експлозивне материје, и пуштајући снагу коју је у њима нагомилао, просеца мореузе, буши планине.

Он удесетостручава плодност земљишта.

Унутрашњост земље предаје његовој индискретној руци сва своја многобројна блага.

Он чита, у животињском организму, улогу крви која циркулише, срца које бије, плућа која дишу, мозга који заповеда, нерва који носи заповест, мишића који слуша, стомака који вари, млечног сока који подмлађује исцрпену крв.

Он убија бол. Он даје миран сан несрећнику чије месо секу.

Он зауздава велике епидемије, којима ставља на супрот непроходне бариере.

Зашто треба додати, пита се писац чланка, да се нашла једна отмичарска нација, једна варварска раса која је покушала да одврати науку од њене хуманитарне мисије, да би задовољила прохтеве за господарством над целим светом? Срећом, онда кад је варварство хтело да угуши цивилизацију науком, том истом науком цивилизација је победила варварство, али по цену, авај! најкрвавијих покоља и најстрашнијих пустоши за које историја зна.

2. *Будућност:*

Било како му драго, наука иде напред, и ништа је неће зауставити.

Каква велика открића ће остварити наши синови? Каква нова изненађења њих чекају? Шта ће им дати радиоактивитет? Да ли ће они успети да ослободе и ухвате резерве енергије које се налазе у атому?

Према садањим теоријама, те резерве су страшне. Енергија која спава у једном килограму ураниума била би једнака енергији коју даје сагоревање пет стотина тона угља. У поређењу с енергијом интра-атомском, енергија која се налази у нашим обичним хемијским реакцијама изгледа као апсолутно безвредносна. Извори енергије чији смо ми господари и које ми сада искоришћујемо, само су дакле „мрвице“ отргнуте из обилних резерви које се налазе у материји. Нема сумње, „границе атома су строго чуване“, али утврђење није незаузимљиво, и не може се сумњати, кад се баци поглед на чуда која је наука већ починила, да неће доћи дан када ћемо ми успети да растављамо, и тако исто да састављамо, у лабораторији, проста тела, као што умемо данас да разлучујемо и реконструишемо сложена тела. И то освојење имаће бескрајну вредност.

Настава науке у основној школи

Француски Министар Јавне Наставе наредио је недавно инспекторима Академије да му поднесу извештај о садањем стању наставе физичких и природних наука у свом округу. Ми доносимо на овом месту у изводу према „Смотри француске наставе ван Француске“ (Revue de l' enseignement français hors de France), извештај Г. Дериа, (Deries) инспектора за округ Ла Манш; у том извештају се налазе опсервације и рефлексије које, изгледа нам, могу бити од користи свима учитељима.

„Посматране, каже Г. Дери, у целини, под својим нормалним обликом, физичке и природне науке чине огромну масу сваковрсних поj-

мова, и та маса се непрестано увећава, у колико се шири поље нашега знања. И снажна плећа научника успевају да поднесу ту масу тек комадајући је. Природа је доиста бескрајна, и студија природе бескрајна као и њен предмет. У основној школи науке се, разуме се, излажу у изводу, сведене на минимум онога што није допуштено не знати, али чак и под том елементарном формом, оне су ипак сувише тешка маса, у толико тежа што су снаге детињства ограничене, будући у формацији, и подлежу већ под великом тежином других предмета.

„Живећи усред природе, човек треба да познаје ту природу усред које живи. Не тиче се само његова благостања. Тиче се самога његовога бића. Физичке и природне науке су му дакле потребне да му допусте да живи у сигурности у једном свету који сурово поступа са сваким који га не зна, или га чак рањава и убија. С друге стране, оне га уче да гледа, оне развијају код њега један неоцењив дар, бескрајно драгоценији но материални појмови који му се додају: дух опсервације".

Али, настава тих наука је у школи најјаловија од свију. Зашто? Дете, међутим, има очи, очи радозналог опсерватора, који хоће да зна, који пита да би знао. Да, али изгледа да дете поставши ученик не отвара више своје очи; изгледа да је оно затворено у школу као у затвор где не види ништа и учи једино речи, заборављајући их, уз то, чим их научи.

У свакој школи има по један мали школски музеј; али он не служи ни за шта. Некад су се правиле шетње, у току којих су деца могла да проучавају природу директно. Сад су те шетње укинуте.

„Најпотребније, најобичније справе потребне за опсервацију недостају готово свуда. Не само да нема микроскопа да се покаже деци да су оне фамозне ћелије у које они треба да верују на учитељеву реч, друго нешто а не сићушне мреже нацртане на хартији штампарском бојом, него нема чак ни лупе да се надокнади слабост очију. Тако се стварни свет замењује једним нестварним светом, који није чак ни умањена слика стварности, једним конвенционалним светом који је свет речи.

„Кад би се Русо вратио, кад би он инспицирао наше школе, он, пријатељ природе, који је познавао и волео само њу, он би отворио широм те кавезе које представљају наши разреди и пустио би напоље све птичице које су у њима затворене. Он би им се ставио на чело још у зору и вратио би се с њима тек у вече. Сви би се појавили под теретом. Било би ту довољно хране за читаво једно тромесечје за наставу ботанике. Али ни други предмети не би патили тако исто, јер, пролазећи поред потока, учила би се и не слутећи хидрографија; пролазећи поред мајдана, видели би се слојеви земљишта. Има свуда развалина; те развалине имају своју историју, и превртући њихове мале анале, деца се уче истом приликом да преврћу велике анале Француске Само читајући *Службени општински извештај*, под његовом решетком

у његовом дрвеном оквиру, деца би се упознала са савременом историјом и научила да познају наше установе, почев с нашим општинским установама".

Зашто се, пита се Г. Дери, предају физичке и природне науке свој деци из основних школа? Да ли је то мегаломанија? Не, то је због користи. Оне имају у исти мах интерес спекулативан и практичан.

„Оне теже у исти мах формацији духа и прилагођавању потребама живота. Агрономија, таква каква се учи у великим агрономским заводима, и агрикултура која се предаје у школи у каквом засеоку, не инспиришу се различним принципима. Агрономија на агрономским институтима и агрикултура у школи у каквом засеоку нису независне науке које имају одвојен живот. То су просто примене физичких и природних наука. Теорија и практика морају се, силом околности, саставити, јер оне не могу остати растављене. Оне не могу противуречити једна другој. Теорија објашњава практику, а практика оправдава теорију. Теорија вам показује да зрно може да проклија само под одређеним условима, а практика вам показује да, кад ти услови нису удружени, зрно не клија.

„Ако сва деца са села треба да познају живот биљака и животиња, то је због тога што, имајући сваког дана да искоришћују биљке и животиње, она су у стању да их искоришћују само захваљујући том познавању. Ако треба да познају у његовим главним линијама људски организам, то је због тога да би разумела извесна преко потребна хигиенска правила, и да би била у стању да их примењују. Ако све домаћице треба да знају како се квари ваздух у соби, како прашина загађује бунаре, то је због тога да би меле друкчије него што обично раде.

„Учећи што му је потребно да би се чувало од многобројних непријатеља које сусреће у животу, дете учи у исти мах да посматра. Оно ће умети да разликује добре печурке од рђавих, што ће учинити да се избегну многа тровања. Оно неће бркати нешкодљиве биљке с отровима. Оно ће се чувати од угљен-оксида, избегавајући његово образовање у пећи која рђаво вуче. И у исто време, оно ће стећи не само за данас и за сутра, већ за увек, драгоцену, неоцењиву навику посматрања, посматрања које обраћа пажњу на све, које не занемарује ништа, које констатује оно што је одсутно, тако исто као и оно што је присутно. Кад је човек стекао ту навику, више је не губи".

Ту навику, продужује Г. Дери, човек примењује на све, на социалне ствари као и на остале, и тако се стварају најпре људи, а затим народи који су неспособни да се даду завести химерама сна.

С. П.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

I Скуп Председништва Академије 24 марта 1921 год.: 1) Прочитано је и примљено к знању писмо Југословенске Академије Знаности и Уметности којим јавља да је ступила у савез интернационалних Академија Уметности. 2) Примљено је к знању саопштење секретара да је од Народне Банке примио завештање покојног Каменка и Павла браће Јовановића, које ће највећим делом служити за народно просвећивање. 3) Пошто су се академици Г.Г. Богдан Поповић и Д-р Никола Вулић пријавили да прочитају своје приступне академске беседе, то је одлучено да се сазову свечани скупови Академије: за Г. Поповића 31 марта, а за Г. Вулића 10 априла о. г.

II Свечани скуп Академије био је 31 марта 1921 год., и на њему је академик Г. Богдан Поповић прочитао своју приступну академску беседу *О положају придева у групи с именицом* (у француском и у другим језицима). По свршеном читању председник Академије Г. Ј. Жујовић прогласио је Г. Поповића за редовнога члана Српске Краљевске Академије.

III Заједнички скуп Академија Филозофских и Друштвених Наука 4 априла о. г.: 1) Г. А. Белић предлаже да се *Зборник за историју, језик и књижевност*, који академија издаје, прошири и обухвати ових девет одељака: А) Дела јужнословенске писмености: а) Црквени списи (Св. Писмо, историјски споменици, дела Св. отаца, Зборници); б) Апокрифи; в) Забавна књижевност (романи и слично). Б) Дела средње књижевности српскохрватске (до Доситеја и до Илиризма). В) Дела нове књижевности српскохрватске (од Доситеја и Илиризма). Г) Дела словеначке књижевности. Д) Извори јужнословенске историје: а) натписи, записи, нумизматика, афрагметика, хералдика, повеље и документи на нашим и на страним језицима; б) хронике, летописи, житија на нашим и на страним језицима; в) историјски споменици за историју Србије у XIX веку. Ђ) Стари културни споменици: а) црквено право; б) световно право; в) лекарство, ботаника; г) географија; д) економска дела; ђ) граматичке и језичне ствари. Е) Стара уметност, архитектура и живопис. Ж) Народне песме. З) Ромички зборници.

Овај програм је у начелу примљен, с тим: а) да се неки његови одељци раде у споразуму са Југословенском Академијом и Словеначком Матицом, или сличним ученим друштвом словеначким; б) да Историјски Одбор изради детаљнији план о издавању извора за јужнословенску историју; в) да у овај Одбор уђу као нови чланови Г.Г. Сл. Јовановић, Н. Вулић, Т. Ђорђевић, В. Чајкановић, В. Ћоровић и Д. Анастасијевић; г) да се за остале одељке саставе нарочити Одбори који ће се о њима старати.

IV Свечани скуп Академије био је 10 априла 1921 год., и на њему је академик Г. Н. Вулић прочитао своју приступну академску беседу *Историја као наука*. По свршеном читању, председник Академије Г. Ј. Жујовић прогласио је Г. Вулића за редовнога члана С. К. Академије.

V Заједнички скуп Академија Филозофских и Друштвених Наука 9 маја: 1) Дописни члан Г. Антоан Меје прочитао је своју хипотезу о постанку словенског имперфекта. 2) Академик Г. Д-р Владан Ђорђевић

приказао је своја два рада из историје српске дипломатије при крају XIX века, један о односима Србије према Грчкој, и други о односима Србије према Турској. Оба ова рада штампаће се као засебна издања Академије. 3) Рад Л. Јелића „Ново становиште Прасловенизма" дат је на оцену академику А. Белићу.

VI Скуп Председништва 16 маја 1921 године: 1) Како ће, према одлуци целокупне Академије, и Академија узети учешћа у прослави стогодишњице Вукове прве књиге, коју приређује Српска Књижевна Задруга с другим културним и просветним друштвима, одлучено је да Г.Г. Љ. Стојановић и А. Белић раде на томе са Задругиним одбором. 2) Одлучено је да се прослава педесетогодишњице оснивања Учитељске Школе у Алексинцу поздрави писмено. 3) Одобрено је госпођи Клари Ј. Скерлића да прештампа дело Јована Скерлића „Јаков Игњатовић". 4) Са захвалношћу се прима рад академика Г. У. Предића: слика прећашњег Председника Академије Г. Јована Жујовића. 5) Академија Уметности, на своме скупу 18 маја о. г., на основу чл. 7. закона о Академији, одлучила је да се пројекат закона о Народном Музеју, пре изношења на решавање, достави и Академији, да би о њему и она могла дати своје мишљење.

VII Скуп Академије Природних Наука 23 маја о. г.: 1) Академик Д-р Ј. Цвијић приказао је своје расправе: „Прибрежни рељеф и абразионе површи", „Флувијалне површи и флувијални прегиби" и „Веза између флувијалних површи и обала". Све три ће се штампати у „Гласу". 2) Академик Ј. Жујовић приказује своју расправу „Прилог кранеологији Хрвата". Штампаће се у „Гласу". 3) Рукопис Б. Бабића „Руде Босне и Херцеговине" дат је на оцену Г. Г. С. Урошевићу и Ј. Жујовићу. 4) Учињен је распоред кредита на јестаственичко испитивање нових крајева из 1912 год. 5) На позив Хрватског Природословног Друштва да се сазове конгрес свих природњака из целе земље, одлучено је да сви академици у својим стручним друштвима пораде да се ова идеја оствари.

VIII Скуп Председништва 11 јуна 1921 године: 1) Како се није могао одржати заказани заједнички скуп Академија Филозофских и Друштвених Наука и Уметности за расписивање стечаја за конкурсе списа за награде из задужбина, Председништво је одлучило да се понови расписани конкурс из године 1914, који због рата није извршен, и то:

А) Из *задужбине Николе Ј. Мариновића*, за „поетски спис у стиху или у прози с моралном и патриотском тенденцијом, који је написан чистим српским језиком и одликује се лепотом слога и садржаја". Награда је за овај спис до 700 динара. Рок предаје списа Академији је 31 децембар 1921 године.

Б) Из *задужбине архимандрита Нићифора Дучића:*

а) За „расправу или монографију из српске филологије, географије и етнографије уопште". Награда је до 5250 динара.

б) За „расправу или монографију из српске историје политичке, војничке и црквене". Награда је до 5250 дин. Рок предаје списа Академији и за једну и за другу награду ове задужбине је 31 децембар 1922 год.

„Садржина награђеног списа, било под а), било под б), не сме никад бити политичке природе. Ваља да је у њему чист и правилан српски језик и стил тачан и одабран". Награде могу бити досуђене списима оригиналним у рукопису или штампаним за последње две године. Величина награде за научни и популарни спис одређује се према оцени

референата и дотичне Академије; а може се поделити и на два списа. Списи из лепе књижевности могу бити награђени или целом наградом, или половином, или трећином; а може се награда поделити на два или три списа. Списи се могу слати Академији или под пишчевим именом, или са знаком (шифром) на спису и на куверти, са именом пишчевим у писму. Куверти ненагрђених списа неће се отварати, већ ће се са ненагрђеним списом враћати лицу које је спис Академији предало, или — ако је спис стигао преко поште — ономе ко покаже рецепис поштански о предаји списа на пошту. Награђени спис, ако је у рукопису, писац је дужан наштампати у року од године дана откад му се рукопис врати; ако то не учини, губи право на награду. Спис мора бити наштампан најмање у 300 примерака, а награду писац прима кад поднесе Академији 50 наштампаних примерака. Награђени списи које су писци штампали, њихова су својина. Свака расправа или спис који се као рукопис награди носиће, кад се наштампа, име задужбине која га је наградила, дан смрти завештаочеве и редни број награде тога фонда. Ако се спис издаје као засебна књига, онда има и слику оснивача задужбине на насловном листу и на корицама.

IX Етнографски Одбор Академије имао је састанак 24 маја 1921 год.: 1) Члан Одбора Д-р Бор. Ж. Милојевић приказао је свој рад „О Словенима у Јужној Маћедонији". Рад ће се штампати у Етнографском Зборнику" као грађа за етнографију Словена Јужне Маћедоније, само ће писац из њега изоставити оно што је наштампано у „Братству". 2) Према реферату А. Белића примљена је као грађа за етнографску збирку, збирка гусларских песама коју је прикупио Крста Божовић. 3) Према реферату Ј. Ердељановића примљена је збирка песама јуначких из Црне Горе, Брда и Херцеговине, и збирка разних народних приповедака које је скупио покојни Стеван Дучић. 4) Збирка назива старих мера од Драгише Лапчевића упућује се Лексикографском Одбору на употребу.

М. РАДОВИЋ

БЕЛЕШКЕ

Омладински Црвени Крстови. — Лига друштава Црвенога Крста предузела је, после рата, стварање омладинских Црвених Крстова у свима земљама света. Ти омладински Црвени Крстови треба да функционишу преко школе.

Талијански професор Роси изложио је, у једном талијанском листу, шта је у том погледу већ учињено у Италији и побројио све циљеве које себи постављају омладински Црвени Крстови:

1. Улити ученицима осећање солидарности које постоји између све деце на свету

2. Дати тој интернационалној солидарности карактер узајамне материалне и моралне помоћи за одбрану најслабијих и помоћ несрећницима.

3. Организовати, захваљујући ученицима, и помоћу њихових прилога (прилога у радовима и у новцу), модерне установе за помоћ деци и за дечју хигиену, као: колоније за време распуста, на мору и у пла-

нини, школске логоре, игралишта, гимнастичке дворане, школе на чистом зраку, итд.

4. Васпоставити између ученика разних талијанских и страних школа што је могуће више веза ради узајамне наставе, кореспонденцијом између разреда и разреда, и ученика и ученика, да би се давале и добијале вести из школског живота и из дечјег живота у опште, с појединостима о разним видовима тога живота према земљама, о пословима, играма, предузетим добротворним установама, учењу, итд.

5. Допустити ученицима да измењују обавештења о својим земљама: агрикултура, локална индустрија, трговина, саобраћајни путеви, уобичајена преносна средства, опис земље, измена илустрованих карата, измена листâ спортских друштава и друштава за помоћ, нарочито оних која се тичу деце; подстаћи ученике да се узајамно обавештавају о природи земљишта, клими, природним и артистичким лепотама, да причају једно другом приче, легенде, традиције, фолклор, с цртежима који представљају предмете употребљаване у разним местима, итд.

6. Успоставити размену фотографија ученика груписаних према разредима, на раду, у игри, у разним пословима.

7. Навести ученике да измењују производе својих ручних радова, нарочито играчке и предмете који се употребљавају у школи, ствари од метала, дрвета, картона, штофа, веза, итд., рађене према цртежима самих ученика, увек према природи (лишће, воће, цвеће, животиње, посуђе и разни предмети).

8. Изложити на крају сваке школске године предмете добивене из других школа, талијанских или страних. Те изложбе биће отворене публици и намештене од самих ученика. Један део изложених предмета биће резервисан за школски музеј. Остатак ће бити продан у корист школског Црвеног Крста и добротворних установа које од њега зависе.

9. Спремити, удружујући средства из више школâ, кинематографске филмове и светле пројекције. Филмови и пројекције биће праћени прикладним коментарима и измењивани између области и земаља. Седнице које ће служити за наставу и развиће ученика неће бити бесплатне. Оне ће се давати у салама удешеним за то, у најважнијим школама градских центара, и на селу.

10. Развити и осталим средствима која су на домашају школске деце, дух удруживања и племениту утакмицу за Добро, од провинције до провинције, од нације до нације, да би се спремила деца за друштво Црвеног Крста.

И писац закључује да тај покрет за стварање једне Интернационале Добра може преобразити школу, ојачавајући пажњу ученика и подстичући њихов интерес. Таква школа полази од живота и спрема за живот.

Смисао историје.— Ево како је енглески Министар Просвете Фишер изложио недавно, у једном свом говору, смисао историје:

Не постоји једна историја, већ различите историје, према добу ученика. Млада деца имају једну чудну моћ: имагинативну способност да створе хероје и да живе са њима; то је доба кад треба говорити о митовима античког доба. У добу између пет и десет година, деци нису потребне лекције, њима требају приче. Доцније ће им се предавати народна историја, али обраћајући им брижљиво пажњу на то да је место у коме она живе играло своју улогу у драми нације и да чува ви-

дљиве успомене из прошлости. И најзад, не треба заборавити да није улога основне школе да даје критичан став спрам садашњице. Треба улити веру деци, уверити их да је свет у коме она живе, укупно узев, пријатно место, да пружа много задовољстава, много користи, много прилика да се човек учини корисним, и да је људско друштво учинило, напорима свију, дивне напретке.

Беда немачке науке. — Немачке високе школе су у великом узбуђењу: факултети, библиотеке, институти, некад напредни и горди, сад су остали без новаца. Настала је беда; сутра ће доћи пропаст. Виче се на узбуну, чини се апел на државу, која се прави глува; дневна штампа је изнела ствар пред јавно мњење.

Откуда та изненадна беда? Немачки универзитети су имали задуго као главне приходе приватне фондове. Тим фондовима се додају државне субвенције, покаткад и поклони од стране Царевине. Ти извори нису пресанули. Сума прихода није се знатно смањила. Али се није ни увећала. И зло и јесте у томе. Јер су ти фондови изгубили много од своје вредности. Вредност немачког новца се смањила. То значи да је куповна вредност научних производа порасла, као и све остало. Хемијски производи, апарати, књиге, све је претерано скупо. Цени се да је, у средњу руку, према предратним ценама, живот поскупео десет или петнаест пута.

То није све: захтеви особља, нарочито нижег особља, поскупљивање угља и светлости, отежавају још више те новчане тешкоће. На чему да се праве уштеде? Покушава се да се смањи особље, ма служба трпела због тога уштрба. Али највише ако се може на тај начин уштедети петина од обичног буџета. Како да се исплате трошкови који се уздижу бар на пет пута већу суму но пре рата?

Отуда се и гледа да се само бар „запуше рупе". Праве се дугови. Институти су начели своје капитале. Али кроз три-четири године ће бити исцрпени и сами капитали. Већина великих научних завода срљају у банкротство.

Међу универзитетима којима прети скорашња смрт, штампа спомиње на првом месту Институте Друштва Цар Виљем.

Физички институт берлинског Универзитета располаже годишњим приходом од 48.000 марака. Тај приход је био довољан пре рата. Данас, његов директор Рубенс изјављује да му је немогуће одржати даље Институт у животу. Наднице су се увећале за 500%, апарати од 700 до 900%; хемијски продукти се плаћају 45 пута скупље. Један грам платине, који је коштао 7 марака, вреди данас 300 марака. Немогућно је набавити нових књига. „Philosophical Magazin", чија је претплата стајала 40 марака, стаје данас 1000 марака. Огрев, за који се плаћало 3.000 марака, изискује данас 24.000 марака. Једино за лабораторију требао би буџет од 300.000 марака.

Ни библиотеке нису боље среће. Берлинска библиотека, како се тужи њен директор фон Харнак, могла је да набави само четвртину дела публикованих за време рата. У место 2.300 часописа, колико их је примала у срећна времена свога цветања, данас их прима само 140. Недавно јој је увећана царска субвенција, али то је била само капља воде.

Минхенској *Deutche Bücherei* потребно је милион марака (у место 200.000).

Нирнбершки *Germanisches Museum* тражи нову помоћ од 600.000 марака.

С једног краја Немачке на други, чује се иста жалопојка. Државе и градови, чији су буџети у бедном стању, не могу ништа да учине за своје научне установе. Царевина, међутим, има да издржи толике терете. Уз то Универзитет, чији је дух архаичан, и ориентиран ка десници, има мало пријатеља у свету данашњих државних управљача.

Министарство Финансија, кад су се Универзитети обратили на њ, обећало је неку помоћ, управ колико је потребно да школе не умру, али не дајући им начина да задовоље икакву научну амбицију. Међутим, и та обећања су непрецизна, далека, несигурна.

Зато немачка наука не престаје да запомаже за помоћ.

Добар школски намештај и рђаво држање ученика. — Потребно је изабрати, за наше ученике, добар школски намештај, столове и клупе који их неће приморавати да се рђаво држе. Али добар намештај није довољан. То доказује врло добро Д-р Женеврије, у једном скорашњем чланку у „Школској медицини“ (La Médecine scolaire).

Претпоставимо, каже се у том чланку, да ђак седи за једном идеалном клупом. Он почиње да ради; учитељ га је наместио у добар став; тело је право, глава лако нагнута у напред, предњи делови руке почивају на клупи двема првим трећинама. Ми претпостављамо још да је наш ученик пун добре воље, да се труди да се добро држи, и да је, разуме се, нормалног здравља и састава.

Међутим, и ако имамо све те адуте у игри, ми ћемо ускоро бити разочарани у нашем сну хигиеничара. Ми смо оставили нашег ученика у раду; и ево где га пола сата доцније налазимо где лежи на клупи, сваљен на свој леви лакат, главе искренуте, седећи само на једном делу тела, кичме искривљене.

Јер су се за време тих пола сата десили феномени противу којих не могу ништа ни конструкција намештаја, ни пажња учитељева, ни воља ученикова. Положај на који је ученик био присиљен, положај је у коме на њега мора наићи умор: најпре умор мишића леђа и слабина: дете које пише не држи труп вертикално, већ лако повијен у напред; предњи део његове десне руке, који треба да има извесну покретљивост да би водио перо дуж линије, представља један несигуран и несталан ослонац; и ево где се ученик налази у алтернативи: или ће се ослонити једино на предњи део леве мишице, погнути се на ту страну, и заузети сасвим рђав став; или ће се одржати право одржавајући згрчене своје мишиће леђа и слабина. Али где је атлет који је кадар да одржи један мишић у згрченом стању онолико дуго колико бисмо ми желели да оставимо ученика непомичног? Тако да на крају, од две алтернативе само једна остаје могућа за нашег ученика: не могући да се бори противу мишићног умора, он фатално заузима рђав положај тела.

Мишићном умору ускоро се додаје нова сметња за одржање коректног положаја. У идеалном положају у коме смо били оставили нашег ученика, тежину тела подносиле су подједнако обе седишне кости. И ако је слој мишића на том месту дебео, ипак се ускоро осети тврдоћа клупе; један неодређен бол осети се на обема тачкама; и да би га смањио, ученик ће, инстинктивно, потражити допунске ослонце: опет ће му предњи део леве руке, стојећи непомично и чврсто на столу, помоћи да поднесе

тежину горње половине тела, сем ако то не буде још простије наслањање грудног коша на ивицу клупе; других пута, против првобитног бола ученик ће се борити мењајући седишне кости; у свима тим хипотезама, ми ћемо видети где ће наш добар ученик, у свом добром намештају, имати увек рђаве положаје тела.

Тако да, ма колико се ми старали да дамо деци хигиенски и рационалан школски памештај, и да наместимо сваког ђака у клупу која одговара његову стасу, ми не можемо имати претенсију да избегнемо опасност од рђавих положаја тела; и деци ће и даље претити искривљење кичме и кратковидост.

Закључак је из свега овога да треба обратити пажњу на децу и, кад се почне јављати умор, кад се мишићи опусте, кад положај запрети да постане рђав, обуставити рад, оставити децу да се наслоне на наслон од своје клупе или, још боље, да устану и, за неколико секунди, да раде вежбања из гимнастике дисања.

Позајмице на плату. — Талијански учитељи били су до скора у шакама зеленаша. Тако се раширио један обичај, који се објашњава, дêлом бар, малим платама, и који се састоји у томе да се узме унапред плата за читаву годину и да се позајмица отплаћује месечним задржавањем за време од пет година. То је тако-звани *cessione del quinto,* петогодишње уступање једног дела плате.

Влада је сад донела уредбу о том „уступању", узимајући на себе операције позајмице и обуставе. Позајмица се даје с интересом 5%, више 2% за једну касу одређену да надокнади држави губитке причињене смрћу или одласком учитеља пре но што исплате целу суму. Интерес и гарантија одбијају се унапред од суме која се даје позајмљивачу.

Зајам од 6000 лира даће дакле учитељу само 5.067 лира, и он ће отплаћивати по 100 лира месечно за време од пет година.

Нови програми основних школа у Лајпцигу. — Према саксонском закону од 20 марта 1919, направљени су недавно нови програми за лајпцишке школе. Према том програму, основне школе у Лајпцигу обухватају два ступња: Grundschule (основна школа), и виши разреди.

Основна школа, која је заједничка за све ђаке, има четири разреда, сваки од по годину дана.

Програм се ограничава само на то да забележи наставне предмете; он се уздржава од сваког императивног упутства што се тиче методе наставе. Највећа слобода остављена је, дакле, учитељима.

За две прве године основне школе, очигледна настава доминира свим учењем. Она треба да позајима предмете из непосредне околине детета. Прве године обухватају још читање, писање и рачун, али у етапама пажљиво распоређеним. Посматрање, исецање, цртање и бојадисање. Певање. Физичка вежбања, игре и шетње.

За 3 и 4 годину: Очигледна настава предмета из природе и родне земље; у 3 години, она се шири на кварт, у 4 години, на даљу околину. У 4 години почињу се мале приче. За остало, развијање елемената који се предају у првим двема годинама.

За четири разреда основне школе, број недељних сати је 16, 20, 24 и 28.

На тој заједничкој бази, то јест после те четири године, програм предвиђа било 4, било 5 других година, и то: 4 разреда за децу која желе да се посвете професионалној ручној кариери; 5 разреда, звани *језиковни* (Sprachklassen), за децу способну за апстрактну културу.

У тим разредима (од 5-те до 8-ме или 9-те године), у место предмета која се уче одвојено (ботаника, зоологија, итд.), препоручује се да се организује, укупно, *познавање природе* (Naturkunde) и *познавање рада* (Arbeitskunde). Основица наставе су личне опсервације, експерименти и вежбања, удружени с читањем. Предмети су овако распоређени: у 6-ом разреду, од биљног и животињског живота до земљишта и људског тела; у 7-ом, ваздух, вода, топлота и светлост у природном животу и животу човека; у 8-ом, храњење, физиолошке измене, човек у својим односима с природом, саобраћајна средства, магнетизам и електрицитет у служби човека.

Настава историје почиње у 5-ој години Робинсоном и легендарним причама, и завршава се у 9-ој општим историјским прегледом.

Немачки језик: граматика у свима разредима. Литерарно читање. Изводи и изабрана парчад. Дневни листови.

Француски језик обавезан у Sprachklassen. Енглески факултативан.

Ручни рад почиње у 5-ој години (за Sprachklassen у 7-ој), као и шивење за девојчице.

Предвиђа се 30 сати недељно за више разреде, од којих 6 или 7 за немачки, 4 за француски, 4 за рачун, 4 за природне науке.

Укупно узев, нове ствари у овом програму су следеће:

Заједничка настава у основним разредима. — Иницијатива и организован рад на свима ступњима. — Сталан додир са практичним животом. — Надмоћност учења матерњег језика. — Слободна иницијатива остављена учитељу у избору предмета и методе.

Верска настава је сасвим искључена и остављена свештенству.

Школска статистика Здружених Држава. — Кларксон, комесар федералног Бироа за васпитање у Вашингтону, објавио је, у једном од последњих бројева „Општег приручника основне наставе“ (Manuel général de l'instruction primaire), неколико врло занимљивих цифара из школске статистике Здружених Држава.

Средње плате. Средња плата наставника — узев ту у обзир учитеље и учитељице основних школа (за децу од 6 до 14 година) и професоре *high schools-a* (школе које одговарају вишим основним школама и гимназијама, за дечаке од 14 до 18 година) — износила је, 1918, 635 долара месечно (један долар вреди данас око 40 д.).

У градовима, награда учитеља основних школа креће се између 500 и 1600 долара месечно. У већини сеоских школа, плата је много мања. У неким државама, годишње трајање рада у сеоским школама варира између 4 и 8 месеци. У више држава, средње трајање не износи потпуно ни шест месеци. Та краткоћа годишњег рада још више смањује учитељске награде, које се увек плаћају месечно.

У higs schools-ама, плате варирају од 600 долара до 3500.

Наставно особље имало је увек у Здруженим Државама малу плату, али, од пре неколико година, та плата се стално повишава. Од 1918 до 1920, она се увећала приближно за 30%, што повишава средњу плату свих наставника од 635 на 824 долара. За ову годину, међутим, треба

предвидети знатно увећање. У сваком случају, цифра ће бити већа од 850 долара.

Школе без учитеља. Због повишења скупоће живота и због врло високих награда које су биле плаћене у индустрији за време рата, многи учитељи су напустили школе и радили су друге послове, било да би били боље плаћени, било из патриотских разлога.

Извештаји упућени Бироу за васпитање показују да је од прилике 20.000 школа било без учитеља у току школске 1919—1920 године. То су све школе сеоских општина и то, у већини, врло мале школе. Број деце која су била погођена затварањем тих школа може се оценити на 400.000.

За ову школску годину предвиђа се да број школа без учитеља неће бити већи од 8000.

Статистика неписмених. Према федералном попису становништва од 1910 године, у Здруженим Државама је било 5,516.163 лица од 10 година на више која нису знала ни читати ни писати, и то:

1,534.272 белих рођених у Здруженим Државама;
1,650.361 белих рођених у иностранству;
2,227.731 црнаца;
103.799 Индијанаца, и сличних.

Од 18,170.743 лица у добу између 10 и 19 година, било их је неписмених 818.550, то јест 4·5 од 100. То су све црнци или странци.

Још нису публиковане све цифре пописа од 1920, али према извештајима чији су резултати познати, види се да је знатно смањен број неписмених. Већ је сада сигурно да, практично, нема више ни једног неписменог међу децом белих рођеном у Зруженим Државама, у добу од 10 до 20 година.

Војничка статистика. Испити којима су били подвргнути људи позвани под заставу показали су да једна четвртина међу њима није више у стању, било да чита течно новине, било да пише толико добро да би могла написати писмо. Велика већина тих људи долазили су са села и врло су мало имали прилике да читају и пишу откако су изашли из школе. Међу њима налазе се, најпре, црнци, а затим, у великом броју, странци који су дошли у Здружене Државе пошто су прешли године за школу.

Уз то, од прилике једна трећина људи уписаних за војску у добу између 20 и 30 година нису били у стању да врше потпуну војну службу, поглавито због физичких недостатака који би се били могли или исправити или предупредити прикладним физичким васпитањем и здравственом наставом. Поводом те констатације многе државе су изгласале недавно законе прописујући физичко васпитање и организујући хигиенску наставу у својим школама.

С друге стране, лист *Elementary School Journal* доноси статистику издатака Здружених Држава за јавну наставу. Према тој статистици, оне су издале за школе 1918 г. више од милиарду долара. Од те огромне цифре највише је утрошено за основне школе: 600 милиона долара; за остале школе, издаци су овакви: за учитељске школе, више од 20 милиона долара; за трговачке и техничке школе, 25 милиона долара; за средњу наставу (јавну, вероисповедну и приватну), укупно, 282

милиона долара; за универзитете и колеже за вишу наставу, 137 милиона долара.

Укупан број ђака уписаних у све врсте школа износио је 1918 г. 24 милиона. Од тога броја, основне школе су бројале 20.500.000 ђака, од којих милион и по за приватне школе. Сеоске основне школе имале су 12 милиона ученика, што доказује да су Здружене Државе још у већини народ фармера. На средњу наставу долази више од 2 милиона ученика, од којих 150.000 на приватне заводе.

Може ли жена живети без помоћи човека? — Један француски женски лист расписао је прошле године, код књижевника и књижевница, и извесног броја других личности, анкету о овом питању: „Може ли жена живети без помоћи човека?“ Одговори су, највећим делом, били потврдни. Г-ђа Крупи, позната феминисткиња из школских кругова и оснивач Удружења студенткиња, писала је: „Факта су, од пре много година, одговорила на постављено питање. Одавно су, на пример, жене професори у гимназијама (најчешће неудате) и много трговкиња, великих и малих, живеле од свога рада. Рат, одузимајући милион и по младих људи, створио је подједнак број жена позваних да се саме издржавају. И тако се женски рад грдно развио у свима правцима.

Без сумње, предрасуде, које су тако укорењене у Француској, и неправедна навика да се, за подједнак рад, жена плаћа мање но човек, стварају специалних тешкоћа радним женама, али их има много које те тешкоће савлађују. Већина од њих, истина, живи скромно, али најинтелигентније и најенергичније међу њима опробале су се већ на најкрупнијим пословима... Нема сумње да жене могу створити себи лепу кариеру, под условом да не буду у томе сувише спречаване“.

Г-ђица Карон, директорка лицеја Жил Фери, није мање оптимистична: „Жена која хоће сама да зарађује свој насушни хлеб и да створи своју судбину, не наилази више тешкоћа но човек. Пред њом се отварају непрекидно све многобројнији путеви. Жене су дивне организаторке, као што су то показале многе прилике, нарочито за време рата... Нема сумње да жена може остварити своју судбину као и човек, и показати се равна човеку по интелигенцији, вољи, одважности“.

Али г-ђица Карон признаје да се проблем материнства и домаћег огњишта постављају тада на страшан начин: „Шта ће бити с материнством у свету у коме ће жена вршити дужности паралелно с дужностима човековим, и, према томе, тако исто апсорбујуће?“ Г-ђица Карон назире решење у подели женине активности између њених професионалних дужности и њеног огњишта: пола времена за један, пола за други посао.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге и часописи послани Уредништву:

Катил Мандес, *Вештина волети или Савети младом човеку који се посвећује љубави.* Превео с француског Радивоје Карацић. Друго издање. — Београд, издање књижаре С. Б. Цвијановића, 1921. С. 133, цена 6·50 д.

Ернест Ренан, члан Француске Академије, *Живот Исусов.* Превела с француског Јелена Скерлић-Ђоровић. (Одабрана библиотека, 16) — Издање књижаре И. Ђ. Ђурђевића, Београд—Сарајево, 1921. С. 194, цена 12 д.

Вељко Петровић, *Буња и други у Раванграду;* предратна причања. — Панчево, књижарско-издавачки завод „Напредак", 1921. С. 235, цена 16 д.

Историја музике, са 48 слика у тексту. Саставио Љубомир Бошњаковић, слушалац Берлинског Мертенсовог Конзерваторијума. — Панчево, књижарско-издавачки завод „Напредак", 1921. С. 167, цена 14 д.

Драгиша Васић, *Два месеца у југословенском Сибиру.* — Београд, издавачка књижара Геце Кона, 1921. С. 66. цена?

Станислав Краков, *Кроз буру,* роман. (Модерна библиотека, 21.) — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 224, цена 12 д.

Вукадин, Приповетка од Стевана Сремца. Друго издање. (Модерна Библиотека, 19.) — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 219, цена 12 д.

Анатол Франс, члан Француске Академије, *Печењарница код краљице Педок.* Превео с француског Владислав Росић. — Београд, издање књижарнице „Напредак", 1921. С. 202, цена 12 д.

Антон Чехов, *Прича непознатог човека, и друге приповетке.* С руског превео Јован Максимовић. — Београд, издање књижаре „Напредак", 1921. С. 208, цена 12 д.

Оскар Уајлд (Oskar Wilde), *Кантервилски дух, и још неке приче.* Превео с енглеског Војислав М. Петровић. — Београд, издање књижаре „Напредак", 1921. С. 105, цена 6 д.

Д-р Паоло Мантегаца, *Мудрост живота. (Глава).* Превео Д-р Јован Данић. Друго, поправљено издање. — Београд, издање књижаре „Напредак", 1921. С. 219, цена 14 д.

Орисон Свет. Марден, *Што год радиш, ради како ваља.* — Београд, издање књижаре „Напредак", 1921. С. 70, цена 6 д.

О Југославији, Италији, Албанији и Немачкој, шест расправа Хермана Вендела, члана Немачког Рајхстага. Преведено с немачког. — Београд, издање књижаре „Напредак", 1921. С. 83, цена?

Harald Johnsson, *Подземни клуб,* детективски роман. Превод. (Детективски романи, 1.) — Панчево, књижарско издавачки завод и штампарија „Напредак", 1921. С. 184, цена 6·50 д.

Златна књига за сеоску и радну омладину. Написао Чедомиљ М. Тодоровић, учитељ. — Београд, издање Учитељске Задруге Л. Д., 1921. С. 134, цена 5 д.

Nesretni crnokrilac, slikovnica za mladež, sa 28 slika. — Zagreb, „Tipografija", grafičko-nakladni zavod d. d., 1921. С. 30, цена (тврдо повезано) 24 круне.

Вељко Петровић, *Варљиво пролеће,* десет приповедака. — Панчево, књижарско-издавачки завод „Напредак", 1921. С. 208, цена 12 д.

Д-р Владан Ђорђевић, *Цар Душан*, историјски роман из XIV-ога века у три књиге. Књига прва: *Млади краљ*. Књига друга: *Краљ*. Књига трећа: *Цар*. — У Загребу, издање „Модерне Књижнице“, 1920. С. XXIX + 261, IX + 504, XII + 397, цена (броширано) 30 д., (увезано) 34 д.

Fjodor M. Dostojevski, *Braća Karamazovi*, roman u četiri dijela, s pogovorom. Preveo Pop Veljko Lukić. I i II dio, II izdanje (Moderna knjižnica, sv. 17-19); III i IV dio (Moderna knjižnica, sv. 20-23). — Zagreb, izdanje „Moderne knjižnice“, 1921. C. 872, цена?

M. Arcibašev, *Izabrane novele*. S ruskoga preveo M. Petanjek. (Moderna knjižnica, sv. 60-61.) — Zagreb, izdanje „Moderne knjižnice“, 1921. C. 113, цена?

T. G. Masaryk, *Nova Evropa*, slavensko stajalište. Preveo Stjepan Musulin. (Masarykova djela. I. Uredjuje D-r Dragutin Prohaska, urednik „Jugoslovenske Obnove — Njive“.) — Zagreb, naklada „Jugoslovenske Narodne Obnove“, Nikolićeva, 8, 1920 C. 132, цена?

Школски покрет, месечни педагошки часопис. Власник: Учитељска Секција у Лесковцу; уредник: Д. Ђ. Димитријевић, учитељ, — Лесковац. Излази једанпут месечно. Цена: до краја године, 20 д.; поједине свеске, 2·50 дин.

Тих. Р. Ђорђевић, *Медицинске прилике за време прве владе кнеза Милоша Обреновића* (1815—1839). — Београд, издање Министарства Народног Здравља, 1921. С. 98, цена 5 д.

Влад. Р. Ђорђевић, *Композиције за певање уз пратњу клавира*, I. — Београд, 1921, С. 26, цена 10 д.

Српске народне мелодије. Скупио и хармонизирао Влад. Р. Ђорђевић. Свеска IV. — Београд, својина пишчева, 1921. С. 14, цена 4·50 д.

Српске народне мелодије. Скупио и хармонизирао Влад. Р. Ђорђевић. Свеска VII. — Београд, својина пишчева, 1921. С. 14, цена 4·50 д.

Српске народне мелодије. Скупио и хармонизирао Влад. Р. Ђорђевић. Свеска VIII. — Београд, својина пишчева, 1921. С. 14, цена 4·50 д.

Уредник,
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 9 СЕПТЕМБАР 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 31. јуна ове године, на предлог Господина Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, постављени су:

у Државној Штампарији у Београду:

за магационера стоваришта књига и монополских предмета, са платом од 5000 динара на годину, Љубомир Вилотијевић, досадашњи магационер; и

за магационера хартије и материјала, са платом од 3600 динара на годину, Јован Дешић, досадашњи магационер.

у Министарству Просвете:

за писара II класе, Никола Т. Константиновић, практикант истог Министарства и студент права.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1223 редовни састанак 14 априла 1921 године —

Присутни: председник, г. Д-р Богдан Гавриловић; ппредседник, г. Лазар Кнежевић; чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Д-р Владимир Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Димитрије Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лепосава Бошковићева, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Г. Мирко Поповић чита свој и г. Љуб. Протића реферат о изменама, које треба учинити у Правилима и програмима за државни испит учитеља вештина у средњим школама (в. 1219 записник под II).

Саслушавши, Савет усваја, с мањим примедбама, предложене измене. Према томе, дефинитивни текст Правила и програма гласи:

Правила о полагању испита за учитеље (учитељице) вештина у средњим школама.

Чл. 1.

На основи чл. 64 а) Закона о средњим школама прописујем ова Правила о полагању испита за учитеље (учитељице) вештина у средњим школама.

Чл. 2.

Испит за учитеље (учитељице) вештина могу полагати она лица, која су свршила најмање нижи течај средње школе, а уз то још и стручну школу вештина (академију уметности, конзерваторијум, уметничко-занатску школу, музичку школу, и т. д. — чл. 64 Закона о средњим школама).

Чл. 3.

Ради испитивања кандидата, који желе полагати овај испит, постоји при Министарству Просвете стална испитна комисија.

Чл. 4.

За чланове сталне испитне комисије поставља Министар стручна лица. Члановима постављају се заменици.

Председник, чланови и заменици постављају се претписом, сви на три године.

Ако се у току трогодишњег испитног периода упразни место председника, кога члана или заменика, поставља се истим начином друго лице, коме чланство у комисији, као и осталима, траје до краја тога испитног периода.

Чл. 5.

Од чланова сталне испитне комисије, односно њихових заменика, састављају се поједини испитни одбори, пред којима кандидати полажу испит. У испитном одбору, заједно с председником, не може бити мање од пет чланова.

Ако је председник спречен да врши дужност председничку, заступа га по положају најстарији члан одбора, који у томе случају своје место у одбору попуњује другим чланом.

Чл. 6.

Ради полагања учитељског испита кандидат се пријављује Министарству Просвете молбом, коју она спроводи председнику сталне испитне комисије. У молби кандидат излаже, из које вештине жели полагати испит. Уз молбу (пријаву) кандидат мора поднети:

а) сведочанство средње школе (најмање нижег течаја);

б) сведочанство стручне школе;

в) уверење старешине средње школе, да је у школама радио као привремени учитељ вештине најмање две године, да има физичких и моралних особина, које су за наставнички позив неопходне, и да има све погодбе које се траже за државног чиновника у опште;

г) кратак свој животопис.

Ако би кандидат имао својих радова, прилаже и њих, или их наводи у пријави за испит.

Чл. 7.

Кад председник сталне испитне комисије добије пријаву за испит, одређује он, односно његов заменик, чланове испитног одбора и руководи целим испитом. Одлуке испитног одбора пуноважне су, кад се доносе најмање већином гласова. У случају једнаке поделе гласова, решава председников глас.

Чл. 8.

Према поднесеним документима испитни одбор одлучује, да ли ће се кандидат пустити на испит или неће. Ако се кандидат не пусти на испит, испитни одбор навешће разлоге са којих то чини. Председник испитне комисије послаће о томе одмах Министарству Просвете извештај; заједно са свима прилозима које је кандидат поднео уз пријаву за испит.

Чл. 9.

Учитељски испит полаже се у време од 1. октобра до краја априла.

Чл. 10.

Испит има два дела: општи и стручни; они се полажу један за другим.

Чл. 11.

Општи је испит увек усмен и траје најмање два часа.

Чл. 12.

На општем испиту кандидат треба да покаже:

а) да добро влада српско-хрватским језиком и да зна главне моменте народне историје и историје новије народне књижевности;

б) да је познат с начелима опште педагогије и да зна методику својих предмета;

в) да познаје школску администрацију и школске прописе.

Чл. 13.

Који кандидат не би испунио захтеве општег испита, одбија се од даљег полагања за шест месеца.

Чл. 14.

Стручни испит полаже се из ових предмета:

1) цртање и краснопис;

2) певање и свирање (вокалне и инструменталне музике);

3) гимнастике, и

4) женског ручног рада.

Чл. 15.

Стручни испит има ове делове:

а) писмени задатак (клаузура);

б) усмени испит;

в) предавање.

Чл. 16.

Писменоме испиту је циљ, да се види, да кандидат влада потпуно књижевним језиком, и колико је спреман да по каквом питању из своје групе покаже знање брзо и поуздано.

За писмени задатак бира кандидат једно између три питања, која му се буду писмено задала.

Писмени задатак кандидат ради под непосредним надзором једнога члана испитног одбора. Израда задатка не сме трајати дуже од четири часа, а за то време кандидат се не сме удаљавати ни посао прекидати без одобрења члана комисије, који води надзор.

Чл. 17.

При изради писменог задатка кандидат се може ослањати само на своје знање и памћење, без употребе књиге и других помоћних средстава.

Чл. 18.

Усмени је испит двојак: теориски и практични, а полаже се по програму који иде уз ова Правила као додатак.

Чл. 19.

Усмени испит не сме трајати мање од два часа, а може се ради одмора за кратко време прекинути. На овоме испиту кандидат се мора испитати из свих делова предмета које полаже.

Чл. 20.

Усмени испит у толико је јаван, што је приступ слободан онима, којима то допусти председник испитног одбора.

Чл. 21.

Стручни испит, усмени и писмени, неће полагати кандидати:

1) који имају свршену потпуну средњу или учитељску школу и осам семестра на Универзитету, поред стручног образовања које прописује чл. 2. ових Правила;

2) који су доказали своју стручну спремност положивши на страни стручни испит раван испиту који се овим Правилима тражи, а о чему доноси одлуку испитни одбор;

3) они наставници који су у новим областима, пре уједињења, стекли права и оквалификовали се, по тадашњим законима, за професоре или учитеље вештина у средњим школама.

Чл. 22.

По свршеном усменом испиту, кандидат ће одржати једно предавање у разреду који одреди испитни одбор. Тему за предавање даје испитни одбор, а кандидат је дужан израдити писмено припрему за предавање.

Чл. 23.

Ако кандидат томе предавању не задовољи, поновиће овај део испита после годину дана и, ако га положи, тек ће му се тада издати уверење. За овај поновни испит не плаћа се нова такса, ни награда члановима комисије.

Чл. 24.

Сви чланови испитног одбора дужни су присуствовати:

а) општем испиту;

б) писменом испиту за време давања задатка;

в) усменом испиту;

г) предавању.

Чл. 25.

По свршеном предавању испитни одбор одлучује о томе, да ли је кандидат положио испит или није. О овоме одбору доноси образложену одлуку. Ако је кандидат показао нарочито добру спрему, унеће се и то у одлуку.

Чл. 26.

Одлука испитног одбора саопштава се одмах кандидату.

Чл. 27.

Ако кандадат не би положио цео испит, може га поновити тек после годину дана. За сваки поновни испит плаћа кандидат нову таксу.

Чл. 28.

Чланови испитног одбора добивају по сто динара, а председник (односно његов заступник) сто двадесет динара.

Ову награду плаћа Министарство Просвете.

Чл. 29.

Ако би кандидат у току испита из неоправданог узрока одустао од полагања, сматраће се да испит није положио.

Чл. 30.

Одлуку о испиту председник одбора подноси Министарству Просвете.

Прелазна наређења

Чл. 31.

У духу Уредбе од 14. фебруара 1920. СНБр. 1507 и Правила о полагању скраћеног професорског испита од 26. јуна 1920. СНБр. 8836, имаће права на скраћени учитељски испит (општи испит са предавањем) они привремени учитељи (учитељице) вештина који су до 31 децембра 1920 навршили најмање пет година наставничке службе, а због рата нису могли полагати учитељски испит, као и они квалификовани учитељи вештина, који су своје квалификације за привремене учитеље вештина стекли пре рата, али због рата нису постављени или су морали службу напустити.

Чл. 32.

Привремени учитељи и учитељице вештина који, уз стручну школу, имају државни испит по ранијим одобрењима и поднесу доказе о томе, неће полагати испит по овим Правилима. О овоме доноси одлуку испитни одбор.

Чл. 33.

Ова Правила ступају у живот од дана кад буде објављена у Службеним Новинама, и тада престају вредети сва ранија правила о овоме испиту.

Програм испита за учитеље вештина.

I за учитеље цртања

1) *Општи испит.* а) *из педагогике:* Општи појмови о васпитању. Настава у васпитним школама и њен задатак. Врсте интересовања. Наставни план. Избор наставног градива. Концентрација наставе. Распоред градива на време. Обрада наставног градива. Дисциплина. Појам и задатак дисциплине. Преглед дисциплинарних средстава; б) *из методике цртања и лепог писања*: Циљ наставе цртања, лепог писања. Избор предмета за цртање, за лепо писање. Однос цртања, лепог писања према другим наставним предметима. Обрађивање цртања, лепог писања. Наставни програм из цртања и лепог писања у средњим и стручним школама.

2) *Усмени испит* а) *из нацртне геометрије*: основна правила о пројекцијама. Тачка, права, раван, пресак равни. Геометријска тела и обртна тела. Продори тела. Пројекција тела из природе; б) *из сенчења:* Сопствена и бачена сенка на телима ограниченим равним и кривим површинама. Одређивање сенака и осветљења на појединим архитенским облицима. Нормална кугла и њена примена за одређивање сенка и осветљења на разна обртна тела и профилисана тела; в) *из перспективе:* Главни закон перспективе. Одредба свих помоћних тачака. Перспективна представа простијих тела с равним и кривим површинама.

Перспективна одредба сенака и осветљења. Огледаласте површине; г) *из науке о стиловима:* Познавање редова античке уметности. Познавање свих ових делова и умети представити цртежом све ове редове. Познавање карактеристичне одлике стилова: средњевековних (византиског, романског, готског, прелазног), ренесанса, барока, рококо-а; д) *из познавања орнамената:* Познавање главних орнамената и њихових одлика код стилова. Место орнамената у архитектонском склопу. Стилизовање природних форма. Разне врсте орнамената и њихова употреба у архитектури на уметничко-занатским предметима; е) *из историје уметности:* Познавање свих важнијих момената из историје уметности. Познавање важнијих архитектонских објеката из разних епоха. Познавање главнијих уметника, сликара и вајара, из разних епоха, као и њихових важнијих дела; ж) *из анатомије:* Познавање скелета и намена његових појединих делова. Познавање мишића и њихова улога при кретању.

3) *Практични испит.* Сенчење. Перспектива. Компоновање орнамената по природи (стилизовање). — Акварелисање (по природи). Цртање по природним предметима: лишће, цвеће, воће, гранчице, пужеви, шкољке, лептирови, бубе, испуњене птице, судови, посуђе, пластични орнаменти; делови унутрашњости зграде, спољни изглед зграде, и т. д. Моделисање по гипсаном моделу. Моделисање простих природних тела. Цртање на школској табли по природним предметима као и по сећању, као доказ способности разумног предавања предмета у целокупном изгледу као и у битним особинама.

4) *Школски рад.* Кандидат ће држати предавања из цртања или лепог писања у разреду који се одреди. За предавање спремиће припрему у којој ће означити што простије како ће да предаје ученицима.

II за учитељице женског рада

1) Општи испит. а) *из педагогике:* све као и за учитеље цртања (види под I); б) *из методике женског рада:* Циљ наставе женског рада. Избор предмета за рад. Однос наставе женског рада према другим наставним предметима. Обрада женског рада. Наставни програм из женског рада у основним, средњим и стручним школама.

2) *Усмени испит.* а) *плетење:* Познавање конца по врстама н квалитету, пређе, вунице, и т. д. Познавање средстава, оруђа за плетење. Плетење са две и пет игала. Плетење чарапа, њихова подела, израда и крпљење. Кукично плетење са свима обрасцима. Плетење чарапа у народу. Шаре на приглавцима, назувицама, вођице. Кукичење. Материјал за рад, оруђе. Врсте кукичења. Мрежање. Оруђа и врсте мрежања. Клепловање (материјал, оруђа врсте рада); б) вез; врсте веза. Материјал и средства код појединих врста везова. Простији шарени вез. Шарени вез с неправилним бодом. Шарени вез с полукрстићем, крстићем и сложеним крстићем. Шарени вез памуком у боји, звани словенски вез, његова главна одлика. Врсте боја

и слагање, везивање (Knüpfarbeit), нашивање (апликација): шивење чипке (шпанске чипке). Познавање народних шара и мотива у везу, шупљикању, ћилимарству. Литература о томе (М. Живковић, Влад. Тителбах, Инкиостри, и т. д.). Цртање шара с прегледа и гипсаних орнамената, лишћа, воћа, грана; цртање мотива с оригинала; комбиновање и стилизовање по природи. Познавање народних назива. Познавање домаће производње. — Бели вез, материјал, врсте и израда. Главне одлике белог веза и врсте бодова; в) *шав:* Први почеци, материјал, средства и врсте. Подела рубља. Цртање свих делова и објашњење. Цртање на танкој хартији по мери, такозвани модели. Народни назив у шаву; г) *шивење хаљина:* цртање основног струка и сукње. Цртање струка и сукње по мери. Израда разних образаца, струкова, сукања, капута, и т. д., све на танкој хартији по мери, као доказ да кандидат уме кројити по прегледима (журналима). Познавање материјала и средстава за рад, кројење и шивење. Познавање народних назива у оделу. Вежбање укуса.

3) *Практични испит.* Кандидат ће донети потребна оруђа и материјал, па ће пред комисијом радити и практично поједине задатке, да би се видела практична умешност и извежбаност у раду.

4) *Школски рад.* Комисија одређује. о чему ће кандидат држати предавање ученицама. Пре предавања, он ће израдити писмену припрему за предавање.

за учитеље певања и свирања

1) *Општи испит.* а) *из педагогике:* све као и за учитеље цртања (види под I); б) *из методике певања и свирања:* Циљ наставе певања. Избор песама, световних и црквених, за певање. Певање у односу према другим наставним предметима. Обрада певања. Ннаставни програм певања и свирања у средњим и стручним школама. Извођење певања (посебне напомене): дисање, став тела, отвор уста, језик. Изговор речи: вокализација, артикулација и акцентуација. Образовање тона. Осећање ритма. Врсте гласова. Грудни и грлени тонови. Обим дечјих гласова. Гласни органи и њихова нега. Мутирање и поступак при томе. — Циљ свирања виолине у школи. Практичан рад: удешавање инструмената; став тела и држање виолине; држање и повлака гудала. Образовање тона. Начин вежбања. Чисто и нечисто свирање. Појединачно и заједничко извођење. Свирање у такту и стицање технике. Настава виолине у погледу на индивидуалност ученика. Примена начела поступности код разник ученика (мање или више обдарених).

1) *Усмени испит.* а) *Општа теорија музике:* Тон. Акустика тона. Тонска основа (система). Цртовље (линијски систем). Ноте. Кључеви. Померка (узводни, низводни и укидни знак). Размаци (интервали). Тонски родови. Лествице (скале). Сродства тонских родова. Ритмика. Вредност нота. Почивке (паузе). Време (темпо). Тактови, правилни и неправилни. Нагласци (акценти). Органика. Људски гласови. Говор. Гудачки инструменти и добро познавање њих. Дрвени и метални инструменат за дување. Инструменти са диркама и инструменти са жицама. Инструменти за ударање. Партитура (за певање, за свирање и за заједно). Елементарни облици. Мотив. Ход. Став: Период. Украси. Квинтакорд (трозвук); б) *наука о хармонији:* Размаци, обртаји размака. Консонатни и дисонатни разнаци. Општи појмови о сазвуку (акорду). Главни квинтакорди у дуру и молу. Њихова везивања у четворогласном ставу. Паралелне квинте и октаве. Три врсте кретања гласова. Уско и широко сазвучје (хармонија). Образовање каденце. Споредни квинтахорди у оба тонска рода Скривене квинте и октаве у спољним гласовима. Осећајни тон (воћица, Leitton). Следства (секвенца). Генералбас. Обртаји квинтакорда: секстакорд и квартакорд. Главни и споредни септакорди и њихова разрешења. Везивање септакорда с разним ступњима разних тонских родова. Варљива каденца. Варљив свршетак. Дијатонске модулације помоћу квинтакорда и помоћу септакорда. Вођење септима. Алтеровани квинтакорди и септакорди. Стари кључеви (C и F). Прекомерни секст и квинтсекстакорд — Задржица у горњим гласовима и задржица у басу. Обележавање задржице у једном или више гласова. Разрешавање задржице на више. Схватање сазвука ноне, ундециме и терцдециме. Пролазна и помоћна нота. Оргелпункт. Препрека (кверштанд). Енхармонска и

хроматска могулација. Разрешавање генералбаса: в) *Хармонизовање* дане мелодије без помоћи инструмената за четворогласни мушки или мешовити хор: г) *наука о музичким облицима:* Општа знања. Хомофони и полифони стил. Мотив. Ход фигура. Период. Став. Фугато. Канон. Фуга. Песма. Сарабанда. Гавота. Менует. Валцер. Мазур. Полонеза. Поход (марш). Кадрил. Скерцо. Варијација. Мали рондо и велики рондо. *Соната.* Етида. Концерт. Фантазија. Увертира. Прелудиум. Потпури. Рапсодија. *Опера.* Оперета. Балет. Камерна музика. Симфонија. Симфонијска поема. Свита. Ораториум; д) *историја музике,* с нарочитим обзиром на нову историју; е) *литература:* знатнија инструктивна дела за певање и о њима имати одређено мишљење. Познавати дела чувенијих композитора песама за један глас уз пратњу клавира, као и композитора и композиција за хор уз пратњу оркестра или без њега. Литература за виолину. Знати постанак и развитак виолине и имена чувених израђивача њених. Познавати инструктивна дела за виолину и имати о њима одређено мишљење. Поређивати имена чувених виртоуза на виолини и знати њихов значај за развитак технике тога инструмента, као и поређати дела чувенијих композитора за виолину.

3) *Практични испит* а) *из певања:* Коректно певање с листа (prima vista) лакших мелодија у виолинском или бас-кључу. Чисто интонирање према даном тону („а"). Окретно руковање хором. Коректно свирање простијих хорских партитура на клавиру или хармониуму, без припреме; б) *из виолине:* Дурске и молске скале у три октаве. Техника да се протеже до Крајцерових етида (по избору за гудало, пример и двојне ноте), Хајденових квартета и Бетовенових соната за виолину. Читање с листа. Способност у заједничком свирању; в) *из клавира:* Дурске и молске скале. Техника да се протеже до Черниjевих етида бр. 299 и Хајденових и Моцартових соната.

4) *Школски рад.* Комисија одређује о чему ће кандидат држати предавање ученицима. Кандидат је дужан да изради писмену припрему за предавање.

IV за учитеље гимнастике

1) *Општи испит.* а) *из педагогике:* све као и за учитеље цртања (види под I); б) *из методике:* Циљ гимнастике и дечјих игара. Избор гимнастичких радња и дечјих игара. Однос гимнастике према осталој настави. Обрађивање гимнастике и дечјих игара. Наставни програм за средње и стручне школе из гимнастике и дечјих игара.

2) *Усмени испит.* а) *вежбање без справа:* ходање, трчећи корак, трчање. Просте вежбе (чисто просте вежбе, различности). Стројеве вежбе (чисте вежбе у строју, наступање — кола). Пливање; б) *вежбање справама:* вежбе са ђулићима, вежбе с теретом, с палицама, с буздованима, са заставицама, копљима, дугим моткама, обручима, луковима, и т. д. Веслање, лоптање, клизање на леду и на ски — санкање. Бацање камена, дискоса, копља, кугле, лопте, вежбе се вијачом, в) *вежбање на справама:* вежбе на јарцу, столу, коњу, на разбоју, вратилу, на круговима, на висећем вратилу, на коловрту, љуљашци, на лествицама, пузање на моткама и ужету, на греди, на клупи. *Скокови:* прости, јуришем и с мотком, у даљину, у висину, у дубину; г) *вежбе укупне:* чисто скупне, народне и гимнастичке игре; д) *убојничке вежбе:* Отпори, рвање, боксовање, борење. Преглед система телесног вежбања и то: шведског швајцарског, француског, немачког, и т. д. Кандидати, женске, морају знати и ритмички систем: Demény и Dalcrose: д) *историја телесног вежбања:* Развој телесног вежбања у старом веку, особито код Грка и Римљана. Развој телесног вежбања у новом веку код културних народа. Соколство код словенских народа. Народне игре у Срба, Хрвата и Словенаца.

3) *Практични испит.* Кандидат има да покаже практичну спрему: да поједине радње без справе и са справама уме изводити. Зато ће, тумачећи поједине гимнастичке вежбе, и изводити их у исто време, да би се видела његова практична извежбаност. Практични испит је по томе у тесној вези с усменим. Кандидат ће показати и спремност за гимнастичке вежбе у вези с музиком.

4) *Школски рад.* Кандидат држи предавање ученицима према написаној припреми, коју пре часа предаје председнику испитног одбора. Одбор одређује, о чему ће кандидат држати предавање.

Писмени испит. За писмени испит узимају се питања из области за усмени испит оне струке, коју кандидат полаже.

III. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 12049 од 27 пр, мес. с представком Земаљске Владе за Босну и Херцеговину, да се прештампају уџбеници за основне школе у тој области, које је Главни Просветни Савет одобрио прошле године.

Савет је мишљења, да се може извршити прештампавање ових уџбеника, но само у потребном броју примерака за наредну школску (1921—22) годину.

IV. Читају се реферати г. г. Драг. Поповића и Вујице Петковића о уџбеницима за хришћанску науку од протојереја г. Александра Живановића (в. 1191 записник под XIV). Реферат г. Вујице Петковића, гласи:

Према одлуци Главног Просветног Савета, СБр. 531 од 3-XI-1920 која ми је достављена 9-I-21 године, прегледао сам шест ниже означених школских књига протопрезвитера госп. Александра Живановића, професора из Осека, с обзиром на то да ли се према научној и методичкој страни могу препоручити за школе у Србији, Старој Србији и Маћедонији, и о томе част ми је поднети своје мишљење:

1. *Методика за православни наук вере у основним и средњим школама,* за коју писац моли да се препоручи као помоћни уџбеник за ученике учитељских школа и као руковоће практичним вероучитељима, састоји се из два дела: из дидактике и посебне методике. Дело је утврђено према обилној педагошкој литератури махом немачких методичара првога реда. То се из саме садржине види, а и писац нам то износи у предговору. Из саме те чињенице може се назрети ваљаност самога дела Оно у истини и јесте ваљано. Изузелак чине само нека места. Тако, писац се упустио доста опширно у чисто религиозно-догматичко излагање, које са педагогиком и методиком нема никакве везе. Место да у неколико речи објасни шта је то религија и да изнесе психолошке и педагошке разлоге, због којих треба предавати религијску наставу у основној школи и гимназији, он у читавим чланцима говори о религији готово с поетског гледишта. Тако: „Најдрагоценије благо човеково јесте религија," или „Религија држи темеље цијеломе људском друштву", или „Шта је човјек без религије", и онда те изразе доказује. Међутим, методика је наука, а у науци нема фигура које су без поузданога научнога ослонца. Много би боље писац урадио, да је на основу психологије доказао, да је религија традиционална тековина, да је човеку урођена, да је у васпитању треба искористити.

Говорећи о сврси религијске наставе и хришћанског васпитања писац вели, да је главни задатак васпитања религијско васпитање", јер су само у религији сви увјети за праву моралност, и то не у свакој релији, већ само у хришћанској и то православној, „јер је она Богом откривена" и она је очувала праву науку Христову и Св. Апостола". Зато, вели, васпитањем треба створити православне хришћане и добро будуће свештеничко стадо. У читавом том одељку провејава да религијску наставу треба у школи, наравно основној, да предаје свештеник. Ово није тачно. Главни васпитни задатак састоји се у образовању моралнога карактера; и сви наставни предмети, па и религија, има да сарађују на извођењу тог главог циља. Религијска настава у основној школи није циљ, већ средство за један виши циљ. Само у колико помаже морално образовање ученичко, у толико религијска настава има у васпитној школи право опстанка, а она га заиста помаже, јер од свих наставних предмета најдиректније утиче на образовање моралнога карактера код ученика. У том правцу, дакле, требало је у овој методици истаћи сврху религијске наставе.

У истом одељку писац вели, да религијску наставу треба да предаје свештеник-вероучитељ. У средњим школама мора тако да буде због система школовања у тим школама, али се ја не слажем с тим, да религију у основној школи предаје свештеник-вероучитељ, кад ту постоји учитељ, у чијим рукама мора бити целокупна настава дотичнога разреда. Јер ако се настава цепка на учитеља и свештеника, пити ће ту бити јединство у раду, пити се ту може изводити једно од најглавнијих наставних начела — начело концентрације у настави. Зато је требало баш истаћи, да религију треба да предаје учитељ, који предаје и остале предмете, јер се тиме ствара јединство личности васпитаникове, чему сваки педагог треба да тежи.

У предговору је писац напоменуо, да је гледао да не буде опширан, ва стога, вели, није унео многе одељке, који се могу читати и у општим педагогикама као на пр. одељак о питањима и одговорима и др. Међутим, дело је врло опширно и баш износи и оно, што није нужно за један овакав уџбеник; на пример у одељку „Педагошка васпитна средства (25 стр.) говори о дисциплини, утицају примера у васпитању, о казнама, а то су баш ствари о којима се у свакој општој педагогици може читати.

Али, као што сам и у почетку напоменуо, добре особине ове књиге чине њену претежну страну.

Добро је што је у одељку „Религијска васпитна средства" објашњена васпитна вредност молитве, само је то требало додати како се молитва методички обрађује и да не треба

са учењем молитава претеривати, јер од механичког учења молитава нема никакве васпитне користи сем развијања механичког памћења. Друга је, пак, ствар са молитвама приређеним ради непосредног васпитања ученичког. Исто тако лепо је изнето да ради васпитања треба ученике водиги у цркву на службу, причешће и др. Не слажем се само с тим, да ученике треба водити на многобројне сеоске литије, да се ученици облаче у цркви, да држе рипиде, да послужују у олтару и т. д. Сва средства за религијско образовање и васпитање треба да су у главном из круга наставног програма, који бира из религије и религијског живота оно, што одиста може васпитавати и што сузбија празноверице.

Добро је што је на вежбање у хришћанским врлинама (49 стр.) скренута пажња. Вежбање је јако васпитно средство и није доста само знати оно, што треба да се чини, већ навићи се и радити тако. Вежбањем се стварају навике, које имају нарочиту улогу у стварању карактера.

У одељку „Бладање учениково изван школе", скреће се пажња на то с ким се ученици друже ван школе. То је ствар о којој непосредно васпитање води рачуна, али није излишно што је и на овоме месту истакнуто.

У одељку о наставном програму и плану писац више говори о техничкој страни тог питања као: према чему се израђује програм, да ли се програм мора свршити, кад се не мора свршити и т. д. али о томе, шта према педагошким принципима ваља унети у програм религијске наставе, да ли га треба оставити као што је сада или га редуцирати и зашто — није изложио. Међутим, то је важна ствар и дужност је једне специјалне методике да скрене пажњу на ту ствар. Добро је, пак, урађено, што је истакнута потреба вођења плана лекција и зато је дат и образац.

Говорећи, даље, о наставним путевима и наставним облицима при обради наставне грађе, писац је јасно истакао аналитички и синтетички пут и индуктивни и дедуктивни пут, као и о тумачењу, причању и развијању као облицима у настави.

У одељку о психолошкој методи за обраду религијске наставе писац је сасвим умесно истакао, да је најбоља метода Хербарт-Цилерова или т. зв. психолошка метода, која се састоји из пет наставних ступњева, јер настава по тој методи води дете од елемената, пружа му ново знање неприметно, свезује то ново са старим, доваћа све то у логички ред и најзад све то примењује на живот. Она се оснива на психолошком закону, да се појмови изводе из конкретних чињеница.

Први ступањ те методе зове се припрема или анализа, којој претходи циљ предавања. То је писац напоменуо, али је требало опширно објаснити и истицање циља и извођење припреме у овој настави. Јер је баш то ствар методике религијске наставе. Могао је писцу за то послужити методичар Bittorf, којим се он већ служио. Овај је методичар врло лепо разрадио примену психолошке методе у својој методици религијске наставе.

Нешто потпуније изнет је други ступањ наставне методе — излагање нове садржине; али ипак недовољно, кад се има на уму да је овај уџбеник спреман првенствено ученицима учитељских школа. Пре свега требало је објаснити све начине на које се може предавати ново градиво, тако, објаснити начин причања, изнети правила која важе за причање, затим начин помоћу *читања извора* што је писац могао наћи нарочито код математичара R. Staude и онда *развојну наставу* коју ватрено заступа већина методичара којима се он служио нарочито Rein Bittorf. Није скренуо пажњу на последице и бележење натписа при предавању.

Трећи ступањ психолошке методе, који писац назива *спајање*, а ја мислим да је боље *поређење,* боље је објашњен од прва два. Четврти ступањ по њему назван *скупљање*, а боље је *извођење,* јер се односи на извођоње појмова, правила, поука и т. д. опет је недовољан. Требало је изнети у чему је битност религијских појмова, како се они изводе, какав им се облик даје и да се они морају убележавати у свеске за то.

Пети ступањ — *примена* — лепо је објашњен и писац је добро скренуо пажњу да се примена несме штампати у уџбеницима, пошто је она само наставна радња. Исто тако у у уџбеницима за ђаке не сме бити штампана ни поука, правило ни појам што се изводи на IV наставном ступњу. Ученици не смеју добити готове појмове, поуке и др.

На стр. 112. писац је изнео приговоре, који се наводе противу предавања по психолошкој методи. Ту је изнето како присталице Вунтове психологије траже да се не ради по овој методи, јер се по њој код ученика не могу изазвати осећања, која они јако цене. У том одељку писац погрешно назива осећајем оно што треба назвати осећајем, јер Макс Паул, који се наводи као противник психолошке методе, захтева да се предавањем изазову јаке сцене, романтичне ситуације, потресни призори, а то су најсубјективнија душевна стања, дакле осећања. Да би Вунтове присталице, које се не слажу са психолошком методом, демантовао, писац наводи да је њихово мишљење услед протестанског гледишта коме није стало до религијског знања догми, већ само до васпитања. Међутим, писац је могао боље да побије Макс Паулове наводе противу психолошке методе баш тиме што је и психолошкој методи стало до осећања без којих нема воље коју и Вунтова психологија толико истиче, а за коју се психолошка метода толико брине.

У одељку „Употреба психолошке методе“ изнето је да се психолошки ступњеви не морају одреда за свако предавање узимати. Напоменуто је и у којим случајевима не мора, а кад мора проћи предавање кроз свих пет ступњева.

Затим је писац лепо изнео важно начело концентрације у настави с обзиром на религијску наставу. Ради наставног јединства, дакле ради јединства васпитаникове личности, не сме се религијска настава у основној школи цепкати на библијску и црквену историју, на катихизис, литургику, моралну и т. д. јер све то има исту сврху и једно с другим је у вези. Лепо је затим изнето, да се мора одржавати веза и концентрација не само у религијској настави, већ и у целокупној настави, при чему ће стожер бити религијска настава.

Због тога важног принципа у настави не сме се настава у основној школи цепкати на више наставника, већ целокупна настава мора бити у рукама једнога учитеља. После лепих навода за концентрацију наставе писац није требао да заступа наставу по концентричним круговима, коју је доста енергично заступао. Већина је методичара противу наставе по концентричним круговима и о таквој настави може се говорити само као о настави, која је постојала. Ње на пример нема више ни у нашем наставном програму и ако је он иначе оскудан са новинама.

Даље је писац лепо изнео како треба вршити понављање и утврђивање религијског градива, затим да верска настава мора бити топла и разумљива и у последњем чланку своје дидактике писац износи, да у верској састави треба предузимати и писмене задатке, јер је писмени рад и вежбање за утврђивање и за изражавање. У нашим школама није уобичајено да се раде писмени задаци из религијске наставе, али их треба предузимати у старијим разредима и у гимназији.

У другом делу своје методике дакле у посебној методици, писац практички показује како се дидактика примењује у разним заводима и приликама. У том делу изнето је како се предају библијске приче, црквена историја, литургика, катихизис, докматика и моралка. Затим, како се предаје словенски језик и молитве, црквено певање и онда како се објашњава јеванђеље и апостол празничких дана. Да би и практички показао како се ради, писац је унео девет предавања од којих само два за основну школу, а остала за друге школе: гимназије, девојачке школе, учитељске школе. Како је писац ову методику наменио у првом реду ученицима учитељских школа дакле основним школама непотпуно је што у њу није унето више предавање за основну школу.

Књига је написана у главном чистим језиком, али за наше прилике треба да је написана источним наречјем место јужним.

Према свему изложеноме, ова методика г. Александра Живановића је један ваљан уџбеник за образовање ученика учитељских школа као и за правилну обраду религијске наставе у основним и средњим школама, те сам мишљења да се у смислу његове молбе може препоручити као уџбеник у учитељским школама и за књижнице народних школа, гимназија и учитељских школа. Изложене напомене и примедбе, пак, могу послужити писцу при изради другога издања ове методике, ако се буде сматрало за потребно.

2. *Библијске повеснице за I разред и II разред основних школа*, за које писац моли да се пропишу бар као облигатни помоћни уџбеници, израђене су по наставном програму за основне школе у Хрватској, Славонији, Босни и Херцеговини, који се не слаже са званичним програмом наших основних школа. Тако, према овим уџбеницима у I разреду учи се о Богу, крсном знаку, стварењу света стварању анђела и човека, о првом греху, Благовестима, Божићу, мудрацима са истока, бежању у Египат, Младост Исусова, крштење Исусово, Исус благосиља децу и наука Спаситељева. Међутим по нашем програму учи се: крсни знак, Оче наш, Божић, Св. Сава, Врбица, Цвети, Ускрс, Св. Ђурђе. У II разреду по његовом уџбенику учи се оно што и у I разреду само опширније са додатком неких методских јединица о Исусу Христу, док по нашем програму учи се: Мала Госпођа, Ваведење, Св. Никола, Св. Јован, Крштење Исусово, Богојављење, Благовести, Спасов Дан, Велика Госпођа. Тако се, дакле, по његовим уџбеницима односно по хрватском програму, у I и II разреду основне школе религијске настава изводи по начелу концентричних кругова. То је са педагошког гледишта неправилно. На тај начин ова два лепо илустрована уџбеника не могу користити нашим ученицима и на основу чл. 9. тачке **а** правила о штампању уџбеника не могу се препоручити за помоћне уџбенике ученицима I и II разреда основних школа у Србији, Старој Србији и Маћедонији, по ком члану безусловно уџбеници морају одговарати програму.

3. Већ боље стоји са *Библијском Повесницом за III и IV разред основних школа*. Она и ако није у свему израђена по нашем програму, нарочито за IV разред, ипак обухвата већину методских јединица које наш програм захтева, те се може препоручити као помоћни уџбеник за религијску наставу у основним школама Србије, Старе Србије и Македоније. Имао бих само да напоменем ово:

а) Уџбеник за основне школе мора бити израђен по наставном програму;

б) У уџбеник за III и IV разред не морају се уносити библијске слике пошто пото, особито кад није могућно унети уметничке слике. Најбоље су оне слике које ученичка машта

створи за време предавања, па се после предавања покаже уметничка слика, која томе одговара

в) У уџбенику не смеју бити изнете готове поуке, дефиниције, појмови и т. д. као што је у овом уџбенику, већ само чиста садржина од прилике као што је у Св. писму, само источним наречјем исписана; јер поуке и појмове на часу изводе из садржине сами ученици уз припомоћ учитељову.

4. *„Накуа о Богослужењу“*, за ученике средњих школа, израђена је досто опширно, али прегледно. О њеној научној страни без сумње опширније ће проговорити први референт, гимназијски професор овог предмета, а методичка страна је исправна, те се може препоручити као помоћни уџбеник за религијску наставу у средњим школама.

5. *Зборник молитава и пјесама* ..... за школску омладину и народ, може послужити као помоћна читанка за словенски језик у IV разреду основних школа дотле, док се у нашим школама предаје словенски језик. Међутим, моје мишљење је да настава словенског језика приликом израде новог наставног програма треба да отпадне, јер та настава ни мало не доприноси васпитању ученика у основној школи нити остваривању главног васпитног задатка. Тада ће отпасти и потреба за разне словенске читанке, па и за овај Зборник. Док то не буде, мишљења сам, да би се овај зборник могао препоручити као помоћна читанка за наставу словенског језика.

У прилогу овог реферата част ми је вратити шест прегледаних књига.

Реферат г. Драгољуба П. Поповића, професора, гласи:

Према одлуци Главног Просветног Савета од 9 јануара ове год. СНБР. 531/1920 прегледао сам поднесене уџбенике г. Александра Живановића, протопрезвитера: „Зборник молитава и пјесама“..., „Библијску повјесницу за II разред основних школа“, „Библијску повјесницу за III и IV разред основних школа“, Науку о богослужењу“ и „Методику за православну науку вјере“, стога ми је част о њима поднеуи Главном Просветном Савету овај реферат:

I *О „Зборнику молитава и пјесама...“*

Овај је *Зборник* г. писац поделио, сем увода, на шест делова и на крају у додатку ставио је на ноте свету литургију.

У *уводу* је поред осталога ставио и Божје заповести, т. ј. Закон Мојсијев, али је Христове (две) заповести, као важније, изоставио, што се може сматрати за недостатак. Све друго је у уводу на своме месту и добро обрађено.

I Део је ваљано разрађен и велика му је одлика, што је словенски текст лепо преведен на српски.

II Део садржи најглавније молитве и песме *вечерњег богослужења,* које су такође лепо преведене на српски. Овај је део много погоднији за певаче и читаче у цркви, а тако исто и за побожне хришћане; него ли за децу из основних школа, који је за њих врло мало разумљив, те поготову и излишан.

За III Део, који садржи молитве и песме *јутарњег богослужења,* вреди то исто, што сам казао и за II део.

IV Део, у коме су изложене песме и молитве *Св. Литургије*, ма да захтева што већу опширност, ипак има много шта излишнога за децу основних школа. По свему се види, да је писац Зборника имао за циљ да задовољи и школу и народ, па ипак је овај део врло брижљиво израђен и зналачки преведен на српски.

V Део садржи *празничке песме,* од којих је већи део правилно преведен на српски. Непреведени мањи део чине: ирмоси, прокимни антифони, катавасије и т. д., што и није за ученике основних школа.

VI Део је обрађен без замерке: у њему је изнесено *погребно појање.* Све потребне песме, а међу њима и чувене Дамаскинове песме такође су зналачки преведене.

У додатку писац ставио је на ноте ученичка одговарања на Златоустовој Литургији, узета из Корнелијеве литургије; али има понеких песама које су израђене са варијацијама карловачког црквеног певања, што је за децу доста неподесно. Ово нотно певање требало би прерадити и што више упростити по угледу на литургију, која се чује у нашим сеоским црквама и црквама мањих градова.

Као што напоменух писац је имао за циљ да задовољи и школу и народ, те би се вешт учитељ могао овим Зборником ваљано користити, ако одвоји за ученике оно, што је за њих лакше, разумљивије и потребније.

Пошто се црквенословенски језик у нашим основним школама недовољно обрађује, могло би се препоручити г. писцу, да изради много краћи Зборник за ученике основних школа и да обрати што већу пажњу на избор градива. Осим тога словенски текст треба да је печатан што крупнијим писменима (цицером) ради лакшега читања. Г. писац је у Зборнику, као у осталим својим радовима, употребио јужни дијалекат.

На основи свега изложеног мишљења сам, да би се овај Зборник могао употребити, *само са овим издањем, као привремени уџбеник* у нашим основним школама за изуча-

вање црквенословенског језика, с одабирањем оних одељака који одговарају узрасту и разумевању ученика III и IV разреда основних школа.

II *О „Библијској Повјесници за II разред основних школа“.*

Овај уџбеник одређен је за други разред основних школа у Војводини, потпуно не одговара наставном програму науке хришћанске за II разред наших основних школа. Једино што одговара наставном програму за II разред то су одељци. Сви остали одељци одговарају наставном програму науке хришћанске за III разред наших основних школа.

Према томе овај би се уџбеник морао употребити за III разред, али му по наставном програму не достају ови одељци: молитва пре и после учења, Потоп и Ноје, Јосиф, Мојсије и пророци. Осим тога садржај овога уџбеника понова је унесен у пишчеву *Библијску повјесницу за III и IV разред основних школа,* те с тога тим самим искључује своју употребу у нашим основним школама.

Због тога налазим, да се овај уџбеник *не може употребити* за II разред у нашим основним школама.

III *О „Библијској Повјесници за III и IV разред основних школа“.*

И овај уџбеник потпуно не одговара наставном програму за оба разреда наших основних школа, јер у њему има одељака који нису предвиђени наставним програмом, као: цар Давид, пропаст царства израиљског, Сретење, Исус и Самарјанка, цариник и фарисеј, страшни суд, чудеса Исуса Христа, младић у Наину и Јаирова кћи, бура на мору, како је Исус нахранио 5000 људи, Христос лечи болеснике, Закхеј, Усековање, Преображење, васкрсење Лазарево и Петрово одрицање. — Неки пак одељци припадају наставном програму науке хришћанске за II разред наших основних школа и то: Благовести, Јован Претеча и Крштење Христово. — Према наставном програму за IV разред основних школа нема ових одељака: Символ вере са тумачењем, Апостоли Петар и Павле, гоњење хришћана, Константин и Јелена, Крштење Срба, Ћирило и Методије, крсно име, црквена слава и заветина, приче Исусове: о немилостивом слузи, о пшеници и кукољу, даровима, сејачу и семену, послушном и непослушном сину.

Одлика овог уџбеника је у томе, што је писац верско догађаје изнео концизно и за децу врло разумљиво; уз то по свршетку појединих одељака налазе се кратке и пригодне поуке.

С погледом на обиље материјала, који у већини својој одговара наставном програму науке Хришћанске за III разред основних школа мишљења сам, да се овај уџбеник може употребити *само с овим издањем као привремени уџбеник* за III разред наших основних школа, а препоручити писцу, да га у новом издању прилагоди наставном програму науке хришћанске наших основних школа.

IV *О „Науци о богослужењу“*

Од свих уџбеника г. писца овај је уџбеник најприближнији наставном програму науке о вери, према садашњем програму за II раз. гимназија и реалака. Сем малога броја одељака, о чему ће на своме месту показати, г. писац је обухватио сав наставни програм за науку о богослужењу.

Па ипак има доста излишнога, што се може или изоставити или концизније обрадити, јер развученост побија вредност сваком уџбенику. Тако, после данога појма о Богоуслужењу, одељци: „Сврха православног богослужења — — —“ и „Божанска установа хришћанског православног богослужења“, толико су развучени и несређени са понављањем једних и истих мисли, да их ученици не могу лако усвојити, те према томе садржина поменутих одељака врло тешко може постати својином ученика.

Одељку „Постепено (место поступно) развиће православног хришћанског богослужења“ место је у Историји хришћанске цркве, што се учи у IV разреду гимназије или ако се буде третирало у Науци о богослужењу треба га изнети врло кратко, док међутим г. писац овога уџбеника разрадио је овај одељак на два печатана листа (стр. 5—9).

За овај уџбеник г. писац је употребио два назива: наука о богослужењу и православна литургика. Овај други назив је у православним црквама застарио, јер собом не обухвата сву садржину предмета, те је одавно (пре 30 година) замењен пунијим и најправнијим називом: наука о богослужењу, јер собом обухвата сав материјал хришћанскога култа.

„Изворима за науку о богослужењу — — —“ (стр. 9) у уџбенику у опште није место, осем можда једино у предговору пишчеву. После поделе науке о богослужењу на општи и посебни део њихових одредаба, г. писац у првом — општем делу у самом почетку наједаред уноси одељак. „Састав православног хришћанског богослужења“ (стр. 11). Овом одељку ни у ком случају није овде место, јер се у општем делу говори, и по пишчевој одредби, о свему ономе, што стоји у непосредној вези са богослужењем, а није богослужење, као: о св. местима, свештеним одеждама, свештеним лицима, свештеним књигама и богослужбеним књигама, свештеним предметима и симболичким радњама. Поменутом одељку несумњиво је место само у почетку другог — посебног дела, где се говори о свима светим службама, т. ј. о самом богослужењу и његовим саставним деловима. У одељку: „Спољашњи изглед православног хри-

шћанског храма“ није објашњено, како се могу познати разни стилови православних хришћанских храмова и чиме се одликују један од другога. Говорећи о унутрашњој подели храма г. писац није показао све предмете који се налазе у притвору и у средини храма, као: о седиштима за старе и изнемогле, о полилеју, икони за целивање, певницама, проповедаоници и т. д. (стр. 22 и 23).

Кад је реч о распореду икона на иконостасу г. писац је изоставио икону Св. Деве и Јована Јеванђелиста с десне и с леве стране Распеће.

На стр. 26 г. писац вели: „Без антиминса на св. престолу не може се свршавати св. литургија“, што је нетачно. То бива само у том случају, ако престо још није освећен, а ако је освећен св. литургија се може вршити и без антимиса. Г. писац говори о св. Сасудима у засебном одељку, а много је згодније о њима говорити онда, кад је реч о оним деловима олтара где се они налазе. јер је асоцијацијом представа боље за усвајање од стране ученика (стр. 30—33).

О свештеним књигама много је говорено за децу. Оволико познавање има само значаја за свештенослужиоце, певаче и читаче, а ученицима треба дати само појма о св. књигама (стр. 37—43).

Употреба св. књига на црквено словенском језику код Срба у бив. Аустро-Угарској могла би се изоставити (стр. 42—43).

Чудновато је, да је г. писац заборавио у уџбеник да унесе одељак о манастирима, те о њима као о врло важним св. местима нигде ни речи. Што се тиче посебног дела науке о богослужењу може се рећи, да је г. писац потпуно успео, те је ваљаном разрадом овога дела паралисао недостатке првога дела, које би се врло лако дале отклонити у новом издању, нарочито ако обрати пажњу на прописани програм овога предмета за наше гимназије и реалке.

И ако је г. писац, као што се по свему види, добар зналац српскога језика поткрале су му се неке погрешке, а и провинцијализми не оскудевају као: гњевом (стр. 1), оплемењива (стр. 2); у том добу (ктр. 6), обухваћа,иод тог доба (6), златним добом (7), разрив место расцеп (7), произведење (29), мироносање (33), пољу (40) и т. д.

Према свему реченом мислим, да би се и овај уџбеник могао употребити у нашим средњим школама. али само као привремени уџбеник овога трећега издања.

V *О „Методици за православну науку вјере“.*

Из предговора писчева види се, да је он при изради овога дела имао при руци огромну литературу којом се користио. Г. писац је брижљиво разрадио своју методику и несумњиво многи и многи вероучитељи, без више теолошке спреме, имаће неоцењене користи при предавању веронауке у нашим средњим школама. Исто тако и учитељи основних школа као стручњаци могли би имати велике користи при методској разради науке хришћанске са својим ученицима.

Г. писац овим делом је уложио велики труд, који не би требао да остане ненагрђен, јер је рађен зналачки и предано.

По моме мишљењу: свака основна школа и свака гимназија требало би да имају ову књигу у својој књижници.

Саслушавши, Савет је мишљења, да се *Библијска Повјесница за III и IV разред основних школа, Наука о богослужењу,* и *Зборник молитава и пјесама,* могу препоручити као привремени уџбеници приватног издања, а *Методика за православну науку вјере,* за књижнице народних, средњих и стручних школа.

Референтима издати по 50 динара хонорара.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 27 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

на Универзитету у Београду:

за картографа Географског Института, с платом од 4000 динара на годину, Антоније Лазић, картограф истог Института с платом од 3500 динара.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 30 јуна ове године, на предлог Господина Министра Просвете, постављен је:

на Филозофском Факултету у Скопљу:

за редовног професора Етнографије, Д-р Сима Тројановић, професор.

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 11 априла ове године, на предлог Господина Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, постављен је:

на Филозофском Факултету у Скопљу:

за доцента за немачки језик, Д-р Момчило Т. Селесковић, суплент III београдске гимназије.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА АЛЕКСАНДРА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника Александра од 27 августа ове године, на предлог Господина Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, постављени су:

у гимназији у Бару:

за професора, Д-р Јован Суђић, професор цетињске гимназије, по службеној потреби;

у гимназији у Краљеву:

за директора и професора, Драгомир Илић, професор III београдске мушке гимназије, по службеној потреби;

у гимназији у Пожеги:

за суплента; Петко Краговић, суплент ужичке гимназије, по службеној потреби;

у гимназији у Ресну:

за суплента, Сретен Петровић, суплент I крагујевачке гимназије, по службеној потреби;

у гимназији у Цариброду:

за директора и професора, Милан Ђорђевић, професор лесковачке реалке;

за професора, Ружица Ђорђевић, професор лесковачке реалке, и

за учитеља вештине, Живан Мадаревић, учитељ вештине гимназије у Прилепу — сви по службеној потреби;

у I београдској мушкој гимназији:

за професора по чл. 77 Закона о средњим школама, Никола Зега, виши учитељ исте школе;

у гимназији у Чачку:

за суплента, Светозар Тадић, дипломирани студент филозофије и привремени предметни учитељ исте школе;

у гимназији у Нишу:

за суплента, Душан З. Милачић, дипломирани филозоф и привремени предметни учитељ исте школе;

у Вишој Трговачкој Школи у Сомбору:

за суплента под уговором, Евгеније Чеховић, дипломирани студент права одеског универзитета;

у гимназији у Алексинцу:

за суплента, Драгиња Михаиловић, дипломирани студент филозофије и привремена предметна учитељица исте школе;

у II београдској мушкој гимназији:

за професора по чл. 1. Уредбе о регулисању положаја наставницима средњих школа ратом ометених у полагању државног испита (измене и допуне од 12 априла 1921) Милоје С. Стојадиновић, суплент исте школе, испитани професорски кандидат;

са суплента по чл. 13 исте уредбе, Драгољуб Шундерић, привремени предметни учитељ исте школе;

у III београдској мушкој гимназији:

за професора по чл. 1. исте Уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921), Момчило Даничић, суплент исте школе;

у IV београдској гимназији:

за суплента, Предраг Каралић, дипломирани филозоф и привремени предметни учитељ исте школе;

у I београдској женској гимназији:

за професора по чл. 1. поменуте Уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921), Љубица Симићева, суплент исте школе;

у гимназији у Зајечару:

за професора по чл. 1. поменуте Уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921), Светолик Поповић, Божидар Ђерић и Душан Радосављевић, супленти исте школе;

у гимназији у Јагодини:

за професора по чл. 1 исте Уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921), Божидар Бранковић, суплент исте школе;

у гимназији у Неготину:

за професора по чл. 1. исте уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921) Стојан Младеновић, суплент исте школе;

у гимназији у Прилепу:

за професора по чл. 1. исте уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921), Драгутин Симоновић, суплент исте школе;

у гимназији у Скопљу:

за професора по чл. 1. исте уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921), Властимир Дробњак, суплен исте школе, и

у гимназији у Пријепољу:

за учитеља вештина по чл. 8 и 10 поменуте Уредбе с годишњом платом од 2550 динара, Велебит Рендић, привремени учитељ вештина исте школе.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим СНБр. 13319 од 1-IX-1921 године поставио је:

у гимназији у Битољу:

за привременог предметног учитеља, Гљеба Вујића, пређашњег гимназијског наставника у Русији, и

за привременог учитеља вештина, Ђуру Радојева, свршеног конзерватористу.

у гимназији у Ваљеву:

за привременог предметног учитеља, Владимира Албицког, пређашњег гимназијског наставника у Русији, и

за привременог учитеља вештина, Милана Мих. Јовановића, академског сликара.

у гимназији у Великом Бечкереку:

за привремене предметне учитеље: Павла Јевтића и Мирка Драгутиновића, апсолвиране студенте филозофије;

у гимназији у Великој Кикинди:

за привременог учитеља вештина, Вељеслава Гонеља, прељашњег учитеља вештина у Русији;

у гимназији у Врању:

за привременог предметног учитеља, Радивоја Новаковића, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Горњем Милановцу:

за привременог учитеља вештина, Ану Христифорову, бив. учитељицу музике у Русији;

у гимназији у Жомбољи:

за привременог предметног учитеља Јована Кукића, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Колашину:

за привременог предметног учитеља Јована Тошковића, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Крушевцу:

за привременог предметног учитеља Драгињу Дамњановић, апсолвираног студента филозофије, и за привременог предметног учитеља Валентину Тавкул-Гарас, прељ. наставницу гимназије у Пријепољу;

у гимназији у Куманову:

за привременог предметног учитеља, Драгољуба Обрадовића, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Лесковцу:

за привременог предметног учитеља, Александра Гавриловића, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Неготину:

за привремену предметну учитељицу, Босиљку Р. Мартићеву, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Никшићу:

за привременог предметног учитеља, Милику Рашовића, апсолвираног студента филозофије;

у женској гимназији у Нишу:

за привремену предметну учитељицу, Десанку Јовановић, апсолвираног студента филозофије;

за привремену предметну учитељицу, Борку Динићеву, апсолвираног студента филозофије;

за привремену учитељицу вештина, Радмилу Катићеву, академског сликара;

у женској гимназији у Новом Саду:

за привремену предметну учитељицу, Александру Розеншилд-Паулину, апсолвираног студента филозофије;

у Вишој Трговачкој Школи у Новом Саду:

за привременог предметног учитеља, Вајана Гомирца, апсолвираног студента филозофије;

у гимнозији у Охриду:

за привременог предметног учитеља, Панту Пантелића, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Пироту:

за привременог предметног учитеља, Станоја Николића, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Подгорици:

за привременог учитеља вештина, Константина Матвејева, академског сликара и прељашњег наставника у Русији;

у гимназији у Пожаревцу:

за привременог предметног учитеља, Велину Вујачића, апсолвираног студента технике;

у гимназији у Приштини:

за привременог учитеља вештина, Ивана Доминиса, учитеља глазбе у Макарској.

у гимназији у Србобрану:

за привремену предметну учитељицу Серафину Мадатову-Малиневићку, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Ужицу:

за привременог предметног учитеља, Љубишу Лисичића, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији на Цетињу:

за привремену учитељицу вештина, Татијану Жаликовскују, пређашњу учитељицу вештина у Русији;

у гимназији у Пожеги:

за привременог предметног учитеља, Раденка Гордића, апсолвираног студента филозофије;

у гимназији у Никшићу:

за привременог предметног учитеља, Мата Бацковића, сталног хонорарног наставника гимназије у Подгорици;

у Вишој Трговачкој Школи у Вел. Бечкереку:

за привременог предметног учитеља, Душана Чонића, апсолвираног студента филозофије.

Господин Министар Просвете претписом својим СНБр. 13.320 од 31. августа 1921. год. поставио је:

у гимназији у Велесу:

за привременог предметног учитеља, Владимира Вујића, привременог предметног учитеља гимназије у Вел. Бечкереку;

у гимназији у Великој Кикинди:

за привременог предметног учитеља, Јана Чајака, привременог предметног учитеља у гимназији у Петровцу (Бачка);

у гимназији у Ћевђелији:

за привременог предметног учитеља, Миодрага Милошевића, привременог предметног учитеља гимназије у Књажевцу;

у гимназији у Даниловом Граду:

за привременог предметног учитеља, Милорада Јовановића, привременог предметног учитеља гимназије у Куманову;

у гимназији у Зајечару:

за привременог предметног учитеља, Владимира Косцова, привременог предметног учитеља гимназије у Приштини — по молби;

у гимназији у Кавадару:

за привременог предметног учитеља, Драгољуба Давидовића, привременог предметног учитеља гимназије у Скопљу;

у гимназији у Књажевцу:

за привременог учитеља вештина, Мирослава Ђорђевића, привременог учитеља вештина гимназије у Зајечару;

у I мушкој гимназији у Крагујевцу:

за привременог предметног учитеља, Бранимира Вулића, привременог предметног учитеља гимназије у Параћину — по молби;

у гимназији у Куманову:

за привременог предметног учитеља, Сретена Пајића, привременог предметног учитеља гимназије у Јагодини:

за привременог учитеља вештина, Анту Дадића, привременог учитеља вештина гимназије у Вршцу;

у гимназији у Новом Пазару:

за привременог предметног учитеља, Тодора Јевстатијевића, привременог предметног учитеља, I мушке гимназије у Крагујевцу;

за привременог учитеља вештчна, Николу Валарића, привременог учитеља вештина гимназије у Битољу;

у гимназији у Охриду:

за привременог учитеља вештина, Јосифа Петауера, привременог учитеља вештина гимназије у Ђевђелији;

у гимназији у Подгорици:

за привременог предметног учитеља. Александра Киселиновића, привременог предметног учитеља гимназије у Охриду;

у гимназији у Приштини:

за привременог предметног учитеља, Светомира Тадића, привременог предметног учитеља гимназије у Чачку;

за привременог предметног учитеља, Александра Ћирковића, привременог предметног учитеља гимназије у Скопљу;

у гимназији у Србобрану:

за привременог предметног учитеља, Александра Захаријевића-Танцова, привременог предметног учитеља мушке гимназије у Новом Саду

у гимназији на Цетињу:

за привременог предметног учитеља, Александра Лазаревића, привременог предметног учитеља гимназије у Свилајнцу;

за привременог предметног учитеља, Николу Латковића, привременог предметног учитеља гимназије у Подгорици — по молби;

у гимназији у Ужицу:

за привременог предметног учитеља, Живојина Ђорђевића, привременог предметног учитеља гимназије у Зајечару;

у гимназији у Куманову:

за привременог предметног учитеља, Милоја Борића, привременог предметног учитеља гимназије у Скопљу,

Господин Министар Просвете претписом својим СНБр. 13.321 од 31. августа 1921. године, поставио је:

у гимназији у Великој Кикинди:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Рада Адамова, студента философије;

у В. Трговачкој Школи у В. Бечкереку:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Младена Букина, студента философије;

у гимназији у Горњем Милановцу:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Ивана Дики-а пређашњег наставника у Русији;

у гимназији у Старумици:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Бориса Литвинова, студента уметничке академије у Русији;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Персиду Јовановићеву, студента философије;

у гимназији у Куманову:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Властимира Јанковића, студента философије;

у гимназији у Ћуприји:

за сталног хонорарног маставника са годишњом платом од 1440 динара, Владимира Долгова, руског артиљер. пуковника;

у гимназији на Цешињу:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Јосифа Середу, студента музичке школе у Харкову;

у гимназији у Чачку:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Александру Каменску, студента сликарске академије у Русији;

у гимназији у Шапцу:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Богића Кажића, студента философије, и

за сталну хонорарну наставницу са годишњом платом од 1440 динара, Љубицу Кажићку, студента философије;

у гимназији у Охриду:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Богдана Ружића, студента философије;

у гимназији у Чачку:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Михајла Денисенскова, руског пуковника;

у гимназији у Свилајнцу:

за сталног хонорарног наставника са годишњом платом од 1440 динара, Генадија Краенова, наставника певања приватне гимназије у Рачи.

Господин Министар Просвете претписом својим СНБр. 13.322 од 31. августа 1921., поставио је:

у гимназији у Велесу:

за сталног хонорарног наставника, Владимира Мирошниченка, сталног хонорарног наставника гимпазије у Ђевђелији, — по потреби службе;

у гимназији у Великом Бечкереку:

зе сталног хонорарног наставника, Валеријана Ремера, сталног хоноралног наставника гимназије у Суботици, — по потреби службе;

у гимназији у Врању:

за сталног хонорарног наставника, Вацлава Влума, сталног хонорарног наставника гимназије у Панчеву, — по потреби службе;

у гимназији у Тетову:

за сталног хонорарног наставника, Александра Ћиркова, сталног хонорарног наставника гимназије у Гиљану, — по молби, и

за сталну хонорарну наставницу, Емилију Ћиркову, сталну хонорарну наставницу гимназије у Гиљану, — по молби;

у гимназији у Пријепољу:

за сталног хонорарног наставника, Ристу Марковића, сталног хонорарног наставника гимназије у Пећи, — по потреби службе, и

за сталну хонорарну наставницу, Фани Талевићеву, сталну хонорарну наставницу гимназије у Новом Пазару, — по потреби службе.

ОСНОВНА НАСТАВА

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

округ цетињски, срез цетињски:

у Доњој Бјелици: Илију Н. Ђурковића из Српске окр. подгоричког;
у Команима: Милована П. Пејовића из Крњице, окр. барског;
у Жупи-Добрској: Јована Костића из Комарна, окр. барског.

округ битољски, срез битољски:

у Барешанима: Јефтимија Ристића из Стругова, среза и окр. битољског;
у Дихову: Ристу Јовановића из истог места.

кичевски срез:

у Србјанима: Теодосија Д. Поповића из Слатине, среза поречког окр. тетовског;

прилепски срез:

у Марковом Граду: Ђорђа Мирчевића из Риљева, среза прилепског окр. битољског;
у Ораховцу: Данчу Трајковића из Небрегова, среза прилепског окр. битољског:
у Селцу: Тала Ђорђевића из Ораховца, среза кавадарског окр. тиквешког.

округ брегалнички, срез кочански:

у Оризарима: Властимира Бугариновића из истог места и Софију В. Бугариновићку из истог места.

срез штипски:

у Дољанима: Лазара Бојовића из истог места.

округ звечански, срез вучитрнски:

у Бабином Мосту: Милана Д. Рецића из истог места;
у Прилужју: Мира Књајића из истог места.

срез митровачки:

у Вартама: Мијата Божовића из истог места;
у Слатини: Антонија Вуксановића из истог места;
у Црепуљи: Недељка Божовића из Јунака, среза дежевског окр. рашког.

округ косовски, срез гиљански:

у Врбовцу: Марка Рајковића из истог места;
у Доњем Ливачу: Љубомира Станишића из истог места;
у Каменици: Милана Атанасковића из истог места.

срез грачански:

у Грачаници: Зорку Бајтајићку из истог места;
у Лапљу (село): Димитрија Спирића из истог места;
у Липљану: Јаничија Ђурђевића из истог места.

срез лабски:

у Главнику: Вјекослава Дукића из Раче, среза косан.

срез неродимски:

у Неродимљу: Милана Трајковића из Урошевца, окр. косовског;
у Плешини: Миленка Бабовића из Готовуше, среза неродимског, окр. косовског;
у Талиновцу: Игњата Недељковића из Николана, среза дежевског окр. рашког.

округ кумановски, срез жеглиговски:

у Младо Нагоричанима: Јевту Алексића из истог места;
у Старо Нагоричанима: Костадина Цветковића из Доброг Поља, окр. врањског;

срез крашовски:

у Злетову: Даринку Сганојеву из Кусадка, среза јасенич. окр. смедеревског;

срез прешевски:

у Раковцу: Милорада П. Стојића из Сјенице, среза сјеничког окр. рашког и Александру М. Стојићку из истог места;

у Жвебцу: Владимира Б. Симоновића из Јасиковице, среза трстеничкнг окр. крушевачког и Милана Стојковића из Голеш села окр. врањског;

у Левосју: Станка Т. Матића из истог места;

у Љиљанцима: Адама Богосављевића из Копривице, среза и округа крајинског;

у Светој Петци: Симу Игуманова из Стинчевца, среза прешевског окр. кумановског;

у Биљачу: Андрију Деспотовића из Новог Села, среза прешевског окр. кумановског.

округ призренски, срез подгорски:

у Дворанима: Стевана Спасића из Стреоца — метохијског:

у Мушутишту: Ђорђа Божовића из Соколице, среза митровачког окр. звечанског;

у Сувој Реци: Саву Јовановића из истог места.

срез подрински:

у Ораховпу: Андру Кујунџића из истог места и Драгу Филиповић-Јокић из Велике Хоче, окр. призренског.

округ пријепољски, срез милешевски:

у Бродареву: Грују Митровића из истог места

у Виницкој: Радојицу М. Рмандића из истог места;

у Страњану: Обрана Ђираковића из истог места.

срез прибојски:

у Бању: Апостола Адамовића из Голеша, среза прибојског окр. пријепољског;

у Бучју: Василија Сеизовића из Брвенице, среза и окр. плевањског;

у Ритошићу: Радослава Ивановића из истог места.

срез ново-варошки:

у Бистрици: Ристу Клајића из Штиткова, среза нововарошког окр. пријепољски;

у Радојињу: Милоша Мутавџића из истог места.

округ рашки, срез дежевски:

у Јошаници: Вуколу М. Поповића из Постења, ср. дежевског окр. рашког.

срез сјенички:

у Лопижу: Петра Ристића из Добрчана, среза гњиланског окр. косовског.

округ скопски, срез велешки:

у Башином Селу: Нова Митровића из Дорфулије, срез овчепољског окр. брегалничког, Светозара С. Дебењика из Царевог Села, окр. брегалничког, Марију Јанкуловић из Нешењице окр. брегалничког.

у Гринешту: Ристу Даниловића из истог места;

у Раштанима: Божидара Ђорђевића из Орешја, среза велешког окр. скопског:

у Слпу: Владимира Тодоровића из истог места.

срез скопски:

у Бродцу: Трајка Јовановића из истог места;

у Водну: Димитрија Сотировића из Неготина, окр. тиквешког и Зорку Сотировићку из истог места:

у Кучевишту: Арсенија Ковачевића, из Св. Никите окр. скопског;

у Љубанцима: Николу Форкапића из Градовца, среза и окр. скопског;

у Блацу: Јеродима Васиљевића из В. Ропотова, среза пољаничког окр. косовског;

у Зеленикову: Лепосаву Милосављевићеву из Затоња среза рамског окр. пожаревачког

округ тетовски, срез галички:

у Лазаропољу: Филипа Карачића из Доњих Мелничана, среза дебарског окр. охридског

срез доњополошки:

у Доњој Седларици: Димитрија Костића из Оспрња, среза доњополошког окр. тетовског;

у Лешању; Богољуба Благојевића из Ст. Села, ср. доњополошког окр. тетовског;

у Сарајинцу: Ристу Перића из Врапчишта, среза горњо-полошког окр. тетовског;

у Теарцу: Танасија С. Ђорђевића из истог места.

срез поречки:

у Локвици: Драгутина М. Јовановића из Пожерина, среза горњо полошког окр. тетовског

округ тиквешки, срез дојрански:

у Валандову: Анђелију Симоновићеву из истог места.

срез ђевђелијски:

у Богданцу: Петра Мачкића из Ораховог Дола, среза велешког окр. скопског;

у Стојакову: Костадина Стојчевића из Фурке, среза дојранског окр. тиквешког и Василија Николића из истог места.

округ барањски, срез брњеварски:

у Бенгу, Кузмана Мокли из Бенга;

у Болману: Боривоја Петровића из Болмана;

у Брњевару: Ивана Карлавариса из Перлеза, Банат и Амалију Алексић из Брњевара Барања;

у Даљоку: Белу Синковића, из Даљока — Барања;

у Дарду: Саву Огњеновића, из Дарде — Барања, и Херменегилду Цар из Сенте — Бачка;

у Ижиту: Степана Пужаровића, из Ижипа — Барања;

у Карфалу: Милеву Матарушку, из Карфале; у Батину: Николу М. Ђекића, из Херцег Марока — Барања;

у Лучу: Коломана Колесарића, из Луча — Барања;

у Моноштору Лазара Крестића, из Моноштора — Барања;

у Петарду: Јосипа Достала, из Петарде — Барања;

у Торјанцу: Људевита Витковића, из Торјанца;

у Фехерцеглаку: Милана А. Радивојевића из Кишфалубе — Барања;

у Херцег-Мароку: Николу А. Давидовића, из Даљока — Барања;

у Херцег-Суљошу: Светозара Печујлију из Херцег-Суљоша — Барања и Мару Коцијан из Дража — Барања;

округ бачки, срез апатински:

у Моношторсегу: Николу Фабијанића, из Моношторсега — Бачка;

у Мошорину: (срез тителски) Каменка Томића из Мошорина, Тодора Шовљанског, Александру Стојановићеву и Мару Рајићеву из Моноштора — Бачка;

у Сонту: Ивана Топаловића, и Мату Шибалина из Сонте — Бачка, Стојана М. Чорпашевића из Негбиме среза златиборског — окр. ужички, Софију Цвејић са сомборских салаша „Жарковац“ — Бачка, Маргу Карапић-Браун из Сонте Бачка, Злату Белић из Бајмока — Бачка;

у Стапару: Луку Т. Велимировића из Голије, срез горански округ никшићски, Ружицу Мрђенову, Мару уд. Влашкалић-Буришић, Милену Писаревићеву, све из Стапара у Бачкој, Милицу Лалошевић са сомборских салаша „Ранчево“ — Бачка.

срез сенћански:

у Мартоношу: Милорада Петаковића и Љубицу Филиповић-Лунговић из Мартоноша

срез стаpo-бечејски:

у Фелдварцу: Ђорђе Малешевића, Петра Томића, Јосифа Лаковића из Фелдварца — Бачка:

у Турију: Павла Бошњаковића, Живка Томића, Стевана Микотића, из Турије — Бачка, Жарка Николића из Беле Цркве среза рађевског, округа подринског, Љубицу Стефановић-Ђисаловић, Љубицу Ћосић из Турије — Бачка, Будимку Шандорову из Кулпина — Бачка;

у Петровом Селу: Милоша Бугарског, Романа Сладића из Петровог-Села — Бачка, Стевана Жоржа из Фелварца — Бачка, Даринку Воргић са салашке школе у Петровом-Селу — Бачка;

у Србобрану: Озрена Загорицу, Лазара Попсавиног, Миливоја Загорицу, Милана Кањанског, Милорада Курјачког из Србобрана — Бачка, Жарка Д. Грујића из Тараша — Банат, Вуксана Л. Радовића из Доњег Ковиља — Бачка, Љубицу Јовановић, Зорку Стефановић, Милицу Нецић, Марију Петковић-Манојловић, Милеву Дракулић из Србобрана — Бачка, Милену Лукићку из Слепчевића окр. подринског.

срез шишелски:

у Вилову: Стевана Иванчевића, Емила Ивића из Вилова — Бачка, Вукосаву Црнојачку из Моноштора — Бачка;

у Гардиновцима: Мару Т. Радукину из Гардиноваца — Бачка;

у Горњем Ковиљу: Бранка Пилића, Златоја Стефановића из Горњег Ковиља — Бачка, Петра Љуботину из Липа, подунавског, смедеревског, Марка Марина из Брасине, јадрански, подрински, Катинку уд. Ракић-Атанацковић, Богданку Б. Пилића из Горњег Ковиља — Бачка;

у Доњем Ковиљу: Уроша Коларовог из Доњег Ковиља — Бачка, Марјана Буздана из Радаља среза рађевског окр. подринског, Стевана Ј. Поповића из Дубоког Потока окр. звечанског, Иванку Грујић из Доњег Ковиља — Бачка, Живку Нешин из Горњег Ковиља — Бачка;

у Кању: Јована Николића, Живојина Сенћанина из Кања — Бачка, Страхињу Црнојачког из Будисаве — Бачка, Ану Јагеровић-Јовановић, Јулку Ј. Николић-Ђурић, Мару Девечерску све из Кања — Бачка;

у Ковиљу Сентивану: Андрију М. Огњановића из Сипа, кључки, крајински, Станку Грујић из Доњ. Ковиља — Бачка;

у Локу: Живка Николића, Емилију Ж. Николић из Локе Бачка.

срез шополски:

у Пачиру: Душанију Шимон-Димитријевић, Катицу Деспотовић, из Пачира — Бачка-

у Старој Моравици: Љубомира Ћосића из Кларије — Банат, Олгу Стојшић из Старе Моравице — Бачка.

срез сомборски:

у Чонопљу: Јулију Херванску из Чонопља — Вачка;

у Немешу — Милитићу: Стипана Карагића и Јелену С. Карагић-Кочиш из Немеш; Милитића у Бачкој;

у Старом-Сивцу: Гојка Лесковца, Исидора Поповића, Душана Жакића из Ст. Сивца — Бачка, Луку Иванковића из Златова млавски, пожаревачки, Петра Сувајџића из Стапара — Бачка, Милана Чонкића из Жабља — Бачка, Јелену Мајску, Виду И. Поповић-Ружић, Иванку Бикицкову из Ст. Сивца — Бачка;

у Станишићу: Ђорђа Маширевића из Станишића — Бачка.

срез паланачки:

у Товаришеву: Милорада Борђошког из Товаришева — Бачка, Пунишу Радоњића из Озринића округ никшићски, Љубицу М. Борђошку, Зорку Мајску, Невену Борђошку из Товаришева — Бачка.

у Плавну: Паулу Хирман из Пловне — Бачка.

у Силбашу: Душана Мокића, Ану Остојић-Сајдлову, Јулку Коларову из Силбаша — Бачка.

у Парагу: Јована И. Јовицког, Даринку Димићеву из Парага — Бачка.

у Обровцу: Младена Ђурошевића, Ану М. Ђурошевић из Обровца — Бачка.

срез кулски:

у Новом Врбасу: Чедомира М. Милићевића из Грабовице, деспотовачки моравски.

срез оџачки:

у Брестовцу: Светислава Торњанског, Емилију Вајдић из Брестовца — Бачка.

у Пивници: Милоша Ђендића, Павла Симендића, Даницу М. Ђендићку из Пивница — Бачка.

у Лалићу: Шћепана Милића из Стапара — Бачка, Вукосаву Симендић из Лалића — Бачка.

у Дероњу: Родољуба Увалића из Бођана — Бачка, Славка Ђ. Ћирића из Дероња — Бачка, Зорку Р. Увалић-Средојевић, из Бођана — Бачка, Зорку Јаконићеву из Дероња — Бачка.

у Бачу: Божицу Ћурувију, из Обровца срез паланачки — Бачка.

у Бођанима: Виктора Молнара из Бођана — Бачка.

у Вајсци: Винце Молнарна из Вајске — Бачка.

жабаљски срез

у Чуругу: Јована Томића, Миливоја Каленића, Душана Еремића, Јована Весића, Јована Петровића, Тодора Касапиновића, Младена Главашког из Чуруга — Бачка, Исака Давидовца из Тисе — Хиђоша — Банат, Зорку Лесковац-Станишић, Црногорку Ђ. Весић-Ћосић, Даринку Велцлову-Јоцић, Ану Берићеву, Мару Стојадиновићеву из Чуруга — Бачка, Софију С. Михаиловић из Старог Врбаса срез кулски — Бачка.

у Надаљу: Александра Коларовог, Димитрија Ђеловића, Мирослава Миковића из Надаља — Бачка.

у Госпођинцима: Жарка Чичовачког и Гојка Рунића из Госпођинаца — Бачка, Блажу Вујисића из Речина — Црна Гора, Јулију Ј. Јовановића, Милеву Михаиловић из Госпођинаца — Бачка.

у Ђурђеву: Николу Кириловића, Јелену уд. П. Фијатовића, Јулку Бозику, из Ђурђева — Бачка.

срез новосадски

у Бегечу: Јована Жакића из Бегеча — Бачка, Милана Ђурановића из Никшићске — Жупе округа никшићског, Олгу Гавриловићеву из Бегеча — Бачка.

у Деспот-Сентивану: Бранка Стефановића, Србислава Петровића, Јованку Бикицкову из Деспот-Сентивана — Бачка.

у Кисачу: Станислава Л. Бингулца, из Чеба — Бачка.

у Пирошу: Теодора Миловановића, Зорку Пркосовац из Пироша — Бачка.

у Старом Керу: Миливоја Ћосића, Божидара Ћосића, Ану Васиљевску.

у Старом Футогу: Весилица Маријанског, Лазара Вукотића, Стевана Бошњака, Жарка Алексића, Невенку Поповићеву сви из Старог Футога — Бачка

у Старој-Шови: Ирину Тешићеву из Старих Шова — Бачка.

срез бајски:

у Берегу: Јосу Марота, Аницу Ј. Марот-Ивановић из Берега — Бачка.

у Рибици: Раду Феилачког, Видосаву Феилачку из Сантова — Бачка.

у Сантову: Фрању Валка, Јулију Ковач, Софију Ј. Ковач-Лудвик из Сантова — Бачка

срез бач-азмашки:

у Бајмоку: Симеона Шешевића, Александра Барбалића, Јелисавету Вујевићеву из Бајмока.

Редактор „Службеног Дела“ МИЛАН КАРИЋ

513

О МОДЕРНОЈ СРПСКОЈ МУЗИЦИ[1])

...Пре свега, и у најосновнијој својој црти, модерна српска уметничка музика носи обележје српског музичког национализма. Другим речима: српски композитори црпу своја техничка средства из интимне, просте, али веома оригиналне и изразите српске народне музике.

Јер, као и други народи, и српски народ има своју народну музику. Она је компонована незнаним композиторима из најчистијих слојева народа, и као таква она живи на уснама и у душама српскога сељака и српске сељанчице. Њене вибрантне мелодије, често меланхоличне и сетне, — јер душу србинову још није раскошно огрејало Велико Сунце, да би била посве радосна, — одјекују кроз лугове и забране, низ ливаде и по пашњацима српске земље, или се певају о скуповима по домовима, крај огњишта, у дуге јесење и зимне вечери. Осим тога, српски народ има и своју инструменталну музику, уз коју се игра на селу. То су оне живахне и ритмичне српске игре које свирачи изводе на свирали, фрулици, или виолином и које побуђују и старо и младо у српскоме селу да се ухвати у коло, и гипко и грациозно, или са крепким скоковима, да игра, дуго, до заноса...

Није ми циљ да овом приликом говорим о српској народној музици, о мелодијским и ритмичким особинама њеним, и о скривеним

---

[1]) Скица „О модерној српској музици“ служила ми је као грађа за конференције које сам држао: у Ници (21 октобра 1918) и у Паризу (21 јануара 1919), приликом концерата које сам био приредио да бих приказао француској публици дела српских композитора. Иста грађа ми је послужила и за час који сам одржао 12 фебруара 1919 у Ecole des Hautes Etudes Sociales, као и за чланак који сам штампао у Le Monde Musical (свеска за Март 1919).

Далеко од родне груде, ја сам „под нарочитим осветљењем“ гледао ствари о којима је реч у горњој скици. Данас бих, може бити, о многим детаљима у питањима естетске, техничке и националистичке вредности наше уметничке музике могао и смео и друкчије да судим; већ и због тога што је продукција наших композитора била доста интересантна од свршетка рата наовамо. Ипак мислим да ни ова скица није без интереса; тим пре још што је она поникла у тренутку када су, поред војних успеха, и културни документи употребљени да би се пред Европом доказало да наше племе има права на слободу и развитак. М. М.

хармонским дражима које су тако танане и тако нове. То је једна богата тема, коју ваља опширно разрадити, и која је достојна опширне разраде. Али пошто у модерној уметничкој музици у Срба извор народне музике игра важну улогу, дозволите ми да суморно дам њену општу карактеристику.

Српска народна музика је интимна и непретенциозна. Она је и проста, али не у психолошком смислу те речи, него у техничком. То ће рећи: кратка по временском трајању, не много разноврсна по мелодијским и ритмичким особинама, и најзад. лишена сваке хармонске обраде. Као и народне попевке других народа, и српске народне попевке се певају у један глас, unisono. Али и ако једногласно извођене, те попевке у распореду тонова крију једну дубоку и оригиналну хармонију, која се осећа, која је у њима. Јер, да се послужим изразом једнога од највећих музичких теоретичара, великога француског композитора XVIII века Жан-Филипа Рамо, који је поставио пуно снажних принцима модерне музичко-хармонске естетике: мелодија није ништа друго него један низ тонова који плива над хармонијама. Према томе, тај низ тонова скрива у себи све хармонске конструкције. — Обим српских народних мелодија по интервалима није велики. Има их које се не крећу преко секунде, и врло, врло су ретке оне које додирују или прелазе октаву. — Српске народне попевке су махом тужне и сентименталне. Али у томе елементу оне су искрене и дубоке, и увек надахнуте правим музикалним надахнућем. Осем те основне карактеристике, има српских попевака које одишу једним дубоким љубавним лиризмом, које су рођене у поштеној љубавној емфази, које су топле, нежне, богате у мелодији и широке у мелодијској линији. Има их затим ђаволастих, врло ритмичних, које певају о разним интимним авантурама, о разним смешним карактерним особинама људи. Оне су пуне пецкања и задиркивања, и с тога имају сву ведрину и живахност једног лаганог душевнога стања.

Али, биле тужне, или љубавне, или живахно-ведре, српске народне мелодије су просте у техничком склопу. То исто важи и за српске народне игре. Међутим, у својој простоти, српска народна музика има сву своју драж, дубину и оригиналност. Она је без изузетка од дубоке психолошке снаге. Чиста, права, богата народна музика, она која није подлегла никаквим утицајима споља, увек је израз крепког, здравог и природног душевног живота простих људи, снажених и обогаћаваних лепотама које тим простим душама улива природа. И зато оне интуитивно стварају једну музичку лепоту која има снагу за вечност. Таква је и српска народна музика. И тако народна музика постаје извор који мами својом свежином и бистрином, и који напаја и крепи лепотом и снагом.

Своју народну музику, своју народну орнаментику и дуборезачку уметност, своју народну поезију, јуначку и лирску, своје народне при-

поветке и легенде, све богатство своје душе и духа, српски народ је кроз дуги низ векова моћно чувао и сачувао до данас у свој оригиналној лепоти и вредности. И када је српски народ почетком прошлога века почео политички да се ослобођава, када је слободније почео да дише, у Србији као и у аустро-угарским земљама његова интелигенција беше се окренула, са пуним полетом идеалистичког заноса, народној култури и снази. Под утицајем панславистичких романтичара четрдесетих година прошлога века, српске вође су се задојиле панславистичким идејама, да их убрзо замене чисто национално — српским, пансрпским. Тај покрет, чисто српски, који је почео да се осећа крајем педесетих година прошлога века, 1866 г. добио је свој пун израз у организацији „Уједињене омладине српске". Романтичарски одушевљена за све што је оригинално српско, сва млада српска интелигенција почиње силно да обожава српскога сељака, *народ*, и да проповеда да нема већег блага за Србина него бити „Сав Србин". Основно начело све пропаганде и све естетике тога покрета било је: „враћање к народу", да би се тиме обогатио дух и морал српских културних слојева. Та идеја „враћања к народу" имала је високи морални смисао, у жртвовању целе културне и моралне снаге интелигенције за добро српскога сељака, и најзад српскога народа. И тако српско друштво, политички узнемиравано кроз дуги низ векова, доведено у опасан положај да подлегне туђинском утицају, диже главу, изговара најслободније начело и проповеда најидеалније принципе: слободу српске националне свести и политичку слободу целокупнога српскога народа...

За српску уметничку музику, то начело „враћања к народу" било је од крупне важности. Оно је било изговорено у тренутку када је у целој Европи идеја културнога национализма почела интенсивно да се проповеда и да добија велике и предане апостоле. То начело је прихватио и први српски композитор, Корнелије Станковић (1831—1865). Са одушевљењем он почиње прикупљање српских народних попевака и мелодија српске народне црквене музике. Био је рођен у Аустроугарској, и сав свој век провео је у Пешти или Бечу. Не имајући, на тај начин, никаквих уметничких традиција у своме роду, он није могао постићи велики резултат у чисто уметничком смислу. У осталом, ни таленат му није био од снажне дубине. С тога његове разраде српских народних мелодија, солидне али неоригиналне, нису биле ништа друго него мале композиције, намењене салонима српскога друштва које се почело национализовати. Али његов морални успех и утицај не може се превидети. И ако млад (умро је 1865 године), он је вредно прикупио леп број народних мелодија и игара и побележио скоро сву српску оригиналну црквену музику, и своје наследнике упутио на извор пун и јак. И они су се обилно користили његовим упутом. Читаво пролеће се беше родило на уснама српских певача и певачица. И хитре руке српских сви-

рача и свирачица као да су весело брале свеже пољско цвеће са отаџбинских ливада и поља, — толико је била омилела српска народна музика српској интелигенцији.

У ту средину српскога друштва, рођени у њој долазе, после озбиљних уметничких студија у Европи, два српска композитора: Јосиф Маринковић и Стеван Ст. Мокрањац. Они престављају прву праву уметничку снагу и основ читавог музичког развитка српског.

Маринковић је рођен у Врањеву (Банат) 11 октобра 1851 године. Био је ђак прашке оргуљске школе и патриотских романтичара чешке музике педесетих година. Он је донео у своју отаџбину сав полет Србина, његову сету, тиху меланхолију и крепки дах патриотских осећања. И сав свој лепи таленат Јосиф Маринковић је посветио свом патриотском идеалу и своме тананом осећању једног романтичара који сања у пролетњу зору, док поток жубори и звона одјекују кроз поља и дубраве. Његова музика живи данас једним лепим и заслуженим животом. Његова снага није револуционарна. Његова духа се није такла идеја великих музичких реформа које је засновао знаменити Француз Хектор Берлиоз и прихватили крупни музички реформатори друге половине XIX века. Романтичар кова музичких романтичара педесетих година, он је у скромној музичкој концепцији, често врло крепкој, нарочито у патриотском заносу, певао о својим тугама, о својим радостима, или о тузи и радости свога рода, увек солидан музичар, и увек искрен у изразу.

Нешто млађи од њега, Стеван Мокрањац, који је заклопио своје очи у Скопљу 1914 године, изнурен у избеглиштву, пошао је посве другим правцем. Управо, он је наставио рад Корнелија Станковића и прихватио у пуном и најсветијем смислу те речи идеал српске омладине шездесетих година: *бити сав Србин.* За њега не беше лепшег блага него народне музике. Он се родио у њој, њу су му певали крај колевке, са њоме је растао у кући, у цркви, у пољу, у шуми, у школи, на улици, примио је био целу, асимиловао је потпуно и разрађивао са пуним инстиктом уметника и Србина. Познавајући добро технику своје уметности, Стеван Мокрањац је проучио српску народну музику, поставио јој принципе и, давши своме делу заокругљен облик, постао уједно и творац принципа српске националне музике. Сав свој дугогодишњи рад композитора посветио је био студији и разради народне, световне и црквене музике, и сав свој дугогодишњи рад шефа Београдског Певачког Друштва и професора и директора Српске Музичке Школе, коју је он основао 1899 године, посветио је био васпитању српске музичке омладине у духу националном. Он је, искусан и озбиљан, створио граматику оригиналног српског националног музичког језика, обрађујући, у сплетовима, српске народне мелодије. Ти сплетови, које он беше назвао „Руковети“, у облику укусно израђени, по изразу оштроумног оживљени духовитим и нианс ираним распоредом народних мелодија, стално компоновани за

певачки хор, јесу наше националне музичке баладе и романсе, свеже, дубоке и крепке. Има их петнаест, и оне су основа све наше уметничке културе. „Руковети“ су, у исти мах, поред „Литургије“, и најважнија Мокрањчева дела. Мање творац — композитор од Јосифа Маринковића, он је активнији од њега као учитељ, и несумњиво националнији као уметник. Стога је Мокрањац најважнија појава у историји српске уметничке музике.

Сви српски композитори, и његови вршњаци и млађи и најмлађи, претрпели су његов утицај. Неки од њих су, као и он, потпуно у народној музици, коју обрађују постојано и приљежно, и са укусом и лепим инстинктом, као г. г. Влада Ђорђевић и Божа Јоксимовић. Неки су слободнији, траже веће и сасвим велике музичке облике и разграњавају народну музику, као г. г. Станислав Бинички, Петар Крстић и покојни Исидор Бајић, који је поред Мокрањца, једно од најпопуларнијих имена српске музике. И најзад, најмлађи, који су, задојени идејама Стевана Мокрањца, научени његовом науком, пошли да стварају, попут Сметане, Римскога-Корсакова, Дворжака или Мусорскога, нов, највише уметнички и богат српски национални уметнички стил, оригиналан по композицији, заснован на тлу народне музике, али углађен и углачан до најсуптилнијих детаља савременог уметничког музичког искуства. Тај национални стил, коме су представници Петар Коњовић, Миленко Паунović, Коста Манојловић, и, ако ми опростите за нескромност, Милоје Милојевић, још је у развијању.

Пре свега, принцип модерног српског музичког национализма је заснован на субјективној емоцији: импресионистички и експресионистички. Све слободе и све гипкости модерног музичкога искуства својина су и стила српског модерног национализма. Композитори, представници тога стила у нас, васпитани у Европи и као уметници и као културни људи, заинтересовали су се уметношћу у најтананијем смислу те речи. Они јој прилазе са осећајима људи који јој разумеју дух, који јој осећају гипкост и који јој проналазе све додирне тачке са општом културом. Отуда теме које обрађују имају и специфично музичку и опште културну вредност. Отуда су облици, у које они уносе своје уметничке визије слободни и без шаблона ни схеме. Они су, тако исто, разноврсни јер се прилагођавају идеји која креће композитора и гони га да се изрази; другим речима, они су условљени идејом. Интерес композитора наше националистичке музичке школе постао је свестранији, и њихове композиције су из свих области музичке уметности, од скромне мелодије за певање соло уз клавир, до дубоко психолошких и дескриптивних, вокално-инструменталних концепција најразгранатијих музичких облика. Они су компоновали и вокалну и инструменталну музику и драму, коју су већ почели били, али не са виднијим успехом, г. г. Бинички, Крстић и Бајић. Свуда су тежили за новим изразом, за новим обликом. Боја

њихове целокупне музике је модерна, затим национална и оригинална и у мелодијском, и у ритмичком, и у хармонском смислу те речи. Још млади, они стварају један стил. У делу њиховом је још доста несавршенства. Има доста утицаја који могу да сметају једнообразном изразу те музике, али, поред тога, она је искрен и дубоки израз расе, племена и племените крви уметника и националиста.

И када Петар Коњовић, са више талента него уметничког искуства, компонује драмску бајку „Вече на мору“, којој је сам и песник, она није само интересантна што је комбинација мимо-и мело-драме, него што је и нова по колориту и ритму, у многоме позајмљеном код модерних композитора, Р. Штрауса и можда Дебисиа. Његов штрајхквартет, који као лагани став има сјајну тему са вариацијама, пун је хармонских слобода, и боје и танане суптилности стила композитора савремених теза. А његова „Легенда“ за клавир чиста је концепција у националном стилу израза који му је дао гениje руских националиста. Коњовић, који се данас још увек налази у својој отаџбини, чујем да је имао великога успеха у Загребу са једном новом опером. Интересантан таленат, коме нешто не достаје довољно равнотеже и солидне теоретичарске спреме, он је један од стубова модерног музичкога национализма у нас. Поколења која буду дошла, наћи ће у његовом делу клице које ће, више искусни и спремни, развити до сјаја до кога су свој национални музички стил развили Словак Вељеслав Новак, Чех Јозеф Сук, Рус Римски-Корсаков, Финландер Сибелиус и многи други представници разних музичких националистичких школа у Европи и ван ње.

Млађи од Петра Коњовића, Миленко Пауновић није до сада могао много да учини, као ни Коста Манојловић, јер их је дужност војника и браниоца отаџбине омела у уметничком раду. Али и један и други дали су дела изведена на најширој и врло озбиљној музичкој основи. Та су дела покушај велике уметничко-техничке слободе. Пауновић је са пуно укуса дао неколико клавирских обрада народних мелодија које су врло успеле, као и једну мистичну музичку трагедију у једноме чину, „Божанска трагедија“; којој је композитор био и песник. Радња те трагедије је узета из живота Исусова. Пауновићева драмска музика је апсолутни врхунац компликације модерне технике, и он је био сувише млад да би му тако компликовано дело потпуно испало за руком. Али оно је ипак зато доказ, један од најизразитијих које имамо, да је српска модерна музика на путу којим иду представници модерне музике у културних народа.

Изразитији, сталоженији, дубљи и националнији од њега је Коста Манојловић, млад уметник тананих вир бација, дивне снаге и полета. Он је компоновао неколико мелодија сетних, романтичарских, врло импресивних и колористичних, које певају мистичне сањарије „дуж ријеке“ или крај језера, док се однекуд чују незнани гласови и јецаји, као нимфа

да плаче, или да неко у полутами, скривен под цвећем и зеленим лишћем, дира харфине струне. У тим песмама, он је под врло видним и јаким утицајем Петра Коњовића, који воли те суморне тишине у којима живе мистична бића. Али поред те меке и мистичне сентименталности, Манојловић има једну снагу којом моделише облике, и полифонију крепку, силну и изразиту. Недавно је, бавећи се у Енглеској, компоновао псалам „На рјеках вавилонских“ за два мешовита хора, баритон соло и велики оркестар. Ово дело изненађује дубином концепције, висином и полетом музичких мисли и сигурношћу којом млади композитор моделише један невероватно компликован и контрапунктиран хорски амсамбл. И осим свега тога, сав мотивски и мелодијски материјал, сва психологија, чисто су национални, у најлепшем и најбољем смислу те речи. И г. Манојловић је рођен на селу, и он је дуго растао међу сељанима певајући са њима. У његову душу увукао се дах народне музичке лепоте, и он је, са свом разноликошћу и крепкошћу модерног духа, разрађује и примењује, сигуран и јак. Његову танану осећајност за народну музику видно је изразио у духовитој обради неколиких народних мелодија, које су, у тој обради, сачувавши потпуно свој дух, добиле пуну нијансу велике и модерне уметности. Г. Коста Манојловић је употребио најслободнија средства модерне технике да помоћу ње да облик простој народној мелодији. Та техника је некада сувише виртуозна и импресионистичка, али и ако доведена до крајњих граница, она доказује могућност и оправданост озбиљне и модерне обраде српских народних мелодија и игара, Може бити да ће у томе правцу г. Манојловић кроз коју годину радити са више сталожености, а мање виртуозности. Ипак, ово што је као хармонизатор урадио, не само да је интересантно, него често врло, врло лепо и добро.

Г. Манојловић је по школи богослов. И отуда један низ црквене музике из његовога пера. Најбоља му је једна „Литургија за мушки хор“, коју је радио у Србији и болујући у болници на Војуши у Албанији. Та литургија је не само добро дело и посве модерно по техници, него је пуно дубоког верског надахнућа и праве верске искрености. Словенски композитори, нарочито руски, имају дубоких религиозних и црквених композиција, али ја мислим да нећу претерати ако кажем да је „Литургија“ г. Косте Манојловића можда најслободнија и најоригиналнија у целокупној словенској литератури. Она је доказ огромне верске и уметничке снаге.

Са истом озбиљношћу, увек веома слободан и веома виртуозан, компоновао је Манојловић и песме за женски хор на стихове српског народског песника Милорада М. Петровића, „Сељанчице“. Тај песник, који је написао много лирских песама у духу народних, тако званих женских песама, необично је много компонован од српских композитора: Мокрањац, Бинички, Јоксимовић, Ђорђевић, Бајић, Крстић,

Коњовић, Христић, Манојловић, и други, радо су узимали његове стихове. И док су старији, са пуно обичне простоте, стварали музику за те лаке стихове, Коњовић и Манојловић су се послужили њима за слободне, нове, али посве националне музичке концепције. Њихове композиције тога жанра су не само најбоља интерпретација поезије Милорада Петровића, него и најнационалнија, и најуметничкија, и највиртуознија.

Јово Вукотић је најмлађи српски композитор. Он је још ђак у Риму, код професора Сторти-а. Али и ако броји тек двадесет година, његова изразита фигура и дубоке очи одају један богат и леп унутражњи живот, о чијој снази нам је проговорио у јединој композицији коју од њега засада имамо штампану: „Молитва хероја". Она је прво дело дело једнога младића који је у првом зачетку свога уметничког развитка. Али као такво, оно крије у себи извесне лепоте, нарочито у мелодији.

Ван ове школе, али са правом истакнут, стоји и млади диригент у београдском Народном Позоришту, композитор Г. Стеван К. Христић. Он је радио нарочито драмску музику. Његов стил се не наслања на српску народну музику, осем у једном комаду из народног живота и ту онда врло директно. Он је, у жељи за стварањем свога оригиналног музичкога стила, дошао више у додир са европским стиловима, нарочито са стилом музичке бајке Енгелберта Хумпердинка или комичне опере његовога ђака Лео Блех-а. Има и утицаја модерне талијанске школе, Пучиниа нарочито, па и музичке егзотике. У боји оркестра слути се боја француске импресионистичке школе (Прелид за „Сунце" од Шантића). Тежећи за својим стилом, Г. Стеван К. Христић није још успео да га и изради, поред свег лепог талента којим располаже. Јер је и њега рат, као и многе друге, спречио да се брже развије до дефинитивних граница своје уметничке моћи. Али оно што је компоновао, нарочито за позориште, има добрих уметничких страна, и ако нема крепкости музике Косте Манојловића, нити пак карактеристичности композиција Петра Коњовића.

Једно је несумњиво: млада српска национална музичка школа доказала је да су њени представници задојени највишим и најпоштенијим уметничким идеалом. И више још: доказала је да српски националистички композитори, поставивши крепко принципе свога уметничкога стила, разрађују тај стил, дотерују га, глачају и усавршују. И ако млади, они су досада дали неколико делâ лепе зрелости. Несумњиво је да та дела нису ни њихова последња реч, нити пак последња реч српског музичко-уметничког национализма...

МИЛОЈЕ МИЛОЈЕВИЋ

ЈЕДАН „ПСИХОЛОШКИ“ ЕСТЕТИЧКИ СИСТЕМ

— ИЗ „ПРОЛОГОМЕНА ЗА ЈЕДНУ ТЕОРИЈУ ЕСТЕТИКЕ“ —

(КРАЈ)

Друга група мотива, то је група индивидуалних мотива уметничкога стварања. Говори се, обично, о нарочитој врсти дара као основи уметничкога стварања. Тако, у књижевности, говори се о специфичко лирском, или драмском, или епском дару. У другим уметностима, у сликарству на пример, говори се такође о разним стиловима сликарскога дара, о нарочито развијеноме смислу за боју, или за линију, или за форму, и тако даље. Говорећи о томе, Мојман, преко своје и сувише минуциозне психолошке анализе, долази опет до једног новог питања: да ли је, од те врсте мотива, важнији за уметничко стварање специфично уметнички дар или сама личност, и одговара да је важнији специфичко уметнички дар. Јер, неко може бити велики и племенит човек, а не и велики уметник. Историја Уметности је, на против, пуна примера да су велики уметници били мале, површне и морално млаке природе. Рафаел је лакомислена и лака природа; Моцар нам у својим писмима даје утисак површне природе. То исто важи за Шефела, Готфрида Келера, Биргера (који је био у бигамији са сестром своје жене), Хебела, и тако даље. Наравно, има и примера где је, покрај особеног дара, стајала и јака личност (Микел-Анџело, Рихард Вагнер). Али, њу Мојман схвата као самосталну појаву која само морално може утицати на уметничке продукте. И тај дуалитет Мојманов, као што ћемо доцније видети, као ни они ранији о којима смо говорили, није ни мало тачан. Као и оне раније, и овај је Мојман нашао стога што није дубоко могао да уђе у сам проблем, и пронађе јединство и нераздељивост „првих принципа“ уметничкога стварања. — У даље мотиве уметничкога стварања, али у теже од ових које смо нагласили, Мојман ставља однос уметника према стварности и животу. Тај однос може, у главном, да буде двојак: афирмација или негација стварности и живота. У првоме случају имамо један поглед на свет који се задовољава животом, и прима га; у другом, један песимистички и негативан поглед на свет. За карактер уметничкога стварања и, према томе, за уметнички правац који ће из њега произаћи, врло је важно који је уметников став према животу. У првоме случају, ми имамо реалистичку и оптимистичку уметност која своје мотиве и теме тражи у садашњости, има све везе са својом културом и социјалним животом. У другоме случају имамо романтичну књижевност која бега из садашњице, и своје мотиве и теме тражи у прошлости, или у свету фантазије, бајки и легенада. Развијајући даље ту своју тему, Мојман пада у све веће наивности, и у све веће непознавање основних мотива који владају Историјом Уметности.

Не узимајући у обзир, као што ћемо доцније видети, социјалне и друге опште културне елементе који одређују овај или онај уметнички правац, Мојман је, на праву својих излагања о односу уметника према стварности, целу уметност свео на романтичну и реалистичну, и све узроке јој нашао у једноме психолошком моменту: у односу индивидуалитета према животу. — Један од уметничких мотива те индивидуалне врсте који се највише јавља у уметности, то је случај кад се један једнострани уметнички дар појави заједно са мотивом који смо већ додирнули, са мотивом тражења нових изражајних средстава. Модерна уметност је, по Мојману, пуна појава те врсте. У ту врсту долазе импресионисти, раније композиције Рихарда Штрауса, песме Хуга Волфа и архитектонски покушаји Олбриха и фан де Фелда. Импресионизам је једнострани индивидуални дар (Мане, Писаро, Реноар, Сиелеј) који се цео концентрисао на приказ светлости, „а форме ствари, које такође имају своју естетичку вредност, заборављене су". То исто важи и за Роденово вајарство. („Он је напустио чврсту одређено ограничену форму, и унео у пластику сликарски елеменат"). Обратним путем од ових, иду други уметници: Фердинанд Ходлер, на пример, и његови ученици. За њих не постоји светлост и њен утицај на форме; они сликају само форме, „апстрактне форме које су лишене дејства светлости". Тај исти случај имамо и у модерној лирици. Песме Стефана Георга најбољи су доказ за то. Тај уметник има „једнострани дар за звук речи", и он се ствара са гледишта музике. Идући даље, Мојман целу модерну немачку лирику своди на своју поставку о једностраности дара и тражењу нових израза, и напада је као бесмислену и недуховну; уз то, с те исте тачке гледишта, напада и футуризам и експресионизам. — На крају тих својих проматрања, Мојман објашњава те појаве, и налази им пет разлога који се односе на однос тих појава према уметничкој публици. *Први* је разлог: безгранично поштовање личности; тај је индивидуализам претеран, и он је довео до тих појава. *Други* је разлог јака конкуренција која влада међу уметницима; уметници се највише паште око тога који ће бити упадљивији, и тражи се ново по сваку цену. *Трећи* је разлог лажни страх код публике да не потцени нешто што ће, као што се десило са импресионизмом, ускоро постати велико и значајно. *Четврти* је разлог несигурност публике у питањима уметничке технике; питање је велико да ли се, под лаким и, на први поглед, невештим „третирањем" технике, не крије какав солидан техничар. *Пети* је разлог, најзад, филозофски елеменат који, у последње време, улази у уметност; тиме се публика, такође, прилично узнемирава. Сви ти разлози, наравно, нису много срећни. Мојман их је нашао, јер су му били потребни. Да их је овако тражио, Мојман би их могао наћи и за стару уметност. Говорећи о модерној анархији у уметности, Мојман није хтео да види онај карактер који је битни у њој, а то је прелазни и припремни карактер

целокупне модерне уметности; него је гледао у њеним посебитим и и одељеним појавама и, аналишући, цео проблем свео на својих пет вануметничких и ванестетичких разлога. То је једно. Друго: Мојман није водио рачуна само о великим уметницима наше периоде и, на основу њих, извлачио разлоге, као што се то ради кад се говори о једном уметничком покрету, него је цео покрет узео по његовим последњим и неинтересантним знацима и личностима и, на основу њих, генералисао о целој уметности. У опште, сва његова анализа новијих уметничких покрета, лишена је свих уметничких и естетичких момената. Мало даље, кад будемо дали критику ових даљих мотива уметничкога стварања, видеће се јасно да је Мојман у цео тај проблем ушао, по струци, само као психолог и, по методи, само као емпириски аналитичар, што је такође потребно и без чега се не може; али, да су ту недостајали уметник, естетичар, социолог и етнолог, да и са тих страна осмотре проблем, и, нарочито, да је ту недостајао, као што смо и раније напоменули, један синтетичар и интуитивиста који би, све што је „одоздо“ прикупљено, решавао „одозго“. — Пре но што на то пређемо, поменућемо још неке Мојманове мотиве уметничкога стварања. Они су сасвим изван личности. То су карактеристичне црте уметничке делатности које су одређене временом, културом, укусом, модом, и томе слично. То је онај моменат на који је указао Хиполит Тен (раса, средина и моменат) и који, пре њега, налазимо код Готфрида Селтера. У тај моменат он много не верује. Важнији од тога момента, то је моменат културе једнога времена: обичаји, опхођење, одело, култура тела, уређење кућа и вароши... Један тако сложени однос утиче јако на стваралачку моћ једнога човека; али, у том погледу, Мојман није могао ништа ни новога ни старога да дâ. Тај доста важни проблем је само додирнут, и то на један много недовољнији начин него код Тена (*Философија Уметности)*, Гијоа *(Уметност са социолошке тачке гледишта*), Гросеа *(Почеци уметности)* и Урјехирна (*Порекло уметности).* Њихови сјајни резултати нису узети, нити су какви нови унесени, нити је тај моменат схваћен онолико важно колико он заслужује.

Као и у опште мотиве уметничкога стварања, и у индивидуалне мотиве је Мојман ушао с намером да тражи елементе, да растави, да анализе; и, као и тамо, одмах је давао вредности тим елементима и одређивао им улоге које имају при уметничкоме стварању. Тако исто, и ако се служио *само* методама експерименталне психологије при проучавању, он се није нимало бојао да даје закључке поводом једног проблема који је и сувише скривен да би се могао експериментално и емпириски да решава. Наравно, и писац ових редова би највећма желео да је експериментална психологија толико моћна да бар растави цео проблем, да му нађе саставне делове, али, како је она далеко од тога,

најбоље показује Мојманова анализа даљих мотива уметничкога стварања. Кад се прикупи сав могући материјал који се односи на проблем, најсрећније га решава онај естетичар који је способан да решава *и* „одозго“, као што је то, донекле, случај код Бенедета Кроћеа, Анри Бергсона и Јонас Кона (Коново „одозго“ је нео-кантијанерско, и много слабије од Кроћеовог и Бергсоновог); или решавати цео проблем као Макс Десоар: експериментално, али са пуно скепсе и освртања на све стране.

Цео тај проблем има и свој несвесни фактор, и он највише и чини да се проблем не може да схвати и решава само са гледишта експерименталне психологије. Стварање извире из најдубљих дубина наше психофизиолошке организације и, стога, експериментатор и емпириста морају да се зауставе на по пута, и одговоре са *не знам*. Грађа која је скупљена не да се замислити контрадикторнијом. Врло је мало података који се слажу, и из којих би се могао да изведе закључак. Једни подаци говоре о несвесном фактору при уметничкоме стварању, и ти су најмногобројнији; други говоре о полусвесном или свесном, и ту их има такође различних по своме пореклу. Који је тај фактор који је главан при стварању, и који је тај који га ствара, то ми не знамо. Може се говорити о посебном дару, као Мојман, или о личности, или о вољи, о улози наслеђених особина, о моменту, и тако даље; али, све су то само нагађања. Примери које смо навели у прошлој глави показују како ми схватамо тај проблем, показују да је стварање чисто *индивидуална* реакција наше психофизиолошке организације на неки надражај из објективног или субјективног света; или, најзад, на надражај који је, непознат и несвесан, дошао тако спонтано да се не може да одреди да је, у опште, надражај. Још неки примери које имамо на расположењу доказују то исто. За Шопена прича Жорж Сандова да му је стварање било чудно и да је тако изненада долазило да га није могао да предвиди. Хуго Волф није могао ништа да уради по читаве две године и, онда, на мах, створио би по читав низ композиција за песме. С друге стране, Виктор Иго могао је да ради, скоро, кад год је хтео. Као каква мистична болест, и Бетовена је инспирација сналазила изненадно, на мах, и бацала га за клавир. Рибо (L' imagination créatrice; Bibliothèque de philosophie contemporaine, Paris, 1908, p. 44) цитира у својој познатој књизи Бифона; он каже: „Осетите по глави један мали електрични удар који вам стеже срце; то је моменат генија“. За Толстоја су остали подаци који говоре да је могао да ради кад год је хтео. Као што се из свега овога види, сви ти позитивни подаци носе један чисто индивидуални карактер. Свака личност другачије ради. Једна и иста идеја дана неколицини уметника, према овоме што смо рекли, реагираће различно. Познат је дивни пример који наводи Теодор Фолбер (Bau nnd Leben der bildenden Kunst; Aus Natur und Geisteswelt, № 68.

Leipzig, 1905, S. 94) по Вазариу 1401 године позову се на утакмицу сви флорентински уметници да израде скице за рељефе у бронзи за баптизериум. Предмет је био жртва Аврамова. Два рада која су била најбоља остала су и данас у флорентинском Народном Музеју. То су Брунелесков и Гибертиев пројекат. И ако је у конкурсу била одређена и ситуација, и број фигура, и мотив радње, па чак и ограничење саме површине, — та два рада представљају највећи контраст који се да замислити. Значи, свако је другачије реаговао на идеју која му је била дана. Цео онај комплекс који се једном речи зове *личност*, утиче на овакво или онакво схватање, на овај или онај „поглед на свет“. Рашчлањавати и анализирати *личност* не води нас ничему. Јер, сви ти делови немају никакве вредности за закључке о уметничком стварању. Инспирација је јединствена и целовита, и она ствара уметничко дело својом целином. Она се, тако исто, и не обнавља. Из тих разлога, ни уметничко дело се не обнавља. Треба све свести на *личност* као комплекс најразноврснијих физиолошких, психолошких, социјалних и других елемената, а уметничко стварање на реакцију те личности. Према томе, треба схватати као целину и личност, и инспирацију, и уметничко дело. Анализа, као што смо видели, не води ничему. Она вреди само у толико што доказује да свако уметничко дело показује другачији однос саставних елемената и да, на тај начин, она значи само дескрипцију, која се, као ни уметничко дело, никада не понавља. Кад се пак анализе не понављају, оне не воде никаквом закључку. Кад је, као реакција, данас нешто бело, сутра црно а прекосутра сиво, анализа ми ништа не помаже да нађем тачан узрок, јер се не понавља. *Свака* инспирација (интуиција, уметничко стварање) у *сваком* моменту представља индивидуалну целину која се не обнавља. Из тих разлога, и уметничко дело је целина која се не обнавља. Личност, у моментима, реагира инспирацијом, и даје уметничко дело. И личност, и моменат, и реакција (било да је дошла сама, или због надражаја), и уметничко дело, засебна су целина која се, сваком приликом, другачије конституише. Наравно, да још једанпут поновимо и тиме завршимо, кад се каже *личност*, ту треба схватити проблем личности у свој опширности: физис, пенхис, раса, наследство, култура, склоности, породица... Толико о Мојмановом дуализму личности и особеног дара у уметничком стварању.

И друга поставка Мојманова, поставка о односу уметника према стварности, нуди нам тему за разговор. Из односа уметника према стварности, Мојман објашњава уметничке правце. Ако уметник бега од живота — то је романтизам; ако га воли — то је реализам. Први траже своје предмете у прошлости и свету фантазије, — и то је романтична и песимистичка уметност која одриче садашњицу; други траже предмете у садашњости, у суровој борби за живот — и то је реалистичка и оптимистичка уметност. Колико је овако једно гледиште на умет-

ничке струје уско, и доктринарно, и колико не одговара историским чињеницама, није нарочито тешко доказивати. Јер, кад би се тако посматрале уметничке струје у Историји Уметности, онда бисмо имали чудну чињеницу да су, у једноме моменту, сви уметници били романтичари и песимисти, док су, у једном другом, сви били реалисти и оптимисте. Кад би ствари тако стајале, онда ни сам проблем уметничкога стварања не би био нимало тежак. Јер, кад је реакција тако доследно увек иста и проста, уметничко стварање би било такво исто. Али, ствари тако не стоје. Збиља, у Историји Књижевности, као и у Историји Уметности, постоје извесне струје које су обележаване са речима: класицизам, романтизам, реализам, натурализам, и тако даље; и, уз то, говори се непрестано о класичном, романтичном, реалистичком и натуралистичком „погледу на свет". Те струје, дакле, постоје. Постоје чисто ритмичке осцилације од романтизма реализму, од субјективизма објективизму. То су струје које постоје и у науци. Познато је да је после једног јаког метафизичког „погледа на свет" који је свој крајњи домет нашао у Канту — да говоримо само из области филозофије новијега времена — дошао један позитивистички „поглед на свет" инаугурисан још Дарвином и Спенсером. То исто имамо и у политичком животу. После јаких либералних доктрина долазе консервативне доктрине на власт, и тај ритмицитет најлепше се да видети у енглеском социјалном и политичком животу. Кад се кроз музеје прође из века у век, тај ритмицитет се лако да видети и у пластици и сликарству. Тај ритмицитет је, у опште, један од универсалних закона целокупне историје културе и цивилизације. Закон тај који ми видимо у уметности и књижевности, то је одјек тог великог закона ритмицитета. Њега, наравно, није лако одредити. Могло би се рећи да је то ритмицитет субјективизма и објективизма. После једне уметничке струје која је сва удубљивање у субјект, у наш субјективни свет, природно је да ће доћи реакција и донети једно удубљивање у објект и објективни свет; наравно, између тих оштрих и главних прелаза, има читав низ прелива где се та два гледишта, на овај или онај начин, са преимућством овог или оног елемента, премећу, укрштају, или прожимају. У главном, ми имамо две доминантне струје; једна је субјективистичка, друга је објективистичка. То су две доминантне струје које се непрестано наизмењују у историји књижевности и уметности. При тој наизменичности не треба заборавити још један моменат. Тај ритмицитет субјективизам-објективизам своју примену налази и у самој човечјој природи. Ми се нисмо навикли да вечито будемо под владом једнога гледишта, и да све појаве у животу гледамо преко њега. Ма како велики био иницијатор једнога гледишта, ма како он створио једну моћну струју, — реакција је неминовна. Навикавши се на једно гледиште, у нама се јавља потреба да га мењамо. Незадовољство с тим гледиштем, и жеља да се иде у

неко непознато *напред*, чини да мењамо гледишта да би се, у току времена, поново враћали на та иста. На тај начин се дешава тај закон ритмицитета од субјективизма објективизму, и обратно; наравно, са свима својим подврстама. Ако ова проматрања применимо на историју књижевности, добићемо, на место крајњих и контрасних гледишта субјективизам - објективизам, романтизам и натурализам. Романтичарско гледиште било би субјективистичко, натуралистичко гледиште објективистичко. Романтизам је концентрисање свег субјективног и објективног света на субјективни свет, док је натурализам концентрисање на објективни свет. Први би хтели да даду свет онакав какав нам се он приказује у субјекту, док би други хтели да даду свет онакав какав је. Између та два гледишта, налазе се преливи који се зову реализам, симболизам, стари класицизам, и тако даље. Романтичарско гледиште у књижевности, то је Софокле, то је Данте, то је Виктор Иго; реалистичко гледиште, то је Аристофан, донекле Шекспир, Сервантес, Рабле, Зола. То су два гледишта око којих књижевност ритмички осцилира од својих почетака до данас. Са својим подврстама, као и у свем осталом уметничком, научном, социјалном, па чак и моралном животу, цела књижевност се вечито шета од једнога другоме. Наравно, целоме томе моменту не треба давати квалитете песимизма и оптимизма. Јер, нити је романтична књижевност, и тај „поглед на свет“, искључиво песимистичка, нити је реалистичка књижевност искључиво оптимистичка, као што то Мојман каже. И у једној и у другој струји, има једних и других момената. Тако доктринарно и формулистички, не могу се мерити велике књижевне струје у којима, као што је то обично случај, могу владати сви моменти те врсте. И ако романтичар, за Виктора Ига не може се рећи да је песимиста и, обратно, и ако натуралиста, за Золу се не може рећи да је био оптимиста. То су моменти који су условљени сасвим другим узроцима несвесног рода, или физиолошког, или социјалног, или моралног, и овде није место да и њих испитујемо. Главно нам је било доказати да су романтичарски и реалистички „погледи на свет“ погледи који одговарају људској природи, и да је тај закон осцилације од једнога гледишта другоме закон који је општи свима манифестацијама наше психе.

Проблем који је у непосредној вези са проблемом уметничкога стварања, то је проблем естетичког допадања (задовољства, уживања) и суђења. Елементарне основе естетичкога допадања у пуној су аналогији са елементарним мотивима уметничкога стварања; јер, биће естетичкога допадања лежи у саосећању онога што је уметник створио. Према томе, Мојман чини врло добро кад, после анализе уметничкога стварања, даје анализу естетичкога допадања и суђења. Тај део Мојманове *Естетике* је најбољи и најинформативнији, и стога ћемо га изло-

жити мало детаљније. То чинимо још и стога што је то први пут да се пред нашу публику излази са проблемима те врсте. Из тих разлога, где-где, мора се шире изложити по неки део, или се мора употребити дескрипција да би се разумело о чему је реч, или се, најзад, мора употребити и по неки конкретни пример да би се разумела апстрактна поставка. Наравно, ни овде није нарочито потребно нагласити да је цео тај проблем Мојман израдио са гледишта психолошке естетике. Али, пре но што је прешао на то гледиште, он је дао и један историјат тога проблема, начин на који је он посматран од ранијих естетичара, и ми ћемо, прво, њега изложити.

Естетика се од вајкада мучила да испита психичке процесе који се одигравају приликом естетичког допадања и да, на тај начин, сазна естетички суд. Један од важнијих покушаја те врсте, то је покушај енглеске Естетике седамнаестога и осамнаестога века. Шефсбери, Јум, Беркс, и други, трудили су се да разлуче психичке токове који се дешавају у човеку који естетички ужива, и да нађу присну природу естетичких осећања и судова. Али, резултати нису били сигурни. Дошло се до сазнања да се естетичко уживање и допадање одигравају у „животу осећања и маште", да естетички суд није чист суд сазнања него суд осећања, и покушало се да се одвоје естетичка осећања од осталих осећања. Тако, једни су обележили естетичка осећања као незаинтересована осећања и емоције; док су други, Беркс на пример, истраживали естетичке категорије, врсте естетичкога допадања. Беркс је дошао до категорија Лепога и Узвишенога, категорија које ће, доцније, Кант да прими и прошири. Наравно, сва та Естетика није много учинила. Проблем још никако није био јасан. Напредак чини Кант који први уводи мишљење да је Лепо нешто сасвим субјективно. Лепо је то што изазива наш „суд укуса", а он значи „незаинтересовано уживање". Тај много дискутовани израз који Мојман и сувише скраћено приказује, то је израз који је од разних естетичара разно тумачен. Мојман му даје ово тумачење: Кад ми се једна ствар естетички допада, то значи: прво, да ми не желимо ту лепу ствар док у њој уживамо чисто естетички и, чим је желимо, значи да је престало естетичко уживање; и друго, то значи да ми, при естетичкоме уживању, не мислимо на стварност лепога објекта. Оно што је битно у томе Кантовом схватању, то је да се естетичко уживање обележава врстом естетичкога суда који је чист суд осећања и укуса. То стање духа, Кант назива и контемплацијом. Тај израз прима и Шопенхауер, и уводи га у свој песимистички „поглед на свет". Основа његове Естетике је ова: Свет је овај рђав, јер је болова много више од радости, а узрок се налази у томе што је овај свет продукт, објективација једне неразумне светске воље. Да се из њега с успехом изађе, има само један пут: то је стање без воље. Да се до тога стања дође, само је један начин: посматрање великих и племе-

нитих уметничких дела, и то је стање контемплације. Тако је стара Естетика гледала на проблем естетичкога допадања и суђења.

Психолошка Естетика, ради одређивања естетичкога допадања, ударила је другим путем. Оснивач је те Естетике Густав Теодор Фехнер. Он је дао прве основе Естетици „одоздо“ и, већим делом, под његовим утицајем је целокупна данашња немачка Естетика. О њему је Мојман говорио и у својем ранијем делу (Ästhetik der Gegenwart. Leipzig, 1908, S. 9—16), и дао му велику вредност у развитку Естетике. Његова експериментална Естетика базира на ових шест принципа: *први*, квантитативни принцип, који казује да је први услов да нам се ствари допадну, да оне имају извесну јачину, јер, иначе, њихово осећајно дејство је тако слабо да га свест и не осети; *други* принцип, такође квантитативни, тражи да су сви услови задовољства у вези, јер само један није довољан (принцип естетичке помоћи); *трећи*, квалитативни принцип, то је, психолошки примењен, стари принцип „јединства разноврсности“; *четврти*, с трећим у вези, то је принцип истине који тражи, — да узмемо пример — да анђео с крилима буде тако приказан да он може да лети; *пети* принцип је принцип јасности који није потребно нарочито објашњавати; *шести* принцип, најзад, најоригиналнији и најважнији Фехнеров принцип, то је принцип асоцијације, на коме, по њему, пола Естетике почива. У томе принципу Фехнер разликује два фактора: директни и асоцијативни. Ту разлику Фехнер је објаснио једним примером. Узмимо једну поморанџу и једну дрвену куглу које су потпуно сличне. Кад то знамо, онда ће нам се поморанџа допасти, а дрвена кугла ће нам оставити рђав утисак. Кад се узме у обзир да су оба објекта слична, онда шта је то што чини да нам се поморанџа више допада од кугле? То су представе које се асоцирају кад видимо поморанџу (мирис плода, укус, сећања на Италију, на тамно лишће поморанџиног дрвета, и тако даље). У таквом једном утиску ми имамо та два фактора: директни фактор, који је везан за објективно дате, за боје и форме на пример, и асоцијативни фактор, то јест представе које су везане за објект. То је тај закон коме многи естетичари дају велику важност и, због кога, и Мојман сматра Фехнера за великог реформатора у Естетици. — Још један закон који је у вези са његовим гледиштем на боје и форме ствари, то су закони комбинација боја и разних геометриских форми. Ту се Фехнер врло јако наслања на Адолфа Цајзинга и његову теорију о златном пресеку. Та његова теорија, као ни оне раније, само не у толикој мери, не значи врло много, и Кроче (Aesthetik als Wissenschaft des Ausdrucks und allgemeine Linguistica. Leipzig, 1905, S. 381.) има права кад ту „индуктивну“ Естетику назива „хаосом“.

После Фехнера, имамо још три покушаја психолошке анализе естетичког допадања. Од тих, по Мојману, најважнији је Липсов и Фолкелтов покушај. Њихова теорија, то је позната теорија „уосећавања“ (Einfüh-

lungstheorie), која је у Немачкој нашла масу присталица (тако звани липсанерци у Естетици). Ту теорију „уосећавања“ налазимо још код Хердера. У својим полемикама поводом Кантове Естетике, он је први изнео теорију да нам се лепе форме допадају оним што изражавају, и оним што ми уносимо у њих. Ту идеју, после, налазимо и код романтичарских песника (Новалис, Шлегел), примењену на уживање у природи. Најзад, налазимо је и код Лоцеа. Али, најбоље објашњење тој теорији дали су липсанерци. Основу је дао Липс и Фолкелт; доцније су, са извесним изменама, дошли Килпе и Гајгер, наследници Липсове катедре у Минхену. У погледу теорије „уосећавања“, естетичари су се поделили у две групе. Једни држе та „уосећавања“ за срж и биће естетичкога уживања, други дају „уосећивањима“ споредни карактер у естетичком уживању, јер она нису специфично естетички „ток“. — Како је Липс носилац целе те теорије, то ћемо ми изложити његово схватање. Те процесе „уосећавања“ Липс доказује на простим геометриским фигурама на основним архитектичким формама (стуб), и на основним музичким и ритмичким односима (такт, стопа). Узмимо ове три фигуре:

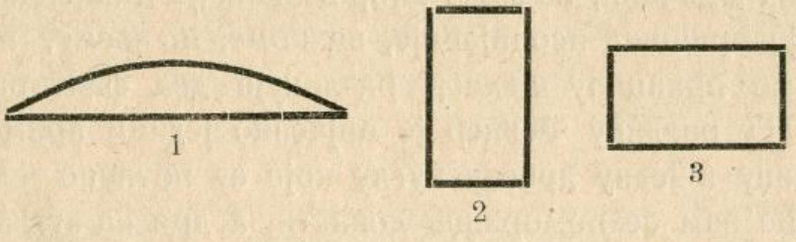

Кад посматрамо фигуру 1, ми онда у њој не видимо само једну геометриску слику од мртвих линија, него нам из ње говори читав један систем механичких снага које линијама дају извесан унутрашњи живот. Лучна линија је запета и, на крајевима, две снаге стреме напоље, док права линија задржава те две снаге. У фигурама 2 и 3 имамо, у разном положају, два иста правоугаоника. Како су обадва апсолутно иста, то би требао и естетички утисак да буде исти. Али није тако. Естетички су утисци разни, и они долазе од „уосећавања“ која се мењају при посматрању једнога и другога. Управни правоугаоник, по унутрашњој снази својој, стреми на више; његове вертикалне линије сву снагу управљају на више. Лежећи правоугаоник, на против, мирно лежи на својим хоризонталним линијама и, док први побеђује равнотежу, овај јој се, да тако кажемо, подаје. Све то резултира из унутрашњег живота тих двеју фигура који ми у њима осећамо, и он је тај који одређује естетички утисак. — Идући даље, Липс је ту своју теорију „уосећавања“ спровео и кроз најкомпликованије појаве у области уметности. Као што је познато, он њу доказује још одмах на почетку своје *Естетике* на примеру дорскога стуба, и доцније и у појавама симетрије, ритма, и тако даље. (Aesthetik. Psychologie des Schönen. Bd. I—II. Hamburg und Leipzig, 1903, 1906. Bd. I: Grundlegung der Aesthetik. S. 1 и следеће, 290 и следеће.) —

Све главније тачке теорије „уосећавања“ могу се подвести под ове три тачке: прво, где се „уосећавања“ јаве као дејства, ту се она јављају непосредно, без икаквог свесног размишљања; друго, та „уосећавања“ ми држимо да се објективно дешавају, да су нешто што се у објекту налази (ма да је то једна чисто субјективна интерпретација); и треће, „уосећавања“ су разне врсте и разног садржаја, и та разноврсност је условљена разноврсношћу објеката, а мање индивидуалним разликама људи који „уосећавају“. — Тако изгледа Липсова теорија „уосећавања“. Мојман даје примену овој теорији, и она се своди на ово: при естетичком утиску налазимо и на „уосећавања“, и та „уосећавања“ саодређују утисак једнога естетичког објекта, али, не може се узети да су она „срж и биће“ естетичкога уживања и допадања. Разлози за то ови су: а), „уосећавања“ имају значења за допадљивост нижих естетичких односа, али, при сложенијим, „уосећавања“ имају подређен карактер (главну улогу играју свесне представе и судови); б), при сваком сложеном естетичком укупном утиску, „уосећавања“ могу бити прожмана и другим естетичким елементима, и стога она не могу бити одређујући фактори; и в), „уосећавања“ немају специфично естетичко значење, јер — то је сигурна чињеница — она су општи саставни део свих наших чулних опажања.

То је први покушај анализе естетичког допадања и уживања.

Други покушај анализе естетичкога допадања и уживања, то је покушај тако зване „посматрачке и експерименталне Естетике“. Она је пошла једним сасвим новим путем. Главни су представници те теорије Макс Десоар и Килпе. Рашчланивши естетичко допадање, они су нашли да саставни делови и компоненте тог допадања не бивају једновремено, него сукцесивно, и да се ти делови могу да посматрају. Значи, цео тај „ток“ може временски да се разлучи, тако да испитује и, из тога, укупни закључци да се изведу. Десоар је читавом низу личности показивао по какву слику десет, двадесет и тридесет секунада, склањао је, и одмах питао шта су, у смислу осећања и представа, доживели. То је исто радио и са осталим уметничким делима (песма, вајарско дело, музика). — Том истом методом служи се и Килпе и његова група. Пројекционим апаратом или тахистоскопом, експонирају се прости утисци, комбинације боја на пример, или сложени, слике и скулптуре на пример, и пита се одмах какав су утисак имале личности од експозиције. Ту има разних момената који, у главном, зависе од времена колико је трајала експозиција. Ту се, обично (и код Десоара такође), води рачуна о првоме утиску, о „првоме допадању“. У ствари, има два и више стадиума тог естетичког допадања, и они се сви посебице анализирају и, из тога, праве крајњи закључци. Целокупна та метода своди се на минуциозну анализу уметничких дела. Једно дело свесно се разлучи на његове саставне делове, и резултати те систематске анализе „враћају се поново

у позаднину свести, и понова се потчињују непосредном укупном утиску уметничкога дела"; на тај начин, они су понова осећања и судови који су непосредно постали. Из свега овога, ми извлачимо ова два закључка: прво, при естетичком утиску постоји двоврсна непосредност: примарна, која почива на првоме утиску, и секундарна, која значи једну понова непосредно посталу анализу; и друго, естетичко допадање мора да се уочи по оба знака: ако је непосредно (у примарном или секундарном смислу), и оно се односи на укупни утисак објекта, а не на саставне делове.

То је метода тако зване „посматрачке и експерименталне Естетике". Она је почела тек последњих година, и о њој се још ништа позитивно не може рећи. Резултати које је Макс Десоар дао још нису дефинитивни. У основи скептичар, Десоар (Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft. Stuttgart, 1906, S. 154—194) се чувао од крајњих закључака. То исто, у главном, важи и за Килеса (Der gegenwärtige Stand der experimentellen Ästhetik. Bericht über den 2. Kongress für experimentelle Psychologie. Leipzig, 1907). Ни његови резултати још нису дефинитивни. То се види и по последња три говора која је држао 1914 године у Лондону. Та метода је, донекле, нашла примене и у нашој књижевности. У главном, са неким изменама, то је теорија Г. Богдана Поповића (В. *Теорија „реда по ред"*).

То је други покушај анализе уметничкога допадања и уживања. Има их још неколико, али их ми нећемо анализирати. И оволико о естетичким проблемима довољно је да покаже како је Естетика данас у пуноме јеку, како је много радника који су јој посветили своје дарове и, једновремено, да покаже како је она, као у осталом и све друге науке на које се она ослања, још непрестано врло млада, још непрестано на „пешчаном тлу", још непрестано, као и физиологија, психологија и социологија, као скоро и све друге науке, један „замак од карата", како је Анатол Франс назва *(Епикуров Врт)*.

БРАНКО ЛАЗАРЕВИЋ

УНИВЕРСИТЕТИ ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ

(Крај)

2. *Кембриц.* Врховну власт има сенат (The Senate), који се састоји од свих чланова који су у овом универзитету добили The degree of Master of Arts или Master of Lau, било да станују у месту или не. Сенат има законодавну власт, али не сме потврдити универзитетске статуте који почивају на вишем ауторитету, краљу и парламенту. Сенат даје титуле, поставља универзитетско особље и бира два члана за парла-

мент. Извршна власт је у рукама Канцелара, у теорији, али стварно у рукама Под-канцелара, који се сваке године бира између старешина колеџа. Уз њега стоји Одбор Сената (The Conncil of the Senate) од 16 чланова, које бира тако звани The Electoral Roll. Одбор сената игра важну улогу у законодавству.

Од осталих универзитетских чланова важно је поменути и два проктора, који, као и у Оксфорду, одржавају дисциплину над студентима; затим Регистратора (The Registrary), који руководи универзитетском архивом; најзад библиотекара (The Librarian), који руководи универзитетском библиотеком. Универзитет одређује синдике (Syndicate), да руководе разним пословима, као и специалне одборе студија (Special Board of Studies), да воде надзор над универзитетском наставом и испитима. Сваки одсек је под старешинством једног професора, и цео систем наставе је под управом Општег Одбора за студије (General Board of Studies).

Кембриџ даје ове дегри-е: B. A., M. A., Lit. D, Sc. D, B. D, D. D, LL B, LL D, LL. M, M. B, B. Ch., M. Ch., M. D., Mus. M., Mus. D, D. Phil.

Дегри B. A. добија се после 9 рокова (3 године) и положених извесних универзитетских испита, који могу бити двојаки: „почасни испит“ или „трајпос“ (Tripos), и испити за обичан дегри (Pass Examination). Било да се кандидат спрема за први или за други испит, он мора да положи „претходни испит“ (Previons Examination; Little go,) „први корак“, пошто се ниједан студент не може пријавити за „почаст“ у “трајпосу“, нити може бити дегри B. A., ако прво не положи или не буде ослобођен дела I, II и III претходног испита. Овај испит се полаже четири пута годишње и кандидат може да се пријави или само за један или за сва три дела, у доба када се испити држе, али се не сматра да је кандидат положио поменути испит док не положи сва три дела. Испити су само писмени. Имена кандидата који полажу цео испит објављују се азбучним редом.

Први део испита састоји се из 12 „папира“, од којих кандидат не сме да изабере више од 4. Предмети из којих се полаже су: латински, грчки, француски, немачки, италијански, шпански, који, наравно, нису сви обавезни. — Други део састоји се из три „папира“, који обухватају: математику, експерименталну физику и хемију, од којих су два предмета обавезна. — Трећи део има такође 3 папира, који обухватају један есеј и нешто од једног енглеског писца, део Новог Завета, енглеску историју у главним потезима. И овде је потребно узети само два предмета.

Претходни испит одговара „респоншенс-у“ у Оксфорду. Свршени ученици наших средњих школа са положеним испитом зрелости ослобођени су полагања овога испита на основу универзитетског решења.

Ако кандидат положи овај испит или га се ослободи, он може да се спрема за обичан B. A. дегри. Да би га добио, потребно је да по-

ложи или: 1.) два специјална испита или 2.) припремни испит (Preliminary Examination), из природних наука и један специјалан предмет.

Специјалан испит (Special Examination) полаже се из ових предмета:

1. Агрикултура, 2. Ботаника, 3. Хемија, 4. Класика, 5. Инжењерија, 6. Географија, 7. Геологија, 8. Историја, 9. Права, 10. Логика, 11. Математика, 12. Војни предмети, 13. Модерни језици, 14. Музика, 15. Физика, 16. Физиологија, 17. Психологија, 18.Теологија, 19. Зоологија, 20. Политичка Економија.

Припремни испит из природних наука у ствари је исти као и први испит за В. М. студената медицине. Испит је писмен, усмен и практичан. Полажу се ови предмети: хемија, физика и елементарна биологија, који се могу полагати на једном испиту или посебице.

Садашње уредбе о обичном В. А. дегри замениће се у току идуће године новим уредбама, према којима ће кандидат имати да полаже испите из три стручна и два споредна предмета.

„Почасни испити" (трајпосис) полажу се једанпут годишње и постоје из следећих предмета:

1. Математика, 2. Класика, 3. Моралне Науке, 4. Природне Науке, 5. Теологија, 6. Права (Law), 7. Историја, 8. Оријентални језици, 9. Модерни и средњевековни језици, 10. Механичке Науке, 11. Економија, 12. Антропологија, 13. Енглески, 14. Географија.

Већина горњих група подељена је на два дела, али је из групе под 3, 4 и 5, за дегри В. А., довољно положити само *први део,* док се из свију осталих група, осим оних под 9 и 12, морају положити оба дела. У случајевима у којима се дегри може добити после првог дела, уобичајено је да кандидати полажу испит на крају треће академске године. Већина кандидата напушта универзитет после тога, али неки остају да се спремају за трајпос — једну годину више — из *другог дела* истога предмета или из *другог дела* неког другог предмета. У случајевима где се дегри не добија после положеног првог дела, студенти га полажу обично на крају друге године, па онда остају још једну или две године и полажу трајпос из истог или каквог другог предмета.

Имена кандидата после положених испита сређује се у три класе, са првом као највишом, ма да су у појединим класама имена поређана или по азбучном реду или по заслузи.

Када кандидат постане Bachelor of Arts (В. А.), он може да буде примљен као Inceptor of Arts на крају шесте године од дана уписа, али да су бар две године прошле од добијеног В. А. дегрија. Одмах за тим Inceptor постаје Master of Arts (М. А.), *не полажући никакав испит.* На тај начин кандидат постаје доживотни члан универзитета и има право учешћа у његовој управи.

Свршени студенти филозофског (Arts) и правног (Laws) факултета који добијају дегри М. А. или LL. М. (Master of Law), могу се прија-

вити после 4 године за теолошки дегри B. D. (Bachelor of Divinity), ако испуне извесне услове. Затим кандидат може ићи даље и јавити се после 5 година за дегри, D. D. (Doctor of Divity), ако је у стању да испуни извесне услове.

Ако кандидат после 9 рокова добије почаст у оба дела правног трајпоса (The Law Tripos) или почаст у неком другом трајпосу, па затим почаст у једном делу правног трајпоса, добија не само LL. B, него и B. A. Затим, после две или три године, може да постане Inceptor и добија LL. M. (Master of Law), и најзад, 5 година после поднесене тезе, кандидат може да добије највиши дегри LL. D. (Doktor of Law).

На медицинским и хируршким наукама постоје следећи дегри — и: M. B. (Bachelor of Medicine), M. C. (Bachelor of Surgery), после 9 рокова становања у месту, 5 година студија и положених испита. После три године кандидат са M. B. или са M. A. може да добије највиши дегри M. D. (Doktor of Medicine), ако испуни потребне услове. Свршени студент са B. C. може после три године да постане „инсептор" у хирургији, па одмах затим M. Ch. (Master of Surgery).

У музици кандидати добијају следеће дегри-е: B. M. (Bachelor of Music), после 9 рокова становања у месту и положених испита, који се састоји из два дела. Исто тако из два дела састоји се и испит за Mus M. (Master of Music), који се може полагати после две до три године. Кандидати, не млађи од 30 година, а који су добили неки дегри, могу да се јаве за Mus. D. (Doctor of Music), ако су у стању да задовоље све услове.

За Sc. D. (Doctor of Science) или Litt. D. (Doctor of Letters), јавља се кандидат ако је претходно, 5 година раније, добио један од следећих дегриа: M. A., LL. M. или M. Ch., или M. B. а у стању је да поднесе један оригиналан научан рад.

Да би свршени студенти других универзитета, британских и станих, имали прилике за научно истраживање у коме било предмету, установљен је и овде 1917, као и у Оксфорду, дегри Phil D. (Doctor of Philosophy).

Кандидати за ове студије (Advanced Students) у Кембрицу се пријављују The Registrary of the University, и подносе: 1) диплому, или какав други документ о свршеним универзитетским студијама; 2) план идућег рада и доказ о способности да ће га успешно свршити, и 3) уверење да кандидат није млађи од 21 године (у Оксфорду 22). Студент има да поднесе тезу после две или три године и да задовољи све услове, који су у осталом скопчани са великим трошковима.

У Кембрицу не постоји дегри B. Sc. (Bachelor of Science). Као и Оксфорд, Кембриц даје и дипломе из појединих предмета, и то из следећих пет предмета (за оне који нису чланови универзитета): 1. географија, 2. Medical Radiology, 3. психолошка медицина, 4. народно здравље

и 5. тропска медицина и хигијена. Чланови универзитета могу добити ове дипломе: 1. агрикултура, 2. антропологија, 3. класична археологија, 4. шумарство, 5. хортикултура, 6. рударство и 7. оријентални језици.

Поред ових предмета даје се и „цертификат“ из страних језика.

II. Универзитет у Лондону

Овај универзитет састављају многи колеџи, „школе“ и други васпитни заводи, али, строго узевши, лондонски универзитет састоји се само од три колеџа: University College, Gower St. W. C. 1, King's College, Strand W. C. 2, и King's College for Women (за жене) Strand Campden Hill W. 8. Други васпитни заводи су у вези са универзитетом и зову се „Универзитетске школе“ (School of the University); ту у главном долазе: 1. The Imperial College of Science & Technology, South Kensington S. W. 7, за природне науке и технологију, обухватајући као интегралне делове: The Royal College of Science, The Royal School of Mines, The Central Technical College; 2. London School of Economics & Political Science, Ciare Market, Kingsway, W. C. 2, за економску и политичку филозофију; 3. East London College, у главном су три факултета: Arts, Science & Engineering; 4. School of Oriental Studies; 5. The Sout Eastern Agricultural College; 6. The London Day Trainig College; 7. шест теолошких колеџа; 8. три женска колеџа: Bedford College, Westfield College и Royal Holloway College; и најзад, 9. петнаест медицинских школа придодатих разним болницама. Осим тога има много васпитних завода чије је наставно особље *признато* од универзитета (Recognised Taechers).

И ако се још у 16. веку покушало да се оснује универзитет у Лондону, ова установа стварно је постала у трећој и четвртој деценији прошлога столећа, и то овако. Прво је отворен University College 1828, без краљеве повеље, под именом University of London. То је био први енглески универзитет готов да прими студенте без обзира на веру, расу и народност. У исто време основан је и Кингс Колеџ, као колеџ у коме ће се религија, у складу са енглеском црквом, за увек здружити са другим гранама корисног васпитања. Будући да је Кингс Колеџ на тај начин био под заштитом краља и цркве, он је био у стању да осигура краљеву повељу, у августу 1829, пре „универзитетског колеџа“, који ју је добио тек 28 новембра 1836. Тога истога дана подарена је повеља и једној трећој институцији, под именом The University of London, с правом само да испитује и додељује „дегрие“ студентима Универзитетског и Кингс Колеџа, али не да води контролу над овим колеџима. Под заштитом једне допуњене повеље од 1878, Лондонски Универзитет је био прво академско тело у В. Британији које је признало равноправност мушких и женских за промоцију. Оксфорд је тек крајем прошле године донео исту одлуку, док је Кембриџ нешто доцније одбио да призна такву равноправност.

Оба колеџа и универзитет тежили су за што тешњу сарадњу, и пошто је универзитету поверена и настава, оба колеџа пристала су 1907—1910 да се споје са универзитетом. У исто време, женско одељење Кингс Колеџа (основано 1881) ступило је у исту корпорацију под именом Kings College for Women.

Универзитетом управљају: Канцелар, Подканцелар, Сенат, Стални Одбори и Конвокација. На универзитету има осам факултета: 1. Теолошки (Theology), 2. филозофски (Arts), 3. правни (Law), 4. музички (Music), 5. медицински (Medicine), 6. природне науке (Science), 7. технички (Enginuring), и 8. економско-политички (Ekonomics & Political Science) са трговином и индустријом.

University College, Gower St. W. C. 1, има све ове факултете, осим музичког и теолошког, док Кингс Колеџ има и теолошки, али овај сачињава засебан одсек у колеџу. На челу административног особља је у првом колеџу Provost, а у другом Principal, а на челу сваког факултета је декан (Dean).

Универзитет раздаје следеће дегри-е:

1. На теолошком факултету: B. D. и D. D.

2. На филозофском факултету: B. A., M. A., D. Litt. и неколико диплома.

3. На правном факултету: LL. B. и LL. D.

4. На музичком факултету: B. Mus. и D. Mus.

5. На медицинском: M. B., B. S. (Surgery), M. S. и M. D.

6. Факултет природних наука: B. Sc., B. Sc. (Agric), B. Sc. (Hortic), B. Sc, (Vet, Sci), M. Sc. i D. Sc.

7. На техничком са рударством и металургијом: B. Sc. (Eng.), M. Sc. (Eng.), D. Sc. (Eng.).

8. На економско-политичком: B. Sc. (Econ.), M. Sc. (Econ,), D. Sc. (Econ.).

Осим поделе на факутете, универзитет има и Одборе Студија (Board of Studies), састављене с обзиром на групе предмета. Студенти су или редовни (internal), или ванредни (external). Први су под директном контролом универзитета и спремају се за дефинитиван дегри.[1])

Студент може ступити на универзитет: 1. ако је положио уписни испит (Matriculation Examination) или, под извесним условима, Општи Школски Испит (The Central School of Examination); 2. ако положи испит пред Одбором Испитивача према статуту 116, ако се овај може на кандидата применити; 3. ако се ослободи Уписног Испита, на основу већ добијеног дегри-а неког признатог британског, колонијалног или индиског универзитета, или на основу положених испита који се траже

[1]) Други, и ако уписани, могу да студирају шта хоће и где хоће. У вези са радом студената ове категорије развиле су се „школе помоћу преписке".

на дотичним универзитетима пре него што кандидат добије дегри, или на основу других квалификација које је добио од испитивачких одбора у границама Велике Британије.

Испит према одредби статута 116 предвиђен је због колонијалних, индиских и страних студената. Кандидати који су у стању да поднесу какво уверење васпитних ауторитета своје земље којим дају довољно доказа о своме образовању prima facie равноправном, у њиховој земљи, образовању које се у Енглеској тражи за уписни испит, могу да полажу усмени и писмени испит, у вези са студијама које желе да предузму на лондонском универзитету.

Овај универзитет, на супрот многим енглеским универзитетима, до данас није признао наш испит зрелости као раван уписном испиту, али се наши студенти могу користити статутом 116. Ниједан студент не може бити пуштен на завршни испит за дегри ако није провео на универзитету као редован студент бар три године, од дана „матрикулације", осим ако Сенат донесе другачију специјалну одлуку. Кандидат је дужан пре свега да затражи и попуни извесан формулар и да с овим пошље најдаље до 20 августа: 1. крштеницу (да није млађи од 16 година) и 2. таксу за упис. Уписни испит може да се полаже трипут годишње, средином септембра, почетком јануара и почетком јуна. Кандидат се сматра да је испит положио ако задовољи испитиваче у пет следећих предмета: 1. енглески, 2. елементарна-математика, 3. латински, *или* грчки, *или* елементарна механика, *или* елементарна физика (топлота, светлост и звук), *или* електрицитет и магнетизам, *или* елементарна ботаника, *или* елементарна хемија, 4. и 5. два од следећих предмета, али да ниједан није изабран у одељку под 3.; ако ни латински ни грчки није изабран у одељку под 3, други предмет мора бити (у одељцима 4 и 5): један језик осим енглеског: латински, грчки, француски, италијански, немачки, руски, шпански или ма који други језик, само га треба пријавити 6 месеци раније; затим, или класична, или енглеска, или модерна европска историја; физика и општа географија, математика (не елементарна), елементарна механика, елементарна хемија, елементарна физика (топлота, светлост, звук), елементарна физика (електрицитет и магнетизам), елементарна биологија-ботаника; елементарна биологија-зоологија, елементарна геологија.[1]) Резултат испита објављује се 1 октобра за септембарски рок.

После положеног уписног испита кандидат може да се спрема на филозофском факултету (Arts): 1. за посредни испит (Intermediate) и 2. за завршни испит (Final Examination), који је двојак: „обичан" (Pass) или „почасни испит" (Honour). Посредни испит полаже се крајем прве године из 4 предмета: 1. и 2. два језика, од којих један мора бити или

[1]) За детаљније податке треба видети Regulation for Matriculation.

латински са римском или грчки са грчком историјом; 3. и 4. ма која два од следећих предмета: теологија, латински (са историјом), грчки (са историјом), енглески, француски, немачки, талијански, шпански, португалски, руски, јеврејска класична историја, модерна историја, историја архитектуре, арапски, кинески, чиста математика, примењена математика, физика, хемија, ботаника, зоологија, геологија, географија, логика и војне науке.[1])

У другој и трећој години студент ради за B. A. дегри „обичан" или „почасан". За обичан се траже 4 предмета: 1. и 2. два језика, од којих један мора бити латински или грчки; 3. и 4. макоја два од следећих предмета: латински са латинском историјом, грчки са грчком историјом, енглески, француски, немачки, италијански, руски, шпански, португалски, санскрит, јеврејски, математика (чиста), математика (примењена), физика, хемија, геологија, ботаника, зоологија, филозофија, психологија — општа и експериментална, економија, историја, педагогија, антропологија и војне науке.

„Почасни испит" за B. A. дегри може се полагати из једне од следећих група, али се у већини случајева тражи да кандидат полаже и један споредан предмет: класика, математика, археологија, архитектура, енглески, француски, немачки, италијански, шпански, португалски, руски, арапски, санскритски, „гали" персиски, јеврејски, „арамајик" са сиријским, кинески, филозофија, историја и психологија.

У програму је да се и за „обичан" и за „почасан" испит призна и српско-хрватски и словеначки.[2])

Кандидати који су положили обичан (Pass) испит, могу се јавити после годину дана за почасни испит. И за студенте осталих факултета, без обзира у коме колеџу или школи студирају, важе у главном иста правила која и за студенте филозофског факултета, тј. сваки студент мора да прође, после положеног уписног испита, кроз посредне и завршне испите, обичне или почасне, пре него што добије B. A. дегри, тј. први дегри. Наравно да се на сваком факултету полажу одговарајући испити (на посредним и завршним испитима) и да бачелорски дегри одговара факултету.[3])

После завршених студија од три године и добијеног дегри-а B. A., кандидат може у извесним случајевима, ако је претходно положио почасни испит, да ради као Postgraduate или Research Students за виши

---

[1]) У програму је да се овде уведу српско-хрватски и словеначки.

[2]) Лондонски Универзитет недавно је признао „Школу Словенских Студија" (The School of Slavonic Studies) у King's College'у као самосталну школу под управом Одбора за Словенске Студије (The Board of Slavonic Studies). Српско-хрватски и словеначки су у истом рангу као и други страни језици.

[3]) Годишње таксе за редовне студенте износе око ф. ст. 35.

дегри М. А. (Master of Arts). На супрот Оксфорду и Кембрицу, Лондонски Универзитет тражи да кандидат изради тезу у току од две године. Затим кандидат може да иде и даље и полаже докторат D. Litt. (Doctor of Litterature), или Phil. D. (Doctor of Philosophy), с тим да поднесе оригиналан научан рад.

Осим дегри-а, лондонски универзитет даје и дипломе свршеним студентима других универзитета, после рада обично од две године, из следећих предмета: педагогије, лепих вештина, журнализма, архитектуре, грађевинарске инжењерије и географије.

На осталим факултетима, студент који жели да ради за виши дегри има да испуни сличне услове одговарајућих факултета.[1])

Закључак.

Неоспорно је да В. А. дегри оксфордског, кембрицског, лондонског и других универзитета В. Британије, као и М. А. дегри шкотских универзитета, треба сматрати као равноправан дипломи наших универзитета. Ко буде детаљно проучио озбиљан програм рада за испите, може се лако уверити да Оксфорд и Кембриц нису места где се „само игра“, Не треба сметнути са ума да Оксфорд и Кембриц дају велики број чиновника за државну службу (Civil Service) који управљају Британском Империјом, и да, као што је једном рекао садашњи Министар Просвете Г. Фишер, у свету нема бољих државних чиновника од оних које дају ова два универзитета. Не мање добре и спремне чиновнике и практичне раденике дају и остали универзитети Велике Британије.

Важно је пазити и на то да ли је свршени студент положио „обичан“ или „почастан“ испит, као и да ли је у коју класу уврштен. Осим тога треба водити рачуна и о олакшицама које су студентима дате због ратних прилика, тј. да ли је свршио пун (full) или скраћен курс (stortened Course); и ако је свршио скраћен курс, да ли га је само „положио“ или „положио са одликом“ (With Distinction).

Што се тиче дегри-а М. А., он се можда може сматрати као равноправан докторату континенталних универзитета, само ако је добијен после већ завршеног пуног универзитетског курса и специјалног рада од две године на специјалној теми, као што је случај са редовним (internal) студентима лондонског универзитета. Исто тако дегри В. Litt. оксфордског универзитета могао би се сматрати, под истим условима, као раван докторату континенталних универзитета.

Докторат Phill. D. било оксфордског, кембрицског, лондонског или других универзитета, несумњиво, не само претпоставља темељну спрему кандидата, него и оригиналан научан рад од две до три године. Докто-

[1]) О детаљима види Handbook of Information for Research & Postgraduate Students. London. The University of London Press, Warwick Square, E. C. 4.

рати Litt. D. и Sc. D. су почасни и дају се на основу или специјалне тезе, као у Лондону, или на основу штампаних радова, али после три, пет или седам година од дана добијеног дегри-а M. A. или M. Sc. У Лондону и Манчестру кандидат може да се ослободи ових претходних дегри-а.

Уредбе за медицинске дегри-е M. B. и Ch. B. готово су једнообразне, ма да неки универзитети траже да кандидат добије прво B. A. дегри, пре него што се јави за медицинске дегрие. За више медицинске дегрие M. D. и Ch. M. готово сви универзитети траже да кандидат поднесе тезу и евентуално да полаже усмени испит.

На правним факултетима нижи дегри-и LL. B. и B. C. L. на већини универзитета добијају се после већ стеченог првог дегриа и накнадног рада од извесног броја година. На неким универзитетима може се добијати и LL. M. дегри.

За више дегри-е и докторате LL. D. или D. C. L. обично се траже штампани радови или теза, после већ положеног почасног испита за неки нижи дегри, и истека извесног броја година.

За музички дегри Mus. B., потребно је у Бермингаму, Кембрицу, Дублину, Единбургу, Лондону и Манчестру и Велсу положити приступни испит на универзитет као и студенти филозофског факултета. У Оксфорду тражи се да кандидат положи нарочити уводни испит за музику, али није потребно да тамо станује за извесно време. Виши дегри Mus. M. добија се после три године за научан рад и дисертацију. Највиши, докторат Mus. D., у Кембрицу не могу добити кандидати млађи од 30 година, и, на многим универзитетима, захтева се да је кандидзт већ добио ниже музичке дегри-е. Теза или вежбање (exercise) и испит такође се траже, ако кандидат већ није добро познат као композитор.

ДР. ДРАГУТИН П. СУБОТИЋ

РЕЛИГИЈА У НАСТАВИ ВИШЕГ ТЕЧАЈА

(Крај).

Водећи тако кроз културно-историјски верски живот, т.ј. кроз културно-историјски развитак човеков, веронаука може посредовати истинито сазнање и постати достојна другарица осталих научних предмета у школама. Тим путем идући, она *обилази све Натприродно, а хвата само Надкултурно,* те место обичног схватања вере и богословско-догматског учења веронауке, тражи се необични, виши значај вере. Веронаука се, тим начином, уздиже на степен културне историје и филозофије културе, те тако стихију божанску, ослобођену митолошких завоја, приказује пуним сјајем у духу културног човека и човечанства, показу-

јући прави пут животу културних праведника и правац васпитања културних правоверника. Ако се васпитање средњешколске омладине буде повело тим правцем, може се, само тако, задобити прави виши смисао вере и верске наставе, те се верско учење, узето у његовом вишем смислу, неће сматрати ни као преживело ни као лажно, ни као знак недовољне умне развијености, још мање као срам учена лица; него ће се на њ гледати као на учење пуно највише мудрости и најидеалније истине, пуно идеалне лепоте и морала највишега ума људског, и то у толико више што се све то износи једним чисто поетским начином. Тако учећи, веронаука ће упознати ученике и с духом наших најстаријих културних предака, „Мудраца са Истока".

Само тим начином се веронаука, на вишем течају њеном, може доиста ставити у службу истинитој васпитној настави. Само тако ће и дидактичко учење остати доследно гледишту *образовања животним проблемима.* Да се то што је главно не би изгубило у споредноме, на њ се мора управити пуна пажња, и то ваља што је могуће јаче истаћи. Али, када се, противно томе, у садржини и облику учења јаче истиче оно што је мање важно над оним што је важније и најважније, онда се ово показује још мање важно и лако се губи у ономе, а то је неоспорно штетно и по саму религију и по образовање религијом. Ако би се пак губило мање и мало важно или посве неважно у важном, важнијем и најважнијем у том случају се неби имало шта за изгубљеним зажалити. Та истина на области веронауке казује да се од таквог учења вере, које се овде препоручује, може плашити само неразумна ортодоксија, којој је Исус рекао: „Ја нисам дошао да покварим, већ да поправим Закон". И овде није у питању *вера* у Бога, него је у питању *начин* вере и разумевања Бога, а начини су неједнаки, не само по различним степенима културно-историјског развитка човечанства, у разноликим религијама, него и по разним степенима индивидуалне и социјалне образованости у садашњости. Па ипак је, и поред све неједнакости у културама и образованости, могућно наћи нешто опште, заједничко и једнако у разумевању онога што се светли у жижи културнога духа човечанства, а то је оно што је обележено именом *Бог.* Та светла тачка, која чини извор живота у свему свету, обележена је именом *Празакона;* то име на савременом језику гласи *Закон Контраста.* Додавањем једнога новог имена старом имену Највишега Бића ни у колико се неће пољуљати вера у једнога Бога, али се неће ни утврђивати *неразумна* вера у једнога Бога.

Разумна и неразумна вера у садржини имају једно исто, али двојако схваћено и неједнако представљено: једно чулним, друго умним начином; или, прво: представљено загонетно, симболички, неразумљиво, завијено, апстрактно, надприродно, бајком, песничком маштом, митом, етом; и друго: представљено одгонетно, одређено, разумљиво, одво-

јено, конкретно, природно, научном прозом, филозофским умом, науком. *Истина* је у потпуности дата једним и другим начином, али тако да се њено схватање и представљање на противној страни узима као погрешно, као неистинито, и то: у једном случају као заблуда, у другом као јерес. Отуда се показује да верско учење у исто време и у истим стварима износи, по облику највеће заблуде, по садржини највише истине, те то тек и показује највећу потребу једне више верске наставе, која би тражила „да се разумемо", да се разумеју неки најзначајнији верски симболи, разуме се и по себи, језиком разумљивим, начином научним. А тај пут се и овде показује *двојак — кружан*, као и пут свега културног развитка и рационалног учења. Културна религија — узета у оба њена главна облика, као Будизам и Хришћанство, поред свих њених егзотеричних и мистичних мотива и неприродних сумешаја из народне митологије — један правац тога кружног тока у своме учењу показала је у *будистичком* учењу, које је потекло *озго*, из филозофије, па је постало народна религија; други начин је показала у *хришћанском* учењу, које се развило *оздо*, из народне религије, и уздигло се до филозофије. Али и онај први правац није могао у свему бити почетно филозофски, морао је и он свој корен имати у народном духовном животу, те излази да се у оба случаја почиње и завршује *народном религијом*, која свој пургаторијум налази у *филозофији*. Претпоставка за први правац се доказује познатом истином да је Будизам потекао из Браманизма, када се овај изопачио у догматски формализам. Реакцији противу верског формализма захваљује се и постанак Хришћанства. Но, то није могло спречити да и оно само доцније западне у догматични формализам, противу чега је устала Исусова наука. У правцу *саушшања* религија, као и сваки други облик духовног живота, запада, колико у формализам без сваке садржине, толико у емпиризам без разумне садржине, колико у догматску систематику, толико у култ спољним, симболичним облицима; једно и друго остаје без садржине разумног религијског ума, без топлог религијског осећања и без утицајних мотива радња. У правцу *уздизања* религија може рачунати само на једну крајност, да њено учење западне у сувишне апстракције, које остају без конкретне садржине, да западне у такав идејни симболизам који је немогуће протумачити, чије апстрактне појмове није могуће ближе одредити.

И овде настава има да следује стопама науке, односно филозофије, те да и она, према двојаком правцу научног учења, подеси двојак задатак свога учења: у *правцу навише*, да утврђује највише појмове, у *правцу наниже*, да елементаризује сазнања и да тражи њихову практичну примену у животу. И овде ће настава са научно-филозофске области сазнања узимати за предмет свога учења расправљање проблема. Од пуног интереса мора бити за ученике да се горе показана жижа свега богопознања и разумевања културног развитка у Св. Тројици, у за-

кону контраста и кружног тока развитка, може наћи и у *песмама Веде,* где све Пролазно прелази у Непролазно, апсолутно, вечно биће, и то је највиши Бог, Брама, *сазнање јединства у себи,* у чему се губи Многостручно и стиче Једно, Тихо, Блажено — *Ја.* Три божанства (Вишња, Сива и Брама) су *три свете ватре* (Treta-juga).[1]

На овоме примеру се може показати како је још буданско вероучење, филозофијом, на путу „навише", у песништву, и обликом и садржином народне религије, износило највише истине богопознања у развитку света и културности духа. Под утицајем те верске филозофије развила се прва Хришћанска филозофија, која је (исто као индијска само у прозном облику) показала дубину и висину, по томе и топлину идеја, све док није запала у богословску ученост и била укалупљена у догме и каноне, па најзад стегнута у црквене форме и прописане обреде. Услед тога се изгуби првобитна топлина и искреност Исусове вере, а њене многобројне присталице поделише се у цркве, па се завадише и по појединим редовима, као мирски и монашки свештеници. Тако, место опште љубави и измирења, религија Хришћанска у друштво унесе заваду и омразу, гоњење и убијање. Индивидуално-догматским учењем, кроз цркве и саборским одлукама, првобитни социјални филофско-етички смисао Хришћанства беше потиснут и угушен, те нова религија културе доби у формализму црквенога култа, а изгуби у садржини искреног, топлог учења. Од таквог верског учења, и кад се оно кроз школе као такво спроводи, васпитање се тешко може надати нечему у већој мери вредном, те му се управо ваља чувати од сваког догматско-богословског укалупљавања, и зато што више наслањати на првобитно, у Св. Писму изложено хришћанско учење, па се помагати и старијом културном религијом у разумном, идејном схватању света, скидајући свуда ухваћену кору или пену, одстрањајући догматску љуску са чисте Христове науке,[2]) истичући свуда оно што је њој битно, а то је етички моменат, паралелизам у животу ствáрй и идеја, сличности у царству земаљском и небесном. На тај начин ће се, сасвим у духу Исусове науке, избегавати у настави вишег течаја оно што још и данас црквено учење одржава у животу као зао дух средњевековних верских и политичко-државних подвојености, као дух мржње и нетрпељивости.

Но и поред тога што се настава вере на вишем течају мора високо уздизати изнад цркве, усвојивши методе рационалних наука и културне филозофије (поглавито начин детерминације и органско-генетички принцип у психологији народа и синтезу супротних принципа развитка културнога духа,[3]) она својим учењем може загледати и у цркву, те му

[1]) *Wurm,* Handbuch der Religionsgeschichte. Stuttgart 1908. 2. A. стр. 100 и д.

[2]) То је оно што се у Шилеровом „Звону" вели: Auch vom Schaume rein muss die Mischung sein.

[3]) Види о овоме моје *Наставне Методе,* издање књижаре Геце Кона, 1921. год.

наћи наслону тачку и у самим обредима вере. Али и ту ће се спустити само зато да се одмах узвиси до филозофских рефлексија. Тако нпр. *тајна причешћа*, као наставни проблем, своје симболично значење показује нарочито у моменту мешања топле воде и вина, што по црквенобогословском објашњењу значи „да Св. причешће оживљује“, међутим разблажење хладног и оштрог (вина као алкохола) топлим и благим треба да значи ублажење или умеравање важности једног принципа у животу другим, њему супротним, позитивног негативним и негативног позитивним принципом. Јер, као што је неразблажено телесно пиће и у неодмереној количини штетно, такав је случај и с духовним пићем. Као што једна, било позитивна или негативна сила у природи не чини ништа, тако је сваки усамљен принцип у култури још и штетан. Дакле и духовни живот захтева мешање хладног и топлог, чврстог и меког,[1]) као: чулног и умног, реалног и идеалног, индивидуалног и колективног, либералног и конзервативног, слободе и ауторитета, права и силе, доброте и правде. То мешање или умеравање је „свјатаја свјатим“, то је оно на што позивају речи: „Глави ваша Господеви приклоните“! То је оно што доноси живот и „мир свјем“. Начелу мешања и умеравања треба да служи молитва живота: „И сподоби нас, Владико, с дерзновенијем неосуждено смјети призивати....“ То начело треба да важи „и всјех и всја“, али „во первих... (за)... архијереја нашего..!“ Ко се буде тога начела држао у животу, на њему ће доиста „да будет милости великаго Бога...“ Само држање по принципу умеравања мешањем начелних супротности „достојно јест“ човека и вере у „Спаса нашего Исуса Христа“. Таквом случају „радујетса всјакаја твар“. Кад год се у животу *покајемо за учињену претераност и вратимо се средини међу супротностима*, када *поштујемо меру*, тада вршимо *духовно причешће*, примамо „благодат Духа Свјатаго“, тада се врши *идеално претварање* хлеба и вина у тело и крв Христову.

Противна свакој, највише сухој систематици, као и анализи која не служи вишој синтези, анализи која само спушта а не диже дух ученички, настава проблемâ на области веронауке вишег течаја мора бити противна и систематици катихизисног учења, моралисању заповестима и забранама, што је за стварну моралност у животу без икаква значаја. Јер као што се по Божјим заповестима нису управљали лопови, разбојници, прељубници, у опште грешници земаљски од Мојсијева Закона до данашњих бољшевичких осуђеника, тако се Божјем Закону мало може приписати васпитна заслуга за морално узвишене личности од самог Мојсија до беспрекорних културних личности које се одричу сваке конфесије. У осталом, давнашњи верски закони свих времена и вероиспо-

[1]) Код Шилера у „Звону“: Ob das Spröde mit dem Weichen Sich vereint zum guten Zeichen.

веди нису у истини ништа друго него што су световни закони данашњи. Васпитни значај оних првих у прошлости је био исти који ови други имају у садашњости. Зна се, међутим, да се друштво ни данас не васпитава толико законима писаним колико по законима културног развитка. Зна се и то да закони најмање важе кад су најоштрији и у најчешћој примени. То се доказује истином из културне историје, да је средњи век, када је била највећа верска затуцаност, био огрезао у највећим суровостима. Да бисмо се о овоме уверили, није потребно тражити језовите статистике криминала на Западу из средњега и новог века до најновијег времена, кад нам наведено посведочава и очувана хроника старога Загреба о односима градске и бискупске области тога града. Из те хронике се види да су загребачки каноници често издавали својим људима наредбе за пљачку, разбојништва и паљевину хране и читавих улица, па су и сами уцењивали, пљачкали, људе злостављали, убијали и жене бешчастили. Ако, међу многим другим примерима из садашњости, који сведоче да *спуштање у црквено учење* обично у животу (вери и цркви посвећених, а непросвећених, лица) стоји управо у супротности с моралом, поменемо ништа необичне туче калуђера разних вероисповести и на самом Христовом гробу око реда прослављања дана рођења и васкрсења највећег проповедника мира и љубави, онда се већ из тога може видети колико мало значи учити речи из Закона Божјег, чланове Вере и читати молитве, а не ићи на то *да се узвисује учење вере.* Јер *богоучење* без *човекоучења,* тј. учење о Богу без учења о човеку, верски и етички не значи ништа.

И као што друштво за свој уздигнути морал може несравњиво више захвалити просвећености и уздигнутој правно-етичкој и државноправној свести, тако се појединац за своје морално усавршавање од религије може надати добитима само од њеног рационалног учења. Међутим, може се узети као несумњиво тачно да се богословско-црквеним, мистичко-догматским учењем, код пробуђене свести о природности узрока и законитости појава у физичком и психичком свету, постиже само противно дејство према жељеном циљу, тј. појачава се сумња у истинитост чисто теолошких навода. Јер биготизам искључује свако дубље објашњење и разумевање, пошто се, као што је познато, теологија заснива на ауторитету, а не на искуству, о чему сведоче речи: „Да вјера ваша не буде у мудрости људској него у сили Божјој .. што је лудо пред свијетом, оно изабра Бог да посрами мудре.“ Но, ипак се зато може наћи и подесан позитивни смисао таквих апостолских тврђења, као да у речима „Не претвори ли Бог премудрост овога свијета у лудост (Кор. I, гл. 1, ст. 27, гл, 2, ст. 5 и 20) *премудрост* прелази у *лудост,* тј. лудо је оно што је *одвећ* мудро, што је једнострано, настрано, искључиво, претерано, сувишно. Права вера, дакле, не искључује *мудрост,* већ само *премудрост.* Али, исто тако као што права вера искључује

сувишно мудричење, тако она не одобрава и не трпи у настави ни лажну или неразумну ортодоксију, каква се показује у речима Вилмановим: „Напусти ли се Надприродно, онда и Надчулно постаје неодржљиво“ (Didaktik als Bildungslehre). Јер под Надчулним треба подразумевати *Идеално*, и то *рационално* Идеално, што не стоји ни у логичкој нити у каузалној условљености, у опште нема ничега заједничког, са Надприродним, које припада само примитивном емпиричком мишљењу, док *Надчулно као Идеално* припада рационалном мишљењу. Пуна искључивост Ирационално-надприродног и Рационално-надчулног учинила је да, како за слепе привржснике вере, тако за безумне отпаднике од вере, подједнако не важе разумни разлози и против-докази. Јер као што необразован а у црквеној вери очуван човек не одобрава речи „нема Бога“, „нема живота вечног“, тако недовољно и неправилно образован човек, који је отпао од црквене вере, а место ове није примио једно више веровање, не верује да *има Бога* и да *постоји живот вечни*. При том се у једном и другом случају не зна ни за *правога* Бога ни за *истиниги* вечни живот: за Бога и живот *у идејама*. Јер не знајући за Бога као *персонификацију идеја* и за вечни живот као *живот у идејама*, један и други препирач има исти појам о Богу као лицу и оба мисле на материјални живот. Зато што се не разумеју, не слажу се у мишљењу и веровању, а не разумеју се што се нису узвисили до *идеја живота*.

Тиме се најбоље доказује потреба да се културна религија, с тим и настава ове религије, схвати као *учење о надкултурном*, тј. као учење о идејама, принципима, законима културног живота и развитка. Такво учење које у себи садржи реални животни идеализам или идеални животни релаизам, показује се као *етика живота друштвеног*, као грана филозофије културе и моралне филозофије, показује се као филозофија религије и природе, као идеално посматрање и етичко објашњење живота.

Шире објекте учења, поред оног најширег и највишег појма о Богу, веронаука налази у појединим животним проблемима из области моралности, који су постављени Исусовом науком.

Тако на пример, и песнички и божански дух провејава Исусове речи: „И не судите, и неће вам судити; и не осуђујте, и нећете бити осуђени; опраштајте, и опростиће вам се“ (по Луци, гл. 6, ст. 37), као и *Причу о грешници*, у речима: „који је међу вама без гријеха нека најприје баци камен на њу“ (по Јовану, гл. 8, ст. 7). Тај проблем филозофије морала хришћанске религије за предмет решења има једну врло високу истину у пуној мудрости живота, показану у потреби и целисходности трпљења, помирљивости и праштања, изражену у изреци нашег језика: „Стрпљен спасен,“ (донекле и изразима „Бољи је мршав мир него дебела парница“ и „Бежи од суда“. На ову страну живота упућује и прича о одласку Исусову на Маслинову Гору, те маслинова

грапчица симболизује дух помирљивости, као што је шарање по песку знак спуштања човека у мирењу). Решење овде постављеног проблема треба тражити у одговорима на питања: Шта је важније, осуда или поука? и, ако је ово друго важније: Шта је главније, да ли индиректно утицање саветом или директно утицање упућивањем на искуство? Исус се, у овој прилици, да би избегао спремљену му клопку, завијено изјаснио противу осуде, а код поуке је био за оба начина, но с тим да сасвим кратак савет упућује оптуженој: „...ни ја те не осуђујем, иди, и одселе више не гријеши," а при том тужиоце упућује на искуство. Осуду, као начин утицања на поправку, Исус је и отворено одбацио у другој једној прилици, где је говорио: „...ја не дођох да судим свијету, него да спасем свијет" (по Јовану, гл. 12, ст. 47). Решење овога проблема, по томе, своди се на то, да много више моралности има у уздржавању од осуде других, у опомени да сами не грешимо, него у томе што ћемо друге одвраћати од погрешака, најмање у томе што ћемо друге осуђивати, а највише у томе што ћемо другима помоћи да буду бољи. А за то што сви имамо чулну природу, треба мање „судити по тијелу", више по духу, по идејама које нас воде кроз живот (упореди ст. 14—16). Такав суд, који потиче из идеја, биће извор истине која нас у свакој прилици избавља од неприлике (ст. 32); он ће нас избавити ропства страстима (ст. 34). Али ко такав суд не може задобити и усвојити, у њ „моја бесједа не може да стане" (ст. 37); ко га задобије, у њему ђавола нема (ст. 48 и 49).

Да бисмо овде истакнуто гледиште верског учења учинили што јаснијим, додаћемо још неколико примера од наведених постављака, по којима би проблеми на овој наставној области били решени. Нека то буду примери: крштење Исусово, Смрт Јованова, Петров лов рибе, Преображење и прича о Лазару.

Претечу има свака идеја и свака личност, која пропагира једну идеју. А свака идеја, која следује ранијој идеји, савршенија је од своје претходнице, од ове или по овој добија своје *крштење*. Признање релативне вредности једног принципа од стране другог животног принципа, то значе речи: „тако нам треба испунити сваку правду". (по Мат. гл. 3. ст. 15). Ипак зато што је новија идеја савршенија од старије, она овој дугује поштовање, јер од ње проистиче; то треба да значе речи: „ти треба мене да крстиш, а ти ли долазиш к мени?" (ст. 14). А крштење Исусово у реци значи да онај који ће учити друге, треба претходно да очисти свој дух и да га за науку освежи. Учитељ треба да има голубију невиност, а голуб с раширеним крилима знак је крста, крст је симбол измирених и укрштених противних идеја, које се у свему културном животу искључују и допуњују у једно исто време. Сваки ко живи и ради по норми измирења супротности и умеравања, осећа у души као да му

неко надчовечанско биће говори: „Ово је син мој љубазни, који је по мојој вољи.“ (ст. 17).

Смрт Јованова показује да неваљалство не трпи истину и да лукавство, помоћу преваре, успева моментано, у заносу страсти, које заслепљују. Превара се обично служи изигравањем принципа идентитета у суђењу, најобичније постављањем општег захтева и измамљивањем општег одговора, обећања. У овом случају се на једној страни мислило на главу Јованову, на другој се то није могло претпостављати. А поред тих логичко-етичких момената, у решењу проблема приче о погубљењу Јованову, дати су и историско-етички моменти, који показују суровост нарави из Старога Завета, наиме: 1) да се у сред највећег весеља тражи одсечена глава на тањиру, 2) да се „клетве ради и гостију својих“ не одриче један грозан захтев, и 3) освета над мртвим телом. На овај пример би се могле надовезати обичне покварености, лукавости и суровости нарави из данашњег времена, као: да се у највећем расположењу и весељу пуца, лупају судови и друге обести чине.

Петров лов рибе већ тиме упућује на супротности идеја, које се допуњују, што се истичу његова два ученика (Јован и Андрија, прво и последње слово у имену јеврејског Бога) и к њиме долази трећи *(Петар)*, који је брат Јованов. Тиме се показује двојство и тројство, као и сродност једне идеје с другом, и то тако да тројство потиче било из јединства двојег или одвајањем трећег од једног члана двојства. Исти проблем се крије у (духовном) лову помоћу две лађе. Прво *неуспели*, потом *сувише успели* покушај (у овом другом случају продеране су мреже) показује подједнако зло од слабости и једностране јачине *једног* принципа, једне лађе. Тек *две* лађе, тј. *два* супротна принципа, који се допуњују, имају прави успех. Значи да је погрешно *једно* гледиште, *једнострано* уверење; тачно је оно гледиште које се допуњује њему супротним, тачно је двострано уверење, тј. оно које показује и релативну важност њему противнога гледишта. А ко зна да ухвати везу међу супротностима и да нађе средину међу крајностима, тај ће моћи „људе ловити,“ тај живи и чини „по Божјој вољи“. Али зато се ваља мало одмаћи од једне стране, на коју се стане, као што је Исус са одмакнуте (Петрове) лађе од обале држао проповед народу на обали. Учитељ, проповедник мора се мало одмаћи од оних које учи. (По Луци, гл. 5, ст. 1—11; по Мат., гл. 4, ст. 21—25).

Преображење на високој гори значи да се преображај духа човекова врши на висини идеја од којих наше „лице сија као сунце“. Од три ученика један представља Стари Завет, други Нови Завет, трећи њихово јединство. Св. Тројство представља појава, поред Спаситеља, Мојсија и Илије. Губљење ове двојице испред Спаситеља, у моменту кад је Петар предложио да се начине три сенице, падање пред Исусом и речи „Ово је син мој љубазни, који је по мојој вољи; њега послу-

шајте", ваља разумети да пред *Јединством* треба падати, устајати и не бојати се. (По Мат. гл. 17, ст. 1—9; по Марку, гл. 9, ст. 1—13; по Луци, гл. 9, ст. 28—32). Овде скривена идеја препорода огледа се у својој органској природи, као и у свему културном напретку, опет у тројству: 1) као постанак и развитак, 2) као опадање и пропадање, и 3) као поновно и савршеније јављање.

Подизање Лазара из гроба представља идеју слабљења, обољења и умирања духа, који је остављен без утицаја напредних идеја, као и оживљење под благотворним утицајем њиховим. То значе речи: „Господе! гле, онај који ти је мио болестан је." Одговор на ту вест: „Ова болест није на смрт, него на славу Божју, да се прослави син Божји с ње", потврђује горњу поставку, а поред тога „слава Божја" означава славу Науке, а „прослава сина Божјег" треба да значи прослављање онога ко учи у име Науке. Привидно умире, заспи, као Лазар, сваки ко престане живети напредним духом. И као што Лазар, по речима Мартиним, не би умро да се крај њега налазио Исус, тако заборављени и напуштени, пропали човек не би пропао за живот и науку, да је уза се имао свога Спаситеља. Ова поставка се објашњује, ако се у речи *Ја*, у одговору Исусову, под Спаситељем разуме *Идеја*: „Ја (Идеја) сам васкрсеније и живот: који верује мене, ако и умре, живеће. И ни један, који живи и верује мене, неће умрети ва век." Две сестре Лазареве су две идеје, које се допуњују. Тајно дозивање једне сестре другом јесте тајни однос међу идејама. Речи: „Марија плаче и плачу Јудејци" значе да свака неоснажена идеја плаче за пуним оснажењем. А да један принцип оживи, ваља се питати: „Где сте га сахранили?", и, кад се нађе, треба дићи камен с њега, раздрешити га од веза у које је уплетен, и пустити у слободан живот. И све устајало духовно смрди, као устајало тело Лазарево, али и то може оживети, ако се чврсто верује у моћ идеје. Узалуд ће се и модерни фарисеји, као противници новим погледима, питати: „Шта ћемо чинити? Човек овај чини многа чудеса?" Идеја ће победнички и са славом ући у нови Јерусалим (по Јов., гл. 11, ст. 1—46).

На крају још само да учинимо најкраће напомене о решењу осталих најважнијих наставних проблема из учења Новог Завета. Рађање Исусово од девојке, у пећини и јаслама, значи да је идеја плод девичанске невиности, уздизање појма о Богу од обожавања животиња, као и уздизање човека од пећинског до културног живота. Јављање анђела пастирима и поклоњење Спаситељу означава да је најпростији и најнижи друштвени ред најближи Богочовеку. Сретење означава одржање у животу до испуњења неке узвишене мисије. Три мудраца означавају три главна буданска бога, њихово предвођење звездом утицај који је звездано небо имало на мишљење човеково све до последњег астролошког веровања. Тројаки дарови су тројаке врлине, а јављање у сну мудра-

цима, да се не враћају Ироду, означава више надахнуће духа мудрих лица на оправдане слутње. Убијање деце приликом рођења Исусова, као и Мојсијева, показује опасности које човеку прете од рођења. Исусов одлазак у храм без знања родитељâ знак је тежње од младости ка узвишењу (Растково и Доситејево детињство). Пустињски живот и ношња Јованова представља исту идеју приче о Диогену, Будином и Исусовом спуштању. Говор Јованов о Исусу: „Он је онај што ће доћи за мном, који беше преда мном“ и „за мном иде човек који преда мном постаде“ означава кружни ток идеја и принципа у животу, тј. губљење и поновно њихово ступање у живот. Преиначавање имена Симон у име Кифе и Петар (камен) означава промену и очвршћавање човека у идејама. У Исусовим речима „Развалите ову цркву и за три дана ја ћу је подигнути“, мислећи на „цркву тела својега“, изговореним при изгнању трговаца из цркве, три дана означавају три степена измена појма о Богу и културног духа. На ово упућују и речи „ако се ко наново не роди, не може видети царства Божјега“, а то поновно рођење треба да буде „водом и Духом“, тј. чистотом и узвишеношћу духа човекова. И „извор воде, која тече у живот вечни“ означава духовни живот. који се стално развија. Речи ученицима „Ви сте со земљи, ви сте видело свету“ означавају идеје, које воде живот и чине га укусним. Ходење Исуса и Петра по води, и поред великог ветра, симболизује невероватни успех који се може постићи кад се чврсто верује у моћ свога уверења, јер непоколебљиво уверење у оправданост и моћ идеја је у могућности да утиша немирно море и ветрове духовног живота. Пет хлебова и две рибе којима је Исус нахранио многи народ и још доста претекло, означавају прсте на рукама и ногама, који су у телесном раду заузети, а две рибе означавају две руке и две ноге. Петрова претерана оданост Исусу, оличена у одсецању уха слузи поглавара свештничког, потом његово одрицање од Исуса, означава осцилисање духа човекова у његову држању друштвеном: прво се запада час у једну час у другу крајност, потом се кроз погрешке иде правилном и чврстом држању. Јудино издајство, кајање и самоубиство означава природну последицу кајања и самоубијања од тешких погрешака у животу. Мученичка смрт Исусова означава тежак свршетак онога ко живи за идеју, као што васкрсење означава победу и славу после смрти. Распеће међу два разбојника симболизује контраст којим се и духовно светло јаче истиче према мрачноме. Исусов живот до смрти означава најнижи степен божанства, његово налажење међу људима, тј. свакога човека док се не узвиси. Јављање после васкрсења представља први степен божанског и човекова узвишења, а његово вазнесење и јављање после тога обележава други, виши степен, степен још мање видљивих идеја. Седање уз Бога Оца означава живот у чистим идејама.

Оваквим учењем религијске наставе, која прелази у филозофију религије, доиста ће се разумети речи: „Бог је дух, и који му се моле, духом и истином треба да се моле“, и „иде вријеме и већ је наступило, кад ће се прави богомољци молити Оцу духом и истином“.

Васпитна настава и напредни живот „хоће таковијех богомољаца“.

МИЛОШ Р. МИЛОШЕВИЋ

МЛАДИЋСКА ДУША

IV

Пошто смо видели какав изгледа младић кад машта и ствара идеале, остаје нам да га упознамо какав је кад мисли и тражи каузалне односе у свету. У тој највишој духовној способности, опет се показују код њега неке црте којих у детињству доцније у зрелим годинама нема.

Младић иарочито воли да резонује о свему и поводом свега, и са великом жестином улази у дискусије у којима нема краја. Тежину идеја и доказа он у опште не осећа, и казује своје судове са пуним убеђењем да су апсолутно тачни. Непомирљив и нетолерантан према туђим назорима, он дискутује не зато да сазна праву истину, него да докаже оно што сам сматра за истинито. Отуда начело финалности важи код њега како за логику осећања тако и за логику мисли: низови премиса не условљавају закључак, него од закључка који се жели имати зависе сви претходни аргументи.

Занимљиво је присуствовати омладинским састанцима и конгресима, на којима говорници од осамнаест двадесет година речито и поуздано решавају сложена и тешка питања чије право значење једва слуте. Наравно да ту онда највише падају докази *a priori* и фантастичне комбинације. У осталом, тачност идеја и логика резоновања имају у тим дискусијама сасвим незнатну вредност; главно је умети наћи леп израз и учинити згодан покрет руком, јер више се цени сјајан облик него језгровита садржина, и већма се уважава реторика него логика.

Потреба речитости толика је да младић радо преврће речнике, енциклопедије и збирке готових фраза, да би научио што више нових и необичних израза и обогатио свој говор. У тим годинама поступа се са језиком исто као са оделом: једни се изражавају тако да не би могли пристати у пристојно друштво; други бирају речи и посвећују говору толико пажње колико и тоалети, и чак се пред огледалом вежбају у покретима који ће улепшати и појачати израз.

Велико интересовање за дијалектику и обожавање лепих речи, ма оне биле само речи, дају омладини изразит књишки менталитет. Од ше-

снаесте године штампана хартија почиње да се цени, и све више се верује књигама. Афоризми и општа места радо се памте и често се наводе у разговору. Иде се још даље, те се сав живот подешава према обрасцу из књига. У природним лепотама више се ужива ако подсећају на лектиру и ако се поводом њих могу навести речи омиљеног писца. У опште, увек и у свему тражи се нешто књишко, између мисли и предмета мишљења ставља се некакав туђ текст, и може се чак рећи да младић добија живље утиске од књига него од стварности.

Тај књишки менталитет одлучује и код симпатија и антипатија младићских према школским предметима. Старији ђаци више воле алгебру него геометрију, и могу са уживањем изводити бесконачне низове једначина, а међутим слабо маре за практичну употребу образаца и правила. — У физици и хемији прате сваки наставников оглед са великом пажњом, али сами невешто рукују апаратима и нетачно изражавају оно што виде. Тумачење експеримента је и потпуније и боље ако се послуже и описом из уџбеника. — Природопис и географија слабо интересују одрасле ђаке, јер ту има за њих одвише ситних детаља које не маре да памте. Ретки су младићи између шеснаест и двадесете године који праве збирке инсеката, биљака и минерала, и ако то чине, онда их при томе највише занима само класификација тих објеката. — Историја такође губи готово сав интерес ако се сведе на суву хронологију ратова и династија. Једино се могу волети историчари какав је био Мишле, који даје живу слику прошлости и уме да евоцира душу ишчезлих људи.

Иначе, запажено је да сасвим млади људи већином теже за универсалним сазнањем, о коме, истина, још немају ни потпуно одређеног појма. Тако се зна за Гетеа да је у Лајцигу истовремено студирао права, књижевност и цртање, а Ренанова *Будућност Науке* открива нам опет једнога младог човека који живи само зато да мисли, и који свом страшћу својом верује у истину. Додуше, нису сви млади људи као Ренан и Гете, али мало их је који не сањају о томе како ће се тобоже посветити науци и сав свој живот провести у научном истраживању.

Та наклоност универсалном сазнању биће по свој прилици један од главних разлога што се филозофија у средњој школи у опште много воли, што се за питања морална и метафизичка готово подједнако интересују сви ђаци. Тада се најрадије започињу бесконачне дискусије о праузроцима живота и крајњим циљевима света, и сви проблеми решавају се са убедљивошћу која сасвим одговара ђачкој необавештености. Једино у првој младости може тако без резерве да се верује у разум и очекује од њега спас човечанства.

Великим симпатијама према филозофији објашњава се и то што се филозофски таленат јавља доста рано: код Лајбница у седамнаестој години, код Јума у двадесетој, код Декарта у двадесет трећој, код Берклија у двадесет петој, итд. У тим годинама они су објављивали дела која су

извесно морали дуго комбиновати и носити у глави, што значи да су почињали мислити о филозофији веома рано. Сасвим је природно да тако млади аутори узимају свет као нашу представу, и на тај начин заступају филозофски идеализам.

Ђаци — да се опет вратимо њима — нарочито се интересују за проблем спољашњег света, и када им наставник тумачи да чулни квалитети нису у предметима него у субјекту, они то лако схватају, јер слушају предавање са највећом пажњом. Исто тако њих интерусују и питања практичне филозофије, те у разним етичким теоријама траже директиве и обрасце за свој лични живот. Њима је више пута довољно само чути шта значи епикуреизам, стојицизам, скептицизам, песимизам, итд., па да одмах замисле у себи слично расположење и да понашање своје почну удешавати према представницима тих доктрина.

Пошто нам је изнео какви су ђаци, Пјер Мандус даје опширну и разложну критику данашње средњошколске наставе. Он мисли да је књижевност у средњој школи још увек одвише филолошка, а природне науке своде се на рашчланавање апстрактних појмова и комбинације речи, уместо да се посматрају и тумаче факта. У хемији и физици укорениле се дедукције; у математици има више чисто формалног материјала који се лако заборавља, него примене која би везивала ту апстрактну науку за живот. Историја је сва у датумима и сувом препричавању лекција, а морал и психологија излажу се већином по историји филозофије, док би за ђаке било интересантније и корисније да се покаже како се данас постављају и решавају главни морални и психолошки проблеми.

Последице тога формализма у настави огледају се поглавито у томе што се цела природа замишља као једна збрка формула, дефиниција и других апстракција које ваља учити напамет, и што се глава напуни готовим судовима из ђачких бележака на часу и школских књига. До душе, истина је да оперисање речима и формулама најбрже води успеху, јер стаје најмање труда, али питање је шта остаје у духу и и докле трају такви резултати. Др. Лиц је лепо казао да тај систем наставе своди ђака на машину која не размишља него само памти, и кљука његов мозак оним што не може увек ни да свари, и он много жали што тело са свима својим чулима и мишићима једва учествује при развијању духа и стицању знања.

После критике, Пјер Мандус излаже како би могао да се измени школски програм и да се поправе методе. Главно је при томе унети у средњу школу што више живота, и непрестано имати на уму да су пред нама бића чија душа није *tabula rasa*, него у њој има природних диспозиција и тежња о којима стално морамо водити рачуна. Емоционалне потребе и склоност маштању задовољиће настава из језика и литературе, а дијалектичке способности и тежње за универсалним сазнањем

развијаће се научним предметима и филозофијом, подешавајући наставно градиво тако да увек одговара ступњу духовног развитка.

Књижевност ваља почети баснама, митским и легендарним делима, као што су *Нибелунген*, *Осијан*, *Песма о Роланду*, итд., где се огледа душа целе једне расе. Памћење никако не треба оптеретити граматичким суптилностима, које готово заклањају смисао текста и нимало не доприносе естетичком васпатању. — Научно градиво, које за ђаке до тринаест година може да буде разнолико, мора се ослободити свога енциклопедијског карактера, само не у толикој мери да већ изгледа као припрема за једну нарочиту струку. Неколико смишљено изабраних научних предмета боље ће развити дух него да га оптеретимо множином диспаратних и неповезаних знања. Иначе, предавања треба удешавати тако да буду занимљива и да подстичу на саморадњу. Духовна радозналост будиће се описивањем живота великих научника, а научни поглед на свет стварaће се тим што ће се историјски излагати борба људске мисли против заблуда и њени мучни проналасци важних научних истина. Тако би се ђаци поступно уводили у област данашњега позитивног знања, где закони еволуције заузимају највидније место.

V

Развијање маште и разума показало нам је главне одлике младићског духа, и сада је на реду да се испита једна важна особина младићског карактера.

У доба пубертета јавља се храброст, која директно потиче од интенсивнога физичког развитка и буђења сексуалитета. Дечко осећа у себи обиље нове снаге и тражи прилике да је покаже и утроши; обара другове у рвању, подиже велике терете, скаче, вере се, и на све начине манифестује своје јунаштво. Ојачана снага и јављање нових жеља за борбом и авантуром стављају до јуче послушног дечка ван свих дисциплинарних ограда, што траје све до шеснаест година. Француски ђаци по интернатима чине тада свакојаке изгреде; младим Енглезима родитељска кућа постаје тесна, и они би хтели да путују и доживљују авантуре.

Јака и очевидно споља наметнута стега слабо помаже против разузданости у тим годинама. Боље је ако уместо строге дисциплине употребимо згодна занимања да дечко утроши сувишак енергије и да не мисли на којекакве забаве сумњиве моралне вредности. При томе помоћи ће и развијена хотимична пажња у тим годинама, којом ће младић да се опире аутоматизму асоцијација представа и ћудљивим прохтевима тела.

По Т. Рибоу, генеза пажње иде овим редом: у првој фази васпитач може да је изазове апелујући само на чулна и најпростија духовна осећања, као страх, симпатију, итд.; у другој, у комбинацију улазе осећања самољубља, амбиције, такмичења, дужности; трећа фаза представља већ

организовану пажњу, претворену у неку врсту навике да се чини све што изгледа довољно оправдано и потребно, ма и не било пријатно, — и ту је пажња идентична са развијеном и дисциплинованом вољом. Младићском узрасту одговара друга фаза пажње, а као подстицај долази на прво место самољубље у разним својим манифестацијама: као сујета, понос, частољубље, такмичење.

Познато је да су млади људи често сујетни ради лепе спољашности, да се воле истицати ако имају уске беле руке као знак отмена порекла, и да се нарочито у последње време, када господари сила новца, многи хвале високим друштвеним положајем и богаством својих родитеља. Јавно мњење, као важан подстрекач младе енергије, у стању је да истовремено развија и сујету до невероватног ступња. Русо каже да младић у поквареној средини исмева добре нарави пре но што је и стекао ђаве, да се размеће пороцима и ако још није ни постао порочан, јер се већма поводи за туђим укусом и мњењем него за својим. На тај начин сујета, као једна манифестација самољубља, ствара више развратника него љубав.

Ако сујета подстиче на утакмицу, онда је за одобравање, јер значи да је обраћена у корисне сврхе. Има доста младића који дају своју пуну меру тек онда када им се јави такмац, и зато се не може одобрити мишљење оних педагога који су за укидање свих конкурса и награда по школама, јер подстичу на утакмицу. У осталом, зна се да нема ништа горе за младића него када се ни с ким не упоређује, те онда или омаловажава себе или постаје преко сваке мере уображен.

Сујету потхрањује туђе мишљење, и она значи превласт спољашњег света над личним судом; понос, на против, значи развијену свест о личној вредности и претпоставља духовну независност. Код поноситог младића обично је развијено и частољубље, које у својим нормалним границама даје најсолиднији основ моралном васпитању. Американци, као добри педагози, умеју вешто да оперишу младићским частољубљем и да тим отклањају чак и ђачке подвале на испиту.

Треба споменути још једну нову одлику младићског доба, искреност, и то опет као манифестацију частољубља. Деца радо лажу и намерно и нехотице; али чим прође криза пубертета, о речима се почиње водити више рачуна и у лажи се гледа један одвратан порок. Искреност је код младића толико природна да лаж и претварање у виду сталних навика очевидно указују на изопаченост карактера.

Остају најзад још две особине које на први поглед противрече једна другој: стидљивост и уображеност. Између петнаест и осамнаест година осећање стида сасвим је природно, и младић који се никада ни пред ким не збуњује, или је задржао детињски менталитет или је тип духовно инфериоран. У биографијама великих људи увек се налази доста података о томе колико су они имали неприлика у животу што су били стидљиви и што нису умели у друштву да се снађу. Анатол Франс, у

делу *Књига мога пријатеља*, каже ово: „Моја стидљивост била је тако велика да никога нисам могао поздравити или ући у друштво а да ми зној не облије чело". Мишле прича о своме снебивању пред женама: „У глави ми се окретало док сам шетао горе доле испод њена прозора, а када ми се учинило да је спазила, нисам се више усудио ни да прођем". То су само два примера из књижевности, а колико би их тек могло да се наброји из живота.

Стидљивост има више узрока, и ови које наводимо сматрају се за најглавније. Пре свега, младић се теже прилагођава спољашњим приликама него дете и за то не уме да се снађе. Свест о томе да не може бити увек довољно умешан и на висини онога што жели, чини да се устеже, снебива и стиди. С друге стране, опет, он би хтео да у свакој прилици учини најбољи утисак, и страхујући да га нечим не поквари, опет је снебивљив, стидљив и збуњен, шта више, и неспретан. Врло често младић не сме ни да се покаже какав у ствари јесте, из бојазни да ће тим изазвати о себи рђаво мњење, тако да се његова стидљивост испољава и као затајивање себе и претварање. Ово бива нарочито пред особама за које претпоставља да неће ни хтети ни моћи разумети његово право душевно стање.

Стидљивост поступно ишчезава у колико се стиче више искуства и могућности да се прилагоди околини. После двадесете године остаје само код оних младића који ће, из разних чисто субјективних разлога, да остану такви за цео живот. Једни у том стању постају плашљиви и резигнирани; други ће се издавати за особењаке и цинике; трећи ће да се закопавају у књиге и тражиће уточишта у самоћи шума и поља, где их неће бунити никакви друштвени обзири и конвенције, којима не могу да се прилагоде.

Изгледа на први поглед чудновато да има не само стидљивих него у исти мах и уображених младића, — таквих који верују да све могу и да нема размака између жеље и њена остварења. Али то улепшано мишљење о својим способностима и снази постоји само у царству идеја, планова и младићских тежња, јер ту нема ни стварних запрека ни неповољнога ранијег искуства. Тако се у једној анкети спомиње неки младић који је написао веома жесток и убедљив чланак, али није имао храбрости да га сам однесе уреднику, него га послао по другоме. У опште, сасвим млад човек показиваће се уображен и самопоуздан више у замишљеном него у стварном свету, где ће плашљивост веома често да угуши самопоуздање. Борба између те две опречне стране његове природе гдекад је веома тешка и често узрокује нерасположење. Родитељи, наставници и у опште све старије особе које умеју стећи младићево поверење, олакшаће му ту борбу ако покажу да се интересују за његове идеалне тежње, и ако га храбре да у стварном животу не допусти својој стидљивости и снебивању да надвлада самопоуздање.

Интересантно је споменути и то да су буне против ауторитета најчешће код ђака између петнаесте и осамнаесте године. Осећајући како им расту крила, они мисле да би већ могли летети сами, и ма да још нису у стању да енергично заповедају сами себи, ипак нерадо слушају када им заповедају други. Бунтовна и непокорна ћуд каткада је знак оригиналног и независног духа, као што се види из младости многих великих људи; зато је не треба насилно сузбијати, него смотрено регулисати као какву елементарну природну силу. Ауторитет старијих даће повољне резултате ако се не ограничи на чисто спољашње прописе и стегу, него ако се створи убеђење да без послушности и законских прописа нема друштвене заједнице ни колективног рада, те да младић на неки начин сам хоће дисциплину, пошто је увидео њену потребу и важност.

Морална потпора старијих никада није потребнија него у првој младости, поред осталога и зато што младић сам жели да га неко поучи о смислу живота и о тешкоћама које га чекају. Ако се врлине могу развијати наставом, као што неки педагози мисле, онда би то поглавито важило за ово доба када се већином греши из заблуде, и када би обавештавање на време више пута отклонило и саму жељу за грехом. Хербартово иначе спорно тврђење да васпитање карактера лежи у васпитању идеја, одиста би могло да важи за ово доба, када се толико осећа потреба идеја водиља. Настава и васпитање у старијим разредима овим се знатно олакшавају, пошто одрасли ђаци, по својој доброј вољи, радо излазе симпатичном наставнику на сусрет.

VI

Ниједно доба човечјег живота није изложено тако наглим променама и неочекиваним обртима као младост од петнаесте до двадесете године, и зато је Пјер Мандус целу једну интересантну главу посветио детаљном описивању те неуједначености и несрећености код младића.

Укратко речено, поремећена је тада и телесна и духовна равнотежа, јер органи расту неједнаком брзином, те настају болови и трзања, а намере често мењају циљ, и симпатије имају сваки час други предмет. Онај који то посматра само споља рекао би да увек има пред собом неку другу личност, док младић сав тај хаос и несрећеност једва осећа као такве. Јер оно што је код њега битно и чиме се разликује од детета, јесте потреба да унесе реда и система у своје идеје, и ма да у томе слабо успева, ипак не престаје да за тим стално тежи. Отуда и није толико хаотично стање у његову интелектуалном животу, колико је велика анархија у области воље. Младићу је тешко да учини свој избор за будућност, пошто истовремено има више опречних тежња; а онај који се рано определи, обично нема смисла за отварање нових путева, али може далеко дотерати у каквој чиновничкој каријери.

Амерички психолози забележили су честу појаву верских криза код младих људи, што нимало не изненађује у земљи где се верске секте непрестано множе. У Европи су међутим обичније и чешће моралне конверсије. Велика морална криза констатована је у шеснаестој години, а друга, мања, у осамнаестој. Тада се врши нека врста ревизије старих вредности и постављају се нове, и то су у исти мах два момента када васпитач највише може да утиче.

VII

Последња глава у књизи посвећена је питању школског умора и одмора. Ту писац констатује да се младић релативно брже умара него дете и зрео човек, и да се, преоптерећености може говорити тек после пубертета. Напрегнута хотимична пажња на првом месту узрокује младићску замореност, а придолазе томе и разна емоционална стања, која такође троше или чак расипају снагу. Према овој констатацији, душевно стање младићево било би слично стваралачким процесима код уметника, где свака мисао носи по једно узбуђење.

Умор зависи од каквоће посла, начина рада и јачине интересовања за предмет. Умни рад комбинован са телесним покретима дуже одржава свежину енергије. Промена посла такође одмара дух, али један исти рад ипак може да траје много душе него у детињству. Најбрже наступа умор ако рад не занима, ако треба само памтити и сећати се гомиле чињеница, јер интерес је тада слаб и умна енергија као да дрема.

Знамо већ да се данас много препоручују спортови, гимнастика и ручни радови. Мандус мисли да старије ђаке могу највише интересовати спортске игре, где постоји нарочита комбинација напора и лична воља мора да се подреди интересу групе. Овим се сузбија партикуларизам и међу учесницима ствара се солидарност. Земље у којима се највише полаже на васпитање карактера имају и највише спортских клубова. Енглеска је, дакако, на првом месту. Гимнастика се тамо не предаје као засебан предмет, него ђаци трипут недељно морају провести по пело после подне на слободном ваздуху у спорту.

Што се тиче гимнастике, немачка метода није за препоруку због тешких фигура, а шведска нема довољно интереса за одраслу младеж. Утилитарна гимнастика најбоље одговара младићском укусу, а то су телесне вежбе ради остварења каквог практичног циља: спасавање утопљеника, дизање и ношење рањеника, напад и одбрана, итд. Тиме се вежбају мишићи и даје се морално васпитање, јер омладина се навикава да помаже другоме у невољи.

Ручни радови су такође за препоруку, али њима се неминовно мора почети још у нижим разредима, пошто се доцније умешност руке много теже стиче. Само треба пазити да се ђаци не преоптерете ручним радом, јер интелектуално образовање за њих је ипак на првом месту.

Добро је да у свакој средњој школи има радионица и лабораторија и да се, на пример, испит из физике полаже тако што ће ђак израдити једну фотографију и научно објаснити сав свој начин рада. У опште, ваља настојати да се у средњошколској настави отклони данашњи дуализам, који тежи да изолира мозак од мишића и чула.

VIII

У закључку Пјер Мандус укратко понавља главне идеје из целе књиге и нарочито истиче захтев да се у младићу не гледа ни велико дете ни свршен млад човек, и да се према томе удеси настава и васпитање како у школи тако ван ње, у породици и друштву. Он ту још једном наглашује да несталност, опречне тежње и нагли прелази из једне крајности у другу представљају у првој младости сасвим нормално стање, и да би чак било неприродно и значило нижи ступањ духа ако би све то изгледало другачије. Дечко за кога рано можемо прорећи какав ће остати у зрелим годинама, нема баш сјајних изгледа за будућност. Преимућство човечје природе над животињском у томе је што се човек мења и непрестано доживљује у себи изненађења, док се животиња развија по правој линији, нагонски, и зато теорија Бергсонова о о творачкој енергији за њу не вреди.

Младост је најбогатија моментима када и просечан дух може да превазиђе себе и пријатно изненади своје васпитаче, а најбољи у стању су да се уздигну и више; отуда се наставнику у старијим разредима намећу теже васпитне дужности и већа одговорност него када су у питању деца. Оно што при томе ваља имати на уму своди се у главном на то да се код ђака стекне поверење и даде толико слободе да могу бити искрени у говору и сасвим неизвештачени у понашању; да из поштовања и љубави према наставнику не чине ништа рђаво, а не зато што би иначе морали претрпети казну. Сем тога, настојаће се да појава сваке нове диспозиције буде одмах уочена, па ако је добра, помоћи јој да се развије, ако не ваља, да се што пре искорени.

Када би наша породица била потпуно здрава и цело друштво такво да само у најбољем правцу оријентира омладину, онда би школски посао био знатно смањен и наставник би се бринуо само за образовање духа. Но у приликама какве су данас, не смемо допустити да анонимни утицаји средине упућују младића у живот и подстичу његове тежње, и зато утицај школе и наставника мора да буде свестран и сталан. Истина је да би изабране природе већином нашле свој пут и без нарочитих вођа и потпоре споља, али школа има да се побрине и за осредње, којих је увек и свуда највише, и над којима је утицај васпитача најјачи. Сем тога, просечно обдарен дух живи поглавито од умног капитала стеченог у младости, и онда на крају крајева излази да ће ваљаност једног народа у маси зависити од тога колико ће се труда, оданости и пожртвовања упрошити на васпитање омладине.

КАТАРИНА БОГДАНОВИЋ

ПРИЛОЗИ

КАКО ЈЕ СПАСЕН СРПСКИ ДРЖАВНИ АРХИВ 1915[1])

...20 новембра 1915 (по ст. кал.), Д-р Марко Т. Леко, који је, као заступник Председника Српског Црвеног Крста, био такође у Крушевцу, налази потписанога, и са видним узбуђењем саопштава да је на железничкој станици, испод неких вагона, спазио мноштво растурених хартија. Заинтересован тиме, он је ближе разгледао те хартије, и убрзо се уверио да је то од „Државног Архива", уверивши се у исто време да се „Архив" налази у много сандука утоварен у два велика вагона, испод којих су и биле растурене хартије и писма. Г. Д-р М. Т. Леко обраћа се мени да учиним шта треба да се „Архив" спасе и извезе са железнице. Како је у истом тренутку био на догледу на пијаци и саветник Љуба Ковачевић, сада, на жалост, не више међу живима, то сам ја замолио Г. Д-р М. Лека да то исто и Ковачевићу саопшти, што је Г. Леко одмах и учинио.

Саставши се још истог дана после подне Ковачевић и ја, решимо се да покушамо да се „Државни Архив" спасе по сваку цену. Како се случајно десило да је Д-р Леко са Црвеним Крстом становао у истом дворишту где и немачка „Комисија за ратни плен", то се оба договоримо да са Г. Леком заједно предстанемо „Комисији", објаснимо јој ствар и нашу жељу и молбу.

Тако смо сви тројица и урадили. Сутра-дан, 21 новембра 1915, сиђемо на железничку станицу и јавимо се Председнику Комисије, мајору Фрејинду, и изложимо му следеће:

Да се у плену, у вагонима, налази наш „Државни Архив", да је то збирка историјских, дакле старих, писама, докумената и аката, који немају везе са савременом политиком, већ су из далеко ранијег доба, неки и од пре сто година, а други већином из прве половине 19. столећа, у које доба пада прво државно и културно развиће нове Српске Државе; казали смо му да је тога ради, уз Српску Академију Наука, постојала нарочита институција, овај „Државни Архив", који је био приступачан научницима, не само Србима, но и научницима свих народа који би се за српску историју интересовали. Трудили смо се да убедимо Немца да је овде по среди једна културна установа, чије уништење не би Немцима доносило никакве војничке користи, а чије би одржање било дело вишега културног схватања и предусретљивости, која би нас обавезала захвалношћу. Напослетку смо замолили Председника Комисије да пођемо до тих вагона, те да се и он сам, по датумима и годинама хартија, увери да је тако како смо му представили.

Председник је, најзад, пристао да види хартије, и није било тешко утврдити наше наводе хартијама које су на жалост већ биле увелико растурене и у вагонима и испод ових, јер су, због велике хладноће, мимопролазници, војници и заробљеници, већ почели разбијати сандуке и односити даске.

---

[1]) Извод из опширног извештаја

Разгледавши све, Председник Комисије за плен даде своје одобрење, које је одмах на лицу места ставио писаљком на хартију: да је „господи српске владе допуштено да акте однесу". Исти документат је истог дана, 4-XII-1915 (по новом календару), поднесен у вароши и аустријској окупационој команди места, са тражбом да команда факт уступања „Државног Архива" узме на знање, и са своје стране допусти унос у варош. Командант места, пошто се мало устезао, ставио је ипак на истом парчету хартије: „Виђено! Одношење аката допуштено је".

Сутра-дан смо одмах — разуме се под војничким надзором — почели вађење сандука из вагона, и тога дана је однесен један транспорт, око 12 сандука. — И у овоме је била од пресудне вредности помоћ Д-р М. Лека, који је за наш „Црвени Крст" имао на расположење троја воловска кола, која су нам сав пренос и омогућила. Сем тога, Д-р М. Леко је био за све време превоза стална веза између нас и „Комисије за ратни плен". Сам посао пренашања „Архива" остао је, међутим, у свему само на Љуби Ковачевићу и на потписаном.

Но већ трећи дан по датој дозволи за одношење „Архива", и кад смо дошли с колима, изјави нам Председник „Комисије за плен" да обуставља предају аката, мотивишући своју одлуку тиме да ипак не зна шта нам уступа, и да ће с тога морати предходно тражити једног официра од аустријске команде који зна српски читати, да сваки сандук отвори и хартије прегледа; и тек од нахођења тог официра ће зависити шта нам се може дати, а шта не. Ми смо морали и тај услов примити, и он по себи не би био тако незгодан. И, идући пут, официр цензор је био ту. То је био један млад Србин.

Али тиме су настале и извесне незгоде, прво у томе што је отварање — или боље рећи обијање — сандука вршено безобзирно, што су сандуци неправилно отварани и лупани, да многи после нису више били довољан затвор за хартије; и друго, у томе што је тај официр овај преглед вршио уз своју сталну службу, дакле тек онда кад је могао, док је нама у интересу било да се „Архив" што пре подигне. Па и тај први официр ускоро је премештен, и дошао је други (пореклом Пољак из Босне), кога је требало на ново убеђивати и објашњавати му све; а будући командант окружне жандармерије, овај други официр је још више путовао од првог, тако да је се пренос два вагона сандука — њих око 112 на број — протегао ништа мање но на четрдесет дана. Рад, почет о Воведењу, могао се свршити тек крајем године 1915. Последњег дана у години однесени су са железнице и последњи сандуци. „Архив" је био сад у нашој власти.

Да су вагони са „Архивом" остали где су првобитно били, недалеко од главне железничке станице, и приступачни и нама и колима, можда би све ишло брже. Али око половине децембра предузме се рашчишћавање станице и колосека, ради отварања саобраћаја, и сви нагомилани вагони бачени су одједном далеко ван станице, пут Краљева, на нове колосеке, постављене по њивама, без икаква реда, куда су и наша два вагона са „Архивом", не само одвучена, но и раздружена, тако да смо их једва пронашли, и рад морали вршити под далеко тежим околностима. Поред тога што се пренос сад вршио са много веће даљине, усред глибова и бара, по зими, није се могло свакад саставити све што треба за транспорт: и да дође официр прегледач, и да нам се даду заробљеници — који су од команде уступани на мој лични ризик

и одговорност, на случај бегства — и да су кола на расположењу. Толико пута ваљало је се враћати, не поневши ни једног сандука.

Било је и других, често опасних случајева. Једном приликом морао сам ја од главне станице проћи кроз сву просторност, до места где су наши вагони бачени. И ако сам прошао неспречено, ипак ме је мајор председник комисије — који је ревносно пратио шта ми радимо, и који је тада такође био на томе месту где су вагони — од једном строго запитао: Како сам, и куда прошао? И кад сам му објаснио, он ме је упитао: Како сам то смео, и да ли ја знам да сам могао бити убијен од војничке страже (erschossen)? — Други пут опет наишли смо на нека акта и предмете Академије Наука, који су били такође убачени у вагон са „Архивом", и како су то били предмети сасвим новијег датума, и како је била опасност да нам то цензор-официр одузме, ми смо, — уз благонаклону пажњу шефа железничке станице, другог немачког мајора, једног добронамерног Вестфалца, — та акта од њега, и ако ненадлежног, добили. Али, на наше изненађење, председник комисије је за то сазнао, и сутра дан нам, са свом прајском строгошћу, дао пред групом официра обојици на знање: да ће нас ставити под ратни суд! Опет је Д-р М. Леко и ту био од помоћи, објаснивши сутра дан председнику да ми ништа нисмо сами узели, већ са знањем и одобрењем другог мајора. „Али овде само ја заповедам, и нико други!" био је његов одговор, и тада нам је допустио да продужимо рад, али под све јачом контролом. Но узети предмети Академије Науке остали су у нас, тј. код Љ. Ковачевића, академика, чија их је породица, по свршетку рата, вратила Академији.

Целокупни „Архив", у колико се налазио у два веома велика вагона, на 112 сандука, смештен је у црквену кућу код т.зв. Нове Цркве Св. Ђорђа, у три собе. Морали смо и за то молити аустријску месну команду, јер није било свеједно где ће се „Архив" сместити. Будући очевидци пропасти толиких архива разних крушевачких и других страних надлештава, донесених у Крушевац, ми смо морали бити сигурни са локалом где ће се „Архив" сместити. Команда нам је дала на нашу молбу и печатима снабдевене објаве, које смо исприлепљивали на врата, са натписом да су ти локали за војску неприступачни. Сваки од сандука „Архива" носио је на себи прилепљену хартију, са натписом „Државни Архив", а испод тога је стајао број сандука. Највећи број био је 140, али је низ бројева од 1 до 140 имао празнина, тако да смо, у место 140 сандука у колико их је целокупан „Архив" био вероватно спакован, нашли — као што рекосмо — нешто преко стотине; према томе недостајало их је око тридесет. Наше тражење овог остатка било је безуспешно; ако су сандуци били утоварени у какав трећи вагон, њега није било на крушевачкој станици.

*

По пријему „Архива" од немачке „Комисије за плен", ваљало је, по нашем мишљењу, то и документарно утврдити, и то обострано.

Ми смо то учинили у писменој потврди (Bescheinigung), датираној од 14/27 јануара 1916, у којој смо изјавили да смо „од царско-немачке комисије за ратни плен у Крушевцу примили акта, писма, књиге и т. д. Српског Архива, у колико су се налазила у два вагона". Затим смо, у истој потврди, обележили карактер тих хартија, рекавши да су оне „поглавито из прве половине деветнаестог века, и тиме се непосредно од-

носе на оснивање и прво развијање српске државе", назначујући уз то да ћемо ми потписници пријема „Архива" „Архив" чувати, и чим прилике буду допустиле, предати дотичној установи, и то са извештајем у коме ће се изнети на који су начин ова акта за науку сачувана", са даљом нужном напоменом да пријамници „Архива" „не примају на се никакву гарантију да је збирка аката потпуна", ит.д.

Знајући пак да је у Крушевцу војна власт аустријска, а не немачка, и да се евентуално мора пред овом непријатељском и увек нерасположеном влашћу оправдати ако се код кога буде налазило нешто што држави припада; и најпосле, рачунајући и са могућношћу да нам се „Архив" од стране Аустријанаца одузме, ми смо умолили немачку „Комисију за ратни плен" да и она нама изда један акт у коме би се утврдило како је „Архив" дошао у нашу власт. Комисија је одобрила нашу тражбу, и дала нам потписан и печатом потврђен свој акт, који у преводу на српски гласи:

Господи: Држ. Саветнику Љубомиру Ковачевићу, Држ. Саветнику Живану Живановићу и проф. Марку Т. Леку

у Крушевцу

Царско-немачка комисија за ратни плен у Крушевцу примила је данас вашу писмену потврду о предатој вам збирци аката. Поменута збирка, која се састоји из аката, писама, књига ит.д., поглавито из прве половине деветнаестог века, и служи као историјски материјал, предата вам је после тачног прегледа од стране аустријског официра који зна српско писмо и језик, и којега нам је овдашња команда места на расположење ставила. — Горе именована господа су, дакле, у праву да добивену збирку аката чувају и уређују, и по окончању рата, или чим то прилике допусте, предаду или другим личностима од поверења или дотичној установи.

Крушевац, 18 јануара 1916.

Жиг
Етапног магацина
11-те армије
№ 176

Комисија за ратни плен,
Плён, с. р.

Овим актом је наш посао са Немцима био завршен, и ми, пошто смо исказали своју захвалност у име српског народа за учињени повраћај „Државног Архива", нисмо више имали прилике да са њима општимо. У осталом, ускоро после овога, Комисија је напустила и Крушевац и станицу железничку, која је, са целом пругом Крушевац—Ужице, прешла у аустријске руке.

*

Сад је ваљало мислити на осигурање „Архива", од свих могућих неизвесности и опасности, пошто се са овима увек морало рачунати под аустријском окупацијом, која је дисала неповерењем и непријатељством према свему што је наше, српско, па било то приватно, или, нарочито, државно. А „Архив" се по превасходству већ називао „Државни".

Док се ми који смо „Архив" примили, налазимо у Крушевцу, ми бисмо га већ до крајње могућности и чували. Али могло се десити да

ми будемо удаљени из Крушевца, или и у ропство одведени, или, у најбољем случају, да се и сами мораднемо селити одатле својим кућама у Београд. С тога смо, под 7 фебруаром (25 јануаром) 1916, поднели акт Команданту места у Крушевцу, у коме смо изложили: шта је Држ. Архив и од куда он у нашој власти, приложивши у препису и акт немачке „Комисије за плен" од 18 јануара 1916; и у претпоставци да ћемо се нас тројица можда селити у Београд, молимо месну команду да дâ своје одобрење на то да се за чување „Архива", на случај наше сеобе, поставља од наше стране нарочити Одбор, и то: г.г. професори крушевачке Гимназије Радован Јовановић и Митар Трипковић, и свештеник цркве Св. Ђорђа Љубодраг Јаковљевић, по њиховом претходном пристанку; за непосредног чувара или „кустоса" Архива одређује се, пак, Душан Миљковић, писар београдског првостепеног суда, који није војни обвезник. Командант Гертнер је нашу представку усвојио, на акту ставио „одобрено", и утврдио то својим потписом и печатом.

У уверењу да смо тако, с обзиром на тешке прилике, наше дело добро привели крају, да смо „Државни Архив" на све евентуалности довољно осигурали, ми смо се предали уверењу да се немамо бојати какве даље опасности за њ. Љуба Ковачевић је примио кључеве од све три собе, и како су настајали пролетњи дани, он је по читаве часове преко дан проводио у „Архиву", прегледајући га и сређујући, са пуно љубави и преданости.

Тако је то трајало до месеца априла 1916, када нас двојицу, Ковачевића и потписаног, једног дана позва к себи шеф месне полиције. Ми смо се одмах побојали да то не буде због „Архива". Наша се бојазан и обистинила. Капетан Цанкел — тако се звао шеф „извештајног одељења" — тражио је да му објаснимо каква се то архива налази код нас. Ми смо то учинили. Шеф полиције нам је љутито одговорио на наше објашњење да он има налог да „Архив" одузме и пошље у Београд, и да ми не треба да смо с тога у бризи, јер ће се, вели он, све то тамо понова уредити и бити позвати Срби да то ураде, па чак да и ми можемо поћи тамо са „Архивом", ит.д. Кад сам ја поставио питање: кад је и којим путем он добио налог од Гувернемана, шеф полиције био је у недоумици како да одговори, изјаснивши се најпосле да му је налог учињен телефоном. Очевидно: налога за одузимање „Архива" није било, но је шеф полиције сазнао за њега, и ко су му чувари, и с тога нас позвао да ближе испита и провери своје неодређено сазнање. Од кога је, и како, Цанкел дошао до тога сазнања, остало нам је непознато. Најзад, после дужег објашњења, остало је на томе да кључеви остану и даље код нас и да ми и даље чувамо „Архив", шеф полиције није више инсистирао на том да га одузме и у Београд пошаље.

Ускоро затим, капетан Цанкел је премештен из Крушевца, али на жалост, у сам Гувернеман у Београду — што је тек сад садржавало праву опасност, јер он баш отуда може порадити да се „Архив" одузме, пре или после.

Тако је и било. На дан 30 маја (по новом кал.) 1916 године, нови шеф извештајног одељења (Nachrichten-Stelle), капетан Венедиктер, позвао је к себи Ковачевића и мене, и саопштио нам у оригиналу депешу из Гувернемана којом се заповеда: да се Државни Архив одмах спроведе у Београд, са даљим налогом да се телеграмом јави дотичном (VIII) одељку Гувернемана да је Архив експедован. Ово је сигурно било дело Цанкелово.

Пред овако категоричком заповешћу нису помагали више никакви разлози; а шеф полиције је изјавио да он има само да изврши заповест, за њега обавезну. Ми пак имамо само да му Архив предамо, и ништа више.

Онда смо ми захтевали да се бар пренос изврши са свом потребном пажњом. Јер ваља знати да је Крушевац био тада просто препун аката сваковрсних државних архива, и све се било острвило на пљачку те врсте, па ма где акта била и ма коме припадала. Окупациона аустријска власт није ни прстом мрднула, нити да своје војнике спречи да по разним локалима нагомилане архиве не избацују напоље, нити да наше домаће шпекуланте сузбије да акта не односе. И после више година од тада, још се у Крушевцу по месарницама и продавницама роба увијала у разна акта и листове сваковрсних протокола, почев од „деловодника“, па до важних интабулационих књига разних судова. Наш „Државни Архив“ спасен је био од ове несрећне судбе.

Наш други захтев био је да нам шеф полиције изда писмену потврду (Beschienigung) о пријему Архива од нас. Ми смо тај захтев образложили тиме што смо и ми дали Немцима писмену потврду о пријему „Архива“, па је потребно да и ми можемо његово отуђење кад било објаснити.

Шеф полиције најзад је пристао да нам даде писмену потврду о одузимању „Архива“. А вероватно не дајући велику важност тој обвези за коју је покривен наредбом Гувернемана, он пусти да ми сами саставимо и текст реверса, не погађајући главну мисао коју смо ми имали и коју ћу ниже објаснити — и раније кад смо и од немачке „Комисије за плен“ тражили и добили обратно писмено потврђење од 18 јануара 1916 о уступању Архива нама. Ми смо се радо и брзо користили дозволом да сами саставимо садржину писмене потврде. Још истога дана шеф полиције је потписао и печатом утврдио реверс који сам ја био саставио и на немачкн превео. Тај документат у српском преводу гласи:

Писмена пошврда (Bescheinigung)
Ц. кр. Окружна Команда
№.....
30. маја, 1916. Крушевац.

Да бих српски „Државни Архив“, т.ј. збирку старих писама, аката и књига, по вишем наређењу, у Београд пренео, ја сам га у, од прилике, стотину великих сандука спакован, од Господе: члана српске Академије Наука и Државног Саветника Љубомира Ковачевића и Државног Саветника Живана Живановића примио, пошто су именована господа „Архив“, у децембру пр. године, од немачке комисије за ратни плен у Крушевцу, на слободно располагање добила и до сада га чувала.

Овај пријем се потврђује овим писменом.

Печат
Ц. и к. извештајног одељења
војног генерал. гувернемана
(Србија)

Венедикшер, с. р.

Сутра дан (1 јуна по нов.) почет је утовар Архива у вагоне, и одмах затим извршен његов пренос за Београд. Нама је остала утеха да смо у тешким приликама учинили што смо могли.

Ми смо сматрали наш „Државни Архив“ као неотуђиво добро српског народа и његове историјске прошлости. То сматрање нашло

је потврду и у повраћају Архива од стране Немаца, што је и актом „Комисије за ратни плен“ од 18 јануара 1916 констатовано. Тиме је „Архив“ стварно издвојен од осталог ратног плена, и строго узев, није могао бити предмет одузимања од друге непријатељске, Немачкој савезне аустријске стране. Али то се ипак догодило. Ми смо због тога полагали на то да се то одузимање и писмено потврди, у чему смо горњим реверсом од 30 маја 1916 и успели. Наша главна мисао при томе била је: *да имамо, ако нам се „Архив“ одузме, за своју државу таква акта у руци са којима би она — па ма када се рат свршио — могла пред међународним судом повести спор о повраћају „Архива“*. И, нема сумње, да би српска држава у томе успела.

С тога смо све предње документе тражили, и када смо их добили, чували смо их брижљиво — тако да сам их 1 марта 1919 могао ја, у име свих сарадника на спасавању „Архива“, поднети Господину Министру Просвете, већ и ради осветљења свега тога трудног рада око спасавања, а и зато да она могу послужити да се делови спасеног Архива — ако буду намерно од непријатеља накнадно опљачкани — натраг могу тражити.

„Архив“ је, по напред наведеној депеши Гувернемана, имао бити однесен у Београд; али ми нисмо могли тачно сазнати да ли је то и учињено, једно што нам то нико од Аустријанаца није хтео тачно утврдити; а друго, што је и судба нас свију који смо на томе радили, подлежала великим обртима.

Тако, Љуба Ковачевић је, одмах по одузимању „Архива“, тражио и добио дозволу да иде у Врњце на лечење. После је тамо стално остао до свршетка рата, и ту 19 новембра (по ст. кал.) 1918 и умро.

Д-р Марко Т. Леко, као представник Главног Одбора Српског Црвеног Крста, морао се, по дужности, селити у Београд.

Ја пак, ускоро по одузимању „Архива“, био сам, на дан 9 јула (по ст. кал.) 1916, изненада одведен у затвор, и истог дана спроведен у Београд, и одмах стражарно спроведен у логор цивилних интернираних у Нежидеру, недалеко од Беча, где сам остао од 11 јула 1916 све до свршетка рата у 1918 години. Тек по повратку у отаџбину, у новембру 1918, ја сам сазнао да се Архив налази у Београду, наравно не знам у каквом стању.

ЖИВ. ЖИВАНОВИЋ

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА Д-Р ЈОВАНА СКЕРЛИЋА[1])

I. КЊИГЕ И БРОШУРЕ

1. *L'opinion publique en France* d' après la poésie politique et sociale de 1830 à 1848. Dissertation de doctorat présentée à la Faculté des lettres de l' Université de Lausanne par Jean Skerlitch, licencié ès-lettres. Lausanne. Imprimerie Constant Pache-Varidel, 5, Escaliers du-Marché, 5. — 1901, in 8°, p. 3—237.

---

[1]) Библиографију радова Д-р Ј. Скерлића, као и приказа о њима и чланака о њиховом писцу, израдио сам пре рата за „Споменицу Д-р Ј. Скерлића“. За време рата тај је рукопис пропао, а како су ми случајно остале само белешке о Скерлићевим радовима, то сам их поново средио и нешто допунио. Како је сада тешко доћи до потребних листова и књига, то ће бити извесних празнина, које се доцније могу попунити. Нарочито нисам могао доћи до „Дневног Листа“, „Геце“ и неких година „Одјека“, где је Скерлић сарађивао.

Чланци без потписа нису узети у обзир. У. Ц.

2. *Поглед на данашњу француску књижевност.* Д-р Јован Скерлић. У Новом Саду, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. 8⁰, стр. 3—40.

[Прештампано из Летописа Матице Српске, 1902, књ. 213, стр. 1.]

3. Јован Скерлић, *„Уништење естетике" и демократизација умешности.* Београд, штампарија Светозара Николића, Обилићев Венац број 2, 1903, 8⁰, 1 лнпг., 5—38. (Цена 0·50 дин.)

[Јавно предавање држано 4 маја 1903 у сали Велике Школе, у корист историско-филолошке дружине „Даничић".]

4. Српска Краљевска Академија. Јован Скерлић, доктор књижевности, доценат Велике Школе. *Јаков Игњатовић,* књижевна студија. Београд штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1904. Цена 3 динара. 8⁰, III—IV (садржај), 1 лнпг., 1 — 220.

5. Српска Краљевска Академија. Јован Скерлић. *Омладина и њена књижевност* (1848—1871). Изучавање о националном и књижевном рамантизму код Срба (7 књига награђена из Задужбине Д-р Љубомира Радивојевића). У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1906. 8⁰, III—VIII (садржај), IX—XV (предговор), 1 лнпг., 3—557+1 л. (исправке), 2 прилога.

6. Јован Скерлић. *Писци и Књиге I.* Ђура Јакшић — Милица Стојадиновић-Српкиња — Божидар Кнежевић — Симо Матавуљ — Милан Ракић — Борисав Станковић — Марко Миљанов — Милан Беговић — Даница Марковић — Иво Ћипико. Београд, 1907, 8⁰, 1 л. (посвета), 1—156+1 л. (садржај). [Штампарија Светозара Николића. Цена 2 динара].

— — — — Друго издање [на корицама: друго поправљено и попуњено издање]. Београд. Књижар издавач: Геца Кон, 1, Кнез Михајлова улица, 1, 1912, 8⁰, 2 л. [предговор II издању и посвета], 1—154+1 л. (садржај). [Цена 2 дин. Штампарија „Св. Сава", Краља Петра ул. бр. 9].

7. Јован Скерлић, *Војислав Ј. Илић,* књижевна студија. [Прештампана из „Српског Књижевног Гласника", књ. XIX, 1907.] Београд, нова штампарија „Давидовић", Дечанска ул. бр. 14, Љуб. М. Давидовић, 1907. 8⁰. 3—65. [Цена 1 дин.]

8. Јован Скерлић. *Писци и Књиге II.* Милован Ђ. Глишић. Јанко М. Веселиновић. Лаза К. Лазаревић. Светолик Ранковић. Београд, 1907. 8⁰. 1 лнпг., стр. 158+1 л. (садржај). [Цена 2 динара. За демократску штампарију Павле Ранковић].

— — — — Друго издање. Београд. Књижар издавач: Геца Кон, 1, Кнез Михаилова улица, 1, 1912. 8⁰. 4 лнпг, стр. 9—165+1 лнпг. [Цена 2 дин. Штампано у новој штампарији Давидовић].

9. Јован Скерлић, *Француски романтичари и српска народна поезија.* У Мостару, 1908, штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића. 12⁰. 2 лнпг. (Од истога писца књиге, и Предговор), стр. 7—79. [Штампано као књига „Мале Библиотеке".]

10. Јован Скерлић, *Писци и Књиге III.* Стјепан Митров Љубиша. — Д-р Љубомир Недић. — Милорад Ј. Митровић. — Бранислав Ђ. Нушић. — Петар Кочић. — Милан Ћурчин. — Невесињски. — Једна хрватска романтичарка. — Филолошки догматичари и књижевни језик. Београд, 1908. 8⁰. 3 лнпг., стр. 1—158+1 л. (садржај). [Цена 2 дин. „Доситије Обрадовић", штампарија Аце М. Станојевића, Чика Љубина ул. бр. 8, 1908.]

— — — — Београд. Издавачка књижарница Геце Кона, 1, Кнез Михаилова, 1, 1920. 8⁰. 4 лнпг (од истог писца, садржај, предговор), стр. 1—139 [Штампарија „Вук Караџић", Краља Петра улица, бр. 9, Београд.]

11. Српска Краљевска Академија. *Година рођења Доситеја Обрадовића* од Д-р Јована Скерлића. „Глас LXXVIII Српске Краљевске Академије". У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1908. 8⁰. Стр. 165—177. [Посебан отисак.]

12. Српска Краљевска Академија. Јован Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку,* (3 књига награђена из Задужбине Д-р Љубомира Радивојевића). У Београду, штампано у

Државној Штампарији Краљевине Србије, 1909. 8°. III—VI (садржај), VII—XIII (предговор), 2 лист, стр. 3—481+1 л. (исправке).

13. Јован Скерлић, *Писци и Књиге IV.* Догматичка и импресионистичка критика. — Стеван Сремац. — Једна књижевна зараза. — Обнова наше родољубиве поезије. — М. М. Ускоковић. — Један задоцнели песник. — Војислав Ј. Илић-Млађи. — „Стари" и „Млади" у српској књижевности — Београд, 8°, стр. 1—162+1 л. (садржај). [Цена 2 дин. Нова штампарија „Давидовић", Љуб. М. Давидовића, 1909.]

— — — — Друго издање. Београд, издавачка књижарница Геце Кона, 1, Кнез Михаилова, 1, 1920. 8°. 1 лист, стр. 1—146. [Штампарија „Вук Караџић", Краља Петра улица бр. 9, Београд. На корицама стоји *погрешно:* треће издање.]

14. Српска Краљевска Академија. *Јован Мушкатировић* од Д-р Јована Скерлића. „Глас LXXX Српске Краљевске Академије". У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1909. 8°. стр. 257—294. [Посебан отисак.]

15. Јован Скерлић, *Светозар Марковић.* Његов живот, рад и идеје. Београд, нова штампарија „Давидовић", Љуб. М. Давидовића, Дечанска 14, 1910. 8°. 1 л. (посвета), V—VI, стр. 1— 272. (Цена 3·50 динара или круне.)

16. Јован Скерлић, *Школа „објективне лирике".* Прилог историји српске уметничке поезије. (Прештампано из „Годишњице" XXIX.) Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1910. 8°. стр. 3—37.

17. *Подела нове српске књижевности на периоде.* 8°. стр. 1—19. [Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. Београд, 1911. Посебно из „Просветног Гласника" 1911. Као предавање у Друштву за српски језик и књижевност, 10 децембра 1910.]

18. Јован Скерлић, *Писци и Књиге V.* Србија, њена култура и њена књижевност. — Прве српске позоришне представе. — Васа Живковић. — Никанор Грујић. — Павле Марковић-Адамов. — Стеван Луковић. — Лажни модернизам у српској књижевности. — Г. Д-р Светислав Стефановић као драматичар. — Три нова романа. — О нашем књижевном језику. Београд, 1911. 8°. стр. 1—164+1 л. (садржај). [Цена 2 динара. Нова штампарија „Давидовић", Љуб. М. Давидовић, 1911.]

19. Десети словенски новинарски конгрес. Београд, 1911. Д-р Јован Скерлић, ванредни професор Универзитета, *Историјски преглед српске штампе,* 1791—1911. Издање Српског Новинарског Удружења. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1911. 8°. III—V (предговор), 1 л. (садржај), стр. 1—81. (Цена 1·50 дин.)

20. Д-р Јован Скерлић, ванредни професор историје српске књижевности на Универзитету у Београду. *Историја нове српске књижевности.* Београд, 1912. Издање књижаре С. Б. Цвијановића, 16, Кнез Михаилова улица, 16. 8°. V—VII, стр. 1—288. [Цена 3·50 дин. Штампарија „Симеон Мироточиви", Београд.]

— — — — Друго, од писца припремљено, издање. Београд, 1919. Издање књижаре Геце Кона. 8°. V—X, стр. 1—374. [Предговор новом издању од Д-р В. Ћоровића. — Штампарија „Напредак", Панчево.]

— — — — Треће, од писца припремљено, издање. Београд, издавачка књижара Геце Кона, 1, Кнез Михаилова улица, 1, 1921. 8°. Стр. 5—307. [Са предговором Д-р В. Ћоровића.]

21. *Говор* народног посланика округа крагујевачког Д-р Јов. Скерлића проф. Универзитета. Држан 5 маја о. г. на седници Народне Скупштине о извештају Верификационог Одбора. (По стенографским белешкама) Издање Уредништва „Полета". Цена 20 п. дин. 8°. Стр. 5—31. [Крагујевац, нова штампарија „Шумадија" — Кнез-Михаилова улица — Стефановића и Јовановића, 1912. — Са сликом Ј. Скерлића.]

22. Јован Скерлић, *Писци и Књиге VI.* Милорад П. Шапчанин. — Д-р Анте Старчевић. — Генерал Симеон Зорић. — Нови омладински листови и наш нови нараштај. — Никола Велимировић. — Нови песници (Милан М. Ракић. Алекса Шантић. Вељко Петровић. Сима

Пандуровић). Београд, 1913. 8°. Стр. 1—157+1 л. (садржај). [Цена 2 динара. Нова штампарија „Давидовић", Љуб. М. Давидовић, 1913.]

23. *Говор* народног посланика за округ крагујевачки Д-р Јована Скерлића у седници Народне Скупштине 18 октобра 1913 год. Fol. Стр. 1—4. Штампарија „Св. Сава", Краља Петра ул. бр. 9, Београд,

24. J. Skerlić, *Današnji srpsko-hrvatski nacionalizam.* I Ante Starčević, II Novi naraštaj. Izdanje knjižare G. Trbojević, Rijeka, 1913. 8°. Str. 3—7 (predgovor), 8—64. [Cijena 80 filira. Tisak Riječke dioničke tiskare.]

25. 151 издање Задужбине И. М. Коларца 151. Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности.* Потпуно и илустровано издање (са 109 слика у тексту). Издавачка књижара С. Б. Цвијановића, у Београду, 1914. 8°. V—XIX (предговор, садржај, списак илустрација), стр. 1—526+1 л. (исправке). [Штампано у новој штампарији „Давидовић". Цена 8 динара (неповезано) и 19 динара (у повезу).]

26. Jugoslovenska Biblioteka I. D-r Jovan Skerlić, *Eseji o srpsko-hrvatskom pitanju.* Priredio za štampu i uvod napisao Vladimir Ćorović. Sa slikom piščevom. Cena 6 kruna. Vlasnik i izdavač Jugoslovensko nakladno dioničarsko društvo u Zagrebu. Zagreb, 1918. 8°. III—XVI [предговор г. Ћоровића], str. 1—99. [Štampa Hrvatskog štamparskog zavoda d. d. u Zagrepu.]

27. Skerlitch Jovan, *Les Serbes et la Democratie Occidentale.* Paris, 1919. 8°. P. 1—17. (Questions contemporaines, № 19. Extrait de la „Revue Yougoslave". Paris, Ligne des universitaires Serbo-Croato-Slovènes, 60, rue des Ecoles, 60, 1919. Prix 2 francs.)

II. КРИТИКЕ, РАСПРАВЕ, ЧЛАНЦИ

1. Марко Цар: Моје Симпатије, Коло II. *Дело* 1897, књ. 16, стр. 328.

2. Један реалистички роман (Воденица на Флоси). *Дело* 1898, књ. 20, стр. 77—98.

3. Из српске књижевности. Слике и расправе од Милана Савића. Нови Сад. 1898. *Звезда,* 1898, бр. 21, стр. 168.

4. Приморска обличја од С. Матавуља. *Дело* 1899, књ. 21, стр. 503—505.

5. Народно образовање у Француској. *Дело* 1899, књ. 22, стр. 138—143.

6. Александар Пушкин. *Дело* 1899, књ. 22, стр. 437—449.

7. Реформа француског правописа *Дело* 1899, књ. 22, стр. 142—143.

8. Биједни људи. Приповетке Милана Будисављевића. *Дело* 1899, књ. 22, стр. 481.

9. Panem et circenses. Слика из доба Неронова. *Звезда* 1899, бр. 17, стр. 135. [Потпис *С.,* као и код других чланака и приказа у „Звезди".]

10. Књижевне богиње. (Последњи листови из дневника једног уредника). *Звезда* 1899, бр. 39, стр. 305.

11. Приповетке Лазе К. Лазаревића. Св. I. Издање С. К. Задруге. *Звезда* 1899, бр. 44, стр. 349.

12. Писма из Загреба. I. Вечерња светлост. *Звезда* 1899, бр. 62, стр. 495. [О Змајевој прослави.]

13. Писма из Загреба. II. Плодови шовинизма. *Звезда* 1899, бр. 63, стр. 500.

14. Белешке о животу Алфонза Додеа. *Звезда* 1899, стр. 541.

15. † Влада Јовановић. *Звезда* 1899, бр. 72.

16. Мисли о цркви, вјери, народној просвијети, и т. д. В. П. Побједоносцева. Превео из „Московског Зборника" архимандрит Н. Дучић. У Биограду 1899. *Звезда* 1899, бр. 80, стр. 638. [Потпис Ј. С.]

17. Иродот. Приче из историје Старога Века, с грчког М. Ј. М. Крагујевић, 1898. *Зора* 1899, бр. 5, стр. 178.

18. Оливер Голдсмит: Векфилдски свештеник, превео Д-р Љубомир Недић. Београд. 1399. *Зора* 1899, бр. 5, стр. 180.

19. Secesija, studija o modernoj umjetnosti od Ive Pilara. — Vladimir Jelovšek: Simfonije. *Нова Искра* 1899, бр. 3—5, стр. 51, 71, 91.

20. Џон Рускин. *Звезда* 1900, стр. 19—28.

21. Научни метод књижевне историје. *Звезда* 1900, књ. II, стр. 54.

22. E. Driault: Les problèmes politiques et sociaux à la fin du XIXe siècle. *Звезда* 1900, књ. II, стр. 101—104.

23. М. Ј. Митровић: Књига о љубави. Баладе и романсе. *Нова Искра* 1900, бр. 2, стр. 61.

24. Примјери Чојства и Јунаштва од Марка Миљанова. *Српски Књижевни Гласник* 1901, III, 473.

25. Гијо. *Српски Књижевни Гласник* 1901, III, 210.

26. Проспер Мериме и његова мистификација српских народних песама. *Српски Књижевни Гласник* 1901, IV, 355.

27. О „Коштани" Борисава Станковића. *Н. Искра* 1901, бр. 11, стр. 347.

28. Прелом, роман Милана Недељковића. *Летопис Матице Српске* 1901, књ. 205, стр. 77.

29. Један прилог ка проучавању Горскога Вијенца. *Летопис Матице Српске* 1901, књ. 206, стр. 68.

30. Пјесме Јована Дучића. *Летопис Матице Српске* 1901, књ. 210, стр. 77.

31. Поздрав Покрету. *Покрет* 1902, бр. 1.

32. Школовање на страни. *Покрет* 1902, бр. 8.

33. Песме Петра Прерадовића од Д-р Милана Шевића. *Српски Књижевни Гласник* 1902, V, 73.

34. Из прошлих дана од Д-р Милана Савића. *Српски Књижевни Гласник* 1902, V, 74.

35. Чикино дете од Тадије Костића. *Српски Књижевни Гласник* 1902, V, 146.

36. Догматичка и импресионистичка критика. *Српски Књижевни Гласник* 1902, V, 208, 290.

37. Сељанчице од Милорада Петровића. *Српски Књижевни Гласник* 1902, V, 386.

38. Како нас деца уче од Ср. Пашића. *Српски Књижевни Гласник* 1902, VI, 707.

39. На селу и прелу од П. Марковића-Адамова. *Српски Књижевни Гласник* 1902, VI, 765.

40. Мисли од Божидара Кнежевића. *Српски Књижевни Гласник* 1902, VI, 1016.

41. Литерарни програм Српске Књижевне Задруге. *Српски Књижевни Гласник* 1902, VI, 1256.

42. Један моралиста из XVIII века: С. Р. Никола Шанфор. *Српски Књижевни Гласник* 1902, VII, 121, 197, 280.

43. Божји људи од Борисава Станковића. *Српски Књижевни Гласник* 1902, VII, 228.

44. Поглед на данашњу француску књижевност *Летопис Матице Српске* 1902, књ. 213, стр. 1—38.

45. Д-р Љубомир Недић. *Летопис Матице Српске* 1902, књ. 216, стр. 131,

46. Београдске приче од Симе Матавуља. *Српски Књижевни Гласник* 1903, VIII, 151.

47. С планине и испод планине од Петра Кочића. *Српски Књижевни Гласник* 1903, VIII, 228.

48. Допуне о М. Видаковићу и Б. Атанацковићу од Г. Јовановића. *Српски Књижевни Гласник* 1902, VIII, 628.

49. Једна анкета о књигама за народ. *Српски Књижевни Гласник* 1903, IX, 471.

50. Стеван Луковић. *Српски Књижевни Гласник* 1903, IX, 602.

51. Пригодне песме од Милорада Митровића, *Српски Књижевни Гласник* 1903, IX, 623.

52. Јаков Игњатовић пре 1848. *Српски Књижевни Гласник* 1903, X, 43.

53. Макс Нордау о данашњој француској књижевности. *Српски Књижевни Гласник* 1903, X, 214.

54. Један социјалистички песник. *Српски Књижевни Гласник* 1903, X, 386. [О Кости Абрашевићу.]

55. Скице: Београдска романса. *Српски Књижевни Гласник* 1903, X, 426. [Потпис: Београђанин].

56. Јанко М. Веселиновић, Циганче. *Српски Књижевни Гласник* 1903, X, 466.

57. Београдска романса бр. 2. *Српски Књижевни Гласник* 1903, X, 627.

58. Српска Књижевна Задруга за год. 1902. *Летопис Матице Српске* 1903, књ. 220, стр. 89—93.

59. Богобој Атанацковић. *Летопис Матице Српске* 1903, књ. 221, стр. 27, књ. 222, стр. 52.

60. Алфонс Доде. [Предговор уз књигу „Приповетке Алфонса Додеа".] *Српска Књижевна Задруга* 1903, књ. 84, III—XXIX.

61. Омладински Конгреси. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XIII, 123.

62. Песме Милана Ракића. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XI, 346.

63. Начело солидарности. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XI, 592.

64. С планине и испод планине од Петра Кочића. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XII, 711.

65. Француски романтичари и српска народна поезија: Шарл Нодје. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XII, 747, 837.

66. Још једном о „Гуслама" Проспера Меримеа. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XII, 981.

67. Милан Беговић: Војислав Илић. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XII, 1111.

68. Милован Ђ. Глишић. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XIII, III, 204.

69. Клодова жена од Александра Диме Сина. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XIII, 304.

70. За крухом од Ива Ћипика. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XIII, 389.

71. Једна дужност наших старијих писаца. *Српски Књижевни Гласник* 1904, XIII, 519.

72. Пре но што се отпочне посао... *Омладински Гласник* 1904, св. 1.

73. Светолик Ранковић. [Предговор уз књигу „Слике из Живота".] *Српска Књижевна Задруга* 1904, књ. 91, V—XXVIII. [Додатак: Библиографија радова С. Ранковића.]

74. Библиографија радова Милована Ђ. Глишића. *Српски Књижевни Гласник* 1905, XIV, 220.

75. Даница Марковић: Тренуци. *Српски Књижевни Гласник* 1905, XIV, 463.

76. Никанор Грујић: Ђорђе Магарашевић. Живот и књижевни рад Никанора Грујића пакрачког владике. Автобиографија Никанора Грујића, некад. епископа пакрачког. *Српски Књижевни Гласник* 1905, XIV, 783.

77. Ђура Јакшић у 1870 и 1871. *Српски Књижевни Гласник* 1905, XIV, 832.

78. Божидар Кнежевић. *Српски Књижевни Гласник* 1905, XIV, 398.

(Свршиће се)

Прикупио и средио
УРОШ ЦОНИЋ

БЕЛЕШКЕ

Статистика основне наставе у Француској. — Првога школског дана 1919, у Француској је било 69.241 државна основна школа или забавиште; 120.369 разреда; 3,877.594 ученика.

1920, број државних основних школа био је 69.608 (367 више); број разреда 121.864 (1.495 више); број ученика 3,783.106 (94.488 мање).

Број школа и разреда увећао се због отварања нових школа у ослобођеним окрузима. Број ученика се смањио — то смањење прелази 2,4 од 100 од укупне цифре — због смањења рађања за време рата.

Приватна јавна настава бројила је првог школског дана 1919: 13.331 основну школу или забавиште; 32.125 разреда; 973.235 ученика.

1920, било је 13.157 школа (174 мање); 31.882 разреда (243 мање); 926.730 ученика (46.505 мање, то јест 4,7 од 100 од целокупног броја).

У ове цифре нису урачунати окрузи у Алзасу и Лорену, нити окрузи у Алжиру.

Нове професорске плаше у Француској. — Од 1 јула ове године ступио је у живот у Француској нов закон о платама професора средњих школа; тај закон, међутим, биће, због буџетске немогућности, примљен ове године тек једним делом; плате ће се, затим, поступно повишавати још две године, и достићи ће своју пуну меру тек 1 јануара 1923.

Нове плате су овакве:

У мушким лицејима, професори с положеним професорским испитом (agrégés): у Паризу: 1. класа, 20.000 франака; 2. класа, 18.800 фр.; 3. класа, 17.600 фр.; 4. класа, 16.400 фр.; 5. класа, 15.200 фр.; 6. класа, 14.000 фр.; у окрузима: 1. класа, 17.000 франака; 2. класа, 15.800; 3. класа, 14.600; 4. класа, 13.4000; 5. класа, 12.200; 6. класа, 11.000. — Плате професорима с дипломским испитом, без професорског испита (licenciés): у Паризу: 1. класа, 16.500 фр.; 2. класа, 15.300; 3. класа, 14.100; 4. класа, 12.900; 5. класа, 10.700; 6. класа, 10.500; у провинцији: 1. класа, 14.000 фр.; 2. класа, 13.000; 3. класа, 12.000; 4. класа, 11.000; 5. класа, 10.000; 6. класа, 9.000. — Професори цртања имају плате које варирају, у Паризу, од 10.500 до 15.500 фр., а у провинцији од 8.500 до 13.500 фр.; плате професора гимнастике износе, у Паризу, у 1. класи 10.500 фр.; у 6. класи, 6.500 фр.; у провинцији, у 1. класи 10.000 фр.; у 6 класи, 6.000 фр. — Директори гимназија добијају, поред професорске плате, годишњи додатак од 2000 до 4000 фр. — Општи инспектори наставе имају годишњу плату од 28.000 фр. — Професори с докторском титулом примају годишњу накнаду у 500 фр. — За сваки час преко максимума (у провинцији је максимум 15 часова недељно, у Паризу још мањи), професори мушких гимназија с положеним професорским испитом добијају, у Паризу, годишњи хонорар од 1.200 фр. од часа, у окрузима, 900 фр. од часа; професори с дипломским испитом имају, за сваки час преко максимума, годишње хонораре од 900 и 700 фр. — За испитивање, професори добијају у Паризу 25 фр. на сат, у гимназијама по окрузима, 20 фр. на сат.

По мушким колежима, плате професора с дипломским испитом су следеће: 1. класа, 13.500 франака; 2. класа, 12 500; 3. класа, 11.500; 4. класа, 10.500; 5. класа, 9.500; 6. класа, 8.500. — Професори колежа

с положеним професорским испитом добијају годишњи додатак од 1500 фр. — Директори колежа имају додатак од 1000 до 2000 фр. годишње.

У женским гимназијама и колежима, наставнице с положеним професорским испитом добијају: у Паризу: 1. класа, 18.300 франака; 2 класа, 17.100; 3. класа, 15.900; 4. класа, 14.700; 5. класа, 13.500; 6. класа, 12.300; у окрузима: 1. класа, 16.000 фр.; 2. класа, 15.000; 3. класа, 14.000; 4. класа, 13.000; 5. класа, 12.000; 6. класа, 11.000.

Напредовање из класе у класу врши се сваке године 1 јануара, делом према годинама службе, делом према избору. Имају право на вишу класу сви наставници који су провели у нижој класи потребан минимум година више две године. Тај минимум је три године за професоре с положеним професорским испитом, и четири године за све остале наставнике. — Према избору, могу добити вишу класу — у сразмери 30 од 100 од сваке класе — професори који су остали у нижој класи само потребан минимум година.

Противдржавни елементи у Француској. — Француски Министар Просвете упутио је недавно ректорима следећи циркулар:

Част ми је да привучем вашу нарочиту пажњу на извесне, тобож политичке радње које врше чланови наставе, и поводом којих се, без крајњег софизма, не може позивати на принцип слободе мишљења.

Републиканска француска држава, нема сумње, не мисли исповедати доктрине које би наметнула наставницима омладине, али је приморана да се успротиви ширењу оних доктрина које теже њеном властитом разорењу. Она не може, на пример, да присуствује равнодушно пропаганди која проповеда прибегавање насиљу да би заменила њу једним режимом који, под именом диктатуре пролетариата, води уништењу општег права гласа, сваког народног представништва и, према томе, слободе.

Не може се, дакле, допустити да чланови јавне наставе искористе за такву пропаганду ауторитет који им дају њихова титула и њихов посао, у толико пре што ће држава бити по неки пут приморана да кажњава грађане који буду заведени саветима или подстицајима пропагандиста. Отуда би било нелогично и неправедно да поменутим чиновницима буде остављена сва слобода да стварају или помажу покрете које ће држава, после, имати за дужност да угушује.

Додајем да нарочите и необично стриктне обавезе падају, у том погледу, на чланове наставе. Сама њихова мисија и морални престиж који се везује за њу олакшавају њихову акцију у јавном животу и дају им угледа пред народом; њихова одговорност тиме се увећава. Због тога, они не треба никад да изгубе из вида да их њихова титула и њихово својство прате, хтели они или не хтели, у свима приликама друштвеног живота. Ово или оно држање, овај или онај говор, који би ангажовали само њих кад би били прости грађани, могу озбиљно шкодити школи или Универзитету које они представљају и настави која им је поверена.

Ја вас молим дакле да примите к знању да у будуће треба да се држите следећега упута: чим неки од наставника који су под вашом влашћу буде учинио, први пут, испад у понашању или говору, у оном роду на који горе скрећам вашу пажњу, ви ћете одмах проверити факта према средствима којима располажете; упутићете ми кратак извештај, затим ћете без одлагања позвати заинтересовано лице, видећете га сами,

затражићете му обавештења и потрудићете се да га, убеђивањем, наведете на старање о обавезама, како сам их дефинисао; затим ћете му саопштити каквим санкцијама се излаже ако и даље остане при својој заблуди; тада ћете ми послати опширан извештај.

У случају да је тај наставник већ био опоменут, ви ћете поступити као што је означено у претходном параграфу, то јест распитаћете се, обавестићете ме укратко, позваћете чиновника и саслушаћете га, али ћете радити тако да, кроз недељу дана, ја будем у стању да знам ваше намере о дисциплинарним мерама које би вам се евентуално учиниле потребним. Нужно је, доиста, да вам моја упутства стигну увек у најкраћем времену, да би моја акција добила карактер опортуности који се намеће.

Додајем да ћете се постарати да ступите у везу с Г. префектом кад будете имали да узмете такве иницијативе.

Најзад, ви ћете изволити увидети да се у наше време благонаклоно, али одлучно држање старешине може дати осетити корисно само директно.

Женско физичко васпитање. — „Француска женска заједница гимнастичких друштава“ упутила је апел француским породицама да их позове да обрате већу пажњу на физичко васпитање девојака.

Тај апел садржава два главна аргумента, пред чијом је жалосном стварношћу излишно затварати очи:

1. Сутрашња жена мораће да има здравља и отпорности, да би се одупрла све тежим захтевима живота.

2. Сутрашња жена чиниће главни елемент обнове расе *у броју* и снази.

Што се тиче циља „Заједнице“, она не тежи да створи шампионаткиње, већ једино да дâ младим девојкама снагу, љупкост, отпорност и здравље.

То резимују следећа три принципа:

1. Од шест до једанаест или дванаест година, до физиолошког доба преформације, девојчице могу без икакве незгоде да практикују методу заједничку с мушкарцима и да учествују у њиховим играма.

2. Од доба преформације (11 до 12 година) до седамнаест или осамнаест година, физиолошког доба које обележава крај нормалног развића, девојка треба да ради гимнастику из које је искључено свако силовито вежбање. Треба обратити велику пажњу да се избегне за организам сваки удар и сваки премор. Гимнастика поглавито респираторна.

3. Почев од седамнаест или осамнаест година, пошто је организам већ формиран, појачати вежбања. Навикавање на марш. Практиковање правих женских спортова, који су већ умерено практиковани за време друге периоде: тенис, volley-ball, basket-ball, hockey; сваки пут кад је то могуће, пливање и веслање.

Изречна забрана свих жестоких спортова (фут-бал, трке) и сваке тежње за одношењем рекорда на мачевима пред публиком.

Дечији сан. — Сан је услов sine qua non здравља за свако људско биће, што родитељи и професори заборављају покаткад. Редакција енглеског листа „Дете“ (The Child) имала је дакле добру идеју кад је штампала и подвукла неколико редова једног упутства родитељима које је саставила месна васпитна комисија вароши Ливерпула. „Недовољан сан,

каже се у том упутству, чини децу немирном, свадљивом, јако осетљивом и леном. Довољан сан је тако исто важан као и довољна храна. Детету од пет до седам година треба тринаест сати сна, детету од седам до десет година, дванаест сати. Деца између десет и петнаест година захтевају десет сати; младићи до деветнаест година потребују бар осам сати.“

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге и часописи послани Уредништву:

Пол Ервје *Новац* (L' Armature), роман. Превела с француског Јелисавета Марковић (20, Модерна Библиотека). — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 228, цена 14 д.

Алфонс Доде, *Сафо*. Из париског живота. С француског превео Милан С. Недић. Друго, прегледано издање (9, Модерна Библиотека). — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 187, цена 10 д.

Кнут Хамсун, *Викторија*. Историја једне љубави. Превео Т. Јовановић. Друго издање (Модерна Библиотека, 10). — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 99, цена 7.50 д.

Д-р Светозар Пешић, санитетски пуковник, шеф унутрашњег одељења Опште Војне Болнице у Београду, *Судска Медицина*, за лекаре, медицинаре и правнике. Друго, измењено и попуњено издање. Са 50 сл. — Београд, издање књижарнице С. Б. Цвијановића, 1921. С. 378, цена 50 д.

Милош Црњански, *Дневник о Чарнојевићу*, роман (Библиотека Албатрос). — Београд, издање Свесловенске књижарнице М. Ј. Стефановића и Друга, 1921. С. 122, цена 8 д.

Драгомир Шишковић, *Један од многих*, роман из престоничког живота. — Београд, издање Свесловенске књижарнице М. Ј. Стефановића и Друга, 1920. С. 120, цена 8 д.

А. Куприн. *Суламка*. Превео Станислав Винавер. — Београд, издање Свесловенске књижарнице М. Ј. Стефановића, 1921. С. 116, цена ?

И. С. Тургењев, *Асја*. С руског Олга Глушчевић-Којић. — Београд, издање Свесловенске књижарнице, 1921. С. 79, цена 3.50 д.

Лав Толстој, *Детињство, дечаштво и младост*. I. *Детињство*, приповетка. С руског превела Милица Јанковићева. Друго издање. — Београд, издање Свесловенске књижарнице М. Ј. Стефановића, 1921. С. 167, цена 8 д.

Приповетке за децу (Мишка, К. Лукашевич; *Прича о звездама*, L. Masse; *Тигар*, китајска прича; *Чаробан сат*, за старију децу; *Ваљин имеч-дан*, Мамин-Сибирјак). — Београд, издање Свесловенске књижарнице М. Ј. Стефановића и Друга, 1921. С. 70, цена 4 д.

Уредник,
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 10 ОКТОБАР 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА
По милости Божијој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)
МИНИСТАРСКИ САВЕТ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете Министра Унутрашњих Дела, од 31 августа 1921 год. решио је и решава:

да се Андрији Шимцу, књиговођи Државне Штампарије у Београду, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

На предлог Заступника Министра Просвете Министра Унутрашњих Дела, од 31 августа 1921 год. поставља:

у Министарству Просвете:

за секретара I класе, Славка Миловановића, досадашњег секретара II класе истог Министарства.

На предлог Заступника Министра Просвете Министра Унутрашњах Дела, од 2 септембра 1921 год. поставља:

у Министарству Просвете:

за административног инспектора I класе, Милана К. Петковића, професора Београдске Реалке.

На предлог Заступника Министра Просвете Министра Унутрашњих Дела Министарски Савет од 30 септембра 1921 год. решио је и решава:

да се Д-р Милану К. Д. Главинићу, секретару III класе Министарства Просвете уважи оставка, коју је поднео на државну службу.

Председник Министарског Савета
Министар Иностраних Дела,
Ник. П. Пашић, с. р.

Следују потписи свих Министра.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1224 редовни састанак 26 априла 1921 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић; ппредседник, г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Д-р Владимир Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим Тричковић, Мирко Поповић. Лепосава Бошковићева, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Председник саопштава, да је преко одељења за средњу наставу прибавио реферате надлежних инспектора о квалификацијама свршених кандидата трговачких и наутичких школа за царинске чиновнике (в. 1211 записник под V).

Усвајајући прочитане реферате, Савет је мишљења: да спрема свршених ученика — апсолвената наших наутичких школа одговара спреми наших ученика Трговачке Академије и Виших Трговачких Школа (које постоје у Банату и Бачкој), и такви се кандидати могу постављати за царинске приправнике, ако у својем сведочанству о свршеном школовању имају оцене из царинштва.

II. Председник саопштава, да је г. Јован Максимовић вратио књигу *о Русији и Русима* од г. Д-р Влад. Станојевића-Трнског, с изјавом, да нема довољно слободна времена за поверени му посао. (в. 1216 записник под XXI).

Савет прима знању, и према усменом реферату г. Д-р Влад. Ћоровића о овој књизи, даје мишљење: да се књига не може препоручити.

III. Председник саопштава, да је г. Миладин Шеварлић вратио рукопис *Аритметика* од Ђ. Рокнића, јер му стање здравља не допушта, да изврши преглед и оцену рукописа (в. 1221 записник, под IV).

Савет прима знању и одлучује, да се рукопис упути на преглед и оцену г. Славку Милићу, професору нишке мушке гимназије.

IV. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ПБр. 403 од 9. фебруара о. г. с молбом г. Петра Ј. Одавића за откуп његове књиге *О умешности и о умешницима.*

Савет одлучује, да се за преглед и оцену књиге умоли г. Војислав Јовановић, прећдоцент Универзитета, пошто писац положи 150 динара за хонорар.

V. Читају се реферати о уџбеницима за географију, г. Т. Радивојевића: *Европа без Балканског Полуострва* (реферати г. г. Д-р Бор. Милојевића и Влад. Маринковића — в. 1202 записник под VII), *и Ваневропски Континенти* (реферати г. г. Љубомира Јовановића и Драгутина Дерока — в. 1216 записник под XXII). Реферат г. Д-р Боривоја Ж. Милојевића, гласи:

О уџбенику проф. Т. Радивојевића „Европа без Балканског Полуострва“ част ми је поднети овај реферат:

1. У уџбенику су на првим странама после општег прегледа о Европи дошли: Скандинавско Полуострво, Данска, Холандија, Белгија, Луксенбург и т. д., а на крају уџбеника, на последњим странама: Аустрија, Мађарска, Чехо-Словачка, Румунија и т. д. Како се у другом разреду средњих школа уче „Балканско Полуострво и земље Срба, Хрвата и Словенаца“ и како је уџбеник о коме реферишем намењен трећем разреду истих школа, то у њему треба говорити на првом месту о оним земљама које се граниче са нашим, дакле о Аустрији, Мађарској и Румунији, а напослетку о земљама од нас најдаљим, о поменутим земљама северне Европе.

2. При опису појединих држава скоро увек су издвојени ови одељци: „Географски Односи“, „Привремени Преглед“ и „Становништво и Главна Места“. У првом одељку је географско описивање природе, а друга два географско описивање културе. Географији природе дато је скоро свугде мање простора и поклоњено мање пажње но географији културе. Тако су код Француске, Немачке и Русије географском опису природе посвећене по две, а географском опису културе по четири стране. Међутим је географија природе, сама за себе узета, и за опште образовање исто толико важна колико и географија културе. Уз то је она подлога и основа ове. Због тога се географском опису природе мора поклонити најмање онолико исто пажње и дати онолико исто простора колико географском опису културе.

3. Опис морфолошких, хидрографских и климатских прилика обухваћени су одељком „Географски Односи“ и тако изгледа да излагања о привреди, становништву и главним местима

која се одмах настављају, не спадају у опште у географске односе. Познато је да ово не стоји. Отуда наслов: „Географски Односи“ у смислу овде употребљеном треба свуда изоставити. Као што су при географском опису културе издвајани одељци о привреди и о становништву и главним местима, тако и при географском опису природе треба издвајати одељке на пр.: о равницама и планинама, о рекама, језерима и морима, о клими, о појасима биљнога света и о групама животињског света или томе слично.

4. Јако пада у очи недостатак картица, скица, фотографија и профила, што све отежава схватање географских описа.

5. Као најглавнија мана остаје то што општи дух уџбеника није на потребној висини. Није довољно сабрати чињенице, већ их треба и представити у њиховој узрочној вези и узајамним односима. Ако се овај захтев не спроводи и стално не има пред очима, географско излагање измеће се у штуро описивање и не успева да пробуди дубљи интерес код ученика.

6. Услед ових недостатака „Европа без Балканског Полуострва“ не преставља уџбеник какав треба да имају наше средње школе. Наведеним примедбама тежило се припомоћи, како би друго издање овога уџбеника изишло што боље. Али, пошто, „Европа без Балканског Полуострва“ садржи факата, многобројних и доста поузданих, и пошто је она сада једини штампани уџбеник који имамо у довољном броју примерака и, што је најглавније, пошто је боље да ученици имају за подсетник и овакав уџбеник, него да остају без икаквога, то сам мишљења да се „Европа без Балканског Полуострва“ *само привремено* може употребљавати као уџбеник у трећем разреду средњих школа.

Реферат г. Влад. Маринковића гласи:

Част ми је упутити следећи реферат о уџбенику Т. Радивојевића — Европа без Балканског Полуострва.

Појава оваквога уџбеника, у време, после светског рата када се ни једна од зараћених страна није консолидовала, нити своје границе дефинитивно утврдила, чини част писцу, јер је појмљиво са каквим се све тешкоћама писац имао борити, да би нам потпуно нов материјал, у овом обиму могао што тачније изнети. Када се томе још дода — колико је нама познато — да се овакав уџбеник прво појавио код нас, то је он не само новина за нас, већ можемо с пуно права рећи и за остале.

Нема сумње да је уџбеник рађен озбиљно и на таквој основи, да са задовољством константујемо, да он може послужити не само за наставу у средњим школама, већ и у многим другима ван ње. Избегавајући онај досадањи стереотипни начин излагања географских објеката који се састоји само у пасловима и простој дескрипцији онога што наслов предвиђа — чинећи на тај начин сам предмет ученику сувопарним, досадним, па чак ако хоћете и не научним, убијајући на тај начин ону велику научну вредност овоме предмету — писац ове књиге ставља се на ново стварније и научније гледиште — на гледиште каузалитета између географских и етнографских (културних) појава. Он истражује узроке појединим појавама, везује их и објашњава их, а не да их само набраја и без икакве везе и каузалитета трпа и онде где им место није. Ово он чини и у другим својим уџбеницима кад мање, кад више.

Најзад писац Европе без Балканског Полуострва не само што се ослобођава досадањег излагања, него због тога смело мења и досадање наслове при излагању појединих географских факата. Он нам на лак начин прво излаже географију природе, па на основу тога, доводи у каузалну везу материјалну културу, а из једног и другог износи духовну културу. Отуда су код њега истакнута три одељка при излагању сваке земље. Ово се гледиште може без замерака одобрити, јер се н. пр.: у кршевима Црне Горе не може замислити велика материјална култура (привредни преглед — код писца) а из једног и другог, близу памети је, да они не могу бити онако просвећени, па ни густо насељени, као они где је случај обрнут. То би била духовна култура — становништво и места.

Овакву једну лепу целину, једну смишљену новину у излагању географских факата — као у каквом циклусу — не треба напуштати.

Општи преглед Европе израђен је доста детаљно али неизлазећи много из обима који је потребан за III разред. И овде добијамо једну лепу новину, коју у досадањим уџбеницима или немамо или је тек нешто наглашено. Тако н. пр: после излагања хоризонталне и вертикалне разгране и климе, писац доводи у везу са тиме поделу фауне и флоре на извесне фитогеографске и зоогеографске зоне. Али овде морамо напоменути да поред овога лепога горњег излагања изостао је у овом одељку преглед културног развитка народа на Европском Континенту.

За похвалу је и од интереса за ово доба што је израђена табела прегледа европских држава у коме се поред цифара за површину и броја становника налазе и цифре становништва на 1 км? Ово треба истаћи и због тога што је писца стало врло много труда и времена да дође до што тачнијих резултата.

Методска страна овога уџбеника је добро заступљена. Истина је, да је ред излагања појединих држава поремећен, зато и сам писац у предговору вели. — — — — „одлучио сам

да штампам ово *привремено* издање мога земљописа за III раз. Тога ради и ред излагања појединих земаља, ни распоред — —'— — нису дефинитивни"; ја нећу моћи замерити онда, зашто на прво место долазе Скандинавија, а не Мађарска, Аустрија и т. д. — суседне земље око наше државе.

Тако исто би се могло рећи да је недостатак овој књизи и тај, што нема потребних слика и скица, но то је сасвим појмљиво у данашњем скупом времену. Како сам писац моли своје другове — у предговору — „да му се ова књига сматра само као рукопис", то ова замерка јесте само жеља за II издање. У осталом не би било правично не напоменути да је наставна литература Т. Радивојевића, пре овога рата, у скицама, сликама, фотографијама, профилима била једна од најбољих и најозбиљнијих до сада.

Сем извесних ситнијих и мањих замерака у цифрама и називима — као употребљено ново име за Бискајски Залив — Гаскоњски јер ученик на карти неће наћи, па је поред тога требало ставити и стари назив. За Турску изгледа велики број за њену површину. Затим можда би било добро поменути у Француској басене када се о рекама говори. Затим место Черна употребљено је Црна, Русе место познатијег Рушчук и т. д.

Према овоме г. Радивојевић са својом Европом као и са осталим уџбеницима је изнад досадањих писаца географских уџбеника. Лакоћа стила још више потенцира горње мишљење и јаче препоручује овај уџбеник пажњи.

Реферат г. Љуб. Јовановића, професора, гласи: Актом Главног Просветног Савета СБр. 148 од 11-III-1921 год. упућена ми је на преглед и оцену књига: „Ваневропски Континенти", за четврти разред средњих школа од Т. Радивојевића, професора. Издавачка књижара Геце Кона — Кнез Михаилова ул. бр. 1 — 8%. Ја сам књигу прегледао и част ми је поднети Савету следећи извештај:

Име г. Т. Радивојевића, као писца географских уџбеника за средње школе у нашој краљевини није непознато. Има већ две деценије, како се г. Радивојевић овим послом бави, па ипак ово је први пут да нам напише уџбеник за четврти разред средњих школа. Можда баш с тога, што је то први покушај ове врсте а можда и с тога, што су политичке прилике времена у коме је ова књига писана биле још несређене, у књизи: „Ваневропски Континенти" запазио сам неке случајне омашке на које ћу бити слободан обратити пажњу.

1. *Име — назив — књиге.* — Назив књиге: „Ваневропски Континенти", по моме мишљењу, није добар. Континент је географски појам у односу на целу земљину површину, а никако у односу на поједине делове њене, те према томе не могу се континенти звати ни „Ваневропски", а следствено ни „Ваназијски" „Ванафрички" и т. д. Ово није требало учинити тим пре, што у самом изразу „Ваневропски Континенти" подразумева се одмах као да има и Европски, — што није случај — јер и сама Европа нема на себи одлике праве дефиниције географског појма континенат, — а она — за сад бар није познато не служи као полазни географски објект, од кога се и према коме се имају остале географске целине именовати.

Можда је израз „Ваневропске државе" или „Ваневропске Земље" — према немачком „Aussereuropeiche Länder" — и употребљив, али израз: „Ваневропски Континенти" није.

Мени се чини, да би тај назив могао бити замењен са називом: „Континенти без Европе", као што је г. Т. Радивојевић, сасвим умесно, ставио на уџбенику за трећи разред: „Европа без Балканског Полуострва".

2. *Програм и распоред наставног градива.*

Књига: „Ваневропски Континенти" за четврти разред средњих школа, самим називом показује, да је написана за школски уџбеник. — Школски уџбеници морају у себи садржавати оно градиво и оним редом изложено; како се то програмом за средње школе тражи. То међутим није случај са овим уџбеником. Истина је, да овај уџбеник садржи наставно градиво, које се садањим програмом за средње школе тражи, али се распоред тога градива апсолутно не слаже са програмом. Тако на пример: програмски је ред излагања: „Америка", па „Азија", па „Африка", Аустралија, Америка и Стожерне области. Ово је с погледом на јединство у настави врло незгодно. Сваки наставник може појмити, да је за наставу најбоље да књига одговара програму потпуно, како по садржају, тако и по распореду градива. — А да ли је основаност програмског распореда оправдана, то је друго питање? Исто тако ни у посебном делу појединих континената писац се не придржава програмског распореда, већ поједине државе излаже по реду произвољном, по своме нахођењу — без методског распореда, што неби требало да буде. Ово увиђа и сам писац и стога нам у предговору обећава „У новоме издању биће друкчије распоред грађе".

3. *Количина унетог наставног градива.*

Ако се узме у обзир број педагошких јединица — часова — одређених наставним планом за Земљопис у четвртом разреду средњих школа — 70—75 годишње — (Земљопис се у четвртом разреду предаје са два часа недељно), одмах се може увидети, да је количина

унесеног наставног градива доста велика и у погледу разраде појединих континената несразмерна. „Ваневропски Континенти“ садрже описе: Азије, Африке, Аустралије, Америке и Стожерних Области, стављене на 87 страна. Скоро једну половину — управо 39 страна посвећено је само Азији, а сви остали континенти са острва описани су на 48 страна. Размера разраде мало незгодна. Или је требало, и остале континенте описати у нешто већој опширности (тако се и програмом тражи); или је требало и Азију редуцирати и у њој изложити у целини и у посебном делу само најважније, као што је учињено са Америком, Африком и Аустралијом. Уџбеник не треба и не сме да има многих појединости. Тиме се само оптерећава и иначе доста оптерећена дечја моћ памћења и у место користи од земљописа као васпитне дисциплине имаћемо само штете. Програмску тражњу: „у нешто већој опширности“ треба разумети, не у набрајању многих имена места, вароши, река, планина и т. д., него у детаљнијим описима наведених географских објеката. То се пак може постићи истицањем природних метода и интересантности, као и културних тековина и оригиналности.

Овај уџбеник изобилује са именима, која не само немају никаква значаја за наставу него су у опште споредног значаја и за поједине географске целине у којима се помињу. Ја ћу од многих примера навести само неке. Тако, сувишна су:

а) *имена река,* као: Серафшан, Кунен, Сонка, Мургаб, Нарбада, Хилменд, Хорируд, Емба Рувилни, Руфиџи Цуба, Кагера, Убанги, Касај, Тола, Фразер, Хуалага, Каука и т. д.

б) *имена језера,* као: Каракул, Тус-Чели, Нгами и т. д.

в) *имена планина и висова,* као: Флиндерсова планина, Маунт Кук, Тангла Џебел-Катарин, Рувензори, Тасили, Илиман, Фута Џалон, Мезгреп-Ренџес и т. д.

г) *имена вулкана,* као: Тајамулко, Фуего, Сајама, Кључевск и т. д.

д) *имена канала и земљоуза,* као: Панамски канал, Крах земљоуз и т. д.

ђ) *имена острва,* као: Венкувр, Оаху, Пинанг и т. д.

е) *имена крајних тачака,* као: Дешнеф, Мерчин, Карлов Рт, Галинас, Алуја, Челюскин и т. д. Истина је, у многим се уџбеницима помињу крајње тачке континената, али од тога треба већ једном одступити: једно с тога, што су крајње тачке често самом природом неодређене, а друго с тога, што и сувише много оптерећавају дечје памћење.

ж) *имена вароши, места, пристаништа,* као: Инан, Чанчоу, Циме, Хаил, Берајда, Семиталатинск, Семиреченск-оаза, Заравшан-оаза, Урфа, Лукнов, Пешавор, Карачи, Агадес, Иделес, Бардај, Дакара Кап Кест Кеслом, Таматава, Сијут, Булувај и т. д.

4. *Начин излагања унетог градива.*

Географски уџбеници наших средњих школа махом имају недостатак у томе, што представљају мање више збирку имена: река, планина, вароши и других географских објеката, често без икаквих важности, како за географску наставу, тако и за научне принципе. Они су мање више номенклатурно статистички изводи, којима није намењено место у средњошколској настави. Географски уџбеник треба и мора будити интерес ученика за поједине државе и друге географске објекте, а то се може постићи оживотворавањем истих, јер свака географска целина има својих карактерних одлика. „Non multa sed multum“ треба спровести као начело и у географским уџбеницима. Исто онако, као што се за географску наставу траже карте, у којима је истакнуто рељефно и јасно оно што је најважније за поједине географске целине, и у којима су појединости и имена мањих географских објеката просто избачени, — те да карта одговара своме наставном циљу. Исто тако и географски уџбеник треба и мора бити рељефан и јасан. Уџбеник ће бити рељефан и јасан и за ученике користан, ако се у њега унесу само најважнији географски објекти — неминовни за изучавање те целине — о којима треба унети све карактерне особине, природне лепоте и богатства, културне установе и интересантности, као и друге типске оригиналности везане за ту географску целину. По себи се разуме, да је потребно технички рељефно и јасно изразити у уџбенику оно што је главно и неопходно за наставу. То се постиже ако се та садржина штампа крупнијим словима од онога текста, који је мање важан. Само исказивање градива мора бити изражено кратким и јасним реченицама, јер ученици нису у стању, да се служе јако разгранатим реченицама — периодима.

У књизи: „Ваневропски Континенти“ писац је обратио пажњу у овом правцу и на доста места унео је довољно материјала за буђење интереса ученичког, па ипак му се промакло да на више места врши само набрајање имена Ја сам у прошлом одељку навео доста имена о којима нема помена о каквим интересантним особинама, које би будиле интерес код ученика, те да им та имена остану у свести за даља времена. Томе имам да додам на пример набрајање афричких земаља: Басуто, Бечуана, Родезија, Свази, Вадај, Багирми и т. д. о којима ништа није поменуто осим имена — и ако свака од њих има својих типских оригиналности.

Даље, у излагању научног градива мора се уносити само оно што је позитивно утврђено: уџбеник не сме имати противречности. У овом уџбенику „Ваневропски Континенти“ промакле су се и неке противречности, као на пример: на стр. 15. одељак „Независне државе“, поред осталих набраја и ове — — — — Персија, Јерменска, Авганистан, Палестина, а већ на стр.

30. Јерменска је земља С. А. Уније, а на стр. 31. Енгкеске су земље: „Палестина“ и т. д. „Персија и Авганистан“, а даље на стр. 35. „Авганистан је неуставна монархија, којом управља Кан“. Сад нека се ученик нађе код оваких против речности? Дали је Персија независна или је Енглеска Земља; да ли је Јерменска независна или је С. А. Уније и т. д.?

Исто тако у овом уџбенику има и неких неодређености на пример: стр. 8., у „Кину под именом Чинглишан“, на стр. 19. иста планина носи назив „Чинглин“; на стр. 6. назив С. А. Унија, а на стр. 68 је назив Унија и друге.

Има и доста незгодног изражавања на пр. стр. 61 „од Аустралијског Залива до Индиских мора“, која су то мора — ваљда је требало рећи океана или вода, или: „Африка лежи на обема земљописним ширинама“, или стр. 40. „Африка се“ — — — — одликује својом „гломазношћу“ — каква је то географска „гломазност“? и т. д.

Колонијалне Земље и земље под заштитом појединих држава требало је за сваки континенат и сваку државу, која поседује других замаља, све до исцрпности груписати, а не раздвајати, јер је то лакше за памћење ученика. На пр. на стр. 50. говорећи о француским колонијама говори се и за енглеске: Гамбију Сијера Лаоне, а исте би требале да се помињу на стр. 51. где се говори о енглеским земљама. Оваквих скучајева има више али их нећу набрајати. У одељку „Клима“ није требало говорити о Фауни и Флори, тим пре што је писац унео засебне одељке за Фауну и Флору. Види на стр. 81. Велики је недостатак овог уџбеника и у томе што нема илустрација и скица које су често поучније од саме садржине, али и у томе погледу писац обећава допуну у другом издању.

Могло би се навести још неких појединости које би се могле исправити у наредном издању те да уџбеник одговори своме задатку, као на пр. — посрбљавање и писање географских имена — објаснити нека имена (страна 61. „Баре су под Мангровама“ — шта су Мангрове?) и т. д. али о тим појединостима волан сам усмено саопштити писцу своја опажања и то приликом приређивања другог издања ове књиге.

Техничка страна књиге и цена одговарају времену издавања. Па ипак морам констатовати, да би израда могла бити боља, а цена нешто мања. У времену општих социјалних неприлика налазе оправдања и израда и цена књиге. Желети је да се и ово поправи.

После свега изложеног, са обзиром да је овакав уџбеник за оно време кад је издан, па још и данас, прави „насушни хлеб“ за ученике и географску наставу мишљења сам: да се књига „Ваневропски Континенти“, може препоручити за средње школе као приватни уџбеник приватног издања.

Реферат проф. Дерока гласи:

Актом Савета СБр. 148 од 11-III-1921. год. упућена ми је на преглед и оцену књига „Ваневропски Континенти“ за IV разред средњих школа, од Т. Радивојевића — Прегледао сам књигу (а и предавао по њој) и част ми је поднети Савету следећи извештај:

Г. Радивојевић већ двадесетину година пише уџбенике за географију у средњим школама; он је сада и једини писац тих уџбеника (не можемо узимати у обзир прештампавања и више или мање рђава допуњавања већ застарелог Васовићевог и још много застарелијег Карићевог земљописа). Нешто због тога што се г. Радивојевић сада први пут појављује са уџбеником за IV раз., а још више због још недовршеног груписања држава, ово издање није савршенство и са свим је привременог карактера (што, у осталом, писац и сâм у предговору каже). У сваком случају ово је једини и најбољи уџбеник за IV разред, те нам је свакако добро дошао, благода ећи г Радивојевићу (за застареле антикварске примерке Васовићевог земљописа морали су ученици плаћати и по 25 дин. само да би имали из чега да уче!)

Тешко је дакле, критиковати један привремени елаборат, али ћу ипак то овде у најглавнијим потезима учинити, да бих можда припомогао писцу изради дефинитивног издања.

1. — Име књиге. „Ваневропски Континенти“ мислим да је незгодно. Континенти су највеће копнене површине; Европа и Азија су једна географска целина као континенат, али их делимо у засебне делове света. Могло би се још рећи: „Ваневропски Делови Света“, али не „Ваневропски Континенти“. Писац је хтео да дâ један кратак назив, јер му — види се — није било згодно набрајати сва имена делова света. Збиља, није лако наћи погодан израз.

2. Распоред и количину градива требало би мало преиначити: У новом наставном програму стављена је Америка на прво место, истакнута је дакле због своје важности; писац је пак већу пажњу обратио Азији (са 35 страна док за остале делове света има 48 страна). — По мом мишљењу ваљало би поделити текст на крупнији и ситнији, те тиме истаћи оно што је важније.

3. Не намеравам овде набрајати ситнија опажања, јер овде и нисам критичар, већ референт, те нећу ни да узимам на себе, погрешно уобичајену улогу судије према окривљеноме, јер је г. Радивојевић старији наставник и писац уџбеника, те је и јачи од нас осталих. Ја радо стојим г. Радивојевићу на расположењу да му, за дефинитивно издање, саопштим те ситније опаске, које би — по мом мишљењу — ваљало применити. Једино ћу овде да наведем као сасвим непотребно: Уобичајено је у свима геогр. уџбеницима да се положај и проте-

зање у оба географска правца сваког дела света одређује његовим крајним тачкама израженим цифрама у степенима и минутима и именима тих тачака; то је непотребно, нарочито њихова имена, јер су она од мање важности за наставу. Што ће н. пр. ученику да запамти да се најсевернија тачка Азије зове Чељускин, доста му је да зна докле Азија стиже на Север и то му ваља рећи у заокругљеним бројевима. — Још једна напомена о грешкама, које се кроз многе географске уџбенике провлаче. Особена геогр. имена су на разним језицима, те писац уџбеника, као и картограф, мора да их стави онако, како се она у дотичној земљи на том језику изговарају (у колико је то могуће изразити нашом азбуком) и по могућности што више у *номинативу,* да би ђак одмах видео право име, а не правити од њих адјективе или их узимати у разним падежима, те ла ученик мора тек да преобраћа у номинатив и тако да конструише сâмо име. — Стил у сваком уџбенику треба да буде што простији, природнији и нормалнији; ваља избегавати фразирање. У овоме је г. Радивојевић много нормалнији од пок. Васовића, коме је једна од већих мана била прекрајање географских имена.

У већини уџбеника, па и карата и атласа налазе се имена *Кордиљери* као особено име планине. Најдуже планине у јужној Америци зову се оригинално *Cordilleras de los Andas*, што на шпански значи *„Ланац Андâ“;* планине се, дакле, зову Анди, а не Кордиљери. — Највећа Јапанска острва су: *Хок-кај-дô* (значи „најсевернији Острво“, некада Езо, а не Јесо), *Хон-дô* или *Хон Шју* (значи „Велико Острво“ или велика земља“, али се никад није звало *Нипон,* што је прâво име целе земље и од тога је имена испало осакаћено *„Јапан“), Шикóку* (а не Сикок) и *Кју-Шју*. Река у Кини *Јангцекјанг* зове се у ствари *Јан-до-чôи;* нити у кинеском језику има оног: чинг, чанг, чонг, како то Немци својом незгодном ортографијом онакажују кинеска и остала стрâна имена, а сви ми остали по њима тако преписујемо и изговарамо. —

4. — Спољни облик књиге није никако у сразмери са њеном ценом и ако се данас сви трговци изговарају оскудицом и скупоћом материјала и радне снаге да би забашурили и оправдали своју грамжљивост. Ово се тиче издавача, а не писаца, који су већином сиромаси, те приморани да падну у шаке издавачима — дерикожама. По обавештењу, ова књига, овако груба, какву нам је дао књижар Геца Кон, може да стане издавача нешто више од једног динара, на бољој хартији и заједно са хонораром писцу и свима режијским трошковима: око 2·— дин. примерак. Продајна цена од 6·— дин. према томе, прâва је пљачка.

И ако, из познатих разлога, на брзу руку написана као привремено издање, ова је књига добро дошла баш зато, што је брзо стигла да задовољи потребу, што служи на част вредноме писцу. Мишљења сам, дакле, да је треба препоручити као уџбеник за IV разред средњих школа.

Саслушавши, Савет је мишљења, да се ове књиге могу употребљавати као привремени уџбеници приватног издања, у средњим школама.

Г. г. Милојевићу и Маринковићу издати по 100 динара хонорара, а Јовановићу и Дероку по 150 динара.

VI. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 10714/20 с молбом г-ђе Милеве удове В. Малетића, да се *Калиграфски угледи* пок. Малетића препоруче као уџбеник за лепо писање.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. Војислав Стевановић, професор II београдске мушке гимназије, а молитељица да положи 100 динара за хонорар.

VII. Прочитана је молба г. Сретена Динића, школ. надзорника у Лесковцу, да се његове две књиге *Бугарска зверства у Врањском округу* откупе и препоруче за школске и народне књижнице.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. Д-р Влад. Ћоровић, а писац да положи 200 динара за хонорар.

VIII. Чита се молба г. А. Чакловића, да се његово издање слика Њ. В. Краља и Наследника Престола препоручи за школе.

Савет одлучује, да се о сликама прибави мишљење Уметничког Одељења.

IX. Потпредседник г. Лаза Кнежевић подноси усмени извештај о прештампавању *Читанке* г. г. Љуб. Протића и Влад. Стојановића (в. 1206 записник под IX).

Саслушавши, Савет одлучује, да се од Државне Штампарије прибави писмени извештај о томе.

X. Чита се молба г. Д-р Ђоке Богојевића, бив. учитеља, да се његово учило *Рачунаљка десетног система* препоручи за народне школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Јован Ђ. Јовановић школски надзорник и Јован Јанковић, учитељ из Београда, а молилац да положи 400 дин. за хонорар.

XI. Чита се молба г. Стјепана Роце, професора обртничке школе у Сплиту, да се његова књижица *Narodno Jedinstvo* откупи за народне књижнице.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. Павле Стевановић, а писац да положи 50 динара за хонорар.

XII. Г. Д-р Никола Вулић, као председник комисије за полагање професорског испита, усмено реферише о молби Ладислава Вајферта (в. 1221 записник под I).

Саслушавши, Савет одлучује, да се испит који је молилац положио у Пешти, може признати као наш државни — професорски испит, ако га допуни општим испитом (српски језик, српска историја, историја српске књижевности, администрација), с практичним предавањем.

Овим је састанак завршен.

ВИША НАСТАВА

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА
По милости Божијој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)
МИНИСТАРСКИ САВЕТ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 10 августа 1921 год. поставља:

на Универзитету у Београду:

за шефа рачуноводства с годишњом платом од 5500 динара, Хранислава М. Минића, досадашњег књиговођу на Универзитету.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 15 септембра 1921 год. поставља:

на Краљевској Техничкој Високој Школи у Загребу:

за јавног редовитог професора Градитељства Еду Шена, досадашњег јавног редовитог професора архитектуре на истој школи, са суставним беривима.

Председник Министарског Савета
Министар Иностраних Дела,
Ник. П. Пашић, с. р.

Следују потписи свих Министра.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

СРЕДЊА НАСТАВА

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА
По милости Божијој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)
МИНИСТАРСКИ САВЕТ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 12 септембра 1921 год. поставља:

у гимназији у Алексинцу:

за суплента под уговором, Николу Баранова, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Белој Цркви:

за супленте под уговором: Алину Брилинску, дипломираног студента филозофије; Браниславa Повољног, пређашњег наставника гимназије у Русији; Петра Шкурина, пређашњег наставника гимназије у Русији, и за суплента Јанка Кравића, администратора парохије;

у гимназији у Битољу:

за суплента, Ђорђа Анђелића, дипломираног студента филозофије и за суплента под уговором, Сергија Маклецова, дипломираног студента филозофије;

у гимназији у Велесу:

за суплента под уговором, Михаила Јелачића, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Врању:

за професора под уговором са годишњом платом од 2400 динара, Виктора Сахарова, пређашњег професора гимназије у Русији; за суплента под уговором, Петра Расторгујева, пређашњег наставника гимназије у Русији; за супленте: Берислава Дејановића, свршеног богослова Карловачке Богословије и Јована Стојановића, дипломираног студента филозифије;

у гимназији у Зајечару:

за суплента под уговором, Оскара Лудвига, пређашњег наставника гимназије у Русији и за суплента, Адама Максимовића, дипломираног студента филозофије;

у гимназији у Јагодини:

за суплента под уговором, Василија Антонова, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за суплента под уговором, Ану Титову, дипломираног студента филозофије;

у гимназији у Краљеву:

за суплента под уговором, Феодора Рајевског, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Куманову:

за супленте под уговором: Бориса Селивановског, дипломираног студента филозофије и Феодора Волошина, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у мушкој гимназији у Нишу:

за супленте: Димитрија К. Димитријевића и Светислава Филкера, дипломиране студенте филозофије;

у женској гимназији у Нишу:

за супленте под уговором: Катарину Сундечић-Ладишенску, дипломираног студента филозофије и Владимира Киселева, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у женској гимназији у Новом Саду:

за суплента, Миливоја В. Јовановића, свршеног богослова Карловачке Богословије;

у Трговачкој Школи у Новом Саду:

за суплента под уговором, Бориса Вељикова, пређашњег наставника гимназије у Рисији;

у гимназији у Охриду:

за суплента, Лазара Јованчића, дипломираног студента философије и за суплента под уговором, Михајла Подољског, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Подгорици:

за суплента под уговором, Александра Алексопула, дипломираног студента философије;

у гимназији у Сенти:

за суплента, Тимотија Рајића, свршеног богослова Карловачке Богословије;

у гимназији у Скопљу:

за супленте под уговором: Александра Останина, пређашњег наставника гимназије у Русији и Виктора Петрова, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Смедереву:

за суплента, Љубомира Петровића, дипломираног студента философије;

у Трговачкој Школи у Сомбору:

за професора под уговором са годишњом платом од 2400 динара, Д-р Александра Вилкова, професора Донског Универзитета;

у гимназији у Сомбору:

за суплента, Константина Костића, свршеног богослова Карловачке Богословије и апсолвираног студента философије;

у гимназију у Србобрану:

за одељење у Новом Врбасу: за супленте: Бранка Маширевића, свршеног богослова Карловачке Богословије и Добривоја Кузмановића, пређашњег привременог предметног учитеља;

у гимназији у Суботици:

за суплента под уговором, Василија Демченка, дипломираног студента философије;

у гимназији у Шапцу:

за суплента под уговором, Виктора Оберјемока, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Штипу:

за супленте под уговором: Антона Ковалевића, пређашњег наставника гимназије у Русији и Александра Лукјанова, дипломираног студента философије;

у реалци у Лесковцу:

за суплента под уговором, Павла Онихимовског, пређашњег наставника гимназије у Русији, и

у гимназија у Лозници:

за суплента под уговором, Александра Доникова, пређашњег наставника гимназије у Русији;

На предлог Заступника Министра Просвете Министра Унутрашњих Дела од 21 септембра 1921 год. поставља:

у гимназији у Белој Цркви:

за професоре: Антона Симона, професора из Сенте, по потреби службе и Емила Кетига, професора реалне гимназије у Земуну, по молби; за учитеља вештина Алексу Томашевића, учитеља вештина гимназије у Панчеву, по потреби службе;

у гимназији у Битољу:

за професора, Косту Дошена, професора гимназије у Велесу и за учитеља вештина, Стевана Дракулића, учитеља вештина реалке у Вршцу, обојицу по потреби службе и за суплерта Ђорђа Поповића, суплента гимназије у Пећи, по молби;

у гимназији у Велесу:

за суплента, Ђорђа Обрадовића, суплента гимназије у Прокупљу и за учитеља вештина, Радивоја Русовића, учитеља вештина гимназије у Лесковцу, оба по потреби службе;

у В. Трговачкој Школи у Великом Бечкереку:

за суплента, Даницу Зделар, суплента гимназије у Великом Вечкереку, по молби и за професора, Јулија Волака, пређашњег професора Трговачке Школе у Печују, по молби;

у гимназији у Великом Бечкереку:

за професора, Божидара Ковачића, професора мушке гимназије у Новом Саду, по потреби службе;

у гимназији у Великој Кикинди:

за професора, Дамњана Божића, професора гимназије у Лозници и за учитеља вештина, Љубицу Божићку, учитеља вештина гимназије у Лозници, обоје по потреби службе;

у реалци у Вршцу:

за професора, Анту Шепића, професора гимназије у Великој Кикинди, по молби;

у гимназији у Врању:

за суплента, Казимира Супичића, суплента гимназије у Суботици, по потреби службе;

у гимназији у Жомбољи:

за професора, Д-р Стефанију Пап, професора гимназије у Суботици и Ференца Саса, професора гимназије у Новом Врбасу, оба по потреби службе;

у гимназији у Ђевђелији:

за професора, Драгутина Цветковића, професора гимназије у Велесу, по молби;

у гимназији у Зајечару:

за професора, Душана Димића, директора и професора гимназије у Неготину, по потреби службе;

у гимназији у Јагодини:

за суплента, Ивана Драгићевића, суплента гимназије у Суботици и Светолика Поповића, професора гимназије у Зајечару, оба по потреби службе;

у гимназији у Књажевцу:

за суплента, Светозара Миленовића, суплента гимназије у Зајечару и за суплента под уговором, Александра Лисова, суплента под уговором гимназије у Косовској Митровици, обојицу по потреби службе;

у гимназији у Косовској Митровици:

за професора, Марка Шепаровића, професора гимназије у Подгорици, по потреби службе;

у гимназији у Крушевцу:

за суплента, Миодрага Божића, суплента гимназије у Ваљеву, по потреби службе; и за професора, Славка Милића, професора мушке гимназије у Нишу, по потреби службе;

у гимназији у Краљеву:

за професора, Светислава Раденковића, професора гимназије у Крушевцу, по потреби службе и за супленте: Радмилу Симић-Милићевић, суплента женске гимназије у Крагујевцу и Андрију Милићевића, суплента Више Трговачке Школе у Новом Саду, обоје по молби;

у гимназији у Куманову:

за професора, Константина Деду, професора гимназије у Лозници и Властимира Дробњака, професора гимназије у Скопљу, обојицу по потреби службе;

у реалци у Лесковцу:

за суплента, Душана Поповића, суплента гимназије у Куманову, по молби;

у гимназију у Неготину:

за професора, Ратка Пенезића и Касију Пенезић, професоре гимназије у Чачку; и за суплента под уговором, Николаја Гмизовића, суплента под уговором гимназије у Зајечару, све по потреби службе:

у гимназији у Никшићу:

за супленте: Николу Ковачевића, привременог предмерног учитеља исте гимназије, Николу Милатовића, суплента гимназије у Ћуприји, по потреби службе и Светозара Петровића, суплента гимназије у Улцињу, по потреби службе;

у женској гимназији у Нишу:

за вишег учитеља језика, Стевана Николајевића, вишег учитеља језика гимназије мушке у Нишу, по потреби службе;

у гимназији у Новом Пазару:

за учитеља вештина, Светолика Протића, учитеља вештина гимназије у Врању, по потреби службе;

у мушкој гимназији у Новом Саду:

за професоре: Јована Маршала, професора Реалке у Вршцу, и Владислава Микоа, професора гимназије у Суботици, оба по потреби службе;

у гимназији у Охриду:

за професора, Др. Венијамина Таушановића, професора гимназије у Штипу, по молби и за суплента, Николу Митровића, суплента гимназије у Свилајнцу, по потреби службе;

у гимназији у Пирошу:

за учитеља вештина, Ивана Поточњака, учитеља вештина гимназије у Белој Цркви, по потреби службе;

у гимназији у Подгорици:

за професора, Д-р Радована Перовића-Тунгуза, професора гимназије у Никшићу; и за супленте: Станка Прљу, суплента гимназије у Крушевцу; Надежду Прљу, суплента гимназије у Крушевцу и Благоја Тупоњу, суплента I крагујевачке гимназије, све по потреби службе;

у гимназији у Пожаревцу:

за суплента, Милана Милетића, суплента гимназије у Врању, по потреби службе;

у гимназији у Прилепу:

за суплента, Мирка Конца, суплента мушке гимназије у Суботици; за професора, Делимира Лазаревића, директора и професора гимназије у Ђевђелији, обојица по потреби службе;

у гимназији у Србобрану:

за суплента, Матију Еветовића, суплента гимназије у Суботици, по потреби службе;

у гимназији у Суботици:

за професоре: Драгослава Ђорђевића, професора III мушке гимназије у Београду; Светозара Барајевца, професора вештина гимназије у Великом Бечкереку, Јована Турцера, професора Више Трговачке Школе у Новом Саду, све по потреби службе;

у гимназији у Тетову:

за суплента, Драгомира Димитријевића, суплента гимназије у Новом Пазару, по молби;

у гимназији у Ужицу:

за суплента, Винка Заниновића, суплента гимназије у Скопљу, по потреби службе;

у гимназији у Чачку:

за суплента, Ловра Ратковића, суплента гимназије у Књажевцу, по молби и Драгутина Марковића, суплента I крагујевачке гимназије, по молби;

у гимназији у Цариброду:

за суплента, Михаила Јовића, суплента гимназије у Тетову, по молби;

у мушкој гимназији у Нишу:

за суплента, Драгољуба Прибишковића, суплента гимназије у Врању, по потреби службе.

у IV мушкој гимназији у Београду:

за професора, Јована Н. Антића, професора гимназије у Врању, по потреби службе;

у III мушкој гимназији у Београду:

за професора, Јована Чолића, професора гимназије у Зајечару, по потреби службе; и Ристу Карљиковића, професора Крушевачке гимназије, по молби;

у гимназији у Улцињу:

за учитеља вештина, Филипа Вучковића, учитеља вештина I мушке гимназије у Београду, по потреби службе;

у гимназији у Петровцу:

за професора, Милоја Стојадиновића, професора II мушке гимназије у Београду, по потреби службе;

у гимназији у Скопљу:

за суплента, Тому Смиљанића, суплента гимназије у Тетову и за предметног учитеља Димитрија Фртунића, предметног учитеља гимназије у Битољу, обојицу по потреби службе;

у гимназији у Смедереву:

за професора, Љубу Видаковића, професора гимназије у Аранђеловцу, по потреби службе;

у гимназији у Свилајнцу:

за суплента под уговором, Никиту Сељникова, суплента под уговором гимназије у Пећи, по потреби службе;

у Трговачкој Школи у Сомбору:

за професора, Д-р Анта Риболија, професора Више Трговачке Школе у Суботици, по молби;

у гимназији у Сомбору:

за професора, Михаила Шимона, професора из Сенте и за супленте: Братиславу Николићеву, суплента гимназије из Чачка, по потреби службе, Јована Б. Милића, свршеног богослова Карловачке Богословије и Драгутина С. Васиљевића, намесног учитеља гимназије у Вуковару, све по потреби службе;

у I женској гимназији у Београду:

за учитеља вештина, Видосаву Чубровићку, учитеља вештина гимназије у Скопљу, по молби;

у женској гимназији на Цетињу:

за професора, Михаила Рајновића професора мушке гимназије у Цетињу, по потреби службе;

у гимназији у Гњилану:

за директора и професера, Ђуру Врбавца, професора у пензији;

у I женској гимназији у Београду:

за суплента, Милицу С. Врачевићеву, писара II класе Министарства Просвете и дипломираног филозофа.

у Министарству Просвете у Одељењу за Средњу Наставу:

за административног инспектора II класе, Лазара И. Бркића, пређашњег професора гимназије у Црној Гори, референта.инспектора постављеног од Извршног Народног Одбора, сад на раду у Министарству Просвете.

На предлог Заступника Министра Просвете Министра Унутрашњих Дела од 6 октобра 1921 год. поставља:

у гимназији у Подгорици:

за супленте под уговором: Всеволода Савића, пређашњег гимназијског наставника у Русији и Глигорија Коновала, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Алексинцу:

за суплента под уговором, Евгенија Лоптева, пређашњег наставника у Русији:

у гимназији у Свилајнцу:

за суплента под уговором, Михаила Климентијева, пређашњег наставника у Русији;

у гимназији у Крушевцу:

за суплента под уговором, Стевана Кедровића, пређашњег наставника у Русији;

у гимназији у Плевљу:

за суплента под уговором, Павла Раздољског, пређашњег наставника у Русији;

у гимназији у Беранима:

за суплента под уговором, Станислава Грабовског, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Прокупљу:

за супленте под уговором: Василија Пејхеља, пређашњег наставника гимназије у Русији и Павла Синељшикова, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Гњилану:

за суплента под уговором, Властимира Гурјанова, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Суботици:

за суплента под уговором, Евгенија Јелачића, пређашњег наставника гимназије у Русији

у гимназији у Приштини:

за суплента под уговором, Владимира Мартинова, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Пироту:

за суплента под уговором, Константина Сотникова, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у гимназији у Тетову:

за суплента под уговором, Василија Шћепкина, пређашњег наставника у Русији.

На предлог заступника Министра Просвете Министра Унутрашњих Дела, Министарски Савет од 21. септембра ове године решио је и решава:

да се Д-р Стевану Јантолеку, професору штипске гимназије, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

да се Милан Мужа, професор крушевачке гимназије, по својој молби а на основи § 69 закона о средњим школама, стави у стање покоја с пуном пензијом.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, а на основи чл. 4 закона о средњим школама, Министарски Савет од 14. августа ове год. решио је и решава:

да се гимназија у Пироту подигне на степен потпуне осморазредне државне средње школе.

Председник Министарског Савета
Министар Иностраних Дела,
Ник. П. Пашић, с. р.

Следују потписи свих Министра.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

ОСНОВНА НАСТАВА

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА
По милости Божјој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)
МИНИСТАРСКИ САВЕТ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 31. јула ове године поставља:

у Мушкој Учитељској Школи у Скопљу:

за предметног учитеља по чл. 22. Уредбе СНБр. 1507-1920 Јована Жарковића, досадашњег наставника исте школе.

На предлог Заступника Министра Просвете Министра Унутрашњих Дела, од 31. августа ове год. поставља:

у мушкој Учитељској Школи у Сомбору:

за управитеља I класе с годишњом платом од 7000 динара, Стевана Јовића, професора исте школе.

у мушкој Учитељској Школи у Вршцу:

за професора по тачки 4. Уредбе СНБр. 28.290/1921. Марка Јаковљевића, професора исте школе.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела од 10. септембра ове год. поставља:

у женској Учитељској Школи у Београду:

за професора, Симу Јеврића, професора исте школе у пенсији.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 22. септембра ове год. поставља:

у мушкој Учитељској Школи у Јагодини:

за учитеља вештина, Властимира Петровића, учитеља вештина аранђеловачке гимназије.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ
ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је за учитеље:

БАНАТ

срез белоцрквански:

у Дупљају: Крсту Ракића из Дупљаје — Банат.

у Врачевом Гају: Светозара Тукулију, Глигорија Белодедића, Зорку В. Поповићеву из Врачевог Гаја — Банат, Милеву Коњовићку из Острва — Банат.

у Загајици: Живана Андрејића, Бојану Миљковићеву из Загајице — Банат.

у Избишту: Симеона Путника, Васу Бранковог, Бранка Горомића, Мару Лунгулову-Бељин, Јелену Бељин из Избишта — Банат.

у Јасенову: Угљешу С. Поповића, Јована Кадића, Десанку У. Поповић из Јасенова — Банат,

у Крушчици: Хермину Димитријевић, из Крушчице — Банат.

у Кусићу: Милана Стевановића из Кусића и Бранислава Јорговића из Крушчице, Меланију Путникову, Јесенку Владулескову из Кусића.

у Орешцу: Трајана Гугуљана из Орешца — Банат.

у Паланци: Радослава Милосављевића из Крушчице — Банат.

у Парту: Милутина Ђурића, Милеву Томашевићеву из Парте — Банат.

у Суботици: Драгутина Рижиара из Новог Сентивана — Банат.

у Ујму: Владимира Стевановића, Живојина Бељиног, Светислава Оморца, Вељка Поповог, Олгу Коларов-Антонијевић, Паву Коларов, Софију Поповић-Марковићку из Ујме — Банат.

у Црвеној-Цркви: Саву Беутуриног, Даринку Беутуринову из Црвене Цркве — Банат.

срез ковински:

у Баваништу: Живу Нанковића из Ковина — Банат, Живојина Маринковића, Миту Максимовића, Младена Јовановог, Влајка Атанацковића из Баваништа — Банат, Софију Николићеву из Великог Средишта — Банат, Терезију Петровић, Емилију Живановић, Јулију Балег сви из Баваништа.

у Гају: Петра Лекића, Милицу Нинковићеву из Гаја — Банат.

у Дубовцу: Даницу Пауновић-Константиновић из Дубовца — Банат.

у Делиблату: Светислава Челебића, Саву Иванковића из Делиблата — Банат, Гаврила Станишића из Драговољића округ никшићски, Олгу Пештанац, Веру Попоянић из Делиблата — Банат.

у Мраморку: Милорада Момировог из Мраморка — Банат.

у Устрову: Максу Муићана из Острова.

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА
По милости Божјој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)
МИНИСТАРСКИ САВЕТ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 15. септембра ове год. поставља:

у Министарству Просвете:

за секретаре I класе у Уметничком Одељењу; Д-р Мирка Королију и Милана Димовића, досадашње секретаре II класе истог Одељења.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 1. октобра ове год. поставља:

у Народном Позоришту у Скопљу:

за благајника I класе: Милутина Марићевића, благајника II класе истог Позоришта.

Председник Министарског Савета
Министар Иностраних Дела,
Ник. П. Пашић, с. р.

Следују потписи свих Министра.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

Редактор „Службеног Дела“ МИЛАН КАРИЋ

О ПРЕДЛОЗИМА
ЗА РЕФОРМУ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ[1])

Занимљиво је прелиставати предратне бројеве *Наставника* и *Просветног Гласника* и нарочито се заустављати на чланцима о средњој школи. После те лектире, нама остаје утисак да се у нашим педагошким часописима често говорило о реформама, јер делимичне измене у разним правцима предлагане су код нас до сада увек, што значи да школским приликама нисмо били потпуно задовољни готово никад. Увек смо стајали пред неким *озбиљним*, *коренитим* и *коначним* реформама, које међутим нико није хтео или није могао да унесе у праксу. Сав стварни рад — колико сам ја могла да га пронађем и проверим — обично се сводио на помицање неких предмета из нижих разреда у више, и обратно, и одређивање сад већег сад мањег броја недељних часова за њих; на претварање двомесечја у семестар и распадање семестра у тромесечја; на укидање пријемних и разредних испита и јединице као броја који при оцењивању важи, — поред још неких ситнијих измена у школарини, радном времену и дисциплини.

Данашњи реформни пројекти, упоређени са предратним, изгледају смелији, обимнији и дубљи, и за њих се чак озбиљно заинтересовало Министарство Просвете, што није мала реткост; а када би се извело све што се до сада изнело на јавност, ко зна да ли би наша средња школа била само реформисана, или би постала један из основа другачији завод.

Тако, по неким предлозима о новој организацији средње школе, она би се цепала не само уздуж, него — ако је допуштено тако рећи — и попреко: у првом смеру бифуркацијом и трифуркацијом, у другом смеру тим што би нижи разреди били само продужење основне наставе и заједничка предспрема за неке стручне школе нижега типа, а виша

---

[1]) Главни материјал за овај чланак: *Начела о уређењу средњих школа у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца,* израдио Просветни Одбор састављен од просветних покрајинских делегата; — писмени одговори професорских већа, просветних друштава и појединих просветних радника, у којима се критикују *Начела* и дају нови предлози за реформу; — чланци о реформи школе у *Hrvatskoj-jugoslavenskoj-Njivi.*

гимназија и реалка спремале би слушаоце за више стручне академије и за све факултете универзитета.

Важна новина је и предлог о систему слободног избора предмета за старије ђаке. Идеју о томе изнео је Г. Фелер у *Hrvatskoj Njivi*. Предлог Г. Јаше Продановића могао би се назвати системом тројке: то је нова организација са три разреда основне школе, трипута по три разреда средње школе, и три године универзитета или више стручне спреме. Такав је и пројект Г. Косте Сретеновића, само у мало другачијој форми. По свима тим предлозима, у гимназији и реалци била би прекинута досадашња континуирана целина од осам разреда, а са два главна испитна рока, малом и великом матуром, — и то би свакако била најдубља реформа у организацији наше средње школе.

Друга важна новина јесте предлог да се унесу нови предмети у наставни програм. Један који ће извесно први да продре, јер га је пронашао и предложио Просветни Одбор, то је *наука о државном уређењу*. У *Начелима* одређена су за њу у VIII разреду по два недељна часа; али из напомене која уз то иде, тешко је наслутити штогод о каквоћи и обиму наставног материјала. Толико се види да предмет мора бити нека синтеза ранијега знања и послужити као васпитно средство:

> „Премда је Просвјетни Одбор тога мишљења да цјелокупна настава у средњој школи, поглавито у народном језику, језицима уопште, историји и земљопису, имаде ићи за тим да у ученицима буди живу свијест о правима и дужностима држављана и да их у свакој згоди упућује у потребе и облике државнога економичкога и социјалнога живота, ипак је држао за потребно да се све то тако стечено знање у последњем разреду систематички прибере, и стога је одредио посебна два сата за науку о државном уређењу."

Ако се сада — према једном делу ове напомене — главна пажња обрати на васпитни момент, онда се лако може упасти у суво и наметљиво моралисање о грађанским дужностима према краљу и отаџбини, — као што нам се једном већ десило са промашеним покушајем да се у средњој школи предају поуке о моралу. Старији наставници причају како се с тим предметом натезало пуних десет година (од 1888—1898), а да се за све то време није осетио готово никакав успех. Ако се, на против, јаче истакне информативна страна у предавању науке о државном уређењу, да се ђаци упуте „у потребе и облике државнога економичкога и социјалнога живота", онда опет назив предмета изгледа скучен и неподесан за тако обимну и разгранату грађу.

Не треба, међутим, одбијати да име у овом случају не значи ништа. Иначе, зашто би се предлагало да у програм уђе још и национална економија, социологија, етика, етнографија, — већ према томе како је ко схватио празнине које ће неминовно оставити наука о државном уређењу, ако би меродавно било само њено име. Јер држава је само

један облик јавног живота о коме треба обавестити ђаке, а остали облици изражени су у економији, социологији и моралу. Но тако повећан материјал захтевао би повишен број недељних часова, те би се морао проширити на још који разред. Сам назив предмета, ако би се хтело да остане један и да се избегне страно име, могао би да буде — у недостатку чега згоднијег — *основи науке о држави и друштву*. Наставник би, под тим називом, излагао историју разних облика државе и друштва; говорио би о појму закона, слободе, дужности и друштвене правде; приказао би разне начине производње, поделе и потрошње материјалних добара; представио би рад као економску вредност и разне врсте економских установа и удружења; а завршио би предавањем о солидарности и важнијим теоријама о међусобним односима појединца и друштва. Из целог тога информативног материјала увек би се издвајала занимљива спорна питања за дискусије у разреду, да би се исправили погрешни појмови и настрана схватања која ђаци примају из приватних разговора и лектире. Вешт наставник удешавао би при томе тако да најречитије говоре саме чињенице ранијег и данашњег искуства, и онда би, уместо свакога наметљивог савета, сами ђаци могли навести по један убедљив разлог.

Ради практичне примене знања требало би увести још и ђачку самоуправу по америчанском типу. До душе, наши званични педагошки фактори наклоњени су томе да у самоуправној ђачкој организацији виде неку врсту школске анархије и узурпацију старешинске власти; али људима без предрасуда нимало то не смета да ђачку самоуправу означе као најбољи начин припремања омладине за будуће функције у држави и друштву.

Сем науке о државном уређењу, нема у *Начелима* ниједнога другог новог и обавезног предмета; али као необавезни предлажу се словенски језици и стенографија, затим цртање, певање и музика све до матуре. То исто предлажу и поједине професорске колегије, са додатком да под словенским језицима треба разумети руски и чешки, а стенографији додати још и трговачко књиговодство. Од свега тога, руски језик могао би се учинити обавезним, и то бар у три разреда узастопце, — али не из неких политичких разлога или због фамозне словенске узајамности, него ради бољег познавања ванредно богате руске душе у руској филозофији и литератури. Што се тиче осталих предмета, сигурно не би шкодило онима који би имали времена да их уче; но ако се где не би могао наћи наставник да их ваљано предаје, не изгледа ми да би то за ђаке био какав осетан губитак.

На реду је сада један предмет који није сасвим нов у наставном плану, али се за њега на више места предлаже знатно проширена грађа. То је филозофска пропедевтика. Она је до сада имала улогу Пепељуге у нашој средњој школи, јер кад год се јави потреба да се скрати про-

грам и скреше недељни распоред часова, она је прва на ударцу. Једино за њу нема у *Начелима* Просветног Одбора никакве напомене, што значи да јој се у опште не придаје важност.

Из раније школске праксе зна се да филозофска пропедевтика обухвата само основне појмове из логике и психологије; сада, као нов додатак, предлаже се негде етика, а негде историја филозофије, на једном месту и космографија. Ти предлози су очевидно добри, и штета је да то код нас ипак није довољан разлог ако се жели нешто унети у нов програм. На пример, баш у историји филозофије има партија интересантних и лаких, а за филозофску културу духа необично важних, и када би се занимљивом наставниковом изглагању додало још и мало лектире из филозофских дела, извесно би то био најинтересантнији предмет.

У пројекту су још историја уметности и естетика. У *Начелима* их, истина, нема, али са других страна предлажу се за нов школски програм. Данашња практична и претежно социјална оријентација у свету огледа се донекле и у прикупљеном материјалу за реформу школе: нема пројекта без предлога за националну економију, или социологију, или трговачко књиговодство и стенографију, а само на три-четири места видимо историју уметности и естетику. Не видимо, ипак, да ли би те две науке биле каква добит за наше ђаке, јер предлози су доста неодређени и свуда кратки. Но једно је, ваљда, свакоме јасно: за таква два самостална предмета нема у средњој школи места, него остаје или да се они споје у један предмет, или да се историја уметности придода општој историји, а естетика књижевности. Историја уметности једва би се могла замислити без познавања бар најглавнијих естетичких теорија, а естетика без конкретних примера из историје уметности апстрактна је, и зато неразумљива и тешка.

Међутим, било да се учини овако или онако, резултати ће бити незнатни ако се уведе само једна нова серија предавања која ђаци слушају скрштених руку. Они ће тада имати да уче један предмет више, и то само да уче и памте, што за уметничко разумевање и естетичко васпитање не значи много. Сасвим је нешто друго ако би се историја уметности и естетика спојиле са практичним извођењем на часовима вештина: цртања, сликања, моделовања, певања, музике, рецитовања и ритмичке гимнастике. Додајте томе још и показивање пројекционих слика на платну, и онда би сваки уметнички појам значио по један пријатан доживљај за ђаке. Историја уметности и естетика не би се тада везивале само са два недељна часа за који виши разред. Васпитање укуса, исто као и образовање ума, проширило би се на све разреде средње школе ма којега типа, и зацело не би ишло ни теже ни спорије него стицање разних научних појмова и знања.

Остаје да видимо још како је схваћено код нас питање о ручном раду. У *Начелима* га у опште нема, у осталом материјалу спомиње се

неколико пута. Међутим, то питање је данас у жижи педагошких интереса — ако се тако може рећи — и школа будућности извесно ће да буде школа обавезнога ручног рада за омладину оба пола.

Но ручни рад, ма у ком обиму и форми, претпоставља велике материјалне издатке ради отварања школске радионице и набавке материјала за дрворез, моделовање, фотографисање, итд. — већ према томе шта се одабере; а код нас увек је тако да се просвета задовољава само „скромним делом онога чиме се располаже". Зато смо и доспели дотле да у појам неизводљивога и неостварљивог, поред читаве серије пројеката из педагошких листова, урачунамо и сам школски закон. Иначе, зна се да у законске параграфе не улазе идеални планови и жеље за далеку будућност, него тек оно што мора да буде.

На пример, нема у нас ниједнога школског закона, а да не садржи параграфе који од прилике овако гласе:

„Свака школа мора имати подесну школску зграду с потребним школским намештајем, библиотеку, кабинете, лабораторије и потребна наставна средства."

„Министар је дужан постарати се да се израде добри уџбеници за све предмете у средњој школи."

„Наставници се могу премештати само по молби. Они су дужни да предају само оне предмете за које имају стручну спрему." Итд., итд.

Како те законске наредбе наше највише просветне власти лепо звуче, и где би нам био крај када би све то заиста морало да буде!

Али, школски закон далеко је код нас од тога да регулише праксу, него је пракса обично удешена тако да демантује закон.

После нових предмета, а као трећа важна реформа, био би предлог за продужење школскога часа на сат и по. До душе, у *Начелима* нема о томе ни спомена, а ни у целој осталој грађи за реформу школе. Но да ли би се могло спровести начело саморадње у новој школи рада, ако распоред часова и даље остане исецкан и шарен као данас? И шта се, најзад може учинити у три четврти, када треба заинтересовати ђаке и створити нарочито расположење у разреду за сваки предмет? А питање је да ли бисмо и ми старији пристали, када смо у својој соби, да за једно пре подне променимо пет предмета рада. И колики је само замор за наставника ако мора издржати пет пута по три четврти часа за једно пре подне, и пет пута мењати предмет или одељења. Ђаци то имају да издрже свакога дана. Једина олакшица је што они могу бити на часу а да и не раде, јер по данашњем систему, наставник је у разреду главни и најактивнији фактор, па се он, сасвим природно, највише и умара.

Распоред са продуженим радним временом изгледао би овако:

Први час: од 8 до 9·30

Други час: од 9·45 до 11·15

Трећи час: од 11·30 до 12·30. Одмор увек по четврт сата.

Вероватно би ово било згодније него да ђаци долазе са пет предмета у глави и са могућношћу да добију пет оцена за једно пре подне. Где би то онда могло да буде савесно, без варања и без икакве стрепње? И зато није чудо што се ђаци на одмору преслишавају, у место да се одморе и освеже за оних десет или петнаест минута до другога часа.

Разумљиво је да наставник не би могао читав сат и по предавати, нити би за све то време смело трајати само испитивање. На згодан начин посао би се морао делити између наставника и ђака, што значи да би у нову средњу школу морале ући и нове методе рада. До сада, наши ђаци навикавани су да слушају предавања и да одговарају према ономе што упамте, па мало ко верује да би се што научило ако тога нема. Усудите ли се да оцените некога по општем утиску и по одговорима добивеним када учествује цео разред, одмах ћете изазвати негодовање и читаву буну. Из клупа се дижу незадовољници и протестују: „Откуд оцена, кад ме нисте *прозвали* да говорим?“ За ђаке је, дакле, најглавније испитивање онога што се на предавању чуло, — ако се хтело чути; ако не, онда се научило код куће из уџбеника. Предавање — испитивање, то је постало само себи циљ, како за наставнике тако и за ђаке. Но стварно узев, то је само једно средство за учење, једна метода рада; а средства се мењају, јер се усавршују. Циљ, на против, може да се постигне или промаши. Усавршавања ту нема. Другим речима, методе су навике рада, и зато сметају, уместо да помажу, ако се окамене и урасту у школску праксу као коров у запарложену њиву.

После овога, право је очекивати да се изложе нове методе рада које треба да замене старе. Но како је то питање и опсежно и важно, посветиће му се један посебан чланак, и тада ће се видети како наставне методе, исто као и наставно градиво, морају бити у складу са општом духовном оријентацијом времена у коме се живи. А видеће се још нешто: промена методе неминовно ће изазвати и другачији начин оцењивања успеха у школи.

Против данашњих оцена су многи педагошки писци и наставници, и готово сви ђаци; а што се оне ипак тако упорно држе, објашњава се само духовном инерцијом, која је засад још у пуној снази. Отуда ми радије трпимо недостатке, него да разликујемо једно сасвим ново стање, и отуд се код нас много тога не може зато што нам се неће.

С оценама је исто што и са методама рада: опет један очевидан пример како се подређена средства уздижу до суверeног циља. По уобичајеном схватању, резултат свега нашег рада са ђацима огледа се у знању које се констатује испитивањем и таксира извесном цифром. И наставницима и ђацима титрају пред очима само петице, четворке, тројке и двојке, и у њима гледају сав заједнички успех. Последица тога је нави-

кавање на ситне и одвећ блиске циљеве у послу, потхрањивање сујете, суревњивости и нестрпљења, што је скроз погрешна припрема за живот. Сем свега тога, оцене овакве какве су данас, још су највише криве што средња школа не подстиче ђаке да с вољом раде, него их просто дресира да уче.

Има, међутим, школа које постоје и врло добро успевају и без оцена, што највећма руши веру у неопходност старог система. О тим школама говориће се када се буду излагале нове методе рада, и тада ће се видети колико је нови начин бољи и напреднији него стари. Само не изгледа вероватно да ће та новина одмах продрети и у наше школе. Јер ко ће, забога, први прибрати толико смелости да је заведе код нас, када то још није одомаћено ни у свима енглеским, француским, немачким, мађарским и не знам чијим још средњим школама на земаљској кугли!

Оцене би остале и по плебисциту који би се извео на основу материјала за реформу школе, пошто се против њих чула само три-четири гласа. Но ту опет вреди искуство да се не изгласава увек оно што је најбоље, него што највећма личи на претходно стање.

Важан је разлог за стари систем оцењивања и страх да се не прекине континуитет са прошлошћу, која нас као садашњост — узгред буди речено — није задовољавала готово никад. Јер само ради сталнога незадовољства садашњицом предлагало се увек нешто друго, ново, те је реформа школе постала код нас хронична болест, за коју нам се нудили само рецепти, а без правог лека.

За вољу тога много цењеног континуитета пропашће, по свој прилици, и остали реформни пројекти који би реметили досадашње стање. Тако ће наша школска реформа вероватно опет личити на шаховску игру са померањем фигура по црно-белој дасци, а да од целе те забаве ђаци не осете никакву стварну корист. Нарочито ће предлози за слободан избор предмета, систем тројке и продужење школског часа, изгледати као неки педагошки бољшевизам, а сама та реч довољна је да нам утера страх у кости и осујети остварење.

Но ако је тако, зашто су онда прављене анкете, стваране уже и шире комисије, и нашто сва ова реформна галама после рата, која боље но ишта показује да се данашња средња школа налази у положају миниране зграде? Је ли то све стога што ми волимо да стварамо пројекте које не изводимо, нити у опште мислимо на извођење, јер планирање само по себи чини нам задовољство? Све то може бити, али је штета за енергију и време да се тако напразно троше, особито када се зна да сваки добар, а неостварен пројект значи по један културни и национални губитак.

КАТАРИНА БОГДАНОВИЋ

НАШЕ ШКОЛСКО ПИТАЊЕ

II

У чланку I [1]) казали смо да васпитање и образовање најбоље зближава и измирује људе. Из тога излази да, ако није могуће у опште изједначити људе по васпитању и образовању, могуће је за све друштвене слојеве и позиве удесити формално образовање на истој основи, по различитим школама, али једнаким по интенсивној култури мишљења и рада, као вазда живим културним вредностима. Могуће је, затим, и потребно је, да се васпитањем и образовањем задовоље интереси физичке и моралне природе човекове у пропорцији датих способности, рачунајући у прву и природне погодбе у којима он живи, у другу и националне одлике, како су оне историјски постале.

Школа не сме својим васпитањем чинити насиља ни једној од живих снага, физичких и моралних, у човеку; још мање сме под видом неких напредних идеја кидати са традицијама које имају дубок корен у животу народном. Она се мора одлучно борити против предрасуда које стоје на путу физичким и моралним потенцијама до развитка, али она не сме цео живот рационализирати, рушећи идеална добра у народу. Баш на основи здравога мишљења о моралној природи човековој, о компонентима његове душе, долазимо до закључка и уверења да груби материјализам и претерана трезвеност не даје потпуна човека. Нама требају нормални људи са култивираним особинама народне душе, подигнутим до активне моћи, јер је, најпосле, и целокупна морална енергија људскога рода састављена из националних енергија. Опште образовање за појединца значи оријентирање појединца у животу свога народа на основи општих истина о природи у опште, и о природи човековој.

Треба још претходно утврдити да нема већега непријатеља општем напретку једнога народа него што је постављање извесних културних идеала до којих немамо потребне лествице; јер, како вели Simmel, као културни елеменат могу, и те како, високе етичке идеје заостајати за нижима, које се асимилирају са ритмиком нашега развића. *Ритмика развића*, то је оно о чем се најмање води рачуна у школском васпитању, и као што етички императиви који садрже идеал крутог савршенства нису подобни излучити никакве енергије, тако и општи човечански идеал остаје фикција док стојимо пред толиким нерешеним питањима нашег националног живота.

Садашње стање Русије није ништа друго него један несрећан експеримент да се оствари општи човечански идеал у животу једнога народа који је свакако заостао иза других народа, поносних т. зв. културом,

[1]) *Просветни Гласник*, 1921, свеска I.

а испред тих народа. Експеримент је последица убачених са стране идеја без *унутарњег посредништва*, како би то казао Масарик. Већ борбу против теологије и теократије у Русији квалификирао је овај умни човек и пријатељ прогреса као борбу која рађа карактеристичним полутанством, а ово да свуда настаје где једна старија цивилизација долази у додир с млађом без посредништва, и то полутанство да је општи процес растварања са свима својим патолошким појавама.

Велике разлике у карактеру нашега образованог човека и човека из народа можемо тумачити само лошим васпитањем наше школе, нарочито средње, која, једним погрешним методом и на основу науке, еманципира свога васпитаника од моралних императива наше домаће средине, не остављајући му за то никакву накнаду, а ми бисмо желели да наш образовани човек у основи сачува народну, сељачку душу. Наша средња школа даје велик број недоучених, па ипак су то они којима је све јасно, који све знају, па према томе не познају ни у животу никаквих скрупула. А прави респект према науци рађа се једино на тачном познавању њезиних граница и на сазнању о ограничености људских моћи, кад се ове мере и огледају на раду и на историји људске стваралачке мисли. Ту може појединац најбоље да упозна своју ништавост и на искуству да се увери о лажном поносу свом, кад идентификује себе са човеком који је створио велика дела културе.

На основицама, дакле, наше домаће културе (зовимо је патријархалном), на народној религији и обичајима, који су љуска за здраву језгру морала, треба наша школа да заснује културу рада, да је пропагира теоретски и практично, јер, док се о свима другим васпитним средствима може различито мислити, радом се човек, без сваке сумње, васпитава и образује, јер се унапређује умно и морално, физички и материјално, и само радом одржава правилно функционирање способности и снага у себи. У синтези наше народне душе и карактера са културом рада на историји људске стваралачке мисли, желели бисмо да наша школа васпитава и образује. Рад може само да подигне моралне потенције наше народне душе, јер рад по себи етизира, а у заједници рада човек се најбоље васпитава у социјално-етичком смислу.

Не тражимо никакве високе и недостижне идеале. Задатак је сваког човека врло прост: да нешто ради и уради, према снази својој и способностима; јер све што живи ради, и борба за опстанак је рад, у првом реду рад воље, онда тела и интелекта у међусобном допуњавању. Рад је развијање енергије физичке, моралне и интелектуалне. Ко не може да уради неки посао, недостаје му или физичка снага (он је неразвијен, слаб, болестан, и сл.), или морална снага (он је лен, немаран, и т. д.), или интелектуална снага (он је неразуман, непажљив, непромишљен, и т. д.). Имати све три врсте личне енергије — значи потпуна, ваљана човека. Рад треба да је продуктиван, т. ј. да ствара нове вред-

ности, нова добра, али, ако и није продуктиван, сваки је рад добар ако повећава или одржава напоредо све три врсте личне енергије, и ако није на штету другога; најбољи је ако у исти мах служи и општим интересима, друштва или народа.

У школи, ако је икако могуће, мора се неговати рад продуктиван, али како је школски рад већим делом формално-васпитне вредности, он треба да је добар, т. ј. да развија све три врсте личне енергије: физичку, моралну и интелектуалну; у заједници рада, коју треба организирати у школском животу, постизава се и највиши степен његове вредности, социјално-етички.

У главном, има две врсте рада: привредно-технички и социјално-политички; први иде на то да човек завлада и да се користи природом, други на то да се проведе организација друштва према захтевима социјалне правде. За социјалну правду нема и не може бити другог мерила сем уложене личне енергије према способностима, урођеним или стеченим. Људи се стога не могу изједначити, ни васпитањем ни у животу, јер у првом реду одлучују урођене способности, али зато је задатак школе у држави, која је доиста правна и културна организација, да у првом реду пронађе и васпита урођене енергије, јер ове имају и највећу социјалну вредност, а онда на примереном раду да развија и примитивне способности, да нико сем лудака, идиота, у опште абнормалних, не буде на терет друштва.

За социјално-политички рад има у нашој психи народној довољно засада, које треба култивисати, и само на тој основи може и школа васпитавати, јер то је култура која се врло споро и постепено развија, док култура привредно-техничкога рада иде брже и у скоковима.

Рад на науци, књижевности и уметности је интегрални део једне и друге културе и стоји у функционалном односу према, укратко рећи, техничком или социјалном раду. Живот ставља проблеме, па их или сам решава, или их оставља науци, књижевности и уметности на решење. Теорија треба да се прометне у праксу, оглед у пракси даје нове импулсе за теорију, и тако даље, но свакако је живот и искуство предњак теорије и сваке уметности. *Овај процес великога развитка треба у школи да се прође у малом.* На живот и искуство треба непосредно да се наставља школска наука, рачунајући вазда с нагоном активитета, који је у млађим годинама најживљи, и измењујући непрестано теорију са огледима и погледима у живот, са огледима на подручју предмета који уче како се савлађује и искоришћује природа, прво најближа природа, и погледима у живот на подручју предмета који уче о вредности човека као националне јединице и социјалног бића. Модерна педагогија не задовољава се више ни самим погледима у живот, него тражи да се један део живота, минијатура друштва, унесе у школу, да се социјална воља практично, на делу, васпитава. Рад, живот, оглед, искуство — ето то

су апсолутно вредна средства за васпитање, док је све остало релативне вредности.

Школа ће, према томе, гледати да употреби најподеснија средства за развијање сваке од трију енергија, а све три напоредо и у извесној хармонији може васпитати само на раду, животу, огледу и искуству.

За васпитање физичке енергије, посебно, употребиће пре свега хигијену, али више на делу и животу него у теорији: ученик мора *проживети* хигијену, да буде хигијенски васпитан. Гимнастика, игре и екскурсије допуњаваће хигијенско васпитање и, нарочито, организације апстинентских удружења. На подручју хигијенске културе најлакше је спојити теорију са животом, мисао са делом, претпостављајући, дакако, потребна материјална средства; јер свака хигијена је у пракси скупа, али се у економији народних снага богато исплаћује.

Хигијенско васпитање стоји у основи васпитања моралне енергије. Mens sana in corpore sano значи управо јаку вољу која долази из снажнога тела с јаким живцима. Иначе здраво тело није услов за здраву памет по себи, као што ни јаки живци нису увек носиоци *моралне* воље, али свакако је боље ако је здрава памет у здраву телу, да тело не „стење под силом душевном". Из слаба, болешљива тела теже је излучити моралну енергију, и тако здрава памет не долази до израза на делу.

Васпитање моралне воље за рад најбоље се васпитава на раду, сталном вежбом и навиком. Ручни рад се препоручује као најподесније средство за васпитање снажне воље, али и све остало што ученик у школи и за школу ради треба да носи печат духовног или мануалног напора, и без сумње је од најлошијег утицаја на васпитање воље кад се деца годинама привикавају, ма и на једном само подручју наставе, да неку ствар „приближно" или „отприлике" добро раде, као што тачно опажа G. Kerschensteiner,[1]) одређујући даље: да је *све образовање воље у човека интеграција бескрајно многих, бескрајно малих, увек у истом смислу управљених напора хотимичне пажње.* Према томе није оправдан назор, који се и у нас шири, да *све* што се у школи ради треба да је основано на интересу и да се савлађује уз нехотичну пажњу. Концентрација је, без сумње, много већа уз нехотичну пажњу, и свакако је добро ако учитељ уме свој предмет да учини интересантним и да пробуди нехотичну пажњу. Назор овај има извесно оправдање са стајалишта учитељева и његове методике, као што вели E. Meumann,[2]) али је исто тако потребно учити децу да намерно буду пажљива, и онда кад предмет није интересантан. У каснијем животу, вели E. Meumann, треба нам у највише случајева намерна пажња, и не можемо увек чекати док

[1]) *Begriff der Arbeitsschule,* Leipzig und Berlin, 1912, стр. 50; упор. 51.

[2]) *Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik*, Leipzig, 1907, I, стр. 91.

предмет којим се бавимо не пробуди наш интерес. Пажња се даде у великој мери васпитати, и он више цени васпитну вредност хотимичне пажње него нехотичне. Радом, вежбом и навиком, зна се у осталом, претвара се хотимична пажња у нехотичну, и може, најзад, и без пажње, механички, да се ради, али свака нова појава на ма којој страни општега живота, — а човек се учи док је жив — улази у нашу свест само спомоћу пажње.

Пажња је, дакле, вољни акт, и као што у основи васпитања моралне енергије стоји хигијенско (физичко) васпитање, тако васпитање пажње, као вољног акта, стоји у основи васпитања интелектуалне енергије. У животињском свету има пажња биолошко значење: у борби за опстанак она је главни фактор; у животу човека она је и биолошког и културног значења: спомоћу пажње човек осигурава и усавршава своју личност. Dr. James Sully каже да су закони пажње у неку руку закони духа; стога се васпитање интелектуалне енергије не може замислити без васпитања пажње.

Било би за сада рано износити позитивне методе за развијање интелектуалне енергије у нашој школи, пре него што се уклоне сметње које су више спољашње природе, да се интенсивно може радити на васпитању интелектуалне енергије. Изнећемо само главне сметње за школу мишљења и рада, за сада као општи програм.

1. Наша просветна политика мора ићи за тим да оствари диференцирану школу према различитим даровима и склоностима, и према сложеним захтевима културе. Већ сама основна школа мора се диференцирати на сеоску и градску, и у вишим разредима узети агрикултурно-привредни или обртно-привредни правац васпитања, и према природним погодбама и средини у којој је. Васпитање интелекта мора се што више ослонити на искуство и рад: у радионицама, вртовима, школским кухињама, шиваоницама, лабораторијама. Неговање чула и пажње прва је потреба за интелектуални напредак детета, и није бадава речено да рука мора имати посла, ако хоћемо добро да гледамо и видимо, и да за потпуну личност требају фино диференцирана осећања, нарочито образовање ока и руке. Излазна тачка интелектуалног рада је осећање или примање чулних утисака; почетак је у сабирању чулног материјала, који разум прерађује по својим законима. Дете треба, пре свега, да научи добро гледати, а добро гледање добива се оком и руком; јер да само око није довољно за добро гледање, зна се по томе што слепац, кад прогледа, види предмете тако као да се дотичу његових очију, и тек се спомоћу других чула оријентира о растојању. Ручни рад, сем своје практичне, продуктивне вредности, има нарочиту вредност за васпитање интелекта већ тиме што развија пажњу и оштри чула.

2. Интелекат је највећа снага у човеку, и школа даје највише хране интелекту, али та храна остаје већим дѣлом непрерађена. Данашња школа

не може излучити интелектуалне енергије до дате могућности, јер у њој влада дидактични материјализам, и јер она, једнострана по свом унутарњем уређењу, не може да одабира своје васпитанике по нарочитим даровима и по интелигенцији. У нашу школу није још ни теоретски унесен наук о даровитости и о испитивању интелигенције[1]), камоли да се што од тога примењује, за факултативан избор предмета или т. зв. индивидуализацију. Али свакако је највећа сметња школи мишљења и рада — обилата научна грађа, по свима нашим школама, и према томе меморирано несређено знање, као баласт за сваку интелигенцију, самостално логичко и каузално мишљење. Добра меморија још је и данас одлучно мерило за ваљаност ученика, а позната је ствар да добро меморирање само слаби енергију размишљања, да човек добре меморије види увек мање проблема него мислилац са оскудном меморијом[2]). Нема сумње да се и меморија мора вежбати, као једна духовна снага, и да ученик мора познавати извесне чињенице са подручја различитих наука, али ако ове чињенице остају непрерађене, и у самој меморији, ако се ученик не навикава да из масе чињеница апстрахира опште истине, правила, законе и начела, онда оне само спречавају енергију мишљења, и Verworn је право рекао на једном месту да много знање само заглупљује. За формално образовање интелекта нема, дакле, веће опасности него што је меморирано несређено знање, а формално образовање способностй ипак је главни задатак школе, ако васпитава и на мануалном раду.

G. Kerschensteiner каже: Битност припремног васпитања за мануални позив није у увођењу у процесе рада, у оруђа, машине, грађу одређеног позива мануалног, баш као што битност припремног васпитања за неки духовни позив није у предавању знања за будући позив. Овде као и тамо битност је у образовању (Gestaltung) органа који су потребни за вршење позива, у навикавању на поштене методе рада, на све већу брижљивост, темељитост и обазривост, и у буђењу праве радости за рад. Ко је у ма којем систематском пословању (занимању) стекао те квалитете, тај их има и примењује при сваком мануалном раду који доноси каснији позив, баш као и онај који је у латинском језику или у математици развио своју логичку способност мишљења, своју савесност и љубав за истину, па је има и примењује, ако касније и не буде филолог, математичар или природњак, него правник, историк или филозоф[3]).

3. Наша садашња школа (не кажемо да је другде боље) и сувише је везана за прописе и правилнике, тако да јој недостаје потребног ме-

[1]) Види *Просвешни Гласник* 1921, свеска 6, стр. 367—368. Упор. *Die psychologischen Methoden der Intelligenzprüfung und deren Anwendung an Schulkindern*, von William Stern, Leipzig, 1912 (У додатку знатна литература о предмету).

[2]) Види E. Meumanu, *Intelligenz und Wille*, Leipzig, 1908, стр. 111 и 117.

[3]) *Begriff der Arbeitsschule*, стр. 23—24.

дија за образовање вољне иницијативе. „Прописана грађа“ по уџбеницима „мора се свршити“, и ако ти уџбеници нису рађени по одређеном плану за извесне групе предмета, на принципу да се различити предмети доведу у унутрашњу везу, ради наизменичног деловања; јер се само најкраткоумнији педант може ограничити на своју струку, као што вели Dr. A. Baumeister. Он држи да је спајање (Zusammenschliessen) целокупне наставне грађе могуће само на основи једног *рационалног наставног плана*, али ми не сумњамо да у првом реду уџбеници, дајбуди сродних предмета, треба да су израђени на принципу концентрације и колерације. Зато писање уџбеника не може бити ствар слободне конкуренције, него ствар утврђенога плана и програма на принципу концентрације.

У нашој школи се много класификира, а мало ради; радити значи, у најширем смислу, хтети, мислити и осећати, на што се слабо доспева, и све због „прописане грађе“. Ако се већ мора класификирати, онда би свакако више вредело бележити и давати карактеристике умних и карактерних способности ученика. Школа би требала да уважи и оцени *способности* ученика, у опште и на појединим предметима, и нарочито да цени спонтане радње, у оквиру наставног програма. Кад је реч о појединим предметима, рецимо о математици, треба питати колико ученик математички мисли; о историји — је ли схватио тенденције у развитку људске стваралачке мисли, на делима културе, или развитак социјалне мисли, идеалистичког и материјалистичког погледа на свет, — да ли је ма с којег гледишта знао средити историјске чињенице; о географији — је ли уочио карактеристичне појаве на земаљској површини и њихове утицаје на климу, биље, животиње, човека и његову културу; о природним наукама — је ли разумео природне законе на огледима, колико ће се моћи њима послужити у борби с природом, и где су границе нашег сазнања; и т. д. Синтетизирати знања и искуства, повезати их апстракцијом онога што је опште — најбоље је школовање духа; residuum што се тако слеже у нашој свести чини наш морални и интелектуални habitus.

Задатак је школе, у осталом, да ученика *уведе* у области наука, али за развијање моралне и интелектуалне енергије није добро ако га *непрестано води*. Аутодидактични и аутоедукативни систем треба до неке мере да се одомаћи и у нашој школи; саморадња да се подстиче на сваком кораку, и ученик да се упућује да и сам нешто заради на знању и сазнању, крећући се слободно по одређеној му књижници и експериментишући, према вољи и способности, у одређеном му лабораторију. Чиста је штета за његово образовање ако само прима *готове истине и судове*. Све ово претпоставља, дакако, много уже наставне програме, растерећеност од „облигатних“ дужности и више слободе, док се ова разумно употребљава и докле год извесна воља и дар исцрпљује свој

интерес на ма којем објекту школскога рада. Не треба при том заборавити да би овако „необлигатне“ дужности задавале више труда и одузимале више времена него садашње „облигатне“ дужности.

Много се верује, и оправдано, да се на савесном раду у који човек улаже све своје снаге и способности, негује и несумњиво показује идеалистичко расположење у човеку. Не вреди говорити о љубави према отаџбини, ако је ученик не осети на савесном и поштеном раду учитељеву; не вреди говорити о лепоти, ако ученик не види како се она ствара и не учи се и сам да је ствара. Идеја у *раду и жртви* осваја и побеђује. Не вреди говорити о моралу, него га вршити и навикавати дете при сваком послу на испуњавање дужности и неговање темељитости. Идеализам није лепа и заносна реч, није у моралној предици и „сјајним“ примерима; он је у првом реду еманација сваке ваљане и савесне наставе, љубави за дужност и улагања свих снага за неку добру, ма како обичну, ствар. Практични материјализам значи уживање живота о малој или никаквој муци, енергији и труду, о слабој и бедној савести.

И за етичко васпитање је, дакле, рад прва погодба; рад етизира и посвећује човека. Образовање карактера, вели W. Ostwald, није ништа друго него развијање социјалних својстава. Он мисли да је процес социјализирања сразмерно позна добит човечанства, и да социјални рад још није постао инстинктивним, а кад то постане, честим (васпитним) утицајима, да ће социјално оријентиране радње бити право уживање за човека[1]). Од заједнице рада неће бити бољег васпитног медија за развијање социјалних својстава.

Како је баш ручни рад основа и праве науке и праве уметности, са поља рада прелази се врло лако на поље уметности. Васпитна вредност уметности не сме се у школи никако превидети, јер је она поред религије битни елеменат чуственог живота човекова. Уметност је лепота, а религија је љубав, па као што се естетско васпитање мора вршити на раду (моделирање, цртање, музика), тако се и религиозно васпитање мора вршити на делу. За социјално-етичко васпитање, којему ће религија увек давати најјачу потпору, мора се у школи такође створити реална подлога, у организацији ђачкога друштва *своје* иницијативе, у владавини која учи *како се самим собом влада*, тако да лично право и воља никад не долази у колизију са социалном дужношћу. У таквој организацији најбоље се види и осећа шта значи ауторитет закона, власти и старешинства, и да без ауторитета ни једна заједница, институција ни друштво не може опстати. Ово тим више морамо нагласити, што живимо у времену обарања ауторитета, на погрешној претпоставци да је ауторитет историјска категорија; носиоци ауторитета нестају, али со-

[1]) *Energetische Grundlagen der Kulturwissenschaft,* Leipzig, 1909, стр. 180.

цијално-психолошка категорија ауторитета остаје непромењена у свима временима и приликама.

Тако је и са ауторитетом религије, и на завршетку овога чланка хтели бисмо поново упозорити на васпитну вредност религије, верујући, дакако, да настава у религији, каква је данас, не доноси вредности, примерене труду и учењу. Она се, дакле, мора реформирати са религије речи и форме на религију дела, али потцењивати њезин васпитни утицај не бисмо никако смели. Масарик, о којем се најмање може рећи да је неки клерикалац или конзервативац, каже у своме великом делу о Русији: При својем историјско-филозофском покушају тумачења полазим с тога гледишта да је религија централна и централизујућа моћ духовна у животу појединца и друштва: етички идеали човечји религиозно се формирају, религија образује правац духа, животно расположење у човеку[1]). — А не би требало сметнути с ума ни важна питања што их је набацио познати Friedr. Albert Lange, писац Историје Материјализма: да ли је у опште могуће уништити религију, и не би ли покушајем да се спомоћу државе и школе постепено одузме земљиште религији у животу народа, крај свега просвећивања у школи, настала реакција у народу у корист једнога фанатичнога и ускогрудога схватања религије, или, не би ли из заосталога корена истерали нови, можда дивљи и способни за живот, изданци. Човек тражи истину и хоће да проширује своја знања, док се осећа слободним; вежемо ли га за оно што се може постићи чулима и разумом, он ће се бунити и слободи фантазије и душевног расположења дати израза можда у сировијим облицима него што су они које смо срећно разорили[2]).

Што су векови стварали, опасно је из темеља покретати, па не бисмо никоме саветовали да ради на ма којој институцији која смера на уништење идеалних добара наше традиције; јер ова могу бити само потпора развитку наше културе. Треба да васпитамо само једну генерацију, која ће хтети и волети радити, а иначе да се чувамо копирања туђих институција које су плод извесне културне зрелости и потребâ насталих историјским развитком; јер је правило да се од копираних туђих институција прима само форма, док стваралачки дух не долази никако до израза.

РАДИВОЈЕ ВРХОВАЦ

---

[1]) Th. G. Masaryk, *Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie.* Soziologische Skizzen. Jena, 1913, св. II; упор. цео одсек 211.

[2]) *Geschichte des Materialismus,* Leipzig, 1896, св. II, стр. 547.

РЕФОРМА НАРОДНИХ ШКОЛА

— НЕКОЛИКО МИСЛИ ПОВОДОМ ЗАКОНА О НАРОДНИМ ШКОЛАМА —

Пре свега рећи ћу да се ништа не губи, а да се прецизније казује, ако се место речи *народне*, у имену ових школа, узме реч *ниже*. Јер кад већ имамо *средње*, *стручне* и *више* школе, зашто избегавати назив *ниже школе*, кад овој врсти школа баш то име највише и доликује, у сравњењу са осталим школама?

Што се тиче задатка ових школа, ја бих га овако формулисао:

„Сврха је нижих школа да, учећи децу писмености и осталим знањима потребним за живот, развије у њих вољу за самообразовањем и моралним животом у толикој мери, да се будући грађани и грађанке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца такмиче у томе: ко ће више доброга учинити своме народу и човечанству".

Да се овај задатак постигне, у настави мора бити толико саморадње у свима правцима, да се све позитивне особине дечје стављају свакога дана и свакога часа у такве покрете, како младеж при учењу не би никад осећала тегобу и одвратност, него на против лакоћу и пријатност. А то је могуће извести ако се из садањих планова и програма, који кипте дидактичким материјализмом, избаци, из свих наука и вештина, све што је непотребно[1]), па се младеж буде упознавала само с оним што чини срж сваке науке и вештине, и у онаквом облику како ће она свеколико градиво усвојити на најлакши начин тако сигурно, да убрзо постане њена права умна својина. Наставници ће, међутим, моћи потпуно одговорити своме позиву ако се нестручнима затворе врата једном за свагда; ако буду ослобођени брига за физички опстанак свој и својих породица, као и брига око издржавања и снабдевања школа; ако не буду преоптерећени радом с многим разредима и великим бројем ученика; ако буду имали сталан, инструктиван надзор, и ако њихова спрема буде проширивана и допуњавана на течајевима, док не буде било могућности да и у ниже школе дођу факултетски образоване снаге.

С обзиром, пак, на све ово, будући закон о нижим школама не сме се радити по досадањој пракси, која се у главном поклапа с израдом уџбеника ма које врсте у садашњици. Јер, као што писци наших уџбеника узимају преда се 2—3 наша или страна уџбеника, па стварају нов, четврти уџбеник, тако су, у опште узев, поступали, до сада, и писци наших закона. А тиме се у ствари — нека ми се не замери за израз — само пресипало из шупљег у празно, с том разликом што се у овом другом случају позајмљивало од страних народа махом оно што

[1]) На пример, ратна историја из националне и светске историје; Стари Завет из науке о религији, докле овој буде било места у настави у опште; словенско читање и т. сл.

никако није било за наше прилике. Зато смо и имали деценијама обавезну наставу за оба пола, а у ствари смо једва могли школовати трећину дорасле деце, махом мушке, па и њих смо једва могли задржати у школи четири године.

Крајње је време када и ми морамо имати осмогодишњу обавезну наставу за сву децу оба пола. А ко пак хоће ту наставу на делу, а не само на хартији, тај мора најозбиљније водити рачуна, како о економији народне снаге с једне, тако и о економији учитељске снаге с друге стране, не губећи при том никако из вида ни целокупну финансијску моћ наше државе. И ко измири ова три главна фактора, те да, с једне стране, отрзањем младежи од куће, не трпи много сама кућа; с друге стране, да довођењем у школу оба пола не буде премашена финансијска моћ целог нашег народа, и треће, да завођењем осмогодишњег школовања не буде преоптерећен учитељски кадар једновременим радом с многим разредима, — он је повољно решио једно од најактуелнијих питања у нашем народу. А остварљива солуција овога трога мора се наћи, ако се фактички жели истинско просвећивање целокупног нашег народа. Јер, док је народ досад вукао на једну страну, желећи да му школа буде пред кућом, и да деца у школи проводе што краће време, дотле је опет држава вукла на другу, стварала што веће школске општине, и покушавала да задржи децу што дуже у школи, да би успех био што сигурнији. Али као што се снага наше младежи узалуд трошила на савлађивање дугачких путева до школе и натраг, тако је исто расипана и снага учитељска, без довољно позитивних резултата, у раду са изнуреном, многобројном децом и многим разредима, често у врло неподесним зградама и без најпречих потреба.

Из тих разлога, старање о подизању, издржавању и снабдевању нижих школа мора прећи у државне руке[1]). Јер, док су по досадањој предратној пракси само богатији крајеви и имућније општине били у стању да имају хигијенске школске зграде, и да их одржавају и снабдевају потребама како ваља, дотле сада, после рата, и многи најбогатији крајеви и најимућније општине изједначени су у том погледу са оним најсиротнијим, те не могу ни мислити, за дуги низ година, на подизање онаквих школских зграда какве су, махом, имали пре овога рата. Отуда је право да они крајеви који су били боље среће у овоме рату, помогну својој браћи чија је судба била гора.

Да целокупно старање и о нижим школама треба да узме, бар за сад, у своје руке држава, говоре и друга факта.

---

[1]) Исто тако и издржавање сиротних ђака држава мора прихватити у своје руке и старати се не само за њихове школске потребе него и за храну, одело и све остало.

Само формирање школских јединица без обзира на политичке јединице, како ни детету из најудаљенијег краја не би била школа даља од 3—4 км., иде у прилог овакога општег, државног старања о школама и школским потребама. Јер, искуство нас учи да су се и досада најгоре издржавале баш оне школе које су биле састављене из више политичких општина истога среза и округа, пошто је сваки председник остављао да се о заједничкој школи мало више побрине његов сусед, по оној урођеној себичности и лености људској. И сме ли се онда и даље оставити школа у рукама наших недовољно просвећених кметова, ако се озбиљно мисли на истинско просвећивање нашега, у многом погледу заосталог народа?

Како пак језгру нижих школа чини основна с продужном, јер кроз њих две треба да пролази свако чељаде, мушко или женско, градско или сеоско, ако не буде имало прилике да посећује место продужне другу коју школу, то је о тим двема школама (основној и продужној) и главна реч овде, а остале се додирују само у толико у колико су у непосредној вези с њима[1]).

Школска година у основној школи треба да почиње 15 августа (по ст. календару), а да се свршава на Видовдан. Време од 15 јуна до 15 августа оставља се за одмор, те школе тада не раде ни у градовима ни у селима.

Школска година за сеоску основну школу дели се на два дела: јесењи и пролетњи. Јесењи се завршава 1 децембра, а пролетњи почиње 1 марта. Тако сваки део треба да траје по $3^1/_2$ месеца, а оба заједно 7 месеца. Рад у градској основној школи траје свих 10 месеца. Децембар, јануар и фебруар остају за рад у сеоској продужној школи, и са оном младежи сеоском која — из буди каквих разлога — није могла походити основну школу[2]). Таква младеж на селу дужна је да походи школу у ова три зимска месеца од 11. до 19. године, како би се у погледу писмености и просвећивања могла изједначити с оном младежи која је походила основну и продужну школу од 7. до 15. године. Наставници у то време раде неизменично: једнога дана с оном младежи која је свршила основну школу, и другога с оном која није походила основну школу, у колико и докле то прилике буду изискивале.

И у градској и у сеоској нижој школи не ради се недељом и у све празнике у које се по досадањој пракси није радило. Али се четвртком

[1]) Забавиштима ће, бар за сад, у нас бити места само по великим градовима, а грађанским школама, по градићима где не буде било друге врсте средњих школа.

[2]) С том одраслом младежи прослављаће се и Св. Сава. Младеж из основних школа присуствоваће као гост својих старијих другова и другарица, и на тај начин само ће се напајати жељом да што пре и сама доживи ту радост коју пружа узимање удела у прослави школске славе.

ради цео дан. Сем тога, у градској школи не ради се о Божићу 10, а о Ускрсу 11 дана, те се из најновијег расписа задржава скраћени одмор на по 5 дана за ове празнике само за сеоске школе, јер оне не раде још по 7 до 14 дана с јесени и с пролећа, у оно доба кад су земљорадницима нашим неопходно потребне и малене дечје снаге за свршавање прешних тежачких послова. Да се задржи празновање и мањих празника у замену за рад четвртком после подне, говоре народни обичаји и традиције, особито у православном делу нашега народа. Јер, залуд ће ко хтети да школе раде нпр. о Никољдану, кад толике породице славе своје крсно име. С друге стране опет, кад се осећа потреба и за овом врстом одмора, те се он мора дати, зашто онда то не спојити са тим мањим празницима, који су мал' те не и згодно распоређени преко целе године, а четвртак изједначити с осталим данима, пошто сеоска младеж, особито по селима разбијеног и власинског типа, као и по мањим селима и збијенога типа, мора прелазити исту дужину пута, па остала тамо цео дан или не. Ту неумесност, у осталом, много јаче осећају родитељи ђачки него ми. Зато и најрадије задржавају децу четвртком, да им помажу бар, „кад не уче цео дан". Три зимска месеца — кад је нашем тежачком свету најлакше одвајати одраслију младеж од куће, због тога што је у то доба најмање послова; када непогода скоро премаша малену дечју снагу, и кад је дужина дана најкраћа, остављају се за рад у продужној школи, и са оном одраслом младежи која није походила основну школу, поглавито с тога што нема, нити се може наћи, какве друге могућности — бар у садашњици, — да се и код нас може извести осмогодишње обавезно школовање за оба пола. Јер, може ли држава наша, тако брзо, да подигне најмање још двапута оволики број школских зграда колики имамо сада, и може ли, тако на пречац, да спреми најмање још двапута оволики број учитељских снага? А то треба да се оствари на мах, ако се фактички жели обавезна настава за оба пола и у нашем народу.

Један од референата за основну наставу, пре извесног броја година, био је прорачунао — колико се сећам — да је тадањој Србији требало три место једне хиљаде школа, и $7^1/_2$ хиљада, место две и по хиљаде учитеља, да се омогући извођење обавезне наставе по тадањем закону. Ова сразмера 3:1, сада кад је од малене Србије створена велика држава Срба, Хрвата и Словенаца, није се ни у колико изменила на боље, пошто у садањој нашој домовини има и таквих крајева који су, у овоме погледу, заостали и иза најназаднијих крајева некадање мале, али у сваком погледу напредне Србије. А кад ово стоји, онда питам: може ли се извести осмогодишње обавезно школовање оба пола наше дорасле младежи у садашњици, по угледу на западне државе, а да се не премаши целокупна економско-финансијска снага наших трију племена? Оном пак клаузулом: „Обавезно школовање извршиће се поступно, према

броју школа и наставника и према мјесним приликама", одлагало би се у недоглед и само народно просвећивање.

Покаже ли се пак и оволика одсутност сеоске младежи од кућних послова као неизводљива, особито у самом почетку, онда не остаје ништа друго него да се за први мах задржи наизменичан рад, па да се једнога дана зову само млађи разреди: I и II, а другога само старији: III и IV, односно: V и VI, и VII и VIII.

Место дневне наставе у продужној школи, по градовима се заводи вечерња продужна школа за сву градску младеж која из буди каквих разлога не буде имала могућности да походи грађанску, или коју другу школу, за толико исто време. А празничне школе бришу се за свагда, јер је свакоме живом створу потребан одмор, ако хоће дуже да живи, те да и више уради. Рад у вечерњим градским продужним школама засебно се плаћа, а није обавезан за учитеље градских основних школа, него се траже лица која тај посао хоће и могу да раде.

(Свршиће се)

ЈОВАН ПЕТРОВИЋ

ШКОЛА И ЖИВОТ

I

Од увек су моралисти расправљали с ватром о питању односа између Школе и живота. Већ су стари осуђивали тежњу Школе да се сматра као циљ, а не као средство. *Non scolae*, говорила је једна славна изрека, *sed vitae discimus*. Рабле и Монтењ обасипају својим сарказмима Школу која зна да ствара само ученике, а не људе; а Русо обнавља педагогију означујући јој одлучно за циљ, не наставу, но живот.

У наше дане, ти принципи су били до миле воље брањени, развијани, примењивани. А ипак се још увек чује иста критика: Школа, кажу, спрема за испите, за натечаје, за показивање књишке науке, много више но за сам живот. Погледајте ово дете, које је врло добро изговорило своју лекцију из земљописа, рачуна, историје. Ево га, ван школе, спрам живе стварности: пред њим се пружа земља чији опис оно зна на памет; поставља се какав аритметички проблем, налик на проблеме чију је теорију оно научило; развијају се догађаји, у вези с догађајима о којима говоре његови историјски уџбеници. И у том свету, чији кључ се сматра да има, дете се осећа страно: оно не препознаје, под њиховим обликом, лица и ствари чији је педагошки симбол победоносно асимиловало у себе. Шта је оно научило у ствари? Много речи, неколико идеја, врло мало факата, као што су они у које га живот гњура. Обаспите

га венцима, дипломама, сведочанствима; али не помишљајте на то да га корисно употребите; то је добар ђак, то није човек.

Што се тиче моралног васпитања, резултат је, кажу наши цензори, сличан. У пркос снажних напора које чини Школа да премаши, у својој акцији, сферу разума, и да допре доиста до душе, осећања и воље дечје, оно што програми зову моралним васпитањем изроћава се и сувише често у лекције не мање апстрактне но што су остале, којих се ученик отарасава, као и од осталих, учећи их напамет, и добијајући, у награду за своју трудољубивост, добре белешке.

Да ли је то, у осталом, додају ови зловољни духови, просто дејство немарности учитеља? Да то није пре недостатак уроћен школи као таквој? Једном речју, зар све оно што се учи у школи није осуђено да постане, више или мање, казна коју треба извршити, лекција коју треба научити и изговорити без погрешке? Многи родитељи тако и разумеју реч учити. Добра Школа, по њихову схватању, то је школа чији ученици имају готове одговоре за сва питања која им се могу поставити на испитима. Предмет, сам по себи, мало је важан: званични програми су све. Савремена историја, на пример, откад је у броју наставних предмета, има толико исто актуалности, за многу децу, колико и ратови Рамсеса II, и толико исто стварности колико и правила о партиципима: то је само предмет за већу или мању белешку.

Такве су жалопојке које се и данас још често чују. Нема сумње, те критике су врло неједнаке вредности. Има много случајева на које се оне могу применити мало или нимало. Али се, с друге стране, не може тврдити да тај говор меша садашњост с прошлошћу; да се поменутог зла не треба у будуће бојати; да је Школа, таква како је уређена данас, сигурна да ће се све присније спајати са стварним животом.

С тиме треба бити на чисто. Не тежи школа да се удаљи од живота једино кривицом учитељевом. То је једна природна тежња, коју се човек може трудити да савлада, али коју не може уништити. Од увек, и на сваком месту, Школа је рађала оно што се зове сколастиком, то јест преображај у формуле апстрактне, затворене, и које се сматрају као дефинитивне, живих и слободних умотворина. Ум је црпао директно из саме природе, и, непрекидним напором, трудио се да ухвати и да изнесе све верније какву њену праву особину. Сколастичари се докопавају активне мисли, и окивају је, у облику неумитних и императивних правила, која одсада замењују саме ствари. Та појава је општа. Она се јавља тако исто у историји уметности, права, филозофије, књижевности; она чији једну врсту закона. За сваком периодом оригиналне активности долази периода академизма и сколастике.

Разлог је томе тај што, да би се сачувала и раширила каква духовна тековина, човек се, разуме се, труди да је предаје другима; што се предаје помоћу појмова; и што појам — тај дивни проналазак

људског разума, захваљујући коме се производи мисли могу ухватити и саопштити — има један опасан и чаролијски утицај. Јасност нам изгледа као синоним истине: то је клопка коју нам запиње сама интелигенција.

Ако се човек у опште дâ тако лако завести појмовима и речима, у које преводи своје интелектуалне творевине, како да учитељ, посебице, не би имао нарочитих наклоности за оно што је превасходно оруђе наставе?

Није то дакле случај, но је то на основу општих закона људског духа, што је Школа, која треба да спрема за живот, стално у опасности да стави себе на место живота.

Међутим, та тежња је, ван икакве сумње, рђава. Није само с практичног гледишта непотпуна таква настава у којој се не води брига о стварности: то је озбиљан недостатак, за саму интелигенцију, ако је немоћна да повеже међу собом идеју и стварност, науку и живот. Противу тога зла које, као самом силом околности, прети Школи, треба се енергично борити. Који је лек који треба употребити?

II

Желећи да пресеку ово зло у корену, многобројни духови су данас расположени да узму, просто, супротне методе садањим апстрактним и интелектуалним методама; и, пошто је циљ коме треба тежити да се деца спреме за практичан живот, они цене да сâм живот треба да буде једини основ васпитања и наставе. Живот помоћу живота, а не помоћу књиге и помоћу формула: таква је, може се рећи, њихова девиза.

Према томе гледишту, морално васпитање у Школи треба да се састоји поглавито у томе, не да пуни прописима главу детета, но да развија у њему навике.

Међутим, велики фактор навике, то је акција и понављање акције. Ми ћемо дакле уклонити те апстрактне принципе и умовања који би хтели да се наметну духу пре но што је овај констатовао њихово остварење у фактима. Морално искуство и интуиција треба да буду полазна тачка сваког покушаја да се формулишу морална правила; и самим тим правилима ми ћемо придавати мало важности, пошто је, на крају крајева, акција циљ, и пошто су навике, поставши налик на инстинкте, далеко моћнији и сигурнији покретач но најученије изведени апстрактни принципи.

Улога учитељева састојаће се у томе да искористи све прилике школског живота, да чак, по потреби, изазове прикладне случајеве, да би пробудио и учврстио код деце навике које има намеру да им улије.

Што се тиче чисте наставе, иста револуција. Метода, искључиво конкретна, која се и овде ставља на супрот сколастичкој методи, може се назвати прагматистичком методом.

Та метода се састоји у томе да се што је могуће више уклоне теорије, правила, формуле, дидактичке књиге, и да се ученик стави директно пред факта. Тражити познавање факата од саме интуиције, стећи примену самом применом, не стављати себи у дух других правила и закона сем оних које је човек могао сам да извуче из појава: такав је идеал. Ради ли се, на пример, о томе да се научи какав стран језик? Треба не водити рачуна о језику који се већ зна, и ставити се у положај детета које, први пут, учи да говори. Нема речника, нема граматика, нема превода. Учитељ говори пред учеником на језику коме хоће да га научи; и, у исти мах, даје му да, преко чула, прими утисак о предметима о којима говори. Или му, опет, објашњава, на самом страном језику, сложене идеје којима не одговара никаква видљива слика. Приликом сваког учења, на тај начин, наставник ће се довијати да ученик схвати реалност директно, а не преко појмова и апстракција, који могу бити, држи се, само изопачујуће средине.

Метода јасна, која се може примити, и у толико привлачнија што је сушта противност књишке методе, тога прворођног греха школе.

Међутим, да ли је таква противност, сама за себе, гарантија? Не сећам се који духовит писац имао је обичај да каже: Пазите да не говорите све супротно каквом глупаку: дошли бисте у опасност да будете симетрични с њим.

У главном, прагматистичка метода је она иста коју је Сократ нападао код софиста свога времена, и коју је био поставио себи за задатак да обори: примена применом, пошто свака теорија треба да се сматра као излишна странпутица. Међутим, да ли је сасвим сигурно да је дело Сократово узалудно, и да софисти имају право?

Пада ми напамет једна реч, коју је чешће говорио један од мојих пријатеља: „Само је у геометрији права линија најкраћи пут од једне тачке до друге". У конкретном и реалном свету, најкраћи пут је онај који најбрже води циљу; а права линија, у опште узев, не води њему.

Што се тиче моралног васпитања, идеја да се сам живот употреби за образовање омладине несумњиво је врло плодна. Али у Школи, треба признати, та идеја може се тек непотпуно применити. Само присуство и акција учитељева спречавају да се деца нађу у условима стварнога живота. Живот, то значи човек предан самом себи у својим односима са себи једнакима, с другим људима. Је ли то режим који влада у Школи?

Што прилично тачно испуњава услове васпитања животом, то су спортови које организују и практикују ученици сасвим сами, ван сваког туђег руководства, као што се то ради, нарочито, у Енглеској и Америци.

И доиста, то припремање за стварни живот, ван Школе, врло је истинско и врло корисно. Школа не може и не треба да узме читавога човека. Деца и младићи, остављени сами себи, дају једно другом, уза-

јамно, лекције о достојанству, одважности, сарадњи, поштењу, послушности традиционалним правилима и заједничкој вољи, које се не могу заменити посредништвом учитељевим, ма како он био вешт.

Али је извесно да то васпитање деце самом децом није довољно. Ма како било стварно, оно је емпиричко; и ништа не гарантује да ће оно бити у свему сходно моралним идејама и захтевима друштва. Свака појединачна каста или заједница изложена је томе да храни предрасуде. Деца и младићи, издвојени, у неку руку, из великог друштва, могу створити себи о животу врло лажно схватање.

Уз то, у колико живе између себе и у колико су довољна сама себи, деца долазе у опасност да се издвоје од претходних поколења, и да пренебрегну задатке које су им ова оставила у аманет. Ако се хоће да се веза непрекидности одржи између узастопних поколења, треба да, у извесној мери, она дођу у додир једна с другима, да се познају и да живе заједно.

Слободни спортови су изврсна и потребна ствар, али недовољна. Школа, да не говоримо о породици, има такође да игра улогу у моралном васпитању.

Ако учитељ, самим тим што је учитељ, не може да стави децу у услове самога живота, у накнаду зато он може да им да, у моралном васпитању, поуке од велике вредности, које она сама не би себи дала; и оно што може, он и треба да уради.

Погрешно је мислити да је акција људског бића детерминисана само његовим инстинктима, његовим страстима или његовим навикама, и да идеје и теорије не могу имати никаквог маха над њим. Сваки човек, у ствари, има у духу максиме, принципе, умовања, која често понавља себи и другима, и која, у извесном тренутку, утичу на његова дела. Несумњиво, дух, — лукави софиста, — налази сваког часа умовања да обоји, после свршеног чина, часним мотивима ниске или плаховите радње. Али сама софистика је пошта коју страст одаје разуму. Није само у складу с људским достојанством, но је и корисно по моралност поступити с човеком, не као са животињом која се дресира, већ као с интелигентним бићем које се учи и убеђује.

Учитељ, својим положајем, учи више но што дресира. Нека пази да не потцењује удео који њему допада: тај удео није ни без лепоте, ни без дејства. Уместо да се ограничи да експлоатише догађаје из школског живота, или да вештачки изазива такозване природне реакције, нека се не боји да предаје јасно, методично, рационално. Прецизне и добро повезане идеје су ипак тековина коју дух најверније чува, и која је највише кадра да руководи његовим суђењем за све време живота.

Сличне напомене могу се учинити и поводом наставе. Прагматистичка метода, чак и за онога који циља само на практичан резултат,

није, као што би се помислило, најкраћа. Она се састоји у томе да се одбаце правила, формуле, теорије. Али формуле нису ништа друго до генерализација прошлих искустава, то јест начин да се научи, одједанпут, што се дешава или што треба радити у безброј различитих случајева. Добро схваћено, правило ослобођава од бескрајне серије посматрања, поређења, питања; то је искуство векова, конденсовано и стављено на наше расположење. Правило је дакле пречица, а не странпутица. Лајбниц је говорио да све теореме математичара нису ништа друго до тахиграфије, или скраћене методе мишљења.

Не само да је правило најкраћи пут, већ је то и пут који води најдаље и највише. Видети у апстракцијама само *impedimenta,* запреке које треба уклонити, то значи забранити себи разумевање ствари, лишити се начина да их човек рационалише и асимилише у дух. Човек не жели само да може, нити чак да зна: он жели да разуме. Та последња тежња, нема сумње, неће никад бити потпуно задовољена; али ипак, она може бити задовољена у извесној мери; и појам, кога се прагматистичари гнушају, оруђе је за то задовољење.

Узалуд би се, дакле, хтело, као што то више њих желе, да се прогна књига, та ризница из које су тако обилато црпли Рабле, Монтењ, Русо, на које се радо позива. Нема сумње, дужност је учитеља да упозна ученика како да се у њој нађе. Али, узета сама за себе, књига није ништа друго до оно што је најбоље у стеченој науци, изражено на начин најјаснији, најлогичнији, најтачнији. Размишљајући над књигом, с помоћу учитељевом, дете се учи да поставља детаље у целину, да упознаје ствари с прецизношћу, да их повезује једне с другима, да им открива дубоки и филозофски смисао, и да их интелигентно и јако урезује у своје сећање.

Шта тражимо, у главном, ми који учимо друге, ако не да дамо нашим ученицима могућности да могу бити без нас, и да се уче сами собом, кад не буду више слушали наставу учитељеву? Зар најбоља корист коју човек може извући из својих школских студија није та, ако увиди да је оно што зна само почетак, увођење у ствар, и ако је у стању да продужи или предузме, у свако доба свога живота, сасвим сам, сваку студију, допунску или нову, на коју га невоља нагони или чија га чар мами? Међутим, научивши људе да се служе књигом, њима се осигурава та независност, та способност да буду сами себи довољни. Књига, то је ослобођење.

Укратко сведено, и данас још Сократ има право, и софисти су у заблуди. Примена самом применом, циљ преобраћен у средство, укидање идеја као посредника између утиска и реакције, то значи животињску рутину, стављену на место људске мисли и радње. Међутим, независно од властите вредности науке и интелигенције, вешта и сигурна, брза и плодна практика, то је она која је осветљена теоријом.

III

Значи ли то да нема ништа да се усвоји међу замеркама које се непрестано чују противу књишке наставе, противу стављања речи на место ствари, Школе на место живота?

Далеко од тога да буду без вредности, ове замерке су битне; али су оне управљене само на злоупотребу теорије, на лажно тумачење улоге која јој припада, а не на разумну употребу апстрактних правила и знања.

Има два начина на која се може разумети значај и улога појмова за људски дух. Може се претпоставити — и човек је, у истину рећи, наклоњен да то прими — да су такви појмови тако утврђени, тако јасни и разумљиви, да се могу с правом поставити као замене стварности. Отуда, уместо да почне наново да посматра с трудом факта, човек држи да има права да пође од извесних појмова и да, чисто и просто, извлачи из њих, с помоћу оног непогрешног оруђа које се зове логиком, последице које су у њима скривене.

Међутим, појам на тај начин схваћен и употребљен, чини наставу апстрактном, туђом животу, догматичном и често јаловом.

Али тај начин да се схвати значај апстрактнога и правила није једини који се може замислити. У ствари, он је лажан, и треба га одбацити. Формула, појам, сама наука, у својој целокупности, увек је само инадекватан и усавршљив израз стварнога. То је, у погодном и саопштљивом облику, гомила посматрања које смо ми могли учинити над скорашњом прошлошћу нашега света. Од саме те прошлости ми познајемо само један слаб део; а, о будућности, ми можемо да правимо само претпоставке.

Правила, отуда, треба да се разумеју, не као савршени и неприкосновени типови суштаства, већ као оруђа за ориентацију и истраживање. Кад се тако схвате, јасно је да се она ни мало не противе посматрању конкретне стварности и широком и слободном увођењу живота у Школу, већ их, на против, траже и дозивају.

То није све. Под речју живот треба очевидно разумети, не само упражњавање чисте активности, осетљивости и воље, већ и упражњавање интелигенције. То не значи живети као човек, занемаривати мисао, да би се ценила само импулсивна акција. Међутим, идеје и речи, посматране према својој правој природи, као несавршени, живи и гипки симболи реалних ствари, управо су израз и подстицај живота интелигенције.

У практици, начин који треба употребити да би се појмовима и правилима доделила улога која им у истину припада, јесте суочавати их сталио са стварношћу. Треба радити тако да се успоставе и одрже у духу асоциације идеја које, од знања, воде одмах до означене ствари, и обратно. Појам, увек, треба да сугерише интуицију, као што интуиција треба да изазива појам.

Отуда једна од најпотребнијих практичних мера наставе, неизбежан услов за њену ефикасност, јесте оно што се зове вежбање, или конкретна употреба правила, чиме дух стиче управо врло живо, и као инстинктивно осећање о односу између апстракција и стварности.

* * *

Укратко сведено, оно што је најважније, то није да се употреби овај или онај поступак, ово или оно оруђе, већ да се употреби на начин у истину активан и жив. Лако је свести на сколастичку и механичку рутину чак и методе које се зову активнима и директнима; исто онако као што, с друге стране, најсувља и најапстрактнија књига може бити оживљена коментаром учитеља кога загрева љубав спрам деце и спрам науке.

Човек може и треба, осуђујући употребу чисто прагматистичких метода, да одржи потребу да унесе у школу што је могуће више живота и активности.

Али остаје једно питање, чија је важност битна: о каквом је управо животу овде реч?

Тај израз: „Живот у Школи“, има, у ствари, два смисла.

Под тим речима може се разумети да учитељ треба непрекидно да се стара о стварном животу, о социалном животу који чека дете при изласку из Школе; да Школа, код детета, води обзира о будућем човеку, и помаже му да се формира.

И тај смисао, несумњиво, сасвим је тачан. Васпитати децу, то значи радити на томе да се од њих створе људи, култивисати и развијати у њима способности које ће им бити потребне да врше свој људски занат.

Али има један други начин, не мање интересантан, да се схвати живот који треба да влада у Школи.

Детињство није само предговор зрелог доба: оно има своју вредност, своју лепоту, своје право постојања, у самом себи. Зашто живети увек у будућности, а не никад у садашњости? Пустите децу нека уживају у свом детињству, нека развијају, ради њих самих, особине својих година, нека сладе, у њиховој чистоти, радости које им пружа природа.

Нека се не мисли, у осталом, да живећи животом својих година, деца пропуштају да се спремају да живе својим животом људи. Дете, нема збора, треба да се прилагођава човеку, кога је позвано да продужи. Али зар човек, од своје стране, нема шта да научи од детета; зар нема користи да прими његов утицај? Детињство, то је идеализам, то је вера, простодушност, спонтаност, честитост, експансивност, поуздање, оптимизам, радозналост и живост духа, гипкост, бескрајне наде и тежње. Добро је да дете буде доведено у положај да оствари и развије ове драгоцене врлине свога доба, да би, при додиру с њиме, зрели људи оживели нешто од њих у себи, и да би оно само имало изгледа да сачува од њих нешто трага, међу разочарењима стварног живота.

Нека Школа, дакле, буде жива, и у том другом смислу. Нека живи животом својственим детињству и младости! Нека буде повлашћено и љупко место, где ће деца имати радост да уче ради учења, да студирају с прибраношћу и вером, да виде како међу њима владају правда и благонаклоност, да раде и да се играју заједно, удружени драгоценим везама другарства. Она ће напунити њихову уобразиљу и њихово сећање дивним и драгим успоменама, које ће за њих бити, једнога дана, милина и снага.

Она ће испунити на тај начин ту улогу, за коју изгледа да је тако добро створена, да служи као посредник између некадањих поколења и нових поколења; да преноси на ова врлине оних, и обратно; да ствара међу њима ону непрекидност у промени, која је услов постојања, моћи и величине једне људске заједнице.

Жива Школа, то значи друштво здраво, младо, и с правом пуно поуздања у будућност.

(Превод с француског) ЕМИЛ БУТРУ

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Srpske narodne pesme: *Trebnik, Junaci, Marko, Kosovo.* Uređuje Dr. Laza Popović. Izdaje knjižara Z. i V. Vasića, Zagreb. Štampa Kuzme Rozmanića u Zagrebu. God. 1918. i 1919. Str. 115, 175, 283, 86. Cena dinara: 4, 4, 6, 2.

Народној књижевности не поклања се данас довољна пажња. Њу су, као оно дијете Максима, „јандал очушнули“. Књижевни трг препун је нових књига, оригинала и превода, али народних песама, приповедака и пословица мало где можете видети. Вукових дела понестало је из продаје; јевтина и рђава издања појединих малих књижара још се по где-где налазе, али ретко. Нових, критичких издања нико се не лаћа. Старих збирака нема више ни по антикварницама, а маса народних умотворина замрла је по старим књижевним листовима, одакле није имала част да уђе у засебна издања. Народна књижевност је изишла из моде, јер се литерарни укус и сувише изменио, боље да кажем изопачио. „Песничкој причи протекло је време, романи данас уживају право“, како каже Војислав. Оно што нам је донело славе у европском свету остављено је у прикрајку, а почасно место заузимају књиге које ће умрети, без спомена, много пре смрти својих аутора...

Књижара Васића и Д-р Л. Поповић имали су добру мисао са издавањем народних песама. Али нису учинили све што треба да збирке буду добро приређене. Најпре, нема никаквог обавештења о потреби

овога издања ни о његовој намени. Да ли је оно рађено за школе, или за народ? У оба случаја ваљало је рећи какви су разлози руководили приређиваче да изберу једне песме, а оставе друге. Да ли није естетичка лепота песама? Или њихова национална вредност? Или васпитни карактер њихов? Не треба пуштати у свет овакве збирке без пропратнице. Истина, уз три прве књиге има по један предговор, а уз последњу поговор. Али они не говоре ни о важности народних песама, ни о њиховим лепотама, ни о вези са историјом, ни о утицају њихову на нашу уметничку поезију. То су ваљда требала да буду нека дубока психолошка посматрања и филозофска размишљања, али су у ствари једна пуста фразеологија, какве је данас пуно у нашој најновијој књижевности. То неће разумети ни омладина ни народ, јер се то и не дâ разумети. У место да се говори просто и непосредно, завија се једна обична мисао у масу звучних речи, често диспаратних, које се, извесно, и саме чуде зашто их је писац покупио и саставио уједно. Читалац с правом може упитати писца зашто говори тако као у сну, нејасно, неразумљиво и магловито, те се не може човек разабрати у томе што говори, нити знати шта је заправо хтео рећи.

За потврду својих речи ја ћу навести пример, два. Ево из предговора прве књиге (Требник):

„U našem pogledu na svet, sakupljeni su svi ljudski pokreti, osećanja i misli, ogrnuta čovečanskim plaštom nerazjašnjena duša naša nosi na sebi žalost borbe, koja nikad neće dovesti do odluke. Naši ciljevi su u poslednjem napretku poslednji ciljevi, i naš stari krvnik je Bog".

А ево сад из поговора последње књиге *(Косово)*:

„Bezimena i maglovita snaga novoga razvića našega srnula je za onim, što se ne daje ni videti, ni meriti, raskošno je rasula bezbroj svežih smrti, ali pod lošim imenom onoga, što ne postoji, stvaralo se nešto više, lepše i bolje. Sve podnosimo, i nepravedno poređenje po znacima spolja, i mešanje po sličnosti, cenu daleko pod vrednošću, ali zadovoljni spoljašnjom smrti u dubokoj nekoj radosti i verovanju oslobadjamo snagu da gradimo unutri."

Ово је доста. Додајмо томе само једну реченицу из оног отужног оченаша Марку Краљевићу: „Odabrao si nas ukrštenim nebom i zemljom; i dobro i zlo u nama, ukorenjeno ko dva božanska smisla, tvojom voljom nije se sudarilo i razbilo, nego se blagoslovilo večno kolo i neprekidan vrtlog života našeg, neka bude volja tvoja."

Ако би ова зановетања и могла пристати уз какву збирку расточених и разломљених („слободних") стихова каквог нашег песничког дегенерика, каква смисла имају она уз здраву, крепку и кристално јасну народну поезију? Осим ако је састављач нарочито хтео да контрастом између његових преговора и народних песама покаже како се данас

пише чворновато и коштуњаво, а како се некад певало сочно и једро. У том случају његов је успех потпун и дефинитиван.

*

Састављач је учинио још једну погрешку: избацио је наслове појединих песама, и ставио у место њих римске бројеве. У збирци *Косово* чак је и те бројеве избацио. Тиме је отежао посао читаоцу, а књига није ништа добила. Ако би се, донекле, и могле спојити песме о Краљевићу Марку или косовске, оне друге *(Требник, Јунаци)* немају међу собом никакве ближе везе. Ми већ имамо *Лазарицу* Г. Ср. Ј. Стојковића, у којој је косовска погибија, опевана у народним песмама, састављена у један већи еп. Али је Г. Стојковић скраћивао неке песме и мењао распоред стихова и одељака, те тиме створио у истини једну целину. Избацити само наслове, а одржати све посебне песме са врло малом променом, не везавши их добро једну за другу, нема никаквог оправдања. Приређивач збирке није то ничим објаснио, и ја му то рачунам у погрешку.

Збирка *Требник* треба да обухвата неисторијске песме, или песме са религиозно-митолошким карактером. (Не знамо, а није нам ни протумачено, зашто су те песме назване *Требник.)* Али је у њу ушла и песма *Диоба Јакшића*, којој ту није место, него у циклусу о Бранковићима. Религиозно митолошки елеменат ту је споредна ствар, а главно је сукоб међу два брата Јакшића. Ако би се у ову збирку стављале песме у којима се помињу извесна бића из старе вере или оне које имају елемената из скаски и гатки, онда би и неке песме о Краљевићу Марку, Старини Новаку, Милошу Обилићу, Рељи Крилатици или Змај Огњеном Вуку морале доћи у њу. Боље је оставити у овој збирци само оне песме у којима се личности из наше историје или никако и не спомињу, или су само поменуте, а догађаји о којима се пева никако се њих и не тичу.

У збирци *Јунаци* испремешан је хронолошки ред, а она треба да представља једну целину, пошто су наслови избрисани. Песме: *Смрт војводе Пријезде*, *Облак Радосав* и *Смрт војводе Кајице* треба да дођу пре песама о Јакшићима и Змај Деспоту Вуку, јер је Сталаћ пао 1413 год., док су се Змај Деспот Вук и Јакшићи борили скоро пола века доцније. Облак Радосав и Кајица војвода су из доба Ђурђа Бранковића, који је био дед Змај Деспоту Вуку. Али је најгоре прошао Бановић Страхиња. Песма о њему спада у косовске песме (моменат пред почетак косовске битке) и требало би да је дошла у почетку збирке *Косово.* А она је бачена на крај збирке *Јунаци* као X одељак, и то после песама о Црнојевићима, и ако је, по мишљењу историка, Бановић Страхиња Ђураћ Страцимировић, који је владао Зетом сто година пре Ђурђа Црнојевића.

Ни у збирци *Марко* није одржан хронолошки ред, бар у логичком смислу. Узећу само један пример. Требало је да песме *Женидба Марка*

Краљевића и *Уроши и Мрњачевићи* дођу нпр. пре песме *Марко Краљевић и Вуча Ценерал*. У овој последњој песми помињу се Милош од Поцерја, Топлица Милан и Косанчић Иван, дакле косовски јунаци, а свакако је Марко био млађи за живота цар Уроша, него у доба косовске битке. Што се тиче песме *Женидба Марка Краљевића*, у њој девојка каже:

„Мене стара проклињала мајка
Да не љубим брадата јунака,
Већ јунака *млада голобрада,*
Као што је Краљевићу Марко".

А у песми *М. Краљевић и Вуча Ценерал*, која је дошла пре ове песме о Марку, каже се:

„Нешто црно држи у зубима
Колик јагње од пола године",

што значи да је Марко одавно престао бити и млад и голобрад.

Опазио сам и извесне измене народних песама које је састављач вршио у својим збиркама. Он је раставио песму *Марко Краљевић и Мина од Костура* на два дела. Други део те песме саставио је без икакве потребе с песмом *Марко Краљевић и дванаест Арапа*, од које је избацио прва шесет и два стиха, а оставио само последњих петнаест. Испред њих је ставио двадесет и један стих које је удесио према народној песми, али не увек срећно. (Марко пита мајку: „Како си ми, мила моја мајко", а она му одговара: „Зло без тебе, моје чедо драго". Ни један ни други стих нису добро подешени према народној поезији. Затим: „Оде опет на цареву војску, на арапску покрајину љуту — у Једрену граду бијеломе".) У овој песми има промена и у њеном почетку. У Вуковој збирци Марко добива три књиге: прву од цара Појазета из Стамбола града, другу од краља будимскога, а трећу од Сибињанин Јанка. У збирци Марко су друге личности: турски цар Мурат из Једрена, Твртко краљ босански из Бобовца и српски кнез Лазар из Крушевца. Народ као да нарочито није хтео рећи како је Марко одбацио позиве *српских* владалаца и отишао султану, него је поменуо у песми будимског краља и сибињског војводу. И у Богишићевој збирци *Народне пјесме*, као и у збирци Хрватске Матице, помињу се угарски краљ и Угрин војвода, а нема ни Твртка ни Лазара.

Кад је реч о збирци *Марко*, да учиним још једну напомену. У предговору те збирке каже се о Марку: „Ti straha nisi znao, оче naš Marko, i bojao si se jedino svoje majke". А у самој збирци, одмах у другој песми налазе се стихови:

„Ја не смједох шчекати Богдана,
Већ побјегох у кршно приморје."

„Кад то виђе Краљевићу Марко,
Препаде се како никад прије,
Па ста гледат' куд ће побјегнути."

(Марко Краљевић и Љушица Богдан).

А у XIX песми каже Марко:

„Ја не смијем на Арапа поћи
— — — — — — — — — — —
Јаох мене, моја посестримо!
Зло је поћи, а горе не поћи;[1])
Да с' не бојим цара и царице,
Ја се бојим Бога и Јована;
Баш ћу поћи, да нећу ни доћи".

Има још народних песама из којих се види да се и Марко покашто уплашио. Таква је песма из загребачке збирке од 1880 (*Кад се Марко препануо);* таква је и песма из Петрановићеве збирке *(Змај од огња Раде и Дедо Цидовина)*, у којој Марко скаче пред Турчином на ноге и прихвата му коња, јер га се боји као већег јунака. У песми *Женидба Сибињанина Јанка*, из исте збирке, Марко у страху од Арапа вели:

„Да побјегнем од људи срамота,
А ђевојку оставит грехота..."

А у песми *Кад се препануо Марко* из VI књиге Вукове каже Марко:

„Доста сам се пута препануо,
Доста пута у мало земана".

Интересантно је да састављач збирке није унео у песме никакву интерпункцију, осим на крају песме тачку и по где-где по коју паузу, којих у Вуковој збирци нема. И за ову новину није дато никакво објашњење, ма да би оно било врло потребно.

Збиркама недостаје и речник турских речи, без кога се многе речи не могу разумети. Било да је књига намењена школи, било народу, потребно је било додати на крају тумачење страних речи.

Сад једну напомену о техничкој страни издања. Од четири књиге које су мени дошле до руку, само је једна *(Требник)* увезана жицом. Остале су тако рђаво повезане да листови испадају чим се књиге отворе. Иначе је издање доста укусно, хартија ми се допада, а слова су довољно велика да се очи не замарају. Ни цена није велика, ма да би требало да *Требник*, према својој величини а у односу на друге три збирке, стаје три а не четири динара.

*

И за школе и за народ и за интелигентне читаоце, потребно је да да се што пре приреди једно издање најбољих народних песама, узетих из свих познатих збирака. Уз то издање требало би да има речник страних речи, историјска тумачења личности из народних песама (у колико су до сад позната), једна кратка расправа о естетичкој вредности народне поезије, и неколико најглавнијих напомена о успеху који су народне песме пожеле у страном свету. Посао је у истини тежак и захтева врло савестан и брижљив рад, али би био од велике користи по читаоце.

ЈАША М. ПРОДАНОВИЋ

[1]) У Збирци *Марко* стављено *доћи* место *поћи.*

Д-р Драгутин Прохаска као историчар савремене српско-хрватске књижевности[1])

Писац овога чланка је имао већ прилике да, у овоме истоме часопису, говори о Г. Д-р Прохаски као литерарноме историчару, поводом првога дела његове историје, у којој је био обухваћен књижевни живот Срба и Хрвата од Средњега Века до 1880 године[2]). Оцена те прве књиге учињена је била уз многе обзире, од којих је најглавнији била околност да је књига рађена под изузетно несрећеним, ратним приликама. Поред огромних и запрепашћујућих недостатака, морала се признати уложена енергија да се прикупи и колико толико среди један велики материјал, и то у времену када је сваки књижевни посао био по готову немогућан. Уз то, како је највећи део те прве књиге био посвећен старијим и старим партијама српско-хрватске књижевности, које су, више или мање, већ толико израђене, да је релативно лакши рад бавити се њима но савременом литературом, то и први део историје Г. Прохаске, као целина, није изгледао баш сасвим рђаво.

Али овога пута случај је сасвим друкчи. О савременој књижевности се не да тако лако писати, и други је посао говорити о кајкавској књижевности или о старим покрајинским писцима, а потпуно други је хтети сликати савремену литературу и бити судија у њој. За први посао се више тражи чисти научник, док је у другом случају потребно да су солидне научничке особине руковођене врло сигурним, финим књижевним смислом. После прве књиге Г. Прохаске могло се већ сумњати у његове научничке особине. После друге књиге, сумње су несумњиве, и више још, може да се тврди да књижевни историчар Г. Д-р Драгутин Прохаска нема много ни књижевнога смисла за посао којим се печали.

Прво питање које се поставља јесте: како је, и на основу чега, Г. Прохаска поставио границу између онога што је он замислио као ближу или даљу књижевну прошлост српско-хрватску, и онога што он схвата као нашу књижевну савременост. Шта га је руководило да узме баш годину 1880 као разлучујућу између две епохе? Чиме се може оправдати његова одлука да година 1880 оштро заврши један огроман период српско-хрватске књижевности од више од осам векова, и да том годином почне ново доба? По чему је 1880 година баш толико значајна да се њом морао да поцепа XIX век, од кога се један део баца у прошлост, а други прилепљује уз ново време? Који је књижевни или политички догађај детерминирао такву одлуку? Г. Прохаска је том годином поделио своје две књиге, које вероватно треба свака за себе да

[1]) *Dr. Dragutin Prohaska, Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti.* — Zagreb, 1921 (Izdanje „Matice Hrvatske"). — Овај чланак је, у главном, израђен према усменом реферату учињеном у „Друштву за Српски Језик и Књижевност".

[2]) *Просветни Гласник,* 1920, св. 1.

представљају по једну органску целину, и према томе то је морао учинити по некаквом принципу. Несрећа је што се тај принцип никако не може да назре. Све изгледа да је то учињено више произвољно. Реализам, којим су, делимично, испуњене последњих двадесет година XIX века, никако није смео бити одвојен од века у коме је и поникао и умро. Колико је несигурно да се баш 1880 године почиње доба реализма код нас, толико је сигурно да реализам као такав никако не иде уз XX век, који по свима својим књижевним тенденцијама јасно обележава своју самосталност.

Г. Д-р Прохаска је то требао да осети. Он се сматра одличним познаваоцем европске књижевности, и не пропушта прилику да своја познавања изложи. Али, и по овој куриозној подели, као и по многим другим знацима, није тешко увидети да Г. Прохаска чудно схвата многе ствари. У његовој књизи, у којој је препуно позивања на европске књижевне моменте, може да се наиђе на многе примере несигурности како у погледу чињеница, тако и у погледу судова. Има ту ствари које врло доводе у питање сваки књижевни смисао Г. Прохаске.

Г. Прохаска је хтео да, по сваку цену, спроведе известан паралелизам у главним линијама између наше и европске литературе. Отуда једно стално, понеки пут чак и досадно осврtање на стране књижевне прилике. Те екскурзије у туђе воде не испадају увек врло срећно. Има пуно ствари које могу да послуже као занимљиви примери чуднога књижевнога схватања Г. Прохаске. Први део његове књиге, доба *Реализма*, почиње се једним опширним теоријским уводом о европском реализму у опште. Не треба мислити да Г. Прохаска ту даје једну систематску дефиницију реализма, на основу својих, или, што би зацело било боље, туђих погледа на ову важну епоху у светској књижевности. Далеко од тога, Г. Прохаска се сасвим наивно служи Балзаковим реченицама из предговора његовој монументалној *La Comédie Humaine*. На страну питање, у осталом врло подложно дискусији, да ли један озбиљан књижевни проучавалац сме рећи да је Балзак, кога цео свет ипак уврштује у романтичарску епоху, „глава модерног француског реализма“, како то категорички тврди Г. Д-р Прохаска. Али ко данас прима за готово оно што су о себи, о правцима и о школама, говорили разни, па и највећи литерарни реформатори? Ко би данас, рецимо, теорију романтизма, оваквог каквим он нама сада изгледа, правио искључиво према идејама које Виктор Иго излаже у своме чувеноме предговору *Кромвелу?* Те ствари свакако су драгоцени документи за илустрацију ондашњих књижевних намера и тенденција, али никако не последња реч за процену постигнутих резултата. Ми данас све велике књижевне епохе гледамо не очима њихових зачетника, као на нешто што се само назире у магли и чему се тежи, већ их видимо у пуној светлости и са свих страна, и судимо их не само по ономе што се хтело, него и по ономе што се постигло. Г.

Д-р Прохаска то не осећа. За његово схватање реализма меродаван је искључиво Балзак, кога много и сасвим озбиљно цитира, исто онако као што и натурализам, с пуно поверења, тумачи само реченицама из Золиног *Le roman expérimental.*

Г. Д-р Прохаска очевидно воли да говори о страним књижевностима, и не пропушта ни прилику ни неприлику да покаже своја широка познавања. Његови „под-текстови" кипте страним именима, али онај ко пажљиво прати све индикације „испод линије" може лако да се увери да је до много које чега Г. Прохаска дошао потпуно заобилазним путем. Има цитата који су узети из треће и пете руке. Тако је архи-позната књига Мелкиора де Вогие *Le roman russe* употребљена више пута, али преко Бог зна колико стручног чланка Марина Сабића о руском роману, штампаног још 1887 у хрватскоме *Вијенцу.* Буржеа наводи према чланку *Млада Хрватска* Артура Градо (1898). Податке о руском реализму узима од Миливоја Шрепела (*Руски приповједачи*, 1894), а за енглеску књижевност служи се радњом *Слике и повјести енглеске књижевности* Владоја Дуката! Иду ли овакве појаве у прилог научне озбиљности једнога књижевнога историчара?

Има и горих ствари. Г. Прохаска има слабост да прави формуле на један сасвим произвољан начин и готово увек са мало среће. Неколики његови изрази су врло карактеристични по схватања која он има. Он, на пример, на једном месту руски реализам назива „идеалистички *ирелигиозни* словенски реализам". Реч „ирелигиозни", коју сам аутор подвлачи, мора на овоме месту не мало да зачуди свакога озбиљнога књижевнога радника. Да ли се, доиста, могао наћи несрећнији и апсурднији епитет за дубоко душевни и до праве мистике вером прожети реализам једнога Достојевског и једнога Толстоја? Други пут Г. Прохаска говори о некаквој „неромантичности" српских и хрватских писаца са краја прошлога и из почетка овога века, али ни најупућенији читалац његове књиге неће бити у стању да одгонене ту загонетну формулу. Ни мало срећнији није проналазак некакве „симболично-лирско-пјесничке драме", којој Г. Прохаска даје читаво засебно поглавље, и која вероватно треба да буде нека врста фантастичне или херојске драмске песме à la Метерлинк и Ростан. У примени Г. Прохаска налази да тај суптилни књижевни род обделава и Г. Петар Петровић, писац грубих сеоских водвиља *Пљусак, Чвор* и др. Шта да се, затим, каже о тврђењу Г. Прохаске да у сатиру спада и чувени роман Гончарова *Обломов?* Или за лакоћу којом Љубомира Недића схвата као импресионисту, а код Г-ђе Исидоре Секулић проналази сличности са Достојевским? И тако даље.

Не мање карактеристично је и расположење Г. Прохаске да групе и школе тумачи према извесним политичко-националним и социалним обзирима. Такав је случај, на пример, кад он тврди да код Срба нема правог реализма, јер да дела нису „писана са стајалишта социолошкога,

а с тенденцијом „новога човјека"", „према теорији Светозара Марковића". Ма да Г. Прохаска додаје да ће такав реализам „доћи тек послије овога нараштаја првих српских приповједача „реалиста"" (Глишић, Лазаревић, Веселиновић, Матавуљ, Сремац), он нити каже шта је ни какав је тај реализам који он тако чудновато замишља, нити се у опште доцније враћа на саму ствар. Г. Прохаска, тако исто, највећи део хрватске књижевности сређује према политичким односима који су владали у одговарајућим временима, као што и сувише, и сасвим непотребно, придаје важности покрајинско-верским моментима. Ја не спорим да социалне и политичке прилике могу утицати на општи развој књижевности једнога народа, али никако не могу да допустим да уже и ниже политичке, партијске поделе могу да детерминирају литерарне правце и школе. Права књижевност је изнад ситних „политичких расцјепканости". Свакако је да писци не могу, у литератури, да се отму потпуно идејама које заступају у политици, и пуно је примера да се по делу једнога аутора може да осети, ако ништа више, а оно бар његово основно политичко и социално расположење. Али добар критичар, и нарочито добар историчар, никако не сме да хвата *такве* заједничке црте у разних писаца, и да их по њима групише, него у њиховим књижевним делима треба да тражи чисто *књижевне* разлоге који ће да га руководе да ли ће дотичне писце да повеже једне за друге, или ће их међусобно оделити. Г. Прохаска не ради тако. Он је склон да према политичким бојама разликује и књижевна обележја појединих списатеља, и врло много води рачуна о томе ко каквој политичкој групи припада. Тако исто сматра за разложно да нарочито особено води рачуна о конфесионалном моменту. У неколико махова он говори, у засебним одељцима, о муслиманским писцима и некој католичкој поезији. Он иде чак толико далеко да у једном тренутку и хрватске жене писце групише у засебан одељак!

Нама никако није јасно који су чисто књижевни разлози били да се тако поступа. Нити можемо да се сложимо са оним сталним вајкањем Г. Прохаске што се наши, српско-хрватски, писци тако много служе предметима црпеним из својих крајева и покрајина. Он непрестано јадује за неком велико-варошком и по инспирацијама централисаној литератури. Мени све то није довољно јасно, али никако не могу да се сложим са гледиштем да је тај „регионализам" (реч је у овом случају Г. Прохаске) нека недаћа за нашу књижевност. Ја не видим зашто би се, на пример, врањски амбијент у делима Боре Станковића, или, рецимо, мостарска средина код Светозара Ћоровића, имали да схвате као партикуларизам, или као неки књижевни сепаратизам. Околност да се писци једне литературе служе локалном грађом, не може се никако тумачити као појава регионализма. О регионализму у литератури може бити говора само тамо где се хоће доиста, на сопственом језику, или дијалекту кад је врло удаљен од званичнога књижевнога

језика, да негује један самосталан књижевни живот. Такав је случај, на пример, са Фламанцима у белгијској и са Провансалцима у француској литератури. Код нас, у овом тренутку, очевидно о томе не може бити ни речи.

Сви ти обзири којих се придржавао Г. Прохаска начинили су прави хаос у композицији његове књиге. У том погледу ова друга књига не представља никакав напредак према првој, чија се композиција могла узети као узор несређености и замршености. Овде, исто тако, читалац се губи, да се никако не нађе, у једном сплету од многобројних већих и мањих одељака. Ни сама главна подела, коју на првом месту критикујемо, није ни мало рационална. Тако је кратко време од двадесет и пет година (1880 — 1905) подељено на три периода: реализам, између реализма и „модерне“, и савремена књижевност („модерна“, како је назива Г. Прохаска). Доба од 1905 до 1914 и до наших дана названо је временом „подмлађене југословенске књижевности“. На тај начин реализам у српско-хрватској књижевности траје свега десет година (1880—1890), прелазио доба између реализма и „модерне“ пет година (1890—1895), периода тако зване „модерне“ опет десет година (1895—1905). Није потребно говорити да је савршено немогућно сабити у границе од неколико година један такав моћан покрет у књижевности као што је реализам. Исто тако ја не знам примера да је ма који историчар ма које књижевности могао да замисли кратак тренутак од пет година као једну засебну књижевну епоху. Ни најкраће прелазне периоде не живе тако летимично. Данас се у књижевној историји што је могућно више избегавају строга разграничавања, јер се јасно увиђа да се прецизне границе никада не могу да ухвате. У колико се шири размаци времена уочавају, у толико се мање фалсификује стварност. Код Г. Прохаске је стварност грубо злостављана, јер је он морао произвољно и насилно да одељује писце, да би их некако распоредио по одељцима које је замислио.

После свега што је до сада речено о књизи Г. Прохаске, као једна општа и принципска критика његових појмова и погледа, није тешко замислити како су, у примени, прошле хрватска и српска књижевност свака за себе и обе заједно. Што се тиче хрватскога дела, ја овде нећу нарочито да се заустављам на начину којим је он проучен у овој књизи. У овом тренутку немам при руци ни потребну стручну књижевност ни сва дела хрватских писаца, да бих могао довољно критично да говорим о резултатима до којих Г. Прохаска долази. Али је несумњиво да би се многа озбиљна критика могла да начини. Многе ствари изгледају форсиране, и неки чудни закључци падају од прве у очи. У осталом, обратићу пажњу на једну велику критику *Прегледа* Д-р Прохаске, која је излазила пре извесног времена у загребачком *Обзору*. Критичар, вероватно Г. Владимир Луначек, направио је ту много умесних примедаба.

За мене је много интересантније питање како је Г. Прохаска извео паралелно проучавање хрватске и српске књижевности. Он је још у предговору своје прве књиге поставио проблем да српско-хрватску књижевност изложи као једну органску целину. Овога пута он понавља ту своју идеју, назначујући изричито да је обе књижевности приказао „као један организам у два органа". На који је начин, и према којим унутрашњим знацима, Г. Прохаска доказао јединство тог организма? Који су заједнички моменти узети као основ тог јединства? Питања остају без одговора. Г. Прохаска није ни покушавао да хвата истинске заједничке моменте у књижевноме животу Хрвата и Срба, па да њима, као солидним унутрашњим везама, повеже у једну целину наше две књижевности. Место тога, он је претпоставио да тражи неке спољашње сличности. Он је хтео, прво, да обе књижевности имају апсолутну симетрију у епохама, школама, групама, и, друго, да сва њихова доба и сви правци одговарају што више главном развоју европске литературе. Пут је био овај: оно што се зна о Европи применити на хрватску књижевност, па онда према њој кројити и српску. Ја не спорим важност компаративном принципу у проучавању једне литературе, и на против, налазим да је промашен посао кад се историја једне књижевности истргне из општег тока светске литературе. Али се не сме хтети, по сваку цену, постављати увек и на сваком месту апсолутни паралелизам, нарочито кад и где тога паралелизма нема и не може да га буде.

Г. Прохаска, на пример, хоће хрватску књижевност да подвуче под нарочити утицај француске и руске литературе. Ја не знам из којих разлога он то чини, али знам да у консеквентној жељи да то постигне, он занемарује и преиначава стварност. Он хоће да докаже да се у хрватској књижевности главни моменти из француске литературе верније огледају но у српској, а сасвим пренебрегава чињеницу да је, у суштини, хрватска књижевност највише, ако не једино, била под утицајем немачким. Он иде тако далеко да посвећује особиту пажњу и француском фељтонском роману („le roman-feuilleton"), који, по њему, много утиче на извесне хрватске романописце. Али зато сасвим оставља на страну оно што је много вероватније, и чак сигурно, да се обилна производња лаких романа код Хрвата пре може да објасни утицајем забавнога немачкога романа, који тако богато цвета у немачкој књижевности, и који испуњава свеске популарних домаћих библиотека Unterhaltung-a.

Није тешко погодити ни какви су резултати у проучавању чисто српске књижевности. Она је сва резана према хрватској књижевности, и отуда очитих неприродности у постављању српских писаца. И појединим књижевницима, као и читавим групама, дата су места која им врло мало или ни мало не одговарају. Тако се, аналогно ономе што се има у хрватској књижевности, и код Срба говори о *модерној*. Међутим, није нужно наглашавати да код нас ниједна група писаца није себе обе-

лежавала тим именом, и да је, ако је било потребно говорити о *хрватској модерној*, било излишно доиста проналазити *српску модерну*. То можда и не би било тако страшно, да нема горих ствари. Тако је Војислав Илић испао из нове, савремене српске књижевности. Он је проучаван у првој књизи Г. Прохаске, у групи са Милорадом Шапчанином и Чедомиљом Мијатовићем, под етикетом „академијске романтике", и тако је његов велики значај у нашој савременој књижевности потпуно пренебрегнут. Али је зато Владимир Јовановић узет као представник српске лирике у времену од 1880 до 1890 године! У групу реалистично-натуралистичких приповедача уврштен је и Милан Милићевић, који се проучава заједно са Милованом Глишићем, Лазом Лазаревићем, Веселиновићем, Матавуљем, Сремцем. Међутим, Светолик Ранковић је потпуно изостављен. Светозар Марковић уврштен је као идејни представник тачно ограниченог времена од 1880 до 1890 године, и ако је он умро пет година пре почетка саме епохе, и ако, у опште узев, његов књижевни утицај не прелази границе седамдесетих година.

Г. Прохаска је мању пажњу посветио српској књижевности но хрватској. То се донекле може разумети, па према томе и оправдати. Оно што се боље зна, са више се интереса и ради. Али, ипак, ради научног угледа који не сме да се наруши, једна извесна сразмера мора да се очува. Код Г. Прохаске те сразмере нема. Он је несразмерно више и пажње и простора поклонио хрватској књижевности. Ја овде не дискутујем проблем књижевних вредности наших двеју литература. Ја претпостављам да оне обе на теразијама теже подједнако, и зато не могу да допустим да се у књизи где се оне обе проучавају као „један организам у два органа", једној посвети преко 250 страна, док друга не испуњава ни пуну стотину. Како то изгледа у примени, видеће се најбоље на неколиким примерима. Појединим хрватским писцима петог и десетог реда, или чак некима који у опште и немају места у литератури, Г. Прохаска је дао три пута, четири пута, пет пута већег простора но понеким првокласним српским књижевницима, који су величине не само у српској, но у и свој југословенској књижевности. Тако је, на пример, песник Тугомир Алауповић проучаван на препуне две стране, док је Милану Ракићу дато једва нешто више од пола стране. Наш изврсни и топли Стеван Луковић помиње се свега у неколико редова, док се Керубину Шегвићу, као песнику, даје једна добра страна. Г. Прохаска говори о многим *хрватским* муслиманским писцима, међу којима има имена данас непознатих, уверен сам, не само српској, но великим делом и хрватској књижевној публици. Али зато не спомиње бар толико исто добре, ако не и боље, српске муслиманске песнике Османа Ђикића и Авду Карабеговића. Он стално говори о католичким, што ће рећи религиозним песницима хрватским, од којих највећи део немају никакве књижевне вредности, али не помиње, рецимо, Монаха Валеријана, који

ипак бар нешто вреди. Има, исто тако, и извесних оцена вредности појединих српских писаца које су нешто пристрасно учињене. Ја такве ствари остављам на страну, да се не би рекло да пишем под побудом какве велико-српске љубоморе. Ја нисам ни најмање пријатељ великосрбизма, и ако сам се уставио на неколиким очитим некаваљерствима Г. Прохаске према српској књижевности, учинио сам то само у колико је било потребно да се и са те тачке осветли научна озбиљност његова рада.

До душе, мора се рећи да је Г. Прохаска, с друге стране, био и сувише каваљер према извесним српским писцима на које се код нас гледа сасвим као на „minores“. Он придаје прилично важности песницима као што су Сава Петровић (Арман Дивал), Божидар Весић, Живојин Пауновић, док у опште и не помиње неке зацело интересантније песничке појаве као што су Милош Перовић, Михаило Мирон, Душан Симић, Душан Средојевић. О приповедачу Тадији Костићу говори се са неуздржаним комплиментима, Даници Марковић поклања се више пажње но Милану Ракићу, а Војислав Илић-Млађи, коме се даје скоро онолико исто места колико и Дучићу, истакнут је као један од најбољих млађих песника српских. Најзад, Г. Прохаска проналази, вероватно у *Антологији* баш самога Илића-Млађега, и једнога новога песника српског, Данила Јанковића, чије је име, свакако, многима, као и мени, потпуно страно. Божи Николајевићу, за кога се вели да се „истакао и у лирици као „песник зиме и снега““, посвећено је као критичару исто толико пажње колико и Слободану Јовановићу. И тако даље.

О закључцима и судовима Г. Д-р Прохаске могло би се много говорити. Где год је он хтео да начини своју оцену, не узимајући туђе мишљење, што иначе врло често чини, свуда би се по нешто дало приметити. У многим случајевима он каже ствари које запрепашћују. Примера ради изнећу неколико његових судова. Поменуто је већ да Г. Прохаска Љубомира Недића схвата као импресионистичког критичара. Не мање куриозно је и тврђење да је Милан Ракић „далеко од Запада, од Француза“. Интересантно је да Г. Прохаска налази да стих Пандуровићев, према Дучићевом, представља крајње упрошћавање средстава: „Пандуровић прекида са формалним култом (sic!)... а баца се на најсмелију једноставност средстава...“ Пандуровић, који уводи нове ритмове, по цену великих техничких напора, и све у ненарушеном „окованом слогу“! За Софку, јунакињу *Нечисте Крви* Боре Станковића, Г. Прохаска каже ово: „На њу је [писац] излио сву велику чежњу за оном божанственом тракијском, орфијском и дијонизијском културом лепоте и страсти“. Бора Станковић тешко да би могао да разуме ову реченицу! Да бих, уз судове, дао и мало примера стила Г. Прохаске, учинићу овде два цитата. О Милану Ћурчину као песнику он каже ово: „Цјеловит је човјек, у пјесми и у животу, хладан рационалиста и аристократски есте-

тичар, Ничеовац, индивидуалист. Ђурчин готово да није од српске расе, родио се и одрастао у потпуно западном амбијенту отмјене породице јужноугарске...“ А о Војиславу Илићу — Млађем овако се изражава: „У Илићу је ускрснуо давни романтик, онај Пушкинов, што пјева о себи, о својој љубави, о својој несрећи, не улазећи у психологију своје „невјерне“ околице. То је тип романтика, којега је још Бјелински назвао романтиком-егоистом, а модерна га наука назива егоцентричним. То је романтик који дјели вјеру од невјере, а невјеру освјећује као Пушкинов Алеко... Да је та критика [Скерлићева] видјела пјесника касније, како он остаје исти, свој, страствен, пун себе, пун Српства (против Бугара) у балканском рату и послије у свјетском, она би можда јаче подцрпала снагу и несумњиву искреност тога из романтике залуталога Алека и витеза без страха...“ Ја не знам да ли овде треба још што рећи!

Карактеристично је и то да Г. Прохаска нема подједнак метод у проучавању разних писаца. Код појединих се задовољава да општим реченицама изрече један сумаран суд, док се код других губи у исцрпним и најчешће пута непотребним анализама једног или више њихових дела. Али је свакако занимљивије видети како Г. Прохаска излаже биографије појединих писаца, и шта све сматра за потребно да истакне из њиховог живота. Он је хтео да каже све што је о појединим књижевницима знао, без обзира да ли то има какве вредности за разумевање самога дела дотичних писаца. Местимично су биографије тако натрпане индиферентним податцима да се понекад има чак и комичан утисак. За многе писце човек може да нађе све податке о садањем њиховом животу, и да ли су жењени или нису, и колико деце имају, па чак и адресу, ако је коме потребна. Шта све Г. Прохаска налази за нужно да каже, нека покаже овај детаљ из биографије Боре Станковића: „За вријеме ратова као референт црквенога одјељења Министарства Просвете (нека врста управе и надзора над конзисторијским духовним судовима и манастирима) био је поштеђен од војништва и учествовања у ратним напорима...“ Овакви службени податци, очевидно, немају никаквога књижевнога интереса, и човек не може а да се не насмеје кад наиђе на слична места.

Сви ови многобројни примери не иду ни мало у прилог научне озбиљности Г. Д-р Прохаске. Али ни кад је реч о његовој научној савесности, нема се шта доброга рећи. Он се обилно и слободно служи туђим резултатима. То свакако није забрањено ако се човек придржава извесне мере, и ако не пређе границу која је допуштена. Истраживања се зато и праве да би се постигнутим резултатима могли да послуже други који теже новим резултатима. Али никако се не може допустити да неко несметано преписује оно што су други написали, и да изводима из туђих књига пуни своје странице. Г. Д-р Прохаска је у томе погледу врло широког морала. Он се врло исцрпно служио многим нашим књижевним

радницима. Али начин на који је употребљавао Скерлићеве *Историју Нове Српске Књижевности* и *Писци и Књиге*, мора да буде најоштрије осуђен. Г. Прохаска није зазирао да најпростије, са незнатним и обично несрећним изменама, преписује читаве ставове из појединих одељака Скерлићевих књига. За доказ ја ћу дати два паралелна цитата. О српском реализму овако се говори

код Г. Прохаске:

„...Његов [Светозара Марковића] знаменити чланак *Певање и мишљење* (у Матици 1868) објавио је рат свеколикој литератури декламација, фантазија и здравица, свима старим филозофским, књижевним и политичким идејама прећашњега доба. Ту је раскршкана сва фразовитост и намјештеност романтичке литературе. Задахнут идејама Чернишевског, Доброљубова и Писарева, удара на идеализам у филозофији, на романтичку сентименталност у књижевности, на празну и вербалну „естетику", и т. д...." (Стр. 62).

код Скерлића:

„...Његов мали, али знаменити чланак *Певање и Мишљење*, који се појавио у *Матици* за 1868 годину, није био само „једна панорама из наше лепе књижевности", но и манифест нове школе, објава рата својој литератури декламација, фантазија и здравица, свима старим филозофским, књижевним и политичким идејама ранијега доба. Ту је показана сва духовна беда и идејна пустош српске књижевности, која се била свела на романтичке извештачености и празну фрзеологију. Задахнут идејама Чернишевскога, Доброљубова и Писарева, Марковић, са рушилачком безобзирношћу млада човека, удара на идеализам у филозофији, на романтичку сентименталност у књижевности, на празну и вербалну „естетику", и т. д." (*Историја*, стр. 353).

Ево још једнога примера, а могло би их бити колико се хоће, који је извађен из главе о Јанку Веселиновићу.

Код Г. Прохаске:

„...Касарна га [сеоског младића] научила нераду, лакоме хлебу [!], суровости и разврату, и он се вратио у село да ништа не ради, да заповједа и лако живи, да се врзе око механа, сељачких вајата и полицијских канцеларија, да постане један од оне страшне „господе сељака", који трују живот сеоски..." И т. д. (Стр. 69).

Код Скерлића:

„...Касарна му је дала капларске звездице, али га је научила нераду, лаком лебу, суровости и разврату, и он се вратио у село да ништа не ради, да заповеда и лако живи, да се врзма око механа, сељачких вајата и полицијских канцеларија, да постане један од оне страшне „господе сељака"... који ће као микроб тровати живот сеоски..." И т. д. (*Писци и Књиге*, II, стр. 98).

После оваквих ствари, даље би доиста тешко било писати у учтивоме тону.

МИЛАН В. БОГДАНОВИЋ

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

О РАДУ ДРУШТВА „ПРОСВЕТЕ“

I

„Просвета“ је данас најважнија од приватних културних организација у Југословенској. Основана 1902, за помагање Срба ђака из Босне и Херцеговине, она је најпре проширила свој делокруг и на друге просветне потребе тамошњих Срба, а од Ослобођења она више нема ни покрајинског обележја. По Извештају за овогодишњу редовну скупштину, Друштво је имало крајем маја о. г. 131 пододбор, односно 18.262 члана у 272 места. Од тога отпада на колоније у Сједињеним Државама 1257 чланова у 31 месту. Иначе је организација, наравно, највише раширена у Босни и Херцеговини. У Црној Гори има досад 3 пододбора и 12 повереника, у Старој Србији 2 пододбора и 6 повереника, у Хрватској и Славонији 5 пододбора и 5 повереника, у Далмацији 6 повереника. У Србији и Војводини организација још није ухватила корена. Пошто је тамо народ просвећенији, „Просвета“ свесно окреће главне правце свога рада, сем Босне и Херцеговине, према Боки, Црној Гори и Новопазарском Санџаку.

Главни узрок досадањем успеху „Просвете“ лежи несумњиво у великом патриотизму српског народа где је она никла. У очима тога света, „Просвета“ је значила синтезу националног отпора, у колико је овај био јаван. Велика заслуга припада и онима који су водили организацију с ретком преданошћу. Али добар део успеха треба приписати и начину како је „Просвета“ била организована од самог почетка. Предвиђено је у Правилима да сваки пододбор може, ако хоће, слати свога изасланика на седнице Главног Одбора, и обратно, да Главни Одбор може слати своје људе на седнице пододборâ; до тога још није долазило у пракси, али је добра била та гарантија о међусобној контроли, ако би ко окренуо у страну. Исто тако утврдило се правилом и праксом да се страначка политика не уноси у Друштво. Пред сваку годишњу скупштину сазива се по обичају ужи састанак од представника просветних и политичких организација, и ту се претресу главна питања и договорно састави листа кандидата за нови Главни Одбор. Континуитет у раду чува се тиме што се само половина места у Одбору упражњује сваке године. Склад у раду Друштва одржава се на тај начин што, стварно, сву власт у Друштву држи у својим рукама Главни Одбор. И најзад, *last not least*, „Просвета“ се држи начела да сваком своме члану пружи бар онолико колико од њега прима: издања која она шаље својим члановима западају њу по прилици половину од примљене члана-

рине, али по књижарској цени та издања не би била јевтинија често ни од целе чланарине; — да и не говоримо о другим начинима на које „Просвета“ сама себе одужује. (Колико даје само потпора и стипендија!).

Једном речи, ово Друштво организовано је не само демократски, него и по правилима савремене привреде. Оно дише младим и свежим духом, гипко је; као какав жив организам, оно се прилагођује потребама. Оно је до сада три пута обнављало своја Правила, последњи пут ове године. Главна измена састоји се овај пут у томе што је и по статутима главно тежиште рада пренесено од помагања ђацима на непосредно васпитање маса. „Просвета“ одавно нагиње овим смером; али још увек она не може да напусти помагања ђацима, јер државне помоћи нису довољне. Није и иначе лако напустити једну добро израђену традицију и одвећ нагло прећи на један делокруг где је терен врло непознат, где и начела и методе треба тек праксом израђивати. Проблем непосредног васпитања одраслих веома је сложен.

Нови план рада „Просветина“ најбоље ће се видети из прорачуна за идућу годину који ћемо анализати мало ниже. Пре тога истаћи ћемо још, као битан пример „Просветине“ напредности, њен развој од чисто српске идеологије у југословенску. „Просвета“ не само да исповеда национално јединство, него настоји практично израдити своје методе да се тај циљ што боље оствари. Откако је обновљена у Америци 1916 године, у њеним издањима стално провејава ова мисао водиља: народно јединство значи стварно заједницу осећања; ове заједнице осећања не може бити без просвећености наших грдних маса и без сарадње међу интелектуалцима. Сарадња је услов међусобног познавања и расадник пријатељства. — У томе духу издаване су разне „Просветине“ публикације. Она и својим потпорним радом стварно доказује вољу да сарађује у културном подизању и оних сународника који нису Срби. Она у правилима предвиђа да њен пуноправан члан може бити сваки честит Југословен. Она у својим издањима, сем српских народних радника, с нарочитом вољом пружа перо хрватским и словеначким. (Ако је у овогодишњем *Алманаху* мање тих имена него у прећашњем, зато није уредник много кривљи од сарадникâ.) Једном речи, „Просвета“, у овом данас трновитом питању народног јединства, свесно избегава даље теоретисање и тражи само практичну примену. Природно је да тако широко схватање национализма, у времену какво је данас, и у крилу једног тако националног српског друштва какво је „Просвета“, не иде без тешкоћа. Ко је пратио један део сарајевске штампе, могао је наћи жестоких нападаја. Али „Просвета“ иде напред. Ово је њен метод: посматрати питања практично, као могућности рада; наступати у раду умерено и постепено, и клонити се фраза. Ми мислимо да нема данас боље српске политике од оне која буди све племените српске иницијативе, и за Србином победитељем ствара у држави Србина просветитеља.

II

Приход за прошлу друштвену годину износио је дин. 1,532.246·30 (од тога дин. 562.841 ванредне тантиеме од стране државе). За идућу годину предвиђен је приход од дин. 1,298.500. Он би се овако утрошио: за васпитање одраслих: дин. 640.500, за ђачке конвикте, стипендије и потпоре: дин. 482.500, за трошкове управе: дин. 145.000, и за разно: дин. 30.000.

Ставка за народно васпитање ове године је несразмерно већа него прошле. Прошле године издато је на библиотеке, течајеве, књиге и листове за народ око 205.000 динара, т. ј. 13·3% од свих издатака; ове године та сума се диже на 640.000 динара, т. ј. на 49.3% свих издатака. Нису заправо повећане ставке за народно васпитање *књигом,* него оне за васпитање путем течајева. Држало се дакле начела да се васпитање дубоко заосталих маса има ослањати у првом реду на живу реч и лични додир.

Народно васпитање узето је у целом обиму, од течајева за неписмене до највишег течаја у Народном Дому. Предвиђено је да се намести 5 путних учитеља, чиновника „Просветиних", с месечном платом од 800 динара и путним трошковима, да организују течајеве за неписмене. „Просвета" би дала хонорар онима који одрже таке течајеве, и то за 50 течајева, по дин. 250; за остале ће тражити хонорар од Владе. Укупно је вотирано за аналфабетске течајеве дин. 115.500. Што се тиче сузбијања неписмености, ми ипак мислимо да је ово делокруг државне иницијативе и да овде сви приватни течајеви слабо помажу. Овде би било једино коренито средство да се *узакони* да за време војне службе свак мора научити да чита и пише. Министру Војном треба ставити на расположење и довољан кредит за ту сврху, и препустити њему да ову акцију организује како сам жели, као један редовни задатак војске. Колико му устреба, просветне организације стајале би му на услузи. Скупштина „Просвете" донела је закључак да се у овом погледу одмах пошаље званичан предлог Влади и Народној Скупштини, подупрт од стране других просветних установа.

Следећу ставку за васпитање народа чине популарне публикације, на које је одобрено дин. 130.000. Часопис *Просвета* измениће се тако да од три дела која је досад имао — чланци о просвећивању, народна читанка, и извештај о раду Друштва — остану само последња два; једног месеца излазиће народна читанка, а једног извештај о раду Друштва, наизменично. Последње две године часопис *Просвета* уређиван је тако да је имао у виду не само масе, него нарочито и онај најшири слој народних радника који живе у народу: њима су се давала штива и мисли да их они даље разносе усмено у додиру са светом. Овај начин наишао је на критику оних који су примећивали да се таки часопис слабо чита, јер да је за праву интелигенцију пренизак, а за масу пре-

висок. Што се тиче народне читанке у облику *Алманаха* (или Календара), мисли се наставити, и то за идућу годину у сарадњи с Матицом Српском. Њен секретар Г. Васа Стајић, одушевљени проповедник савременог народног васпитања и колаборације Матичине са „Просветом", примио се да уреди „Просветин" календар за идућу годину.

На књижнице је одобрено дин. 95.000. Главна пажња има се посветити оснивању малих *сеоских* књижница. Идуће године основало би их се 100, са по 50 књига, удешених за оне који почињу читати. Српска Централна Библиотека у Сарајеву води цео посао око народних књижница. Она је имала крајем маја 10.197 дела у 13.269 свезака (с дупликатима, 18.563 свеске). У њој има и читаоница с 59 часописа. Изван читаонице издато је на читање прошле године 6448 дела, а од читалаца је 82% ђака и студената. — Сем библиотека, „Просвета", како је познато, шаље у народ и иначе појединих популарних књига.

У погледу јавних предавања предвиђен је буџет од дин. 50.000; од тога иде половина за набавку пројекцијских апарата.

III

Нарочиту пажњу заслужује ставка од дин. 250.000 за подизање једног Народног Дома. О овоме је доста писано у „Просветиним" издањима. То би био један завод с конвиктом, претежно по типу народних високих школа у Данској. У Дому би се васпитало и издржавало по једно 40 питомаца, за сада потпуно на рачун „Просвете". Рад би се делио у два течаја: зимски, за мушке, од 15 октобра до 15 марта, и пролетни, за женске, од 1 априла до 30 јуна. За ученике би се примала омладина са свршеном основном школом, изнад 17 година, нарочито сеоска. Професора би било за сада двојица, и једна учитељица. Давало би се опште васпитање, заокругљено прагматички, а циљ васпитања био би да се питомци враћају у свој стари позив уносећи у њ више гипкости и културе. Нарочита пажња посвећивала би се ручном раду (и мушком и женском) и домаћинству. — Преко лета, просторије Дома могле би се искористити за течај за сеоску интелигенцију, у првом реду свештенике и учитеље, који би ту, као у неком универзитету, добивали више спреме и полета за народни рад. За ово би се ангажовале нарочите професорске снаге, у главном с Универзитета; али трошак око овог летњег течаја „Просвета" за сада не би сносила.

Ставка за Народни Дом наишла је у годишњој скупштини на озбиљан отпор. Ми ћемо истаћи четири приговора који нам изгледају најважнији. Први је финансијске природе: много је уложити највећу ставку целокупног буџета на једну потпуно нову установу, и окрњити тиме старе опробане ставке. Други приговарају ово: Народни Дом боље одговара просвећеним земљама, као што су северне државе, боље одговара и Србији, Војводини, Бановини и Словенији, него средини где дела

„Просвета“ и где има 90% неписмених; ваља у васпитним методама ићи постепено. Трећи веле: Дом ће слабо користити; он може да спреми годишње око 100 питомаца, и то за неки одвећ општи и неодређен циљ; боље је за толики новац одржавати већи број мањих течајева од по неколико недеља, с једним поближе одређеним практичним циљем; „Просвета“ треба да у првом реду ствара своје раднике, агитаторе просвећивања. Четврти додају: Народни Дом је одвећ смеон експеримент; боље је ослањати се на досадање разне установе и дати њима средстава да боље раде.

Први приговор није тешко побити. Издатак за Дом изузетно је велик ове године, јер ваља наћи и опремити саму зграду. Новац утрошен за инсталацију може се у сваком случају донекле натраг уновчити. Ове године „Просвета“ је имала један ванредан приход (од државе), па се заправо и не крњи редовни буџет. У осталом, тако је тешко провести оне друге облике рада на васпитању народа, да је извесно да се неће моћи утрошити ни односне одобрене суме, а некмоли да би још требало за њих вотирати. На пример, физички је немогуће створити већ идуће године оних стотину библиотека. Ставка за Народни Дом дакле стварно ни мало не терети других ставки за васпитање одраслих.

Ни други приговор није тежак. Што се тиче постепености у васпитању народа, може се одговорити да народ није школски разред где се најпре свршава ниже градиво па онда више, него се ту, према питомцима разне претходне спреме, могу узимати истовремено разне установе. „Просвета“ и овде посматра питање с практичне стране; она се пита: шта се може урадити. За сваку акцију треба пре свега радника; за Народни Дом они су се у начелу нашли. — Цео горњи програм рада неће се моћи извршити баш онако како је предвиђено; радиће се оно и онолико како допусте могућности.

Трећи је приговор тежи, јер се ту ради о разлици схватања шта је непосредни циљ „Просвете“. Ако „Просвета“ жели да покаже што видљивијих резултата, и што пре, односно ако жели васпитати своје проповеднике за неку нарочиту задаћу, као за пословође Земљорадничких Задруга, и за сеоске општине, за народне књижнице, за вођење аналфабетских течајева, и слично — онда су довољни и течајеви од неколико седмица. Никакво опште образовање не може се дати за то време. Питање се овако поставља: хоће ли „Просвета“ да у првом реду ствара своје агитаторе, или просвећене појединце без обзира на неку обавезну њихову акцију у народном просвећивању? Ако се прими прва алтернатива, могло би се ставити више приговора. Н. пр., да би „Просвета“ онда била сама себи неки циљ, и да њени питомци не би имали довољно угледа. Нарочито ваља истаћи да већину оних послова за које би били довољни краћи течајеви треба да воде други више него „Просвета“. Неписменост, како смо споменули, треба да у главном сузбија

војска; течајеве за пословође за општине (онде где још није било општинске самоуправе) треба да организује држава, јер је потреба сасвим прека; течајеве за пословође Земљорадничких Задруга и досад су отаљавали сами Савези Земљорадничких Задруга без много муке; течајеве за домаћице најбоље ће организовати разне женске организације.

Четврти приговор такође је јак. Народни Универзитет одиста је само један експеримената. Методи израђени и утврђени праксом за Данску или Енглеску не морају важити и за нас. Затим, ми немамо ни људи потпуно спремних за тај веома тешки посао. Било би лакше и мирније ослонити се на досадање установе и методе. На тако резоновање има само један одговор: познат је успех досадањих метода; он је знатан, али није довољан. Ваља поћи за методама напреднијих народа. „Просвета“ је узела за начело „Прегаоцу Бог даје махове“, па треба да има смелости и за експеримената.

Скупштина је остала доста неодлучна међу тим разним схватањима, али је у начелу одобрила у целини прорачун за идућу годину. Сад ће доста зависити од расположења у Новом Главном Одбору како ће се даље форсирати питање о што скоријем оснивању Народног Дома. Тешкоће су многобројне. Држава треба да изађе у сусрет морално и материално.

IV

Како се види из горњих навода, „Просветин“ рад и намере представљају данас једну од најважнијих културних иницијатива у нашој држави. Сви се много љутимо на државу. Искуство је показало да је она неспособна извести сама народ из данашњих тешкоћа без велике помоћи од стране приватне иницијативе. „Просвета“ стога заслужује пуну пажњу државе. „Просвета“ се данас налази на прекретници од старих задатака према новима, а ови нови послови знатно су јој тежи од пређашњих. Њој треба помоћи и сарадње. Нарочито ваља истаћи потребу што шире сарадње међу главним установама просветним. Ту мисао „Просвета“ стално истиче има десет година. У питању просвећивања маса ваља неко време правити и експеримената. Док „Просвета“ прави једне покушаје, остале организације у краљевству правиће друге; упоредним посматрањем наћи ће се најбољи путови.

ПЕРО СЛИЈЕПЧЕВИЋ

ЗАВОД ЗА СЛЕПЕ У ЗЕМУНУ

Два километра далеко од земунског пристаништа налази се Дом Слепих „Престолонаследника Александра“. За Дом су искоришћене касарне, које су прво преправљене за ту сврху, а многе зграде су и накнадно озидане. Све су зграде лепе и хигијенске: високе, добро осветљене, са добрим подом, који се марљиво премазује уљем ради чистоте, која је овде похвална.

У овом Дому има војних инвалида, слепих и друге врсте, и слепе деце. Нека деца слепа су од рођења, друга су касније ослепела: од експлозије бомбе у игри, од дифтерије, шарлаха и других болести.

Завод је постао нарочито за слепе инвалиде, још у Француској; тамо су прикупљани слепи инвалиди, тамо је за њих стварано занимање разним занатима, и после ослобођења Србије завод је прешао у Земун, где су га у прво време издржавали Енглези, а сада Министарство за Социјалну Политику. Завод се у опште лепо издржава, и вреди поменути јако интересовање за овај завод Директора Одељења за Инвалиде, г. Јежа.

Сви инвалиди у овом Заводу уче по један од разних заната, да би се за њих оспособили и тиме створили себи издржавање, а слепа деца уче основну школу по званичном наставном плану и програму за основне школе.

Дом не прима цивилне инвалиде; у том погледу, као и у погледу примања већег броја слепе деце, предузете су извесне реформе.

Сви инвалиди и сва слепа деца у овом заводу имају све што им је потребно за живот, бесплатно. У заводу и станују. Собе за становање беспримерно су уређене.

Управник Дома Слепих је Г. Вељко Рамадановић, човек који има не само солидну стручну спрему за обучавање слепих, већ и јаку вољу и љубав за рад са слепима и за уређење једног оваквог завода. Сав његов рад, његова љубав и преданост послу показују да он потпуно одговара своме месту. Његов вредни сарадник је његова жена Гђа Рамадановићка, коју сва слепа деца зову мајком, и која заиста деци замењује мајку. Деца су жељна мајчиног миловања, и добро је што је Г-ђа Рамадановићка нежна према њима.

Као што рекох, овај завод има тежњу да инвалиде и слепу децу оспособи за живот. Поред тога, кроз овај завод провејава и хуманост: ове несрећнике, нарочито оне који су имали вид, па га изгубили, стално одржати у занимању и раду, како не би пали у очајање.

Јер су сви инвалиди често меланхолични, што није чудновато, али најгоре стоји ствар са онима који су ослепели. Чак је огромна разлика између оних који су слепи рођени и оних који су ослепели. Они сами понекад о томе разговарају: један музички образован човек, слеп од рођења, који нимало не жали што је слеп, који вели да би му баш тешко било кад би сад прогледао, каже слепим инвалидима у разговору: „За чим жалите? Ја баш не знам шта бих радио кад бих сада прогледао". А слепи инвалиди му одговарају: „Ти не знаш шта смо ми гледали двадесет пет година". Дабоме, управа завода гледа да се овакви разговори и не воде.

Био сам у једној великој радионици плетарства, у којој раде многи слепи инвалиди, и у којој на поду има растурених корпи, прућа, и много

чега другог, кад ми управник завода рече: „Овде ћете најбоље схватити шта је слеп. Ви дању можете лако проћи кроз ову радионицу. Али замислите како би вам било да овде уђете ноћу, кад се ништа не види; је ли да би се онда овде скрхали? Е, тако је слепима увек: и дању и ноћу, само што се они никад не скрхају, и сваки нађе у радионици своје место и ту плете ове дивне корпе.“

Немајући вид, слепи немају ни представе боја. Покушавано је да им се црно покаже као што је оно што они не виде, дакле тамно, али је ли то тамно? Они се највише служе пипањем; код њих се чуло пипања толико усавршо да је ван вероватноће. Слепи излазе на други и трећи спрат зграде, и никад нико није пао са степеница, нити је ко ударио у врата.

Неколико слепих инвалида полагали су мајсторски испит из четкарског заната. Њихове четке су тако лепо израђене да се не могу разликовати од фабричких. При томе се служе искључиво чулом пипања. Они раде и оштрим оруђем; до сада се још нико није при раду посекао. Њихов главни мајстор био је слеп, па је срећом прогледао. Он их врло добро поучава, јер и зна занат и био је слеп, те уме да их поучава. Запажено је да способан занатлија, нормалан, не уме да поучава слепе.

Напоменуо сам да у овом заводу има слепе деце. Она су из доба приправног разреда и основне школе. У приправном разреду код деце се ради на развијању и усавршавању чула пипања; при том се учитељица користи предметима, на пример преда мном је имала једна слепа девојчица да издвоји пасуљ из једне кутије, у којој има свакојаког семења. Остала пак деца која уче основну школу, уче по програму као и најмања деца. Од нормалне наставе одступа само учење читања, где се место слова обичних читају књиге са тачкасто-избоцканим словима, која се читају пипањем.

Сви ученици обавезно уче свирање уз клавир или тамбуру, и певање. Свирање и певање предаје музичар Г. Јевто Вучковић, слеп од рођења, који је музичко образовање стекао на конзерваторијуму за слепе. Овај слепи музичар не жали што нема вида! Деца прво имају да науче „музичку школу“ од 100 вежби, па онда уче комаде. Све ствари се уче помоћу нота за слепе, па се онда упамте и тако свирају. Дакле овако: ученик мете ноте на клавир и опипа неколико нота, па их одсвира, и тако научи напамет. Кад на овај начин научи цео комад, ноте му више не требају, нити се он може више служити њима. Према томе ученик зна онолико ствари да одсвира колико је научио напамет. Поменути наставник музике зна да одсвира уз клавир 500 комада, које је све научио напамет с нота.

Интересантно је да се код слепих откривају дарови за музику. Један слепи дечко од дванаест година свирао је уз клавир једну врло дугу

Моцартову ствар, коју је он научио помоћу нота, али је сада свира без нота. Одсвирао ју је без погрешке. Један који свира уз тамбуру, тако свира да се човек мора дивити. Шест мушкараца образовали су тамбурашки оркестар, и тако свирају да сад одмах могу зарађивати колико им треба за удобан живот. То је уметност: све по нотама, које су они, дабоме, упамтили. Један дечко истакао се свирањем уз тамбуру и није хтео ни да учи вежбе за клавир: дар га је упућивао тамбурици. Он рукује тамбурашким оркестром и интересантно је кад он при руковању оркестром опомиње онога који погреши: „Пази! Гис! Бе!“ итд.

Они још и певају у хору. Као и свирање, тако је и певање права уметност.

Кад већ постоје невољници, добро је кад се друштво стара да им на згодан начин олакша ту невољу. У овом заводу за слепе у Земуну то се заиста и постиже.

ВУЈИЦА ПЕТКОВИЋ

ПРИЛОЗИ

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА Д-Р ЈОВАНА СКЕРЛИЋА

(КРАЈ)

79. Под животом од Милутина Ускоковића. *Српски Књижевни Гласник* 1905, XV, 149

80. Дружина Младежи Српске. *Српски Књижевни Гласник* 1905, XV, 427.

81. Писма из Париза Љубомира П. Ненадовића. *Српски Књижевни Гласник* 1905, XV, 859.

82. Приповетке Светолика П. Ранковића. *Одјек* 1905, бр. 1.

83. Нове приповетке Петра Кочића. *Одјек* 1905, бр. 18.

84. Омладински листови. *Одјек* 1905, бр. 24.

85. Ги де Мопасан: Приповетке, превео Душан Л. Ђокић. *Одјек* 1905, бр. 48.

86. Анри Мишел: Политичка доктрина демократије. *Одјек* 1905, бр. 54.

87. Приповетка у Грка, од Свет. Николајевића. (Из Чупићеве Задужбине XXIV. 1904) *Одјек* 1905, бр. 60.

88. Жил Верн. *Одјек* 1905, бр. 66.

89. Књиге за народ. *Одјек* 1905, бр. 78.

90. Књиге за народ II. *Одјек* 1905, бр. 84.

91. Народна Библиотека у 1904. *Одјек* 1905, бр. 145.

92. Књиге и новине. *Одјек* 1905, бр. 151.

93. Хајнрих Хајне као мислилац. *Одјек* 1905, бр. 184, 192, 199, 207.

94. Д. Ђ. Омчикус: Ђорђева љубав. *Одјек* 1905, бр. 117.

95. Марко Цар: Стјепан Митров Љубиша. *Одјек* 1905, бр. 209.

96. Д р Франо Поточњак: Штросмајер према нашој народној мисли. *Одјек* 1905, бр. 221.

97. Психологија руских романописаца XIX века. *Одјек* 1905, бр. 227, 233, 239.

98. Никола Т. Јанковић: Приповетке, св. I. *Одјек* 1905, бр. 248.

99. Седамнаести или осамнаести век? *Одјек* 1905, бр. 251.

100. Иларион Руварац. *Одјек* 1905, бр. 186.

101. Покрајински књижевни листови. *Одјек* 1905, бр. 215.

102. После Југословенског Књижевничког Састанка. *Одјек* 1905, бр. 263.

103. Омладински Гласник. *Одјек* 1905, бр. 296.

104. Огист Барбје. *Одјек* 1905, ускршњи додатак (Додатак бр. 89.)

105. О чланку Жана Виљоа „Да ли и сељак чита". *Одјек* 1905, божићни додатак.

106. Милица Стојадиновић Српкиња. *Летопис Матице Српске* 1905, књ. 234, стр. 1—18.

107. Mlada srpska poezija i pripovetka. *Hrv. Kolo* 1905, str. 429.

108. Наша сеоска приповетка. — Једна сеоска слика Радоја Домановића. — Повест једне песме (Драг. Ј. Илића). *Друштвени живот* 1905, стр. 127.

109. Касарнске фотографије од Милутина Јовановића. *Српски Књижевни Гласник* 1906, XVI, 229.

110. Српски превод „Набоба" Алфонза Додеа *Српски Књижевни Гласник* 1906, XVI, 70.

111. Историја Зоре од Владимира Ћоровића. *Српски Књижевни Гласник* 1906, XVI, 309.

112. Горштакиње од Р. Перовића Невесињског. *Српски Књижевни Гласник* 1906, XVI, 790.

113. Ђура Јакшић као приповедач. *Српски Књижевни Гласник* 1906, XVI, 825.

114. Лаза К. Лазаревић. *Српски Књижевни Гласник* 1906, XVII, 672, 743, 834.

115. Млади и стари од Д-р В. Мирољубова. *Српски Књижевни Гласник* 1906, XVII, 946.

116. Књижевне жеље на нову годину. *Одјек* 1906, бр. 1.

117. Извештаји о југословенској књижевности. *Одјек* 1906. бр. 7.

118. Габриел Сеај: Васпитање или револуција. *Одјек* 1906, бр. 16, 20, 28.

119. Друштво хрватских књижевника *Одјек* 1906, бр. 31.

120. Научна истина о Македонији. (Ј. Цвијић, Неколико проматрања о етнографији македонских Словена.) *Одјек* 1906, бр. 37.

121. Ђорђе А. Чокорило: Значај културне борбе у Француској. *Одјек* 1906, бр. 44.

122. Хајне у српским преводима. *Одјек* 1906. бр. 51.

123. Студије о моралној филозофији у XIX веку. *Одјек* 1906, бр. 56, 62.

124. Српске књижнице и читаонице. *Одјек* 1906, бр. 74.

125. Ђура Јакшић као сарадник „Враголана". *Одјек* 1906, бр. 79.

126. La Revue Slave. *Одјек* 1906, бр. 83.

127. Политичка књижевност. *Одјек* 1906, бр. 89.

128. Једно дело естетичног народног васпитања. Уметност за све. (Louis Lamet: L'Art pour tous.) *Одјек* 1906, бр. 95, 101.

129. Београд у првој половини XVIII века. (Т. Ст. Виловски: Београд од 1717—1739.) *Одјек* 1906, бр. 109.

130. Један почетак духовне децентрализације у Србији. *Одјек* 1906, бр. 120.

131. Змај Јован Јовановић. (Говор на концерту „Балкана" и „Обилића" 16 маја 1906 у Београду.) *Одјек* 1906, бр. 141, 147, 151.

132. Шта се чита у нашој Народној Библиотеци. *Одјек* 1906, бр. 153. [Чланак је без потписа.]

133. Криза у Српској Књижевној Задрузи. *Одјек* 1906, бр. 157, 160.

134. Културни напредак Бугарске. *Одјек* 1906, бр. 163.

135. Књижевни и политички огледи Г. Шарла Сорлеа. *Одјек* 1906, бр. 177, 179, 183

136. Песме М. Ћурчина. *Одјек* 1906, бр. 196.

137. Организација југословенских књижевника и публициста. *Одјек* 1906, бр. 202, 203.

138. „Све ће то народ позлатити“ у француском преводу. *Одјек* 1906, бр. 214.

139. Библиографија радова Јанка М. Веселиновића. *Одјек* 1906, бр. 232.

140. Народна предавања. *Одјек* 1906, бр. 232.

141. Нарави у данашњој штампи. *Одјек* 1906, бр. 238.

142. Јован Максимовић: Змајева лектира. *Одјек* 1906, бр. 256.

143. Песме Дим. Глигорића Сокољанина. *Одјек* 1906, бр. 268.

144. Живот и рад Гија де Мопасана. *Одјек* 1906, бр. 276, 287, 296, 300.

145. Фердинанд Бринетјер. *Одјек* 1906, бр. 292.

146. Народне књижнице (Васа Ћарићевић, Народне јавне књижнице). *Одјек* 1906, бр. 306 (у додатку).

147. Laza K. Lazarević. *Savremenik* 1906, knj. II, sv. 5.

148. Драгојла Јарнићева од Аделе Милчиновић. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XVIII, 149.

149. Под апсолутизмом од Д-р Николе Андрића. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XVIII, 288.

150. Филолошки догматичари и књижевни језик. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XVIII, 305.

151. Војислав Илић од Владимира Ћоровића. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XVIII, 392.

152. Доситеј Обрадовић у Хопову од Тихомира Остојића. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XVIII, 449, 529.

153. Стјепан Митров Љубиша од Тодора Стефановића Виловског. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XVIII. 610.

154. Иполит Тен, књижевни историчар XVII века од Уроша Петровића. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XVIII, 857.

155. Милорад Ј. Митровић. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XVIII, 876.

156. Песме Васе Живковића. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XVIII, 957.

157. Автобиографија Никанора Грујића. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XIX, 157.

158. Хумор и сатира г. Бранислава Нушића. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XIX, 276.

159. Доситеј Обрадовић и Ж. де Ла Фонтен од Д-р П. Скока. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XIX, 471.

160. Војислав Ј. Илић. *Српски Књижевни Гласник* 1907, XIX, 503, 584, 679, 754, 838.

161. Јанко М. Веселиновић. *Летопис Матице Српске* 1907, књ. 242, стр. 1—41.

162. Милорад Ј. Митровић. (Говор.) *Дневни лист*, 1907, 17 мај, бр. 133.

163. Вукова „Преписка“ књ. I. *Народ* (Мостар), 1907.

164. Две нове књиге Стевана Сремца: Човекова трагедија или Бал у Елемиру и Кир Герас. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XX, 74.

165. Библиографија српско-хрватске драмске књижевности од Владана Јовановића. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XX, 294.

166. Наши Синови од Војислава Јовановића. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XX, 474.

167. Откуд Вуку Зидање Скадра од Д-р Николе Андрића. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XXI, 68.

168. Књига пјесама од Нестора Жучног. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XXI, 312.

169. Две нове студије о Меримеовој мистификацији српских народних песама. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XXI, 375.

170. Песме и проза од Велимира Рајића. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XXI, 473.

171. Vitae fragmenta од Милутина Ускоковића. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XXI, 785.

172. О аутору Словено-сербског магазина од 1768 године од Д-р Тихомира Остојића. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XXI, 787.

173. Обнова наше родољубиве поезије. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XXI, 826.

174. Из Старе Србије од Григорија Божовића. *Српски Књижевни Гласник* 1908, XXI, 947.

175. Стјепан Митров Љубиша. *Летопис Матице Српске* 1908, књ. 248, стр. 1—24.

176. Књиженна писма митрополита Стевана Стратимировића од Радослава Грујића. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 74.

177. Змај Јован Јовановић и Ђорђе Рајковић од Д-р Тихомира Остојића. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 142.

178. Васкрсење од Милорада Петровића. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 145.

179. Руска струја у књижевности српске обнове од П. А. Зеболотског. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 226.

180. Нада. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 310.

181. Песме од Војислава Илића-Млађег. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 474.

182. Српске школе (од 1718 до 1739 године) од Радослава Грујића. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 551.

183. Једна књижевна зараза. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 589.

184. Нови правци у српској књижевности од Драгутина Илића. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 836.

185. Две књиге Г. Ж. О. Дачића о народним читаоницама и књижницама. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 954.

186. Невоље српског сељака пре двеста година у Срему и Бачкој од Радослава Грујића. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 153.

187. Писма писана Д-р Људевиту Гају и неки његови саставци 1828—1858 од Д-р Владимира Дежелића. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 389.

188. Стеван Сремац. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXII, 508.

189. Фрања Рачки и научни и политички препорођај Хрватске од Владимира Загорског. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXIII, 554.

190. Из југословенске лирике, словенски и бугарски писци, од Владимира Станимировића. *Српски Књижевни Гласник* 1909, XXIII, 793.

191. Реферат о „Новелама“ М. М. Ускоковића. *Српска Књижевна Задруга* 1909, бр. 4, стр. 32.

192. Реферат о „Напуљским шетњама“ Мил. Павловића. *Српска Књижевна Задруга* 1909, бр. 9, стр. 94.

193. Реферат о „Дишку“ од П.; „Дошљацима“ М. М. Ускоковића и „Комшијама“ Свет. Ћоровића. *Српска Књижевна Задруга* 1909, бр. 10, стр. 102.

194. Неославизам и Југословенство. *Словенски Југ* 1909, бр. 4. [Преведено у La Question Serbe 1909, № 57; Демократъ 1909, бр. 30. Прештампано у *Зори* 1910, бр. 1.]

195. О овом издању [Јован Ст. Поповић. Драматски Списи III]. *Српска Књижевна Задруга* 1909, књ. 122, стр. 3—12.

196. Пауци од Ива Ћипика. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXIV, 66.

197. Моје успомене (1867—1881) од Тодора Стефановића-Виловског. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXIV, 69.

198. Прве српске позоришне представе. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXIV, 108.

199. Нечиста крв од Борисава Станковића. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXIV, 629.

200. Карло Маркс о Србима. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXIV, 631.

201. Српске књиге у Босни и Херцеговини око 1830 године. *Српски Књижевни Гласник*, XXIV, 688.

202. Прилози за историју српске књижевности од Димитрија Руварца. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXIV, 705.

203. Владимир М. Јовановић од Александра Арнаутовића. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXV, 153.

204. Н. Г. Чернишевски о српским народним песмама. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXV, 383.

205. Светозар Марковић у емиграцији. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXV, 427.

206. Оцене Г. Станоја Станојевића о Српској Књижевности у XVIII веку. *Српски Књижевни Гласник* 1910, XXV, 457, 544.

207. Србија, њена култура и њена књижевност. *Бос Вила* 1910, бр. 3—6 [Прештампано у „Раду“ (Мостар) 1910, бр. 3—6, и у „Србобрану“ (Загреб) 1910, бр. 74—77.]

208. Предговор „Вечитом Младожењи“ од Јакова Игњатовића. *Српска Књижевна Задруга* 1910, књ. 130, стр. III—XVI.

209. Дошљаци од Милутина Ускоковића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 53.

210. О оцу Бранкову, Тодору Радичевићу од Љубомира Љотића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 238.

211. Забрана „Шумадинке“ од М. К. Борисављевића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 327.

212. Нови прилози о српским писцима у XVIII веку. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 405.

213. Стогодишњица Доситеја Обрадовића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 417.

214. Живот Доситеја Обрадовића од Д-р Тихомира Остојића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 493.

215. Доситеј Обрадовић као просветитељ народа српског од Јована Миодраговића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 494.

216. Две нове књиге о Доситеју Обрадовићу. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 732.

217. Гусле Проспера Меримеа од Војислава М. Јовановића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 874, 947.

218. Бранич језика хрватскога од Д-р Николе Андрића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVI, 926.

219. Руски револуционари и српски ратови 1875—1876. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 74.

220. Срби и бугарско ослобођење. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 149.

221. Сукоби од Д-р Светислава Стефановића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 308.

222. Лажни модернизам у српској књижевности. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 348.

223. Пушкин од Емила Омана. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 473.

224. Питање о језику и правопису. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 713.

225. Доситеј Обрадовић и наши западни писци. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 766.

226. Пјесме Алексе Шантића. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 784.

227. Хрватске прилике и народно јединство Срба и Хрвата од Једног Новинара. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 867.

228. „Женидба Максима Црнојевића" у српској књижевности. *Српски Књижевни Гласник* 1911, XXVII, 931.

229. Религија Његошева од Д-р Николаја Велимировића. *Српски Књижевни Гласник*, 1911, XXVII, 933.

230. Два индивидуализма. *Зора* (Беч) 1911, бр. 3.

231. Подела нове српске књижевности на периоде. *Просветни Гласник* 1911.

232. Лична и народна иницијатива. *Просвјета* (календар) 1911.

233. Д-р Јована Скерлића, Милутина Драгутиновића и Павла Поповића: Реферат о књизи „Српска Читанка за I р. сред. школа" од Милоша Ивковића. *Просветни Гласник* 1911, стр. 924.

234. Живот Доситеја Обрадовића [Предговор уз „Дела Дос. Обрадовића.] Дела Д. Обрадовића, Београд, 1911, III-XIX.

235. О петом, државном, издању Дела Д. Обрадовића. Београд 1911, XXI-XXIII [У друштву са М. К. Драгутиновићем и М. Ивковићем.]

236. Реферат о српској штампи 1791—1911. Југословенска Штампа. Београд, 1911, страна 1—10.

237. Анте Старчевић. *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXVIII, 56, 136, 211.

238. Родољубиве песме од Вељка Петровића. *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXVIII, 394.

239. Генерал Симеон Зорић. *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXVIII, 427.

240. Дани и ноћи од Симе Пандуровића. *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXVIII, 466.

241. Нове песме од М. М. Ракића. *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXVIII, 703.

242. Један „превод" са српскога на „илирски". *Српски Књижевни Гласник* 1912. XXVIII, 771.

243. Штампарије у Србији у XIX веку од Александра Арнаутовића. *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXVIII, 795.

244. Дела Јована Ристића (Бечкеречанина). *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXVIII, 872.

245. Српски утицаји на бугарску књижевност. *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXIX, 138.

246. Светли дани. *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXIX, 641 [Прештампано у листу „Нови Србин" 1912, стр. 65.]

247. Данашњи национализам. *Српски Књижевни Гласник* 1912, XXIX, 924.

248. За женско образовање. *Просвјета* (календар) 1912.

249. Милорад П. Шапчанин. [Предговор уз књигу „Сањало" М. П. Шапчанина]. Српска Књижевна Задруга 1912, књ. 142, III-XXXII.

250. Предговор за „Импресије из књижевности" од Бранка Лазаревића. Београд, 1912. Стр. VII—XV.

251. Беспуће од Вељка Милићевића. *Српски Књижевни Гласник* 1913, XXX, 73.

252. Приче које су изгубиле равнотежу од Станислава Винавера. *Српски Књижевни Гласник* 1913, XXX, 78.

253. Нови омладински листови и наш нови нараштај. *Српски Књижевни Гласник* 1913, XXX, 212.

254. Руско-српска књижарска трговина терезијанског доба од Д-р Мите Костића. *Српски Књижевни Гласник* 1913, XXX, 315.

255. Библиографија од Димитрија Руварца. *Српски Књижевни Гласник* 1913, XXX, 389.

256. Модерна Германија од Мирка М. Косића. *Српски Књижевни Гласник* 1913, XXX, 630.

257. Вукова Преписка. *Српски Књижевни Гласник* 1913, XXX, 777.

258. Од Балкана до Адрије од Стевана Кађанског. *Српски Књижевни Гласник* 1913, XXXI, 153.

259. Две женске књиге (Сапутници од Исидоре Секулић. — Исповести Милице Јанковић). *Српски Књижевни Гласник* 1913, XXX, 379.

260. Предговор за роман „Васа Решпект" од Јакова Игњатовића. *Српска Књижевна Задруга* 1913, књ. 148, стр. III—XIV.

261. О национализовању муслимана од Шукрије Куртовића. *Српски Књижевни Гласник* 1914, XXXII, 307.

262. На прагу од Вељка Петровића. *Српски Књижевни Гласник* 1914, XXXII, 447.

263. Чедомир Илић од М. М. Ускоковића. *Српски Књижевни Гласник* 1914, XXXII, 596,

264. Песме Милутина Бојића. *Српски Књижевни Гласник* 1914, XXXII, 714.

265. Шанфор, књижевна студија. (Предговор.) Шанфор, Максиме и Мисли. Београд, 1914. Стр. 5—56.

III НА СТРАНИМ ЈЕЗИЦИМА

1. Письмо изъ Бѣлграда. Извѣстіа С. П. Слав. Благотвор. Общества 1903, № 4.

2. La situazione economica in Serbia. Il Socialismo 1903, № 24. (Часопис Е. Ферија, Рим.)

3. Srbské literárni pomeny. Slovanský Prehled 1904, br. 2.

4. Janko Veselinović. Slov. Prehled 1905, br. 1.

5. Literatura srbské 1904. Slov. Prehled 1905, br. 9.

6. „Сръбската литература прѣзъ 1904 год." Превео С. С. О. Блъгарска Сбирка 1905, кн. 9, стр. 549 (Превод из Sl. Prehled-a 1905, br 9.)

7. Une société de la Jeunesse serbe en 1848. — La Révolution de 1848. Tome III, № XIV, mai-juin 1906, p. 73—78.

8. Srbská literatura 1906. Slov. Prehled 1907, br. 10.

9. Неославизам и Југословенство (из Слов. Југа 1904, бр. 4.) La Question Serbe 1909, № 57, и Демократъ 1909, бр. 30.

10. Сербскій поэтъ Јованъ Дучичь. Голосъ Москвье 1909, бр. 141. (Прештампано у Пятногорское Эхо 1909, бр. 598.)

11. Srbske Povidky (Výber). Preložil Čenek Slépánek. Uvodni slovo napisal univ. prof. D-r Ivan Skerlič, spisovatel v Belehrade. V Práze, 1910.

IV. ПРЕВОДИ

1. Пол Лафарг: Социјализам и економска еволуција. Превод с француског. Београд, 1897.

2. Ги де Мопасан: Просјак. *Дело* 1898, књ. 17, стр. 254.

3. A. Mercier: Зашто? *Дело* 1898, књ. 20, стр. 403—405.

4. Из Шанфорових „Максима и Мисли". *Зора* 1898, бр. 10—11, стр. 347, 377,

5. Истинска прича од Жоржа Ренара. *Звезда* 1899, бр. 37, стр. 292.

6. Шта је најдраже (Ламне). Раднички Календар 1899, стр. 27.

7. Maurice Muret: Гете. *Зора* 1900, бр. 6, стр. 218.

8. М. Гијо: Реализам у књижевности. *Просв. Гласник* 1903, књ. I, стр. 79.

За Народно Позориште:

9. Чергашки живот (H. Murget).

10. Маријанина ћуд (Alfred de Musset, Les Caprices de Marianne).

11. Закон (J. M. Brieux, Le robe rouge).

V. УРЕЂИВАЧКИ ПОСАО

1. Д-р Ј. Скерлић био је уредник *Српског Књижевног Гласника* од 1905—1906 (књ. XIV—XVII) у друштву са г. П. Поповићем, а од 1907—1914 (књ. XVIII—XXXII) сам.

2. За издања С. К. Задруге приредио је:

Драматски Списи књ. III Ј. С. Поповића.

Вечити Младожења Ј. Игњатовића.

Сањало М. П. Шапчанина.

Васа Решпект Ј. Игњатовића.

3) Дела Д. Обрадовића (У друштву са г. г. М. К. Драгутиновићем и М. Ивковићем).

4) Одабране песме В. Ј. Илића (старијег). У рукопису, за „Књиге за Народ" (Д-р Тих. Остојића), св. 3.

Прикупио и средио
УРОШ ЏОНИЋ

БЕЛЕШКЕ

Немачки језик у Италији. — Трговачки институт у Бариу, који је морао да укине своје часове немачког језика због недовољног броја ученика, направио је, тим поводом, анкету код свију средњешколских завода у Италији.

1914, у класичним гимназијама, немачки је учила половина ученика; та сразмера се сваке године стално смањивала од 1914, и достигла је 1920 17 од 100. У гимназијама с модерном наставом, сразмера, која је била 42 од 100 1914, пала је на 16 1919, попевши се 1920 на 21. У трговачким институтима, исти покрет: 50 од 100 1914, 15 од 100 1919; 1920, мало повишење на 17 од 100.

Талијанска педагошка смотра *Народно васпитање* (Educazione nazionale), према којој доносимо извештај о овој анкети, тражи од владе да посредује у корист немачког језика: то би била, каже она, неопростива грешка, не познавати једну лингвистичку групу којом говори 70 милиона становника, на самој граници Италије.

Музичка настава у Француској. — Француска комисија за музичку наставу, под председништвом познатог француског музичара Габриела Пјернеа, донела је недавно следећу одлуку:

Комисија, ценећи, према учињеним експериментима, да се рационална и плодна музичка настава може давати успешно у свима наставним заводима и у свима разредима, предлаже једногласно Високом просветном савету да учини ту наставу обавезном на свима ступњима основних школа, виших основних школа, нижих и виших учитељских школа, мушких и женских гимназија, и да установи на свима испитима обавезан испит из музике, који ће се састојати из певања и солфеђа.

Та настава, која ће почивати на музичком васпитању ува, треба брзо да доведе до хорског певања; она би допустила да се установе певачки зборови у свима школским заводима и допринела би да развије у Француској наклоност ка музици и уметничко осећање.

Велс као васпитач. — Славни енглески романописац и визионар Велс претреса, у једном америкаском листу, педагошки проблем. Апостол новог реда, који ће почивати на врло широком интернационализму, Велс проповеда светску организацију наставе и предлаже исти програм за све основне школе (језици, математика, историја, природне науке, уметности). Али он нарочито тражи да се настава јаче користи експериментима, напретцима, напорима, у којима досада није било координације.

Сви главни предмети били су претресани милионима и милионима пута кроза свет. Људски дух је у главном свуда исти. Мора бити, дакле, да се досад дошло до савршене технике што се тиче сваког елементарног предмета, низа лекција, материала, чак и језика који треба употребити.

С овим сном о светској педагогији, ето нас врло далеко од наставе „по мери". Али, у ствари, зар обе тенденције не могу да постоје једна поред друге? Извесно је да, као што каже Велс, час о Шведској може да се држи с истим материалом карата, фотографија, диаграма, у Кини као и у Перу. У сваком случају, сваки народ треба у будуће да води рачуна о напретцима остварeним ван његових граница: огроман рад врши се у великом броју земаља. Тешко оном који би био погнут над самим собом, занет посматрањем своје прошле славе и свога властитога напретка!

Наставничка одсуства у Француској. — Француске *Службене Новине* од 3 августа 1921 објавиле су уредбу о дуготрајним одсуствима. Према тој уредби, имају право на трогодишње одсуство с пуном платом, и на двогодишње одсуство с пола плате, туберкулозни или душевно оболели чланови основне, средње и техничке наставе.

Било да наставник сам тражи одсуство, било да му то одсуство намеће Управа, оболелог наставника прегледаће, пошто најпре о њему да мишљење један заклет лекар, комисија састављена од претпостављеног старешине или његовог делегата, и два лекара која он одреди.

Међутим, ако је реч о принудном одсуству, једног од два лекара моћи ће изабрати чиновник за кога се претпоставља да је болестан.

У хитном случају, административни старешина моћи ће да наметне одсуство с платом оболелом чиновнику. То одсуство, које траје месец дана, биће привремено, и комисија ће требати да се састане у најкраћем року.

Одсуства се дају на шест месеци и могу се обнављати под истим условима.

За време тих одсустава (3 године с пуном платом и 2 године с пола плате), чиновници плаћају своје улоге за пенсију и продужују, према томе, да стичу право на пенсију, али не остају више на свом месту. Тиме се желело да се не оставе у близини деце огњишта заразе или огњишта несигурности која је закон баш желео да уклони. Болесник ће дакле морати да напусти школске локале.

Болесни наставник моћи ће да се врати на дужност тек после прегледа и мишљења комисије.

Ова уредба, која је одмах ступила на снагу, примењиваће се само на сталне чиновнике.

Класирање чиновника у Немачкој. — Разне државе у Немачкој установиле су, под притиском разних професионалних удружења, провизорне плате, према законима званим Notgesetz-и; али се у исти мах радило на општој организацији чиновничког сталежа за читав Reich. Утврђивање броја класа и плата које ће припасти свакој од њих, подела чиновника у разне класе, испунили су целу 1920 годину. То је била година борбе, хучних интервенција удружења и двобоја између супарничких професија, као што је био, на пример, онај познати сукоб између баварских учитеља и железничара који је трајао више месеци.

Опште класирање сада је свршен чин; оно је регулисано законом од 17 децембра 1920 или Reichsbesoldungsgesetz-ом. Учитељи имају положај „виших секретара“ и подељени су овако: $^2/_5$ у 7. чиновничку класу, $^2/_5$ у 8. класу и $^1/_5$ у 9. класу (у свему има 13 класа).

Тај нови закон има за циљ да постигне два резултата: да пресече појединачне агитације корпоративних удружења и увећања плата без икаквога реда, и да ради на изједначењу немачких установа и остварењу административне централизације.

Основне школе у Чехо-Словачкој. — Чехо-Словачка Република издала је, ту скоро, на француском језику, једну велику брошуру, да би упознала са својим школама „своје пријатеље у иностранству“. Остављајући да говоримо други пут о средњим школама, универзитетима, пољопривредној, професионалној или трговачкој настави, за данас ћемо се задржати само на основним и вишим основним школама.

Основна школа је обавезна од 6. до 14. године. Забавишта и склоништа примају децу испод 6 година.

Тек што се ослободила од хабсбуршког јарма, Чехо-Словачка је дала снажан полет својим школама. Она је створила на стотине нових школа. У Словачкој, где је, под старим режимом, школа била предана мађаризацији, посао је био нарочито хитан и тежак. Република не жели више да школа буде вероисповедна, као што је још у Словачкој, где се често види како више вероисповедних школа бедно животаре једна поред друге, уместо да се удруже у једну једиту школу која би била напредна. Дешава се чак да се настава прекида да би учитељи могли испунити дужности певчика, црквењака, итд., које им црква намеће! Школско законодавство имаће да уреди те ствари и да изједначи све школе у Републици.

Зна се из историје — довољно је цитирати славна имена Јана Хуса и Јана-Амоса Коменског — да Чеси нису никад били људи од рутине. Данашњи покрет за школску реформу, који се манифестује више или мање код свију цивилизованих народа, почео је у Чешкој између 1880 и 1890. Још у то доба, Чеси су кидали с хербартовском доктрином и намеравали, с једне стране, да ослободе педагогију спекулативних или метафизичких система и, с друге стране, да оснују сву наставу и све васпитање на психологији, на студији народне душе и детињске душе. Они су желели у исто време да дају школи практичну тенденцију и националну ориентацију.

И ако сасвим скорашња, Чехо-словачка Република завела је читаву серију законодавних мера у намери да реформише школу. Закон од 24 јула 1919 укинуо је целибат учитељица. Школе су постале интерконфесионалне, и учитељска независност је загарантована. Школска администрација је регулисана законом од 9 априла 1920. Установљена су окружна школска већа; у њима је једна трећина учитеља. Учитељи и учитељице основних и виших основних школа су државни чиновници, и плаћени су од државе. Сада се већа о увођењу лаичког морала у школски програм, о професионалној ориентацији, и почиње да се остварује настава ручних радова.

Да се зауставимо још часком на формацији наставног особља. Сада се та формација врши у учитељским школама, у којима настава траје 4 године за учитељице као и за учитеље. Али чешки учитељи траже за себе универзитетску културу. Ту реформу предложио је 1908 Отокар Каднер, професор на чешком универзитету у Прагу, и учитељи су је одушевљено прихватили.

Ево, у његовим главним линијама, пројекта Каднерова о педагошким факултетима. На те факултете могу се примити само они који су завршили средњу школу. Како је општа култура стечена у средњој школи, студије на педагошком факултету тицаће се поглавито професионалне спреме, теоријске и практичне. Мораће се, међутим, посветити довољно времена да се допуни општа настава: стари и модерни језици, науке, цртање, гимнастика, ручни радови, итд. Правом педагошком васпитању посвећиваће се само 4 часа дневно; будући учитељи моћи ће тако слушати часове других факултета.

Настава ће обухватати предавања и семинарска вежбања. Прва година биће нарочито посвећена теорији, друга пракси. Главни течајеви у првој години биће течајеви из логике, естетике, морала, социологије и експерименталне психологије. За другу годину, Каднер предлаже предавања о историји педагошких теорија, о еволуцији организације школа и о школским законима у Чехословачкој и у иностранству. Читање класичних педагошких дела фигурисаће међу семинарским вежбањима. Два часа недељно биће посвећено практичним вежбањима; 15 до 20 кандидата мораће присуствовати часовима искусних наставника и правиће, под њиховим руководством, своје прве практичне покушаје у настави. Каднер одбацује специалне школе за методичне покушаје. После две године учења, кандидат ће полагати усмени испит. Примљени кандидати биће упућени у основну школу, најпре привремено (приправници), затим дефинитивно.

Југословенски учитељи поздравиће с радошћу велики глас прогреса који нам, још једанпут, долази из земље Јана Хуса и Коменског.

ЧИТУЉА

Софија Петровић-Мертваго. — Међу великим просветним радницима и поборницима чије ће име остати стално у аналима нашег просветног живота, видно и достојно место припада Рускињи Софији Петровић-Мертваго. С правом се она сматра као једна од најревноснијих поборница просвете у нашем народу.

Софија Петровна Мертваго рођена је 19 новембра 1852 год. у Казану. Прво васпитање добила је од матере, која је сама у свом дому, на имању, основала школу за сеоску децу. Ту је и Софија расла и по-

магала својој матери да обучава децу руских сељака, која су још била под крјепосним правом, што ће речи робље. А саму Софију спремала је и поучавала сасвим у енглеском духу једна енглеска васпитачица.

Софија Петровна свршила је школу у Смољном институту 1868 г., и још тада, чим је изишла из школе, избила је код ње та основна црта карактера њена: да васпитава и подиже. А лични њен живот је још више појачао ту њену особину. Софија Петровна није била срећна: она је била испрошена, и на недељу дана, две, пред само венчање, њен вереник умре. Та несрећа је определи да, цео свој каснији живот посвети школи и васпитавању омладине.

Она је, по свршеном школовању, за које се, после материне смрти, старала сестра њене матере, постала управница рјазанске маринске гимназије, где је четири године провела у раду за ту школу. Ту је она и показала сву своју вредност наставнице: она је слазила у земунице и подруме где су становали сироти родитељи, чије су кћери код ње у школу одлазиле.

Доцније се, по жељи царице Марије Феодоровне, примила да управља женском школом на Цетињу. Њен рад је у тој школи огроман. Сама царица је рекла: „То је једна изванредна жена. Кнез Никола требао би да јој захвали, за све добро које је учинила његовој земљи.“

Софија Петровна Мертваго стајала је у непосредној кореспонденцији са самом царицом. Разуме се да је са разних страна било пуно интрига којима се ишло на то да се Софија Петровна удали са свога положаја.

Године 1906, када је црногорски Краљ Никола био у Бечу, где је посетио и институт цара Фрање Јосифа, цар му је рекао:

„Изгледа, Височанство, да ви имате код вас, на Цетињу, један узоран институт; ја вам честитам“.

Али вешто смишљене интриге ипак су нагнале пок. краља Николу да пише царици руској априла 1913 г. писмо у коме се одриче самога института, захваљује се на услугама учињеним његовим садејством и предлаже да се он затвори, пошто је Црна Гора задобила нове земље, и сад ће моћи сама држава да се стара за образовање женске младежи. Царица је Софију Петровну позвала у Петроград и наредила јој да заврши и ликвидира са заводом и да све материјалне делове школе, где је било места за васпитавање 120 девојчица, остави на Цетињу. У исто време, по молби Краља Петра којом се обратио царици, цео тај институт био је одређен да буде пренешен у Ниш. И Софија Петровна је године 1914 маја месеца стигла у Београд, и по дозволи Краља Петра отишла поново у Русију да изради помоћ за своју школу, која је требала исте године да се отвори у Нишу.

Ратни догађаји задржали су Софију Петровну у домовини, где је она и даље служила своме народу у духу истине и васпитања.

Софија Петровна Мертваго умрла је 25 маја о. г., али је вест о њеној смрти тек сад, после толико месеци, стигла и до нас. За све време свога бављења у Русији, она је држала школу и давала часове, и тиме се издржавала. До послетка је била бодра и стално жудела да дође у Србију, у Ниш, да настави свој рад, који је са толико успеха изводила годинама на Цетињу, васпитавајући српску женску чељад.

До краја свога живота она је била корисна, и у многе девојачке душе она је унела светлост просвећивања и благородства.

М. П.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге и часописи послани Уредништву:

Проф. Алфред Фурние, *Нашим синовима кад наврше 18 година.* — Београд, издање Свесловенске Књижарнице И. Ј. Стефановића. С. 46, цена 3 д.

Д-р Бранислав Петронијевић, *Словени у вишој науци.* Превела с енглеског Ксенија Атанасијевић. — Београд, издање Свесловенске Књижаре И. Ј. Стефановића и Друга, 1920. С. 48, цена 3 д.

Св. М. Јакшић, *Краљ Никола и предаја Ловћена.* Поводом открића потпуковника Хупке. — Београд, издавачка књижарница Геце Кона, 1921. С. 31, цена?

Препорођај лекарске поуке младежи и родитељима од проф. Д-ра М. Јовановића-Батута. Издало Министарство Народног Здравља. Треће, прерађено и допуњено издање. — Београд, 1921. С. 96, цена 3 д.

Мртваци — а пријете. Глума у пет чинова. Написао Никола Т. Ђурић. 36. издање Министарства Народног Здравља. — Београд, 1921. С. 136, цена 5. д.

Elsiè Graves Benedict, *Mirovna balada dvanajestoro milijuna djece.* — Na Cetinju, izdanje američkog Crvenog Krsta, 1921. С. 14, цена?

Louis Leger, Membre de l'Institut, *La Vie académique des Yougoslaves.* (Questions contemporaines, № 24). — Paris. Ligue des universitaires serbo-croato-slovènes, 1921. С. 16, цена?

Über die Grundlage der Erziehungslehre, von Dr. Woj. R. Mladenovitsch (Friedrich Mann's Pädagogisches Magazin, Heft 846. Beiträge zur Pädagogik und Psychologie, herausgegeben von Prof. Dr. F. Lipps in Zürich, Heft 1.) — Langensalza, Hermann Beyer und Söhne, 1921. С. 104, цена 4·50 марака. [Може се добити код писца у Јагодини].

Књижарски Гласник — Knjižarski Glasnik, орган Књижарског Удружења. Власник: Књижарско Удружење; уредник: Душан Славић. Београд, година I.

Поштанско-телеграфски Весник, службени орган Министарства Пошта и Телеграфа Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Београд, година XXXII.

Земљорадничка Задруга, орган Савеза Српских Земљорадничких Задруга. Власник: Савез Српских Земљорадничких Задруга; уредник: Л. Јанковић. Излази у Београду (Франкопанова улица 15), једанпут месечно. Година XXI.

Бродар, обавештајни лист. Власници и уредници: Драг. Павић и М. Б. Заваћил. Излази у Београду (Карађорђева улица, 18), сваког 1, 8, 15 и 22 у месецу. Претплата до краја године 16 д.

Уредник,
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 11 НОВЕМБАР 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА
По милости Божијој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)

МИНИСТАРСКИ САВЕТ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 18 октобра ове године, поставља:

у Министарству Просвете:

за писара II класе, Драгољуба Д. Павковића, дипломираног правника.

за секретара III класе, Милана Ч. Јовановића, досадашњег писара I класе истог Министарства и дипломираног студента Филозофије.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 18 октобра ове године, решио је и решава:

да се Властимиру Будимовићу, секретару III класе Министарства Просвете, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

Заступа Председника Министарског Савета
Министар Припреме за Уставотворну
Скупштину и Изједначење Закона,
М. Трифковић, с. р.

Следују потписи свих Министара.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1225 редовни састанак 28 априла 1921 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, ипредседник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Д-р Владимир Ћоровић, Влад. Радојевић, Јеремија Живановић, Димитрије Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Лепосава Бошковићева, Дим. Соколовић и Мих Станојевић.

Присуствује и г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду новог закона о средњим школама.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Г. г. Тричковић и Кнежевић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења да имају квалификација: за професора (под уговором), Вјачеслав Лашћенко и Александар Францев; Војислав Реш (за трговачке школе); за суплента, Адам Максимовић, ако докаже да је положио гимназијску матуру, за супленте (под уговором): Александар Ошањин, Александар Лукјанов, Евгенија Долгорукова (за трг. школе); Иван Подгорни (за учит. школе); за привремене учитељице: Јованка Кончар (за женски рад) и Ема Цувај (може бити и учитељица грађанске школе); за хонорарне наставнике: Глигорије Коновал, Александар Коњајев (кад поднесе диплому о настав. испиту), Аријанда Родјанова, Паскал Миштура (за веронауку), Валерјан Ушаков (за трговн. школе), Димитрије Балтузевич, Миленко Јаношевић (за веронауку), Владимир Родзевич, Јурије Грјадов, Василије Качурин, Владимир Јаворски, Антон Прохоров и Василије Пузанов (с непотпуним квалификацијама);

да немају квалификација: Степан Климентов, М. Михајлов (није поднео документа), Петар Власенко, Владимир Чехов, Ал. Ивановски (нема поузданог уверења о школовању), Александар Глазунов, А. Елагин (није поднео документе), Стеван Копиловић, Андрија Сентинела, Рудолф Вашћатка, Георгије Топољницки, Никола Павловски, Никола Бодрожић (нема доказа о стручној и средњој школи), Андреја Рахмањинов, Евгеније Генке, Марјоша Шишкина (може бити учитељица основне школе, ако зна српски), Вера Горскаја;

да се молбе Кузме Стрељцова и Аркадија Северинова врате Руском одбору, на потврду докумената и навода;

да Никола Ковачевић не може постати суплент, док не докаже, да има гимназијску матуру; и

да се Изабела Шибер помоћна наставница ручног рада женске грађ. школе у Апатину, не може превести на положај и плату наставнице средње школе, већ на плату учитељице основне школе.

II. Председник саопштава накнадну листу кандидата за изасланике на испиту зрелости (в. 1219 записник под V).

Савет усваја и кандидује: г г. Милана Карића и Тод. Радивојевића, инспекторе Министарства; Николу Ракића, Драгомира Обрадовића, Уроша Кубуровића, Сретена Аџића, Д-р Веселина Ђисаловића, М. Мандровића, обласне инспекторе; Д-р Миту Лукића, директора Трговачке Академије; Хенриха Лилера и Д-р Душана Радића, директоре у пензији; Емила Цветића, Саву Максића и Петра Илића, професоре из Београда; Д-р Душана Рајичића, професора Више Педагошке школе.

III. Председник отвара расправу о начелима за израду новог закона о средњим школама. Г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду законског нацрта, укратко излаже које се реформе имају спровести у новоме закону.

После дужих говора г. Д-р А. Белића, Мирка Поповића и Љуб. Протића, расправу закључује председник и Савет одлучује: да се расправа има продужити на наредним састанцима, а начела за израду новог закона о народним школама, која је прочитао г. Протић, а израдио са г. Мих. Станојевићем, да се тако исто умноже за све чланове Савета.

— 1226 редовни састанак 5 маја 1921 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, шпредседник г. Лазар Кнежевић, чланови г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Влад. Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лепосава Бошковићева, Недељко Дивац, Димитрије Соколовић и Мих. Станојевић.

Присуствује и г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду новог закона о средњим школама.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Г. Мирко Поповић чита други реферат комисије за регулисање положаја наставницима средњих школа у Војводини (в. 1204 записник, под VII). Реферат Мирка Поповића, Миливоја Симића и Јована Живојиновића гласи:

Савезно са актом Главног Просветног Савета СБр. 6 од 13-I-1921 год. част нам је поднети овај други извештај о молбама наставника из Баната и Бачке са образложеним својим мишљењем по тим молбама.

1.) *Пешар Бубало,* привремени предметни учитељ гимназије у Србобрану у одељењима са немачким наставним језиком у Врбасу, свршио је гимназију са матуром у Дубровнику; слушао је стручне предмете у филос. факултету универзитета: 1909/10 у Прагу, 1909/10 — 1912 13 у Загребу и 1911/12 у Бечу. Од октобра 1913 до 1918 био је у аустријској, а од тада до 1920 у српској војсци. Главни Просветни Савет под СБр. 244 од 8-VI-1920 год. дао је мишљења: да „има квалификације за привременог предметног учитеља, ако докаже да је ратом био ометен да редовно заврши школовање на Универзитету". Претписом Господина Министра Просвете постављен је за привременог предметног учитеља — СНБр. 18373 од 28-XI-1920. Моли, да буде преведен за професора по 1. и 4. чл. Уредбе, пошто је 7 година провео у војсци и тиме спречен у полагању професорског испита. Служење у војсци потврђује званичним уверењем општине у Дубровнику.

Мишљења смо, да би му допуном уредбе требало признати право на професуру.

2.) *Радован Калуђерчић,* суплент Више Трговачке Школе у Новом Саду, свршио је вишу Трговачку школу у Загребу, испит зрелости тамо положио 12-VI-1908. Универзитет и Експортну Академију слушао је у Бечу 1912/13 и 1913/14 год. Био је чиновник привр. Земаљске Банке за Босну и Херцеговину 6-VIII-1918 — 1-IX-1910. За суплента постављен је 6-VIII-1910 у Трговачкој Стручној школи у Сарајеву и 10-VIII 1913, а 23-VIII-1915. у Бијељини, па у Скопљу и 13-X-1919. у Државној Вишој Школи у Новом Саду. Ту је утврђен и преведен на динарску плату указом од 20-X-1920. По извештају директора Срп. Крал. Трговачке Академије у Београду пријавио се и признато му право на полагање професорског испита за више трговачке школе. Моли, да буде постављен за професора по 1. и 4. члану Уредбе, пошто је ратом ометен у полагању испита.

Мишљења сам да има права на професуру по Уредби.

3.) *Анте Тадић,* привремени учитељ вештина у Реалци у Вршцу, положио је испит зрелости у Реалци у Сплету 12-X-1911. Филозофске Факултетске науке слушао 1912 13 и 1913/14 у Прагу, а 1914/15 у Загребу. Њему је даље опроштен летњи семестар 1914/15, а урачуната су му још два, која је 1911/12 провео у Шумарској Академији у Загребу. На основу тога добио је апсолуторије 6-III-1919. Затекао се је у Реалци у Вршцу као учитељ гимнастике са оспособљењем и за ту струку, те је утврђен и постављен претписом од 28-X-1920. СНБр. 18373. за привременог учитеља вештина, пошто је имао 1 год. дана службе. Сада моли да буде постављен за суплента.

Мишљења смо да има права за суплента научних предмета (по СНБр. 1460 од 17-II-1921 III т. г.), пошто има апсолуторије са Филозофског Факултета за научну групу предмета и положио је један део професорског испита, који се онда тражио од кандидата факултета у Прагу у току филозофског течаја.

4.) *Младен Кемпер,* суплент гимназије у Сомбору, положио је испит зрелости у гимназији у Винковцима 2. српња 1907. Бр. 12. Филозофију слушао 1907/8 у Загребу и Прагу, 1908 9 — 1910 11 у Загребу, где је под Бр. 459—1911. 11. српња добио апсолуторије. Декретом Бр. 11, 704/1914 постављен је намесним учитељем (суплентом) у реалној гимназији у Осеку. 17. листопада 1917 положио је у Загребу проф. предиспит, 22 августа 1919 добио признање од вел. Жупана за услуге Народној Управи, а августа 1919 добио је плату 3. ст. IX разреда у гимназији у Сомбору као суплент. Има дакле 7. година наставничке службе. 1914 год. био је у Винковцима ухапшен као политички непоуздан и интерниран у Осеку, да врши настав. службу, али да се несме из места удаљити. 1917 положио је професорски предиспит, а 1918. због преврата није могао полагати професорски испит, већ је ступио у службу код I бригаде Дринске Дивизије и за рад одликован признањем.

Мишљења смо да му припада право за професора по 1. и 4. чл. Уредбе.

5.) *Јосиф Освалд,* суплент-катихета у гимназији у Сенти, испит зрелости положио је 18-VI-1910 у исусовачкој гимназији у Калочи. Од 1910/11—1913/14 свршио је теолошки Факултет Универзитета у Будимпешти (апсол. Бр. 15. 1913—14). Служио је као катихета у бајској препарандији 1914/15—1915/16 год.; од 1917—1918 био је војни свештеник, а од 1919—1920. хонорарни наставник гимназије у Сенти. Указом од 9-XI-1920. СНБр. 17071. постављен је за суплента 12 марта 1921 положио је катихетски испит пред повереништвом Калочко-бачке бискупије са врло добрим успехом.

Мишљења смо да има права за професора по 1. и 4. чл. Уредбе, али — мада је сад положио и катихетски испит по старом систему, у смислу решења Главног Просветног Савета СБр. 6. од 13-I-1921 предпоследњег става нашег извештаја — са обвезом да полаже и стручни и општи део професорског испита пред нашом испитном комисијом.

Савет усваја у свему прочитани реферат и одлучује да се препис достави Господину Министру Просвете.

II. Председник саопштава, да је умножен и раздан члановима реферат г. г. Љуб. Протића и Мих. Станојевића, о начелима за израду новог закона о народним школама

После изјаве г. Дим. Соколовића, да и Учитељско Удружење ради свој нацрт овога закона, у споразуму с делегатима Покрајинских Учитељских организација, Савет одлучује: да се расправа одложи, док чланови не уђу у познавање покренутих питања и док не стигне нацрт учитељског удружења.

III. Продужена је расправа о нацрту новога закона за средње школе. После говора г. г. Д-р Николе Вулића, Миливоја Симића, Лазе Ненадовића и Јеремије Живановића, постиже се споразум о садржини чл. 1. новог законског нацрта, о значају, задатку и циљу средње школе.

— 1227 редовни састанак 20 маја 1921 године —

Присутни: председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Д-р Владимир Ћоровић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Дим. Соколовић и Мих. Станојевић

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитани су и примљени записници 1223—1226 редовног састанка.

II. Г. г. Љуб. М. Протић и Дим. Соколовић усмено реферишу о молбама учитеља осн. школа за пензију и реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења,: да Јосиф Панчаљи може бити стављен у пензију; да Софију Нотарош не треба реактивирати. и да Мари Бељин-Љутулов не треба дати одсуство, него наредити ислеђење преко нарочитог изасланика, за њене кривице које наводи школски надзорник.

III. Потпредседник саопштава писмо г. Славка Милића професора Нишке гимназије, да не може да прегледа *Аритметику* г. Ђ. Рокнића (в. 1224 записник под III).

Савет прима знању и одлучује, да се рукопис упути г. Радославу Лазаревићу, професору III београдске мушке гимназије.

IV. Чита се реферат г. Јована Ђ. Јовановића, шк. надзорника у Београду, *о рачуници за I и II разред основне шлоле,* од г. Срет. Стојковића (в. 1188 записник под XXII). Реферат гласи:

Писмом Главног Порсветног Савета од упућене су ми на преглед и оцену *„Рачунице и геомешриски облици за I и II разред основних школа,* које је израдио г. Ср. Ј. Стојковић, а издала издавачка књижара Бранислава Церовића-Ајхштета у Београду, 1920 године. Ја сам обе ове књижице марљиво прегледао, те ми је част поднети овај реферат:

I. „Рачуница и геометриски облици за I разред основних школа", као што се из самог натписа види, намењена је ученицима I разреда основних школа. Самим тим писац је поново отворио питање о употреби рачунског уџбеника у томе разреду, које питање није пречишћено ни у нашој ни у страној дидатичкој литератури. И дан данас су мишљења о томе питању подељена у дидактичким круговима. Тако, докле су једни принципијелно противни уношењу уџбеника оваке врсте у основне школе, а нарочито у млађим разредима њеним, дотле други употребу ваљаних и методски правилно израђених уџбеника ватрено препоручују у најразлич-

нијим облицима, као: ручне књиге, подсетнике, требнике, читанке (земљописне, историјске, религијске), и т. д.

Писац ове „рчунице" г. Стојковић свакако припада овој другој групи школских радника, када се латио израде ове књижице за I разред.

Под принципијелном претпоставком, да ће књижица овакве врсте ипак моћи пружити ученицима I разреда извесне користи за схватање и разумевање количина и бројева и њихових односаја у предвиђеном опсегу бројева 1—20, као и да ће им моћи дати извесне подстицаје за самосталан рад, у колико овога може бити у том разреду, потребно је најпре испитати: у којој је мери писац задовољио основне дидактичке захтеве у погледу избора, распореда и обраде изложеног градива у тој књизи?

а) У погледу избора градива писац се у главном држао прописа, предвиђеним наставним програмом, изостављајући појам о граму и декаграму. а уносећи више но што се програмом тражи писмено рачунање, које је изречно изостављено у том разреду. Међутим, како су вежбања за усмени и писмени рад доста лака и методски изведена, овај вишак градива не би био на одмет ученицима I разреда, нарочито на крају школске године, када се савлада техника читања и писања, као и у неподељеним школама.

б) Што се тиче писчевог распореда градива, може се и он сматрати донекле као напредак у овој врсти уџбеника. Тиме, што је јасно издвојио познавање бројева од рачунања с бројевима писац се знатно приближио модерном методичком схватању ових радња. Исто тако, напуштајући сасвим уобичајено монографско разматрање бројева 1—10, или чак и 1—20, писац је у истини показао, да му је било необично много стало до методички савршенијега рада, какав се препоручује у виду десетичног распореда бројева у савременој Методици рачунске наставе. С правом му се пак може замерити, што није доследно спровео све захтеве овога распореда, него је узео најпре бројеве 1—5, посебно обрађујући на њима сабирање, растављање (ово му је више дељење у првом делу примера) и одузимање без множења и садржавање (дељења), а затим бројеве 1—10 са упоредним сабирањем и одузимањем и посебним множењем и дељењем, место такође упоредног множења и садржавања. На исти је начин поступио и у распореду рада с бројевима 1—20, или боље већи 10—20. Иначе је све остало градиво распоређено како треба.

в) С обрадом градива ствар код писца стоји нешто друкчије. Сем узетих примера из живота за познавање бројева, који су скоро сви на свом месту, кроз остале радње, а особито у графичком представљању бројева, не види се једно одређено писчево гледиште, на основу којега би могао бити извршен у присталице било принципа посматрања било принципа бројања, или најзад каквог помирљивог правца. У том погледу. уваженом и познатом нашем математичару и писцу ваљаних уџбеника за средње школе, изгледа да је за писање уџбеника за основне школе недостајало темељно познавање методичке литературе за ове школе, или не бар њен најновији развој. Иначе му се зацело не би могло десити, да до броја 5 бројеве представља најпре у несистемским групама, а одмах потом у редовима, па да ту збрку обрнутим редом пренесе и на остале бројеве у њиховом графичком представљању помоћу квадратића и цртица. Бројне слике, које на тај начин треба да појачају ученичко бројно опажање, својом неједнакошћу стварање ученицима непотребне тешкоће при појимању количина и бројева. Стога је желети да писац у другом издању ове Рачунице изврши корекцију у овом основном методичком проблему, па ма се на коју страну одлучио.

Задатци за вежбање с чистим бројевима и примери из живота махом су добро и методски срећени, само би последњи јаче интересовање будили код ученока, када би били издвојени по стварним областима, које се у томе разреду обрађују или додирују у настави матерњег језика и осталим предметима. Такође би требало сообразити и цене у 2-3 задатка данашњим ценама, што с погледом на време писања књижице не може пасти на терет писцу.

У геометриском делу ове књижице, који је израђен врло пажљиво и који одговара дечијој схватљивости, поткрао се писцу у натпису под 4. на стр. 48 тежак и ученицима основне школе непристрпачан страо израз: „паралелне линије", који би се у II издању такође могао избећи.

Најзад, техничка је израда књиге, према средствима с којима се данас располаже, више него добра.

II „Рачуница и геометријски облици за разред II основних школа" од истог писца даје слику озбиљног и смишљеног рада с пречишћеним и разрађеним методичким уверењем новијег времена Стара заблуда, која се годинама провлачи кроз нашу основну наставу, а по којој се бесцилно спроводио Грубеов монографијски или индивидуални распоред бројева за обраду у свима могућним комбинацијама и варијацијама, одбачена је писчевим снажним замахом и на њено место постављен нов, природан и рационалан распоред по десетичним групама бројева. Принципијелно се дакле може само поздравити ова ваљана књижица.

Међутим, што се појединости тиче, могле би се учинити извесне замерке споредњег значаја, особито у погледу обраде јединица и осталих бројних комбинација у свакој десетичној групи, помоћу којих се долази до т. зв. рачунских олакшица, а које скупа изискују и нешто

друкчију и прегледну расподелу градива, како за усмено тако и за писмено рачунање. За ново издање писац би у том правцу могао наћи довољно подстицаја и у мојој, „Методици рачунске наставе у народној школи“ (Београд, друго знатно прерађено и проширено издање, 1921). То исто вреди и за избор и распоред задатака из живота по страним областима, као и за обраду садржавања и таблица множења и садржавања односно дељења.

У геометријском делу ове књижице унесено је нешто више градива („тела и површине“ и опет „паралелне линије“ с дефиницијом њоховом), али с погледом на јасност излагања и везу с осталим градивом не би се смело строго одбацивати.

Техничка израда и ове књиге врло добра је. Похвални су и додатци овим књигама на прецртавање разних линија и геометријских облика, и ако не у потребним размерама.

На основу свега овога мишљења сам:

1) Да се „Рачуница за I разред“ од г. Срет. Ј. Стојкоуића, и поред изложених недостатака и замерака може одобрити као привремени уџбеник приватног издања у нашим основним школама, а да се даља издања подвргну ревизији:

и 2) Да се „Рачуница за II разред“ од истог писца може одобрити као сталан уџбеник приватног издања у нашим основним школама с напоменом писцу, да се стара о даљем усавршавању осталих издања.

Захваљујући Главном Просветном Савету на указаном ми поверењу, молим за извињење, што сам због неодложених стручних послова и због попуне опљачкане ми библиотеке морао прилично задоцнити с овим рефератом.

Саслушавши, Савет је мишљења: да се ове *рачунице* могу препоручити као помоћне књиге наставницима основних школа.

Раферепту издати 50 динара хонорара.

V. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ВНБр. 854 од 20. пр. мес. којим тражи, да Савет поново предложи кандидате за избор ректора Више Педагошке Школе, пошто се раније предложени кандидат г. Д-р Војислав Бакић није примио овог положаја.

После дуже расправе Савет одлучује (већином гласова, 5 против 4, 2 празна): да избор треба проширити и предложити не само кандидате са педагошком спремом но и кандидате из других струка, довољно познате са својих научних и школских радова и организаторских способности, и

да г. г. Јеремија Живановић и Мих. Станојевић за један од народних састанака спреме кандидатску листу.

Овим је састанак завршен.

— 1228 редовни састанак 24 маја 1921 године —

Присутни: ипредседник г. Лазар Кнежевић, чланови: Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић и Недељко Дивац.

Присуствује и г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду новог закона о средњим школама.

Секретар, Славко Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Потпредседник саопштава, да је потребно кандидовати још једног изасланика за испит зрелости у једној средњој школи у Војводини с мађарским одељењима.

Савет кандидује г. Јована Марјанског, професора III београдске мушке гимназије.

III. Чита се оставка г. Љуб. М. Протића на чланство у кпмисији за израду нацрта новог закона о народним школама Оставка гласи:

Главном Просветном Савету.

Мени су данас чланови комисије за израду нацрта закона о народним школама, који су ме изабрали и за председника комисије, учинили велику неправду, јер су пре подне без мене дефинитивно редиговали цео нацрт (од 31. члана до краја). После подне, у 3 часа, кад је требало да наставимо рад, како је на прошлој седници, од јуче по подне, утврђено, изјавили су да комисија нема шта радити, да управо и не може радити, будући су два члана комисије синоћ отпутовали (а записник и нацрт потписали су и они). Оправданог узрока за овако поступање према мени нема тим пре што смо ми за све време врло лепо хармонирали и у начелу у свему се сложили. Ја зато нисам могао потписани ни записнике комисијског рада

ни нацрт, који је тако брзо, тако изненада, бар за мене, редигован. Зато сам се засебним актом извинио Господину Министру Просвете и замолио га да од мене не захтева никакве даље сарадње на овом послу.

Сад учтиво молим и Главни Просветни Савет да ме изволи ослободити сваке дужности сарађивања на нацрту закона о народним школама у Главном Просветном Савету, јер ми је то, после свега што се данас десило, апсолутно немогућно,

Захвалан Главном Просветном Савету што ће ми усвојити ову молбу, ја га молим да верује у моју сталну оданост и поштовање које према њему имам.

Савет прима знању.

IV. Председник саопштава, да је г. Петар Тиша, одређени референт за преглед *Аритме тике* г. Д-р Симе Марковића изјавио, да због службених својих послова не може извршити тај преглед (в. 1217 записник, под V).

Савет прима знању, и одлучује, да се ове књиге упуте г. Радославу Лазаревићу, професору IV београдске мушке гимназије.

V. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 6801 од 16 овог мес. с молбом г. Д-р Влад. С. Станојевића, лекара, да се његова *Хигијена за средње и стручне школе* одобри као уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Д-р Иван Ђаја, проф. Универзитета и Д-р Лаза Ненадовић лекар, а писац да положи 500 динара за хонорар.

VI. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ПБр 1622 од 19. овог мес. с новим, према примедбама Саветским, израђеним нацртом Уредбе за Велику школу Примењених Уметности. (в. 1214 записник, под V).

Савет одлучује, да се и овај нацрт упути на оцену и мишљење г. Бранку Таназевићу.

VII. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете УБр. 959 од 7. ов. мес., којим доставља на мишљење нацрт Уредбе о државним конзерваторијумима у Београду, Загребу и Љубљани.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Мирко Поповић и Јосиф Маринковић.

VIII. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 14662 од 15. пр. мес. с нацртом Уредбе о полагању професорских испита за кандидате православних богословија, који је израдило Министарство Вера.

Савет одлучује, да се нацрт упути на преглед и оцену г. Д-р Чед. Митровићу.

IX. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ПБр. 1628 од 19. ов. мес., с молбом г. Ђоке Јовановића, вајара, коју је поднео Министарском Савету за откуп његових радова.

Савет одлучује, да се за мишљење умоле г. г. Бранко Таназевић и Симеон Роксандић.

X. Чита се мишљење Уметничког Одељења о сликама А. Чакловића (в. 1224 записник под VIII), које гласи: „По уметничкој вредности, понуђене слике стоје на истој висини на којој и слике ове врсте од Паје Јовановића. Из истих разлога и по истом мерилу, оне се могу препоручити као украс у школама, Министарствима и другим државним установама".

Савет усваја ово мишљење.

XI. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 6580 од 11. ов. мес., с молбом г. Јеленка Петровића, шефа Статист. Одсека Генер. Дир. Царина, да се његова расправа *Печалбари, нарочито из околине Пироша* откупи за ученике и књижнице основних и средњих школа у печалбарским крајевима.

Савет је мишљења, да би молиоца требало упутити да се обрати Министарству Социјалне Политике за откуп ове књиге, јер излази из круга књига које откупљује Министарство Просвете.

XII. Продужује се расправа о начелима за израду новог закона о средњим школама.

Г. Миливоје Симић чита прву стилизацију чл. 1. новог закона о значају, задатку и циљу средње школе.

Савет усваја с тим, да се дефинитивна редакција изврши кад буде готов цео нацрт.

Отвара се дискусија о подели средње школе на течајеве: да ли треба нижи течај да се заврши с трећим или четвртим разредом.

Савет (већином гласова, 5: 3, један се уздржао од гласања) одлучује, да нижи течај има да траје четири године.

У вези с тим, а на предлог г. Јеремије Живановића, Савет одлучује да у нови закон треба унети одредбу: да може бити само две врсте средњих школа — четвороразредних и осморазредних.

Овим је састанак завршен.

— 1229 редовни састанак 25 маја 1921 године —

Присутни: председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић. Мирко Поповић.

Присуствује и г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду новог закона о средњим школама.

Секретар, Славко Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 21639 од 17. ов. мес., с молбама наставника Учитељских школа у Словеначкој, Хрватској, Босни, Херцеговини и Далмацији, да им се регулишу положаји и плате према закону о средњим школама који важи у Србији.

Савет одлучује, да се ове молбе упуте на оцену и реферат раније одређеној комисији, у којој су г. г. Миливоје Симић, Мирко Поповић и Јован Живојиновић.

III. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 7460 од 25. ов. мес.. с молбом г. Николе Ранојевића, професора II мушке гимназије у Београду, да се изврши преглед измене и допуне за ново — четврто државно издаже његовог уџбеника. *Основи из јестаственице за ниже разреде средњих школа, I део: Зоологија.*

Савет одлучује, да се преглед повери г. г. Д-р Данилу Катићу и Душану Стојићевићу.

IV. Наставља се расправа о начелима за израду новог закона о средњим школама.

Прелази се на решавање о заједничкој основици за све средње школе и од којег разреда треба почети бифуркацију.

После дуже расправе, Савет приступа гласању и већином гласова 6: 2, одлучује: да прва четири разреда буду заједничка за све средње школе, а да се бифурковање почне вршити од петог разреда.

Овим је састанак завршен.

— 1230 редовни састанак 26 маја 1921 године —

Присутни: председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић и Недељко Дивац.

Присуствује и г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду новог закона о средњим школама.

Секретар, Славко Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Наставља се расправа о начелима за израду новог закона о средњим школама.

Прелази се на питање, да ли и који страни језици треба да се уче у нижем течају, и од којег разреда.

Савет, већином гласова (9: 2), решава, да се од 1. разреда гимназије има учити обавезно један страни, модеран језик; тај језик може бити један од ових: француски, немачки, енглески.

Што се тиче наставе науке о вери, Савет решава: да се у нижем течају имају предавати само основи вере и морала.

Овим је састанак завршен.

— 1231 редовни састанак 27 маја 1921 године —

Присутни: председник г. Лазар Кнежевић. чланови; г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Владммир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Д-р Недељко Кошанин, Лепосава Бошковићева и Недељко Дивац.

Присуствује и г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду новог закона о средњим школама.

Секретар, Славко Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Наставља се расправа о начелима за нови закон о средњим школама.

На реду је питање о настави хигијене у нижем течају.

Савет решава:

а) да средња школа мора одговарати и према просторијама и према начину рада хигијенским захтевима, а школски се лекар мора о томе бринути, и он је одговоран за хигијенске прилике у школи;

б) хигијенске поуке, по програму нарочито удешеном, предаваће се засебно за нижи, а засебно за виши течај; сем редовних хигијенских предавања могу се држати, када нарочито потребе затраже, и нарочита предавања.

За овим се расправља питаље о настави опште историје. Савет решава, да општа историја уђе у програм нижег течаја.

Прелази се на бифуркацију, у вишем течају. Савет решава: У вишем течају, средња школа дели се на три одсека (типа):

а) класичну гимназију — обавезно учење латинског језика, у већем обиму, од 5. разреда, а грчки језик факултативно;

б) реалку — обавезно учење другог модерног језика, од 5. разреда (већином гласова, 7:4).

в) реалну гимназију — обавезно учење латинског језика од 5. разреда, у мањем обиму и обавезно учење другог модерног језика, по избору (француски, немачки, енглески, руски, италијански).

Овим је састанак завршен.

— 1232 редовни састанак 28 маја 1921 године —

Присутни: председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Д-р Недељко Кошанин и Лепосава Бошковићева.

Присуствује и г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду закона о средњим школама.

Секретар, Славко Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Продужује се расправа о начелима за израду новог закона о средњим школама.

На реду је питање о настави веронауке у вишем течају. Савет решава: у вишем течају учиће се историја религије, колико је потребно, уз општу историју.

Питање о коедукацији Савет решава: где нема одвојених женских средњих школа допушта се заједичко школовање мушке и женске деце.

Питање о школарини решено је у Уставотворној Скупштини (школовање у средњој школи је бесплатно); али такса и награда за полагање приватних испита остаће и даље.

Код питања о течајним испитима (нижи после четвртог, виши после осмог разреда) и предлога: да се виши течајни испит полаже само у Универзитетским местима, Савет решава, да се тај испит има полагати као и до сада, т. ј. у свима местима где има потпуна средња школа (већином гласова, 8:1).

У средњој школи постоје ови наставници за научне предмете: *директори, професори* и *супленти.* Предметних учитеља (по садашњем закону) не може више бити у средњој школи (већином гласова 9:1).

Што се тиче наставника за уметности и вештине, Савет решава:

Постоје две категорије ових наставника: I *наставници за уметност* (цртање и музику), који морају имати уметничку академију или конзерваторијум, с педагошким испитом у тим школама. Професора за уметност не може бити у средњој школи (већином гласова, 5:5, решио глас председника); II *учитељи за вештине* (гимнастику), за које Министарство Просвете има да оснује нарочиту школу, а у њу ће се примати кандидати с претходном спремом, која одговара пуној средњој или стручној школи.

Овим је састанак завршен.

— 1233 редовни састанак 30 маја 1921 године —

Присутни: ппредседник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Д-р Владимир Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Д-р Недељко Кошанин и Лепосава Бошковићева.

Присуствује и г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду закона о средним школама.

Секретар, Славко Миловановић.

I. Прочитан је и примљен, с мањим изменама, записник претходног састанка.

II. Продужује се расправа о новом закону за средње школе.

На реду је питање о настави и наставницама женскога рада, Савет решава (већином гласова, 7 : 5):

Женски рад мора представљати потпун курс, са одређеним програмом према разредима којим ће се обухватити главне гране женског рада. Оне ће одговарати практичним потребама и захтевима развијања укуса и радљивости код ученица.

За наставнице женског рада створиће се нарочите школе у које ће се примати само оне ученице које имају или цео гимназијски курс, или школу која гимназији одговара. Прописи о овој школи даће се нарочитом Уредбом.

Прелази се на одредбе о професорском испиту. Савет решава: На професорском испиту неће се полагати усмени стручни испит, пошто ће се он полагати на дипломском испиту.

На општем испиту сваки кандидат треба да покаже да је потпуно писмен и да добро познаје наш књижевни језик, а тако исто и главне моменте народне књижевности и народне историје (решено већином гласова 9 : 1).

Овим је састанак завршен.

— 1234 редовни састанак 31 маја 1921 године —

Присутни: ппредседник г. Лазар Кнежевић, чланови: Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Д-р Владимир Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Д-р Недељко Кошанин, Лепосава Бошковићева и Недељко Дивац.

Присуствује и г. Миливоје Симић. као члан комисије за израду новог закона о средњим школама.

Секретар, Славко Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Прелази се на расправу о новом закону за средње школе.

Продужује се дискусија о професорском испиту. Савет решава: кандидат подноси а) домаћи писмени рад из главног предмета своје струке (кандидати с докторским испитом не подносе); б) полаже општи испит, као што је решено на претходном састанку сем тога испит из једног страног модерног језика, из опште педагогије и методике своје струке, из познавања школске администрације и главних школских прописа, в) држи два практична предавања и брани их.

Што се тиче постављања директора потпуних и непотпуних средњих школа, размештаја наставника, њихових плата, година службе за пуну пензију, награда за службу у тежим местима и услове под којима наставници губе службу — Савет у свему усваја комисијски предлог.

Овим је састанак завршен.

— 1235 редовни састанак 1 јуна 1921 године —

Присутни: председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Влад. Ћоровић, Влад. Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Д-р Нед. Кошанин, Милан Карић и Лепосава Бошковићева.

Присуствује и г. Миливоје Симић, као члан комисије за израду новог закона о средњим школама.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ПБр. 1772 од 27. овог мес. да је поставио нове ванредне чланове Главног Просветног Савета: г. г. Драгомира Обрадовића и Николу Ракића, обласне инспекторе; Д-р Недељка Кошанина, Бранка Таназевића и Д-р Веселина Чајкановића, професоре Универзитета; Мирка Поповића, директора II београдске мушке гимназије; Д-р Светолика Стевановића, директора I београдске мушке гимназије; Теодосија Бошковића, директора I крагујевачке гимназије; Матеју Станојловића, директора Вел. Бечкеречке гимназије; Милана Карића, инспектора Министарства Просвете; Д-р Душана Рајичића, професора В. Педаг. школе: Д-р Данила Катића и Радивоја Илића, професора III мушке београске гимназије; Симу Цветковића, професора IV мушке гимназије; Лепосаву Бошковићеву, професора I женске и Косару Цветковићеву, професора II женске гимназије; Милутина Станковића, Димитрија Соколовића, Сваку Радичевићеву и Даринку Гавриловићеву, учитеље из Београда.

Савет прима знању.

III. Прочитана је молба г. Аћима Анђелковића, професора из Београда, по чл. 72 Закона о средњим школама.

Савет је мишљења, да молилац може и даље остати у служби.

IV. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 5675 од 20 пр. мес., с молбом г. Милана Шевића професора, који подноси превод *Аритметике* и *Геометрије* Д-р Хочевара, рукопис једног свога пријатеља, који не тражи никакве материјалне користи од овог рада, а жели да му име остане непознато; награду ће уступити на добротворне циљеве, ако се књиге приме као уџбеник државног издања.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Драгомир Обрадовић, Свет. Максимовић и Радослав Лазаревић, пошто преводилац положи 600 динара за хонорар референтима.

V. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 7002 од 18. пр. мес., с молбом г. Ђорђа П. Рокнића, професора, да се његова *Аритметика* за више разреде средњих школа одобри као уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Драгомир Обрадовић, Свет. Максимовић и Радослав Лазаревић, а писац да положи 600 динара ва хонорар референтима.

VI. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ПБр. 1248 од 9. пр. мес., с молбом г. Милоша Милошевића, професора, да се његово дело *Контрасти у свету* изда трошком фонда Ал. Николића-Беље.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоли г. Д-р Бранислав Петронијевић, пошто писац положи 500 динара за хонорар.

VII Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ПБр. 1329 од 16. пр. мес. с представком Земаљске Владе за Босну и Херцеговину, да се *Преглед повијести Јужних Словена,* од Д-р Милана Прелога и *Прегледна карта Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,* од Д-р М. Мандића, одобре као уџбеници за средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену *Повијести* умоле г. г. Д-р Влад. Ћоровић, Владимир Радојевић и Павле Стевановић, а за *Карту* г. г. Т. Радивојевић Влад. Маринковић и Бор. Милојевић.

Писац или Земаљска Влада да положи на име хонорара: за Повјести 600 динара, за Карту 300 динара.

VIII. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 6282 од 4. пр. мес. с представком просветног повјерењиштва у Љубљани, да се *Slovenska slovnica za srednje škole* (издање 1921 год.) Д-р А. Брезника, одобри као уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Д-р Фран Илешић, Франц Рамовш и Урош Џонић, а писац или повереништво да положи 300 динара за хонорар референтима.

IX. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 7234 од 22. пр. мес., с преставком просветног повереништва у Љубљани, да се *Čitanka za višje razrede srednjih in njim srodnih šol,* Д-р Ивана Графенауера, одобри као уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле, г. г. Д-р Фран Илешић, Франц Рамовш и Урош Џонић, а писац или повереништво да положи 450 динара за хонорар референтима.

X. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 5657 од 19. пр. мес., с молбом г. Дамњана Божића, професора Лозничке гимназије, да се поново изврши преглед његове *Лаћинске Читанке,* коју је раније понудио за уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Д-р Никола Вулић, Д-р Веселин Чајкановић и Илија Лалевић, а писац да положи 600 динара за хонорар референтима

XI. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 7054 од 19. пр. мес., с молбом г. Андрије Јовића, директора трговачке школе у Новом Саду, да се његова књига *Књиговодство и Биланције,* одобри као уџбеник за више трговачке школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Јосиф Предић, Бран. Тодоровић и Никола Петровић, професори Трговачке Академје, а писац да положи 600 динара за хонорар референтима.

XII. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 20060 од 14 пр. мес., с молбом г. Д-р Добр. Гер. Поповића, начелника Министарства Народног Здравља, да се његова књига *Хигијенски Живот* откупи и препоручи за школске књижнице и просветне установе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Д-р Иван Ђаја и Д-р Лаза Ненадовић, а писац да положи 400 динара за хонорар референтима.

XIII. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 6780 од 14. пр. мес., с представком Управе Државне Штампарије у Београду, која тражи одобрење, да према молби професора г. Луке Зрнића прештампа као државно издање његове уџбенике *Историју средњег века* и *Историју новог века,* пошто су обе књиге прошле године одштампане у приватном пишчевом издању.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену обе књиге умоле г. г. Д-р Јован Радоњић, Д-р Драгомир Анастасијевић и Д-р Душан Пантелић, пошто писац положи 900 динара за хонорар референтима

XIV. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 23165 од 30. пр. мес., с молбом г-ђе Драге Мандићке учитељице основне школе у Штипу, да се стави у пензију, због болести.

Савет је мишљења, да молитељицу треба пензионисати.

XV. Прелази се на расправу о начелима за израду новог закона о средњим школама.

Питање о правилима и дужностима школског лекара усваја се у свему по комисијском предлогу, а тако исто и питање о приватним средњим школама.

На предлог г. Мирка Поповића, Савет решава: У школама са већим бројем ученика, Министар Просвете може одредити као помоћника директору једног професора, који ће бити ослобођен часова.

Пошто је овим завршена начелна расправа, Савет одлучује, да се комисији за израду законског нацрта стави у дужност, да тај посао што пре заврше.

Овим је састанак закључен.

— 1236 редовни састанак 14 јуна 1921 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, припредседник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Александар Белић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Бранко Таназевић, Леносава Бошковићева, Димитрије Соколовић и Милутин Станковић.

Секретар, Славко Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Г. Лазар Кнежевић усмено реферише о молбама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је Мишљења: да имају квалификација: за суплента: Димитрије К. Димитријевић; за супленте под уговором; Петар Шкурин, Сергеј Назоров, Александар Алексопуло, Василије Анконов, Никола Баранов, Александар Дољиков, Бранислав Повољни, Леонтиј Мозаљевски (за тргов. школе), Михаил Подољски (за тргов. школе), Федор Рајевски, (за тргов. школе), Петар Митропан, Петар Расторгујев, Никола Соколов (за веронауку), Борис Вељихов, (за тргов. школе), Феодор Волошин, Владимир Носачевски, Сергиј Макљецов, Борис Тизенхаузен, Владимир Киселев и Ворис Сељивановски (за веронауку); за привремене предметне учитеље: Серафина Мадатова, Борис Војниловић, Владимир Аљбицки, Милутин Павловић и Јаценко Берзаковски; за привремене учитеље вештина: Владимир Ерохин (аа гимнастику ако има 4 раз. средње школе), Евгеније Тимонов и Константин Матвејев,
(за цртање, ако имају 4 разреда средње школе), Иван Доминис, Ана Христифорова (за музику, ако имају 4 раз. средње школе), Радулка Стефановићева (за женски рад), Татјана Калченко (за цртање) и Вјечеслав Гоњељ (за гимнастику);

за хонорарне наставнике: Анатолиј Бортновски, Борис Литвинов, Валеријан Ремер, Алексаадра Коменскаја, Викторија Пузанова, Михаило Пуришкијевић, Марија Понсет, Иван Извеков. Викентије Иванов, Лидија Апрељева, (за енглески језик), Марија Јелачић, Богумил Шимек, Никола Савченко, Маргарита Хитрова, Александар Тараканов, Мило Јовановић (за веронауку), Еродита Судравска, Иван Дики, Јосиф Середа и Александра Погожева;

да немају квалификације: Петар Димитријев, Федот Хмељ, Алонс Соколовски, Станица Гудовићева, Надежда Павловић (да остане наставница грађанске школе), Игњатије Мајдељ-Марија Гонеукаја, Димитрије Нељубов, Александар Бутаков, Вера Нагајева, Илариjон Павловски, Михаил Бољшесољски, Маргарита Шабер, Ана Шчегловитова, Николај Шуба, Виктор Лобановски, Вера Лучова, Варвара Жаковски, Владимир Дужњевски и Вађин Данилов;

да поднесу тачне податке и поуздане доказе о својим квалификацијама: Петар Баковић, Иван Татаркин. Ахмед Џевџет, Александар Ашиков, Татјана Џаконова, Душан Недељковић, и Андреј Павлов; да се молба Блександре Сажникова и Василија Надјожног упуте Министарству Војном и Морнарице, молба Самуела Весела Министарству Вера, а молба Велимира Стефановића и Д-р Јураја Мажерца сталној комисији за полагање професорског испита;

да се Јовану Тантошу, учитељу цртања, не може дати назив професора;

да Д-р Душану Поповићу, супленту, треба регулисати положај по закону, ако има квалификације које у молби наводи;

да се на Димитрија Поповића не може применити чл. 20 Уредбе од 14-II-1920 год. јер се односи само на наставнице средњих школа;

да се професор Никола Зега може користити одредбом чл. 77 закона о средњим школама;

да Данијел Батор има права само на назив, а не и на плату професова;

да молбу Д-р Саве Буторке, треба вратити на мишљење директору; и да се Сава Јакић, професор у пензији не може реактивирати, јер нема квалификација по закону који сада важи.

Савет одлучује, да се кандидати Руси могу примати у службу само кад докажу, да владају српским језиком.

III. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 23209 од 27. пр. мес., с телеграфском молбом покрајинске владе за Далмацију, да у основним школама у којима се

читање почиње латиницом употреби уџбенике штампане у Загребу, а за школе са ћирилицом уџбенике из Сарајева.

Савет је мишљења, да се за школу, где читање почиње латиницом, набаве књиге из Загреба, а за оне с ћирилицом набавити уџбенике из Београда.

IV. Председник саопштава, да је од Министарства Вера прибављено мишљење о програму и плану католичке веронауке за основне школе у Војводини (в. 1203 записник под V)

Саслушавши, Савет одлучује, да овај програм може остати у важности за основне школе у Војводини. док не буде прописан нови програм за све школе у Краљевини.

V. Г. Љуб. М. Протић, у споразуму с г. Мих. Станојевићем реферише о наставном програму за учење српског језика у словеначким основним школама.

Усвајајући реферат, Савет је мишљења: да се овај програм може одобрити, али из њега треба изоставити ствари, које за децу из основне школе нису неопходне (дијалекти) и које би сметали лакшем схватању и савлађивању српског језика.

Овим је састанак завршен.

СРЕДЊА НАСТАВА

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА
По милости Божијој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)
МИНИСТАРСКИ САВЕТ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 18 октобра ове године, поставља:

у I мушкој гимназији у Београду:

за професора с годишњом платом од 6000 динара, протојереја Добросава Ковачевића, ректова Богословије Св. Саве, по пристанку.

у реалци у Вршцу:

за професора по чл. 1 и 4 Уредбе о регулисању положаја наставницима средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита (допуне из 1921 год.) са годишњом платом од 3600 динара, Светозара Шушњара, суплента исте школе.

у гимназији у Колашину:

за професора по чл. 1 и4 исте Уредбе, са годишњом платом од 3600 динара, Мирка Меденицу, суплента исте школе.

у гимназији у Панчеву:

за професора по чл 1 и 4 исте Уредбе, с годишњом платом од 3000 динара, Лазара Шуваковића, суплента исте школе.

у гимназији у Ђевђелији:

за учитеља вештина, Јелицу Цветковићку, учитеља вештина гимназије у Велесу, по молби.

у гимназији у Ужицу:

за професора, Анку Ракетићку, професора гимназије у Крушевцу, по молби.

у гимназији у Призрену:

за професора с годишњом платом од 5400 динара, Александра Пљинчевића, професора Богословско-Учитељске школе у Призрену, по потреби службе.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 18 октобра ове године, решио је и решава:

да се, на основи § 69. закона о чиновницима грађанскег реда, ставе у стање покоја с пенсијом, која им припада према годинама службе: Драгутин Дероко, професор IV београдске гимназије и Љубица Радовановићка, професор III београдске женске гимназије.

да се, Радовану Калуђерчићу, супленту Више Трговачке Школе у Новом Саду; Константину Перићу, супленту гимназије у Ваљеву, и Константину Деди, професору гимнасије у Куманову, уваже оставке, које су поднели на државну службу.

Заступа Председника Министарског Савета
Министар Припреме за Уставотворну
Скупштину и Изједначење Закона,
М. Трифковић с. р.

Следују потписи свих Министара.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у гимназији у Алексинцу:

за привремену предметну учитељицу, Ружицу Миленковићеву, апсолв. студента философије, — СНБр. 9462 од 15-VII-1921 год.

у гимназији у Аранђеловцу:

за сталну хонорарну наставницу, Лидију Апрељеву, наставницу гимназије у Косовској Митровици, по молби, — СНБр. 18235 од 22-X-1921 год.

за хонорарног наставника од одржаног часа, Светолика Швабића, учитеља у Аранђеловцу, — СНБр. 17879 од 17-X-1921 год.

за сталног хонорарног наставника, Ивана Тамовича-Бакалова, студента технике, —

у II мушкој гимназији у Београду:

за привременог предметног учитеља, Тадију Ж. Пејовића, диплом. студента философије, — СНБр, 10092 од 20-X-1921 год.

у реалци у Београду:

за привременог учитеља вештина, Миодрага Петровића, академског сликара, — СНБр. 15662 од 20-X-1921 год.

у гимназији у Велесу:

за школског лекара, Д-р Александра Ташевића, санитетског поручника, — СНБр. 17790 од 21-X-1921 год.

у гимназији у Вел. Градишту:

за школског лекара, Д-р Миодрага Марковића, општ. лекара — СНБр. 13672 од 7-IX-1921 год.

у гимназији у Гор. Милановцу:

за привременог предметног учитеља, Божидара Стојадиновића, апсолв. студента философије, — СНБр. 16283 од 28-IX-1921 год.

у гимназији у Гњилану:

за сталног хонорарног наставника, Николаја Шубу, наставника гимназије у Приштини, — СНБр. 17739 од 14-X-1921 год.

у гимназији у Јагодини:

за сталног хонорарног наставника, Алфреда Рехака, руског капелника, — СНБр. 2327 од 18-IX-1921 год.;

у гимназији у Књажевцу:

за привременог предметног учитеља, Николу Марковског, наставника руских гимназија, — СНБр. 16461 од 8-X-1921 год.;

у женској гимназији у Новом Саду:

за сталну хонорарну наставницу, Клавдију Роде, — СНБр. 12767.;

у гимназији у Новом Пазару:

за сталну хонорарну наставницу, Фанију Талевићеву, наставницу гимназије у Пријепољу, — СНБр. 16402 од 30-IX-1921 год.;

у гимназији у Охриду:

за сталну хонорарну наставницу, Александру Мањушенко, руску наставницу, — СНБр. 15540 од 23-IX-1921 год.;

у гимназији у Приштини:

за привременог предметног учитеља, Јеротија Гавриловића, привр. предм. учитеља Богословско-Учитељске школе, — СНБр. 17880 од 18-X-1921.;

за привременог предметног учитеља, Филипа Степановића, привременог предметног учитеља гимназије у Тетову, — СНБр. 16400;

у гимназији у Пећи:

за школског лекмра, Др. Семена Новицког, среског лекара у Пећи, — СНБр. 13534 од 7-IX-1921 год.;

за сталног хонорарног наставника, Оскара Вејнштајна, руског ђенералштабног пуковника, — СНБр. 10347 од 18-VIII-1921 год.;

у гимназији у Призрену:

за хонорарну наставницу, Марију Ф. Калмикову, руску наставницу, — СНБр. 14580 од 13-X-21 год.;

за школског лекара, Д-р Анатолија Румнауева, лекара у Призрену, СНБр. 14580 од 13-X-1921 год.;

за сталну хонорарну наставницу, Татјану Баконову, СНБр. 1312 од 19-IX-1921 год.;

у гимназији у Пироту:

за сталног хонорарног наставника, Александра Тараконова, СНБр. 9334 од 22-X-21 год.;

у гимназији у Прокупљу:

за привремену предметну учитељицу, Љубицу Миленковићеву, апсовл. студента филозофије, — СНБр. 9463 од 15-VII-1921 год.;

у гимназији у Подгорици:

за привремену предметну учитељицу. Татјану Желиховску, привр. предм. учигељицу гимназије на Цетињу, — СНБр. 16583 од 14-X-1921 год.:

у гимназији у Прилепу:

за сталног хонорарног наставника, Карла Генеберга, сврш. студента у Русији, — СНБр. 15149 од 16-IX-1921 год.;

у гимназији у Србобрану:

за хонорарног школског лекара, Д-р Радивоја Ковачића, лекара у Србобрану, — СНБр. 16566 од 11-X-1921 год.

у гимназији у Свилајнцу:

за привременог предметног учитеља, Драгослава К. Стевановића, апсолв. студента филозофије, — СНБр. 17484 од 16-X-1921 год.;

у гимназији у Сенти:

за школског лекара, Д-р Миливоја Борђошког, лекара у Сенти, — СНБр. 16317 од 16-X-1921 год.;

за привременог предметног учитеља, Драгишу Р. Војиновића, привр. предметног учитеља гимназије у Охриду, — СНБр. 12512 од 16-IX-1921 год.;

у гимназији у Суботици:

за привремену учитељицу вештина, Даринку Љубојевићеву, бившу наставницу, — СНБр. 11712 од 28-IX-1921 год.;

у гимназији у Скопљу:

за привременог предметног учитеља, Драгољуба Давидовића, привр. предметног учитеља гимназије у Кавадару — по молби, — СНБр. 15825 од 8-X-1921 год.;

у гимназији у Ћуприји:

за сталну хонорарну наставницу, Савету Крстићеву, студента филизофије, — СНБр. 14687 од 12-IX-1921 год.

у гимназији у Чачку:

за сталног хонорарног наставника, Акифа Шеремета, студента философије, — СНБр. 16128 од 4-X-1921. год.;

у гимназији у Шапцу:

за привременог предметног учитеља, Ивана Долгорукова, привременог предметног учитеља учитељске школе у Алексинцу, — СНБр. 14638.;

у гимназији у Панчеву:

за привременог предметног учитеља, Милоша Црњанског, привременог предм. учитеља гимназије у Крагујевцу, — СНБр. 18019 од 19-X-1921 год.;

у гимназији у Крушевцу:

за привременог учитеља вештина, Драгослава Васиљевића, привременог учитеља вештина гимназије у Приштини, и

за привремену учитељицу вештина (женског рада), Јулијану Васиљевић, привр. учитељицу женског рада гимназије у Приштини — обоје по молби, — СНБр. 18019 од 19-X-1921 г.

у гимназији у Велесу:

за привременог предметног учитеља, Милорада Јовановића, привременог предметног учитеља гимназије у Данил. Граду, — СНБр. 17359.;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за привременог предметног учитеља, Михаила Стефановића, привременог предметног учитеља гимназије у Параћину, — СИБр. 17359 од 19-X-1921 год.

у гимназији у Пећи:

за сталног хонорарног наставника, Артура Битенбингера, руског пуковника, — СНБр. 8402 од 15-VI-1921. год.;

у гимназији у Улцињу:

за сталне хонорарне наставнике: Павла Љвова, руског пуковника, Пантелејмона Бугаја, руског пуковника, — СНБр. 8402 од 15-VI-1921 год.;

у гимназији у Беранама:

за сталног хонорарног наставника, Антона Прохоровића, руског ђенерала, — СНБр. 8402 од 15-VI-1921 год,

у гииназији у Плевљима:

за сталног хонорарног наставника, Владимира Пиковског, руског ђенерала, — СНБр. 8402 од 15-VI-1921. год.;

у гимназији у Даниловом-Граду:

за сталног хонорарног наставника, Бориса Гонтарева, руског ђенерала, — СНБр. 8402 од 15-VI-1921. год.;

у гимназији у Пријепољу:

за сталног хонорарног наставника, Анатолија Бортновског, руског ђенерала, — СНБр. 8402 од 15-VI-1921 год;

у гимназији у Косовској Митровици:

за сталног хонорарног наставника, Андрејy Арпехферена, руског ђенерала, — СНБр. 8402 од 15-VI-1921 год.;

у гимназији у Подгорици:

за привременот предметног учитеља, Михаила Делибашића, апсолв. студента филозофије, — СНБр. 17361 од 10-X 1921 год.;

у гимназији у Алексинцу:

за привременог предметног учитеља, Миодрага Рајичића, апсолв. студента филозофије, — СНБр. 17361 од 10-X-1921 год.;

у гимназији у Шапцу:

за привременог предметног учитеља, Максима Васиљевића, бившег наставника, — СНБр. 17361 од 10-X-1921 год.;

у гимназији у Прокупљу:

за привремену учитељицу вештина, Алу Гофман, апсолв. ученицу виших женских курсева у Русији, — СНБр. 17361 од 10-X-1921 год.;

у гимназији у Велесу:

за привременог предметног учитеља, Дејана Лучића, апсолв. студента филозофије, — СНБр. 17361 од 10-X-51 год.;

у гимназији у Крушевцу:

за привременог предметног учитеља, Милана Цветковића, апсолв. студента филозофије, — СНБр. 17361 од 10-X-1921 год.;

РАЗРЕШЕЊА:

Господин Министар Просвете претписом својим разрешио је од наставничке дужности:

Жилијету Селесковић, помоћницу III мушке београдске гимназије, — СНБр. 12440 од 21-VIII-1921 год.

Николу Крошку, хонорарног наставника гимназије у Ћуприји, — СНБр. 12206 од 18-VIII-1911 год.

Сергија Синцова, сталног хонорарног наставника гимназије у Плевљима, — СНБр. 12374 од 21-VIII-1921 год.

Анатолија Бортковског, сталног хонорарног наставника гимназије у Пријепољу, — СНБр. 14344 од 10-IX-1921 год.

Евгенија Саловјева, привременог вредметног учитеља гимназије у Јагодини, — СНБр. 16890 од 7-X-1921 год.

Фрању Славића, сталног хонорарног наставнива Више Трговачке школе у Суботици, СНБр. 16397 од 30-IX-1921 год.

Александра Драгина, сталног хонорарног наставника гимназије у Сомбору, СНБр. 17994 од 21-X-1921 год.

Павла Богдановића сталног хонорарног наставника гимназије у Приштини, СНБр. 17385 од 15-X-1921 год,

Стеву Милосављевића, привременог учитеља вештина III мушке гимназије у Београду, — СНБр, 16429 од 15-X-1921 год.

Љубу Неферовић, привремену предметну учитељицу гимназије у Охриду, — СНБр. 16692 од 5-X-1921 год.

Д-р Прерада Прерадовића, привременог предметног учитеља Више Трговачке школе у Суботици, — СНБр. 16421 од 11-X-1921 год.

Бориса Литвингова, сталног хонорарног наставника гимназије у Струмици, — СНБр. 18029 од 22-X-1921 год.

Фрању Рихтера, сталног хонорарног наставника гимназије у Жомбољи' — СНБр, 17882 од 21-X-1921 год.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете уважио је оставку на државну службу:

Добривоју Кузмановићу, привременом предметном учитељу гимназије у Србобрану, — СНБр. 11070 од 29-VII-1921 год.

Д-р Душану Радаковићу, школском лекару реалке у Лесковцу, — СНБр. 17396 од 13-X-1921 год.

Владимиру Длужиевском, сталном хонорарном наставнику тимназије у Прокупљу, — СНБр. 16219 од 29-IX-1921 год.

Босиљки Борисављевићки, привременој учитељици вештина I женске гимназије у Београду, — СНБр. 15654 од 8-X-1921 год.

Милици Т. Грујић, сталној хонорарној наставници реалке у Лесковцу, — СНБр, 15771 од 6-X-1921 год.

Станиславу Воларићу, наставнику гимназије у Битољу, — СНБр. 14419 од 10-IX-21.

Николи Черње, хонорарном наставнику гимназије у Приштини, — СНБр. 13977 од 8-IX-1921 год.

Д-р Јурју Заниновићу, школском лекару гимназије у Прилепу, — СНБр. 13739 од 10-IX-1921 год,

Ђорђу Петровићу, хонорарном наставнику гимназије у Кавадару, — СНБр. 13636 од 7-IX-1921 год.

Д-р Рпсти Шаин-Милетићу, школском лекару гимназије у Вел. Градишту, — СНБр. 13674 од 7-IX-1921 год.

Милици Ст. Лапчевићевој, привременој предметној учитељици гимназије у Кавадару, — СНБр. 12306 од 23-VIII-1921 год.

Станиславу Иваткијевићу, сталном хонорарном наставнику гимназије у Прокупљу, — СНБр. 12987 од 28-VIII-1921 год.

УПРАЖЊЕНА МЕСТА

Господин Министар Просвете упразнио је место:

Марији Ђаченко, привремењ предметној учитељици гимназије у Прокупљу, — СНБр. 16711 од 4-X-1921 год.

Милици Штихи, предметном учитељу гимназије у Прилепу, — СНБр. 17384 од 18-X 1921 године.

ОСНОВНА НАСТАВА

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА
По милости Божјој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)
МИНИСТАРСКИ САВЕТ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 18 октобра ове године, поставља:

у женској Учитељској Школи у Крагујевцу:

за управитеља I класе, Лазара Трипковића, директора гимназије у Штипу и за професора, Витора Јелесијевића, проф. зајечарске гимназије, обојицу по службеној потреби.

у женској Учитељској Школи у Новом Саду:

за професора, Д р Марка Малетина, професора новосадске мушке гимназије, по службеној потреби;

за професора под уговором Ивана Ив. Сергијевића, професора нишке гимназије по молби.

У женској Учитељској Школи у Сомбору:

за професора Д р Бранислава Крстића, професора зајечарске гимназије, по службеној потреби.

У мушкој Учитељукој Школи у Сомбору:

за учитеља вештина, Туну Освалда, учитеља вештина панчевачке гимназије, по службеној потреби.

У Учитељској Школи у Скопљу:

за учитеља вештина Стевана Шијачког, учитеља вештина велешке гимназије, по службеној потреби.

У Учитељској Школи у Даниловом Граду:

за суплента Драгољуба Бранковића, суплента свилајначке гимназије, по службеној потреби.

Заступа Председника Министарског Савета
Министар Припреме за Уставотворну Скупштину
и Изједначење Закона,
М. Трифковић, с. р.

Следују потписи свих Министра.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је за учитеље:

Б А Н А Т

вршачки срез

у Ватину: Јураја Матушића из Зајаче среза јадранског, округа подринског.

у Влајковцу: Димитрија Вујачића из Велимља округ никшићски.

у Јабуци: Ранка Лилића из Јабуке — Банат.

у Павлину: Јована Слепчевића, Христину Поповић Манојловићку из Павлина — Банат, Анђелију Поповић из Уљме. и

у Малом Жаму: Теодора Козака из М. Жама.

Одлуком Господина Министра премештени су ови учитељи и учитељице народних школа:

Милева М. Васиљевићева из Цариброда окр. пиротски у Пирот окр. пиротски ОНБр. 44687 10 окт. 1921 г. по молби;

Драгиша Вујадиновић из Сопота окр. кумановски у Шавник окр. никшићски ОНБр. 43467 5 октобра 1921 г. по молби;

Душан Поповић из Орланаца окр. битољоки у Лисичине окр. битољски ОНБр. 44183 7 окт. 1921 г. по молби;

Зарија Брајовић из Гостиља окр. подгорички у Данилов Град окр. подгорички ОНБр. 40586 5 окт. 1921 г. по молби;

Даница Николићева из Митровице окр. звечански у Нови Сад с тим да ради у Дечјем Дому ОНБр. 44467 7 окт. 1921 г. по молби;

Анђа Туфегџић из Зајаче окр. подрински у Бадовинце окр. подрински ОНБр. 43682 29 септ. 1921 г. по молби;

Иван Анђелковић из Брежана окр. охридски у Велмај окр. охридски ОНБр. 43296 6 окт. 1921 г. по молби;

Ружица М. Петровићка из Чукарице окр. београдски у Београд окр. београдски ОНБр. 43577 5 окт. 1921 г. по молби;

Драгослав Веселиновић из Грачца окр. чачански у Медвеђу окр крушевачки ОНБр. 45146 11 окт. 1921 г. по молби;

Ирина Толнаји-Рац забавиља из Ст. Бечеја окр. Бачка у Тополу окр. Бачка ОНБр. 32262 9 окт. 1921 г. по потреби;

Видосава Цивриħева из Горачића окр. чачански у Тијање окр. чачански ОНБр. 45888 12 окт. 1921 г. по молби;

Петар Р. Лојаница из Марковице окр чачански у Тијање окр. чачански ОНБр, 45884 12 окт. 1921 г. по молби;

Божидар Радовановић из Бигренице округ моравски у Ρоанду округ моравски ОНБр. 45261 10 окт. 1921 г. по молби;

Јосип Фишер из Брњевара окр. барањски у Верешмарту окр. барањски ОНБр. 45296 12 окт. 1921 г. по потреби;

Дамњанка Трифуновић из Стругова окр. битољски у Битољ окр. битољски ОНБ. 45123. 8 окт. 1921 г. по потреби;

Наталија Богићева из Лучана окр. чачански у Каменицу окр. ужички ОНБр. 46019 13 окт. 1921 г. по молби;

Анђелија Милићевић из Каоне окр. пожаревачки у Нересници окр. пожаревачки ОНБр. 46036 12 окт. 1921 г. по молби;

Чедомир Милићевић из Каоне окр. пожаревачки у Нересници окр. пожаревачки ОНБр. 46040 12 окт. 1921 г. по молби;

Милисав М. Пендић из Тијања окр. чачански у Марковицу окр. чачански ОНБр. 45887 12 окт. 1921 г. по молби;

Вељко Пауновић из Срп. Арадца окр. торонталски у Вел. Бечкерек окр. Банат ОНБр. 44267 12 окт. 1921 г. по мобли;

Марија Циканова из Мелнице окр. пожаревачки у Добрње окр. пожаревачки ОНБр. 45885 12 окт. 1921 г. по потреби;

Марија Јаковчевић из Суботице на сал. шк. „Стара Бакова“ у Суботицу не срп. оделење Бачка ОНБр. 45154 12 окт. 1921 г. по молби;

Гаврило Ј. Станишић из Делиблата окр. тамишки у Мраморак окр. тамишки ОНБр. 44685 12 окт. 1921 г. по молби;

Матија Ишпаковић из сал. шк. Таванкута окр. бачка у Суботицу окр. бачка ОНБр. 45157 12 окт. 1921 г. по молби;

Јелица Петковићка из Вел. Извора окр. тимочки у Вел. Градиште окр. пожаревачки ОНБр. 45287 10 окт. 1921 г. по молби;

Сретен Смиљанић из Годечева окр. ужички у Лапље Село окр. косовски ОНБр. 42841 3 окт. 1921 г. по молби;

Милорад Пешић из Рељана окр. кумановски у Д. Катун окр. моравски ОНБ. 43084 30 септ. 1921 г. по молби;

Даница Николићева из Бегништа окр. тиквешки у Митровицу окр, звечански ОНБр. 43687 29 септ. 1921 г. по молби;

Владимир Т. Стојановић из Доњег Коњувца окр. врањски у Бојник окр. врањски ОНБр. 44346 7 окт. 1921 г. по молби;

Добросав Станковић из Бојника окр. врањски у Доње Коњувце окр. врањски ОНБр. 44346 7 окт. 1921 г. по молби;

Јелена Ратарац из Башина окр. смедеревски у Нови Сад окр бачка ОНБр. 44816 10 окт. 1921 г. по молби;

Ђорђе Ачпаловић из Тулара окр. врањски у Рупље окр. врањски ОНБр. 44894 5 окт. 1921 г. по потреби;

Катарина Милојковићева из Главинаца окр. моравски у Мијатовац окр. моравски ОНБр, 45225 10 окт. 1921 г. по молби;

Милица Славковићева из Белице окр. моравски у Драгоцвет окр. моравски ОНБр. 45170 6 окт. 1921 г. по молби;

Софија Димитријевић — Замуровић забавиља из Кумана окр. торонталски у Врањево окр. торонталски ОНБр. 44978 6 окт. 1921 г. по молби;

Милан Марјановић из Кишфалубе окр. барањски у Моноштор окр. барањски ОНБр. 44977 6 окт. 1921 г. по молби;

Милош Марјановић из Београда окр. београдски у Министарство Просвете статистичко одељење ОНБр. 43686 29 септ. 1921 г. по молби;

Драгиња Грујичићева из Засавице окр. подрински у Доњу Бадању окр. подрински ОНБр. 44310 11 окт. 1921 г. по потреби;

Надежда Савићева из Рипња окр. београдски у Велику Крсну окр. смедеревски ОНБр. 44375 8 окт. 1921 г. по молби;

Љубица де Сарно рођ. Чакаревић из Умчара окр. београдски у Рипањ окр. београдски ОНБр. 44815 10 окт. 1921 г. по молби;

Младен Милошевић из Лесковца окр. тимочки у Вратарницу окр. тимочки ОНБр. 45166 8 окт. 1921 г. по молби;

Софија Макарић забавиља из Дороње окр. бачка у Сенту окр. бачка ОНБр. 43438 11 окт. 1921 г. по молби;

Јелисава Лишчевић из Моноштор-Сега окр. бачка у Суботицу окр. бачка ОНБр. 45158 12 окт. 1921 г. по молби;

Вукидин Ђокић из Крушева окр. битољски у Вел. Хочу окр. призренски ОНБр. 43471 6 окт. 1921 г. по потреби;

Стевка Нендљковићева из Мрчајеваца окр. руднички у Раково округ руднички ОНБр. 45801 10 окт. 1921 г. по молби;

Луйза Зарађи-Лудаши из Сал. шк. Томпа-Кеваго окр. Бачка у Суботицу округ Бачка, ОНБр. 45151 12 окт. 1921. г. по молби;

Стојан Урдаревић из Св. Никите окр. скопски у Кучевиште окр. скопски ОНБр. 45871 12 окт. 1921 г. по потреби;

Јелена Стошићка из Новог Аџбеговца окр. смедеревски у Ст. Кањижу окр. Банат ОНБр 44960 12 окт. 1921 г. по молби;

Бисенија Драгојловићева из Кијева окр. крагујевачки у Штип окр. брегалнички ОНБр. 46039 11 окт. 1921 г. по молби;

Петар Козомарић из Вел. Извора окр. тимочки у Зајечар окр. тимочки ОНБр. 45894 12 окт. 1921 г. по молби;

Будимир Ђурђевић из Јанковца окр. битољски у Ресан окр. битољски СНБр. 46038 12 окт. 1921 г. по молби;

Јулије Хангош из Каранча окр. барањски у Вардарац окр. барањски ОНБр. 45297 12 окт. 1921 г. по молби;

Милан Никшић из Приштине окр. косовски у Урошевац окр. косовски ОНБр. 46034 12 окт. 1921 г. по молби;

Геза Темуновић из Сонте окр. бачка у Суботицу окр. бачка ОНБр. 45159 12 окт. 1921 год. по молби;

Јелка Васиљеска из Фехер-Цеглана окр. барањски у Моноштор окр. барањски ОНБр. 45201 9 окт. 1921 г. по потреби;

Даница Минцићка из Поточца окр. моравски у Велес окр. скопски ОНБр. 45801 10 окт. 1921 г. по молби;

Видосава Дивац из Стапара окр. ужички у Пилицу окр. ужички ОНБр. 45447 13 окт. 1921 г. по молби;

Матија Агатић из Срп. Милетића окр. бачка у Вајску окр. бачка ОНБр. 45817 14 окт. 1921 г. по молбм;

Лепосава Перићева из Трстенице окр. ваљевски у Ваљево окр. ваљевски ОНБр. 46033 12 окт. 1921 г. по молби;

Будимир Д. Швабић из Овсишта окр. крагујевачки у Жабаре окр. крагујевачки ОНБр. 44684 12 окт. 1921 г. по молби;

Стојан М. Ђорпашевић из Сонте окр. бачка у Штип окр. брегалнички ОНБр. 45803 10 окт. 1921 г. по молби;

Милан Лазић из Бруснице окр. руднички у Крагујевац окр. крагујевчки ОНБр. 46031 12 окт. 1921 г. по молби;

Косара Павловићева из Мајдева окр. крушевачки у Лужнице окр. крагујевачки ОНБр. 45171 8 окт. 1921 г. по молби:

Владимир Хоризонтов из Брајића окр. руднички у Миоковце окр. руднички ОНБр. 45824 12 окт. 1921 г. по мнлби;

Даница Љ. Радојчићка из Миоковаца окр. руднички у Гор. Горевницу окр. руднички ОНБр. 45824 12 окт. 1921 г. по молби;

Олга Равасова из Горевнице окр. руднички у Брајиће окр. руднички ОНБр, 45824 12 окт. 1921 г. по молби;

Милан Рашковић из Прибоја окр. пријепољски у Голеше окр пријепољски ОНБр. 44893 5 окт. 1921 г. по потреби;

Милош Момчиловић из Сакула окр. торонталски у Баваниште окр. торонталски ОНБр. 45298 9 окт. 1921 г. по молби;

Лепосава Васовићка из Доње Сабанте окр. крагујевачки у Десимировац окр. крагујевачки ОНБр. 45609 13 окт. 1921 г. по молби;

Даница Јевтићева из Поповца окр. моравски у Башин окр. смедеревски ОНБр. 46181 15 окт. 1921 г. по молби;

Средоје Трифуновић из Фаркаждина окр. торонтански у Орловат окр. торонталски ОНБр. 44211 17 окт. 1921 по молби;

Персида Каменовићева из Леновца (била у Зајечару) окр. тимочки у Леновац окр. тимочки ОНБр. 45896 12. окт. 1921 г. по потреби;

Светозар В. Лепосавић из Мрчајеваца окр. руднички у Раково окр. руднички ОНБр. 45288 10 окт. 1921 г. по молби;

Страхиња Циврић из Ракове окр. руднички у Мрчајевце окр. руднички ОНБр. 45288 10 окт. 1921 г. по молби;

Светислав Митић из Враништа окр. пиротски у Крупац окр. пиротски ОНБр. 45193 12 окт. 1921 г. по молби;

Јулијана Радовићка из Вел. Плане окр. смедеревски у Вел. Орашје окр. смедеревски ОНБр. 45462 14 окт. 1921 г. по молби;

Светолик Г. Софронијевић из Гостиља окр. ужички у Гор. Добрњу окр. ужички ОНБр. 45691 14 окт. 1921 г. по молби;

Драгослав Урошевић из Гор. Добрње окр. ужички у Гостиље окр. ужички ОНБр. 45691 14 окт. 1921 г. по молби;

Вукосава Л. Таушановићка из Лоћике окр. нишки у Тешицу окр. нишки ОНБр. 46051 14 октобра 1921 г. по молби;

Радмила Тривунац из Орљева окр. пожаревачки у Жировницу окр. крагујевачки ОНБр. 46360 14 окт. 1921 г. по молби;

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА
По милости Божјој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)
МИНИСТАРСКИ САВЕТ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министар Унутрашњих Дела, од 13 октобра ове године, одликује:

орденом Светог Саве III степена:

Д-р Ива Тартаљу, председника општине града Сплита.
Д р Ивана Савића, књижевника.
Милан Јовановић, професор у Новом Саду.
Д-р Ђуру Трифковића, председника Друштва за Српско Народно Позориште.

орденом Светог Саве IV степена:

Стевана Бракуса, управника Народног позришта у Сарајеву.
Димитрија Спасића, редитеља Нар· Позоришта у Новом Саду.
Милана Сакса, првога диригента Народног Казалишта у Загребу.
Михајла Марковића, члана Народног Казалишта у Загребу.

орденом Светог Саве V степена:

Нику Бартуловића, управника Народног Позоришта у Сплиту,
Д-р Мирка Королију, секретара Уметничког Одељења.
Боривоја Јефтића, драматурга Народног Позоришта у Сарајеву.
Косту Васиљевића, редитеља Народног Позоришта у Новоме Саду.

орденом Белог Орла V степена:

Ђоку Ковачевића, инспектора средњих школа у Босни и Херцеговини.
Перу Добриновића, члана Народног Позоришта у Београду.
Милоша Хаџи-Динића, редитеља Народног Позоришта у Новоме Саду.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 24 октобра ове године, одликује:

орденом Светог Саве V степена:

Михајла Димитријевића, члана Народног Позоришта у Скопљу.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 18 октобра ове године, поставља:

у Народном Позоришту у Београду:

за редитеља IV класе, са платом од 4200 динара годишње: Велимира Живојиновића, професора београдске реалке.

Заступник Председника Министарског Савета
Министар Припреме за Уставотворну Скупштину
и Изједначење Закона
М. Трифковић, с. р.
Следују потписи свих Министра.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

Редактор „Службеног Дела“ МИЛАН КАРИЋ

ВИШЕ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Док ће се, по извршеној реформи, моћи у нас говорити о нижој средњој школи у једнини, јер ће у нижа четири разреда средње школе сви ученици добивати подједнаку наставу, дотле ће о вишој средњој школи, због њезина различитога унутрашњега уређења, ваљати говорити у множини. Виших средњих школа биће у свему три типа: тип гимназијски, реални и реално-гимназијски[1]).

Шта је довело *Комисију за реформу средњих школа* на то цепање више средње школе у три одсека, није ми познато. По својој прилици примљено је то из „Начела о уређењу средњих школа", која су састављена у Просветном Одбору у Министарству Просвете, док је био министар просвете Г. Љубомир Давидовић. Само што је тамо било замишљено једнако школовање средњошколаца у прва три разреда, те се у IV разреду имала провести бифуркација на хуманистичко и реално одељење, а почевши од V разреда цепао би се реалистички одео у реално-гимназијски и реални. Разлика између обе наумљене реформе је јасна: по старијој основи цепању у три одела од V разреда претходи цепање у два одела у IV разреду, чега у новом наставном плану за средње школе неће бити, већ ће се одмах иза заједничка четири разреда делити ученици у три одељења, наравно према прирођеним способностима.

Кад би се у прва четири разреда могло тачно одредити који ученици имају урођену способност за овај или за онај одсек више средње школе, то цепање би било умесно. Шта више, оно би требало да буде још многоврсније. У том случају никако не би дотецале ни четири секције на горњем степену француских средњих школа (A. Latin-Grec, B. Latin-Langues, C. Latin-Sciences и D. Sciences-Langues), које су биле узете као углед за цепање наше више средње школе у три одсека, јер то никако не би „одговарало потребама за сва могућа диференцирања", како се мислило[2]).

Пре свега, по мојем дубоком уверењу, у прва четири разреда, и кад се једном удружи с данашњом умном наставом још и настава у

[1]) В. *Гласник Професорског Друштва*, књ. I, стр. 270.

[2]) В. „Начела о уређењу средњих школа", гл. I.

ручном раду, за дуго времена још биће могуће одредити тек који је ђак по природи својој способан за умни, а који за телесни рад. Поуздано врстање ученика по урођеним способностима за ову или за ону врсту умног рада неће се моћи свршити због несташице потребних средстава, а то су у главном преразличите прилике у које би ваљало у то доба, до навршене 14 године живота, довести ђаке, да виде и осете камо их срце вуче, па да се онда за то одлуче. Ту разлику је још теже распознати у тим годинама и зато што ће, кад се једном уреди наша нижа средња школа како треба, ваљати тада свернути особиту позорност на то: је ли које дете по природи својој способно за телесни или за духовни рад у опште, па ће, уз данашње прилике, мало остати времена и за оно подробније проматрање, нарочито различитих способности за све врсте умнога рада.

„Уз данашње прилике“ велим зато што уз нижа четири разреда неће бити тешко ни нама да уредимо и радионице за ручне радове, кад су то већ учинили толики други. Али да слично урадимо и с радионицама за умне радове, па да и њих уредимо уз нижа четири разреда средње школе, то је засад, бар у нас, посве немогуће. Разлог — наша консервативност.

Баш због те консервативности своје не смемо још за дуго мислити на какво многостраније цепање у V разреду; ваљаће да се задовољимо реченом бифуркацијом. И ако у њој успемо, можемо бити задовољни. А даље цепање, и то не само у три већ у више смерова, оставимо за касније године.

Прву годину више средње школе ваљало би у главном употребити за то да се види којим смером умнога рада кани младић ударити. Ту више неће бити довољно оставити га и даље у хуманистичком или реалном одељењу и, као досад у гимназији, спремати га подједнако за све факултете универзитета: теологијски као и филозофијски, јуридички све једно као и медицински, да му на концу четврте године издамо сведоџбу како је „зрео за полазак свеучилишних наука“ (формула за испит зрелости у Хрватској). Јер ако му издамо тако општу сведоџбу, готово је исто као да му нисмо издали никакве: ђак неће на крају дванаестогодишњега тешкога и мучнога школовања с наше стране добити ни једне сталне упуте. Као и досад, тако ће и одсада лутати по мраку, не знајући често пута ни у самом вестибулу универзитета у који факултет ће се уписати, осим ако је раније дошао тамо са сугестијом сугерираном му од којега ближега или даљега рођака, или с каквом аутосугестијом, лажном, као што су у опште лажне све аутосугестије. Обични резултат — разочарање у „одабраном“ студију и касније у позиву, и сва несрећа која је с тим спојена: тражење задовољства на другој страни (у веселу друштву, где се пије, карта, ит.д.) и бежање од посла, који се сматра као највећи терет. Тако добивамо у друштву и у држави

редовно једнога несрећника више, који је на терету и себи и другима, другима готово још више него самоме себи.

А ко је крив? Други свакако више него он сам. Зато је и право што после због тога и више трпе од њега.

Да се уклони узрок том трпљењу, а њиме и само оно као последица, ваљаће настојати свом снагом и свим средстима да се већ у V разреду гимназијскога одељења потпуно тачно упозна специфични дар сваког појединога ученика, како би се од VI разреда, кад већ пре тога није то било могуће, упутио стазом свога природнога позива. Како? Дајући му што чешће прилике да пробуди и упозна свој урођени дар непосредним спољашњим деловањем, којим се у опште ма који дар једино и даде пробудити и упознати. Већ у V разреду ваља дати гимназисти довољно прилике да непосредно у животу упозна рад свршеног правника: као судије, као управника и као адвоката. Зато га и ваља водити у судницу на расправљање, к управним чиновницима у доба кад врше управу у одређеном им делокругу, и к адвокатима, кад бране своју странку пред судом или на ма којем другом месту. Једино тако ће моћи у себи осетити искру прирођенога дара, докле овако како је данас, остаје та искра, у четири зида школске собе, сакривена и запретана, да се за њу нигда и не дозна. А као с будућим правницима, једнако ће ваљати поступати и с будућим богословима, наставницима ма које струке, научењацима и лечницима.

Хоће ли година дана бити довољна за тај посао? — Свакако, ако се ђак у тој години опрости од свакога залишнога посла, којега данас има и сувише.

Останимо код гимназисте, да промотримо да ли је збиља потребно да учи у V разреду све оно и онако како то данас чини. Слично што вреди за њ, вредеће и за његова друга реалца.

У V разреду средње школе почиње ђак наново учити поново све оне исте ствари које је учио у прва четири разреда, само некако друкчѐ, „научније“. Ту је опет историја и географија, па јестаственица, математика, и мртви и живи језици. Разлог — као и за даље изучавање до краја средње школе — да стече „више опште образовање“.

Кад рекох „више опште образовање“ (под наводним знаком), већ сам тим самим покушао рећи шта о том образовању судим. То је, по мојем суду, једна посве залишна и непотребна сугестија или фикција.

Знам да ћу се због те тврдње замерити многима, па ипак не могу а да дељење општега образовања у више и ниже назовем другим именом. Ја добро знам да има много људи од науке, и то људи необично високе културе духа, као н. пр. велики немачки филозоф Вунт, који прихватају то дељење, па ипак, због саме ствари, ја не могу, све да хоћу, усвојити њихово мишљење. Они, наиме, који деле опште образовање у у више и у ниже, схватају опште образовање у значењу енциклопедиј-

ском, с обзиром на ствар. А ја га схватам једино с обзиром на лице, на онога ко га усваја, не бојећи се ни мало да ће ми ко због тога моћи с правом приговорити да сам субјективан. Кад кажем опште образован човек, ја не мислим на човека који је стекао образовање о свему и свачему, већ на човека који је образован као човек, да се изразим с Паулзеном,[1]) „који у себи представља тип или биће човека у пуном и чистом развитку". И то и такво *опште човечанско образовање* сматрам ја, попут Песталоција,[2]) *основом за свако стручно образовање без разлике.* И као такво, може то образовање бити само једно и за све једнако, једнако за све људе као и за сва занимања. И нека се мучимо и одвајамо по свему другом, по њему се не можемо и не смемо разликовати као људи, јер *као људи имамо сви без разлике неке урођене способности једнаке.* А баш развитак тих општих човечанских урођених способности и чини опште образовање. Друкче бисмо могли, као Капћерев,[3]) разликовати и три степена опште образованости, па и више, већ према различитој мери у којој је човек стекао оно енциклопедијско образовање у ширини, у дубини и у дужини.

Ако је ђак у нижој средњој школи потпуно стекао право опште образовање, онда о даљем општем образовању у вишим разредима средње школе не може више бити ни говора. Ту се може говорити једино о стручном образовању, или, још боље, о приправи (пропедевтици) за стручно образовање.

А такву приправу за стручно умно образовање има управо да даде виша средња школа. И то приправу, како видесмо, различиту, као што су различита и занимања за која та приправа има да послужи.

Какву приправу ће, н. пр., моћи та школа дати за изучавање права? Одличну, само ако се прође досадашњега уображења да уз њу даје и толике друге приправе које су за правника посве сувишне, а вреде можда за будућег богослова, лечника или наставника.

Да претресемо најпре ствари из данашњега наставнога плана за више разреде средње школе које су за будућега правника непотребне, а затим оне које су му потребне, запитаћемо: је ли потребно да будући правник поново изучава јестаственицу, н. пр. геологију? — Мислим да нема ниједнога правога правника који ће рећи да је то изучавање за њ било од потребе и да се не каје што се тиме бавио у V и VI разреду. Ако се нађе који правник који би устврдио противно од тога, то значи, или да је у њега специалан дар за изучавање геологијске науке,

[1]) Исп. *Bildung* у *Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik* von Rein, I св., 1895, стр. 417.

[2]) *Die Abendstunden eines Einsiedlers.*

[3]) *Нова руска педагогија,* главне идеје, дјела и писци, прев. Д-р Т. Алауповић (*Школски Вјесник,* год. 1900, стр. 1043.)

а потом и мањи правнички дар, или да се није тим предметом позабавио у нижој средњој школи онолико колико је та наука од општега интереса. Јер нема сумње да у геологији има много ствари које ће занимати свакога нормалнога човека без разлике, као и сијасет специалности занимљивих само за стручњака. А што вреди за геологију, вреди и за целу јестаственицу и све природне науке, заједно с математиком.

Исто вреди за религијску наставу, како се данас учи у неким нашим вишим средњим школама, н. пр. у Хрватској и другде. Оно што се учи из тога предмета, то је скуп специалности потребних будућем богослову, али не и правнику. Што занима њега као опште образована човека из тога предмета, он је то проучио, или бар могао проучити, пре доласка у V разред. Њега ће занимати религија од сада у вези с постанком и развитком правне науке. И само то и толико ваљаће му од сада и давати као попудбину у животу, јер ће му свака друга попудбина бити на терет, и он ће се је настојати што пре ослободити, као путник у балону врећица песка, кад жели дигнути се у висину.

Једнако ће га занимати и историја, не више као општа историја човечанства, већ као специална историја права. Њега неће занимати више, н. пр., повест о тројанском рату или о безброј толико ситних догађаја које је често без разлога морао изучавати већ као нижешколац: његов интерес ће се пробудити кад чује о Солону, Ликургу и Нуми, као законодавцима, и нарочито кад му се разложи историја римскога народа као зачетника и створитеља права и правне науке. А у вези с таквом историјом занимаће га и географија, да види где се што такво збило, и који су разлози били да се н. пр. римски народ могао ујединити правно, а да Грци то нису могли учинити, и ако су толико пута покушавали.

Мање интереса имаће он за учење свију језика, па и својега материнскога, осим старога, латинскога језика, који ће му помоћи да се данас-сутра ода на специално изучавање римскога права. Страни живи језик (немачки, француски и који други) учиће радо, с уверењем да ће му тај језик бити такође од користи за његове специалне студије. А матерински језик требао је већ до почетка више средње школе да проучи потпуно, и да потпуно њим влада у говору и у писму. Ако то није постигао, знак је или слаба наставна плана, у којем се на рачун тога предмета учило којешта друго ситно и незнатно, или лоше методе — или и једнога и другога. Свакако, његово знање из материнскога језика ће се и даље усавршавати и специализирати, јер ће још неколико година у њему учити своју науку, али да је за то потребно да учи дела Марка Марулића или Ђоре Држића, о том мислим да ћемо лако бити на чисто чим запитамо и једнога правника шта мисли о том, или — и без тога питања — чим се сетимо да виша средња школа треба да послужи као приправа за стручне школе, и да, према томе, припада склопу високих школа.

Ако се настава у вишим разредима удеси тако да доиста буде приправа за различите високе школе, и према том испусти из наставнога плана све што је непотребно, онда ће се, посве природно, моћи и школовање у вишим средњим школама знатно скратити. Учећи којекакве непотребне ствари, данас то школовање траје пуне четири године, и то године које су за умни развитак необично важне, године у којима се, по Оствалду, зачињу највеће идеје и најлепши планови, који се у касније годинама живота претварају у дело. А баш у том и јесте велика штета што се те године обично потрате ни у шта, и још већа што је ђак у то доба, доба најјаче умне енергије, принуђен бавити се стварима за које нема интереса, па се и бави њима тек од беде, бежећи од посла колико може, и учећи се тако нераду и беспослици. И та навика остаје у њега често кроз цео живот.

Замислимо да се то школовање скрати бар за једну годину — а ја мислим да би се дало скратити и за две, — колике користи за целу државу! Узимајући да умни радник данас ради, у средњу руку, 20—25 година у животу, добила би се тим једна двадесетина или двадесет петина (4—5%) више умнога рада него данас, и без обзира на то што би, уз тачан избор занимања, тај рад по квалитету својем био куд и камо над данашњим, који редовно и није биран, па, према томе, не може бити ни успешан.

Испит зрелости, у данашњем својем облику, изгубио би се у неповрат, а заменио би га пријамни испит на оној високој школи коју је ђак одабрао.

Д-Р ДАНЕ ТРБОЈЕВИЋ

ВАНШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ

— ЊЕГОВИ ОСНОВНИ ЗАДАЦИ, МЕТОДЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА —

У последње време, међу педагозима и политички мислећим људима све се више разуме велики значај ваншколског образовања. Ипак и до данас још није широј публици довољно јасно шта је управо задатак ваншколског образовања и шта педагогија разуме под тим појмом. Често се мисли да ваншколско образовање значи само неку допуну школском образовању, или да оно има само да допуни празнине школског образовања, створене његовом несавршеношћу или недовољном приступачношћу. Међутим, ствар не треба посматрати с тако уског гледишта: ваншколско образовање није допуна нити поправка, већ потпуно самосталан систем васпитања, са својим особеним задацима, методама и поступцима. Тако исто, оно не може да буде ни замена школског образовања, које такође, кад је чак идеално уређено, не може да буде замена

ваншколског. Док је најглавнији задатак школе дати ученику низ корисних знања уређених у јасан систем, научити га да систематично мисли, да систематично ради, научити га да уме искористити средства за богаћење ума, т.ј. навићи га да учи, да се користи књигом, научити га правилном умном раду, — дотле су задаци ваншколског образовања сасвим други. Мислим да је главни задатак његов ово: 1) упућивање на самосталност у самообразовању; 2) буђење код широке публике духовних проблема и интересовања за њих, т.ј. за науку, уметност, морал; и, најзад 3) приближити и широке масе народне високим и вечитим вредностима људске културе, т.ј. популарисати науку, приближити маси народној уметност, задовољити захтеве духовног живота.

У наше време, када су идеје демократије свуда одржале потпуну победу, не мора се доказивати да је право на науку, на блага људске културе, на уметност, и т. д., неоспориво право сваког грађанина. Али живот и његови економски услови удешени су за огроман број људи тако да је ретко коме лако доћи до оног духовног развића, до оноликог удела у духовној култури, за који је према својим индивидуалним талентима способан. Али зар није дужност сваке демократске државе да се побрине те да сви њени грађани, према својим способностима, узму удела у духовној култури? Некада су уметност и наука били суревњиво чувано право само привилегисане мањине, аристократије мисли. У наше време већ више није тако, и свако има права на духовну културу. Али имати права на културу не значи и имати је стварно. Сâмо право без истинске могућности да се то право и оствари није, разуме се, довољно. Зато широке масе свесне демократије јасно и с правом захтевају од државне власти да у своје дужности према народној маси унесе активан рад на подмиривању духовних, културних потреба народних. А то баш и јесте основни задатак правилно постављене системе ваншколског образовања.

Мора се признати да је код нас мало урађено у том смислу, и да у тој области имамо пред собом неограничено широко поље рада.

Школа обухвата младог грађанина још у развијању у одређено време његовог живота, време ђаковања. Будући грађанин ступа у основну школу као дете од 8 година, и као младић од 22—24 завршава своје образовање. За то време налази се он потпуно под утицајем школе разних степена.

Ваншколско образовање може имати за свој предмет и децу и одрасле људе. Све што се тиче интелектуалног и духовног развитка детета у првим годинама његовог живота, то је област оне гране ваншколског образовања познате под именом прешколског образовања. По свршетку школе интелектуално и духовно развијање човека не завршава се (боље рећи, не треба да се завршава), и све што можемо да учинимо у овом смислу, тј. да му помогнемо да се развије и обогати

његов интелект и дух, то је област ваншколског образовања. Али и у доба школовања, без обзира на ступањ школе, добро је кад се ђак налази под утицајем ваншколског образовања, које би потпомагало његов рад изван школе (читање, изучавање уметности, екскурзије ит.д.), што има великог значаја у општем развијању ученика и формирању личности. Дакле ваншколско образовање заиста обухвата целокупан човеков живот.

Према појединим и најглавнијим задацима ваншколског образовања треба да разликујемо:

1) ваншколско образовање које спроводи конкретна знања, како општа, тако и стручна;

2) ваншколско образовање које се стара да се прошири естетички развитак на свима ступњевима човекова живота;

3) ваншколско образовање као озбиљан фактор моралног усавршавања, нарочито омладине, а то је по свом значају један од највиших задатака целокупног духовног развитка.

Сад ћемо укратко прегледати најглавније облике и методе ваншколског образовања.

I) На прво место треба метнути што јаче помагање самообразовања, т.ј. активну помоћ свима онима који, видећи да нису доста образовани, имају жељу да попуне своје образовање, у опште свима који теже знању, просвети. Овамо иде:

1) рад библиотека, читаоница, које дају могућност да се читањем књига задобију знања и нађу задовољења духовних потреба из бескрајно великог извора знања — светског блага у књигама;

2) популарна предавања;

3) предавања праћена пројекционим апаратом;

4) научни кинематограф;

5) поучне екскурзије за упознавање природе и производа човечје културе;

6) културно-историјски, јестаственичко-историјски и технички музеуми како ваља уређени и снабдевани сталним тумачима;

7) покретне изложбе;

8) покретне витрине-експонати, итд., ит.д.

Корист од свих ових начина знатно се увећава ако они буду дејствовали у узајамној вези и према одређеном општем плану.

II) Они начини ваншколског образовања чији је задатак непосредно давати ономе ко жели разноврсна знања и корисне практичне навике, можда су најпознатији. То су:

1) течајеви за одрасле (неписмене), да се науче читању и писању вечерње и недељне школе за одрасле, где се предају основни предмети — језик, математика, цртање, физика и др.;

2) течајеви за лица која су свршила само основну школу, а која би желела да прошире своје образовање;

3) повремени течајеви, где се уче поједини стручни предмети, на пример течајеви за спрему специалитета у разноврсним струкама сеоског газдинства (баштованство, пчеларство, сточарство, ит.д.), течајеви за спрему техничара (шофера, електричара, специалиста за водовод, ит.д.); и

4) течајеви за изучавање страних језика, рачуноводства, и многи други, који имају циљ да се добију у њима за што је могуће краће време понека стручна знања и корисне практичне навике, који чине човека спремним за какав одређен занат који би му дао средства за живот.

III) Сад смо прегледали низ установа ваншколског образовања којима је циљ у главном практичан. Поред ове групе треба поставити другу велику групу начина ваншколског образовања, који имају циљ задовољити духовне захтеве грађана свих узраста, испунити на културан начин њихово слободно време. То су:

1) организација народних концерата;

2) музички и литерарно музички часови;

3) популарно позориште;

4) кинематограф (ако је пречишћен од вулгарних, тривиалних и аморалних слика);

5) организација народних свечаности (празници сађења дрвећа, прославе великих људи, важних историјских догађаја и др.);

6) друштва естетичког и етичког карактера;

7) изложбе уметничких слика;

8) организација зборова за претрес духовно-моралних питања, и др.

IV) Нарочиту пажњу морамо обратити на групу спортских занимања, спортове у најширем смислу речи, који треба да се сматрају не само као игре у ужем смислу, него као јак фактор за потпомагање не само здравог физичког развијања, већ и утврђивања, нарочито код омладине, читавог низа друштвених навика, дисциплине, умења заједничког друштвеног рада.

V) Сем ових, треба да напоменемо на првом месту начине ваншколског образовања за најмлађе будуће грађане, тј. за децу пре школског узраста. Они имају већег друштвеног значаја него што се обично мисли. Јер правилно постављен рад са децом има врло велики утицај на њихову душу, која се тек почиње формирати, и, може се рећи, полаже темељ у израђивању карактера будућих грађана. Ови начини су:

1) дечја забавишта;

2) дечја игралишта;

3) дечји клубови;

4) часови причања и разговора са децом, и друге организације.

VI) Напослетку да кажемо коју реч о ономе типу завода којима је циљ ујединити у себи читав низ разноврсних облика ваншколског

образовања. То су тако звани „Народни домови“, тј. велики заводи у којима маса варошког становништва може добити задовољење многих својих духовних захтева. У „Народном дому“ мора да се удруже по могућности све врсте установа ваншколског образовања. И деца и одрасли треба да сматрају „Народни Дом“ као нешто своје, рођено, као потребну за њих установу, обично место бављења у време слободно од рада, где се може нешто научити, забављати се, стећи знања и тражити одговора на духовне проблеме. Ту је и позориште, и кинематограф, и библиотека, и читаоница. Овде може да се чује и предавање и концерат, да се виде изложбе; ту има и течајева, како општих, тако и стручних, ит.д.

Ограничавам се на овај летимични преглед најглавнијих врста и метода ваншколског образовања. Али, и ако кратак, из њега се ипак види велика разноврсност средстава и начина којима се могу у народним масама ширити просвета и образовање. Ипак не треба да се сматра ваншколско образовање као нешто потпуно самостално, засебно и одвојено од школског образовања. Јер крајњи циљеви свих врста образовања јесу исти, а то је свестрани развитак слободне човекове личности. Дакле школско и ваншколско образовање, и ако имају извесних разлика у методама и задацима, морају да чине целину, један двострани систем, доведен узајамном помоћу у тесну везу. Треба тежити да се створи општи план народног образовања, у којем би имали места и школско и ваншколско образовање, што више развијани и тесно међу собом везани.

Успешно извршење пространих задатака ваншколског образовања, разуме се, могућно је ако се на овом послу буду ујединиле и активно радиле у држави и друштву све живе снаге, и ако буду потпомагале овај посао самоуправна тела и приватна иницијатива. Али је нарочито важна овде улога централног органа просвете — Министарства Просвете. Његова улога бар може бити врло велика, јер оно има највећа материална средства и извесну количину спремних људи. Тешко да би било сасвим правилно ако би Министарство, осим организације појединих установа ваншколног образовања, стално и руководило њима. Било би правилније да појединим библиотекама, течајевима, дечјим забавиштима и др. управљају самоуправна тела, месне организације, друштва, савези. Јер поред свега тога Министарству остаје бескрајно велико поље интенсивног и плодотворног рада. Обухватајући овај рад у целини, можемо видети у њему ове најглавни одељке:

I) Теоријско и практично обрађивање општих и посебних питања ваншколског образовања, наиме:

1) израђивање општег плана делатности Министарства у центру и по местима;

2) састављање разноврсних инструкција за посебне одељке ваншколског образовања;

3) избор, препоручивање, критичка оцена књига, брошура, разноликих помоћних средстава за самообразовање и друге циљеве ваншколског образовања;

4) састављање програма за самообразовање;

5) стварање и подизање примерних, угледних установа за ваншколско образовање;

6) свестрано претресање практичних питања о уређењу посебних одељака ваншколског образовања (на пример, вођење библиотека, позоришта, предавања, и т. д.).

II. Активна помоћ да се пробуди јавна и приватна иницијатива у области ваншколског образовања, практична, реална помоћ друштвима и приватнима на овом попришту. Овамо иду:

1) организација општих, обласних и месних скупштина радника на школском и прешколском образовању, те да се тако прегледају средства за ваншколско образовање и начини за њихову најбољу примену, и да се претресу питања о уједињењу и проширењу рада разноликих установа ваншколског образовања. Скупштине могу бити општег карактера, а могу бити и за расправљање посебних стручних питања (на пример, скупштине ради уређења библиотека, спортских организација, и т. д.).

2) Сарадња са месним облицима ваншколског образовања повременом или сталном материалном помоћу, организацијом повољног кредита, набављањем разноврсних уџбеника и помоћних средстава, слањем стручних инструктора, и т. д.

III) Велика сметња за брзо развијање несумњиво корисних и препоручљивих облика ваншколског образовања биће недостатак потребног кадра искусних специалиста у овом послу, инструктора, који би могли правилно и успешно руководити послом на лицу места. Да се уклони ова сметња, треба предузети мере да се спреми потребан персонал за рад на ваншколском образовању; треба наиме:

1) отворити стручну школу вишег типа, академију за спрему пространо образованих педагога — специалиста за ваншколско образовање;

2) организовати разнолике школе и течајеве за спрему практичних радника, како у области општих, тако и посебних питања ваншколског образовања (течајеви за специалисте позоришног, библиотечког рада, лектора, и т. д.);

3) организовати привремене (краткотрајне) течајеве за учитеље, где би се педагошком персоналу давала потребна знања и навике за вођење ваншколског образовања.

IV) Организација читавог низа већих установа, чије је стварање могућно само централном органу. То су: организација и вођење стал-

них и покретних музеја и изложби. Музеји могу бити општи — национални, историјски, етнографски, уметнички, природњачко-историјски и др.; а изложбе се могу наменити посебним, стручним, и ако веома великим питањима. Исто тако су за препоруку изложбе и покретни музеји (на пример намештени на шлеповима) и за општу хигијену, и за борбу са туберкулозом, и за заштиту деце; изложбе воћарства и пчеларства, изложбе за борбу с пожаром, за историју рата; на послетку изложбе уметничких слика, и т. д.

V) Пропуштајући многе друге могуће облике активног рада у овој области, морамо проговорити о нарочитој важности издавања књига. Од велике вредности су:

1) издавање јевтиних књига, брошура уметничке литературе националне и стране, преведене, популарних књига научне садржине, за самообразовање, за децу, и т. д.;

2) састављање и издавање јевтиних и пригодних књига и брошура, и то о познавању отаџбине, о грађанском животу, моралу, хигијени, медицини (борби са болестима), државном уређењу, и т. д.;

3) израђивање и издавање разноврсних јевтиних а добрих уџбених помоћних средстава, таблица, мапа, слика, ствари потребних за позориште, за спорт, и других средстава потребних за вођење појединих установа ваншколског образовања. Уједињење овог рада у рукама централног органа има великог значаја, пошто тај орган има пре свега циљ васпитни и наставни, а не трговачки.

Нисам имао намеру да дам овде потпун преглед свих могућих мера на овом пољу. Хтео сам само да дам најкраћу општу слику многостране области ваншколског образовања, које може имати нарочито великог и разноврсног утицаја на развитак духовних снага народних. Ја нећу смањивати велику важност правилног школског образовања, али смем рећи да правилно уређено и системски спроведено ваншколско образовање, по утицају на народну душу, није од мање користи него школско, ако није чак и од веће. Али понављам, не може бити речи о такмичењу између ова два облика образовања. Оба су потребни, јер само хармоничним развијањем и школског и ваншколског образовања може да се постигне циљ — прави високи развитак просвете целокупног народа.

Правилно схватање идеја демократске државе, а таква је краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, говори, изгледа, доста јасно да је преко потребно предузети све могуће мере да широка просвета постане најзад заиста приступачна целом народу, а не само привилегисаној мањини. Не мање је јасно да демократску државу мора састављати што већи број образованих, духовно развијених, културних грађана. Никаква средства, никакви трошкови за постизање тога да и просвета постане свима приступачна, и да духовна култура уђе у народне масе, не могу да се чине сувише велики. Средства за подизање народне културе мора да

се нађу, и демократска држава, разуме се, наћи ће их и дати. Јер то није раскош. Правилно уређено ваншколско образовање је насушна државна потреба, потреба целокупног народа, према томе за њено задовољење морају да се нађу и потребна материална средства.

ЕВГЕН ЈЕЛАЧИЋ

О ЂОРЂУ НАТОШЕВИЋУ
(1821—1887)

— ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ ОД ЊЕГОВА РОЂЕЊА —

I

Отац и син, шрошкови око учења. — Вукова омладина у Бечу. — Преокрет. — Четрдесет-седма прошлога века. — Први књижевни записи.

Ђорђе Натошевић, рођен у Сланкамену 19 (31) јула 1821, школовао се по разним школама у Аустро-Угарској, у Карловцима, Сегедину, Еперјешу, Пешти, и најзад, Бечу[1]). О његову школовању немамо ни-

[1]) Отац Ђорђа Натошевића, Павле Натошевић, био је имућан трговац, и тај трговац је био врло уредан. Из бележака Павла Натошевића, који је тачно бележио шта га је стало синово школовање, можемо сада с потпуном извесношћу утврдити, за све време Ђорђева учења, где је он кад био, и шта је учио. Од 1832—1838 учио је гимназију карловачку и потрошио за шест година 1200 фор. шајна. Прве године филозофије у Сегедину 1838—1839 потрошио је 450 фор. (од тога професору „матезиза“ 25 ф., професору историје 32½ ф., професору филозофије 20 ф., „Цајхнеру“ 10 ф.); друга година филозофије у Сегедину 1839—1840 стала је 594.23 фор. (осимъ назначена трошка вођеня тестймониа за Гроцкй Инштйтутъ кой суму чинй 120.15“ фор.). У овој години су издаци подробно обележени, и из њих видимо да је „Ђока“ много трошио на одело, да је носио и рукавице, а за књиге је потрошио 23.45 ф. („2 књиге Ђоки од Б8хбйндера 6.15, още за књйге 17.30“; овај трошак је удвостручен, јер је под 30 мајем 1840 записано: „Нове књйге, ербо э старе изг8био 17.30); доста су велики издаци и за професоре и корепетицију (за ову 51.30, за професоре нису одвојени у „анвайзунг-у“ којим је послат новац — 150 фор. — „за квартйрь и професором“). — 22 августа (3 септембра) отпутовао је у Еперјеш да учи права (1840—1841); и из ових записа се види да је млади Натошевић трошио много на одело (носио је свилене мараме), да је ишао на бал и на „мајалос“, да је осим једнога мањег издатка дао још 10 дуката професорима, а на књиге 40 ф. — 15 (27) септембра 1841 отишао је у Пешту да учи медицину, и година 1841—1842 стала је његова оца 856.04 фор., осим 165 ф., који је новац изгубљен, не вели се на који начин; у овој години је стављен у рачун и „1 талиръ од Сосе“ (матере младога медицинара). Друге године је потрошио 760 фор., треће 710.15 фор. (од 1842—1844). Четврте године је Натошевић био у Пешти и у Бечу (1844—1845), и потрошио је те године 1247.42 фор. Од тога доба остаје Натошевић у Бечу, где је 1850 завршио своје студије. 1850 купио је Павле Натошевић сину „електризир-машину и 2 лампе“. Из записа очевих се не види да је син 1850 дошао у Нови Сад. Али 1851 слао му је новац у Нови Сад, „й болести радй у Бечу біо од апр. до септ., потрошіо“ 3860 фор.

Од 1841 до 1851, Павле Натошевић је потрошио за свога сина Ђоку 22.473 фор. 46½ кр. бечке вредности: толико су га дакле стале синове медицинске студије.

каквих документованих података (осим ових доле изнесених у рачунима његова оца[1]) све до његова доласка у Беч[2]. У Бечу улази Натошевић у омладинску средину, која ће заузети врло видно место у јавном животу српскога народа. Најзнаменитији су били у тој средини Бранко Радичевић и Ђуро Даничић, и Натошевић ступа с њима у уске другарске везе. Као најимућнији међу њима, Натошевић их материјално помаже, као што се то види из писама Бранкових и Даничићевих. Бранко пише у писму од 13 августа 1848 Даничићу: „Поздрави ми Натошевића ако је још у Бечу. И њему не могу још дуга да вратим", а у писму од 11-15 октобра 1849: „Натошевићу још не могу ништа послати, и Бог зна кад ћу моћи"[3]). Даничић у писму од 24 јануара од 1848 тражи од Натошевића да дигне за њега од трговца од кога новац добија 20 фор. сребра. О даљим односима између ових другова казују нам њихова писма, у колико су очувана. Вероватно је да је било преписке између Бранка и Натошевића, али се о томе сада ништа не зна. Од писама Даничићевих Натошевићу очувано је пет писама, од Натошевићевих Даничићу два, и у њима има и података о Бранку[4]).

Не може бити сумње да је круг у који је Натошевић ступио у Бечу, био од јака утицаја на њега; може се шта више по неким значима рећи и да је преокренуо његов живот. Да ли је случајно да је Натошевић почео управо у то доба радити на себи, израђивати се и изграђивати, као што видимо из његових бележака? Да ли је случајно да латински и немачки језик у њима све више уступа српском? Да ли је случајно да српски језик његов постаје све приближнији народном језику и све чистији?

Нарочито је значајно да је Натошевић већ у то доба нашао себе. Ако и под јаким утицајем двају књижевника који већ у то доба долазе до велика гласа, он се не поводи ни за једним, него удара новим путом,

---

[1]) Ранији би се подаци могли наћи у архивама карловачким, сегединским, еперјешким и пештанским, али они још нису откривени.

[2]) У књигама медицинскога факултета бечког записано је:

Natoschevitsch Georgius e Slankamen in Hungaria, n. d. 19. Julii 1821. r. g. non unit. abs. stud. phil. Szegedin, medica partim Pesthini part. Viennae, sub. ex. rig. medicum primum d. 3. Martii 1847. sufficienter (3 s. B), secundum die 1. Augusti 1850. sat. bene (cum 2 suff. 1 Bene).

[Натошевић Ђорђе из Сланкамена у Угарској, рођен 19 јула 1821, вере грчке несједињене, свршио филозофске студије у Сегедину, медицинске које у Пешти, које у Бечу, положио је први строги испит медицински дана 3 марта 1847 довољно (3 довољна, [ниједно] добро), други дана 1 августа 1850 доста добро (два довољна, једно добро)].

[3]) В. *Бранково Коло* за 1895, стр. 141 и 142.

[4]) Ова писма су сада у мене, и ја се надам да ћу их моћи ускоро објавити. Из тих писама понешто је објавио А. Варађанин у својим списима о Натошевићу. В. последњи, *Стогодишњица Дра Ђорђа Натошевића*, Нови Сад, 1921, стр. 143, 144.

путом који одговара његовој природи, његовим мислима и његовим чувствима и одлукама.

Натошевићево бележење и записивање (ако је у оставини заиста очувано и најраније) почиње од 1847[1]), — а те исте године је, као што је добро познато, и Бранко издао прву књигу својих *Песама*, а Даничић свој *Рат за српски језик и правопис*.

Из тих раних записа, да би се видело шта младога Натошевића интересује, како је у тим годинама већ био одређен пут његова каснијег обилног и плодног рада, и какав му је онда већ језик био (да се достојао друга Бранкова и Даничићева), наводимо ово занимљиво место:

„Код избора жене, прво нек ти буде отац и мати девојкина [кућа, род, пријатељи њени]; само од честита надај се честитој. Где нема оца и матере, зло; а где су ти рђави и невозделани, и горе. — Друго: добро извиди сам, ником не веруј, док се сам не известиш, је л' девојка оцу и матери покорна била, њих слушала, волела, почитовала; само та и тебе ће слушати и покоравати се; само та је могла добро научити и моћи ће и за идуће. Бог да те, брате, самовољне и тврдоглаве сачува: она ће твој господар бити, ти роб, ил' најкрвнији непријатељи. — Треће: и васпитана треба да је; само са том срећан ћеш живот живети! Неваспитано и лудо, то је једно, имаћеш кључе, а не пријатеља и друга. И васпитану ћеш само код честитих родитеља наћи. — Четврто: млада да је; млада је и покорна и послушна, и лако је сам васпитати још можеш; млада само може тако се ћуди твојој приволети да ће укратко [убрзо] све само оно радити што ће тебе, па и њу, радовати моћи; у младој нема још никоје тврде ћуди. Старија је свака ћудљива, и Бог да те женске ћуди сачува! Од 22 године старију не узми, ван ако ниси ко во јак, ко гуја пакостан, па да је с тим дотераш. 18. година и 17-та, то су најбоље. — Пето: тражи газдарицу добру, и то ћеш у честитој кући наћи, боље газдарицу без крајцаре нег' негаздарицу са сто хиљада. Ако на то не будеш пазио, пропашћеш с тим пређе што из богатијега и отменијег рода узмеш. Газдовање је богаство највеће. — Шесто: тражи веселу девојку, добросрдну, скромну, религиозну, милостивну; анђела ћеш имати уза се, никад ни мисли невеселе неће на тебе та напустити; срећне и веселе (ћеш) дане кроз сав живот имати, поред те нећеш тражити раја; поред те ћеш тек видети колико је живот благо, хвалићеш бога довек, а то ће и тебе до дна душе добра учинити. — Седмо: да је здрава. — Последње, да и новаца има. Да, да, последње је да и новаца има. Има родитеља који тако цело васпитање пренебрегну да сваку крајцару жале, и волију новац сачувати и дете лудо, него најбоље васпитање. То је пука простота, брате! ти не знају шта васпитање вреди, бежи од отих, немој да се на новце полакомиш, убићеш сам себе; бежи, ако волиш срећан живот живети! — Узех врага поред блага, благо пропаде, а враг остаде; ако није враг, ал' кључе и марва, па ће ти бити: узех марву поред блага, узех лудо кључе!

[1]) В. чланак Ђ. Миркова, *Књижевна оставина дра Ђорђа Натошевића*, у „Учитељском веснику", Нови Сад, I, бр. 7.

„Ако то будеш тражио, рај ћеш себи тражити; ако не то, живот ћеш сам свој укварити. Па ако си сувише срећан, онда можеш; ако ниси, немој да се и већма унесрећиш. И женидба је дело откуд човека ценити можемо; пази, гледај да и ту виде остали да си паметан човек."

II

Лекар у Новоме Саду. — Платонов лични лекар. — Професор и директор у гимназији. — Школски саветник (надзорник и управитељ школа). — Његов мисаони круг. — Рад на дизању учитеља. — Методични списи и уџбеници. — Натошевић покреће први педагошки и први дечји лист у нас. — Задобија Змаја за дечју књигу — Рад на народном здрављу и на народном просвећивању.

Када је Вук, говорећи о нашим школама у своме *Рјечнику*, рекао како „ово све очекује правога уредника и управитеља", заиста није слутио да ће се тај први уредник и управитељ наћи у медицинару Ђорђу Натошевићу, кога је поред Бранка и Даничића у Бечу упознао. Али пре но што је изишло друго издање *Рјечника*, Натошевић је већ био написао свој чланак „Споменици и Задужбине", у коме се износи један нашироко засновани програм за народно просвећивање, и који нам одаје будућега реформатора народне просвете[1]).

Године 1850 Натошевић је као доктор медицине дошао у Нови Сад. Ту је постао и лични лекар владике Платона. Натошевић је, као што из споменутог чланка видимо, био пун мисли о народном просвећивању, и то оном на врло широкој основи. Старац Платон радио је и сам на том послу, али на уже омеђеном, и готово све књиге које су се тада училе на нашим основним школама, дело су његова труда: он је писао не само уџбенике за све предмете у основној школи, него је писао чак и упуства и методике, — и владика је продужио рад који је учитељ отпочео, и бавио се њим и у дубокој старости[2]). Несумњив је велики утицај Платонов на Натошевића. Он је видео у Натошевића јаку снагу и бојао се, може бити, да се она у бујности својој не расплине, стога је и ишао за тим да је наврати на један пут и веже за један посао. И утицај Платонов се види не само у том што је Натошевић постао професор и директор новосадске гимназије, него и у великом и преданом раду Натошевићеву

---

[1]) Са садржином овога чланка упознао нас је Вараћанин, в. већ поменуту књигу страну 10, и даље. Вараћанин вели да га је нашао у Натошевићевим белешкама, „које је писао у Бечу још 1848. г. (15. маја)". Могућно је да је тада само започет, јер на стр. 13 Вараћанин тврди да је у том истом чланку „захтевао, да се одмах дижу домови за сирочад наших изгинулих јунака из 1848—49. године" (ако је, т. ј., овај навод тачан).

[2]) На жалост, немамо никакве монографије о Платону, који је, као и Натошевић, био и председник Матице Српске. Немамо ни прегледа његова књижевнога рада, уз пркос томе што је његов рад на школској књижевности био веома обилан и веома значајан. Ту је и Новаковићева *Библиографија* оскудна или непоуздана, а и што је у Милићевића (*Поменик*) није тачно.

за основну школу. Када није могао у учитељима и професорима, Платон је нашао себи заменика и последника у једном лекару. Ако је Натошевић и био већ сам собом приуготовљен за то, као што смо напред видели, ипак је велико питање којим правцем би ударила његова снага, да није било утицаја Атанацковићева. Атанацковић је начинио од Натошевића и директора гимназије, и, касније, својим утицајем у Бечу, школскога саветника, т. ј. управника и надзорника свих наших школа у тадашњем аустријском царству (1857).

Године 1853 видимо већ Натошевића у новосадској гимназији. Биографи његови записали су да је он ту први у Срба завео гимнастику као наставни предмет. Забележено је и да се као ђак у Бечу много веж бао у гимнастици[1]). А знамо да је то и Бранко радо чинио. Ако бисмо могли оно вежбање свести на Бранков утицај, — као што имамо разлога за то —, онда бисмо могли извести из тога да је Бранко, посредно, и први зачетник једнога предмета у нашим школама.

Натошевић је практички, као наставник, радио само у новосадској гимназији. Један од његових још живих ученика, Гл. Барусковић, приказао нам га је недавно као учитеља. Како се из тога приказа види (а у вези с његовим методским радовима), Натошевић је и радио онако како је од учитеља захтевао: његова настава је била опажајна („очигледна"), елементарна и повезана (ово на основи начела комбинације или концентрације). Није се везивао само за „свој" предмет, и умео је да задобије ученике за себе и за наставу[2]).

Свакојако су то особине које се високо цене, које управо чине учитеља учитељем, — али Натошевићева радна снага није могла да се ограничи само на један завод, и он је постао реформатор наших школа не само у некадањем аустријском царству, него и у Србији, па, посредно, и у читавом народу.

Натошевић је једна од најјачих радних снага које смо ми у опште имали: његово умно благо које је по народу просуо, небројено је и немерено. Уз то, он је имао оштро око да види најпрече потребе, и поуздану руку да управо ту крене полугом. Као управник и надзорник наших школа, он је увидео дивно да је прва ствар дићи учитеља морално и материјално.

Мисаони круг у ком се Натошевић кретао, био је у главном Песталоцијин и његових последника. Од Дистервега и његових врсника

[1]) „Као слушалац медицине у Бечу вежбао се Натошевић у гимнастици и тиме је не само оснажио и развио своје тело, него је дотерао и до великог савршенства у тој струци (Н. Вукићевић у „Летопису Матице Српске", књига 153, стр. 147).

[2]) В. *Велики Орао*, календар за 1920 годину, Нови Сад, стр. 21, и даље, и *Учитељски Весник*, Нови Сад, I, бр. 7. — Писац тих чланака ступио је у I разред баш оне године, т. ј. 1853 у јесен, кад је Д-р Натошевић примио управу и професуру у гимназији, „и свршио је у њој сва четири разреда под мудром управом и поуком највећег и најзаслужнијег српског учитеља и педагога".

могао је научити да је школа, где је год пала, пала због учитеља, а где се год дигла, да се дигла учитељима, и да другога пута нема. И заиста је неуморан његов рад, и непосредни и посредни, на дизању учитеља. Његово (велико) *Упуство*, његово *Кратко упуство*, и његова *Писма за шестонедељна предавања учитељима*[1]), а уз то безбројни чланци у „Школском листу“, сведоче с коликим је он жаром и маром учио и обавештавао учитеље, које је сматрао као најјачу полугу за узвишивање народне просвећености. Нарочито нас *Кратко упуство* (у другом издању) на многим својим странама обавештава о његову разгранатоме раду у просветном и националном правцу, и оно нам даје драгоцене податке за обухватање и схватање Натошевићева дела. Натошевић је био уверен да је у добра јунака свака пушка убојита, и стога је прво прегао да ствара Мандушиће, а после тога је истом ковао оружје и дао им га у руке. Натошевић је може бити осећао потребу да и сâм прође кроз школу коју својим учитељима пружа, и тако су упуства постала пре уџбеника. Његов *Буквар*, релативно касни плод његова трудољубива живота, у један мах освојио је целокупно наше основно школство, и штампан је у исто доба готово и за Србију, и за Црну Гору, и за наше школе у Аустро-Угарској. Букварима су следовале и *Читанке*.

Ни близу још није с тим исцрпен родни и плодни рад Натошевићев. Он је покренуо и први наш педагошки лист („Школски лист“), и прве наше дечје новине („Пријатељ српске младежи“); управо он је и творац диференцоване дечје литературе српске, и он је и од Змаја начинио чика-Јову. И не само да је покренуо оне листове, него им је био и највреднији сарадник, понекада и једини.

Али ни то није било доста, ни то још није могло да задовољи његову снажну вољу, и поред великога и савесно обављаног званичног посла. Од многих педагога који су живели за школу, радећи за њу посредно или непосредно, Натошевић се разликовао тим што се није задовољавао да уздигне само будућа поколења, него је у исти мах хтео да подигне и садање, да обухвати и садашњост и будућност народну и упути је на добре путове. Млађе је хтео да одреди школом за будућност, али је већ сада хтео да им припреми погодну средину, одређујући многоструким поукама старије у садашњости. Ту Натошевић у првом реду није заборавио да је лекар, и да је основа свему развоју народном у његову здрављу, и стога је држао предавања и писао много о томе како наш народ треба да живи да би очувао своје здравље, а то значи да би одржао себе[2]. Али поред здравља потребни су још и материјални услови да би се народ, и сред тешких прилика, и проткан другим, бо-

[1]) Одштампана у Варађаниновој споменутој књизи, стр. 43—119.

[2]) Колико је Натошевић био у питањима народнога здравља напредан, то нам је лепо показао Д-р М. Јовановић-Батут у својој беседи о стогодишњици Натошевићевој у Новом Саду.

гатијим и културнијим народима, могао као народ одржати и културно развијати. Стога Натошевић пише и многе књижице и чланке из економије и упућује народ на рад и на корисно искоришћавање природних сила, с којима ради или с којима би могао и требало да ради. И с тим својим радом Натошевић је основао и народну читанку, поред оне дечје. Последњи „Летопис Матице Српске“ (књига 300) одао је, и после готово шездесет година, заслужено признање Натошевићеву раду у речима Матичина секретара да је „чланак д-ра Ђорђа Натошевића [„Зашто наш народ у Аустрији пропада?“] одличан програм Матичина социјалног рада“ (стр. 96). Али признање није ни онда изостајало, и то оно право признање, до кога је Натошевићу морало највише стати, признање „испод кожува и из опанка“. Исти број „Летописа“ (стр. 98 и 99) доноси једно писмо Триве Рајића, правника из Итебеја, који је растурао Натошевићеву књижицу „Зашто наш народ у Аустрији пропада?“ У писму вели: „За најбоље сам држао важне њене тенденције тицајуће се наши простака, у њиовом кругу прочитати и разјаснити; а за ту ми је циљ, као место, видила се најбоља општинска кућа. Гди је гомила, оставши од цркве, слушала говорећи: „Шта ћемо у цркви, ми тамо увек идемо, ал то још чули нисмо; тако је, истина је, свака је реч уместна“. Поред овога говора, нудише ми од простака много њи новце за књигу: „Оћу само да носим, да ми моје дете и мојој жени то прочита; тај који је то писо, тај баш све зна, ко да је ишо од куће до куће; истина је, то нас и туче, ми треба једаред да се тога отресемо, ит.д.“ Ово је све говорило испод кожува из опанка...“

Безбројни радови Натошевићеви на народном здрављу и на народном просвећивању растурени су нарочито по календарима *(Српски омладински календар, Годишњак, Ласта, Орао)* које је Натошевић или уређивао (а то значи за њега: написао све у њима), као *Годишњак и Ласту* за неке године, или им био богат приложник. Засебно су му штампани из ове области, осим напред споменуте књиге, још и ови списи: *Њега краве и највећи добитак од ње* (Нови Сад, 1853), *О владању за време колере* (Нови Сад, 1867), *Стеван Немања I велики жупан српски,* I књига за народ[1]) (Нови Сад, 1869), *Дуван с погледом на здравље* (Београд, 1870), *Хлеб, што га једемо, какав је и какав треба да је* (Београд, 1874), *Чувај се силовита пића,* у три књиге (Нови Сад, 1896), и, може бити, још који.

(Свршиће се)

МИЛАН ШЕВИЋ

---

[1]) Одштампано из *Годишњака* за 1868, који је Натошевић уредио. Од ових „Књига за народ“ изишле су још четири свеске *(Свети Сава, Вук Стеф. Караџић, Кнез Михаило* и *Кнез Лазар и битка косовска).* Другу, трећу и четврту приредио је Александар Сандић. За пету вели Новаковић у својој *Библиографији* да је у стиховима. Ове књижице су данас велика реткост и све их нема ниједна јавна библиотека у Београду и у Новом Саду. Пета (последња?) изишла је 1871.

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА ВОЈВОДИНЕ

Са разрешењем Просветног Одсека за Банат, Бачку и Барању, у септембру 1920, Војводина је остала без своје културне политике. Матица Српска је унела, до душе, у свој Устав од 16 септембра 1921 као први свој задатак: проучавање Војводине (географско, етнолошко, економско, хигијенско, историјско) и, према резултатима тих проучавања, израђивање културне политике за Војводину, али Матица није још саставила орган који ће вршити та проучавања, није их ни отпочела, а камо ли да је проговорила у неодложним питањима културне политике која ишту брзо решење, и од чијег решавања зависи будућност Војводине.

Од колике је штете овако стање ствари не само за културу Војводине и за општу културу, него за целу државу, покушаћемо да покажемо тиме што ћемо да поставимо питање о културној политици Војводине.

То питање данас гласи:

Да ли Војводина да и надаље остане, упркос свим евентуалностима административне поделе наше државе, једна посебна духовна целина, са својом нарочитом културном политиком и својим културним средиштем? Или да рекнемо: нама не треба музеј ни у Новом Саду, ни у Бечкереку, ни у Вршцу, кад имамо Историјско-Уметнички, и Етнографски, и Музеј Српских Земаља у Београду. Не треба нам научни одсек Матице Српске, кад имамо Српску Краљевску Академију; не треба нам средишна библиотека за Војводину у Новом Саду, кад је ту Народна Библиотека у Београду. Ово последње схватање би се могло овако бранити: мајка Србија се већ стара о Војводини и њеним културним потребама. Ено у буџету за текућу годину 60.000 динара „музичким школама у Београду, Скопљу, и Новом Саду", а исто толико „занатско-уметничким школама у Београду, Скопљу и Новом Саду". Буџет нам нуди новац за школе чију потребу ми још не увиђамо, о чијем оснивању се код нас нико не стара.

Одиста, све то, и још више, ушло је у буџет када смо имали Просветни Одсек са његовом каквом-таквом просветном политиком. Али треба само погледати како су остале покрајине заступљене у државном буџету, па да се види његов за Војводину крајње неповољан састав, у колико се тиче опште просвете. Убрајајући међу установе за општу просвету: књижнице, градске и сеоске, позоришта, музеје, архиве, академије и друга научна друштва, занатско-уметничке и чисто уметничке школе, просветилачке течајеве, видимо да наша држава субвенционише ту општу просвету

у Србији и Црној Гори	са	1,998.000	динара
у Босни и Херцеговини	„	712.880	круна
у Словеначкој	„	1,412.000	„

у Хрватској и Славонији	„	5,609.451	круна
у Далмацији	„	1,842.291	„
у Војводини	„	591.000	„

Исправити треба ове податке тиме што у буџету Србије и Црне Горе има 100.000 дин. субвенције новосадском народном позоришту, и, као што смо видели, по 20.000 дин., рецимо толико, музичкој и занатско-уметничкој школи у Новом Саду; док смо у горњим свотама изоставили допринос државе београдском и загребачком позоришту, јер не знамо да утврдимо фактички дефицит њихов (по буџету, код београдског позоришта би дефицит износио скоро милион динара, док би загребачко давало скоро два милиона круна суфицита); и треба их исправити зато што позицију за „потпомагање књижевности, науке и уметности", у износу од 291.000 круна, Војводина није употребила „за књижевност, науку и уметност", него искључиво за једну уметност. Сва књижевност, наука и уметност Војводине, сведена је на субвенционисање новосадског и вршачког народног позоришта.

Потпун несразмер значи ово субвенционисање, најпре, погледом на своту. Зашто да Војводина добија непуну трећину субвенције какву добија Далмација, кад у буџету прихода (Специјални Приходи) Банат, Бачка и Барања фигурирају са свотом од 1,835,989.838 круна, док односна свота Далмације износи 347,279.127 круна. Код специјалних прихода, дакле, Војводина је више него пет пута јача од Далмације. Општи приходи зацело не ремете овај сразмер, а код субвенционисања Опште Просвете је она више него трипут слабија. Словенија је код прихода знатно слабија од Баната, Бачке и Барање, док је у споменутом субвенционисању јача скоро трипут. Хрватска и Славонија су код прихода нешто јаче од нас, код субвенционисања су пак јаче мал'те не десет пута! И т. д.

Несразмер је, то смо већ видели, још гори погледом на употребу своте која је, за Војводину, ушла у буџет. Од 591.000 кр. пало је 391.000 на позоришну уметност, и 200.000 на оснивање народних књижница, на обнављање бибиотеке Матице Српске, на издавање књига за народ. А ништа није употребљено на оснивање музеја, занатско-уметничке школе, на организовање научнога рада у Војводини, на оснивање једне Архиве за Војводину.

Тако је Војводина прошла у финансијској години у којој је постојао и разрешен Просветни Одсек за Б. Б. Б. У години која предстоји, она ће проћи горе. Место овог одсека Министарства Просвете је заузела Матица Српска, и она је искала за народно просвећивање и за организацију научног рада у Војводини по милиона динара, мало више него што је лане имала Далмација. Министарство Просвете, уносећи ту субвенцију у свој буџетски раздео, смањило ју је на петину, на 100.000 дин. И још је Матица Српска морала неколико пута одлазити у Мини-

старство Финансија да тако смањену субвенцију, већ стављену под питање, брани. Настаје сад питање: ако је у опште добије, шта да ради са том субвенцијом; хоће ли је делити њен народно-просветилачки и научни одсек, тако да не може радити ни један с већим размахом, или ће се ограничити само на насушне потребе широких маса, а науку о Војводини, и науку у Војводини, оставити да снива дугачки сан очаране царевне? Настаје сад питање о културној политици Војводине.

Не треба, наиме, затворити очи пред чињеницом да Матица Српска, која је имала лепу амбицију да попуни празнине настале укидањем Просветног Одсека, ни сама не стоји на најчвршћим ногама. При тренутном расположењу нашег друштва да све послове при којима се не ради о личној заради препусти држави, и зато што Одељење за Народно Просвећивање располаже богатијим средствима, војвођанско друштво лако може да падне у заблуду као да нам не треба већ ни Матица, да је остави без средстава за рад, па да тиме изгуби и тај недовољни орган који води рачуна о здравственим, просветним, па и привредним неприликама Војводине. А онда ствари ништа неће помоћи све оне псовке којима Војводину засипају и часописи и новине београдске, и онда кад томе јесте прилика, и кад није.

Као што се види, није главно питање у томе да ли ће се куцати на врата државног буџета, или ће Војводина, спорије и напорније (као под Мађарима), о свом руву и круву решавати своје проблеме који су увек и проблеми наше државе; овај чланак има да утврди једну чињеницу: Војводина мора имати, а данас га нема, орган који ће на оздрављењу њених прилика радити заснивањем научног рада у њој и о њој, орган који ће формулисати, из резултата споменутог научног рада, онакву просветну политику Војводине каква најбоље одговара, не интенцијама једне варварске журналистике, него интересима војвођанског друштва, који не могу бити у противности с интересима опште културе. Због тога, у овом чланку се много мање наглашава наше лично схватање другога питања: ко да буде тај орган? Да ли Матица Српска која има мање могућности да своја увиђања реализује, или новосадски проширени градски сенат који, при попуњавању места културног сенатора, није мислио на ове потребе, и ако *данас* Срби имамо у њему већину, или какав референт за Општу Просвету при Министарству Просвете? Ко да буде орган који ће покренути оснивање војвођанског музеја, војвођанске архиве, тих предуслова за научни рад у Војводини и за израђивање културног програма Војводине?

По моме мишљењу, за формулисање културних проблема Војводине би најпозванији био Научни Одсек Матице Српске, Научни Одсек у коме би, поред Г. Цвијића и досадашњих чланова (Д-р Остојић, Милутин Јакшић, Д-р Јов. Радонић, Д-р Ст. Станојевић, Рад. Врховац, Д-р Ник. Радојчић, Радослав Марковић), била још, од прилике, и ова господа: Јоца

Вујић из Сенте, Богољуб Алексић из Вел. Бечкерека, Феликс Милекер, из Вршца, Д-р Радивој Симоновић из Сомбора, Д-р Мирко М. Косић, Ђура Поповић и Д-р А. Ивић из Суботице, Д-р Душан Поповић из Новог Сада, и Федор Никић из Београда. Како, међутим, тај Одсек да за своје становиште добије пристанак Министарства Просвете, како да своја схватања изрази културним установама, да овима обезбеди сразмерну државну субвенцију, да за њих заинтересује наше друштво, то ће сам тај Одсек боље знати но икоји појединац.

Војводина има лепу прошлост за собом; у борби за опстанак коју је успешно водио порабоћени и разбијени народ Срба, Хрвата и Словенаца, она је имала лепшу улогу но што то и сама слути. Шта значи наш Светозар Милетић, једва нам је мало рекао Д-р Никола Радојчић. Па ипак, та прошлост није толико лепа да би ми имали разлога бити Нарциси, задубети се у њу толико да заборавимо садашњост, да прегоремо будућност. Будућа Војводина је наш идол, њој ми хоћемо да служимо. Проучавајући њену садашњост, објашњавајући је прошлошћу, светла и културна њена будућност ће нас чинити критичне, даваће нам махове за културне подвиге који ће из имена Војводине збрисати призвук тренутне малаксалости.

ВАСА СТАЈИЋ

ПРИМИТИВНИ ДУШЕВНИ ЖИВОТ

(ЊЕГОВА СУШТИНА И ЊЕГОВО СХВАТАЊЕ СВЕТА)

I

Проблем о суштини душевног живота везује се обично с питањем о његову пореклу. Утврдити то порекло — био је филозофски посао од више хиљада година, али није довео до решења које би задовољавало. У опште је сумњиво да ће тај труд икад бити крунисан успехом. При свима тим покушајима полазило се обично, а то је и разумљиво, од искуства, па је онда, према томе да ли су сазнања добивена искуством сматрана за истинита или лажна, тражено порекло душевног живота или у самом искуству, или се ишло даље у област стварања и надчулности. Тако је један читав ред мислилаца, који почиње у старом грчком добу а достиже свој врхунац у енглеској филозофији искуства, сматрао искуство као порекло и крај свега сазнања. На другој страни усвајаше Платон вечне божанске идеје, Августин духовне силе у унутрашњости човековој, да би објаснили порекло душевног живота. И Кант, који је оправдано тврдио да је опажање свакако почетак али не и порекло сазнања[1]), мишљаше да мора да уведе трансцендентално сазнање[2]), које

[1]) *Kritik der reiner Vernunft,* Reclam, стр. 35,

[2]) Kant, тамо, стр. 43.

је независно од сваког искуства и служи као основа сазнању у опште.

Нама није за наше испитивање потребна ни иманенција Августинова ни трансценденција Кантова, већ нам је довољно ако чињеницу душевног живота узмемо као несумњиво дату. Али нам се тада ставља у задатак да суштину тога живота објаснимо према ономе како се он изражава у заједници људи и целокупне стварности. Живот примитивних („дивљих“) народа, и ако ми данас ни ту не можемо нигде наћи првобитно стање, пружа нам скупоцени материјал за добијање правилних погледа на постављено питање. Овај опсежни материјал интересује од дужег времена научнике, али је врло различито искоришћаван. Оскар Пешел у својој *Völkerkunde* вели: „Кад су старија и новија прекоморска открића учинила да стања тако званих дивљих народа постану приступачна задивљеним Европљанима, онда се нашло људи који су претеривали и замишљали да је наш род при својој првој појави био опремљен највишим телесним, духовним и моралним одликама, а оскудицу тих одлика код данашњих становника друге боје по шумама и острвима приписивали заслуженом паду из оног златног стања“[1]. Теолошка претпоставка о првобитном животу у рају била је прихваћена и даље разрађивана (Schelling, Schlegel[2]). Што су, даље, путници и истраживачи на крају 18. века завидели животу океанског становништва, сматрајући га као племе „срећно, верно природи, коме заблуде културе нису упропастиле човечански идеал“[3]), разумљиво је кад се има на уму с каквом је снагом утицао у то време пророчки глас Русовљев (Rousseau) о враћању к природи. С друге стране је Дарвинова теорија учинила да је било истраживача који су тврдили да су пронашли племена која су још била у „пређашњем животињском стадијуму за поуку нашем времену“[4]). Али до данас није ни једном веродостојном путнику пошло за руком да доиста утврди постојање таквих људи, а, може се слободно рећи, и у будуће ником то неће поћи за руком. И људи који стоје на најнижем ступњу развитка имају оне одлике које човека разликују од животиње. Па и виновник материјалистичко-творачког схватања о човечјем животу, Дарвин сам, каже о једном људском огранку који културно понајниже стоји, ово: „Кад сам на броду „Beagle“ („Хрт“) живео с урођеницима Ватрене Земље, био сам непрекидно изненађиван ситним карактерним цртама које показиваху колико су њихове особине сличне нашим“[5]).

---

[1]) *Völkerkunde* von O. Peschel, bearbeitet v. A. Kirchoff, Leipzig 1885, стр. 134.

[2]) Хегел (Hegel) у свом делу „Ум у историји“ *(Vernunft in der Geschichte,* Leipzig 1917, стр. 138 и даље) устаје против тога.

[3]) Peschel, на наведеном месту, стр. 135.

[4]) Тамо, стр. 136.

[5]) Darwin, *Abstammung des Menschen,* Bd. I, Leipzig 1913, стр. 209.

Једном тако оштром посматрачу, као што је био Дарвин, није се могла измаћи чињеница да у оба случаја један исти душевни живот долази у питање, ма да он то није довољно јасно нагласио. Ми не можемо нити да примимо нити да утврдимо какву битну разлику у душевном животу примитивног и модерног човека, тј. неку другу разлику сем оне која почива на већем, даље напредованом развитку. Резултати етнолошког и психолошког посматрања међу народима свих делова света искључују, на против, сваку сумњу о томе да се, у пркос свих одступања, „најудаљенији народи и човечје расе које се по спољашности најмање једна другој приближују, у својим духовним покретима на тако неочекивани начин сусрећу, да се у јединство и једнакост човечје врсте, бар у погледу на моћ мишљења, не може сумњати“[1]). Уз ове последње речи Пешелове навешћемо још и слично тврђење Вунтово: „Посматрање ових, релативно најпримитивнијих племена, дало је — то је нарочито вредно, да се помене — само резултате који су у великој мери сагласни“[2]. Да би ово доказали, обојица се позивају на правила и обичаје који путницима по свима деловима света, и на исти начин, излазе на сусрет код примитивних народа. Чињеница да се глуво-неми лако споразумевају[3]) с примитивним људима (и ови се у говору служе много мимиком) говори такође у прилог томе.

Покушаји да се ова појава објасни, нису изостали. Механистичко посматрање душевног живота човечјег, које је започело енглеском емпиријском филозофијом, и у доба просвећивања у опште владало, а и данас још увек врло распрострањено, нашло се баш том појавом побуђено да говори о основним елементима мишљења од опште важности, и тежило је да ове испита и утврди. „Као што се у анорганском царству само одређени број основних супстанција остварује у примитивним слојевима, као што бисмо у ботаници могли да избројимо праоблике у којима се врсте или пак редови јављају, чим бисмо добили статистички потпун преглед географије биљака, тако се може примити и доцнија могућност једне сталне цифре за основне елементе мисаоног круга, јер су увек исти узроци микрокозма који дејствују и упадају у пријемчиву масу микрокозма“. Овим речима почиње Бастијан своје *Прилоге за упоредну психологију*[4]), стављајући на тај начин један по себи скупоцени и с муком прикупљени материјал под гледиште које унапред чини немогућним сваки резултат. Своје „основне елементе мисаонога круга“ замишљаше Бастијан[5]) као „основне штофове мишљења“ у смислу хемије, при чему

[1]) Peschel, н. н. м., стр. 209.

[2]) W. Wundt, *Elemente der Völkerpsychologie*, Leipzig 1913, стр. 21 и д.

[3]) Wundt, н. н. м., стр. 64; Peschel, н. н. м., стр. 110.

[4]) Bastian A., *Beiträge zur vergleichenden Psychologie*, Berlin 1868 (предговор.)

[5]) Тамо, стр. 62 и д.

мишљење није ништа друго до „васпостављање сагласности између надражаја и против надражаја у психолошкој области, тј. између треперења нерава, који не реагирају више непосредно на просторно-телесне супстанцијелне промене“, док се „код других чула дешава непосредно изједначење у материјалном преобраћању штофа“. Не улазећи даље у ово схватање, навешћемо још само закључак до кога он долази, и по коме би се „психичка статистика свела на један још много мањи број него статистика врсти у царству биљака, те да је довољно утврдити основне штофове у духу природних људи, па да се из тога објасни органски пораштај сваке мисаоне зграде, ма колико многострано и разноврсно да је ова развијена у току цивилизације на земљиној кугли“[1]. На овај апсурдан начин била је једној принципијелно тачној мисли о једнакости основних радњи душевног живота, која се свуда појављује, одузета у напред свака могућност за даље разраћивање. Никад се неће успети да се постави каузални однос између „елементарних штофова у духу природних људи“, које статистика има да одреди, и даљег духовног рашћења. Примени природњачко-научне методе на душевни живот није задатак законодавство у душевној области. Кад би ово последње било могућно, имали бисмо једно угодно решење проблема о суштини душевног живота: помоћу хемијских формула могли би се и најкомпликованији душевни процеси с непогрешивом тачношћу одредити из њихових елемената. Да је Бастијан тако нешто мислио, види се из наведених места. И много обазривије истраживање сличних законитости, као што то бива у такозваној физиолошкој психологији, није показало никакве успехе. Великим тековинама новога доба у схватању природних догађаја користимо се и ми, да дођемо до правилног схватања душевног живота и сагласног посматрања целокупне стварности. Међутим, постоји могућност да се то постигне, а да се душевне појаве не изводе из материјално-физиолошке основе. Јер физиолошка психологија није досад имала срећу да објасни прелаз из физичкога у психичко, а да при том не мора да уводи стваралачке моменте.

II

Окружен природом, на чије је предмете и процесе упућен ради одржања своје егзистенције, изводи примитивни човек разне радње, при којима мора да посматра, тј. да опажа и мисли, али није потпуно свестан о односима између предмета који стоје један поред другога, нити пак о односу свога ја према спољнем свету. Сви његови душевни покрети, његова интелигенција, лукавство, умешност, не иду најзад даље од потребе за одржавањем. И ако је свака од ових радњи праћена мишљењем, јер и „најпростије разликовање и везивање предмета наше

[1]) Тамо, стр. 71.

околине почива на радњи мишљења и скрива у себи сазнања“[1]), то ипак остаје сав психички рад природнога човека један „напоље окренут животни процес“[2]), и он схвата свет који га окружује као да за себе, и независно од њега постоји. Карактеристично је за душевни живот на овом ступњу развитка непосредно опажање стварности, чије предмете човек схвата или појединачно или у слабој вези, која мало одговара чињеницама. Језик и духовни продукти примитивних народа дају нам доказа за то. Они имају израза за поједине предмете и радње, али не и за родове. „Груба ловачка племена именују дабра, вука и медведа, али немају имена за животињу. Језику Аустралијанаца не достају изрази за дрво, рибу, биљку, али у означавању појединих врсти није оскудица. Исто се може рећи и за црвенокошце Северне Америке, јер у чокта-језику има имена за бео, црвен и црни храст, али не и за род храст“. Хурони употребљују разне изразе за појам *јести* према различности онога што се једе, а Ескими имају засебне изразе за риболов, према употребљеним справама. Код првих означава реч *тата* само сопствену матер, тј. „моја мати“; „твоја мати“ каже се *onjoko*, „његова мати“ — *ina;* на сличан начин нема општег израза ни за *отац*. Малајци немају реч за боју, али разликују црвено, плаво, зелено, бело. Тасманци немају придева: тврд се каже код њих „раван камену“, округао — „раван месецу“, а место *високо* кажу „с дугачким ногама“. Као објашњење ове особености вели Пешел: „Знаци за разликовање схватају се раније него сагласне особине“[4]). Ми добијамо на тај начин, и ако нејасно, потврду да човек схвата најпре поједине предмете без везе, и да их само тако језиком може да изрази. Оно што не преживи, не може, разуме се, ни да изрази. Karl von den Steinen, један одличан посматрач, гледаше узрок тим појавама, које је он испитивао на бразилијанским Индијанцима, у томе што они сваки процес „сматрају као појединачни процес или, тачније, појединачну радњу“, и да према томе свака врста има своје име, али да је број појмова којима су први подређени, до крајности мали[5]). И Вунтова објашњења примитивног језика, која се, разуме се, управљају према његовом психолошком гледишту, своде се најзад на то. Кад он каже[6]) да поједина реч „увек значи један чулно очигледан предмет“, и да се нов појам не образује, „као што обично узимају теоретичари сазнања, помоћу упоређивања разних објеката, него помоћу ређања разних представа једне на другу“, онда ми у том ређању не видимо

---

[1]) G. F. Lipps, *Mythenbildung und Erkenntnis*, Leipzig 1913, стр. 6.

[2]) R. Encken, *Der Sinn und Wert des Lebens,* 4. Aufl., стр. 69.

[3]) Peschel, н. н. м., стр. 114.

[4]) Тамо, стр. 8.

[5]) Karl v. d. Steinen, *Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens*, Berlin 1894, стр. 350.

[6]) Wundt, н. н. м., стр. 70.

„појам“, већ изражавање особених доживљаја примитивног човека. Вунтови примери за примитивно образовање појмова: „сунце — зећи — место“, „гвожђе глава широка“, „камен гребати нешто“, како Того-Црнци обележавају запад, клинац и шиљак, говоре за то да он чини погрешку сличну оној теоретичарâ сазнања и граматичарâ, против којих и сâм устаје.

У свима духовним продуктима примитивних народа, у начину како они схватају процесе у природи и животу, могу се упознати наведени карактеристични знаци. Интересантан пример за то пружа нам Тонга-песма[1]), коју је Маринер саопштио а Хумболт превео, и у којој се ређају доживљаји без икаквог разумљивог прелаза од једнога к другоме: цвркутање птица, кидање цвећа, дељење животних намирница, купање, рат и његови ужаси, ит.д., ређа се просто у песми једно за другим. Још су интересантнији цртежи примитивних људи. Они изазивају изненађење због своје сагласности с дечјим цртежима. У њима се назначују или само поједине стране дотичног тела, или више страна без везе или у нетачном односу. Од човечјег тела означавају се често само поједини делови, и ако при том, нпр. очи, уши, нос, ит.д., буду заборављени, а невидљиви делови тела нарочито истакнути, или ако бркови дођу изнад очију, лула поред уста, брада посред лица, онда томе није крива никаква „конвенционална шема нецелисходног представљања“[2]). Karl v. d. Steinen опажа тачно кад истиче да портрети Бакаири-Индијанаца по правилу немају уста, док нос, који они буше, никад не изостаје; међутим Бороро-Индијанац, који буши доњу усну, не изоставља никад уста, док нос заборавља[3]). Начин схватања ових људи, који не иду даље од непосредних доживљаја, огледа се јасно и у њиховим цртежима, као и у осталим радњама њиховог душевног бића[4]).

---

[1]) Waitz, Dr. Th., *Anthropologie der Naturvölker*, 6. део, стр. 85.

[2]) E. Franke, *Die geistige Entwicklung des Negerkindes*, Leipzig 1911, стр. 78. — Врло поучни цртежи Црнаца са Конга, које писац у том делу репродукује, не цене се и не искоришћавају у тексту правилно.

[3]) K. v. d. Steinen, н. н. м., стр. 253.

[4]) Било би можда од великог интереса да се слике на египћанским споменицима, и друге сличне, око чијег се објашњења тако много препире, испитају с психолошког гледишта. Пешел тврди да су египћански уметници неприродно онакарађивали људе према укоченим узорима: лице су цртали, наиме, увек у профилу, око en face, а руке увек као две десне (н. н. м., стр. 12). Други антрополози су покушавали да на основу тих слика утврде расне ознаке, изазване крвним мешањем (тако се нпр. хвали глава великога Рамзеса „као високо европска и слична Наполеоновој“). Веће разумевање за те слике не добија се кад се оне хоће да сведу на примитиван покушај једне уметничке науке о пропорцији, чему се и данас, на основу резултата модерног антрополошког истраживања, тежи, и то најпе у научном („Шмит-Фриче-ов пропорцијски канон“), а потом и у уметничком смеру (упореди R. Martin, *Lehrbuch der Anthropologie*, Fischer, Jena 1914, стр. 250). Непристрасно, поглавито психолошко испитивање морало би дати веће резултате.

Морални и правни живот примитивних људи носи иста обележја. У њиховој ограниченој, лабавој животној заједници, коју ми не сматрамо као створену већ као првобитно дату[1]), изједначује се морал са припадањем племену. „Код Бакаирâ — вели von den Steinen[2]) — kurá значи „ми", „ми сви", „наш", а у исто време „добар" („наш човек"!), kurápa — „не ми", „није наш", а у исто време „рђав, тврдица, нездрав". Све зло долази од странаца, па и болест и смрт, које чаробници шаљу отуд".

Кад говоримо о схватању онога што се непосредно, чулно може на предметима опазити као о првим душевним појавама, не сме се мислити да ми ове сводимо на спољне утиске, као што се у досадањој психологији обично узима. Први су душевни изрази човечји један покрет, деловање, акција, коју објективни надражај изазива, али не оснива. Као битну одлику тог првобитног животног израза (који ми узимамо као дат и не питамо за његово порекло), означавамо ми чињеницу да се може да понови, при чему раније изведена акција не ишчезава неповратно, него је у дејству и код садашње акције. Ово дејствовање не треба замишљати тако да садање деловање представља збир ранијих. Оно условљава у вези с целокупним нашим душевним стањем непрестану променљивост тога стања. Наше душевно стање није изазвано од деловања спољних предмета, целокупне стварности око нас, која такође тежи једној акцији, или, да употребимо згоднији израз, за акцију која припада мртвом свету, кретању, које при једнаким стањима остаје једнако и траје непрестано, понавља се. Камен пада и креће се стално, док се стање у коме се креће не промени. Буде ли овом променом доведен до мира, то ће се ипак кретати даље, ако се прво стање врати на место другог. Али раније изведено кретање не дејствује, не утиче на ово које се поново изводи, и ту лежи могућност каузалног закона, који одређује однос између узрока и тока кретања. У томе, т. ј. независном рђању садањег кретања на раније, почива и разлика између мртвих тела и живих бића.

Кад прошло деловање живог бића не би дејствовало при садашњем, имали бисмо исто понашање као и код мртвих тела, и не бисмо у опште могли да говоримо о душевном животу. Карактеристику свести о душевном животу чини, наиме, ова свеза с ранијим деловањем, с целокупним животним стањем и с околином. Она се показује у томе да ранији доживљаји при садањој животној акцији опет оживљавају и дејствују, на чему почива схватање једног у другом, тај прафеномен свести[3]).

---

[1]) Кад Вунт (н. н. м., стр. 52) и други говоре о примитивној животној заједници као о стадијуму хорде, који потиче из једне „пречовечје егзистенције", која одговара од прилике данашњим антропоидима, онда се ми све дотле не можемо сложити с њима док нам они разумљиво не објасне прелаз из животињског у људско стање.

[2]) K. v. d. Steinen, н. н. м., стр. 332.

[3]) Упор. G. F. Lipps, н. н. м., стр. 264.

Примитивни човек не долази до правилног схватања о односу између свога деловања и деловања околних предмета. Он их првобитно сматра за раздвојене, међу собом независне изразе свога живог бића с једне, и предмета на које наилази, с друге стране. Антрополози и многи психолози своде ову чињеницу на потребу да се „за сваку појаву и догађај пронађе узрок и покретач“ [1]), чему се — по речима Пешеловим — код „детињски заосталих народа придружује немоћ да се предмети чулног опажања схвате друкчије него као с душом“. Али ова „немоћ“ ће нам бити јасна тек онда кад поред већ утврђене особености примитивног човека да ствари схвата појединачно и без везе, укажемо на то да он у особинама свога живог бића има већ непосредан повод за одвајање тела од душе. Иначе је његов интерес за узроке појавама врло мали, или га никако и нема. Али опажање разлике између живог и мртвог човека, сенке у човечјем облику с којима се човек среће у сну, изнуђују, тако рећи, примитивном човеку представу о души. За њега не постоји, међутим, никакав разлог да и другим стварима које на њега утичу и чију егзистенцију он сматра као независну од његове, не приписује једно такво, у њима скривено биће. Он придаје, наиме, не само осталим живим бићима, него и свима предметима стварности, особине свога ја, не знајући да то чини. На тај начин долази примитивни човек до једног, свакако несвесног удвостручавања света, које се састоји у томе што он у свакој ствари опажа још једно, у њима скривено живо биће, с којим он, и ако не на исти начин, оно ипак исто тако добро као и са својим сачовеком, може да саобраћа.

Сибек [2]) мисли да у сну и смрти не може да лежи првобитни повод за представу о души, јер известан „траг оног разликовања тела од душе, спољњега од унутрашњега, и томе слично, мора да буде већ створен“; да би човек слику умрлога у сну могао да сматра за његову душу, човек би, вели он, морао неопходно да опази разлику између тела и душе, баш кад не би никад видео неко живо биће у мртвом стању. Размисли ли се добро, лако је увидети да Сибек није тиме дао једно ново гледиште; на против, он долази у сукоб са својим даљим извођењем. Ако је хтео да каже да човек долази већ на основу свога особеног животног делања у стварности и заједничном животу с другим људима до опажања разлике између свога тела и других предмета, као и између тела и душе, и да се то дешава „већ пре сваке видљиве рефлексије, на основу душевне радње која још није свесна себе саме и свога постојања“, онда он има право, и спавање са сновима спада несумњиво у те првобитне, особите радње, при којима се разлика најразговетније појављује. Али чим он тврди да тело човеково ступа на основу

[1]) Peschel, н. н. м., стр. 256.

[2]) Siebeck, *Geschichte der Psychologie*, Gotha 1880, I, 1, стр. 6.

ове прве радње у онај однос према околини и, с друге стране, према свести о *ја*, па онда тек „из безвољног, али непрестаног упоређивања“ сазнаје он „с неопходношћу која лежи у психолошком механизму“ да се „на оној страни налази један плус“ — премешта Сибек (у колико се његов начин изражавања може правилно да разуме) постајање представе о души у један доцнији стадијум развитка, који се одликује образовањем митâ, и где је оно разликовање већ завршено. Стога Вунт с правом вели да се не би могло оценити да ли би човек икад дошао до разликовања душе од тела и до њиховог растављања, кад не би постојали смрт и сан[1]).

Сходно својем душевном стању, замишља неразвијени човек душу као неко лако, покретљиво биће, слично сенци, које просторно напушта тело за краће време (у сну или у болести) или за свагда (приликом смрти). О овом растављању добија он свакодневно искуство кад се „сенка (душа) у сну хитно удаљује остављајући тело у љуљашци“ (Hängematte). Смрт се разликује од сна само по томе што се „сенка и сувише удаљила, да би се могла повратити“[2]). Тагали као и Бакаири-Индијанци не смеју изненада да буде онога који спава, јер иначе удаљена душа нема довољно времена да се врати[3]). У Bugey-у (Француска) и Wetteran-у (Тирол) отварају још и данас прозор, да би душа умрлога могла да излети. И Кинез прави рупу на крову кад неко лежи на умору. У Тиролу се види душа како, лебдећи као бели облачић, одлази, а у Француској она има облик лептиров. Данте је такође назива l'angelica forfalla (анђеоски лептир). По касубијском народном веровању душе умрлих као птице присуствују погребу; на Тахитима одмарају се оне на двама, отуд познатим каменима, пре него уђу у ноћ; у Аустралији почивају оне прво на врховима дрветâ, и онда лете у небо[4]) Највише је распрострањена представа о души као даху. Тако код Плајанаца (Калифорнија), код Јевреја (Ruach), Римљана (anima), Грка (pneuma), Словена (дух, душа). По Омиру се душа ипак може копљем из тела да извади. Кад се у нашим народним песмама описује смрт некога јунака, онда се наступање смрти означава обично стихом: „То изусти, па душу испусти“.

Поред све спољне разноликости, могу се заједничке црте наведених схватања, као и осталих сличних, лако упознати: душа постоји независно од тела и њено биће може чулно да се опази. Вунт прави разлику[5]) између телесне душе и душе као дах или сенка, у том сми-

[1]) W. Wundt, *Die Anfänge der Philosophie und die Philosophie der primitiven Völker* (Kultur der Gegenwart, v. P. Hinneberg, I, 5, Leipzig 1913, стр. 10).

[2]) K. v. d. Steinen, н. н. м., стр. 349.

[3]) Тамо. Сравни и Bastian, н. н. м., стр. 20.

[4]) Bastian, н. н. м., стр. 14 и даље, 24, 23.

[5]) Wundt, *Völkerpsychologie,* стр. 204 и даље.

слу што прва представа о души означава један нижи ступањ „тотемистичког доба“, које је имало пред собом већ једну периоду развитка („примитивни човек“). Он признаје да је представе о души било у овом претотемистичком времену, али тврди да „њен даљи развитак видно“ припада тек тотемистичкој периоди. Он схвата представе о души под појам веровања у душу, појам анимизма, који представља један „необориви фактор сваке митологије и религије“. Не упуштајући се даље у то разматрање, напоминьемо само да нас његово излагање о овом предмету, исто тако као и његова подела целокупног развитка („примитивни човек“, „тотемистичко доба“, „доба хероја и богова“, „развитак ка хуманитету“), може мало да убеди да ми ту имамо посла с истинитим током развитка, а не с једном конструкцијом којој није успело да истакне оно што је битно у том развитку.

(Свршиће се)

Д-Р ВОЈ. Р. МЛАДЕНОВИЋ

РЕФОРМА НАРОДНИХ ШКОЛА

— НЕКОЛИКО МИСЛИ ПОВОДОМ ЗАКОНА О НАРОДНИМ ШКОЛАМА —

(КРАЈ)

Од свију социалних проблема, чиновничко питање је најлакше решити у духу социалне правде. Треба само стати на гледиште да се разлике у почетним платама морају свести на најнужнији минимум, пошто морају бити толике код свију да се може с њима живети, и да ни завршне плате не смеју прекорачавати сразмеру према годинама школовања, те ако н. пр. у оних са факултетском спремом буду 12 или 16 хиљада, онда у оних са средњом школом морају бити 9, односно 12 хиљада[1]). Тај принцип, потом, треба применити и на оне државне службенике с нижом и најнижом спремом, па такву правду треба спровести и за остале редове наших држављана, како се то према различним приликама најправилније може извести. А на то становиште се мора стати при решавању чиновничког питања у најближој будућности, као што се мора стати, у аграрном питању, на становиште да земља припада онима који је обрађују; да произвођаче треба довести у непосредан додир с потрошачима, те да се посредници, као непродуктиван елеменат, што више искључе из нашега друштва; и као што се мора, најпосле, стати једном, при решавању радничкога питања, на такав

[1]) Од овога чине изузетак професори универзитета или други чиновници са докторатом, јер су они морали дуже студирати. Али они то морају и радом својим заслуживати. Иначе остају с платом обичних факултетлија.

терен, да плодове својих радова уживају они који снагом свога рада то и заслужују. Све се то мора учинити, ако се и у нас жели активна сарадња свих друштвених редова на културном препороћају нашега троименога народа и јединствене државе.

Учитељски кадар, ослобођен брига око издржавања и снабдевања школа, на чему је досада бесплодно трошио замашан део своје снаге, и изједначен потпуно с чиновничким редовима равним по спреми, биће толико задовољен у овом погледу да ће се моћи предати потпуно послу ради кога и постоји. Никоме из учитељских редова неће у будуће ни на ум падати да „мења струку". А тим самим, и учитељски кадар заснова̀ће се правилније, не само квантитативно, него и квалитативно, пошто би се и најдаровитија младеж радије одлучивала да иде у учитељске школе, па би потом до смрти и остајала у истој струци.

Формирањем школских општина, без обзира на политичке општине, и захтевом да се младеж одваја од кућних послова баш онда кад је то по економски живот нашега народа од најмање штете, пружа се у исто време могућност да се доведе у школу свеколика младеж оба пола, те би се, самим тим, број ђака, ако не утростручио, баш у самом почетку, а оно бар, више него сигурно удвостручио. А тада ето могућности да се неподељена школа, као највећа сметња за правилан и успешан рад, збрише једном за свагда са територије наше Краљевине, па да се и у оним сеоским школама где је до сада радила једна учитељска снага, доведе и друга, те да у будуће раде свуда најмање две учитељске снаге, првенствено муж и жена. У осталом, по селима разбијенога и власинскога типа, као и по мањим селима збијенога типа, не треба ни трпети школу с више од два одељења. Исто тако, у великим, па и највећим селима шумадијскога типа, не треба трпети другу школу осим школе с највише четири учитељске снаге, те да ђаци не морају по највећем блату и највећој зими прелазити читаве километре док не дођу школи. У тим случајевима ваља подизати школе на два или и више места, са два или четири одељења; а сувишна одељења која већ постоје при оваквим школама, употребити за учитељске станове, јер их у таквим местима обично нема за све наставнике.

У сеоским школама где раде 4 снаге (2 учитеља и 2 учитељице), одвајају се мушка деца од женске, те се тако свуда на селу ради једновремено увек с два разреда. Само пак у градовима, где имају могућности да раде не 8, него и 16 и више снага, ради се с једним разредом.

Учитељ који живи у каквом од најзабаченијих села, где је живот у опште тежи него у културним центрима или у непосредној њиховој близини, осуђен је био до сада, и да ради с највећим бројем разреда, гдекада и с великим бројем ђака, без икакве посебне награде за тежи рад, а често и без награде за теже место и тежи крај. И је ли онда

чудо што забачена места остају по правилу празна, и што их често и сами домородци, с болом у души, напуштају, да се спасу рада у неподељеној школи, и ако је баш у таквим местима најчешће највећа потреба за просвећивањем народним?

Број ђака по одељењима, при оваквом уређењу наших школа, свуда је исти. Он се за сада, до бољих прилика, креће између 40 и 50. И нигде не сме пребацити ни подбацити ове бројеве. Сувишан број из једне школе преводи се са периферије у суседне школе где је број ђака мањи, пазећи при том да ни једном детету не буде школа даље од 4 километра по сеоским школама.

Потребе овако типичне школе одвећ је лако запазити. Стога и за снабдевање њено неће бити потребна никаква решења, нити пак наређења школских одбора, као сада.

Из једне централе, која се мора основати да би се избегла свеколика скупа посредништва, снабдеваће се све школе намештајем, училима, књигама, уџбеницима, материјалом за писање и цртање, и осталим потребама, по требовању управитељеву, прегледаном од школског надзорника.[1])

Што се тиче огрева школског, за њ ће најпробитачније бити да се све школе, као и учитељски станови, снабду пећима за угаљ, који ће држава давати школама бесплатно, или по цени коштања. А то ће бити неопходно потребно, баш и у интересу чувања наших шума. И само у оним школама где би огрев угља био скупљи, задржати и даље пећи за дрва. Обрачуне око снабдевања и издржавања школа вршиће управитељи, слично ономе како се то врши у средњим и другим школама, или у другим надлештвима.

Са управитеља и наставничкога већа, брига о нижој школи прелази на среског школског надзорника и срески наставнички збор, којима припадају сва права и све дужности предвиђене садашњим пројектом за окружног надзорника и окружни наставнички збор. Сваки срески надзорник ће бити дужан да обиђе сваку сеоску школу бар трипута годишње, јер се рад у њој и дели на три дела, и да сазива и срески наставнички збор такође трипут годишње. Садањи начин оцењивања рада учитељскога замењује се кондуитом, као и у других чиновничких редова.

За месне и окружне школске одборе неће бити потребе. А место покрајинске и школске власти и покрајинског школског савета, завести обласни надзорнички савет, под председништвом обласног инспектора.

---

[1]) Уџбеници и материјал за писање и цртање даваће се у довољној мери и бесплатно, ако не свој деци у први мах, оно бар сиротној. Исто тако, сиромашна деца добијаће бесплатно, у почетку бар доручак, а доцније и ручак и вечеру, а најдаровитију децу узимаће потом држава за своје питомце и кроз средње, стручне, више и највише школе, како би се свакоме таленту омогућило развијање до крајних граница. Јер, при садањим приликама, затворена су сиротној деци врата за више и највише школе.

На овај начин, кад родитељима буде стајала на расположењу школа која им децу неће отрзати у доба кад су им неопходно потребна за прешне послове, они ће се пре одлучити да им и женска чељад посећује редовну основну и продужну школу, а мушку децу коју не мисле школовати, задржаваће да посећују зимске течајеве од 11. до 19. године, ако из буди каквих разлога не буду били у могућности да напоредо одвајају од куће и мушку и женску чељад. То је једини пут да се наш народ измири с тим да треба школовати и женску чељад, на основу ове мудре изреке: „Кућа је на жени а не на земљи". А кад тако успемо да пролази кроз школу целокупна младеж, мушка и женска, онда нам неће бити ни нужно да школе за домаћице трају две године, што је за наше прилике неизводљиво, него ће бити довољни и кратки курсеви од шест недеља.

Како ће пак будуће ниже школе давати много више но садање, јер ће своје питомце наоружавати, не само много већом спремом у погледу саме писмености, него и много већом вољом за самообразовањем и моралним животом, пошто читање — то разговарање с паметнијим од себе — као и писање, не само неће причињавати никакве тешкоће, него ће им бити најмилија забава у слободним часовима, то ће и читаонице и књижнице народне, у погледу просвећивања народнога, чинити своје: прве ће бити пуне читалаца, а друге — празне, јер ће књиге бити растурене на читању.

Као круна пак свега народног просвећивања долазе популарна предавања и универзитети за народ, о којима се и у нас мора повести рачуна што пре, ако желимо да идемо напоредо с осталим културним народима. А то морамо желети сви, од врха до дна, ако смо прави пријатељи свога народа.

ЈОВАН ПЕТРОВИЋ

ХЕРМАН ЛИЦ

— ТВОРАЦ У НЕМАЧКОЈ НОВИХ ШКОЛА У ПРИРОДИ —

12 јуна 1919 умро је у Немачкој један педагог чије ће име остати у историји поред имена Комениуса, Салцмана, Базедова, Феленберга, Фихтеа, Фребела, и свију оних који, из близа или из далека, стоје у вези с великим педагошким покретом који је започео Ж.-Ж. Русо и који има за девизу: „Вратимо се природи".

Педагошки реформатор, Лиц је то био у пуном смислу речи. Он је то био у теорији и у пракси. Он је то био из принципа и по свом темпераменту. Може се додати да је имао и спољни изглед реформатора. Сељак, сељачки син, дежмекастог и моћног тела, он је имао лице

као секиром засечено неколиким дубоким борама, бронзану боју коже, чело као у каквог борца пре него ли мислилачко, али, усред те енергичне маске, јасне, праве очи, из којих је избијала простосрдачност, доброта, веровање у туђу доброту, које је обезоружавало чак и његове непријатеље. Јер сваки реформатор има непријатеља. Он има за непријатеље све људе чијим плановима смета, чије спокојство узнемирује, којима прети самим успехом своје активности. Он има за непријатеље духове екстремне, и сувише смеле, необазриве, оне који мисле да је доста хтети да би се могло, не слутећи да је стварна моћ довршење грађевине направљене од стрпљења, искуства, патњи, напора и љубави. Лиц је био изнад свега личност пуна љубави. Он је имао страст пожртвовања. Сићушни и саможиви рачуни нису га се ни дотицали, и оптужбе тога рода које његови непријатељи нису пропуштали да му набацују увек су се претварале у њихову срамоту. Оне су доказивале само једно: да га они нису познавали. Он је завештао све своје имање, које се састоји искључиво из његова четири велика колежа ван града, једној службеној „задужбини", која управља данас њима према директивама које јој је обележио њен творац. У осталом, овај се сматрао целог свога века не као власник, него као чувалац ових школа које је сам био полако подигао и снабдео свим могућим усавршењима, како материалним тако и духовним. Импулсиван, благородан, покаткад и сувише апсолутан, као што су то обично моћне и стваралачке природе, може се рећи да је Лиц био једна *снага*, у пуном смислу речи.

У Лицу је било два човека: педагог и родољуб. Ја имам намеру да говорим овде само о педагогу. Као педагог он је био универсалист, с истим правом и разлогом као што је сама наука. Он је био стрпљиви посматрач дечје природе која је, у својим главним цртама, увек и свуда иста. Било да човек проучава хемију, анатомију, физиологију или психологију, нема истине с ове стране Пиренеја и заблуде с оне стране. И примењена наука која проистиче из теоријске науке добро изведене, — у овом случају педагогија, — такође је универсална. Као гениалан педагог Лиц припада историји. Родољуб је у њему био споредно, и то споредно ишчезнуће у забораву.

„Ослободити човека", такав је био његов главни принцип. Он је био узео за девизу три речи из Фихтеова епитафа: „Светлост, Љубав, Живот". И, за њега, ослободити није значило еманциповати од сваког прописа, макар какав он био. Слобода није синоним разузданости. Под слободом, Лиц је разумевао оно што су били изразили на свој начин Монтескје: „Слобода је моћ да се ради што треба"; Ж.-Ж. Русо: „Ја нисам никад видео да се слобода човекова састоји у томе да ради што хоће, већ да никад не ради што неће"; Цецил Реди, оснивалац прве нове школе ван града, у Аботсхолму у Енглеској: „Слобода је покорност

закону“ — природном закону, потребном свуда и увек, и праведном социалном закону који проистиче из природног закона. Ослободити човека значи дакле дати његовом *higher self*-у, његовом духу у оном што је у њему узвишено, моћ да потчини енергије *lower self*-а, то јест физичкога организма и подсвесног. Или, ако се претпостављају енглеским изразима Вилиама Џемса слике француског физиологиста Д-ра Грасеа, моћи ће се изразити иста мисао рекавши да „О“ треба да се научи да господари „полигоном“, што ће рећи да центар нашег бића треба да господари периферијом: сенсацијама, осећањима, ћудима и импулсима.

Цео Лицов програм може се свести на овај заједнички именитељ. Треба почети тиме што ће се ослободити дете од спољних утицаја неповољне средине. И сâм сељак, васпитан под благим али енергичним надзором једног патриархалног земљорадника који је окупљао целу своју породицу, заједно са слугама и надничарима, око велике трпезе на свом сеоском имању, он је упознао још од детињства утицај оних двеју великих природних сила које су биле васпитачице примитивног човека: мора и села. Доцније, као гимназист, као студент, он је осећао увек осећање неисказаног ослобођења кад би се, преко распуста, враћао својој родној средини на острву Ригену.

Треба рећи да је Лиц био, у школском смислу речи, рђав ученик. Кад му је било дванаест година, понашао се у интернату као млад несавладан пастув. Наредбе су му изгледале без сумње као торови згодни за ситну стоку. Он је лако прескакао све преграде. До својих последњих дана, у духовној области, он није чинио друго, и никад није с више јеткости презирао социалне конвенције. Сваки реформатор је по темпераменту не-конформист.

Мислећи доцније на своје властите године детињства, на систематски притисак који врши школа над младићским снагама готовим да се развију, Лиц се одлучио да ослободи детињство од тог анормалног и неподношљивог режима. Једна старија сестра била је дошла у град и узела га к себи; он ће одсад походити школу као екстерни ученик, али је се гнушао спољне дисциплине пруских школа, претече милитаризма, као и ауторитативних метода службене наставе. Тај утисак се појачао када је, као младић, имао прилике да проучава Канта, у многом погледу наследника енглеског либерализма Давида Хјума и тезе о човеку добром по природи Ж.-Ж. Русоа.

Често се превиђао дубок смисао те тезе и давало јој се значење које је прерушава и прави од ње карикатуру. Сам Русо није никад порицао да људско биће доноси рађајући се много наследних могућности које ће, под утицајем средине, моћи постати недостатци. Али он тврди — и Лиц тврди после њега — да оно што је битно у индивидуи, то је оно што бисмо могли назвати с Хенрихом Бергсоном „животним полетом“ (l'élan vital), или тачније, „духовним животним полетом“. Тај

животни полет треба чувати, штитити, узносити. Међутим, садања школа чини све да га угуши, тиранише, уништи. Анџело Патри, један Талијан, управитељ једне популарне школе у Њу-Јорку, духовни брат Лицов по својој неуморној доброти и активности, изразио је врло тачно ту истину: „Како смо слепи! узвикује он: ми најпре убијамо, а затим оплакујемо оно што смо уништили“[1]). Циљ школе, додаје он, треба да буде „искрено развијање сваке индивидуалне душе, да би се задовољила њена властита природа“.

Да би се човек могао боље дати, треба најпре добро да припада себи, — може се додати. Јер ни Патри, ни Лиц не заборављају да крајњи циљ живота није егоизам, но алтруизам: што индивидуе буду савршеније, у толико ће савршеније бити друштво које ће они оживљавати својим духом; и што друштво буде савршеније, у толико ће боље допринети да „ослободи човека“, у смислу који смо дали том изразу.

То претпоставља не један ауторитативан режим, који утиче *споља на унутра*, већ режим у коме дете може да ради и експериментише само собом, да пипа, да се сударa са спонтаним реакцијама околне средине, да „осећа“ потребна правила живота можда пре но што ће их разумети, да опажа потребне циљеве индивидуалне активности и да одмерава начине који њима воде. То претпоставља, другим речима, аутоваспитање, лагану формацију, органско рашћење, које се, као и свако рашћење, врши *изнутра ка споља*. Нема сумње, улога одраслога, васпитача, није смањена; на против. Али његова акција треба да остане сократска; он треба да одговара спонтаној радозналости детета, а не да задовољава унапред радозналост која није имала прилике да се манифестује и које, врло често, никако и нема.

Духовни животни полет може се поредити с апетитом: предупредити глад, кључати индивидуу, то значи убити апетит пре но што се овај могао и родити. И тешко духу који не познаје више апетит за знањем, жељу за увећањем, потребу да се развије у многобројним активностима!

„Овде се не даје императивних заповести, имао је обичај да каже Лиц својим новим ученицима, све треба да постане обичај и навика“. И тако је и било. Готово никад Лиц није кажњавао. Његова лична педагошка активност сводила се, привидно, на његов пример и на његову реч. Али тај пример био је пример једне природе праве, неустрашиве, моћне; у његовој речи огледале су се исте особине, и она је тежила, из дана у дан, да створи оно што се може назвати „духом школе“, духом оличеним нарочито у најбољим и најстаријим ученицима. Ти ученици, много више и много боље но одрасли, професори и васпитачи, васпитавали су новајлије, уводили их, прилагођавали их; дотеривали их, и најзад их асимиловали, стварали од њих аутентичне грађане „школске

[1]) *Ка сутрашњој школи* (Vers l'Ecole de demain), Paris, Hachette, 1919.

државе". Јер је Лиц увек поредио своје школе с државама у миниатури и увек се обраћао својим ученицима зовући их „грађанима васпитних огњишта на селу".

Тај назив није био, у осталом, реторска фигура. Ученици су били доиста творци напретка својих школа. И они су то осећали. Нема сумње, Лиц није никад ишао с применом режима *self-government*-а тако далеко као William R. George у Freeville-у, у Њу Јорку, или као Homer Lane, у Dorset-у у Енглеској. Али установа „начелника" одговорних за ред, дисциплину и тачност у разреду, за столом, у собама за спавање, чинила је да општа организација школа почива на најбољим ученицима. Лиц је радо слушао њихова мишљења; ако је управљао, он је управљао у њима и преко њих.

Уз то, „Васпитна огњишта на селу" практиковала су у великом степену *self-supporting system,* нарочито у Haubinda у Тирингији: споља се набављала само преко потребна колониална роба и извесне сировине. Земљорадња, шумарство, повртарство, одгајивање ситне стоке од стране самих ученика и крупне од стране једног закупца, присуство у школи једног пекара, једног касапина, једног кројача, једног обућара, више столара, инсталација казана који је давао електричну светлост, централно грејање и потребну снагу за перионицу, све то је чинило школу готово независном од спољног света. Може се погодити интензивна активност, активност понекад тешка али спасоносна која је владала у овом малом свету.

Понекад се замерало Лицовим школама да запостављају праву наставу. Има један део истине у тој критици. Код Лица су дете и дечак учили да раде и да мисле. До седамнаесте године, они су остајали међутим, у погледу меморисаних знања, много испод својих вршњака из званичних школа. Да ли је то зло? Факт да су већина младића који су се јављали за матуру пролазили добро на том испиту, показује да их тај живот усред природе, далеко од школског формализма, није спречавао да, кад затреба, запну и спреме за шест месеци или годину дана тражени испит. И колико енергије спасене на тај начин, — енергије коју традиционална школа хвата, каналише, расподељује на хиљаду разних поточића који се најзад губе у песку ерудиције... или ништавости.

*

Претходни редови само су једна врло кратка психолошка скица. Ми нисмо ништа рекли о делу Лицовом, о организацији његових школа. Јер, код њега, човек је интересантнији него дело. Програм његових школа био је у осталом, у својим великим линијама, као и у Abbotsholme-у, где је Лиц био провео годину дана, и као у већини нових школа ван градова: четири сата лекција ујутру, два сата физичких радова после подне, сат и по учења између ужине и вечере, игре, друштвени живот после вечере, заједничко читање у школској аули пре

спавања. Иначе, проста али обилата и здрава храна: воће, млечни производи, брашнена јела, мало зачина, нимало алкохола. Одело гипко и лако. Голе ноге, гола стопала у отвореним сандалама, готово сви радови на чистом ваздуху с голим трупом. Оброци и лекције напољу, изузев кад је рђаво време. Религиозно васпитање које води рачуна о разним вероисповестима ученика и инспирише се с еклектизмом великим мислиоцима свих времена.

Што се тиче биографије Лицове, она се меша од 1898 с његовим делом. Ево њених главних датума: 28 априла 1868, рођење у Думгеневицу код Гарца, на острву Ригену; од девете године, био је у школи у Грајфсвалду; од дванаесте, у гимназији у Штралсунду. Теолошке и филозофске студије, које су одвеле двоструком докторату. 1893 Лиц сусреће Д-ра Цецила Редиа у Јени. Октобра 1896, он полази за Енглеску и проводи годину дана у Аботсхолму. Тамо пише књигу: *Емлохстоба, фикција или стварност?* (Емлохстоба је анаграм од Аботсхолм), која је у исти мах преображај стварности коју је имао пред очима и његов властити идеални програм. 1898 постао је учитељ у Илзенбургу северно од Харца; тамо наима једно старо пољско добро, претвара шупе за сено у одаје за спавање, штале у разреде, и ту се смешта. Изванредан успех. 1901 старији разреди се издвајају у Хаубинду у Тирингији, имање од 300 хектара. Тамо се зида једна пространа школска зграда и више вила. 1908 ново ројење: велики ђаци од петнаест до деветнаест година смештају се као модерни испосници у старом епископском замку кнежева епископа, у Биберштајну, у ренском масиву. С врха брега на коме се диже древни замак, поглед се шири на стотине километара унаоколо.

Затим су настале тешке године. Три велика пожара — од којих ни за један нису били криви ученици — избили су у Изенбургу (лабораторије и разреди), у Хаубинди (мајурска зграда и жетва), и у Биберштајну (цео горњи спрат замка). Три пута, неверни директори подвалили су Лицу издвојивши се без икаквог претходног обавештења и одвевши са собом наставно особље и већину ученика. Било је ту, без сумње, и тактичних грешака Лицових, али нарочито клеветничких кампања, преко којих је боље прећи ћутом. Уз то, разни несрећни случајеви, између осталог искривљење једног кичменог пршљена, због кога је две-три године страховито патио и издржао једну опасну операцију. Ако се томе дода заморан живот, који би смрвио сваког другог: огромна активност из дана у дан, од јутра до мрака, непрекидни путови аутомобилом од једне до друге своје школе, у којима је проводио три-четири дана сваке две недеље (има 90 километара брдског пута између Хаубинде и Биберштајна и више од 300 километара између ове две школе и Изенбурга), види се колика је била енергија овог човека.

У рату, Лиц је ступио у инжењерију; постао је feldwebel; са својим војницима поступао је као и са својим ученицима, са добротом, али

по шпартански. На дужности се разболео од тровања крви, и та болест, после годину и по дана анемије и патње, однела га је прерано. Оставио .е за собом многобројне публикације, анале о својим школама, пројекте о реформи јавних школа, дидактичке трактате, збирке мисли религиозних генија човечанства, итд.; најзад, четири школе: Изенбург, Хаубинда, Биберштајн и сиротиште Фекенштет, на северу од Харца, које је основао пред рат и којим управља Тео Цолман, један од његових некадањих „начелника". Као што смо рекли, једна „задужбина", под државном контролом, управља овим школама и продужује њихову активност, сходно детаљним инструкцијама њиховога оснивача. Садањи директор, Андреезен, човек је високе вредности, у исти мах природњак, песник и филозоф. Може се веровати да ће Лицова „Васпитна огњишта на селу" и даље спремати омладину прекаљену, просту, јаку, пра̀ву, али прожету оним духом можда и сувише збијеним и непопустљивим, можда недовољно суптилним да се допадне модерним духовима, и сувише удаљеним од уметности да би се допао естетичарима, који им је улио њихов творац. После Лица, извесни подражаваоци могли су учинити више и боље но он. Али ипак зато остаје да је он дао, у својој земљи, ванредан полет реформном покрету, који, заустављен ратом и периодом затегнутости која му је претходила, изгледа да избија данас с новом снагом.

Херман Лиц, и ако лично националист и пангерманист, посејао је, у ствари, семе из кога ће изнићи, на њивама његове нације, омладина здрава физички и морално, омладина која ће бити заточник у борби противу околнога апсолутизма, милитаризма и иморализма. Опорављење Немачке и светски мир поставиће се на сигуран темељ тек онога дана кад омладина ове земље буде умела да постане савезник Савезника у њиховој борби за идеал права и правде.

У пркос себи, у пркос историјским случајностима, Лиц ће бити тако — ми смо у то убеђени — један од твораца тог права и те правде у свету.

А. ФЕРИЕР

(Превод с француског)

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Латинска Граматика за Гимназије. Наука о облицима. Сава Максић, професор гимназије. Издање Рајковића и Ћуковића, 8⁰, стр. 82

Sine ira et studio.

Пишем ову оцену sine ira et studio. А требало би да је пишем cum ira et studio. Јер кад се један уџбеник намењен школи и деци напише с тако мало пажње, с тако мало тачности, критичар има несумњиво право, ја бих рекао чак и дужност, да писца нештедимице осуди. Као што је

тешко остати миран кад неко, место да иде стазом, гази неспретно десно и лево цвеће по лејама, исто тако није лако уздржати се од срџбе и гнева кад један писац школске књиге начини дар-мар у њој, и кад се на сваком кораку греши о елементарне захтеве једног школског уџбеника.

Говорићу хладно. Ако зато ипак моја критика буде оштра, до мене неће бити кривице. То ће сваки непристрасан читалац лако запазити. Јер ја ћу пустити факта да говоре. Од своје стране немам потребе готово ништа да додајем.

Г. Максић је израдио своју „Латинску Граматику" с једном аљкавошћу која се слободно може назвати беспримерном. Оваква књига може се појавити само на Балкану. Апсолутно немогућно је замислити један сличан уџбеник у Немачкој, Француској, Италији итд. Ја бар досад у тим и другим европским школским књижевностима нисам видео нешто слично.

Неколико доказа.

На стр. 1 писац каже: „Од ових *слова* самогласници су: a, e" итд. Није потребно да кажем да се слова не деле на самогласнике и сугласнике, него се тако деле *гласови*.

Мало даље (стр. 3) читамо да је *сугласник* qu кратак („qu се узима као кратак сугласник"). У ствари хтело се рећи да се у метрици сматрао *слог* пред qu за кратак.

На истој страни учинио је Г. Максић још једну грубу погрешку, услед аљкавости. Он пише: „По положају дуг *самогласник* ипак се краће изговара од самогласника, који је по природи дуг". Пре свега, сам Г. Максић на истој страни каже једанпут и двапут да по положају није самогласник него *слог* дуг. Истина, он, увек на истој страни, каже двапут и то да је у таквим случајевима самогласник (а не слог) дуг, али то само показује да њему ова ствар није јасна. Оном пак који зна како она стоји, мора се коса подићи на глави кад чује да се *самогласник a* у altus изговара дуго (и ако краће него у magnus).

Кад је реч о квантитету, да споменемо још једну наопростиву аљкавост Г. Максића. Он није начисто с тиме зашто мење знак дужине (—). Јер једанпут се тај знак код њега налази само на акцентованом слогу, док се други пут налази и на неакцентованим слоговима. Пре свега, ту има недоследности. Што је главно, што ће знак дужине на ненаглашеним слоговима? Не мисли сигурно Г. Максић да те слогове треба ученици да изговарају дуго? Најинтересантније је пак да је Г. Максић на стр. 1 рекао да су у његовој књизи необележени самогласници кратки. То апсолутно није тачно.

Остављам на страну да је при бележењу дужине писац учинио масу погрешака. И те погрешке дёлом су последице његове аљкавости (разуме се у вези с апсолутним непознавањем ствари). Тако нам нпр. он

каже (стр. 3) да самогласник треба изговарати *увек* отегнуто пред групом сугласника ux, nct (то је, узгред буди речено, само дȇлом тачно), али пише pinxi (стр. 77), vinxi (80), sanctum, vinctum (80), pactus (81), и т. д., и т. д.

Чудновато је доиста да је писац могао написати једну реченицу као што је ова: „Именице прве деклинације су женског рода осим мушких лица, народа и река, која су по *значењу* мушкога рода" (7). Откуда, забога, једна река може бити по значењу извесног рода?

Али неће се нимало чудити тој реченици онај који на стр. 11 прочита ово правило: „Неравно - сложна имена имају у gen. pl. — ium. Изузимају се: pater, mater" итд. Баш као да су и pater, mater — неравносложне речи!

Немар је и кад се на стр. 11 каже да речи на e, al, ar имају у abl. i. Јер то је већ речено на стр. 10. Чак је ту реч mare и измењана у свима падежима!

Сличне случајеве имамо на стр. 10 и 11, где се говори о gen. pl. на ium речи на e, al ar и равносложних именица, и на стр. 26 и 27, где се двапут говори о том шта је se, sui, sibi.

На стр. 13 каже нам се да су Иде „(13 или 15 дана у мес.)". Несумњиво је да Г. Максић зна шта су Иде. Што ја замерам овде, то је да он не пази шта каже.

Ево још неколико примера чудноватe непажње. Bibo је дошло међу глаголе с редупликацијом у перфекту (72). А где је ту редупликација? Глаголе esurio, ferio, superbio наводи Г. Максић (80) међу глаголе са перфектом на si (xi). Међутим сȃм их пише без перфекта! Што се тиче глагола findo, scindo, за њих нам каже да губе редупликацију (73), али ми то не видимо ни из чега.

Не знам да ли ће најбоље бити да под ову рубрику „аљкавости" ставим и овај дуги низ погрешака које ћу сад навести.

По Г. Максићу латинска азбука нема слова J. Али на стр. 1 и 11 ми налазимо извесне речи написане с јотом (*J*uppiter, *J*ovis, ит.д.).

За *z* каже нам писац да је сложен глас и транскрибује га с ds.

И ако су њему ei, ui дифтонзи, што значи „глас састављен од два *самогласника*", он их транскрибује с *ej*, *yj* (где има свега један самогласник).

За su каже нам да се пред самогласником изговара *св*, међутим без икакве сумње и он чита у suus, suorum ту групу гласова као *су*.

На стр. 32 он нам каже да се презенска основа добива кад се од 1. лица једнине презенса одбије o. То би значило да је од laudo презенска основа laud. Међутим, он нам сȃм каже да та основа код овог глагола гласи lauda.

Можда је боље да сад отворимо другу рубрику.

У сваком случају, оно што нам се каже у чл. 61 последња алинеја о глаголској основи, тешко да може ико разумети.

Једна мешавина од конфузности и нејасности је на пример члан 61, 62. У чланку „Нарочите Основе“ (стр. 33), и ако из наслова излази да има више основа, канда се говори само о једној, која би била заједничка за part. perf. pass. и за супин („као партицип пас. перф. гради се од глаг. основе наставком tus (sus) и супин“). У чл. 62, међутим, говори се најпре о основи парт. перф. пас., а после о „нарочитим основама“. Најлепше је да сад. (чл. 62) laudaturus не постаје од парт. перф. пас., како је речено неколико редова раније, него од тих „нарочитих основа“.

Овде ћу навести још само једну ствар.

Г. Максић преводи (стр. 36) laudem са „да хвалим“, laudarem с „хвалио бих“, laudavi с „хвалио сам“, laudor (стр. 38) с „хвалим се“, legi (стр. 44) „читао сам“ итд. Сви ти преводи погрешни су. Врло је то рђаво што ће ученик тако погрешно научити значења глаголских облика. Истичем нарочито да Г. Максић не прави разлику, по значењу, између имперфекта и перфекта. Он не види да је „читах“ и „читао сам“ исто. Перфекат је „прочитао сам“. Он гледа на облик у српском језику, а не на смисао. За њега је (стр. 31) време прошло једно исто што и време прећашње свршено. То је као кад би неко рекао да је „читао сам“ и „прочитах“ исто!

Далеко би ме одвело кад бих продужио да наводим и даље погрешке Г. Максића као што су досадашње. Ја ћу се задржати још само на једном недостатку његове књиге.

Г. Максић очевидно није задовољан мојом „Латинском Граматиком“. Он је врло поносит што његова не износи више од 82 стране. Али кад ја скратим латинску граматику на свега тридесет и неколико страна, то за њега није ништа.

Па да видимо да ли у његовој књизи има више материјала него у мојој. Слободно могу рећи да то није случај. У главном, по материјалу наше књиге се подударају. Ја сам слободан рећи да је Г. Максић по свој прилици скратио своју књигу угледајући се на мене. Али то је споредно од кога је он узео идеју о томе. Главно је да се Г. Максић зауставио у том благородном и корисном послу олакшавања учења латинског језика на сред пута. Јер Г. Максић, и ако је имао пред очима моју граматику, није хтео да изостави у свом уџбенику парадигме у II—IV конјугацији за облике који су идентични с дотичним облицима у I конјугацији. А таких је облика маса! Место да каже деци, кад су научила I конјугацију: „Е децо, сад сте научили не само да мењате глаголе I конј. у перфекту, плусквамперфекту, ит.д., у активу и пасиву, него и глаголе свих осталих конјугација“, он их приморава да у II—IV конј. уче те, већ једном научене облике још једанпут, односно још три-

пут. Очевидно то није ни педагошки ни разумно ни корисно, и то се; зацело, не зове олакшавати учење латинског језика.

Само захваљујући сличним *излишностима*, „Граматика“ Г. Максића већа је од моје читава *два и по пута*.

Излишно је кад Г. Максић тражи од ученика да научи у латинској граматици нешто што је он научио већ у српској граматици. У мојој граматици не спомиње се оно што је у латинском језику као и у нашем матерњем језику.

Г. Максић много полаже на научну граматичку терминологију, као што су изрази: mobilia, epicoena, heteroclita, heterogenea, casus recti и casus obliqui и т. д. А како се лепо може научити латински језик и без тога баласта, због кога су и омрзнули ученици и Цицерона и Вергилија!

Г. Максић воли у својој елементарној књижици намењеној нашим почетницима и да — *етимологише*. Ја нећу да улазим у питање колико он тај тешки занат разуме. Али ћу да завапим: „Зар треба наш петоразредац да зна да је tollo постало од tolno, pello од pelno, possem од potessem, potui од potere, и т. д.?“

Кад смо код излишности, хоћу да споменем само још једно.

Ја сам апсолутно уверен да ни сâм Г. Максић неће од својих ученика тражити да уче чл. 3, чл. 62 и чл. 76 његове „Латинске Граматике“. И добро ће учинити што ће те параграфе прецртати. Од чл. 3, види и он сам, нема никакве користи, ни практичне ни друге, при учењу латинског језика. Друго, зашто су нпр. гласови n, f, b *пискави*, а l, r *шечни*, и т. д.? Чл. 62 набраја све облике глаголске према основама њиховим, и још некакав преглед глаголских облика све четири врсте. Тај члан долази пре конјугација. Да ли то треба да значи да глаголске облике о *којима још нисмо ни чули* треба да класицифирамо?

Али ја мислим да сам доста, и сувише, показао каква је књига Г. Максића. Сваки ко макар и овлаш прочита овај мој чланчић, даће ми за право кад кажем да је Г. Максић учинио рђаву услугу нашим јадним малим латинцима. Пружити невиној деци уџбеник пун погрешака, грубих и детињастих, то је велики грех. Тражити од деце да уче непотребне ствари, значи оптерећивати их без невоље, и без тога доста оптерећене, и зацело не омилити им предмет и заинтересовати их за њега.

Латински језик, и поред најбољих књига, има у средњој школи, особито код нас, врло мучан положај. Уџбеници као што је „Латинска Граматика“ од Г. Максића допринеће јако да он буде баук и мрзан међу предметима који се у гимназији предају.

Н. ВУЛИЋ

КРОЗ СТРАНЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВЕ

ШКОЛА ЈЕДНОГА ПЕСНИКА

Реч је о школи коју је, пре двадесет година, основао у Сантиникстану, у Индији, славни индијски песник Рабиндранат Тагора, и која је почела под видом малог пансионата, да би постала доцније прави универзитет. У чланку који ће се ниже читати и који је, ту недавно, приликом свога триумфалнога пута кроз Европу, написао сам песник за швајцарски лист *Васпитач* (L'Educateur), он нам говори о тој школи, где се труди да да својим ученицима једно слободно и весело васпитање, које ће их одвести открићу себе и света сталним додиром са природом. То је визија једног срећног детињства под дивном источњачком светлошћу.

Ја сам основао своју школу, каже Тагора, пре двадесет година, али, право рећи, тада нисам имао ни наставне методе ни искуства. Ја сам ишао напред ослањајући се на једну врсту инстинкта детета, и нисам имао разлога да се жалим. Данас, нема сумње, имам искуства, али је то искуство још тако рећи флуидно; оно се није кристалисало у једну целину с одсечним ивицама, чије би праве линије могле да вам се предложе као руководни принципи.

Малочас сам вам рекао да нисам имао, отварајући своју школу, никаквога искуства. То није потпуно тачно. Ја сам имао бар, стечено у току година мога васпитног школовања, једно негативно искуство. Ја сам знао како не треба поступати са децом. Оно од чега сам нарочито патио за време свог детињства, то је што сам осећао да је васпитање које добијам одвојено од живота. Ја сам имао, допуштам, извесну особену осетљивост коју други немају у истом степену, иначе бих се, нема сумње, лакше помирио с оним што ме је вређало, и као и други, успео бих да ућуткам у себи, у току ових дугих година школовања, ону ватрену тежњу ка животу, ка природи, од које ми је се, свакога дана, ваљало отргнути као од мајке, да уђем у разред.

Ја још видим врата од школе, где зјапе свако јутро као каква велика чељуст, њене голе зидове, њене дрвене клупе, њену дрвену катедру за којом је седео учитељ који је предавао лекцију као какав живи фонограф. Ја не знам какве су ваше западњачке школе; ја их не познајем много, али сам чуо, од људи добро обавештених, да није све у њима савршено. Ја мислим чак да вама и дугујемо за ове васпитне методе. Ви сте нам их довели, с много других лепих ствари: ликерима, војницима...

У тој школи, ја сам научио граматику, рачун, много ствари које сам сасвим заборавио; и научио сам такође како не треба предавати

Зато кад сам, у четрдесетој години, осетио потребу да изиђем из скровитога кутка у коме сам дотле живео на обалама Ганговим, да бих учинио нешто корисно, одлучио сам да васпитавам децу. Међутим, ја нисам држао да имам неки нарочити таленат да ух учим, али ми је изгледало да ћу имати тајну да их учиним срећнима.

Истину рећи, нико није имао поверења у мене. Ја нисам имао ни универзитетског степена, нити икаквих одликовања. Сматрали су ме за човека ванредно мало практична, који не зна ништа да ради до да прави стихове.

Ја сам се потрудио да живим, с петорицом дечака које су ми поверили, у животу. Васпитање у правом смислу долазило је у други ред. На прво место долазио је наш заједнички живот, наше другарство.

За мене, доиста, дете до дванаест година живи много више подсвесним животом но јасном свешћу, и што је важно, за време његових првих година, то није да се његово памћење напуни знањима која ће му бити присутна у духу, но да се његова подсвест прожме лепотом при додиру са живом природом.

Ја сам, у нашој школи, нисам никад предавао ништа друго до језике и литературу. Ја немам уверења да вам покажем, али могу вам рећи да их предајем добро. Моји ученици су ми рекли да сам био најбољи професор језика кога су икад имали. То долази без сумње од тога што сам заљубљен у речи. Реч је за мене жива као цвет или лептир. Свака реч има своје преливање, свој сјај, своју суптилну драж. То ми допушта да предајем добро све језике које знам. Једног дана дошао ми је био у посету један инспектор с Универзитета у Калкути. Застао ме је био где читам с дванаестогодишњим дечацима Шелиеву *Химну духовној лепоти*, и зачудио се кад је видео како читам с децом један текст који фигурише на програму гимназија и универзитета. Међутим, ја не држим да треба да учиним детињастима ствари које износим деци. Ја поштујем децу, и она ме разумеју.

Човек може предавати само оно што воли. Боље је ћутати, ако човек не воли оно што предаје. Треба предавати тако исто само оно што има за вас извесну тајну.

Ја сам то рекао својим пријатељима математичарима. Они ће предавати добро таблицу множења само ако је воле. Има их, без сумње, који имају љубави за њу. За мене, она је уписана на круничним листићима цвећа и на жилицама лишћа; и не знајући, лептири је преносе на својим крилима. Ја сам то рекао мојим пријатељима професорима математике, предложивши им да се користе тиме у својој настави. Они су слегли раменима и рекли су за моје идеје да су „фантазија“. То је без сумње што они нису песници, као што ја нисам математичар. А међутим, ја остајем убеђен да човек предаје добро само оно што има за њега поезије.

Ох! ја то знам добро: треба чинити уступке владајућој ортодоксији. Деца треба да уђу на универзитет; треба положити извесне испите, прећи известан програм. Родитељи држе до тога. (Родитељи су велики непријатељи!) И чим станете на тај пут, ви сте пропали...

Кад предајем нешто, ја то чиним с љубављу, залажући се цео. Моји пријатељи ми кажу: „Ви бисте могли добити исти резултат с мање трошка; деци се може давати храна подељена у оброке као консерве у лиманим кутијама". Знам добро. Али то значи убијати дух. Ваљало је то радити и у нашој школи. Али ја знам да је то злочин за који сам крив. Ја се надам да ће ми он бити опроштен на оном свету, јер, доиста, ја нисам једини одговоран за њ, и јер сам га учинио преко своје воље.

...Из мојих идеја издваја се ипак један руководни принцип, један једини: Идите ка животу, тамо где он влада. Изађите из учионице. Не доводите дрвеће у разред. Пренесите разред под дрвеће. Без сумње, згодно је имати дебло од дрвета у учионици, то допушта да се оно исече у даске; али те даске су мртве, и у разреду дрво неће процветати ни донети рода.

Не бришите се за методе. Пустите ваш инстинкт нека вас води ка животу. Деца се разликују једна од других. Треба научити познавати их, пловити међу њима као што се плови између морских гребена. Да би се истраживала географија њихових духова, најбољи је вођ један тајанствен инстинкт, који симпатише са животом.

РЕФОРМАТОРСКИ ПОКРЕТ У НЕМАЧКОЈ

Још пре рата, немачка педагогија била је у неку руку у врењу: доктрине, школска организација, административни оквири, све је било потчињено оштрој критици; са свих страна јављали су се реформатори. Рат, затим револуција, убрзали су тај покрет. Израђује се један нов педагошки свет, коме није лако дефинисати тачно контуре, због разноврсног законодавства међу немачким државама, због брзих еволуција, локалних реакција и многобројних приватних иницијатива и краткотрајних експеримената, али који је потребно испитати још сада с пажњом.

Три године републике већ су дубоко промениле немачку школу. Дах обнове прешао је преко администрације, васпитних и наставних метода. Ако универзитети, прожети назадним, агресивним, аристократским, узано националистичким духом који их инспирише још од установе Burschenschaft-a, остају бедем монархичних и војничких партија, популарна школа пружа симпатичнију слику искреног напора ка једној доиста републиканској и демократској установи.

Прво што изненађује посматрача, то је што школа, у оној Немачкој која је тако дуго, тако дубоко била партикуларистичка, тежи да постане народна установа; и питања о народном васпитању дошла су у први ред јавних дискусија.

Тако, немачки устав од 9 августа 1919 садржи, — факт без преседана, — серију чланова који се тичу школских установа. Он прописује чак и *облик* народне школе, која треба да буде школа кроз коју имају да прођу обавезно и једно поред другог деца свих друштвених класа и свих религиозних и филозофских веровања; он прописује правила о формацији народних учитеља; и чак бележи *методу* која ће у будуће требати да инспирише немачку педагогију: школа рада.

Али уједначење школских установа не може да се оствари једним потезом пера. И ако је унитарна тежња једна од најупадљивијих одлика нове Немачке, и ако је република у том погледу наследник Бизмарков, владе су приморане да рачунају још с извесним партикуларизмима. Отуда још нема националног министра за јавну наставу, и школске ствари спадају у надлежност министра унтрашњих дела Reich-a.

Прва скица националне установе показује се у Централном институту за васпитање и наставу у Берлину: он публикује један билтен (*Paedagogisches Zentraeblatt*), организује конференције за учитеље, последњега лета је руководио педагошким путовањима у разне провинције средње и западне Немачке, једном речју спрема будућу унификацију.

Снажан напор у том смислу био је састанак 1920 у Берлину, у згради Reichstag-a, једног великог народног педагошког парламента, Reichsschulconferenz, који је груписао шест стотина делегата из свих области, из свих школских администрација и удружења у Немачкој, и испитивао најважнија питања овога тренутка: јединствена школа, школа рада, наставници, ђаци, родитељи, административна унификација, школска администрација, приватна школа, немачка школа у иностранству. Извештај са тог значајног заседања, — привремени извештај Zentralinstitut-a, стенографски извештај министарства унутрашњих дела (1100 страна), — остаће још за дуго главни извор сваке информације о немачкој школи.

Поред ове тек започете унификације, други карактер немачке школе, *административна демократизација*, много је јасније обележен. Свуда су учитељи позвани да узму учешћа у управљању школом. На свима степенима хијерархије, налазе се већа поред администратора, и учитељи изабрани правилно од својих колега позвани су у та већа. Има тако среских и окружних већа. Пробе ради, отишло се и даље на том путу, предајући овде-онде управу школе учитељском већу, које бира управитеља за одређено време; покушаји ове врсте чине се сада у Бремену, Хамбургу, у Саксонској, чак и у Пруској (у Берлину од последњега јуна). Најзад су исто тако правилно организована родитељска већа поред школских администрација, да сарађују, нарочито на нижем степену, у управљању школом.

Спорија је била промена школског система: с те стране није остварено никакво јединство; напор министарства унутрашњих дела ове го-

дине да одреди за исто годишње доба, у свима немачким државама, почетак школске године, наишао је на отпор код Баварске: почетак школске године у Баварској остаје за јесен, док је у већини немачких држава утврђен за Ускрс. Ипак је стечен један велики принцип: извршујући устав који прописује установу националног система популарне наставе на бази јединствене школе, Reichstag је изгласао, 1920, закон о основној школи, Grundschulgesetz, који је први камен будуће грађевине. Тај закон прописује установу јединствене школе за четири прве године елементарне наставе, и према томе, укидање свих приправних јавних и приватних школа средњешколских завода. Оставши без мало непримењен за читаву годину дана, он је 1921 почео у неколико да се извршује; укидање елементарних разреда средњешколских завода треба да се сврши у Пруској за јавне школе 1925, за приватне школе 1930.

Што задржава установљење националног демократског режима, то је, још више но друштвено питање, религиозно питање. Сукоб између Цркве и педагога с левице већ је стари. За тренутак, у почетку револуције, изгледало је да ће демократска и унитарна струја однети победу над традиционалним отпором католичких и протестантских власти. Укидање месног надзорништва, које је у ствари било црквено, и постављање надзорника од кариере (великим бројем некадањи учитељи) у свима окрузима, обележава важан успех лаичкога духа. Али, још за време расправе о уставу у Вајмару 1919, браниоци црквених прерогатива, и нарочито католички центар, добили су чувени компромис: религија остаје предмет програма јавне школе; поред интерконфесионалне јединствене школе може постојати, на захтев религиозних или филозофских заједница, школа чисто конфесионална. После Вајмара, захтеви религијских партија су се прецизирали и развили. У почетку 1921, католички епископи, у једној петицији влади, јасно су их формулисали: правилна установа јавних конфесионалних школа, субвенција приватним католичким школама, право контроле цркве над учитељима и књигама. Борба се заподела сада око законског пројекта за националну школску организацију. Пројект који је влада Reich-a изнела пред Reichstag, у пролеће 1921, допушта четири врсте јавних школа: заједничка школа са факултативном и интерконфесионалном религијском наставом, школа стриктно конфесионална, лаичка школа, школа одређеног филозофског смера. Ако је веровати службеним органима учитељских удружења, *Allgemeine deutsche Lehrerzeitung, Leipziger Lehrerzeitung,* усвајање овог пројекта обележавало би узмицање у немачкој школској политици и значило би крај националне јединствене школе. Унапред се види да ће дебата бити опора и страсна у парламенту где ће католички центар, као у време монархије, играти пресудну улогу у политичким комбинацијама.

Сагласност је потпунија у области *педагошких реформи.* Видели смо да је идеја драга новатору Кершенштајнеру, школа рада, добила,

у Вајмарском Уставу, службено освештање. О њој се више не дискутује; примљена као догма нове школе, она је сада предмет коментара; добровољци бивају у Берлину инструктори својих колега; један специјалан теоријски и практични курс држао се у Келну од 5 до 10 септембра 1921; Чили је тражила од Немачке инструкторе за „школу рада".

Али се већ родила једна друга доктрина, која апсорбује и превазилази примљену догму: рад, који у школи треба да се предаје, то је специјални рад, рад у заједници и за заједницу. Сваки разред треба да буде друштво у миниатури, коме се учитељ ограничава да буде жива савест, дискретни подстрекач, и из те саме заједнице треба да се роде спонтано правила за живот, методе за учење, чак и сами разлози за учење и деловање. Са свих страна ничу слободне заједнице ученика, у Бремену, у Хамбургу, у Харбургу, итд.; школе у Шпандау објавиле су штрајк јер им нису допустили да установе заједницу рада. Још боље, сами учитељи, да би наставили своје студије, образују сами заједнице рада, и пруска влада је допустила да рад који се буде вршио у тим слободним заједницама ослобађа у будуће приправнике од испита за педагошку способност.

Ситуација учитеља, несигурна за младе, јер је губитак више провинција и повратак мобилисаних проузроковао немање посла за многе (8000 беспослених учитеља за Пруску у 1921), ипак је се у целини поправила. Као што смо то саопштили у прошлом броју нашега листа, један царевински закон од 17 децембра 1920, који је класирао све чиновнике у Немачкој, дао је дефинитивни статут учитељу, асимилишући га са „вишим секретаром" администрација. Овај закон, који утврђује за целу Немачку, — други акт централизације, — максималне плате сваке класе, учинио је да се у многим државама школска администрација пренесе с општина на централну владу, због важних субвенција које је проузроковало повишење плата. Он обележава дакле, с разних гледишта, важан напредак у статуту учитеља.

Једно питање је врло актуелно: питање о формацији наставног особља. Вајмарски устав предвиђа образовање учитеља на универзитету, које тражи наставно особље основних школа још од 1848. Већ сада је учитељима допуштено, под извесним условима, у већини немачких држава, да продуже своје студије на универзитету. Али се Reich још устеже да наметне локалним владама укидање нормалних школа и издржавање учитељских кандидата на универзитету. Решење тога питања, као и многих других питања исте важности, зависи нарочито од ориентације унутрашње политике.

Ми нисмо имали намеру да исцрпемо у овом брзом прегледу тако опширан предмет о немачкој школској реформи. Још мање се може тврдити да је ова реформа у сваком погледу нова. Ми смо хтели само да покажемо да је покрет у Немачкој дубок, координисан, општи, и да

одговара садањем политичком облику земље. Али колико ће времена немачка влада сачувати тај демократски карактер?

(Библиографија: H. Goy, Школа републиканске Немачке, l'Ecole et la Vie, 8 октобар 1921; P. Roques, Школска реформа у Немачкој, Reyue universitaire, јул 1921; J. Fontègne, Ствари из Немачке, l'Education, март 1921; H. Goy, Реформаторски покрет у Немачкој, Revue pédagogique, јун 1921.)

ВАСПИТАЊЕ ОДРАСЛИХ У ИНОСТРАНСТВУ

Француски генерални инспектор Морис Роже израдио је, и публиковао у „Школи и Животу" (L'Ecole et la Vie), преглед васпитања одраслих у иностранству, „да би показао да се сви народи морају интересовати за велике проблеме садашњице. Васпитање у опште, васпитање одраслих посебице, један је од тих проблема. Признаће се његова важност ако се човек сети да, од изабраног решења, зависи великим делом економска и социална будућност народа."

У Енглеској. За ову земљу, сва педагошка активност резимује се у овоме: Кад ће се, како и у којој мери применити *Education Act* од 1918 године, Фишеров закон? Обавезно похођење курсева за одрасле није још остварено, пошто је appointed day утврђен за 1 мај 1921 за чланове 11 и 12 који се тичу функционисања ових курсева. Претпостављено се да се помогну школске власти које су готове, не приморавајући оне које то нису на акцију која би, по нужности, била недовољна. Министар налази потпоре у просветним круговима, у радничким групама и код извесног броја послодаваца. Неке школске власти су организовале продужне школе. London County Council предвидео је 22 школе, од којих свака може примити, у групама, 1800 ученика, и које ће бити отворене 48 недеља. Млади људи од 14 до 16 година мораће слушати 320 сати. Прве школе отворене су 10 јануара 1921. Друге године, школе ће требати да приме од прилике 120.000 ученика, и предвиђа се потреба да се има 70 до 80 школа. 1927, примаће се младићи изнад 16 година и, на крају 1929, закон ће бити потпуно примењен у Лондону и обухватиће од прилике 250.000 младића од 14 до 18 година.

Са наставом за одрасле стоје у вези и курсеви које организује војска да подигне интелектуални ниво војника и да га оспособи да доцније опет нађе места у грађанском животу. То је једна оригинална форма продужних школа, и ако ови курсеви не носе њихово име.

У Здруженим Државама. Ако посматрамо специално курсеве за одрасле, видећемо да су продужне школе организоване законски у 22 државе. Федерална помоћ се досад нарочито давала индустријским и пољопривредним курсевима. Да би помогла развиће пољопривредних и домаћинских школа, федерална влада је дала, 1919—1920, укупну суму од преко 3 милиона долара. За професионално васпитање, пољоприв-

редно, индустријско и трговачко, дато је, 1919—1920, такође 3 милиона долара.

Што је много важније, као напор који се чини за просвећивање одраслих, то је оно што се ради у војсци. Организација предузета за време рата била је знатно развијена и систематизована.

Војска се сматра да треба да постане народна школа. „Војска Здружених Држава, пише генерал Першинг, пружа много прилика и користи данашњим младићима. Велики прогрес је остварен установљавајући у војсци систем опште наставе и специалне наставе, и, данас, војник, за време своје службе, налази прилике да научи занат који ће га оспособити да напредује ако више воли да остане у војсци, или да стекне себи бољи положај у цивилном животу, кад буде одслужио свој рок.“

Сада је отворено 2500 разреда, са, од прилике,100.000 војника слушалаца, у Здруженим Државама и у окупационим корпусима. Похођење школе је обавезно за неписмене. За остале је факултативно, са по три часа дневно, пет пута недељно. Али свако ко се уписао у један разред дужан је да походи часове. Министарство Војно управља курсевима и врши надзор над њима. Особље, локале и материал дају *Knights of Kolumbus,* У. М. С. А. (Хришћанско удружење младих људи) и *American Library Association.* Конгрес је изгласао, за 1919—1920, кредит од 2 милиона долара. Једна група специалиста прави експерименте у логору Гранту, да би усавршила наставне методе. Помишља се на отварање једне учитељске школе, да би се образовали учитељи за ту специалну наставу која се даје младићима.

У Белгији се чине енергични напори да се поправе ратне невоље, и продужује се примена закона од 1914, који ће бити потпуно извршен 1921. Али педагози су подељеног мишљења о ориентацији коју треба дати завршним разредима основне школе, — једни хоће општу наставу, а други професионалну, и решење проблема имаће свога одјека на наставу одраслих. „Школован радник, рекао је један познат белгијски индустриалац, има већу радну снагу, боље искоришћује своју надницу, размишља са здравим разумом о заповестима које су му дате, боље разуме значај прописа, поштенији је у вршењу рада, и владање му је боље.“ Забележимо још да је, ту скоро, провинцијско веће у Еноу (Hainaut) изгласало милион франака за организацију радничких доколица.

У Швајцарској. Школска и после-школска настава су озбиљно организоване у Швајцарској. Ветар реформе који дува тиче се метода. Старање за бољим и као нека грозница новачења обузели су педагоге, који понекад иду до парадокса. Сви се такмиче ко ће боље доказати да је садањи режим рђав.

Говорећи о после-школској настави у својој скорашњој књизи *Преобразимо школу* — коју смо већ приказали на овом месту својим читаоцима — А. Фериер тражи за шегрте од четрнаест до шеснаест го-

дина два часа опште наставе који ће се узети од осам часова рада; за младе раднике и чиновнике од шеснаест до осамнаест година два сата наставе историје и социологије (социална питања, радничко законодавство, јавна економија, итд.) или физичких и природних наука. Изнад тих година, радници и чиновници нашли би, на радничком универзитету, систематске и практичне курсеве природних и социалних наука.

Према федералном закону од 18 јуна 1914 о раду у фабрикама, младићима од мање од шеснаест година мора се резервисати потребно време за професионалну наставу; онима који имају од шеснаест до осамнаест година, потребно време да слушају курсеве о раду, највише пет сати недељно.

У Италији. И у Италији, као и другде, припрема се општа реформа школе. Министар јавне наставе Кроче рекао је у Скупштини, лањске зиме, своју намеру да учини ефективним обавезно похођење школе, које ће бити продужено од дванаест на четрнаест година, да створи 2000 нових школа, и да боље распореди постојеће школе. Најзад, он је навестио пројект о државном испиту, на који ће бити позвани сви ученици, како из приватних, тако и из државних школа. С друге стране, некадањи председник министарског савета Ђолити био је истакао у свом програму као специално хитне предмете „појачање више техничке наставе и замену претераног броја класичних школа пољопривредним и практичним школама"; и он је тражио државни испит, „једини озбиљан начин да се контролише и корист коју извлаче ученици и способности професора".

Оно што је досад учињено у погледу просвећивања одраслих дугује се иницијативи појединаца, група или неких нарочито напредних вароши, као што је Милано.

У Немачкој. Већ пре рата основна школа била је обавезна до четрнаест година, и, готово свуда, настава за одрасле тако исто обавезна. Сад се ради на томе да се реформа наставе прилагоди потребама нове Немачке. Ученици треба да се васпитавају за заједницу којој ће припадати. У школи рада, младић треба да научи један занат, али је у исти мах прожет осећањем да учествује у националном животу.

Васпитање одраслих не зауставља се ту. „Народне високе школе" (Volkshochschulen) — о којима смо говорили у *Просветном Гласнику* — огромно су се развиле последњих година. Reichsschulconferenz истакла је њихову важност.

Закључак. Ево какав је закључак Г. Мориса Рожеа:

„Разумеће се да, пред овим полетом тежња које су често преведене у дела, ми налазимо врло скромним резултате онога што је учињено у Француској. Основна школа је рђаво похођена, и зауставља се у добу од тринаест година. После-школа није организована; ништа не

регулише нити осигурава њено функционисање. Треба ли рећи више да се докаже хитност реформа?

„Васпитачи су рекли своју реч. Сад је на земљи да одлучи да ли, у општем покрету, прима да остане непомична.“

„Просветни Гласник“ је од свог обнављања увек истицао потребу опште реформе наставе. Васпитање одраслих је једна од најважнијих партија програма који треба утврдити и остварити. Г. Е. Јелачић претреса, на другом месту, како је могуће то практично извести. Али, у сваком случају, ми не мислимо да наша земља, као ни Француска, може „примити да остане непомична“. Јер, као што је речено, ко не одмиче, иде назад.

Наша демократска држава заслужује боље искоришћење свију младих енергија своје деце, која треба да допринесу да јој осигурају диван полет.

с. п.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

КОНГРЕС ПРОФЕСОРСКОГ ДРУШТВА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА У ЗАГРЕБУ (25—27 СЕПТЕМБРА 1921)

Овогодишњи конгрес Професорског Друштва одржао се у Загребу, од 25—27 септембра. По мишљењу потписанога, било је врло добро што је тиме избегнута ненамерна погрешка коју је један део Главне Управе Професорскога Друштва могао случајно учинити, заказујући, у први мах, конгрес у Љубљани. Потписаном је добро познато да су ти чланови Главне Управе који су намеравали одржати конгрес у Љубљани, поступили, при доношењу такве одлуке, поглавито зато што је изгледало као да су учесници прошлогодишњег конгреса, — поштујући осетљивост наше браће и другова који су, још увек, у засебном друштву Хрватских Средњошколских Професора — сматрали да би било упутније одржати овогодишњи конгрес у Љубљани. Стварност је, међутим, показала да су наши драги другови из Друштва Хрватских Средњошколских Професора увидели да ми остали веома дубоко жалимо што и они још нису са нама, и да нисмо имали ни најмање намере вређати њихову осетљивост. Одржали смо, истина, овај конгрес у Загребу без њих, али са великом жељом и подједнаком надом да ћемо, што пре, одржавати наше конгресе заједно, сви уједињени у наше Југословенско Професорско Друштво, и у Загребу, и у Београду, и у Љубљани и у Сплиту, и у осталим крајевима наше отаџбине, подједнако драге свима: и друговима из Друштва Хрватских Средњошколских Професора, и нама, из овога, још увек неуједињеног друштва; и нама који се, не по покрајин-

нама, већ по концепцијама, сматрамо „млађима“, и нашим друговима за које ми млађи налазимо да су „старији“.

За конгрес је био везан и излет у Љубљану и на Блед. И нека нам буде допуштено изнети, одмах овде, два-три утиска са тога излета. Пре свега, била је драга једна сцена национално-емотивног карактера: љубљење, на најсевернијим тачкама наше отаџбине, Југословена испод Триглава и оних из Ђевђелије, у својој и слободној отаџбини. Затим, били су од користи и задовољства и сви ти материални и духовни додири између синова једнога народа, незнаних једни другима. Благодареће овим додирима, ми смо добили неколика непосредна сазнања о Словенцима. На првом месту, биће да су Словенци, међу нама Југословенима, онај део који је најтачнији у послу, најбржи и најпотпунији у организовању рада, са изванредно развијеним смислом за практичну страну послова. Као члан Главне Управе, потписани је имао прилике видети, у преписци са секцијом Љубљана, изванредну преданост Словенаца у послу. Међу свима нама, они су ти који су, кадгод су шта саопштавали Главној Управи, то чинили са тачношћу и потпуношћу какве се, толико савршене, нису виделе ни код кога другога од нас. Словенци су то доказали и у данима конгреса у Загребу, и у дискусијама и на гласању (тако нпр., и ако су се, идејно, слагали са нама „млађима“, они нису гласали са нама, зато што им се наш манир учинио плаховитим); они су то доказали нарочито од тренутка кад смо ступили у Словенију: чим смо ушли у њу, наши драги словеначки другови су нам раздали штампани распоред занимања за 28 и 29 септембар, као и податке о смештају у станове. И то није све. Словенци су стигли још, за један једити дан, да спреме, осим тога, и пропаганду за сабирање примерака југословенске народне уметности. Тако нам је „Probuda“, друштво југословенских уметника, индустриалаца и трговаца из Љубљане, раздало манифест у коме нас упознаје са идеалним циљем друштва, позвавши нас све да и ми, сваки у своме крају, стварамо таква друштва, с циљем да се прикупљају примерци народних шара свих врста и да се преносе у уметност и у трговину. „Тиме ћемо постићи ослобођење од туђе индустрије и подићи народно-господарску моћ“, веле нам радна браћа из „Probude“.

*

Што се тиче самога конгреса, он је прошао, у главном, добро. Учешће је било доста велико: самих делегата 223, а свих учесника нешто испод четири стотине. Било нас је из свих крајева Југославије.

Дневни ред конгреса завршен је сав, изузев заказаних предавања, која се нису могла одржати због оскудице у времену. Од осталог дневног реда примљен је једногласно, и са одобравањем, извештај Главне Управе о раду, Пословник Професорског Друштва, предлози Главне Управе и секција: београдске, загребачке и сплитске, као и пододбора

пожешког (Хрватска) и сушачког. Била су поднесена и два предлога од два члана конгреса: Г. Г. Св. Томића, директора III Београдске Гимназије, и Д. Симића, суплента гимназије из Пожаревца. Предлози Г. Г. Томића и Симића тицали су се, оба, измене члана 16. друштвених Правила. Нарочито је био одређен и важан предлог Г. Симића, којим се 16. чл. Правила („Чланови Управе бирају се из редовних чланова који су са службом у Београду или Земуну") у толико измењивао што су се чланови Главне Управе бирали и из других места, а њихови заменици из Београда и из Земуна. Та би измена знатно изменила досадашњи смисао друштва, проширујући га не само просторно, већ и идејно, али, како се он није био поднео према одредбама Правила, но непосредно ту, на конгресу, то је овај предлог, као и онај Г. Томића, после дуге и жестоке полемике, повучен. Још су на конгресу понова изабрани, за чланове Главне Управе, чланови који су били испали коцком, и изабрани су њихови заменици.

Од једанаест предлога које је поднела загребачка секција, помињемо следеће: 1) да се настави интенсиван и брз рад око израде нове и савремене научне основе за целу краљевину; за израду тога да се позову Главна Управа и делегати појединих секција; 2) да се Просветни Савет реорганизује и да у њега уђу, као чланови, представници сваке секције; 3) да се уклони што пре, свима средствима, оскудица добрих школских књига, и да се реши питање књига у опште. Питање књига да се остави слободној утакмици издавача и писаца; 4) да се организује рад око народне просвете; 5) да се праведно реши ратна помоћ удатим колегиницама (по овом питању сјајан референт је била г-ђа Д-р Милица Богдановић, која је дала у своме интелигентном и аргументованом говору све разлоге у прилог тезе подједнаке награде у школи мушкима и женскима); 6) да се уредба о хонорисању прекобројних часова направи једном за целу земљу, као и да се праведније реши суплентско питање; 7) да се на седнице Главне Управе зову и делегати секција; 8) да се што пре изради закон о наставничкој сталности; док се не донесе закон, да се изради уредба.

Питања којима је највише пажње било поклоњено, јесу питање уређења школе, као и питање уџбеника. За све време рада на конгресу, а и доцније, у приватним разговорима, одасвуда се чула жеља да се дође једном до школе која би нам, у основи, била једна за целу Отаџбину. Питање уџбеника је друго питање које, још увек, смета да се у школи почне рад који би дао све користи разумнога и вредног рада. Зато је конгрес предао Главној Управи низ жеља, по тим питањима, да их она оствари.

Веома је велика заинтересованост била код питања хонорисања прекобројних часова. Пре свега, на конгресу су се чула савршено диаметрална гледишта о уредби по томе питању. Једни су били начелно

противни хонорисању прекобројних часова, док су други били тиме веома задовољни (Словенци). Са свих страна се, међутим, замерало пракси која се, где-где, правила и у дељењу часова и у хонорисању. Најзад, општа је жеља, у томе питању, да се часови хоноришу одсеком, а не ефективно.

То је, у главном, рађено на конгресу. Потписани, намерно, не прави коментаре. Њих нека праве чланови Професорског Друштва, према свима објављеним извештајима. Нека праве коментаре, спремајући се за догодишњи конгрес.

У место коментара, потписани жели само да изнесе искуство са овога конгреса, искуство другова, као и своје сопствено. Пре свега, ово искуство, које нам изгледа веома важно: у часништво конгреса не треба, апсолутно, бирати никога од чланова Главне Управе. На конгресу, Главна Управа треба да буде, од прилике, оно исто што је у Парламенту влада: да одговара за свој рад. Председништво и часништво конгреса не може, према томе, да буде образовано од лица која имају да полажу рачуна о своме раду том истом конгресу. Главна Управа има да се појави на конгресу само у улози онога који одговара, који је по дужности конгресу на расположењу, а никако као управни орган и самога конгреса. Друго је искуство да на дневни ред конгреса или не треба стављати предавања, или, кад су већ стављена, треба их и одржати. На овом загребачком конгресу била су на дневном реду два предавања, која су и по теми и по предавачима пробудила највеће интересовање код великог броја учасника конгреса — и нису се одржала! За идући конгрес Главна Управа нека реши једно од тога: или ће ставити на дневни ред предавања, и одржати их или их у опште неће ни заказивати. У сваком случају, нека се само не појави овогодишњи случај.

МИОДРАГ РИСТИЋ

БЕЛЕШКЕ

Слобода мишљења. — Циркулар француског Министра Просвете Берара од 18 маја 1921 о политичкој акцији чланова наставе — који смо ми саопштили својим читаоцима у септембарској свесци „Просветнога Гласника“ — био је, као што се могло предвидети, предмет јаких критика у учитељским круговима. *Национални учитељски синдикат*, који удружује 55.000 француских учитеља, манифестовао је своје мишљење, на свом скорашњем конгресу, усвајањем следеће резолуције:

„Конгрес, поводом циркулара Берар, који тежи да ограничи грађанску слободу учитеља, сматрајући да републикански устав не даје административној власти право да тумачи политичка права наставног особља, које је, као и све друге категорије грађана, потчињено обичним судо-

вима за сваки прекршај закона, — изјављује да се не може допустити тежња Министра Просвете која циља на административну интервенцију у избору, од стране учитеља, његовог прилажења којој било политичкој партији; и узда се у своје изабранике да неће признати компетенцију дисциплинарних судова у суђењу политичких аката учињених ван дужности".

Федерација професионалних група тражила је такође повлачење реченога циркулара, пошто, по њеном мишљењу, дисциплинска већа имају да расправљају о кривицама искључиво професионалне природе.

Стари и модерни. — Поводом реформе средње наставе, која је у овом тренутку на дневном реду у Француској, заподела се опет, или боље продужила се, она стара борба која се још од седамнаестог века бије између старих и модерних.

Професори класичне наставе туже се на опадање грчко-латинских студија, и желели би да их појачају на штету модерног хуманизма. Министар Просвете израдио је један законски пројект по коме се свима ђацима гимназија намеће латински и грчки језик у прва три разреда. С друге стране, једино матура с латинским језиком отварала би приступ на универзитете, док је досада и модерна матура, без латинскога, имала иста права.

Лако је разумљиво узбуђење које је овај законски пројект произвео међу присталицама модерних студија; разумљиво је, тако исто, да се модерни хуманизам неће дати лако гиљотинирати. Недавно је и сама древна Сорбона — која се не може оптужити да храни црне намере противу старог хуманизма — изгласала, са 60 гласова противу 5 уздржаних гласова, следећи дневни ред:

„Факултет књижевности, потврђујући своју дубоку привржености студијама које имају за предмет класичну старину, одбија сваки назадни реформни пројекат о средњешколској настави који би имао за циљ да укине или да смањи модерни хуманизам, да му одбије санкцију матуре и да затвори ученицима с модерном матуром било Факултет Књижевности, било друге заводе више наставе."

Анатол Франс о васпитању. — Славни француски књижевник Анатол Франс публикује, у овом тренутку, у часопису „Париски преглед" (La Revue de Paris), своје успомене. На првим странама ових исповести, он суди да треба радикално реформисати школску организацију. „После овог чудовишног рата, каже он, који је за пет година учинио трошним све установе, треба реконструисати зграду јавне наставе на новоме плану, великолепне простоте. Иста настава за децу богату и сироту. Сва ће ићи у основну школу. Она међу њима која буду показала највише способности за учење биће примљена да добијају средњешколску наставу, која ће, бесплатно давана, удружити на истим клупама елиту буржоаске омладине и елиту пролетерске омладине. И та елита даће своју елиту за велике школе наука и уметности. Тако ће демократијом управљати најбољи."

Патриотизам и интернационализам. — Очекујући да се створи Интернационални Васпитни Биро Друштва Народа, Црвени Крст се обратио васпитачима читавога света, тражећи од њих да измире у својој настави љубав спрам отаџбине и љубав спрам човечанства.

„Нека се — каже се у том апелу — државници, писци, школа, универзитет, капитал и рад сете сви да треба, у заједничком вишем интересу, да помогну миру да освоји свет. Треба нарочито да деца одрасту у тој битној идеји.

„Треба дакле обновити у духу људи принципе једног *интернационализма* који ће поштовати љубав сваког грађанина за његов град, сваког родољуба за његову отаџбину, али који ће учити такође сваког човека истом поштовању за живот и права свих његових ближњих, чинећи да у индивидуалан и свакодневан живот продире светлост свеопште и вечне правде.“

Дечја самоубиства и кинематограф. — Поводом учестаних дечјих самоубистава, француски лист „Радионица“ (L'Atelier) пише:

То је знак моралне нелагодности која је с великих прешла на мале.

Треба ли, међутим, тражити само у нервози која је дошла као последица рата порекло ових сасвим анормалних самоубистава? То је један од разлога, али није једини.

Други разлози су одлучнији. Ту је, најпре, утицај околине, и, у првом реду, утицај литературе и кинематографа. На лако упечатљиве мозгове као што су мозгови дечји, визуелан и жив утисак од платна за филмске пројекције мора имати дубоке одјеке, на које би писци сценарија требали да мисле пре него ли што се почну служити револвером или скакањем у воду онако често као што то они имају обичај.

До душе, у филму има скоро увек какав спасилац, чија предвиђена интервенција зауставља на време руку онога који је хтео да се убије, или који вади из воде девојчицу коју су љубавне невоље или какав прекор натерали да скаче у реку. Сугерирано дете сања такође о том чудотворном спасиоцу који ће га извући на време из последњега сна, јер је бојазан од смрти инстинктивна. Оно о њему сања, али га неће видети. Провиђење интервенише само у кинематографу.

Белгија је обратила пажњу на те опасности, које могу узети озбиљне пропорције. Она је сопственике кинематографа натерала да дају представе за децу, одакле су одстрањене све те крволочне глупости. Иначе, приступ у кинематографске дворане допуштен је само деци изнад шеснаест година. Док не будемо имали довољно јавно васпитање, то је можда, у пркос свег несавршенства, најуспешније решење.

Француске учитељске школе. — За француске учитељске школе морао се, ту недавно, расписати допунски конкурс у великом броју округа, пошто се на први конкурс није био пријавио довољан број кандидата. Од седамнаест академија (тако се зову школске административне области) у Француској, само су три могле, на првом конкурсу, осигурати регрутовање својих учитељских школа. За школску 1920—21 било је 9470 пријављених кандидата; за ову школску годину пријавило их се 9258. Две трећине су од тога девојке (6196 кандидаткиња). Пријемни испити су, уз то, доказали, као што пишу француски педагошки листови, да постоји и криза у квалитету, сем кризе у квантитету, нарочито код кандидата.

Узрок прве од ових криза налази се у дубоком поремећају који је произвео у свима школама дуги и страшни рат, узев под заставу 35.000 учитеља и професора. Садањи кандидати, којима је било од при-

лике дванаест година у тренутку кад су школе остале без учитеља, заостали су у свом учењу толико да долазе данас на конкурс за учитељске школе много мање спремни но предратни кандидати. Али то је пролазна криза, која ће бивати све мања што се више удаљује од датума демобилизације, и што учење постаје озбиљније.

Узрок другој кризи је у недовољним платама. Тако на пример, девојке добијају, као стенографкиње, дактилографкиње, књиговође, касирице, итд., још у шеснаестој години исту плату коју ће, као учитељице, добити тек после свога пунолетства. Криза ће постојати, закључују француски листови, све дотле док млади људи и младе девојке не буду сигурни да ће, при одласку из школе, добити у служби пристојно издржавање.

Судбина учитеља у Русији. — Француски социалистички учитељски лист „Преглед основне наставе“ (Revue de l'enseignement primaire) доноси, према руским „Известијама“ (бр. 114), једну резолуцију коју су донели школски радници из Донеца.

Учитељи, пошто су подсетили на учешће које су узели у учвршћивању совјетске власти и на посао који су примили на себе да воде садашње поколење новом животу, додају:

„Посао који ми вршимо тражи велику интелектуалну напрегнутост. Међутим, ми смо изнурени, и наша способност за рад се смањила. Изузев двадесет и једну фунту брашна коју добијамо месечно, ми немамо ништа. Наша храна је као храна изгладнелих просјака. Наше породице не добијају ништа. Ми буквално патимо од глади. Ми смо у беди и губимо сваку способност за рад. Је ли могуће да је такво стање наставног тела у интересу совјетске владе? Је ли могуће да локални органи не увиђају корист од наставног тела које васпита нову генерацију? Је ли могуће да је рад једне преписачице у месном комитету за исхрану, једног управника поште или једног чувара, који добијају „јак“ оброк за себе и понекад и за чланове своје породице, продуктивнији но посао, народнога учитеља? Сваки школски радник из наше области завиди сада судбини овог чувара.“

Лаичка школа у Немачкој. — Немачки учитељи воде у овај мах жестоку борбу да спасу општу лаичку школу, чији је принцип био постављен Вајмарским Уставом. Први пут у Немачкој, народна школа била је призната том приликом као државна установа. Први пут, тако исто, говорило се, у једном службеном документу, о унитарној школи немачкога народа.

Али, ако је 1. параграф члана 146. Устава садржавао ове важне новине, параграф 2. отварао је врата разним ублажењима. „У крилу општина, каже се у њему, моћи ће се створити општине конфесионалнога или филозофскога карактера на предлог старешина породице, у колико то не буде грозило нормалноме вршењу наставе.“ Члан је додавао: „Што се тиче појединости примене, законодавство сваке земље управљаће се према принципима које ће поставити један нов школски закон који ће важити за целу Немачку“. Најзад, члан 149. говорио је: „Верска настава је обична грана наставе у свима школама, изузев лаичке школе. Она се предаје према одлукама заинтересованих верских заједница и под резервом државне контроле.“

Министар Јавне Наставе за Конфедерацију објавио је, пре неколико месеци, законски пројекат предвиђен чланом 146., параграф 2.

„Тај пројекат је противан Уставу", пише у „Франкфуртским Новинама" Сајферт, министар Јавне Наставе у Саксонској.

Доиста, у место да сматра лаичку школу као правило и вероисповедну школу као изузетак, законски пројекат изгледа да предвиђа противно. Ако десет од сто од старешина породице то затраже, морају се створити школе с вероисповедним или филозофским смером о трошку општине. У истом месту, моћи ће дакле бити јавних католичких, лутеранских, лаичких, монистичких, социалистичких, комунистичкнх, и т. д., школа.

Да би се олакшао успех приврженицима вероисповедне школе, пројекат допушта старешинама породица да пренесу своје право гласа у тој ствари на професоре или директоре школских завода. У осталом, није потребно бити једне вере да би се гласало у корист школе те вере. Једна општина у којој би било само 5 од 100 католика и 5 од 100 протестаната, могла би бити приморана да оснује једну католичку и једну протестанску школу, кад би се старешине породица обе вероисповести удружиле да то затраже.

На свом последњем конгресу у Штутгарту, немачки учитељи су живо протестовали противу тога законског пројекта који је у јасној контрадикцији са народном вољом. Познати немачки педагог Тевс узео је први реч: „Ми смо, рекао је он, у једном критичном тренутку у историји немачке школе. Она је тежила да постане све више државна установа; али данас хоће да је предаду другим политичким силама. Ето какав је смисао тога законског пројекта у нашим очима. Он се представља као да је остварење члана 146., параграф 2., али заборавља све остало из члана 146. А међутим, тај члан је садржавао изјаве какве никад нису биле учињене поводом немачке школе.

„О томе више није реч у законском пројекту. Требало би, међутим, посматрати Устав у његовој целини, а не само један једити параграф једног члана. Тај параграф био је унет у Устав тек с великом муком, да умири бојажљиве. Али никад они који су га изгласали нису мислили да ће се једнога дана моћи њиме послужити да се немачка школа разбије у комаде и подели у вероисповедну и невероисповедну школу. Ми споримо да је пројекат остварење саобразно духу Устава, јер уништава јединство школске организације које овај прокламује.

„Школе које би се родиле из тог пројекта биле би зависности, својине цркава и филозофских или социалних секта; и сва настава која би се давала у њима имала би обележје тих нарочитих схватања. У осталом, подели школа по вероисповестима одговарала би у стварности социална подела ученика. Врло опасна ситуација која би се на тај начин створила не би имала никакве везе са режимом лаичке школе који смо ми били смислили.

„Ми треба све да чинимо, рекао је на завршетку Тевс, да тај пројект не добије законску снагу."

Представници учитеља пруских и саксонских говорили су у истом смислу.

„Тај пројекат био би победа политике партија, рекао је први. Ми хоћемо најзад да сјединимо немачку омладину изнад свих катехизиса, да бисмо створили једну „душу немачког народа". Религије и фило-

зофска схватања су резултат искуства живота свакога, и личних размишљања. Наша деца имају да се баве данас другим, а не филозофским схватањима света.“

Представник саксонских учитеља је изјавио да његове колеге имају за циљ чисто и просто укидање параграфа 2. члана 146. Нови законски пројекат је у њиховим очима злочин учињен спрам немачког народа.

Вероватно да ће у тој борби између коалиционе владе којој је на челу један католик, и учитељског тела које је остало верно демократском програму из 1908, бити јача прва. Све што ми можемо желети, то је да демократска лаичка школа, оживљена духом толеранције и правде, дâ младим немачким генерацијама менталитет који је преко потребан за одржање мира у свету.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге, часописи и музикалије послани Уредништу:

Споменица Владимира Гаћиновића. Уредио Перо Слијепчевић, издали пријатељи и другови. — Сарајево, 1921 (Добива се у штампарији П. Н. Гаковића, Сарајево, Петракина улица бр. 1). С. 119, цена 10 д. (Чист приход намењен је за пренос покојникових костију у отаџбину).

Д-р Милош Тривунац, професор београдског Универзитета, *Гетеов „Фауст“*. Књижевна студија. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1921. С. 204, цена?

Чапкун или Страдање једнога немирка. Слика из дечјег живота с певањем у 1 чину. Написао Мих. Сретеновић, хармонизовао и за комад удесио Данило Р. Тривунац, учитељ. — Издање штампарије „Стара Србија“, Скопље, 1921. С. 34, цена 5 д.

Dr. Tadeusz Lubaczewski, *Jugoslawja.* — Warszawa, 1921, naklad Wlasny. C. 109, цена?

Чедомиљ М. Тодоровић, *Летопис основне школе.* Студија природе друштва, школе и личности (Учитељска ручна библиотека, бр. 2. Уређује Душан Ружић, учитељ).— Нови Сад, издање књижарнице учитељског д. д. „Натошевић“, 1921. С. 33, цена 2·50 д.

Чедомиљ М. Тодоровић, *Уџбеници у основној школи.* Теорија и пракса (Учитељска ручна библиотека, бр. 4. Уређује Душан Ружић, учитељ). — Нови Сад, издање књижарнице учитељског д. д. „Натошевић“, 1921. С. 36, цена 3 д.

Из живота женске учитељске школе у Београду. *Извештај за школску 1920—21. годину. IX.* Приредили: управитељ, Љуб М. Протић; повереница, Малвина Гогићева. — Београд, 1921. С. 64.

Стогодишњица Д-ра Ђорђа Натошевића, написао Аркадије Варађанин, управитељ у миру (Знаменити Срби, 1). — Нови Сад, издање књижарнице учитељског д. д. „Натошевић“, 1921. С. 148, цена 10 д.

Религија Његошева, студија Д-ра Ник. Велимировића. Друго издање. Са ликом Његошевим. — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 188, цена 12 д.

Камил Моклер, *Физичка љубав*. II. *Проституткa*. Превео с француског Радивоје Караџић. — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 112, цена 5 д.

Историја Срба, Хрвата и Словенаца. За ученике IV разреда основних школа написали Владимир Р. Радојевић, професор и Владимир Ј. Милутиновић, учитељ. Друго прерађено и допуњено издање. — Лесковац, 1921. С. 111, цена 5 д.

Учитељска искра, просветно-школски часопис. Уредник Драг. М. Михаиловић. — Излази у Крагујевцу (Уредништво: Београдска улица, 26) једанпут месечно, за време школске године. Годишња претплата 30 д., на број 3 д.

Гајрет, organ društva Gajreta. Kulturno beletristički časopis. Vlasnik: „Gajret"; urednik: Šukrija Kurtović. — Излази једанпут месечно, у Сарајеву. Годишња претплата 66 круна, на број 6 кр.

Милоје Милојевић, наставник певања у III Београдској Гимназији, *Хорске песме*. I. Песме у један, два, три или четири гласа, за дечји или женски хор (1. Вечерња песмица. — 2. Сади дрво. — 3. Мали коњаник. — 4. Срце дечје. — 5. На ружи. — 6. Ко је господар. — 7. Јутарња молитва мале Данице. — 8. Поздрав мајци. — 9. Разговор с мачетом. — 10. Пчелица. — 11. Сан. — 12. На ливади. — 13. Пролетња песма. — 14. Врабац и мачка. — 15. Пролеће. — 16. У берби. — 17. Ветар. — 18. Ластавица. — 19. Коњик. — 20. Деца и чигра. — 21. Мајска песма. — 22. На гробу миле нане. — 23. Цветна ливада. — 24. Санкање. — 25. Анђео. — 26. Младост. — 27. Тужна песма. — 28. Март, април, мај. — 29. Зрачна свила. — 30. Суморан дан). — Београд, 1921. Издавач: Друштво за заштиту југословенске деце, Београд, Студеничка улица бр. 62. (Сва права извођења, прештампавања, удешавања и т. сл. задржава за себе издавач). С. 32, цена 10 динара.

Милоје Милојевић, наставник певања у III Београдској Гимназији, *Хорске песме*. II. Песме за мушки или мешовити хор намењене певачким зборовима ученика средњих школа или универзитетске омладине. (1. Југословени. — 2. Ноћ. — 3. Љубичице. — 4. Лептир и ружа. — 5. Младост. — 6. Песма у зору. — 7. Хај славно је... — 8. Изгнаничке песме: а) Молитва изгнаних, б) Порука. — 9. Дуго се поље зелени...). — Београд, 1921. Издавач: Друштво за заштиту југословенске деце, Београд, Студеничка улица, 62 (Сва права извођења, прештампавања, удешавања и т. сл. задржава за себе издавач). С. 29, цена 10 динара.

Уредник,
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.
Београд.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 12 ДЕЦЕМБАР 1921 ГОД. XXXVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

МИ

АЛЕКСАНДАР

По милости Божјој и вољи народној

КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 3 новембра ове године, постављамо:

у Државној Штампарији у Београду:

за помоћника благајника, са платом од 2000 динара годишње, Михаила Живковића, званичника Управе Државне Штампарије; и

за писара са платом од 2000 динара годишње, Хермину Сичеву, помоћника руковаоца стоваришта књига и монополисаних образаца.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 7 новембра ове године, постављамо:

у Министарству Просвете:

за писара I класе, Зорку Бугарчић, писара II класе истог Министарства, и Милицу Радишићеву, апсолвираног филозофа.

Заступник Нашег Министра Просвете, Наш Министар Унутрашњих Дела нека изврши овај указ.

АЛЕКСАНДАР с. р.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1237 редовни састанак 16 луна 1921 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић; ппредседник, г. Лазар Кнежевић; чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Александар Белић, Д-р Лаза Ненадовић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лепосава Бошковићева, Косара Цветковићева, Савка Радичевићева, Димитрије Соколовић и Милутин Станковић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен, с мањим примедбама, записник претходног састанка.

II. Председник саопштава, да је г. Бранко Таназевић поднео свој други реферат о Великој Школи за примењене уметности (в. 1228 записник, под VII). Реферат гласи:

Прегледао сам преглед уредбе „Велике Школе примењених уметности“ и налазим да се овакав може примити и ако би га требало у неколико попунити.

За наставнике и ученике и административно особље треба прописати дисциплинарну уредбу, која може доћи и у правилнику, али то треба овде у уредби поменути. Како је овом уредбом (у чл. 25) предвиђено евентуалне измене, то ће се све што се буде у току рада показало као потребно или нејасно моћи накнадно унети.

Нејасно је, зашто ће ученици за чисту уметност и за наставнике морати проћи кроз одељење за примењену уметност, ако ти наставници буду на пр. само наставници цртања (чл. 5)?

Што се тиче назива школе, остајем при своме ранијем реферату који сам имао част поднети Главном Просветном Савету.

Саслушавши реферат, као и мишљење присутног члана г. Д-р Белића, Савет, после дуже расправе, одлучује да решење треба оставити за један од наредних састанака док чланови не разгледају уредбу.

III. Г. г. Љуб. Протић и Дим. Соколовић усмено реферишу о молбама учитеља основних школа за пензију и пензионисаних учитеља за реактивирање, као и нових кандидата за службу.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Вукосаву Максимовићеву, Загорку Стојановићку, Драгу Тодоровићку и Арпада Баложа, а тако исто и Зорку Валић и Милену Ћирилову, ако имају прописани број година службе, иначе им одредити 30% издржавања;

да Марију Милер треба поново подвргнути прегледу комисије од три државна лекара;

да се Даринка Бокшан може реактивирати, ако докаже да је свршила учитељску школу и положила учитељски испит;

да се Латинка Илићка, учитељица у пензији, не може реактивирати, јер је дуго ван службе;

да се Стевану Урику, учитељу у Старој Пазови, може допустити да полаже допунски испит за учитељско оспособљење, из српског језика, српске историје и земљописа Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца;

да сестра Илумината Гасо треба да се подвргне допунском испиту као и Урик, а према распису Господина Министра Просвете о учитељима који познају српски; и

да се о молби Семена Штејна не може донети одлука док не поднесе доказе о својим квалификацијама.

IV. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете који шаље нацрт закона о народним школама израђен од комисије у Министарству Просвете.

Савет одлучује, да се образује комисија за израду овог законског нацрта у коју ће ући: г. г. Владимир Радојевић, Лазар Кнежевић, Д-р Душан Рајичић, Димитрије Соколовић и Милутин Станковић и којој се има предати и нацрт израђен у Министарству.

Овим је састанак завршен.

— 1238 редовни састанак 24 јуна 1921 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, потпредседник Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Влад. Ћоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Милан Карић, Лепосава Бошковићева, Дим Соколовић и Милутин Станковић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен, с мањим примедбама, записник претходног састанка.

II. Председник саопштава, да је на дневном реду претрес нацрта Уредбе за Велику Школу примењених уметности (в. 1237 записник под II).

Саслушавши поново мишљење члана г. Д-р Белића, који је у споразуму са г. Бранком Таназевићем детаљно разгледао нацрт Уредбе, Савет одлучује:

да се нацрт упути г. г. Лазару Кнежевићу и Таназевићу на реферат, нарочито с обзиром на предвиђење квалификације и плате наставника те школе, које треба изједначити с квалификацијама и платама наставника средњих школа.

III. Г. Д-р Влад. Ћоровић саопштава, да је г. Д-р Виктор Новак, доцент Загребачког Универзитета, упутио преко њега молбу Главном Просветном Савету, да се његова палеографска студија Scriptura Beneventana, откупи и препоручи за школе.

Саслушавши усмен врло новољни реферат г. Д-р Ћоровића, Савет је мишљења, да се ова књига може откупљивати за књижнице средњих и стручних школа.

IV. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 15047 од 14 пр. мес. с предлогом школског надзорника за срезове јабланички и лесковачки о издвајању тежих места по чл. 40 закона о средњим школама.

Савет одлучује, да као тежа места треба огласити ове школе: Туларе, Гајтан и Реткоцер (I категорија), а Бугумет, Клајић, Смиљане и Сијарину као тежа места II категорије.

V. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете којим спроводи на мишљење предлог Покрајинске Владе за Хрватску и Славонију, да се положаји и плате тамошњих школских надзорника изједначе према њиховим колегама у Србији.

Савет одлучује, да се предлог упути на оцену г. г. Д-р Чед. Митровићу и Милутину Станковићу.

VI. Чита се реферат г. г. Душана Стојићевића и Д-р Данила Катића о прештампавању државног издања *Зоологије* за ниже разреде од проф. Ник. Ранојевића (в. 1229 записник под III). Реферат гласи:

Прегледали смо измене и допуне, које је учинио г. Никола Ранојевић, професор, у III издању своје *Зоологије* за ниже разреде, рађене по Шмајлу, спремајући ново државно издање. Поред тога прегледали смо и све, што је остало непромењено из III издања, и о свему томе част нам је поднети Савету следећи извештај:

Учињена је у главноме једна крупнија измена: органи за осећање, који су у III издању били пре органа за варење хране у одељку о човеку дошли су сада после њих. Ова је измена на своме месту, јер органи за осећање имају јачу везе са органима за кретање, него са органима за варење.

Главна допуна у томе је, што је међ сисаре унесен и ред кљунара, кога у ранијим издањима није било. Налазимо да је ово добро урађено, јер се ученици, упознавајући овај прелазни ред сисарски ка птицама, постепено навикавају, да животињски свет схватају као једну органску целину, а не као скуп различитих група, без јачих међусобних веза. По себи је јасно, да се у једном уџбенику за ниже гимназијске разреде не могу наводити сви прелазни облици који постоје, али је потпуно оправдано, што је за пример наведен ред кљунара, који је као прелазни најдоступнији схватању ученика I разреда гимназије.

Поред тога унесени су у извесне редове и неколики нови представници, који су од значаја било са практичког гледишта било као карактеристични за извесне нове крајеве проширене отаџбине,

Извршене су и извесне промене у терминологији и номенклатури, као и у склопу реченица, да би се постигла већа јасноћа и олакшало ученицима регулисање извесних градива.

У колико смо нашли, да је што-шта ваљало изменити, споразумели смо се о томе са писцем, и он је био предусретљив да прими и унесе неколико ситнијих измена према нашим предлозима.

При оваквом стању, немамо ништа више речи до то, да ће овако поправљено IV. издање подмиривати потребу зоолошког уџбеника за ниже гимназијске разреде још боље, него раније издање. Стога част нам је предложити Савету, да изволи донети одлуку, да се овај уџбеник може оштампати, са учињеним изменама и допунама, као IV. државно издање, а да писцу изволи одредити хонорар за труд око припремања овог издања и држања коректура.

У прилогу ·/. враћамо књигу.

Савет усваја реферат и одлучује, да се овај уџбеник може штампати као IV државно издање, пошто писац учини потребне измене према примедбама у реферату

VII. Чита се реферат г. г. Миливоја Башића и Живка Н. Стефановића, *о српској Граматици,* за I и II разред средњих школа од г. Д р Душана Радића, (в. 1207 записник под IX). Реферат гласи:

Прегледали смо две књиге „Српске граматике" (за први и други разред средњих школа, Сремски Карловци, 1920) од Д-р Душана Радића, директора гимназије, и подносимо овај свој извештај:

Мишљења смо да је једини правилан и користан пут да се дође до добрих сталних уџбеника за наше средње школе претходно извршити кореniту реформу целокупне наставе у

средњој школи на основу захтева нове педагогике и методологије, које постављају као главни циљ сврње наставе васпитање, а знање које пружа настава, треба да се прилагоди формирању свесних и активних мисаоних духова и практичним потребама живота. Учионица не треба да буде само предаваоница, већ и *радионица*, где се сви ученички мозгови држе у запетој пажњи и стављају у покрет све њихове моћи, да би се оспособили за самостално мишљење и лично усавршавање. Само таква настава спремаће духовно и волно јаке, радљиве и истрајне честите и родољубиве, разумне и просвећене будуће грађане наше државне и народне заједнице. Ово се може постићи, нарочито у настави матерњег језика, савршеним кидањем с искључиво дедуктивним, пасивним методом предавања, већ граматику треба предавати директном методом, после које долази дедукција као систематизовање знања добивеног самосталним опажањем и размишљањем, увек под руководством наставниковим. Због тога, граматику треба увек везивати за конкретну садржину (усмени говор, читалачко градиво и писмене саставе) и њеном анализом долазити до апстракција, норми, закона. Само тако, ученици ће бити упућени да сви мисле и учествују у раду, да развијају своје духовне способности и теже за личном саморадњом. После извршене реформе наставе у средњој школи, треба расписати стечај за израду нових сталних уџбеника у истом духу.

Обе граматике г. Радића писане су у традиционалном, искључиво дедуктивном духу: прво правила и дефиниције, а затим примери! И — што је највећма за жаљење. — г. Радић изгледа да није довољно упознат с циљем наставе матерњег језика у средњој школи, који је врло обиман. Он се не састоји само у учењу граматике, већ и у логичком и естетичком читању (не само школске, већ и домаће лектире), дидактичкој обради чланака у читанци, објашњавању тежих места и израза, развијању језичког осећања, увођењу у књижевност и њену теорију, развијању књижевно-уметничког осећања, правилном усменом и писменом изражавању и др. Да г. Радић све ово зна, не би смео ни помислити да скоро целу описну и добрим делом научну морфолошко-синтактичку грађу дâ само у *два* разреда ниже средње школе! Грађа је тако обимна да, ако се хоће да пређе темељно на „штиву или„ примерима", потпуно је немогућно савладати је, баш и да се занемаре остали циљеви наставе матерњег језика у нижој средњој школи.

Како је конкретна садржина главно, а језик њен спољашњи израз; како се граматика учи помоћу језика, а не језик помоћу граматике (Хердер): јасно је да се граматика у нижој средњој школи не може изучавати одвојено од своје садржине, већ напротив на самој садржини. Зато граматика не може бити везана за ову или ону групу појава, већ мора бити узгредна, ad hoc, користећи се датим случајем и надовезујући га на остале случајеве који стоје с њим у органској целини. Само, ради систематизовања и утврђивања знања добивеног директном методом, потребан је један подсетник за ученике, кућевна књига, штампана или рукописна граматика, која се неби кретала даље од стварних потреба у говору и писању.

О томе, да граматика српског језика за сва 4 разреда ниже средње школе треба да буде у *једној* књизи (с приближно одређеним деловима за поједине разреде, али с остављеном слободом наставницима да могу чинити и потребне диверсије, увек у оквиру знања обухваћеног целокупном граматиком), види мишљење г. г. Ж. Стефановића и М. Московљевића у реферату о „Српској граматици за ниже разреде средњих школа. I део" од М. Шевића.

Већ и самим склопом граматике г. Радића не одговарају горе истакнутим захтевима, те су не савремене и неупотребљиве у средњој школи.

Али, и кад апстрахујемо све ово, ипак граматике г. Радића ни мало не задовољавају наша очекивања.

Колико су ове књиге недовољно стручно и савесно рађене, од многобројних недостатака, изнећемо само неколико најкарактеристичнијих (детаљнији суд даћемо на другом месту):

1. Претпостављајући да су темељно пређене врсте речи у основној школи — што је неопходно потребно због правописа — требало је одмах почети с реченицом, као основним елементом логичког мишљења: дати *најопштије појмове* о простој и сложеној реченици на практичан начин; затим прећи на врсте речи (именичка, заменичка и глаголска промена; распознавање и практично категорисање непроменљивих речи); слогове и гласове (најосновније напомене). Пре граматике треба дати опште појмове о језику (књижевни и народни језик, дијалекти, где се говори српским језиком, кратка историја азбуке и др.), чега ни у једној нашој граматици па ни у Радићевој, нема. Затим је требало прећи, поред интерпукције, и најосновнија правила о правопису, јер се у писменим задацима највише у томе греши. — Све ово разрађивати, по методу концентричних кругова, у остала 3 разреда средње школе.

Г. Радић говори у I књизи прво о гласовима, затим о реченици, о речима и најзад о интерпункцији (укратко); а у II књизи прво о реченици, а затим о речима и облицима, најзад о гласовима.

2. Г. Радић дели именице *на три групе:* именице мушког, женског и средњег рода.

Именице мушког рода деле се опет на *2 подгрупе:* а) с основом на сугласник и б) с основом на *—о* и *—е*. Именице с основом на сугласник деле се опет на *2 раздела:*

а) с основом на ненепчан (зуб) и б) с основом на непчан сугласник. Исто тако, основе на *—о* и *—е* дели се на два раздела: а) с основом на ненепчан (Марко) и б) с основом на непчан сугласник (Милоје) кн. I страна 23.

Именице средњег рода деле се на *две подгрупе:* а) с једнаким бројем слогова (село, поље) и б) с неједнаким бројем слогова (племе, уже) [стр. 25.—26].

Именице женског рода деле се такође на две подгрупе: а) с наставком *—а* (жена) и б) без наставка (ствар) [стр. 27]. Али затим додаје: „Има именица и мушког рода које се мењају по овој промени" (слуга), за које вели да су „по своме значењу мушког, а по граматици су женског рода"!

Затим се даје преглед именичке промене, по коме се све именице деле на *три промене* или *врсте* („Свега дакле имамо три промене о—, а— и и— врсту"), према наставку за 2. пад. једнине (стр. 28)! Ни сами наставници неће умети да се нађу лако у овом галиматијасу од „група," „подгрупа", „раздела" и „врста"; а како ће умети да то схвати и научи ученик I разреда гимназије, чији је ум још доста неразвијен за овакве компликоване врсте апстракција?!

Место свега тога, најбоље је остати при опште познатој деоби именица на пет врста, која је и врло прегледна и врло лака; јер, у самој ствари, по г. Радићевој подели, немамо 3 групе (одн. врсте), већ 7 врста [1. именице мушког рода на сугласник, 2. именице мушког рода с наставком *—о* и *—е*, 3. именице средњег рода с једнаким бројем слогова, 4. именице средњег рода с неједнаким бројем слогова. 5.) именице женског рода с наставком *—а*, 6. именице женског рода на сугласник и 7. именице мушког рода с наставком *—а*, које г. Радић не зна управо куда да их метне, јер их убраја у а— врсту, а род смета да уђу у трећу групу. Сем тога, у I врсти (II књига) именице без наставка у 1. пад. једнине разликују неколико парадигама : 1. „Основе на грлене сугласнике и основе на 2 сугласника", 2. „Основе с непостојаним *а* уз даље гласовне промене"; 3. „Основе на *л*, без и са непостојаним *а*" — Именице с наставком *—о* и *—е* имају такође2 парадигме: 1. Основе на ненепчан и 2. основе на непчан сугласник (стр. 31)!

3. Г. Радић дели заменице на *именичке* и *придевне*. Прве се деле на *одречне, упитне* и *неодређене заменице*. Одмах затим дели их опет на: а) *личне* (ја, ти, он, себе), б) *упитне* (ко, што шта). в) *неодређене заменице* (неко, нешто; нико, ништа (sic); свако, свашта, којеко, којешта (sic); ико, ишта ма ко, ма шта, (sic); когод, што-год Придевне се заменице опет деле на *присвојне* и *показне*, које се опет деле на: одређене и повратне, упитне и неодређене заменице (стр. 34). Затим у придевне заменице убраја и „заменичке придеве", т.ј. придевне заменице за каквоћу и за меру и количину.

Да би збрка била већа, писац у I књизи сматра *он —а —о* као личну, а у II књизи као придевну заменицу („Лична заменица трећег лица: *он она оно* није именичка, него је придевна") [стр. 48]!

Зашто је било потребно одступити од уобичајене поделе заменица на *личне* (именичке) и *придевне,* а придевних на 4 групе (за присвајање, показивање, каквоћу и „меру и количину"), која је много прегледнија и лакша!?

4. Одељак о глаголима такође није прегледно израђен. По нашем мишљењу, требало је одмах поделити глаголске облике на чисто глаголске и глаголско-именичке, изнети у схематском прегледу наставке за просте облике и које од њих примају које глагол ке основе. Затим је требало рећи који облици постају од презенске, а који од инфинитивне основе; јер је то врло потребно ради контролисања правилности облика који се чују у дијалектима и на које су неки ученици већ навикли. Ни наставци ни свршеци се не одвајају цртицом, што је неоправдано. Напротив, најпрактичније је изнети, у табеларном прегледу, све *свршетке,* као и то који облици постају од које основе. При том, г. Радић опет није без недостатака и погрешака.

Тако, није тачно да се време прошло и будуће граде само помоћу краћих, већ и помоћу дужих облика помоћних глагола (стр. 50, 51).

Тврђење пишчево да прилог времена прошлог имају *само тренутни глаголи* (кад мења трајне глаголе, надокнађују их тренутним глаголима од исте основе) и да аорист „постаје наставком — *х* или *ох*", показује уникум пишчева непознавања најосновније структуре нашег књижевног језика!

5. Наводе се само мала ћириловска и латинска слова, а велика — од којих су многа различна од малих — изостављају се! Сем тога, у напомени о слову *ћ*, које је писац и употребио у азбуци, не вели ко је ово слово увео и начинио хрватску латиницу фонетичком, и не изражава се категорички за ово слово, које је у употреби истисло *dj*, јер вели да „многи у латиници пишу *gj* место слово ћ"; само осуђује писање *dj* (стр. 3). О еквивалентним Даничићевим словима ļ, ń и ǵ — која се стално употребљују у издањима Jugoslovenske Akademije — нигде се и не помиње!

6. Г. Радић показује слабо познавање основа физиологије гласова нашега језика, кад у „бѐзвучне" (мукле) сугласнике рачуна и *б, д, ј, ђ, џ* и *г,* а у „звучне" (јасне) рачуна и

ф, м, с, н, л, р, њ, љ, ш (стр. 5). Сем тота, нетачно је и тврђење пиштчево да се „безвучни“ сугласници зову и *тренушнима*, а „звучни“ трајнима. Деоба „већине“ сугласника још па *шврде* и *меке* такође није оправдана и за ученике I разр. гимназије сасвим непотребна. Занимљиво је да се писац изчуђава у коју групу да метне сугласнике *л, р, н, м, ј, љ, њ;* па вели да „нису ни тврди ни меки“ (ib). А у схеми (књ. II), сугласнике *з, с, н, л, р,* назива *звучно-зубнима; ф, в, м, — звучно-усненима: љ, њ, ж, ш, — звучно-непчанима; г, к, х, — безвучно-грленима; д, т, ц, gs(!) — безвучно-зубнима; б, п, — безвучно-усненима, ј, ђ, ћ, џ, ч,* — безвучно непчанима (стр. 88). — Ово су основи описне граматике у нижој средњој школи!

7. Одредници (адвербијали) се, по г. Радићу, деле на три групе: а) за место, б) за време, в) за „разне односе“. Ови последњи се деле на 3 подврсте: а) одредници за начин [питања: *како?, на који начин* (sic)?]; б) одредници за узрок [питања: зашто?, због чега (sic)?] и в) одредници за сврху и намеру [питања: зашто?, *ради чега* (sic)?! И одредници за начин имају подврсте: „у ширем смислу“ долазе „одредници за оруђе или средство“ и „одредници за друштво“.

Сем тога, писац дели одреднике, по значењу, на нове три групе: а) одредници који показују „мировну тачку радње глаголске“ (где нешто бива, кад и како се врши радња глаголска); б) одредници који показују „исходиште радње глаголске“ [одакле потиче, откад и због чега (sic) бива радња глаголска] и в) одредници који показују „крајњу тачку радње глаголске“ [како се креће радња глаголска, докле и докад (sic) траје, или ради чега (sic) се она врши]. За „крајњу тачку“, у схеми свих одредника, долазе и питања: *закад* (за време) и *зашто, ради чега* (за начин, узрок и сврху) [стр- 13]! Сем тога, у одреднике „за начин“ уврштује и одреднике за поређење (стр. 9) за меру и количину и за тачнију одредбу (ib); а у одреднике „за узрок“ рачуна и одреднике за погодбу (sic) „противног узрока или допуштања“ „порекло или грађу“ (sic), за „радно лице или ствар од којих радња полази“ и др. (стр. 8)!

Може ли све ово стати у још недовољно развијене ученичке мозгове; и чему све ово служи, ако не томе да ученици омрзну и иначе озлоглашену граматику нашег језика?!

8. Писац не стоји боље ни са синтаксом. Тако:

а) По њему је реченица „мисао речима исказане“ (књ. II, стр. 3)! А зар она не може бити и написана?!

б) У реченици „Сит гладну не верује“, он мисли да је *сит* подмет! Међутим, овде је подмет изостављен (човек), а сит је његов *атрибут.*

в) По њему „просте су реченице оне којима се казује једна мисао. У тим реченицама има само један подмет и прирок“. А зар проста реченица може имати и додатака?!

г) Он вели: „У једној сложеној реченици има онолико простих (sic) реченица, колико у њој има личних глаголских облика“ (књ II стр. 12). А зар нема реченица с једним подметом и више прирока?!

д) Г. Радић вели: „Реченица која другу допуњује, зове се главна; а она која допуњује главну реченицу, зове се споредна или подређена реченица (књ. II, стр. 13)! Право противречење! И др.

9. Г. Радић не располаже ни с довољно познавања фонетичких, етимолошких и морфолошких појава у нашем језику. Да поменемо само неколико најтипичнијих примера:

а) Писац вели: „Основе које се свршују на *л.* у номинативу једнине на крају речи и у генитиву множине на крају слога (sic) претварају сугласник *л* у самогласник *о*“ (књ. II, стр. 28)! Зар је *л* у 2. пад. множине на крају слога?!

б) У погледу квантитета и акцента г. Радић показује савршено непознавање наше акцентације. Од многобројних погрешака, којима кипти скоро свака страна, наведимо само ове: дѐца (II; 36,41); прѝча — 2 пад. јед. прѝче (ib); звѐзда (II, 37), дѐте (III, 41, 35. I 19, 20); го́ст — 2. пад. множине го́сти (ib); жѐна — 2. пад. једнине жѐне и жѐна — жѐне (II, 36); крибо́це (II, 34); зббг; нѝје (I, 49); нѐћу (I, 50 bis); јѐ јо̑ј (I, 50); слу̑га (I, 27); миљо̑нитӣ (I, 52); пѝшем (I, 57, 60); забáдам, облѐћем (II, 57); бáцим (II, 76); купо́вати — купова́х — ку̑повао (II, 38); хо̑ћеш (II, 84); донёсен — донесёна — донесёно и до̑нет — доне́га — доне́то (II, 86); вѐнац — вѐнце (II, 97) и т. д.

в) Писац сматра да је *чувен* основа *чув* (чув-ен, чув-ена, чув-ено [стр. 63, II].

г) По њему је постанак трпног придева *виђен* и сл. „врло лако протумачити“ у јужном и западном говору и да је из њих *ђ* ушло и у источни говор аналогијом (II, 76)!

д) У глагола *јести* сматра да је презентска основа *јед* — (II, 85); а одмах затим вели: „Глагол *јести*, поред правилних облика од инфинитивне основе *јед* — и презентске основе *једе*, — сад. време твори.....“

ђ) За з. л. множ. вели да су наставци — *у* (-е) [II, 61]!

е) За имперфекат наводе се само два наставка: — *ах* и *јах* (II, 61)!

ж) Прилог времена прошлог, по г. Радићу, постаје наставницима — *вши* и *авши* (II, 63). А *писав, видев* и т сл.?!

з) За облике *почешти — почнем*, *узешти — узмем* тврди да су постали од *почешнти — поченем*, *уземшти — уземем*, кад је коренити самогласник *е* у презенсу испао, а *н* и *м* у инфинитиву такође испало. (II, 69, 70). Као директан доказ томе наводи, као образац, глагол „мре́ти од мер-ти-мрѣм и изводи презенс од мер-е-м (II, 70)! Ну круна непознавања постанка нашега језика јесте тврђење писчево да се „у старо доба *ем*, и *ен* изговарало кроз нос као *е*-н, које се у старом писму писало са я“ место ѧ (стр. 70)!!

и) Писац чини капиталне погрешке у приказивању старе промене заменице и (же) — ла (же)[1] — ле (же). Тако: 1) 6. пад. јед. муш. и сред. рода, по г. Рарићу, гласи *им* место *имь* (читај јим!); — 2) 1. и 4. пад. множ. средњег рода гласи *је* место *ја*; — 3) 2. падеж множине за сва 3 рода гласи *их* место ихъ (читај *јих*); 4) 6. пад. множ. за сва 3 рода гласи *нѣм* место *ими* (читај *јими*)!; 5) 3. пад. множ. за сва три рода гласи *им* место *имъ* (читај *јим*!) и 6) 7. пад. множ. за сва три рода гласи *их* место *ихъ* (читај *јих*!)(

ј) Писац разликује три степена поређења, а сам вели: „Придеви стоје у првом степену, када показују каквоћу неког лица или ствари без икаква поређења“ (I. 30)(итд.

У књизи има и доста доброга, с погледом на оно што је добро у уџбеницима који су писцу служили за углед (Маретић, Љукић, др) и на самосталну прераду познатих дефиниција и правила; али све то ишчезава пред многобројним, врло често најелементарнијим погрешкама и недостацима којима кипти скоро сваки параграф у обема књигама. Сем тога, и једна и друга књига су, нарочито друга, и сувише обимне и пуне непотребнога и несавладљивог баласта за ученике I и II разреда гимназије. И распоред градива није бољи од распореда у осталим граматикама. У тумачењима има много нетачности, које су, према садашњем стању науке о језику и његове историје, не могу допустити. Дефиниције су често непотпуне, нетачне и нејасне; систематизовање је језичких појава скоро редовно веома компликовано; никаквих упустава нема о композицији, стилу и правопису; нема никаквих текстова за граматичку анализу.

На основу свега овога, мишљења смо: *да се обе граматике г. Душана Радића немогу примити за уџбенике ни државног ни приватног издања*, да се оне, у почетку нове школске године, не смеју употребљавати, па ни у Војводини (и ако су одлуком Министарства Просвете — Одсека за Бачку, Банат и Барању, Бр. 11166 у 1919 год., одобрене и прописане за уџбенике у I и II раз. средњих школа), јер су сви досадашњи уџбеници бољи, као краћи, тачнији и подеснији.

Писцу се ипак може допустити да обе књиге, према изнетим напоменама и нашим напоменама које евентуално буду другде објављене, *из основа* преради; али да их не може штампати, докле их, у *рукопису*, не поднесе Министарству Просвете на поновни преглед и одобрење.

Савет усваја реферат и одлучује, да се ова граматика не може одобрити као уџбеник за средње школе.

VIII. Чита се молба г. Дамјана Божића, наставника Лозничке гимназије, да се ослободи полагања скраћеног професорског испита.

Савет одлучује, да се молба упути сталној комисији за полагање професорског испита.

IX. Чита се молба г-ђе Милице Дедијер, за откуп заосталих примерака *Карте Југословенских Земаља* од пок Д-р Јевте Дедијера, на којима су сада убележене државне границе.

Савет у вези с ранијим својим одлукама о овој карти, а према повољном мишљењу г. Д-р Јована Цвијића, — одлучује: да карту треба откупити, по могућству у што већем броју примерака.

X. Прочитана су писма Господина Министра Просвете ОНБр. 23013, 23040, с којима шаље акте кривице Михаила Дрињановића, учитеља основне школе у Петковици (подрински), и Душана Криваје, учитеља у Потпорњу (Банат), и тражи мишљење да ли ови учитељи могу и даље остати у служби.

Савет одлучује, да се акта упуте на преглед и реферат г.г. Д-р Чед. Митровићу и Дим. Соколовићу.

XI. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 25054 од 11. пр мес., с молбом г. Александра Јорговића, инспектора Министарства Просвете, да се његова књига *Hilfsbuch für den deutschen Unterricht für die Zweite Classe der Elementar-Schulen*, одобри као помоћна књига за основне школе с немачким наставним језиком.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену рукописа умоле г.г. Мирко Поповић, Д-р Душан Рајчић и Михаило Станојевић, а писац да положи 600 динара за хонорар.

XII. Чита се молба г. Д-р Ђоке Богојевића, да се на место г. Јована Ђ. Јовановића, који је одређен од Савета за преглед и оцену његове *Рачунаљке десетног система* (в. 1224 записник, под X) одреди други референат, пошто г. Јовановић има такође свој изум рачунаљке.

Савет остаје при својој ранијој одлуци.

XIII. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 25250 од 13. ов. мес. с молбом, Д-р Јована Искруљева, секретара Министарства Просвете, да се његове *Рачунице за I и II разред основних школа* (издање ћирилицом, латиницом, немачки и мађарски) одобре као уџбеници за школе у Краљевини.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Милан Карић, Сава Максић и Јован Ђ. Јовановић, а писац да положи 600 динара за хонорар.

XIV. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете УБр. 1345 од 18. ов. мес., с молбом уметника г. Т. Кризмана, да се његове слике Њ. В. Александра, Наследника Престола, откупе и препоруче за све школе и просветне установе у Краљевини.

Савет је мишљења, да ову молбу треба у свему усвојити, а г. Кризману препоручити да приреди једно издање мање величине, како би слика могла доспети и у сеоске основне школе.

XV. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 8365 од 14. ов. мес., с представком просветног Повереништва у Загребу, да се *Priručnik nautike* и *Astronomske tablice,* од професора Драгутина Шуљака, одобре као уџбеници за наше поморске школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену ових уџбеника умоле: Д-р Влад. Варићак, професор загребачког Универзитета, Д-р Милутин Миланковић, проф. београдског Универзитета, и Јеремија Живановић, професор Више Педагошке школе, којима ће се по поднетом реферату издати 1500 динара, хонорара из државне касе.

XVI. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 25496. од 14. ов. мес. с молбом г. Стевана А. Обрадовића, учитеља основне школе у Бајевцу (ваљевски) да се његова *Рачунаљка за I разред* одобри као учило у основним школама.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Јован Ђ. Јовановић, школски надзорник за град Београд, и Јован Јанковић учитељ из Београда, пошто аутор претходно положи 100 дин. за хонорар.

XVII. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 25064 од 14. овога месеца, с молбом г. Милоша Попаре, учитеља у Сусеку (Срем), да се његово дело *Поступак у рачунсој настави,* препоручи за школске књижнице.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Милан Карић, Сава Максић и Јован Ђ. Јовановић, а писац да положи 600 динара за хонорар.

XVIII. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 8431 од 16. ов. м., с молбом књижаре Д. Пуљо у Земуну, да се његово издање Мочникове *Аритметике* за I и II разред средњих школа (прерада Д-р К. Захрадника) одобри као уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Сретен Стојковић, Петар Типа и Милан Карић, пошто издавач положи 600 динара за хонорар.

XIX. Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ПБр. 1906 од 11. ов. месеца, с молбом књижаре Ст. Кугли у Загребу, да се ручна *Карта Краљевине Срба, Хрваша и Словенаца*, њиховог издања препоручи ученицима свих школа.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. г. Т. Радивојевић, Бор. Милојевић и Влад. Маринковић, пошто издавач положи 300 динара за хонорар.

Овим је састанак завршен.

ВИША НАСТАВА

МИ

АЛЕКСАНДАР

По милости Божјој и вољи народној

КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела од 20 новембра ове године, постављамо:

На Филозофском Факултету Универзитета у Београду:

за доцента Зоологије, Д-р Боривоја Милојевића, досадашњег асистента на истом факултету;

за асистента, у рангу суплента средње школе, Радомира Вељковића, дипломираног студента филозофије а досадашњег асистента.

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела од 20 новембра ове године, решили смо и решавамо:

да се Д-р Светомиру Ристићу, ванредном професору филозофског факултета у Скопљу, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

Заступник Нашег Министра Просвете, Наш Министар Унутрашњих Дела нека изврши овај указ.

АЛЕКСАНДАР с. р.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашних Дела,
Св. Прибићевић с. р.

СРЕДЊА НАСТАВА

МИ

АЛЕКСАНДАР

По милости Божјој и вољи народној

КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела од 7. новембра ове године, постављамо:

у II Београдској мушкој гимназији:

за професоре: Милана Дукића, Саву Музикравића, Милана Луковића и Љубишу Глишића, професоре I београдске мушке гимназије; Светозара Матића и Јована Ђорђевића, професоре IV београдске гимназије и Михаила Лукића, професора београдске Реалке — све по службеној потреби;

у III београдској мушкој гимназији:

за професоре: Миодрага Ристића и Емила Цветића, професоре I београдске гимназије и Боривоја Дробњаковића, професора IV београдске гимназије — све по службеној потреби;

у IV београдској мушкој гимназији:

за професоре: Михаила Градојевића, професора I београдске мушке гимназије; Јована Миленковића, професора београдске Реалке и Михаила Ивковића, професора III београдске женске гимназије, све по службеној потреби;

у београдској Реалци:

за професора, Јована Томића, професора I београдске мушке гимназије — по службеној потреби;

у I београдској женској гимназији:

за професора, Надежду Милић, професора III београдске гимназије — по службеној потреби;

у II београдској женској гимназији:

за професора; Милицу Маруцић, професора I београдске женске гимназије: за супленте: Милеву Богдановић, суплента III београдске гимназије; Љубицу Јанковић, Милицу Топаловић, супленте IV београдске гимназије, Зорку Нешковић и Љубицу Лукић, супленте I женске гимназије и Милену Петронић, суплента III београдске женске гимназије, — све по службеној потреби;

у III београдској женској гимназији:

за суплента, Даринку Стојановић, суплента I београдске женске гимназије, — по потреби службе.

у гимназији у Пећи:

за предметног учитеља, Стану В. Нешковићку, предметног учитеља гимназије у Плевљима, — по службеној потреби.

у Вишој Трговачкој школи у Новом Саду:

за суплента, Радована Калуђерчића, пређашњег суплента.

На предлог Заступника Нашег Министра, Просвете, Министра Унутрашњих Дела од 9. новембра ове године, постављамо:

у гимназији у Параћину:

за учитеље вештина: Ивана Пијука и Косару Пијук, учитеље вештина гимназије у Ћевљелији, — по службеној потреби;

у гимназији у Жомболи:

за директора и професора, Драгомира Шишковића, професора III београдске мушке гимназије, по службеној потреби; и за професора Анту Јагића, професора Учитељске Школе из Далмације, — по службеној потреби.

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела од 10 новембра ове године, постављамо:

у женској гимназији у Крагујевцу:

за учитеља вештина по чл. 17 Уредбе о регулисавању положаја наставницима и наставницама средњих школа, ратом ометеним у полагању државног испита, Лепосаву Петровић учитељицу вештина исте школе;

у другој женској гимназији у Београду:

за учитеља вештина по чл. 17 исте уредбе, Милицу Ивановић, учитељицу вештина исте школе;

у гимназији у Прилепу:

за професора, Мирка Конца, суплента исте школе и испитаног професорског кандидата;

у Вишој Трговачкој школи у Суботици:

за професора, Војислава Реша, хонорарног наставника исте школе и бившег професора Мађарске Трговачке Школе у Суботици, и за суплента, Људевита Коњу, хонорарног наставника исте школе и бившег суплента Мађарске Трговачке Школе у Суботици;

у гимназији у Србобрану.

за професора по чл. 1, 4 и 6 поменуте уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921 године) са годишњом платом од 3000 динара, Већеслава Степанека, суплента исте школе;

у гимназији у Белој Цркви:

за професора по чл 1. 4 и 6 поменуте уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921 године) са годишњом платом од 3000 динара, Винка Лујака, суплента исте школе;

у гимназији у Пироту:

за професора по чл. 1, 4 и 6 поменуте уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921 године) са годишњом платом од 3000 динара, Ђорђа Ћирића, суплента исте школе;

у гимназији у Сомбору:

за професора по чл. 1, 4 и 6 исте уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921 године), с годишњом платом од 3000 динара, Младена Кемфа, суплента исте школе;

у гимназији у Сенти.

за професора по чл. 1, 4 и 6 исте уредбе (измене и допуне од 12 априла 1921 године), са годишњом платом од 3000 динара, Јосифа Освалда, суплента исте школе;

у гимназији у Ћевђелији:

за професора по чл. 1, 4 и 6 исте уредбе (измене у допуне од 12 априла 1921 године), са годишњом платом од 3000 динара, Драгутина Цветковића, суплента исте школе;

у гимназији у Приштини.

за суплента, Светомира Тадића, суплента гимназије у Чачку — по потреби службе;

у гимназији у Јагодини:

за суплента, Јелену Франићевићеву, суплента гимназије у Зајечару, — по потреби службе;

у I мушкој гимназији у Крагујевцу:

за суплента, Драгомира Симића, суплента гимназије у Врању, — по потреби службе;

у реалци у Вршцу:

за суплента под уговором, Василија Гурјанова, суплента под уговором гимназије у Гњилану, по молби;

у III мушкој гимназији у Београду:

за учитеља вештина, Антона Браздила, учитеља вештина II мушке гимназије у Крагујевцу, — по молби;

у гимназији у Аранђеловцу:

за суплента, Јеремију Марковића, суплента мушке учитељске школе у Неготину, — по молби;

у I мушкој гимназији у Београду:

за професора, Дамњана Божића, професора гимназије у Вел. Кикинди, по молби, — и за учитеља вештина, са годишњом платом од 3000 динара, Владислава Новосела, учитеља вештина у оставци;

у гимназији у Зајечару:

за професора, Светолика Поповића, професора гимназије у Јагодини, — по молби;

у гимназији у Куманову:

за суплента, Анту Тадића, привременог предметног учитеља исте школе и испитаног професорског кандидата:

у гимназији у Великој Кикинди:

за суплента под уговором, Едгара Гросмана, пређашњег наставника у Русији;

у гимназији на Даниловом Граду:

за суплента под уговором, Бориса Тизенгаузена, пређашњег наставника гимназије у Русији;

у женској гимназији у Нишу:

за суплента, Веру Грујићеву, доктора философије;

у гимназији у Ужицу:

за суплента, Миодрага Кондића, дипломираног студента философије;

у II мушкој гимназији у Београду:

за суплента, Александра Окановића, дипломираног студента философије;

у I мушкој гимназији у Београду:

за суплента, Д-р Ранка Младеновића, доктора философије;

у гимназији у Скопљу:

за суплента, Војислава С. Радовановића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије;

у гимназији у Подгорици:

за суплента, Михаила Делибашића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије; за суплента под уговором Данила Михњевића, привременог предметног учитеља исте гимназије;

у гимназији у Великом Бечкереку:

за суплента, Александра Перића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије;

у гимназији у Ужицу:

за суплента, Милуна Радовића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте школе;

у гимназији у Куманову:

за супленте: Сретена Гајића и Александра Лазаревића, дипломиране студенте филозофије и привремене предметне учитеље исте школе;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за суплента, Зорку Димитријевићеву, дипломираног студента филозофије и привремену предметну учитељицу исте школе;

у гимназији у Сомбору:

за суплента, Божидара Масларића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије;

у мушкој гимназији на Цетињу:

за супленте под уговором, Николу Вережникова и Бориса Јарха, привремене предметне учитеље исте гимназије;

у гимназији у Прилепу:

за суплента под уговором, Карла Бенеберга, сталног хонорарног наставника исте гимназије;

у гимназији у Жомбољи:

за суплента под уговором, Ивана Подгорног, привременог предметног учитеља исте гимназије:

у I мушкој гимназији у Београду:

за суплента, Момчила Настасијевића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије;

у IV гимназији у Београду:

за суплента, Милоша Митића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије;

у гимназији у Књажевцу:

за суплента, Павла Аничића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије;

у гимназији у Подгорици:

за суплента, Ђорђа Киселиновића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије;

у гимназији у Куманову:

за суплента, Наду Љ. Станимировићеву, дипломираног студента филозофије и привремену предметну учитељицу исте гимназије;

у II мушкој гимназији у Београду:

за суплента, Тадију Пејовића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије.

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 16 новембри ове године, постављамо:

у гимназији у Бару:

за директора и професора, Д-р Јована Суђића, професора исте гимназије по службеној потреби;

у III мушкој гимназији у Београду:

за професора музике, Владислава Николајевића-Штирског, професора музике гимназије у Шапцу, по молби;

у мушкој гимназији у Новом Саду:

за директора I класе, Васу Т. Даниловића, професора I мушке гимназије у Београду:

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 20 новембра ове године, постављамо:

у II мушкој гимназији у Београду:

за професора, Милорада Ванлића, професора I мушке гимназије у Крагујевцу, по молби;

у III мушкој гимназији у Београду:

за суплента, Драгомира Симића, суплента I мушке гимназије у Крагујевцу, по молби;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за суплента, Љубицу Аранђеловић, дипломираног студента филозофије и привремену предметну учитељицу исте гимназије;

у гимназији у Горњем Милановцу:

за суплента Илију Мајсторовића, дипломираног студента филозофије и привременог предметног учитеља исте гимназије;

у реалци у Лесковцу:

са суплента, Јована Стојановића, дипломираног студента филозофије.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела од 7 новембра ове године, решили смо и решавамо:

да се Стевану Кедровићу, супленту под уговором гимназије у Крушевцу уважи оставка коју је поднео на државну службу;

да се Д-р Александру Вилкову, професору под уговором у Трговачкој Школи у Сомбору уважи оставка коју је поднео на државну службу;

да се Доминику Чеку, професору Више Трговачке Школе у Суботици уважи оставка коју је поднео на државну службу;

да се Бранislаву Поволном, супленту под уговором гимназије у Белој Цркви уважи оставка коју је поднео на државну службу.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 10 новембра ове године, а по саслушању Нашег Министарског Савета, решили смо и решавамо:

да се Светозару Петровићу, супленту гимназије у Никшићу уважи оставка коју је поднео на државну службу.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 10 новембра ове године, решили смо и решавамо:

да се Јелици Цветковићевој, учитељу вештина гимназије у Ћевђелији уважи оставка коју је поднела на државну службу.

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 9 новембра ове године, а по саслушању Нашег Министарског Савета, решили смо и решавамо:

да се Д-р Јосип Поседел, надзорник средњих школа у Далмацији и Д-р Антун Приможић, надзорник пучких школа у Далмацији ставе у стање покоја с пензијом према годинама службе;

да се Зорка Аћимовић, предметни учитељ I женске гимназије у Београду, по молби и на основи § 69 закона о чиновницима грађанског реда стави у стање покоја с пензијом, која јој према годинамм службе припада.

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, а по саслушању Нашег Миннстарског Савета, од 16 новембра ове године, решили смо и решавамо:

да се Мирослава Димитријевићева, професор гимназије у Смедереву, по молби и на основи § 69 Закона о чиновницима грађанског реда стави у стање покоја с пензијом која јој припада према годинама службе;

да се Зорка Жугићка, професор II женске гимназије у Београду, по молби и на основи § 69 Закона о чиновницима грађанског реда стави у стање покоја с пензијом, која јој припада према годинама службе.

Заступник Нашег Министра Просвете, Наш Министар Унутрашњих Дела нека изврши ове указе.

АЛЕКСАНДАР, с. р.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

ОСНОВНА НАСТАВА

МИ

АЛЕКСАНДАР

По милости Божјој и вољи народној

КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 30 септембра ове године, постављамо:

у женској учитељској школи у Љубљани:

за директора, Д-р Орела Ивана, професора државне учитељске школе у Љубљани;

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 7 новембра ове године, постављамо;

у женској учитељској школи у Новом Саду:

за суплента, Драгољуба Бранковића, суплента учитељске школе на Даниловом Граду, по молби;

у учитељској школи на Даниловом Граду:

за професора, Вука Пулевића, предметног наставника учичељске школе у Јагодини, и испитаног професорског кандидата, по службеној потреби;

у учитељској школи у Вршцу:

за професора, Д-р Живана Ивановића, професора учитељске школе у Новом Саду, по службеној потреби;

у учитељској школи у Јагодини:

за професора, Петра В. Поповића, професора учитељске школе у Алексинцу, по молби.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 28. новембра ове године, постављамо:

у I гимназији у Крагујевцу:

у педагошком одељењу, за професора са годишњом платом од 6000 динара, по његовој молби и пристанку, Александра Марића, управитеља учитељске школе у Вршцу;

у женској учитељској школи у Крагујевцу:

за професора, Вука Пулевића, професора мушке учитељске школе на Даниловом Граду, по молби;

у мушкој учитељсој школи у Скопљу:

за професора по чл. 1. Уредбе од 14. фебруара 1920 год. (измене и допуне), Душана Ивановића. суплента исте школе.

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Нашег Министра Унутрашњих Дела од 23 новембра ове године, уважавамо оставку на државну службу, Витору Јелисијевићу, професору Женске Учитељске школе у Крагујевцу, и Д-р Марку Малетину, професору Женске Учитељске школе у Новом Саду.

На предлог Нашег Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дела, од 10 новембра ове године, одликујемо:

Орденом Светог Саве V реда:

Гавру Грбића, учитеља у пензији из Новог Сада, и Милеву Антоновићеву, учитељицу у пензији из Београда.

Заступник Нашег Министра Просвете, Наш Министар Унутрашњих Дела нека изврши ове указе.

АЛЕКСАНДАР, с. р.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Одлуком Господина Министра премештени су ови учитељи и учитељице народних школа:

Витомир Богдановић из Каменице окр. ужички у Годечево окр. ужички ОНБр. 46359 14 окт. 1921 г. по потреби;

Роксандра Лазаревићева из Мајдана окр. руднички у Остру окр. руднички ОНБр. 46361 14 окт. 1921 г. по потреби;

Стана Т. Мићић рођ. Крстић из Шиклоша окр. барањски у Драгинац окр. подрински ОНБр. 40887 16 септ. 1921 г. по молби;

Михаило Миличић из Орешке окр. скопски у Теово окр. скопски ОНБр. 44691 14 окт. 1921 г. по молби;

Андон Божиновић из Липца окр. брегалнички у Блатац окр. брегалнички ОНБр. 44918 12 окт. 1921 г. по мобли;

Боривоје М. Ацић из Бучја окр. тимочки у Рготину окр. тимочки ОНБр. 45826 12 окт. 1921 г. по молби;

Ђорђе Радонић из Бранеловице — Дан. Град окр. подгорички да ради у Дом. Сирот. Деце у Бранеловици окр. подгорички ОНБр. 42405 2 окт. 1921 г. по молби;

Ђоко Мартиновић из Бранеловице — Дан. Град окр. подгорички да ради у Дом. Сирот. Деце у Бранеловици окр. подгорички ОНБр. 42405 2 окт. 1921 г. по молби;

Саво Ђуровић из Бранеловице — Дан. Град окр. подгорички да ради у Дом. Сирот. Деце у Бранеловици окр. подгорички ОНБр. 42405 2 окт. 1921 г. по молби;

Божин Золовић из Ковача окр. плевањски у Плав окр. андријевачки ОНБр. 44314 10 окт. 1921 г. по молби;

Славка Ристићева из Дебра окр. охридски у Кнез-Село округ нишки ОНБр. 36268 13 окт. 1921 г. по потреби;

Десанка Јовановићева из Слатине окр. крајински у Сараново окр. крагујевачки ОНБр. 45657 12 окт. 1921 г. по молби;

Драгомир Димић из Лепчинаца окр. врањски у Првоне окр. врањски ОНБр. 46015 13 окт. 1921 г. по молби;

Милоје В. Веселиновић из Орловата окр. банат. у Штип окр. брегалнички ОНБр. 46037 11 окт. 1921 г. по молби:

Теодосије С. Тошић из Макреша окр. кумановски у Угриновце окр. рудници ОНБр. 46021 13 окт. 1921 г. по молби;

Косара Ранчића из Кнез-Села окр. нишки у Владичин Хан окр. врањски ОНБр. 46020 13 окт. 1921 г. по молби;

Бранислав Бошковић из Гара окр. врањски у Првоне окр. врањски ОНБр. 46016 13 окт. 1921 г. по молби;

Адамка Карићева из Сушице окр. крушевачи у Овсиште окр. крагујевачки ОНБр. 45167 12 окт. 1921 г. по молби;

Радисав Ђорђевић из Слатине окр. моравски у Лоћику окр. моравски ОНБр. 44398 12 окт. 1921 г. по молби;

Рајко Недић из Сиркова окр. тиквешки у Негбине окр. ужички ОНБр. 43955 3 окт. 1921 г. по молби;

Милица Ј. Јовановићева из Бунарџика окр. скопски у Ораховицу окр. кумановски ОНБр. 46017 13 окт. 1921 г. по молби;

Душан Живојиновић из Новог Врбаса окр. Бачка у Суботицу окр. Бачка ОНБр. 46309 19 окт. 1921 г. по молби;

Драгослав Алексић из Затоња окр. пожаревачки у Сип окр. крајински ОНБр. 44924 18 окт. 1921 г. по молби;

Веселина Андовићева врш. дужн. из Гор. Оризара окр. скопски у Гор. Оризаре окр. скопски за привремену ОНБр. 46059 18 окт. 1921 г. по молби;

Милорад Маријевић из Вел. Радобиља окр. тиквешки у Водно окр. скопски ОНБр. 45245 17 окт. 1921 г. по молби;

Анка Петровићка из Доње Комарице окр. крагујевачки у Метовницу окр. тимочки ОНБр. 46022 13 окт. 1921 г. по молби;

Радован Б. Радуловић из Вреоца окр. београдски у Трбушницу окр. београдски ОНБр. 46012 15 окт. 1921 г. по молби;

Олга М. Здравковићева из Рожанаца окр. београдски у Трбушницу окр. београдски ОНБр. 46012 15 окт. 1921 г. по молби;

Милосав Михаиловић из Краљева окр. чачански у Грачац окр. чачански ОНБр. 45127 17 окт. 1921 г. по потреби;

Владимир Пантић из Чемерског окр. тиквешки у Кавадар окр. тиквешки ОНБр. 47307 17 окт. 1921 г. по молби;

Лазар Кеслер из Дража окр. барањски у Дарду окр. барањски ОНБр. 47388 20 окт. 1921 г. по потреби;

Василије Лукачек из Новог Села окр. торонталски у Сефкерин окр. торонталски ОНБр. 47519 19 окт. 1921 г. по молби;

Милић Поповић из Премћана окр. плевањског у Ђаковицу окр. метохиски ОНБр. 45488 17 окт. 1921 г. по молби;

Петар Маринковић из Келебије (срп. шк. код Суботице) окр. на сал. шк. Верушић-Бикова Нова, код Суботице Бачка ОНБр. 47390 20 окт. 1921 г. по потреби;

Емилија Барбуљева из Орловата окр. торонталски у Стару Паланку окр. Бачка ОНБр. 44554 21 окт. 1921 г. по молби;

Лука Милачић из Новог Села окр. звечански у Јунаке окр. рашки ОНБр. 45111 7 окт. 1921 г. по потреби;

Војислав Милановић из Новог Села окр. звечански у Штаваљ окр. рашки ОНБр. 45111 7 окт. 1921 г. по потреби;

Војислав Илић из Капилова окр. скопски у Нежилово окр. скопски ОНБр. 45111 7 окт. 1921 г. по потреби;

Атанасија Дичовићка из Подве окр. битољски у Простране окр. битољски ОНБр. 45111 7 окт. 1921 г. по потреби;

Милан Благојевић из Стрижевца окр. пиротски у Злетово окр. кумановски ОНБр. 43453 11 окт. 1921 г. по молби;

Ђорђе Јовановић из Лисичина окр. битољски у Другово окр. битољски ОНБр. 45113 7 окт. 1921 г. по молби;

Љубомир Делетић из Велике окр. андријевички у Ријеку Марсенића окр. андријевички ОНБр. 45231 13 окт. 1921 г. по молби;

Павле Кнежевић из Велике окр. андријевички у Велику окр. андријевички ОНБр. 45231 13 окт. 1921 г. по молби;

Густав Јурањи из Елизенхајма окр. Банат у Ковачицу окр. Бачка ОНБр. 45444 18 окт. 1921 г. по молби;

Илија Михаљевић из Озринића окр. никшићски у Грађане окр. цетињски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Томо Лопичић из Прилепа окр. метохиски на Ријеку Црнојевића окр. цетињски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Јован Крушкић из Ријеке Црнојевића окр. цетињски у Добрско Село окр. цетињски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби:

Радоје Ђуришић из Трешњева окр. цетињски у Жупу Добрску окр. цетињски ОНБр 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Милош Грујић из Штитарице окр. колашински у Хан Гаранчића окр. андријевички ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Милан Обрадовић из Тешце окр. никшићски у Тешце окр. никшићски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Светозар Лекић из Жабљака окр. никшићски у Шавник окр. никшићски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Блажо Радуловић из Сеоца окр. барски у Сеоце окр. барски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Панто Драговић из Прифте окр. подгорички у Затријепчу окр. подгорички ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Ђуро Мијушковић из Трепче окр. никшићски у Боготиче окр. никшићски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Блажо Вујисић из Липова окр. колашински у Речине окр. колашински ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Вуксан Пејовић из Кута окр. андријевачки у Салчу окр. барски ОНБр 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Мира Д. Пантелићка из Бадовинаца окр. подрински у Богатић окр. подрински ОНБр. 41092 23 септ. по молби;

Милорад Гојковић из Рабровице окр. ваљевски да ради привр. у Ваљеву окр. ваљевски ОНБр. 43949 1 окт. 1921 г. по молби;

Чедомир Илић из Ласца окр. чачански у Докмир окр. ваљевски ОНБр. 43953 1 окт. 1921 г. по молби;

Милева Јојићка из Пилице окр. ужички у Бајину Башту окр. ужички ОНБр. 42448 1 окт. 1921 г. по молби;

Надежда Поповићка из Суботице окр. Бачка у Београд окр. београдски ОНБр. 42254 5 окт. 1921 г. по молби;

Михајло Богдановић из Злетова окр. кумановски у Биљачу окр. кумановски ОНБр. 43954 1 окт. 1921 г. по молби;

Зорка Убавкићева из Митровице окр. косовски у Скопље окр. скопски ОНБр. 42115 1 окт. 1921 г. по молби;

Александар Катић из Паљува окр. ваљевски у Радљево окр. ваљевски ОНБр. 44253 1 окт. 1921 г. по молби;

Милоје Арсин из Тараша окр. торонталски у Меленце окр. торонталски ОНБр. 43958 30 септ. 1921 г. по молби;

Радоје Р. Ђулафић из Јасеновца окр. крајински у Радујевац окр. крајински ОНБр. 42041 23 септ. 1921 г. по молби;

Даринка М. Вукосављевићева из Ратарја окр. крушевачки у Лапово окр. крагујевачки ОНБр. 43957 3 окт. 1921 г. по молби;

Никола Зелић из Пиромана окр. ваљевски у Обреновац окр. ваљевски ОНБр. 43950 1 окт. 1921 г. по молби;

Иван Херман из Жаркова окр. београдски у Калуђерицу окр. београдски ОНБр. 43951 3 окт. 1921 г, по потреби;

Фрања Валк из Сантова окр. Бачка у Стари Лец окр. торонталски ОНБр. 42050 3 окт. 1921 г. по потреби;

Флора Михаиловић из Сига окр. пожаревачки у Сиљевац окр. моравски ОНБр. 43446 1 окт. 1921 г. по молби;

Јосип Михаљи из Фелдварца окр. Бачка у Сајан окр. торонталски ОНБр. 40485 28 септ. 1921 г. по казни;

Видосава Бањићева из Темске окр. пиротски у Бујановац окр. кумановски ОНБр. 43944 29 септ. 1921 г. по молби;

Милева Поповићка, из Буковче окр. крајински у Неготин окр. крајински ОНБр. 44255 27 септ. 1921 г. по молби;

Александар Новоградић из Брајдафелда окр. Барања у Кишфалубу окр. Барања ОНБр. 29878 28 септ. 1921 г. по казни;

Пандора Јаковљевићка из Приштине окр. косовски у Скопље окр. скопски ОНБр. 42084 30 септ. 1921 г. по молби;

Гојко Ацкета из Д. Чичева окр. скопски у Бресницу окр. врањски ОНБр. 44103 4 окт. 1921 г. по молби:

Гордана Ацкета из Д. Чичева окр. скопски у Бресницу окр. врањски ОНБр. 44103 4 окт. 1921 г. по молби;

Славка Томовићева нераспоређена учитељица у Подгорици окр. подгорички ОНБр. 42294 4 окт. 1921 г. по молби;

Вукосава Поповићева из Вира окр. барски у Подгорицу окр. подгорички ОНБр. 42294 4 окт. 1921 г. по молби;

Секула Пандуровић из Прилика окр. чачански у Милићевце окр. рудnички ОНБр. 43912 8 окт. 1921 г. по молби;

Филип М. Шпадијер из Улциња окр. барски у Бајице окр. цетињски ОНБр. 43439 5 окт. 1921 г. по молби;

Ана Дошен из Велеса окр. скопски у Битољ окр. битољски ОНБр. 44172 6 окт. 1921 г. по молби;

Драгољуб М. Миловановић из Рудара окр. кумановски у Св. Петку окр. кумановски ОНБр. 43476 6 окт. 1921 г. по молби;

Милија Дурковић из Високих Дечана окр. метохиски у Владимирово окр. брегалнички ОНБр. 42036 23 септ. 1921 г. по молби;

Ника Стефановић из Прифте окр. подгорички у Кориље окр. звечански ОНБр. 43547 4 окт. 1921 г. по молби;

Илија Батрићевић из Д. Брвенице окр. плевањски у Матаруге окр. плевањски ОНБр. 43685 3 окт. 1921 г. по потреби;

Видоје Солуновић из Брајковца окр. пиротски у Каменицу окр. пиротски ОНБр. 42821 2 окт. 1921 г. по потреби;

Даница З. Јовановићка из Ваљева окр. ваљевски у Звечку окр. ваљевски ОНБр. 43961 3 окт. 1921 г. по молби;

Никола Милић из Влаховића окр. колашински у Горњу Бјелицу окр. цетињски ОНБр. 43960 3 окт. 1921 г. по молби;

Роса Ташевићева из Немањице окр. брегалнички у Велес окр. скопски ОНБр. 42275 3 окт. 1921 г. по молби;

Миодраг Тополчевић из Вучја окр. врањски у Грделицу окр. врањски ОНБр. 42572 27 септ. 1921 г. по молби;

Јован Радовић из Поља окр. колашински у Сутиван окр. бијелопољски ОНБр 43947 30 септ. 1921 г по молби;

Стеван Папрић из Бремена окр. Барања у Арнајево окр. београдски ОНБр. 42894 4 окт. 1921 г. по молби;

Михаило Шејбок из Рибара окр. крушевачки у Медвеђу окр. моравски ОНБр. 43945 1 окт. 1921 г. по потреби;

Смиља Маринковић удата Липиј из Ботоша окр. торонталски у Томашевац окр торонталски ОНБр. 44340 6 окт. 1921 г. по потреби;

Радоје Ђулафић из Јасеновца окр. крајински у Радујевац окр. крајински ОНБр. 42041 4 окт. 1921 г. по молби;

Матија Балтазар из Тервара окр. торонталски у Српску Неузину окр. торонталски ОНБр. 41757 20 септ. 1921 г. по потреби;

Стојан Ђуришић нераспоређени учитељ у Подгорици окр. подгорички ОНБр. 42394 3 окт. 1921 г. по молби;

Милица Спасојевићка из Жупе Никшићске окр. никшићски у Никшић окр. никшићски ОНБр. 42688 4 окт. 1921 г. по молби;

Марија Грбовићева из Жупе Никшићске окр. никшићски у Никшић окр. никшићски ОНБр. 42688 4 окт. 1921 г. по молби;

Радоје Радојевић из Борка окр. никшићски у Никшић окр. никшићски ОНБр. 42688 4 окт. 1921 г. по молби;

Јелена Вукотићка забавиља из Никшића окр. никшићски у Никшић окр. никшићски ОНБр. 42688 4 окт. 1921 г. по молби;

Цвјетка Милетићка из Никшића окр. никшићки у Никшић за забавиљу окр. никшићски ОНБр. 42688 4 окт. 1921 г. по молби;

Драгиша Шарановић из Врела окр. никшићски у Жупу Никшићску окр. никшићски ОНБр. 42688 4 окт. 1921 г. по молби;

Живана Милићевићка из Барича окр. београдски у Београд да ради у Мин. Просвете ОНБр. 46010 10 окт. 1921 г. по молби;

Радмила Д. Ивановић из Митровице окр. косовски у Скопље окр. скопски ОНБр. 42081 26 септ. 1921 г. по молби;

Јован О. Вуковић из Буковице окр. никшићски у Жабљак окр. никшићски ОНБр. 42395 25 септ. 1921 г. по молби;

Илија Гордашевић из Жабљака окр. никшићски у Буковицу окр. никшићски ОНБр. 42395 25 септ. 1921 г. по молби:

Сретен Грујичић из Радојиња окр. пријепољски у Бистрицу окр. пријепољски ОНБр. 42569 28 септ. 1921 г. по молби;

Милован Љ. Маричић из Грлеша окр. крушевачки у Косовицу окр. чачански ОНБр. 43136 29 септ. 1921 г. по молби;

Станојка Маричић (Радосављевић) из Плеша окр. крушевачки у Косовицу окр. чачански ОНБр. 43136 29 септ. 1921 г. по молби;

Бранислав Аксин из Стојакова окр. тиквешки у Дедели окр. тиквешки ОНБр. 43077 29 септ. 1921 г. по потреби;

Сава П. Вукчевић из Бистрице окр. пријепољски у Повишетоње окр. бијелопољски ОНБр. 42571 28 септ. 1921 г. по потреби;

Милана М. Алићка из Приштине окр. косовски у Скопље окр. скопски ОНБр. 42815 30 септ. 1921 г. по молби;

Рајна Јовичићева из Течића окр. моравски у Гњилане окр. тетовски ОНБр. 43153 28 септ. 1921 г. по молби;

Величко Марковић из Бистрице окр. пријепољски у Нову Варош окр. пријепољски ОНБр. 42570 28 септ. 1921 г. по молби;

Милева Стокићка из Србице окр. битољски у Барич окр. пожаревачки ОНБр. 41571 29 септ. 1921 г. по молби;

Драгомир Х. Ценић из Ћелија окр. нишки у Вучје окр. врањски ОНБр. 42565 27 септ 1921 г. по молби;

Марија Кицевићева из Фурке окр. тиквешки у Ђокчин-Дојран окр. тиквешки ОНБр. 42574 28 септ. по потреби;

Јулијана Петровићка из Тетова окр. тетовски да ради у Љубљани у Осн. Шк. срп. језик ОНБр. 43156 22 септ. 1921 г. по потреби;

Вићентије Станић из Уба окр. ваљевски у Врело окр. ваљевски ОНБр. 39662 14 септ. 1921 г. по потреби;

Наталија Станићка из Уба окр. ваљевски у Врело окр. ваљевски ОНБр. 39662 14 септ. 1921 г. по потреби;

Томанија Перуничићка из Уба окр. ваљевски у Тврдојевац окр. ваљевски ОНБр. 39662 14 септ. 1921 г. по потреби;

Владимир Филиповић из Уба окр. ваљевски у Паљуве окр. ваљевски ОНБр. 39662 14 септ. 1921 г. по молби;

Милева Филиповићка из Уба окр. ваљевски у Паљуве окр. ваљевски ОНБр. 39662 14 септ. 1921 г. по потреби;

Александра Недељковић-Ђорђевић из Сирига окр. торонталски у Фаркаждин окр. торонталски ОНБр. 41234 3 окт. 1921 г. по потреби;

Милојка Радојевићева из Лука окр. крајински у Маскар окр. крагујевачки ОНБр. 43948 3 окт. 1921 г. по молби;

Добрила Гојковићева из Островице окр. нишки у Дражевац окр. нишки ОНБр. 42714 1 окт. 1921 г. по молби;

Душан Шпадијер из Цетиња окр. цетињски у Цетиње да врши дужн. г. Јована Дапчевића в. д. просв. инспект. ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Милутин Поповић из Добрске окр. цетињски у Бајице окр. цетињски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Милутин Вучинић из Бајица окр. цетињски у Озриниће окр. никшићски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Душан Калуђеровић из Прекобрђа окр. колашински у Цеклине окр. цетињски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Филип Рајковић из Бољевића окр. барски у Трешњево окр. цетињски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Никола Мраковић из Бољевића окр. барски у Бривску Гору окр. барски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по потреби;

Радоња Лакић из Бривске Горе окр. барски у Бољевиће окр. барски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Ново Лакић из Међуречја окр. колашински у Бољевиће окр. барски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Јован Велимировић из Доњег Загарча окр. цетињски у Г. Загарчу окр. цетињски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Стеван Кнежевић из Салче окр. барски у Бар окр. барски ОНБр. 42619 29 септ. 1921 г. по молби;

Зорка Новаковићева из Медвеђе окр. моравски у Рибаре окр. моравски ОНБр. 43544 1 окт. 1921 г. по молби;

Миодраг Плазина из Богутовца окр. чачански у Брајиће окр руднички ОНБр 45194 12 акт. 1921 г. по молби;

Викторија Гржетићева из Гостивара окр. тетовски у Прилеп окр. битољски ОНБр. 45112 8 окт. 1921 г. по молби;

Иван Лучић из Срп. Неузине окр. торонталски у Драж окр. барањски ОНБр. 46048 18 окт. 1921 г. по молби;

Славољуб Срећковић из Криве Крушке окр. скопски у Прилеп окр. битољски ОНБр. 45114 8 окт. 1921 г. по молби;

Босиљка Пуркаревић из Срп. Ченија окр. (Румунија) у Жомбољ окр. торонталски ОНБр. 44330 18 окт. 1921 г. по молби;

Славко Рајин из Плоче окр. крушевачки у Опово окр. Банат ОНБр. 46470 14 окт 1921 г. по молби;

Самуило Шишка из Соленче окр. Бачка у Петровац окр. Бачка ОНБр. 43987 10 окт. 1921 г. по молби;

Јордан Божовић из Рујишта окр. звечански у Дубоки Поток окр. звечански ОНБр. 46364 13 окт. 1921 г. по молби;

Бранислав Антић из Челопека окр. кумановски у Сиге окр. пожаревачки ОНБр. 44517 7 окт. 1921 г. по молби;

Софроније Славковић из Зркуље окр. тетовски у Батушје окр. тетовски ОНБр. 45112 8 окт. 1921 г. по потреби;

Тома Поповић из Бенче окр. тетовски у Брезницу окр. тетовски ОНБр. 45112 8 окт. 1921 г. по потреби;

Борислав Илић из Новог Села окр. тиквешки у Стругу окр. охридски ОНБр. 46363 15 окт. 1921 г. по молби;

Милан Љ. Јорговић сан. шк. из Бекова (Суботица) окр. Банат у трахомашку школу. Суботица Банат ОНБр. 40178 18 окт. 1921 г. по молби.

Сретен Грујић из Бистрице окр. пријепољски у Радојиње окр. пријепољски ОНБр. 46365 14 окт. 1921 г. по молби.

Херменгилда Цар из Дарде окр. барањски у Драж окр. барањски ОНБр. 46049 18 окр. 1921 г. по молби.

Чедомир Милосављевић из Бистрице окр. пожаревачки у Лесковац окр. пожаревачки ОНБр. 42724 13 окт. 1921 г. по потреби.

Митар Милатовић из Брњака окр. звечански у Вучитрн окр. звечански ОНБр. 46366 13 окт. 1921 г. по молби.

Милан С. Богдановић из Трстенице окр. ваљевски у Стублине окр. ваљевски ОНБр. 46313 15 окт. 1921 г. по молби.

Марија Миловановић из Стублина окр. ваљевски у Вел Извор окр. тимочки ОНБр. 46312 15 окт. 1921 г. по молби.

Драгиња Јовановић из Кочетина окр. пожаревачки у Породин окр. пожаревачки ОНБр. ОНБ 45814 15 окт. 1921 г. по молби.

Милан Мајсторовић из Азање окр. смедеревски у Влашки До окр. смедеревски ОНБр. 45627 15 окт. 1921 г. по потреби.

Душанка Радосављевићева из Остре окр. руднички у Ћићевац окр. крушевачки ОНБр. 44692 12 окт. 1921 г. по молби.

Радосава Ј. Јанчића из Битоља окр. битољски у Битољ окр. битољски ОНБр. 45138 13 окт. 1921 г. по молби.

Мита Нотарош из Надаља окр. Бачка у Србобран окр. Бачка ОНБ. 46159 12 окт. 1921 по молбт.

Ђорђе Т. Ачпаловић из Рупља окр. врањски у Крушевицу окр. врањски ОНБр. 47512 19 окт. 1921 г. по молби.

Томанија Перуничићева из Тврдојевца окр. ваљевски на Уб окр. ваљевски ОНБр. 47509 19 окт. 1921 г. по молби.

Стеван Ђуровић из Војиновца окр. косовски у Церницу окр. косовски ОНБр. 47555 20 окт. 1921 г. по потреби.

Стеван Алексић из Чашке окр. скопски у Мажучиште окр. битољски ОНБр. 47192 21 окт. 1921 по молби.

Надежда Ђорђевићева учит. певања у Београду окр. београдски у Београд (Дечји Дом) окр. београдски ОНБр. 41821 20 окт. 1921 г. по молби.

Винко Виловић, из Поповца окр. битољски у Премку окр. битољски ОНБр. 47155 21 окт. 1921 г. по потреби;

Мило Лекић из Сеоца окр. андријевички у Кути окр. андријевички ОНБр. 46513 19 онт. 1921 г. по потреби;

Пијада Буцек из Тешице окр. нишки у Моравац окр. нишки ОНБр. 46310 14 окт. 1921 г. по молби;

Чедомир Јовановић из Иванковца окр. моравски у Омашинцу окр. крушевачки ОНБр. 46956 17 окт. 1921 г. по молби;

Наталија Ђорђевићка из Суводола окр. пиротски у Белу Паланку окр. пиротски ОНБр. 47106 17 окт. 1921 г. по молби;

Зора Н. Ивановићева из Бегаљице окр. београдски у Пударце окр. београдски ОНБр. 45407 12 окт. 1921 г. по молби;

Десанка Кимпановићева из Вел. Црнића окр. пожаревачки у Призрен окр. призренски ОНБр. 44380 17 окт. 1921 г. по молби;

Лазар Максимовић из Жељезне Реке окр. тетовски у Зубовце окр. тетовски ОНБр. 44896 17 окт. 1921 г. по молби;

Миодраг Јовановић из Дабеле окр. тиквешки у Стругу окр. охридски ОНБр. 46362 15 окт. 1921 г. по молби;

Панта Стефановић из Жабља окр. бачка у Нови Сад окр. бачка ОНБр. 46131 18 окт. 1921 г. по молби;

Живан О. Ђорђевић из Рогендорфа окр. Банат у Кочане окр. брегалнички ОНБр. 44990 12 окт. 1921 г. по молби;

Косара Александровићева из Годачице окр. крагујевачки у Грошницу окр. крагујевачки ОНБр. 47510 19 окт. 1921 г. по молби;

Јагош Калезић из Дедине окр. брегалнички у Ракљиште окр. брегалнички ОНБр. 47550 21 окт. по молби;

Зорка Јањић из Орашја окр. смедеревски у Ритопек окр. београдски ОНБр. 45239 21. окт. 1921 г. по молби;

Младен Мијатовић из Глоговца окр. подрински у Драгојевац окр. подрински ОНБр. 47548 21 окт. 1921 по потреби;

Лазар Јовановић из Враговца окр. метохиски у В. Дечане окр. метохиски ОНБр. 47114 17. окт. 1921 по потреби;

Јелица Петковићева из Вел. Градишта окр. пожаревачки у Вел. Извор окр. тимочки ОНБр. 47337 20 окт. 1921 г. по молби.

Милојко Ћосић из Трнаве окр. чачански у Паковрачу окр. чачаиски ОНБр. 47558 20 окт. 1921 г. по молби.

Катарина С. Поповићка из Бачине окр. моравски у Зеленик окр. пожаревачки ОНБр. 44204 17 окт. 1921 г. по казни.

Даринка А. Васиљевићка из Бачине окр. моравски у Плеш окр. крушевачки ОНБр. 44201 17 окт. 1921 г. по казни.

Светолик Ђорђевић из Суводола окр. пиротски у Белу Паланку у Вишу Осн. Школу окр. пиротски ОНБ. 47104 21 окт. 1921 г.

Петар Ранчић из Сукова окр. пиротски у Белу Паланку у Вишу Основну Школу окр. пиротски ОНБр. 47104 21 окт. 1921 г.

Вукашин Драгићевић из Прекобрђа окр. колашински у Плав окр. андријевички ОНБр. 47141 21 окт. 1921 г. по молби.

Братислав Бјелић из Готовуше окр. плеваљски у Бољаниће окр. плеваљски ОНБр. 46766 20 окт. 1921 г. по потреби.

Миленко Бабовић из Плешине окр. косовски у Заград окр. берански ОНБр. 46485 20 окт. 1921 г, по молби.

Ђорђе Стојановић, из Лебана окр. врањски у Лесковац окр. врањски ОНБ. 45126 21 окт. 1921. г. по молби.

Милета Јелић из В. Јасеновца окр. крајински у Луњевац окр. смедеревски ОНБр. 48160 24 окт. 1921 г. по молби.

Ђорђе Ј, Ранчић из Стрелца окр. пиротски у Расницу окр. пиротски ОНБр. 45439 12 окт. 1921. г. 1921 г. по молби.

Радош Вујошевић из Истока окр. метохиски у Ђураковац окр. метохиски ОНБр. 46476 20 окт. 1921 г. по потреби.

Каталина Кел из Мадарас-Чарде код Хоргоша Бачка у Пачир окр. Бачка ОНБр. 47215 22 окт. 1921 г. по молби.

Добросав Милорадовић из Челопека окр. тетовски у Брезно окр. тетовски ОНБр. 48159 24 окт. 1921 г. по молби.

Јелена Гледићева из Селевца окр. смедеревски у Министарство Просвете ОНБр. 47547 20 окт. 1921 г. по молби.

Јован Блум из Регендорфа окр. торонталски у Жомбољ окр. торонталски ОНБр. 35885 26 окт. 1921 г. по молби.

Стјенан Видалина из Кајтасова окр. Банат у Паланку окр. Банат ОНБр. 46994 23 окт. 1921 г. по потреби;

Милета Поповић из Брестовика окр. метохиски у Ђураковац окр. метохиски ОНБр 47556 20 окт. 1921 г. по потреби;

Божа Кукуљица из Јабуковца окр. крајински у Малајницу окр. крајински ОНБр. 43030 22 окт. 1921 г. по молби;

Радмила Новаковићева из Лесковца окр. пожаревачки у Бачину окр. моравски ОНБр. 47287 24 окт. 1921 г. по молби;

Гордана Новаковићева из Долова окр. торонталски у Алибунар окр. торонталски ОНБр. 47238 22 окт. 1921 г. по молби;

Михаило Лазаревић из Босиљ-Града окр. врањски у Сејаницу окр. врањски ОНБр. 47511 19. окт. 1921 г. по молби;

Михајило Оберцијан из Падине окр. торонталски у Ковачицу окр. торонталски ОНБр. 47157 22 окт. 1921 г. по молби;

Михајло Сег из суботичких салаша „Лудаш Чтрго" окр. Бачка на салашку шк. Лудаш Носа код Суботице окр. Бачка ОНБр. 41595 22 окт. 1921 г. по молби;

Милана Бачић из сомборск. салаша Ранчево окр. Бачка у сомборски салаш Билић окр. Бачка ОНБр. 46903 22 окт. 1921 г. по молби;

Александар Јоцић из Злетова окр. кумановски у Јагличје окр. нишки ОНБр. 47552 21 окт. 1921 г. по молби;

Радомир Живановић из Дојкинца окр. пиротски у Бабушницу окр. пиротски ОНБр. 47144 20 окт. 1921 г. по потреби;

Стојна Вељановићева из Слепче окр. битољски у Буково окр. битољски ОНБр. 46318 18 окт. 1921 г. по молби;

Милутин Ј. Поповић из Петровца окр. пожаревачки у Вел. Градиште окр. пожаревачки ОНБр. 48010 22 окт. 1921 г. по потреби;

Даница В. Цековићева из Рођевића окр. чачански у Подунавце окр. чачански ОНБр 48238 22 окт. 1921 г. по молби;

Зорка Росићка из Младеновца окр. београдски у Наталинце окр. крагујевачки ОНБр. 47086 18 окт. 1921 г. по потреби;

Драгиња Обрадовићева из Рожанца окр. београдски у Вел. Иванчи окр. београдски ОНБр. 47086 18 окт. 1921 г. по потреби;

Босиљка Павловићева из Пољуте окр. ваљевски у Паљуве окр. ваљевски ОНБр. 47086 18 окт. 1921 г. по потреби;

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

МИ

АЛЕКСАНДАР

По милости Божјој и вољи народној

КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Заступника Нашег Министра Просвете, Нашег Министра Унутрашњих Дела, од 16 новембра 1921 године, одликујемо:

Орденом Светог Саве III степена

Ива Ћипика, књижевника — ослобођавајући га плаћања таксе.

Орденом Светог Саве III степена

Заставу Хрватског Певачког Друштва „Коло“ из Загреба.

Орденом Светог Саве IV степена

Професора, Ивана Гринвалда, председника Хрватског Певачког Друштва „Коло“ из Загреба.

Орденом Светог Саве V степена

Кр. судбеног вијећника, Јосипа пл. Видали-а, потпредседника Хрватског Певачког Друштва „Коло“ из Загреба,

Диригента опере у Загребу, Оскара Смодека, зборовођу Хрватског Певачког Друштва „Коло“ из Загреба, и

Надзорника соц. скрби Јосипа Боранића, тајника Хрватског Певачког Друштва „Коло“ из Загреба.

На предлог Заступника Министра Просвете, Министра Унутрашњих Дека, од 30 новембра 1921 године, одлилујемо:

Орденом Светог Саве V степена

Ладислава Шкатула, члана оркестра Загребачке Опере.

Орденом Светог Саве IV степена

Марка Вушковића, члана опере у Загребу.

Заступник Нашег Министра Просвете, Наш Министар Унутрашњих Дела, нека изврши ове указе.

АЛЕКСАНДАР, с. р.

Заступник Министра Просвете
Министар Унутрашњих Дела,
Св. Прибићевић, с. р.

Редактор „Службеног Дела“ МИЛАН КАРИЋ

ДЕЦА „ЦРКВЕЊАЦИ“, ДЕЦА „ТРГОВЦИ“ И ДЕЦА „ЧИНОВНИЦИ“

Имамо деце „новинара“. О тој деци писао сам већ у „Просветном Гласнику“. То је прештампао „Народни Подмладак“, часопис за дечје питање, који издаје Друштво за заштиту деце. И ено та деца „новинари“ отправљају и даље свој посао, и нико их не смета. Можда надлежни мисле да је то добро. Ја тако не мислим.

Но ми имамо, осим деце „новинара“, деце „црквењака“, деце „трговаца“ и деце „чиновника“. Хоћу да проговорим понешто и о овој деци. Тиме ћу се одужити својој савести, да сам рекао што сам мислио да треба рећи. А хоће ли ме ко саслушати и хоће ли се надлежнији од мене тиме заинтересовати, то је друга ствар.

I.

Готово у свакој вароши у црквеној порти дању, а често и ноћу, видећете деце која су ту, тако рећи, стално. Ту се лети у хладу одмарају, а грче се од хладноће у јесен и зиму. Ту хватају голубове, ако се случајно легу на звонари, ту играју дугмета, крајцарица, па и карата. А већ цигарете су им у устима као да су најстрасније дуванџије. Међу собом се слажу. Кад дувана немају, онда један исти дим од цигаре иде из уста у уста, те на тај начин сви пуше — једну цигарицу.

Приближе ли им се друга деца, наружиће их, па и физички напасти, јер их не маре, знају да нису као она, да кажем, нису „црквена“.

Ова деца, поред црквењака, звоне на служби, на вечерњи, а кад стигну и на јутрењи.

Кад је какав погреб, особито ако је умро неко богатији, па опело треба да се изврши свечаније, та деца су опет ту, звоне; ако треба, обуку се и носе кољиво, крст и т. д.

Кад је служба, опет се облаче, кад им се то тражи, и у цркви су за време службе ревносна у својој дужности.

Ако је свадба, рано или пред подне, ова деца су опет ту, у послу су и довикују: „Куме, изгоре кеса!“

Ова деца врше дакле и некакве послове, које иначе врше црквењаци, и ја их зато назвах деца „црквењаци“.

Посматрајте сад те мале црквењаке! Прво вам пада у очи да су то обично нерадници у правом смислу. Они живе а не раде послове којима ће зајемчити себи лепу будућност. И поред вајног рада, они живе на туђ рачун. Највише проводе у беспослици, и, кад огладне, привлаче се кући, па траже од родитеља да једу и да се обуку. А у колико им је то недовољно, она просјаче, јер она бедна зарада у порти право је просјачење, у колико није отимање.

Али, разуме се, све је ово мало. И онда та деца, не радећи ништа, или не бар посао који би требало, из дугог времена почињу да чине разна неваљалства, па и да краду, и онда из порте иду у полицију, у апс, и тако даље, до београдске тврђаве.

А ми? Спокојно посматрамо да се на најсветијем месту из године у годину скупљају, тако рећи, несрећници који ће као људи пасти на терет друштву, — највероватније. Често мирно и сасвим спокојно гледамо како се на наше очи облаче у црквене хаљине мали неваљалци, и тако саблажњавају што треба да нам је светиња. Уз цркву, тамо где идемо да се Богу молимо, допуштамо да расту моралне пропалице, које ће бити терет и Богу и људима!

У место да учинимо све да не буде тих злосретника, да их спасавамо, њих и нас ради, а ми се смејемо кад узвикују: „Куме, млада, стари свате, девере, изгоре кеса!“ Па још им бацамо по који грош, да газе по блату, да падну још дубље у блато!...

Али, доћи ће време кад ћемо уздахнути — а већ сви смо тврдог срца и нико неће заплакати — ако пустимо да и даље све иде како данас иде...

II

Не могу сви бити „новинари“. Сви не могу бити ни „црквењаци“. Многи немају „духа“ за то, а немају можда ни поверења ни препоруке. А *лепо* је трчати улицама, дерати се и плашити добри свет, у колико га има још да се од зла плаши!

Ипак зато може се покушати опет нешто слично. И доиста ви често видите да улицом трче нека деца и продају пантљике, црне и жуте, за ципеле, или кутије машине, или цигарете, или неке сапуниће, ималин, или друго што. Отидите у вече у кафану, та деца су и по кафанама: улазе, излазе и нуде своју робу на продају. То су деца „трговци“.

Та деца неће да су ученици (шегрти), па помоћници (калфе); не, она хоће да су одмах трговци. Она хоће да купују и продају, да зарађују и троше. На то их упућују несумњиво рђави примери: деца „новинари“.

Незгодно је бити шегрт, па калфа, то дуго траје; па онда човек је спутан, нема слободе, а овако: дете је на првом кораку — трговац! И такве деце је све више...

За време ратова, кад смо сви били гладни, и кад је добро дошло да сваки по нешто заради, могло се ово и одобрити. Онда је то било оправдано. Али данас се морамо запитати: чему ово води?

Ова деца „трговци“ лутају, дангубе и проводе у лудо време док једва успеју нешто продати и који грош зарадити. А кад што зараде, олако зараду потроше, можда често и на оно што је најгоре, јер не умеју да оцене шта их времена стаје.

При том је поуздано да нико од тих „трговаца“ неће зарадити, стећи капитал и окућити се. Трговина је такође наука, која се мора изучити, па онда треба интенсивног рада за дуже време да се нешто поштено заради. Треба дакле ићи утрвеним путем, којим већ иде сваки који тежи бити добар и честит трговац. Шта више, ново доба тражи и школовање, макар и у најнижим трговачким школицама, да се добије и теоријска спрема поред праксе у трговачким пословима.

Деца „трговци“ навикавају се на, релативно, врло лак рад, на брзу зараду, која је често врло бедна, а то их неће одвести срећнијој будућности. Шта више: ко јемчи да неће та деца „трговци“ и недопуштеним путем доћи до своје робе од „гросиста“, па лако и она отићи у полицију, а одатле у пожаревачки или топчидерски казнени завод?

Не, друштво мора учинити све да више не буде у нас деце „трговаца“. Данас се, на жалост, много којечега и у нас изопачило, па није чудо што су се поред „ратних богаташа“, а то ће рећи прилично неваљалих људи, јавила и деца „трговци“, којих мора нестати, ако се хоће да се помогне друштву и да се спасавају та деца која срљају у моралпу пропаст.

III

„Тежак је чиновнички хлеб. Најнезахвалнији је посао бити државни чиновник. Треба много спреме, треба силног рада, а награда је ипак тако мала да чиновник једва може да живи“. Тако се говорило. Тако је и данас. Али тако не мисле сви, особито не деца, дечаци, девојчице. Они траже у последње доба нагло државну службу. Траже је, а нису се спремили да би могли боље и савесније вршити је.

Држава је каткад, и раније, излазила у сусрет сиротним а вредним ђацима Велике Школе, па им је давала, обично практикантску, службу: да раде колико могу у канцеларији, а да иду и у школу кад имају часове. Али данас је све похитало у државну службу, и мушко и женско. Има и гимназиста „чиновника“, а знам и ученице учитељске школе које су долазиле у школу а биле су и у државној служби, па су за љубав ове жртвовале школу и напустиле је. Понека државна надлештва имају врло много девојака и дечака као своје службенике — на платном списку. Сви они имају скромне платице и приличне додатке. Они или раде или не раде канцеларијски посао. И доиста, многи не одраде награду која им је одређена у име државе. Кажу да је ту недавно један профе-

сор у једној канцеларији затекао девојке „чиновнике“ да играју од 10—11 пре подне „кадрил“, и зато су забраниле улазак у своју канцеларију пре него игру сврше; међутим, он је био ушао без питања и изненадио их!

Многи од ових службеника троше своју награду на непотребне ствари, да би били „савремени“ у ово прескупо доба. То су често права деца кад је реч о употреби *зараде,* коју тако лако „зараде“. Купују што не морају, што често и не треба, троше и на оно што их заводи на зло. Зар то онда нису деца „чиновници“?

У очима такве деце „чиновника“ дискредитује се државна служба у раној младости њиховој. Они мисле да чиновник не треба ни да ради, да нико и не ради, да су чиновници у опште нерадници, готовани. Многи фалсификују школске сведоџбе, траже туђе, само да би се дочепали незаслужено државне службе. Је ли онда чудо што се догурало дотле да имамо, како кажу, до 200.000 чиновника?

Питање је: шта се може очекивати од дечака и девојчица који тако рано стекну такво ружно уверење о државној служби, у коју свако може ући? Зар могу бити то кадгод прави чиновници, прави радници, који ће хтети да раде што више, да се сложе у раду за добро свога народа и отаџбине?

Имам у виду само ову ружну ствар, и намерно нећу детаљније да разрађујем ово питање, као што би се то могло разрадити. А у осталом, ово је и најважније.

На овај начин, помажући ову децу „чиновнике“ материално — и ако би многи могли живети и без те помоћи — иде се и нехотично на то да се она упућују рђавим путем, да се од њих створе раскалашни људи и жене, распикуће, и можда лица којима ће у доцнијем животу бити све допуштено — по њихову схватању — кад је у питању материална добит, једном речи лица без икаквих моралних скрупула.

После извршене пробе како изгледају деца „чиновници“ — а ми смо је извршили несумњиво угледајући се на пропалу Аустро-Угарску — и слутње шта нас чека ако у овом правцу продужимо, да сад истакнемо питање: шта да се ради?

Ја немам никаквих других претенсија осим да укажем на све оно што ће помоћи морални препорођај нашег народа. Зато и предлажем да се сва деца „чиновници“ врате и посаде на своја места, да се озбиљно спремају за живот, да сву снагу посвете правом раду за који су дорасли, дозрели.

Доброј и ваљаној деци, на првом месту ратничкој сирочади, нека се даје, не *илаша*, већ материална помоћ да би се боље могла спремити у занатима, трговини, у школи, за домаће газдинство, чување и васпитање деце, и тек онда поуздано одужити земљи и народу као будући грађани и грађанке.

Ја рекох, не да спасем душу, — јер како радимо чини ми се да ћемо је мучно спасти, — већ да помогнем да не упропашћујемо децу, но да од ње стварамо добре људе и Србе.

ЉУБ. М. ПРОТИЋ

РАЗВОЈ ХЕМИЈЕ У СРБИЈИ [1])

Допустите ми, Господо, да вам приликом отварања нашег новог Хемиског Института покажем развој хемије у Србији, колико га ја знам.

Она старинска, необичне архитектуре зграда близу Саборне Цркве, у којој се данас глувонема деца васпитавају, била је некада двор кнеза Милоша, а затим је тадашњи Лицеј своје последње дане у њој провео. У тој школи и у тој згради скрива се почетак наше хемије и њене лабораторије. Та наука је код нас у свом развоју три ступња имала, и њен завод је три имена носио: Лицеј је имао *Хемиску Радионицу*, Велика Школа *Хемиску Лабораторију*, и Универзитет *Хемиски Институт*.

Крагујевачки Лицеј, који је отворен 1838 године, имао је филозофски и правни факултет, у којима природне науке нису предаване. Тек по свом преласку у Београд (1841 године), добио је Лицеј 1853 године одељак за јестаственичке и техничке науке. Још исте године постављен је Михаил Рашковић, рударски хемичар (топионичар), за професора хемије и хемиске технологије у тој школи. То је било 26 септембра поменуте године; али је Рапковић тек од 20 октобра исте године почео плату примати, а то је био дан када је из хемије прву лекцију држао. У исти мах почео је Рашковић набављати „справе и материјал“, што му је било потребно за предавање и за хемиску радионицу, коју је био почео заснивати. Пада у очи да је књиге тек хемиска лабораторија Велике Школе почела набављати. Рашковићу, као рударском хемичару, методе „сувог испитивања“ биле су главне; зато је и његова хемиска радионица на тим методама била заснована. Та радионица, као и доцнија лабораторија Велике Школе, указале су велике услуге тадашњем истраживању руда, које је у великом јеку било, јер се тада на наша рудишта много полагало. Ту услугу чинио је Рашковић свакоме и радо и бесплатно. Тако је рађено и после Рашковића, и то је постао обичај овог Института.

Науке су у Лицеју предаване енциклопедички. Али је и то за тадашње прилике био велики успех. Јер у доба када је и варошка писменост била мала, а сеоска није ни постојала; и када је поред неписменог владаоца било и свештеника неписмених, велики је успех био имати

---

[1]) Прво предавање из Хемије у новом Хемиском Институту 1921.

катедре за поједине науке, па ма се предавале и енциклопедички. Али су наша браћа Војвођани, одушевљени класицизмом старих Грка и Римљана, пренели то своје одушевљење на своје лицејске ученике. Зато је у Лицеју патриотизам нарочито био истакнут. Лицејци су знали све светле догађаје нашега народа, и у том одушевљењу су веровали да Србију велика будућност очекује. И, одиста, нису се преварили. Поклич тог доба био је: „ништа се од Србина није отело". У том одушевљењу наши лицејци су у свечаним приликама душанке облачили и сабље о бедра пасали; или су сељачко рухо на себе метали и фрулу за појас задевали. Омладински покрет био је одјек тог одушевљења. Али су великошколци тај патриотски оквир до интернационалних међа проширили.

Кад је наш велики добротвор Миша Анастасијевић, звани Капетан-Миша, ово лепо здање још за живота „свом отечеству" подарио, Лицеј је у Велику Школу био претворен, а његова хемиска радионица названа је Хемиска Лабораторија. То је било 1863 године. Капетан-Мишино здање примило је: Велику Школу, Гимназију, Народну Библиотеку и Министарство Просвете, а његово залеђе примило је Хемиску Лабораторију. Министарство Просвете убрзо је своје две собе Ученом Друштву уступило, а Велику Школу Универзитет је наследио. Капетан-Миша је не само своје лепо ново здање свом отечеству за просветне сврхе подарио, већ га је и потребама поменутих установа подесио. И тако, Капетан-Миша нам је прву праву хемиску лабораторију не само подигао, већ и опремио. У колико су потребе Велике Школе и Универзитета расле, у толико су поменуте установе из Капетан-Мишиног здања исељаване, докле оно није све Универзитету уступљено.

У Великој Школи држао је Рашковић иста предавања која је и у Лицеју држао; и наставио је у пространој хемиској лабораторији рударска и друга испитивања која је у малој лицејској хемиској радионици био започео. Поред руда, испитивао је Рашковић и лажан новац, где је састав легуре златног новца помоћу његове специфичне тежине одређивао. У први мах слушали су хемију у Великој Школи техничари и правници, а они први слушали су још и хемиску технологију, и изводили су нека вежбања са дуваљком. Рашковић је предавао у ствари само неорганску хемију, без органске, држећи се еквивалената; и често је истицао надмоћност тих „стварних" хемиских вредности над „хипотетичким" атомским тежинама. Ако поменем да је Пантелић 1873 године био мишљења да се моја хемија може штампати само тако ако атомске тежине заменим еквивалентима, онда се из тога види најбоље колико је тада нов правац хемије био од Србије одстрањен. У хемиску технологију унео је Рашковић њен неорганski део, указујући металургији нарочиту пажњу, пошто је био топионичар. — Рашковић ништа није штампао; али је своја предавања оставио у рукопису; хемија (неорганска) израђена је ту доста опширно, технологија укратко. Рукописи су

дуго употребљавани, јер су веома похабани; али нигде није забележено кад су писани.

Велика Школа имала је филозофски, правни и технички факултет, од којих први је трајао у први мах три године, а друга два по четири. У филозофском факултету предаване су историско-филолошке науке; у правном, природне и правне науке; а у техничком предаване су све техничке науке заједно. И, према томе, природне науке су у Великој Школи биле запостављене. Оне су биле придане правном факултету ради разумевања судске медицине, што је нарочито за хемију важило. Тек су доцније природне науке пренесене у филозофски факултет. Том приликом тај факултет је продужен на четири године, и подељен у историско-филолошки и природно-математички одсек, а правни факултет је ослобођен природних наука; ове пак добиле су место у свом одсеку. То је био за те науке један напредак, али не потпун, јер им стручност није била изведена. То је тек Универзитет урадио.

Колико су разноврсне науке мешане у појединим факултетима Велике Школе, показаће овај пример. Као правник слушао сам у Великој Школи од 1865 до 1868 године: код Рашковића, хемију; код Пачића, геологију, минералогију, ботанику и зоологију; код Бранковића, логику и психологију; код Чеде Мијатовића, народну економију и финансију; код Милана Јовановића, хигијену и судску медицину; код Сергија (Срђа) Николића, латински; код Арена, француски; а код Ђоке Павловића, Аћима Чумића, Стојана Марковића, Гиге Гершића и Драгише Станојевића слушао сам правне науке. Поред техничара Николе Пашића, Пере Велимировића, Пере Живковића и Мише Михаиловића, суделовао сам и ја као правник у великој Панчићевој екскурсији по западном делу Србије 1866 године, ради јестаственичког проучавања наше земље, и ради попуњавања њене јестаственичке збирке. Могао сам у тој екскурсији суделовати и ја, јер су тада прве две године правног факултета биле посвећене искључиво природним наукама; и тако, ја сам их све већ био слушао кад сам на екскурсију пошао.

Имаће интереса да забележим и ове појединости из првог доба Велике Школе, кад сам ја у њој ђаковао. Хемију нам је предавао Рашковић у лабораторији, седећи за једним дужим столом, на коме је и огледе изводио; а ми смо пред њим у гомили стајали (било нас је преко 60), јер седишта није било. Предавао је сваког дана од 9 до 10, сем понедеоника, када је један ученик понављао предавања минуле недеље. Предавање је било слободно, а долазак ученика није контролисан; зато је похађање тог натуреног предмета било врло неуредно. Испити су полагани на крају школске године по раније датим питањима, која су пренашана из једне године у другу. Тиме је полагање испита било веома олакшано; јер су питања обухватала мали део предмета, а учени су само одговори на та питања, које су вредни ученици састав-

ћали. И тако се није морао учити цео предмет. И ја сам на хемиска питања такве одговоре био саставио, и та моја назови „хемија“ као уџбеник је служила. Тада је полагање испита и тиме било олакшано што је прозвани кандидат прегледао извучено питање четврт часа, докле је ранији испитиван.

После Рашковића, који је умро 1872 године, мени је поверена катедра хемије и хемиске технологије на Великој Школи; и предана ми је њена хемиска лабораторија. Ту је требало рударски систем заменити универзитетским: приновио сам предаваоницу са шесет седишта; уредио сам у лабораторији столове са 12 радних места; увео сам воду и газолински гас, а доцније и електричну струју; одвојио сам лабораторију за професора и за асистента; набавио сам много што-шта што је било потребно за предавање и за лабораториски рад, итд. У том послу угледао сам се на лабораторију мог берлинског професора Хофмана, и на његова класична предавања, којима је своје ученике у модерну хемију уводио. Да би олакшао мојим ученицима праћење мојих предавања, написао сам уџбенике из неорганске и органске хемије, и из хемиске технологије; а да би им омогућио рад у лабораторији, превео сам упутства за те радове од Вислиценуса и од Хофмана, мојих професора, код којих сам и ја по њима радио.

У лабораторији сам био завео рад целог дана; али му ученици, због многих предмета, нису могли довољно времена посветити. Нешто веће интересовање за хемију јавило се тек онда кад су природо-математичари веће хемиске спреме добили првенство за медицинске и рударске питомце на страни. Хемиско образовање у Великој Школи било је, због недостатака стручности, врло оскудно.

Прави полет и код нас су науке добиле тек онда кад је 1905 године Велика Школа претворена у Универзитет, који је стручност наука извео. Јер и на нашем Универзитету свака наука може бити предмет нарочите студије. Том приликом израђен је дубљи програм хемије, нарочито за лабораториске радове, и тиме је створен Хемиски Институт, који је и код нас дао полет хемији. То је извео Д-р Миливоје С. Лозанић, угледајући се на институт свог берлинског професора Фишера, и на нови хемиски институт у Данцигу (Лангфуру), где је био асистенат. Доктор Лозанић дошао је на Универзитет као доценат 1908 године.

Број студената хемије на нашем Универзитету растао је из године у годину; и то је изазвало те су у лабораторији на једно радно место по два студента стављана. Али је та претрпаност ометала рад. Још пре рата, када је наш Универзитет имао 1500 студената, нису могли сви хемичари добити места у лабораторији, и ако су по двојица на једно место стављани. После рата, пак, када је број студената порастао на 7000, уписало је предавања хемије њих преко 300, а пријавило се за лабораторију њих преко сто; међутим, предаваоница је имала само 60

места, а лабораторија само 12. Та навала изазвала је ово повећање Института. Сада Институт има предаваоницу за 250 студената; има три лабораторије са 80 радних места за студенте; има три лабораторије за три асистента и једну за професора; и има просторије за све посебне врсте радова, и за библиотеку. Институт је повећан, али не толико да ће моћи да прими и медицинаре, и фармацајте, и пољопривреднике. Зато се убрзо мора подићи већи.

О смеру хемиског образовања наших студената на Универзитету, имам да учиним ову напомену. Све науке филозофског факултета спремају своје студенте готово једино за наставнике средњих школа; само хемија гради у томе изузетак. Од како је стручност хемиске наставе изведена, студенти хемије делом се спремају за наставнике средњих школа, а делом за практичан рад у лабораторијама, или у фабрикама; и то, једна половина одаје се првој кариери, а друга половина другој. Сем тога, физичари, биолози, медицинари, фармацајти и пољопривредници уче хемију као помоћну науку. За све те разне врсте студената хемије састављен је нарочити програм за лабораториски рад. Па и хемичари имају двојаки програм, према томе да ли се спремају за средњешколске наставнике, или за практичан рад: први раде у лабораторији мање, а уче педагогију; други пак раде у лабораторији више, а не уче педагогију. Досадашњи студенти хемије још нису могли приступити изради докторске тезе. У новом Институту, кад студенти хемије цео лабораториски програм буду извели, приступиће и томе.

Поред овог Хемиског Института постоји на филозофском факултету и *Минералошки Институт*, али без хемиске лабораторије; и постоји катедра за *физичку хемију* са *вежбаоницом*. На техничком факултету постоји катедра за *хемију и хемиску технологију* са *хемиском лабораторијом;* и постоји катедра за *механичку технологију* са *лабораторијом за практична испитивања грађевинског материала*.

Поједине државне установе имају ове практичне хемиске лабораторије: *државну, рударску, војну, царинарничку, монополску, општинску*, итд.

Ето то је развој хемије у Србији. У ком правцу су се међутим кретали радови представника поменутих хемиских установа, то изилази из оквира овог написа.

С. М. ЛОЗАНИЋ

О ЂОРЂУ НАТОШЕВИЋУ
(1821—1887)

— ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ ОД ЊЕГОВА РОЂЕЊА —

(КРАЈ)

III

У Србији. — Референат за основну и за средњу наставу. — Извештај и предлози. — Комисија за обнову основне школе. — Отпуштање из службе. — Главни школски референат на српским вероисповедним школама у Угарској. — Нове и последње тековине. — Сатисфакција из Србије. — Смрт.

У Бечу, као студенат, живео је Натошевић неко време у једној кући у којој је пребивао и кнез-Михаило. Да ли је том приликом кнез у изгнанству боље упознао Натошевића и његове способности, или је истом касније, пратећи његов рад, видео у њему човека подобна и за велике просветне реформе, тешко је сада рећи. Да је у Натошевића било симпатија за кнеза, видимо у једном његову писму Даничићу. Кад је чуо да је кнез-Михаило дао Бранку стипендију, пише Даничићу у једном писму без датума (биће октобра 1850): „Ђоко Брате! Кнезу Миіаилу фала! Фала кнезу Миіаилу! Благодарности суза, да ie мени учинио, не би истеро, ал ево их за Бранка; он сад себи помен учини, не како што ја велим само, већ како и ти, и сваки, ко Бранка познаіе, — а ако Бог да, Бранко ће Миіаилу дика бити, ако Бог да, са Бранком ће се сав свет српски поносити.“ У осталом, те симпатије су биле заједничке читавом кругу Натошевићеву.

Кнез на престолу није заборавио свога познаника из изгнанства, или га није ни могао заборавити, јер се онда најако говорило у свему српству о Натошевићеву реформаторском раду. Год. 1867 позвао га је у Београд. Натошевић се с тим лакше могао одазвати том позиву што су онда настале велике промене у Аустрији (од Аустрије је постала Аустро-Угарска), које су повлачиле и промену у његову положају. Тешко је одредити који је мотив надвладао у њему: да ли онај да се не замери кнезу не примајући му позива, или пак што је био уверен да се у мађарској државној служби, не знајући језика мађарскога, неће најбоље осећати, и да, знајући опет нетрпљивост мађарску, неће више бити онако слободан у својој радњи као што је дотле био. Милићевић је у „Историји педагогије“ забележио: „А године 1867. пред јесен, по предлогу г. министра Цукића, дозван би овамо, дотле већ на великом гласу на оној страни, др. Ђ. Натошевић, и отпоче се многи жив говор о народним школама. Натошевић обиђе школе у Београду и у неколиким окрузима. О стању тих школа он написа извештај доста живим бојама. Оштрина овога суда могла је повредити многу осетљивост, али свакојако долазак овога човека и његова оштра критика била је од велике користи српској школи, па и само тиме што су многи људи, дотле о лако све узи-

мавши, озбиљније загледали у ствар“[1]). Из нацрта Натошевића, који се очувао, видимо да је он обишао округе смедеревски, пожаревачки и крагујевачки. Осим извештаја министру, Натошевић је поднео и предлоге како да се школе у Србију реформују. „Г. Црнобарац, вели Милићевић даље, одменивши г. Цукића, састави комисију која саслуша Натошевићеве примедбе и предложи и сама неке измене у школама“[2]). Чланови те комисије, према записима Натошевићевим, били су: Милован Спасић, Сава Сретеновић, Милан Ђ. Милићевић, Владимир Вујић, Стојан Бошковић, Стојан Новаковић и Натошевић.

„Топчидерска катастрофа, вели даље Милићевић у својој споменутој књизи, као многом којечему другом тако и овом била је на велику штету, али ипак, ако је г. Натошевић доцније иступио из службе, прећашња се струја није уставила“[3]). Међутим, када је нестало Натошевићева заштитника, струја се у Министарству могла незадржано оборити на њ, и Натошевић је *отпуштен из државне службе,* као што стоји у деловодном протоколу Министарства Просвете, и то на тај начин што министар није нашао за потребно да обнови уговор с Натошевићем. То је решење министрово датовано 27 августа 1868 (бр. 2988), а заступник министра просвете биће да је тада био Панта Јовановић[4]).

Натошевић је у Србији био референт не само основних него и средњих школа; он је обилазио и средње школе, и у свом извештају је изнео и шта је у њима нашао. Тај извештај се пре рата находио у концепту у оставини покојниковој; да ли је и после рата очуван, није ми познато[5]).

---

[1]) *Историја педагогије* М. Ђ. Милићевића, у Београду, 1871. стр. 540.

[2]) Исто дело, иста страна.

[3]) op. cit. стр. 541.

[4]) В. Мил. Марковић и Зар. Р. Поповић, *Просветни зборник закона и наредаба.* У Београду 1895, стр. 6. и 7.

[5]) Г. Аркадије Варађанин је, сређујући после смрти Натошевићеве његову оставину, исписивао из ње што му се чинило потребно за приказивање његова живота и рада, и из *Извештаја* (а може бити и из других извора) извео је све податке о његову раду у Србији:

„У Србији је поправио и попунио нов распоред часова а) за богословију, б) за малу гимназију у Београду, в) за велику гимназију.

„Гимнастику је као необавезан предмет затекао само у Крагујевцу. Појања, певања, музике, пливања или других ванредних предмета [није било].

„Успех у крагујевачкој, пожаревачкој и шабачкој гимназији затекао је у форми добар, али у ствари никакав, пошто је цело знање само привидно, само се меморисало, као и у основној школи, разумевања је врло мало, те онако се у часу све заборави.

„У сва три завода опазио је на деци сила простачког понашања у стајању и седењу, мицању и погледима, гласу и одговорима, и сила нечистоће на оделу. На спољашност врло се мало пази. Наишао је вашљивих не само у глави него и у оделу

У исто доба када је Натошевић разрешен од дужности у Србији, потврђен је „Највиши Рескрипт“ (10 августа 1868), на основу закључака српскога народног црквеног Сабора од 1865, по коме су српске вероисповедне школе у Угарској биле уређене у главном онако како је Натошевић Сабору предложио. По тој уредби било је предвиђено и место главнога школског референта; за првога главног школског референта би изабран и потврђен Д-р Ђорђе Натошевић, и тако се он врати „на своје старо гнездо, да одатле продужи свој просветни рад, који је тек за кратко време био прекинуо; но сада не као државни чиновник него као народни автономни радник на оном земљишту, што је сам раскрчио и рашчистио од старудија и штеточина, које су наше просветно поље тако дуго задржавале у његову напредовању и бујању.“[1])

Али ако је и дошао на место за које је био подобнији но ико други, ако се је и нашао на свом старом послу, који је више волео но икоји други, у коме је могао и да прати развој семена које је сам бацио, Натошевић већ није могао бити онај стари Натошевић. Исте године које и Рескрипт, донесен је и мађарски школски закон, који је омео и управо онемогућио правилан развој основних школа на матерњем језику (ако је овај био не-мађарски). По том закону је до душе одобрено да она конфесија која издржава школу бира наставни језик, али је ипак била дужна „примити неке ствари као обвезне. Те обвезне ствари мењају се према ступњу, којему школа припада, па тако у приправним школама, које српска црква може подизати, ученици су дужни учити немачки језик поред мађарскога; то је уступак, дат дуализму на штету словенским језицима или румунском“[2]). Али што су се Мађари више јачали, то су били безобзирнији и према Аустрији и према народностима. Ускоро је и немачки језик избачен, а мађарски језик је

у свим трима школама, и чак код оних у III разреду. У свакој школи било је по неколико и шугавих.

„Апарата за физикалну и хемијску науку мало, и за природопис баш никаквих, ни слика ни ствари.

„За историју ниједне мапе ни у једном од ових завода. Тако ни за математику ниједне слике ни апарата. За цртање нема прегледаоница, за гимнастику никаквих апарата, ни зграде. Зграде у Крагујевцу и у Пожаревцу ниске, опале, мрачне; само шабачка лепа.

„Предлагао је у погледу ових гимназија: да се заведу конвикти за децу; да се заведе гимнастика као обавезан предмет; да се заведе црквено појање, јер појање и богослужење утврђује веру, а вера је у народу једина основа морала (то се збрисало из наставног плана, а брисање таквих предмета, што имају религиозност да потхрањују, није никад благослова донело него грдних зала); да се управе позову да пазе да се деца одвикну од простачкога понашања; да се набаве минерали из земље; да се зграде школске за једну годину подигну.“

[1]) А. Варађанин, *Стогодишњица Д-ра Ђорђа Натошевића.* Нови Сад, 1921, страна 124.

[2]) В. (Пико-) Павловић, *Срби у Угарској.* У Новом Саду, 1883. Стр. 313.

толико појачаван да је настава на матерњем језику најзад остала једва сенка његова. Чак су и аустријски педагози и у уџбеницима били приморани рећи да су „све наредбе које су изишле од последњега школског закона (т.ј. од закона Јосифа Етвеша од 1868), имале смер да земљу помађаре.“[1]) Натошевић истина није дочекао Апоњију и његову безобзирност[2]), али му је већ онда била везана десна рука. Натошевић се отимао и радио и једном руком. Створио је школску уредбу од 1872, слао најбоље учитеље и приправнике у Немачку и Швајцарску (међу овима су били Д-р Војислав Бакић, Мита Нешковић, Мита Јосић, Аркадије Варађанин, и професор Стеван Недељковић), отворио учитељске школе у Пакрацу (1872), а затим у Горњем Карловцу, и више женске школе у Новом Саду, Сомбору и Панчеву (1874). Покушаји пак његови, и други, да отвори трговачке и економске школе, школе за слепу и глуво-нему децу, остали су, и покрај свега труда с његове стране, неостварени, или већ у заметку угушени, или пошто је већ готово све и припремљено било (виноградска школа у Сремским Карловцима). Што се даље ишло, стање је било све очајније. Док су му једну руку држали Мађари, другу су му узели Срби, — борба између слободоумне и клерикалне странке постајала је све заоштренија, мађарска влада, разуме се, искоришћавала је ту заоштреност, и тако су настале прилике у којима се није дало ништа учинити. Не хотећи улазити у борбу (у последње доба није се дао кандидовати ни за посланика у српском народном црквеном Сабору), и видећи да се заједничким радом не да ништа више урадити, Натошевић се повукао, и као човек који без рада не може живети, дао се на лични рад. Израђујући уџбенике за основне школе, он је продужавао рад на народном просвећивању; али поред тога прибирао је и силну грађу, заваравајући се може бити још надом да ће настати боља времена у којим ће се све то моћи применити.

Међутим је од Србије добио пуну сатисфакцију. Она не само да је примила одмах његов *Буквар* и *Читанке* за I и II разред, него је тражила да јој изради и даље, и позивала га је да се врати у Београд на своју стару дужност[3]). Али се Натошевић сада том позиву није ода-

---

[1]) B. Piffl-Weiss-Herget, *Geschichte der Erziehung und des Unterrichtes für österreichische Lehrer-und Lehrerinnenbildungsanstalten*. Wien 1916. Стр. 247.

(Ова књига је државнога издања!).

[2]) Апоњија је после слома Мађарске покушао да се оправда, говорећи како народности нису разумеле његове законске измене!

[3]) Крајем 1873 примио је Натошевић ово писмо:

Високопоштовани господине!

Господин Чедомиљ Мијатовић, заступник министра просвете и црквених дела, вративши се са скупштине из Крагујевца, разговарао се са мном подуже о нашим школама, а нарочито о основнима. Том приликом изјавио ми је, да и Његова Светлост и влада његове светлости, желе, да се ви опет повратите у Србију и да свој

звао. Може бити да је разлог томе и његова тешка болест, од које се једва предигао. Од тога доба је живео врло умерено, вегетаријански, и добар део године је проводио ван вароши, на своме салашу у Бачкој или у свом винограду у Срему. Уз то је Натошевић ушао већ и у шесту десетину свога века. Лако је могућно да у то доба и у таквим приликама није осећао снаге у себи за нов посао. Он је видео да се велике наде у њега полажу, да су високи захтеви којих се испуњење од њега ишчекује, — и осим тежине посла морао је помишљати и на нове сукобе који се неће дати избећи. А и положај је његов сада био друкчији. Пређе је био избор између српске државне службе и мађарске државне службе, — и он није могао бити тежак. Али сада је Натошевић био и у свом старом рукосаду и у народној служби, — у служби о којој је био уверен да је после њега нико неће моћи тако предано вршити као што је он то чинио.

И он је своју истинску службу исто тако вршио и када је, с већ поменутих разлога, настао застој, па и опадање. До последњега часа је одлазио винограду, своме рукосаду, да прегледа свога рукосада, ко га веже, ко ли га залама, и сред тешких политичких прилика са стрепњом је морао помишљати: коме ли ће допасти у руке?

Обилазећи школе умро је између 10 и 11 јула 1887 у Горњем Карловцу. Испите је био свршио, и свршио и са животом. 11 јула изјутра нађен је мртав у својој соби.

IV

Постање (великога) Упуства. — Натошевићева педагошка начела. — Припремање наставнога градива за учитеље. — Његов карактер.

Од 1850 г. Натошевић је у Новом Саду као практични лекар. 1853 године постао је професор и директор у новосадској гимназији, а убрзо затим, на том месту пише своје (велико) *Упуство за предаванѣ букварских наука учитељима народнихъ училишта у аустрійском царству* (штампано истом 1858, у Бечу, на шеснаестини, страна 376[1]).

педагошко-дидактички рад посветите нашим школама. За то ми је наложио, да вас у име његово упитам: би ли сте вољни били вратити се овамо да заузмете вама пристојно место у министарству. Долазак ваш порадио би, да се одмах, и што практичније, удеси закон о надзиравању школа, и онда би се тим законом регулисао тачније и ваш положај и положај свију надзорника школски(х).

Молим вас да ми на ово што скорије изволите одговорити. Ако бисте желели да претходно добијете још каква обавештења о ситуацији која вас овде чека, готов сам вам најискреније послужити, у колико сем кадар све појаве, као што треба проценити.

Поздрављајући вас срдачно, част ми је уверити вас о моме високом поштовању.

Покоран слуга,

Милорад П. Шапчанин.

[1]) У писму Вукићевићу од 25 јула 1858 Натошевић вели: „У већем упуству, које ће надам се, скоро изаћи (три године је већ горе и чека на штампу“)... А. Варађанин, op. cit. стр. 80.

Откуда то да Натошевић, лекар, директор гимназије, пише упутства за народне учитеље, и то за „ц. к. накладу школских књига“?

У Аустрији се тада управљало школама по реакционарној „Политичкој уредби“ од 1805, која је потекла из страха од француске револуције: она је ишла за тим да створи доброћудне (recht herzlich gute), послушне (lenksame) и радене поданике, и школа је требала да дâ својим ученицима (т. ј. маси, изузимају се „индивидуе с нарочитим способностима“) „само такве појмове који их неће узнемиравати у њиховим пословима или их чинити незадовољним њиховим стањем“. Школа је по том закону постала ancilla ecclesiae (слушкиња цркве). Према акатоличким школама „Управа“ је била толерантна, али је и у овима сав надзор био у рукама њихова свештенства. За време и непосредно после револуције јавило се неколико светлих зракова, али су они убрзо готово сви утрнути, и тако је остало све до конкордата (од 5 новембра 1855), који је у главном још појачао зависност школе од цркве; основна школа је проглашена као конфесионална установа, па су чак и приватне школе морале имати одређен конфесионални назив. Главне школске надзорнике за поједине области именовао је цар између оних људи које му епископ (односно црквени поглавица) предложи.

Према таквом уређењу школском, морао је и за наше школе који црквени поглавар бити код владе „меродавна личност“, и срећа је била што је то био онај епископ који је био и први учитељ наше прве учитељске школе (и прве која је у опште у тадашњој Угарској отворена, 1812 у Сент-Андрији; 1816 премештена је у Сомбор, где је и данас [1]). Владика Платон је писао, као што смо видели, и готово све уџбенике за наше школе. И зар се може погрешити када се уствrди да је владика Платон, који је Натошевића увео и у гимназију, нагнао га и да напише *Упутство* за народне учитеље, како би тиме могао доказати и стручну спрему једнога лекара за школскога надзорника и истаћи га тако као свога кандидата? Свакојако да Натошевића није било тешко нагнати на посао за који је имао предилекције (као што то сведоче први књижевни радови његови), и који га је изводио на прави пут његов.

То *Упутство* је највећи рад Натошевићев. На њему стоји „саставио Ђорђе Натошевић“. Мото му је: Поправити зло, лепо є; ал' начинити одъ добра іошъ болѣ, іошъ є лепше. Као што се види, правопис

[1]) Јакога утицаја имао је код владе и патријарх Рајачић, али као да је за школске послове, већ и као школски књижевник, имао јачега утицаја епископ Платон. В. о томе Петар Деспотовић, *Историска педагогија*. У Београду, 1902, стр. 452. Тачни подаци ће се наћи без сумње и о тим односима у Хелферта, а нарочито у Helfert Freiherr v. J. A, *Die österreichische Volksschule*. Geschichte, System, Statistik, I и III део, Беч 1860—1861. *Ово дело је мајдан за нашу културну историју, али је све до данас остало неисцрпено.* На жалост, овом приликом, на велику штету свога рада, нисам га могао консултовати.

није Вуков. Дело је по својој прилици написано на захтев владин (позив ће бити био управљен на Платона, па га је Натошевић примио од Платона), и влада га је и издала. Свакојако је Натошевић морао имати свагда на уму да ради за владу, а лако је могућно да су дата и упутства (може бити и у одређивању литературе) за *Упуштство*. Али Натошевић се не позива ни на кога и ни на што. Властитога искуства он за овај рад није имао; морао се дакле послужити туђим. Али чијим?

А. Вараћанин је записао како је најближи сарадник Натошевићев, Никола Ђ. Вукићевић, тврдио да је „Натошевић знао за Песталоција и Дистервега, Салцмана, Келнера, Хермана и т. д.“ [1]). Али ако их је и знао, питање је да ли је већ у то доба за њих знао (или за све њих), и да ли се могао служити њима, у којој мери, и у ком облику (посредно или непосредно). За овај мах, ми ћемо ова питања оставити на страну.

Најпре је да видимо само дело, и да чујемо шта нам оно казује. Ево какве су његове главне идеје.

Деца се рађају с опредељењем да буду умни, религиозни и морално друштвени људи. Школа треба да их прихвати и приведе том светом опредељењу, а основна школа је одређена да то најсветије и најсавесније дело започне, и да децу уведе у живот ума, вере, доброте и дружевности. — Школа је и училиште и васпиталиште, али што су деца млађа, то мора ова, васпитна страна, с тим претежнија бити. — Школа ова има два главна посла: један дете буди и освешћује (формални), а други даје детету знања и вештине (реални или материални). Ова два посла не могу се никако један с другим испоредити, што се тиче њихове вредности, јер је онај што буди и образује снаге много претежнији од онога што даје знања и вештине. Науке и вештине у овој почетној школи само толико вреде колико својим предметима буде душевне и умне снаге (т. ј. емоционалне и интелектуалне), и то тако да се ове пробуђене снаге после школе не изгубе, као што се науке школске изгубе и забораве, него да довека остану пробуђене и да чезну за науком. — Децу свесно и разумно у науке увести и децу циљу сходно забављати, велики је и тежак посао, и учитељ мале деце мора бити највештији и најчеститији човек, да би урадио све оно што треба и ваља урадити. Та особита вештина учитељева је у *елементарности* (која у Натошевића обухвата и постепеност, и саморадњу и опажајност) и у *комбинацији* или концентрацији, т. ј. у везивању сродности и у понављању); „без овог комбинирања и концентрације остају све науке у дечјој памети свака за се, осамљене, као да не би никојег сроства и одношења међу њима било, стоје одлучене и развезане, те тим не само слабије, него се и у часу изгубе, забораве и пропадну“ [*Краткога упуства* од 1861. стр. 6]. — „Науке су одређене да усреће децу; ал' и учење — и учење одмах од првог школског часа

[1]) А. Вараћанин, op. cit., стр. 23.

ваља да те среће почетак буде, а не да наука мука буде. — Одмах од часа виде деца, што је својска воља учитељева, а што тек као од реда ради, па тако и сама раде. Што год учитељ без озбиљне воље ради, никад то ни деца не науче. — Учитељ има то најсветије опредељење, децу, а у деци цео народ, у то свето царство ума и душе увести, у царство изображења и науке, ал' — и одговорност" (*Упутства* [великога] страна 376).

Не можемо рећи да је Натошевић умео строго диференцовати васпитне појмове, и да је био доследан у својим одредбама. То је било у вези с разноликим утицајима којима је био подложан. Али су његове идеје, када одбијемо што је био дужан средини, биле напредне, а особито оне које су се односиле на рад учитељев, на начин његова рада у школи.

Дивно је чудо како је Натошевић као лекар, без икакве праксе у основној школи, могао тако брзо и тако свестрано ући у тајне методског рада. То се не може објаснити само његовом великом љубави према школи, ако је она и крила у себи највећи део тога дивног чуда. Објашњење је даље у томе што је он, примајући на себе нови и велики задатак, знао да прима на себе нове и велике дужности, знао да треба да се упозна до ситница свим што може служити том великом задатку, знао да ко хоће друге да учи методу, да се и сам мора одликовати методским радом, — и када се појавио на новом положају, појавио се истина као homo novus, али не и као homo ignotus. И онда је могао с пуним правом рећи: „Чуо сам да неки говоре за метод, „то је само његов посао, то не морамо примити, него како ко хоће. Реците им, да то није мој метод, него метод целога паметног света, пак зато га требају научити; и да је то министарством прописани метод, овде је заповест, и зато га морају научити; а најпосле, да је баш, као што није, мој, зар га они не би хтели мени за љубав, а у највећу корист себи научити!"[1])

Шта је он осећао тада, а то се чуство могло зародити само у предану раду који свега човека обузима, најлепше показују ове речи, писане у исто доба Вукићевићу: „Ви ми пишете, да се плашите, да под теретом на вас стављеним не паднете. Будите веселији, Господине, и снажнији! Ово сте ми писмо сигурно у вече писали, после тешког дана, кад сте телом уморни били, пак онда и дух клоне. Ал' у такве је часове прво одмор нуждан, па онда брига за идући посао. Ја знам зацело, да јутром овако не мислите! Јесте посао теретан, али се велике и свете ствари тиче, среће народа и његове бедне деце, сетите се тога, Господине, то ће вам три снаге и три воље дати, и никојег труда зажалити нећете!"[2])

[1]) А. Вараћанин, op. cit., стр. 57.

[2]) А. Вараћанин, op. cit., стр. 54 и 55.

Никада неће бити доста понављати те речи! Оне нису само најбоља карактеристика Натошевића и његова рада; оне треба да су и свагдашње memento сваком учитељу и сваком јавном раднику.

Натошевић је заиста имао три снаге и три воље. Све што је он тражио од учитеља, све им је сам и спремио. За неколико година написао је два упуства (или управо три), два кратка и велико од 1857, од 1858 и од 1861, спремио и друге књиге за школу, састављао у „Школском листу“ и наставно и друго градиво за учитеље, — и школи, која пре њега није имала готово ништа, дао је готово све. И под униформом аустријскога државног чиновника куцало је вуковско срце. У „Школском листу“ доноси народне песме којима учитељи треба децу да науче, у *Кратком упутству* доноси преглед свих народних песама које деца треба да знају, спомиње и Вука и Даничића, а 1862 излази у првом издању његово *Неколико народни(х) песама за на изуст учење*, с овом напоменом на четвртој страни корица: „Ко је рад још више, и још лепших оваких песама читати и учити, нека набави велику збирку од Д-р Вука Караџића, од које је досад три велике књиге изишло, а баш сад се и четврта штампа, за којом ће ако да Бог до године и пета доћи.“ У исто доба отпочиње излазити у „Летопису Матице Српске“ и његова велика збирка *Српских пословица*,[1]) а касније издао је за децу *Српске народне загонетке* (Нови Сад 1869).[2])

Унутарњи жар који га је гонио на рад, Натошевић није могао савладати у себи, и тражећи много од себе, тражио је много и од другога, и то не само од учитеља (од којих је још и могао тражити), него и од деце. Не само што је тражио из веронауке (подстицај и помоћ Платонова?), него и из опажајне наставе, па и из других предмета, било је претерано. У *Кратком упуству* изнео је наставно градиво из веронауке (а и у *Писмима*), па ако је и мање од тога тражио у својим предлозима за Србију, отпор чланова комисије није морао бити неоправдан. Опажајна настава пак за њега није била принцип него и наставни предмет (ово би се још могло одобрити, па се још и данас одобрава),[3]) и то не наставни предмет као припрема за даљу наставу или као темељ за целокупну наставу, него читава научна енциклопедија, за коју се чак не би могло рећи ни да је само in nuce. У његову (великом) *Упуству* „наука гледања“ обухвата 227 страна, а све остало 149. Разуме се да то није само

[1]) *Српске пословице* су излазиле од 1858 до 1871 у овим књигама „Летописа“, од 98—107, и од 110—113.

[2]) *Неколико народних песама* је прештампавано врло често, последње ми је познато издање од 1877. И *Загонешке* су прештампаване, последње је издање које сам видео од 1876. — В. и Натошевићеву значајну расправу *О загонеци* („Летопис Матице Српске“, књ. 119.), која има велике вредности и за педагога и за непедагога.

[3]) Paul Barth, *Die Elemente der Erziehungs-und Unterrichtslehre*. Leipzig, 1921 стр. 296—239.

наставна грађа него и објашњења за учитеља, али су та објашњења дата на преобилној грађи, и грађа сама собом заузима највећи део (ту нису само предмети околине и средине у којој се крећемо, и најпотребније ствари за одржање живота, него и основи зоологије и ботанике, минерологије и физике, астрономије, морала и религије; приказана је и читава природа и друштвени живот). И ту је Натошевић био чедо свога доба: тада је на опажајну наставу највише полагано, тада је од ње и начињен темељ (као засебнога предмета) за целокупну наставу, — али ту се Натошевић, супротно своме тврђењу да је школа више васпиталиште него училиште, и да је формално образовање претежније од материалног, показао као реалиста (у педагошком смислу) и више се задржавао на градиву него на методу.

Али Натошевић није имао када да буде доследан. Он се нашао на једном необделаном пољу, посла је било много, посленика мало, и он је већином морао све сам да граби. Он је много и видео (јер се добро био припремао за рад), видео је да и онде има посла где га други не би опазио, и није допуштао да и један остане ако не и свршен, а оно бар непокренут. Много је истине у његовим речима Даничићу (једно од оних мало места где говори о себи) из 1864 године: „Ја листом грабим ствар, не рухо ни љуске, зидам или помажем тврду кућу зидати (кад ме ти не хвалиш, да се хвалим сам), носим, вучем оно најгрубље тврдо камење у основе и зидине, а полираће други суптилнији људи, који за ово нису“ [1]).

Милићевић га је добро схватио када је рекао: „У раду је био вредан за причу; школи је био пријатељ као мало који; у својим научним убеђењима, докле их се држао, неодолив; али их је сам могао променити. И тада би бранио ново своје мишљење старом упорношћу и речитошћу“ ![2])

Тражећи много од себе, тражио је много и од других; необазрив према себи, био је необазрив и према другим: оштро је нападао сваки застој, сваки немар и сваки „шлендријан“ или „јавашлук“, — и многи који га нису добро познавали, или који нису хтели да га познаду и разумеју, сматрали су га за нагла, сирова, па и сурова човека. Милићевић је забележио и да у њега „перо беше оштро, а говор силан“[2]). То се види и из његових *Писама са шестонедељна предавања*, и из *Извештаја* о школама о Србији, па и из многих чланака и приватних писама његових. Жесток је био само зато што је био нестрпљив на добро народно, што га је што пре хтео да види остварено. Стога и о њему можемо рећи као и Мушицки о Доситију:

---

[1]) Концепат овога писма находи се у мене.

[2]) *Поменик знаменитих људи у српског народа.* У Београду 1888. Стр. 399.

Престрого каткад он обличавао:
Обаче вјерни ученик Сократов
(Прошчајмо жару добром) нерад
Видјети ум богодани рабом.

То је једна црта коју је Натошевић имао заједничку и с Доситијем и са другим великим реформаторима.

V

Књижевни рад. — Прослава стогодишњице. — Изложба његових штампаних радова и рукописа. — Шта нам је био и шта је урадио за нас.

Ако узмемо да књижевни рад Натошевићев отпочиње 1847 године, када је почео записивати мисли које су одредиле правац свему његову касније му раду, онда је књижевна радња његова испунила равно четири деценије. За ту четрдесетогодишњицу Натошевић је написао толико да иде у ред наших најплоднијих књижевника, и у том погледу он се отима о првенство с Миланом Ђ. Милићевићем, Ђорђем Поповићем (Даничаром) и Стојаном Новаковићем. Али ако није прошла још ни друга четрдесетогодишњица од његових првих покушаја, ми се данас већ не можемо надати да ћемо икад моћи прибрати све списе покојникове. Један је од главних разлога томе његов немар за себе. Натошевић се готово никада није ни потписивао под своје радове; ретко их је кад прештампавао, а поједине чланке и расправе није сабирао никада, нити их у оделитим књигама издавао; он је увек полазио са стајалишта да је главно шта се пише, а не ко пише. (А како је свој књижевни рад сматрао као свој дуг народу, то се одрицао и награде зањ. Од прихода за своје књижевне радове он је основао „Фонд за школски лист“ и „Фонд за школску сирочад“, а и други фондови су још, посредно, потпомогнути приходом од његових књига. У томе нема он да се бори о првенство ни са једним нашим књижевником, — несебезналост Ђорђа Натошевића је јединствена). — Други разлог можемо тражити у великој распрострањености његове књижевне радње: Натошевић је свугде стизао и свакоме се одазивао, његови радови су штампани у готово свим нашим политичким, књижевним и стручним листовима, у повременим публикацијама (а нарочито у календарима), који су за његова доба излазили. А ако би се по његову маркантну стилу (који је одмах у почетку показао своју особеност, као што видимо из напред саопштенога чланчића) већином и могло познати што је потекло из његова пера, ипак је, нарочито данас, када су нам толике књиге пропале, тежак и готово немогућан посао све то изнаћи и прибрати. — Трећи је разлог што ни његова књижевна оставина, ни библиотека[1]) нису у овом рату остале поштеђене.

[1]) Удовица покојникова поклонила је оставину и библиотеку Натошевићеву српској вишој девојачкој школи у Новом Саду (сада државној женској грађанској школи), где се оне и сада налазе, у колико су после рата очуване.

Приређивачи стогодишње прославе од рођења Д-ра Ђорђа Натошевића (Српски учитељски конвикт и „Натошевић“, учитељско деоничарско друштво у Новом Саду[1]) спремили су за прославу и *изложбу књижевних радова и књижевне оставине* нашега великог педагога и књижевника. Разуме се, све се није могло спремити, али добра воља је била ту, и учинило се што се у овим приликама дало учинити. Ако то и није био потпун књижевни рад Натошевићев, *дело* његова духа, ако нису могли бити прибрани ни сви оделито штампани радови његови (они по листовима и другим разним повременим књигама нису се могли ни ишчекивати), ипак је и најбољи познавалац Натошевићеве радње могао наћи нешто ново за себе, а сви суделовачи су морали застати изненађени пред толиком обилношћу тако многоструких радова, који су сви ишли једном циљу. И ту смо, на том месту, ако нам још ни близу није познато све што је Натошевић учинио, камо ли да смо дошли дотле да се сва његова радња и пословање може прегледно приказати, ипак могли бити свесни о томе шта нам је он био и шта је урадио за нас: Спремао је школу за народ и народ за школу, учитеље за васпитање народа и васпитаче за учитеље. На све је мислио, ни на шта није заборављао; свугде је стигао, и нигде није одступао. Није био оригиналан мислилац, и није ни оставио књижевна дела која би имала трајне било поучне било књижевне вредности, — али је дао све што је имао, и са у нас беспримерном љубављу, која је заборављала и на себе и на своје, предао се сав школи и народном просвећивању и учинио за њих више него и један Србин до данас.

МИЛАН ШЕВИЋ

ПРИМИТИВНИ ДУШЕВНИ ЖИВОТ

(ЊЕГОВА СУШТИНА И ЊЕГОВО СХВАТАЊЕ СВЕТА)

(Крај)

Самостална, чулно схватљива душа припада, на ступњу о коме је реч, свима предметима у околини. Дајаци на Борнеу приписују животињама и биљкама извесно биће као што је душа, које они зову semungat или semungi. Увене ли пиринач, онда је његова душа отишла; „оболи ли нека биљка, онда они гледају у томе привремено одсуство њеног невидљивог ја“. Да примитивни човек свуда види исти живот као што је његов, показују нам наредни примери: „Кад се мисионар Филипе једнога запарнога дана жалио једном младом становнику Ватрене Земље на дневну врућину, узвикнуо је дечак љутито: „Не говори, сунце

[1]) Прослава је одржана 30 и 31 јула 1921 у Новом Саду. В. *Учитељски весник* бр. 7, приређен у славу Натошевићеву, и у бројевима 8 и даљим „Са прославе стогодишњице Д-р Ђорђа Натошевића“.

је топло, оно се одмах сакрије и дува хладан ветар". Свирање једне кутије с музиком сматраху североамерички Индијанци за дело неког малог духа који у њој станује, а Ескими мишљаху да је кутија с музиком „младунче оргуљино"[1]).

Навођење даљих примера који нам стоје на расположењу у етнолошким делима из свих делова света, дало би исте резултате. И неорганским предметима приписује се живот који потпуно одговара човечјем. Тај живот може да узме различите облике, али се увек представља у једном облику, бива увек објективиран (утелотворен, оваплоћен). Примитивни човек овога ступња не може управо да замисли духове, и кад етнолози о томе говоре, онда то мора да почива на заблуди. Особине оних живих бића слична су, више или мање, особинама сопственога ја, чије радње долазе тамо до израза у једном претераном, према разним потребама одређеном облику. На тај начин се ствара могућност за бескрајно претварање. Понашање је од прилике слично детињем: довољно је да се живот у стварима представи, па да се доиста и опази. Такви доживљаји који почивају на схватању појединих, међу собом и од *ја* одвојених ствари, немају оно обележје по коме се могу разликовати или као представа или као опажање, него се одликују многоструком незаконитошћу и неправилношћу, нередом. Тек са схватањем везе која влада у животној заједници, успособљава се човек да прави ону разлику. Та веза недостаје овом првом ступњу развитка, који карактеришу објективирање, могућност за претварање и незаконитост, и који ми означујемо као стадијум *бајке.*

На основу изложеног начина схватања не стоји примитивни човек ни пред којом природном или животном појавом збуњен: одмах налази он објашњење, које је за њега необорива истина, јер се потпуно поклапа са стварношћу како је он схвата. „Истинити" су доживљаји у сну, „истинити" и они после смрти. Све је могућно, а ништа од опште неопходности. Кад је K. v. d. Steinen ваљаном Антонију (Бакаирски Индијанац) дао на оцену став: „Сваки човек мора умрети", објаснио га је он после размишљања од четврт часа: „Ја умрем само (и) ми (умремо)". Пошто узрок смрти као и сваке болести лежи само у чаробном дејству злих људи, то је онај став за Индијанца имао исто значење као и за њега неразумљива тврдња која би од прилике гласила: сви људи морају бити убијени. Животиње, предмети жива су бића, личности као и сами људи, па имају и исте особине: они говоре и раде као људи. На питање: „Како је могло небо да говори?" одговара Антоније: „Не знам, тада је говорило". Од стрелâ постали су људи, од кунинâ — жене. „Сунце је велика лопта од перја црвене араре (птице) и тукана, чије перје показује такође дивну наранџасту и црвену боју;

[1]) Peschel, н. н. м., стр. 256.

месец је лопта од жутих пераја из репа веберове птице (cassicus), која Бакаирац носи у уву. Сунце се увече поклапа једним великим лонцем, који се изјутра опет ветри". У дугим данима кишнога доба пуж носи сунце, у кратким данима сувога времена чини то колибрић, а ноћу је служба обрнута[1]). И остала небесна тела и појаве представљају се на исти начин, и уверење о тачности ове астрономије не можете ничим одузети Бакаирском Индијанцу.

III

Истичући бајку као првобитни начин схватања, ми не заборављамо да се с њиме срећемо не само код примитивних народа, него да га у изобиљу налазимо и код оних који се одавно не могу да сматрају као такви. Али због тога не чинимо ипак никакав скок. Исто онако као што не можемо себи ни да представимо ни да признамо апсолутни почетак душевног живота, исто нас тако не треба погрешно разумети кад говоримо о ступњима у развитку душевног живота. Није реч о оштро ограниченим ступњевима, а још мање да ови с наступањем вишег развитка неповратно у њ прелазе. На против, целокупност наших ранијих доживљаја дејствује при новим доживљајима. То важи за живот појединаца исто тако као и за народни живот. Моћ традиције и није ништа друго до ова везаност за раније доживљаје, одн. њихово оживљавање при садањем деловању, садањим радњама. Због тога је разумљиво кад се речени начин схватања са својим карактеристичким обележјима изражава и у бајкама, причама и песмама много напреднијих народа. Наше народне умотворине могле би нам у том погледу пружити много лепих примера. Ми подсећамо само на ону:

Мјесец кара звијезду даницу:
„Ђе си била, звијездо данице?
Ђе си била, ђе си дангубила,
Дангубила три бијела дана?"
Даница се њему одговара:
„Ја сам била, ја сам дангубила
Више бјела града Биограда,
Гледајући чуда великога"...

„Göttingische Gelehrte Anzeigen" од 5 новембра 1823, говорећи о нашој народној поезији, веле за наведени цитат: „Како је лепа мисао да се две звезде, које ипак горе стоје, занимају судбином појединих људи и да због саучешћа задоцне у свом току! Цела дирљива, морално поучна прича ставља се звезди у уста"[2]). Поменути орган ондашњег гетиншкога научног друштва посматраше наше песме с естетичког гледишта. Нас интересује поглавито премештање човечјег начина деловања

[1]) K. v. d. Steinen, н. н. м., стр. 349, 363, 351, 357.

[2]) Види Ст. Оканович, *Die serbische Volkspoesie im Dienste der Erziehung*, Jena 1897.

у домашај звездâ. И друго нарочито обележје оног схватања, оштрина посматрања, и отуда очигледност, излазе нам по правилу на сусрет у продуктима народног духа. Нека нам као пример за то послужи песма о Асан-аги, коју је Гете препевао и коју налазимо такође и на наведеном месту као доказ за изванредну уметничку вредност наше народне поезије.

Шта се бјели у гори зеленој?
Ил је снијег ил су лабудови?
Да је снијег, већ би окопнио,
Лабудови већ би одлетели.
Нит је снијег нит су лабудови,
Него шатор аге Асан-аге.

Наводећи ове стихове, поменуто научно гласило примећује: „Јасно се виде шатори у даљини, тако живо утиче слика". Тиме нам се олакшава разумевање естетичког схватања човековог, које потпуно одговара ономе што смо досад цртали.[1]). Уношење свога живог бића у ствари и његово поновно преживљавање чине основицу за разумевање уметничкога стварања и доживљаја о лепом.

У последњим примерима показује се већ и даљи развитак. Није тешко увидети да се карактеристичним знацима првог схватања придружује један нов, наиме, довођење опажених мртвих ствари у однос с нашим живим бићем. Стављајући тако спољне објекте у однос са својим ја, човек налази поново своје сопствено биће, а нема свести о томе. Он иде даље у развитку тиме што се у схватању не ограничава више само на појединачном постојању спољних објеката, него опажа и промену њихових стања, процеса и њихову међусобну везу[2]).

Захваљујући разним односима и потребама свога живота, који га наизменично стављају у патњу или уживање, жалост или радост, страх или срчаност, осећа се примитивни човек често (нпр. у болести, због догађаја у природи итд.) притешњен у изванредно тешке положаје, у којима се сâм не може помоћи. Он тражи помоћ, објашњење и заштиту од живих бића у предметима с којима се среће и којима он приписује моћ што му може помоћи или га уништити. Деловање (акцију), поступање ових бића види он свуда где се дешава неки процес, неки догађај. Тај покретач представља се, по речима Бастијановим, у разним облицима као човек или — пошто он не ступа као видљиви човек у општење, већ се упознаје само по својој акцији — као надчовечанско биће у демонском облику[3]). Ово биће, које се једном означава као демон, други пут као дух, поступа по слободној вољи као и човек, али са много савршенијом и већом моћи. Њега може човек, нарочито који је за то

[1]) G. F. Lipps, н. н. м. стр. 5.

[2]) G. F. Lipps, *Psychophysik*, 3 Aufl., стр. 28.

[3]) Bastian, н. н. м., стр. 67.

извежбан, чаробник, да покрене на акцију помоћу разних служби и погодних вештина, и да ову акцију упути у један одређени правац према својим циљевима. Свака ствар може да буде седиште таквих бића: „Парчад од биљке, кожа од змије, перја, канџе (од птица), шкољке, камене луле, жива створења, читаве животињске врсте, укратко све што црвенокожноґа Индијанца може да привуче као слика у сну по издржаном посту, све то упознаје и поштује он тада као свог заштитног духа“, вели Charlevoix[1]). Да се представа о овом духу првобитно поклапа с представом о богу, није потребно нарочито нагласити. Ту имамо прве примитивне религијске побуде, такозване *фетише* и њихову службу[2]). Препирка да ли фетише треба сматрати као кипове (идоле) или као носиоце чаробних моћи, нема стварнога оправдања. Битно је притом да се представа о богу чулно инкарнира и објективира, а то одговара потпуно душевном животу примитивнога човека. Уводити у област схватања примитивног човека духове или божанства у смислу нематеријалних, натприродних бића, значи мало познавати његов душевни живот. За њега „постоји само оно што он може да види и чује“[3]). Још увек се налазе, не само на Оријенту, него и у свима културним народима, празноверни људи који су тврдо убеђени да су у некој страшној ноћи видели, чули авети или чак и говорили с њима. Један је такав догађај овековечен на несравњени начин у Гете-овој балади „Erlkönig“.

Човеку је на овом ступњу свака ствар бог, докле верује да му овај указује потребну помоћ. „Пред свако велико предузеће бира гвинејски Црнац новог фетиша, ако нема старијег и опробаног, и на чему се његов поглед по изласку из куће задржи, био то пас, мачка или који други створ, то бира он за бога, коме одмах приноси жртву. Ако предузеће успе, углед фетишев се повећава; не успе ли, враћа се он у своје пређашње стање“, тако јавља Босман[4]).

Али не само у својим радњама сматра се примитивни човек зависним од ових бића, него и у свим природним појавама и догађајима види он изразе сличних, само знатно већих моћи. Ellis пише о становницима на Тахитима: „Они беху навикнути да сматрају себе опкољеним од невидљивих интелигенција и распознаваху кретање моћних духова у сунчеву излазу, у благом и сребрнастом месецу, у палој звезди, у пролазном пламену метеоровом, у океанској јеци, хуци олујиној или вечерњем поветарцу. Врхове брегова и вунасту маглу, пут у камену, пену-

[1]) Упор. Peschel, н. н. м., стр. 259.

[2]) Вунт види (н. н. м, стр. 222) битну разлику између слике о богу и фетиша у томе што прва има „личне карактерне црте“, док је други потпуно „безличан“. Таква нам је разлика на овом ступњу неразумљива.

[3]) G. F. Lipps, н. н. м., стр. 18.

[4]) Види Peschel, н. н. м., стр. 259.

шави водопад и усамљени кланац — све сматраху они као боравиште или прибежиште тих невидљивих бића.“[1])

Сви природни догађаји, целокупни заједнички живот, па чак и сопствено *ја* стоје под владом и управом таквих бића. Она живе, раде и мисле као човек, само с огромном моћи чије учешће може да прекине каузални ток у природи и да поквари ред у свету; али та бића нису ништа друго до сопствено и проширено биће, које се уноси у ствари или замишља као нека друга самостална снага у себи самом, и које човек, немајући свести о оном преношењу, мисли да наново и непосредно преживљује и ставља у однос према сопственом ја. Ова карактеристика душевног живота пресреће нас у истом облику код свих народа на земљи и објашњава нам постанак *мита* (mythos) као и митолошко посматрање стварности у опште. Сваки херој, демон, полубог или бог, који се појављује као носилац неког догађаја у природи или историји, постаје нам разумљив с тог гледишта. Главна обележја првог ступња у развитку — истакнути чулни рад и схватање појединих предмета као независних међу собом, неправилност и претварање — показују се, према основној особини душевног живота, и на овом ступњу, задржавајући свој утицај. Већина божанстава узимају, као што је већ поменуто, облик животиња, али и биљака и мртвих ствари. Па ипак се учињени напредак у развитку изражава у томе што човек обраћа пажњу на процесе које признаје за непосредну стварност онако како их у свести преживи[2]), што, дакле, поставља извесну везу, али једнострано, не познајући своје сопствено биће које у предметима налази, и сматрајући га за неко више биће. Као највећа светиња обожавани црни камен Мухамеданаца у Меки, који је због грехова људских претпоставио своју црну боју првобитној светлости[3]); свети врхови (Олимп) и брегови (Синај) или, европском разумевању ближе, обожавање немих или шумних дрвета, лугова и шума, слабост Мојсијева, који у опасном часу допушта бакарну змију, а други пут лупа златно теле; у Јужној Европи и Оријенту често обожавани свети извори и реке, који имају тобож велику лековиту моћ; кажњавање морскога бога од стране великог краља персијског на тај начин што је наредио да се Хелеспонт ишиба штаповима — све нам то доказује не само утицај ранијег ступња при напредовању у развитку, него указује још и на то како више религијско схватање произлази из нижих облика, с којима је често помешано. Обожавање сунца, месеца и звезда било је најподесније за овај прелаз. Није случајност што су небеска тела предмет највећег броја мита (Хипократ и Федра), што Јупитер и Зевс скоро дословце одговарају појму Djaos-pita, т. ј.

[1]) Види Bastian, н. н. м,, стр. 43.

[2]) Види G. F. Lipps, *Psychophysik*, стр. 30 и даље.

[3]) Види Peschel, н. н. м., стр. 260, 265 и даље.

небеском оцу Ведâ, и што код земљорадничких народа преовлађује обожавање природних сила. Ескимо мисли, као и Орион у Омировом подземном свету, да ће у небу моћи да лови исте животиње и да хвата исте рибе. Мухамеданац очекује тамо свој харем, па и Европљанин црта красоте небеског раја према земаљској мустри. Ксенофон наговештава правилно кад вели: „Кад би волови и коњи и лавови имали руке или могли да сликају својим рукама и да стварају дела као човек, онда би коњи стварали, сликали богове сличне коњима; волови сличне воловима, и свака би врста стварала тела по свом изгледу. Етиопљани тврђаху да су њихови богови црномањасти и затупаста носа, Трачани — да су плавооки и рижокоси“[1]).

Етнологија и историја нас уче да је митолошко посматрање света једна општа појава и да има многобројних племена која се нису уздигла изнад тога начина посматрања. Зашто је прелаз ка критичном посматрању, т. ј. к филозофији, био резервисан за народе аријског порекла — то је још увек нерешена загонетка за етнологију и психологију. У карактерисању оба начина посматрања влада такође велика нејасност. Паулзен види разлику између филозофије и митологије у томе што ова у погледу на субјект има увек за носиоца „општи дух“, филозофија „појединачни“, а у погледу на функцију види он у митологији производ „песничке фантазије“, док се филозофија ствара „радом разума који испитује и мисли“[2]). Али при таквом разликовању одмах се намеће питање: да ли је народима који су остали при митолошком посматрању недостајао разум, или је онима који су отишли даље ишчезла фантазија? Без обзира на то што би се оштро одвајање фантазије од разума, које би од ових двеју врсти душевне радљивости начинило две особите, засебне душевне моћи, морало најзад такође рачунати у митологију, остаје нам код Паулзенове дефиниције нејасно зашто треба да је појединi човек помоћу разума дошао до филозофије, док је помоћу фантазије могао да изрази само продукат општег духа. Због тога ми налазимо разлику између митолошког, наивног, и филозофског, критичног, посматрања у правилном схватању везе између субјекта који посматра, и стварности која се посматра. Тек у дугом развитку могао је човек доћи до тога да не сматра да предмети стварности засебно постоје и да у њима станују самостална жива бића, него да их сматра као „производ мишљења, који се може осумњичити и оспорити, и који добија важност тек онда кад се насупрот противречењу одржи“[3]). Један по себи интересантан пример може да нам покаже надмоћност овога схватања према Паулзенову. Бастијан[4]) тврди да Тибећани у својим „дебелим књигама оп-

[1]) Diels, *Fragmente der Vorsokratiker,* Berlin 1903, стр. 54.

[2]) F. Paulsen, *Einführung in die Philosophie*, Berlin 1904, стр. 3 и даље.

[3]) G. F. Lipps, *Mythenbildung* etc., стр. 7.

[4]) Bastian, н. н. м., стр. 46.

ширно расправљају о пореклу човекову од једног првог мајмунског пара" и да, по мишљењу западно-афричких Црнаца и Малајаца индијског архипелага, „мајмуни само зато не говоре да их не би терали да раде". Упоређење с Дарвиновом десцендентном теоријом намеће се неизбежно, и ако смо ми у том погледу много обазривији од Бастијана, који стоји на Дарвиновом гледишту и покушава да обе појаве доведе у везу, напомињући да је примитивни човек, „изгледа, одавно знао" да води порекло од мајмуна. Ми бисмо могли да питамо: шта је при том наука а шта мит? Могло би нам се, разуме се, одговорити лако и брзо: чиста је случајност да се један производ фантазије поклапа с једним производом науке, баш и ако би се много оспоравана теорија Дарвинова показала дефинитивно као нетачна, ипак не бисмо ми ту имали посла с митом, јер тежиште лежи у методи, функцији којом се служаху он и примитивни човек. Али ми можемо рећи да метода испитивања управо и чини да у оба случаја стојимо пред митолошким схватањем. Јер G. F. Lipps вели правилно: „Оправдано је да се свуда говори о стварању мита где човек који опажа узима предмете тако као да безусловно и неопходно постоје, и мисли да у њима налази све оно што је тек он сâм помоћу процеса опажања у њих унео".

Према овом гледишту изгледа нам и питање о граници између митологије и филозофије без вредности. Живот представља један непрекидни развојни низ, у коме ранији саставни чланови никад потпуно не ишчезавају, него код доцнијих стално оживљавају и дејствују. Поједини ступњеви развитка могу се само обележити према особеностима којима се одликују, али се они, као што је напоменуто, никад не могу тачно да одвоје један од другога. Сваки од тих ступњева представља, за себе посматран, најбоље могућно схватање света за дотичну животну заједницу. У том смислу могао је Вунт да говори о примитивној филозофији. Он вели: „Митологија једног примитивног народа садржи, спојено у једну целину, управо све оно што се доцније раздваја у религију, филозофију и читав ред посебних наука; шта више, овде залази и песништво, које првобитно разрађује само опште митолошке мотиве, као и музика, мимичке и пластичке уметности, које стоје у вези делом с религиозним културом, делом с поезијом"[1]).

Према томе како Вунт покушава да ограничи и оправда појам о „примитивној филозофији", изгледа да он управо тражи излаз из тешког положаја у коме се сваки истраживач налази кад себи постави нерешиво питање: где митологија као таква престаје, а филозофија у данашњем смислу почиње? И Вунт увиђа да се то питање не може решити, али мисли да је увођење појма о примитивној филозофији оправдано, јер се код примитивних народа налазе одговори на сва питања која

[1]) Wundt, *Die Anfänge der Philosophie* etc., н. н. м., стр. 2.

доцније обрађују науке, ма да они, сходно особености њиховог целокупног душевног живота, немају постављање проблема. У колико се више митолошко схватање приближује почецима правих наука, у толико се више уплећу оба начина посматрања, и у толико је раздвајање теже. Но ако је тешкоћа за Вунта, који разликовање митологије од филозофије изводи на исти начин као и Паулзен, несавладљива, онда нам она на први поглед још више изгледа као таква за нас, према нашем схватању митологије и филозофије. Јер ако с Липсом задржимо за себе право да свуда говоримо о стварању мита где се стварност замишља да постоји независно од нас, сама за себе и снабдевена свима особинама које ми тек у њу уносимо, онда би један велики део душевног развитка који се неоспорно рачуна као филозофија, морао припасти митологији. Али наше мерило не иде за тим да постави границе између митологије и филозофије с погледом на целокупни развитак, него нам само пружа поуздано средство за правилно оцењивање разних схватања, не обзирући се на то да ли се она појављује на почетку или другде у току укупнога развитка.

Д-р ВОЈ. Р. МЛАДЕНОВИЋ

ПОЧЕТАК ЧИТАЊА У ПРВОМ РАЗРЕДУ

Слово О и С

Пошто се најпре сврши припрема за читање и писање, то ће рећи пошто се деца науче да растварају речи на слогове и гласове, и обратно: из слогова и гласова да састављају речи (које изговори, растављено, учитељ или ђаци); и пошто извежбају руку за писање, пишући саставне делове разних слова и цртајући разне предмете најпре правим, па после кривим линијама, — прелази се на читање и писање појединих слова и речи. Ове две радње врше се наизменце, као усмен и писмен рад.

При предавању сваког слова имају да се изврше ове аналитичко-синтетичке радње:

1. *Да се постави разлика између ствари* (овде животиње), *њене слике и њеног имена* (речи). Ову радњу треба вршити у почетку код сваког слова, док деца науче то разликовати, а после то понављати тек код гдекојег слова.

2. *Да се дотична реч растави на гласове* (а, где буде слогова, прво на слогове). Да би се што боље запазио дотични глас међу осталима, треба дотичну реч да изговоре 2—3 ђака растављено на гласове, а затим их позвати све да смисле по једну реч у којој ће бити дотични глас, и питати сваког где је тај глас — у почетку, на крају или у средини речи.

3. *Да се запамти облик (фигура) тога слова*, и да се за то слово веже његово име (глас). А то се постиже кад се — по свршеној радњи под 2 — напише на табли дотично слово, и каже деци: Ево како се бележи тај глас. Ово је *слово О*. Овим словом, овако, бележи се тај глас *О* који смо сад изговарали у речима. А да би се разликовали слово и глас, треба питати: Шта је ово што сам написао на табли: слово *о* или глас *о*? Које је глас *о*? (Глас *о* је ово што изговарамо). Ово поновити неколико пута.

4. После овога, *шчитавају се слова* (речи), најпре с табле, па из буквара. Кад деца свикну како се пази и шчитава, онда се не пишу речи на табли (за читање), него се одмах чита из буквара, чим се покаже дотично слово. (Ове речи треба написати на табли *пре часа*, да се на часу не би дангубило.) И на послетку

5. *Да се напише што се читало.*

I. *Животиња. Слика. Име (реч)*

Разговор о осу. Добро би било кад би сваки наставник I разреда имао оса наденутог на игли, да га покаже деци. Кад се то нема, онда се разговара показујући слику:

Шта је ово насликано овде?[1]) Ко је видео живог оса? Је ли ово овде истински ос? Које је истински ос? Може ли овај ос да уједе? Зашто не може?

Слушајте шта ћу ја да кажем: ос! Шта сам казао? Јесам ли ја изговорио баш ону животињу ос! Можемо ли да видимо реч? А може ли да се види слика осова? Чије је име реч ос? Има ли тако свака ствар име? Кажи име ове ствари (показујући ма шта). Кажи име ове ствари. Да ли је све једно: истинска ствар, њена слика и њено име? Шта више волите: да ли да видите слику неке ствари, или да чујете њено име? А шта више волите: слику или истинску ствар?

II. *Растављање и састављање речи „ос“*

Ко може да изговори реч ос овако отегнуто: о...с. Ко може још? Који се глас чује у почетку? Који се глас чује на крају? Колико се гласова чује у речи о....с? Који су то гласови? Пазите шта ћу ја да изговорим: ос. Шта сам изговорио? Хајде тако ви изговорите одједанпут гласове о и с.

III. *Облик слова и гласова.*

Као год што свака ствар има своју слику, исто тако и сваки глас има своју слику. Кад видимо слику оса, ми се одмах сетимо и истинскога оса. Тако исто кад видимо слику гласа *о* и *с*, ми се сетимо и самих тих гласова.

---

[1]) Одговори треба да су у потпуним реченицама.

Слика гласа *о* личи на обруч (показати) или око; а слика гласа *с* личи на срп без дршке.

Нађи у буквару слику што личи на обруч. Изговори глас те слике. Нађи слику што личи на срп. Изговори сад глас те слике.

Написати на табли *о* и *с*.

Покажи ти које је овде *о*. Покажи које је овде *с*.

Кажи ти име овога слова (показујући *о*). Кажи сад име овога другога слова. — Питати још њих неколико.

После промениги питање, па питати њих повише: Како се зове ово слово? А како се зове ово слово?

Најпосле, питати још краће: Које је ово слово? Које ово слово?

IV. *Шчитавање*

Шчитавање је у почетку најтежа ствар. Што се даље иде, деца га свикну, и буде све лакше.

Написати на табли ово овако:

о...о...о...с
о...о...с
о...с
ос

Први ред се чита отегнуто, изговарајући глас *о*... све док се дође до *с*. После се чита други мало мање отегнуто, док се дође до *с*. Трећи ред чита се још мање отегнуто, и најпосле се изговорв оба гласа заједно без отезања.

После позвати ђаке овако да читају (разуме се прво најбоље ђаке), и казати им да изговарају *о* све док не дођу до *с*.

Затим пређи на реч *со*, овако:

Како се зове оно чиме солимо јела? Изговори отегнуто ту реч. (с...с...с...о). Које је ту први глас? А које је други глас? Хајде сад изговори ту реч кратко.

Написати на табли реч *со*, исто као што је написана реч *ос*, па даље читати као и малочас.

После овога читања на табли, прелази се на буквар.

Извадите сви своје букваре и нађите слику оса.

Покажите сви руком где ту пише *ос*. Изговори прво слово. Изговори друго. Сад ти изговори оба слова отегнуто. Сад их изговори оба кратко. — Поновити овако више пута.

Напомена за даље читање. Увек треба прво наставник да чита, да деца свикну шчитавање као неку песму. Затим да читају најбољи ђаци. Док деца не свикну како се шчитава, и како се пази при читању, после сваке прочитане речи наставник треба *гласно* да каже: даље! А да они не би само вукли (помицали) прст испод речи и не гледајући у слова, треба их чешће опомињати да сваки гледа и чита *у себи* свако слово

и сваку реч. После сваког прочитанога реда, наставник мора *гласно* да каже: други ред! Ово се мора овако радити докле год деца не науче како се пази и чита.

При читању треба чешће питати оне што читају *шта су прочитали*, јер им то чини задовољство што могу и они нешто да прочитају, а у исто време уче се да мисле о ономе што читају.

Док деца не свикну како се шчитава, треба речи за читање написати на табли, па читати најпре на табли, а после у буквару. А да не би читали на памет, треба их терати да читају и преко реда.

Речи за читање треба бирати у почетку тако да не буду по два сугласника заједно, него увек да је у средини сугласник (на пр. оса, ива, ит.д.), или да је у средини самогласник (на пр. нос, сат, и т. д.,) јер су такве речи најлакше за шчитавање. После долазе двосложне речи са по два гласа, па по три гласа, и најпосле вишесложне речи. И при читању оваких речи, глас од једнога (претходнога) слога отеже се док се други слог изговори.

Овако се, у главном, предаје свако слово.

Ако се предаје по буквару у коме се изучавају заједно писана и штампана слова, онда се и то деци мора показати овако:

Овим словом *о* које сам написао руком, пишу старији ђаци прописе, људи пишу писма, и писар у општини пише овако *о*. Стога се ово *о* зове *писано о*. Али сем овога писанога *о*, има и још једно слово *о*, мало друкчије. Написати га. Њиме се штампају књиге, зато се овако *о* зове *штампано о*. Треба да знате да се књите не пишу руком већ штампају нарочитом машином. Дакле, ми имамо двојака слова: писана и штампана.

V. *Писање*

Пошто се овако сврши читање слова у речима с табле и испод слике у буквару, онда се прелази на *писање слова*. Прво пише сам учитељ на табли, по такту, помињући све саставне црте дотичног слова, а потом ће писати ђаци[1]).

Код слова *о* ради се овако: Пазите сад како се пише слово *о* којим се бележи глас о. Прво се напише коса танка, овако. Затим се напише леви полукруг, овако. За тим дође десни полукруг, овако. И најпосле горе савијутак, овако. Пазите опет: Коса танка (написати), леви полукруг (написати), десни полукруг (написати) и горе савијутак (написати). Написати овако још једанпут.

Сад извадите ваше таблице и писаљке, да пишете и ви овако слово *о*. Пошто се спреме, казати: Пишите! Коса танка. Леви полукруг. Десни полукруг. Горе савијутак.

---

[1]) При писању треба се измакнути у лево, па испружити руку напред, да се боље види писање.

Овако по такту да напишу неколико пута, а после наредити им да пишу без овог раздвајања.

После писања слова *о*, долази писање слова *с*. Ту се ради исто као код слова *о*. Прво га учитељ напише показујући све саставне црте тога слова овако: И код слова *с* прво се напише коса црта овако. Затим се напише горе у десно тачка, овако. После од тачке пише се леви полукруг, овако. И најпосле, доле савијутак, овако. Затим се пише краће говорећи: Коса танка. Горе тачка. Леви полукруг. Доле савијутак. Тако опет поновити, па наредити да пишу ђаци на таблицама овако раздвојено по такту, а после да пишу сами без раздвајања.

За време писања, разуме се, учитељ треба да обилази око клупа и ђака и да поправља где не ваља.

Ђ. С. КОЈИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

ПОСЛЕДЊИ ЋОРОВИЋЕВ РОМАН*)

Светозар Ћоровић је један од најчитанијих писаца наше књижевности. Његово име је продрло у широке читалачке редове, и, ако би плебисцитом имало да се решава којим приповедачима ће се дати првенство у нашој литератури, Ћоровић би зацело био један од најславнијих. Он је својом шареном и препуном галеријом више или мање необичних, могло би се рећи егзотичних типова, занимљивих самих собом и допадљиво насликаних, умео да освоји интерес свих читалачких кругова. У његовој способности да уочи и да уочено интересантно представи, могу наћи задовољства и засићени књижевни духови, исто тако као што и просечни читалац ужива у шаренилу његове средине и занимљивом и живом причању. То ће рећи да дело Светозара Ћоровића има лепу врлину да је од општег интереса. Без неке нарочите снаге да ствари дубоко промотри и да дело расветли продирним психолошким погледима, и да га мислено поткрепи, као и без особите експресивне моћи која би његове творевине емотивно нарочито обележила, Светозар Ћоровић ће остати као врло пријатан и вешт приповедач-сликар, који је изванредно живописно оцртао једну необичну средину.

Роман *Међу Својима* последње је његово дело. Оно савршено допуњује књижевну физиономију мостарскога приповедача, и у исто време може да послужи као огледало за све карактеристичне особине његова талента. Све врлине његове овде су добиле своју пуну меру, као што

*) Светозар Ћоровић, *Међу својима*, Београд 1921. — Издање Српске Књижевне Задруге.

су и недостатци видно уочљиви. Светозар Ћоровић није био стваралац у смислу да снагом свога талента и ослоњен на своје сигурно животно искуство моћно оживотвори људе и прилике као резултат своје стваралачке имагинације. Он је био сликар који све ради строго по моделу, и у томе смислу он је поготову ненадмашен. Мало који од наших приповедача има толико колико он моћ да репродукује виђено у најкарактеристичнијим и најживљим цртама. Светозар Ћоровић је, уз сигурност запажаја, имао за себе и чињеницу да је и сам нераздељиво био део средине коју је сликао, и коју је осећао у свима њеним унутрашњим тајнама, тако да је, оживљујући је у својим приповеткама, представљао је не само верно у бојама и покретима, него и јасно у духовним назорима и душевним расположењима. Али његове снаге нису могле да пређу границу онога што је видео и разумевао као живот свога интимнога краја. Кад год би покушавао да слободном стваралачком снагом замисли и оживи личност и ситуације које не би биле слика познатих прилика, већ интуитивна творевина, Светозар Ћоровић је губио дах и бивао далеко слабији. У овоме роману може јасно да се уочи граница до које досежу Ћоровићеве стваралачке способности. У њему има изванредних слика личности и прилика, које значе, може бити, најбоље резултате Ћоровићева рада, као што има и бледих и бескрвних покушаја да се представе извесне животне околности као резултат нарочитих пишчевих намера.

Овај роман могао би да се обележи као „роман са тезом". Светозар Ћоровић је хтео да глорификује ситну, али симпатичну и поетску средину коју је сликао у својим делима, и са једним романтичарским консерватизмом он *пева* свој мали топли кут. Он замишља један сукоб између старих и хоризонтом ограничених *касабалија* и њихових синова и кћери које је велики свет зачарао својим пространим небом:

> „...Шта тражи овај свијет, не знам. Ови што капом вјетар гоне и што мисле да су чвршћи кад сами себи чупају корјен, они не слуте колико је магле у тобожњој срећи свијета... Не пуца, ко ево овом што умрије сад, никад другом срце за њима... А ми знамо што их рађамо како нам је... Ми и знамо само да нема среће без свог кута..."

Овим реченицама, пуним једног старински снажног патоса, завршава се читав роман. У њима је садржана *теза* пишчева, која га је неизбежно нагонила да *кроји* ствари по нарочитом плану. Литература са тезом никада не може бити довољно *истинита*, јер бранити једну тезу значи доказивати нешто, и како се живот у уметности не доказује него се ствара, свако намештање по потреби тезе значи извесно фалсификовање. Писац је принуђен да вештачки, фиктивно поставља ствари, и у колико је мање моћан да интуитивно оживљава замишљене комбинације, у толико му је дело лажније. Само је највећима било дато да у таквим ситуаци-

јама не подлегну. Светозар Ћоровић, који није имао снагу да ван онога што је видео и лично осећао као себи интимно и своје, замисли и створи нове животне тренутке, у овоме своме роману не показује се у свима његовим деловима једнаке вредности.

Он је хтео својим романом да докаже да се ван свога краја не може срећно да живи, да су они који траже среће у ширем свету целога живота пометени и да, одсечени од свога корена, нигде не могу да се приме. Он заступа тезу да сваки треба да буде оно што му је и отац био, „да понесе очев крст ђе је он стао“, јер да је то једина права „школа живота“. Његов роман треба да буде једно ново *Остајте овдје,* са том разликом што Шантићев поклич има националну ширину, док Ћоровићева теза носи уско локално и више социално обележје. За њега „рођени кут“ значи *касаба* у којој си рођен, а широки свет је све што је изван атара касабијскога. За њега далеки свет није више Америка нити друге незнане земље, које тако примамно зову немирне духове. Он не допушта ни жељу да се неко уздигне над својом касабом, у којој се ништа веће не може ни да осети ни да уради, и да у једној сунчанијој и широј средини, где може да се учини већи замах, изради себи достојнији и кориснији живот. За Светозара Ћоровића далеки свет је и Сарајево, које није ни на дан хода од касабе. Он не полази од претпоставке да није свакоме дато довољно снаге у крилима да се вине у свет из родног гнезда, и да према томе они који су рођени да се грбаве за тезгом за којом је и отац чучао и да умру где су се и родили, не треба да полећу у ваздух у коме не могу да дишу. Место тога, он је апсолутан, искључив, хоће да генералише једну делимичну истину, и његов роман треба да докаже да се нико не може да пресади у туђи свет.

Очевидно је да је овака поставка ствари захтевала многа вештачка дотеривања. Све мора да изгледа лепо, светло, топло, идилично више но што може да буде у тескобној средини једне мале паланке, да би контраст са равнодушним, хладним и себичним широким светом био што истакнутији, и удешен тако да, у поређењу, симпатије и нехотично буду уз ограничену касабу. С друге стране, требало је учинити да сви они који хоће да се отму ускоме небу свога места, и да у већој и проветренијој средини потраже себи узвишенију судбину, страдају у својим племенитим напорима и буду принуђени да се, као заблудели синови, врате у ниски прадедовски дом. Главна мана овога романа лежи баш у покушају да се изведе такав негативан закључак. У сликању средине коју хоће да поетизира, Ћоровић је чинио несумњива улепшавања, али како су све слике рађене по познатим и блиским узорима, претеривања су не толико у квалитету колико у степену: ствари су сликане са много љубави, и направљене за једну меру лепше и симпатичније него што су. Међутим, на другој страни, Ћоровић је фиктивно замишљао прилике, личности израђивао према потреби саме тезе, и место живих и реално

истинитих бића и догађаја, стварао је фантоме без животнога даха и ситуације по утврђеном и неки пут старинском шаблону.

Он је замислио једног младог човека, сина старинскога попе једне архаичне касабе, коме је пружено високо богословско образовање у руским теолошким академијама, и који, сасвим природно, осећа да и својом спремом и својим духовним прохтевима премаша средину која га је дала, и да тек у ширем свету може да нађе своју праву стазу. Али писац хоће баш обратно да докаже, и ствари повија на једну страну све дотле док се цела историја не заврши најзад катастрофом свих виших тежња младога Мила и његовим враћањем, са свима дипломама руских семинарија, за касабалијскога попа на место преминула оца! Фигура овога младога човека је савршено имагинарна, и како Ћоровић нема снаге за спонтану креацију, потпуно слабо израђена. Непрестано се осећа да личност није рађена по живоме узору, а много пута се има утисак да је пред очима навијена лутка. Ниједан поступак његов није психолошки довољно разумљив и још мање оправдан. Његова љубав и женидба са простом девојком Даринком замишљена је само као противност вези коју Миле доцније има са образованом и „великоварошком“ учитељевом кћери: прва значи благослов за његов живот, а друга га у мало није упропастила. И колико год је прва вештачки и неприродно изведена, толико исто је и друга наивно и по готовим „романским“ шаблонима протумачена. Исто тако су фиктивне и неприродне личности које су уплетене у живот младога човека да би својим утицајем што јаче детерминирале његову судбину у смислу како је то писцу било потребно. И Даринка, која са својом анђелском добротом и детињском простосрдачношћу изгледа ванредно нежно и топло, није ипак зато ништа мање нереална. И учитељева кћи Десанка, која у својој женској свирепости и кокетерији није ништа истинитија но прва, сва опомиње на архипознату „фаталну жену“ конвенционалних романа. Ништа нису боље успеле ни још неке друге фигуре, које се, више или мање случајно, срећу у овоме роману као прилике које доприносе својом појавом карактеристици проклетога „широкога свијета“. И кад у овој књизи не би било других ствари, она би била само низ лажних ситуација, које се стварају вештачким кретањем фиктивних типова, као у марионетском позоришту, где све виси на жицама које неко помиче.

На срећу, књига је само делимично, и мањим делом, таква. У њој много више места заузима сликање средине коју је Ћоровић тако интимно знао и осећао, и волео, и недостижно умео да представи. Мени се чини да та слика нигде није ни тако жива ни тако топла као овде. Светозар Ћоровић се овде показује као потпуни мајстор да живописно слика занимљиве прилике егзотичног босанско-херцеговачког маловарошког живота, и читалац не престаје да се диви пријатноме и складноме шаренилу типова и ситуација. Слике се развијају од првих реченица:

„Стари попо још једнако узбуђен. Брзим, ситним корацима прелази преко собе, из једнога угла у други. Застаје, ослушкује. Понекад се примакне прозору и повири напоље, као да би некога да увреба. Мантију, коју од синоћ никако није ни скидао, час распучи, час опет запучи. Отресе понекад отпатке конца који се Бог зна откуда прилепили за њу; прстима рашчешљава браду, трља нос."

Оне се живописно ређају, и све се креће једним неуздржано живим темпом. Ситуације се развијају кинематографском непрекидношћу, и пред очима читаочевим, као на платну, евоцира се читава једна чудна и наивна средина. Мала старинска паланка, ограничена у сваком погледу, живи за тренутак пред вама у свима својим особеностима, навикама, изгледима. И улице и куће, и људи и жене, и нарави и обичаји, све се приказује уз пријатан и симпатичан осмех. Човек осећа сву оријенталну тромост те средине, где се одрасли људи и угледни чаршијски трговци играју пред дућанима ораха као деца:

„...Неколике комшије, на беспослици играли се ораха готово насред чаршије. Један раширио ноге па седи, живо купећи орахе који се котрљали око њега, а друга четворица измакли се, погнули, пажљиво гађајући орасима новчић, намештен на једном камичку пред оним..."

или где лење и дремљиве дућанџије неће да раскрсте прекрштене ноге и да устану да послуже муштерију ако су у разговору или ако их мрзи:

„...Опазивши како покабаст, стасит сељак, муштерија, провирује у магазу и разгледа робу, брзо осече:

— Немам ништа на продају... Све је ово старо... не ваља!..."

Нико се не жури, јер „ако се посао не може свршити за дан, може за четири", и нико се не пашти мућевитом пролазношћу тренутака, јер „ко води рачуна о времену?" „Главно је да се мора спавати". Исто тако, кроз цео роман се осећа и сав оријентални темпераменат ове средине, где је севдалисање главна драж живота, где се отимају девојке као у источњачким причама, и где је бекрија гледан са поштовањем које се има према јунаку из песме. Митар, попов пријатељ, који никада није трезан и увек је готов на кавгу, оличење је пригушене и латентне снаге која спава, као гуја на срцу јуначком, негде дубоко под мирним изгледом дремљиве касабе:

„...Несигуран на ногама, љуљушкао се као лађа на таласима. Под оба пазуха чврсто стискао две тешке боце са ракијом; у руци држао фишек препуњен киселим краставцима, салатом, зеленим луком. Из џепова му вириле кутије са цигарама и боца зачињача са зејтином и сирћетом..."

Један низ рељефно обележених личности живе у овоме роману као да их оком гледате. Ту је, пре свега, „стари попо", жртва своје љубави према сину, благ, неодлучан, и снисходљив према чаршији, којој се замерио што се као удовац био мало заборавио у свештеничком достојанству. Ту су његови пријатељи, од којих су особито живо

детаљисани већ поменути Митар, врло снажно скициран у своме бекријскоме пустахилуку, и лукави Станиша, касабалијски „дипломата", који изгледа мудрији од осталих касабалија, јер приљежно чита новине и говори стране речи. Ту је, нарочито снажан, тип *газда* Миха, варошког богаташа, који је, у неку руку, некрунисани деспот чаршије, коју сву држи у својим газдинским рукама:

„...Силни, толико спомињани гаван касабалијски, газда Михо, изгледао је као неко ненадмашно страшило свима слабима и немоћнима... Сви му готово били муштерије, и сви задужени. Кад би онако крупан, голем, са својим црвеним фесом на глави и тешким ћурком на плећима, праћен двојицом слуга лагано ишао чаршијом, чинило се као да иде паша какав. Сви, угледавши га, шапатом су говорили један другоме „иде" и брзо трнули цигаре што их држали у рукама, или их сакривали за леђа. И сви се, са пуно поштовања, дизали испред њега, наклањали се. Скидали су понизно капе и остајали гологлави и наклоњени све док не прође... Ако је, случајно, застао да са понеким проговори, да упита што, тај је, снебивајући се, сметено тапкао на месту од чудне неке среће, трептао очима, трљао руке. Ако је кога прекорио, бледио је јадник, гурио се, премирао. Није се смео бранити, нити ишта одговарати. Боже сачувај!..."

Ту је још и газдина жена Тата, робиња свога господара, „ситна, мршава женица, са жутим набореним лицем и уским ћошкастим куковима", која је у кући била само неми извршилац газдиних наредаба:

„...Он куповао потребне ствари за кућу, он наређивао шта ће се кухати за ручак, а шта за вечеру, он одређивао колико се од чега сме потрошити. Он бирао дане кад се сме чистити кућа и прати хаљине, старао се о кувању сапуна, о сушењу меса. Никада је, чак, није запитао: шта мисли о овоме или о ономе?... Она није смела нити требала ништа да мисли. Ни новаца није смела имати код себе. Он јој одабере платно од кога ће да скроји димије или јечерму, он га и плати. Само по три, по четири гроша бацио би јој понекад, кад пође у цркву или за непредвиђене ситнице. Касније, ако је запитао, морала му испричати зашто је и то потрошила..."

И онда, уз тих неколико главних и детаљно разрађених личности осећа се у покрету цео тај ситан и живи свет у чијој се средини дешава сав догађај. Касабалијски трговци из чаршије, подељени у два табора, један већи уз газда Миха, други мањи уз попа, који се међусобно инате и претерују, али се сви ипак воле и поштују, живе са свима својим сићушним интересима и сплеткама. Ту су и њихове жене, које живе од могућности да причају и са огромним претеривањима препричавају локалне интриге, и за које то задовољство значи све интелектуално уживање и сву душевну насладу. Сав тај свет врви пред очима у своме јадном егоизму, који му ипак не може да угуши једну дубоку и душевну самилост:

„...Било их је у комшилуку који нису хтели запевати, нити дозвољавали деци да запевају... Кад је жалост у чијој кући, грехота је повећавати је песмама са стране. Грехота помишљати како наоколо живе безбрижници, весели људи...“

Причање се живо развија у сценама пуним покрета, и у томе погледу ретко које приповедачко дело наше књижевности може да покаже више драмских ситуација од ове занимљиве повести. Ћоровић је имао урођени смисао за драмски покрет, и ако није имао особита успеха у драми, најмање је због тога што му је оскудевала моћ да комбинује акцију. За драму, где способности описивања не значе много, и где је потребно имати велику психолошку снагу да се сукоби између људских хотења верно животу спроведу, Ћоровић није био довољно интуитивни стваралац. Па ипак, његове драме су све пуне покрета, занимљиво комбиноване и сценски пријатне. Та Ћоровићева способност да направи живу сцену у овом роману много вреди. Она чини да читалац прати развој догађаја са највећим интересом, и све јачим уживањем. Има места која ће остати као узор занимљивог и живог причања. Таква је, на пример, сцена између лукавог Станише и обесног газда Миха, кад Станиша треба да примени своје „дипломатске“ способности да би обрлатио газду, попова непријатеља, да пристане да се попов син запопи у касаби. У операцији са „рибом пастрмом“, на коју је газда био „лаком као калуђер какав“, има здравог комичног смисла као у старинским комедијама. Не мање интересантна и жива је и сцена кад Митар, у поноћи, у Сарајеву, буди мрзовољна и дурновита хотелиера, који затвара кафану и леже спавати кад и кокоши:

„...Митар зазвони опет.

— Видиш — прошушкета Васиљ победнички — никога нема.

Митар се нађути... Окани се и лупања и звонцета... Нагло отвори врата од собе, рашири се на прагу и дрекну из свег грла попут телала:

— Хееej, има ли ико жив у овој кући?...

Настаде чудно комешање и узбуна. Шкрипе постеље, клепећу столице, звекћу чираци... Неко као да падну, неко застења... Врата почеше цијукати и отварати се... Иза канате, и зачуђено и поплашено, почеше извиривати многе чупаве главе... Понеки гости, необучени, истрчали па стоје у ходнику... Узбуђени, сањиви, блену, питају се: шта је?... Где је ватра?... Камо лопови?... Јави се и хотелијер... Држи свећу у десној руци, а у левој носи ногу од столице. Иде полако и опрезно... Пажљиво гледа: неће ли га ко из мрака напасти или ударити чим.

— А који оно поганов лаје? — подмукло зарежа, обилазећи са свећом и разгледајући госте.

— Ја сам — осорно одговори Митар, и изазивачки се испрси на вратима. — Звоним три пута, а нико да се јави.

— У мене се, у ово доба, не смије звонити — поче хотелијер оштро. — Кад ја спавам, тад се не звони, магарче један!

— Бре немој кевћати, јер ако измахнем, разбићу ти пасја уста — дрекну и Митар раздражен, и прихвати се за нож. — Хотел је хотел... Ја смијем звонити читаву ноћ...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— Напоље! — загрми [хотелијер] јаче, па спусти свећу на тле и као да се поче спремати за мегдан. — Ено ти врата!...

Митар се раскречи на прагу и засука рукаве. Хотелијер се заблену у њега, премери га... Погледа и на остале госте да види чуде ли се... Па се одмахну мало, одбаци ногу од столице... Одупре се рукама о кукове, преви се... И онда, одједном, прасну у смех... Бадава!... На поганијег госта још никада натрапао није... И силан човек!... Не моли се, не клања се... Кад лаје, љуцки лаје!... Не покорава се... Соко... Јуначина!... Смејући се приступи му и ухвати га руку.

— Хајде да попијемо по чашу вина, — прозбори љубазно (у колико је он то могао), готово већ пријатељски. — Ни ја нећу спавати... Хајде!... А баш ми драго што сам се на таквог крвника намјерио!...“

Као што се види, последњи роман Светозара Ћоровића, неједнак по вредностима које садржи, претежнији је својим позитивним особинама. Читалац у њему јасно осећа докле су допирале списатељске моћи Ћоровићеве. Све што у роману није рађено са жива узора, као слика средине која је Ћоровићу била сталан предмет описа, слабо је, без даха, без живота. Али зато, с друге стране, читалац може до миле воље да ужива у шаренилу живописно оцртане средине и у живом покрету занимљива причања.

МИЛАН В. БОГДАНОВИЋ

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Читанка за II разред основних школа. Написао Љубомир Лотић. Суботица 1920. Наклада Лишнице и Лалапел, књижара. Стр. 140. Цена?

Кад је Богобој Атанацковић са „неколико Срба“ издао „књигу за добре цељи“, неко је напи́сао епиграм:

Неколико Срба, — мала л' вам је брига,
Што су „добре цјели“, а рђава књига.

Тај епиграм ми је пао на памет читајући ову *Читанку*. Г. Лотић је добар човек, али му је читанка лоша. Он још живи у оним старинским идејама о школским књигама, које су се одавно преживеле. За своју *Читанку* он вели: „*Написао* Љуб. Лотић“. То је њена најглавнија мана, а његова највећа погрешка. Зашто је он *написао*, а не *састáвио* ову школску књигу, кад нема књижевног дара? Није довољно бити педагог по струци, па умети добро писати за децу. Г. Лотић би много боље учи-

нио да је потражио у нашој књижевности, или превео из страних, радове за малу децу од правих књижевника. У место тога њему се учинило најмудрије да готово сам испуни целу *Читанку* својим саставима. И мало му је било да пише прозним стилом, него се још дао у стихове. И то какве стихове, господе Боже! И млади гимназисти пишу их данас много боље него овај стари педагог. Дидактичка поезија у опште је досадна ствар и код правих песника, а то ли код рђавих стихотвораца. Да ли се Г. Лотић саветовао с киме кад је спремао ову *Читанку?* Да ли је подносио коме од књижевника ове своје штуре и празне стиховане савете, које обилато расипа кроз своју књигу? Читам на књизи да је одсек Министарства Просвете за Банат, Бачку и Барању одобрио ову *Читанку* за употребу у основној школи. Али то још не значи ништа. Ко зна све какви су људи били у томе одсеку, колико су имали и педагошке спреме и књижевног укуса, и са колико су непристрасности решавали о тој ствари? Без сумње, у овој *Читанци* нема рђавих састава, штетних по дечји морал. И нема оних силних ломљења ногу и руку, истеривања ока, разбијања глава, и т. п., чега су пуне некадашње читанке. С те стране она чини напредак према старим читанкама. У њој има свега неколико тешких доживљаја. Циганче украде велики комад креча, и кад га повијаше, оно га стрпа у недра и скочи у воду да се спасе гонилаца. „Креч се загаси у води и љуто поче пећи циганче. Оно силно јаукаше од бола. Кад пређе на другу обалу раздера хаљине и баци креч. Грдно је било опаљено и израњављено". Г. Лотић се љуто вара: никакво циганче неће скочити с негашеним кречом у воду. То може учинити које од његове читаначке „добре деце" која се само из књига уче шта треба радити, а шта не. Ова нормална деца, која се крећу кроз свакодневни живот, а нарочито мали циганчићи, никад неће урадити оваку глупост. Зар не зна Г. Лотић ону причу како је циганин преварио попа да му дохвати врелу плочу, али своје циганче није могао преварити. Оно је најпре пљунуло на плочу, па кад је видело да је врела, рекло оцу: дохвати је сам!

На тој истој 16. страни настрадао је и један сељак. Није потковао коња. Коњ се подбије на путу. „Почне падати ужасна киша. Сва роба покисе и скоро пропаде". Опет је овај сељак прошао сретније но онај војсковођа, краљ ли, који је опет због једне незаковане потковице изгубио битку, па чини ми се и државу.

На страни 33. и 34. једна породица живела распикућски, па оде кућа на тобош.

На 46. страни *Читанке* један пијаница који је сурово тукао свога коњичка, падне у бару, напије се оне „гадне воде" и сломи ногу. Тако му и треба: ем пије, ем мучи животиње.

Најгоре су прошли у једној породици на стр. 31. Нису из неуредности наместили резу, па због те једне резе браца угануо ногу, нанина кецеља изгорела, а једна кокош упала у бунар и удавила се. Аратос ти

и те непажње и тог нехата! Кад деца то прочитају из Г. Лотићеве *Читанке,* нити ће више бити вратница без резе, нити ће пијанице туђи своје коњичке, а ако се циганчићима прохте да и даље краду, неће више красти креч, или бар неће с њим у недрима скакати у реку...

Друге причице из *Читанке* говоре нам о деци која су што погрешила или била у искушењу да погреше, па су се брзо поправила. Немилосрдни Малеш који вади птичиће из гнезда, каје се за свој сурови поступак и враћа милосрдној Боси динар који му је дала да голуждравце врати у гнездо, и још је моли да му опрости. — Милан је увредио Озрена, али Озрен мотиком одбрани Милана од пса, добије од Милана захвалност, и кавга се сврши помирењем. — Драгутину, који је хтео да слаже за разбијен прозор, покварио је рачун Милан, који је рекао истину. — Брбљава девојчица добије од другарице поуку „да не прави сплетке", и одмах се поправи. — Славна је била злобна и пакосна. Али мати јој показа зарђалу браву и исказа јој мудру максиму: „Као што рђа једе железо, тако злоба и пакост једу душу". Чим паде тако учевна реченица, „Славна се одједаред преобрази и поста једна од најбољих другарица". — Јања опет сањала о свиленој хаљини, лепези, високим ципелама и сунцобрану. Али је мати научи да је „скромност најлепше одело", и Јања то одмах прими, загрли мајку и одрече се својих таштих жеља. — Једном дечку прохтело се туђих бресака, и тамаш да прескочи у суседову башту, а сестра му помену Бога и савест, и он се намах покаја... Гојко, који чеше главу кад с ким говори, баца се грудвама по улици, и завлачи руке у шпагове, поправио се и угледао на Сешу, коју *деца* овако описују: „Увек иде право за послом а не зазјава. Ход јој је прав. Не развлачи лице. Не погури главу,[1]) али је не држи ни около (ваљда „охоло") него скромно". — Играло не воли да ради, али кад виде да му сви другови раде, он, богме, пљуну у дланове, па удари у чишћење сметишта. — Дурљиву девојчицу брзо излечише од те мане, а Милана од страшљивости. — Дечка са птицама под капом два учитеља посрамише јако, и он обећа да се поправи. И извесно је одржао обећање, иначе би га добри господин Лотић казнио или изобличио у којој другој читанци. — Нека неваљала деца дирала једног бедног старца. Али им добра школска деца привикаше: „Срам вас било, дивља и неваљала децо!" Ове кратке, углађене и пристојне речи падоше неваљалој деци као благ мелем на рањену душу, и једно од њих, у име свих, дође к старцу и рече му: „Опрости, чико, ми нисмо добро радили". Старац му ни речи не одврати, нити даде савет ни благослов покајницима, него само рече доброј школској деци: „Хвала, хвала, добра децо". — Јела хтеде да узме туђе јаје, покаја се и доби читаво пиле. И пошто је купила још пилића, могла је трговати јајима, и ако је дотле била сирота. — Зорка

[1]) А шта ћемо за онај погнути врат коме се држи похвално слово на стр. 111?

је назвала малог димничара гадним, али је почела ценити и тај занат и његове раднике чим јој је отац дао неколико потребних обавештења.— Милена је хтела да прочита туђе писмо, али ју је Стојна од тога одвратила. — Чобанчићи су се бацали каменом на електричне жице, али се ту срећом деси Миле, те их посаветова да то не чине, јер неће после моћи „телефонирати и брзојављати својим сродницима", ако их имају где на свету, у војсци или на занату. — Кћи није отпоздравила ратара, а мајка јој не даје хлеба за вечеру, да јој покаже колико вреде ратари. Кћи замоли за опроштај и обећа да ће се поправити. — Стана се заверила да буде увек уредна, пошто је због неуредности задоцнила за воз...

Сва друга деца у *Читанци* примери су доброте, мудрости, поштења и скромности. Сви деле просјацима, помажу болесне суседе, раде по кући све послове, поздрављају смерно и пристојно своје старије, дочекују учтиво госте са „изволите сести". И све то раде и они из стиха и они из прозе. Чак иду тако далеко да чине добра и неваљалцима, што им ја никако не могу одобрити, макар се Г. Лотић и љутио на мене. Па онда, Г. Лотић их и сувише држи у стези, као да су лутке од воска, а не жива деца. Не допушта им да са своје воћке уберу ни једну једину зрелу шљиву без припита родитељског. Не прима их у добру децу ако се похвале својим успехом у школи. Морају не само да трпе зло, него и да га врате добрим, иначе их писац неће увести у списак добре деце. Чак тражи да добро дете не буде расејано. Као да је расејаност какав грех. Добро дете, по Г. Лотићу, мора знати и народну пословицу „испеци па реци", и т. п. Ако не изиђе у свему под меру, него буде ма у чему „јексик" — тешко њему!

*

Песме Г. Лотића не би биле добре ни пре педесет година; данас су оне просто несношљиве. Ни духа, ни осећања, ни лепоте стиха, ни чистоте и правилности слика, ничега што би личило на поезију. То су чаршијске поуке рђаво стиховане. Навешћу само неколико примера, а готово све су исте вредности.

Што год више можеш
Посла свога смажи,
Никада за сутра
Ништа не одлажи. (Стр. 13.)

Гради кућу дужег траја
Иза смрти свога тела,
И тај дом се гради, диже
Тек од добрих само дела. (Стр. 27.)

То није само лоше стиховано, него су те „куће дужег траја" сасвим неразумљиве за децу у II разреду основне школе.

Ради вредно али
Два пут тол'ко штеди,
Дођу л' тешки дани,
Имаћеш у беди. (Стр. 34.)

Ови рђави стихови су му се толико допали да их понавља и на стр. 99, прва два мало измењена, последња два потпуно једнака с оним на стр. 34.

„Друге моме гле како се гиздају:
Скупо рухо и сваки дан носе,
На којешта своје новце издају,
И гле јадне многе после просе". (Стр. 34.)

Пос'о вредно тече
И бабу у вече
Чека с посла спремна кућа
И вечера врућа. (Стр. 38.)

Ко је прав и добар
Свугде мирно ступа,
А ко што год скриви,
Томе срце лупа. (Стр. 40.)

Сад заједно занат ће да науче —
Ко не учи, ти се после намуче. (Стр. 74)

Веће зврју решето,
Плод се тамо мето,
Сја и месец бледи,
Још увек се реди. (Стр. 110.)

Мислим да је довољно примера. Требало би забранити овако мрцварење стихова, или бар спречити да се не увуку у школске књиге. Деци морате дати праву поезију, али бирати из ње оно што ће бити разумљиво и што неће бити неморално. Али не треба тражити нарочито од стихова да уче децу да не дирају птичја гнезда, да не говоре рђаве речи, да штеде новце, да дарују просјаке, да помажу мајци у кухињи, ит.д. — Да се и за децу може певати сјајно и уметнички, најбоље показују дечје Змајеве песме. Али ни ту Г. Лотић није био добре среће. Место једне од најбољих, најнежнијих дечјих песама, најпогоднијих за сеоску децу, „Ја сам још'те врло мали", која на јединствено леп, прост и психолошки истинит начин слика идеал сеоског детета, Г. Лотић је узео једну од најгорих, „Мали трговци". Приређивачи дечјих књига често пролазе покрај најбољих песама или затворених очију или с неопростивим немаром, и пружају деци стихове у којима нема ни једног грама праве поезије...

Г. Лотић је покушао да унесе и 2—3 преправљене народне песме. Таква је она на стр. 23, али први њен стих: „девојка се богу је молила", није добро подешен према народним стиховима. Лепа народна песма „Коњ јунака оставио" има последњи стих који рђаво стоји према

ранијим. Не знам зашто је Г. Лотић изоставио почетак ове народне песме, који сасвим може да уђе у дечју читанку. Овако је неразумљиво зашто коњ јунаку беседи: „*Већ* су мени додијали, чести пути у механи“ (ваљда у „механу“), кад ово *већ* нема никаква смисла у овој преради. У народној песми се пева како је „коњ јунака оставио, на злу месту на Косову“, и јунак га пита: зашто га је оставио, „или му је додијало бојно седло шимширово“, или „тешка узда искићена“, или „чести пути на далеко“. А коњиц му је одговорио да му све то није додијало, *већ* су му додијали чести пути у механу. Г. Лотић је без икакве потребе изменио, а тиме и ослабио, и народну песму „Ој човече праведниче“. Човек би му могао још и опростити кад прави рђаве стихове, али зашто нам квари оно што имамо добро и лепо у нашој поезији?

У *Читанку* је унето пуно чланака из природе, описа годишњих времена, нешто из занатске и индустријске привреде, и т. п. Ја сам противан свим читаначким саставима у којима се пружају деци разна факта из појединих наука. Требало би да је сва настава у основној школи усмена, и да деца осим лепих песмица, причица, анегдота, пословица, загонетака, поетичних описа, и т. п., не читају ништа у школи. Деца се и иначе претрпавају разним научним појединостима које им само море мозак, а не доприносе ништа развитку њиховог интелекта. Ако им још и у читанкама пружите научну лектиру, само им без невоље оптерећавате памћење. Да узмемо само један пример. У чланку „Псето“ наводе се имена неких дванаест врста паса. Шта ће деци та празна набрајања имена? Зар није било боље испричати неку интересантну причу о псећој интелигенцији, или верности, која би децу много више интересовала? Треба избегавати све сухопарне описе претоварене набрајањем факата. А њих је, на жалост, у овој *Читанци* и сувише.

*

Језик је у *Читанци* местимице погрешан. Нарочито је погрешка што писац употребљује инструментал с предлогом *с:* „А охоли се хвале и *са* оним што незнају и што немају. Хвале се и *са* родбином и *са* оделом“... „Па и *са* тим се врати“ (реч је о враћању учињеног добра) (стр. 10). „Он више ради *са* памећу него *са* снагом“ (32). „Једе *с* виљушком и ножем“ (37).

Има и погрешних израза. Каже за дете да „није брбљиво ни *просто*“, а у нас последња реч има сасвим друго значење (стр. 10). На стр. 8 каже: „има три псета“. — Употребљује реч *прљавство*. — Место познатијег књижевног облика *обиђе* га, узима провинцијализам *обиде га*. — На страни 51 пише: *псију* има стотину врста“. — Има и неколико штампарских погрешака, али оне нису крупне. Наставник их лако може исправити.

*

Преко је потребно да се израде Читанке на основу неких принципа и према одређеном програму, а не да се пишу овако произвољно, како

је коме писцу и издавачу по вољи. У питањима ове врсте просветна власт не сме радити без плана и система. Што су деца мања, то треба брижљивије израдити њихове Читанке. Нека се обележи шта се од Читанке тражи, па нека се остави слободна утакмица. Само, те програме не смеју радити они који имају своје уџбенике или их мисле скоро писати, као што је то, на жалост, био случај с неким гимназијским предметима и њиховим програмима и уџбеницима.

ЈАША М. ПРОДАНОВИЋ

Стогодишњица Д-ра Ђорђа Натошевића, написао Аркадије Варађанин, управитељ у миру. — Нови Сад, 164. издање књижарнице учитељског д. д. „Натошевић“, 1921. (1, Знаменити Срби, 1.) 8-ина, стр. 148. Са сликом Д-р Ђорђа Натошевића. Цена неозначена.

Ово је по трећи пут да нас А. Варађанин упознаје са животом и радом заслужнога педагога. У књизи 155. „Летописа Матице Српске“ штампан је његов говор, држан у спомен Натошевићу (1888); двадесет година касније издало је у Београду Учитељско Удружење његову *Споменицу пок. Д-р Ђорђа Натошевића* (коју је посветило „васколико српско народно учитељство светој успомени његовога педесетогодишњег отпочетог школског и просветног рада“),[1]) а сада нам се, о стогодишњици од рођења реформаторова, јавља с овом књигом. У ствари, то је један и исти рад, по где-где исправљен, допуњен и проширен нарочито Натошевићевим *Писмима за шестонедељна предавања учитељима* (1858 год.), која су у „Споменици“ саопштена у изводу, а у овој књизи у целини. И у тим *Писмима*, која су нам сада први пут потпуно саопштена (она чине готово две трећине читаве књиге), и јесте највећа вредност овога трећег рада Варађанинова о Натошевићу.

У *Писмима* видимо једну јаку вољу и велику радну снагу у пуном напону. Она нам дају не само слику једнога човека, него и слику једнога времена, и понека страна њихова ће бити од великога значења за нашу културну историју. Истина, много је што-шта застарело, виде се посредни утисци (Натошевић је и сам касније у многом чему одступао); међу тим, ако има и ствари које су и данас од вредности, и које наши учитељи могу с коришћу употребити и за свој садашњи рад, ипак је главно велика личност његова, ако и безобзирна, па и привидно сурова. Ево како пише Натошевић своме главном помагачу (Николи Ђ. Вукићевићу): „Ви ми пишете, да се плашите, да под теретом, на вас стављеним, не паднете. Будите веселији, Господине, и снажнији! Ово сте ми писмо сигурно увече писали, после тешког дана, кад сте телом уморни били, пак онда и дух клоне. Ал' у такове је часе прво одмор нуждан, па онда брига за идући посао. Ја знам зацело, да јутром овако не мислите! Јесте

[1]) *Споменица* је изишла као божићна свеска „Учитеља“ за 1908—9 годину.

посао теретан, али се велике и свете ствари тиче, среће народа и његове бедне деце. Сетите се тога, Господине, то ће вам три снаге и три воље дати, и никојег труда зажалити нећете!“ И тај човек није само тако писао и друге световао, него је читавога свог века тако и радио, па га је и умрли час на дужности затекао. У њему имамо редак пример човека одана и предана своме послу, и потпуно несебезнала.

Што је од Варађанина, односи се више на спољашњега човека. Грађе има доста, али није критички сређена, и каснији радници, који ће доћи да прикажу потпунога човека, мораће је обазриво употребљавати. Тако н. пр. писмо на стр. 38. и даљим није писано Данилу Медаковићу него Ђорђу Поповићу; песме „Шта ја све имам“ и „Коњаник“ нису његове него Змајеве (прва је превод, а биће и друга), и т. д. О изворима Натошевићевим говори се врло мало, па и то из друге руке, и непоуздано.[1]) Али Варађанин је дао што је могао дати. Његове речи истина нису подешене како би требало да су (понегде су и раздешене), али су написане искрено, с пуно љубави и захвалности. Та чуства су и покренула готово осамдесетгодишњег старца, најстаријег представника нашега учитељства у оним крајевима, да у друштву са својим млађим друговима, члановима Српског учитељског конвикта и „Натошевића“, учитељскога деоничарскога друштва, прирели стогодишњу прославу од рођења Д-ра Ђорђа Натошевића, 30 и 31 јула ове године у Новом Саду. За ту прилику је састављена и ова књига, и ко не зна ко је био и шта нам је био Д-р Ђорђе Натошевић, из ње ће моћи научити.

М. Ш.

КРОЗ СТРАНЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВЕ

О ИНТЕЛИГЕНЦИЈИ ЖЕНЕ

У „Женевској Смотри“ (Revue de Genève) изашао је један занимљив чланак Ђине Ломброзо, кћери чувенога Чезара Ломброза, о „Интелигенцији жене“. За њу, пол диференцира интелигенцију. Интелигенција жене, каже она, „инспирише се способношћу која је највише кадра да узима учешћа у радостима и боловима живих бића: то је *интуиција*. Шта је то интуиција? То је цео онај део интелигенције који је ван резоновања, то је способност да се донесе тај и тај закључак без потребне логике, то је нешто доста налик на музикално уво које, несве-

[2]) В. о томе опширније „Летопис Матице Српске“, књ. 257., где је опсежан реферат о другом раду Варађанинову (*Споменици*). Варађанин се овим рефератом није користио за трећи свој рад. Једино је испуњено захтевање да се *Писма* штампају у целости.

сно, прима и класира звуке, на око које мери раздаљину или пропорције, на чуло пипања које распознаје тежине или разлике између разних зрна".

„...Интуиција није повластица жене, али она није толико преко потребна човеку колико жени. Човек може доћи до циља коме тежи помоћу разума. Он има вере у интуицију тек пошто ју је проверио. Интуиција је за њега затворен канал, чије кључеве држе разлог и интерес, вођ кога он припитује за савет, али без кога, међутим, може бити. Док жена која није интуитивна неће моћи учинити ништа добро ни у практичном животу ни у интелектуалном животу."

Изгледа да постоји, према томе, један мушки начин да се учи и разуме историја и филозофија, на пример, и један женски начин. Што, очигледно, не смета да се за ова два различита менталитета отвара, ради истих универзитетских санкција, исто поље студија.

Али разлике које бележи Ђина Ломброзо могу се често учинити сувише одлучне. Тако, на пример, кад она тврди да „женска осетљивост, — и тиме се она разликује од мушке осетљивости, — има увек за предмет живо и конкретно биће које жена може волети или које може њу волети, биће способно за бол, за радост, или које она сматра као такво, биће чије емоције она може констатовати... Биљке, животиње, индивидуе, не интересују је својим изгледом, својим гласом, својом лепотом, већ због тога што је могу волети и што их она може волети. Жена увек посматра свет матерински." Вероватно да је тако исто претерано кад она каже: „То су разлике у којима навике и чак традиције немају великог удела, јер оне имају за основу сâму функцију за коју је жена саздана и коју никаква социална реформа не може променити: материнство".

Али, с друге стране, изгледају оправданије њене тврдње као ова: да „жена, равнодушна спрам непознатих бића, страсно воли, као да су живи, свој намештај, своје слике, своје ситне личне домаће украсе, тако да је Ломброзо могао констатовати случаје лудила код жена када би им ти предмети били ненадно отргнути"; или: „Рад код жене је несавршен, јер она не уме да га поправља, јер, како су све њене идеје надахнућа, она не уме да разликује њихову релативну вредност, важност или оригиналност. Код ње нема логичне везе у излагању, јер је интуиција млаз који избија на махове, час слаб, час јак, без друге везе до узастопности, али није техника духа. Њен израз је често збуњен, јер објаснити се јасно захтева рационално уређивање. Излагање посредних идеја које су одвеле до те и те дедукције, сам поступак дедукције, непознати су највећем броју жена."

Ове идеје представљају добар рад интелектуалне интроспекције, али су, вероватно, генерализације и сувише смеле.

ДЕСЕТ ЗАПОВЕСТИ ЗА УЧИТЕЉА

Француска „Педагошка смотра“ (Revue pédagogique) доноси ових десет заповести за учитеља:

1. *Привуци дете у школу.* — Ђак треба да долази у разред са задовољством, да се осећа у њему угодно и ведро. Школа треба да буде привлачна.

А ако ђак не долази школи, школа треба да иде ђаку. Ако прилике јаче од њихове воље држе децу удаљену од школе, учитељ треба да се довија да им да начина да се образују.

2. *Пази на њихово здравље.* — Свакога дана вршити преглед чистоте, поправљајући што је за поправку на умиваонику.

Пресецати часове вежбањима за дисање: не допуштати никакво рђаво држање тела; умножавати физичка вежбања и игре; враћати се често на лекције из хигиене и уверавати се да оне нису остале мртво слово.

3. *Пре свега, научи га да чита.* — Умножавати часове читања. Без читања, нема наставе. Док дете не чита лако, не учи ништа с вољом. А, ако не чита често, неће никад читати лако. Нема плодног рада ако се радост не помеша с напором. А нема радости за ђака док сриче.

4. *Остави му максимум спонтаности.* — Махнути се ауторитативне дисциплине која паралише воље. Дати деци удела у управљању школом. Навићи их да сама раде.

Навићи их да сама мисле. Избегавати мислити место њих. Што се тиче матерњега језика, на пример, ограничити колективно приправљање задатака на опште упућивање у главне теме. Поштовати личне погледе и срећно нађене изразе.

5. *Тражи максимум простоте.* — Избацити преутрпане уџбенике. Не употребљавати никакав уџбеник у приправном разреду. У првом разреду биће често довољан онај који су писци и издавачи били наменили приправном разреду; у другом разреду, онај који су они били наменили првом разреду; и тако даље.

6. *Скрати свој програм.* — Избацити из граматичке наставе све облике, правила, изузетке, дефиниције који не одговарају више ничем у нашем језику.

Изабрати, у историји, према дечјем узрасту, десет, двадесет или тридесет факата „који чине датум“ и чији датум треба знати. Затим, на тој потки, изаткати живе приче које се урезују у памћење утичући на уобразиљу.

Ограничити, исто тако, у географији, номенклатуру, али илустровати лекције конкретним детаљима.

7. *Отвори очи својих ученика да виде природу.* — Организовати лекције за време шетњи. Узимати око себе предмете и бића који служе као теме за очигледу наставу. Обогатити школске музеје.

8. *Прилагоди своју наставу средини.* — На селу, обрађивати с ученицима школску башту; задржавати се нарочито на свима знанственим појмовима који се могу применити на агрикултуру. У граду, на онима који служе за индустрију или трговину. Умножити, варирајући их према средини, вежбања из рачуна (писмен рачун и усмен рачун), из цртања, геометрије и ручног рада.

9. *Стави сву своју душу у своју наставу морала.* — За морал, не треба никаквих „лекција" ни „резимеа". Нека то буду само кратке приче узете из догађаја из живота, концизне и јаке максиме. Морал коме ће се деца учити, јасан и рационалан, морал правде и солидарности, заслужује да му се стави у службу сва емоција, сав ентузиазам за који је човек способан.

10. *Практикуј сâм тај морал.* — Организовати, за ђаке, некадање ђаке, све младиће из општине, друштва за васпитање и солидарност која допуњују и продужују акцију школе.

Дати пример љубави спрам рада и поштовања спрам закона. Те две врлине, које су увек потребне, потребне су више но икад у периодама које долазе иза великих поремећаја.

Учитељ није само настављач деце; он је васпитач народа. Он треба да буде свестан одговорности коју му даје његова висока мисија.

О ПЕДАГОШКОЈ ВРЕДНОСТИ ВИЛИНСКИХ ПРИЧА

Гђа Марија Монтесори, славни талијански педагог, за чији васпитни систем тврде њени енглески обожаваоци да је „најлепше откриће које је учињено у тој области од открића Песталоцциевих, Фребелових и Русо-ових", држала је недавно у Лондону, у „Друштву за студију детета" (Child Study Society), конференцију о педагошкој вредности вилинских прича, доказујући њихов рђав утицај на децу.

Гђа Монтесори отворила је своју конференцију поставивши као принцип да су основни психички закони истоветни у свима људским расама, и да, ако се констатују разлике између деце разних народа, оне проистичу из разлике „духовне хране". Тако се деца германских и англосаксонских народа сналазе друкче спрам вилинских прича но деца латинских народа; прва им приписују мистичну и, у извесном степену, религиозну вредност, док су за другу ове приче само забава и разонода. Та разлика долази, према Гђи Монтесори, отуда што „код латинских народа, мајке не причају вилинске приче деци; она их слушају само из уста дојкиња и служавки са села; уз то, и нарочито, настава прича је забрањена у школи".

Енглези би требали — закључује Гђа Монтесори — да, у овој ствари, усвоје држање латинских народа; слушање и читање вилинских прича није површна забава, нити пролази не оставивши психичких трагова; на против, оне проничу дубоко у дух, и то баш онда „кад је дете

започело огромни посао организације самог себе и дисциплине самог себе, онда кад његове критичке способности нису још формиране", и кад оно још не може да разликује стварно и замишљено, нити могуће и немогуће. Загњурујући га у ванприродни свет, продужује се без потребе та периода забуне, и оно се нагони да живи тако рећи двогубим животом. Уз то, приче и легенде развијају осећање ужаса спрам стварности, и наклоност да се у оцену тока догађаја уводи један мистични и чудотворни елеменат који се показује као лаж кад додир са стварношћу преотме маха. Разочарење које дете тада осети, може дубоко да га рани. Укратко, из конференције Гђе Монтесори излази да она тежи да стави интелектуалну активност коју производе вилинске приче и све приче ове врсте у област психопатологије, и да се боји да та активност не обележи дечака, и чак доцније човека, извесним психичким недостатком.

Ова конференција је, као што је разумљиво, произвела код слушалаца, међу којима је било неколико стотина енглеских учитеља, прилично узбуђење, које се затим пренело на широку публику, тако да су чак и важни листови као „Times" и „Observer" сматрали за потребно да отворе своје ступце полемици. Општи је утисак који човек добија читајући те чланке да Гђа Монтесори није убедила Англо-Саксонце у своју тезу.

ЕНТУЗИАЗАМ У ШКОЛИ

Говори се покаткад о „култури ентузиазма" у школи и препоручује се да се деца науче да буду весела и одушевљена, као да то није својствено дечјем карактеру.

Дете је — каже се у једном чланку у „Школи и Животу" (L'Ecole et la Vie) — од природе весело: тужна деца су ретка и анормална. Међутим, погледајмо дете у разреду. Лице му је изгубило обичну безбрижност и осмејак. У већини разреда, тридесетак деце, с више или мање досаде, слушају наставника који говори, говори још, говори непрестано... или пишу на свескама бескрајне граматичке задатке. Ђаци ћуте, као да су успавани, готово мртви. Али чим наставник изиђе за неколико тренутака, настане вика и граја. Зар тако ми „култивишемо", код наше деце, природни ентузиазам и веселост?

Ко је за то крив? Ни деца, ни наставници, већ садањи педагошки поступци.

И, пре свега, да би се деца „ентузиазмирала" и оживела, треба, — као што је већ толико пута речено, — треба *увести живот у школу*. Али што не изгледа сасвим јасно, то је *начин* на који то треба урадити. Узмимо за пример наставу наука и наставу матерњега језика, које увек треба да иду заједно. Под изговором да се уводи живот у школу, настава наука постала је, од књишке каква је била пре, експеримен-

тална, и то је напредак, кад се помисли како су учене науке некад, и како се уче покаткад још и данас. Али експеримент није живот: експеримент је само варка.

Један одличан природњак, Л. Пизон, рекао је:

„Нема наставника који није уверен да настава физичких и природних наука, ако неће да остане јалова и ако жели да сачува сву своју васпитну вредност, треба да има као основне базе *опсервацију* и *експериментацију*."

То је, међутим, истина само једним делом: опсервација треба да буде основна база, не експериментација. Експеримент је нешто извештачено, што човек ствара поводом лекције, док лекција треба да се ствара поводом учињене опсервације, поводом појаве коју имамо пред очима. Живот се не уводи у школу експериментишући, но опсервирајући. Што се тиче саме опсервације, тако је исто извештачено донети какав предмет у разред ради опсервирања, уместо да се он опсервира на лицу места. Ми затварамо ђаке између четири зида и кажемо им: „Посматрајте живот! Посматрајте свет који вас опкољава, жито које расте, воће које зри; и ради тога затворите се у собе". На против треба широм отворити наше „кавезе", одлетети у поља, и ту гледати и размишљати. И кад се, увече, будемо враћали кући, или кад будемо остали у разреду по кишним данима, ми ћемо класирати опсервације прибележене на парчету хартије за време шетње; испричаћемо наше дане, наше игре, наше разне радње, и то ће бити задаци из матерњега језика, јер на та вежбања можемо накалемити многа друга: речник, граматику, итд.

Али шта је било с ентузиазмом? С ентузиазмом? *Тако* ћемо га створити, или боље, тако му нећемо дати да ишчезне: опсервацијом и разумевањем ствари, дивљењем које ће изазвати у тим младим душама призор каквог лепог пролетњег дана, каквог цвета који се отвара, плода који се рађа, пуноглавца који се мало по мало преображава у школском басену, гусенице која ће дати дивног лептира, и интересом који ће се пробудити тада код деце за све што их опкољава. Тада ћемо моћи да будемо упола задовољни говорећи себи, не: „Ја сам створио ентузиазам у душама ове деце", но: „Како сам добро урадио што нисам угушио у њима њихов одушевљени пламен, и што сам га окружио старањем, што сам га неговао као какву нежну биљку!"

КИНЕМАТОГРАФ У НАСТАВИ

Извод из извештаја једног француског школског инспектора, публикованог у „Педагошкој смотри" (Revue pédagogique):

Кинематограф не замењује и не треба ни под каквим изговором да замени директно проматрање ствари, студију и опсервацију стварности.

Кад би имао ту претенсију, требало би му немилосрдно забранити приступ у школе.

Али он показује, живе, далеке предмете, ствари и појаве које ученици и наставници немају и не могу имати пред очима.

Он даје настави привлачност, јасност, интерес и моћ продирања које и не слуте они који се нису њиме доста дуго служили.

Да би се човек у то уверио, довољно би било да види једанпут један млади аудиториум у школском кинематографу, да чује узвике изненађења или чак дивљења, и да чита задатке у којима су сиромаштво и скупоћа уступили место обиљу, јасности, прецизности, животу у опису.

Кинематограф се никад не замара: он развија пејзаже, приказује појаву, зауставља се кад то човек хоће, продужује, опет почиње, увек јасан и прецизан, колико се год пута зажели.

Нема сумње да кинематограф има и незгодних страна. Ако је утисак жив, он је брз и пролазан. Он не би остао у памети кад се, специалним педагошким поступцима, не би успело да се учврсти.

Лекција уз припомоћ филма има своју специалну технику. Лекција треба да буде подешена спрам филма. Наставник најпре проучи филм и развије само за себе на платну. Кад га добро упозна, он спрема објашњења која ће давати пре, за време или после пројекцирања слика. Он одреди тачно места на којима ће зауставити развијање да учини слику непомичном и да привуче пажњу свога аудиториума на занимљиве појединости. Ако треба, он после тога покаже још једанпут цео филм. На послетку пропитује, и најчешће задаје писан задатак о тако пређеној лекцији.

О ВАСПИТНОЈ УЛОЗИ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Белгијско Министарство Наука и Уметности издало је, под горњим насловом, једну брошуру која представља важну новину: католичка Белгија завела је у своје основне школе лаичку наставу морала.

Члан 21 белгијског школског закона гласи: „Учитељ се бави с подједнаком бригом наставом и васпитањем деце поверене његову старању. Он не занемарује ниједну прилику да усади у своје ученике прописе морала, да им улије осећање дужности, љубав спрам отаџбине, поштовање националних установа, оданост уставним слободама. Он се уздржава у својој настави сваког напада на личности или верска убеђења породица чија су му деца поверена.“

Да би применио тај члан, белгијски Министар Наука и Уметности саставио је у овој књизи један врло интересантан програм моралних лекција. Сваке недеље биће посвећено пола сата тој настави. Али, уз то, тема моралне лекције служиће као центар интереса за друге лекције преко недеље: обрасце за писање, текстове за читање, вежбања у речнику и правопису, и, ако је могуће, лекције из историје и наука тежиће

овом центру. На тај начин, васпитање ће заузети у духу учитеља и ученика тако исто важну улогу као и настава.

Планови лекција спремљених од белгијског Министарства сви су врло прости. Сваки од њих носи као наслов једно позитивно правило: „будимо чисти, будимо обазриви, имајмо реда, поштујмо живот свуда, и т. д.“ Та правила су сва практична; никаква теорија их не повезује; то су савети здравог разума, заједнички свима доктринама. Али како белгијска школа није увек лаичка, Министар допушта учитељима вероисповедних школа да додаду лекцијама чији је он план дао вероисповедна разматрања. Међутим, ипак остаје тачно да је сам програм независтан од тих разматрања.

Крај брошуре показује, на двама примерима, како ће учитељ моћи да од сваке моралне лекције створи центар интереса за све остале.

Цитирајмо, најзад, у целини пропратну белешку уз разговор који носи наслов: „Волимо нашу земљу“, и ставимо је на срце и нашим учитељима:

„Тај разговор биће последњи. Он ће се водити кад часови из историје и географије буду допустили деци да већ стекну неколико битних појмова о Белгији. Он ће закључити серију разговора о уставним слободама. Отуда, он треба да буде замишљен као синтеза — у погледу осећања — ранијих развијања. Он ће моћи постати једна свечаност и прибећи емотивним средствима, на пример: заједничко певање народне химне и локалних арија, посета ратним споменицима, украшавање школе народним заставама, читање имена ратних жртава, док сва деца одговарају заједно: „Умро за отаџбину“, и т. д.

с. п.

БЕЛЕШКЕ

Једна лепа иницијатива. — Сарајевска „Просвета“, која с толико активности и разборитости ради на великом делу народног просвећивања, узела је на себе иницијативу за следећу представку која би се упутила Председнику Скупштине, Председнику Владе и Министру Војном:

„Према одлуци годишње скупштине друштва „Просвете“ од 3 јула 1921, част је Главном Одбору „Просвете“, и другим потписаним просветним организацијама које се придружују следећем кораку, обратити Вам пажњу на то да би било од велике користи да Народна Скупштина узакони да међу редовне задатке војне службе спада научити читати и писати.

„Потписане организације добиле су својим радом искуство да се огромни постотак неписмених у нашој држави не може довољно брзо сузбити самом приватном иницијативом, и да је ту најбоље, најбрже и најлакше средство: војска. Само у војсци не долази у обзир оно што

је увек било главна и готово несавладива сметња приватне иницијативе, а то је немарност оних који су неписмени.

„У часовима одмора, после обичних војничких вежбања, могли би се у војним становима држати течајеви за неписмене, евентуално са извесним додатком општег просвећивања. Као учитељске снаге употребили би се нарочити војно-цивилни чиновници, подређени војној команди. Г. Министру Војном требало би за то одобрити нарочите кредите.

„На тај начин не само да би се релативно брзо сузбила неписменост, и тиме постигла основа за даљи просветни рад у нашем народу, него би и сама војска тиме постала у још већој мери једном установом за утврђивање народне свести и народног јединства: књижевни језик приближио би средишним деловима народа оне периферне делове који из говора знају само некњижевне диалекте, а згодна настава још би јаче везивала све делове народа уједно.

„Неке угледне државе служе се војском за народно-просветилачке циљеве у великој мери, да наведемо само Енглеску с њеним доминијама и Чехословачку. И код нас је војна управа сама својом иницијативом већ прошле године наредила да се по војним јединицама отпочне у зимским течајевима са обуком неписмених војника, при чему је за учитеље одређен хонорар према успеху (В. н. пр. Наредбу Инспектора Пешадије ИПБр. 834 од 8 августа 1920). Потписани мисле да је ова припремна мера за сваку похвалу, али да није довољна, и наглашују да би сваки војник морао за време војне службе научити да чита и да пише као што мора да учи чисто војничке вежбе.

„Потписане просветне организације, а сигурно и друге, врло ће радо стајати на услузи војним властима у свему што би се од њих затражило за тај посао.

„Стога оне остају у нади да ћете се око тога заузети да се што пре изнесе пред Скупштину законски предлог у горе споменутом смислу, тим више што се и онако спрема пројекат новог закона о устројству војске.“

Васпитна улога кинематографа. — Ми смо на овом месту више пута писали о добром дејству које би кинематограф могао да има на васпитање омладине кад би био искоришћен у том правцу, и о разорном утицају који он, такав какав је данас, врши на младе духове. Наш сарадник, познати књижевник Г. Марко Цар, у чланку „Нови васпитач“ који је изашао у београдском листу „Политици“ од 11 децембра ове године, расправља о рђавим странама кинематографа као васпитача; из тога врло занимљивога чланка, ми вадимо следеће одломке:

Поступним усавршавањем својих дидактичких квалитета, кинематограф је, између осталог, постао нека врста универзитета за неписмене људе и недораслу децу — нарочито за ову последњу. Наша модерна настава, којој је главна брига да децу штеди од сувишног напрезања, изгубила је добар део своје негдашње васпитне моћи; но, и кад би та моћ већа била, она би морала да устукне пред немом поуком кинематографа.

И, у истини, какву вредност за образовање будућих грађана може да има, рецимо, извесна басна Езопова или Доситејева, која би хтела да детету покаже како је сиромаштво пожељније од богаства, скромност лепша од безочности, и како исправни људи, у борби за живот, пролазе најбоље? Какву вредност може да има то апстрактно „наравo-

учење," код толиких живих примера у обрнутом смислу што их деца сваког дана могу да запазе у филмској пројекцији?

Данашња деца могу да науче, између седме и четрнаесте године, захваљујући тој пријатној играчки, ваздан лепих ствари за које смо ми, старији, дознали тек у нашој двадесетој години, или чак доцније. Деца могу тим путем да дознаду како удате жене имају често по једног „пријатеља", а много пута и по више њих једновремено; она могу да констатују како тог „пријатеља" могу понекад да имају и госпођице, па да опет зато нађу мужа; деца могу даље да науче како се пишу анонимна писма, како се фалсификују менице, како се разбијају касе и обијају катанци, и, што је још лепше, како у животу човек треба да намигује свом пријатељу на лево док руку стеже свом пријатељу на десно.

Рећи ће се: Којешта! деца могу све то да науче из романа, па чак и из дневних листова. Јест; али, пре свега, деца не воле да читају, и после, друго је нешто кад се ствари приказују у живој слици, а друго кад се о тим стварима обазриво пише. Ми смо старији често до сазнања долазили преко књига, и стога је то сазнање било, више мање, једно сазнање књишко, до неке мере ублажено или преображено уметношћу. Данашња деца, у десетој години, немају већ шта да науче; она су све видела, све упамтила, а нарочито разне призоре људског посртања, људске прљавштине и људске злобе.

Моралистичка је критика изашла из моде, и стога нећемо овде да говоримо о моралној страни проблема; али упитајмо се за час: какав ће изгледати живчани и умни склоп и етички свет једне генерације људи која се на тако свиреп начин васпитава?

Ми смо, може бити, са нашим касно стеченим искуством страдали од претераног оптимизма и сентименталности, па смо често пута били жртва наших хитрих суседа и, нарочито, наших сусетки. Ова наша деца, васпитана у школи реализма, биће вероватно јача, борбенија и позитивнија од нас. Они ће, као људи, знати можда боље од нас и да живе и да уживају, и ми им у том погледу завидимо. Али се једне ствари бојимо: бојимо се да ти људи, немајући више никаквих илузија, не изгубе у опште веру у живот. Хотећи да сувише изблиза обујме реалност, они ће убрзо да се засите свега, јер кад буду сасвим поцепали тајанствени вео којим су ствари обавите, те ствари ће изгубити за њих сваку драж и сваку поезију.

Смањење часова у француским гимназијама. — Према једном скорашњем распису Министра Просвете, смањен је број часова у свима разредима француских гимназија, сем прва два. У томе распису се каже:

„Изгледало је да није могуће чекати да се дискутује и утврди план за општу реорганизацију средњешколске наставе, па да се тек онда у распореде часова појединих разреда унесу смањења часова која траже породице и која, у осталом, одговарају правој потреби.

„Закон о физичком васпитању који је Парламент недавно изгласао наметнуће, доиста, школама, кад се буде потпуно применио, обавезу да се ограничи у лицејима и колежима време које је досад било посвећено интелектуалном раду, да би се направило место, у одговарајућој мери, физичким вежбањима.

„Отуда, не утичући на одлуке које ће доцније бити донете, Општа Инспекција најпре, а затим Врховни Савет Јавне Наставе, у свом послед-

њем заседању, проучили су смањење броја часова које може бити изведено од јесенас, с потребним променама програма, у распореду часова првога и другога циклуса.“

Универзитетско насеље. — Познати француски богаташ и добротвор Емил Деч (Deutsch) поклонио је париском Универзитету суму од 10 милиона франака за подизање једног универзитетског насеља у коме би студенти и студенткиње нашли уточишта. Француски лист „Будућност“ (L'Avenir) доноси план будућег насеља:

Универзитетско насеље биће подигнуто на терену порушених париских утврђења, између Орлеанске капије и капије за Жантији. Оно ће обухватати простор од 17 до 19 хектара и садржаће зграде и један величанствен парк за шетњу, игре и спортове. Парк, чији је план израдио један од познатих стручњака уметника, биће подељен на два дела: један за студенте, други за студенткиње. У свакоме ће бити вртови за шетњу, разговор, читање, и терени за игре и спортове. У парку за студенткиње налазиће се рудина за игре лоптом и балоном, стаза за пешачке утакмице, терен за тенис и отворена гимнастичка вежбаоница. У парку за студенте, испред централнога павиљона, пружаће се једна велика рудина, на којој ће бити удешена два игралишта за rugby и football. На крају те рудине, оивичене зеленилом, биће подигнут басен за пливање, дуг 50 метара. По парку ће бити расејани и терени за тенис и base-ball, стаза за пешачке утакмице и гимнастичка вежбаоница. Око целога парка налазиће се ботанички врт, засађен ретким биљкама и цвећем.

Грађанска обука. — У вароши Бирмингаму, у држави Алабами, у америчким Здруженим Државама, ученици свечано полажу овакву заклетву:

„Ја сам грађанин Бирмингама, Алабаме и Здружених Држава. — Ја ћу помагати да мој град постане место чисто, здраво и лепо за живљење. — Ја ћу помагати да побољшам стање у својој земљи, покоравајући се законима и тражећи од других да им се покоравају. — Ја ћу бити добар Американац и волећу увек своју земљу и заставу своје земље. — Ја ћу се трудити да учим, да бих створио себи честит живот, да бих могао бити сам срећан и да бих могао помагати друге. — Ја ћу се трудити увек да будем поштен у игри и савестан у раду. — Ја ћу се трудити да будем добар за свако живо биће: сиромаха, слабога, старца, и нарочито за неме животиње. — Ја обећавам да служим тако своме граду, својој држави и својој отаџбини“.

Ученици не знају актуалност. — Амерички „Журнал за васпитање“ (Journal of Education), у свом броју од 15 септембра о. г., констатује, према једној анкети која је вршена над 17.500 ученика виших основних и средњих школа, да велики број ђака имају о актуалности, о људима и стварима који интересују национални живот Здружених Држава, најнетачније и најчудније појмове.

Између других питања, тражено је од њих да одговоре шта представљају за њих Самуел Гомперс, председник Федерације Рада, Лојд Џорџ и Sinn Fein.

Самуел Гомперс је, за многе ученике, било директор поморских конструкција, било песник, било представник рада на Конгресу, било директор свију светских заједница, или чак француски, енглески или јапански посланик.

Лојд Џорџ је, за извесне ученике, ирландски краљ, или енглески краљ, или амбасадор Здружених Држава, или енглески дипломата.

Sinn Fein представља за многе ђачка друштва, гомилу тајанствених људи, једну руску партију која ради на томе да се докопа власти, итд.

Амерички лист изводи из ових чињеница закључак да је у интересу демократије да се млади људи и младе девојке који су, својим васпитањем, позвани да играју улогу у народу, отргну од незнања које их спречава да разумеју садашње догађаје.

Шта кошта настава. — Г. Клекстон, директор америчког Федералног Бироа за Васпитање, изнео је у листу „School Life“ интересантна поређења између издатака за наставу у Америци и извесних луксузних трошкова својих савременика.

1918 године, Здружене Државе су потрошиле за наставу на свима ступњима 919,729.258 долара, од којих је на плате ишло 492,745.240 долара. Г. Клекстон доводи ове цифре у везу с оним што је потрошено 1920: за парфимерију, 750,000.000 долара; за крзна, 300,000.000 долара; за дуван, 2.000,000.000 долара; за „гумене“ бонбоне, 50,000.000 долара; за сладолед, 250,000.000 долара, итд. Довољно би било да се пуше две цигаре или две цигарете на место три, па да се могу увећати наставничке плате са 120 на 100. Луксуз око трпеза, за који је он уписао издатак од пет милиарди долара, коштао је, за једну једиту годину, више но плате учитеља за 18 првих година овога века.

Ове цифре, нада се Г. Клекстон, учиниће да они који налазе да су садашњи издатци на васпитање претерани, почну здравије судити о стварима.

Интелектуални ниво. — Према америчком листу „The American Child“, употреба test-ова (начина за мерење интелигенције), која је врло у моди у Америци, где су 1,700.000 мобилисаних људи били испитани према методи Бине-Симон, допушта да се становништво, без анормалних, подели у пет категорија: 10% с врло ниском интелигенцијом; 15% с ниском интелигенцијом; 20% са слабом средњом интелигенцијом; 25% са средњом интелигенцијом; 16.5% с јаком средњом интелигенцијом; 9% с високом интелигенцијом; 4.5% с врло високом интелигенцијом. Није потребно рећи да су ове цифре од многих, и врло живо, оспораване.

За модерну културу. — У прошлој свесци „Просветног Гласника“ ми смо говорили о новом пројекту француског Министра Просвете Берара о васпостављању класичне културе, и рекли смо како је тај пројект рђаво примљен. Сад је, под председништвом познатог научника Фердинанда Бриноа, старешине Факултета Књижевности у Паризу, установљен „Одбор за Отпор“, који је објавио следећи апел:

„Из свог кабинета, не запитавши Дирекцију Средњешколске Наставе, Г. Министар Просвете предложио је серију мера чије би дејство било да се одузму права која су, једва једном, пре двадесет година, била дата модерним студијама.

„Кад би се те мере примиле, матурантску сведоџбу не би више могли да добију ђаци који нису учили латински. Модерни, макар каква била њихова вредност, имали би само једну нижу диплому, која им не би давала права да ступе на Правни или Медицински Факултет. Нису

им смели затворити и Факултет Наука и научне школе. Ми смо тек на првој обнови.

„Али, већ сада, ми можемо видети куда реакција хоће да нас одведе. Француска која сама пориче вредност своје властите културе, своје књижевности, своје филозофије, свога генија, изјавиће пред лицем запрепашћеног света да све то није довољно за формацију француске омладине. Како се онда може тврдити да је та култура довољна странцима? То је хотимично банкротство, прокламовано у тренутку кад нам је највећа потреба да учврстимо наш морални утицај.

„С друге стране, како није предложена никаква мера да се добročинства тако организоване средње наставе резервишу једино за оне који су способни да је примају, како ће се она и даље давати деци чији родитељи могу да плате, и како они који је не буду добили неће моћи никојим путем наћи приступа за либералне кариере, то значи да ће демократија бити лишена својих права, преварена у својим надама, у корист класе привилегованих.

„Шта да се одговори, у тим околностима, апостолима револуције кад буду говорили о томе да треба силом заузети нову Бастиљу?

„Противу тога повратка у прошлост који би био за будућност огромна опасност, ми стварамо још сада Одбор за Отпор. Хоћете ли и ви да будете у том одбору?“

Амерички женски колежи. — Славна научница Гђа Кири, професор на Сорбони, правила је овог пролећа пут у Америку, и маја месеца, у Белој Кући, председник Хардинг предао јој је свечано један грам радиума. Гђа Кири походила је том приликом више женских колежа, и сад објављује своје утиске у француском часопису „Ја знам све“ (Je sais tout).

Колежи су, каже Гђа Кири, изврсни у здравственом погледу. Сваки од њих се састоји из више грађевина распоређених по великом простору усред ливада и дрвећа; Смит колеж је на обали једне лепе реке. Локали су удобни и хигиенски, беспрекорно чисти, с купатилима и душевима и свуда спроведеном хладном и топлом водом. Ученице имају пријатне собе, а заједнички локали су резервисани за ученичке скупове. У сваком колежу постоји врло потпуна организација игара и спортова; као спортови, практикују се тенис, фудбал, веслање, пливање, гимнастика, јахање. Здравствено стање ученица надгледају и контролишу заводски лекари.

На сваком колежу студије трају четири године, затим се полажу испити. Извесне ученице продужује и даље рад, да би добиле титулу доктора, чији је ниво, тврди Гђа Кири, нижи но на француским универзитетима. Колежи имају лабораторије, али њихова инсталација није сасвим модерна.

„Мени је нарочито пала у очи, каже Г-ђа Кири, животна радост која се види на овим девојкама, и која избија сваком згодном приликом. Ако је приликом званичних церемонија организованих мени у част владао готово војнички ред, младићска и весела спонтаност показивала се у песмама-добродошлицама које су састављале и певале ученице, у изгледу њихових насмејаних и зажарених лица, у њиховој бесомучној трци кроз ливаде да би ме поздравиле при доласку.“

Немачки конгрес за моралну педагогију. — Први немачки конгрес за моралну педагогију, који је држан у Лајпцигу у пролеће ове године, донео је следеће одлуке:

„Први немачки конгрес за моралну педагогију, на коме је било окупљено 850 учасника, тражи од немачких влада да установе одмах моралну наставу сходно уставу. Без икакве зависности од цркве, сви ученици треба да се образују према принципима једне научне етике развијањем навика, културом индивидуалне и социалне воље, и моралним размишљањем, и да се спремају да постану моралне личности. Доведена у везу у нижим разредима са школским догађајима и другим предметима из програма, морална настава састојаће се на вишим ступњима у формалним лекцијама које ће имати да удубе и да координишу ранија знања. С друге стране, научно и објективно излагање религиозне историје упознаће децу с религиозним традицијама, које чине саставни део цивилизације. Конгрес види у лаичкој и неутралној школи једину школску форму која је у стању да помогне интелектуалном и социалном јединству немачког народа.“

Француске школе у Бугарској. — У Бугарској, француске школе налазе се у свима великим центрима: има их 2 у Софији (браће Светог Успења и сестара Светог Јосифа), 2 у Пловдиву (колеж Св. Августин и школа сестара Св. Јосифа), 2 у Варни (колеж Св. Михаила, школа Св. Андрије), 1 у Бургасу (сестара Св. Јосифа), 1 у Јамболу (посвећеницâ Св. Успењу), 2 у Рушчуку (сионских сестара). Свуда настава, која се даје једино на француском, одговара средњешколској настави; разреди су пуни, и све школе мисле на увећања. У ових 10 школа има укупно 3000 ученика.

Споменимо узгред да су једине две француске школе које су пре рата постојале у нашој земљи — школе калуђера мариста у Битољу и Скопљу — данас затворене.

Ручни рад у Швајцарској. — Велико Веће фрибуршког кантона донело је у свом последњем заседању следећу одлуку:

„Да би се реаговало противу све веће немилости у коју пада ручни рад, чак и код оних који га врше, и да би се он одржао на достојној цени и части; да би се, с друге стране, водило рачуна о садањој економској и социалној несигурности и да би се наоружали за животну борбу кандидати за либералне кариере, Велико Веће позива Државни Савет да проучи увођење практичних лекција за све ученике гимназије (литерарног и научног одсека), тако да сваки ђак, по свршетку школе, буде способан да по потреби врши неки ручни рад, који му је највише у вољи.“

Настава у Америци. — Ако је веровати билтену америчког „Друштва за национално васпитање“ (National Education Association), јавна настава у Здруженим Државама не стоји нимало сјајно. Највећим делом, за то су криви амерички учитељи, који су сасвим недорасли за свој посао.“ Више од половине америчких учитеља, каже се у поменутом билтену, немају никакве духовне зрелости; они не умеју да предају; њихово опште васпитање не одговара њиховим функцијама; њихов професионални пртљаг је невероватно лак.“

Билтен цитира следећа факта:

100.000 америчких учитеља имају између 17 и 19 година;
150.000 њих немају 21 годину;
300.000 немају 25 година;
150.000 остају учитељи највише две године;
100.000 радили су само две године после основне школе.

Од двадесет милиона ученика америчких основних школа, један милион обучавају учитељи који сами нису свршили никакву другу школу сем основне, а десет милиона учитељи за које се не може рећи да су способни за свој посао.

У осталом, плате америчких учитеља, кад се упореде са ценама тамошњег живота, и нарочито с наградама других категорија чиновника или ручних радника у земљи, страховито су скромне.

Један млад учитељ у држави Тенесе добија годишње 257 до 370 долара. Кад се та сума распореди на дане, види се да то чини 71 цент (марјаш) дневно, док се у истој држави посвећује 75 цента дневно једино на исхрану робијаша.

1915 године, амерички учитељи су добијали, у средњу руку, 75 од 100 од дневне награде једног дрводељског радника; али се та сразмера све више квари на штету учитеља, и 1919 они су добијали само 56 од 100 од зараде дрводељског радника.

Амерички учитељ прве класе прима, с једно на друго, 800 долара годишње, док, међутим, четрнаесто-годишњи разносач депеша зарађује за годину дана 900 долара, а стенографкиње по канцеларијама имају плату од 1.400 долара годишње.

Странци медицинари у Француској. — Према једној статистици објављеној у париском *Медицинском животу* (Vie médicale), број странаца студената медицине и фармације износио је у току прошле школске године 1.897. Од 1.555 странаца медицинара, било је 1.376 мушких и 179 женских. 1236 њих су пореклом из Европе, 56 из Азије, 103 из Африке, 169 из Америке и 1 из Океаније.

Што је за нас нарочито занимљиво, то је да, од странаца, највише има Срба: једна трећина од целокупног броја страних студенаца (503 : 424 мушких и 71 женска); затим долазе Румуни (151) и Грци (131). Руса, који су пре рата били тако многобројни, има сада до стотину, Пољака 32.

Није потребно рећи да стране студенте привлачи највише Париз (875 студената, 785 мушких и 90 женских). Затим долазе Лион (са 216 студената), Монпелје (са 130), Бордо (104), Стразбург (103), Нанси (65), Тулуза (19), Алже (17) и Лил (3).

ЧИТУЉА

Д-р Тихомир Остојић. — Тражећи лека својој болести, умро је 18 октобра у једном бечком санаторију, а сахрањен је 3 новембра на Новом гробљу у Београду, један од највећих родољуба на делу међу војвођанским Србима, озбиљни просветни и научни радник наш, Д-р Тихомир Остојић. Завршио је ток живота свога као професор универзитета и декан филозофског факултета у Скопљу. — Рођен у Семиклушу, у Банату, 5 јула 1865, свршио је у месту рођења основну школу, гимназију у Новом Саду, и слушао затим славистику и немачки језик у Будимпештанском и Бечком Универзитету. Већ у гимназији почео се бавити књижевним радом, и као ђак универзитета штампао је своје прве радове из књижевне историје, а огледао се у критици. Као наставник и професор Српске Велике Гимназије у Новом Саду од 1889 до 1910, написао је знатан број чланака, расправа, студија, оцена и приказа из књижевности, уметности, педагогије и друштвеног живота, по различним нашим листовима. Био је један од првих културних радника у Војводини, као професор гимназије у Новом Саду, а нарочито

као члан књижевног Одељења Матице Српске (од год. 1898). Реформе у Матици Српској, започете 1899 и довршене 1900 год., у главном су његово дело, и кад је 1911 год. изабран за секретара тога нашег најстаријег културног завода, главна брига му је била да издања Матице Српске подигне на савремену висину. *Књиге за народ*, које Матица издаје од 1885 год., у свези са радом на друштвеном просвећивању, биле су главни предмет његове пажње и љубави. Међу овима је уредио и шест Календара Матице Српске, и због последњега (за 1914 год.), окићена сликама и чланцима из Балканског Рата, морао је од септембра 1914 до маја 1917 издржати све незгоде интернације, најпре у Баји, а потом у Стоном Београду. Год. 1916 почео је озбиљно побољевати, да се никад више не опорави, али за све време интернације, борећи се с тешком оскудицом, он је неуморно радио: сабирао грађу за Hrvatski Biografijski Rječnik Jugoslovenske Akademije и пречишћавао грађу за своје студије о Бранку Радичевићу *(Studije o Branku Radičeviću,* Hronologija pjesama Branka Radičevića, *Rad Jugosl. Akad.* knj. 218). Кад је у Скопљу отворен филозофски факултет, био је изабран за редовног професора и првог декана тога факултета, и за прву годину свога рада не само да је најсавесније испунио све дужности свога новога и тешкога положаја, него је основао и Научно Друштво у Скопљу, и био његов први председник. До последњега даха остао је веран позиву који је осећао у себи, да послужи народној просвети и науци. Множина чланака његових, актуалне вредности, који ће дати добру књигу кад се среде и издаду, даће уједно најбољу сведоџбу и доказ колико је вредни Остојић желео добра своме народу, школи и просвети његовој, и колико му је, у опште, културни наш проблем лебдео пред очима. Шест свезака *Покрета*, који је сам уређивао (Нови Сад), садрже само оваква актуална питања.

Са таким настројењем бавио се у књижевности највише око Доситеја Обрадовића. Још год. 1894 штампао је у Књигама за Народ Матице Српске Доситијеве Басне, а како је ваљда већ од 1895 истраживао по архиву и библиотеци Манастира Хопова, штампао је у Књигама Матице Српске своју опширну студију *Доситеј Обрадовић у Хопову* (Нови Сад 1907), и, на истим подацима сређену, у Јагићеву *Архиву* (св. XXX, 1908 год.) *Dositheus Obradović's Klosterjahre.* О стогодишњој прослави Доситеја Обрадовића, 1911 год., штампао је у *Српском Књижевном Гласнику* („Споменица“) један и у *Бранкову Колу* три чланка о Доситеју, говорио у свечаној седници Књижевног Одељења Матице Српске о Доситеју *(Летопис М. С.*, књ. 285, год. 1912), написао за *Споменицу Доситеја Обрадовића* (Срп. Књиж. Задруга, 134) чланак *Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој Митрополији*, и почео издавати „Одабрана дела за школу“, књ. 1. и 2., *Живот Доситеја Обрадовића* („из његових дела саставио“). Проучавајући нарочито XVIII век наше културне и књижевне историје, бавио се Захаријом Орфелином („Zbornik u slavu V. Jagića“, Берлин 1908. *О аутору и узору Славено-сербског Магазина од 1768 год.;* Јагићев „Архив“ XXX, *З. Орфелин као филолог*). Од књижевника XIX века бавио се Јованом Ст. Поповићем (Летопис М. С., књ. 241), расправио је, на основу писама и других извора, личне и књижевне односе између Змај-Јована Јовановића и Ђорђа Рајковића, у годинама 1856—1871 (Летопис М. С., књ. 251 и 252), и дао је већ споменуте студије о Бранку Радичевићу. Школској књижевности привредио је издањем одломка из VIII певања Гундулићева *Османа (Сун-*

чаница, Нови Сад, 1893), помоћном књижицом *Српска Књижевност од Велике Сеобе до Доситеја Обрадовића* (Карловци, 1905) и споменутом збирком *Одабрана дела за школу* (3. књ. Богдана Поповића *О књижевности;* 4. књ., Мажураниćев еп, спремио и протумачио Д-р Драг. Прохаска; 5. књ., Народне Песме, I, Немањићи, штампано до 7 табака). Осим овога недовршеног издања народних песама спадају амо и његова узорна издања у Матичиним „Књигама за народ": Косово, Краљевић Марко и Ускоци, у народним песмама. Критички разбор и метод у проучавању извора доказао је у довољној мери у студији о Доситеју Обрадовићу, у расправи *Оснивање Новосадске Гимназије* (Летопис М. С., књ. 265) и у *Прилозима за Историју Црне Горе* (подаци од Петра I и II; Споменик Срп. Краљ. Акад., LII). Био је дописни члан Српске Краљевске Академије и Југословенске Академије, и одликован је, као декан факултета у Скопљу, орденом св. Саве III степена. Заслужио је да му и српска школа у захвалном сећању очува верну успомену.

Р. ВРХ.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге и часописи послани Уредништву:

Хенрих Сјенкјевич, *У жупноме приморју,* новела. Превео Лазар Р. Кнежевић. (Одабрана дела пољске књижевности, II.) — Београд, 1921. С. 87, цена 5 д.

Мирко Бајић, *Из наше градине.* — Београд, 1921. С. 142, цена 6 д.

Чика Јова српској деци. Дечје песме Јована Јовановића-Змаја. Треће издање, прерађено у две књиге. Књига прва. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1921. С. 108+III, цена 7 д.

Чика Јова српској деци. Дечје песме Јована Јовановића-Змаја. Треће издање, прерађено у две књиге. Књига друга. — Београд, издање књижарнице Рајковића и Ћуковића, 1921. С. 109 + III, цена 7 д.

Ђенерал Петар Пешић, *Солунски фронт*, војно-политичка акција. — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1921. С. 56, цена ?

Srpske narodne pesme. Uredjuje Dr. Laza Popović. *Trebnik. Junaci. Kosovo.* — Zagreb, izdanje knjižare Z. i V. Vasića, 1918, 1919. *C.* 115, 175, 86. Цена ?

Задовољства у животу, од Џона Лобока. Превео Драгомир М. Јанковић. Друго прегледано и допуњено издање по последњем енглеском (Модерна библиотека, 22). — Београд, издање књижаре С. Б. Цвијановића, 1921. С. 196, цена 12 д.

Растко Петровић, *Бурлеска Господина Перуна Бога Грома* (Библиотека Албатрос, свеска трећа). — Београд, издање Свесловенске Књижарнице, М. Ј. Стефановића и Друга, 1921. С. 174, цена 10 д.

Ivan Podržaj, *Slike z naše Rivijere* (Ponatis iz „Slov. Naroda"). — Ljubljana, Narodna knjigarna, 1921. C. 48, цена 3 д. (Ves dohodek je namenjen penzijskemu fondu jugoslovenskih novinarjev).

Бенжамен Констан, *Адолф*. С француског превео Михаило Ђорђевић, професор. — Панчево, издање књижаре „Напредак“, 1921. С. LIX (Предговор о писцу) + 153, цена 6.50 д.

Хрватска рапсодија (Хрватска рапсодија. — Смрт Фрање Кадавера. — Велики мештар свију хуља), написао Мирослав Крлежа. — Загреб, издање „Нове Европе“, 1921. С. VIII + 162, цена 10 д.

Dr. Vladimir Dvornikoviċ, *Filozofija u današnjoj Čeho-Slovačkoj*, II dio. — Zagreb, u komisiji knjižare Z. i V. Vasića, 1921. С. 14, цена ?

Mala anatomija i fiziologija, priredio Dr. Dragutin Mašek Bosnodolski. II izdanje. (Sokolska knjižnica.) — Zagreb, nakladnik Vinko Manaciċ. 1921. С. 192, цена 10 д.

Treća čitanka za niže pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji. Priredio Dr. Sigismund Čajkovac. — Zagreb, nakladom kr. hrv.-slav. zemaljske vlade, 1921. С. 272, цена 22 круне.

Četvrta čitanka za niže pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji. Priredio Dr. Sigismund Čajkovac. — Zagreb, nakladom kr. hrv.-slav. zemaljske vlade, 1921. С. 336, цена 24 круне.

Друштво за народно просвјећивање у Босни и Херцеговини, *Програм рада и списак предавања*. — Сарајево, 1921. С. 42.

Здрава и болесна жена, популарна разлагања од Dr. С. J. Алкалаја, лекара за женске болести и порођаје у Београду. Са 40 слика. — Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1922. С. XVI+255, цена 20 дин.

Никола В. Гоголь, *Мртве душе*. С рускога превели Милован Ђ. Глишић и Станка Ђ. Глишићева. (Забавник Српске Књижевне Задруге, књига дванаеста). — Београд, 1921. С. 413, цена?

Fran Erjavec, *Izbrani spisi za mladino*. Priredila: Fran Erjavec in Pavel Flere; z risbami okrasil: Francé Podrekar. (Slovenski pesniki in pisatelji, V zvezek.) — V Ljubljani, izdala in založila Učiteljska Tiskarna v Ljubljani, 1921. С. LXI + 486, цена (повезано) 28 динара.

Učiteljski tovariš, glasilo udruženja jugoslov. učiteljstva — povereništvo Ljubljana. — Излази сваког четвртка у Љубљани (Уредништво: Frančiškanska ul. 6). Годишња претплата за неорганизиране учитеље 100 круна годишње; на број, 2 круне.

Уредник,
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.
Београд.